This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

32101 065188383

RECAP

Digitized by Google

877
64

ELIZABETH FOUNDATION.

LIBRARY
OF THE
College of New Jersey.

XII 75 x 7:1

Digitized by Google

Lambert

Digitized by Google

MDCLXIV

Digitized by Google

T. LIVII

PATAVINI

HISTORIARUM

AB

VRBE CONDITA

TOMUS PRIMUS.

AMSTELODAMI,
Apud LUDOVICUM & DANIELEM
ELSEVIRIOS,
CIↃ IↃC LXIV.

Digitized by Google

Z 877.
1664

Digitized by Google

Reverendissimo & Celsissimo Principi ac

DOMINO

D. FERDINANDO,

D.G. Episcopo Paderbornensi, S. R. I. Principi, Comiti Pyrmontano, &c. Domino meo Clementissimo.

Habet hoc Historia, Reverendissime ac Celsissime Princeps, ut, quamvis rudius rusticiusque composita, qua legentes qua audientes ducat & non segniter afficiat, vel si alia desint, ipsa eventuum novitate ac varietate. Quid si res ea pertineat ad Romanas? quas quidem documentorum praestantia, hominum virile & muliebre secus omnisque aetatis & conditionis virtutibus, operum magnitudine & copia, narrationum fide ac veritate, notatione ac serie temporum, locorum, quae aperuerunt excolueruntque, noticia & op-

14992 = cop. 2

Digitized by Google

portunitatibus, omnium gentium annales anteire in confesso est. Quid porro, si ab eo sit condita, in quo lacteum sermonis flumen & judiciorum candorem probarunt disertissimi quique jam illo ævo, quum optimo dicendi genere adeo imbutas assuetasque aures haberent, ut etiam vulgus & fortuita plebis corona bene de oratoribus judicaret? qui Augusto & Mæcenate atque utriusque cohorte literatissima considentibus sæpe recitavit? cujus constantia in Senatu olim celebrata, quod victarum partium duces inter victores justis elogiis prosequi, crebroque illos ut insignes viros nominare non dubitasset? Jamdudum intelligis, Ferdinande Princeps Perfectissime, me de Tito Livio Patavino loqui. neque enim apud te de quoquam commemorari potest illustrium veterum, quod ignores; neque quisquam illorum significari, cui non statim nomen reddas. Sed hæc tanta tua & cum pauciſſimis hodie sublimis loci

loci atque ordinis tui communicata laus propemodum consilium inceptumque conturbat, atque impedit meum. Quæ est enim gratia donantis, quod toties sine dubio habeas? toties vorsaris, volutaris, percensueris? in quo nihil sit animadversione dignum, quod non adverterit mentis acerrimæ oculos? quod non de præsentibus expungat appellata memoria? quo non, si ferat animus, tanquam tuo, utare? Proverbiis quoque ineptiarum notantur, qui ad Alcinoum poma, & noctuas Athenas, & in mare aquas. Nec diffitendum est his esse suum locum: at alia ratio est eorum, quibus, velut uno summeque naturali & suavissimo cibo, reficiuntur recreanturque ingenia elegantia: quæ quanto capaciora atque avidiora sunt corporeo folle, tanto minus ea satietas aut fastidium percipit alimentorum suorum: tam mehercule quam nectaris ambrosiæque nunquam pœnitet apud Homerum deos. Itaque nullum periculum

Digitized by Google

reor, ne quid homini polito eorum, quæ florens in Græcia & Romæ eloquentia victuris chartis mandavit, intempestive præ manu sit. Nunquam exhauriuntur ista: nunquam omnem abolent sitim: nunquam regustata ex intervallo non aliquid affigunt, quod superiores haustus, quantumvis largos, fefellerat. Nec vero potest Principi doctissimo & in omni judicio reconditarum etiam atque interiorum literarum terssissimo vilis esse ille, qui accedit, apparatus, siquidem præstat, quod pollicetur, plerisque parum adhuc intellectis lucem, remedia vitiatis. Scis enim, neque te præterit curiosissime perscrutatum, quicquid habet vetustas, quod doceat, non tam præclare nobiscum agi, ut in tractandis his facundiæ priscæ monumentis nodi, moræ, scrupuli, etiam illis, quibus id unum opus ætatem fuit, difficiles passim non occurrant. Multa planissime dicta cum scriberentur, nunc numeris sunt obscuriora Platonicis, igno-

Digitized by Google

ignoratione alicujus ritus, moris, casus, fabulæ, quondam omnibus notissimæ. Alibi glossemata, voces rariores, eoque significationis dubitatæ, alibi verba vulgaria, sed usu ac vi secretiore vixque etiam intentis obvio, respondant. Sæpe librariorum manus calvi ac frustrari nescio quem soporem potuisse apparet: & non modo vocabulis versibusve omissis cruciamur; sed est & ubi literis aut syllabis dissimulatis, repetitis, trajectis, gangræna succreverit; est ubi quod explanationis aut memoriæ suæ causa studiosus ad marginem alleverat, in corpus auctoris transierit & molestiam creet. Nec vero qui primi formis exprimendos scriptores veteres dederunt, semper exprobatissimo quemque exemplari transtulerunt; aut non interdum nimium in corrigendis, quæ non assequebantur, & propterea mendosa putabant, sibi permiserunt. Et qui deinde renovatis identidem editionibus inchoatum ab illis munus perficere voluerunt, ut

Digitized by Google

complura, in quibus priores defecerant, præclare procuravere, ita in non paucis offenderunt ipsi, & aliquid rectius inveniendi occasionem præbuere secuturis. In tam ampla doctrinæ industriæque exercendæ materia quid valuerit noster hic tertius in eodem labor, tuum judicium facio, Princeps Sapientissime: neque in hac parte Laurentio Vallæ decedo, qui Alphonsum Arragonium suarum in Livium curarũ censorem habuit. Num minor nobilitas tua? cujus originem ad vetustissimos & magnanimos Widekindos refers? unde nunc quoque domus præsigni diademate redimita communem cum Furstenbergiis Baronibus sanguinem ducit? quæ heroas pace belloque spectatos edidit plurimos; inter hos inclitum militari gloria & factis Guilhelmum, Ordinis Teutonici in Livonia Magnum Magistrum & Sacri Romani Imperii Principem, quem virtute invictum & superiorem potentissimus Moschorum tyrannus confessus est

eo

Digitized by Google

eo ipso, quod non nisi scelere suorum ac perfidia vinci posse speravit. & illud ejusdem, quæ sacratum caput tuum non ornat magis quam abeo ornatur, Principalis Mitræ maximum decus, nisi te majorem videre gauderet, Theodorum? Num pectore pleno pietatis, officii, morum, altitudine animi, sanctitate propositorum, magnitudine cogitationum, moderatione potentiæ, cura civium pariter & benevolentia inferior es? Nam ne fortunam jactet, & tua regia est. Porro neque Artaxerxem sibi præferebat Agesilaus, nisi justitia vinceret. Præterea meritis paratur solium vestrum, & raro cruentum est; raro non puræ, ut Pontificum, manus. Sed obtineat sane rex clarissimus salvam æternamque gloriam, quia ingenia fovit, doctorum consuetudinem appetivit, inter hos & libros, quicquid ei otii relinquebat sceptri occupatio, dispertivit. Numquid non eadem parem famam & jam circumdant & apud posteritatem spon-

Digitized by Google

dent tibi? Ille tamen audire tantum potuit carmina: tu linenda cedro pangis, ut nemo meliora, nemo magis antiquis æmula, & quidem, ut tot generum propriam cujusque laudem impleas. Tuum est non modo saxeas moles erigere & locorum genium, magni diei testem, coli jubere; non modo sumptum præcipuis operibus impensum subscribere, sed etiam titulos dictare, neque ad eos formandos in consilium vocare, nisi ut recites. Hoc vero vix ausi, quos sequeris, gentium domini: Cn. certe Pompejum, quid de se ad ædem Victoriæ digne loqueretur, ad doctissimos civitatis retulisse accepimus. At tu Varianæ cladis, quæ in finibus tuis contigit, nomenque campo dedit, tropæum Arminio posuisti; & ipse sic inscripsisti, ut idem sit liberatæ Germaniæ & tui ingenii monumentum. Itaque rursus hic me confundit impeditque felicitas votorum meorum: potius verendus quam optandus talis judex, cui non possunt nisi

niſi lectiſſima & limatiſſima, & qualia ipſi domi naſcuntur, ſatisfacere. Sed viciſſim pendentem animi ſolatur & confirmat illa tua unica & ſumma benignitas, ille amor commodi univerſorum: & pollicentur fore, ut quod utile ſtudiis reperies, etſi longe infra illam, ad quam te ac tua exigis, ſummam ſit, non rejicias. Sic ſoliti ſunt ſanctiſſimi deceſſores tui loca & lautia præbere invitatis ad ſe Muſis, etiam illo tempore, quo propemodum omni orbe exſulabant. Nam quid admirabilis ille & divinus Meinwercus? quid tertius ab illo Imadus? de quibus in prioris vita legimus, quæ eodem exemplo, non faſtidita ævi ſimplicitate, apponi operæ pretium eſt. *Studiorum multiplicia ſub eo floruerunt exercitia. Et bonæ indolis juvenes & pueri ſtrenue inſtituebantur norma regulari proficientes haud ſegniter in clauſtrali diſciplina: omniumque literarum doctrina claruit hic ſub ipſius ſororio Imado epiſcopo: ſub quo in Patherbornenſi Eccleſia publica floruerunt ſtudia.*

Digitized by Google

ſtudia. quando ibi Muſici fuerunt, & Dialectici, enituerunt Rhetorici clarique Grammatici. quando magiſtri artium exercebant trïvium, quibus omne ſtudium erat circa quadrivium. ubi Mathematici claruerunt & Aſtronomici, habebantur Phyſici atque Geometrici. Viguit Horatius magnuſque Virgilius, Criſpus & Saluſtius, & urbanus Statius: luduſque fuit omnibus, inſudare verſibus, & dictaminibus, jucundiſque cantibus. Quorum tu digniſſimus ſucceſſor multo eadem pulcriora & ſplendidiora præbes tuis, quod & in omnibus profecit hic ſeculi nitor, &, quod maximum eſt, de profeſſoribus artium, non ſuffragatoribus aut commendatoribus (ut plerique Principes & magiſtratus, quibus ſæpe fucum fieri & imperitos obtrudi & neceſſe & palam eſt) ſed tibi, ſed tuis ponderibus credis. Denique & T. Livium jam olim beneficii ſui fecit illa tua Epiſcopalis Paderborna. inde enim profectus P. Horrion S. I. nobile illud fragmentum, quo XXXIII. liber redintegratus,

Digitized by Google

tus, & memorabile prælium ad Cynoſcephalas enarratum habemus, è membranis Bambergenſibus primus eruit atque deſcripſit, & quum id alii publicaſſent, ut fieri ſolet in feſtinatis atque interceptis, parum ad archetypon fidem, in tua urbe emendatius & eruditis notis ornatum edidit; gentilique & conſanguineo tuo Principi in dedicatione Academiæ, quam ille optimis auſpiciis excitavit, & tibi, alteri conditori, reſtituendam augendamque tranſmiſit, velut nataliciam ſardonychem, obtulit. Redit igitur jure ad te, quod omnis ætas vobis debebit; non jam, ut aliquid laceri Hippolyti, *forma carens, Et turpe multo vulnere abruptum undique*, ſed vivum & corpori ſuo inſertum, ut recidivus cum humero eburneo Pelops. Quod ſi non opus omne approbabimus tibi, at certe noſtram in colenda magna virtutum tuarum imagine devotionem. Vale Reverendiſſime ac Celſiſſime Princeps, & ad Neſtoreos annos publice domi-

Digitized by Google

domique felix, exemplum seculo, beatitudinem tuis, incrementa literis, quod facis, præsta. Lugduni ad Rhenum a. d. IX. Cal. Majas A. C. CIↃ IↃC LXV.

Reverendissimæ Celsitudini Tuæ

Devotissimus

JOHANNES FREDERICUS GRONOVIUS.

LECTO-

Digitized by Google

industria se conditam cantat MCCCCXCVIII, *& qua per Georgium de Rusconibus Mediolanensem* MDI. *Non multo serior, si non antiquior quibusdam, est Bechariana, charta ὀκταπτύχῳ, (& primam ea forma contractam hanc censeo, nec vidi, nisi quod habeo ejus specimen, à Tobia Andrea donatum) dissimulato loco & tempore unam preferens utriusque notam, Augustini Becharii sacerdotis ad Studiosos alloquium, quod testimonio Quintiliani, Hieronymique ac Plinii narratiuncula de Gaditano Patavinum visente constat. Ab eodem Bechario Iustinum M. Antonio Coccio Sabellico recognitum prodiisse testatur Matt. Berneggerus. Proxima mihi oblata est, quam Lutetiæ* MDXIII. *emisit Iod. Badius Ascensius. is lectorem monet superiore conatu ante biennium operas suas deceptas codice, qui M. Sabellicum exactorem prædicaret, plusculas mendas non exemisse: quo serius comperto se curasse reliquias Livianas cum decem diversæ monetæ aut scripturæ exemplaribus conferri à Gerhardo Vercellensi Burgundo. Atque hæ omnes libro tertio & trigesimo maginaque parte quadragesimi, finitæ scilicet in his verbis cap.* XXXVII, per omnia fora conciliabulaque edixerunt, *destituuntur: ego autem cunctis prater Campanicam & priorem Tarvisinam, ut inciderat, quod, quemadmodum aliquando lectum esset, noscere animus ferret, usus sum. Prater has video laudari à Robortello Melchiori Sueßæ elaboratam & ab aliis Antonio Zarotho ex recensione Petri Iustini Philelphi impensis Io. Legnani Mediolani* MCCCCLXXX *confectam: sed hæ, & complu-*

Digitized by Google

res, opinor, aliæ oculos meos fugerunt. Anno proximi seculi octavo decimo provenit Magontiacensis apud Io. Schefferum Io. Fausti nepotem. hæc addidit ex membranis bibliothecæ in æde ibidem maxima & metropolitana, D. Martini appellata, partem libri tertii & trigesimi à capitis XVII. *his verbis:* arctis faucibus Acarnaniæ cohærens: *etsi legatur illic,* iis partibus cohærens: *& quod deerat libro quadragesimo usque ad finem. Vlrichus Huttenus ad Albertum Brandeburgensem Cardinalem & Episcopum Moguntinum, Erasmus Roterodamus ad Misobarbaros atque eosdem Philomusos præfixis epistolis eam honestarunt. Nicol. Carbachius & Wolfg. Angustus (quos imprimendis illic loci libris eandem operam præstare, quam post Aldum Venetiis Egnatium, Romæ doctos quosdam, Basileæ Beatum & Amorbachios, Argentinæ Gerbellium ait Huttenus) corrigendo præfuerunt: & quia in eodem volumine Langobardicis literis scripto ultimi quoque septem libri de bello Macedonico reperiebantur, hoc negotio ipsis à Scheffero dato, eos cum vulgatis contulerunt. Ea lectiones variæ, paucis in contextum admissis, postremas operis paginas faciunt. Circa idem tempus Aldina minoris formæ incudi cœpta est tradi; curam ejus habuit Franc. Asulanus & quamplurima optima, & antiqua & manu scripta exemplaria è bibliothecarum latebris collegisse, atque ex omnibus hoc tandem lucidum atque ab omni parte integrum conflavisse sese in præfatione tertii tomi ad Io. Baptistam Turrianum profitetur. Primus est absolutus mense Decembri* MDXVIII, *alter*

mense

Digitized by Google

menſe Februario MDXIX, *tertius cum augmento Magontiacenſi menſe Novembri* MDXX: *& in ſeptem, quos dixi, libris Aſulanus ubique fere iſtius codicis (utique aliis præferendi, etſi nonnulla illi melius, & delectu opus fuerit) lectiones recepit. Hujus auctoritatem ſecutæ vulgares, quæ nunc habentur, tantopere in ea parte ab ſuperioribus diſſentiunt: in quo, priuſquam ipſum Schefferi experimentum caſus in auctione quadam ad me detulit, diu anxius & ſollicitus pependi. Florentiæ hæredes Philippi Iuntæ* MDXXII *per Aldina veſtigia inceſſerunt, præpoſito etiam carmine in laudem Aſulani. Succeſſit anno* MDXXVIII *Eucharii Cervicorni Coloniæ, ut puto, inſtituta. Multa ille ad lectorem gloriatur & imputat fiducia plena, quæ tamen in contrarium vertiſſe valde ſuſpiceris, ſi verba conſideres. Ait enim* integrum ſanumque hic haberi, qui multis verborum ſententiarumque vulneribus diſcerptus olim elanguerit; lenem & nitidum, qui nuper fœdis emplaſtris olidiſque malagmatis margini impactis horridus, deformis & obvolutus viſus ſit. Nam ubi lectio forte variaverit, & inter exemplaria non convenerit, ea delegiſſe ſe, idque judicio doctorum hominum, quæ auctoris genuinæ phraſi viciniora fuerint viſa, & ſententiarum verborumque commiſſuræ magis adfinia: ne ſcilicet imbecilliora ingenia & variæ lectioni non adſueta inter totambages hallucinarentur, fraudarenturque dulci intelligentiæ fructu, & ne quis lectionem Livianam aggreſſus & mox inter tot opi-

Digitized by Google

nionum ſcopulos & diverſæ lectionis ſyrtes adhærens, velut angue conſpecto, παλίνορσος ἀφιστᾷ. *Hæc tam magnifica dicta utrum factis æquaverit, nec ne, ignoro: nam ipſius examinandæ nobis otium non fuit, &, tantum quod his inde deſcriptis, oculis ablata eſt. Badianam opinor, criminatur fœdis emplaſtris olidiſque malagmatis oblitam: cujus in ora video aſteriſcis ſignata dubiæ ſcripturæ loca, & nonnunquam eorum emendationem tentatam: ſed hæc potius laudanda & induſtria & modeſtia erat. Itaque nihil hac inſultatione deterritus anno ſequenti Lutetiæ ex officina Nicol. Saveterii Livium emiſit Andreas Leveſcatius, ſane cum eo, quod Magontiaci acceſſerat, nec uſquequaque adhærens per Badium in ipſum corpus receptis: de marginibus tamen eaſdem notas, tanquam haud inutiles, repetivit. Annus delapſi ſeculi primus & trigeſimus novo rurſum nos proventu beavit: tum enim in Helvetiis Simon Grynæus ultimos quinque libros, repertos in membranis apud Monaſterium Lauriſſenum, vulgo Lorſſenſe, è regione Borbetomagi, trans Rhenum, per Io. Frobenium, publice exhibuit. Dignatus eſt hanc quoque prologo Deſiderius ad Car. Montiojum: & ſcribit archetypon fuiſſe admirandæ vetuſtatis, priſco more literarum perpetua ſerie ita depictum, ut difficillimum foret verbum à verbo dirimere, niſi docto & attento & in hoc ipſum exercitato: unde non parum negotii fuiſſe in parando exemplari, quod operis utendum traderetur: nec minore cura quam fide advigilatum eſſe, ne uſquam in deſcribendo ab archetypo recederetur.*

Adjecta

Digitized by Google

Adjecta eſt Henrici Glareani Chronologia. Heredes Aldi Manutii & Andreæ Aſulani biennio poſt ex hac tribus prioribus quartum tomum addiderunt. Beati Rhenani & Sigiſmundi Gelenii quando apparuiſſet ſociatus labor, cum dubitarem, Con. Geſneri Bibliothecam conſului; etſi citra illos, quos recenſui, tanquam remotiores, aciem intentionis abruptam habuiſſet, hos tamen obvios, tum utique, ac propinquiores ſubtilius perſecutam ratus. At illa me à primo magis implicuit. nam ſub Beati nomine, annotationes utriuſque in exſtantes Livii libros Lugduni ſeorſum narrat exiiſſe anno MDXLII, *ſub Sigiſmundi Baſileæ cum ipſo Livio & ſeorſum Lugduni* MDXLI: *cum interim Glareanus ſuas Carolo V. Imperatori inſcriberet* MDXL, *& ibidem laudaret Frobenianam editionem opera & diligentia Rhenani & Gelenii fultam. Recurro ad ea, quæ ſub Titi Livii nomine prius lecta parum ſatisfecerant: & ibi invenio Decades tres cum dimidiata una cum emendationibus & annotationibus doctorum quorundam virorum prolatas à Frobenio* MDXXXV. *Hanc igitur eſſe decrevi, quam quærebam: & nunc ipſum, dum hæc ſcribo, in auctione volumen nactus, præter exſpectationem video. Eraſmus hic quoque in limine alloquitur Montiojum & Gelenius Franciſcum Delphum, ab Rhenano in conſortium hujus provinciæ ſe ultro adſcitum teſtatus. Decimo libro ſubjectū quod in ſcriptis nonnullis habetur:* Nicomachus dexter V.C. emendavi ad exemplum parentis mei Clementiani. Victorianus V.C. emendabam Domnis Symmachis.

Digitized by Google

Hos excepit Glareanus, quo dixi, primum anno. Quid autem de his senserit P. Victorius, prodit ad quartum Rhetoricorum ad Herennium, scribens: Germani autem nuper eum locum restituerunt, qui T. Livii libros, quos temporis vetustas & hominum incuria non absumpsit, summa cura & diligentia emendatos ediderunt. *Anno* MDLIV. *Sebastianus Gryphius charta δωδεκαπύχῳ & minuto charactere primus arctavit Livium, præposita Erasmi tantum ad Montiojum epistola, nihil ipse pollicitus: deprehendimus tamen quædam novasse. Insequente* MDLV *Celius Secundus Curio Hervagiana auxilium præstitit, & super istorum Vallaque Laurentii & Sabellici Coccii mixtas animadversiones sese ad ducentos emendasse locos & pristino nitori restituisse testatur. Eodemque ipso Paulus Manutius auctorem nostrum ab Car. Sigonio omnem serio castigatum, cum ejusdem locupletibus Scholiis, etiam in Epitomas amissorum librorum, quas priores neglexerant, & nova Chronologia publicavit. Quo plausu exceptum, dicat Had. Turnebus XI Adversariorum:* Erroribus Livii exhauriendis bonam fidelemque navavit operam vir eruditissimus Carolus Sigonius: quem ego & antiquitatis peritissimum & bonorum scriptorum intelligentissimum & eruditissimum nominare meritissimo possum: ut si quid reliquum sit in Livio, perexiguum videri debeat, in quo levi parvaque opera alii defungantur. *Scholia sequenti anno & Chronologian, octuplicata charta, tomo singulari dedit habenda Basilea*

Nic.

Digitized by Google

Nic. Episcopius. Paulus repetivit suam anno MDLXVI : *in qua plus detraxit scholiis quam addidit Sigonius : eaque sic retractata, interpositis, quæ aut objectaverat Robortellus aut suorum excusaverat Glareanus, in Francofurtensem* MDLXXXVIII *transtulit Fr. Modius. Tertiam cum solis Sigonianis suppeditavit Aldus nepos* MDXCII : *cui accessere Car. Sigonii Livianorum Scholiorum aliquot defensiones adversus Glareanum & Robortellum. Iani Gruteri tribus nomen est editionibus volentis præpositum Francofurti, bis octuplici, dein duplici charta; indignissime postremæ, quæ per absentiam auctoris & excessum, (cui primis præfationis verbis mirificum omen dederat) per operarum incuriam & correctoris impudentiam mendis scatet. Anno* MDCXV *Bamberga Hectore Cotzavio Imperialis Ecclesiæ Decano bibliothecam publicam recognoscente ac transferente, Io. Horrion S. I. Sacerdos, dum singulos codices excutit, in membranas incidit, quæ complures T. Livii libros, in his partem priorem* XXXIII *adhuc desideratam servabant. Vnde exemplum factum Fran. Bartolino Vrbinati non invidit: atque is id Venetiis cum Ant. Quarengi notulis, multo correctius ipse inventor Paderbornæ* MDCXVII *protulit; tacito ille quidem per modestiam nomine, sed illud me docuit, qui etiam rarissimi & ad eum diem incogniti mihi libelli copiam fecit, Bern. Rottendorfius. Scio fuisse viros doctissimos, qui de hujus fragmenti veritate dubitaverint : sed hi passi sunt aliquid humanum, & quale modo videbam in Fr. Asulano, qui in limine primi tomi Aldi-*

Digitized by Google

ne, accusatis typographis Florentinis, queritur aliud genus sceleris commisisse Basileenses: historiam enim quandam rerum Romanarum sub nomine Paterculi edidisse, in quo nihil fere Latinum legatur, quod Augusti tempora redoleat, quibus eum floruisse velint. Nimirum in similibus deprehensa fraus efficit, ut nondum bene perpensis etiam veris boni diffidant. Hæ maxime conspectæ editiones, hæc incrementa, hi vindices sunt partis T. Livii, quæ Libitinam vitavit: quorum in honorata turba si vel imo loco me adhæsisse feret posteritas, est, cur me laboris exhausti, de quo ne summis quidem facile concesserim, minime pœniteat. Quod autem persæpe opinionibus illorum non subscribo, cave obtrectationis id factum invidia suspiceris. Ego vero & præclaros fuisse viros omnes & egregie animatos optimeque de Livio meritos lubens confiteor. Scio etiam nemini hæc studia curiosius tractanti tam præsentem semper animum fuisse, ut nusquam impingeret: mihique nihilo majorem felicitatem spondeo: nec si quid in quemquam acrius dixisse videbor non tam in illos dictum dolentibus, quam ne in se idem majori jure dicatur verentibus, id quo minus ipse similiter deprehensus patiar, intercedo. Nam qui levia nonnunquam consectatum judicabant, illud cogitent, non omnibus idem, quod ipsis, leve censeri: neque ullum tam leve erratum hominibus tantæ existimationis excidere, ut non trahat imprudentes multos, nisi commonefiant: tum non seplus sapere Patriarcha Aquilejensi Hermolao Barbaro, qui negat, in Plinio, damnandos esse *(sic loquitur*

tur modeſte : vult autem dicere , eos demum juſta induſtria perfungi) qui ne ſyllabam quidem pati poſſint male collocatam. *Cæterum ut , quæ meis oris preterea fuerint auctoritates , ne ignores, fidemque meam explorare , ſi libeat , poſſis , primos decem libros de meo oleo & ſedulo contendi cum ſcriptis Iſaaci Voſſii duobus, B. Rottendorfii, Gudiano, Thuaneo ſingulis, quorum Gudianus ab initio tres fere libros & particulam quarti, Thuaneus cum ſexto reliquos integros continebant. Obiter & vellicatim conſului de quibuſdam locis Oxonienſem Collegii Novi, regium Lutetiæ, aliquot Florentinos. Excerptas varietates optimi omnium partis hujus Florentini partim Lucas Langermannus , conſobrinus meus (qui & Helmæſtadienſis) partim Marquardus Gudius ſubminiſtrarunt : Buſlidiani & Chifletiani Albertus Rubenius : trium quondam Palatinorum codicum fide Iani Gebhardi Suffridus Sixtinus. Puteani quoque fratres ſchedas parentis ſui Claudii , in quibus ex Ful. Vrſini & Iac. Cujacii membranis paucula quædam properata erant , ultro ingeſſerunt. Ab iiſdem in Bello Punico ſecundo Cynoſura nobis fuit liber , quo de Tito Livio nihil nec antiquius nec ſanctius Europa cuſtodit , majuſculis literis , & plane , qualibus clarus ille Florentinus ex Piſano Pandectes , exaratus. Hic ſolus largiorem bonarum rerum, quam quicquid eſt reliquorum, ſeſe nobis præſtitit : & inde judicium faciendum , quantum non in Livio tantum, ſed in aliis quoque priſcis auctoribus reſtituendum reſtet , ſi ad illud ævum pretiumque codices nanciſcamur. Etſi autem ſollicita*

Digitized by Google

cita cura nullum apicem tam fidæ manus non perſecutum eſſe me credebam, tamen, quia tantum in uno ad omnia momenti erat, diffiſus oculis meis à Cl. Salmaſio, ut libri, in cujus marginem pleraſque minoris ponderis varias, cum chartis, in quas inſigniores emendationes retulerat, quum forte in colloquio oſtendiſſet, copiam mihi faceret, haud gravatim impetravi. Alexander Petavius Pauli F. Claudio Sarravio parario duos, unum pervetuſtum & iſti primigenio fideliter ut plurimum adhærentem, aut ſic ab eo deflectentem, ut cauſa appareat; alterum etiam non malæ notæ; Iſmaël Bullialdus ex Bibliotheca regia; Claudius Menardus Andibus ſuum ſingulos, non nimis quidem antiquos, ſed tamen non ſpernendos, quia ex probatis tranſlatos, præbuerunt: ex quibus tres ſolidos, meliorem Petavianum, quia ſerius noſſe cœperam, aliquandiu perpetuum, deinde illuſtrioribus locis, adhibui. Idem in compluribus Florentinis & Barberino, L. Holſtenii apud Cardinalem Franciſcum gratia, per temporis anguſtias mihi Romæ licuit. Acceſſere inter ipſum opus Voſſianus, & Gudii unus integer, alterius paucæ ſchedæ opifici, qui ſorores earum jam corruperat, vix pretio ſubductæ. Per eundem nonnullis è Florentinorum præcipuo in Addendis hujus tomi frueris. Belli Macedonici primi & Aſiatici cum Antiocho exemplaria ſcripta ex Barberina, Gabrielis Naudæi, Petaviana, Voſſiana (hoc chartaceum, cætera omnia, quorum meminini in membranis erant) ſingula accepi & integra cum vulgatis relegi: Oxonienſis, Florentini & Venetus cœnobii D. An-

Digitized by Google

D. Antonii (cujus aditum Iac. Philippus Thomasinus mihi fecerat) aliquibus locis consulti servierunt: sed in nullo plus habebatur, quam in editis ante Magontiacensem fuisse diximus. Ex Buslidiano quoque ad utrumque posteriorem tomum communicavit quadam Rubenius. Quæ Muretus alia è vett. libris notata, alia divinatione colligens, signis appositis, unde dignosci possent, ad Sigonianam primam conjecerat, ea Patrum S. I. quæ Romæ est, voluminis dominorum humanitati & singulari officio Gudii debeo. Sed & Tanaquillus Faber Salmurio miniatulis suis missis munus nostrum insigniter ornavit. Epitomas Barberinæ, Vossianæ, & binæ Gudii membranæ juverunt. Hæc fuere cœptis meis præsidia: quæ dum conquiro, vides, amice lector, quæ vincula subire, quantum aris alieni, quam difficulter atque ægre expungendi, contrahere me oportuerit. Sed adeo me stimulat, fodicat, vellicat infinita quædam cupiditas literarum excolendarum, ut, unde T. Livii sinceritatem & dignitatem augeri, unde periculum hoc apparatius effici, & tuis studiis aliquid utilitatum afferri posse opinabar, nihil recusarim. Quare etiam libens ac prolixo animo, quotquot hoc beneficio me obnoxium tenere viros honoribus, virtutibus, eruditione ac scriptis eminentissimis merito prædicavi, iis hic publice eo nomine laudes grateſque ago: &, si quid ex sententia cessit, non tam labori meo, qui utcumque gnavus, non tamen pari ingenio doctrinaque sustentatus fuit, quam illorum copiis & benignitati adscribendum profiteor. Vale, & nostris Musis, dum frueris, fave.

ELO-

Digitized by Google

cita cura nullum apicem tam fidæ manus non perſecutum eſſe me credebam, tamen, quia tantum in uno ad omnia momenti erat, diffiſus oculis meis à Cl. Salmaſio, ut libri, in cujus marginem pleraſque minoris ponderis varias, cum chartis, in quas inſigniores emendationes retulerat, quum forte in colloquio oſtendiſſet, copiam mihi faceret, haud gravatim impetravi. Alexander Petavius Pauli F. Claudio Sarravio parario duos, unum pervetuſtum & iſti primigenio fideliter ut plurimum adhærentem, aut ſic ab eo deflectentem, ut cauſa appareat; alterum etiam non malæ notæ; Iſmaël Bullialdus ex Bibliotheca regia; Claudius Menardus Andibus ſuum ſingulos, non nimis quidem antiquos, ſed tamen non ſpernendos, quia ex probatis tranſlatos, præbuerunt: ex quibus tres ſolidos, meliorem Petavianum, quia ſerius noſſe cœperam, aliquandiu perpetuum, deinde illuſtrioribus locis, adhibui. Idem in compluribus Florentinis & Barberino, L. Holſtenii apud Cardinalem Franciſcum gratia, per temporis anguſtias mihi Romæ licuit. Acceſſere inter ipſum opus Voſſianus, & Gudii unus integer, alterius paucæ ſchedæ opifici, qui ſorores earum jam corruperat, vix pretio ſubductæ. Per eundem nonnullis è Florentinorum præcipuo in Addendis hujus tomi frueris. Belli Macedonici primi & Aſiatici cum Antiocho exemplaria ſcripta ex Barberina, Gabrielis Naudæi, Petaviana, Voſſiana (hoc chartaceum, cætera omnia, quorum meminiin membranis erant) ſingula accepi & integra cum vulgatis relegi: Oxonienſis, Florentini & Venetus cœnobii

D. An-

Digitized by Google

D. Antonii (cujus aditum Iac. Philippus Thomasinus mihi fecerat) aliquibus locis consulti servierunt: sed in nullo plus habebatur, quam in editis ante Magontiacensem fuisse diximus. Ex Buslidiano quoque ad utrumque posteriorem tomum communicavit quadam Rubenius. Quæ Muretus alia è vett. libris notata, alia divinatione colligens, signis appositis, unde dignosci possent, ad Sigonianam primam conjecerat, ea Patrum S. I. quæ Romæ est, voluminis dominorum humanitati & singulari officio Gudii debeo. Sed & Tanaquillus Faber Salmurio miniatulis suis missis munus nostrum insigniter ornavit. Epitomas Barberinæ, Vossianæ, & binæ Gudii membranæ juverunt. Hæc fuere cœptis meis præsidia: quæ dum conquiro, vides, amice lector, quæ vincula subire, quantum aris alieni, quam difficulter atque ægre expungendi, contrahere me oportuerit. Sed adeo me stimulat, fodicat, vellicat infinita quædam cupiditas literarum excolendarum, ut, unde T. Livii sinceritatem & dignitatem augeri, unde periculum hoc apparatius effici, & tuis studiis aliquid utilitatum afferri posse opinabar, nihil recusarim. Quare etiam libens ac prolixo animo, quotquot hoc beneficio me obnoxium tenere viros honoribus, virtutibus, eruditione ac scriptis eminentissimis merito prædicavi, iis hic publice eo nomine laudes grateſque ago: &, si quid ex sententia cessit, non tam labori meo, qui utcumque gnavus, non tamen pari ingenio doctrinaque sustentatus fuit, quam illorum copiis & benignitati adscribendum profiteor. Vale, & nostris Musis, dum frueris, fave.

ELO-

Digitized by Google

ELOGIA AUCTORUM
ac judicia de TITO LIVIO, cum Fragmentis.

Seneca pater Suaſoria 6.

Quoties magni alicujus mors ab Hiſtoricis narrata eſt, toties fere totius conſummatio vitæ, & quaſi funebris laudatio redditur. Hoc ſemel atque iterum à Thucydide factum: idem in pauciſſimis perſonis uſurpatum à Salluſtio. Livius benignius, omnibus magnis viris præſtitit: Sequentes Hiſtorici multo id effuſius fecerunt.

Mox eadem.

Ut eſt natura candidiſſimus omnium magnorum ingeniorum æſtimator T. Livius, pleniſſimum teſtimonium Ciceroni reddidit.

Proœmio lib. 5. Controverſ.

Pertinere ad rem non puto, quomodo Lucius Magius gener Titi Livii declamaverit, quamvis aliquo tempore ſuum populum habuit; cum illum homines non in ipſius honorem laudarent, ſed in ſoceri.

Controverſ. 24.

Titus Livius tam iniquus Salluſtio fuit, ut hanc ipſam ſententiam (*Res ſecundæ mire ſunt vitiis obtentui*) & tanquam tranſlatam, & tanquam corruptam dum transfertur, objiceret Salluſtio. Nec hoc amore Thucydidis facit, ut illum præferat. Laudat quem non timet. & facilius putat poſſe à ſe Salluſtium vinci, ſi ante à Thucydide vincatur.

Controverſ. 25.

Titus Livius, de Oratoribus, qui verba antiqua & ſordida conſectantur, & orationis obſcuritatem, ſeveritatem putant, ajebat, Miltiadem rhetorem eleganter dixiſſe, Ἐπὶ τῷ πλησίον μεμνῆσθαι.

Vellejus Paterculus lib. 1.

Hiſtoricos (ut & Livium quoque priorum ætati adſtruas) præter Catonem, & quoſdam veteres & obſcuros, minus octoginta annis circumdatum ævum tulit, &c.

Idem lib. 2.

Pene ſtulta eſt inhærentium oculis ingeniorum enumeratio. inter quæ

Digitized by Google

quæ maxime noſtri ævi eminent, princeps carminum Virgilius Rabiriuſque, & conſecutus Salluſtium Livius, Tibulluſque & Naſo, &c.

Valerius Maximus lib. 1. cap. ult.

Quia ſupra uſitatam rationem excedentia attigimus; ſerpentis quoque à T. Livio curioſe pariter ac facunde relatæ fiat mentio. Is enim ait in Africa apud Bagradam flumen, tantæ magnitudinis anguem fuiſſe, ut Atilii Reguli exercitum uſu amnis prohiberet: multiſque militibus ingenti ore correptis, compluribus caudæ voluminibus eliſis; cum telorum jactu perforari nequiret, ad ultimum balliſtarum tormentis undique petitam, ſilicum crebris & ponderoſis verberibus procubuiſſe; omnibuſque & cohortibus & legionibus ipſa Carthagine viſam terribiliorem. atque etiam cruore ſuo, gurgitibus imbutis, corporiſque jacentis peſtifero afflatu vicina regione polluta, Romana inde ſubmoviſſe caſtra. Dicit belluæ etiam corium centum viginti pedes longum, in Urbem miſſum.

Seneca Filius lib. 1. cap. 16. de Ira.

Non eſt quod exiſtimes, verum eſſe quod apud diſertiſſimum virum Livium dicitur, *Vir ingenii magni magis quam boni.* Non poteſt illud ſeparari: aut & bonum erit, aut nec magnum, &c.

Idem lib. de Tranquillitate cap. 9.

Quadringenta millia librorum Alexandriæ arſerunt; pulcherrimum regiæ opulentiæ monumentum. Alius laudaverit, ſicut Livius qui elegantiæ regum curæque egregium ait opus fuiſſe. Non fuit elegantiæ illud aut cura, ſed ſtudioſa luxuria.

Idem epiſtola 100.

Adfer quem Fabiano poſſis præponere. Dic Ciceronem, cujus libri ad philoſophiam pertinentes, pæne totidem ſunt quot Fabiani. Cedam, ſed non ſtatim puſillum eſt, ſi quid maximo minus eſt. Dic Aſinium Pollionem. Cedam, ſed ut reſpondeam, In re tanta eminere eſt, & poſt duos eſſe. Nomina adhuc Livium. ſcripſit enim & Dialogos, quos non magis Philoſophiæ annumerare poſſis, quam Hiſtoriæ: & ex profeſſo Philoſophiam continentes libros. huic quoque dabo locum. Vide tamen quam multos antecedat, qui à tribus vincitur, & tribus eloquentiſſimis.

Idem lib. 5. Natur. quæſt. cap. 18.

Nunc quod de Cæſare olim majore, vulgo dictitatum eſt, & à Tito Livio poſitum, *In incerto eſſe, utrum illum magis naſci reipublicæ profuerit; an non naſci;* dici etiam de ventis poteſt.

Idem

Idem epistola 46.

Librum tuum, quem mihi promiseras, accepi, &, tanquam lecturus ex commodo, adaperui, ac tantum degustare volui. Deinde blanditus est ipse, ut procederem longius. Qui quam disertus fuerit, ex hoc intelligas licet: brevis mihi visus est; cum esset nec mei nec tui corporis, sed qui primo adspectu, aut T. Livii aut Epicuri posset videri. Tanta autem dulcedine me tenuit & traxit, ut illum sine ulla dilatione perlegerem.

Fabius Quintil. lib. 1. Instit. Orat. c. 9.

Peregrina porro ex omnibus prope dixerim gentibus, ut homines, ut instituta etiam multa, venerunt. Taceo de Tuscis & Sabinis & Prænestinis quoque. nam ut eorum sermone utentem Vectium Lucilius insectatur, quemadmodum Pollio deprehendit in Livio Patavinitatem: licet omnia Italica pro Latinis habeam.

Idem lib. 8. cap. 1.

Attica anus Theophrastum, hominem alioqui disertissimum, annotata unius affectatione verbi, hospitem dixit: nec alio se id deprehendisse interrogata respondit, quam quod nimium Attice loqueretur. Et in T. Livio, miræ facundiæ viro, putat inesse Pollio Alinius quandam Patavinitatem, &c.

Lib. 9. cap. 2.

Apud Historicos reperiuntur obliquæ allocutiones. ut in T. Livii primo statim libro, *Vrbes quoque, ut cætera, ex infimo nasci.*

Lib. 9. cap. 4.

T. Livius hexametri exordio cœpit: *Facturusne operæ precium sim.* Nam ita edidit: estque melius quam quomodo emendatur.

Lib. 2. Instit. cap. 4.

Sæpe etiam quæri solet, de tempore, de loco, quo gesta res dicitur. nonnunquam de persona quoque: sicut Livius frequentissime dubitat, & alii ab aliis Historici dissentiunt.

Lib. ejusdem cap. 6.

Ego optimos quidem, & statim & semper, sed tamen eorum candidissimum quemque, & maxime expositum, velim: ut Livium à pueris magis quam Sallustium. & hic historiæ majoris est auctor: ad quem tamen intelligendum jam profectu opus sit. Cicero, ut mihi quidem videtur, & jucundus incipientibus quoque, & apertus est satis: nec pro-

Digitized by Google

prodeſſe tantum, ſed etiam amari poteſt. tum (quemadmodum Livius præcipit) *ut quiſque erit Ciceroni ſimillimus.*

Lib. 10. cap. 1.

Fuerit igitur brevitas illa tutiſſima, quæ eſt apud Livium, in epiſtola ad Filium ſcripta; *Legendos Demoſthenem atque Ciceronem; tum ita ut quiſque eſſet Demoſtheni & Ciceroni ſimillimus.*

Eodem capite.

Neque illa Salluſtiana brevitas, quâ nihil apud aures vacuas atque eruditas poteſt eſſe perfectius, apud occupatum variis cogitationibus judicem, & ſæpius inerruditum, captanda nobis eſt. neque illa Livii lactea ubertas ſatis docebit eum, qui non ſpeciem expolitionis, ſed ſuſtem quærit.

Poſt multa ibidem.

At non hiſtoria ceſſerit Græcis: nec opponere Thucydidi Salluſtium verear. Nec indignetur ſibi Herodotus æquari T. Livium; cum in narrando miræ jucunditatis, clariſſimique candoris; tum in concionibus ſupra quam enarrari poteſt, eloquentem. ita dicuntur omnia cum rebus, tum perſonis accommodata. Sed affectus quidem, præcipue eos qui ſunt dulciores, ut parciſſime dicam, nemo Hiſtoricorum commendavit magis. ideoque immortalem illam Salluſtii velocitatem diverſis virtutibus conſecutus eſt. Nam mihi egregie dixiſſe videtur Servilius Nonianus, pares eos magis quam ſimiles.

Plinius Avunculus Præfat. Natur. Hiſt. ad Veſpaſ. Imp.

Equidem ita ſentio, peculiarem in ſtudiis cauſſam eorum eſſe, qui difficultatibus victis, utilitatem juvandi prætulerunt gratiæ placendi. idque & in aliis operibus ipſe feci, & profiteor mirari me T. Livium, auctorem celeberrimum; in Hiſtoriarum ſuarum, quas repetit ab origine Urbis, quodam volumine ſic orſum: Satis jam ſibi gloriæ quæſitum, & potuiſſe ſe deſinere, ni animus inquies paſceretur opere. Profecto enim populi gentium victoris, & Romani nominis gloriæ, non ſuæ, compoſuiſſe illa decuit. Majus meritum eſſet, operis amore, non animi cauſa perſeveraſſe; & hoc populo Rom. præſtitiſſe, non ſibi.

Cornelius Tacitus oratione Cremutii Cordi, lib. 4. Annal.

Brutum & Caſſium laudaviſſe dicor. quorum res geſtas cum plurimi compoſuerint, nemo ſine honore memoravit. Titus Livius, eloquentiæ ac fidei præclarus inprimis, Cn. Pompejum tantis laudibus tulit, ut Pompejanum eum Auguſtus appellaret. neque id amicitiæ

Digitized by Google

eorum offecit. Scipionem, Afranium, hunc ipsum Cassium, hunc Brutum, nusquam latrones & parricidas, quæ nunc vocabula imponuntur, sæpe ut insignis viros nominat.

Suetonius Tranquillus Caligula.

Sed & Virgilii & T. Liviisscripta & imagines, paulum abfuit, quin ex omnibus bibliothecis amoverit. quorum alterum, ut nullius ingenii minimæque doctrinæ; alterum, ut verbosum in historia negligentemque carpebat.

Idem Claudii cap. 41.

Historiam in adolescentia, hortante T. Livio, Sulpicio vero Flavio etiam adjuvante, scribere aggressus est.

Idem Domitiani cap. 10.

Metium Pomposianum quod habere imperatoriam genesin vulgo ferebatur; & quod depictum orbem terræ in membranis, concionesque regum ac ducum ex T. Livio circumferret (interemit.)

Plutarchus

Auctoritatem Livii adducit in vita Camilli, Marcelli, Catonis Majoris, Flaminini, Sullæ, Luculli, Cæsaris. item quæstione Romana 25. sed sine elogio.

Martialis lib. 14. Epigr. 190. de Livio in membranis.

Pellibus exiguis arctatur Livius ingens,
Quem mea non totum Bibliotheca capit.

Plinius Iunior lib. 2. epist. 3.

Nunquamne legisti, Gaditanum quemdam Titi Livii nomine gloriaque commotum, ad visendum eum ab ultimo terrarum orbe venisse, statimque, ut viderat, abiisse?

Statius Papinius, lib. 4. Silv. 7. ad Maximum Junium.

Sed tuas artes puer antediscat;
Omne quis mundi senium remensus,
Orsa Sallusti brevis, & Timavi
Reddis alummum.

Justinus, qui Trogum contraxit, lib. 38. Histor. cap. 6.

Quam orationem dignam duxi, cujus exemplum brevitati hujus operis

operis inferrem ; quam obliquam Pompejus Trogus exposuit : quoniam in *Livio* & in Sallustio reprehendit, quod conciones directas pro sua oratione operi suo inserendo, historiæ modum excesserint.

Ausonius, de Staphylio Rhetore.

Grammatice ad Scaurum atque Probum, promptissime rhetor. Historiam callens Livii & Herodoti.

Flavius Vopiscus in Aureliano.

Asserente Tiberiano, quod Pollio multa incuriose, multa breviter prodidisset ; me contra dicente, neminem scriptorum, quantum ad historiam pertinet, non aliquid esse mentitum; prodente quinetiam. in quo Livius, in quo Sallustius, in quo Cornelius Tacitus, in quo denique Trogus, manifestis testibus convincerentur.

Idem in Probo.

Cn. Pompejum tribus fulgentem triumphis, belli Piratici, belli Sertoriani, belli Mithridatici, multarumque rerum gestarum majestate sublimem, quis tandem nosset, nisi eum M. Tullius, & T. Livius in literas retulissent ? &c.

Mox eodem capite.

Et mihi quidem id animi fuit, non ut Sallustios, Livios, Tacitos, Trogos, atque omnes disertissimos imitarer viros, in vita Principum & temporibus dirigendis, sed Marium Maximum, Suetonium Tranquillum, Fabium Marcellinum, Gargilium Martialem, Julium Capitolinum, Ælium Lampridium, cæterosque, qui hæc & talia, non tam diserte quam vere, memoriæ prodiderunt.

Censorinus lib. de die Natali cap. 17.

Titus Livius libro CXXXVI. *Eodem anno ludos seculares ingenti apparatu fecit, quos centesimo quoque anno (is enim terminus seculi) fieri mos.*

Eusebius in Chronico.

Ea quæ de Catilina, Cethego, Lentulo, & consule Cicerone, Sallustius scribit & Livius, hoc gesta sunt tempore.

Idem.

Messala Corvinus Orator nascitur, & T. Livius Patavinus scriptor historicus.

Idem.

Livius Historicus Patavii moritur.

Digitized by Google

D. Hieronymus Proœmio in Danielem.

Ad intelligendas extremas partes Danielis, multiplex historia Græcorum necessaria est, &c. præcipueque nostri Livii, & Pompeji Trogi, atque Justini; qui omnem extremæ visionis narrant historiam: & post Alexandrum usque ad Cæsarem Augustum, Syriæ & Ægypti, id est, Seleuci, & Antiochi, & Ptolomæorum, bella describunt.

Idem Epistola ad Paullinum, tom. 3.

Ad Titum Livium, lacteo eloquentiæ fonte manantem, de ultimis Hispaniæ, Galliarumque finibus, quosdam venisse nobiles legimus; & quos ad contemplationem sui Roma non traxerat, unius hominis fama perduxit. Habuit illa ætas inauditum omnibus sæculis celebrandumque miraculum; ut tantum urbem ingressi, aliud extra urbem quærerent.

De quo Gaditano iterum epistola ad D. Augustinum quadam.

Sidonius Apollinaris Paneg. Anthemii.

— vel quicquid in ævum
Mittunt Euganeis Patavina volumina chartis.

Cassiodorus.

C. Cæsar VI. & M. Agrippa III. Cæsar leges protulit, judices ordinavit, provincias dispositit, & ideo Augustus cognominatus est; cujus temporibus floruit Virgilius, Horatius, & Livius.

EX

Digitized by Google

GERARDO VOSSIO
de Hiſtoricis Latinis.

Titus Livius, Patavinus quin fuerit, nemo ambigit. Sed non aequè apertum, utrùm natus ſit in Apono vico, qui hodie Abano : *ut eo modo dicatur Patavinus, quo Maro dictus Mantuanus, quia Andibus natus, qui vicus in agro erat Mantuano. Qui Aponenſem Livium faciunt, adferunt Martialis lib.* I. *ep.* LXII:

Cenſetur Apona Livio ſuo tellus.

Et ſanè unus hic locus prora & puppis iis videtur, qui in vico eo natum fuiſſe Livium crediderunt. Qua in ſententia, ut intelligo ex Clariſſimo Pignorio, etiam eſt Guilielmus Ongarillius, hiſtoricus Patavinus necdum editus. Sed ſi Livius Aponi natus à Martiale dicatur, idem dixiſſe credendus de Stella, & Flacco. Atqui obſtare videtur illud ejuſdem libri epigr. LXXVII:

Flacce Antenorei ſpes & alumne laris.

Ubi in Antenoreo, hoc eſt Patavino, lare natum non obſcurè ait. Quare videndum, an non ab Apono fonte, qui celebratiſſimus erat inter aquas Patavinas, Aponam terram generatim dixerit pro Patavina: non pro Apono vico, cujus Martialis temporibus nullum fuiſſe nomen videtur. Eſtque in hac etiam ſententia ὁ μακαρίτης Cluverius noſter in Italia ſua. Scripſit Livius poſt quidem Auguſti triumphum de bello Actiaco, qui incidit in annum Urbis ↃↃCXXV, *ſive conſulatum Auguſti V: ante verò Cantabros ductu L. Antiſtii domitos, quod fuit anno* ↃↃCXXX, *ſive conſulatu Auguſti X. Hoc liquet ex verbis illis ipſius Livii lib.* I: Bis deinde poſt Numæ tempora Janus clauſus fuit; ſemel T. Manlio Coſ. poſt Punicum primum perfectum bellum, iterum quod noſtræ ætati dii dederunt, ut videremus, poſt bellum Actiacum, ab Imperatore Cæſare Auguſto, pace terra marique parta. *Satis conſtat ter ab Auguſto clauſum eſſe templum Jani, ſecundò quidem anno Ur-*

Digitized by Google

bis IↃCCXXX, Cantabris devictis. Tertiò autem anno sequenti, sive consulatu Augusti XI. Cùm verò Livius semel duntaxat suæ ætate clausum dicat, quid apertius quàm scripsisse ista, antequam secundò tertioque clauderetur. Quanquam verò sub Augusto quidem historiam suam edidit, tamen eo diutius vixit. Quarto enim obiit Tiberii anno, ætatis suæ LXXVI, quo & Ovidius decessit Tomis: ut de utroque Eusebius in Chronicis testatur. Scripsit historiarum libros CXL, vel potiùs CXLII, ut jam olim agnovit Petrarcha. Iis complectebatur res Romanas ab V. C. usque ad bellum in Germania gestum à Druso, ejusque mortem. Ex illis soli supersunt XXXV. Nam secunda periit decas, & quicquid sequebatur librum quadragesimum quinctum. Cæterorum nihil habemus, præter argumenta, quæ epitome Livianâ (si argumentum libri CXXXVI, & CXXXVII. exceperis) continentur, sive ejus Florus, sive alius est auctor. Libri CIII. meminit Serenus Sammonicus, quo loco agit de carbone medendo:

Tertia namque Titi sumul & centesima Livî
Charta docet ferro talem candente dolorem
Exsectum, aut poto raparum semine pulsum,
Infecti dicens vix septem posse diebus
Vitam produci, tanta est violentia morbi.

Nihil hoc scriptore est grandius, atque uberius. Vir disertissimus à Seneca in primo de ira vocatur. Lacteam quidem ubertatem ejus prædicat Fabius lib. X. cap. I. Ibidem arbitratur, ut Thucydidi Sallustium, ita Herodoto Livium æquiparari posse. Quanto ille candidius, quam Caligula Imperator, qui, Tranquillo teste, verbosum vocabat. Sed de stylo etiam litem intentabat olim Asinius Pollio. Patavinitatem in eo animadvertere se ajebat, ut Fabius testatus lib. VIII. c. I. Nimirum delicatum Romani hominis palatum videbatur sibi aliquid sentire, quod non usquequaque saperet genium Romani sermonis. At non audiendus est Keckermannus, quando hinc colligit, reprehensum ab Asinio esse sublimem Livii stylum. Uti & cum à Seneca propterea culpari putat lib. I. de Ira cap. ult. & de Tranquillitate cap. IX. Nam longè aliud & Fabium & Senecam

cam velle nemo diffitebitur, qui verba eorum attendat. Nec probare illa Lipſii poſſum, viri ab ingenii elegantia, & varia eruditione, quam dictione laudatoris: Nos quoque ſupinum: eum alibi, aut frigidum, imò & τὸν πολόγον agnoſcimus. derivaturi tamen libenter in exſcriptores hanc culpam *Cui & ſubſcribere videtur Paſſevinus bibliotheca ſelecta lib.* XVI. *Ubi & judicium eorum ſequitur improbantium, quòd ſuperſtitioſe referat prodigia tam multa: ut boves locutos, infantes ſemeſtres triumphum clamaſſe. Quæ ſanè in gentili laudem magis merentur, cum qualemcumque numinis cultum ἀθεότητι oporteat præferre. Sed quid de iſtis dicemus, quibus ne bona quidem fides videtur? Hi firmatum eunt ſententiam ſuam verbis Antonini Cæſaris in Itinerario ſuo, ubi hæc legas*, Fano Volturnæ, cujus claris geſtis invidit Livius. *Eum verò ad locum hæc annotavit Annius Viterbienſis:* Quid ſibi velit, quod ait, Cujus præclaris geſtis invidit Livius, equidem alii alia exiſtimant. Dicam & ipſe opinionem meam. Suetonius Tranquillus in vita C. Caligulæ ſcribit, paullulum abfuiſſe, quin ab omnibus bibliothecis ſtatuas & ſcripta Livii deleret, qui illum, uti verboſum, & negligentem in hiſtoriâ, carpebat. Eſt autem negligens is, qui ſupprimit, quæ referenda ſunt, & verboſus, qui abſque probatione contradicit afferenti rationes, & auctores. Et his duobus peccavit Livius in multis, ut patet. Sed ex multis, quò ad famum Volturnæ hæc exempla ſint. Cœlius Thuſcus Lartes Fani juvit Romulum implorantem ab eo auxilium contra Cæninenſes, Cruſtuminos, & Latinos, & retulit triumphum. Et id idem fecit contra Sabinos Galeritus Lucumo. Et ob id ipſe primus poſuit Prætoria Romæ, &, diviſa Roma in tres tribus, impoſuit nomina, & tertiam partem dedit Thuſcis. Ut clarè tradunt Propertius in elegiâ ad Vertumnum, & alterâ paulului præcedente, & Varro in 1. de lingua Latina, & Fabius Pictor de origine urbis Romæ, & Dionyſius Halicarn. in 11 lib. & Mythici ſub fabula Jani ejaculantis

Digitized by Google

aquas sulphureas in Sabinos, ut Macrobius in 1. Saturnal. & Ovidius in 1. de Fastis indicant. At lividus fuit Livius, ut hîc notat Antoninus, qui, ut funditus extingueret Thuscorum fulgorem, & triumphos obnubilaret, ab eis partos, non à Romulo gestos; omnino etiam scribere unum verbum neglexit. Quod profectò invidissimi hominis est officium, & negligentis veritatem in historia. Similiter fuit verbosus, quia absque certo auctore, & probatione, dicit contra Varronem, quod Lucerum nomen incertæ originis. Fabius enim Pictor, antiquior eo, ostendit ab historia esse Etruscæ originis atque certissimæ. Rursus Livio antiquior & doctior Varro in 1. de L. L. dicit esse certæ originis; à Lucumone Luceres dictos: idque probat vetustissimis auctoribus, Junio, & Tolumnio, Tuscarum Tragœdiarum scriptore. Et item inexpugnabili argumento, quod Luceres est derivatio Etrusca à Lucumone, & non Latina à luco Asyli, ut Pedianus, & Plutarchus in vita Romuli, turpiter in Grammaticâ Latinâ aberrantes, dicunt, quia lucus Latinè à luceo verbo per antiphrasim derivatur, & à luco Lucii, & Lucani, Latina derivatio est, & non Luceres, ut linguæ Latinæ peritissimus Varro ostendit. Non est igitur mirum, si Cæsar excanduit irâ contra scripta Livii, negligentia, & supprimentia, quæ clarissima erant; & eum appellavit jure verbosum, qui contra Varronem afferentem testes antiquissimos, & invincibilem rationem, verbosa solum & anili loquacitate dixit, Lucerum nomen est incertæ originis. Et ideo, ut utamur regulâ B. Hieronymi, eâdem facilitate Livius, & omnes alii similes, contemnantur, quâ sine ratione, ac certo auctore, contra doctiores solâ verbositate usi proferunt. Quum verò constet Livium non ignorasse, quæ Varro, & Fabius Pictor, & alii, referunt, constat equidem illum non ignoratione scientiæ; sed malignitate naturæ in historia neglexisse dicenda, & verbose dixisse subticenda.

Et

Et ob id, uti Cajus, ita & Antoninus Cæsar, eum arguit invidiæ, dicens: Volturnæ præclaris gestis invidit Livius. *Hactenus, nimis profecto patienter, latrantem audivimus canaculam istam. Cujus omnia singulatim refellere velle, plane sit otio suo abuti. Sed mirari satis non possum, in sententiam suam pertrahere potuisse viros aliquot eruditos: eosque inter L. Joannem Scoppam Parthenopæum, qui Collectaneorum lib.* I. *cap.* XVIII, *sic scribit*: Livius, historicus luculentissimus, in primo ab urbe condita: *Eodem, inquit, tempore & centuriæ tres equitum conscriptæ sunt: Ramnenses à Romulo: à Tito Tatio, Titienses appellati; Lucerum nominis, & originis caussa incerta est.* Hæc Livius. Non quod (ut mea est sententia) Lucerum originem ignoraret; sed perinde ac Gallus Cisalpinus, & Hetruscæ, Italiæque gloriæ invidens, conscripsit: quod Antoninus Cæsar in suo itinerario his verbis arguit: *Vulturna, cujus claris gestis invidet Livius.* Et Cajus Caligula, Tranquillo in Caligulæ vita scribente, paullum abfuit, quin statuas & scripta Livii ab omnibus bibliothecis amoveret, tanquam verbosi & in historia mendacis. Scius ergo erat Livius, sed ut invidus omisit. *Hactenus Scoppa. Sed quid in mentem venit Scoppæ, ut se tueretur auctoritate Cæsaris Caligulæ? quem ignorare non potuit similiter de Virgilio sensisse: imò & Homerum contemsisse. Sunt enim ista Tranquilli verba:* Cogitavit etiam de Homeri carminibus abolendis. Cur enim sibi non licere, dicens, quod Platoni licuit, qui eum è civitate, quam constituebat, ejecerit? Sed & Virgilii, & T. Livii scripta, & imagines, paullum abfuit, quin ex omnibus bibliothecis amoverit, quorum alterum, ut nullius ingenii, minimæque doctrinæ: alterum, ut verbosum in historia, negligentemque, carpebat. *Ex eodem scimus, quid de abolendis jurisconsultis sæpe jactarit: ac quale ejus de L. Seneca fuerit judicium. Quamobrem sanum nominem movebit auctoritas Caligulæ, qui, ut ejusdem Tranquilli verbis utar,* non minore livore, ac malignitate, quàm superbia

Digitized by Google

sævitiaque, pænè adversus omnis ævi homines grassatus est. *Quod verò ad Antoninum imperatorem, quo & ipso se tuetur Scoppa, nusquam leguntur ea de Livio verba in genuino seu Antonii, seu Antonini, seu Æthici Itinerario, quod primùm edidit Josias Simlerus, posteaque ex antiquis codd. correxit, & commentario illustravit Hieronymus Surita Cæsaraugustanus. Sed sunt ea verba in Itinerario isto, quod Annius Viterbiensis commentus fuit, ac cunctis obesæ naris, ut germanum, obtrusit. Sanè isto* ὑποβολιμαίῳ *Antonini itinerario nihil indoctius, atque insulsius. Quod & res clamat, & ubertim ostensum ab eruditissimo, ac, dum viveret, amicissimo mihi Philippo Cluverio in Italia sua. Quare, cur vel propter Caligulam, vel supposititium Antoninum, suspectior nobis sit Livius, nihil sanè caussæ est. Nec magis movere debet Henricus Glareanus, vir variæ eruditionis, cum Livium bellicosæ Gallorum gentis res gestas odiosè tractare, virtutesque eorum malignè elevare, conqueritur. Quod etiam Barthius facit Adversariorum lib.* LX. *in Augustini de Civitate Dei lib.* I. *cap.* VI. *Quam enim Livius veritati studuerit, vel ex eo conjecturam capere possumus, quod in descriptione belli civilis ne Augusto quidem in tantum voluerit gratificari, ut aliter res narraret, quam factum sciret. Audiamus, quæ Cremutius Cordus apud Tacitum dicat Annalium lib.* IV: Titus Livius, eloquentiæ ac FIDEI præclarus imprimis, Cn. Pompejum tantis laudibus tulit, ut Pompejanum eum Augustus appellaret: neque id amicitiæ eorum obstecit. Scipionem, Afranium, hunc ipsum Cassium, hunc Brutum, nusquam latrones & parricidas, quæ nunc vocabula imponuntur, sæpe ut insignes viros nominat. *Verum aliud alii telum intentant. Malevolentiæ enim eo reum agunt, quod Polybium, quem* πάνυ *sæpe exscribit, non alio dignetur elogio, quam* haudquaquam spernendi auctoris. *Quam frigidam sanè laudationem esse Fulvius Ursinus annotavit. Petrus Victorius eo putabat crimine liberari Livium, quod parciores olim in tribuendis fuerint elogiis. Quod non negarim. Sed non id satis eo comparet, quod putabat id etiam ex*

Appu-

Digitized by Google

Appulejo parere in Apologia: ubi quæstorem publicum, qui coram adeat, non ornatissimum *appellat, sed* virum ornatum *vocare est contentus. Fortasse ut Scipio Gentilis putabat, ordinis & dignitatis habuit rationem, quia, ut notum omnibus, primum in Senatum veniendi gradus erat quæstura. Livii verò locum omnino intelligi debet* κατὰ λιτότητα, *ut nequaquam aspernandus auctor idem valeat, ac si scriptorem dixisset summæ fidei & auctoritatis. Cui rei probandæ multa adferrem: nisi fuse hanc Livianorum esse verborum mentem docuisset Casaubonus in collectis à se Polybii fragmentis. Eloquentiæ studioso, præsertim tenella ætate, magis Livium profore, quam Sallustium, Quinctiliani judicium est, lib. cap. ubi ait:* Livius à pueris magis legendus, quam Sallustius, & hic historiæ majoris est auctor: ad quem tamen intelligendum jam profectu opus sit. *Quod Fabii judicium carpit Barthius Adversar.* XLVIII. *cap.* XIX. *Putat, Sallustium dici majoris historiæ auctorem: cum ea non sit annorum* XXV. *Ergo, inquit, legendum,* sit hic historiæ: major is est auctor. *Imo omnino* τὸ hic *ad Livium refertur. Et penè quæcumque eo capite adversus Fabium disserit idem Barthius, sunt* ἄρρητα ἀμείνω. *Quantum ejus fuerit nomen cum viveret, etiam docent hæc Plinii verba lib.* II. *epist.* III, *ad Nepotem:* Nunquamne legisti Gaditanum quendam, Titi Livii nomine gloriaque commotum, ad visendum eum ab ultimo terrarum orbe venisse, statimque ut viderat abiisse? *Nempe, ut hac ipsa de re B. Hieronymus ad Paullinum ait:* Quos ad contemplationem sui Roma non traxerat, unius fama perduxit. *Ac postea idem ait:* Habuit illa ætas inauditum, & omnibus seculis celebrandum miraculum, ut tantam urbem ingressi, aliud extra urbem quærerent.

EX

BALTHASSARE BONIFACIO

DE

ROMANÆ HISTORIÆ Scriptoribus.

Titus Livius Patavinus, lac Musarum, mare tranquillum, anima eloquentiæ, eorum, qui nunc superſunt, ſcriptorum Romanæ Hiſtoriæ longè princeps, lactea quadam ubertate dictionis divinitus facundus, amans virtutum, oſor vitiorum, rectus judicii, rerum togæ, rerum ſagi, & ſi non ex uſu, neque experientia, egregiè tamen peritus, ab Urbe Condita ad Divi Auguſti ævum centum & quadraginta libris divinas illas lucubrationes perduxit, quarum tamen longè maximam partem, ingenti rei literariæ jactura deperditam, nunquam fortaſſe inventuri, deſideramus; nec tanti operis reliquos habemus niſi quinque, & triginta libros. Solus hic mortalium dignus cenſetur, cujus propè invicto calamo populi omnium gentium victoris res geſtæ ſcriberentur. Neque ſanè mirum videri poteſt ſapientiſſimum Regem Alphonſum Aragonium ſumma ambitione, & conatu petiiſſe à Patavinis brachium hujus viri

Digitized by Google

viri, quo præclara illa commentaria descripsit. Nullius certè libri tam libenter, ut inquit Regius, nec tanta cum voluptate lectitantur; nimirum, quod mellea quadam dicendi suavitate exundare videtur; qua vel in quotidiano, & familiari sermone adeo polluisse vir ille traditur, ut complures, nobilitate, opibusque præstantes, tam admirabilis facundiæ fama permoti, ex ultimis Hispaniæ Galliæque finibus, quo eum audirent loquentem, Romam sese contulerint: Et, quod est maximè mirandum, quos tantæ Urbis, ac tum præcipuè florentis, ac triumphantis, contemplatio ad se antea non traxerat, unius viri eloquentia perduxit. Quo major sit eorum insscitia, qui Patavinitatem quandam in Livio reprehendunt, quam dispeream si Asinius ipse, tam ridiculæ inventor calumniæ, quid esset sciebat. Dubitatum quidem semper est ab eruditis, pendetque etiamnum inexplicata quæstio de Liviana Patavinitate; nonnullis existimantibus delicatum Pollionis Asinii palatum visum sibi fuisse aliquid in Livio gustare, quod non usquequaque saperet genium Romani sermonis. Credentibus aliis hoc nomine peregrinitatem orthographiæ fuisse reprehensam; scribebat enim, ut ex lapidibus antiquis colligitur, *sibe*, & *quase*, pro *sibi*, & *quasi*. Quod primus, nisi fallor, observavit Laurentius Pignorius, alter Patavinorum Livius, originum patriæ, atque adeo totius vetustatis solertissimus indagator. Contendentibus aliis eam Patavinitatem nihil aliud esse, quam iterationem simul plurium in eisdem periodis verborum. Quibusdam volentibus studium partium Pompeianarum illam esse Patavinitatem ab Asinio notatam. Denique non paucis suspicantibus patriæ suæ, suorumque civium laudes, parte operis jam deperdita effuse amplificatas, hac voce censeri. Senecæ Livius creditus est fuisse ingenii magni magis, quam boni. Bodinus accusat in Livio dicendi varietatem, interdum enim valdè copiosus est, inter-

Digitized by Google

interdum verò conciſus; contra quàm fecit Polybius, ſibi ſemper æqualis. Cajus autem Caligula Maronis, & Livii ſcripta, ac imagines, teſte Suetonio, minimum abfuit quin ex omnibus bibliothecis amoverit, accuſans alterum nullius ingenii, doctrinæque perexiguæ, alterum verboſitatis, & negligentiæ. Cæſar quoque Antoninus in ſuo illo pſeudhodœporico exprobrat Livio malam fidem, quod Thuſcorum clariſſimis rebus geſtis inviderit. Denique Glareanus Livium bellicoſæ Gallorum gentis egregia facinora odioſè tractare, virtuteſque illorum malignè elevare conqueritur. Quibus apertè reclamat verendæ auctoritatis, & acris judicii vir Cornelius Tacitus, cui Titus Livius eloquentiæ, ac fidei præclarus in primis habetur. Sed nemo de hoc melius judicavit quàm Fabius Quintilianus, cujus illa ſunt: Non indignetur ſibi Herodotus æquari Titum Livium, cum in narrando miræ jucunditatis, clariſſimique candoris, tum in concionibus ſupra quam enarrari poteſt eloquentem; ita dicuntur omnia cum rebus, tum perſonis accommodata: Sed affectus quidem, præcipuè eos, qui ſunt dulciores, nemo Hiſtoricorum commendavit magis. Plinius præfatione operis Livium auctorem celebrem vocat. Seneca, ſibi parum conſtans, diſertiſſimum appellavit, tantæque probitatis, ut liqueat eum ſenſiſſe, quæ ſcripſit. Marcus autem Annæus Rhetor aſſeruit illum fuiſſe natura candidiſſimum omnium magnorum ingeniorum æſtimatorem. Philippus Comminæus Livium exiſtimavit eſſe Latinorum Polybium, omnibuſque ſenatoribus, & rerum publicarum gubernatoribus perlegendum. Iſaacus Caſaubonus ad Livium tranſtulit illud Senecæ Rhetoris de Oratorum principe encomium, Populum Romanum hujus unius ingenium par imperio ſuo habuiſſe. Et quidem certè adeo viſus eſt nonnullis cum Cicerone conferendus, ut non dubitaverint

Digitized by Google

rint affirmare, Ciceronem ipſum, ſi ad ſcriptionem hiſtoriæ totam illam vim forenſis facundiæ convertiſſet, futurum fuiſſe Livio noſtro aliquanto inferiorem.

IN

Digitized by Google

IN

LIVIUM

AB

JO. FREDERICO GRONOVIO recentatum.

Tradere res olim gestas, amplissima laus est:
Historiæ lucem reddere, non levior.
Fortia Romulidum, Livî quæ condita libris,
Facta vetustatis obsoluere situ.
Gronovius docta emaculat pulcre omnia lima:
Eximiumque nova luce serenat opus.
Hinc Critices passim dexter perhibetur ocellus:
Entheus ac labor hic nescius invidiæ est.
Quin & Gronovio hinc crescit nova laurus honoris,
Funereis nunquam succubitura rogis.

BER. ROTTENDORFFIUS.

T. Li-

Digitized by Google

T. Livii Patavini HISTORIARVM AB URBE CONDITA DECADIS PRIMÆ LIBER PRIMUS.

In eundem Epitome.

Adventus Æneæ in Italiam, & res ab eo gestæ; Ascanii regnum Albæ, & [2] Silvii Æneæ, ac deinceps Silviorum regum, primo libro continentur. Numitoris filia à Marte compressa, nati Romulus & Remus: Amulius obtruncatus. Vrbs à Romulo condita. Senatus lectus. Cum

Variorum Notæ.

1 Historiarum.] Iam olim Petrarcha suspicatus est, hoc opus in Decades non ipsum, qui scripsit, sed fastidiosam legentium scidisse ignaviam. Id autem ita esse ex Grammaticis etiam veteribus, ut Prisciano, Diomede, Censorino, & eo qui singulorum horum librorum epitomas scripsit, facile intelligi potest: apud quos animadvertere licet, in hac historia nominanda nullam decadum, perpetuam librorum, in quos descripta erat, fieri mentionem. Quod facturos eos aliquando finisse credendum est, nisi jam mortuis illis iste index celebrari cœpisset. Historias autem vocavit, non Annales: quia annales (ut à veteribus accepimus) tantummodo, quod factum, quoque anno factum esse demonstrabant: historiæ non solum id, quod gestum est, sed etiam quo consilio quaque ratione gestum esset, indicabant. Cum autem primis temporibus omnes, qui de rebus Romanis scriberent, annales conficerent, ut Pictor, Piso, Fannius, Libo; postremo etiam historiæ scribi cœptæ sunt; ut à Cœlio, Tuberone, Asellione, Sisenna, Sallustio, Livio. *Sigonius.*

2. *Silvii.*] *Silvii* & *Tiberis* scribendum esse ex manuscriptis exemplaribus Græcisque libris constat, apud quos & Σιλβίου & Τίβεως. *Sigon.*

Digitized by Google

Cum Sabinis bellatum. Opima spolia Jovi Feretrio lata. [1] *In curias populus divisus. Fidenates & Veientes victi. Romulus consecratus. Numa Pompilius ritus sacrorum tradidit: Jano templum constituit: ejusque portam, pacatis omnibus circa populis, primus clausit: cum Dea Egeria sibi congressus nocturnos esse simulans, feroces populi animos ad religionem perpulit. Tullus Hostilius Albanos bello petiit. Posthæc Tergeminorum pugna. Horatius absolutus.* [2] *Mettii Fuffetii supplicium. Alba diruta, Albani in civitatem recepti. Sabinis bellum indictum. Ad postremum fulmine Tullus absumptus est. Ancus Marcius cærimonias à Numa institutas renovavit: Latinis victis, & ad civitatem adscitis, montem Aventinum assignavit: Politorium urbem Latinorum bello repetitam, quam prisci Latini occupaverant, diruit: pontem sublicium in Tiberim fecit: Janiculum collem urbi addidit: fines imperii protulit: Ostiam condidit. Regnavit annos triginta tres. Eo regnante Lucumo Damarati Corinthii filius à Tarquiniis, Etruriæ civitate, Romam venit, & in amicitiam Anci receptus, Tarquinii nomen ferre cœpit; & post mortem Anci regnum excepit. Centum additis, Patrum numerum auxit: Latinos subegit, Circum designavit, ludos edidit: Sabinorum bello petitus, equitum centurias ampliavit.* [3] *Tentandæ scientiæ caussa Attii Navii auguris, consuluisse fertur, an id, de quo cogitaret, effici posset: quod quum ille fieri posse respondisset; jussisse eum novacula cotem præcidere, idque protinus ab Attio factum. Sabinos præterea acie vicit: urbem muro circumdedit, cloacas fecit. Occisus est ab Anci filiis, quum regnasset annos triginta octo. Successit ei Ser. Tullius, natus ex captiva nobili Corniculana; cui puero adhuc in cunis posito caput arsisse traditum est. Veientes atque Etruscos prælio fudit. Censum primus omnium egit. Lustrum condidit,* [4] *quo censa octoginta millia esse dicuntur. Classes centu-*

1 *In curias.*] Antea *in centurias*, male. Nam Livius ita loquitur: *Cum populum in curias* XXX *divideret, nomina Sabinarum curiis imposuit.* Sigon.

2 *Mettii Fuffetii.*] Alii leg. unico f, *Fufetii*. alii *Suffetii*, malè.

3 *Tentandæ scientiæ causa.*] Veteres libri: *Hic tentandæ scientiæ causa.* Sigon.

4 *Quo censa octoginta millia esse dicuntur.*] Est hic numerus etiam apud Livium, & is qui Epitomas scripsit, ejusmodi summas diligentissimè ponere solitus est. *Sigon.*

1 *Filii*

Digitized by Google

centuriasque descripsit. Pomœrium protulit: Colles urbi, Quirinalem, Viminalem, Esquilinumque adjecit. Templum Dianæ cum Latinis in Aventino fecit. Interfectus est à L. Tarquinio Prisci filio, consilio filiæ suæ Tulliæ, cum regnasset annos triginta quatuor. Post hunc L. Tarquinius Superbus, neque Patrum, neque populi jussu regnum invasit: quo die scelerata Tullia per patris jacentis corpus carpentum egit. Armatos circa se ad custodiam corporis sui habuit. Turnum Herdonium fraude interemit. Bellum cum Volscis gessit: & ex eorum præda templum Jovi in Capitolio fecit. Terminus & Juventas non addixere: quorum ara moveri non potuerunt: [1] *Filii Sexti Tarquinii dolo, Gabios in potestatem suam redegit. Hujus filius Delphos profectis, & consulentibus, quis eorum regnaturus esset Romæ, dictum est, eum regnaturum, qui primum matrem osculatus esset. Quod responsum cum ipsi aliter interpretarentur, Iunius Brutus, qui cum iis profectus erat, prolapsum se simulavit, & terram osculatus est. idque factum ejus eventus rei comprobavit. Nam cum impotenter se gerendo Tarquinius Superbus, omnes in odium sui adduxisset; ad ultimum, propter expugnatam nocturna vi à Sexto filio ejus Lucretiæ pudicitiam, quæ vocato patre ad se Tricipitino, & viro Collatino, obtestata, ne inulta mors ejus esset, cultro se interemit, Bruti opera maxime expulsus est, quum regnasset annos viginti quinque. Tunc consules primum creati sunt, L. Iunius Brutus, & L. Tarquinius Collatinus.*

[1] Factu-

1 *Filii Sexti Tarquinii dolo.*] Non ut ante: *filius Sextus Tarquinius dolo.* Loquitur enim de rebus gestis Tarquinii Superbi regis. Itaque præter alia, Sexti etiam Tarquinii filii dolo, inquit, Gabios in suam potestatem redegit. *Sigon.*

Facturusne (quid) operæ pretium sim, si à primordio Urbis res populi Romani perscripserim; nec satis scio: nec si sciam, dicere ausim. Quippe qui quum veterem tum vulgatam esse rem videam, dum novi semper scriptores, aut in rebus certius aliquid allaturos se, aut scribendi arte rudem vetustatem superaturos credunt. Utcunque erit, juvabit tamen [2] rerum gestarum memoriæ principis terrarum populi, [a] pro virili parte & meipsum consuluisse, &, si in tanta scriptorum turba mea fama in obscuro sit, nobilitate ac [b] magnitudine eorum, meo qui nomini officient, me consoler. Res est præterea, & immensi operis, ut quæ supra septingentesimum annum repetatur: & quæ [3] ab exiguis profecta initiis, eo creverit, ut jam [4] magnitudine laboret sua: & legentium plerisque, haud dubito, quin primæ origines, proximaque originibus, minus præbitura voluptatis sint; festinantibus ad hæc nova, quibus jam pridem prævalentis populi vires seipsæ conficiunt.

GRONOVII NOTÆ.

a PRÆFAT. *Pro virili parte & me ipsum consuluisse*] Membr. Flor. omnium, quæ hujus primæ partis extant, optimæ: *& ipsum*: sine τῶ me: nec aliter à manu prima Vossianus: Qua Virgilius arte: *Ille meas errare boves, ut cernis, & ipsum Ludere, qua vellem, calamo permisit agresti.* Iustinus lib. 14. *Aut si ipsos pudet roganti vim adhibere, ferrum huc date.*

b *Magnitudine eorum, meo qui nomini officient.*] Ita Florent. & Helm. Non ineleganter Freinshemius *lumini.* Cur tamen tam eleganter, si Livius illud maluit? Infra: *quas sua virtus ac Dii juvere, magnas opes sibi magnumque nomen fecere.* Lib. 22. *id privatim parentibus, quorum maximum nomen in civitatibus est suis, id publice populis gratum erit.* Qui gloriam aut famam meam impedient, ipsi clariores & mihi umbram facturi. lib. 2. *tantumque sua laude obstitit fama consulis Marcius.* lib. 26. de Mutine: *Hæc ejus gloria, quia jam imperatoris quoque famæ officiebat.* lib. 38. *ne magnitudo & splendor legati laudibus consulis officeret.*

VARIORUM.

1 PRÆFAT. *Facturusne.*] Ab hexametri exordio Livium historiam cœpisse indicat Quintilian. l. 9. *Glarean.*

2 *Rerum gestarum memoriæ principis terrarum.*] Illud *terrarum* additum puto. Aurem consules, & certe dubitabis. *Tan. Faber.*

3 *Ab exiguis profecta initiis.*] Sic est: non urbium modo imperiorumque; sed omnium ubique rerum principia parva sunt. Vide sis Liv. lib. 7. cap. 2. *Gruter.*

4 *Magnitudine laboret sua.*] Ergò, *Haud diu durare possunt maxime eminentia.* Prudenter itaque faciunt regnorum urbiumque Principes; qui ubi res suas satis bonas magnasque vident, eas perpetuas malunt, quam augustiores. qua de modestia multa disseruimus ad Tacit. l. 1. c. 11. Discursu XVIII. *Grut.*

GRO-

Digitized by Google

ficiunt. Ego contra hoc quoque laboris præmium petam, uti me à conſpectu malorum, quæ noſtra tot per annos vidit ætas, tantiſper certe dum priſca illa tota mente repeto, avertam; omnis expers curæ, quæ ſcribentis animum, etſi non flectere à vero, ſolicitum tamen efficere poſſit. Quæ [1] ante conditam condendamve urbem, poëticis magis decora fabulis, quam incorruptis rerum geſtarum monumentis traduntur, ea nec affirmare nec refellere, in animo eſt. Datur hæc venia antiquitati, ut miſcendo humana divinis, [2] primordia urbium auguſtiora faciat. Et, ſi cui populo licere oportet, conſecrare origines ſuas, & ad Deos referre auctores; ea belli gloria eſt populo Romano: ut quum ſuum, conditoriſque ſui parentem Martem potiſſimum ferat; tam & hoc gentes humanæ patiantur [3] æquo animo, quam imperium patiuntur. Sed hæc & his ſimilia, utcunque animadverſa aut exiſtimata erunt, haut in magno equidem ponam diſcrimine. Ad illa mihi pro ſe quiſque acriter intendat animum, quæ vita, qui mores fuerint: per quos viros, quibuſque artibus, domi militiæque, & partum & auctum imperium ſit. [a] labente dein-

GRONOVII.

a *Labente deinde paullatim diſciplina*] Sic quidem ſcripti, ſic editi: verius tamen *labante*. Etſi enim tradat Priſcianus *labare* & *labi* ex illis eſſe, quæ conjugationem mutant cum genere, in eadem manentia ſignificatione, & confundantur interdum: utplurimum tamen differunt, & *labare*, eſt deficere, labefactari, minari ruinam, nutare, propemodum labi; nondum tamen *labi*. lib. 4, 39. idem vitium: *ni Sex. Tempanius, decurio equitum, labante jam re, præſenti animo ſubveniſſet*. Sic alibi *labentem fortunam* dederunt, ubi opt. libri *labantem*. lib. 36. *Publice privatimque labante egregia quondam diſciplina gentis*. Spartianus Hadriano: *poſt Cæſarem Octavium labantem diſciplinam incuria ſuperiorum principum retinuit*.

VARIORUM.

1 *Ante conditam condendamve*.] Prius intervallum, quæ antequam urbs exiſteret, ſecundum quæ in ipſa conſtituenda vel dum conditur, obtigerunt. Vt Virgilio *volvenda dies*, quæ volvitur. *P. Nannius*.

2 *Primordia urbium auguſtiora*.] Nihil eſſe frequentius ſuperbiæ mortalium, quam inculcare originis ſuæ capite auctorem Deum, toris fere libris Bibliothecæ quinque prodidit Diodorus Siculus: quibus adde Auguſtin. lib. 3. de Civit. Dei cap. 4. Iamblichumque hanc deridet Seneca lib. 3. de Benef. c. 28. *Gruterus*.

3 *Æquo animo*.] Ita loquitur tanquam mentium omnium interpres. Sed ei non inepte forſan reſponderetur illud Antigonæ ad Creontem è Sophocle v.

deinde paulatim disciplina, [4] velut [5] desidentes primo mores sequatur animo: deinde ut magis magisque lapsi sint, tum ire cœperint præcipites; donec ad hæc tempora, quibus nec vitia nostra, nec remedia pati possumus, perventum est. Hoc illud est præcipue in cognitione rerum salubre ac frugiferum, [6] omnis te exempli documenta [7] in illustri posita monumento intueri: inde tibi tuæque reipublicæ quod imitêre, capias: inde fœdum inceptu, fœdum exitu, quod vites. Cæterum aut me amor negotii suscepti fallit, aut nulla unquam respublica nec major, nec sanctior, nec bonis [8] exemplis ditior fuit: nec in quam tam seræ avaritia luxuriaque immigraverint: nec ubi tantus ac tam diu paupertati ac parsimoniæ honos fuerit. adeo, quanto rerum minus, tanto [9] minus cupiditatis erat. Nuper divitiæ avaritiam, &

515. *His omnibus hoc placere dici posset, nisi linguam clauderet metus. Sed tyrannis cum aliis in rebus beata est; tum quia licet ei dicere & facere quæ vult.* Sententiose Augustin. lib. 22. Civit. Dei cap. 6. p. quem vide. *Grut.*

4 *Velut desidentes.*] Respicit ad vulgatum illud: *Nemo fit malus repente vel bonus; mora est opus:* nedum ut de bono quis statim fieri queat pessimus, & quidem Romanus. Ergo qui sapit, principiis obstet. Hæc ergo proverbio illi accedunt: *Ad mali summum cacumen per gradus ascenditur.* Lucerini annotat Politicus ad hunc locum & istud: *nulla imperia inveniri sine limitibus; quò cum venerunt; sistunt, retrocunt, ruunt.* Id.

5 *Desidentes primo.*] His verbis mutationes omnes Rom. imperii brevissime complexus est. Nam cum *Partum imperium* ait, intervallum illud totum indicat, quod à Romulo ad Ap. Claudium interfuit, qui primus bellum extra Italiam Carthaginiensibus fecit: cum *Auctum*, tempus inde ad Carthaginem eversam, notat. *Desedisse* præterea mores intelligit Gracchanis temporibus, *Lapsos* magis *esse* Sullanis, *Præcipites fuisse* Cæsarianis. Reliqua inde tempora, Augusti imperium post devictum ad Actium Antonium, quibus hæc scribere aggressus est, significant. *Sigon.*

6 *Omnis te exempli.*] Tam boni quam mali. Bene ergo Horatio patet lib. 1. Sat. 4. vs. 121. *sive jubebat ut facerem quid. Habes auctorem quo faciam hoc, &c.* neque aliter Demea apud Terent. Adelph. 3. sc. 4. *Inspicere tanquam in speculum in vitas omnium Iubeo, atque ex aliis sumere exemplum sibi, &c.* Vbi notandum historiam esse speculum morum. *Grut.*

7 *In illustri posita monumento.*] Forte scribend. *In illustri posita momento.* eo enim sane potissimum celebratur historia, quod multorum sæculorum gentiumque gesta, bello, pace, simul & semel, quasi in speculo, lectoribus compendiose objiciat. *Gruter.*

8 *Exemplis ditior.*] Vide Quintilianus lib. 12. Instit. Orat. cap. 2. *Quantum Græci præceptis prævalent; tantum Romani, quod majus est, exemplis.* & Valer. Max. lib. 2 cap. 7. §. 6. *Grut.*

9 *Minus cupiditatis.*] Ejusdem est sententiæ cum eo quod refert ex Epicuri epistola ad Pythoclea L. Annæus Seneca Epist. 21. *Si vis dives fieri, non pecunia*

Digitized by Google

& abundantes voluptates desiderium, per luxum atque libidinem pereundi perdendique omnia, invexere. Sed querelæ, ne tum quidem gratæ futuræ, quum forsitan & necessariæ erunt; ab initio certe tantæ ordiundæ rei absint. Cum bonis potius ominibus votisque ac precationibus Deorum Dearumque, si, ut poëtis, nobis quoque mos esset, libentius inciperemus, ut orsis tanti operis successus prosperos darent.

pecuniæ adjiciendum, sed cupiditatibus detrahendum est. Consulantur Ciceronis Paradoxa. nam sane *Concupiscere, est malorum fons scatebraque omnium.* Ergo *vis supra regem esse regum? nil cupisce, nil time.* Plane, *Qui sui est rex, ille regum regibus non invidet.* Grut

Iam primum omnium satis constat, Troja capta in cæteros sævitum esse Trojanos; duobus, [1] Ænea Antenoreque, & vetusti jure hospitii, & quia pacis reddendæque Helenæ semper auctores fuerant, omne jus belli Achivos abstinuisse. Casibus deinde variis Antenorem cum multitudine Henetûm, qui seditione ex Paphlagonia pulsi, & sedes & ducem, [2] rege Pylæmene ad Trojam amisso, quærebant, venisse in intimum maris Adriatici sinum: Euganeisque, qui inter mare Alpesque incolebant, pulsis, Henetos, Trojanosque eas tenuisse terras: & in quem primum egressi sunt locum, [3] Troja vocatur;

1

VARIORUM.

1 *Ænea Antenoreque.*] Servius scribit Æneam & Antenorem Livio patriam prodidisse dici. At his verbis nulla mentio proditionis inest. Quod autem Græcorum ante bellum fuerunt hospites, majestatem humanitatemque patriæ illustriorem reddidere. Et quod Helenæ reddendæ, per summam injuriam ereptæ, auctores dicuntur, officio bonorum virorum functi plus cæteris civibus mihi videntur, justusque eorum commonstratus animus. *Glareanus.*

2 *Rege Pylamene.*] Ad finem Bœotiæ: Παφλαγόνων δ' ἡγεῖτο Πυλαιμένης λασιον κῆρ ἐξ Ενετῶν. Occiditur à Menelao Iliad. β. *Glareanus.*

3 *Troja vocatur.*] Ea sunt homines stultitiæ, ut amissæ patriæ desiderium lenius ferant, si vel nomen ejus loco ei imponatur, ad quem fato delati sunt. Habemus exempla apud Ælianum lib. 16. de Animalib. cap. 35. Diodorum lib. 1. cap 56. Virgil 3. Æneid. vers. 133. *Ergo avidus muros optata moliar urbis, Pergameamque voco.* Grut.

Digitized by Google

tur; pagoque inde Trojano nomen est, gens universa Veneti appellati. Æneam ab simili clade domo profugum, sed [a] ad majora initia rerum ducentibus fatis, primo in Macedoniam venisse: inde in Siciliam quærentem sedes delatum: [b] ab Sicilia, classe Laurentem agrum tenuisse: [c] Trojæ & huic loco nomen est. Ibi egressi Trojani, ut quibus ab immenso prope errore nihil præter arma & naves supereſſet, quum prædam ex agris agerent, Latinus rex Aborigineſque, qui tum ea tenebant loca, ad arcendam vim advenarum armati ex urbe atque agris concurrunt. Duplex exinde fama est: alii prœlio victum Latinum, pacem cum Ænea, deinde affinitatem junxisse tradunt: alii, quum instructæ acies constitissent, priusquam signa canerent, processisse Latinum inter primores, ducemque advenarum evocasse ad colloquium, percunctatum deinde, qui mortales essent, unde,

GRONOVII.

a *Ad majora initia rerum.*] Flor. & Voss. *ad majora rerum initia.* Forte: *majorum.*

b *Ab Sicilia classe Laurentem agrum tenuisse.*] Sero positum hic videtur *classe.* nam & in Macedoniam classe venit, & classe in Siciliam est delatus. Augent suspicionem scripti, in quibus omnibus fere *classe ad Laurentem*, vel, *classe ac Laurentem.* Vide num fuerit: *ab Sicilia classem Laurentem agrum tenuisse.* Sic lib. 21. *novem quinqueremes Liparas, oleo insulam Vulcani tenuerunt.* lib. 32. *utrum Leucadem ac sinum Ambracium onerariæ tenuissent.* lib. 44. *postero die quam Sybota classis tenuit.*

c *Trojæ & huic loco nomen est.*] Sic A. Gellius 17. 21. *Tarquinii filio, cui cognomentum Superbus fuit.* Immo Cicero lib. 4. in Verr. *fons aquæ dulcis, cui nomen Arethusæ est.* Et mox: *Altera autem urbs Syracusis, cui nomen Acradinæ est.* Pro Cæcina: *Sex. Clodius, cui nomen est Phormio.* Sed sere in peregrinis. Aliter in mere Romanis. Lib. 5. Ver. *de Apollonio, cui Gemino cognomen est.* Pro Roscio: *T. Roscii, quorum alteri Capitoni cognomen est.* Et hac ratione ferri potest apud nostrum lib. 25. *Epicyden, cui Sidon cognomen erat.* lib. 40. *Theoxena & Archo nomina mulieribus erant.* lib. 44. *ab regulo Gallorum (Balanos ipsius traditur nomen.)* At lib. 25. 2. *Scipio, cui postea Africanus fuit cognomen.* præferam *Africano*: quando & Put. *Africanus.* Et lib. 35. 24 *Utriusque eorum Salinatori erat cognomen.* non *Salinator.* Tum in re præsenti: *Trojæ & huic loco nomen est*: ex perpetuo Livii more, qui in talibus cujusque auctoris maxime respiciendus. Hoc olim conjectura deprehensum accepimus postea plane scriptum reperiri in membranis optimis Florentinis. quæ & paulo ante: *pagoque Trojano inde nomen est.* Vbi *Trojano* ad suam conjecturam refert Sigonius, cum id habeant Andreas & omnes antiquæ editiones ante Frobenianam. Apud Plautum in prol. Asinariæ edunt, *Huic nomen Græce est Onagos fabulæ*: cum in Mss. sit, *onagro, onago, onego.* Verius est utrumvis posteriorum.

d *Cui*

Digitized by Google

unde, aut quo casu profecti domo, quidve quærentes in agrum Laurentem exissent? postquam audierit, multitudinem Trojanos esse; ducem Æneam, filium Anchisæ & Veneris: cremata patria & domo profugos, sedem, condendæque urbi locum quærere, & nobilitatem admiratum gentis virique, & animum vel bello vel paci paratum, dextera data fidem futuræ amicitiæ sanxisse. Inde fœdus ictum inter duces, inter exercitus salutationem factam. Æneam apud Latinum fuisse in hospitio. ibi Latinum apud penates Deos domesticum publico adjunxisse fœdus, [1] filia Æneæ in matrimonium data. ea res utique Trojanis spem affirmat tandem stabili certaque sede finiendi erroris. Oppidum condunt. Æneas ab [2] nomine uxoris Lavinium appellat. Brevi stirps quoque virilis ex novo matrimonio fuit; [d] cui Ascanium parentes dixere nomen. Bello deinde Aborigines 2
Trojanique simul petiti. Turnus Rex Rutulorum, [3] cui pacta Lavinia ante adventum Æneæ fuerat, prælatum sibi advenam ægre patiens, simul Æneæ Latinoque bellum

d *Cui Ascanium parentes dixere nomen.*] Duo Pall. & Mf. Mureti pronomen ignorant. Et certe compendium loquendi scitum ac familiare Livio vitiarunt, à quibus illud immissum. Sic cap. 23. *Eares ab stativis excivit Mettium. ducit quæ proxime ad hostem potest.* Sic Rhenani, tres Pall. Oxon. Flor. Mur. libri. Vulgo hic quoque: *is ducit*: Et sequenti: *Fecialis erat M. Valerius, patrem patratum Sp. Fusium fecit.* Rhenanus interposuit *is* à mala manu. lib. 5. *ibi omen sequentes loci condidere urbem. Mediolanum appellarunt.* Sic lib. 26, 40. *Per totam Siciliam* &c. ubi plenius & vulgarius: *Is per totam.* Lib. 27, 53. *circumfusi omnis generis hominum frequentia: ἀντὶ τοῦ, hi circumfusi.*

VARIORUM.

1 *Filia in matrimonium data.*] Ita est: *Mutuis vel bella summa finiuntur nuptiis.* Neque ulla cautio felicius successit, quam obsignata mutua matrimonii copula. unde usitatissimum regibus, simultates odiaque finire affinitatis fœdere. Videatur Herodot. lib. 1. cap. 74. Diodor. lib. 12. cap. 51. Justinus lib. 26. cap. ult. *Grut.*

2 *Nomine uxoris.*] Semper habitum honori, dare nomen urbi recens conditæ: hinc reges plerique, vel suo eam ornabant, vel amicissimorum vocabulis. Etiam imposuisse nomen uxorum, habemus apud Herodot. lib. de vita Homeri cap. 2. m. *Grut.*

3 *Cui pacta Lavinia.*] Non unam cædem exortam, non unum manasse bellum, ob abductas pactas, ob dolorem repulsæ, ob prælatos peregrinos, notissimum est vel ex Hiarbæ querela apud Virg. lib. 4. Æn. v. 213. Vide Herodot. lib. 3. c. 2. m. Diodorum lib. 14 cap. 28. f. Velleium lib. 1. c. 1. &c. *Grut.*

lum intulerat. Neutra acies læta ex eo certamine abiit. victi Rutuli: victores Aborigines Trojanique ducem Latinum amisere. Inde Turnus Rutulique diffisi rebus, [4] ad florentes [5] Etruscorum opes, Mezentiumque eorum regem confugiunt: qui Cære opulento tum oppido imperitans jam inde ab initio minime lætus novæ origine urbis, & tum nimio plus quam satis tutum esset accolis, rem Trojanam crescere ratus, haud gravatim socia arma Rutulis junxit. Æneas adversus tanti belli terrorem, ut animos Aboriginum sibi conciliaret, ne sub eodem jure solum, sed etiam nomine omnes essent; Latinos utramq; gentem appellavit. Nec deinde Aborigines Trojanis studio ac fide erga regem Æneam cessere. fretusque his animis coalescentium indies magis duorum populorum Æneas, quamquam tanta opibus Etruria erat, ut jam non terras solum, sed mare etiam per totam Italiæ longitudinem, ab Alpibus ad fretum Siculum fama nominis sui implesset; tamen quum mœnibus bellum propulsare posset, in aciem copias eduxit. Secundum inde prœlium Latinis, Æneæ etiam ultimum operum mortalium fuit. situs est, quemcunque eum dici jus fasque est, [6] super Numicium flumen: Jovem indige-
3 tem appellant. Nondum maturus imperio Ascanius Æneæ filius erat: tamen id imperium ei ad puberem ætatem incolume mansit tantisper [7] tutela muliebri (tanta indo-

4 *Ad florentes Etrusc.*] Quidni? omnes enim admittunt auribus dictum Pothini: *Fatis accede Deisque, Et cole felices, miseros fuge.* item: *Nulla fides unquam miseros elegit amicos.* Lucan. lib. 8. Pharf. v. 486. & 535. Estque cuivis in ore: *Iunge semper te beatis, junge firmioribus:* quippe, *Perditis nemo sodalem se facit, sed floridis.* Grut.

5 *Hetruscorum*] *Etrusci* & *Etruria* scribendum est sine aspiratione Mss. libris auctoribus, iisque qui lapides triumphales, qui in Capitolio Romæ sunt, descripserunt. *Sigonius.*

6 *Super Numicum.*] Legendum *Numicium.* Ovidius Metam. ult. *In freta flumineis vicina Numicius undis.* Plin. lib. 3. cap. 5. *Glarean* Addo etiam Dionys. Halic. lib. 1. ποταμὸν Νομίκιον appellare. *Sigon.*

7 *Tutela muliebri.*] Scribit Nicolaus de moribus gentium apud Stobæum Serm. 42. *Sauromatæ triduo ad saturitatem se ingurgitant, & uxoribus ceu dominabus per omnia parent.* Præterea, Illyriis præfuisse Teutam, notum ex Polyb. 2. Hist. c. 8. Sed tantum abest ut fœminis in alios imperium concesserit

indoles in Lavinia erat) res Latina & regnum avitum, paternumque puero stetit. Haud nihil ambigam (quis enim [a] rem tam veterem pro certo affirmet?) hiccine fuerit Ascanius, an major quam hic, Creusa matre Ilio incolumi natus, comesque inde paternæ fugæ, quem Iulum eundem Julia gens [8] auctorem nominis sui nuncupat. Is Ascanius, ubicunque & quacunque matre genitus (certe natum Ænea constat) abundante Lavinii multitudine, florentem jam (ut tum res erant) atque opulentam urbem matri, seu novercæ, reliquit: novam ipse aliam sub Albano monte condidit. quæ ab situ porrectæ in dorso urbis Longa Alba appellata. Inter Lavinium & Albam Longam coloniam deductam triginta ferme interfuere anni. tantum tamen opes creverant, maxime fusis Etruscis, ut ne morte quidem Æneæ, nec deinde, inter muliebrem tutelam, [9] rudimentumque primum puerilis regni, movere arma, aut Mezentius Etruscique, aut ulli alii accolæ ausi sint. Pax ita convenerat, ut Etruscis Latinisque fluvius Albula, quem nunc Tiberim vocant, [10] finis esset. Silvius deinde regnat, [1] Asca-

cesserit aut natura, aut mos gentium: ut contra eas damnarit perpetuæ parentum, fratrum, maritorum tutelæ. *Grut.*

8 *Auctorem nominis*] *Auctor* & *auctoritas* scribendum: ita & Mss. libris & vetustis lapid. attestantibus, & Dione tradente, qui declarans, quid *auctoritas senatus* sit, αὐτηκοΐας scribit. postremo ex vocis etiam ipsius ratione à vert. Grammaticis tradita. *Sigon.*

9 *Rudimentumque primum puerilis regni.*] Et sic tamen simile est miraculo, maxime enim obnoxius est injuriis rex ætatis pupillaris. neque sine causa prominciant Sacræ literæ, *Væ terræ cui rex puer!* nam sane, *Rex ubi puer, magistri mille ibi male imperant.* quilibet curator, quilibet satelles, animos quoque induit regios; prætextuque commodi publici, prospicit proprio. *Grut.*

10 *Finis esset.*] Fere ubivis amnes quoque cujusque regionis termini. Tacitus lib. 1. Annal. cap. 9. *Mari Oceano, aut amnibus longinquis septum imperium.* Fit id aut natura, vel mutuo consensu. Hujus meminit Diodor. lib. 12. cap. 83. Hinc & intelligimus cur Alexander Magnus legatum miserit ad Scythas Europæos: *qui denunciarent eis, ne Tanain amnem regionis, injussu regis transirent* ut loquitur Curtius lib. 7. cap. 35. Voluit enim abstinerent terris Macedonum. *Grut.*

GRONOVII.

a *Rem tam veterem pro certo.*] Lege: *pro certa adfirmet.* Sic lib. 39. *Dum pro se quisque, nisi ipse oculis suis credidisset, vix pro comperta tantam rem habiturus videretur.*

b *Man-*

[1] Aſcanii filius, caſu quodam in ſilvis natus. Is Æneam Silvium creat. is deinde Latinum Silvium. Ab eo coloniæ aliquot deductæ, Priſci Latini appellati. [b] Manſit Silviis poſtea omnibus cognomen, qui Albæ regnarunt. Latino Alba ortus, [c] Alba Atys, Atye Capys, Capye Cape-

b *Manſit Silvium poſtea omnibus cognomen.*] Ita Lipſius, &, vix eſt, inquit, ut aliter Livius. Sane, ubi *nomen* familiam ſignificat aut gentem, amat ita ponere auctor. Vt infra: *te nomen Tarquinium creat vocatque regem.* Hoc eſt, jure gentis, ut alibi loquitur, regnum ad te pertinet. Lib. 2. *Inviſum erat Fabium nomen plebi propter noviſſimum conſulem.* Et ſtatim: *Fabium inde nomen ingens poſt tres continuos conſulatus.* At cum vocabulum viri ſignificat, pace tanti viri dixerim, nunquam ſic Livius. Quæ vero Lipſius obducit: *Aſcanium dixere nomen: L. Tarquinium Priſcum edidere nomen:* (potuiſſet addere ex lib. 8. *Flaccum Potitumque varie in annalibus cognomen cos. invenio*) in iis epexegeſis ſeu compoſitio quaſi ſubſtantivi cum ſubſtantivo, non adjectivi cum ſubſtantivo. Agnoſcas ex his, lib. 7. *Quidam Caſonem, alii Caium nomen Quinctio adjiciunt.* lib. 35. *filiis duobus Philippum atque Alexandrum & filiæ Apamiam nomina impoſuerat.* Hæc ſic poſita, ut non efficiunt *Caſonem, Philippum, Alexandrum, Apamiam*, pro adjectivis haberi, ita nec cætera in iſto uſu. Vulgo legebatur antea *Silvius*, pro veteri, quam invenit in ſuis edidítque Campanus, noſque conſpeximus in Oxon. & amici noſtri in Chiſletiano, & omnium optimo Flor. *Manſit Silviis poſtea omnibus cognomen.* Atque hac forma perpetuo noſter. Hoc libro: *puero dormienti, cui Servio Tullio nomen fuit: cui Superbo cognomen facta indiderunt: Superbo inditum Romæ cognomen.* Lib. 2. *Atta Clauſus, cui poſtea Appio Claudio fuit Romæ nomen.* Sic locis prope innumerabilibus. Nec numerus offendat tirones: nam ita lib. 37. *duo Quinctii Fabii Labeo, & Pictor.* Interim haud rejicio iſtam figuram, quam ex Piſone obſervant Noctes Atticæ 15, 29. ſed morem cujuſque ſequendum cenſeo. Seneca epiſt. 12. *Heraclatus, cui nomen Scotinon fecit orationis obſcuritas.* Niſi tamen mavis, *Scotino.*

c *Alba Atys, Aty Capys, Capy Capetus.*] Andreas Romæ dederat: *Atyne Capys, Capye Capetus:* ſed mox mutarunt. Lipſianus, & nonnulli: *Atyne & Capyne.* Legendum eſt, ut ipſe Lipſius legi poſſe ait, habeturque in Florent. & Chiflet. *Atye Capys, Capye Capetus*, lib. 4. *Vulturnum Etruſcorum urbem, quæ nunc Capua eſt, ab Samnitibus captam, Capuamque ab duce eorum Capye &c. appellatam.* Lib. 42. ultimo: *Ipſe cum Cotye Theſſalonicam eſt profectus.* Phocas de Nomine & Verbo: *In ys propria maſculini generis ſunt & tertiæ declinationis, ut Capys Capyis, Phorcys Phorcyis.* Sic ſcribendum apud Ovidium 4. Faſt. 45. *Ille dedit Capyi repetita vocabula Troia.* Vulgo, *capta Trojæ.* Sed certum eſt hoc nomen deſiderari: & apud Servium ad 10. Æneid. habes: *Ille dedit Capis.* Succeſſorem, inquit, filium habuit denominatum à Capye Troiano. Sic enim & Anchiſæ patrem & Sobrinum Æneæ ferunt appellatum. *Repetita* ſic iterat lib. 14. Met. *Quo ſatus, antiquo tenuis repetita Latinus Nomina cum ſceptro.* Virg. 6. Æn. *Et qui te nomine reddet Silvius Æneam.* A Troia igitur repetitum vocabulum Capys habuit. Fruſtra quoque in his literam Græcam reſpuit Sigonius. Tacitus 2. annal. *partem filio Cotyi permiſit.* Et, *vertere inſe Cotyi data.* Et, *à Cotye dimiſſa.*

VARIORUM.

1 *Silvius Aſcanii filius.*] Hunc Æneæ ex Lavinia poſthumum facit Dionyſius, ſic

Capetus, Capeto Tiberinus, qui in trajectu Albulæ amnis submersus, celebre ad posteros nomen flumini dedit. [2] Agrippa inde Tiberini filius: [a] post Agrippam Romulus Silvius à patre accepto imperio regnat. Aventino, fulmine ipse ictus, regnum per manus tradidit. is sepultus [b] in eo colle, qui nunc est pars Romanæ urbis, cognomen colli fecit. Proca deinde regnat: is Numitorem atque Amulium procreat. Numitori, qui stirpis maximus erat, regnum vetustum Silviæ gentis legat. Plus tamen vis potuit, quam voluntas patris, aut verecundia ætatis. Pulso fratre, Amulius regnat. [3] addit sceleri scelus: stirpem fratris virilem interimit: fratris filiæ Rheæ Silviæ per speciem honoris, quum Vestalem eam legisset, perpetua virginitate spem partus adimit. Sed debebatur, ut opinor, fatis tantæ origo urbis, maximique secundum Deorum opes imperii principium. 4

Vi

sic appellatum quod apud Tyrrhenum pastorem in silvis, quo metu Ascanii gravida confugerat Lavinia, natus educatusque esset; ad quem detulerit imperium post Ascanii mortem populus Albanus propter Italam matrem, præterito Iulo Ascanii filio competitore, cui in solatium repulsæ sacrorum pontificium dederunt. Sic & Servius & Eusebius & Virgilius, nisi quod Iulum eundem quem Ascanium; ut & Ovidius Ascanium binominem facit. *Glarean.*

2 *Agrippa inde Tiberini.*] Post Tiberinum Livius ac Dionysius Agrippam ponunt: at Ovid. lib. 14. Metam. Remulum subjicit. Post Agrippam Dionysius Alladium, Livius Romulum Silvium. Idem Livius ac Dionysius post Aventinum ponunt Procam Numitoris ac Amulii parentem. Ovidius eodem libro Palatinum: at in quarto Fastorum similiter Procam, ut alii: quæ differentia num inde acciderit, quod uni varia fuerint nomina, an scriptorum errore, dubium relinquimus. *Glarean.*

3 *Addit sceleri scelus.*] *Hoc habent peccata, ab uno fonte mille pullulant.* Vide Iuvenal. Sat. 13. v. 241. Horat. 2. Serm. 5. v. 85. Non ergo temere exclamat Nazarius Constantino cap. 10. *O quam æger est ad honestatem recursus his, qui jam gradum ex nequitia protulerunt!* Nempe, ut *loco se movit error, non potest sisti, ruit.* Grut.

GRONOVII.

a *Post Agrippam Romulus Silvius.*] Muretus ad marginem libri sui notavit *Remulus*, dubium ex Mſ. an ex conjectura. Certe sic legi præcipit Ovidius lib. 14. *de quo Remuluſque feroxque Acrota ſunt geniti.* Et 4. Fast. *Iam tamen Agrippam natum Remulumque nepotem viderat.* Sed illic fratres facit, & Remulum maturiorem annis. An igitur scripsit: *Remulumque priorem?* an potius alios autores est secutus, ut Livius & Dionysius. Nam *Tiberium* Græcorum quorundam & Sigonii fatis refutat utroque loco Ovidius.

b *In eo colle.*] Si quo in vetere libro invenirem: *ibi sepultus in eo, qui nunc est pars Romanæ urbis, cognomen colli fecit*, libenter id Livio attribuerem.

6 Est

Vi compressa Vestalis, quum geminum partum edidisset, seu [1] ita rata, seu quia deus auctor culpæ honestior erat, Martem incertæ stirpis patrem nuncupat. Sed nec dii, nec homines, aut ipsam aut stirpem à crudelitate regia vindicant: sacerdos vincta in custodiam datur; pueros in profluentem [2] aquam mitti jubet. [c] Forte quadam divinitus super ripas Tiberis effusus lenibus stagnis, nec adiri usquam [d] ad justi cursum poterat amnis:

c *Forte quadam divinitus*] Speciosa Gruteri conjectura: *Forte quadam an divinitus:* cū præsertim Suetonius Claud. *casu quodam an divinitus.* Et sæpe diversæ pronuntur hæ causæ veterибus. Cæs. 1. Gall. *sive casu sive consilio deorum immortalium.* Virgilius in Culice: *Casus sociarit opem numenve deorum.* Sed consentiunt in vulgatum vett. libri, & potest ex sanioti explicari sententia illorum, qui Fortem ipsam, seu quæ fortuita nobis videntur, divinæ curæ adsignant. Sic lib. 5. *Sed diique & homines prohibuere redemptos vivere Romanos: nam forte quadam, priusquam infanda merces perficeretur per altercationem nondum auro appenso, dictator intervenit.* Intelligit nempe *homines* cum exercitu dictatorem Camillum; *deos* quorum numine factum ut in tempore adesset, atque interposita mora non perficeretur merces, hoc prius attributum *diis*, mox *forte quadam* factum dicit. Hinc apud Plutarchum Τύχη. In Theseo extremo, de ossibus ejus à Cimone inventis: αὐτῷ πνα τόπον βιαιοξόῃ κόπλοντι τῷ χώματι διασελοῦσθαι τοῖς ὄνυξι θεία τις τύχη συμφρονήσασα. In Lucullo: εἴτε καὶ θεῖαν δή τινα τύχην ἐπιφοιτήσαι αὐτῷ Μιθριδάτῃ. Et iterum: θεία τις τύχη ἀεὶ τοῖς ἐν Ἀσίᾳ πράξεις βραβεύουσα. Intellige igitur, *forte quadam divinitus* comparata. Sic & Philosophi meliotes censuere, πὸ τ τύχης εἶναι ἄνω φύσεως ἢ συγκλώσεως ἐπιπλοκῆς τ προνοίας διοικουμένων, ut præclare divinus ille Marcus ait. Igitur causas interdum ita concipiunt, ut pro *sorte* ponant *deos.* Suetonius Iulio: *sive divinitus sive aliqua conjectura.* Ovidius 3. Fast. *seu ratio te nostris appulit oris, sive deus.*

d *Ad justi cursum poterat.*] Suspectum mihi τὸ *poterat*, & magis ex more Livii: *Tiberis effusus lenibus stagnis nec adiri ad justi cursum amnis, & posse quamvis languida mergi aqua infantes spem ferentibus dabat.* Idem scilicet Tiberis ita restagnans ferentibus pueros spem & auferebat posse adiri usque ad cursum justi amnis, & dabat infantes posse quamvis languida aqua mergi.

VARIORUM.

1 *Ita rata.*] *Quis enim damnet sua vota lubenter?* Et vero sane simile est amores Deorum Ethnicorum, maxima parte inde natos, quod juvenes, subornato Sacerdote aliquo mentirentur se amasiis suis esse cœlestes. Exemplum insigne hujus impostura exstat Iosephi lib. 18. Antiq. Iudaic. cap. 5. Diodor. lib. 1. Bibl. c. 23. Iuvenal. Sat. 6. vs. 344. *Sed nunc ad quas non Clodius aras?* tum Sat. 9 v. 23. *nam quo non prostat fœmina templo?* Grut.

2 *Aquam mitti.*] Fabius Pictor & Dionysius famulis exportandos dedisse scribunt more veterum gentilium, qui infantes, de quorum vita, moribus, rebus denique gerendis siniſtra habuissent præsagia, clam exponebant, quo evitaretur futurum malum: quorum catalogum lege apud Higinum fab. 252. Sabellicum lib. 1. cap. 1. exemplorum. *Godelevæus.*

3 *Forte quadā divinitus.*] Alii dicerent, *Forte quadam seu divinitus.* Tan. Faber,

CRO-

Digitized by Google

amnis! & posse quamvis languida mergi aqua infantes, spem ferentibus dabat. ita velut defuncti regis imperio, a in proxima alluvie, ubi nunc ficus Ruminalis est (Romularem vocatam ferunt) pueros exponunt. vastæ tum in iis locis solitudines erant. Tenet fama, quum fluitantem alveum, quo expositi erant pueri, tenuis in sicco aqua destituisset, lupam sitientem ex montibus, qui circa sunt, ad puerilem vagitum cursum flexisse: eam summissas infantibus adeo initem præbuisse mammas, ut lingua lambentem pueros magister regii pecoris invenerit. Faustulo fuisse nomen ferunt. Ab eo ad stabula b Larentiæ uxori educandos latos. Sunt, qui Larentiam

GRONOVII.

a *In proxima alluvie.*] Quod accipitur haud dubie, in aqua super ripam egressa. Neque ægre patior. Frontinus Strat. 2, 3, 11. *propter flumen Enipeum, quod & alveo suo & alluvie regionem impediebat.* Tantum pono quæstionem, sitne rectius utrobique, *eluvie.* Videtur enim *alluvies* eadem esse debere, quæ *alluvio*, ut *contages*, *contagio*, *eluvies*, *eluvio*, *diluvies* Horatio & Plinio, *diluvio* Censorino. Nam ut *eluvio* Ciceroni inundatio est, ira & *eluvies* effusio & excursus aquæ: sive vehemens, ut apud Ovidium lib. 15. Met. *& eluvie mons est deductus in æquor.* Vbi postremam vocem pro campo seu planicie accipe, vel clarius lege: *in æquum.* Vt Iustinus: *montes in planum deducebat.* Apud quem scribo lib. 2, 1. *sive eluvies aquarum principio rerum obrutas terras tenuit.* Et eodem libro, cap. 6. *aquarum eluvies magnam partem populorum Græciæ absumsit.* Non *illuvies*, quæ sunt sordes extrinsecus aspersæ: neque videntur hæc confudisse Veteres. Sive modicus & quatenus restagnat evehiturque se plurimum unda: ut apud Tacitum 13. annal. *salem provenire, non ut apud alias gentes eluvie maris arescente unda.* Apud quem similiter scribendum 12, 51. *Zenobiam placida eluvie spirantem ac vitæ manifestam advertere pastores.* non *illuvie.* Sic Lucilii *eluviem ventris facere*, Nonius *purgationem* interpretatur. Servius in 3. Æneid. pro eodem dicit, *effusionem sordis.* Iuvenali *siccare eluviem*, est emittere, quam alibi dicit, *torrentem cloacam.* Neutro loco bene dices *illuviem.* de qua Nonius. Curtius lib. 5. *Circuiri brevi spatio poterat eluvies.* quam ante *voraginem concursu cavatam torrentium* vocat. lib. 6, 3. *torrente sque & eluvies iter morabantur.* Inspicere hunc locum operæ pretium est. Sic etiam Columellæ 3. 11. melius foret: *valles quæ fluminum eluvie & inundationibus concreverint:* quam *alluvie:* Nec mirum videatur *alluere* dici fluctum quacumque excurrit, *alluviem* non item: non magis quam *eluviem* vocari stagnantem undam, cum tamen non dicatur hoc modo *eluere* fluvius. Voluit enim usus distincta rerum vocabula.

b *Larentiæ uxori*] Florent. *Larentia*, & *Larentiam.* Sane apud Varronem Ovidiumque lib. 3. fast. hodie *Larentiam* legimus. At Dionysius, Plutarchus, in Romulo & Q. R. Festus, Gellius, Macrobius, Lactantius *Larentiam* vocant. præcipua auctoritas tabulæ Iastorum mense Decembri: *E. LAR. NP.* Manutius *Larentalia* vel *Larentinalia* interpretatur. Sib. Siccama *Laralia*, quod

rentiam vulgato corpore lupam inter paſtores vocatam putent: inde locum fabulæ ac miraculo datum. Ita geniti, [c] ita educati, quum primum adolevit ætas, nec in ſtabulis, nec ad pecora ſegnes, venando peragrare circa ſaltus. [1] Hinc robore corporibus animiſque ſumto, jam non feras tantum ſubſiſtere, ſed in latrones præda onuſtos impetus facere, paſtoribuſque rapta dividere: & cum his creſcente indies grege juvenum, ſeria ac jocos celebrare. Jam tum in Palatino monte Lupercal hoc fuiſſe ludicrum ferunt, & à Pallantēo urbe Arcadica [d] Palatium, deinde Palatinum montem appellatum. ibi Evandrum, qui ex eo genere Arcadum multis ante tempeſtatibus ea tenuerat loca, ſolenne allatum ex Arcadia inſtituiſſe, ut nudi juvenes Lyceum Pana venerantes [e] per luſum atque laſciviam currerent. quem Romani

quod Varro ſcribat paucis poſt Saturnalia diebus Feſtum Laribus diem celebrari, qui *Compitalia* vocetur. Sed erat, & dies ille Laribus ſacer diem *LAR.* præcedit. ille undecimus eſt Cal. Ianuarias, hic decimus. Macrobius: *Vndecimo autem Calendas feria ſunt Laribus conſecrata. Decimo Calendas feria ſunt Iovis, quæ appellantur Larentinalia.* Conſentit, quod apud Ovidium quoque Laurentaliâ habere acceptum geniis Decembrem ſcribitur.

c *Ita educati.*] Mſſ. *Ita geniti, itaque educati.* Vt infra: *ubi expoſiti ubique educati erant.* Andreas Romæ: *ita geniti atque educ.*

d *Palatium, deinde Palatinum montem*] Flor. *Pallantium, deinde Palatium montem appellatum.* Et ante: *in Palatio monte.* Nec ſecus cap. 7. bis, ut voluit Sigonius. Chiflet. quoque *Pallantium*, dein *Palatium.* Voſſianus: *urbe Arcadica Pallantium deinde.* Dionyſius lib. 1. Ὀνομᾳ δ' τῶ πολίσματι τούτῳ πόθεν τὴν Παλλάντιον, ὡς ἀπὸ τῆς ἐν Ἀρκαδίᾳ σφῶν μητροπόλεως. νυνὶ μὲν δὲ Παλάτιον ὑπὸ Ρωμαίων λέγεται. Pauſanias in Arcadicis: ὄνομα ἔχει Παλλάντιον κ' μνήμιλον τ' ἐν Αγκ-

δίᾳ. χρόνῳ δ' ὕστερον μετέπεσε τὸ ὄνομα ἐν ἀνωνυμίᾳ γεγραμμένον δ' τε Λ κ' Γ N. Voſſ. quoque cap. 7. *Palatium Romulus*: um, *Palatium primum*, & cap. 12. *hic in Palatio*, Flor. & Voſſ.

e *Per luxum atque laſciviam currerent.*] Scribe: *per luſum.* Ille *luxus* nec perſonis nec rei, qua de agitur, convenit. *Luxus* opulentorum hominum, urbium, arcium eſt; non pauperis Evandri aut nudorum juvenum, aut ruris & caſarum: *luxus* ganeæ, gulæ, veſtis, ſupellectilis, aut hujuſmodi rerum, in quibus ſumtus fit; non feſti diſcurſus & rudium ſaltationum. Denique in hac materia ut plurimum veteres iſta duo vocabula conjungunt, uti diximus in Obſervationibus.

VARIORUM.

1 *Hinc robore corporibus animiſque.*] Ea de cauſſâ, publice venari coactus rex Perſarum. Xenophon lib. 1. cap. 6. Cyropæd. De Mithridate refert Iuſtinus lib. 37. cap. 3. *Aſſuetus ferox curſu aut fugare aut perſequi; cum quibuſdam etiam viribus congredi*, &c. Plane Principi neceſſariam venationē arbitratur Dio Chryſ. Orat. 3. de regno ſub fineм. Grut.

2 Vi-

Digitized by Google

mani deinde vocarunt Inuum. Huic deditis ludicro, quum solenne notum esset, insidiatos ob iram prædæ amissæ latrones, quum Romulus vi se defendisset, Remum cepisse; captum regi Amulio tradidisse, ultro accusantes. Crimini maxime dabant, in Numitoris agros ab his impetum fieri: inde eos collecta juvenum manu hostilem in modum prædas agere. sic Numitori ad supplicium Remus deditur. Jam inde ab initio Faustulo spes fuerat, regiam stirpem apud se educari; nam & expositos jussu regis infantes sciebat, & tempus, quo ipse eos sustulisset, ad idipsum congruere; sed rem immaturam, nisi aut per occasionem, aut per necessitatem aperiri noluerat. necessitas prior venit. ita metu subactus, Romulo rem aperit. Forte & Numitori, quum in custodia Remum haberet, audissetque geminos esse fratres, [a] comparando & ætatem eorum, & ipsam [4] minime servilem indolem, tetigerat animum memoria nepotum: sciscitandoque eodem pervenit, ut haud procul esset, quin Remum agnosceret. Ita undique regi dolus nectitur. Romulus non cum globo juvenum (nec enim erat ad vim apertam par) sed aliis alio itinere jussis certo tempore ad regiam venire pastoribus, ad regem impetum facit: & à domo Numitoris alia comparata manu adjuvat Remus. ita regem obtruncant. Numitor inter 6 primum tumultum hostes invasisse urbem atque adortos regiam

2 *Ultrò accusantes.*] *Est hominum numerus qui putant sibi fieri injuriam, si quam fecere ipsi, ultrò expostulant.* Terentius Adelph. 43. v. 4.

3 *Hostilem in modum.*] Potuisse hæc cadere in accusatos inde colligamus, quod pastores ferè ubique latrocinentur, ut pluribus probamus ad Livii lib. 39. cap. 29. *Grut.*

4 *Minime servilem indolem.*] Ideò forte, quod intrepidè atque appositè responderit ad interrogata. nam: *In periculo constitutus qualibet servus timet nec loqui audet confidenter.* Grut.

GRONOVII.

a *Comparando eorum etatem.*] Voss. Lips. Flor. & Mureti codices: *comparando & etatem eorum & ipsam minime servilem indolem.* Significat Numitorem hos, quos qui essent etiam tum nesciebat, comparasse suis, quibus quid factum esset, juxta ignorabat, nepotibus, cogitando, & hac illos ætate esse oportuisse, si superstites forent, & parem indolis spem daturos fuisse.

regiam dictitans, [b] quum pubem Albanam in arcem præsidio armisque obtinendam avocasset, posteaquam juvenes perpetrata cæde pergere ad se gratulantes vidit, extemplo advocato concilio, scelera in se fratris, originem nepotum, ut geniti, ut educati, ut cogniti essent, cædem deinceps tyranni, seque ejus auctorem ostendit. Juvenes per mediam concionem agmine ingressi, quum avum regem salutassent, secuta ex omni multitudine consentiens vox, ratum nomen imperiumque regi effecit. Ita Numitori Albana permissa re, Romulum Remumque cupido cepit, in iis locis, ubi expositi, ubique educati erant, urbis condendæ. & supererat multitudo Albanorum Latinorumque. ad id pastores quoque accesserant: qui omnes facile spem facerent, parvam Albam, parvum Lavinium, præ ea urbe quæ conderetur, fore. Intervenit deinde his cogitationibus avitum malum, regni cupido, atque inde foedum certamen coortum à satis mitis principio; quoniam gemini essent, nec ætatis verecundia discrimen facere posset, [c] ut Dii, quorum tutelæ ea loca essent, auguriis legerent, qui [1] nomen

b *Quum pubem Albanam advocasset.*] Non spernendum, si non solum probandum, quod Modii Florentinusque *avocasset*. Duplex ejus verbi vis est huc mire conveniens. Est enim & sevocare partem populi à magistratibus seditionis causa, & avertere ab agnoscendo vero periculo, ne auxilium, quo maxime debebat, ferat. Velut hic regi. lib. 2. *secedat nunc, avocet plebem.* Lib. 3. *ut non bellum, sed vanam imaginem belli, ad avertendos ab legu cura plebis animos, Capitolium insedisse contenderent.* Lib. 4. *Ea oppugnatio segnior insequenti anno fuit, parte tribunorum exercitusque ad Volscum avocata bellum.* Lib. 43. *Eo facto avocatam à se concionem tribunus questus & in ordinem se coactum.*

c *Ut Dii, in quorum tutela ea loca essent.*] Cur hic cum Grutero non sequamur Andream, sed optimos quosque Mss. edentemque Campanum: *ut Dii, quorum tutelæ ea loca essent*: dicat ipse Livius, qui non fortuito in elegantiam suam incidit. Lib. 24. *Et corpus suum cæteraque omnia, quæ sua fidei tutelaque essent.* Eodem: *Ad eum mitterent legatos, cujus juris arbitriique esset.* Lib. 42. *Petere, ut eum non sub hospitum modo privatorum custodia, sed publica velut cura atque tutela esse vellent.* Auctor de Origine gentis Rom. *Inde videlicet lupum picumque Martia tutela esse.* Festus *in Insula*: *ejusdem* (Æsculapii) *esse tutela Draconem.*

VARIORUM.

1 *Nomen novæ urbi darent.*] Honorificum ubique dare nomen urbibus: eo enim se quivis quasi æternabat: sane tamdiu inclarescebat id vocabulum, quam civitas supererat. Velleius de Tyrtheno lib. 1. cap. 1. *Pervectus in Italiam & loco, & incolis, & mari nobile ac perpetuum*

men novæ urbi daret, qui conditam imperio regeret, Palatinum Romulus, Remus Aventinum ad inaugurandum templa capiunt. Priori Remo augurium venisse fertur, sex vultures: jamque, nunciato augurio, quum duplex numerus Romulo se ostendisset, utrumque regem sua multitudo consalutaverat. tempore illi præcepto, at hi numero avium regnum trahebant. Inde cum altercatione congressi, certamine irarum ad cædem vertuntur, ibi in turba ictus Remus cecidit. Vulgatior fama est, ludibrio fratris Remum novos transiluisse muros: inde ab irato Romulo (quum verbis quoque increpitans adjecisset, *Sic deinde quicunque alius transiliet mœnia mea*) interfectum. Ita solus potitus imperio Romulus; condita urbs conditoris nomine appellata. Palatinum primum, in quo ipse erat educatus, muniit: sacra Diis aliis Albano ritu, Græco Herculi, ut ab Evandro instituta erant, facit. Herculem in ea loca Geryone interemto boves mira specie abegisse memorant, ac prope Tiberim fluvium, qua præ se armentum agens, nando trajecerat, loco herbido, ut quiete & pabulo læto reficeret[a] boves, & ipsum fessum via procubuisse. ibi quum eum cibo vinoque gravatum sopor oppressisset, pastor accola ejus loci, nomine Cacus, ferox viribus, captus pulchritudine boum, quum avertere eam prædam vellet; quia, si agendo armentum in speluncam compulisset, ipsa vestigia quærentem dominum eo deductura erant; aversos boves eximium quemque pulchritudine caudis in speluncam traxit. Hercules ad primam auroram

petuum à se nomen dedit. Porrò tanto enixius appetebatur nomen urbis, quod à civibus suis consecraretur, quasi & inter Deos referretur talis conditor; Vide Diodor. Sicul. lib. 20. Bibl. cap. 103. *Gruter.*

2 *Templa capiunt.*] Templa regiones sunt aut agri, certo carmine ab augure lituo finiti & notati, unde in omnes cœli partes ad augurium captandum liber erat aspectus: in tantum, ut interdum augures ea, quorum altitudo auspiciis obesset, demoliri juberent. *Gedelevam.*

GRONOVII.

a *Boves, ipsum fessum.*] Non otiose Flor. Vossianus q: *boves & ipsum fessum.*

ram somno excitus, quum gregem perlustrasset oculis, & partem abesse numero sensisset, pergit ad proximam speluncam, si forte eo vestigia ferrent. quæ ubi omnia foras versa vidit, nec in partem aliam ferre, confusus atque incertus animi, ex loco infesto agere porro armentum occepit. Inde quum actæ boves quædam ad desiderium, ut fit, relictarum mugissent, reddita inclusarum ex spelunca boum vox Herculem convertit. quem quum vadentem ad speluncam Caçus prohibere conatus esset; ictus clava, fidem pastorum nequicquam invocans, morte occubuit. Evander tum ea, profugus ex Peloponneso, [1] auctoritate magis quam imperio regebat loca: venerabilis vir miraculo literarum, rei novæ inter rudes artium homines; venerabilior divinitate credita Carmentæ matris, quam fatiloquam ante Sibyllæ in Italiam adventum, miratæ hæ gentes fuerant. is tum Evander concursu pastorum trepidantium circa advenam manifestæ reum cædis excitus, postquam facinus facinorisque causam audivit; habitum formamque virî aliquantum ampliorem augustioremque humana intuens, rogitat qui vir esset. Ubi nomen patremque ac patriam accepit; *Iove nate, Hercules, salve,* inquit, *te mihi mater veridica interpres Deûm aucturum cœlestium numerum cecinit: tibique aram hic dicatum ivi, quam opulentissima olim in terris gens Maximam vocet, tuoque ritu colat.* Dextra Hercules data, *accipere se omen, impleturumque fata, ara condita atque dicata,* ait. Ibi tum primum bove eximia capta de grege, [a] sacrum Herculi, adhibitis ad ministerium dapemque

VARIORUM.

1 *Auctoritate magis quam imperio*] Examinavi hunc locum ad P. Syri versum: *Omnes aquo animo parent, digni ubi imperant.* Grut.

GRONOVII.

a *Sacrum adhibitis ad ministerium.*] Ita Pall. & Flor. cum Sigoniano: *Sacrum Herculi adhibitis.* Sive ab Evandro Herculi, sive ab Hercule ipso: hoc enim ambiguum manet, etsi refutet posteriùs Sigonius, eoque laudet è vet. lib. *Dextra Herculi data.* Sed rejecit hoc olim Turnebus, monuitque intelligendum esse, dextra Evandro data Herculem se divinitatis omen accipere dicentem induci, seque fata, quæ Carmenta cecinerat, impleturum, aramque maximam conditurum

pemque Potitiis ac Pinariis, quæ tum familiæ maxime inclytæ ea loca incolebant, factum. Forte ita evenit, ut Potitii ad tempus præsto essent, iisque exta apponerentur, Pinarii extis adesis ad ceteram venirent dapem. inde institutum mansit, donec Pinarium genus fuit, ne [b] extis solennium vescerentur. Potitii ab Evandro edocti, antistites sacri ejus per multas ætates fuerunt. donec tradito servis publicis solenni familiæ ministerio, genus omne Potitiorum interiit. Hæc tum sacra Romulus una ex omnibus peregrina suscepit; jam tum [1] immortalitatis virtute partæ, ad quam eum sua fata ducebant, fautor,

diturum & dicaturum. Contra nihil absurdius esse, quam dicere ipsum sibi Herculem aram maximam consecrasse censet Sigonius. Verum non convenit inter auctores. Dionysius scribit Herculem Iovi Inventori posuisse aram, & juvencum mactasse: Evandrum vero à matre edoctum, Superis accessurum Herculem, occupasse gratiam divini cultus ei tribuendi, & statuisse illi aram Maximam, & ad eam bovem immolasse, rogato tamen ipso τῶν ἱερῶν κατάρξασθαι, ipsumque Herculem θύσαι τῶν βοῶν τινὰς ἐκ τῆς ἄλλης λείας τὰς δεκάτας ἐξελόντα ἐπὶ τούτου τοῦ βωμοῦ ἐπιθύσαι. Auctor de origine Rom. ex Cassio & libris Pontificalibus Inventoris Iovis eandem facit, quam Maximam aram ab Hercule consecratam, apud quam ille decimam sui pecoris profanarit, Poticioque & Pinario ritum instaurandi tradiderit. Virgilio *primusque Poticius auctor Et domus Herculei custos Pinaria sacri Hanc Maximam luco statuit, quæ Maxima.* Ovidio Hercules *Immolat ex illis taurum tibi, Iupiter unum Victor & Evandrum ruricolasque vocat; Constituitque sibi, quæ Maxima dicitur, aram.* Tacito magna ara fanumque, *quæ præsenti Herculi Arcas Evander sacraverat.* Solino & aram Hercules, quam voverat, si amissas boves reperisset, punito Caco, patri Inventori dicavit, & *suo quoque numini instituit aram, quæ Maxima apud Pontifices habetur.* Servio denique *alii Maximam dicunt, quia illo tempore omnibus erat potior, quam sibi Hercules, postquam a matre Evandri se Iovis filium esse & immortalem futurum cognovit, statuit.* Ex quibus liquet festinasse Sigonium. Posset alioqui legi: *impleturumque fata, ait. Ara condita atque dicata, ibi tum primum.* Per Evandrum scilicet.

b *Extis solennibus*] Scribo cum duob. Pall. & aliis: *ne extis solennium vescerentur.* Intellige sacrorum vel sacrificiorum. Lib. 5. *sacrificiis solennibus non dies magis stati quam loca sunt.* Cicero 2. de leg. *Nec ulla vitiorum sacra solennia obeunto.* Tibullus, *Hoc solenne sacrum, cunctos hoc sumet in annos.* Suetonius Octav. *cum ad solenne Apollinis sacrum media nocte venisset.* Auctor de orig. *utque solenne sacrificium sibi posterisque id esset.*

VARIORUM.

1 *Immortalitatis virtute partæ.*] Tanta abundabat grati animi dote antiquitas, ut non solum eos, à quibus affecta erat beneficiis extraordinariis, præmio etiam prosequeretur extraordinario dum viverent; sed etiam à morte statim ipso honoraret cœlo; datura quo carebat. Cic. lib. 2. de natura Deor. cap. 24. *Suscepit vita hominum consuetudo quæ communis, ut beneficiis excellentes viros, in cœlum fama ac voluntate tollerent, &c.* Gruter.

8 tor. Rebus divinis rite perpetratis, vocataque ad concilium multitudine, quæ coalescere [2] in populi unius corpus nulla re, præterquam legibus poterat, jura dedit: quæ ita sancta generi hominum agresti fore ratus, si seipse venerabilem insignibus imperii fecisset, quum cetero habitu se augustiorem, tum maxime lictoribus duodecim sumptis fecit. Alii ab numero avium, quæ augurio regnum portenderant, eum secutum numerum putant. me haud pœnitet eorum sententiæ esse, quibus & apparitores & hoc genus [3] ab Etruscis finitimis, unde sella curulis, unde toga prætexta sumpta est, numerum quoque ipsum ductum placet: & ita habuisse Etruscos, quod ex duodecim populis communiter creato rege, singulos singuli populi lictores dederint. Crescebat interim urbs munitionibus, quum alia atque alia appetendo loca, in spem magis futuræ multitudinis, quam ad id, quod tum hominum erat, munirent. Deinde, ne [4] vana urbis magnitudo esset, adjiciendæ multitudinis causa, vetere consilio condentium urbes, qui obscuram atque humilem conciendo ad se multitudinem, natam è terra sibi prolem mentiebantur; locum [a] qui nunc septus descenden-

2 *In populi unius corpus.*] Ita est, *Absque lege, nulla in unum convenire plebs potest*: vereque putanda est, *Lex coagulum solutæ juge multitudinis.* nam profectò, *Exsulat concordia omnis unde leges exsulant.* Gruter.

3 *Ab Etruscis finitimis.*] Quidam ea sunt superbia, ut nihil peregrinum in urbem suam velint introductum; tanquam si pudori foret, inventa alterius transferre ad se: aliter tamen sapientes. Et verò eapbtissimum de causa civibus suis terra marique permisit peregrinationem Plato, *ut patria urbi communicarent si quid alibi reperissent ei futurum & usui & ornamento.* Grut.

4 *Vana urbis magnitudo.*] Vere: *nam urbis est imago, non urbs destituta civibus.* Hinc Plin. lib. 7. Epist. 23. *Cupio patriam omnibus quidem rebus augeri, maxime tamen civium numero: id enim oppidis firmissimum ornamentum.* Grut.

GRONOVII.

a *Qui nunc septus densis sentibus inter duos lucos est.*] Sic quidem semper editum fuit. Quid ergo Mssomnes, *Septus descentibus*? Novem aut decem nominare possum: aperum vix in margine alicubi applctum deprehendi. Nusquam Sigonianum, *tunc septus densis sentibus erat.* Septo clausum fuisse asylum confirmat & Dio lib. 47. ὥστε καὶ ἐς τὸν ἀφεσιφρύγιον, ὡς μηδὲν ἐπὶ τὸ πεφραγμένον εἰσελθεῖν εἰς αὐτὸ δυνηθῆναι. *Descendentibus inter duos luces* est, intellige, occurrit in descensu Capitolii circa eam partem, quæ vocatur *Inter duos lucos*, vel Μεσόλουον δυοῖν δρυμοῖν, ut Dionysius καλεῖται τὸ

ſcendentibus inter duos lucos eſt, [1] Aſylum aperit. eo ex finitimis populis turba omnis, ſine diſcrimine, liber an ſervus eſſet, avida novarum rerum perfugit: idque primum ad cœptam magnitudinem roboris fuit. Quum jam virium haud pœniteret, [2] conſilium deinde viribus parat. centum creat ſenatores, ſive quia is numerus ſatis erat: ſive quia ſoli centum erant, qui creari patres poſſent. Patres certe ab honore, patriciique progenies eorum appellati. Jam res Romana adeo erat valida, ut cuilibet finitimarum civitatum bello par eſſet; ſed penuria mulierum, hominis [3] ætatem duratura magnitudo erat. quippe quibus nec domi ſpes prolis, nec cum finitimis connubia eſſent. Tum ex conſilio patrum Romulus legatos circa vicinas gentes miſit, qui ſocietatem connubiumque novo populo peterent. *Vrbes quoque, ut cætera, ex infimo naſci: deinde [4] quas ſua virtus ac Dii juvent, magnas opes ſibi magnumque nomen facere. Satis ſcire, origini Roma-*

τὴν Ῥωμαίων διάλεκτον ait. Sic autem Græci paſſim. Pauſanias in Atticis: εἰσελθοῦσι δὲ εἰσὶ βωμοὶ Ποσειδῶνος καὶ ἥρωος Βούτου. Et deinde: Καταβᾶσι δὲ πηγή τε ὕδατός ἐστι. Et fere in omnibus paginis. Quæ loca mihi ſubjecit Albertus Rubenius. Noſter lib. 42. *Deſcendentibus ad templum à Cyrrha maceria erat ab læva ſemita.* Suetonius Veſpaſian. cap. 1. *Locus etiam nunc ad ſextum milliarium à Nurſia Spoletium euntibus in monte ſummo appellatur Veſpaſia.* Sententia, qui deſcendentibus inter duos lucos ſepto clauſus obſtat & circumeundus eſt. Cicero lib. 2. de nat. Deor. *Deos enim ipſos jocandi cauſa induxit Epicurus perlucidos & perflabiles, & habitantes, tanquam inter duos lucos, ſic inter duos mundos ob metum ruinarum.*

VARIORUM.

1 *Aſylum*] Primum Cadmus dum Thebas conderet, aſylum aperuiſſe fertur, ad quod fugientes ſine diſcrimine ſervi ac liberi ab omni pœna tuti erant. Alii ab Heraclidis primo inſtitutum Athenis volunt. Poſt quod in Rhetœo litore Ajacis & in Sigeo Achillis fuit aſylum, quorum exemplo Romulus ſuum aperuit. *Godelevæus.*

2 *Conſilium dein viribus parat.*] Quippe juxta Euripidem, *Iuniorum mille dextras una mens vincat ſenis.* Dictum Horatio: *Vis conſilii expers mole ruit ſua.* Et ſic eſt, *Plurimum poteſt juventus, ſed ſenectuti comes.* Hinc victores, ſi quam urbem volebant deſolari, ei auferebant Senatum: de quo dicemus infra Livii lib. 8. cap. 14. m. *Grut.*

3 *Ætatem duratura magnitudo.*] Eadem brevitate Florus: *Res erat unius ætatis, populus virorum.* Seneca Hippolyto v. 476 *cœlibem vitam probet Sterilis juventus; hoc erit quicquid vides, unius ævi turba & in ſemet ruet.* Gruterus.

4 *Quas ſua virtus ac Dii juvent.*] Id aliis eſt, *Virtute duce, comite fortuna.* Manus enim movenda cum Minerva, hoc eſt, gratiæ divinæ oportet accedat ingenium atque induſtria. Varro lib. 1. cap. 1. *Dii facientes adjuvant.* Grut.

Romanæ & Deos affuisse, & non defuturam virtutem. proinde ne gravarentur homines cum hominibus sanguinem & genus miscere. Nusquam benigne legatio audita est: adeo simul spernebant, simul tantam in medio crescentem molem sibi ac posteris suis metuebant. A plerisque rogitantibus, dimissi, *ecquod fœminis quoque asylum aperuissent? id enim demum*[5] *compar connubium fore.* Ægre id Romana pubes passa, & haud dubie ad vim spectare res cœpit. cui tempus locumque aptum ut daret Romulus, ægritudinem animi dissimulans, ludos ex industria parat Neptuno Equestri solenneis: [a] Consualia vocat. Indici deinde finitimis spectaculum jubet: quantoque apparatu tum sciebant aut poterant, concelebrant; ut rem claram exspectatamque facerent. Multi mortales convenere, studio etiam videndæ novæ urbis; maxime proximi quique, Cæninenses, Crustumini, Antemnates. Jam Sabinorum omnis multitudo, cum liberis ac conjugibus venit. invitati hospitaliter per domos, quum situm mœniaque & frequentem tectis urbem vidissent, mirantur tam brevi rem Romanam crevisse. Ubi spectaculi tempus venit, deditæque eo mentes cum oculis erant, tum ex composito orta vis:[6] signoque dato, juventus Romana ad rapiendas virgines discurrit. magna pars forte, ut in quem quæque inciderat, raptæ, [b] quasdam

5 *Compar connubium.*] Quod omnium opinione optimè cedit. *commodas affinitates vis? pari juga parem.* & alioqui dictum erat Solonis, *Par pari conjux jugator: quicquid impar dissidet*: referente Ausonio. *Grut.*

6 *Signoque dato.*] Erat autem signum, aggrediendæ rei opportunitatem adesse, quum Romulus assurgeret, purpuram in sinus contractam explicaret, ut apud Plutarchum legimus. *Godelev.*

GRONOVII.

a *Consualia vocat.*] Vox posterior non comparet in Fl. ut videatur scripsisse Livius: *Ludos ex industria parat Neptuno Equestri sollenneis, Consualia. Indici deinde.* Sic lib. 30. 39. *Cerealia ludos dictator & magister equitum ex se fecerunt.* ubi vide notas. Aurelius Victor: *Quibus negatis, ludos Consualia celebravit.* Quintilianus lib. 1. Inst. c. 5. *Quædam tamen & faciem solœcismi habent, & dici vitiosa non possunt: ut Tragœdia Thyestes, & ludi Floralia ac Megalesia, quanquam hæc sequenti tempore interciderunt, nunquam aliter à veteribus dicta.*

b *Quasdam forma excellentes.*] Flor. *forma excellente.* Cicero lib. 2. de invent. *ut excellentem muliebris forma pulchritudinem muta in sese imago contineret.*

Digitized by Google

dam [1] forma excellente primoribus Patrum destinatas ex plebe homines, quibus datum negotium erat, domos deferebant. Unam longe ante alias specie ac pulchritudine insignem à globo Talassii cujusdam raptam ferunt. multisque sciscitantibus, cuinam eam ferrent, identidem, ne quis violaret, Talassio ferri clamitatum. inde nuptialem hanc vocem factam. Turbato per metum ludicro, mœsti parentes virginum profugiunt, incusantes violati [2] hospitii fœdus, Deumque invocantes, cujus ad solenne ludosque, [3] per fas ac fidem decepti, venissent. Nec raptis aut spes de se melior aut indignatio minor: sed ipse Romulus circuibat docebatque, *Patrum id superbiæ factum, qui connubium finitimis negassent: illas tamen in matrimonio, in societate fortunarum omnium civitatisque, & quo nihil carius humano generi sit, liberum fore. Mollirent modo iras; & [c] quibus fors corpora dedisset, darent animos. [4] Sæpe ex injuria postmodum gratiam ortam: eoque melioribus usuras*

neret. Lib. 5. Tuscul. *ad mensam eximia forma pueros delectos jussit consistere.*

c *Quibus fors corpora dedisset.*] Frequens corruptio. Refice cum Mss. *quibus fors.* Fortuitus nempe raptus. placuitque Gruteto. Sic lib. 22, 5. *Fors conglobat.* ubi vulgo: *Sors conglobabat*: Lib. 31, 41. *castra, quo fors tulisset loco, sine ullo discrimine aut cura muniendi posita.*

VARIORUM.

1 *Forma excellentes.*] Mos ubique vulgi, rarissimum quodque ac pulcherrimum destinare magnatibus. *Regibus debentur orbis; rara pulcraque omnia.* Herodot. lib. 6. cap. 32. *Virgines forma præstantissimas ad regem transportarunt.* Gruter.

2 *Hospitii fœdus.*] Etiam barbaros inter sanctissimum. *Et hospitalis mensa pirata sacra est.* Certe apud Romanos imperabat Lex: *Post parentem adsis pupillo, dein clienti atque hospiti.* Sed & vulgò circumfertur; *Magna civis est habenda cura: major hospitis.* Unde & sæpè divinitus crimen illud expiatum. Exemplum memorabile prodidit Diodorus lib. 20. cap. 72. *Grut.*

3 *Per fas ac fidem decepti.*] Sic dixit Cæsar lib. 1. bell. Gall. cap. 26. *Per fidem circumveniri.* Plaut. Mostel. 2. sc. 2. v. 70. *per fidem sum deceptus.* Liv. lib. 6. cap. 29. *Adeste Dii nobis per vestrum nomen deceptis.* q. d. vestrum nomen hamus fuit quo inuncaremur. Ita in Orat. Philippi apud Salust. ubi hodie adhuc habemus, *quos perfidia aut perjurio violasti.* reponendum fide cod. Vaticani, *quos per fidem aut perjur.* v. hoc est, *per fas aut nefas.* Grut.

4 *Sæpe ex injuria postmodum gratiam.*] Sic se res habent humanæ, quemadmodum *Tam bonum nil est in ingens ire quin queat malum*: sic etiam, *Tam malum nil est in ingens ire quin queat bonum.* Sane sæpe ab acri offensione magna nata gratia est. Terent. Eunucho 5. sc. 2. v. 34. *Malo ex principio magna familiaritas constata est.* Grut.

usuras viris, quod annixurus pro se quisque sit, ut [a] *quum suam vicem functus officio sit; parentum etiam patriæque expleat desiderium.* Accedebant blanditiæ virorum factum purgantium, cupiditate atque amore: quæ maxime ad muliebre ingenium efficaces preces sunt. Jam admodum mitigati animi raptis erant. at raptarum parentes tum maxime sordida veste, lacrymisque & querelis civitates concitabant. nec domi tantum indignationes continebant, sed congregabantur undique ad Titum Tatium regem Sabinorum: & legationes eo, quod maximum Tatii nomen in his regionibus erat, conveniebant. Cæninenses Crustuminique & Antemnates erant, ad quos ejus injuriæ pars pertinebat. Lente agere iis Tatius Sabinique visi sunt. Ipsi inter se tres populi communiter bellum parant. Nec Crustumini quidem atque Antemnates, pro ardore iraque Cæninensium [5] satis se impigre movent. ita per seipsum nomen Cæninum in agrum Romanum impetum facit. Sed effuse vastantibus fit obvius cum exercitu Romulus, levique certamine docet, [6] vanam sine viribus iram esse: exercitum fundit, fugatque; fusum persequitur: [7] regem in prœlio obtruncat, & spoliat. duce hostium occiso, urbem primo impetu capit. Inde

5 *Satis se impigrè movent.*] Nec mirum, siquidem *Est cupiditati & ipsa tarda celeritas*, uti placet P. Syro. *Grut.*

6 *Vanam sine viribus iram.*] Prorsus, quia ut placet Mimographo: *Se posse plus iratus quam possit putat.* Belle vulgatum: *Ebriosa est ira; id omne quod videt duplum putat.* Interim notandum, damnum sibi malumque accersere qui hostem contemnit, affectuque præpeditus in eum it viribus minime junctis. Imo hosti par; sic quoque perpende casus Martis communis. Pulcre Diotimus apud Thucyd. lib. 3. *Quisquis rectè deliberat, is contra hostes magis pollet, quam qui temeraria virium ferocitate fretus in eos fertur.* Grut.

7 *Regem in prœlio obtruncat.*] Acronem nimirum, hominem vehementem & rebus bellicis pariter audacem, qui magna militum copia in Romanum agrum impetum fecerat. *Godelevæus.*

GRONOVII.

a *Quum sua vice functus officio sit.*] Septem Mss. Andreas, Bechatius: *suam vicem.* Flor. *suam vim.* Quia non erat plebeium, mutari oportuit. lib. 3. de fascibus decemvirûm: *& hoc insigne regium in orbem, suam cujusque vicem, iret.* Lib. 28. *ab sollicitis vicem imperatoris militibus.* Iterumque: *ut meam quoque, non solum reipubl. & exercitus vicem videretur sollicitus.* Lib. 34. *Remittimus hoc tibi, ne nostram vicem iracundiæ.* Ergo & hoc libro 1. cap. 25. *examinemus vicem illius*, lege, non *vice*, ut editur.

Digitized by Google

Inde exercitu victore reducto, ipse cum factis vir magnificus, tum factorum ostentator haud minor, [1] spolia ducis hostium cæsi suspensa, fabricato ad id apte ferculo gerens, in Capitolium ascendit: ibique ea quum ad quercum pastoribus sacram deposuisset, simul cum dono designavit templo Jovis fines, cognomenque addidit Deo: *Iupiter Feretri*, inquit, *hæc tibi victor Romulus rex regia arma fero templumque iis regionibus, quas modo animo metatus sum, dedico, sedem opimis spoliis. quæ regibus ducibusque hostium cæsis, nec auctorem sequentes, posteri ferent.* Hæc [2] templi est origo, quod primum omnium Romæ sacratum est. ita deinde Diis visum, nec irritam conditoris templi vocem esse, qua laturos eo spolia posteros nuncupavit: [3] nec multitudine compotum, ejus doni vulgari laudem. [d] bina postea inter tot annos, tot bella, opima parta sunt spolia. adeo rara ejus fortuna decoris fuit. Dum ea ibi Romani gerunt, Antemnatium exercitus, per occasionem ac solitudinem hostiliter in fines Romanos incursionem facit. raptim & ad hos Romana legio ducta, palantes in agris oppressit. Fusi igitur primo impetu

b *Bina postea inter tot annos.*] Hæc præpositio est finitio temporis non ultra excurrentis: nam tres istæ voces, *intra, citra, ultra*, certos locorum fines proprie demonstrant, ut recte Sulpicius Apollinaris. lib. 9. *omnes intra annum cum stirpe exstinctos.* Itaque *intra tot annos* foret, priusquam tot anni finem acciperent: qui sermo hic est ineptus: vult enim Livius, cum tot anni sint elapsi: quod *tot annos* Virgilius, *tot annis* dicit Cicero. & passim Latini. Sed ille nonnunquam *inter tot annos*. Pro Quinctio: *qui inter tot annos ne appellarit quidem Quinctium.* In Maniliana: *qui inter annos tot unus inventus sit, quem sotii in urbes suas cum exercitu venisse gaudeant.* Vbi frustra nodum putat vir eruditus. Titinnius: *qua inter decem annos nequisti unam togam detexere* Plautus Stucho: *prandia, quæ inter centinuum perdidi triennium.* Agnoscis scripsisse Livium: *inter tot annos.* Nec sane aliter Florent. & vetustissimæ editt.

VARIORUM.

1 *Spolia ducis hostium*] Cur *Acronis* nomen omisit? An hic exciderit fortean? *Tan. Faber.*

2 *Templi origo.*] Fuit vero Feretrii Iovis templum in vertice Capitolini montis, exiguum sane & angustum, sed religione sanctissimum. Vide Marlian. lib. 2. cap. 3. *Godelevaus.*

3 *Nec multitudine compotum.*] Nil notabile est in uno, quod sua in gente eminet. Itaque *Quod voles diu esse gratum, rarum ut id sit effice.* Tiberius apud Tacitum lib. 4. Annal. cap. 37. *Vanescet honor Augusti, si promiscuis adulationibus vulgatur.* Ergo, *rara digna sunt honore; copia fastidium est.* Grut.

4 *Rem*

Digitized by Google

petu & clamore hostes: oppidum captum. duplicique victoria ovantem Romulum Hersilia conjunx precibus raptarum fatigata, orat, ut parentibus earum det veniam, & in civitatem accipiat: ita [4] rem coalescere concordia posse. facile impetratum. Inde contra Crustuminos profectus, bellum inferentes. Ibi minus etiam, quod jam [5] alienis cladibus ceciderant animi, certaminis fuit. Utroque coloniæ missæ, plures inventi, qui propter ubertatem terræ in Crustuminum nomina darent. & Romam inde frequenter migratum est à parentibus maxime ac propinquis raptarum. Novissimum ab Sabinis bellum ortum, multoque id maximum fuit. nihil enim per iram aut cupiditatem actum est: nec ostenderunt bellum prius, quam intulerunt. [6] Consilio etiam additus dolus. Sp. Tarpeius Romanæ præerat arci. Hujus filiam virginem auro corrumpit Tatius, ut armatos in arcem accipiat. aquam forte ea tum sacris extra mœnia petitum ierat. Accepti obrutam armis necavere: seu ut [7] vi capta potius arx videretur, seu prodendi exempli causa, ne quid usquam [8] fidum proditori esset. [9] Additur fabula,

4 *Rem coalescere concordia posse.*] Alia quidem hodie ratio debellandi adversarium. Romuli tamen inventum ubique bene audit. nervose Sen. 2. *Ira*, cap. 34. *Quid est glaviosius quam iram amicitia mutare? Quos populus Rom. fideliores habuit socios, quam quos habuit pertinacissimos hostes?* Grut.

5 *Alienis cladibus ceciderant animi.*] Vulgo obtinet, *ut cladem sodalis quisque ducat prosua.* nam cum societas sit pluriun quasi membrorum corpus; uno laborante membro, laborant item cætera. *Grut.*

6 *Consilio etiam additus dolus.*] Par prorsus inexpugnabile! *Cui simul Leo atque Vulpes imminent, id obtenunt.* sive ut id expressit Phædrus Fab. 37. *Vi & nequitia quicquid oppugnant, ruit.* quia *Fraude subvertuntur, impar est quibus potentia.* Interim hoc fere semper obtinet, ut nemo sibi assuat pellem vulpis, cui satis placet Leonina. *Grut.*

7 *Vi capta.*] Ea sumus superbia, ut quamvis vicerimus malis artibus, id tamen, si fieri posset, omnes vellemus latere. hinc non tantum sæpe occiduntur proditores; sed & duces peregrini, quorum auspicio hostes superavimus. ita à Carthaginiensibus alto mari mersum Xantippum testatur Val. Max. l. 9. c. 6. *Grut.*

8 *Fidum proditori.*] Notate proditores! cum hostis opera vestra non amplius uti poterit, obteremini tanquam serpentes, qui venenum suum convertere etiam queatis in eum, qui vos corrupit. Livius itaque respicit ad latrones, ad piratas; vultque haud magis fidem datam proditoribus servandam, quam illis generis humani pestibus: de quibus Cic. lib. 3. Offic. cap. 28. *Grut.*

9 *Additur fabulæ.*] Ego in nominandi *celu fabula* legam, ut sequentia sic vocet, non præcedentia. *Glareanus.*

Probo

fabula, quod vulgo Sabini aureas armillas magni ponderis brachio lævo, gemmatosque magna specie annulos habuerint, pepigisse eam, quod in sinistris manibus haberent; eo scuta illi pro aureis donis congesta. Sunt qui eam ex pacto tradendi, quod in sinistris manibus esset, [a] directo arma petisse dicant: & fraude visam agere, [10] sua ipsam peremptam mercede. Tenuêre tamen arcem Sa- [12]
bini: atque inde postera die, quum Romanus exercitus instructus, quod inter Palatinum Capitolinumque collem campi est, complesset; non prius descenderunt in æquum, quam ira & cupiditate recuperandæ arcis stimulante animos, in adversum Romani subiere. Principes utrinque pugnam ciebant; ab Sabinis Mettius Curtius, ab Romanis [11] Hostus Hostilius. hic tem Romanam iniquo loco ad prima signa animo atque audacia sustinebat. Ut Hostus cecidit, confestim Romana inclinatur acies: fusaque est ad veterem portam palatii. Romulus & ipse [12] turba fugientium actus, arma ad cœlum tollens, *Iupiter, tuis*, inquit, *jussus avibus hic in Palatino prima urbi fundamenta jeci. arcem jam scelere emptam Sabini habent. inde huc armati superata media valle tendunt. At tu, pater Deûm hominumque, hinc saltem arce hostes: deme terrorem Romanis fugamque*

Probo suspicionem Glareani, ut omnia, ea, quæ exposita sunt, sed quæ exponenda sunt. *fabula* dicantur. Livius lib. 5. *Inseritur hoc loco fabula.* Lib 10. *Id credo cognomen errorem fecisse, fictumque fabulam.* Sigonius.

10 *Sua ipsam peremptam mercede.*] Non injustè. *Artifex fraudis dolique es? cernues fraude ac dolo.* nempe *Non vafer tantum Ulysses: & parem sui invenit.* hoc est: *Nemo ita est astutus, alter quin sit illo astutior.* Grut.

11 *Hostus Hostilius.*] Tulli Hostilii tertii Romanorum regis avus & Hersiliæ maritus. *Godelevæus.*

12 *Turba fugientium actus.*] Ita quidem est: *Fortior malit mori quam dare ipsum se in pedes.* sed sic quoque nolens volens auferetur in præceps, torrente veluti subsequentium. Suppeditat exempla Cæsar lib. 3. Belli civil. cap. 64. Polybius lib. 4. cap. 12. Tacitus lib. 4. Annal. cap. 73. *Gruterus.*

GRONOVII.

a *Decreto arma petisse dicant.*] Viderut posse defendi verbis Ciceronis 2 agrar. 17. *cur non aperte ut antea? cur non item ut decreto & palam regionem illam petierunt.* Vbi non mutem cum Manucio. Sed Flor. *de recto.* Reg. & Chifl. *derecto.* Pall. duo *delecto*: tertius *dedirecto.* Oxon Busiid. & Mur. & Voss. *directo*, quod probavit olim Nannius. Numquid aliud sub eo lateat, viderit Lipsius. nam *dierectè*, & *dierecta* adolescentum, ut illa tempora ferebant, elegantium ætatibus condonanda sunt. Cicero

Digitized by Google

fugamque fœdam siste. Hic ego tibi templum Statori Iovi, quod monumentum sit posteris, tua præsenti ope servatam urbem esse, voveo. Hæc precatus, veluti sensisset auditas preces, *Hinc,* inquit, *Romani, Iupiter optimus maximus resistere atque iterare pugnam jubet.* Restitere Romani, tanquam cœlesti voce jussi. ipse ad primores Romulus provolat. Mettius Curtius ab Sabinis princeps ab arce decucurrerat, & effusos egerat Romanos, toto quantum foro spacium est. nec procul jam à porta Palatii erat, clamitans, *Vicimus perfidos hospites, imbelles hostes. Iam sciunt longe aliud esse virgines rapere, aliud pugnare cum viris.* In eum hæc gloriantem cum globo ferocissimorum juvenum Romulus impetum facit. Ex equo tum forte Mettius pugnabat: eo pelli facilius fuit: pulsum Romani persequuntur. & alia Romana acies audacia regis accensa, fundit Sabinos. Mettius in paludem sese, strepitu sequentium trepidante equo, conjecit: [1] adverteratque ea res etiam Sabinos tanti periculo viri. Et ille quidem annuentibus ac vocantibus suis, favore multorum addito animo, evadit. Romani Sabinique in media convalle duorum montium redintegrant prælium. sed res Romana erat
13 superior. Tum Sabinæ mulieres, quarum ex injuria bellum ortum erat, [b] crinibus passis, scissaque veste, victo malis muliebri pavore, ausæ se inter tela volantia inferre, ex transverso impetu facto, [c] dirimere infestas acies, diri-

Ciceto in partit. *alterum ad fidem directo spectat; alterum se inflectit ad motum.*

b *Crinibus sparsis.*] *Passis*, pro quo Lipsius & Gruterus, *sparsis* (quod perpetuo etiam apud Poëtas habere pejores observavi, ubicumq; fere illud meliores libri) non est Philelphi istius Mediolanensis, sed Flor. Membranæ, quæ antiquissima est omnium hujus partis Livii adhuc visarum: nec aliter Vossianus à manu prima.

c *Dirimere infestas acies, dirimere iras:*] Haud aliter scripti. Terentius in Hecyra: *rem cognosces, iram expedies.* Nostet lib. 28. *quod ab tanta rabie dirimi nequirent.* Malim tamen fere: *delenire iras.* Vt lib. 2. *diem tempusque sortitan ipsum lenisturum iras.* Lib. 33. *Aut eo ipso lenire iras, aut pati, quod casus tulisset.* Lib. 39. *simul iram lenire.* Plautus Asin. *Vah delenire apparas.* Columella, 9, 3. *Sed tamen iracundia nota melioris apium facile delenitum.*

VARIORUM.

1 *Adverteratque ea res etiam Sabinos tanti periculo viri.*] Id est, converterat illuc animos oculosque Sabinorum. Hasse-

Digitized by Google

dirimere iras: hinc patres, hinc viros orantes, *ne se sanguine nefando soceri generique respergerent: [2] ne parricidio maculārent partus suos, nepotum illi, liberûm hi progeniem. Si affinitatis inter vos, si connubii piget, in nos vertite iras: nos causſæ belli, nos vulnerum ac cædium viris ac parentibus sumus. melius peribimus, quam sine alteris vestrûm viduæ aut orbæ vivemus.* Movet res tum multitudinem, tum duces. Silentium & repentina fit quies. inde ad [3] fœdus faciendum duces prodeunt: nec pacem modo, sed & civitatem unam ex duabus faciunt, regnum consociant, imperium omne conferunt Romam. Ita geminata urbe, ut Sabinis tamen aliquid daretur, Quirites à Curibus appellati. monumentum ejus pugnæ, ubi primum ex profunda emersus palude equus Curtium in vado ſtatuit, Curtium lacum appellarunt. Ex bello tam triſti læta repente pax, cariores Sabinas viris ac parentibus, & ante omnes Romulo ipſi fecit. Itaque quum populum in curias triginta divideret, nomina earum curiis impoſuit. Id non traditur, quum haud dubie aliquanto numerus major hoc mulierum fuerit, ætate, an dignitatibus ſuis virorumve, an ſorte lectæ ſint, quæ nomina curiis darent. Eodem tempore & centuriæ tres equitum conſcriptæ ſunt; Ramnenſes ab Romulo; ab Tito Tatio Titienſes appellati. [4] Lucerum nominis & originis cauſa incerta eſt. Inde non modo commune, ſed concors etiam regnum duobus regibus fuit. Poſt aliquot annos, propinqui regis Tatii legatos Laurentium pulſant. quumque Laurentes jure gentium agerent; apud Tatium [5] gratia ſuorum

Quirites

30. Curi

Centuriæ

14

Hactenus male *averteratque*, Lipſius in Tacit. 2. Annal.

2 *Ne parricidio maculārent.*] Videtur neceſſario legendum, *orbarent*: aliter ſenſus extricari nequitur, aut certe non placet. *Tan. Faber.*

3 *Fœdus faciendum.*] In via ſacra, Carinis, & viæ Suburræ proxima.

4 *Lucerum nominis & originis cauſa incerta.*] Iidem *Lucrenſes* dicti. Horum originem incertam eſſe ait Livius, non quia nulla tradita ſit; ſed quia aliam alii tradentes, rem in dubium adduxerunt. Alii enim à *luco*; alii à *Lucumone*; alii à *Lucero* Ardeæ rege nominatos voluerunt. *Sigonius.*

5 *Gratia ſuorum.*] Non tantum propinqui Principum, ſed & eorum adminiſtri, ea ſunt potentia, ut tantum non impunè peccent in alterum. Pulchrè id

Digitized by Google

rum & preces plus poterant. Igitur [6] illorum pœnam in se vertit. nam Lavinii, quum ad solenne sacrificium eo veniſſet, concursu facto, interficitur. Eam rem [7] minus ægre quam dignum erat, tuliſſe Romulum ferunt; seu ob infidam societatem regni, seu quia haud injuria cæsum credebat. Itaque bello quidem abstinuit: [a] ut tamen expiarentur legatorum injuriæ, regisque cædes, fœdus inter Romam Laviniumque urbes renovatum est. Et cum his quidem insperata pax erat: aliud multo propius, atque in ipsis prope portis bellum ortum. Fidenates [8] nimis vicinas prope se convalescere opes rati, priusquam tantum roboris esset, quantum futurum apparebat, occupant bellum facere. juventute armata immissa, vastatur agri quod inter urbem ac Fidenas est. Inde ad lævam versi, quia dextra Tiberis arcebat, cum magna trepidatione agrestium populantur: tumultusque repens ex agris in urbem illatus, pro nuncio fuit. Excitus Romulus (neque enim dilationem pati tam vicinum bellum poterat) exercitum educit: castra à Fidenis

id notum Hesiodo lib. 1. Dier. v. 211. *Gruterus.*

6 *Illorum pœnam in se vertit.*] Habemus in oratione Lycurgi contra Leocratem: *Delictatantisper dum indicata fuerint, apud auctores suos manent, &c.* Hinc & regula nata: Perpetrat rex ipse crimen omne quod non vindicat. Denique *Qui reum non punit, actu crimen ejus approbat.* Tatius non tantum hic noster reorum suorum supplicia ipsus pertulit, sed & alii plures. *Grut.*

7 *Minus ægrè.*] Summè enim debebat indignari, ob facinus commissum in collegam primum, deinde in regem Tum sanguinis si magna, major mentis est cognatio. at & *Regi tuenda maximè regum salus*, inquit Seneca. *Grut.*

8 *Nimis vicinas.*] Ea est unusquisque aviditate, ut laxissimè habitare velit, malitque incolere solitudinem quam ferè vicinum. de quibus Cæsar lib. 4. Gall. Belli cap. 3. *Grut.*

GRONOVII.

a *Ut tamen expiarentur.*] Glareanus considerare lectorem jubet, quomodo inter Romanos & Lavinienses injuriæ legatorum regisque cædes expiata sint per fœdus. Sigonius vult, si locus attente spectetur, aliquid deesse, nempe rationem, qua expiatio facta est: aut igitur sacri mentionem excidisse, aut voce illa, *fœdus* contineri & expressam esse. Non venit in mentem viris optimis, duplicem esse expiationem, superstitiosam & civilem: per illam diis, per hanc hominibus satisfit læsis & alioquin ulturis. Illi utique à Livio requirunt superstitiosam: quæ etsi haud dubie aliqua defunctoria interposita est, tamen eam sine jure, ut multa, noster præterit. De civili loquitur, hoc sensu: Ut satisfieret tamen Laurentibus propulsatis legatis, & vicissim ut satisfieret Romanis pro rege cæso, neuterque popu-

lus

denis mille passuum locat. ibi modico præsidio relicto, [b] egressus omnibus copiis; partem militum [c] locis circa densa [1] obsita virgulta obscuris subsidere in insidiis jussit; cum parte majore atque omni equitatu profectus, id quod quærebat tumultuoso & [d] minaci genere pugnæ adequitando ipsis prope portis, hostem excivit; fugæ quoque, quæ simulanda erat, eadem equestris pugna caussam minus mirabilem dedit. & quum velut inter pugnæ fugæque consilium trepidante equitatu, pedes quoque referret gradum, plenis repente portis effusi hostes, impulsa Romana acie, studio instandi sequendique trahuntur ad locum insidiarum. Inde subito exorti Romani, transversam invadunt hostium aciem. Addunt pavorem mota è castris signa eorum, qui in præsidio relicti fuerant. ita multiplici terrore perculsi Fidenates; prius penè quam Romulus [e] quique cum eo equis ierant, circumagerent frenis equos, terga vertunt: multoque effusius (quippe vera [f] fuga) qui simulantes paulo ante

lus necessitatem hostilium haberet, colloquio habito placuit compensari injurias & rediri in gratiam fœdere renovato. Vide ad M. Senecæ lib. 5. Controv. præfationem.

b *Egressus cum omnibus copiis.*] Ab Sigonio particula est: omnes meliores libri ignorant. Vide infra ad lib. 25, 22.

c *Locis circa densa obsita virgulta obscuris.*] Sigonius, *densa obsita*. Quod rejicit Turnebus, & *densa* interpretatur dense. Vellem: *locis circa denso obsito virgulto obscuris.* id est, propter illud obsitum virgultum. Lib. 21. *& circa obsitas palustribus herbis, & quibus inculta fere vestiuntur, virgultis vepribusque.* Lib. 28. *confragosa loca & obsita virgultis tenebant colles.*

d *Minaci genere pugnæ obequitando.*] Scriptura omnis vetus, *adequitando*. Vt lib. 24. *ut pratores inter tumultum pavidi adequitaverint Syracusas.* Lib. 35. *Nunc in dextrum cornu ad suos adequitandi.*

e *Quique cum eo equites erant.*] Recte Nannius: *equi ierant*: idemque nos in Oxon. & reg. & Voss. invenimus. Flor. *Quique cum eo cum equis abierant, visi erant circum.* Vbi vestigia priscæ lectionis inter interpolatam animadvertere est. nam Helm. *cum eo visi erant.* Quod scilicet restitit, postquam τὸ *EQ* præcedens *EO* absorpsisset. Horatius: *turpe ire licet mulo.* Livius lib. 28. *Carthagine Nova, quo pedibus ab Tarracone itineribus magnis ierat.*

f *Fuga) qui simulantes.*] Rectius putem scribi: *multoque effusius (quippe vera fuga, quam simulantes paullo ante secuti erant) oppidum repetebant.* Intellige ex superiore, Fidenates. *Effusius* autem comparatur cum illo: *plenis repente portis effusi hostes. Quam*, fugam, *simulantes*, Romanos.

VARIORUM.

1 *Obsita virgultis.*] Insidiis aptissima, silvæ, colles dumis, ripæ salicibus obsitæ, cavi hiatus, campi denique æquales, sed virgultis interpolati. De

ante secuti erant, oppidum repetebant. non tamen eripuêre se hosti: hærens in terga Romanus, prius quam fores portarum objicerentur, [2] velut agmine uno irrumpit. Belli Fidenatis contagione irritati Veientium animi, & consanguinitate, (nam Fidenates quoque Etrusci fuerunt) & quod ipsa propinquitas loci, si Romana arma omnibus infesta finitimis essent, stimulabat; in fines Romanos excucurrerunt, populabundi magis quam justi more belli. Itaque non castris positis, non expectato hostium exercitu, raptam ex agris prædam portantes, Veios rediere: Romanus contra, postquam hostem in agris non invenit, dimicationi ultimæ instructus intentusque Tiberim transit. quem postquam castra ponere, & ad urbem accessurum Veientes audivere; obviam egressi, ut potius acie decernerent, [3] quam inclusi, de tectis mœnibusque dimicarent. Ibi viribus nulla arte adjutis, tantum veterani robore exercitus, rex Romanus vicit: persecutusque fusos ad mœnia hostes, urbe valida muris ac situ ipso munita abstinuit: agros rediens vastat, ulciscendi magis quam prædæ studio. Eaque clade haud minus quam adversa pugna subacti Veientes, pacem petitum oratores Romam mittunt. Agri parte mulctatis, in centum annos induciæ datæ. Hæc ferme Romulo regnante, domi militiæque gesta: quorum nil absonum fidei divinæ originis, divinitatisque post mortem creditæ fuit: non animus in regno avito recuperando, non condendæ urbis consilium, non bello ac pace firmandæ. ab illo enim profectu viribus datis tantum valuit,

ultimo Salust. Iugurth. cap. 49. *Inter virgulta equi Numidaque consederant.* Grut.

2 *Velut agmine uno.*] Ita est, civitates multæ capiuntur, dum victor una intrat cum victis. exempla vel in uno Plutarcho, Coriolani cap. 10. Fabii cap. 30. Si metus est ne iterum ejiciantur tum solet inflammare domos sibi proximas. Dio Cassius lib. 47. cap. 24. *Grut.*

3 *Quam inclusi.*] *Strenui armatura, muri fortis obtinet locum.* Ideo quibus sunt vires, indignum ducunt vitis, obsideri. quare aut obviam congrediuntur hostibus invitanteque ad pugnam, aut certè ante mœnia munium castra. De postremo videndus Halicarnassæus lib. 2. cap. 40. lib. 4. cap. 59. Polyb. lib. 9. cap. 6. De priore, Diodorus lib. 19. c. 99. Salust. Iugurth. 94. *Grut.*

4 *Disser-*

valuit, ut in quadraginta deinde annos tutam pacem haberet. [2] multitudini tamen gratior fuit quam patribus; longe ante alios acceptissimus militum animis. trecentosque armatos ad custodiam corporis, quos Celeres appellavit, non in bello solum, sed etiam in pace habuit. His immortalibus editis operibus, quum ad exercitum recensendum concionem in campo ad Capræ paludem haberet, subito coorta tempestas cum magno fragore tonitribusque tam denso regem operuit nimbo, ut conspectum ejus concioni abstulerit. nec deinde in terris Romulus fuit. Romana pubes, sedato tandem pavore, postquam ex tam turbido die serena & tranquilla lux rediit, ubi vacuam sedem regiam vidit; etsi satis credebat Patribus, qui proximi steterant, sublimem raptum procella; tamen velut orbitatis metu icta, mœstum aliquamdiu silentium obtinuit. Deinde à paucis initio facto, Deum Deo natum, regem parentemque urbis Romanæ salvere universi Romulum jubent. pacem precibus exposcunt, uti volens propitius suam semper sospitet progeniem. Fuisse credo tum quoque aliquos, qui [4] discerptum regem Patrum manibus taciti arguerent: manavit enim hæc quoque, sed perobscura, fama. Illam alteram admiratio viri & pavor præsens nobilitavit. Consilio etiam unius hominis addita rei dicitur fides. namque Proculus Julius solicita civitate desiderio regis, & infensa Patribus, gravis, ut traditur, quamvis magnæ rei auctor, in concionem prodit. *Romulus*, inquit, *Quirites, parens urbis hujus, prima hodierna luce cœlo repente delapsus, se mihi obvium dedit. quum perfusus horrore venerabundusque astitissem, petens precibus, ut contra intueri fas esset; abi, nuncia,*

4 *Discerptum regem.*] Et vero simile est; tanto magis quia immodestâ hac apotheosi veritatem quasi vocaliter detegerent; secuti Caracallam, qui interfecto fratre insusurrabat Aulicis suis: *Sit Divus, dum non sit vivus.* Gruterus.

GRONOVII.

2 *Multitudini.*] Pausanias lib. 4. Διοικήσαντα δὲ αὐτὸν τὰ πολλὰ ἐς χάριν τοῦ δήμου μᾶλλον, οἱ τε χρήματα ἔχοντες αὐτὸν τοῦτο Κυρίτην ἐπωνομάζουσι καὶ τοὺς ἱππέας διπλασίους σφῶν ἐποίησε. b *Quan-*

nuncia, inquit, *Romanis, Cœlestes ita velle, ut mea Roma caput orbis terrarum sit: proinde rem militarem colant: sciantque, & ita posteris tradant, nullas opes humanas armis Romanis resistere posse. hæc*, inquit, *locutus, sublimis abiit.* Mirum, [b] quantum illi viro nuncianti hæc fides fuerit; quamque desiderium Romuli apud plebem exercitumque, [1] facta fide
17 immortalitatis, lenitum sit. Patrum interim animos certamen regni ac cupido versabat: nec dum [c] à singulis, quia nemo magnopere eminebat in novo populo, pervenerant factiones: inter ordines certabatur. oriundi ab Sabinis, ne, quia post Tatii mortem ab sua parte non erat regnatum in societate æqua, possessionem imperii amitterent, sui corporis creari regem volebant. Romani veteres peregrinum regem aspernabantur. In variis voluntatibus, [d] regnari tamen omnes volebant, [2] libertatis dulcedine nondum experta. Timor deinde Patres incessit; ne civitatem sine imperio, exercitum sine duce, multarum circa civitatum irritatis animis vis aliqua exter-

b *Quantum illi viro nuntianti hæc fides fuerit.*] Lego, *fidei.* Iustinus lib. 8. *Incredibile quantum ea res apud omnes nationes Philippo gloriæ dedit.*

c *A singulis pervenerant factiones.*] Lipsius è libris annotat: *pervenerant factionibus*, & sic Vossianus & Helm. & optimi quoque codices. Itaque valde placet ingeniosa conjectura doctissimi Ioh. Georgii Gravii nostri: *nec dum ad singulos, quia nemo magnopere eminebat in novo populo, pervenerat. factionibus inter ordines certabatur.* Sic scripsit, opinor Livius. *Pervenerat*, intellige certamen & cupido regni. Tacitus annal. 12. *Sed tunc ordinum diversa studia, & qui vicerant, publice valebant.* Infra: *neque se quisquam, neque sua factionis alium.*

d *Regem tamen omnes volebant.*] Flor. quoque & Voss. & Helm. & in margine Pal. *regnare*: quod in pluribus inventum mutabat Lipsius, *regnari.* Recte: idque è suo quodam annotavit Muretus, sive ut Livius in fine hujus libri: *Regnatum Roma ab condita urbe ad liberatam annos* CCXLIV, sive ut Tacitus 13. annal. 54. *qui nationem eam regebant, in quantum Germani regnantur.* quod frustra convellere laborat Cluverius Germ. 134 17. Lib. 1. Hist. *ut in cæteris gentibus, quæ regnantur.* Silius: *Magnanimis regnata viris, nunc Ardea nomen.*

VARIORUM.

1 *Facta fide immortalitatis.*] Quanta superstitionis vanitas! Dictat vulgi proverbium: *Vnico ne crede teste, sit nisi è cœlo Deus.* Legimus in Tranquilli Augusto cap. 100. *Nec defuit Prætorius, qui se effigiem cremati cuntis in cœlum, vidisse juraret.* nomen ejus expressit Dio Cassius lib. 66. cap. 34. Et tali præmio vero simile est multos deinde ad idem fingendum sollicitatos. *Grut.*

2 *Libertatis dulcedine.*] Quod latet ignotum est; ignori nulla cupido ait Ovid. Iustinus lib. 38. cap. 3. *Cappadoces munus libertatis abnuentes, negant vivere gentem sine rege posse.* Grut.

3 Gen-

externa adoriretur. & esse igitur aliquod caput placebat: & nemo alteri concedere in animum inducebat. Itaque rem inter se centum Patres, decem decuriis factis, singulisque in singulas decurias, creatis qui summæ rerum præessent, consociant. decem imperitabant, unus cum insignibus imperii & lictoribus erat: quinque dierum spatio finiebatur imperium, ac per omnes in orbem ibat: annuumque intervallum regni fuit. id ab re, quod nunc quoque tenet nomen, Interregnum appellatum. Fremere deinde plebs; multiplicatam servitutem, [3] centum pro uno dominos factos: nec ultra nisi regem, & ab ipsis creatum videbantur passuri. Quum sensissent ea moveri Patres, offerendum ultro rati quod amissuri erant, [4] ita gratiam ineunt, summa potestate populo permissa, ut non plus darent juris quam retinerent. decreverunt enim, ut cum populus regem jussisset, id sic ratum esset si Patres auctores fierent: hodieque in legibus magistratibusque rogandis [a] usurpatur idem jus, vi adempta. priusquam populus suffragium ineat, incertum comitiorum eventum Patres auctores fiunt. Tum interrex concione advocata: *Quod bonum, faustum, felixque sit*, inquit, *Quirites, Regem create; ita Patribus visum est. Patres deinde, si dignum, qui secundus ab Romulo numeretur, crearitis, auctores fient.* Adeo id gratum plebi fuit, ut ne victi

3 *Centum pro uno dominos factos.*] Non ideo quod omnes simul imperarent; sed quod illi qui paulò post erant imperaturi, jam tum animos gererent imperantium. Tacitus lib. 1. Annal. cap. 36. *Superbire homines etiam annua designatione: quid si honorem per quinquennium agitent?* &c. Grut.

4 *Ita gratiam ineunt.*] Prudenter Syrus, *Honestè servit qui succumbit tempori.* Pachymerus lib. 9. Histor. *Insignis est prudentia, quod non facere non potis, id facere ut libenter feciſſe videaris.* nam profectò *Liberè quod cuncta præstet, dicta liberalitas. Gratiasque* non meretur *qui coactus præstitit.* Grut.

GRONOVII.

a *Usurpatur idem jus, vi adempta.*] Sensus: & nostro ævo in comitiis legum & magistratuum, si res ordine geratur, non fertur ad populum, nisi ex auctoritate senatus, nisi patres fiant auctores: ita tamen, ut si jubeat aliud populus, quam senatui visum sit, non possint irritum reddere, quod actum est, auctoritatem negando, quemadmodum olim. Cæterum de hoc loco latius distinctiusque, quam antehac, agemus σὺν θεῷ, ubi minus etimus in arctum compulsi.

victi beneficio viderentur, id modo sciscerent, [b] jube-
18 rentque ut Senatus decerneret, qui Romæ regnaret. Inclyta [1] justitia religioque ea tempestate Numæ Pompilii erat. Curibus Sabinis habitabat, consultissimus vir, ut in illa quisquam ætate esse poterat, omnis divini atque humani juris. Auctorem doctrinæ ejus, quia non extat alius, falso [2] Samium Pythagoram edunt: quem, Servio Tullio regnante Romæ, centum amplius post annos, in ultima Italiæ ora circa Metapontum [c] Heracleamque & Crotona, juvenum [d] æmulantium studia cœtus habuisse constat. Ex quibus locis, etsi ejusdem ætatis fuisset, [e] qua fama in Sabinos, aut quo linguæ commercio quen-

b *Iuberentque ut senatus decerneret.*] Flor. ille optimus: *juberentque, quod senatus decerneret.* Vtramque particulam, tum *quod*, tum *ut*, alienas puto.

c *Heracleam & Crotonem.*] Quum & scripti & editi veteres consensu habeant *Crotonam*, adsentimur lubentes Glareano, Græcam terminationem, *Crotona*, placuisse Livio. Nec minus Iustino, 24, 4. *Crotona venit*, & *Crotone egisset*. ut *Carthagine*. Sic apud Valerium Maximum 2, 6. *Areiospagos*. lib. 4, 7. *loquatur nunc Græcia Thesea*. lib. 5, 3. *Themistoclea victorem* in mss. reperitur. Sic *Timagoran*, *Mantinean*. Ejusmodi cum multa passim, tum in ultimis quinque libris ex prima editione restituimus.

d *Æmulantium studia juvenum cœtus.*] Sic Cicero: *Zeno cujus inventorum æmuli Stoici nominantur.* Id est, sectatores. Tacit. lib. 3. hist. *studium Philosophiæ, & placita studiorum æmulatus.* Hinc & capiendus Phædrus, ubi quia Æsopus occuparit & primus fuerit in fabulis scribendis, se, quod supererat, studuisse ait, ne solus ille foret. *Nec hæc invidia* pergit, *verum est æmulatio.*

e *Qua fama in Sabinos.*] Abruptum illud, *in Sabinos*, nisi intelligas, *nomen ejus pervenisset.* quod quidem durum mihi videtur. Potius dele præpositionem, aut scribe: *qua fama tum Sabinos.* Vix erat ea ætate commercium mediæ Italiæ incolis cum maritimis: quomodo igitur Sabinos aut quenquam alterius oræ excivisset? Neque enim transponere voles: *qua fama, in Sabinos, quove præsidio unus per tot gentes dissonas sermone moribusque pervenisset? aut quo linguæ commercio quenquam ad cupiditatem discendi excivisset?*

VARIORUM.

1 *Iustitia religioque.*] Animadvertendum, *omnes antiquas gentes regibus quondam paruisse; quod genus imperii primum ad homines justissimos & sapientissimos deferebatur.* ut loquitur Cic. lib. 3. de leg. cap. 2. Iustinus lib. 1. c. 1. Quid mirum? populus rectores suo tantum eligebat commodo. Arist. lib. 5. Polit. cap. 10. *Regnum ad bonorum perfugium ac præsidium, adversus populi injuriam comparatum est.* Haud sanè alio fine adsumebantur imperantes à Medis, Græcis, Siculis, &c. Ortus eorum omnis à pietate & æquitate: *Officium erat imperare, non regnum: nihilque rex magis mirari malè parentibus poterat, quam ut abiret à regno*, inquit Senec. Epist. 90. *Gruter.*

2 *Samium Pythagoram.*] Varia de Pythagoræ temporibus & Numæ Pompilii doctrina ab antiquis tradita fuisse osten-

Digitized by Google

quenquam ad cupiditatem discendi exciviſſet? quove præsidio unus per tot gentes, diſſonas sermone moribusque, perveniſſet? [3] Suopte igitur ingenio temperatum animum virtutibus fuiſſe opinor magis: inſtructumque non tam peregrinis artibus, quam diſciplina tetrica ac triſti veterum Sabinorum. quo genere nullum quondam incorruptius fuit. Audito nomine Numæ Patres Romani, quanquam inclinari opes ad Sabinos, rege inde ſumpto, videbantur; tamen neque ſe quiſquam, nec factionis ſuæ alium, nec denique Patrum aut civium quenquam præferre illi viro auſi; ad unum omnes Numæ Pompilio regnum deferendum decernunt. Accitus, ſicut Romulus augurato urbe condenda regnum adeptus eſt, [4] de ſe quoque Deos conſulli juſſit. inde ab augure ([a] cui deinde, honoris ergo, publicum id perpetuumque ſacerdotium fuit) deductus in arcem, in lapide ad meridiem verſus conſedit. Augur ad lævam [5] ejus, capite velato ſedem cepit, dextra manu baculum ſine nodo aduncum tenens, quem lituum appellaverunt. inde ubi, [6] proſpectu in urbem agrumque capto, Deos precatus, regiones ab oriente ad occaſum determinavit; dextras ad meridiem partes, [b] lævas ad ſeptentrionem eſſe dixit. [c] Signum contra, quo longiſſime conſpectum oculi

Lituus

oſtendit Franc. Floridus Sabinus lib. 1. Succiſivar. lect. cap. 13. *Godelevæus.*

3 *Suopte ingenio temperatum animum.*] Duo ſunt quæ hominem arcent à peccandi illecebris; bona natura, bona inſtitutio, atque hæc quidem magis. Plinius Panegyr. cap. 84 *Grut.*

4 *De ſe quoque Deos conſuli juſſit*] De ſe quoque ut de Romulo dii conſulti fuerant, quod tamen Livius nuſquam ante dixit. Dionyſius certè non neglexit. *Glarean.*

5 *Capite ejus velato.*] Ita legendum eſſe, ne Numæ caput obtectum fuiſſe intelligatur, ſed auguris, annotat Cælius lib. 20. cap. 12. lection. antiq. *Godelevæus.*

6 *Proſpectu in urbem agrumque capto*] Vrbana ſi quidem auſpicia definiebantur pomœrio, & ex arce in urbe ſæpe augures augurium agebant. Iidem quinque agrorum genera ex auſpiciis diſtinguebant, Romanum, Gabinum, Peregrinum, Hoſticum, Incertum. *Godel.*

GRONOVII.

a *Cui deinde, honoris gratia, publicum.*] Flor. & Helm. *honor erga publicum.* Legendum ut annotavit ex ſuo Muretus & nos notavimus in Voſſ. *honoru ergo, publicum.*

b *Lævaſque ad ſeptent.*] Flor. Voſſ. Helm. *lævas ad Septentrionem.*

c *Signum contra quod.*] Flor. &

oculi ferebant, animo finivit. Tum, lituo in lævam manum translato, [d] dextra in capite Numæ imposita, precatus est ita: *Iupiter pater, si est fas, hunc Numam Pompilium, cujus ego caput teneo, regem Romæ esse,* [e] *uti tu signa nobis certa adclaraßis inter eos fines, quos feci.* Tum peregit verbis auspicia, quæ mitti vellet. quibus missis, declaratus rex
19 Numa de templo descendit. Qui regno ita potitus, urbem novam, conditam vi & armis, jure eam legibusque ac moribus de integro condere parat. quibus quum inter bella assuescere videret non posse, [f] quippe efferatos militia animos, mitigandum ferocem populum armorum desuetudine ratus, Janum ad infimum Argiletum, indicem pacis bellique fecit: apertus, ut in armis esse civitatem; clausus, pacatos circa omnes populos significaret. Bis deinde post Numæ regnum clausus fuit: semel T. Manlio consule, post Puniçum primum perfectum bellum; iterum, quod nostræ ætati Dii dederunt ut videremus, post bellum Actiacum, ab Imperatore Cæsare Augusto, pace terra marique parta. Clauso eo, quum omnium circa finitimorum societate ac fœderibus junxisset animos, positis externorum periculorum curis, ne luxuriarentur ocio animi, quos metus hostium disciplinaque militaris continuerat; omnium primum rem

Mur. & Oxon. ut etiam conjeceramus, & Tar. Ven. Asc. Mog. ediderunt, *signum contra, quo longißime.* Ex adverso id, quo longissime prospectus datur.

d *Dextra in capite.*] Flor. & Voss. *dextra in caput Numæ.*

e *Vt tua signa nobis certa & clara sint.*] Hærebam ambiguus in Sigonii *acclaraßent*, Modii, *uti tu acclaraßis*, donec è Flor. notatum vidi: *uti tu signa nobis certa adclarißis*: & idem, quod voluit Modius; prorsus è suis annotasse Muretum. Vossianus: *uti tu signa nobis certa acclarassint.* Helm. *uti tu signa nobis certa ac clararis.* Chifl. *uti tu signa nobis certa adclaraßis.* Nihil igitur dubitandum ultra: nam sic quoque retulit duo verba jungi solita. Horatius 2 Sat. 6. *quod mi obsit, clare certumque locuto.* Livius lib. 22. *Omnia non properanti clara certaque erunt.* Cicero 7 famil. 23. *Cui plane res certas mandaram.* Suetonius Tiberio: *Deinde usque plane certaque esse ipse fecit fidem.*

f *Quippe efferatis militia animis.*] Hic quoque quod conjectura deprehenderamus, postea vidimus requirere veteres codices. Flor. *efferari mil. animos.* Mur. Hel. Andreas, Tarv. *efferos militia animos.* Scribe: *quibus quum inter bella adsuescere non videret posse, quippe efferatos militia animos, mitigandum ferocem.*

rem ad [1] multitudinem imperitam & illis seculis rudem, efficaciſſimam, Deorum metum injiciendum ratus eſt. qui quum deſcendere ad animos ſine aliquo commento miraculi non poſſet, [2] ſimulat ſibi cum Dea Egeria congreſſus nocturnos eſſe: ejus ſe monitu, quæ acceptiſſima Diis eſſent, ſacra inſtituere, ſacerdotes ſuos cuique Deorum præficere. Atque omnium primum, ad curſum lunæ, in duodecim menſes deſcribit annum. quem (quia tricenos dies ſingulis menſibus luna non explet, deſuntque dies ſolido anno, qui [3] ſolſtitiali circumagitur orbe) [g] intercalaribus menſibus interponendis, ita diſpenſavit, ut IV & vigeſimo anno ad eandem Solis metam eandem unde orſi eſſent, plenis annorum omnium ſpaciis dies congruerent. Idem nefaſtos dies faſtoſque fecit: quia aliquando nihil cum populo agi utile futurum erat. Tum ſacerdotibus creandis animum adjecit: quanquam ipſe plurima ſacra obibat; ea maxime quæ nunc ad Dialem flaminem pertinent. Sed quia in civitate bellicoſa plures Romuli quam Numæ ſimiles reges putabat fore, ituroſque ipſos ad bella, ne ſacra regiæ vicis deſererentur, flaminem Jovi aſſiduum ſacerdotem creavit: inſignique eum veſte & curuli regia ſella adornavit. huic duos flamines adjecit: Marti unum, alterum Quirino. Virgineſque

g *Intercalares menſibus interponendo*] Scribendum: *intercalaribus menſibus interponendis, ita diſpenſavit, ut quarto & viceſimo quoque anno* &c. De quibus alibi. Scaliger, viginti duorum annorum eum cyclum facit, Sigonius & Petitus viginti, diverſis rationibus: ſed falluntur.

VARIORUM.

1 *Multitudinem imperitam.*] *Quod æquo frenum, id populo, & pacis & belli tempore, ſuperſtitio: eam igitur utiliter uſurpat magiſtratus, auctoritatis ſibi conciliandæ cauſa, adverſus diſſolutos contumaceſve:* inquit Plutarchus lib. de Socratis genio cap. 13. quæ ipſa prolixius interpretatur Polyb. lib. 6. cap. 54. Curt. lib. 4. cap. 65. Numam circa res civiles prævivit Rhadamanthus, Minos, Lycurgus: ſecuti ſunt Zaleucus, P. Scipio Africanus, de quibus præter alios junctim fere Val. Maxim. lib. 1. cap. 2. de ſimulata Relig. *Gruterus.*

2 *Simulat ſibi cum Dea Egeria.*] Nimirum Minois aſtutiam ſecutus; qui ſe in antrum Jovis recipiebat, diuque ibi moratus leges ſibi à Jove traditas aſſerebat, ut ſuos non modo imperio ad obſequium, ſed etiam religione conſtringeret. Val. lib. 1. cap. 3. *Godel.*

3 *Solſtitiali circumagitur orbe.*] Etſi *ſolſtitialis* à *ſolſtitio* deducitur; tamen in eo ſæpenumero Solis tantum ſignificatio

neſque Veſtæ legit; Alba oriundum ſacerdotium, & genti conditoris haud alienum. his, ut aſſiduæ templi antiſtites eſſent, ſtipendium de publico ſtatuit: virginitate aliiſque cærimoniis venerabiles ac ſanctas fecit. Salios item duodecim Marti Gradivo legit, tunicæque pictæ inſigne dedit, & ſuper tunicam æneum pectori tegumen: cœleſtiaque arma, quæ ancilia appellantur, ferre; ac per urbem ire canentes carmina cum tripudiis ſolennique ſaltatu juſſit. Pontificem deinde Numam Marcium, Marci filium, ex Patribus legit, eique ſacra omnia exſcripta exſignataque attribuit; quibus hoſtiis, quibus diebus, ad quæ templa ſacra fierent, atque unde in eos ſumptus pecunia erogaretur. Cætera quoque omnia publica privataque ſacra, Pontificis ſcitis ſubjecit, ut eſſet quo conſultum plebes veniret: ne quid divini juris, negligendo patrios ritus, peregrinoſque aſciſcendo, turbaretur. Nec cœleſtes modo cærimonias, ſed juſta quoque funebria, placandoſque Manes, ut idem Pontifex edoceret: quæque prodigia fulminibus, aliove quo viſo miſſa [a] ſuſciperentur atque curarentur: ad ea elicienda ex mentibus divinis, [4] Jovi Elicio aram in Aventino dicavit, Deumque conſuluit auguriis,
21 quæ ſuſcipienda eſſent. Ad hæc conſultanda procurandaque, multitudine omni à vi & armis converſa, & animi aliquid agendo occupati erant, & Deorum aſſidua inſidens cura, quum intereſſe rebus humanis cœleſte Numen videretur, ea pietate omnium pectora imbuerat;

tio attenditur, ut ſolaris ſit. Quemadmodum hic *ſolſtitiali orbe*, eſt ſolari. Turneb. lib. 24 cap. 38.

4 *Iovi Elicio.*] Is ſic dictus ab *eliciendo* vel extrahendo, ut Varro ait: cujus ara in Aventino fuit. Solennibus autem quibuſdam verbis pronunciatis, Iovem de cœlo ad ſua ſacrificia educi poſſe putabant veteres, de qua re Cæl. Rhodigin. lib. 16. cap. 14. *Gedeleuus.*

GRONOVII.

a *Suſciperentur & curarentur.*] Lib. 41. *qua illi prudentiſſimi viri publicè ſuſcipienda cenſuerint.* Et mox: *Duo non ſuſcepta prodigia ſunt, alterum quod in loco ſacro factum eſſet, alterum quod in peregrino.* Prodigiorum autem *procurationes*, millies legi: *curationes*, quod meminerim nunquam. Itaque videndum ne ſcripſerit: *procurarentur.*

b Vt

rat: [b] ut fides ac jusjurandum, [1] proximè legum ac pœnarum metum, civitatem regerent. & quum ipsi se homines in regis, velut unici exempli, mores formarent; tum finitimi etiam populi, qui ante, castra, non urbem, positam in medio, ad solicitandam omnium pacem crediderant, in eam verecundiam adducti sunt, ut civitatem totam in cultum versam Deorum, [2] violari ducerent nefas. Lucus erat, quem medium ex opaco specu fons perenni rigabat aqua. quo quia se persæpe Numa sine arbitris, velut ad congressum Deæ, inferebat, Camœnis eum lucum sacravit; quod earum ibi concilia cum conjuge sua Egeria essent. [c] Et soli fidei solenne instituit. ad id sacrarium flamines bigis, curru arcuato vehi jussit, manuque ad digitos usque involuta rem divinam facere:

b *Ut fides & jusjurandum proximè legum.*] Sic Andreas, sic Mss. in quo tamen, cum sit aliquid vitii, supposuerunt: *propulso legum.* Nannius, *pro ipso legum.* Conjeci: *pro summo legum.* Ea particula nonnunquam comparationis. *Pro nihilo putare, pro sepulchris, pro alitu gigenis sperni.* Ovidius epist. Briseidos. *At mea pro nullo pondere verba cadunt.* Quod nec latinum, nec supplere sensum causatus Gruterus corrigit: *proh nullo:* Quasi non 3. met. *gravius Saturnia juste, Nec pro materia fertur doluisse.* lib. 10. *Ut levitas pro materiaque doleret.* Ad sensum illud 1. Fastor. *Proque metu populum sine vi pudor ipse regebat.* Plato, πολιτείαν τ' ἐν παλαιᾷ καὶ πεμπάτων δρυαὶ λίθοι πεπαίρων. ἐξ ἀνάγκης οὐδὲν τις αἰδεῖς. δι' ὧν ἀναλόσουσι τοὺς νόμους ζῆν ἠθέλομεν. Nec spreverim tamen conjecturam Mureti: *proxime legum ac pœnarum metum.* Imo veram puto. Vide ad lib. 2. 48.

c *Et soli Fidei solenne instituit.*] Sigonius, *& simul Fide.* Robortellus & Turnebus explicant: ille *soli* & non aliis Diis *solenne*, id est, anniversarium: hic, non cum alio Deo commune. Rycquius *to soli* delet, quasi male natum ἐκ τοῦ *solenne.* Muretus notat è veteri *poli* & conjicit, *populi Fidei.* nam δημοσίαν πίστιν vocat Dionysius.

VARIORUM.

1 *Bro summo legum ac pœnarum metu.*] Idem hic dicit quod Ovid. lib. 1. Fast. 25. *Proque metu populum sine vi pudor ipse regebat. Nullus erat justis reddere jura labor.* Sic de iisdem Salust. Catilin. *Jus bonumque apud eos non legibus magis quam natura valebat.* Vult igitur hic Liv. fidem ac jusjurandum non minus coërcuisse populum Rom. quam leges, quam supplicia, quod tarum alioqui multi enim abstinent à delictis præmiorum amore; plures metu infamiæ suppliciique: paucissimus in rectè agendo aut Deum respicit, aut conscientiam. *Grut.*

1 *Proximè legum ac pœnarum metu.*] Legetim, *proximè legem ac pœnarum metum.* Sallustius & alibi Livius. *Tan. Faber.*

2 *Violari ducerent nefas.*] Notabilis pietatis fructus. non tantum nobis conciliat numen cœleste: etiam ipsosmet hostes facit amicos; ideoque ipsa tutiores sumus quam armis. Vere igitur *Eusebeia dux ubique est omnium virtutum.* Gruterus.

3 Ar-

facere: significantes fidem tutandam, sedemque ejus etiam in dextris sacratam esse. Multa alia sacrificia locaque sacris faciendis, quæ [3] Argeos pontifices vocant, dedicavit. Omnium tamen maximum ejus operum fuit, tutela per omne regni tempus, haud minor pacis quam regni. Ita duo deinceps reges, alius alia via, ille bello, hic pace, civitatem auxerunt. Romulus septem & triginta regnavit annos: Numa tres & quadraginta. Tum valida, tum temperata & belli & pacis artibus erat civi-
22 tas. Numæ morte ad interregnum res rediit. Inde Tullum Hostilium, nepotem Hostilii, cujus in infima arce clara pugna adversus Sabinos fuerat, regem populus jussit. Patres auctores facti. Hic non solum proximo regi dissimilis, sed ferocior etiam Romulo fuit, tum ætas, vires que, tum avita quoque gloria [4] animum stimulabat. Senescere igitur civitatem ocio ratus, undique materiam excitandi belli quærebat. Forte evenit, ut agrestes Romani ex Albano agro, Albani ex Romano prædas invicem agerent. [5] Imperitabat tum C. Cluilius Albæ. utrinque legati fere sub idem tempus ad res repetendas missi. Tullus præceperat suis, [a] ne quid prius, quam mandata agerent. satis sciebat, negaturum Albanum; ita pie bellum indici posse. Ab Albanis socordius res acta: excepti hospitio ab Tullo blande

3 *Argeos pontifices vocant.*] Ipsa sacra & loca, ubi sacris operam dabant, Pontificibus *Argei* dicebantur. Loca multa Romæ Argeorum nomen retinent, ut videre est apud Varronem lib. 4. de ling. Lat. ubi nunc quintum, nunc sextum Argeorum sacrariûm citatur. *Godefredus.*

4 *Animum stimulabat.*] Nimirum *Liberis virtus parentum præstat æstri acris vicem.* Cassiodorus lib. 9. Var. epist. 22. *Magnus verecundiæ stimulus est laus parentum; dum illis non patimur esse impares quos gaudemus auctores.* Noster hoc libro cap. 32. de Anco; *avitæ gloriæ memor.* Grut.

5 *Imperitabat tum Caius Cluilius Albæ*] Legendum *Cluilius*, ex quo nomine postea Chlælium fecere. Id nominis apud Dionys. lib. 8. rectè legitur, ubi de Cluilia fossâ. Paulo post, lege: *Tullus præceperat suis ne quid prius, quam mandata.* Glarean.

GRONOVII.

a *Ne quid cum Albano prius.*] Flor. Voss. Helm. duo Pall. ignorant *cum Albano*: ut & omnes editi ante Sigonium. Cujus suspectus liber non est tanti, ut eo solo auctore inseramus, quod, etiamsi additum non sit, satis intelligimus.

VARIO-

de ac benigne, comiter regis convivium celebrant. tantisper Romani & res repetiverant priores, & neganti Albano, bellum in trigesimum diem indixerant. hæc renuntiant Tullo. Tum legatis Tullus dicendi potestatem, quid petentes venerint, facit. illi omnium ignari, primum purgando terunt tempus: *Se invitos quicquam, quod minus placeat Tullo, dicturos, sed imperio subigi: res repetitum se venisse. Ni reddantur, bellum indicere jussos.* Adhæc Tullus: *Nunciate*, inquit, *regi vestro, regem Romanum Deos facere testes, uter prius populus res repetentes legatos aspernatus dimiserit, ut in eum omnes expetant hujusce clades belli.* Hæc 23
nunciant domum Albani. Et bellum utrinque summa ope parabatur, civili simillimum bello, prope inter parentes natosque; Trojanam utramque prolem, quum Lavinium ab Troja, ab Lavinio Alba, ab Albanorum stirpe regum, oriundi Romani essent. Eventus tamen belli minus miserabilem dimicationem fecit: quod nec acie certatum est, & tectis modo dirutis alterius urbis, duo populi in unum confusi sunt. Albani priores ingenti exercitu in agrum Romanum impetum fecere. castra ab urbe haud plus quinque millia passuum locant, fossa circundant: fossa Cluilia ab nomine ducis per aliquot secula appellata est, donec cum re nomen quoque vetustate abolevit. In his castris Cluilius Albanus rex moritur, dictatorem [1] Albani Mettium Fuffetium creant. Interim Tullus ferox, præcipue morte regis, magnumque Deorum numen ab ipso capite orsum, in omne nomen Albanum expetiturum pœnas ob bellum impium dictitans, nocte præteritis hostium castris, infesto exercitu in agrum Albanum pergit. Ea res ab stativis [a] excivit Mettium.

VARIORUM.

1 *Albani Metium Suffetium creant.*] Lege *Fufetium*: nam Dionysius habet φυφέτιος. Et Plutarchus in lib. τῶν παραλλήλων Μέτιον φυβέντιον appellat. Eodem modo Q. *Fusius Galenus*, non *Fusius*, ut vulgò vocandus est. Quod ex Capitolino, ejus consulatu, & Græco Dionis libro intelligi potest. *Sigonius.*

GRONOVII.

a *Excivit Metium, is ducit quam.*] Tò

Mettium. ducit quam proxime ad hostem potest; inde legatum præmissum nunciare Tullo jubet, priusquam dimicent, [1] opus esse colloquio: si secum congressus sit, satis scire ea se allaturum, quæ nihilo minus ad rem Romanam, quam ad Albanam pertineant. Haud aspernatus Tullus, [2] tametsi vana afferebantur, suos in aciem educit. exeunt contra & Albani. Postquam instructi utrinque stabant, cum paucis procerum in medium duces procedunt. Ibi infit Albanus: *Injurias & non redditas res ex fœdere, quæ repetita sint, & ego regem nostrum Cluilium, caussam hujusce esse belli, audisse videor: nec te dubito, Tulle, eadem præ te ferre. sed* [3] *si vera potius quam dictu speciosa dicenda sunt, cupido imperii duos cognatos vicinosque populos ad arma stimulat. Neque recte, an perperam, interpretor: fuerit ista ejus deliberatio, qui bellum suscepit. me Albani gerendo bello ducem creavere. Illud te, Tulle, monitum velim: Etrusca res, quanta circa nos teque maxime sit, quo propiores vos, hoc magis scis: multum illi terra, plurimum mari pollent. Memor esto, jam quum*

T) *is* delendum esse diximus. *Quam proxime* potest tolerari, si intelligas proxime Romanos castra posuisse Mettium. Sed de ipso itinere potius dixit: *qua proxime.* Lib. 9. *qua duci proxime potest, expedit as legiones ad collegam ducit.* Lib. 10, 34. *Consul ad eam partem urbis, qua adierant equites, circumducit agmen.* Et cap. 35. *Sed via una, & ea ipsa prater hostes erat, qua ingressi.* Sic utrobique Thuan. & Pall. Vulgo, *quam.* Lib. 40. *quum in conspectu consultaret, qua proxime itinera ad hostem ducerent.* Mox Fl. *in medium duces prodeunt, procedunt.* Idemque & Voss. *repetita sint.* non *sunt.*

VARIORUM.

1 *Opus esse colloquio.*] Plus quam prudenter ille, qui Iulio Cæsari similis, *omnia prius patienda esse statuit, quoad sibi spes aliqua relinquitur, jure potius disceptandi, quam belli gerendi.* lib. 8. cap. ult. fine belli Gall. Sed nec is imprudenter qui sine magna clade, sine multo sanguine, hoc est, pauciſſimorum corporum periculo, bellum finiri cupit. *Grut.*

2 *Tametsi vana afferebantur.*] Unde sciebat vana afferri? Suspicabar legendum: *tametsi vana afferri rebatur.* Tan. Faber.

3 *Si vera potius quam dictu speciosa.*] Quasi fateretur: & reges & omnes qui sub regibus agunt, *exercere histrioniam,* ut loquitur Petronius. quod sic interpretatur Salustius cap. 10. Catilin. *Ambitio multos mortales falsos fieri subegit; aliud clausum in pectore, aliud in lingua promptum habere; amicitias inimicitiasque non ex re, sed ex commodo æstimare; magisque vultum quam ingenium bonum habere.* Et sic profectò est. Quoniam *nemini non mens ab ore clausa aperto dissidet.* ideoque, *Quisque se bonum esse jurat, quisque se negat malum.* fit ut propalam alias præferamus actionum nostrarum causas, quam revera sint. *Gruterus.*

GRO-

quam signum pugnæ dabis, has duas acies spectaculo fore; ut fessis confectosque simul victorem ac victum aggrediantur. Itaque, si nos Dii amant, quoniam non contenti libertate certa, in dubiam imperii servitiique aleam imus; ineamus aliquam viam, qua utri utri imperent, sine magna clade, sine multo sanguine utriusque populi decerni possit. Haud displicet res Tullo, quanquam, tum indole animi tum spe victoriæ, ferocior erat. Quærentibus utrinque ratio initur, cui & fortuna ipsa præbuit materiam. Forte in duobus tum exercitibus erant trigemini fratres, nec ætate nec viribus dispares. Horatios Curiatiosque fuisse, satis constat, nec ferme res antiqua alia est nobilior. tamen in re tam clara nominum error manet; utrius populi Horatii, utrius Curiatii fuerint. Auctores utroque trahunt: plures tamen invenio, qui Romanos Horatios vocent. hos ut sequar, inclinat animus. Cum trigeminis agunt reges, ut pro sua quisque patria dimicent ferro. ibi imperium fore, unde victoria fuerit. Nihil recusatur: tempus & locus convenit. Priusquam dimicarent, fœdus ictum inter Romanos & Albanos est his legibus, [a] ut cujusque populi cives eo certamine vicissent, is alteri populo cum bona pace imperitaret. Fœdera alia aliis legibus, cæterum eodem modo omnia fiunt. Tum ita factum accepimus, nec ullius vetustior fœderis memoria est. Fecialis regem Tullum ita rogavit: *Iubesne me, Rex, cum patre patrato populi Albani fœdus*

GRONOVII.

a *Ut cujus populi cives.*] Septem MSS. *ut cujusque po.* Redolet vetustum sermonem in formulis servatum. Ciceto 2. de leg. *Quæque quoique divo decora gratæque sint hostiæ exhibento.* Rursum: *Quæque augur infesta, nefasta, vitiosa, de stave dixerit, irrita infectaque sunto. Quique non paruerit, capital esto.* Livius hoc lib. cap. 31. *ut quandoque idem prodigium nunciaretur, feriæ per novem dies agerentur.* cap. 32. *Cujusque gentis sint, nominat.* Lib. 9. 10. *Quandoque helce homines injussu po. Ro. Quiritium fœdus ictum iri spoponderunt.* Lib. 29, 10. *Quandoque hostis alienigena terra Italiæ bellum intulisset.* Sic omnibus his locis ex MSS. restituimus. Curtius lib. 7, 10. *Vitam, quam acciperent, pignori futuram esse dixerunt: redditurosque, quandoque repeteret.* Vbi male subjiciunt, *quandocunque.* Horatius: *Indignor, quandoque bonus dormitat Homerus.* Seneca ad Helviam: *animus levis & exsertus, & quandoque emissus fueris ad suprema emicaturus.*

VARIO-

fœdus ferire? jubente rege, [1] *Sagmina*, inquit, *te, Rex, posco.* Rex ait, *Puram tollito!* Fecialis ex arce graminis herbam puram attulit. Postea regem ita rogavit. *Rex, faciſne me tu regium nuntium populi Romani Quiritium?* [2] *vaſa, comiteſque meos?* Rex reſpondit: *Quod* [3] *ſine fraude mea populique Romani Quiritium fiat, facio.* Fecialis erat M. Valerius. patrem patratum Sp. Fuſium fecit, verbena caput capilloſque tangens [4] (pater patratus ad jusjurandum patrandum, id eſt ſanciendum, fit) fœdus, multiſque id verbis, quæ longo effata carmine non operæ eſt referre, peragit. Legibus deinde recitatis: *Audi*, inquit, *Iupiter, audi pater patrate populi Albani, audi tu populus Albanus, ut illa palam prima poſtrema, ex illis tabulis cerave recitata ſunt, ſine dolo malo, utique ea hic hodie rectiſſime intellecta ſunt, illis legibus populus Romanus prior non deficiet. Si prior defexit publico conſilio, dolo malo; tu illo die Iupiter populum Romanum ſic ferito,*

VARIORUM.

1 *Sagmina, inquit, te, rex, poſco.*] Herbam fuiſſe ſacram & puram, qua caput Patris patrati Fecialis tangeret vel circumdaret, ex Livii verbis clarè patet. Sed difficultatem illud facit, quod primum dicit, *Fecialis ex arce graminis herbam tulit*: mox verò ſubdit: *Verbena caput capilloſque tangens.* Aliam autem herbam eſſe *gramen*; aliam verò *Verbenam* nemo ignorat. Sed ſciendum, *gramen* non tantum accipi ſpecifice, ſed & genericè, pro herba cujuſcunque generis. Minime itaque mirum, ſi *Verbenam* graminis voce comprehendit Livius, quod clarè ex hiſce Plinii dictis lib. 22. cap. 2. colligitur: *Non aliunde ſagmina in remediis publicis fuere, & in ſacris legationibus quam verbena: certè utroque nomine idem ſignificatur, hoc eſt, gramen ex arce cum ſua terra evulſum.* Eo autem, quod ex ſacro loco, Capitolio ſcil. colligeretur, dicebantur *ſagmina*, quaſi ſancta. Feſtus lib. 17. ſcribit: ſagmina eſſe verbenas, hoc eſt, herbas puras, quia ex loco ſancto ſumebantur. *Marcell. Donat.*

2 *Vaſa comiteſque meos.*] Eo nomine ſupellex intelligitur. nam vaſa omne inſtrumentum etiam ſignificant, ut Venatorium quoque apud Gratium: *----- nec ſibi turbam Contraxit comitem, nec vaſa tenentia latè.* Turneb.

3 *Sine fraude mea.*] Hoc eſt, ſalvo meo aliorumque jure. *Budæi.*

4 *Pater patratus ad jusjurandum patrandum.*] Qui feriendo fœderi præerat, Latinis *pater patratus* dicebatur. Hic jurejurando fœderis pacta firmabat, quod Plutarchus in problematibus ſcriptum reliquit. Licetque ſacerdotibus fecialibus, qui fœderibus ſanciendis præerant, *Pater patratus* præficeretur, nihilominus à Feciali creabatur, quod hoc in loco clarè Livius docet. Ea vero de cauſa *Patrem patratum* appellatum volunt, quòd ſicuti patet filiorum curam gerit, & in illos plenam habet poteſtatem; ita ſacerdos hujuſmodi, tanquam patet totius Populi Romani, illius vice & nomine jusjurandū peragebat. *Marc. Don.*

GRA-

to, ut ego hunc [a] *porcum hic hodie feriam: Tantoque magis ferito, quanto magis potes pollesque.* Id ubi dixit, [1] porcum saxo silice percussit. Sua item carmina Albani, suumque jusjurandum per suum Dictatorem suosque sacerdotes peregerunt. Fœdere icto, trigemini, sicut convenerat, arma capiunt. Quum sui utrosque adhortarentur, *Deos pa-* 25
trios, patriam ac parentes, quidquid civium domi, quidquid in exercitu sit, illorum tunc arma, illorum intueri manus: feroces & suopte ingenio, & [2] pleni adhortantium vocibus, in medium inter duas acies procedunt. Consederant utrinque pro castris duo exercitus, periculi magis præsentis, quam curæ expertes. quippe imperium agebatur, in tam paucorum virtute atque fortuna positum. itaque ergo erecti suspensique in minime gratum spectaculum animo intenduntur. Datur signum. infestisque armis, velut acies, [3] terni juvenes magnorum exercituum animos gerentes, concurrunt: nec his nec illis periculum suum; publicum imperium servitiumque obversatur animo: futuraque ea deinde patriæ fortuna, quam ipsi fecissent. Ut primo statim concursu increpuere arma, micantes

GRONOVII.

a *Porcum hodie.*] Fl. Voss. Oxon. *ut ego hunc porcum hic hodie feriam.* Sed & Flor. *tum illo.* Mureti codex: *tum tu illo.* Voss. *tum ille dies Iupiter.* Ex qua scriptura conjicit Turnebus: *tum ille diespiter.*. Vide ipsum lib. II. cap. 17. Advers.

VARIORUM.

1 *Porcum saxo silice percussit.*] Pluribus diis fabulosa antiquitas porcum mactavit. Silvano porcum cæsum docet Iuvenal. Sat. VI. *Cadere Silvano porcum.* Et Cereri Eleusinæ quoque immolatum legimus. Et Laribus Deis sacrificabant porcum, teste Horat. lib. 2. Satyr. 3. *Immolet æquis Hic porcum Laribus* &c. Nonnunquam & Veneri mactari solitum scibit Callimachus. Postremo & in feriendo fœdere porcus silice occidebatur, quod ex Livio, hoc in libro & libro etiam IX. elicimus. & Quinctilianus lib. 8. confirmat, inquiens, cædi solere porcum in feriendo fœdere. At Sueton. non porcum, sed porcam mactari solitam tradit: Sed nomine *porci* veniunt mas & fœmina. Verè tamen porca fœmina in sacris mactabatur. Porci autem qui in sacris cædebantur, seu sacris faciendis destinabantur, *sacres* appellabantur; quosque Tibullus lib. Eleg. 1. El. 10. *mysticos* dixit: & Aristophanes *μυστηρικοὺς*, modo *μυστικοὺς* vocavit. *Marcell. Donat.*

2 *Pleni adhortationum.*] Lepide. & animadvertendum, allocutionem vel nihil, vel parum incitare viros minus à se feroces. Salust. Catilin. cap. 58. *Compertum habeo verba virtutem non addere, neque ex ignavo strenuum neque fortem ex timido Imperatoris oratione fieri. Quanta cujusque animo audacia, natura*

micanteſque fulſere gladii, horror ingens ſpectantes perſtringit: & neutro inclinata ſpe, torpebat vox ſpiritusque. Conſertis deinde manibus, quum jam non motus tantum corporum, agitatioque anceps telorum armorumque, ſed vulnera quoque & ſanguis ſpectaculo eſſent; duo Romani, ſuper alium alius, vulneratis tribus Albanis, exſpirantes corruerunt. ad quorum caſum quum conclamaſſet gaudio Albanus exercitus, Romanas legiones jam ſpes tota, nondum tamen cura deſeruerat [a] exanimes vice unius, quem tres Curiatii circumſteterant. Forte is integer fuit, ut univerſis ſolus nequaquam par, ſic adverſus ſingulos feroxi ergo, ut ſegregaret pugnam eorum, capeſſit fugam, ita ratus ſecuturos, ut quemque vulnere affectum corpus ſineret. Jam aliquantum ſpacii ex eo loco, ubi pugnatum eſt, aufugerat, quum reſpiciens videt magnis intervallis ſequentes: unum haud procul ab ſeſe abeſſe. in eum magno impetu redit. Et dum Albanus exercitus inclamat Curiatiis, ut opem ferant fratri, jam Horatius cæſo hoſte victor ſecundam pugnam petebat. tum clamore, qualis ex inſperato faventium ſolet, Romani adjuvant militem ſuum: & ille defungi prælio feſtinat. Prius itaque quam alter, qui nec procul aberat, conſequi poſſet; & alterum Curiatium conficit. Jamque æquato Marte ſinguli ſupererant; ſed nec ſpe nec viribus pares. alterum intactum ferro corpus & geminata victoria, ferocem in certamen tertium dabant: alter feſſum vulnere, feſſum curſu trahens corpus, victuſque fratrum ante ſe ſtrage, victori objicitur hoſti. nec illud prælium fuit. Romanus exultans, *Duos*, inquit, *fratrum Manibus dedi;*

aut moribus ineſt, tanta in bello patere ſolet, &c. Grut.

GRONOVII.

a *Exanimes vice unius.*] Iam dixi legendum: *vicem unius.* lib. 2. *Apparuit cauſa plebi, ſuam vicem indignantem magiſtratu abiiſſe.* lib. 8. *ſuam vicem magis anxios, quam ejus, cui auxilium ab ſe petebatur.* lib. 40. *indignandoque & ipſe vicem ejus.* lib. 43. *Sollicito conſuli & eorum vicem, quos paucos præmiſerat.*

b *Tot-*

di: [b] *tertium, cauſſæ belli hujuſce, ut Romanus Albano imperet, dabo.* Male ſuſtinenti arma, gladium ſupernè jugulo defigit: jacentem ſpoliat. Romani ovantes ac gratulantes Horatium accipiunt: [c] eo majore cum gaudio, quo prope metum res fuerat. Ad ſepulturam inde ſuorum nequaquam paribus animis vertuntur, quippe imperio alteri aucti, alteri ditionis alienæ facti. Sepulchra extant, quo quiſque loco cecidit. duo Romana uno loco propius Albam, tria Albana Romam verſus; ſed diſtantia locis, ut & pugnatum eſt. Priuſquam inde digrederentur, ro- 26:
ganti Mettio ex fœdere icto quid imperaret, imperat Tullus, uti juventutem in armis habeat: uſurum ſe eorum opera, ſi bellum cum Veientibus foret. ita exercitus inde domos abducti. Princeps Horatius ibat, tergemina ſpolia præ ſe gerens: cui ſoror virgo, quæ deſponſa uni ex Curiatiis fuerat, obvia ante portam Capenam fuit: cognitoque ſuper humeros fratris paludamento ſponſi, quod ipſa confecerat, ſolvit crines, & flebiliter

b *Tertium, cauſam belli hujuſce.*] Qui tertius ille *cauſa belli?* Sabinæ vociterantur inferius: *nos cauſa belli, nos vulnerum ac cædium, viris ac parentibus ſumus.* lib. 9. *ut receptis equitibus, qui cauſa belli eſſent, abſiſterent obſidione.* propter quos bellum erat conflatum. At non propter Cutiatium bellabant Romani & Albani. Tum quid ſermonis: *tertium cauſam belli dabo?* Corrige omnino: *tertium cauſa belli hujuſce.* Priores, inquit, ſingulorum fratrum manibus inferias cecidi, tertium impendam in cauſam belli, quæ eſt, uter populus imperet: tertius cæſus cauſam faciet obtinere Romanos. lib. 4. Coſſus: *jam ego hanc maſtatam victimam legatorum manibus dabo.* lib. 22. Ducarius Gallus *jam ego hanc victimam manibus peremptorum fœde civium dabo.* Tacitus 2. ann. *Simul perfidos & ruptores pacis ultioni & gloriæ mactandos.*

c *Eo majore cum gaudio, quo propius metum.*] Ab uno Sigonii eſt non optimæ notæ libro. Lipſianus, tres Pall. Oxon. Flor. Voſſ. Hel. cum priſcis edd. *propè metum.* Quod verum eſt: utque intelligas, divide *majore* in *magis magno*, ut ſubaudire *magis* ad *prope* poſſis. Vt apud Senecam de conſt. ſap. cap. 11. *Vt quiſque contemtiſſimus & ludibrio eſt, ita ſolutiſſima linguæ eſt.* Vbi duas ejecimus voces: *ut maxime*, quæ in nullis Mſſ. bonæ notæ comparent, & exquiſitum loquendi compendium vitiant. Vis præcedentis tertiæ collationis prorogatur ad proximum *ludibrio*: ut perinde ſit ac ſi dixiſſet: *ut quiſque maxime contemtui & ludibrio eſt.* Tacitus ann. 6. *Tanto acceptius in vulgum quanto modicus privatis ædificationibus.* id eſt, magis tanto acceptum, quanto ille modicus. In vita Agricolæ: *ſpeciem excelſæ magnaque gloria vehementius quam caute appetebat.* Magis vehementer quam caute. Plinius 19, 6. *Grandeſcunt, quo ſapius ſarriuntur.* Sed & illa, *quam, quo, quanto*, paſſim occurrunt pleniori ſignificatione, quæ *eò magis*, intellectum trahunt.

biliter nomine ſponſum mortuum appellat. Movet feroci juveni animum comploratio ſororis, in victoria ſua, tantoque gaudio publico. Stricto itaque gladio, ſimul verbis increpans, transfigit puellam. *Abi hinc cum inmaturo amore ad ſponſum,* inquit, *oblita fratrum mortuorum vivique, oblita patriæ. Sic eat,* [d] *quæcunque Romana lugebit hoſtem.* Atrox viſum id facinus Patribus plebique: ſed recens meritum facto obſtabat. tamen raptus in jus ad regem. Rex, ne ipſe tam triſtis ingratique ad vulgus judicii, aut, ſecundum judicium, ſupplicii auctor eſſet; concilio populi advocato, [1] *Duumviros,* inquit, *qui Horatio perduellionem judicent ſecundum legem, facio.* [2] Lex horrendi carminis erat, *Duumviri perduellionem judicent. Si a Duumviris*

d *Quacumque Romanum lugebit.*] Recte Borbetomagenſis, Voſſ. Chiflet. Mureti codices: *Romana:* meritoque probat Rhenanus. non modo quia expreſſius eſt graviuſque, ſed etiam quia alterum, licet Sigonio placeat, vix Latinum eſt. *Romanus hoſtis* cum dicitur, non intelligimus aliquem populo Romano infeſtum, ſed ipſos Romanos alii nationi vel homini hoſtes. Vti nec *hoſtem Pœnum* aut *Athenienſem hoſtem* pro Pœnorum vel Athenienſium hoſte dicimus. Quæ autem exempla ſermonem iſtum probare videbantur, omnia corrupta ſunt. Veluti lib. 22. 21. *agrum pacatum Romanorum Sociorum:* nam liber optimus habet: *ſocios Romanorum.* lib. 23. 18. *Socii Romani propugnacula adverſus vineas ſtatuere.* Idem cum pluribus melioribus: *Romanorum.* Eodem libro cap. 23. *qui ſpolia ex hoſte Romano fixa domi haberent.* Idem τῷ *Romano* nihil agnoſcit. lib. 24. 30. *capti ad Thraſimenum inter Romana auxilia.* Omnes ſcripti: *Romanorum.* nam *Romana auxilia* eſſent Latine, quæ Romani mitterent aliis: non copiæ alienigenæ, quibus Romani utebantur. Apud Latinum tamen Pacatum legitur Pane▸ cap. 32. *Ibat ſub ducibus vexilliſque Romanis hoſtis aliquando Romanus.* Sed aut legendum: *hoſtis aliquando Romanis;* aut ævo iſti condonandum. Nam cum Clodius Ciceronem vocavit *hoſtem Capitolinum*, ut eſt in orat. pro Domo, non quaſi Capitolii hoſtem notare voluit, ſed ex vetere invidia, quaſi qui occupato & armis præſidioque equitum Romanorum firmato Capitolio, inde quaſi ex arce ſævierit, hoſtemque ſe geſſerit erga cives indemnatos. Ita enim interpretabatur nebulo ille fortiſſimi conſulis in patricidas patriæ juſtiſſimam vindictam.

Variorum.

1 *Duumviros inquit.*] Hos primum in judicio perduellionis à Tullo factos, ex hoc Livii loco apparet. Eorum verò etiam poſt meminit in judicio M. Manlii de affectata tyrannide. *Godeleveus.*

2 *Lex horrendi carminis.*] Lex erat (auctore Dionyſ. lib. 3. in Tullo) quæ necari indemnatum aliquem vetaret, deorumque omnium iras precaretur adverſus eas civitates quæ non in pollutos vindicaſſent. Hanc ego à Romulo latam exiſtimo. *Glareanus.*

2 *Lex horrendi criminis.*] Vet. lib. *Horrendi carminis erat.* Vetè. Carmen enim appellat verba legis quæ ſequuntur, *Duumviri perduellionem* &c.

3 *Ea*

viris provocarit, provocatione certato: si vincent, caput obnubito: infelici arbori reste suspendito. Verberato vel intra pomœrium, vel extra pomœrium. Hac lege Duumviri creati, qui se absolvere non rebantur [3] [a] ea lege ne innoxium quidem posse, quum condemnassent, tum alter ex his, P. *Horati, tibi perduellionem judico,* inquit: *I lictor, colliga manus.* Accesserat lictor, injiciebatque laqueum. tum Horatius, auctore Tullo, [4] clemente legis interprete, Provoco, inquit. [5] ita de provocatione certatum ad populum est. Moti homines sunt in eo judicio, maxime P. Horatio patre proclamante, se filiam jure cæsam judicare. ni ita esset, patrio jure in filium animadversurum fuisse. Orabat deinde, ne se, quem paullo ante cum egregia stirpe conspexissent, orbum liberis facerent. Inter hæc senex, juvenem amplexus, spolia Curiatiorum fixa eo loco, qui nunc Pila Horatia appellatur, ostentans, *Hunccine,* ajebat, *quem modo decoratum ovantemque victoria incedentem vidistis, Quirites, eum sub furca vinctum inter verbera & cruciatus videre potestis? quod vix Albanorum oculi tam deforme spectaculum ferre possent. I, lictor, colliga manus, quæ paullo ante armata imperium populo Romano peperernnt. I, caput obnube liberatoris urbis hujus. Arbori infelici suspende; verbera vel intra pomœrium, modo inter illa pila, & spolia hostium; vel extra*

3 *Ea lege ne innoxium quidem.*] Arbitror Livium respicere ad supradicti carminis verba & voces, hoc est, ipsammet formulam, qua jubebantur damnare reum confessum, convictumque parricidii, nulla admissa distinctione, jurene id fecisset an injuria. *Grut.*

4 *Clementi legis interprete.*] Notandum hic, regibus laudabile, si pœnas inferant culpis leniores. Sane. *Æquitas ubi est, ibi esse suevit & clementia.* Imperantibus profectò potissimum dicitur illud Isæi, apud Srobæum Sermone 44. *Oportet leges quidem acriter statui, sed mitius quam ipsa jubent pœnas sumere.* Ratio est, quia rex non agit judicem sed arbitrum. de quo & vide Senec. lib. 3. de Benefic. cap. 7. *Gruterus.*

5 *Ita de provocatione certatum.*] Fœdum mendum: non enim dicebant *de provocatione certare*, (alioqui sensus longe alius foret) sed *provocatione certare*: ut paullo ante: *si a duumviris provocarit, provocatione certato* Quare legendum non *Ita de*, sed *Itaque*. Tan. Faber.

GRONOVII.

a *Ea lege ne innoxium quidem posse.*] Suspicari possis abundare *nec ea lege. Id hodie quoque publice.*] Scribo: *id hodieque.* Ut supra: *hodieque in legibus magistratibusque vocandis usurpatur idem jus.*

Digitized by Google

tra pomœrium, modo intra sepulchra Curiatiorum. Quo enim ducere hunc juvenem potestis, ubi non sua decora eum a tanta fœditate supplicii vindicent? Non tulit populus nec patris lacrimas, nec ipsius parem in omni periculo animum: absolveruntque admiratione magis virtutis quam jure caussæ. Itaque ut cædes manifesta, aliquo tamen piaculo lueretur, imperatum patri, filium expiaret pecunia publica. Is quibusdam piacularibus sacrificiis factis, quæ deinde genti Horatiæ tradita sunt, transmisso per viam tigillo, capite adoperto, velut sub jugum misit juvenem. Id hodie quoque publice semper refectum manet: Sororium tigillum vocant. Horatiæ sepulchrum, quo loco corruerat icta, constructum est saxo quadrato.

27 Nec diu pax Albana mansit. invidia vulgi, quod tribus militibus fortuna publica commissa fuerit, vanum ingenium dictatoris corrupit; & quoniam [1] recta consilia haud bene evenerant, pravis reconciliare popularium animos cœpit. Igitur, ut prius in bello pacem, sic in pace bellum quærens, quia suæ civitati [2] animorum plus quam virium cernebat esse, ad bellum palam atque ex edicto gerendum, alios concitat populos: suis per speciem societatis proditionem reservat. Fidenates colonia Romana, Veientibus sociis consilii assumptis; pacto tranſitionis Albanorum, ad bellum atque arma incitantur. Quum Fidenæ apertè desciſſent, Tullus Mettio exercituque ejus ab Alba accito contra hostes ducit. ubi Anienem transiit, ad confluentes collocat castra. Inter eum locum & Fidenas, Veientium exercitus Tiberim transſ-

VARIORUM.

1 *Recta consilia haud bene evenerant.*] Ita est: *Consilium salubre ludit sæpius sors improba.* sive ut verius dicam, *Pendet exitus supremo consilii omnis a Deo.* unde accidit, ut *Optime consulta semper non boni sint exitus*; eodem scil. non annuente. certè: *Cum Deus vult, cogitata dextra succedunt malè.* Haud tamen ideo mutat consilium suum vir prudens. & quamvis forte alio gradu, una tamen eademque via ad eundem tendit portum. *Grut.*

2 *Animorum plus quam virium.*] Qui homines bullæ similes, *Et citò desistunt & temerè incipiunt*, quare non sine causa ipsos compescit suus dux. Perlegatur Demosthenis oratio de Chersoneso. *Grutterus.*

transierat. Hi & in acie prope flumen tenuere dextrum cornu: in siniſtro Fidenates propius montes conſiſtunt. Tullus adverſus Veientem hoſtem dirigit ſuos: Albanos contra legionem Fidenatium collocat. Albano non plus animi erat quam fidei. nec manere ergo, nec tranſire apertè auſus, ſenſim ad montes ſuccedit. Inde ubi ſatis ſubiiſſe ſeſe ratus eſt, erigit totam aciem: fluctuanſque animo ut tereret tempus, ordines explicat. Conſilium erat, qua fortuna rem daret, ea inclinare vires. Miraculo primo eſſe Romanis qui proximi ſteterant, ut nudari latera ſua ſociorum digreſſu ſenſerunt: inde eques citato equo nunciat regi, abire Albanos. Tullus in re trepida duodecim vovit Salios, fanaque Pallori ac Pavori. equitem clara increpans voce, ut hoſtes exaudirent, redire in prælium jubet: Nihil trepidatione opus eſſe: ſuo juſſu circumduci Albanum [a] exercitum, ut Fidenatium nuda terga invadant. idem imperat, ut haſtas equites erigere jubeat. Id factum, magnæ parti peditum Romanorum conſpectum abeuntis Albani exercitus interſepſit. qui viderant, id quod ab rege auditum erat, rati, eo acrius pugnant. Terror ad hoſtes tranſit, & audiverant clara voce dictum: & magna pars Fidenatium, [3] ut qui coloni additi Romanis eſſent, Latine ſciebant. Itaque ne ſubito ex collibus decurſu Albanorum intercluderentur ab oppido, terga vertunt. Inſtat Tullus, fuſoque Fidenatium cornu, in Veientem alieno pavore perculſum ferocior redit. Nec illi tulere impetum: ſed ab effuſa fuga flumen objectum à tergo arcebat. Quo poſtquam fuga inclinavit; alii [4] arma fœde

3 *Vt qui coloni additi Romanis eſſent.*] Senſus & hiſtoriæ fides legi poſtulant: *ut quia coloni additi Romani eſſent.* Tan. Faber.

4 *Arma fœde jactantes.*] Non ſine cauſa additum *fœdè*: *Fortes enim arma & vitam eodem æſtimant pretio*, ut ait Diodorus lib. 14. cap. 115. Vulgò citcumfertur: *Fortium eſt, non tradere arma, ſed magè armis immori.* Grut.

GRONOVII.

a *Exercitum, ut Fidenatium nuda terga invadat.*] Flor. *invadant*: Multo melius. Nec aliter editi veteres omnes ante Frobenianam: cujus curatores cum

Digitized by Google

de jactantes, in aquam cæci ruebant; alii, dum cunctantur in ripis, inter fugæ pugnæque consilium oppressi.
28 Non alia ante Romana pugna atrocior fuit. Tum Albanus exercitus spectator certaminis, deductus in campos. Mettius Tullo devictos hostes gratulatur: contra Tullus Mettium benigne alloquitur. Quod bene vertat, castra Albanos Romanis castris jungere jubet: sacrificium lustrale in diem posterum parat. Ubi illuxit, paratis omnibus, ut assolet, vocari ad concionem utrumque exercitum jubet. Præcones ab extremo orsi, primos excivere Albanos: hi novitate etiam rei moti, ut regem Romanum concionantem audirent, proximi constitêre. Ex composito armata circumdatur Romana legio. centurionibus datum negotium erat, ut sine mora imperia exequerentur. Tum ita Tullus infit: *Romani, si unquam antè alias ullo in bello fuit, quod primum Diis immortalibus gratias ageretis, deinde vestræ ipsorum virtuti; hesternum id prælium fuit. Dimicatum est enim non magis cum hostibus, quam, quæ dimicatio major ac periculosior est, cum proditione ac perfidia sociorum. Nam, ne vos falsa opinio teneat, injussu meo Albani subiere ad montes. nec imperium illud meum,* [1] *sed consilium, & imperii simulatio fuit: ut nec vobis ignorantibus deseri vos, averteretur à certamine animus, & hostibus circumveniri se à tergo ratis, terror ac fuga injiceretur.* [2] *Nec ea culpa, quam arguo, omnium Albanorum est. ducem secuti sunt: ut & vos, si quo ego inde agmen declinare voluissem, feciſſetis. Mettius ille est ductor itineris hujus, Mettius idem hujus machinator belli, Mettius*

hoc offenderet, mirum cur etiam fecerint *Albanorum*. Sed hoc mox increpuit Rhenanus. Statim lege: *inde imperat*: vel, *eidem imperat*. Equiti nimirum. Frustra laborant Rhenanus & Modius.

VARIORUM.

1 *Sed consilium.*] Exempla similia invenias plura apud Frontin. lib. 2. Strategem. cap. 2. Et verò, ejusmodi præsentia animi maximè requiritur in duce; cujus turpissima vox est, *non putaram*.

2 *Nec ea culpa omnium Albanorum est.*] Lachrymæ mihi cadunt præ gaudio quoties isthæc lego. totus exercitus desciverat; & ecce ducem solummodo arguit, ducem solummodo punit. Tullus consiliatiorum neminem vel verbulo castigat: prudentissimè. At plures invenias, qui iram & atrocitatem animi

Digitized by Google

tius fœderis Romani Albanique ruptor.[3] *Audeat deinde talia alius, nisi in hunc insigne jam documentum mortalibus dedero.* Centuriones armati circumsistunt. rex cætera, ut orsus erat, peragit. *Quod bonum, faustum, felixque sit populo Romano, ac mihi vobisque, Albani: populum omnem Albanum Romam traducere in animo est: civitatem dare plebi, primores in Patres legere; unam urbem, unam rempublicā facere. Vt ex uno quondam in duos populos divisa Albana res est, sic nunc in unum redeat.* Ad hæc, Albana pubes inermis ab armatis septa, in variis voluntatibus, communi tamen metu cogente, silentium tenet. Tum Tullus: *Metti Fuffeti,* inquit, *si ipse discere posses fidem ac fœdera servare; vivo tibi ea disciplina à me adhibita esset. Nunc quoniam tuum insanabile ingenium est,* [a] *at tu tuo supplicio doce humanum genus ea sancta credere, quæ à te violata sunt. Vt igitur paullo ante animum inter Fidenatem Romananique rem ancipitem gessisti, ita jam corpus passim distrahendum dabis.* Exinde, duabus admotis quadrigis, in currus earum distentum illigat Mettium. deinde in diversum iter equi concitati, lacerum in utroque curru corpus, qua inhæserant vinculis membra, portantes. Avertere omnes à tanta fœditate spectaculi oculos. Primum ultimumque illud supplicium apud Romanos exempli parum memoris legum humanarum fuit. in aliis gloriari licet, nulli gentium mitiores placuisse pœnas. Inter hæc jam præ- 29
missi Albani erant equites, qui multitudinem traducerent Romam. Legiones deinde ductæ ad diruendam urbem. quæ, ubi intravêre portas, non quidem fuit tumultus ille, nec pavor, qualis captarum esse urbium solet,

mi sui in tribunos, in legatos, in necessarios Ducis effuderunt; quibus & hodie sui sunt imitatores. *Grut.*

3 *Audeat deinde talia.*] Sic est, *Multiplex scelus sit unum, cui sua est impunitas:* non ideo tantum quod malus fiat improbior, eaque propter *Peste multorum absque pœna vir scelestus ambulet:* sed & alios plures invitet ad audendum similia. quippe Illecebra impunitatis mille *corrumpas bonos.* Gruterus.

GRONOVII.

a *Tu tuo supplicio.*] Scribe cum Flor. Voss. Helm. Mureti libris, Andrea, & Tarvis. *Nunc quoniam tuum insanabile ingenium est, at tu tuo supplicio doce.* Non ceperunt elegantiam hanc. Vide ad lib. 24, 37.

let, quum effractis portis, stratisve ariete muris, aut arce vi capta, clamor hostilis, & cursus per urbem armatorum omnia ferro flammaque miscet: sed silentium triste; ac tacita mœstitia ita [1] defixit omnium animos, ut præ metu obliti quid relinquerent, quid secum ferrent, [2] deficiente consilio, rogitantesque alii alios, nunc in liminibus starent, nunc errabundi domos suas, ultimum illas visuri, pervagarentur. Ut vero jam equitum clamor exire jubentium instabat, jam fragor tectorum quæ diruebantur, ultimis urbis partibus audiebatur; pulvisque ex distantibus locis ortus, velut nube inducta omnia impleverat; raptim quibus quisque poterat elatis, quum larem ac penates, tectaque in quibus natus quisque educatusque esset, relinquentes exirent: jam continens agmen migrantium impleverat vias: & conspectus aliorum mutua miseratione integrabat lacrimas. vocesque etiam miserabiles exaudiebantur: mulierum præcipue, quum obsessa ab armatis templa augusta præterirent, ac velut captos relinquerent Deos. Egressis urbem Albanis, Romanus passim publica privataque omnia tecta adæquat solo, [3] unaque hora quadringentorum annorum opus quibus Alba steterat, excidio ac ruinis dedit. [b] Templis tamen Deûm (ita enim edictum

[b] *Templis tamen Deûm temperatum est.*] Non infrequens verbum Livio. Sic *temperare manibus*, 2, 23. abstinere se à vi facienda; *caedibus*, 2, 16. *Proditionibus* 24, 39. *neci mulierum*, Tacitus 14. ann. At aliter noster, ubi apponit res vel personas, cum quibus moderatius vel minus actum est: præpositionem enim interponit lib. 6. *in quo ab sociis temperaverunt.* lib. 7. *ab oppugnatione urbium temperatum.* lib. 24. *nec ab ullo temperatum foret.* lib. 39. *ab his sacris se temperaturum.* Numquid igitur hic quoque fuit: *A templis.* Sed Cicero quoque, Verr. *Te putet quisquam sociis temperasse.* Et secunda: *si cuiquam ulla in re unquam temperaveris, ut vos quoque ei temperetis.*

VARIORUM.

1 *Defixit omnium animos.*] Similis imago in re simili invenienda in Iustino lib. 8. cap. 9. Ammiano lib. 25. cap. 30.

2 *Deficiente consilio.*] Quod alioqui *serò in periculis quæritur*, ut loquitur P. Syrus: quia *nemini non est sinister consiliarius timor.* Sed & *abesse repentino malo perturbatio*, ratio & experientia testatur. *Grut.*

3 *Vnaque hora.*] Sic se res habet: *Crescit occulto arbor ævo.* nec non; *Saculis firmata multis urbs die una concidit.* quamobrem hæc inæqualitas & rerum mutatio jure merito & fortunatorum superbiam, & infelicium calamitatem corrigeret. *Grut.*

3 *Vnaque hora quadringentorum.*] Erat

ctum ab rege fuerat) temperatum est. Roma interim 30
crescit Albæ ruinis. duplicatur civium numerus. Cœlius additur urbi mons, &, quo frequentius habitaretur, eam sedem Tullus regiæ capit, ibique deinde habitavit. Principes Albanorum in Patres, ut ea quoque pars reip. crescceret, legit, Julios, Servilios, Quintios, Geganios, Curiatios, Cloelios: templumque, ordini ab se aucto, curiam fecit, quæ Hostilia usque ad patrum nostrorum ætatem appellata est. & ut omnium ordinum viribus aliquid ex novo populo adjiceretur, equitum decem turmas ex Albanis legit. Legiones & veteres eodem supplemento explevit, & novas scripsit. Hac fiducia virium Tullus Sabinis bellum indicit; genti ea tempestate secundum Etruscos opulentissimæ viris armisque. Utrinque injuriæ factæ, ac res nequicquam erant repetitæ. Tullus ad Feroniæ fanum mercatu frequenti negotiatores Romanos comprehensos querebatur. Sabinos suos prius in lucum confugisse, ac Romæ retentos. hæ causæ belli ferebantur. Sabini haud parum memores, & suarum virium partem Romæ ab Tatio locatam, & Romanam rem nuper etiam adjectione populi Albani auctam; circumspicere & ipsi externa auxilia. Etruria erat vicina, proximi Etruscorum Veientes. Inde ob residuas bellorum iras maxime solicitatis ad defectionem animis, voluntarios traxere. & apud vagos quosdam ex inopi plebe etiam merces valuit. Publico auxilio nullo adjuti sunt, † valuitque apud Veientes (nam de cæteris minus mirum est) pacta cum Romulo induciarum fides. Quum bellum utrinque summa ope pararetur, vertique in eo res videretur, utri prius arma inferrent,

rat. dicere debuit *quingentorum*. Sed Virgilium sequitur: *Illic ter centum*. Intelligis quid velim. A condita Alba ad Romulum annos trecentos statuit Virgilius: Livius sub Tullo quadringentos. Quare Virgilium sequitur. *Tan. Faber.*

† *Valuitque apud Veientes.*] Induciæ factæ erant sub Romulo in centum annos, sed sub Tullo Hostilio ruptæ: quippe Veientes cornu dextro adversus Tullum steterant pugnaverantque. Frustra igitur hic servatæ, quæ antea ruptæ erant. Atqui ego memoria lapsum puto Livium. *Glareau.*

§ *Pugna*

rent, oecupat Tullus in agrum Sabinum transire. [5] Pugna atrox ad silvam Malitiosam fuit. ubi & peditum quidem robore, cæterum equitatu aucto nuper, plurimum Romana acies valuit. Ab equitibus repente invectis turbati ordines sunt Sabinorum: nec pugna deinde illis constare, nec fuga explicari sine magna cæde potuit.
31 Devictis Sabinis, quum in magna gloria magnisque opibus regnum Tulli ac tota res Romana esset, nunciatum regi Patribusque est, in monte Albano lapidibus pluisse. Quod quum credi vix posset, missis ad id visendum prodigium, in conspectu, haud aliter quam quum grandinem venti glomeratam in terras agunt, crebri cecidere cœlo lapides. Visi etiam audire vocem ingentem ex summi cacuminis luco, ut [6] patrio ritu sacra Albani facerent, quæ, velut Diis quoque simul cum patria relictis, oblivioni dederant: & aut Romana sacra susceperant, aut fortunæ, ut sit, [7] obirati, cultum reliquerant Deûm. Romanis quoque ab eodem prodigio novendiale sacrum publice susceptum est: seu voce cœlesti ex Albano monte missa (nam id quoque traditur) seu aruspicum monitu. mansit certe solenne, ut [a] quandoque idem prodigium nunciaretur, feriæ per novem dies agerentur. Haud ita multo post pestilentia laboratum est. unde quum pigritia militandi oriretur; nulla tamen ab armis quies dabatur ab belli-

5 *Pugna atrox ad silvam Malycusam fuit.*] Cum vetusti libri omnes habeant ad *silvam Malitiosam*, satis mirari non possum, cur isti emendatores *Malycusam* malint, quam *Malitiosam*. Nam Dionys. appellat hanc silvam τὴν ὕλην καλουμένην κακοῦργον. *Sigon.*

6 *Patrio ritu Albani sacra facerent.*] Id *sacrum Albanum*, vel *Latinas ferias* appellatum putat Perionius lib. 3. de magist. Rom. quod omnes Latini ab Alba oriundi erant; vel cum Latinis feriis esse conjuncta. *Godelevaus.*

7 *Obirati cultum reliquerunt Deûm.*] Supremi Numinis ferè quisque meminit in fortuna mediocri. In bona precibus, sacrificiis, donis, magis magisque Deum cupimus demereri: in mala precibus, sacrificiis, donis amolimur pejora, si aut adsunt, aut exspectantur. Verumenimverò ubi fortuna nobis vel optima est, vel pessima; cessat ibi omnis vulgi religio. in illa quia nihil amplius sperant; in hac, quia nihil amplius timent. *Gruter.*

GRONOVII.

a *Quandocunque idem.*] Flor. Helm. & à m. prima Vossianus: *quandoque.* Vide supra ad cap. 24.

VARIO-

bellicoso rege: [1] salubriora etiam credente militiæ quam domi juvenum corpora esse. donec ipse quoque longinquo morbo est implicitus. Tunc adeo fracti simul cum corpore sunt spiritus illi feroces, ut qui nihil ante ratus esset [2] minus regium, quam sacris dedere animum, repente omnibus magnis parvisque [3] superstitionibus obnoxius degeret, religionibusque etiam populum impleret. vulgo jam homines, eum statum rerum qui sub Numa rege fuerat, requirentes, unam opem ægris corporibus relictam, si pax veniaque ab Diis impetrata esset, credebant. Ipsum regem tradunt, volventem commentarios Numæ, quum ibi quædam occulta solennia sacrificia Jovi Elicio facta invenisset, operatum his sacris se abdidisse: sed non rite initum aut curatum id sacrum esse; nec solum nullam ei oblatam cœlestium speciem; sed ira Jovis, solicitati prava religione, fulmine ictum cum domo conflagrasse. Tullus magna gloria belli regnavit annos duos & triginta. Mortuo Tullo, res, ut 32
institutum jam inde ab initio erat, ad Patres redierat. hique interregem nominaverant. quo comitia habente, Ancum Martium regem populus creavit: Patres fuere auctores. Numæ Pompilii regis nepos, filia ortus, [4] Ancus Martius erat. qui ut regnare cœpit, & avitæ gloriæ memor, & quia proximum regnum

VARIORUM.

1 *Salubriora militia quam domi.*] Ratio isthæc fallet, si militiæ nostræ attendimus: ubi omnia fere sunt sine disciplina, sine exercitatione, sine ordine. Imò præter armorum quotidiana quasi exercitia, præter molitiones munitionesque in civitatum obsidiis adhiberi solitas; occupabatur olim quovis sæculo, quavis regione, militum manus in pace, in bello, ad quasvis operas. *Gruter.*

2 *Minus regium.*] Ob prospera proculdubio: similis Niobi Ovidianæ, autumanti: *Major sum quam cui possit Fortuna nocere.* Vnde argurè P. Syrus: *Deos ridere credo, cum felix vovet.* Gruterus.

3 *Superstitionibus obnoxius.*] Nimirum ingenia regum accedunt ad naturam Leonis. Ergò ut nimium rebus insolescunt secundis; sic adversis nimium jacent. *Ferre mente aqua potestas nil quit, ensis cui domi est.* Gruter.

4 *Ancus Martius.*] Marciæ gentis nomen scribi debere per *c*, non *t*, docent Capitolina marmora, Græcorum libri, aut ipsius denique nominis ratio: quæ ab Anco *Marcio* Rege originem traxisse intelligi ex Suetonio in Cæsare potest. *Sigonius.*

5 Aut

gnum, cætera egregium, ab una parte haud satis prosperum fuerat; aut neglectis religionibus, [5] aut prave cultis, [a] longeque antiquissimum ratus, sacra publica, ut ab Numa instituta erant, facere; omnia ex ea commentariis regis pontificem maximum, in album relata, proponere in publico jubet. inde & civibus ocii cupidis; & finitimis civitatibus facta spes, in avi mores atque instituta regem abiturum. Igitur Latini, cum quibus Tullo regnante ictum fœdus erat, sustulerant animos: & quum incursionem in agrum Romanum fecissent, repetentibus res Romanis, superbe responsum addunt; desidem Romanum regem, inter sacella & aras acturum esse regnum rati. Medium erat in Anco ingenium, & Numæ, & Romuli memor: &, præterquam quod avi regno magis

5 *Aut pravè cultis.*] Æquè enim noxia est superstitio quam impietas. *Impietas superstitioque differunt solum ordine.* de qua re egregius liber Plutarchi, qui consulatur. *Gruter.*

GRONOVII.

a *Longeque antiquissimum ratus.*] Ut hæc verba cadunt, tres habuisse causas Ancum putes, cur sacra exsignata in publico proposuerit: exemplum avi, casum decessoris, & quod ipse præcipue hoc sibi negotii dati crederet. Sed si bene inspexeris, apparebit hoc tertium non pro causa narrari, sed pro ipsa re gesta, ad quam duabus causis fuerit impulsus: publicationem autem sacrorum adferri tanquam modum agendi exsequendique destinata. Quia vidit avum suum institutione atque observatione religionum beatum regnum & sibi & civibus præstitisse; Hostilio, in magnis licet virtutibus, neglectum earundem privatim publiceque calamitosum fuisse; ideo existimavit nullam priorem sibi curam esse debere, quam revocandorum avitorum institutorum: & hunc sensum suum declaravit proscribendo, quicquid ad cærimonias pertineret. Sic voluit Livius, scripsitque: *Longe antiquissimum ratus*, non *longeque*. Et, ut conjeceramus, Bullid. & Chiffl. Nota elegantia τῷ *antiquus*. Cicero 12 ad Att. *Officium sit nobis antiquissimum.* Columella 6, 36. *Antiquissimum est diligenter exquirere & explorare parentem futuræ prolis.* lib. 8. *Antiquissima est autem cum in omnibus pecoribus, tum in hoc fides pastoris.* Apud Sallustium in fragmentis: *tantum antiquitatis curaque majoribus pro Italica gente fuisse.* Offenduntur vocabulo Douza & Au. Popma substituuntque: *tantum anxietatis.* At Servius isto modo legit, qui ad 2 Georg. 161. *Antiquasque domos avium aut revera antiquam* explicat, *aut charam*: & in posterioris interpretationis fidem adhibet verba Sallustii. Figura est, quam ἓν διὰ δυοῖν vocant: nam *tantum antiquitatis curaque*, est tantum antiquæ & primæ curæ, vel adeo antiquissimam curam: ut apud Justinum vel Trogum lib. 2. de Scythis: *Lanaiis ac vestium usus ignotus*: & Virgilio, *pateris libamus & auro*, pro pateris aureis. Acceperunt à Græcis. Herodotus Terpsichora: πεὶ γὰρ δὴ θεῶν πρεσβύτερα ἐπυνθάνετο ἢ πεὶ τῶν ἀνθρώπων. Ælianus 5. Var. 17. πρεσβύτερα τούτων ἀμφοτέρων πεὶ δὲ θεῶν ποιησόμεθα. Sallustium imita-

Digitized by Google

magis neceſſariam fuiſſe pacem credebat, quum in novo tum feroci populo; etiam quod illi contigiſſet ocium, ſine injuria id ſe haud facile habiturum: tentari patientiam, & tentatam contemni: temporaque eſſe Tullo regi aptiora, quam Numæ. Ut tamen, quoniam Numa in pace religiones inſtituiſſet, à ſe bellicæ cærimoniæ proderentur; nec gererentur ſolum, ſed etiam indicerentur bella aliquo ritu; jus ab antiqua gente Æquicolis, quod nunc feciales habent, deſcripſit, quo res repetuntur. Legatus, ubi ad fines eorum venit, unde res repetuntur, capite velato [b] (filo lanæ velamen eſt) *Audi Iupiter*, inquit, *audite fines* [c] (cujuſcunque gentis ſunt, nominat) *audiat fas. Ego ſum publicus nuncius populi Romani, juſte pieque legatus venio, verbiſque meis fides ſit.* Peragit deinde poſtulata. Inde Jovem teſtem facit: *Si ego injuſte impieque illos homines illaſque res dedier huncio populi Romani mihi expoſco*, [d] *tum patriæ compotem me nunquam ſiris eſſe.* Hæc quum fines ſupraſcandit, hæc, quicunque ei primus vir obvius fuerit, hæc, portam ingrediens, hæc, forum ingreſſus, paucis verbis carminis concipiendique jurisjurandi mutatis, peragit. ſi non deduntur, quos expoſcit, diebus tribus & triginta (tot enim ſolemnes ſunt) peractis, bellum ita indicit: *Audi Iupiter, & tu Juno, Quirine, Diique omnes cœleſtes, voſque terreſtres, voſque inferni audite. Ego vos teſtor, populum illum*, (quicunque eſt, nominat) *injuſtum eſſe, neque jus perſolvere. Sed de iſtis rebus in patria*

imitatur Symmachus lib. 1. ep. 79. *Compertum teneo, quanta ſit mihi tua laudis antiquitas.*

b *Filum lana.*] Mſſ. & principes edd. *filo lanæ velamen eſt.* Nec video cur mutare debeam. Iuvenalis, *Tyrio ſtlataria purpura filo.* Niſi forte diſtinguendum: *capite velato filo (lanæ velamen eſt.)* lib. 24. *pileati aut lanæ albæ velatis capitibus volones epulati ſunt.* Tibullus lib. 1. eleg. 5. *Ipſe ego velatus filo, tuniciſque ſolutis.* Feſtus, *Flamen Dialis dictus, quod aſſidue veletur filo.* Hoc verius.

c *Cujuſcumque gentis.*] Voſſ. *cujus gentis.* Sed Pal. recte. *Cujuſque gentis* vide ſupra ad cap. 24.

d *Tum patriæ compotem me nunquam ſiris eſſe.*] Verum vetus: *nunquam ſiris eſſe*: quod fruſtra tentat Rhenanus. Plautus Epid. *cave ſiris cum filia mea copulari hanc.* Mercat. *ne dii ſirint.* Noſter lib 28, 28. *ne iſthuc Iupiter optimus maximus ſirit.* Sic plane Putean. nam recen-

patria majores natu consulemus, quo pacto jus nostrum adipiscamur. Cum his nuncius Romam ad consulendum redit. Confestim Rex his ferme verbis Patres consulebat: [1] *Quarum rerum, litium, causarum condixit pater patratus populi Romani Quiritium patri patrato priscorum Latinorum, hominibusque priscis Latinis, quas res dari, fieri, solvi oportuit, quas res nec dederunt, nec fecerunt, nec solverunt, dic*, inquit ei, quem primum sententiam rogabat, *quid censes?* Tum ille: *Puro pioque duello quærendas censeo; itaque consentio consciscoque.* Inde ordine alii rogabantur: quandoque pars major eorum, qui aderant, in eandem sententiam ibat, [e] bellum erat consensu fieri solitum; [2] ut fecialis hastam ferratam, aut sanguineam præustam ad fines eorum ferret, & non minus tribus puberibus præsentibus diceret. *Quod populi priscorum Latinorum, hominesque prisci Latini adversus populum Romanum Quiritium fecerunt, deliquerunt, quod populus Romanus Quiritium bellum cum priscis Latinis jussit esse, senatusque populi Romani Quiritium censuit, consensit, conscivit, ut bellum cum priscis Latinis fieret; ob eam rem ego populusque Romanus populis priscorum Latinorum, hominibusque priscis Latinis, bellum indico facioque*; id ubi dixisset, hastam in fines eorum emittebat. Hoc tum modo ab Latinis

recentiores vitiati. Neque aliter scribendum 34, 24. *Ne istuc, inquit, Iupiter optimus maximus sirit, Iunoque regina.*

e *Bellum erat consensu fieri.*] Distinctione juvandum: *bellum erat consensu.* hoc est, perinde habebatur, atque si omnes consensissent: decretum erat bellum, & id, quod pluribus placuisset, accipiebatur pro consensu universorum. Sequitur nova periodo: *Fieri solitum, ut fecialis.* Hoc quidem abruptum aut male nexum videtur: sed non visum Livio, qui sic solet. lib. 3, 54. post verba Appii æque præcisum habes: *Factum senatus consultum.* αἰνὶ τοῦ, *tum factum*, vel, *inde factum.* lib. 26 4. *Inde equitatu quoque superior Romana res fuit. Institutum, ut velites in legionibus essent.* Flor. tamen *consensum*: ut suspicari possis illud factum ex *IN* quod cum virgula positum esset *Inde*: ut fuerit: *inde fieri sol.*

VARIORUM.

1 *Quarum rerum, litium, causarum condixit pater patratus populi Romani, Quiritium patri patrato priscorum Latinorum.*] Ita intelligendum arbitror, ut vel *nomine* subaudiatur, vel potius *clarigationem*: & repetitionem subticeri credamus: & *condixit* & *denuntiavit* repetitionem intelligamus. Turneb. l. 30. c. 29.

2 *Vt fecialis hastam ferratam aut sanguineam præustam ad fines eorum ferret.*] Vt scilicet terror inesset in cruento earum

tinis repetitæ res, ac bellum indictum: moremque eum posteri acceperunt. Ancus demandata cura sacrorum 33.
flaminibus, sacerdotibusque aliis, exercitu novo conscripto, profectus, Politorium urbem Latinorum vi cepit, secutusque morem regum priorum, qui rem Romanam auxerant, hostibus in civitatem accipiendis, multitudinem omnem Romam traduxit. & quum circa Palatium sedem veteres Romani, Sabini Capitolium atque arcem, Cœlium montem Albani implessent; [3] Aventinum novæ multitudini datum. [a] additi eodem haud ita multo post, Tellenis Ficanaque captis, novi cives. Politorium inde rursus bello repetitum, quod vacuum occupaverant prisci Latini. eaque causa diruendæ urbis ejus fuit Romanis, ne hostium semper receptaculum esset. Postremo omni bello Latino Medulliam compulso, aliquandiu ibi marte incerto, (varia victoria) pugnatum est: nam & urbs tuta munitionibus, præsidioque firmata valido erat, & castris in aperto positis, aliquoties exercitus Latinus cominus cum Romanis signa contulerat. Ad ultimum omnibus copiis connixus Ancus, acie primum vincit: inde ingenti [b] præda potitus, Romam redit. tum quoque multis millibus Latinorum in civitatem acceptis; quibus ut jungeretur Palatio Aventinum, ad Murciæ datæ sedes. Janiculum quoque adjectum; non inopia loci, sed ne quando ea arx hostium esset. id non muro solum, sed etiam, ob commoditatem itineris, [4] ponte sublicio, tum primum in Tiberi facto, con-

tum colore; aut ad horrorem cruentabantur. Turneb. lib. 8. cap. 23.

3 *Aventinum novæ mult. datum.*] Aventinum bis hoc loco genere neutro usurpavit, quod nescio an quisquam alius, sed sæpius alibi Livius. *Glareanus.*

4 *Ponte sublicio tum primum in Tiberim f.*] Sublicium pontem ξυλίνην γέφυραν Græci vocant, id est, ligneum. *Sigonius.*

GRONOVII.

a *Additi eidem haud multo post.*] Lege cum Flor. *eodem*: id est, in eum collem. Sic Ovidius lib. 1. Met. *congestaque eodem Non bene junctarum discordia semina rerum.* Livius lib. 2. *& alia, quæ fert temere flumen, eodem invectis.*

b *Præda potitus.*] Mss. omnes; *inde ingenti præda potens domum rediit.* Nec videtur valde discedere ab illis, *Potens*

conjungi urbi placuit. Quiritium quoque fossa, haud parvum munimentum à planioribus aditu locis, Anci regis opus est. Ingenti incremento rebus auctis, quum in tanta multitudine hominum, discrimine rectè an perperam facti confuso, facinora clandestina fierent, carcer ad terrorem increscentis audaciæ media urbe, imminens foro, ædificatur. Nec urbs tantum hoc rege crevit, sed etiam ager finesque. Silva Mæsia Veientibus ademta: usque ad mare imperium prolatum, & in ore Tiberis Hostia urbs condita: salinæ circa factæ, egregieque re-
34 bus bello gestis, ædes Jovis Feretrii amplificata. Anco regnante, Lucumo vir impiger, ac divitiis potens, Romam commigravit, cupidine maximè ac spe magni honoris, cujus adipiscendi Tarquiniis (nam ibi quoque peregrina stirpe oriundus erat) facultas non fuerat. Damarati Corinthii filius erat; qui ob seditiones domo profugus quum Tarquiniis forte consedisset, uxore ibi ducta duos filios genuit. Nomina his Lucumo atque Aruns fuerunt. Lucumo superfuit patri bonorum omnium hæres; Aruns prior quam pater moritur; uxore gravida relicta. Nec diu manet superstes filio pater: qui quum, ignorans nurum ventrem ferre, immemor in testando nepotis decessisset, puero post avi mortem in nullam sortem bonorum nato, ab inopia Egerio inditum nomen, Lucumoni contra omnium hæredi bonorum quum divitiæ jam animos facerent, auxit, ducta in matrimonium Tanaquil, summo loco nata, & quæ haud facile iis, in quibus nata erat, [c] humiliora sineret ea,

armis, ferro, dextra, classe, opibus, divitiis, quæ passim leguntur.

c *Humiliora sineret. Ea quum innupsisset.* J Laus debetur Rhenano, qui *innupsisset* reposuit pro *illi nupsisset* Cum ne sic quidem essent omnia sana. Nannius loco *sineret* rescribebat *sentiret*. Præstamus conjecturam extra aleam: *ab inopia Egerio inditum nomen. Lucumoni contra, omnium hæredi bonorum, quum divitiæ jam animos facerent, auxit ducta in matrimonium Tanaquil, summo loco nata, & quæ haud facile iis, in quibus nata erat, humiliora sineret ea, quæ innupsisset. Spernentibus Etruscis Lucumonem. Ita*, id est, ea domo & gente: *ea* vicissim domum illam gentemque quam *innupsisset*. Partem sententiæ illustrat illud Taciti in vita Agricolæ: *idque matrimonium ad majora nitenti decus*

[1] ea, quæ innupsisset. Spernentibus Etruscis Lucumonem exule advena ortum, ferre indignitatem non potuit, [2] oblitaque ingenitæ erga patriam caritatis, dummodo virum honoratum videret, consilium migrandi ab Tarquiniis cepit. Roma est [d] ad id potissimum visa. in novo populo, ubi omnis repentina atque ex virtute nobilitas sit, futurum locum forti ac strenuo viro: regnasse Tatium Sabinum: accersitum in regnum Numam à Curibus: & Ancum Sabina matre ortum, nobilemque una imagine Numæ esse. Facile persuadet, ut cupido honorum, & cui Tarquinii materna tantum patria esset. Sublatis itaque rebus, commigrant Romam. Ad Janiculum forte ventum erat. ibi ei carpento sedenti cum uxore, aquila suspensis demissa leniter alis pileum aufert: superque carpentum cum magno clangore volitans, rursus velut ministerio divinitus missa, capiti apte [3] reponit. inde sublimis abiit. Accepisse id augurium læta dicitur Tanaquil; perita, ut vulgo Etrusci, cœlestium prodigiorum mulier. Excelsa & alta sperare complexa

decus ac robur fuit. Partem illud Statii lib. 1. Theb. *Nescis, pater optime, nescis, Quantus amor causa misero nupsisse marito.* Florent. *fineret, cum innupsisset*, deleto *ni ea*. Non male, si non melius. Mureti liber pro, *fineret*, *ferret*, nihil differente sensu: sive scribas, *humiliora ferret*, sive *humiliora fineret quæ innupsisset*. Fortassis etiam scripsit auctor; *quæ divitiæ jam animos fecerant.*

d *Est ad id potissimum.*] Scribe: *Roma est ad id potissima visa*, id est, commodissima ad eam spem persequendam. Lib. 21 *Locum qui prope flumen Stativis tutissimus est visus.* Gruterus vellet deleri verbum *est*. non video quid sic magnopere accedat orationis pondeti. Sub finem velim: *ut publicis pariter ac privatis consiliis belli domique interesset.*

VARIORUM.

1 *Ea quæ innupsisset.*] *Innubere* aliud esse videtur quam *enubere*. nam *enubit* ea quæ extra gentem & conditionem suam nubit, ut si libertina ab ingenuo ducatur, aut eo, qui non sit libertinæ gentis patronus. Sic Feceniæ Hispalæ legimus apud Livium lib. 39. datam enuptionem gentis. At innubere esse videtur infra suum ordinem nubere & collocari inferiori. Turn. l. 30. c. 29.

2 *Oblita ingenitæ erga patriam car.*] Dicitur quidem vulgo, *Patria ipsa proximo à Deis ipsis gradu est.* haud eam tamen magni facit, aut mens proba, aut mens alta. Illa enim *Quocunque vivit, patria cœlum putat.* hæc verò sibi dictum arbitratur: *Sicut aër aquilæ, ita omnis ambitioni patria est.* Gruter.

3 *Reponit*] Hoc est, *restituit*, veluti sui ministerii conscia, quod cum feliciter Tarquinio cessisset, sumptis imperatoriis ornamentis, semper in eburnei sceptri vertice, aquilæ figuram habuisse dicitur; cujus rei testis est Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 28. *Godelevæus.*

Digitized by Google

plexa virum jubet. eam alitem ea regione cœli & ejus Dei nunciam veniſſe. circa ſummum culmen hominis auſpicium feciſſe, levaſſe humano ſuperpoſitum capiti decus, ut divinitus eidem redderet. Has ſpes cogitationeſque ſecum portantes, urbem ingreſſi ſunt, [4] domicilioque ibi comparato, L. Tarquinium Priſcum edidere nomen. Jam & Romanis conſpicuum eum novitas divitiæque faciebant: & ipſe quoque fortunam [5] benigno alloquio, comitate invitandi, beneficiiſque, quos poterat, ſibi conciliando, adjuvabat. donec in regiam quoque de eo fama perlata eſt; notitiamque eam brevi, apud regem [6] liberaliter dextreque obeundo officia, in familiaris amicitiæ adduxerat jura, ut publicis pariter ac privatis conſiliis, bello domique intereſſet. & per omnia expertus, poſtremo tutor etiam liberis regis teſtamento
35 inſtitueretur. Regnavit Ancus annos quatuor & viginti; cuilibet ſuperiorum regum belli paciſque & artibus & gloria par. Jam filii prope puberem ætatem erant. eo magis Tarquinius inſtare, ut quam primum comitia regi creando fierent. Quibus indictis, ſub tempus pueros venatum ablegavit. Iſque primus & petiſſe ambitioſe regnum, & orationem dicitur habuiſſe ad conciliandos plebis animos compoſitam: *(quum)* [7] *ſe non rem novam petere: quippe qui non primus, quod quiſquam indignari mirarive poſſet, ſed tertius Romæ peregrinus regnum affectet. & Tatium non ex peregrino ſolum, ſed etiam ex hoſte regem factum.*

&

4 *Domicilioque ibi comparato L. Tarquinium Priſcum ed.*] *Priſci* cognomen non tulit, niſi poſtquam L. Tarquinius Superbus florere cepit. Nam (ut ait Dionyſius) *Priſcus* eſt appellatus quia major natu erat quam Superbus. Non eſt autem veriſimile ab ipſo L. Tarquinio, *Priſci* cognomen editum eſſe, verum multo poſt. *Sigonius.*

5 *Benigno alloquio, comitate, beneficiiſque.*] Aulicos, quibus virtutum iſta triga perpetua, ſtatim emergere, ratio ipſa dictat. Sed & apud quoſvis fiunt magni talis notæ ingenia. *Gruterus.*

6 *Liberaliter dextreque obeundo off.*] Eodem modo Terent. de ſervo, And. 1. ſc. 1. *ſerviebat liberaliter.* Suſpicor voluiſſe Livium, longè abfuiſſe ab omni ὀφθαλμοδουλείᾳ Tarquinii indolem. *Gruter.*

7 *Se non rem novam petere.*] *Quod fit exemplo, videtur jure factum.* Imo: *Laudi eſt, exempla magna rebus in magnis ſequi.* Cic. pro Roſcio Com. cap. 11. *Promo, potui: exemplo multorum licitum eſt: jure fecerunt multi.* Gruter.

8 *Igna-*

Digitized by Google

& Numam[8] *ignarum urbis, non petentem, in regnum ultro accitum. Se, ex quo sui potens fuerit, Romani cum conjuge ac fortunis omnibus commigrasse: majorem partem ætatis ejus, qua civilibus officiis fungantur homines, Romæ se quam in vetere patria vixisse. domi militiaque sub haud pœnitendo magistro, ipso Anco rege, Romana se jura, Romanos ritus didicisse. Obsequio & observantia in regem cum omnibus, benignitate erga alios cum rege ipso certasse.* Hæc eum haud falsa memorantem, ingenti consensu populus Romanus regnare jussit. Ergo virum, cætera egregium, secuta, quam in petendo habuerat, [9]etiam regnantem ambitio est. nec minus regni sui firmandi, quam augendæ reipublicæ memor, centum in Patres legit; qui deinde minorum gentium sunt appellati. factio haud dubia regis, cujus beneficio in curiam venerant. Bellum primum cum Latinis gessit, & oppidum ibi Appiolas vi cepit: prædaque inde majore, quam quanta belli fama fuerat, revecta, ludos opulentius instructiusque quam priores reges fecit. Tum primum circo, qui nunc maximus dicitur, designatus locus est. loca divisa Patribus, equitibusque, ubi spectacula sibi quisque facerent; fori appellati. Spectavere furcis duodenos ab terra spectacula alta sustinentibus pedes. ludicrum fuit, equi pugilesque ex Etruria maxime acciti, solennes deinde annui mansere ludi, Romani magnique varie appellati. Ab eodem rege & circa forum privatis ædificanda divisa sunt loca; porticus, tabernæque factæ. Muro quoque lapideo circumdare urbem parabat, quum 36 Sabinum bellum cœptis intervenit. Adeoque ea subita res fuit, ut prius Anienem transirent hostes, quam obviam ire ac prohibere exercitus Romanus posset. Itaque trepidatum Romæ est. & primo dubia victoria magna

8 *Ignarum urbis.*] Id est, qui Romana jura, qui Romanos ritus minime nosset: quæ tamen regem inprimis nosse oportet. Adi Diodorum Siculum lib. 1. Biblioth. cap. 70. *Gruter.*

9 *Etiam regnantem ambitio est.*] Hoc ideo dicit, quod ferè, *Postquam adepta est cupita, consenescat ambitus.* Sunt tamen multi, quibus finis cupiditatis unius inchoet initium alterius: in eos illud Philosophorũ quadrat: *Ambitio postrema vestis est homo omnis quam exuit.* Gruter.

gna utrimque cæde pugnatum est. Reductis deinde in castra hostium copiis, datoque spacio Romanis ad comparandum de integro bellum, Tarquinius equitem maxime suis deesse viribus ratus, [a] ad Ramnes, Titienses, Luceres, quas centurias Romulus scripserat, addere alias constituit, suoque insignes relinquere nomine. Id quia inaugurato Romulus fecerat, negare [b] Accius Navius inclitus ea tempestate augur, neque mutari, neque novum constitui, nisi aves addixissent, posse. Ex eo ira regi mota, eludensque artem (ut ferunt) *Agedum*, inquit, *divine tu, inaugura, fierine possit, quod nunc ego mente concipio.* Quum [c] ille in augurio rem expertus, profecto futurum dixisset; *Atqui hæc animo agitavi*, inquit, *te novacula cotem discissurum. cape hæc, & perage quod aves tuæ fieri posse portendunt.* tum illum haud cunctanter discidisse cotem ferunt. Statua Accii posita capite velato, quo in loco res acta est, in comitio, in gradibus ipsis ad lævam curiæ fuit: cotem quoque eodem loco sitam fuisse memorant, ut esset ad posteros miraculi ejus monumentum. Auguriis certe sacerdotioque augurum tantus honos accessit, ut nihil belli domique postea, nisi auspicato gereretur: [d] concilia populi, exercitus vocati, summa rerum, ubi aves non admisissent, dirimerentur. Neque tum Tarquinius de equitum centuriis quicquam mutavit, [e] numero

10 *Quum ille in augurio.*] Ex Floro & Lariniacis ratione lege: *Ille augurio.* deleto *IN.* Tan. Faber.

GRONOVII.

a *Ad Ramnenses.*] Mss. *Ramnis* vel *Ramnes.* Vide ad lib. 10, 6.

b *Accius Navius.*] Flor. Voss. Helm. *Attus Navius*; qui & deip. *Atti* vel *Actii* pro *Accii.* In Valerii quoque Maximi Mss. membranis lib. 1. cap. IV. *Atto Navio*, deinde, *qua Actus allata*, reperi. Vt suspicari possis idem in hoc accidisse, quod in gentis Claudiæ Principe. Sed Dionysius Αἴνιον.

c *Ille in augurio rem expertus.*] Florus maluit: *ille rem expertus augurio.* Sed utrumque potest ferri.

d *Concilia populi, exercitus vocati.*] Sic videtur explicandum: comitia curiata, tributa, centuriata, hæc atque his similia rerum maxima, res summæ & maximi momenti, non addicentibus avibus differentur, in tempus aliud rejicerentur. Cicero 1. de divin. *Cur pulmo incisus etiam in bonis extis dirimat tempus & proferat diem.* Lib. 2. de legib. *quid est gravius, quam rem suscepta dirimi, si unus augur, Alio die, dixerit?*

e *Numero alterum tantum adjecit.*] Hoc accipe per defectum adversativæ *Sed.* Quicquid hic variant librarii, acceptum

ro alterum tantum adjecit, ut mille & octingenti equites in tribus centuriis essent. Posteriores modo sub iisdem nominibus, qui additi erant, appellati sunt: quas nunc, quia geminatæ sunt, sex vocant centurias. Hac parte copiarum aucta, iterum cum Sabinis confligitur. Sed præterquam quod viribus creverat Romanus exercitus, ex occulto etiam additur dolus, missis qui magnam vim lignorum in Anienis ripa jacentem, ardentem in flumen conjicerent: ventoque juvante accensa ligna, & [f] pleraque in ratibus, impacta sublicis quum hærerent, pontem succendunt. Ea quoque res in pugna terrorem attulit Sabinis. Effusis eadem fugam impediit: multique mortales quum hostem effugissent, in flumine ipso periêre: quorum fluitantia arma ad urbem cognita in Tiberi, prius pene, quam nunciari posset, insignem victoriam fecere. Eo prælio præcipua equitum gloria fuit. utrinque ab cornibus positos, quum jam pelleretur media peditum suorum acies, ita incurrisse ab lateribus ferunt, ut non sisterent modo Sabinas legiones ferociter instantes cedentibus, sed subito in fugam verterent. Montes effuso cursu Sabini petebant, & pauci tenuere; maxima pars, ut ante dictum est, ab equitibus in flumen acti

dictum referendum non intellecto ab illis *ter alterum tantum*, quod nunc satis notum est, & ipse Livius vindicat sibi lib. 8. *alterum tantum ex Latino delectu adjiciebatur*. Lib. 10. *alterum tantum centurionibus atque equitibus*. Lib. 45. *alterum tantum aut in bellum proximum absumtum, aut in fuga dissipatum*. Quare me quidem propugnantem non habebit illud Campani: *numero tantum adjecit*. Neque enim Tarquinius auxit modo centurias, ut tot haberent capita, quot mox siniuntur, sed plane eas auxit *alterum tantum*. Aurelius Victor: *Equitum centurias numero duplicavit*. De numero non satis constat. Glareanus mavult *mille ducenti*. quod & placuit Salmasio. Borbet. *mille & octingenti*, subscribente Rhenano, & Sigonio. Sic & Flor. idque verum esse ostendemus prolixe in Observationibus, quæ jam iterum præla exercent.

f *Pleraque in ratibus impacta sublicis*.] Utcumque toleres, *ligna in ratibus*, pro lignis in rates contextis: sed quæ *rates sublicia?* Iam Alerienſem hoc offendit: itaque fecit *sublicium*, & conjunxit hoc cum sequenti *pontem*. Sed non fuit ille pons universus ita paratus, ut sublicius dici posset. Scribendum existimo: *& pleraque ratibus impacta sublicisque cum hærerent, pontem succendunt*. Intellige rates sublicasque ipsius pontis, qui, ut adsolet, parte aliqua adactis in flumen sublicis, parte contextis ratibus constabat, ad quas utrasque ardentia illa ligna secundo amne missa, impacta hæsere. Lib. 23. *quia muro sa-*

Digitized by Google

acti sunt. Tarquinius [1] instandum perterritis ratus, præda captivisque Romam missis, spoliis hostium (votum id Vulcano erat) ingenti cumulo accensis, pergit porro in agrum Sabinum exercitum inducere: & quanquam male gesta res erat, nec gesturos melius sperare poterant, tamen quia consulendi res non dabat spacium, iere obviam Sabini tumultuario milite. iterumque ibi fusi,
38 perditis jam prope rebus pacem petiêre. [g] Collatia, & quicquid circa Collatiam agri erat, Sabinis ademptum. Egerius (fratris hic filius erat regis) Collatiæ in præsidio relictus. deditosque Collatinos ita accipio, eamque deditionis formulam esse. Rex interrogavit, *Estisne vos legati oratoresque missi à populo Collatino, ut vos populumque Collatinum dederetis? Sumus. Estne populus Collatinus in sua potestate? Est. Deditisne vos populum Collatinum, urbem, agros, aquam, terminos, delubra, utensilia, divina humanaque omnia, in meam populique Romani ditionem? Dedimus. At ego recipio.* Sabino bello perfecto Tarquinius triumphans, Romam rediit. inde priscis Latinis bellum fecit. [2] ubi nusquam ad universæ rei dimicationem ventum est. Ad singula oppida circumferendo arma, nomen omne Latinum domuit. Corniculum, Ficulnea vetus, Cameria, Crustumerium, Ameriola, Medullia, Nomentum, hæc de priscis Latinis, aut qui ad Latinos defecerant, capta oppida. Pax deinde facta. Majore inde animo pacis opera inchoata, quam quanta mole gesserat bella: ut non quietior populus domi esset, quam militiæ fuisset. Nam & muro lapideo, cujus exordium operis Sabino bello turbatum erat, urbem, quà nondum munierat, cingere parat: & infima urbis loca circa forum aliasque interjectas colli-

tis per se alto subjectis validis sublicis pro solo usus erat.

g *Collatia & quicquid circa Collatiam agri erat.*] Flor. Voss. ut Rhen. & Campanus, *citra*, quod etiam Gruterus probat. Forte & *ne Collatiam* spurium. Sic passim *quod circa est.* lib. 4, 23. 34, 29.

VARIORUM.

1 *Instandum perterritis.*] Utpote quorum sensus turbati. Hinc non male dictum P. Syro: *Pericula timidus etiam quæ non sunt videt.* Grut.

2 *Ubi nusquam ad universa rei dim.*] Pessi-

collibus convalles, quia ex planis locis haud facile evehebant aquas, [a] cloacis è faſtigio in Tiberim ductis ſiccat: & aream ad ædem in Capitolio Jovis, quam voverat bello Sabino, jam prælagiente animo futuram olim amplitudinem loci, occupat fundamentis. Eo tempore in 39
regia prodigium viſu eventuque mirabile fuit. Puero dormienti, cui Servio Tullio nomen fuit, caput arſiſſe ferunt multorum in conſpectu. Plurimo igitur clamore inde ad tantæ rei [b] miraculum orto, excitos reges. & quum quidam familiarium aquam ad reſtinguendum ferret, ab regina retentum: [c] ſedatoque eam tumultu, moveri vetuiſſe puerum; donec ſua ſponte experrectus eſſet.

Peſſimum oppidorum facinus, quod non auxilio mutuo invicem ſe munierint. Sciamus exitio ſimiles fuiſſe illis, de quib. Iuſtin. lib. 8. cap. 1. *Gruter.*

GRONOVII.

a *Cloacis è faſtigio in Tiberim ductis*] Andr. Helm. Voſſ. m. p. Fl. *è cloacis faſtigio.* Bec. Aſc. Mog. ignorant præpoſitionem, in Iunta demum tranſpoſitam invenio, & ſecutos omnes. Sed omnino tollenda eſt. *Ducere faſtigio* eſt per proclive ducere. lib. 27. *Suberat & altera inferior ſubmiſſa faſtigio planicies.* lib. 44. *Per proclive ſumpto faſtigio longi duo validi aſſeres, ex inferiore parte in terra defigebantur.* Cæſar lib. 2. Gall. *is colli in fronte leniter faſtigatus paulatim ad planiciem redibat.* Voſ. q. Mſſ. *caſtigatus*, ſed juxta corrupti, ac vulgati Melæ 1, 4. *media præcipue in juga exſurgens, pergit incurvo ad occaſum, caſtigatque ſe molliter, & ideo ex ſpatio paulatim adductior.* Scribendum; *faſtigatque.* Vt eodem lib. cap. 19. *qua ad lævam & dextram abſceſſit, mollibus faſtigiis, donec anguſtos utrimque angulos faciat, inflectitur.* lib. 2, 1. *Poſt ſpatioſa modice paulatim ſe ipſa faſtigat, & quaſi in mucronem longa colligens latera.* Cæſar lib. 4. Gall. *tigna non ſublica modo directa ad perpendiculum, ſed prona ac faſtigata, ut ſecundum naturam fluminis procumberent.* lib. 7. *exiguum loci ad declivitatem faſtigium magnum habet momentum.* Silius Italicus in ſcita deſcriptione naſſæ, quam *Ore levem patulo* piſcator, ſed *cautus interiora ligat, mediamque per alvum Senſim faſtigans, compreſſa cacumina nectit*, lib. 5. Pun. Ita non tantum, quæ ex depreſſis in anguſtius edita, ſed etiam quæ ex lato contracta fiunt in rectum, *faſtigata* dicuntur. Fallitur Barthius, quum *faſtigatus* dici vult lib. 57. adver. cap. 11.

b *Miraculo orto, excitos regem.*] Flor. Voſſ. Helm. *excitos reges.* id quod è ſtilo quoque notavit Muretus: quaſi rex & regina intelligantur. Sic Virgilio, *ſoceri* pro ſocero & ſocru. Et Novell. Iuſtiniani 22. τοῖς πατράσιν id eſt, patri & matri; quæ appoſuerat Muretus. Ita Senecæ *ſceptriferi Tonantes* Iupiter & Iuno: & *ſoceri ſponte volentibus*, ſocero & ſocru.

c *Sedatoque jam tumultu moveri vetuiſſe.*] Quem vetuiſſe? ſcribe: *ſedatoque eam tumultu.* Nempe reginam. Hoc deerat orationi: at τὸ *jam* prorſus ſuperest. Non enim intervallum fuit inter ſedatum tumultum & interdictum reginæ, quaſi poſtquam tumultum compreſſiſſet, tum demum vetuiſſet puerum moveri: ſed illa ſtatim ut intervenit, verbo ſimul juſſit quieſcere familiares & puerum intactum relinqui.

Digitized by Google

eſſet. Mox cum ſomno & flammam abiiſſe. Tum abducto in ſecretum viro Tanaquil, [d] *Viden tu puerum hunc*, inquit, *quem tam humili cultu educamus? Scire licet hunc lumen quondam rebus noſtris dubiis futurum, præſidiumque regiæ afflictæ. proinde* [1] *materiem ingentis publice privatimque decoris, omni indulgentia noſtra nutriamus.* Inde puerum liberûm loco cœptum haberi, [2] erudirique artibus, quibus ingenia ad magnæ fortunæ cultum excitantur. Evenit facile, quod Diis cordi eſſet. Juvenis evaſit vere indolis regiæ. nec quum quæreretur gener Tarquinio, quiſquam Romanæ juventutis ulla arte conferri potuit. Filiamque ei ſuam Rex deſpondit. Hic quacunque de cauſa tantus illi honos habitus, credere prohibet ſerva natum eum, parvumque ipſum ſerviſſe. Eorum magis ſententiæ ſum, qui Corniculo capto Servii Tullii, qui princeps in illa urbe fuerat, gravidam viro occiſo uxorem, quum inter reliquas captivas cognita eſſet, ob unicam nobilitatem ab regina Romana prohibitam ferunt ſervitio: partum Romæ edidiſſe, in Priſci Tarquinii domo. Inde tanto beneficio, & inter mulieres familiaritatem auctam, & puerum ut in domo à parvo eductum, in charitate atque honore fuiſſe: fortunam matris, quod capta patria in hoſtium manus venerit, ut ſerva natus crederetur, fe-
40 ciſſe. Duodequadrageſimo ferme anno, ex quo regnare cœperat Tarquinius, non apud regem modo, ſed apud Patres plebemque longe maximo honore Servius Tullius erat. (Tum) Anci filii duo, etſi antea ſemper pro indigniſſimo

d *Viderne tu puerum.*] Flor. *Viden tu puerum hunc?* Alterum ſubjicerunt interpretes. Infra hoc libro: *Satin ſalva?* lib. 2. *Satin magnam ſpreti numinis haberet mercedem?*

VARIORUM.

1 *Materiem ingentis publice, &c*] Non ſine cauſa hæc loquitur Tanaquil, utpote cui innotuerat omnis ævi proverbium: *Peſtima eſt vulgi, at potentum pejor educatio.* Ea rotundè circumſcribitur à Seneca lib. 2. Iræ, cap. 21. quem vide. *Gruterus.*

2 *Erudirique artibus quibus ingenia.*] Probè: nam ſi infantes ingenui ſanguinis ſtatim à lacte imbuuntur artibus & linguam & vitam inſtituentibus; abſit ut ſine talibus adoleſcere debeat ille qui diſcit vel otbi toti, vel alicujus ejus parti, quod privatus puer ſibi uni. nam profectò, *Talis eſt quis ſemper, ejus qualis*

digniſſimo habuerant, ſe [3] patrio regno tutoris fraude pulſos; regnare Romæ advenam, [a] non modo civicæ, ſed ne Italicæ quidem ſtirpis, tum impenſius his indignitas creſcere, ſi ne ab Tarquinio quidem ad ſe rediret regnum, ſed præceps inde porro ad ſervitia caderet: ut in eadem civitate poſt centeſimum fere annum, quam Romulus Deo prognatus, Deus ipſe, tenuerit regnum, donec in terris fuerit, id ſervus ſerva natus poſſideat. tum commune Romani nominis, tum præcipue id domus ſuæ dedecus fore, ſi Anci regis virili ſtirpe ſalva, non modo advenis, ſed ſervis etiam regnum Romæ patēret. Ferro igitur eam arcere contumeliam ſtatuunt. Sed & injuriæ dolor in Tarquinium ipſum magis quam in Servium eos ſtimulabat: [b] & quia gravior ultor cædis, ſi ſupereſſet, Rex futurus erat, quam privatus: tum, Servio occiſo, quemcunque alium generum delegiſſet, eundem regni hæredem facturus videbatur. Ob hæc ipſi regi inſidiæ parantur. Ex paſtoribus duo ferociſſimi delecti ad facinus, quibus conſueti erant uterque agreſtibus

qualis educatio. oraculique loco dictum: *Inſtitutio erudita vita prorſus altera eſt.* Gruterus.

3 *Patrio regno tutoris fraude.*] An patrium fuerit regnum, an tutoris fraude eo pulſi liberi Anci, valde ambiguum eſt. interim nihil uſpiam eſſe uſitatius, quam ut tutores regnum invadant pupillorum ſuorum. *Gruter.*

GRONOVII.

a *Non modo vicinæ, ſed ne Italicæ.*] Lege cum Mſſ. & Aldo: *non modo civicæ, ſed ne Italicæ quidem ſtirpis.* Hoc ipſum dicit lib 4. *deinde Tarquinium non Romana modo, ſed ne Italicæ quidem ſtirpis.* Sic *motus civicus* Horatio, Silio, *civica invidia*, Floro *furorem civicum caſtigat Oceanus.* Et *civica* paſſim *corona.*

b *Et quia gravior ultor.*] Tres ponit cauſas, cur commune in Tarquinium & Servium odium illius cæde quam hujus maluerint exſequi: Tarquinius erat auctor injuriæ, quam putabant: idem certior vindex occiſi alterius ſuperſtes: idem regni in quemvis alium generum transferendi potens. Has pronunciat ita ſermone illo ſuo erudito Livius, ut ſatis intelligantur cauſæ, etſi nuſpiam particula cauſalis allinatur. Itaque tantum abeſt, ut pannucea Baucis codicis Sigoniani debeat audiri cum ſuo: *& quia Servio occiſo*: ut etiam ſuperius, ubi habent libri omnes *τὸ quia*, caſtigandi ſint, & inducenda particula. Nihil eſt enim, quod ei reſpondeat. Verbum *ſtimulabat*, quod poſſet ſubaudiri, requirebat *τὸ quod*: non, *quia*, ſi tali ullo ſubſidio opus foret. Verum Livii fuit: *Sed & injuriæ dolor in Tarquinium ipſum magis quam in Servium eos ſtimulabat: & gravior ultor cædis, ſi ſupereſſet, rex futurus erat quam privatus: tum Servio occiſo, quemcunque alium generum delegiſſet, eundem regni hæredem facturus videbatur.*

c *Dum*

Digitized by Google

bus ferramentis; in vestibulo regiæ quam potuere tumultuosissime, specie rixæ in se omnes apparitores regios convertunt, inde, quum ambo Regem appellarent, clamorque eorum penitus in regiam pervenisset, vocati ad Regem pergunt. Primo uterq; vociferari, & certatim alter alteri obstrepere. coërciti ab lictore, & jussi invicem dicere, tandem obloqui desistant. Unus rem ex composito orditur. [c] Dum intentus in eum se Rex totus averteret, alter elatam securim in caput dejecit: relictoque in
41 vulnere telo, ambo se foras ejiciunt. Tarquinium moribundum quum qui circa erant, excepissent, illos fugientes, lictores comprehendunt. clamor inde, concursusque populi, mirantium quid rei esset. Tanaquil inter tumultum claudi regiam jubet, arbitros ejicit: simul quæ curando vulneri opus sunt, tanquam spes subesset, sedulo comparat; simul si destituat spes, alia præsidia molitur. Servio propere accito, quum pene exsanguem virum ostendisset; dextram tenens, orat, ne inultam mortem soceri, ne socrum inimicis ludibrio esse sinat: *Tuum est*, inquit, *Servi, si vir es, regnum: non eorum qui alienis manibus pessimum facinus fecere. Erige te, Deosque duces sequere, qui clarum hoc fore caput divino quondam circumfuso igni portenderunt. Nunc te illa cœlestis excitet flamma. nunc expergiscere vere. Et nos peregrini regnavimus. Quisis, non unde natus sis, reputa. Si tua re subitâ consilia torpent, at tu mea sequere.* Quum clamor impetusque multitudinis vix sustineri posset, ex superiore parte ædium per fenestras in novam viam versas (habitabat enim Rex ad Jovis Statoris) populum Tanaquil alloquitur: Jubet *bono animo esse, sopitum fuisse regem subito ictu. ferrum haud alte in corpus descendisse. jam ad se rediisse. Inspectum vulnus absterso cruore. omnia salubria esse. considere propediem ipsum eos visuros. Interim Servio Tullio jubere populum dicto audientem esse. Eum jura reddi-*

[c] *Dum intentus in eum se rex totus averteret.*] Scribe: *Quum intentus.* Nam illa particula posita dicendum fore, *Dum se avertit.*

[d] *Tuum*

redditurum, obiturumque alia regis munia. Servius cum trabea & lictoribus prodit; ac sede regia sedens alia decernit, de aliis consulturum se regem esse simulat. Itaque per aliquot dies, quum jam exspirasset Tarquinius, celata morte, per speciem alienæ fungendæ vicis, suas opes firmavit. [d] tum demum palam facto, & comploratione in regia orta, Servius præsidio firmo munitus, primus injussu populi, voluntate Patrum regnavit. Anci liberi jam tunc comprehensis sceleris ministris, ut vivere regem, & tantas esse opes Servii nunciatum est, Suessam Pometiam exulatum ierant. Nec jam publicis magis 42
consiliis Servius quam privatis munire opes. & ne qualis Anci liberûm animus adversus Tarquinium fuerat, talis adversus se Tarquinii liberûm esset, duas filias juvenibus regiis, Lucio atque Arunti Tarquiniis, jungit. Nec rupit tamen fati necessitatem humanis consiliis, quin invidia regni etiam inter domesticos infida omnia atque infesta faceret. Peropportune ad præsentis quietem status bellum cum Veientibus (jam enim induciæ exierant) aliisque Etruscis sumptum. In eo bello & virtus & fortuna enituit Tullii. fusoque ingenti hostium exercitu, haud dubius Rex, seu Patrum, seu plebis animos periclitaretur, Romam rediit. Aggrediturque inde pacis longe maximum opus. Ut quemadmodum Numa divini auctor juris fuisset, ita Servium conditorem omnis in civitate discriminis, ordinumque, quibus inter gradus dignitatis fortunæque aliquid interlucet, poste-
ri

d *Tum demum palam facta ex comploratione.*] Rhenanus invito Sigonio: *factum & comploratione*: Gruterus, *factum ex comploratione*: Freinshemius, *facta ex comploratione in regia orta morte.* Sed optimorum & Pall. & Gall. Florentinorumque est: *Tum demum palam facto, & comploratione in regia orta.* Vide Diatr ad Statii Silvas cap. 48. lib 22. *quod satis erat in usum, sublato, cæterum omne interfum.* lib. 25. *Et ne ibi quidem nuntiato, quo pergerent, tantum convocatos milites monuit* lib. 30. *velut debellato, quod ad Syphacem Carthaginenseſque attineret.* Cæsar 7. Gall. 52. *expoſito, quid iniquitas loci poſſit, quid ipſa ad Avaricum ſeciſſet.* Ita membr. Andibus bonæ fidei. Vulgatus, *expoſuis.* Liv. 22, 55. *& nondum palam facto vivi mortuique per omnes pæne domos comploraretur.* Vbi etiam vulgo vitiatum erat.

e *Ga-*

ri fama ferrent. 1 Censum enim instituit, rem saluberrimam tanto futuro imperio: ex quo belli pacisque munia non viritim, ut ante, sed pro habitu pecuniarum fierent. Tum classes, centuriasque, & hunc ordinem ex
43 censu descripsit, vel paci decorum, vel bello. Ex iis, qui centum millium æris, aut majorem censum haberent, LXXX confecit centurias, quadragenas seniorum ac juniorum. Prima classis omnes appellati. Seniores, ad urbis custodiam ut præsto essent: Juvenes, ut foris bella gererent. arma his imperata, [e] galea, clypeum, ocreæ, lorica, omnia ex ære. hæc ut tegumenta corporis essent. Tela in hostem, hastaque & gladius. Additæ huic classi duæ fabrûm centuriæ, quæ sine armis stipendia facerent. datum munus, ut machinas in bello ferrent. Secunda classis intra centum usque ad quinque & septuaginta millium censum instituta. & ex his senioribus, junioribusque viginti conscriptæ centuriæ: arma imperata, scutum pro clypeo, & præter loricam omnia eadem. Tertiæ classis in quinquaginta millium censum esse voluit. totidem centuriæ & hæ; eodemque discrimine ætatum factæ: nec de armis quicquam mutatum; ocreæ tantum ademptæ. In quarta classe census quinque & viginti millium, totidem centuriæ factæ. arma mutata, nihil præter hastam & verûtum datum. Quinta classis aucta, centuriæ triginta factæ: fundas, lapidesque missiles hi secum gerebant. in his accensi, cornicines, tibicinesque in tres centurias distributi. Undecim millibus hæc classis censebatur. Hoc minor census reliquam multitudinem habuit. inde una centuria facta est immunis militia. Ita pedestri exercitu ornato, distributoque, equitum ex primoribus civitatis XII scripsit centurias.

[e] *Galea, clypeus, ocrea.*] Flor. & Helm. *clypeum*, qua forma sæpe Livius alibi.

VARIORUM.

1 *Censum etiam instituit, rem saluberrimam.*] Census dicebatur æstimatio terum ac bonorum facta, secundum quam tributa solvebantur. Neque unquam quod sciam, veteres auctores pro annuo proventu usurparunt, ut nunc vulgus luxuriosorum solet. *Glarean.*

2 *Nec*

turias. [a] Sex item alias centurias, tribus ab Romulo inſtitutis, ſub iiſdem, quibus inauguratæ erant nominibus fecit. Ad equos emendos dena millia æris ex publico data. [b] & quibus equos alerent, viduæ attributæ, quæ binâ millia æris in annos ſingulos penderent. Hæc omnia in dites à pauperibus inclinata onera. Deinde eſt honos additus. non enim (ut ab Romulo traditum, cæteri ſervaverant Reges) viritim ſuffragium eadem vi, eodemque jure promiſcue omnibus datum eſt: ſed gradus facti, ut neque excluſus quiſquam ſuffragio videretur, & vis omnis penes primores civitatis eſſet. Equites enim vocabantur primi: LXXX inde primæ claſſis centuriæ; ibi ſi variaret, quod raro incidebat, ut ſecundæ claſſis vocarentur: nec fere unquam infra ita deſcenderent, ut ad infimos pervenirent. [2] Nec mirari oportet, hunc ordinem, qui nunc eſt, poſt expletas quinque & triginta tribus, duplicato earum numero, centuriis juniorum ſeniorumque, ad inſtitutam ab Servio Tullio ſummam non convenire. [3] quadrifariam enim urbe diviſa regionibus

2 *Nec mirari oportet hunc ordinem, qui nunc eſt poſt expletas quinque & triginta tribus &c.*] Senſus eſt, Servius Tullius omnem populum in IV. tribus deſcripſit, idem eundem in centurias CXCIII. Subſequentibus autem temporibus, inquit, cum populus ita creverit ut XXXV. tribus expletæ ſint, centuriarum etiam numerus duplicatus eſt. Quare mirandum non eſt, hunc ordinem centuriarum, qui nunc eſt, ad ſummam Ser. Tullii inſtitutam non convenire. *Sigonius.*

3 *Quadrifariam enim urbe diviſa regionibus &c.*] Quia meminit tribuum XXXV. in quas poſt populus eſt conjectus; quæ cauſa mutationis centuriarum fuit, quod eſſent hoc tempore tribus, exponit. Quatuor igitur fuiſſe à partibus urbis quatuor, in quas diviſa urbs à Tullio fuit, nominatas ait. Hæ fuerunt Palatina, Eſquilina, Suburrana, Collina, quæ ruſticis tribubus accedentibus urbanæ ſunt dictæ. Dionyſius autem Tullium eundem & urbanarum, & ruſticarum tribuum auctorem fuiſſe, ſcribit. *Sigonius.*

GRONOVII.

a *Sex item alias centurias, tribus ab Romulo inſtitutis.*] Excidit particula monoſyllaba, & ſcribendum: *fecit è tribus ab Romulo inſtitutis.* Intellige, quod prætermiſit Livius, & ab Tarquinio auctis Sed de hoc quoque loco, quod ſatis ſit, in Obſervationibus: neque enim attenti hic interpretes.

b *Et quibus equos alerent, viduæ attributæ.*] Cenſeo Livium edidiſſe: *& qui equos alerent*, id eſt, ut haberent in ſumtum, quo alerent equites. Sic enim loquebantur. Plautus Trinummo: *Habemus & qui noſmet utamur.* Pro quo Terentius in Adelphis: *unde utatur.* Cicero lib. II. ad Att. ep. II. *Id quoque velim cum illa videas, ut ſit qui utamur.*

&c

Digitized by Google

tribus collibusque, quæ habitabantur partes, Tribus eas appellavit; ut ego arbitror, ab tributo: nam ejus quoque æqualiter ex censu conferendi ab eodem inita ratio est. Neque hæ tribus ad centuriarum distributionem
44 numerumque quicquam pertinuere. [1] Censu perfecto, quem maturaverat metu legis de incensis latæ cum vinculorum minis mortisque; edixit, ut omnes cives Romani, equites peditesque, in suis quisque centuriis [2] in campo Martio prima luce adessent. Ibi instructum exercitum omnem suovetaurilibus lustravit. idque conditum lustrum [c] appellatum, quia is censendo finis factus est. Millia LXXX eo lustro civium censa dicuntur. Adjicit

& lib. 13. ep. 13. *Habere qui utar.* Vide de pec. vet. 2, 7.

c *Appellatum, quia in censendo.*] Rhenanum scribit Sigonius ambigere de hac lectione, nec videre, cur dicat Livius iccirco *lustrum* appellatum esse, quia in censendo finis factus est: & justam ejus dubitationem esse: legendum enim vel repugnantibus Vett. lib. *qui in censendo finis factus est:* & sensum dat, institutum, ut lustrum censionis finis esset. Haud scio an hæc fuerit dubitatio Rhenani: nihil enim ille aliud quam cogitandum dicit, quid Livii sibi verba velint. Miror autem, cur Sigonius omittat τὸ *conditum.* Non enim modo Livius *lustrum* ait *appellatum*, sed *conditum lustrum:* nec tantum ait lustrum censionis esse finem, sed ultimam illam actionem censoriam, illam exercitus suovetaurilibus lustrationem, proprio ac solenni genere dicendi vocatam esse *Conditum lustrum*, & adnectit rationem, *quia in censendo &c.* Non potest igitur particula *Quia* mutari, nec decsse, *ut* voluit Gruterus. Nam lustrum & aliis interdum attribuitur, ut apud Lucanum lib. 1. pontifices *festo purgantes mœnia lustro:* sed *lustrum facere* & *condere* soli dicuntur censores. Varro lib. v. de L. L. *Censores inter se sortiuntur, uter lustrum faciat. Post autem conventionem habet, qui lustrum conditurus est.* Monumentum Ancyranum: *Lustrum post annum alterum & quadragesimum feci lege.* Sic enim videtur scribendum pro *legi.* Ergo apud Suetonium Octav. cap 97. *Cum lustrum in campo Martio magna populi frequentia conderet:* est, cum censu peracto frequentem populum suovetaurilibus lustraret. Hoc enim vult Livius, censoria illa suovetaurilia καθ' ἑξοχὴν esse *conditum lustrum.* Fraudem tamen in verbis ejus detexit mihi Ms. Mureti: *quia in censendo finis factus est.* Et sic solet Livius loqui. Infra: *Is finis orationi fuit.* lib. 6. *Et ne is quidem finis civilium certaminum fuit.* lib. 8. de Alexandro Epirota: *is finis lacerationi fuit.* Vide ad lib. 38, 28.

VARIORUM.

1 *Censu perfecto, quem maturaverat metu legis de incensis latæ.*] Sensus est: Regem maturè perfecisse censum, quia populus metuit legem de incensis ab eo latam, quos se & bonis, & libertate mulctaturum esse edixerat: sic enim Dionysius: τοῦ δὲ μὴ πραγματεύσασθαι παρέχειν μέχρι τῆς τῶν οὐσιῶν τιμήσεως, ἣν αὐτὸν μεταγωγίσασθαι ἠπείλησαν. Sigonius.

2 *In campo Martio.*] Delendum videtur τὸ *Martio*, neque enim adhuc ea tempestate Marti consecratus fuerat. Tan. Faber.

3 Fa-

Digitized by Google

cit ſcriptorum antiquiſſimus Fabius Pictor, eorum qui ferre arma poſſent, eum numerum fuiſſe. Ad eam multitudinem urbs quoque amplificanda viſa eſt. Addit duos colles; Quirinalem Viminalemque. [a] inde deinceps auget Eſquilias: ibique ipſe, ut loco dignitas fieret, habitat. Aggere & foſſis & muro circumdat urbem. ita pomœrium profert. Pomœrium, verbi vim ſolam intuentes, poſtmœrium interpretantur eſſe. Eſt autem magis circa murum locus; quem in condendis urbibus quondam Etruſci, qua murum ducturi erant, certis circa terminis inaugurato conſecrabant: ut neque interiore parte ædificia mœnibus continuarentur, quæ nunc vulgo etiam conjungunt; & extrinſecus puri aliquid ab humano cultu pateret ſoli. Hoc ſpatium, quod neque habitari, neque arari fas erat, non magis quod poſt murum eſſet, quam quod murus poſt id, pomœrium Romani appellarunt. & in urbis incremento ſemper, quantum mœnia proceſſura erant, tantum termini hi conſecrati proferebantur. Aucta civitate magnitudine urbis, formatis omnibus domi ad belli & ad pacis uſus, ne ſemper armis opes acquirerentur, conſilio augere imperium conatus eſt. ſimul & aliquod addere urbi decus. Jam tum erat inclitum Dianæ Epheſiæ fanum: id communiter à civitatibus Aſiæ factum fama ferebat. Quum conſenſum Deoſque conſociatos laudaret mire Servius inter proceres Latinorum, cum quibus publice privatimque hoſpitia amicitiaſque de induſtria junxerat, ſæpe iterando eadem, perpulit tandem, ut Romæ [3] fanum Dianæ populi Latini cum populo Romano facerent.

Ea

[3] *Fanum Dianæ.*] Ædificatum eſt Dianæ templum in montis Aventini vertice Tiberim verſus: in quo templo Idibus Auguſti Romæ ſervis dies feſtus eſſe conſuevit, quum eo ipſo die Servius noſter è ſerva natus, hanc ædem conſecraſſet, & diem ſacrum ſervis, & qui in ejus tutela ſint voviſſet. *Godelevaus.*

GRONOVII.

[a] *Inde deinceps auget Eſquilias.*] Non *Æſquilias* ampliores reddit Tullus, ſed urbem receptis intra ejus ambitum Æſquiliis. Itaque videtur ſcripſiſſe Livius: *inde deinceps auget Æſquilias.* Vbi intelliges *urbem*: ut præcedenti

 membro

Ea erat confessio, caput rerum Romam esse; de quo toties armis certatum fuerat. Id quanquam omissum jam ex omnium cura Latinorum, ob rem toties infeliciter tentatam armis, videbatur; uni se ex Sabinis fors dare visa est privato consilio imperii recuperandi. Bos in Sabinis nata cuidam patrifamiliæ dicitur, miranda magnitudine, ac specie. Fixa per multas ætates cornua in vestibulo templi Dianæ, monumentum ei fuere miraculo. Habita, ut erat, res prodigii loco est: & cecinēre vates, cujus civitatis eam civis Dianæ immolasset, ibi fore imperium, idque carmen pervenerat ad antistitem fani Dianæ. Sabinus, ut primum apta dies sacrificio visa est, bovem Romam actam deducit ad fanum Dianæ, & ante aram statuit. Ibi antistes Romanus, quum eum magnitudo victimæ celebrata fama movisset, memor responsi, Sabinum ita alloquitur: *Quidnam tu hospes paras?* inquit, *incestè sacrificium Diana facere? Quin tu ante vivo perfunderis flumine? Infima valle præfluit Tiberis.* Religione tactus hospes, qui omnia, ut prodigio responderet eventus, cuperet ritè facta, ex templo descendit ad Tiberim. Interea Romanus immolat Dianæ bovem. id mirè gratum regi
46 atque civitati fuit. Servius, quamquam jam usu haud dubie regnum possederat, tamen quia interdum jactari voces à juvene Tarquinio audiebat, se injussu populi regnare, conciliata prius voluntate plebis, agro capto ex hostibus viritim diviso, ausus est ferre ad populum, vellent juberentne se regnare? tantoque consensu, quanto haud quisquam alius antè rex est declaratus. Neque ea res Tarquinio spem affectandi regni minuit: imo eo impensius, quia de agro plebis [b] adversa Patrum voluntate sensérat agi, criminandi Servii apud Patres, crescen-

membro: *Addit duos colles:* nimirum urbi. Atque adeo, quod sequitur, *Agere & fossa & muro circumdat urbem:* ficubi appareret in libro bonæ fidei sine postrema voce, non eam desideratem.

b *Adversum Patrum voluntatem.*] Magis placet, quod in Fl. *adversa Patrum voluntate.* Nec aliter Voss. à manu. Vide ad lib. 21, 63.

c *Filium*

crescendique in curia sibi occasionem datam ratus est. & ipse juvenis ardentis animi, & domi uxore Tullia inquietum animum stimulante. Tulit enim & Romana regia sceleris tragici exemplum, ut tædio regum maturior veniret libertas; ultimumque regnum esset, quod scelere partum foret. Hic L. Tarquinius, Prisci Tarquinii regis filius neposne fuerit, parum liquet: pluribus tamen auctoribus filium [c] ediderim. Fratrem habuerat Aruntem Tarquinium, mitis ingenii juvenem. His duobus, ut ante dictum est, duæ Tulliæ regis filiæ nupserant, & ipsæ longe dispares moribus. Forte ita inciderat, [d] ne duo violenta ingenia matrimonio jungerentur, fortuna credo populi Romani, quo diuturnius Servii regnum esset, constituique civitatis mores possent. Angebatur ferox Tullia, nihil materiæ in viro neque ad cupiditatem, neque ad audaciam esse; tota in alterum versa Tarquinium, eum mirari, eum virum dicere, ac regio sanguine ortum: spernere sororem, quod virum nacta muliebri cessaret audacia. Contrahit celeriter similitudo eos, ut ferè fit malum malo aptissimum. sed initium turbandi omnia à fœmina ortum est. Ea secretis viri alieni assuefacta sermonibus, nullis verborum contumeliis parcere, de viro ad fratrem, de sorore ad virum, & se rectius viduam, & illum cœlibem futurum fuisse contendere, quam cum impari jungi, ut elangueſcendum aliena ignavia esset. Si sibi eum, quo digna esset, Dii dedissent virum; domi se propediem visuram regnum fuisse, quod apud patrem videat. Celeriter adolescentem suæ temeritatis implet. Aruns Tarquinius, &

c *Filium crediderim.*] Flor. & Helm. *pluribus tamen auctoribus filium ediderim.* Sensus: si putare & dicere filium velim, plures auctores habuero. Neque improbem. Quo enim dubitantius hac in re loquitur, eo culpa ejus levior videtur.

d *Ne duo violenta ingenia.*] Hoc ipsum præcipit Plato in sexto de legibus, & de sententia illius exponit Appuleius: *Ingenia tamen diversa miscenda esse, ut iracundo tranquilla jungatur, & sedato homini incitatior mulier applicetur.*

VARIORUM.

1 *Aruns.*] *Aruns*, inquit, *Tarquinius & Tullia major* (sic enim ex Halicarnassæo

& Tullia minor prope continuatis funeribus, quum domos vacuas novo matrimonio feciſſent, junguntur nuptiis; magis non prohibente Servio quam approbante. Tum vero indies infeſtior Tullii ſenectus, infeſtius cœpit regnum eſſe. jam enim [a] ab ſcelere aliud ſpectare mulier ſcelus: nec nocte, nec interdiu virum conquieſcere pati, ne gratuita præterita parricidia eſſent. *Non ſibi defuiſſe, cui nupta diceretur, nec cum quo tacita ſerviret: defuiſſe qui ſe regno dignum putaret: qui meminiſſet ſe eſſe Priſci Tarquinii filium.* [b] *qui habere, quam ſperare regnum mallet. Si tu is es, cui nuptam eſſe me arbitror, & virum & regem appello: ſin minus, eo nunc pejus mutata eſt res, quod iſthic cum ignavia eſt ſcelus. Quin accingeris? Non tibi ab Corintho, nec ab Tarquiniis, ut patri tuo, peregrina regna moliri neceſſe eſt. Dii te penates, patriique, & patris imago, & domus regia, & in domo regale ſolium, & nomen Tarquinium creat vocatque regem. Aut ſi ad hæc parum eſt animi, quid fruſtraris civitatem? quid te ut regium juvenem conſpiciſinis? Faceſſe hinc Tarquinios, aut Corinthum. Devolvere retro ad ſtirpem, fratri ſimilior, quam patri.* His aliiſque increpando juvenem inſtigat, nec conquieſcere ipſa poteſt: ſi, quum Tanaquil peregrina mulier tantum moliri potuiſſet animo, ut duo continua regna, viro, ac deinceps genero, dediſſet; ipſa regio ſemine orta, nullum momentum in dando adimendoque regno faceret. His muliebribus inſtinctus furiis

emendo) *propè continuatis funeribus domos vacuas novo matrimonio feciſſent, junguntur nuptiis, magis non prohibente Servio quam approbante.* Nam verbum hoc *junguntur*, non ad Aruntem & Tulliam majorem, ſed ad L. Tarquinium & Tulliam minorem, de quibus ante egerat, referri placet. *Briſſon.* de jure connub. pag. 63.

GRONOVII.

a *Ab ſcelere aliud.*] Flor. *jam enim ab ſcelere ad aliud ſpectare.*

b *Qui habere quam ſperare.*] Vir eruditus, *exſpectare.* Haud abſurde: ſed cur ingratiis vett. cod. oggeratur, cauſam non video. Virgilius 4. Æneid. *Et ſpes hæredis Iuli.* Livius lib. 44. *Ego autem pater, quemadmodum nec nunc ſperare regnum, nec ambigere unquam de eo forſitan debeam.* Sic Demetrius, indicans eam ſpem eſſe proximi ſucceſſoris à patre deſtinati Perſei. lib. 45. Stratius medicus Eumenis fratrem Attalum monens: *ſibi ipſum ſpem propinquam regni erepturum.* Ne dicam, quam bene *res* componitur *ſpei*, id quod frequenter faciunt, tam bene componi *habere* ac *ſperare.* Qui non contentus ſpe regni præſens illud tractare ac poſſidere vellet.

c Et

furiis Tarquinius, circumire & prehensare minorum maxime gentium Patres, admonere paterni beneficii; ac pro eo gratiam repetere: allicere donis juvenes: tum de se ingentia pollicendo, tum regis criminibus omnibus locis crescere. postremò, ut jam agendæ rei tempus visum est, stipatus agmine armatorum, in forum irrupit: inde omnibus perculsis pavore, in regia sede pro curia sedens, Patres in curiam per præconem ad regem Tarquinium citari jussit. Convenere extemplo, alii jam ante ad hoc præparati, alii metu, ne, non venisse, fraudi esset: novitate ac miraculo attoniti, & jam de Servio actum rati. Ibi Tarquinius maledicta ab stirpe ultima orsus; *Servum, servaque natum post mortem indignam parentis sui, non interregno, ut antea inito, non comitiis habitis, non per suffragium populi, non auctoribus Patribus, muliebri dono regnum occupasse. Ita natum, ita creatum regem, fautorem infimi generis hominum, ex quo ipse sit, odio alienæ honestatis ereptum primoribus agrum sordidissimo cuique divisisse: omnia onera, quæ communia quondam fuerint, inclinasse in primores civitatis: instituisse censum, ut insignis ad invidiam locupletiorum fortuna esset,* [c] *& parata, unde, ubi vellet, egentissimis largiretur.* Huic 48 orationi Servius quum interveniisset, trepido nuncio excitatus, extemplo à vestibulo curiæ magna voce, *Quid hoc,* inquit, *Tarquini rei est? qua tu audacia me vivo vocare ausus es Patres? aut in sede considere mea?* Quum ille ferociter ad hæc, *Se patris sui tenere sedem, multo quam servum potiorem filium regis regni hæredem: satis illum diu per licentiam eludentem insultasse dominis*; clamor ab utriusque fautoribus oritur & concursus populi fiebat in curiam: apparebatque regnaturum, qui vicisset. Tum Tarquinius, necessitate jam etiam ipsa cogente, ultima audere, multo & ætate & viribus validior, medium arripit Servium: elatumque è curia, in inferiorem partem per gradus dejicit.

c *Et parata, ubi vellet.*] Necessaria particula integrat orationem Fl. *& parata, unde, ubi vellet, egentissimis largiretur.* Ex qua largitione faceret.

Digitized by Google

jicit. Inde ad cogendum Senatum in curiam redit. Fit fuga regis apparitorum, atque comitum. Ipse prope exsanguis [d] quum semianimi regio comitatu domum se reciperet, pervenissetque ad summum Cyprium vicum, ab iis qui missi ab Tarquinio fugientem consecuti erant, interficitur. Creditur, quia non abhorret à cætero scelere, admonitu Tulliæ id factum. carpento certe (id quod satis constat) in forum invecta, nec reverita cœtum virorum, evocavit virum è curia: regemque prima appellavit. à quo facessere jussa ex tanto tumultu, quum se domum reciperet, pervenissetque ad summum Cyprium vicum, ubi Dianium nuper fuit; flectente carpentum [e] dextra in Virbium clivum, ut in collem Esquiliarium eveheretur, restitit pavidus, atque inhibuit frenos is qui jumenta agebat, jacentemque dominæ Servium trucidatum ostendit. Fœdum inhumanumque inde traditur scelus, monumentoque locus est: Sceleratum vicum vocant, quo amens agitantibus furiis sororis ac viri, Tullia per patris corpus carpentum egisse fertur: partem-

d *Quum semianimi regio comitatu.*] Atqui regius comitatus, apparitores & comites diffugerant. Dionysius ait vidisse circa se τῶν αὐτοῦ φίλων πολλὴν ἐρημίαν, & abisse gementem κρατούντων καὶ παραπεμπόντων αὐτὸν ὀλίγων. Vide igitur an melius: *quum senum minime regio comitatu.* Nisi forte: *Ipse prope exsanguis cum minime regio comitatu domum se recipere. Quum pervenisset ad.*

e *Dextra in Virbium.*] Clivus iste sitne *Virbius*, ut habent Liviani codices, an *Vrbicus*, ut vulgo apud Solinum legitur, & retulit in regiones urbis Onuphrius, an Ὄλβιος, ut Dionysius, an denique *Vrbius*, ut suggerunt scripti Solini & Aldinus Livius cum Fl. & Helm. adhuc sub judice lis est. *Virbius* esse vix videtur posse, quippe qui fuerit alibi, & quidem non in urbe, ubi ex hoc uno loco dubio nimis secure ponit eum Cluverius. *Orbium* videtur velle Festus; *Orbius clivus videtur appellatus esse ab orbibus, per cujus flexuosos orbes filia Servii Tulli. regis & L. Tarquinius Superbus gener interfecto rege properaverunt tendentes una in regia domus possessionem. Cœptus est autem iste clivus appellari Orbius, quod pronus cum esset, per orbes in Æsquiliarum collem duceret: unde Orbius ab ipsis orbibus sic appellatus est.* Nomen viri *Orbius* in oratione Ciceronis pro Flacco. Quod jubet nos Sigonius videre quid sit, quod omnes Mss. habeant: *flectere carpentum in dextram jussit aurigam, ut in collem*; qui sic habent, unus & alter, corruptissimi sunt: omnes alii vulgatum servant. Est tamen aliquid morbi in τῷ *flectente.* Scribe tantisper: *flectens carpentum dextra in Orbium clivum.* Nempe is qui jumenta agebat. Hoc est, dum flectit. Servius ad Virgilii sexto Æneid. *Præcipitans traxi mecum. Dum præcipitarer.* Vel etiam *flectendo.* inter flectendum.

f *Nisi*

partemque ſanguinis ac cædis paternæ cruento vehiculo contaminata ipſa reſperſaque tuliſſe ad penates ſuos virique ſui: quibus iratis, malo regni principio ſimiles propediem exitus ſequerentur. Servius Tullius regnavit annos quatuor & quadraginta, ita ut bono etiam moderatoque ſuccedenti regi difficilis æmulatio eſſet. Cæterum id quoque ad gloriam acceſſit, quod cum illo ſimul juſta ac legitima regna occiderunt. Idipſum tam mite ac tam moderatum imperium, tamen quia unius eſſet, deponere eum in animo habuiſſe quidam auctores ſunt, [f] ni ſcelus inteſtinum liberandæ patriæ conſilia agitanti interveniſſet. Inde L. Tarquinius regnare oc- 49
cœpit, [1] cui Superbo cognomen facta indiderunt, quia ſocerum gener ſepultura prohibuit; *Romulum quoque inſepultum periſſe* dictitans: primoreſque Patrum, quos Servii rebus faviſſe credebat, interfecit. conſcius deinde male quærendi regni ab ſeipſo adverſus ſe exemplum capi poſſe, armatis corpus circumſepſit. Neque enim ad jus regni quicquam præter vim habebat: ut qui neque populi juſſu, neque auctoribus Patribus regnaret. Eo accedebat, ut in caritate civium nihil ſpei reponenti metu regnum tutandum eſſet: quem ut pluribus incuteret, cognitiones capitalium rerum, ſine conſiliis per ſe ſolus exercebat: perque eam cauſſam occidere, in exilium agere, [g] bonis multare poterat: non ſuſpectos modo aut inviſos, ſed unde nihil aliud quam prædam ſperare poſſet. Ita Patrum præcipue numero imminuto, ſtatuit nullos in Patres legere; quo contemptior paucitate ipſa ordo eſſet: minuſque per ſe nihil agi indignarentur. Hic enim regum primus traditum à prioribus morem de omni-

f *Niſi ſcelus.*] Flor. *ni ſcelus inteſtinum.*

g *Bonis mulctare poterat.*] Nihil moveo: ſic enim libri, quos vidi: conſtatque ſenſus. Sed idem non modo conſtabit, verum & non paulo augebitur, ſi τὸ *poterat*, recidamus. Parum enim fuit ei potuiſſe: fecit quod potuit acrius quam debuit.

VARIORUM.

1 *Cui Superbo cognomen facta ind.*] Vult Priſco Superbi nomen datum, non ob duo tantum ſcelera, ſed plura. Nam

omnibus Senatum consulendi solvit. domesticis consiliis rempublicam administravit. bellum, pacem, fœdera, societates per se ipse cum quibus voluit, injussu populi ac Senatus fecit, diremitque. Latinorum sibi maxime gentem conciliabat, ut peregrinis quoque opibus tutior inter cives esset. neque hospitia modo cum primoribus eorum, [1] sed affinitates quoque jungebat. [a] Octavio Mamilio Tusculano, (is longe princeps Latini nominis erat, si famæ credimus, ab Vlysse Deaque Circe oriundus:) ei Mamilio filiam nuptum dat; perque eas nuptias multos sibi cognatos amicosque ejus conciliat. Jam magna Tarquinii auctoritas inter Latinorum proceres erat, quum in diem certam ut ad Lucum Ferentinæ conveniant, indicit: esse, quæ agere de rebus communibus velit. Conveniunt frequentes prima luce. ipse Tarquinius diem quidem servavit, sed paulo antequam sol occideret, venit. Multa ibi tota die in concilio variis jactata sermonibus erant. Turnus Herdonius ab Aricia ferociter in absentem Tarquinium erat invectus; *Haud mirum esse, Superbo ei inditum Romæ cognomen:* (jam enim ita clam quidem mussitantes, vulgo tamen eum appellabant) *An quicquam superbius esse quam ludificari sic omne nomen Latinum? Principibus longe ab domo excitis, ipsum qui concilium indixerit, non adesse. tentari profe-*

Initio sanè regni non statim vocatum Superbum, innuunt ea quæ sequuntur capite quinquagesimo. *Gruter.*

1 *Sed affinitatis quoque.*] Quid mirum? *Robur est decusque genti prævalens affinitas.* item, *Est potentiæ columna multiplex fœdus gener.* Imo verò: *Hospes affinisque regnum de brevi longum facit.* neque commodius aliunde pares præsidium. *Gruter.*

GRONOVII.

a *Octavo Mamilio Tusculano.*] Sic scripsit Sigonius: sic scribendum monuit & Carrio: sed omnes libri & vett. edit. *Octavio.* Causantur, ut *Quintus, Sextus, Decimus*, ita *Octavus* prænomen esse; *Octavius* vero nomen gentile. Sed alia ratio est Romanorum nominum, alia reliquæ Italiæ: horum videas prænomina, quæ Romanis familiarum vel gentium nomina sunt, ut observavit Gerhardus Vossius filius, brevia gaudia nostra, ad Velleium. *Marius Statilius* præfectus equitum Lucanorum lib. 22, 42. *Decius Magius*, 23, 7. quem perperam *Decimum* facit Sigonius, & ibidem *Marius Blosius*, quem idem *Marcum* vel *Murinum* fingit.

b *Lati-*

Digitized by Google

profecto patientiam, ut si jugum acceperint, obnoxios premat. Cui enim non apparere, affectare eum imperium in Latinos? Quod si sui bene crediderint cives, aut si creditum illud & non raptum parricidio sit, credere & [b] *Latinos (quanquam ne sic quidem alienigenæ) debere. Sin suos ejus pœniteat (quippe qui alii super alios trucidentur, exulatum eant, bona amittant) quid spei melioris Latinis portendi? Si se audiant, domum suam quemque inde abituros, neque magis observaturos diem concilii, quam ipse, qui indixerit, observet.* Hæc atque alia eodem pertinentia seditiosus facinorosusque homo, hisque artibus opes domi nactus, quum maximè differeret, intervenit Tarquinius. Is finis orationi fuit. Aversi omnes ad Tarquinium salutandum. qui silentio facto, monitus à proximis ut purgaret se, [c] quod id temporis venisset, disceptatorem ait se sumptum inter patrem & filium. Cura reconciliandi eos in gratiam, moratum esse. & quia ea res exemisset illum diem, postero die acturum, quæ constituisset. [d] Ne id quidem ab Turno tuliſſe tacitum ferunt. dixisse enim, Nullam breviorem esse cognitionem, quam inter patrem & filium, pauciſque transigi verbis posse: ni pareat patri, habiturum infortunium esse. Hæc Aricinus in regem Romanum increpans, ex concilio abiit. Quam rem Tarquinius aliquanto, quam vide-

b *Latinos: quanquam ne sic quidem alienigenæ deberent.*] Meo periculo distingue & lege: *credere & Latinos (quanquam ne sic quidem alienigenæ) debere.* infinitis locis infinitam hujusmodi orationem additamentis suis fulcire sunt aggressi: quorum acervum congessimus in Observationibus. Cæterum quo minus dubites, scito *debere* plane in Florentino legi.

c *Quod id temporis venisset.*] Flor. *fuisset.* Forte: *quod ad id temporis abfuisset*, vel *afuisset*, ut sæpe veteres libri.

d *Ne id quidem ab Turno tuliſſe tacitum ferunt.*] Adfert Sigonius ex veteri suo: *Turnum tuliſſe*: probatque, & minus recta ei videtur oratio, si *tuliſſe* ad Superbum referatur. At non ita visum Livio, qui similiter lib. 3. *Ferro hinc tibi summovendus sum, Appi, ut tacitum feras, quod aliter vix.* Cicero ad Atticum 2, 3. *Cætera si reprehenderis, non feres tacitum, nisi quid erit ejusmodi, quod sine sumptu corrigi possit.* Plautus Asin. 4, 2. *Suspendas potius me, quam tacita hæc tu auferas.* Dicitur igitur quis & *tacitum ferre* dictum vel factum, cui nemo reclamat & obmurmurat. Perinde ut dicimus *ferre impunitum.* Ad sententiam Turni pertinet l. 4. D. de judic. *Liv nulla nobis esse potest cum eo, quem in potestate habemus, nisi ex castrensi peculio.*

Digitized by Google

videbatur, ægrius ferens, confestim Turno necem machinatur, ut eundem terrorem, quo civium animos domi oppresserat, Latinis injiceret. & quia pro imperio palam interfici non poterat, oblato falso crimine insontem oppressit. per adversæ factionis quosdam Aricinos, [e] servum Turni auro corrupit, ut in diversorium ejus vim magnam gladiorum inferri clam sineret. ea quum una nocte perfecta essent, Tarquinius paulo ante lucem accitis ad se principibus Latinorum, quasi re nova perturbatus, *moram suam hesternam, velut Deorum quadam providentia illatam*, ait, *saluti sibi atque illis fuisse. ab Turno dici sibi & primoribus populorum parari necem, ut Latinorum solus imperium teneat. Aggressurum fuisse hesterno die in concilio. dilatam rem esse, quod auctor concilii abfuerit, quem maxime peteret. Inde illam absentis insectationem esse natam, quod* [f] *morando spem destituerit. Non dubitare, si vera deferantur, quin prima luce, ubi ventum in concilium sit, instructus cum conjuratorum manu armatusque venturus sit. Dici gladiorum ingentem numerum esse ad eum convectum. id vanum necne sit, extemplo sciri posse. Rogare eos, ut inde secum ad Turnum veniant.* Suspectam fecit rem, & ingenium Turni ferox, & oratio hesterna, & mora Tarquinii; quod videbatur ob eam differri cædes potuisse. Eunt inclinatis quidem ad credendum

e *Servum Turni auro corrupit in.*] Flor. *Servos T. a. corrupit, ut in diversorium e. v. m. gl. inf. clam sinerent.* Dionysius: Τ γὰρ παρηνομιζόντων πάντα τὸν ὄχλον καὶ τὸν δῆμον ὅλον Τύρνε προσπόντων τὰς πονηρίας ἐξῆρεν καὶ διαφθείρας χρήμασιν. Particula exstabat in editis ante Rhenanum, quam malo consilio ille sustulit.

f *Morando spem destituerit.*] Videri jubet Sigonius, utrum rectius dicatur, *destituo spem*, an *Spes me destituit.* Sed neutrum rectius altero, utrumque recte satis dicimus: priore enim me defuisse spei, posteriore me à spe frustra habitum pronuntio. In isto culpam facimus aliquam ejus, quem destituisse spem nostram dicimus; in hoc nullius exprimitur culpa. Livius lib. 35. *Si tu spem meam destitueris, ubicumque vires, ubi arma esse sciam, inveniam toto orbe terrarum quarens aliquos Romanis hostes.* Iustinus lib. 4. *Seu pudore male acta rei, seu destituta spei civium.* Sic *destituere exspectationem* Livius 25, 18. 35, 44. Hoc igitur aptius eo, quia fingit Tarquinius infensiorem fuisse Turnum ira Fimbriana, quod non ultro oblato corpore ferrum receperit: doluisse quod adveniendo tardius irritas fecerit insidias sibi paratas. Polybius lib. 17. ἐὰν οὖν πάντες σωπηλείσθωσαν τὰς ἐν τοῖς ἰδίοις οἰκίαις καὶ φίλοις ἐλπίδας, ἀλλ' ὁμοῦ καὶ τοῦτο ἐγκατέλιπεν.

VARIO

dendum animis, tamen nisi gladiis deprehensis, cætera vana existimaturi. Ubi est eo ventum, Turnum ex somno excitatum circumsistunt custodes; comprehensisque servis, qui caritate domini vim parabant, quum gladii abditi ex omnibus locis diverticuli protraherentur; enimvero manifesta res visa. injectæque Turno catenæ: & confestim Latinorum concilium magno cum tumultu advocatur. Ibi tam atrox invidia orta est, gladiis in medio positis, ut indicta caussa, novo genere lethi, dejectus ad caput aquæ Ferentinæ, crate superne injecta, saxisque congestis, mergeretur. Revocatis deinde 52
ad concilium Latinis, Tarquinius, collaudatisque qui Turnum novantem res pro manifesto parricidio merita pœna affecissent, ita verba fecit: *Posse quidem se vetusto jure agere, quod quum omnes Latini ab Alba oriundi sint, in eo fœdere teneantur, quo ab Tullo res omnis Albana cum colonis suis in Romanum cesserit imperium. Cæterum se utilitatis id magis omnium caussa censere, ut renovetur id fœdus: secundaque potius fortuna populi Romani, ut participes Latini fruantur, quam urbium excidia, vastationesque agrorum quas Ancoprius, patre deinde suo regnante, perpessi sint, semper aut exspectent, aut patiantur.* Haud difficulter persuasum Latinis quanquam in eo fœdere superior Romana res erat. cæterum & capita nominis Latini stare, ac sentire cum rege videbant, & Turnus sui cuique periculi, si adversatus esset, recens erat documentum. Ita renovatum fœdus, indictumque junioribus Latinorum, ut ex fœdere die certa ad lucum Ferentinæ armati frequentes adessent. Qui ubi ad edictum Romani regis ex omnibus populis convenêre: ne ducem suum, neve secretum imperium, propriave signa haberent, [1] miscuit manipulos ex Latinis Romanisque

VARIORUM.

1 *Miscuit manipulos ex Latinis, Romanisque ut ex binis singulos faceret, &c.*] Manipulus decem continet milites. Ex binis ergò singulos fecit, cum ex duobus manipulis altero Latinorum, Romanorum altero quinos ex hoc, & ex illo quinos milites sumeret, & unum mistum componeret. Ex singulis porrò binos, cum duas unius manipuli partes in duos divideret. Quos geminavit cum eundem

que, [2] ut ex binis singulos faceret, binosque ex singulis.
53 ita geminatis manipulis, centuriones imposuit. Nec ut injustus in pace Rex, ita dux belli pravus fuit. quin ea arte æquasset superiores reges, ni degeneratum in aliis, huic quoque decori offecisset. Is primus Volscis bellum in ducentos amplius post suam ætatem annos movit: Suessamque Pometiam ex his vi cepit. ubi quum divendita præda quadringenta [a] talenta argenti aurique recepisset; concepit animo eam amplitudinem Jovis templi, quæ digna Deum hominumque rege, quæ Romano imperio, quæ ipsius etiam loci majestati esset. Captivam pecuniam in ædificationem ejus templi seposuit. Excepit deinde eum lentius spe bellum, quo Gabios [b] propinquam urbem nequicquam vi adortus, quum obsidendi quoque urbem spes pulso à mœnibus adempta esset, postremo minime arte Romana, fraude ac dolo, aggressus est. nam quum velut posito bello fundamentis templi jaciendis, aliisque urbanis operibus intentum se esse simularet; Sextus filius ejus, qui minimus ex tribus erat, transfugit ex composito Gabios, patris in se sævitiam intolerabilem conquerens; *Iam ab alienis in suos vertisse superbiam: & liberorum quoque eum frequentiæ tædēre, ut quam in*

eundem manipulum ex Latinis Romanisque miscuisset. *Sigonius.*

2 *Vt ex binis singulos faceret.*] Mirus sermo: an *binis* pro dimidiatis intelligit? Illud autem *ita geminatis manipulis centuriones imposuit:* dubium an solos Romanos intelligere debeamus. Et paulo post *divendita præda*, rectius alii legunt, quam *dividendo prædam.* Et, *quadraginta auri argentique talenta*, ita intelligo, tantum videlicet, auri argentique fuisse, ut in pecunia fierent XL. talenta. *Glarean.*

GRONOVII.

a *Talenta argenti aurique recepisset.*] Andreas & quicquid præsto est veterum ante Iuntam: *aurique cepisset.* Florent. *argenti refecisset, cæpisset.* Vides ex duobus, quorum alterum Livii est, alterum correctoris, pejus illos legisse. Iustinus lib. 8. *More negotiantium, impensas belli alio bello refecturus.* Vide ad lib. 35, 1. Dionysius quoque tantum argenti definit in concipienda summa: τὸ δὲ τοῖς θεοῖς δεκατεύθεν ἀργύριον τετρακοσίων οὐ μεῖον γενέσθαι ταλάντων. Nec tamen *recepisset* Latinum esse negamus: nam ita Plautus Persa 1, 1. *quin si egomet totus vincam, vix recipi potessit. Quod tu me rogas.* Cicero pro Rabirio repetundarum reo: *si tantum ex ejus bonis, quanta summa litium fuisset, populus recepisset.*

b *Propinquam urbem nec quicquam vi adortus, quum obsidendi quoque urbem.*] Dele

in curia solitudinem fecerit, domi quoque faciat: ne quam stirpem, ne quem hæredem regni relinquat. Se quidem inter tela ac gladios patris elapsum, nihil usquam sibi tutum, nisi apud hostes L. Tarquinii credidisse. Nam, [c] *ne errarent, manere his bellum, quod positum simuletur: & per occasionem eum incautos invasurum. quod si apud eos supplicibus locus non sit, pererraturum se omne Latium:* [d] *pulsumque se inde, Volscos & Æquos, & Hernicos petiturum: donec ad eos perveniat, qui à patrum crudelibus atque impiis suppliciis tegere liberos sciant. Forsitan etiam ardoris aliquid ad bellum armaque se adversus superbissimum regem* [1] *ac ferocissimum populum inventurum.* Quum si nihil morarentur, infensus ira porro inde abiturus videretur; benigne ab Gabinis excipitur. vetant mirari, si qualis in cives, qualis in socios, talis ad ultimum in liberos esset. In seipsum postremo sæviturum, si alia desint. Sibi vero gratum adventum ejus esse: futurumque credere brevi, ut illo adjuvante, ab portis Gabinis sub Romana mœnia bellum transferatur. Inde in concilia publica 54
adhiberi. ubi quum de aliis rebus assentire se veteribus Gabinis diceret, quibus hæ notiores essent; ipse identidem

Dele fidenter postremam vocem.

c *Ne errarent, manere his bellum.*] Et hic oportuit infuscare Sigonianum codicem: *imminere.* At multo grandius est fortiusque *manere*: illo futurum dicitur, hoc præsens. Quod putatis positum esse bellum, cum maxime geritur & continuatur: consistit modo paullum, dum occasio invadendi exspectatur. Vtitur arte Livius, quam in alio simulato transfuga Sinone ponit Virgilius 2. Æneidos: *Et nunc quod patrias vento petiere Mycenas, Arma deosque parant comites, pelagoque remenso Improvisi aderunt.* Vbi bene Servius: *Sicut & factum est. Et artificiose: neque enim mentitur, & tamen decipit: nam verum metum falso metu abegit, ut dum reversuros timent, non timeant, ne non abierint.* Sic enim ibi legendum. Ita Sextus injiciendo, quasi prodita arcana re, metum à patre, facit incautos sibi. Phrasis est nota. Iustinus lib. 6. *Quippe Atheniensibus, etsi fracta sint opes, manere tamen navalem usum.*

d *Pulsumque se inde Volscos.*] Flor. & Helm. ut lectum est ante Sigonium: *pererraturum se omne Latium, Volscosque se inde & Æquos.* Vbi tantum *se* superare videtur. aut scribendum: *Volscosque deinde.*

VARIORUM.

1 *Ac ferocissimum populum.*] Qui tandem? tunc ferocissimus populus? sub tyrannide? Nugæ. Lego *patrem*, non *populum*: ita ut Tarquinius dicatur superbus rex, ferocissimus pater. Eadem figura supra, *perfidos hospites, imbelles hostes.* Infra, *Superbo quondam regi, tum infesto exsuli.* Denique emendatio firmatur illis verbis: *qui à patrum crudelibus suppliciis.* Tan. Faber.

GRO-

Digitized by Google

dem belli auctor esse, in eo sibi præcipuam prudentiam assumere, quod utriusque populi vires nosset, sciretque invisam profecto superbiam regiam civibus esse, quam ferre ne liberi quidem potuissent. Ita quum sensim ad rebellandum primores Gabinorum incitaret, ipse cum promptissimis juvenum prædatum atque in expeditiones iret, & dictis factisque omnibus ad fallendum instructis vana accresceret fides; dux ad ultimum belli legitur. Ibi quum, inscia multitudine quid ageretur, prœlia parva inter Romam Gabiosque fierent, quibus plerumque Gabina res superior esset: tum certatim summi infimique Gabinorum Sex. Tarquinium dono Deûm sibi missum ducem credere. Apud milites vero obeundo pericula ac labores, pariter prædam munifice largiendo, tanta caritate esse, ut non pater Tarquinius potentior Romæ, quam filius Gabiis esset. Itaque postquam satis virium collectum ad omnes conatus videbat: tum è suis unum scisciatum Romam ad patrem mittit, quidnam se facere vellet? quandoquidem ut omnia unus Gabiis posset, si Dii dedissent. Huic nuncio, quia credo dubiæ fidei videbatur, nihil voce responsum est. rex velut deliberabundus, in hortum ædium transit, sequente nuncio filii: ibi inambulans tacitus, summa papaverum capita dicitur baculo decussisse. Interrogando expectandoque responsum nuncius fessus, ut re imperfecta, redit Gabios, quæ dixerit ipse, quæque viderit, refert. seu ira, seu odio, seu superbia insita ingenio, nullam eum vocem emisisse. Sexto ubi quid vellet parens, quidve præciperet, tacitis ambagibus, patuit; primores civitatis, criminando alios apud populum, alios sua ipsos invidia opportunos interemit. multi palam: quidam, in quibus minus specioſa criminatio erat futura, clam interfecti. Patuit quibusdam volentibus fuga, aut in exilium acti sunt, absentiumque bona juxta atque interemptorum divisa fuere. Largitionis inde prædæque & privati dulcedine commodi, sensus malorum publicorum adimi,

donec

donec orba consilio auxilioque Gabina res, regi Romano sine ulla dimicatione in manum traditur. Gabiis re- 55
ceptis, Tarquinius pacem cum Æquorum gente fecit: fœdus cum Tuscis renovavit. Inde ad negotia urbana animum convertit. quorum erat primum, ut Jovis templum in monte Tarpeio, monumentum regni sui nominisque relinqueret: Tarquinios reges ambos, patrem vovisse, filium perfecisse. Et ut libera à cæteris religionibus area esset tota Jovis templique ejus, quod inædificaretur; [a] exaugurare fana sacellaque statuit: quæ aliquot ibi à Tatio rege primum in ipso discrimine adversus Romulum pugnæ, vota, consecrata, inaugurataque postea fuerant. Inter principia condendi hujus operis, movisse numen ad indicandam tanti imperii molem traditur Deos: nam quum omnium sacellorum exaugurationes admitterent aves, in Termini fano non addixere. idque omen auguriumque ita acceptum est, non motam Termini sedem, unumque eum Deorum non evocatum sacratis sibi finibus, firma stabiliaque cuncta portendere. Hoc perpetuitatis auspicio accepto, secutum aliud magnitudinem imperii portendens prodigium est. caput humanum integra facie aperientibus fundamenta templi dicitur apparuisse. Quæ visa species, haud per ambages, arcem eam imperii caputque rerum fore portendebat. idque ita cecinere vates, quique in urbe erant, quosque ad eam rem consultandam ex Etruria acciverant. Augebatur ad impensas regis animus. Itaque Pometinæ, manubiæ, quæ perducendo ad culmen operi destinatæ erant, vix in fundamenta suppeditavere. eo magis Fabio, præterquam quod antiquior est, crediderim, quadringenta ea sola talenta fuisse; quam Pisoni, qui quadraginta millia pondo argenti seposita in eam rem scribit; [b] sum-

GRONOVII.

a *Exaugurare fana.*] Cato Originum lib. 1. apud Festum: *Fana in eo loco compluria fuere. ea exauguravit, præterquam quod Termino fanum fuit. id nequitum exaugurari.*

b *Quam*

[b] ſummam pecuniæ, neque ex unius tum urbis prædâ ſperandam; & nullius, ne horum quidem magnificentiæ operum fundamenta non exſuperaturam. Intentus perficiendo templo, fabris undique ex Etruria accitis, non pecunia ſolum ad id publica eſt uſus, ſed operis etiam ex plebe, qui quum [c] haud parvus & ipſe militiæ adderetur labor, minus tamen plebs gravabatur, ſe templa Deûm exædificare manibus ſuis: quæ poſthac & ad alia, ut ſpecie minora, ſic laboris aliquanto majoris, traducebatur opera: foros in circo faciendos, [1] cloacamque maximam receptaculum omnium purgamentorum urbis ſub terram agendam: quibus duobus operibus vix novæ hæc magnificentia quicquam adæquare potuit. His laboribus exercita plebe, quia & urbi multitudinem, ubi uſus non eſſet, oneri rebatur eſſe: & colonis mittendis occupari latius imperii fines volebat; Signiam Circeioſque colonos miſit: præſidia urbi futura terra marique. Hæc agenti, portentum terribile viſum, anguis ex columnæ

b *Quam ſummam pecuniæ.*] Si Piſo ipſe ſcriberet, ſummam illam quadraginta millium pondo argenti eſſe immodicam, nec vel tum ſperandam ex unius urbis manubiis, vel ad ædificii fundamenta neceſſariam futuram, Rhenano manus dare reponenti: *quia ſummam.* Sigonianus autem librarius cum pingeret: *quia ſumma ſpernenda:* & cætera in recto caſu, fruſtra religioni habuit plenius dare: *quia ea ſumma pecuniæ erat:* nihilo enim minus temeritas hominis agnoſcitur. Vnica ratio curandi hunc locum eſt exigere *τὸ quam*, moram & nodum omnis boni ſenſus. Sic enim voluerat Livius: *qui quadraginta millia pondo argenti ſepoſita in eam rem ſcribit: ſummam pecuniæ.* per epexegeſin, quam Grammatici vocant: eſtque pro eo ac ſi dixiſſet: *qua ſumma neque ex unius tum urbis prædâ erat ſperanda &c.* Quod cum obſervaſſem, vidi deinde Glareano idem animadverſum. Quadraginta talenta ſunt ſeſtertium nonagies ſexies, noſtri nummi 240000. Philippum, pondo argenti 24000. At quadraginta millia pondo argenti ſunt centies ſexagies ſeſtertium, noſtri nummi 400000. Philippum, talenta 666. minæ quadraginta.

c *Haud parvus & ipſe.*] Quis hîc tolerer Sigonianum, *ipſe?* Qui labor ædificandi, & ipſe haud parvus, cum adderetur militiæ, inquit.

VARIORUM.

1 *Cloacamque maximam.*] Erat hæc *cloaca* ad Iovis Statoris ædem in tres ductus diviſa, quorum duo poſtmodum clauſi ſunt: tertius per lacum Curtium ſub foro Romano, per Palatini montis radices, in Velabrum aqua limpidiſſima fluebat, & inde canali è ſaxis quadratis exſtructo, in Tiberim effluebat. Plures olim erant cloacæ, eæque publicæ: verum cum urbs à Gallis capta atque incenſa eſſet, & quiſque domicilium ſibi reædificaret, factum eſſe ut quæque domus

Digitized by Google

lumna lignea elapsus, quum terrorem fugamque in regiam fecisset, ipsius regis non tam subito pavore percuslit pectus, quam anxiis implevit curis. Itaque quum ad publica prodigia Etrusci tantum vates adhiberentur, hoc, velut domestico exterritus visu, Delphos ad maxime inclitum in terris oraculum mittere statuit. neque responsa sortium ulli alii committere ausus, duos filios per ignotas ea tempestate terras, ignotiora maria in Græciam misit. Titus & Aruns profecti. comes his additus [2] L. Iunius Brutus, Tarquinia sorore regis natus, juvenis longe alius ingenio quam cujus simulationem induerat. Is quum primores civitatis, in quibus fratrem suum, ab avunculo interfectum audisset; neque in animo suo quicquam regi timendum, neque in fortuna concupiscendum relinquere statuit: contemptu tutus esse, ubi in jure parum præsidii esset. Ergo ex industria factus ad imitationem stultitiæ, quum se suaque prædæ esse regi sineret, Bruti quoque haud abnuit cognomen: ut sub ejus obtentu cognominis, liberator ille populi Romani, animus latens [a] opperiretur tempora sua. Is tum ab Tarquiniis ductus Delphos, ludibrium verius quam comes, aureum baculum inclusum corneo cavato ad id baculo tulisse donum Apollini dicitur, per ambages effigiem ingenii sui. Quo postquam ventum est, perfectis patris mandatis, cupido incessit animos juvenum,

mus suam fermè & propriam cloacam habeat. Vide Marlian. lib. 3. cap. 18. *Godelevæus.*

2 *L. Iunius Brutus Tarquinia sorore regis.*] Dionysius hanc amitam regis facit, Prisci Tarquinii filiam, id quod verisimilius est. Et Tarquinium Superbum, non multo majorem natu fuisse Bruto: imò Bruti filios cum Tarquinii filiis prope eadem fuisse ætate, ex conjuratione postea patet. *Glarean.*

GRONOVII.

a *Aperiretur tempore suo.*] Mss. fere *operiretur.* Valde salivam movet Rhenani, quod & Fl. habet, & Helm. notavitque è suo Muretus: *latens opperiretur tempora sua.* Sic nostler lib. 4. *Si Ardeates sua tempora exspectare vellent.* Lib. 22. *Si maturitatem temporum exspectata foret.* Lib. 31. *Deliberationis ejus, cujus ipse maturitatem exspectandam putaret.* Seneca de benef. 2, 25. *Illum velut in certamen cursus compositum & carceribus inclusum, opperiri debere tempus suum, ad quod velut signo dato prosiliat.* Plutarchus in Pyrrho: μηδὲν ἐπιτεκὶς ἀποκαταστῆναι, ἀλλὰ προσταξάσης ἡσυχίαν ἄγειν καὶ ἀναμένειν τὸ ἐκείνης σημεῖον.

b *Tan-*

num, ſciſcitandi ad quem eorum Regnum Romanum eſſet venturum. Ex infimo ſpecu vocem redditam ferunt; *Imperium ſummum Romæ habebit, qui veſtrum primus, ô juvenes, oſculum matri tulerit.* Tarquinii, ut Sextus qui Romæ relictus fuerat, ignarus reſponſi, experſque imperii eſſet, rem ſumma ope taceri jubent; ipſi inter ſe uter prior, quum Romam rediſſet, matri oſculum daret, ſorti permittunt. Brutus alio ratus ſpectare Pythicam vocem, velut ſi prolapſus cecidiſſet, terram oſculo contigit: ſcilicet quod ea communis mater omnium mortalium eſſet. Reditum inde Romam, ubi adverſus Rutu-
57 los bellum ſumma vi parabatur. Ardeam Rutuli habebant, gens ut in ea regione atque in ea ætate, [1] divitiis præpollens. eaque ipſa cauſſa belli fuit, quod rex Romanus tum ipſe ditari, exhauſtus magnificentia publicorum operum, tum præda delinire popularium animos ſtudebat; præter aliam ſuperbiam regno infeſtos etiam, quod ſe in fabrorum miniſteriis ac ſervili tamdiu habitos operę ab rege indignabantur. [b] Tentata res eſt, ſi primo impetu capi Ardea poſſet. ubi id parum proceſſit, obſidione munitionibuſque cœpti premi hoſtes. In iis ſtativis, ut fit longo magis quam acri bello, ſatis liberi commeatus erant: primoribus tamen magis, quam militibus.

b *Tentata res eſt primum, ſi primo impetu.*] Sic veteres. Vacare adverbium ait Rhenanus: ego potius ἐπίθετον. nam ut *primo impetu* caperetur illa difficilis & magnanimis regnata viris Ardea, ne Tarquinius quidem videtur ſperaſſe. Sed *impetu* capi poſſe, id eſt, corona vel alioqui vi oppugnando, poſt aliquot certe conatus, non improbum erat ſperare. Lib. 6. *Fuſis hoſtibus cæſiſque cum caſtra impetu cepiſſet dictator.* Lib. 10. *Poſtumius Milioniam oppugnare adortus vi primo atque impetu; deinde poſtquam ea parum procedebant, opere ac vineis demum injunctis muro cepit.* Tacitus 14. ann. *ex duobus caſtellis, in quæ confugerant Armenii, alterum impetu captum; qui primam vim depulerant, obſidione coguntur.* Eodemque: *Et cætera quidem impetu direpta aut incenſa ſunt: templum, in quo ſe miles conglobaverat, biduo obſeſſum oppugnatumque.* Prioris membri ſimile eſt lib. 2. *Ac primo tentata res eſt, ſi diſpoſitis clientibus disjicere rem poſſent.*

VARIORUM.

1 *Divitiis præpollens.*] *Eſt quidem foris, læta opum perſona, at intus plena amaritudine eſt. Neque enim ſolummodo Divitem quocunque bello vincit indigentior:* ſed ideo proprie oppugnatur quia dives eſt. Conſulatur inter alios Seneca lib. 6. de Benef. cap. 3.

2 *Lau-*

litibus. Regii quidem juvenes interdum ocium conviviis commeſſationibuſque inter ſe terebant. forte potantibus his apud Sextum Tarquinium, ubi & Collatinus cœnabat Tarquinius Egerii filius, incidit de uxoribus mentio: ſuam quiſque [2] laudare miris modis. inde certamine accenſo, Collatinus negat *verbis opus eſſe, paucis id quidem horis poſſe ſciri, quantum cæteris præſtet Lucretia ſua. Quin, ſi vigor juventæ ineſt, conſcendimus equos, inviſimuſque præſentes noſtrarum ingenia? Id cuique ſpectatiſſimum ſit, quod nec opinato viri adventu occurrerit oculis.* Incaluerant vino. [a] age ſane, omnes citatis equis advolant Romam. Quo quum [b] primis ſe intendentibus tenebris perveniſſent, pergunt inde Collatiam: ubi Lucretiam, haudquaquam ut regias nurus, quas [c] in convivio luxuque cum æqualibus viderant tempus terentes, ſed nocte ſera deditam lanæ inter lucubrantes ancillas in medio ædium ſedentem inveniunt. Muliebris certaminis laus penes Lucretiam fuit. adveniens vir Tarquiniique excepti benigne. victor

2 *Laudare miris modis ſuam.*] Stulte. Sic & ſibi perniciem accerſiit Candaules. Videantur proverbia Salomonis cap. 19. verſ. 10. *Gruter.*

GRONOVII.

a *Age ſane, omnes citatis.*] Diſtinguendum videtur: *Incaluerant vino age ſane, omnes citatis equis advolant Romam.* Intellige omnes ita dixiſſe & ad ſenſum teſtatos. Plautus Menæchmis: *hunc comburamus diem.* P. *Age ſane, quando aquum rogas, quam mox incendo rogum.* Pſeudolo; *quid miniſtare? habeo tergum.* B. *Age ſane.* Cicero 2. de finibus. *Recte, inquit, intelligis. Age ſane, inquam, ſed erat aquius Triarium aliquid de noſtra diſſenſione judicare.*

b *Primis ſe intendentibus tenebris.*] Vir doctiſſimus ad Ammianum cortigit: *primis incedentibus tenebris.* Sed illud præter veteres libros firmant hæc. Virgilius in Georg. *& obtenta denſantur nocte tenebræ.* Curtius lib. 4. *Cum ſubito ſpiſſæ nubes intendere ſe cœlo, & quicquid lucis internitebat, effuſa caligine exſtinctum eſt.* Ita lege: non *effuſa.* Lib. 8. *Adeo ſpiſſa intendere ſe nubes, ut conderent lucem.* Tacitus 3. hiſtor. *Tantum fœdarum volucrum ſupervolitavit, ut nube atra diem obtenderent.* Ideo amictus noctis, vela, peplum, imaginantur poetæ. Euripides Ione: Μελαμπτερος ὑ νὺξ ἀσείρωτον ζυγὸς Ὀχημ' ἔπαλλεν. Nonnus 2. Διονυσ. σιγαλέη νὺξ Οὐρανὸν ἀστερόεντα διηχλαίνουσα χιτῶνι. Et Muſæus, Κυανόπτερος ὑπνοφόρος ἐπεσκίαζε δόμους. Denique Livius ipſe lib. 7. *Namque & lapidibus pluit, & nox interdiu viſa intendi.*

c *In convivio luxuque.*] Malim: *quum in convivio luſuque cum æqualibus viderant tempus terentes.* non *luxuque.* Statius 5. Theb. *Dapibus ludoque licenti Fit modus.* Noſter lib. 40. *Qualætitia, quo luſu apud me celebratum heſternum convivium ſit.*

videbatur, ægrius ferens, confestim Turno necem machinatur, ut eundem terrorem, quo civium animos domi oppresserat, Latinis injiceret. & quia pro imperio palam interfici non poterat, oblato falso crimine insontem oppressit. per adversæ factionis quosdam Aricinos, [e] servum Turni auro corrupit, ut in diversorium ejus vim magnam gladiorum inferri clam fineret. ea quum una nocte perfecta essent, Tarquinius paulo ante lucem accitis ad se principibus Latinorum, quasi re nova perturbatus, *moram suam hesternam, velut Deorum quadam providentia illatam,* ait, *saluti sibi atque illis fuisse. ab Turno dici sibi & primoribus populorum parari necem, ut Latinorum solus imperium teneat. Aggressurum fuisse hesterno die in concilio. dilatam rem esse, quod auctor concilii abfuerit, quem maxime peteret. Inde illam absentis insectationem esse natam, quod* [f] *morando spem destituerit. Non dubitare, si vera deferantur, quin prima luce, ubi ventum in concilium sit, instructus cum conjuratorum manu armatusque venturus sit. Dici gladiorum ingentem numerum esse ad eum convectum. id vanum necne sit, extemplo sciri posse. Rogare eos, ut inde secum ad Turnum veniant.* Suspectam fecit rem, & ingenium Turni ferox, & oratio hesterna, & mora Tarquinii; quod videbatur ob eam differri cædes potuisse. Eunt inclinatis quidem ad credendum

e *Servum Turni auro corrupit in.*] Flor. *Servos T. a. corrupit, ut in diversorium e. v. m. gl. inf. clam finerent.* Dionysius: Τῇ γὰρ παρασκευαζόντων τὰ περὶ τὸν ὑποζύγιον καὶ τὴν ἀποσκευὴν ὁ Τύρνος ἀναπόντων τοὺς πονηροτάτους ἐξόδρων καὶ διαφθείραν χρήμασιν. Particula exstabat in editis ante Rhenanum, quam malo consilio ille sustulit.

f *Morando spem destituerit.*] Videri jubet Sigonius, utrum rectius dicatur, *destituo spem*, an *Spes me destituit.* Sed neutrum rectius altero, utrumque recte satis dicimus: priore enim me defuisse spei, posteriore me à spe frustra habitum pronuntio. In isto culpam facimus aliquam ejus, quem destituisse spem nostram dicimus; in hoc nullius exprimitur culpa. Livius lib. 35. *Si tu spem meam destitueris, ubicumque vires, ubi arma esse sciam, inveniam toto orbe terrarum quarens aliquos Romanis hostes.* Iustinus lib. 4. *Seu pudore male acta rei, seu destituta spei civium.* Sic *destituere exspectationem* Livius 25, 18. 35, 44. Hoc igitur aptius eo, quia fingit Tarquinius infensiorem fuisse Turnum ira Fimbriana, quod non ultro oblato corpore ferrum receperit: doluisse quod adveniendo tardius iritas fecerit insidias sibi paratas. Polybius lib. 17. εἰς αἰτίας σπερκλείσθη τὰς ἐν τοῖς ἰδίοις οἰκείταις καὶ φίλοις ἐλπίδας, ἀλλ' ὅμως ἐπὶ τοιούτοις ἐγκατέλιπεν.

VARIO

dendum animis, tamen nisi gladiis deprehensis, cætera vana existimaturi. Ubi est eo ventum, Turnum ex somno excitatum circumsistunt custodes; comprehensisque servis, qui caritate domini vim parabant, quum gladii abditi ex omnibus locis diverticuli protraherentur; enimvero manifesta res visa. injectæque Turno catenæ: & confestim Latinorum concilium magno cum tumultu advocatur. Ibi tam atrox invidia orta est, gladiis in medio positis, ut indicta caussa, novo genere lethi, dejectus ad caput aquæ Ferentinæ, crate superne injecta, saxisque congestis, mergeretur. Revocatis deinde 52
ad concilium Latinis, Tarquinius, collaudatisque qui Turnum novantem res pro manifesto parricidio merita pœna affecissent, ita verba fecit: *Posse quidem se vetusto jure agere, quod quum omnes Latini ab Alba oriundi sint, in eo fœdere teneantur, quo ab Tullo res omnis Albana cum colonis suis in Romanum cesserit imperium. Cæterum se utilitatis id magis omnium caussa censere, ut renovetur id fœdus: secundaque potius fortuna populi Romani, ut participes Latini fruantur, quam urbium excidia, vastationesque agrorum quas Ancoprius, patre deinde suo regnante, perpessi sint, semper aut exspectent, aut patiantur.* Haud difficulter persuasum Latinis quanquam in eo fœdere superior Romana res erat. cæterum & capita nominis Latini stare, ac sentire cum rege videbant, & Turnus sui cuique periculi, si adversatus esset, recens erat documentum. Ita renovatum fœdus, indictumque junioribus Latinorum, ut ex fœdere die certa ad lucum Ferentinæ armati frequentes adessent. Qui ubi ad edictum Romani regis ex omnibus populis convenêre: ne ducem suum, neve secretum imperium, propriave signa haberent, [1] miscuit manipulos ex Latinis Romanisque

VARIORUM.

1 *Miscuit manipulos ex Latinis, Romanisque ut ex binis singulos faceret, &c.*] Manipulus decem continet milites. Ex binis ergò singulos fecit, cum ex duobus manipulis altero Latinorum, Romanorum altero quinos ex hoc, & ex illo quinos milites sumeret, & unum mistum componeret. Ex singulis porrò binos, cum duas unius manipuli partes in duos divideret. Quos geminavit cum eundem

que, [2] ut ex binis singulos faceret, binosque ex singulis. 53 ita geminatis manipulis, centuriones imposuit. Nec ut injustus in pace Rex, ita dux belli pravus fuit. quin ea arte æquasset superiores reges, ni degeneratum in aliis, huic quoque decori offeciſſet. Is primus Volscis bellum in ducentos amplius post suam ætatem annos movit: Suessamque Pometiam ex his vi cepit. ubi quum divendita præda quadringenta [a] talenta argenti aurique recepiſſet; concepit animo eam amplitudinem Jovis templi, quæ digna Deum hominumque rege, quæ Romano imperio, quæ ipsius etiam loci majestati esset. Captivam pecuniam in ædificationem ejus templi sepoſuit. Excepit deinde eum lentius spe bellum, quo Gabios [b] propinquam urbem nequicquam vi adortus, quum obsidendi quoque urbem spes pulso à mœnibus adempta esset, postremo minime arte Romana, fraude ac dolo, aggressus est. nam quum velut posito bello fundamentis templi jaciendis, aliisque urbanis operibus intentum se esse simularet; Sextus filius ejus, qui minimus ex tribus erat, transfugit ex composito Gabios, patris in se sævitiam intolerabilem conquerens; *Jam ab alienis in suos vertisse superbiam: & liberorum quoque eum frequentia tædere, ut quam in*

eundem manipulum ex Latinis Romanisque miscuisset. *Sigonius.*

2 *Ut ex binis singulos faceret.*] Mirus sermo: an *binis* pro dimidiatis intelligit? Illud autem *ita geminatis manipulis centuriones imposuit*: dubium an solos Romanos intelligere debeamus. Et paulo post *divendita præda*, rectius alii legunt, quam *dividendo prædam*. Et, *quadraginta auri argentique talenta*, ita intelligo, tantum videlicet, auri argentique fuisse, ut in pecunia fierent XL. talenta. *Glarean.*

GRONOVII.

a *Talenta argenti aurique recepiſſet.*] Andreas & quicquid prælto est veterum ante Iuntam: *aurique cepiſſet.* Florent. *argenti refeciſſet, capiſſet.* Vides ex duobus, quorum alterum Livii est, alterum correctoris, pejus illos legisse. Iustinus lib. 8. *More negotiantium, impensa belli alio bello refecturus.* Vide ad lib. 35, 1. Dionysius quoque tantum argenti definit in concipienda summa: τὸ δὴ τοῖς ἱεροῖς διαφθὰν δοκοῦσαν τετρακοσίων ἡμιτάλαντον. Nec tamen *recepiſſet* Latinum esse negamus: nam ita Plautus Persa 1, 1. *quin si ego-met totus vincam, vix recipi potesit. Quod tu me rogas.* Cicero pro Rabirio repetundarum reo: *si tantum ex ejus bonis, quanta summa litium fuisset, populus recepiſſet.*

b *Propinquam urbem nec quicquam vi adortus, quum obsidendi quoque urbem.*] Dele

in curia solitudinem fecerit, domi quoque faciat: ne quam stirpem, ne quem hæredem regni relinquat. Se quidem inter tela ac gladios patris elapsum, nihil usquam sibi tutum, nisi apud hostes L. Tarquinii credidisse. Nam, [c] *ne errarent, manere his bellum, quod positum simuletur: & per occasionem eum incautos invasurum. quod si apud eos supplicibus locus non sit, pererraturum se omne Latium:* [d] *pulsumque se inde, Volscos & Æquos, & Hernicos petiturum: donec ad eos perveniat, qui à patrum crudelibus atque impiis suppliciis tegere liberos sciant. Forsitan etiam ardoris aliquid ad bellum armaque se adversus superbissimum regem* [1] *ac ferocissimum populum inventurum.* Quum si nihil morarentur, infensus ira porro inde abiturus videretur; benigne ab Gabinis excipitur. vetant mirari, si qualis in cives, qualis in socios, talis ad ultimum in liberos esset. In seipsum postremo sæviturum, si alia desint. Sibi vero gratum adventum ejus esse: futurumque credere brevi, ut illo adjuvante, ab portis Gabinis sub Romana mœnia bellum transferatur. Inde in concilia publica 54
adhiberi. ubi quum de aliis rebus assentire se veteribus Gabinis diceret, quibus hæ notiores essent; ipse identidem

Dele fidenter postremam vocem.

c *Ne errarent, manere his bellum.*] Et hic oportuit infuscare Sigonianum codicem: *imminere.* At multo grandius est fortiusque *manere*: illo futurum dicitur, hoc præsens. Quod putatis positum esse bellum, cum maxime geritur & continuatur: consistit modo paullum, dum occasio invadendi exspectatur. Vtitur arte Livius, quam in alio simulato transfuga Sinone ponit Virgilius 2. Æneidos: *Et nunc quod patrias vento petiere Mycenas, Arma deosque parant comites, pelagoque remenso Improvisi aderunt.* Vbi bene Servius: *Sicut & factum est. Et artificiose: neque enim mentitur, & tamen decipit: nam verum metum falso metu abigit, ut dum reversuros timent, non timeant, ne non abierint.* Sic enim ibi legendum. Ita Sextus injiciendo, quasi prodita arcana re, nequum à patre, facit incautos sibi. Phrasis est nota. Iustinus lib. 6. *Quippe Athenienses, etsi fracta sint opes, manere tamen navalem usum.*

d *Pulsumque se inde Volscos.*] Flor. & Helm. ut lectum est ante Sigonium: *pererraturum se omne Latium, Volscosque se inde & Æquos.* Vbi tantum se superare videtur. aut scribendum: *Volscosque deinde.*

VARIORUM.

1 *Ac ferocissimum populum.*] Qui tandem? tunc ferocissimus populus? sub tyrannide? Nugæ. Lego *patrem*, non *populum*: ita ut Tarquinius dicatur superbus rex, ferocissimus pater. Eadem figura supra, *perfidos hospites, imbelles hostes.* Infra, *Superbo quondam regi, tum infesto exsuli.* Denique emendatio firmatur illis verbis: *qui à patrum crudelibus suppliciis.* Tan. Faber.

GRO-

dem belli auctor esse, in eo sibi præcipuam prudentiam assumere, quod utriusque populi vires nosset, sciretque invisam profecto superbiam regiam civibus esse, quam ferre ne liberi quidem potuissent. Ita quum sensim ad rebellandum primores Gabinorum incitaret, ipse cum promptissimis juvenum prædatum atque in expeditiones iret, & dictis factisque omnibus ad fallendum instructis vana accresceret fides; dux ad ultimum belli legitur. Ibi quum, inscia multitudine quid ageretur, prœlia parva inter Romam Gabiosque fierent, quibus plerumque Gabina res superior esset: tum certatim summi infimique Gabinorum Sex. Tarquinium dono Deûm sibi missum ducem credere. Apud milites vero obeundo pericula ac labores, pariter prædam munifice largiendo, tanta caritate esse, ut non pater Tarquinius potentior Romæ, quam filius Gabiis esset. Itaque postquam satis virium collectum ad omnes conatus videbat: tum è suis unum sciscitatum Romam ad patrem mittit, quidnam se facere vellet? quandoquidem ut omnia unus Gabiis posset, si Dii dedissent. Huic nuncio, quia credo dubiæ fidei videbatur, nihil voce responsum est. rex velut deliberabundus, in hortum ædium transit, sequente nuncio filii: ibi inambulans tacitus, summa papaverum capita dicitur baculo decussisse. Interrogando expectandoque responsum nuncius fessus, ut re imperfecta, redit Gabios, quæ dixerit ipse, quæque viderit, refert. seu ira, seu odio, seu superbia insita ingenio, nullam eum vocem emisisse. Sexto ubi quid vellet parens, quidve præciperet, tacitis ambagibus, patuit; primores civitatis, criminando alios apud populum, alios sua ipsos invidia opportunos interemit. multi palam: quidam, in quibus minus speciosa criminatio erat futura, clam interfecti. Patuit quibusdam volentibus fuga, aut in exilium acti sunt, absentiumque bona juxta atque interemptorum divisa fuere. Largitionis inde prædæque & privati dulcedine commodi, sensus malorum publicorum adimi,

donec

donec orba consilio auxilioque Gabina res, regi Romano sine ulla dimicatione in manum traditur. Gabiis re- 55
ceptis, Tarquinius pacem cum Æquorum gente fecit: fœdus cum Tuscis renovavit. Inde ad negotia urbana animum convertit. quorum erat primum, ut Jovis templum in monte Tarpeio, monumentum regni sui nominisque relinqueret: Tarquinios reges ambos, patrem vovisse, filium perfecisse. Et ut libera à cæteris religionibus area esset tota Jovis templique ejus, quod inædificaretur; [a] exaugurare fana sacellaque statuit: quæ aliquot ibi à Tatio rege primum in ipso discrimine adversus Romulum pugnæ, vota, consecrata, inaugurataque postea fuerant. Inter principia condendi hujus operis, moviisse numen ad indicandam tanti imperii molem traditur Deos? nam quum omnium sacellorum exauguraciones admitterent aves, in Termini fano non addixere. idque omen augurium que ita acceptum est, non motam Termini sedem, unumque eum Deorum non evocatum sacratis sibi finibus, firma stabiliaque cuncta portendere. Hoc perpetuitatis auspicio accepto, secutum aliud magnitudinem imperii portendens prodigium est. caput humanum integra facie aperientibus fundamenta templi dicitur apparuisse. Quæ visa species, haud per ambages, arcem eam imperii caputque rerum fore portendebat. idque ita cecinere vates, quique in urbe erant, quosque ad eam rem consultandam ex Etruria acciverant. Augebatur ad impensas regis animus. Itaque Pometinæ, manubiæ, quæ perducendo ad culmen operi destinatæ erant, vix in fundamenta suppeditavere. eo magis Fabio, præterquam quod antiquior est, crediderim, quadringenta ea sola talenta fuisse; quam Pisoni, qui quadraginta millia pondo argenti sepositа in eam rem scribit; [b] sum-

GRONOVII.

[a] *Exaugurare fana.*] Cato Originum lib. 1. apud Festum: *Fana in eo loco complura fuere, ea exauguravit, præterquam quod Termino fanum fuit. id nequitum exauguari.* Virgil.

[b] *Quam*

[b] ſummam pecuniæ, neque ex unius tum urbis præda ſperandam; & nullius, ne horum quidem magnificentiæ operum fundamenta non exſuperaturam. Intentus perficiendo templo, fabris undique ex Etruria accitis, non pecunia ſolum ad id publica eſt uſus, ſed operis etiam ex plebe, qui quum [c] haud parvus & ipſe militiæ adderetur labor, minus tamen plebs gravabatur, ſe templa Deûm exædificare manibus ſuis: quæ poſthac & ad alia, ut ſpecie minora, ſic laboris aliquanto majoris, traducebatur opera: foros in circo faciendos, [1] cloacamque maximam receptaculum omnium purgamentorum urbis ſub terram agendam: quibus duobus operibus vix nova hæc magnificentia quicquam adæquare potuit. His laboribus exercita plebe, quia & urbi multitudinem, ubi uſus non eſſet, oneri rebatur eſſe: & colonis mittendis occupari latius imperii fines volebat; Signiam Circeioſque colonos miſit: præſidia urbi futura terra marique. Hæc agenti, portentum terribile viſum, anguis ex columna

b *Quam ſummam pecuniæ.*] Si Piſo ipſe ſcitaretur, ſummam illam quadraginta millium pondo argenti eſſe immodicam, nec vel tum ſperandam ex unius urbis manubiis, vel ad ædificii fundamenta neceſſariam futuram, Rhenano manus daremus reponenti: *quia ſummam.* Sigonianus autem librarius cum pingeret: *quia ſumma ſpernenda:* & cætera in recto caſu, fruſtra religioni habuit plenius dare: *quia ea ſumma pecuniæ erat*: nihilo enim minus temeritas hominis agnoſcitur. Vnica ratio curandi hunc locum eſt exigere *τὸ quam*, moram & nodum omnis boni ſenſus. Sic enim voluerat Livius: *qui quadraginta millia pondo argenti ſepoſita in eam rem ſcribit: ſummam pecuniæ.* per epexegeſin, quam Grammatici vocant: eſtque pro eo ac ſi dixiſſet: *qua ſumma neque ex unius tum urbis præda erat ſperanda &c.* Quod cum obſervaſſem, vidi deinde Glareano idem animadverſum. Quadraginta talenta ſunt ſeſtertium nonagies ſexies, noſtri nummi 240000. Philippum, pondo argenti 24000. At quadraginta millia pondo argenti ſunt centies ſexagies ſeſtertium, noſtri ſummi 400000. Philippum, talenta 666. minæ quadraginta.

c *Haud parvus & ipſe.*] Quis hic toleret Sigonianum, *ipſi?* Qui labor ædificandi, & ipſe haud parvus, cum adderetur militiæ, inquit.

VARIORUM.

1 *Cloacamque maximam.*] Erat hæc *cloaca* ad Iovis Statoris ædem in tres ductus diviſa; quorum duo poſtmodum clauſi ſunt: tertius per lacum Curtium ſub foro Romano, per Palatini montis radices, in Velabrum aqua limpidiſſima fluebat, & inde canali è ſaxis quadratis exſtructo, in Tiberim effluebat. Plures olim erant cloacæ, eæque publicæ: verum cum urbs à Gallis capta atque incenſa eſſet, & quiſque domicilium ſibi reædificaret, factum eſſe ut quæque domus

Digitized by Google

lumna lignea elapsus, quum terrorem fugamque in regiam fecisset, ipsius regis non tam subito pavore perculit pectus, quam anxiis implevit curis. Itaque quum ad publica prodigia Etrusci tantum vates adhiberentur, hoc, velut domestico exterritus visu, Delphos ad maxime inclitum in terris oraculum mittere statuit. neque responsa sortium ulli alii committere ausus, duos filios per ignotas ea tempestate terras, ignotiora maria in Græciam misit. Titus & Aruns profecti. comes his additus [2] L. Iunius Brutus, Tarquinia sorore regis natus, juvenis longe alius ingenio quam cujus simulationem induerat. Is quum primores civitatis, in quibus fratrem suum, ab avunculo interfectum audisset; neque in animo suo quicquam regi timendum, neque in fortuna concupiscendum relinquere statuit: contemptu tutus esse, ubi in jure parum præsidii esset. Ergo ex industria factus ad imitationem stultitiæ, quum se suaque prædæ esse regi sineret, Bruti quoque haud abnuit cognomen: ut sub ejus obtentu cognominis, liberator ille populi Romani, animus latens [a] opperiretur tempora sua. Is tum ab Tarquiniis ductus Delphos, ludibrium verius quam comes, aureum baculum inclusum corneo cavato ad id baculo tulisse donum Apollini dicitur, per ambages effigiem ingenii sui. Quo postquam ventum est, perfectis patris mandatis, cupido incessit animos juvenum,

Brutus

mus suam fermè & propriam cloacam habeat. Vide Marlian. lib. 3. cap. 18. *Godelevæus.*

2 *L. Iunius Brutus Tarquinia sorore regis.*] Dionysius hanc amitam regis facit, Prisci Tarquinii filiam, id quod verisimilius est. Et Tarquinium Superbum, non multo majorem natu fuisse Bruto: imò Bruti filios cum Tarquinii filiis prope eadem fuisse ætate, ex conjuratione postea patet. *Glarean.*

GRONOVII.

a *Aperiretur tempore suo.*] Mss. fere *operiretur.* Valde salivam movet Rhenani, quod & Fl. habet, & Helm. notavitque è suo Muretus: *latens opperiretur tempora sua.* Sic noster lib. 4. *Si Ardeates sua tempora exspectare vellent.* Lib. 22. *Si maturitas temporum exspectata foret.* Lib. 31. *Deliberationis ejus, cujus ipse maturitatem exspectandam putaret.* Seneca de benef. 2, 25. *Illum velut in certamen cursus compositum & carceribus inclusum, opperiri debere tempus suum, ad quod velut signo dato prosiliat.* Plutarchus in Pyrrho: μηδὲν ἐπιπηδᾶς ἀπροσδιορίστως, ἀλλὰ προσταξάσης ἡσυχίαν ἄγειν καὶ παρομοιοῦν τὸ ἰσωτὸν καιρῷ.

num, ſciſcitandi ad quem eorum Regnum Romanum eſſet venturum. Ex infimo ſpecu vocem redditam ferunt; *Imperium ſummum Romæ habebit, qui veſtrum primus, ô juvenes, oſculum matri tulerit.* Tarquinii, ut Sextus qui Romæ relictus fuerat, ignarus reſponſi, experſque imperii eſſet, rem ſumma ope taceri jubent; ipſi inter ſe uter prior, quum Romam rediſſet, matri oſculum daret, ſorti permittunt. Brutus alio ratus ſpectare Pythicam vocem, velut ſi prolapſus cecidiſſet, terram oſculo contigit: ſcilicet quod ea communis mater omnium mortalium eſſet. Reditum inde Romam, ubi adverſus Rutu-
57 los bellum ſumma vi parabatur. Ardeam Rutuli habebant, gens ut in ea regione atque in ea ætate, [1] divitiis præpollens. eaque ipſa cauſſa belli fuit, quod rex Romanus tum ipſe ditari, exhauſtus magnificentia publicorum operum, tum præda delinire popularium animos ſtudebat; præter aliam ſuperbiam regno infeſtos etiam, quod ſe in fabrorum miniſteriis ac ſervili tamdiu habitos operę ab rege indignabantur. [b] Tentata res eſt, ſi primo impetu capi Ardea poſſet. ubi id parum proceſſit, obſidione munitionibuſque cœpti premi hoſtes. In iis ſtativis, ut fit longo magis quam acri bello, ſatis liberi commeatus erant: primoribus tamen magis, quam militibus.

b *Tentata res eſt primum, ſi primo impetu.*] Sic veteres. Vacare adverbium ait Rhenanus: ego potius ἐπίθετον. nam ut *primo impetu* caperetur illa difficilis & magnanimis regnata viris Ardea, ne Tarquinius quidem videtur ſperaſſe. Sed *impetu* capi poſſe, id eſt, corona vel alioqui vi oppugnando, poſt aliquot certe conatus, non improbum erat ſperare. Lib. 6. *Fuſis hoſtibus caſiſque cum caſtra impetu cepiſſet dictator.* Lib. 10. *Poſtumius Milioniam oppugnare adortus vi primo atque impetu; deinde poſtquam ea parum procedebant, opere ac vineis demum injunctis muro cepit.* Tacitus 14. ann. *ex duobus caſtellis, in quæ confugerant Armenii, alterum impetu captum; qui primam vim depulerant, obſidione coguntur.* Eodemque: *Et cætera quidem impetu direpta aut incenſa ſunt: templum, in quo ſe miles conglobaverat, biduo obſeſſum oppugnatumque.* Prioris membri ſimile eſt lib. 2. *Ac primo tentata res eſt, ſi diſpoſitis clientibus disjicere rem poſſent.*

VARIORUM.

1 *Divitiis præpollens.*] *Eſt quidem foris, læta opum perſona, at intus plena amaritudine eſt. Neque enim ſolummodo Divitem quocunque bello vincit indigentior:* ſed ideo proprie oppugnatur quia dives eſt. Conſulatur inter alios Seneca lib. 6. de Benef. cap. 3.

2 *Lau-*

litibus. Regii quidem juvenes interdum ocium conviviis commessationibusque inter se terebant. forte potantibus his apud Sextum Tarquinium, ubi & Collatinus cœnabat Tarquinius Egerii filius, incidit de uxoribus mentio: suam quisque [2] laudare miris modis. inde certamine accenso, Collatinus negat *verbis opus esse, paucis id quidem horis posse sciri, quantum cæteris præstet Lucretia sua. Quin, si vigor juventæ inest, conscendimus equos, invisimusque præsentes nostrarum ingenia? Id cuique spectatissimum sit, quod nec opinato viri adventu occurrerit oculis.* Incaluerant vino. [a] age sane, omnes citatis equis advolant Romam. Quo quum [b] primis se intendentibus tenebris pervenissent, pergunt inde Collatiam: ubi Lucretiam, haudquaquam ut regias nurus, quas [c] in convivio luxuque cum æqualibus viderant tempus terentes, sed nocte sera deditam lanæ inter lucubrantes ancillas in medio ædium sedentem inveniunt. Muliebris certaminis laus penes Lucretiam fuit. adveniens vir Tarquiniique excepti benigne. victor

2 *Laudare miris modis suam.*] Stulte. Sic & sibi perniciem accersiit Candaules. Videantur proverbia Salomonis cap. 19. vers. 10. *Gruter.*

GRONOVII.

a *Age sane, omnes citatis.*] Distinguendum videtur: *Incaluerant vino age sane, omnes citatis equis advolant Romam.* Intellige omnes ita dixisse & ad sensum testatos. Plautus Menæchmis: *hunc comburamus diem.* P. *Age sane, quando æquum rogas, quam mox incendo rogum.* Pseudolo; *quid minitare? habeo tergum.* B. *Age sane.* Cicero 2. de finibus. *Recte, inquit, intelligis. Age sane, inquam, sed erat æquius Triarium aliquid de nostra dissensione judicare.*

b *Primis se intendentibus tenebris.*] Vir doctissimus ad Ammianum corrigit: *primis incedentibus tenebris.* Sed illud præter veteres libros firmant hæc. Virgilius in Georg. *& obtenta densantur nocte tenebræ.* Curtius lib. 4. *Cum subito spissa nubes intendere se cœlo, & quicquid lucis internitebat, offusa caligine exstinctum est.* Ita lege: non *effusa.* Lib. 8. *Adeo spissa intendere se nubes, ut conderent lucem.* Tacitus 3. histor. *Tantum fœdarum volucrum supervolitavit, ut nube atra diem obtenderent.* Ideo amictus noctis, vela, peplum, imaginantur poëtæ. Euripides Ione: Μελάμπεπλος ἢ νὺξ ἀσείρωτον ζυγοῖς Ὀχημ' ἔπαλλεν. Nonnus 2. Διονυσ. σιγαλέη νὺξ Οὐρανὸν ἀστεροέντι διεχλαίνωσε χιτῶνι. Et Musæus, Κυανόπεπλον ἐπιτρώσκουσαν ὁμίχλην. Denique Livius ipse lib. 7. *Namque & lapidibus pluit, & nox interdiu visa intendi.*

c *In convivio luxuque.*] Malim: *quas in convivio lusuque cum æqualibus viderant tempus terentes.* non *luxuque.* Statius 5. Theb. *Dapibus ludoque licenti Fit modus.* Noster lib. 40. *Qualatitia, quo lusu apud me celebratum hesternum convivium sit.*

ctor maritus comiter invitat regios juvenes. Ibi Sextum Tarquinium mala libido Lucretiæ per vim stuprandæ capit. tum forma, tum spectata castitas incitat. Et tum quidem ab nocturno juvenili ludo in castra redeunt.
58 Paucis interjectis diebus, Sextus Tarquinius inscio Collatino cum comite uno Collatiam venit. ubi exceptus benigne ab ignaris consilii, quum post cœnam in hospitale cubiculum deductus esset; amore ardens, postquam satis omnia tuta circa, sopitique omnes videbantur, stricto gladio ad dormientem Lucretiam venit, sinistraque manu mulieris pectore oppresso, *Tace Lucretia*, inquit, *Sextus Tarquinius sum, ferrum in manu est: moriere, si emiseris vocem.* Quum pavida è somno mulier, nullam opem prope mortem imminentem videret, tum Tarquinius fateri amorem; orare, miscere precibus minas: versare in omnes partes muliebrem animum. ubi obstinatam videbat, & ne mortis quidem metu inclinari, addit ad metum dedecus. cum mortua jugulatum servum nudum positurum ait, ut in sordido adulterio necata dicatur. Quo terrore quum vicisset obstinatam pudicitiam velut victrix libido, profectusque inde Tarquinius ferox expugnato decore muliebri esset; Lucretia mœsta tanto malo nuntium Romam eundem ad patrem, Ardeamque ad virum mittit, ut cum singulis fidelibus amicis veniant: ita facto maturatoque opus esse: rem atrocem incidisse.
Sp. Lucretius cum P. Valerio Volesi filio, Collatinus cum L. Junio Bruto venit; cum quo forte Romam rediens, ab nuncio uxoris erat conventus. Lucretiam sedentem mœstam in cubiculo inveniunt. adventu suorum lacrimæ obortæ: quærentique viro, *Satin salvæ? minime*, inquit, *quid enim salvi est mulieri amissa pudicitia? Vestigia viri alieni, Collatine, in lecto sunt tuo. Cæterum corpus est tantum violatum, animus insons. mors testis erit. Sed date dextras fidemque, haud impune adultero fore. Sextus est Tarquinius, qui hostis pro hospite priore nocte vi armatus mihi sibique, si vos viri estis, pestiferum hinc abstulit gaudium.* Dant ordine omnes fidem:

fidem: consolantur ægram animi, avertendo noxam ab coacta in auctorem delicti. mentem peccare, non corpus: & unde consilium abfuerit, culpam abesse. *Vos*, inquit, *videritis quid illi debeatur: ego me, etsi peccato absolvo, supplicio non libero. nec ulla deinde impudica Lucretia exemplo vivet.* Cultrum, quem sub veste abditum habebat, eum in corde defigit: prolapsaque in vulnus, moribunda cecidit. Conclamant vir paterque. Brutus illis luctu oc- 59
cupatis cultrum ex vulnere Lucretiæ extractum manantem cruore præ se tenens, *Per hunc*, inquit, *castissimum ante regiam injuriam, sanguinem juro, vosque Dii, testes facio, me L. Tarquinium Superbum, cum scelerata conjuge, & omni liberorum stirpe, ferro, igni,* [d] *quacunque dehinc vi possim, exsequuturum. nec illos, nec alium quenquam regnare Romæ passurum.* Cultrum deinde Collatino tradit. Inde Lucretio ac Valerio, stupentibus miraculo rei, unde novum in Bruti pectore ingenium, ut præceptum erat, jurant: totique ab luctu versi in iram, Brutum jam inde ad expugnandum regnum vocantem sequuntur ducem. Elatum domo Lucretiæ corpus, in forum deferunt, concientque miraculo, ut fit, rei novæ atque indignitate homines; pro se quisque scelus regium ac vim queruntur. Movet tum patris mœstitia, tum Brutus, castigator lacrimarum atque

d *Quacumque dehinc vi possim exacturum* | Ab Rhenano est, cum libri Mss. & edd. antiquæ, vel *exsequuntur*, vel *exsecuturum*. Et hoc placebat olim, ut *exsequi* ponitur interdum, ut significet, persequi, ulcisci. Lib. 3. *Cum deorum hominumque simul violata jura exsequemur*. Lib. 4. *Iis publici privatique doleris exsequendi jus potestatemque ex duobus noxiis capitibus datam*. Vespasianus Suetonio *offensarum inimicitiarumque minime exsecutor*. Tertullianus lib. 1. adv. nationes 9. *Nam non irascerentur nobis in animadversione cunctantibus, si ipsi exsequi possent*. Ita maneat: nec conjectemus: *si ipsi ex se quid possint*. Vitur sæpe alibi. Et quis ignorat in rescripto D. Antonini: *sciat me hoc admissum adversus se severius exsecuturum*. Sed in his omnibus multisque aliis desidero exemplum, quo *exsequi aliquem* dicatur. Aut enim sine casu aut non cum casu personæ, sed rei positum invenio. Contra video alterum persæpe, ubi hujus historiæ Livius meminit, conspici. Lib. 2 *Qui tantum gloriæ Superbo exacto rege meruit*. Lib. 4. *Ciaudiam certe gentem, post reges exactos, ex Sabinis in civitatem accepimus*. Iterumque: *ex qua urbe reges exactos scires*. Lib. 6. *Cum Po. Romanum vere exactos ex urbe reges & stabilem libertatem suam existimaturum*. Lib. 9. *Exactores regum Iunii Valeriique*.

atque inertium querelarum, auctorque quod viros, quod Romanos deceret, arma capiendi adversus hostilia ausos. Ferociſſimus quiſque juvenum cum armis voluntarius adeſt. ſequitur & cætera juventus. Inde pari præſidio relicto Collatiæ ad portas, cuſtodibuſque datis, ne quis eum motum regibus nunciaret; cæteri armati duce Bruto Romam profecti. Ubi eo ventum eſt, quacunque incedit armata multitudo, pavorem ac tumultum facit: rurſus ubi anteire primores civitatis vident, quicquid ſit, haud temere eſſe rentur. Nec minorem motum animorum Romæ tam atrox res facit, quam Collatiæ fecerat. Ergo ex omnibus locis urbis in forum curritur. Quo ſimul ventum eſt, præco ad tribunum Celerum, in quo tum magiſtratu forte Brutus erat, populum advocavit. Ibi oratio habita, nequaquam ejus pectoris ingeniique quod ſimulatum ad eam diem fuerat, de vi ac libidine Sexti Tarquinii, de ſtupro infando Lucretiæ & miſerabili caſu, de orbitate Tricipitini, cui morte filiæ cauſa mortis indignior ac miſerabilior eſſet. addita ſuperbia ipſius regis, miſeriæque & labores plebis in foſſas cloacaſque exhauriendas demerſæ. Romanos homines victores omnium circa populorum, opifices ac lapicidas pro bellatoribus factos. Indigna Servii Tullii regis memorata cædes, & invecta corpori patris nefando vehiculo filia: invocatique ultores parentum Dii. His atrocioribuſque, credo, aliis, quæ præſens rerum indignitas haudquaquam relatu ſcriptoribus facilia ſubjicit, memoratis, incenſam multitudinem perpulit, ut imperium regi abrogaret, exuleſque eſſe juberet L. Tarquinium cum conjuge ac liberis. Ipſe junioribus qui ultro nomina dabant, lectis armatiſque, ad concitandum inde adverſus regem exercitum Ardeam in caſtra eſt profectus; imperium in urbe Lucretio, præfecto urbis jam ante ab rege inſtituto, relinquit. Inter hunc tumultum Tullia domo profugit: execrantibus quacunque incedebat invocantibuſque parentum furias viris mulieribuſque.

Digitized by Google

busque. Harum rerum nunciis in castra perlatis; quum 60
re nova trepidus rex pergeret Romam ad comprimendos motus, flexit viam Brutus (senserat enim adventum) ne obvius fieret; eodemque fere tempore diversis itineribus Brutus Ardeam, Tarquinius Romam, venerunt. Tarquinio clausæ portæ, exiliumque indictum: liberatorem urbis, læta castra accepere; exactique inde liberi regis. Duo patrem secuti sunt, qui exulatum Cæren in Etruscos ierunt. Sextus Tarquinius Gabios, tanquam in suum regnum profectus, ab ultoribus veterum simultatum, quas sibi ipse cædibus rapinisque conciverat, est interfectus. L. Tarquinius Superbus regnavit annos quinque & viginti. Regnatum Romæ ab condita urbe ad liberatam annos ducentos quadraginta quatuor. [1] Duo consules inde comitiis centuriatis à præfecto urbis ex commentariis Servii Tullii creati sunt; L. Junius Brutus, & L. Tarquinius Collatinus.

EPI-

VARIORUM.

1 *Duo consules inde comitiis centuriatis à præfecto urbis, &c.*] Ita propè Dionysius, præterquam quod comitia à Sp. Lucretio patre Lucretiæ Interrege, non præfecto, habita fuisse scribit. Quod autem ex commentariis Ser. Tullii ait, ad Centuriata comitia pertinet, quorum ille rationem habendorum primus tradidit. *Sigonius.*

EPITOME
LIBRI II.

Brutus jurejurando populum adſtrinxit, neminem regnare Romæ paſſurum: Tarquinium Collatinum collegam ſuum propter affinitatem Tarquiniorum ſuſpectum, coëgit conſulatu ſe abdicare, & civitate cedere. bona regum diripi juſſit: agrum Marti conſecravit: qui Campus Martius nominatus eſt. adoleſcentes nobiles, in quibus ſuos quoque & ſororis filios, quia conjuraverant de recipiendis regibus, ſecuri percuſſit, ſervo indici, cui Vindicius nomen fuit, libertatem dedit: ex cujus nomine vindicta eſt appellata. Quum adverſus reges, qui contractis Veientium, & Tarquinienſium copiis bellum intulerant, exercitum duxiſſet, in acie cum Arunte filio Superbi commortuus eſt: eumque matrona annum luxerunt. P. Valerius conſul legem de provocatione ad populum tulit. Capitolium dedicatum eſt. Porſena Rex Cluſinorum, bello pro Tarquiniis ſuſcepto, quum ad Janiculum veniſſet, ne Tiberim tranſiret, virtute Coclitis Horatii prohibitus eſt; qui, dum alii pontem ſublicium reſcindunt, ſolus Etruſcos ſuſtinuit: & ponte rupto, armatus ſe in flumen miſit: & ad ſuos tranavit. Alterum acceſſit virtutis exemplum à Mucio: qui, quum ad feriendum Porſenam caſtra hoſtium intraſſet, occiſo ſcriba, quem regem eſſe putabat, comprehenſus, impoſitam altaribus manum in quibus ſacrificatum erat, exuri paſſus eſt: dixitque tales trecentos eſſe conjuratos in mortem ipſius regis. quorum admiratione coactus Porſena pacis conditiones ferre, bellum omiſit, acceptis obſidibus. ex quibus virgo una Cloelia deceptis cuſtodibus per Tiberim ad ſuos tranavit: & quum reddita eſſet Porſenæ; honorifice remiſſa, equeſtrique ſtatua donata eſt. Ap. Claudius ex Sabinis Romam transfugit: ob hoc Claudia tribus adjecta eſt. Numerus tribuum ampliatus eſt, ut eſſent viginti una. Adverſus Tarquinium Superbum cum Latinorum exercitu bellum inferentem, A. Poſtumius dictator proſpere pugnavit apud lacum Regillum. Plebs, quum propter

Digitized by Google

propter nexos ob æs alienum Sacrum in montem secessisset, consilio Menenii Agrippæ à seditione revocata est. Idem Agrippa quum decessisset, propter paupertatem publico impendio elatus est. Tribuni plebis quinque creati sunt. Oppidum Volscorum Corioli captum est virtute & opera C. Marcii, qui ob hoc Coriolanus vocatus est. Tib. Atinius, vir de plebe, quum in visu admonitus esset, ut de quibusdam religionibus ad Senatum perferret, & neglexisset, amisso filio, debilis factus, posteaquam delatus ad Senatum lectica, eadem illa indicaverat, usu pedum recepto; domum reversus est. Quum C. Marcius Coriolanus, qui in exilium erat pulsus, dux Volscorum factus, exercitum hostium urbi Romæ admovisset, & missi ad eum primum legati, postea sacerdotes frustra deprecati essent, ne bellum patriæ inferret: Veturia mater, & Volumnia uxor impetraverunt ab eo, ut recederet. Lex agraria primum lata est. Sp. Cassius consularis regni crimine damnatus est, necatusque. Oppia virgo Vestalis ob incestum viva defossa est. Quum vicini hostes Veientes, incommodi magis, quam graves essent, familia Fabiorum id bellum gerendum depoposcit. missique in id trecentos sex armatos: qui ad Cremeram ad unum ab hostibus cæsi sunt: uno impubere domi relicto. Appius Claudius consul quum adversus Volscos contumaciâ exercitus male pugnatum esset, decimum quemque militum fuste percussit. Res præterea adversum Volscos, & Æquos & Veientes, & seditiones inter Patres, plebemque continet.

LIBE-

Dionysius ac Livius in Consulum nominibus, quod ad primos duos attinet annos liberatæ Vrbis conveniunt; in tertio ac deinceps differunt. Nam Dionysius tertii anni Coss. facit P. Valerium Publicolam tertium; ac M. Horatium iterum. Livius pro Horatio P. Lucretium ponit, quod nomen mihi suspectum. Et sic alibi. *Glareanus.*

LIBERI jam hinc populi Romani res, pace belloque gestas, annuos magistratus, imperiaque legum potentiora quam hominum peragam. Quæ libertas ut lætior esset, proximi regis superbia fecerat. nam priores ita regnarunt, ut haud immeritò omnes deinceps conditores [a] partium cœptæ urbis, quas novas ipsi sedes ab se auctæ multitudini addiderunt, numerentur: neque ambigitur, quin Brutus idem, qui tantum gloriæ Superbo exacto rege meruit, pessimo publico id facturus fuerit, si libertatis imminaturæ cupidine priorum regum alicui regnum extorsisset. Quid enim futurum fuit, si illa pastorum convenarumque plebs transfuga ex suis populis, sub tutela inviolati templi, aut libertatem, aut certe impunitatem adepta, soluta regio metu, agitari cœpta esset tribunitiis procellis? & in aliena urbe cum patribus serere certamina, priusquam pignora conjugum ac liberorum, caritasque ipsius soli, cui longo tempore assuescitur, animos eorum consociasset? Dissipatæ res nondum adultæ discordia forent: quas fovit tranquilla moderatio imperii, eoque nutriendo perduxit, ut bonam frugem libertatis maturis jam viribus ferre possent. Libertatis autem originem inde magis, quia annuum imperium consulare factum est, quam quod deminutum quicquam sit ex regia potestate, numeres. [1] Omnia jura, omnia insignia primi consules tenuere. id modo cautum est, ne, si ambo fasces haberent, duplicatus terror videretur. Brutus prior

GRONOVII.

a *Partium cœptæ urbis.*] *Certe*, quod Rhenanus ex Borbet. profert, legitur & in Helmstadiensi, & quo magis considero, magis placet. Est enim temperamentum vocabuli præcedentis: quasi dixisset: *conditores (ne nimium putes, non dico Vrbis, sed) partium duntaxat urbis: partium minimum urbis.* Sed & placet ejusdem libri *multitudinis.* Est enim integrum: quas partes, sedes ab se auctæ multitudinis, ipsi addiderunt urbi à Romulo conditæ.

VARIORUM.

1 *Omnium cura*] Nimirum lictores cum fascibus, trabeam prætextam, sellam curulem, cæteraque regum insignia. *Godelav.*

2 *Con-*

prior concedente collega fasces habuit: qui non acrior vindex libertatis fuerat, quam deinde custos fuit. Omnium primum avidum novæ libertatis populum, ne postmodum flecti precibus aut donis regiis posset, jurejurando adegit, neminem Romæ passuros regnare. Deinde quo plus virium in senatu frequentia etiam ordinis faceret, cædibus regis deminutum Patrum numerum, primoribus equestris gradus, lectis ad trecentorum summam explevit. traditumque inde fertur, ut in senatum vocarentur, qui patres quique conscripti essent.[2] conscriptos videlicet in novum senatum appellabant lectos. Id mirum quantum profuit ad concordiam civitatis, jungendosque Patribus plebis animos. Rerum deinde divinarum habita cura. & quia quædam publica sacra per ipsos reges factitata erant, [a] ne ubiubi regum desiderium esset, regem sacrificulum creant. Id sacerdotium pontifici subjecere, [b] ne additus nomini honos aliquid libertati, cujus tunc prima erat cura, officeret. ac nescio an nimis undique eam minimis quoque rebus muniendo, modum

2 *Conscriptos videlicet novum.*] Lege ex antiquæ lectionis fide: *videlicet in novum.* Sic supra dixit *in patres legere.* Festus: *Qui patres, quoque conscripti, vocati sunt in curiam, quo tempore regibus urbe expulsis P. Valerius Consul propter inopiam patriciorum ex plebe adlegit in numerum senatorum centum & sexaginta & quatuor, ut expleret numerum trecentorum. Sic duo genera appellavere.* Sigonius.

GRONOVII.

a *Necubi regum desiderium esset.*] Rhenanus in Borbet. reperit, *Necubi, ubi regum.* Vnde fecit: *necubi ibi*, ut est in Helm. improbante Sigonio. Sed eadem ipse scriptura visebatur in optimo Palatinorum. Scribimus: *ne ubiubi regum desiderium esset.* i.e. quacunque demum in re, quocunque loco. Sic loquitur lib. 42. *facile, ubiubi essent, se, qui equitatu & levi armatura plus possent, conversuros aciem.* Plautus Curcul. *ubiubi est, prope me est.* Casina: *quoque adveniunt, ubiubi sunt, duplici damno dominos mulctant.* Noster lib. 41. *liberos suos quibusquibus Romanis in conditionem, ut manumitterentur, mancipio dabant.*

b *Ne additus nomini honos.*] Placebat, *nomine.* regio videlicet, quo id sacerdotium erat honestatum. Lib. 6. *Si quo insigni magis imperii honorisve nomine vestrum appellabitis ducem.* Sed nunc magis placet retineri veterem scripturam, cujus hæc est sententia: ne nomini sacerdotii illius superbo, ne sacerdotio isti, præter nomen amplum regis, additus honos primi loci vel τῷ ἀνυπευθύνῳ libertati esset periculosus. Poterat enim fieri cum tempore, ut nomen cum tanto honore conjunctum vis ac potestas sequeretur. Lib. 1. de classibus: *deinde est honos additus.* Lib. 5. *Matronis gratia acta, honosque additus.*

VARIO-

modum excesserint; Consulis enim alterius, quum nihil aliud offenderit, nomen invisum civitati fuit. *Nimium Tarquinios regno assuesse. initium à Prisco factum. Regnasse deinde Servium Tullium. ne intervallo quidem facto oblitum tanquam alieni regni Superbum Tarquinium, velut hæreditatem gentis scelere ac vi repetisse. Pulso Superbo, penes Collatinum imperium esse. Nescire Tarquinios privatos vivere. non placere nomen. periculosum libertati esse.* Hic primo sensim tentantium animos sermo per totam civitatem est datus, solicitamque suspicione plebem Brutus ad concionem vocat. Ibi omnium primum jusjurandum populi recitat. *Neminem regnare passuros, nec esse Romæ unde periculum libertati foret. Id summa ope tuendum esse: neque ullam rem quæ eo pertineat, contemnendam.* [1] *Invitum se dicere hominis caussa: nec dicturum fuisse, ni caritas reipubl. vinceret. Non credere populum Romanum, solidam libertatem recuperatam esse. Regium genus, regium nomen, non solum in civitate, sed etiam in imperio esse. Id officere, id obstare libertati. Hunc tu*, inquit, *tua voluntate, L. Tarquini, remove metum. Meminimus, fatemur, ejecisti reges. Absolve beneficium tuum. Aufer hinc regium nomen. Res tuas tibi non solum reddent cives tui, auctore me: sed si quid deest, munifice augebunt. Amicus abi, exonera civitatem vano forsitan metu. Ita persuasum est animis, cum gente Tarquinia regnum hinc abiturum.* Consuli primo tam novæ rei ac subitæ admiratio incluserat vocem. Dicere deinde incipientem primores civitatis circumsistunt, eadem multis precibus orant. Et cæteri quidem movebant minus: postquam Sp. Lucretius major ætate ac dignitate, socer præterea ipsius, agere varie, rogando alternis suadendoque cœpit, ut vinci se consensu civitatis pateretur, timens consul, ne postmodum privato sibi eadem illa cum bonorum amissione, additaque alia insuper ignominia, acciderent, abdicavit se consulatu: rebusque suis omni-

VARIORUM.

1 *Invitum se dicere hominis causa.*] Προεπιπλήττειν hoc est, sed Dionysius longè verisimilius hæc narrat. Quis enim credat quemquam ejici è civitate propter nomen? *Glareanus.*

5 Re-

omnibus Lavinium translatis, civitate cessit. Brutus ex Senatusconsulto ad populum tulit, ut omnes Tarquiniæ gentis exules essent: collegam sibi comitiis centuriatis creavit P. Valerium, quo adjutore reges ejecerat. Quum haud cuiquam in dubio esset, bellum ab Tarquiniis imminere, id quidem spe omnium serius fuit. cæterum id quod non timebant, per dolum ac proditionem prope libertas amissa est. Erant in Romana juventute adolescentes aliquot, nec ii tenui loco orti, quorum in regno libido solutior fuerat, æquales sodālesque adolescentium Tarquiniorum; assueti more regio vivere. Eam tum æquato jure omnium licentiam quærentes, libertatem aliorum in suam vertisse servitutem inter se conquerebantur. [2] *Regem hominem esse, à quo impetres, ubi jus,* [2] *ubi injuria opus sit: esse gratiæ locum, esse beneficio; & irasci & ignoscere posse: inter amicum atque inimicum discrimen nosse. Leges, rem surdam, inexorabilem esse, salubriorem meliorem que inopi quam potenti: nihil laxamenti nec veniæ habere, si modum excesseris periculosum esse, in tot humanis erroribus sola innocentia vivere.* Ita, jam sua sponte ægris animis, legati ab regibus superveniunt, sine mentione reditus, bona tantum repetentes. eorum verba postquam in senatu audita sunt, per aliquot dies ea consultatio tenuit: ne non reddita belli caussa, reddita belli materia & adjumentum essent. Interim legati alii alia moliri, aperte bona repetentes, clam recuperandi regni consilia struere. &, tanquam ad id quod agi videbatur, ambientes nobilium adolescentium animos pertentant. à quibus placidè oratio accepta est, his literas ab Tarquiniis reddunt: & de accipiendis clam nocte in urbem regibus colloquuntur.

2 *Regem hominem esse.*] Lege, *hominem unum esse.* Et erit oppositio inter hominem unum & Leges, quæ plures. *Tan. Faber.*

GRONOVII.

2 *Ubi injuria opus sit.*] In hanc sententiam Orestes ad Menelaum apud Euripidem v. 646. Ἀδικῶ· λαβεῖν χρή μ' ἀντὶ τοῦδε τοῦ κακοῦ Ἀδικόντι παρὰ σοῦ. Vide cætera. Cicero pro Cœlio: *servire temporibus suorum omnium pecunia, gratia, labore corporis, scelere etiam, si opus esset, & audacia.*

VARIO-

tur. [1] Vitelliis [2] Aquiliisque fratribus primo commissa res est. Vitelliorum soror consuli nupta Bruto erat; jamque ex eo matrimonio adolescentes erant liberi, Titus Tiberiusque: eos quoque in societatem consilii avunculi assumunt. praeterea & nobiles aliquot adolescentes conscii assumpti, quorum vetustate memoria abiit. Interim quum in senatu vicissent sententia, quae censebat reddenda bona; eamque ipsam causam moraе in urbe haberent legati, quod spacium ad vehicula comparanda à consulibus sumpsissent, quibus regum asportarent res; omne id tempus cum conjuratis consultando absumunt: evincuntque instando, ut literae sibi ad Tarquinios darentur: nam aliter quî crediturus eos, non vana ab legatis super rebus tantis afferri? Datae literae, ut pignus fidei essent, manifestum facinus fecerunt. nam quum, pridie quam legati ad Tarquinios proficiscerentur, & coenatum fortè apud Vitellios esset, conjuratique ibi, remotis arbitris, multa inter se, de novo, ut fit, consilio egissent; sermonem eorum ex servis unus excepit, qui jam antea id senserat agi: sed eam occasionem, ut literae legatis darentur, quae deprehensae rem coarguere possent, expectabat. postquam datas sensit, rem ad consules detulit. Consules ad deprehendendos legatos conjuratosque profecti domo, sine tumultu rem omnem oppressêre: literarum in primis habita cura, ne intercidirent. proditoribus extemplo in vincula conjectis, de legatis paullulum addubitatum est: & quanquam visi sunt commisisse, ut hostium loco essent, [3] jus tamen

VARIORUM.

1 *Vitellii.*] Quorum soror Brutorum juvenum erat materia rerum Dionysius *Vitelliorum* nominibus suppressis, *Gellius*, subjicit, *Marcum* videlicet & *Manlium*, fratres uxoris Bruti. *Godelev.*

2 *Aquiliisque.*] Qui nati erant ex sorore Collatini Tarquinii consulis. *Godelev.*

3 *Jus tamen gentium valuit.*] Jure quidem naturae, ubi quis deprehenditur in delicto, ibi etiam punitur. Idem non audet jus gentium; excipitque legatos fide publica ad nos venientes: utilitate communi expiant quodammodò eorum crimina, quamvis enormia. Simillimum exemplum huic, in historia Rom. apud Salust. cap. 35. ubi Iugurthae minister, cujus consilio Massiva obtrunca-

tamen gentium valuit.[ha] De bonis regiis, quæ reddi antè censuerant, res integra refertur ad Patres. illi victi ira vetuêre reddi, vetuêre in publicum redigi. Diripienda plebi sunt data; ut contacta regia præda spem in perpetuum cum his pacis amitteret. Ager Tarquiniorum, qui inter urbem ac Tiberim fuit, consecratus Marti, Martius deinde campus fuit. Fortè ibi tum seges fartis dicitur fuisse matura messi. quem campi fructum quia religiosum erat consumere, desectam cum stramento segetem magna vis hominum simul immissa corbibus fudêre in Tiberim, tenui fluentem aqua, ut mediis caloribus solet. ita in vadis hæsitantis frumenti acervos sedisse illitos limo. Insulam inde paulatim, & aliis, quæ fert temere flumen, eodem invectis, factam. [b] postea credo additas moles, manuque adjutum, ut tam eminentis area, firma templis quoque ac porticibus sustinendis esset. Dire-

truncatus erat: *Fit reus magis ex aquo & bono, quam ex jure gentium, Bomilcar, &c.* Et tamen tales pœnalibus teneri actionibus ejus fori ubi peccarunt, sentire videtur Halicarnassæus lib. 6. cap. 13. ubi loquitur de Volscis legatis, verè exploratoribus, *Gruterus.*

GRONOVII.

a *De bonis regiis, quæ reddenda ante censuerant.*] Omnes scripti alicujus numeri: *quæ reddi ante censuerant.* Mutarunt quia non erat publici saporis. Columella 8, 17. *Hos autem meatus fieri censemus per imam conspecti partem.* Idem sæpe: *quod etiam nos facere censemus: locus, ubi vivarium constituere censemus.* A. Gellius 20, 1. *Propterea prætores postea hanc abolescere & relinqui censuerunt.* Cicero 5. Verr. 25. *Appellitur navis Syracusas, spectatur ab omnibus, supplicium sumi putatur.* Secat Lambinus ob locutionem ultimi membri, ut ait, durisculam & propemodum insolentem. Etiam Gruterus utcunque toleret, ambigit tamen & verum sensum non expedire se fatetur. Quasi *sumi putatur* aliud sit quam sumtum iri creditur, vel, ut sumatur, exspectatur. Atque eo accuratius dixit *sumi*, quia in manifestos sceleris præjudicatum erat, & à prima captivitate usque præsens & jamjam fore credebatur. Sic jurisconsulti dicunt satisdationes *judicatum solvi*, pro solutum iri; *rem natam haberi* pro habitum iri. Plautus Mil. 2, 2. *Et ego impetrare me dico id, quod petis.* i. e. impetraturum, & quidem tam certo, quasi jam habeamus. *Me* autem ait, quoniam & sua interesse vult intelligi propter studium erga amantes. Mira hic pertinacia editorum, qui, cum fateantur sic esse in Mss. tamen exhibuerunt, *impetraturum.* Saltem *impetrassere* fecissent: esset id tolerabilius. Cicero ad Atticum 4, 16. *Cato tamen adfirmat, se vivo illum non triumphare.*

b *Postea credo additas moles, manuque adjutum.*] Corrige, *adjutam.* refertur enim ad *insulam* vel *aream.* Seneca conf. ad Marc. c. 17. *Videbis portum quietissimum omnium, quos aut natura posuit in tutelam classium, aut adjuvit manus.*

Direptis bonis regum, damnati proditores, sumtumque supplicium: conspectius eo, quod pœnæ capiendæ ministerium patri de liberis consulatus imposuit: & qui spectator erat amovendus, eum ipsum fortuna exactorem supplicii dedit. Stabant deligati ad palum nobilissimi juvenes. sed à cæteris, velut ab ignotis capitibus, consulis liberi omnium in se averterant oculos, miserebatque non pœnæ magis homines quam sceleris, quo pœnam meriti essent; illos eo potissimum anno, patriam liberatam, patrem liberatorem, consulatum ortum ex domo Junia, Patres, plebem, quicquid Deorum hominumque Romanorum esset, induxisse in animum, ut Superbo quondam regi, tum infesto exuli proderent. Consules in sedem processere suam, missique lictores ad sumendum supplicium, nudatos virgis cædunt, securique feriunt: quum inter omne tempus pater, vultusque & os ejus, spectaculo esset; eminente animo patrio inter publicæ pœnæ ministerium. Secundum pœnam nocentium, ut in utramque partem arcendis sceleribus exemplum nobile esset, [1] præmium indici, pecunia ex ærario, libertas & civitas data. Ille primum dicitur vindicta liberatus. quidam vindictæ quoque nomen tractum ab illo putant; Vindicio ipsi nomen fuisse. Post illum observatum, ut qui ita liberati essent, in civitatem accepti viderentur. His, sicut acta erant, nunciatis, incensus Tarquinius non dolore solùm tantæ ad irritum cadentis spei, sed etiam odio iraque, postquam dolo viam obseptam vidit, bellum apertè moliendum ratus: circumire supplex Etruriæ urbes; orare maxime Veientes Tarquinienses, [c] *ne se ortum, ejusdem sanguinis, extorrem, egentem,*

[c] *Ne se ortum, ejusdem sanguinis.*] Hærent Rhenanus & Sigonius: ille *ortu*, hic *ortum ab iis* legunt. Atqui nihil est difficultatis, modo distinguas, ut fecimus, & pronomen *se* non accusandi, ut ad ejectos Tarquinios referatur, sed auferendi, ut Vejentes Tarquinienses Etruscos respiciat, casu accipias *ab iis, & ex ipsis*: secus atque infra cap. 9.

VARIORUM.

[1] *Præmium indici pecunia ex ærario.*] Lib. 2. de bello Macedonico, & ejusdem Decados lib. 9. liberi indicis præmium

tem, ex tanto modo regno cum liberis adolescentibus ante oculos suos perire finerent. Alios peregrè in regnum Romam accitos: se regem augentem bello Rom. imperium, à proximis scelerata conjuratione pulsum. Eos inter se, quia nemo unus satis dignus regno visus sit, partes regni rapuisse: bona sua diripienda populo dedisse, ne quis expers sceleris esset. Patriam se regnumque suum repetere, & persequi ingratos cives velle. Ferrent opem, adjuvarent, ulciscerentur suas quoque veteres injurias ultum irent, toties cæsas legiones, agrum ademptum. Hæc moverunt Veientes, ac pro se quisque, Romano saltem duce ignominias demendas, belloque amissa repetenda, minaciter fremunt. Tarquinienses nomen ac cognatio movet. pulchrum videbatur suos Romæ regnare. Ita duo duarum civitatum exercitus, ad repetendum regnum, belloque persequendos Romanos, secuti Tarquinium. Postquam in agrum Romanum ventum est, obviam hosti consules eunt. Valerius quadrato agmine peditem ducit: Brutus ad explorandum cum equitatu antecessit. Eodem modo primus eques hostium agminis fuit. Præerat Aruns Tarquinius filius regis. Rex ipse cum legionibus sequebatur. Aruns, ubi ex lictoribus procul consulem esse: deinde jam propius, ac certius facie quoque Brutum cognovit, inflammatus ira, *Ille est vir*, inquit, *qui nos* [a] *extorres expulit patria. Ipse, en ille nostris decoratus insignibus, magnifice incedit. Dii regum ultores adeste.* Concitat calcaribus equum, atque in ipsum infestus consulem dirigit. Sensit in se iri Brutus. Decorum erat tum ipsis capessere pugnam ducibus: avide itaque se certamini offert. adeoque infestis animis concurrerunt, neuter, dum hostem vulneraret, sui protegendi corporis memor, ut contra-

mium erat c. millia gravis æris, servi autem XXV. millia æris & libertas. Hic nihil definiunt de pecunia scriptores. Sallustius in immensum auget, Bello Catilin. Certum igitur est, tempore variatum esse hoc pretium, quod pluribus locis in Livio ostendi potest. *Glareanus.*

GRONOVII.

a *Extorres expulit patria.*] Voss. *pepulit.*

contrario ictu per parmam uterque transfixus, duabus hærentes hastis moribundi ex equis lapsi sint. simul & cætera equestris pugna cœpit, neque ita multò post & pedites superveniunt. Ibi varia victoria, & velut æquo Marte pugnatum est. dextra utrinque cornua vicere, læva superata. Veientes vinci ab Romano milite assueti, fusi fugatique sunt. Tarquiniensis novus hostis non ste-
7 tit solum, sed etiam ab sua parte Romanum pepulit. Ita quum pugnatum esset, tantus terror Tarquinium atque Etruscos incessit, ut omissa irrita re, nocte ambo exercitus, Veiens Tarquiniensisque suas quisque abirent domos. Adjiciunt miracula huic pugnæ; silentio proximæ noctis ex silva Arsia ingentem editam vocem. Silvani vocem eam creditam, hæc dicta, [1] *Vno plus Etruscorum cecidisse in acie: vincere bello Romanum.* Ita certe inde abiere Romani ut victores, Etrusci pro victis. Nam postquam illuxit, nec quisquam hostium in conspectu erat, P. Valerius Consul spolia legit: [2] triumphansque inde Romam rediit: [3] collegæ funus quanto tum potuit apparatu, fecit. sed multo majus morti decus publica fuit mœstitia, eo ante omnia insignis, quia matronæ annum, ut parentem eum luxerunt: quod tam acer ultor violatæ pudicitiæ fuisset. Consuli deinde qui superfuerat, ut sunt mutabiles vulgi animi, ex favore, non invidia modo, sed suspicio etiam cum atroci crimine orta. Regnum eum affectare, fama ferebat: quia nec collegam subrogaverat in locum Bruti, & ædificabat in summa Velia. ibi alto atque munito loco arcem inexpugnabilem fore. Hæc dicta vulgo creditaque quum indignitate angerent consulis

VARIORUM.

1 *Vno plus Etruscorum cecidisse in acie.*] Plutarch. apertius in Poplicola: ὡς εὐὶ πλείους εὐ τῇ μάχῃ τεθνήκασι Τυῤῥηνῶν, ἢ Ῥωμαίων, id est, *uno plures obiisse Tuscos quam Romanos.* Sigonius.

2 *Triumphansque.*] Isque primus, quadrijugo curru, ut Plutarchus prodidit, urbem ingressus. *Godelev.*

3 *Collega funus.*] Corpus ejus in foro positum collaudans. Atque hinc *funebrium orationum* apud Romanos origo. *Godelev.*

4 *Sum-*

Digitized by Google

ſulis animum, vocato ad concilium populo, [4] ſummiſſis faſcibus in concionem eſcendit. Gratum id multitudini ſpectaculum fuit; ſummiſſa ſibi eſſe imperii inſignia: confeſſionemque factam, populi quam conſulis majeſtatem vimque majorem eſſe. Ubi audire juſſi, conſul laudare fortunam collegæ, *quod liberata patria in ſummo honore pro republica dimicans, matura gloria, nec dum ſe vertente in invidiam, mortem occubuiſſet, ſe ſuperſtitem gloriæ ſuæ ad crimen atque invidiam ſupereſſe: ex liberatore patriæ ad Aquilios Vitellioſque recidiſſe.* [a] *Nunquamne ergo*, inquit, *ulla adeo à vobis ſpectata virtus erit, ut ſuſpicione violari nequeat? Ego me illum acerrimum regum hoſtem, ipſum cupiditatis regni crimen ſubiturum timerem? Ego ſi in ipſa arce Capitolioque habitarem, metui me crederem poſſe à civibus meis? tam levi momento mea apud vos fama pendet? Adeone eſt fundata leviter fides, ut ubi ſim, quam qui ſim, magis referat? Non obſtabunt P. Valerii ædes libertati veſtræ, Quirites: tuta erit vobis Velia. Deferam non in planum modo ædes, ſed colli etiam ſubjiciam: ut vos ſupra ſuſpectum me civem habitetis. In Velia ædificent, quibus melius quam P. Valerio creditur libertas.* Delata confeſtim materia omnis infra Veliam: & ubi nunc [5] Vicæpotæ eſt, domus in infimo clivo ædificata. Latæ deinde leges non ſolum, 8

quæ

4 *Summiſſis faſcibus.*] Hinc elegans prorepſit adagium, ut cum manum damus & herbam quodammodo porrigimus, vincique nos planè fatemur, *ſummittere faſces* dicamur, adſtipulante Cicerone in Bruto. Porrò *faſces ſubmittere* Cælius lib. 12. lect. antiq. cap. 7. interpretatur, deprimere & ante pedes quodammodo dejicere. *Godel.*

5 *Vicæpotæ.*] Rhenanus, *Viriplacæ.* Sigonius *vicus publicus*: quia apud Plutarchum: ὅπου νῦν ἱερὸν ἐστὶ οὐίκος πύπλικος ὀνομαζόμενον. ſed quis templum audivit Vici publici? Aſconius: *Varronem tradere, M. Valerio, quia ſæpius vicerat, ædes in Palatio tributas L. Higinius dicit in libro priore de viris claris: & P. Valerio Voleſi filio Poplicolæ ædes publicas ſub Velia, ubi nunc ædes Victoriæ eſt, Populum ex lege, quam ipſe tulerat, conceſſiſſe.* Hæc eſt dea quæ ſignificatur etiam libris Mſſ. in quibus eſt *Vicæpocæ* vel *Vicepote.* Scribe, *Vicæpotæ*: Sic ipſa Victoriam videntur dixiſſe priſci. Seneca in ludo. *Proximus interrogatur ſententiam Dieſpiter Vicæpotæ filius.* Plutarchum etiam emendem ad Livii exemplum. *Lipſius.*

GRONOVII.

a *Nunquamne ergo ulla adeo à vobis ſpectata.*] Nec male foret deleta præpoſitione: *adeo vobis ſpectata.* Sic lib. 1. *Id cuique ſpectatiſſimum ſit, quod necopinato viri adventu occurrerit oculis.* Catilina ad ſocios apud Salluſtium: *Ni virtus fideſque veſtra ſpectata mihi forent.* Nec habet Voſſianus.

quæ regni suspicione consulem absolverent, sed quæ adeo in contrarium verterent, ut popularem etiam facerent. inde [1] cognomen factum Publicolæ est. [2] ante omnes de provocatione [3] adversus magistratus ad populum, sacrandoque cum bonis capite ejus, qui regni occupandi consilia inisset. Gratæ in vulgus leges fuere, quas quum solus pertulisset, ut sua unius in his gratia esset; tum deinde comitia, collegæ subrogando habuit. Creatus Sp. Lucretius Consul, qui magno natu non sufficientibus jam viribus ad consularia munera obeunda, intra paucos dies moritur. Suffectus in Lucretii locum M. Horatius Pulvillus. Apud quosdam veteres auctores non invenio Lucretium consulem: Bruto statim Horatium suggerunt. credo, quia nulla gesta res insignem fecerit consulatum, memoria intercidisse. Nondum dedicata erat in Capitolio Jovis ædes. Valerius Horatiusque Consules sortiti uter dedicaret. Horatio sorte evenit. Publicola ad Veientium bellum profectus. Ægrius quam dignum erat, tulêre Valerii necessarii, dedicationem tam incliti templi Horatio dari. id omnibus modis impedire conati, postquam alia frustra tentata erant; postem jam tenenti consuli, fœdum inter precationem Deûm nuncium incutiunt: [3] mortuum ejus filium esse, fune-

VARIORUM.

1 *Cognomen factum Publicola.*] Quasi plebem colentis. Ejus igitur exemplo discendum est, magistratus boni officium esse, decedere de suo interdum jure, quo subditi rebelles ac malevoli, non tam pœnis, quam benevolentia, humanitate, imò beneficiis quandoque vincantur. *Godel. Cognomen factum Publicola.*] Scribe, *Poplicola* ex fide Capitolinorum marmorum & Græcorum librorum Dionysii, Plutarchi, Dionis. Præterea ex etymologia vocis: est enim *Poblicola*, ut ait Dionysius, δημοκηδὴς, id est, populum colens. *Sigonius.*

2 *Ante omnes de provocatione adversus magistratus ad populum, sacrandoque cum bonis capite ejus, qui regni occupandi consilia inisset. Sacratum* ergo caput, expono *execratum*, Græcis κατάρατος. Sic Horat. lib. 2. Sat. 6. *Intestabilis & sacer esto.* Hominem itaque abominandum intelligit, atque ab omnibus aversandum, cujusmodi sunt hi, quos nos *excommunicatos* vocamus, hoc est ab hominum Christianorum consortio abactos. Hujusmodi homines ethnicis antiquis violare impune fas erat. *Marcell. Donat.*

3 *Adversus Magistratus.*] Hac lege consulare imperium dissolutum fuisse; Liv. infra lib. 4. scribit. A dictatore tamen ad populum provocare non licuit, ut infra lib. 2. tradit. *Godelev.*

4 *Mortuum ejus filium.*] *Auguria* duorum generum erant, quædam *oblativa:*

funeſtaque familia dedicare eum templum non poſſe. Non crediderit factum, an tantum animo roboris fuerit; nec traditur certum, nec interpretatio eſt facilis. Nihil aliud ad eum nuncium à propoſito averſus, quam ut cadaver efferri juberet, tenens poſtem, precationem peragit, & dedicat templum. Hæc poſt exactos reges domi militiæque geſta primo anno. Inde P. Valerius iterum, T. Lucretius, conſules facti. Jam Tarquinii 9
ad [5]Lartem Porſenam Cluſinum regem perfugerant. ibi miſcendo conſilium preceſque, nunc orabant, ne ſe oriundos ex Etruſcis, ejuſdem ſanguinis nominiſque, egentes exulare pateretur: nunc monebant etiam, *ne orientem morem pellendi reges inultum fineret. ſatis libertatem ipſam habere dulcedinis, niſi quanta vi civitates eam expetant, tantâ regna reges defendant. Æquari ſumma infimis. nihil excelſum, nihil quod ſupra cætera eminеat, in civitatibus fore. Adeſſe finem regni;* [6] *rei inter Deos hominеſque pulcherrimæ.* Porſena tum regem eſſe Romæ, tum Etruſcæ gentis regem, amplum Tuſcis ratus, Romam infeſto exercitu venit. Non unquam alias antè tantus terror ſenatum invaſit. Adeo valida res tum Cluſina erat, magnumque Porſenæ nomen. nec hoſtes modo timebant, ſed ſuoſmet ipſi cives, ne Romana plebs metu perculſa, receptis in urbem regibus, vel cum ſervitute pacem acciperet. Multa igitur blandimenta plebi per id tempus ab ſenatu data.

tiva; quædam *impetrativa*. *Impetrativa* petebantur à Diis, nec in impetrantis poteſtate erat, ea vel accipere, vel non accipere, vel agnoſcere, vel non agnoſcere. quæ ultrò nobis non petentibus facta & oblata erant, in poteſtate noſtra erant. nam non agnoſcere vel agnoſcere licebat. Sic itaque Horatius funus non agnovit, nec ad ſe pertinere ſignificavit, ſed ad alios, cum dixit, efferte, quaſi ipſorum cadaver eſſet. Alii eum reſpondiſſe dicunt, ut refert Servius, cadaver ſit. Turneb. lib. 5. Adverſar. cap: 7. *Godelev.*

5 *Lartem Porſenam.*] *Lartes* Hetruſco vocabulo *monarcha*, regum Lucumonum, qui duodecim erant, maximus; & ſic Lartes dignitatis, non proprium eſt, ut annotavit Cuſpianus in Conſulibus. Fuit autem Porſenna Cluſinorum Rex, qui in Hetruria erant. *Godelev. Grut.*

6 *Rei inter Deos hom.*] De hac ſententia, quod regnum ſit inter Deos hominеſque pulcherrimum, vide notata per Cælium lib. 4. cap. 25. lect. antiq. *Godelevaus.*

data. annonæ imprimis habita cura, & ad frumentum comparandum missi, alii in Volscos, alii Cumas. Salis quoque vendendi arbitrium, [a] quia impenso pretio venibat in publicum omni sumptu, ademptum privatis. Porto-

GRONOVII.

a *Quia impenso pretio venibat, in publicum omni sumptu.*] Hoc receptum est ab interpunctione Turnebi, *omni sumptu in publicum*, breviter dici censentis, ut significetur datum plebi salem de publico, onere & sumptu illo in rempublicam recepto. Sed præter durum loquendi genus insolentissima foret hæc largitio in tanta egestate reipublicæ. Lipsius prodidit, *in publicum omni sumpto*, ne hoc quidem sermone tolerabili. Nimis audacter Glareanus & Visinus: ille *omni sumptu adempto concessum privatis*, etsi eodem inclinet Sigonius; hic *cum omni sumptu ademptum*, reciso *tu Privatis*. Cujus gravis est error, quod *impenso pretio*, interpretatur nullo soluto pretio, quasi sal nulla impensa in publicum veniret, eoque iniquum esset eum divendi. Et enim res falsa est, nec verba illam patiuntur. Apud Ciceronem, quibus abutitur, ad Atticum 14. 12. *minusculam vero villam utique Quinto traditurum vel impenso pretio.* Manutius etiam, *non soluto.* At id prohibent exempla tot alia, voluntque intelligi, pretio vel maximo, aut quantumvis magno. *Vel* eo sensu, quo alias *etiam*, aut, *& id quidem.* Si nihil aliud, introductio, de qua sequitur, dotaræ Aquilliæ hunc sensum adfirmat. Nannius: *venibat in publicum, sine omni sumptu ademptum privatis.* Quod sit, venditum fuisse publice, detractis oneribus itinerum & vectigalium, ut præter pretium salis nihil sit solutum. Ne hoc quidem ex istis verbis potest confici. *Venire in publicum* dicitur, quod emitur pecunia ærarii. Vt contra lib. 40. *Forum piscatorium circumdatis tabernis, quas vendidit in privatum.* Non potest autem esse causa, cur adimeretur privatis illud commercium, quod magno pretio à republica compararetur. Cur enim respublica compararet? Dein plebi consultum est hoc instituto: plebs igitur gravata erat antea, non ærarium. Sed & postrema verba nihil habent sani. Ego ita censeo. Salinas Ostia deducta instituerat olim Ancus. Eæ, ut solent publica, haud dubie locabantur redemptoribus exercendæ. Qui quum magno conducerent, atque ideo excandescerent annonam salis, Patres plebis demerendæ causa tum non locaverunt salinas privatis vectigal pro eo pensuris, sed mandaverunt operis publicis, quæ in publicum colligerent omne sal, constitueruntque institores, qui salubriore pretio plebi divenderent. Suetonius Caligula cap. 40. *Vectigalia nova atque inaudita primum per publicanos, deinde quia lucrum exuberabat, per centuriones tribunosque prætorianos exercuit.* Quod hic fecit avaritia & invidia in redemptores, id illi indulgentia in plebem. Hanc mentem Livii, concepramque his fuisse verbis existimo: *Salu quoque vendendi arbitrium quia impenso pretio venibat, in publicum omne sumptum, ademptum privatis. Arbitrium* non modo est potestas vel copia, sed etiam ipsa merces vel pecunia vectigalis, quam socii solvebant reipublicæ ob jus monopolii vel vendendi per ipsos solos. Vt Cicero in Senatu post reditum: *Nondum palam factum erat concidisse rempublicam, cum tibi arbitria funeris solvebantur.* Pro domo: *videre prætextatos inimicos, nondum morte complorata, arbitria petentes funeris.* In Pisonem: *atque eodem in templo, eodem & loci vestigio & temporis arbitria non mei solum sed patriæ funeris abstulisti.* Illud Vectigal ait *impenso pretio venisse*, id est magno conductum esse, ut *vendere decumas, emi vicesimam*, de quibus lib. 4. de pec. vet. cap. 5. Denique

Portoriisquoque & tributo [b] plebe liberata, ut divites conferrent, qui oneri ferendo essent. pauperes satis stipendii pendere, si liberos educarent. Itaque hæc indulgentia Patrum, asperis postmodum rebus in obsidione ac fame, adeo concordem civitatem tenuit, ut regium nomen non summi magis quam infimi horrerent: nec quisquam unus malis artibus postea tam popularis esset, quam tum bene imperando universus senatus fuit. Quum hostes adessent, pro se quisque in urbem ex agris demigrant: urbem ipsam sepiunt præsidiis: alia muris, alia Tiberi objecto videbantur tuta. Pons sublicius iter pene hostibus dedit. ni unus vir fuisset, Horatius Cocles: id munimentum illo die fortuna urbis Romanæ habuit: qui positus fortè in statione pontis, quum captum repentino impetu [1] Janiculum, atque inde citatos decurrere hostes vidisset, trepidamque turbam suorum arma ordinesque relinquere, reprehensans singulos, obsistens, [c] obtestansque Deûm & hominum fidem, testabatur: *nequicquam deserto præsidio eos fugere. Si* [d] *transitum pontem*

nique id *in publicum omne sumptum, ademptum privatis.* Hoc est, non ad hastam locaverunt sociis, sed ad se receptum Patres actoribus publicis mandaverunt. Defectus ille conjunctionis non novus Livio. Sic lib. 24. *Tribuque omnes moti; avariis facti. Sumere in publicum*, ut *redigere in publicũ, referre in publicum*: qualia passim frequentat. Cato in Oppium: *vinum redemisti, prædia pro vini quadrantalibus sexaginta in publicum dedisti.* Varro lib. 4. de L. L. *Cum pecore diceretur multa, & id esset coactum in publicum.* Livius lib. 26. *Servorum opera, qui in publicum redempti ac manumissi sunt.* Lib. 42. *Pars agri Campani, quem privati sine discrimine possederant, reciperata in publicum erat.* Lib. 44. *Ædes Africani, lanienasque & tabernas conjunctas in publicum emit.*

b *Plebe liberata.*] Scribendum videtur: *plebes liberata.* Aliud enim hoc levamenti genus latius patens, nec restringendum ad ea, quæ præcesserunt. Sed & Fl. *Portoriisque.* Et sufficit τὸ *quoque* in præcedenti periodo.

c *Obtestansque Deûm & hominum fidem testabatur.*] In Pal. deerat τὸ *testabatur.* Vos. à m. p. *obsistens obstansque.* Et certe ingrata est verbi repetitio. Suspicari possis fuisse: *obsistens obsecransque, Deum & hominum fidem testabatur.*

d *Transitum pontem.*] Sic omnes libri. Lib. 21. *Ab tergo Alpes urgent, vix integris vobis ac vigentibus transita.* Nec tamen refuto Nannianum *transitui.*

VARIORUM.

1 *Janiculum.*] Montem altissimum Transtiberinæ regionis, quem Romani jam validioribus firmarant munitionibus ac præsidiis, providentes omnino ne fieret hostibus adversus urbem opportunus. *Godelev.*

Digitized by Google

pontem à tergo reliquissent: jam plus hostium in Palatio Capitolioque, quam in Janiculo fore. [a] *Itaque monere, prædicere, ut pontem, ferro, igni, quacunque vi possent, interrumpant. Se impetum hostium, quantum corpore uno posset obsisti, excepturum.* Vadit inde in primum aditum pontis: insignisque inter conspecta [b] cedentium pugnæ terga, obversis cominus ad ineundum prælium armis, ipso miraculo audaciæ obstupefecit hostes. duos tamen cum eo pudor tenuit, Sp. Lartium ac T. Herminium, ambos claros genere factisque. Cum his primam periculi procellam, & quod tumultuosissimum pugnæ erat, parumper sustinuit. deinde eos quoque ipsos [c] exigua parte pontis relicta, revocantibus qui rescindebant, cedere in tutum coëgit. Circumferens inde truces minaciter oculos ad proceres Etruscorum; nunc singulos provocare, nunc increpare omnes, *Servitia regum superborum, suæ libertatis immemores, alienam oppugnatum venire.* Cunctati aliquamdiu sunt, dum alius alium, [d] ut prælium incipiant, circumspectant, pudor deinde commovit aciem, & clamore sublato undique in unum hostem tela conjiciunt. Quæ quum in objecto cuncta scuto hæsissent, neque ille minus obstinatus [e] ingenti pontem obtineret gradu; jam impetu conabantur detrudere virum. quum simul fragor rupti pontis,

2 *Ingenti pontem obtineret gradu.*] Locus mihi suspectus. An *ausu?* Illud quidem esset μακρὸν βῆσας Homericum: sed nihil cum *Obtinet.* Tan. Faber.

GRONOVII.

a *Itaque monere, præcipere.*] Si veteres ita libri haberent, non sollicitarem. Cicero pro sextio: *moneo vos, adolescentes, atque hoc meo jure præcipio.* Nunc conjecturam Rhenani hucusque patimur: nam & ipsius & alii libri: *monere, prædicere.* quod testituendum est. Lib. 21. *per Deos fœdatum testes ac arbitros monuisse, prædixisse se.* Cæterum offert Sigonius e suo: *igni, & quacunque.* Eodem jure quo primo libro in verbis Bruti: *ferro, igni quacunque dehinc vi possim.*

b *Cedentium pugnæ terga.*] Malo *pugna.* Hoc libro de Collatino: *civitate cessit.* Et, *Cominium bellum gessisse cum Volscis memoria cessisset.* Lib. 21. *Hannibal saucius pugna excessit.* Ciceto Phil. 10. *Eundem vidi postea Veliæ cedentem Italiæ.*

c *Exigua parte pontis.*] Tò *coëgit*, hac scriptura, non potest referri nisi ad Coclitem. At non ille magis coëgit, quam revocantes. Scribe: *exigua pars pontis relicta.*

d *Ut prælium incipiant, circumspectant.*] Lege: *incipiat.*

e *Alii*

tis, simul clamor Romanorum alacritate perfecti operis sublatus, pavore subito impetum sustinuit. Tum Cocles, *Tiberine pater*, inquit, *te sancte precor, hæc arma & hunc militem propitio flumine accipias.* Ita sic armatus in Tiberim desiluit: multisque super incidentibus telis incolumis ad suos tranavit; rem ausus plus famæ habituram ad posteros, quam fidei. Grata erga tantam virtutem civitas fuit: statua in comitio posita; agri quantum uno die circumaravit, datum. Privata quoque inter publicos honores studia eminebant. nam in magna inopia pro domesticis copiis unusquisque ei aliquid, fraudans se ipse victu suo, contulit. Porsena primo conatu repul- 11
sus, consiliis ab oppugnanda urbe ad obsidendam versis, præsidio in Janiculo locato, ipse in plano ripisque Tiberis castra posuit: navibus undique accitis, & ad custodiam, ne quid Romam frumenti subvehi sineret; & ut prædatum milites trans flumen per occasiones [e] aliis atque aliis locis trajicerent. brevique adeo infestum omnem Romanum agrum reddidit, ut non cætera solum ex agris, sed pecus quoque omne in urbem compelleretur, neque quisquam extra portas propellere auderet. Hoc tantum licentiæ Etruscis, non metu magis quam consilio concessum. namque Valerius consul, intentus in occasionem, multos simul & effusos improviso adoriundi, in parvis rebus negligens ultor, gravem se ad majora vindicem servabat. Itaque, ut eliceret prædatores, edicit suis, postero die frequentes porta Esquilina, quæ aversissima ab hoste erat, expellerent pecus: scituros id hostes ratus, quod in obsidione & fame servitia infida transfugerent. Et sciere perfugæ indicio: multoque plures

e *Aliis atque aliis locis trajicerent.*] Malim *trajiceret.* id est, transponeret ipse Porsena. Et sic video esse in Vossiano.

VARIORUM.

1 *Tiberine pater, inquit, te sancte precor.*] Tiberinum deum loci videtur intelligere, de quo etiam Virgil. lib. 8. *Hic Deus ipse loci fluvio Tiberinus amœno, Populeas inter senior se attollere frondes &c.* Quo in loco docet Servius, in sacris *Tiberinum*, in communi loquendi sermone, *Tiberim*; in carmine, *Tibrim* vocari. *Sigonius.*

res, ut in ſpem univerſæ prædæ, flumen trajiciunt. P. Valerius inde T. Herminium cum modicis copiis ad ſecundum lapidem Gabina via occultum conſidĕre jubet: Sp. Lartium, cum expedita juventute, ad portam Collinam ſtare, donec hoſtis prætereat. deinde ſe objicere, ne ſit ad flumen reditus. Conſulum alter T. Lucretius porta Nævia cum aliquot manipulis militum egreſſus: ipſe Valerius Cœlio monte cohortes delectas educit, hique primi apparuere hoſti. Herminius, ubi tumultum ſenſit, concurrit ex inſidiis: verſiſque in Valerium Etruſcis, terga cædit. dextra lævaque, hinc à porta Collina, illinc ab Nævia redditus clamor. ita cæſi in medio prædatores, neque ad pugnam viribus pares, & ad fugam ſeptis omnibus viis. finiſque ille tam effuſe vagandi
12 Etruſcis fuit. Obſidio erat nihilominus, & frumenti cum ſumma caritate inopia; ſedendoque expugnaturum ſe urbem, ſpem Porſena habebat: [a] quum C. Mucius adoleſcens nobilis, cui indignum videbatur, populum Roma-

GRONOVII.

a *Quum C. Mucius adoleſcens nobilis.*] Sigonio videtur hæc periodus ἀνακόλουθον continere, quia nullum ſubdat verbum, quod reſpondeat recto illi caſui, *C. Mucius.* Ecce & in promptu ſubſervientes ei libri Mſſ. ex quibus jubet nos legere: *C. Mucio adoleſcenti nobili indignum videbatur.* Quibus quidem Livium reſtituendum nunquam committemus. Neque eſt ἀνακόλουθον, niſi quæ hoc nomine figura loquendi referenda eſt inter veterum eleganter dicta. Neque verum eſt nihil reſpondere recto caſui: ſubjiciuntur enim multa, ut *ratus, conſtituit, metuens, iret, deprehenſus, &c.* ſed in errorem induxit doctiſſimum virum illud *itaque*, quo putabat novam omnino periodum incipi, non illam, quæ intercisa & ſuſpenſa erat, continuari. Poterat quidem abeſſe, & πλεονάζει· ſed utiliter additur orationi propter hyperbaton, & valet perinde ac ſi plenius dixiſſet: *is itaque, ut occæpi dicere, Mucius.* Cicero lib. 4. de finib. *Poſtea tuus ille Pœnulus (ſcis enim Cittiaos, clientes tuos è Phœnicia profectos) homo igitur acutus, cauſam non obtinens, repugnante natura, verba verſare cœpit.* Hic abundat τὸ *igitur*, ut illic τὸ *itaque*. Lib. 2. Tuſcul. Quæſt. *etenim ſi orationes, quas nos multi ſtudinis judicio probari volebamus (popularis eſt enim illa facultas, & effectus eloquentiæ eſt audientium approbatio) ſed ſi reperiebantur nonnulli, qui nihil laudarent, niſi quod ſe imitari poſſe conſiderent, quemque ſperandi ſibi eundem & bene dicendi finem proponerent, &c. quid futurum putamus, cum adjutore populo, quo utebamur antea, nunc minime nos uti poſſe videamus?* Exemplum inſigne, unde vides, & quæ reſpondere deberent, interdum ad ſenſum potius quam ad vocabula referri. Pro Plancio: *Aliquid præterea, (timide dico, tamen dicendum) non enim opibus, non invidioſa gratia, non potentia vix ferenda, ſed commemoratione beneficii, ſed miſericordia, ſed precibus, aliquid attu-*

limus

Digitized by Google

Romanum servientem, quum sub regibus esset, nullo bello, nec ab hostibus ullis obsessum esse; liberum eundem populum ab iisdem Etruscis [1] obsideri, quorum sæpe exercitus fuderit: itaque magno audacique aliquo facinore eam indignitatem vindicandam ratus, primo sua sponte penetrare in hostium castra constituit: dein metuens, ne si consulum injussu & ignaris omnibus iret, fortè deprehensus à custodibus Romanis retraheretur ut transfuga, fortuna tum urbis crimen affirmante, senatum adiit: *Transire Tiberim*, inquit, *Patres, & intrare, si possim, castra hostium volo: non prædo, nec populationum invicem ultor. Majus, si Dii juvant, in animo est facinus.* [2] Approbant Patres. abdito intra vestem ferro proficiscitur. Ubi eo venit, in confertissima turba prope regium tribunal constitit. Ibi quum stipendium forte militibus daretur, & scriba cum rege sedens [3] pari fere ornatu multa ageret,

limus etiam nos. Iustinus lib. 12. *Auctor insidiarum Antipater fuit, qui cum carissimos amicos ejus interfectos videret, &c.* hinc longo ambitu suspenditur oratio usque ad *arbitrabatur*: ibi demum: *igitur ad occupandum regem, Cassandrum filium dato veneno subornat.* Idem scilicet Antipater, cum illa omnia videret ac reputaret. Herodotus lib. 1. Χροῖσος δὲ μεμφθεὶς κατὰ τὸ πλῆθος τὸ ἑωυτοῦ στράτευμα (ἦν γὰρ οἱ ὁ συμβαλὼν στρατὸς πολλὸν ἐλάσσων ἢ ὁ Κύρου) τοῦτο μεμφθεὶς, ἀπήλαυνε ἐς τὰς Σάρδις. Sic apud Xiphilinum in prodigiis cladis Crassianæ: ὁ γὰρ ἀετὸς ὠνομασμένος (ἔστι δὲ ναΐσκος μικρὸς &c. quibus describit aquilam: inde, τούτων οὖν ἀετῶν εἷς οὐκ ἐθέλησε τὴν εὐφράτην αὐτῷ τότε συνδιαβῆναι.

VARIORUM.

1 *Vrbem obsideri.*] Obsidet autem Porsena tertio anno post reges exactos, tribus annis continuis. *Godelev.*

2 *Approbant Patres.*] Quæritur an jure gentium emi possit percussor in hostem. Si tui juris est, non ejus in quem mittitur; vulgò conceditur: quoniam bello semel rectè indicto, *Quidvis in hostem jure gentium licet.* Certè *Furta belli, furta non sunt quæ cadunt dolum in malum. Hoc tantum cavendum docent historiæ, ne quis illius moliatur interitum, cui fidei aut sacramenti religione tenetur adstrictus*; inquit Ioh. Sarisberiensis lib. 8. cap. 20. Policratici. Laudatur quidem passim hic Mutius; neque malè, *si patriæ fame alioqui peritura succurrit*, ut loquitur Halicarnassæus lib. 5. Antiq. Rom. 26. Quia eo casu, *Pro patriæ salute sacrum, non sacrum omne temnitur.* Si talis nulla est necessitas, meo judicio minus generosè invaditur caput exercitus: tanto quidem magis, quod nemo utatur ferè vulpina pelle, quam cui desit leonina. *Grut.*

3 *Pari ornatu.*] Attendite delicatuli! rex Etruriæ pari utebatur veste cum scriba. & sic eos omnes decet, quibus est cor, quibus est mens: hoc est, qui alia habent quibus vulgo censeantur, quam aurum, gemmas, purpuram. Versus Græcus benè imperat: *Differant à plebe reges mente; veste non est opus.* Gruter.

ret, eum milites vulgo adirent; timens ſciſcitari uter Porſena eſſet, ne ignorando regem ſemetipſe aperiret quis eſſet, quo temere traxit fortuna facinus, ſcribam pro rege obtruncat. Vadentem inde qua per trepidam turbam cruento mucrone ſibi ipſe fecerat viam, quum concurſu ad clamorem facto, comprehenſum regii ſatellites retraxiſſent, ante tribunal regis deſtitutus, tum quoque inter tantas fortunæ minas, metuendus magis quam metuens: *Romanus ſum*, inquit, *civis*: C. *Mucium vocant. hoſtis hoſtem occidere volui. nec ad mortem minus animi eſt, quam fuit ad cædem. Et facere & pati fortia, Romanum eſt. Nec unus in te ego hos animos geſſi: longus poſt me ordo eſt idem petentium decus. Proinde in hoc diſcrimen, ſi juvat, accingere, ut in ſingulas horas capite dimices tuo: ferrum hoſtemque in veſtibulo habeas regiæ. Hoc tibi juventus Romana indicimus bellum. Nullam aciem, nullum prælium timueris. Vni tibi, & cum ſingulis, res erit.* Quum rex, ſimul ira infenſus, periculoque conterritus, circumdari ignes minitabundus juberet, niſi expromeret propere, quas inſidiarum ſibi minas per ambages jaceret: *En tibi*, inquit, [4] *ut ſentias quam vile corpus ſit iis* [a] *qui magnam gloriam vident:* dextramque accenſo ad ſacrificium foculo injicit; quam quum velut alienato ab ſenſu torreret animo; prope attonitus miraculo Rex, quum ab ſede ſua proſiluiſſet, amoverique ab altaribus juvenem juſſiſſet: *Tu vero abi*, inquit, *in te magis quam in*

4 *Vt ſentias quam vile corpus ſit iis qui magnam glor.*] Id eſt, cui magna gloria eſt ante oculos animi. nam ubi ſemel ambitioſus navem Gloriæ ingreſſus eſt, non cogitat tempeſtates aut pericula; ſed mentis lumine jam intuetur portum, jam ſpei manu præmium occupat. Neque enim tantum, *Allevatrix eſt dolorum ſpes laborumque omnium*; non tantum, inquam, *Præmiumque lauſque quamvis ſublevant moleſtiam.* Sed præterea *Spes nihil putat futurum, cuncta habet præſentia.* Gruterus.

GRONOVII.

a *Qui magnam gloriam vident.*] Sic optime Gruterus è libris. Male ſubjecerant, *petunt*: male Rhenanus, qui primus verum produxit, addebat, *propoſitam*. Ciceto pro Sext. *qui dignitatem, qui rempublicam, qui gloriam ſpectant.* Liv. 3. *Cujus mens nihil præter publicum commodum videt.* Lib. 6. *Camillus in utraque veſtra fortuna ſuam gloriam videt.* Lib. 7. in oratione Corvi; *Proinde ſummum quodque ſpectate, milites, decus.* Seneca de benef. 4, 20. *Ingratus eſt.*

Digitized by Google

in me hostilia ausus. Iuberem macte virtute esse, si pro mea patria ista virtus staret. Nunc jure belli liberum te, intactum, inviolatumque hinc dimitto. Tum Mucius, quasi remunerans meritum, *Quandoquidem*, inquit, *est apud te virtuti honos, ut beneficio tuleris à me, quod minis nequisti; trecenti conjuravimus principes juventutis Romanæ, ut in te hac via grassaremur. Mea prima sors fuit. cateri, ut cuique ceciderit primo, quoad te opportunum fortuna dederit, suo quisque tempore aderunt.* Mucium 13 dimissum, cui postea Scævolæ à clade dextræ manus cognomen inditum, legati à Porsena Romam secuti sunt. Adeo moverat eum & primi periculi casus, quo nihil se[1] præter errorem insidiatoris texisset; & subeunda dimicatio toties quot conjurati supereſſent; ut pacis conditiones ultro ferret Romanis. Jactatum in conditionibus nequicquam de Tarquiniis in regnum restituendis, magis [b] quia id negare ipse nequiverat Tarquiniis, quam quod negatum ire sibi ab Romanis ignoraret. De agro Veientibus restituendo, impetratum: expressaque necessitas obsides dandi Romanis, si Janiculo præsidium deduci vellent. His conditionibus composita pace, exercitum ab Janiculo deduxit Porsena, & agro Romano excessit. Patres C. Mucio virtutis causa trans Tiberim agrum dono dedere, quæ postea sunt Mucia prata appellata. Ergo ita honorata virtute, fœminæ quoque ad publica decora excitatæ. Cloelia virgo, una ex obsidibus, quum castra Etruscorum forte haud procul ripa Tiberis locata essent, fruſtrata custodes, dux agminis virginum inter tela hostium Tiberim tranavit: sospitesque omnes Romam ad propinquos restituit. Quod ubi regi nunciatum est, primò incensus ira, oratores Romam misit ad Cloeliam obsidem deposcendam; alias

est, quia in referenda gratia secundum datum videt, qui sperat cum reddit.

b *Quia id negare ipse nequiverit.*] Flor. & Voss. *nequiverat.* Iidem & Helm. ut Rhenanus: *Et Cloelia.*

VARIORUM.

1 *Præter errorem.*] Notari meretur non modo eot regis, ast & corpus, in Dei est manu. Vnde prudenter M. Antonius

alias haud magni facere: deinde in admirationem versus, *Supra Coclites Mucioſque dicere id facinus eſſe*, & præ ſe ferre, *quemadmodum, ſi non dedatur obſes, pro rupto ſe fœdus habiturum; ſic deditam, inviolatam ad ſuos remiſſurum.* Utrinque conſtitit fides: & Romani pignus pacis ex fœdere reſtituerunt: & apud regem Etruſcum non tuta ſolum, ſed honorata etiam virtus fuit: laudatamque virginem parte obſidum ſe donare dixit: ipſa quos vellet, legeret. Productis omnibus elegiſſe impuberes dicitur: quod & virginitati decorum, & conſenſu obſidum ipſorum probabile erat, eam ætatem potiſſimum liberari ab hoſte, quæ maxime opportuna injuriæ eſſet. Pace redintegrata, Romani novam in fœmina virtutem novo genere honoris, ſtatua equeſtri, donavere. in ſumma Sacra via fuit
14 poſita virgo inſidens equo. Huic tam pacatæ profectioni ab urbe regis Etruſci abhorrens mos, traditus ab antiquis, uſque ad noſtram ætatem inter cætera ſolennia manet bonis vendendis, bona Porſenæ regis vendendi. Cujus originem moris, neceſſe eſt aut inter bellum natam eſſe, neque omiſſam in pace: aut mitiore creviſſe principio, quam hic præ ſe ferat titulus, bona hoſtiliter vendendi. Proximum vero eſt ex iis quæ traduntur: Porſenam deſcendentem ab Janiculo, caſtra opulenta, convecto ex propinquis ac fertilibus Etruriæ arvis commeatu, Romanis dono dediſſe; inopi tum urbe ab longinqua obſidione. ea deinde, ne populo immiſſo diriperentur hoſtiliter, veniſſe, bonaque Porſenæ appellata, gratiam

toninus Philoſophus Imp. de Caſſio, apud Vulcatium cap. 2. *Si ei divinitus debetur imperium, non poterimus interficere, etiam ſi velimus.* Haud abſurdè igitur Senatus in acclamatione qua proſequebantur Alexandrum Severum, in Lamprid. cap. 5. *Dii te nobis dederunt, Dii conſervent &c.* Videatur & Sueton. cap. 9. Titi Veſpaſ. *Grut.*

GRONOVII.

a Veniſſe bona, quæ Porſena appella-

ta.] Refinge, ut voluit Glareanus & habent non Mſſ. modo, ſed & vetuſtæ editiones: *Veniſſe, bonaque Porſena appellata.* Nam *τὸ ea* refertur ad *caſtra opulenta*, non ad *bona*, ut putarunt. Neque incommode dicitur, *veniſſe opulenta caſtra*, pro ſectione rerum in caſtris. Cicero in de Lagrat. *Num obſcure videntur prope haſta præconis inſectari Cn. Pompeii exercitum, qui venire jubebant eos ipſos agros, in quibus ille etiam nunc bellum gerat?*

b Quæ

gratiam muneris magis significante titulo, quam auctionem fortunæ regiæ, [b] quæ ne in potestate quidem populi Romani esset. Omisso Romano bello Porsena, ne frustra in ea loca exercitus adductus videretur, cum parte copiarum filium Aruntem Ariciam oppugnatum mittit. Primo Aricinos res necopinata perculerat. arcessita deinde auxilia & à Latinis populis, & à Cumis, tantum spei fecere, ut acie decernere auderent. Prælio inito, adeo concitato impetu se intulerunt Etrusci, ut funderent ipso incursu Aricinos. Cumanæ cohortes arte adversus vim usæ, declinavere paululum; effuseque prælatos hostes conversis signis ab tergo adortæ sunt. Ita in medio prope jam victores cæsi Etrusci: pars perexigua, duce amisso, quia nullum propius perfugium erat, Romam inermes & fortuna & specie supplicum delati sunt. ibi benigne excepti, divisique in hospitia. Curatis vulneribus alii profecti domos, nuncii hospitalium beneficiorum. Multos Romæ hospitum urbisque caritas tenuit. his locus ad habitandum datus, quem deinde *Tuscum vicum* appellarunt. P. Lucretius inde & P. Valerius Publicola tertium consules facti. Eo anno postremum legati à Porsena de reducendo in regnum Tarquinio venerunt. quibus quum responsum esset, missurum ad regem senatum legatos; missi confestim honoratissimus quisque ex Patribus. *Non, quin breviter reddi responsum potuerit, non recipi reges, ideo potius delectos Patrum ad eum missos, quam legatis ejus Romæ daretur responsum:*

b *Quæ ne in potestatem quidem populi Ro. esset.*] Quis non de hac anomalia aliquid notavit? aut eam alicubi jure injuria applicare studuit? Non ista libentes iteramus, quæ pœne in Homericum τὸν δ' ἀπαμείβετο δάκρυ abierunt: consensu tamen scriptorum permotus non insuper habere volui dictum, ut apud Ciceronem: *ab exteris nationibus, quæ in amicitiam Po. R. ditionemque essent: cum vestros portus in gradonum fuisse potestatem sciatis:* apud IC. *Vespertinis temporibus in publicum esse, in possessionem esse:* & id genus infinita. Cæsar lib. 1. Civ. *Quo facilius omne Adriaticum mare, extremi Italiæ partibus regionibusque Græcia, in potestatem haberet.* Livius lib. 22, 25. *M. Minucium magistrum equitum, ne hostem videret, ne quid rei bellicæ gereret, prope in custodiam habitum.* Sic optimi. Lib. 45. *Inde Octavius regem in castra ad consulem misit, præmisso literis, ut in potestatem eum esse & adduci sciret.* Valerius

*ſum: ſed ut in perpetuum mentio ejus rei finiretur, neu in tantis mutuis benefi*ciis invicem animi ſollicitarentur: quum ille peteret, quod contra libertatem populi Romani eſſet: Romani, niſi in perniciem ſuam faciles eſſe vellent, negarent, cui nihil negatum vellent. Non in regno populum Romanum, ſed in libertate eſſe. ita induxiſſe in animum, hoſtibus potius, quam regibus portas patefacere. Eam eſſe voluntatem omnium, ut qui libertati erit in illa urbe finis, idem urbi ſit. Proinde ſi ſalvam eſſe vellet Romam, ut patiatur liberam eſſe, orare.* Rex verecundia victus, *Quando id certum atque obſtinatum eſt,* inquit, *neque ego obtundam ſæpius eadem nequicquam agendo: nec Tarquinios ſpe auxilii, quod nullum in me eſt, fruſtrabor. Alium hinc, ſeu bello opus eſt, ſeu quiete, exilio quærant locum, ne quid meam vobiſcum pacem diſtineat.* Dictis facta amicitia adjecit. obſidum quod reliquum erat, reddidit. agrum Veientem, fœdere ad Janiculum icto ademptum, reſtituit, Tarquinius ſpe omni reditus inciſa exulatum ad generum Mamilium Octavium Tuſculum abiit. Romanis [1] pax fida ita cum
16 Porſena fuit. Conſules deinde M. Valerius, [2] P. Poſtumius. Eo anno bene pugnatum cum Sabinis, conſules triumpharunt. Majore inde mole Sabini bellum parabant. adverſus eos, & ne quid ſimul ab Tuſculo, (unde etſi non apertum, ſuſpectum tamen bellum erat,) repentini periculi oriretur, P. Valerius quartum, T. Lucretius iterum conſules facti. Seditio inter belli pacisque auctores orta in Sabinis, aliquantum inde virium tranſtu-

lerius Maximus 1, 6. *Vejos in poteſtatem Po. Romani futuros.* Sic libri veteres, nunc eſt *venturos.*

VARIORUM.

1 *Pax fida ita.*] Ego Aſteriſcum ponendum cenſeo inter *fuit* & *Conſules*, ut intelligatur deeſſe aliquid: deſunt autem nomina conſulum Sp. Lartii & T. Herminii: quorum meminit Dionyſius, & Caſſiodorus, qui tabulas ſuas conſulares ex Liviana hiſtoria concinnaſſe videtur. Puto autem deeſſe non Livii, ſed librariorum vitio, ut aperte in Chronologia oſtendam. *Sigonius.*

2 *P. Poſtumius.*] *Poſtumus* & *Poſtumius* ſcribendum eſt ſine aſpiratione; nam ita & in manuſcriptis libb. eſt, & in vet. lapid. præſertim vero iis, qui in Capitolio ſunt. *Sigon.*

1 Sic

transtulit ad Romanos. [3] namque [4] Atta Clausus, cui postea Appio Claudio fuit Romæ nomen, [2] cum pacis ipse auctor [5] à turbatoribus belli premeretur, nec par factioni esset, [6] ab Regillo magna clientium comitatus manu, Romam transfugit. His civitas data, agerque trans Anienem. vetus Claudia tribus, additis postea novis tribulibus qui ex eo venerant agro, appellata. Appius inter Patres lectus, haud ita multo post in principum dignationem pervenit. Consules infesto exercitu in agrum Sabinum profecti, quum ita vastatione, deinde prælio afflixissent opes hostium, ut diu nihil inde rebellionis timere possent, triumphantes Romam redierunt. P. Valerius omnium consensu princeps belli pacisque artibus, anno post, Agrippa Menenio, P. Postumio Consulibus, moritur, gloria ingenti, copiis familiaribus adeo exiguis, ut funeri sumptus deesset: de publico est elatus. Luxêre matronæ, ut Brutum. Eodem

5 anno

3 Sic leg. *Atta clausus, qui postea Appio Claudio Romæ nomen fuit.* & lib. x. *Principem nobilitatis vestræ, seu Attam Clausum, seu Appium Claudium vultis.* Lipsius in Tacit. lib. 1. annal.

4 *Atta Clausus.*] Busslidianus *Attius Clausus.* Chiflet. (duo Pall. Voss. Helm.) *Attius Clausus.* Dubito etiam nunc, quodnam illi prænomen fuerit, *Atta*, *Attius*, an *Attus*. Nam *Attium* appellant plerique Mss. Livii: *Attam* codex Vaticanus Suetonii in Tiberio, quamvis alii Mss. varient: *Attum* vero vel *Actum* vocat autor de nominibus Romanorum, qui Valerio Maximo subnectitur, & codex Vaticanus Taciti, & forte etiam Ovidius lib. 4. Fast. *Claudia Quinta genus Clauso referebat ab Atto.* Nam Mss. ibi habent *Alto.* Rubenius.

5 *A turbatoribus belli.*] Legerem: *à turbatoribus reipublicæ premeretur.* Illud *belli* relictum est ex aliqua annotatione adscripta. *Tan. Faber.*

6 *A lacu Regillo.*] Quidam ab *urbe Regillo* legunt: quidam *à Regillo*, omisso *lacu.* Cæterum lacus Regilli meminit Plin. lib. 33. cap. 2. Dionys. lib. 5. *Regillum* urbem facit. Idem lib. 6. fatetur lacum esse, ut & Livius paulò post. Potest autem fieri ut & urbs & lacus id nominis habuerint. *Glareanus.*

GRONOVII.

2 *Cum pacis ipse auctor à turbatoribus belli premeretur.*] Hæc inepte dicuntur: qui enim *turbatores belli?* Aut ergo scribendum: *bello:* ut lib. 3. de Cæsone Quinctio: *eo acrius obstare legi, agitare plebem, tribunos velut justo persequi bello.* Iterumque: *falsum testem juste ac pio bello persequebatur.* Solent enim hæc ad minora transferri. Vt cum Terentius: *Vt homini adolescentulo, in alio occupato amore, filiam darem in seditionem atque incertas nuptias.* Et noster lib. 45. *Domesticam seditionem* appellat dissensionem fratrum. Aut etiam: *ab auctoribus belli.* Prius satis placet. Nisi malis, *à turbatoribus vulgi.* Vt lib. 4. *Turbatores vulgi erant Sp. Mælius quartum & Mælius tertium tribuni plebis.*

Digitized by Google

anno duæ coloniæ Latinæ,[1] Pometia & Cora ad Aurun-
cos deficiunt. cum Auruncis bellum initum: fusoque in-
genti exercitu, qui se ingredientibus fines consulibus fe-
rociter obtulerat, omne Auruncum bellum Pometiam
compulsum est. Nec magis post prælium, quam in præ-
lio cædibus temperatum est. & cæsi aliquanto plures
erant quam capti, & captos passim trucidaverunt. nec
ab obsidibus quidem, qui eo accepti numero erant,
17 [b] iram belli hostis abstinuit. Et hoc anno Romæ trium-
phatum. Secuti consules Opiter Virginius, & Sp. Cas-
sius Pometiam primo vi, deinde vineis aliisque operibus
oppugnaverunt. in quos Aurunci magis jam inexpiabili
odio, quam spe aliqua, aut occasione coorti, quum plu-
res igni quam ferro armati excurrissent, cæde incendio-
que cuncta complent: vineis incensis, multis hostium
vulneratis & occisis, consulum quoque alterum (sed
utrum, nomen auctores non adjiciunt) gravi vulnere ex
equo dejectum prope interfecerunt. Romam inde male
gesta re reditum. inter multos saucios consul spe incerta
vitæ relictus. Interjecto deinde haud magno spatio,
quod vulneribus curandis supplendoque exercitui satis
esset: tum ira majore belli, tum viribus etiam auctis
Pometiæ arma illata. & quum vineis refectis, aliaque
mole belli jam in eo esset, ut in muros evaderet miles,
deditio est facta. cæterum nihilominus fœde dedita ur-
be, quam si capta foret, Aurunci passim principes securi
percussi, [2] sub corona venierunt coloni alii; oppidum di-
rutum, ager venit. Consules magis ob iras graviter ul-
tas, quam ob magnitudinem perfecti belli triumpha-
runt.

b *Ira belli abstinuit.*] Mss. magno' consensu, *qui trecenti accepti numero erant, ira belli hostilis abstinuit.* Nisi potius est Lipsii: *iram belli hostis*: scribe mecum: *ira belli hostilis abstinuit.* Supra: *in te magis quam in me hostilia ausus.* Lib. 3. *Etiam nunc, pœnitere sua sponte Æques, quam pati hostilia malle.* Persæpe sic Tacitus.

VARIORUM.

1 *Pometia & Cora ad Auruncos deficiunt.*] Sunt autem *Aurunci* veteris Latii, quod a Tibeti Circeios usque erat, incolæ, teste Plin. lib. 3. cap. 5. Mirum autem de hoc bello nihil meminisse Dionysium. *Glarean.*

2 *Sub corona venierunt.*] Id est, in servi-

runt. Insequens annus Postumum Cominium & T. Lar- 18
tium, Consules habuit. Eo anno Romæ, quum per ludos ab Sabinorum juventute [a] per lasciviam scorta raperentur, concursu hominum rixa ac prope prælium fuit: [b] parvaque ex re ad rebellionem spectare res videbatur. Supra belli Latini metum id quoque accesserat, quod triginta jam conjurasse populos, concitante Octavio Mamilio, satis constabat. In hac tantarum exspectatione rerum sollicita civitate, dictatoris primum creandi

servitutem redacti sunt. Antiquitus enim mancipia jure belli capta coronis induta venibant, & idcircò dicebantur, *sub coronis venire*. Godelev.

GRONOVII.

a *Per lasciviam scorta raperentur.*] Lipsium & Bulengerum capientes hoc de prostibulis quæ in scena publicabantur, removet Gruterus, quia hac ætate scenici Romæ nulli ludi fuerint: ipse fingit Consualibus in memoriam raptus Sabinarum proposita fuisse vilissima scorta colore vestis notabilia, quæ finitis ludis à juventute sine ulteriore injuria raperentur. Subtilitas in aliam occasionem differenda. Non enim narratur hic aliquid solenne & legitimum ludis, sed quod sæpe factum fitque hodie vel ludis vel alio tempore, prout fors dederit, ubi disciplina solutior & lenocinia exercere liberum. Scilicet peccavit Terentius, qui non Circum constituit aut aliam scenam in fabula, ubi Æschinus Sannioni fidicinam eripit. Nam isto quoque ævo juventutem ad hanc petulantiam prorupisse non debuit mirari optimus senex memor illius Terentiani, *Non est flagitium*, & Catoniani, *huc juvenes æquum est descendere*. Strictior Christiana castitas. Cicero pro Plancio: *Raptam esse mimulam. quod dicitur Atinæ factum à juvene, vetere quodam in scenicos jure, maximeque oppidano.*

b *Parvaque ex re ad rebellionem spectare res videbatur.*] Suspecta mihi repetitio ℣ *res*: eo magis quod quidam Mss. *parvaque ex re res ad reb. sp. vid.* Posses scribere: *ad rebellionem spectare videbantur*. nempe Sabini. Vt lib. 40. *Apuanos ad rebellionem spectare*. Neque hic solum ea vox nolenti Livio addita est. Probat Sigonii liber cap. præcedenti. Probat Rhenani aliquanto melior, sed tamen malus lib. 5, 12. *resque militiæ ita prospere gererentur, ut nullo bello veniretur ad exitum spei*. Vbi fuit in causa, ut per tot annos legeremus *rei*. Lib. 25, 23. *ad Marcellum rem defert. haud spernenda res visa*. Optimi posteriore loco non agnoscunt. Lib. 30, 34. *Ad hoc dictu parva, sed magni eadem in re gerenda momenti res*. Hic quoque vox eadem in fine ὑπονοθεύει, ut ibi dicimus. Sunt tamen & in quibus minor mendi suspicio. Vt lib. 3, 38. *Indignitate rerum cesserant in agros, suarumque rerum erant amissa publica*. Lib. 8, 42. *Præter Velitrarum obsidionem, tardi magis rem exitus quam dubii, quieta externa res Romanis essent*. Minor, dico, non tamen nulla. Pariter offendor ad illud l. 29, 6. *Spes autem adfectanda ejus rei ex minima re adfulsit. latrocinio magis quam justo bello in Bruttiis gerebantur res*. Videbimus ubi eo ventum fuerit. Omnino autem non vellicandum lib. 39. *quia multis actiones & res peribant, cogerentur prætores per senatum res in diem trigesimum differre*. At eodem libro cap. 18. *nec earum rerum ullam rem, in quas jurejurando obligati erant, in se aut in alios admiserant*: τὸ *rem* in tribus membranaceis deerat. Nec magis illud mirum tamen, quam lib. 4. ad Herennium: *non pecuniam*

creandi mentio orta, sed nec quo anno, nec quibus consulibus, quia ex factione Tarquinia essent (id quoque enim traditur) parum creditum sit, nec quis primum dictator creatus sit, satis constat. apud veterrimos tamen auctores T. Lartium Dictatorem primum, Sp. Cassium magistrum equitum, creatos invenio. Consulares legêre, ita lex jubebat, de dictatore creando lata. Eo magis adducor, ut credam Lartium, qui consularis erat, potius quam [1] Manium Valerium, M. filium, Volesi nepotem, qui nondum consul fuerat, moderatorem magistrum consulibus appositum. qui si maxime ex ea familia legi dictatorem vellent, patrem multo potius, M. Valerium spectatæ virtutis & consularem virum legissent. Creato dictatore primum Romæ, postquam præferri secures viderunt, magnus plebem metus incessit, ut intentiores essent ad dicto parendum. neque enim ut in consulibus, qui pari potestate essent, alterius auxilium, neque provocatio erat: neque ullum usquam nisi in cura parendi auxilium. Sabinis etiam, creatus Romæ dictator (eo magis quod propter se creatum erediderant) metum incussit. itaque legatos de pace mittunt: quibus orantibus dictatorem senatumque, ut veniam erroris hominibus adolescentibus darent; responsum, ignosci adolescentibus posse, senibus non posse, qui bella ex bellis sererent. actum tamen est de pace: impetrataque foret, si quod impensæ factum in bellum erat, præstare Sabini (id enim postulatum erat) in animum induxissent. Bellum indictum. tacitæ induciæ quietum annum tenuere. Consules Servius Sulpitius, Manius Tullus. nihil dignum memoria actum. T. Æbutius deinde & C. Vetusius. His consu-

publicam præsto esse viderent, non denique ullam rem, quæ res pertinet ad bellum administrandum.

VARIORUM.

1 *M. Valerium M. F. Volesi nepotem.*] Hunc primum Dictatorem creatum esse, contrà atque tradit Livius, eundemque *Voluſi*, non *Volesi* nepotem fuisse, quemadmodum etiam scriptum est in Capitolinis lapidibus, docet Festus lib. 13. quem vide. *Volusius* itaque prænomen est Valeriorum, ita ut *Marcus* sit supervacuum. *Sigon.*

2 *Æbu-*

consulibus Fidenæ obsessæ, Crustumeria capta, Prænes-
te ab Latinis ad Romanos descivit. nec ultra bellum
Latinum, gliscens jam per aliquot annos, dilatum.
A. Postumius dictator, T.[2] Æbutius magister equitum
magnis copiis peditum equitumque profecti ad lacum
Regillum in agro equsculano agmini hostium occurre-
runt. & quia Tarquinios esse in exercitu Latinorum au-
ditum est, sustineri ira non potuit, quin extemplo con-
sligerent. Ergo etiam prælium aliquanto quam cætera
gravius atque atrocius fuit. non enim duces ad regen-
dam modo consilio rem affuere, [a] sed suismetipsis corporibus dimicantes miscuere certamina. nec quisquam procerum ferme hac aut illac ex acie sine vulnere, præter dictatorem Romanum excessit. In Postumium, prima in acie suos adhortantem instruentemque, [3] Tarquinius Superbus, quamquam jam ætate & viribus erat gravior, equum infestus admisit: ictusque ab latere, concursu suorum, receptus in tutum est. Et ad alterum cornu

2 *Æbutius magister equitum.*] Florus *Cessum*. Fenestella cap. 9. *Spurium Cassium* vocat. Erat autem *Magister equitum*, velut magister consiliorum Dictatoris, atque in ipsius præscriptum parêre oportebat, ita si quando abesse contingeret, ejus vices gerere & munia obire posset. *Godelev.*

3 *Tarquinius Superbus quamquam jam ætate &c.*] Rursus ἀναχρονισμὸς Livius, sed frustrà. Nam Dionys. lib. 6 negat parentem Tarquinium huic adfuisse pugnæ, quippe jam nonagenarium. Filium autem Titum cum dictatore congressum: Sextum etiam hac pugna occisum, quem Gabiis periisse Livius ad finem libri primi scriptum reliquit. Hoc in loco Livius Tarquinii filii nomen omisit, ut, variatum in historia hic non dubitem. *Glarean.*

GRONOVII.

a *Sed suismetipsis corporibus.*] Scribo *suismetipsi*: & semper hæc duo diversis ita casibus posuisse Livium existimo, quoties oratio patere tur. Sic supra cap. 9. *nec hostes modo timebant, sed suosmet ipsi cives.* quod è Rhenani libro restitutum male sollicitat è malo suo Sigonius. Infra cap. 42. *ad bella externa prope superarant vires, abutebanturque in inter semet ipsi certando.* Cap. 44. *Æternas opes esse Romanas, nisi inter semet ipsi seditionibus saviant.* Sic Andreas, Bucharius, Ascensius, Moguntina. Lib. 3, 56. *à cujus crudelitate vosmet ipsi armis vindicavistis.* quod iterum male sollicitat Sigonianus. Cap. 61. *Sibimet ipsos victuros, non, ut decemvirorum victores præmium essent.* Lib. 7, 35. *Erumpendo hinc vosmet ipsi servate.* Hæc cur ita malim, si causam quæras, tot occurrent exempla, ut annotare tædio sit futurum. Habe tamen hoc libro: *ne ignorando regem semet ipse aperiret, quis esset.* Lib. 5. *Compressique ab Cadicio centurione, quem sibimet ipsi præfecerant.* Lib. 8 *In tenebris & multitudine semet ipsa impediente.*

nu Æbutius magister equitum in Octavium Mamilium impetum dederat: nec fefellit veniens Tusculanum ducem: contra quem & ille concitat equum. [b] tantaque vis infestis venientium hastis fuit, ut brachium Æbutio trajectum sit, Mamilio pectus percussum. Hunc quidem in secundam aciem Latini recepere. Æbutius quum saucio brachio tenere telum non posset, pugna excessit. Latinus dux nihil deterritus vulnere, prælium ciet: & quia suos perculsos videbat, arcessit cohortem exulum Romanorum, cui L. Tarquinii filius præerat. [c] ea quò majore pugnabat ira ob erepta bona, patriamque ademptam, pugnam parumper restituit. Referentibus jam pedem ab ea parte Romanis, M. Valerius, Publicolæ frater, conspicatus ferocem juvenem Tarquinium ostentantem se in prima exulum acie, domestica etiam gloria accensus, ut cujus familiæ decus ejecti reges erant, ejusdem interfecti forent; subdit calcaria equo, & Tarquinium infesto spiculo petit. Tarquinius retro in agmen suorum infenso cessit hosti. Valerium temere invectum in exulum aciem, ex transverso quidam adortus transfigit: nec quicquam equitis vulnere equo retardato, moribundus Romanus labentibus super corpus armis, ad terram defluxit. Dictator Postumius, postquam cecidisse talem virum, exules ferociter citato agmine invehi, suos perculsos cedere, animadvertit; cohorti suæ, [d] quã delectam manum præsidii causa circa se habebat,

b *Tantaque vis infestis venientium hastis fuit.*] Loco non moveo, tamen quia proxime præcedit *veniens*, duo Pall. *invenientium*, fortassis fuerit, *invehentium*. Subaudi, *se*, qualibus de nonnullis 2. Observat. 7. Sed & *vehens*, qui vehitur. Lib. 22. *Quum pratervehens equo sedentem in saxo cruore oppletum consulem vidisset*. Et *vectores* Petronio epibatæ, qui navibus vehuntur. Iustinus lib. 11. *Plaustrum, quo vehenti, regnum delatum fuerat*. Cicero lib. 1. de nat. Deorum: *Qualis ille maritimus Triton pingitur, natantibus invehens belluis, adjunctis humano corpori*.

c *Ea quo majore pugnabat.*] Aldinæ debetur vitium omnium deinceps editionum. Verius Andreæ Romana, & ejus traduces, tum Ascensiana & Moguntina: *ea, quoniam majore*. Vossianus, *quod*.

d *Quam de electa manu.*] Ab Rhenano est, quum ederetur: *quam delecta manu*. Sed utraque oratio aspera. Flor. vere: *quam delectam manum*. *Tò quam*

ad

bebat, dat ſignum, ut quem ſuorum fugientem viderint, pro hoſte habeant. ita metu ancipiti verſi à fuga Romani in hoſtem, & reſtituta acies. Cohors dictatoris tum primum prælium iniit. integris corporibus animiſque, feſſos adorti exules, cædunt. Ibi alia inter proceres coorta pugna. Imperator Latinus, ubi cohortem exulum à dictatore Romano prope circumventam vidit, ex ſubſidiariis manipulos aliquot in primam aciem ſecum rapit. hos agmine venientes T. Herminius legatus conſpicatus, interque eos inſignem veſte armiſque Mamilium noſcitans, tanto vi majore, quam paulo ante magiſter equitum cum hoſtium duce prælium iniit, ut & uno ictu transfixum per latus occiderit Mamilium, & ipſe inter ſpoliandum corpus hoſtis veruto percuſſus, quum victor in caſtra eſſet relatus, inter primam curationem exſpiraverit. Tum ad equites dictator advolat, obteſtans, ut feſſo jam pedite, deſcendant ex equis, & pugnam capeſſant. Dicto paruere: deſiliunt ex equis, provolant in primum, & pro anteſignanis parmas objiciunt. Recipit extemplo animum pedeſtris acies, poſtquam juventutis proceres æquato genere pugnæ ſecum partem periculi ſuſtinentes vidit. Tum demum impulſi Latini, perculſaque inclinavit acies. Equitibus admoti equi, ut perſequi hoſtem poſſent. ſecuta & pedeſtris acies. Ibi nihil nec divinæ nec humanæ opis Dictator prætermittens, ædem Caſtori voviſſe fertur: ac pronunciaſſe militi præmia, qui primus, qui ſecundus, caſtra hoſtium intraſſet. tantuſque ardor fuit, ut eodem impetu, quo fuderant hoſtem, Romani caſtra caperent. Hoc modo ad lacum Regillum pugnatum eſt. Dictator & magiſter equitum, triumphantes in urbem rediêre. Triennio 21 deinde

ad ſequens pertinet, non ad præcedens. Potuiſſet enim dicere: *cohorti ſuæ, quod præſidium circa ſe habebat.* Vt lib. 7. *Scribendi alterius exercitus, quod ad incertos belli caſus reipubl. ſubſidium eſſet.* Cicero 2. ad Att. ep. 14. *judices à prætore legi, quo conſilio idem prætor uteretur.* Perſius Sat. 2. *Quidnam eſt qua tu mercede Deorum Emeriu auricula.* Silius lib. 13. *Quèis delecta manus, centeni cuique, ferebant Excubiæ.*

Digitized by Google

deinde nec certa pax nec bellum fuit. Consules Q. Cloelius & T. Lartius. Inde A. Sempronius & M. Minutius. his consulibus ædes Saturno dedicata: [1] Saturnalia institutus festus dies. A. deinde Postumius & T. Virginius consules facti. Hoc demum anno ad Regillum lacum pugnatum, apud quosdam invenio: A. Postumium, quia collega dubiæ fidei fuerit, se consulatu abdicasse. dictatorem inde factum. Tanti errores implicant temporum, aliter apud alios ordinatis magistratibus, ut nec qui consules secundum quosdam, nec quid quoque anno actum sit, in tanta vetustate, non rerum modo, sed etiam auctorum, digerere possis. Ap. Claudius deinde & P. Servilius consules facti. Insignis hic annus est nuncio Tarquinii mortis. Mortuus est Cumis, quo se post fractas opes Latinorum ad Aristodemum tyrannum contulerat. Eo nuncio erecti Patres, erecta plebes. sed Patribus nimis luxuriosa ea fuit lætitia: plebi, cui ad eam diem summa ope inservitum erat, injuriæ à primoribus fieri cœpere. Eodem anno Signia colonia, quam rex Tarquinius deduxerat, suppleto numero colonorum iterum deducta est. Romæ tribus una & viginti fa-
22 ctæ. Ædes Mercurii dedicata est idibus Maiis. Cum Volscorum gente, Latino bello neque pax, neque bellum fuerat, nam & Volsci comparaverant auxilia, quæ mitterent Latinis, ni maturatum ab dictatore Romano esset: & maturavit Romanus, ne prælio uno cum Latino Volscoque contenderet. Hac ira consules in Volscum agrum legiones duxere. Volscos consilii pœnam non metuentes, nec opinata res perculit. Armorum immemores, obsides dant trecentos principum à Cora atque Pometia liberos. ita sine certamine inde abductæ legiones. Nec ita multo post Volscis levatis metu, suum rediit ingenium: rursus occultum parant bellum; Herni-

VARIORUM.

1 *Saturnalia.*] Origo Saturnaliorum latissimè enarratur à Macrobio lib. 1. cap. 6. Nec prætereundus Lucian. de Saturnalib. & Dionysius lib. 6. *Godeley.*

Hernicis in societatem armorum assumptis. Legatos quoque ad sollicitandum Latium passim dimittunt. Sed recens ad Regillum lacum accepta clades, Latinos ira odioque ejus, quicumque arma suaderet, ne ab legatis quidem violandis abstinuit. Comprehensos Volscos Romam duxere. Ibi traditi consulibus. indicatumque est, Volscos Hernicosque parare bellum Romanis. Relata re ad Senatum, adeo fuit gratum Patribus, ut & captivorum sex millia Latinis remitterent: & de fœdere, quod prope in perpetuum negatum fuerat, rem ad novos magistratus rejicerent. Enimvero tum Latini gaudere facto, [a] pacis auctores in ingenti gloria esse. Coronam auream Jovi donum in Capitolium mittunt. cum legatis donoque, qui captivorum remissi ad suos fuerant, magna circumfusa multitudo venit. Pergunt domos eorum apud quem quisque servierant: gratias agunt, liberaliter habiti cultique in calamitate sua. inde hospitia jungunt. Nunquam alias antè publicè privatimque Latinum nomen Romano imperio conjunctius fuit. Sed & 23 bellum Volscum imminebat, & civitas secum ipsa discors intestino inter Patres plebemque flagrabat odio; maxime [2] propter nexos ob æs alienum. Fremebant, se foris pro libertate & imperio dimicantes, domi à civibus captos & oppressos esse: tutiorem què in bello quam in pace, inter hostes quam inter cives libertatem plebis esse.

2 *Propter nexos ob æs alienum.*] Erat enim hoc jus jam inde fere ab urbe condita, vel lege, vel more constitutum, ut liberi, qui pecuniam deberent, quum solvendo non essent, trahi à creditoribus, atque ad operas in servitute præstandas cogi possent. Qua licentia abusi, multi in terga miserorum crudelissimè sævierunt. Vide & Gell. lib. 20. cap. 1. *Godelev.*

GRONOVII.

a *Pacis auctores in ingenti gloria esse.*] Scripti quidam & Campani editio: *pacis auctores ingenti gloria esse.* Quod sane considerandum. Cicero 4. famil. 15. *neque periculo re proprio existimares esse.* Lib. 6. ep. 4. *Quanto fuerim dolore, meministi.* Lib. 5. ad Attic. 14. *Spero meos omnes servire laudi meæ, tamen magno timore sum.* Cæsar 3. civ. *excusat Bibulum, quod in iracundia summa erat.* Noster lib. 1. *Apud Patres plebemque longe maximo honore Servius Tullius erat.* Eodem: *Tanta caritate esse, ut non posset Tarquinius potentior Roma, quam filius Gabiis esset.* Lib. 5, 47. *Interim arx Romæ Capitoliumque ingenti peri-*

Digitized by Google

esse. invidiamque eam sua sponte gliscentem, insignis unius calamitas accendit. Magno natu quidam cum omnium malorum suorum insignibus se in forum projecit. obsita erat squalore vestis, fœdior corporis habitus, pallore ac macie perempti. Ad hoc promissa barba & capilli efferaverant speciem oris. Noscitabatur tamen in tanta deformitate, & ordines duxisse aiebant, aliaque militiæ decora vulgo, miserantes eum, jactabant. ipse testes honestarum aliquot locis pugnarum, cicatrices adverso pectore ostentabat. Sciscitantibus unde ille habitus, unde deformitas, quum circumfusa turba esset prope in concionis modum; *Sabino bello*, ait, *se militantem, quia propter populationes agri non fructu modo caruerit, sed villa incensa fuerit, direpta omnia, pecora abacta,* [a] *tributum iniquo suo tempore imperatum, as alienum fecisse: id cumulatum usuris, primo se agro paterno avitoque exuisse, deinde fortunis aliis: postremo velut tabem pervenisse ad corpus. Ductum se ab creditore, non in servitium, sed in ergastulum & carnificinam esse.* Inde ostentare tergum fœdum recentibus vestigiis verberum. Ad hæc visa auditaque, clamor ingens oritur. Non jam foro se tumultus continet, sed passim totam urbem pervadit. [1] Nexu vincti, solutique se undique in publicum propripiunt, implorant Quiritium fidem. Nullo loco deest seditionis voluntarius comes. multis passim agminibus per omnes vias cum clamore in forum curritur. Magno cum periculo suo, qui forte Patrum in foro erant, in eam turbam inciderunt. nec temperatum manibus foret:

periculo fuit. Sic duo meliores Pal.

b *Tributum iniquo suo tempore imperatum.*] Legendum esse: *tributo iniquo suo tempore imperato as alienum fecisse*, docuimus lib. 4. Obsetv. 17.

VARIORUM.

1 *Nexu vincti solutique.*] Non vereor ne legendum sit: *nexi vincti solutique.* Sic enim locutus est libro 8: *Ita nexi soluti, cautumque in posterum ne necterentur.* Item, *Eo anno initium libertatis factum est, quod ligari nexi desierunt. Nexos* enim vocatos ait Varro *liberos, qui suas operas in servitute pro pecunia, quam debebant domino dum solverent, præstarent.* Vellicat hæc Robortellus lib. 2. Annotationum cap. 34: sed tuetur sua lib. 2. Emendat. 38. *Signum.*

GRO.

Digitized by Google

ret: ni propere consules, P. Servilius, & Ap. Claudius, ad comprimendam seditionem interveniſſent. [a] In eos multitudo versa, ostentare vincula sua, deformitatemque aliam. Hæc se meritos dicere, exprobrantes suam quisque alius alibi militiam. Postulare multo minaciter magis quam suppliciter, ut senatum vocarent: curiamque ipsi futuri arbitri moderatoresque publici consilii, circumsistunt. Pauci admodum Patrum, quos casus obtulerat, contracti ad consules: cæteros metus non curia modo, sed etiam foro arcebat. nec agi quicquam per infrequentiam poterat senatus. Tum vero eludi atque extrahi se multitudo putare: & Patrum qui abessent, non casu, non metu, sed impediendæ rei caussa abesse, & consules ipsos tergiversari: nec dubie ludibrio esse miserias suas. Jam prope erat, ut ne consulum quidem majestas coërceret iras hominum. quum, incerti, morando an veniendo plus periculi contraherent, tandem in senatum veniunt: [b] frequentique tandem curia, non modo inter Patres, sed ne inter consules quidem ipsos, satis conveniebat. Appius vehementis ingenii vir, imperio consulari rem agendam, censebat: uno aut altero arrepto, quieturos alios. Servilius lenibus remediis aptior, concitatos animos flecti, quam frangi putabat quum tutius, tum facilius esse. Inter hæc major alius terror. Latini 24
equites cum tumultuoso advolant nuncio: Volscos infesto exercitu ad urbem oppugnandam venire. quæ audita (adeo duas ex una civitate discordia fecerat) longe aliter Patres ac plebem affecere. Exultare gaudio plebes; ultores superbiæ Patrum adesse, dicere Deos. alius alium confirmare, ne nomina darent: cum omnibus potius, quam solos perituros, Patres militarent, Patres arma

GRONOVII.

a *At in eos multitudo versa.*] Dele illud insiticium, *At*: nam & vanum sensu est, & non modo in scripto Col. Helm. sed nec in vetustis edd. Romana, Ascensii, Becharii, Moguntina reperitur.

b *Frequentique tandem curia.*] Ingrata repetitio *& tandem.* An fuit: *frequentique jam curia.* Suetonius Iulio 21. *non temperavit, quin paucos post dies frequenti curia jaceret.*

c *Nec*

ma caperent, ut penes eosdem pericula belli, penes quos præmia essent. At vero curia mœsta ac trepida ancipiti metu, & ab cive, & ab hoste, Servilium consulem, cui ingenium magis populare erat, orare, ut tantis circumventam terroribus expediret rempubliçam. Tum consul, misso senatu, in concionem prodit. ibi curæ esse Patribus ostendit, ut consulatur plebi. cæterum deliberationi de maxima quidem illa, sed tamen parte civitatis, metum pro universa republ. interveniisse. nec posse, quum hostes prope ad portas essent, bello prævertisse quicquam? [c] nec, si sit laxamenti aliquid, aut plebi honestum esse, nisi mercede prius accepta, arma pro patria non cepisse: neque Patribus satis decorum, [1] per metum potius, quam postmodum voluntate, afflictis civium suorum fortunis consuluisse. Concioni deinde edicto addidit fidem, quo edixit, *Ne quis civem Romanum vinctum aut clausum teneret, quo minus ei nominis edendi apud consules potestas fieret. Ne quis militis, donec in castris esset, bona possideret, aut venderet: liberos nepotesve ejus moraretur.* Hoc proposito edicto, & qui aderant nexi, profiteri extemplo nomina; & undique ex tota urbe proripientium se ex privato, quum retinendi jus creditori non esset, concursus in forum, ut sacramento dicerent, fieri. Magna ea manus fuit: neque aliorum magis in Volsco bello virtus atque opera enituit. Consul copias contra hostem educit.

[c] *Nec si sit laxamenti aliquid.*] Commodius videretur: *nec, si sit laxatum aliquid, aut plebi honestum esse, nisi mercede prius accepta, arma pro patria non cepisse; aut Patribus decorum satis, per metum potius, &c.* Nisi mavis: *laxamenti aliquid datum, plebi,* dein: *neque Patribus,* ut vulgo.

VARIORUM.

[1] *Per metum potius quam postm.*] Notandum. Populus nihil debet impetrare à magistratu quasi per vim, quid enim absurdius, quam ut capiti impetent membra cætera? præscribantque ductori oves quid, quando, quomodo ipsi faciendum sit. Insigne sufficit hujus rei exemplum Galba apud Xiphilinum lib. 64. c. 2. *Postulantibus prætorianis Neronis, ut se in eodem gradu militiæ retineret, primo rem distulit ut deliberaret; sed quum magis tumultuarentur, contra eos exercitum misit,* cæsaque sunt repente prætorianorum septem millia: *reliqui postea decimati sunt. Itaque Galba, licet ætate & morbo confectus, tamen mente vigebat, putabatque indignum esse, Imperatorem coactum aliquid facere.* Giut.

GRO-

Digitized by Google

cit. parvo dirimente intervallo castra ponit. Proxima in- 25
de nocte Volsci discordia Romana freti, si qua nocturna transitio proditiove fieri possit, tentant castra. Sensere vigiles: excitatus exercitus: signo dato concursum est ad arma. Ita frustra id inceptum Volscis fuit. reliquum noctis utrimque quieti datum. Postero die prima luce Volsci, fossis repletis, vallum invadunt. Jamque ab omni parte munimenta vellebantur, quum consul quamquam cuncti undique, & nexi ante omnes, ut signum daret, clamabant, experiendi animos militum caussa parumper moratus, postquam satis apparebat ingens ardor, dato tandem ad erumpendum signo, militem avidum certaminis emittit. Primo statim incursu pulsi hostes: fugientibus, quoad insequi pedes potuit, terga cæsa: eques usque ad castra pavidos egit. mox, ipsa castra legionibus circundatis, quum Volscos inde etiam pavor expulisset, capta direptaque. Postero die ad Suessam Pometiam, quo confugerant hostes, legionibus ductis, intra paucos dies oppidum capitur: captum prædæ datum. inde paulum recreatus egens miles. Consul cum maxima gloria sua victorem exercitum Romam reducit. decedentem Romam Ecetranorum Volscorum legati, rebus suis timentes, post Pometiam captam, adeunt. His ex Senatusconsulto data pax, ager ademptus.[a] Con- 26
festim & Sabini Romanos territavere: tumultus enim fuit verius quam bellum. Nocte in urbe nunciatum est, exercitum Sabinum prædabundum ad Anienem amnem perveniisse. ibi passim diripi atque incendi villas. Missus extemplo eo cum omnibus copiis equitum A. Postumius, qui dictator bello Latino fuerat. secutus consul Servilius cum delecta peditum manu. Plerosque palantes eques circumvenit. nec advenienti peditum agmini restitit Sabina legio. Fessi tum itinere tum populatione noctur-

GRONOVII.

a *Confestim & Sabini Romanos territavere.*] Suspectum mihi τὸ *Romanos*, & abesse velim.

nocturna, magna pars, in villis repleti cibo vinoque, vix fugæ quod satis esset virium, habuere. Nocte una audito perfectoque bello Sabino, postero die in magna jam spe undique partæ pacis, legati Aurunci senatum adeunt; ni decedatur Volsco agro, bellum indicentes. Cum legatis simul exercitus Auruncorum domo profectus erat. cujus fama haud procul jam ab Aricia visi, tanto tumultu concivit Romanos, ut nec consuli ordine Patres, nec pacatum responsum arma inferentibus, arma ipsi capientes dare possent. Ariciam infesto agmine itur: nec procul inde cum Auruncis signa collata: prælioque uno
27 debellatum est. Fusis Auruncis, victor tot intra paucos dies bellis, Romanus, promissa consulis, fidemque senatus exspectabat: quum Appius & insita superbia animo, & ut collegæ vanam faceret fidem, quam asperrime poterat, jus de creditis pecuniis dicere. deinceps & qui ante nexi fuerant, creditoribus tradebantur, & nectebantur alii. Quod ubi cui militi inciderat, collegam appellabat, concursus ad Servilium fiebat; illius promissa jactabant, illi exprobrabant sua quisque belli merita, cicatricesque acceptas. Postulabant, ut referret ad senatum, [b] ut auxilio esset consul civibus suis, imperator militibus. Movebant consulem hæc, sed tergiversari res cogebat. adeo [c] in alteram causam non collega solum præceps ierat, sed omnis factio nobilium. ita medium se gerendo, nec plebis vitavit odium, nec apud Patres gratiam iniit. Patres mollem consulem & ambitiosum rati; plebes

b *Aut ut auxilio esset.*] Variant in particulis libri. Scribendum est: *Postulabant, ut referret ad senatum, ut auxilio esset consul civibus suis, imperator militibus.* Utrumque volebant fieri, non alterutrum modo: alterum, ut fides & promissa Patrum exsolverentur; alterum, ut impediretur sæva jurisdictio Appii.

c *In alteram causam non collega solum præceps erat.*] Hæc Campani, Sabellici, Sigonii scriptura est: nam libri fere, *præceperat:* unde Rhenanus: *vi præceperat.* Malim autem ego alteram Sabellici: *præceps ierat.* quam Bechatius & Ascensius & Aldus Juntasque & Gryphius jam receperunt. Sallustius Catilin. *Sed urbana plebes ea vero præceps ierat multis de causis.* puta in causam factionis. Cicero 6. fam. 1. *Si id evenit, quod ingredientibus nobis in causam propositum fuit accidere posse.*

d Me-

plebes fallacem. brevique apparuit, æquasse eum Appii odium. Certamen consulibus inciderat, uter dedicaret, Mercurii ædem. Senatus à se rem ad populum rejecit: utri eorum dedicatio jussu populi data esset, eum præesse annonæ, mercatorum collegium instituere, solennia pro pontifice jussit suscipere. Populus dedicationem ædis dat [1] M. Lætorio primipili centurioni: quod facile appareret, non tam ad honorem ejus, cui curatio altior fastigio suo data esset, factum, quam ad consulum ignominiam. Sævire inde utique consulum alter, Patresque. sed plebi creverant animi, & longe alia, quam primo instituerant via, grassabantur. Desperato enim consulum senatusque auxilio, quum in jus duci debitorem vidissent, undique convolabant. neque decretum exaudiri consulis præ strepitu & clamore poterat: neque, quum decressset, quisquam obtemperabat. Vi agebatur, [d] metusque omnis & periculum libertatis, quum in conspectu consulis singuli à pluribus violarentur, in creditores à debitoribus verterat. Super hæc timor incessit Sabini belli: delectuque decreto, nemo nomen dedit, furente Appio, & insectante ambitionem collegæ: qui populari silentio rempublicam proderet, & ad id, quod de credita pecunia jus non dixisset, adjiceret, ut ne delectum quidem ex senatus consulto haberet. *non esse tamen desertam omnino rempublicam, neque projectum consulare imperium. Se unum & suæ & patrum majestatis vindicem fore.* Quum circumsta-

d *Metusque omnis & periculum libertatis.*] Non hæc *libertas*, sed tumultus: nec in libertate, quam quocunque modice justo imperio, plus licet creditoribus in debitores. Itaque si vocem illam expungas, non intercedam. Imo sic jubent membr. Flor. unde illa excussissima.

VARIORUM.

1 *M. Lætorio primipili centurioni.*] *Primus centurio erat* (inquit hic noster auctor lib. 7. sub finem) *quem nunc primipilum appellant.* Dionys. autem lib. 9. ait centum ac sexaginta milites subesse primipili imperio, si codices non fallunt, quod suspicor. Vide & Veget. lib. 2. cap. 8. Et rursus Liv. lib. 4. de bello Macedonico ait, in pugna qua T. Sempronius cos. adversus Boios conflixit, Q. Victorium primipili centurionem &c. Et Salustius in Iugurth. *Et centurio primipili tertiæ legionis.* Ex his videtur *primipilus* nomen & centurionis esse & ordinis in legione. *Glareanus.*

GRO-

cumstaret quotidiana multitudo licentia accensa, arripi unum insignem ducem seditionum jussit. Ille, quum à lictoribus jam traheretur, provocavit: nec cessisset provocationi consul, quia non dubium erat populi judicium; nisi ægre victa pertinacia foret; consilio magis & auctoritate principum, quàm populi clamore. adeo supererant animi ad sustinendam invidiam. Crescere inde malum indies, non clamoribus modo apertis, sed, quod multo pernicioſius erat, secessione occultisque colloquiis. Tandem invisi plebi consules magistratu abeunt.

128 Servilius neutris, Appius Patribus mire gratus. A. Virginius inde, & T. Vetusius consulatum ineunt. Tum vero plebes, incerta quales habitura consules esset, cœtus nocturnos, [a] pars in Esquiliis, pars in Aventino facere, ne in foro subitis trepidaret consiliis, & omnia temere ac fortuito ageret. Eam rem consules rati, ut erat, pernicioſam, ad Patres deferunt. sed delatam consulere ordine non licuit. adeo tumultuose excepta est clamoribus undique, & indignatione Patrum, si quod imperio consulari exsequendum esset, invidiam ejus consules ad senatum rejicerent. *Profecto si essent in republica magistratus, nullum futurum fuisse Romæ nisi publicum concilium. Nunc in mille curias, concioneſque (quum alia in Esquiliis, alia in Aventino fiant concilia) dispersam & dissipatam esse rempublicam. Unum Hercule virum (id enim plus esse quam consulem) qualis Appius Claudius fuerit, momento temporis discussurum illos cœtus fuisse.* Correpti consules, quum quid ergo se facere vellent (nihil enim segnius molliusve, quam Patribus placeat, acturos) percunctarentur; decernunt, ut delectum

GRONOVII.

a *Pars in Esquilinis.*] Flor. *pars Aesquiliis.* Helm. Vos. Pal. Camp. *pars Esquiliis.* An de partibus urbis sic interdum loquebantur? Cicero lib. 4. ad Att. ep. 3. *Milonis domum eam, quæ Germalo.* Immo Suetonius Tibetio cap. 15. *Statim è Carinis ac Pompeiana domo Æsquilias in hortos Mæcenatianos transmigravit.* Nerone cap. 31. *Domum à Palatio Æsquilias usque fecit.* Solinus cap. 2. *Servius Tullius* (habitavit) *Æsquiliis supra clivum Orbium, qui regnavit annis* IV. & XL. *Tarquinius Superbus & ipse Æsquiliis.* Quod vellem viri docti non sollicitarent. Auctor vitæ Horatii: *Humatus & conditus est extremis Æsquiliis juxta Mæcenatis tumulum.*

b Con-

ctum quam acerrimum habeant. ocio laſcivire plebem. Dimiſſo ſenatu, [b] conſules in tribunal aſcendunt. citant nominatim juniores. Quum ad nomen nemo reſponderet, circumfuſa multitudo in concionis modum, negare, *Vltra decipi plebem poſſe. Nunquam unum militem habituros, ni præſtaretur fides publica. libertatem unicuique prius reddendam eſſe, quam arma danda: ut pro patria civibuſque, non pro dominis pugnent.* Conſules quid mandatum eſſet à ſenatu, videbant: ſed eorum, qui intra parietes curiæ ferociter loquerentur, neminem adeſſe invidiæ ſuæ participem: & apparebat atrox cum plebe certamen. Prius itaque quam ultima experirentur, ſenatum iterum conſulere placuit. tum vero ad ſellas conſulum propere convolavêre minimus quiſque natu Patrum, abdicare conſulatu jubentes, & deponere imperium, ad quod tuendum animus deeſſet. Utraque re ſatis experta, tum demum con- 29
ſules:

b *Conſules in tribunal aſcendunt.*] Duo meliores Pall. *deſcendunt*; alter cum nota ſignificante primam literam expungendam eſſe. Scribe igitur: *in tribunal eſcendunt*. Verbum hoc quoque à multis jactatum, & nonnunquam intempeſtive. Tamen quia ubique fere deleverunt male docti, neceſſe fuit ſæpe commemorari. Analogia quidem optima eſt, ut in *eleuare*, *emicare*, *eminere*, & pluribus ejuſmodi. Ne nobis ergo ſit indictus Hylas, congeremus aliquot loca, ubi optimis in Codd. id deprehendimus, & reſtituendum putamus. Supra cap. 7. Flor. & V. *Summiſſis faſcibus in concionem eſcendit*. Lib. 7, 30. *Vſque ad nos contemtus Samnitium pervenit, ſupra non eſcendit*. Sic pervetus Thuanæus, qui à ſexto libro orditur. Lib. 8, 10. *Eo magiſtratum Romanam eſcendere fas non eſſe*. Sic idem haud ambigue & Fulvii liber. Pall. duo, *excedere*. Vulgo, *deſcendere*. Lib. 21, 61. *Bovem in tertiam contignationem ſua ſponte eſcendiſſe*. Lib. 23, 14. *Latoque ut ſolet, ad populum, ut equum eſcendere liceret*. Eodemque cap. 23. *ubi cum licloribus in Roſtra eſcendit*. Lib. 24. 22. *Ibi in aram Concordiæ, ex qua pridie Polyanus concionatus erat, eſcendit*. Lib. 26, 48. *Q. Trebellium & Sex. Digitium pariter in murum eſcendiſſe*. Sic quinque proximis locis omnium antiquiſſimus Puteanorum codex. Lib. 28, 19 *Seipſum, ſi cæteri cunctentur, eſcenſurum minatur*: idem. Pal. unus *oſtenſurum*: alii omnes *& ſcenſurum*. Eodem lib. cap. 26. *Simul & imperator in tribunal eſcendit*: idem. alii *aſcendit*: vulgo, *conſcendit*. Lib. 29, 37. *Et in aratium eſcendiſſet*: idem. Men. *exceſſiſſet*. Lib. 30, 15. *in tribunal eſcendit, & concionem advocari juſſit*: idem. Cap. 17. *Cum C. Lælio in Roſtra eſcendit*: idem, remanſitque in Men. codice. Cap. ſequenti: *juſſoſque eſcendere in equos repente in hoſtem emittit*. Cap. 25. *juſſus è nauticis eſcendere in malum*: utrobique idem & in poſterioti loco unus è Pall. quamvis quid attinet alios poſt illum nominare? Lucret. lib. 5. v. 1303. *Et quam falciferos inventum eſcendere currus*. Sic Voſſianus. Cæſar l. 7. Gall. 27. *iis, qui primi murum eſcendiſſent, præmia propoſuit*. Eodemque libro inferius cap. 46. *Oppidi murus ab planitie atque initio eſcenſus, recta re-*

ſules: *Ne prædictum negetis, Patres Conſcripti, adeſt ingens ſeditio. Poſtulamus, ut ii qui maxime ignaviam increpant, adſint nobis habentibus delectum. Acerrimi cujuſque arbitrio, quando ita placet, rem agemus.* Redeunt in tribunal, citari nominatim unum ex iis qui in conſpectu erant, dedita opera jubent. Quum ſtaret tacitus, & circa eum aliquot hominum, ne forte violaretur, conſtitiſſet globus, lictorem ad eum conſules mittunt. quo repulſo, tum vero, indignum facinus eſſe, clamitantes, qui Patrum conſulibus aderant, devolant de tribunali, ut lictori auxilio eſſent. Sed ab lictore nihil aliud quam prehendere prohibito, quum converſus in Patres impetus eſſet, [c] conſulum intercurſu rixa ſedata eſt: in qua tamen ſine lapide, ſine telo, plus clamoris atque irarum quam injuriæ fuerat. Senatus tumultuoſe vocatus, tumultuoſius conſulitur, quæſtionem poſtulantibus iis qui pulſati fuerant, decernente ferocitſſimo quoque, non ſententiis magis, quam clamore & ſtrepitu. Tandem quum iræ reſediſſent, exprobrantibus conſulibus, nihilo plus ſanitatis in curia, quam in foro eſſe, ordine conſuli cœpit. Tres fuêre ſententiæ. P. Virginius rem non vulgabat: *de iis tantum, qui fidem ſecuti P. Servilii conſulis, Volſco, Aurunco Sabinoque militaſſent bello, agendum cenſebat.* T. Largius, *Non id tempus eſſe, ut merita tantummodo exſolverentur. totam plebem ære alieno demerſam eſſe: nec ſiſti poſſe, ni omnibus conſulatur. quin ſi alia aliorum ſit conditio, accendi magis diſcordiam, quam ſedari.* Ap. Claudius, & natura immitis, & efferatus, hinc plebis odio, illinc Patrum laudibus, *Non miſeriis,* ait, *ſed licentia tantum concitum turbarum: & laſcivire magis plebem, quam*

gione, &c. Sic utrobique membranæ Andibus. Nihil his omnibus in locis conjecturæ indulſimus.

c *Conſulum intercesſu rixa ſedata eſt.*] Mendum editionum proximis L. annis factarum. Scripti & editi ad Curionem (qui non aliter) omnes: *intercurſu.* Quæ libido novandi? Lib. 21. *Periculum intercurſu tum primum pubeſcentis filii propulſatum.* Lib. 34. *non intercurſu matronarum inter acies duas prælium ſedatum eſt?* Lib. 37. *Impeditus intercurſu ſuorum uſus prælongarum haſtarum.* Nec inelegans aut prottitus uſus verbi. Lib. 5. *Ipſe interim Vejos ad confirmandos militum animos intercurrit.* Cicero in Philip. *Pugnatur acerrime: qui intercurrerent, miſimus tres principes civitatis*

d *Vti-*

Digitized by Google

quam ſævire. Id adeo malum ex provocatione natum. quippe minas eſſe conſulum, non imperium; ubi ad eos, qui una peccaverint, provocare liceat. Agedum, inquit, *dictatorem, à quo provocatio non eſt, creemus. Iam hic, quo nunc omnia ardent, conticeſcet furor. Pulſet tum mihi lictorem, qui ſciet jus de tergo vitaque ſua penes unum illum eſſe, cujus majeſtatem violavit.* Multis, ut erat, horrida & atrox videbatur Appii ſententia: rurſus Virginii Largiique exemplo haud ſalubres: [d] utique Largii putabant ſententiam, quæ totam fidem tolleret. medium maxime, & moderatum utroque conſilium Virginii habebatur. Sed factione reſpectuque rerum privatarum, quæ ſemper offecere officientque publicis conſiliis, Appius vicit: ac prope fuit, ut dictator ille idem crearetur. quæ res utique alienaſſet plebem periculoſiſſimo tempore, quum Volſci Æquique & Sabini forte una omnes in armis eſſent. Sed curæ fuit conſulibus & ſenioribus Patrum, ut imperium, ſuo vehemens, manſueto permitteretur ingenio. Manium Valerium

[d] *Vtique Largii putabant ſententiam.*] Cepit utique Rhenanus, fruſtra objiciente Sigonio, ſi Virginii modo ſententia dicatur haud ſalubris exemplo, modo conſilium maxime moderatum, eandem rem nunc probari, nunc improbari. Nihil in his abſurdi. Erat ſane non tota ſalubris exempli. Etſi enim æquum erat, eorum, qui fidem Conſ. Servilii ſecuti eſſent, & Volſco Aruncoque ac Sabino bello militaſſent, rationem haberi: tamen hoc æquum per ſeditionem impetrari, cogique ſenatum vel æquum facere per ſeditionem, utique boni exempli non erat. Semper hoc anceps & miſerabile remedium, & quo, ubi ſemel introductum eſt, cum bonis in bona cauſa proceſſit, plerumque mox mali in cauſa peſſima & nefaria utantur. Sic quod in præſens prodeſt, in futurum poteſt eſſe noxium. Vt Velleius ait Clodium jugulatum, *exemplo inutili, ſed facto ſalutari reipublica.* Lucanus: *Inſcelus it Pharium Romani pœna tyranni Exemplumque perit.* Sic T. Manlii conſilium *non civilis exempli, tamen pietate laudabile* dicit lib. 7. noſter. Apud Curtium lib. 8. quidam præfecti ſui Perſæ interfecti caput & arma tulerunt ad Alexandrum. *Ille,* inquit, *facto impunitatem dedit, honorem denegavit exemplo.* At eadem ſententia, comparata cum duabus alteris recte media & maxime moderata vocatur. Nec enim atrox erat ut Appii, nec tam mali exempli, ut totam fidem tolleret novis tabulis, ut Lartii. Cicero 2. de officiis: *Ne ſit æs alienum, quod reipublicæ noceat, providendum eſt: quod multis rationibus caveri poteſt: non, ſi fuerit, ut locupletes ſuum perdant, debitores lucrentur alienum. nec enim ulla res vehementius rempublicam continet quam fides: quæ eſſe nulla poteſt, niſi erit neceſſaria ſolutio rerum creditarum.* Cæterum in verbis Livii delenda ſunt *vti putabant ſententiam*, quæ è ſcholio irrepſerunt, & totum interturbant: id quod Gebhardo

Digitized by Google

rium dictatorem Volesi filium creant. Plebs etsi adversus se creatum dictatorem videbat; tamen quum provocationem fratris lege haberet, nihil ex ea familia triste nec superbum timebat. Edictum deinde à dictatore propositum confirmavit animos, Servilii ferè consulis edicto conveniens. sed & homini & potestati melius rati credi, omisso certamine nomina dedêre. Quantus numquam antè exercitus, legiones decem effectæ. ternæ inde datæ consulibus: quatuor dictator usus. Nec poterat jam bellum differri. Æqui Latinum agrum invaserant. oratores Latinorum à Senatu petebant, ut aut mitterent subsidium, aut seipsos tuendorum finium causa capere arma sinerent. Tutius visum est, defendi inermes Latinos, quam pati retractare arma. Vetusius consul missus est. is finis populationibus fuit. Cessere Æqui campis: locoque magis quam armis freti, summis se jugis montium tutabantur. Alter consul in Volscos profectus, ne & ipse tereret tempus, vastandis maximè agris hostem ad conferenda propius castra, dimicandumque acie, excivit. Medio inter castra campo ante suum quisque vallum infestis signis constitere, multitudine aliquantum Volsci superabant. Itaque effusi, & contemptim pugnam iniere. Consul Romanus nec promovit aciem, nec clamorem reddi passus, defixis pilis stare suos jussit: ubi ad manum venisset hostis, tum coortos tota vi gladiis rem gerere. Volsci cursu & clamore fessi, quum se velut stupentibus metu intulissent Romanis, postquam impressionem sensere ex adverso factam, [e] & ante oculos micare gladios, haud secus quam si in insidias incidissent, turbati vertunt terga: & ne ad fugam quidem satis

etiam visum, Gruteroque approbatum. Sigonii nec liber hic nec conjectura unius assis.

e *Et ante oculos micare gladios.*] Bene. sed non foret pejus, si legeremus, *Gladii.* Lib. 1. *Vt primo statim concursu concrepuere arma, micantesque fulsere gladii.* Lib. 6. *Vbi illi vana fecerint missilia, & effusi stantibus vobis se intulerint, tum micent gladii.* Lib. 21. *Iam non præmicabus modo atque turri tela micare.* Sed & lib. 7. *Qui ferrum ante oculos micare cerneret.* Itaque sine veterum libb. auctoritate nihil temere muto.

tis virium fuit, quia cursu in prælium ierant. Romani contra, quia principio pugnæ quieti steterant, vigentes corporibus facile adepti fessos; & castra impetu ceperunt, & castris exutum hostem Velitras persecuti, uno agmine victores cum victis in urbem irrupere. plusque ibi sanguinis promiscua omnium generum cæde; quam in ipsa dimicatione factum. paucis data venia, qui inermes in deditionem venerunt. Dum hæc in Volscis geruntur, dictator Sabinos, ubi longe plurimum belli fuerat, [f] fundit fugatque, exuitque castris. Equitatu immisso mediam turbaverat hostium [g] aciem, qua, dum se cornua latius pandunt, parum apte introrsum ordinibus aciem firmaverant. turbatos pedes invasit. eodem impetu castra capta, debellatumque est. Post pugnam ad Regillum lacum non alia illis annis pugna clarior fuit. dictator triumphans urbem invehitur. Super solitos honores locus in circo ipsi posterisque ad spectaculum datus. sella in eo loco curulis posita. Volscis devictis Veliternus ager ademptus: Velitras coloni ab urbe missi & colonia deducta. Cum Æquis post aliquanto pugnatum est; invito quidem consule, quia loco iniquo subeundum erat, ad hostes? sed milites extrahi rem criminantes, ut dictator, priusquam ipsi redirent in urbem, magistratu abiret: irritaque, sicut ante consulis, promissa ejus caderent, 31

f *Fundit fugatque exuitque castris.*] Borbet. Pall. Voss. & Aletienſis Romana: *exuit castris.* Scribe: *fundit fugatque & exsuit castris.* Nec sane suavius alterum.

g *Aciem, qua dum se.*] Salmasius in postumo de re militari legit: *quia dum se.* Sed quis ferat: *turbaverat aciem, qua* vel *quia aciem firmaverant?* Alterum utique redundat, & scribendum: *mediam turbaverat hostium aciem, quam, dum se cornua latius pandunt, parum apte introrsum ordinibus firmaverant.* Sane τὸ *quam* habent & scripti quidam. Lib. 4. *Non subsidiis firmata acie, non equite apte locato.* Et iterum: *aut in tempore pugnam iniisse, aut firmasse subsidiis aciem.* Lib. 25. *& in longitudinem porrecta acies, clamantibus tribunis, nihil introrsus roboris ac virium esse* Lib. 32. *Conferti pluribus introrsus ordinibus firmata acie.* Lib. 33. *Simul ne facile perrumperetur acies, dimidium de fronte demptum introrsus porrectis ordinibus duplicat, ut longa potius quam lata acies esset.* Auctor belli Africani: *Dextrum & sinistrum cornu magnis equitum copiis firmaverant.* Tacitus 3. Hist. *Subsignano milite media firmare.* Lib. 4. Hist. *Id solum, ut in tumultu, monuit, subsignano milite media firmare.* Quod si etiam deleveris τὸ *se*, nihil sententiæ nocueris.

rent, pepulere, ut fortè temere in adversos montes agmen erigeret. Id male commissum, ignavia hostium in bonum vertit: qui, priusquam ad conjectum teli veniretur, obstupefacti audacia Romanorum, relictis castris, quæ munitissimis tenuerant locis, [h] in adversas valles desiluere. ubi satis prædæ & victoria incruenta fuit. Ita trifariam re bello bene gesta, de domesticarum rerum eventu, nec Patribus nec plebi cura decesserat. tanta quum gratia tum arte præparaverant fœneratores, quæ non modo plebem, sed ipsum etiam dictatorem frustrarentur. Namque Valerius, post Vetusii consulis reditum, omnium actionum in Senatu primam habuit pro victore populo, retulitque quid de nexis fieri placeret. quæ cum rejecta relatio esset, *Non placeo*, inquit, *concordiæ auctor. optabitis Medius fidius propediem, ut mei similes Romana plebs patronos habeat. Quod ad me attinet, neque frustrabor ultra cives meos, neque ipse frustra dictator ero. Discordia intestina, bellum externum, fecere, ut hoc magistratu egeret respublica. Pax foris parta est, domi impeditur. privatus potius quam dictator seditioni interero.* ita curia egressus, dictatura se abdicavit. Apparuit caussa plebi, suam vicem indignantem magistratu abisse. itaque, velut persoluta fide, quoniam per eum non stetisset quin præstaretur, [i] decedentem domum cum favore ac laudibus prosecuti sunt. Timor inde Patres incessit, ne si dimissus exercitus foret, rursus cœtus occulti conjurationesque fierent. itaque quamquam per dictatorem delectus habitus esset, tamen, quoniam

32

h *In adversas valles desiluere.*] Scribe, *aversas*, quæ videlicet ipsis à tergo essent: nam frons castrorum ad alteram partem in Romanos vergebat. Lib. 27. *Nocte jugum superare & in aversis vallibus considere jubet.* Alibi vocat *supinas*. Lib. 4. *repentino impetu Æquorum per supinam vallem fusi sunt.* Lib. 6. *Versus itaque in victorem terror & novo hoste & supina valle Romanam inclinavit aciem.*

i *Decedentem domum.*] Puto *discedentem*. Isti allus locus. Cicero 4. Verr. *Itaque tum de foro, cum jam adveſperaſceret, diſceſſimus.*

VARIORUM.

1 *In adversas valles.*] Legerem, *aversas*: & mox *ibi* pro *ubi*. nam non in vallibus, sed in castris. *Tan. Faber.*

2 *In*

quoniam in consulum verba jurassent, sacramento teneri militem rati, per causam renovati ab Æquis belli, educi ex urbe legiones jussere. quo facto maturata est seditio. Et primo agitatum dicitur de consulum cæde, ut solverentur sacramento: doctos deinde nullam scelere religionem exolvi. Sicinio quodam auctore injussu consulum [2] in Sacrum montem secessisse, trans Anienem amnem, tria ab urbe millia passuum. ea frequentior fama est, quam, cujus Piso auctor est, in Aventinum secessionem factam esse. Ibi, sine ullo duce, vallo fossaque communitis castris, quieti, rem nullam nisi necessariam ad victum sumendo, per aliquot dies neque lacessiti, neque lacessentes sese tenuere. Pavor ingens in urbe, metuque mutuo suspensa erant omnia. Timere relicta ab suis plebes violentiam Patrum, timere Patres residem in urbe plebem, incerti, manere eam an abire mallent. quamdiu autem tranquillam, quæ secesserit, multitudinem fore? quid futurum deinde, si quod externum interim bellum existat? nullam profecto, nisi in concordia civium, spem reliquam ducere. eam per æqua, per iniqua, reconciliandam civitati esse. Placuit igitur oratorem ad plebem mitti Menenium Agrippam, facundum virum, & quod inde oriundus erat, plebi carum. Is intromissus in castra, [3] prisco illo dicendi & horrido modo, nihil aliud, quam hoc narrasse fertur: *Tempore, quo in homine, non ut nunc, omnia in unum consentiebant, sed singulis membris suum cuique consilium, suus sermo fuerat, indignatas reliquas partes, sua cura, suo labore ac ministerio ventri omnia quæri: ventrem in medio quietum, nihil aliud, quam datis voluptatibus frui. Conspirasse inde, ne manus ad os cibum ferrent,*

2 *In sacrum montem.*] Prima post reges exactos in urbe discordia, quæ accidit anno IV. Olympiad. 71. ab urbe condita 260. *Godelev.*

3 *Prisco illo dicendi & horrido modo*] At mihi admodum lepidus modus videtur: nihil enim usitatius regibus magistratibusque priscis, quam apologo ac similitudine à feris infectisque desumptis, trahere in suam sententiam plebem quamvis pertinacem. Consulatur Plutarch. Convivio Sapientum cap. 33. Gellius lib. 2. cap. 29. Herodotus lib. 1. cap. 141. *Gruter.*

Digitized by Google

rent, nec os acciperet datum, nec dentes conficerent. hac ira dum ventrem fame domare vellent, ipsa unà membra, totumque corpus, ad extremam tabem venisse. Inde apparuisse, ventris quoque haud segne ministerium esse: nec magis ali quam alere eum; reddentem in omnes corporis partes hunc, quo vivimus vigemusque, divisum pariter in venas maturum confecto cibo, sanguinem. Comparando hinc quam intestina corporis seditio similis esset iræ plebis in Patres, flexisse mentes homi-
33 num. [4] Agi deinde de concordia cœptum, concessumque in conditiones, ut plebi sui magistratus essent sacrosancti, [a] quibus auxilii latio adversus consules esset. neve cui Patrum capere eum magistratum liceret. Ita tribuni plebei creati duo, [5] C. Licinius, & L. Albinus. hi tres collegas sibi creaverunt. in his Sicinium fuisse seditionis auctorem; de duobus qui fuerint, minus convenit. Sunt qui duos tantum in Sacro monte creatos tribunos esse dicant, ibique [6] sacratam legem latam. Per secessionem plebis Sp. Cassius, & Postumus Cominius consulatum inierunt: his consulibus cum Latinis populis ictum fœdus. ad id feriendum consul alter Romæ mansit, alter ad Volscum bellum missus, Antiates Volscos fundit fugatque: compulsos in oppidum Longulam persecutus, mœnibus potitur. inde Polusçam, item Volscorum,

4 *Agi deinde de concordia cœptum.*] Cum hæc seditio propter nexos cœperit, ut ipse paulo ante dixit, ubi de Valerio loquitur: mirum est Livium ne unum quidem verbum amplius de nexis dicere, quomodo tandem cum iis actum. Vide Dionys. lib. 6. in oratione Menenii Agrippæ S. C. de nexis. *Glareanus.*

5 *C. Licinius, & L. Albinus.*] Illi primi tribuni plebis creati sunt ex Livii sententia. Porrò autem assentior quibusdam libris manuscriptis; qui non hunc solum, sed etiam alium *L. Albinum*, & *M. Albinum* de plebe homines, quos infrà commemorabit Livius, *Albinos* vocant. Est enim verisimile, si qui duo nomina ferrent, caruisse eos cognomine, prænomen autem & nomen tulisse id, quod in IVS desinit. *Albinus* autem *Postumiorum*, qui patricii sunt, est cognomen. *Sigonius.*

6 *Sacratam legem latam.*] Sic dictam, quod in sacro monte lata sit. Verum autem una tantum lex, an plures in sacro monte latæ sint, non satis constat. Livius & Dionysius ubi rem ipsam narrant, unam nominant. Sed Livius alibi non semel *sacratas leges* dixit, ut paulò pòst in hoc ipso libro. *Gadel.*

GRONOVII.

a *Quibus auxilii latio adversus consules esset.*] Et hoc novum: nam Curionis quoque, non modo omnes ante illum editiones: *auxilii latio.*

b *Cade-*

Digitized by Google

scorum, cepit: tum magna vi adortus est Coriolos. Erat tum in castris inter primores juvenum C. Marcius, adolescens, & consilio & manu promptus, cui cognomen postea Coriolano fuit. Quum subito exercitum Romanum Coriolos obsidentem, atque in oppidanos, quos intus clausos habebat, intentum, sine ullo metu extrinsecus imminentis belli, Volscæ legiones profectæ ab Antio invasissent, eodemque tempore ex oppido erupissent hostes; fortè in statione Marcius fuit. Is cum delecta militum manu, non modo impetum erumpentium retudit, sed per patentem portam ferox irrupit: [b] cædeque in proxima urbis facta, ignem temerè arreptum, imminentibus muro ædificiis injecit. Clamor inde oppidanorum mistus muliebri puerilique ploratu ad terrorem, ut solet, primo ortu, & Romanis auxit animum, & turbavit Volscos: utpote capta urbe, cui ad ferendam opem venerant. Ita fuli Volsci Antiates, Corioli oppidum captum. tantumque sua laude obstitit famæ consulis Marcius, ut, nisi fœdus cum Latinis, columna ænea insculptum monumento esset, ab Sp. Cassio uno, quia collega abfuerat, ictum; Postumum Cominium bellum gessisse cum Volscis, memoria cessisset. Eodem anno Agrippa Menenius moritur; vir omni vita pariter Patribus ac plebi carus: post secessionem carior plebi factus. Huic interpreti arbitroque concordiæ civium, legato Patrum ad plebem, reductori plebis Romanæ in urbem sumptus funeri defuit. extulit eum plebs sextantibus collatis in capita. Consules deinde T. Geganius, 34
P. Minucius facti. Eo anno, [c] quum & foris quieta omnia à bello essent, & domi sanata discordia, aliud multo gravius

b *Cædeque in proxima urbis facta.*] Sic jam olim Andreæ Romana. Postea fecerunt *proximo*, quod corrigit è scripto Rhenanus. Nondum videntur omnia salva. Quidam Mss. *in proxima urbe.* Placeret satis, sicubi invenirem: *cædeque in proximam turbam facta.* Statimque: *Clamor inde oppidanorum, mistus muliebri puerilique ploratu, ad terrorem, ut solet, primum ortus.*

c *Quum & foris quieta omnia bello essent.*] Mendum nupetarum pro *bello*, quod habent superiores. Sed integrius in duobus Pall. *quieta omnia à bello essent.*

gravius malum civitatem invasit. caritas primum annonæ, ex incultis per secessionem plebis agris: fames deinde, qualis clausis solet. ventumque ad interitum servitiorum utique & plebis esset, ni consules providissent, dimissis passim ad frumentum coëmendum, non in Etruriam modo dextris ab Ostia littoribus, [1] lævoque per Volscos mari usque ad Cumas, sed [d] quæsitum in Sicilia quoque. adeo finitimorum odia longinquis coëgerant indigere auxiliis. Frumentum Cumis quum coëmptum esset, naves, pro bonis Tarquiniorum, ab Aristodemo tyranno, qui hæres erat, retentæ sunt. in Volscis Pomptinoque ne emi quidem potuit: periculum quoque ab impetu hominum ipsis frumentatoribus fuit. [e] Ex Tuscis frumentum Tiberi venit: eo sustentata est plebs. Incommodo bello in tam arctis commeatibus vexati forent, ni Volscos jam moventes arma, pestilentia ingens invasisset. ea clade conterritis hostium animis, ut etiam ubi ea remisisset, terrore aliquo tenerentur, & Velitris auxere numerum colonorum Romani, & [2] Norbæ in montes novam coloniam, quæ arx in Pomptino esset, miserunt. M. Minucio deinde, & A. Sempronio consulibus, magna vis frumenti ex Sicilia advecta: agitatumque in Senatu, quanti plebi daretur. Multi venisse tempus premendæ plebis putabant, recuperandique jura, quæ extorta secessione ac vi Patribus essent: in primis Marcius

sent. Lib. 39. *Et quia à bello quieta ut esset provincia, effecerat.*

d *Quæsitum in Sicilia quoque.*] Borb. Fl. Vol. Hel. Pal. Camp. *Siciliam.* Sed quid *quæsitum?* An, *sed trans fretum in Siciliam quoque.*

e *Ex Etruscis frumentum.*] Nihil interest, sic legas, an *ex Tuscis:* tamen cum hoc Rhenani codex, & quos modo nominavi servent, illud huic concedere jussimus.

VARIORUM.

1 *Lævoque per Volscos mari usque ad Cumas.*] Satis clarè hoc loco Volscorum situs describitur. Nam Antium etiam Volscorum civitas fuit. Plin. autem lib. 3. cap. 5. Volscos ultrà Circeios emovet. Porrò quod hîc Livius vocat *Pontinum*, Dionys. lib. 7. ab initio vocat *Pometinum* campum. *Glarean.*

2 *Et Norbæ in montes no.*] Norbæ Plin. meminit, ubi de oppidis claris olim in Latio; Norbanos etiam propè Lavicanos in Latio, ut non existimem longè à Roma versus Norbam vel Pontinum fuisse: si quidem Norba arx in Pontino esse debuit, ut hic describit Livius. *Glarean.*

3 *Qui*

Digitized by Google

Marcius Coriolanus, hostis tribuniciæ potestatis. *Si annonam*, inquit, *veterem volunt, jus pristinum reddant Patribus. Cur ego plebeios magistratus, cur Sicinium potentem pollentemque video, sub jugum missus, tamquam à latronibus redemptus? Egone has indignitates diutius patiar, quam necesse est?* [3] *Tarquinium regem qui non tulerim, Sicinium feram? Secedat nunc, avocet plebem, patet via in Sacrum montem, aliosque colles. Rapiant frumenta ex agris nostris, quemadmodum tertio anno rapuere.* [a] *Fruantur, utantur annona, quam furore suo fecere! Audeo dicere, hoc malo domitos ipsos potius cultores agrorum fore, quam ut armati per secessionem coli prohibeant!* Haud tam facile dictu est, faciendum ne fuerit, quam potuisse arbitror fieri, ut conditionibus laxandi annonam, & tribuniciam potestatem, & omnia invitis jura imposita Patres demerent sibi. Et Senatui nimis atrox visa sententia est, & ira plebem prope armavit. *Fame jam sic sicut hostes peti, cibo victuque fraudari: peregrinum frumentum, quæ sola alimenta ex insperato fortuna dederit, ab ore rapi, nisi C. Marcio vincti dedantur tribuni, nisi de tergo plebis Romanæ satisfiat. Eum sibi carnificem novum exortum, qui aut mori, aut servire jubeat.* In exeuntem è curia impetus factus esset, ni peropportune Tribuni diem dixissent. Ibi ira est suppressa. 35

se

3 *Qui non tulerim Tarquinium.*] In tempora peccat Livius ut videtur. Sed tanti non est. Antea adolescentem fecit: at paullo post senem. Sed explicari potest. *Tan. Faber.*

GRONOVII.

a *Fruantur, utantur annona, quam furore.*] Tò *fruantur* solius est Rhenani, explicatione ipsa ostendentis, quam sit hic incommodum. Subaudit enim *raptis*, & ad priorem sententiam jubet referri. At id exsulat scriptis nostris veteribusque editionibus, post Curionem demum receptum. Cancelletur igitur. *Furor* autem quis nisi seditionis? Vel ex Virgilii illo: *furor arma ministrat.* Livius supra: *nihilo plus sanitatis in curia quam in foro esse.* Infra cap. 42. *Patres satis superque gratuiti furoris in multitudine credantes esse, largitiones temeritatisque invitamenta horrebant.* Hoc est, ultro etiam & sine proposita mercede satis prompte insanire & commoveri plebem. Perperam Rhenanus: *gratuiti favoris in multitudinem.* Frontinus 1. Strateg. 9. *Cum legiones civium Romanorum pernicioſa seditione furerent, consilio restituit sanitatem efferatis.* Sic loquitur & 2, 5, 18. Seditio autem erat causa neglectæ agriculturæ, atque inde exortæ famis. Paullo ante: *caritas primum annonæ ex incultis per secessionem plebis agris, fames deinde.* Quare alibi audiemus virum doctum, qui non dubitat rescribendum: *quam furto suam fecere.* Nec rapinam & direptionem vi palam factam esse *furtum* concedunt jurisconsulti.

Digitized by Google

se judicem quisque, se dominum vitæ necisque inimici factum videbat. Contemptim primo Marcius audiebat minas tribunicias: auxilii, non pœnæ jus datum illi potestati: plebisque, non Patrum tribunos esse. sed adeo infensa erat coorta plebs, ut unius pœna defungendum esset Patribus. Restiterunt tamen adversa invidia, usique sunt, qua suis quisque, qua totius ordinis viribus. Ac primo tentata res est, si dispositis clientibus absterrendo singulos à coitionibus, conciliisque, dejicere rem possent. Universi deinde processere (quicquid erat Patrum, reos diceres) precibus plebem exposcentes: unum sibi civem, unum Senatorem, si innocentem absolvere nollent, pro nocente donarent. [1] Ipse quum die dicta non adesset, perseveratum in ira est. Damnatus absens in Volscos exulatum abiit, minitans patriæ, hostilesque jam tum spiritus gerens. Venientem Volsci benigne excepere. benigniusque indies colebant: quo major ira in suos eminebat, crebræque, nunc querelæ, nunc minæ percipiebantur. Hospitio utebatur [2] Attii Tulli. Longe is tum princeps Volsci nominis erat, Romanisque semper infestus. ita quum alterum vetus odium, alterum ira recens stimularet, consilia conferunt de Romano bello. Haud facile credebant, plebem suam impelli posse, ut toties infeliciter tentata arma caperent. Multis sæpe bellis, pestilentia postremo amissa juventute, fractos spiritus esse, arte agendum in exoleto jam vetustate odio, ut recenti aliqua ira exacerbarentur animi.

tisconsulti, neque ex eo, quod patricios ex agris ante triennium rapta frumenta, fames plebi.

VARIORUM.

1 *Ipse cum die dicta non adesset, perseveratum.*] Non persequar nunc historiæ variationem, quæ apud Dionysium longè luculentius meo quidem judicio, quam apud Livium narratur. Id quod fuit necessarium ad hujus historiæ lucem, omisisse videtur Livius, scil. quomodo judicium hoc perlatum novo ritu, nec antea consueto. Vide Dionys. *Glareanus.*

2 *Accii Tullii, longè is tum princeps Volsci nom.*] Hic vir *Attius Tullus* dictus est, ita ut *Tullus* prænomen, *Attius* nomen gentis esset, ut in Tullo Hostilio. Quod autem dico, ex fide vetustorum librorum dico, & Græci exemplaris Dionysii, à quo Τύλλος Ἀττίλιος dicitur ubique. *Sigonius.*

3 Lu-

mi. [3] Ludi forte ex instauratione magni Romæ para- 36
bantur. [a] instaurandi hæc caussa fuerat. Ludis manè servum quidam paterfamiliæ, nondum commisso spectaculo, sub furca cæsum medio egerat circo. cœpti inde ludi, velut ea res nihil ad religionem pertinuisset. Haud ita multo post, Tib. Atinio, de plebe homini, somnium fuit. [4] Visus Jupiter dicere, *Sibi ludis præsultatorem displicuisse: nisi magnifice instaurarentur hi ludi, periculum urbi fore. iret, ea consulibus nunciaret.* Quanquam haud sane liber erat religione animus; [b] verecundia tamen majestatis magistratuum timorem vicit, ne in ora hominum pro ludibrio abiret. Magno illi ea cunctatio stetit. filium namque intra paucos dies amisit. cujus repentinæ cladis, ne causa dubia esset, ægro animi eadem illa in somnis obversata species, visa est rogitare, *Satin' magnam spreti numinis haberet mercedem? majorem instare, ni eat propere ac nunciet consulibus.* Jam præsentior res erat: cunctantem tamen,

3 *Ludi forte ex instauratione magni.*] Ludi acti erant, sed non rite, ideoque instaurantur. Porrò & hoc loco, & novum annum, & alios coss. ponit Dionysius. *Glarean.*

4 *Visus Iupiter dicere, sibi ludis præsultatorem displicuisse.*] Præsultatorem vocat eum, qui quasi ludorum prima pars fuerit, qui antequam ludi committerentur, saltaverit. *Sigon.*

GRONOVII.

a *Instaurandis hac causa fuerat ludis. Mane servum.*] Pulchra & vere Livii scriptura Rhenano debetur: *Instaurandi hac causa fuerat. Ludis mane servum.* nisi quod male vult, *hoc causa.* Lib. 27. Hasdrubalis fratris Hannibal *haudquaquam tam facilem maturumque transitum exspectabat. ea tardius movendi ex hibernis causa fuit.* Reliquum si intellexissent editores, utique approbassent. *Instaurandi* servavit unus ex Pall. Vtitur vero & alibi noster absolute. Lib. 27. *Et plebeiis ludis biduum instauratum ab Q. Mamilio & M. Cæcilio Metello ædilibus plebis.* Sic etiam scribendum lib. 31, 4. *Ludi Romani scenici eo anno magnifice apparateque facti ab ædil. cur. L. Valerio Flacco & L. Quinctio Flaminino. biduum instauratum est.* non *instaurati sunt.* Porro *ludis* dicebant breviter pro die ludorum, aut quo ludi fierent. Cicero 1. ad Att. 16. *Itaque & ludis & gladiatoribus mirandas ἐπισημασίας sine ulla pastoricia fistula auferebamus.* Statim noster: *Sibi ludis præsultatorem displicuisse.* Vbi melior Sigonius libris vett. suis, in quibus ait legi *ludi.* Sueronius Iulio cap. 39. *Ludis D. Laberius eques Romanus mimum suum egit.*

b *Verecundia tamen majestatis Magistratuum timorem vicit.*] Prava & hic vetus lectio Sigonii: *timorem injecit.* nam *timor* Livio non refertur ad id quod sequitur, sed est ipsa religio & metus Deum. Lib. 27. *Turbata tota aciès est, dein prorsus fusa, & vincente pudorem metu, terga dabant.* Lib. 28. *Tamen vincente verecundiam metu terga extemplo data.* Lib. 40. *Exsecrationesque in regem, vincente odio metum, exaudiebantur.*

Digitized by Google

tamen, ac prolatantem, ingens vis morbi adorta est, debilitate subita. Tum enimvero Deorum ira admonuit. fessus igitur malis præteritis instantibusque, consilio propinquorum adhibito, quum visa atque audita, & obversatum toties somno Jovem, minas iraſque cœlestes repræsentatas casibus suis exposuisset; consensu inde haud dubio omnium qui aderant, in forum ad consules lectica defertur. inde in curiam jussu consulum delatus, eadem illa quum Patribus ingenti omnium admiratione enarrasset; ecce aliud miraculum: qui captus omnibus membris delatus in curiam esset, eum functum officio pedibus suis domum rediisse, traditum memoriæ est.

37 Ludi quam ampliſſimi ut fierent, senatus decernit. Ad eos ludos, auctore Attio Tullo, vis magna Volscorum venit. Priusquam committerentur ludi, Tullus, ut domi compositum cum Marcio fuerat, ad consules venit. dicit esse, quæ secreto agere de republica velit. Arbitris remotis, *Invitus*, inquit, *quod sequius sit, de meis civibus loquor. Non tamen admissum quicquam ab iis, criminatum venio, sed cautum, ne admittant. Nimio plus quam velim, nostrorum ingenia sunt mobilia. Multis id cladibus sensimus. Quippe qui non nostro merito, sed vestra patientia incolumes simus. Magna hic nunc Volscorum multitudo est. ludi sunt. spectaculo intenta civitas erit. Memini quid per eandem occasionem ab Sabinorum juventute in hac urbe commissum sit. horret animus, ne quid inconsulte ac temere fiat. Hæc, nostra vestraque causa, prius dicenda vobis, consules, ratus sum. Quod ad me attinet, extemplo hinc domum abire in animo est, ne cujus facti dictive contagione præsens violer.* Hæc locutus, abiit. Consules quum ad Patres rem dubiam sub auctore certo detulissent, auctor magis, ut fit, quam res ad præcavendum vel ex supervacuo movit. factoque senatusconsulto, ut urbem excederent Volsci, præcones dimittuntur, qui omnes eos proficisci ante

debentur. Sallust. 3. hist. in concione Lepidi: *Sed præter spem bonam ex vobis, quæ metum vicit.*

VARIORUM.

1 *Ludi quam ampliſſimi ut fierent, Senat.*] Et hoc loco Dionysius initio lib. 8.

Digitized by Google

ante noctem juberent. Ingens pavor primo discurrentes ad suas res tollendas in hospitia perculit. Proficiscentibus deinde indignatio oborta: Se, ut consceleratos contaminatosque, ab ludis, festis diebus, cœtu quodammodo hominum Deorumque, abactos esse. Quum 38
prope continuato agmine irent, [2] prægressus Tullus [3] ad caput Ferentinum, ut quisque veniret, primores eorum excipiens, quærendo, indignandoque, & eos ipsos sedulo audientes secunda iræ verba, & per eos multitudinem aliam in subjectum viæ campum deduxit. Ibi in concionis modum [a] orationem exorsus, *Veteres populi Romani injurias, cladesque gentis Volscorum, ut omnia*, inquit, *obliviscamini alia, hodiernam hanc contumeliam, quo tandem, animo fertis, qui per nostram ignominiam ludos commisêre? An non sensistis triumphatum hodie de vobis esse? Vos omnibus civibus, peregrinis, tot finitimis populis, spectaculo abeuntes fuisse? Vestras conjuges, vestros liberos traductos per ora hominum? Quid eos, qui audivere vocem præconis? quid, qui vos vidêre abeuntes? quid eos, qui huic ignominioso agmini fuere obvii, existimasse putatis?*

lib. 8. & novum annum, & novos refert coss. In Livii codice, ea omnia omissa. *Glarean.*

2 *Progressus Tullus ad caput Ferentinum.*] Libro priore de morte Turni Herdonii, *aquam Ferentinam* appellat; hic vero *caput Ferentinum.* Libro autem VII. Hernicorum oppidum *Ferentinum* asserit, & eodem libro anno ab urbe condita 406. ad lucum Ferentinæ ait Latinorum concilia habita. Sed de hoc etiam antea. *Glarean.*

3 *Ad caput Ferentinum.*] Priore libro *caput aquæ Ferentinæ* dixit. Eodemque libro *lucum Ferentinæ* nominavit. Parique ratione libro 7. *Ad lucum Ferentinæ* Latinorum concilium tradit esse habitum. Quod concilium Dionysius τὴν ἐν Φερεντίνῳ ἀγορὰν, ubi de Superbo rege agit, vocat. Plutarchus autem in Romulo quorundam sacrorum meminit: quæ fiebant à Latinis ἐπὶ Φερεντίνης ὕλης. Vt autem ad lucum Ferentinæ Latinorum, sic ad fanum Vultumnæ Etruscorum populorum concilia habebantur. *Sigon.*

GRONOVII.

a *Orationem exorsus, veteres populi.*] Considera paulo attentius, nec denique te fugiet scabitudo in oratione male connexa: *veteres injurias, cladesque, ut omnia obliviscamini.* Non potest hoc probare docta auris. Cæterum unica litera abundat, & sciendum verba Tulli non incipere à vocabulo, *Veteres*, sed, *Vt omnia:* quæ præcedunt, ex historici persona dicuntur. Scribe: *Ibi in concionis modum oratione exorsus veteres populi Romani injurias cladesque gentis Volscorum; Vt omnia, inquit, obliviscamini alia, hodiernam &c.* Cicero 15. famil. 21. *Vt hæc recentia, quæ meminero semper, obliviscar, quæ tua sollicitudo &c.*

b *Quod*

tatis? nisi aliquod profecto nefas esse, quo, si interfimus spectaculo, violaturi sinus ludos, piaculumque meriturі. ideo nos ab sede piorum, cœtu, concilioque abigi. Quid, deinde, illud non succurrit, vivere nos, [b] *quod maturarimus proficiſci? si hæc profectio, & non fuga est. Et hunc urbem vos non hostium ducitis, ubi si unum diem morati essetis, moriendum omnibus fuit? Bellum vobis, indictum est: magno eorum malo, qui indixere, si viri estis.* Ita & sua sponte irarum pleni, & incitati, domos inde digressi sunt, instigandoque suos quisque populos effecêre, ut
39 omne Volscum nomen deficeret. Imperatores ad id bellum de omnium populorum sententia lecti Attius Tullus, & C. Marcius exul Romanus, in quo aliquanto plus spei repositum. [c] Quam spem nequaquam fefellit: ut facile appareret, ducibus validiorem, quam exercitu rem Romanam esse. Circeios profectus, primum colonos inde Romanos expulit: liberamque eam urbem Volscis tradidit. Inde in Latinam viam transversis tramitibus transgressus, Satricum, Longulam, Polusçam, Coriolos, novella hæc Romanis oppida ademit. Inde Lavinium recepit: tunc deinceps Corbionem, Vitelliam, Trebiam, [1] Labicos, Pedum cepit. Postremum, ad urbem à Pedo ducit: [2] & ad fossas Cluilias quinque ab

b *Quod maturavimus proficiſci.*] Fl. & Helm. *quod maturarimus.* Pal. *Maturaverimus.*

c *Quam spem nequaquam fefellit.*] Sigonius: Vetus liber: *Quæ spes nequaquam fefellit.* quod probo. Ego vero non probo, & à mala manu esse ajo. Meliores libri omnes tenent vulgatum. Iustinus ex Trogo lib. 2. de Simone: *Nec in bello judicium diligentium fefellit.* Ita non fefellit spem Volscorum Coriolanus. Auctor de bello Alexandrino: *nobis rem committe. nos prælium sustinebimus, neque judicium tuum fallemus.* Et iterum: *ne suam atque omnium fallere opinionem, quorum judicio delectus ad pugnam proficiſceretur.* Polybius lib. 2. ἵνα μήτε τῶν πατέρων ἀνάξιοι τῆς σφετέρας ὦσι τῶν πεφονευκότων λαπίδας.

VARIORUM.

1 *Labicos*] Nec Græci, nec Latini libri sibi constant in hoc oppido nominando: modo enim *Labicos* & *Labicanos*: modo *Lavicos* & *Lavicanos*: modo Λαβίκους & Λαβικανούς: modo Λαβίνους & Λαβινιανούς edunt. *Sig.*

2 *Et ad fossas Cluilias quinque ab Urbe.*] Non est dubium, quin de iis loquatur fossis, de quibus lib. 1. in Tullo Hostilio, eas enim fecerant Albani duce Cluilio, à quo & nomen habent. Distantia earum fossarum utroque in loco apud Dionys. & Liv. eadem narratur. *Glareanus.*

& Ve-

ab urbe millia paſſuum caſtris poſitis, populatur inde agrum Romanum: cuſtodibus inter populatores miſſis, qui patriciorum agros intactos ſervarent. ſive infenſus plebi magis, ſive ut diſcordia inde inter Patres plebemque oriretur. Quæ profecto orta eſſet, adeò tribuni jam ferocem per ſe plebem criminando in primores civitatis inſtigabant. ſed externus timor maximum concordiæ vinculum, quamvis ſuſpectos, infenſoſque inter ſe jungebat animos. Id modo non conveniebat; quod ſenatus conſuleſque, nuſquam alibi ſpem, quam in armis ponebant: plebes omnia quam bellum malebat. Sp. Nautius jam, & Sex. Furius conſules erant. Eos recenſentes legiones, præſidia per muros, aliaque, in quibus ſtationes vigiliaſque eſſe placuerat, loca diſtribuentes, multitudo ingens pacem poſcentium primum ſeditioſo clamore conterruit. deinde vocare ſenatum, referre de legatis ad C. Marcium mittendis coëgit. Acceperunt relationem Patres; poſtquam apparuit labare plebis animos. miſſique de pace ad Marcium oratores, atrox reſponſum retulerunt: *Si Volſcis ager redderetur, poſſe agi de pace: ſi præda belli per ocium frui velint, memorem ſe & civium injuriæ, & hoſpitum beneficii, admiſurum, ut appareat, exilio ſibi irritatos, non fractos, animos eſſe.* Iterum deinde iidem miſſi, non recipiuntur in caſtra. Sacerdotes quoque ſuis inſignibus velatos iſſe ſupplices ad caſtra hoſtium, traditum eſt, nihilo magis quam legatos flexiſſe animum. Tum matronæ ad [3] Veturiam matrem Coriolani, Volumniamque uxorem frequentes coëunt. id publicum conſilium, an muliebris timor fuerit, parum invenio. Pervicere certe, ut & Veturia magno natu mulier, & Volumnia, duos parvos ex Marcio ferens filios ſecum, in caſtra hoſtium irent: & quam armis viri defendere urbem non poſſent, mulieres precibus lacrimiſque defenderent. Ubi ad caſtra ventum eſt, nunciatumque

3 *Veturiam matrem.*] Plutarchus in Coriolano *Veturiam* uxorem, *Volumniam* autem matrem fuiſſe ſcribit. Vide Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 13. *Godel.*

tumque Coriolano, adesse ingens mulierum agmen, in [a] primo, ut qui nec publica majestate in legatis, nec in sacerdotibus tanta offusa oculis animoque religione motus esset; multo obstinatior adversus lacrimas muliebres erat. Dein familiarium quidam qui insignem mœstitia inter cæteras cognoverat Veturiam, inter nurum nepotesque stantem; *Nisi me frustrantur*, inquit, *oculi, mater tibi conjunxque & liberi adsunt.* Coriolanus prope ut amens, consternatus, ab sede sua quum ferret matri obviæ complexum; mulier in iram ex precibus versa, [4 b] *Sine, priusquam complexum accipio, sciam*, inquit, *ad hostem, an ad filium venerim: captiva mater-ne in castris tuis sim. In hoc me longa vita, & infelix senecta traxit, ut exulem te, deinde hostem viderem? Potuisti populari hanc terram, quæ te genuit atque aluit? Non tibi, quamvis infesto animo & minaci perveneras, ingredienti fines, ira cecidit? non quum in conspectu Roma fuit, succurrit, intra illa mœnia domus ac penates mei sunt, mater, conjunx liberique? Ergo ego nisi peperissem, Roma non oppugnaretur. nisi filium haberem, libera in libera patria mortua essem. Sed ego nihil jam pati, nec tibi turpius quam mihi miserius possum: nec ut sim miserrima, diu futura sum. De his videris: quos si pergis, aut imniatura mors, aut longa servitus manet.* Uxor deinde ac liberi amplexi. Fletusque ab omni turba mulierum ortus, & comploratio sui patriæque, fregêre tandem virum. complexus inde suos, dimittit: ipse retro ab urbe castra movit. Abductis deinde legionibus ex agro Romano, invidia rei oppressum periisse tradunt; alii alio leto. apud Fabium longe antiquissimum auctorem, usque ad senectutem vixisse eundem invenio. Refert certe

4 *Sine ut priusquam complexum acc.*] Eadem verba sunt apud Valer. Max. lib. 5. cap. 4. hinc ut puto sublecta.

GRONOVII.

a *Primo ut qui nec publica Majestate.*] Flor. Voss. Helm. Pal. expresse: *agmen, in primo ut qui nec.* Vide ad lib. 10, 14.

b *Sine, priusquam amplexum accipio.*] Quasi aliquid sit in repetitione vocis efficaciæ, Pal *sine, sine, priusquam.* Terent. Heaut. 1, 1. *Sine, sine, vacuum tempus ne quod dem mihi laboris.* Appulejus l. 1. met. *At ille, ut erat capite velato, sine, sine, inquit, fruatur diutius tropæo fortuna, quod fixit ipsa.* Sed non succinant alii.

c *Me-*

Digitized by Google

te hanc ſæpe eum exacta ætate uſurpaſſe vocem, *Multo miſerius ſeni exilium eſſe.* Non inviderunt laudes ſuas mulieribus viri Romani. adeò ſine obtrectatione gloriæ alienæ vivebatur. [c] Monumento quoque quod eſſet, templum Fortunæ Muliebri ædificatum dedicatumque eſt. Rediêre deinde Volſci, adjunctis Æquis, in agrum Romanum. ſed Æqui Attium Tullum haud ultra tulere ducem. Hinc ex certamine, Volſci Æqui-ne imperatorem conjuncto exercitui darent, ſeditio, deinde atrox prælium ortum. Ibi fortuna populi Romani duos hoſtium exercitus, haud minus pernicioſo quam pertinaci certamine confecit. Conſules T. Sicinius, & C. Aquilius. Sicinio Volſci, Aquilio Hernici (nam ii quoque in armis erant) provincia evenit. Eo anno Hernici devicti: cum Volſcis æquo Marte diſceſſum eſt. Sp. Caſſius, deinde & Proculus Virginius conſules facti. cum Hernicis fœdus ictum, agri partes duæ ademptæ. inde dimidium Latinis, dimidium plebi diviſurus conſul Caſſius erat. Adjiciebat huic muneri agri aliquantum, quem publicum poſſideri à privatis criminabatur. Id multos quidem Patrum, ipſos poſſeſſores, periculo rerum ſuarum terrebat. ſed & publica Patribus ſollicitudo inerat; largitione conſulem periculoſas libertati opes ſtruere. Tum primum lex agraria promulgata eſt: nunquam deinde uſque ad hanc memoriam ſine maximis motibus rerum agitata. Conſul alter largitioni reſiſtebat, auctoribus Patribus, nec omni plebe adverſante. quæ primò cœperat faſtidire, [a] munus vulgatum à civibus iſſe in ſocios:

c *Monumento quoque.*] Si quis honos alius matribus familias habitus & à Livio narratus eſſet, recte interponeret τὸ *quoque.* Sed quia perſequitur eandem rem, quam incepit, ſcripſiſſe videtur: *Non inviderunt laudes ſuas mulieribus viri Romani, (adeo ſine obtrectatione gloria aliena vivebatur) monumentoque quod eſſet.* Heſiodus in Theogonia: Σῶμ' ἔδρη ἐξοπίσω, ἀνώμοτα βουλεύσασα.

VARIORUM.

1 *Templum Fortunæ Muliebri adific.*] Plut. in lib. de fort. Romanor. primum templum Fortunæ Vitili ab Anco Marcio rege Romæ dicatum ait: alterum Fortunæ Muliebri hoc tempore. *Sigon.*

GRONOVII.

a *Munus vulgatum à civibus iſſe in ſocios.*]

cios: sæpè deinde & Virginium consulem in concionibus velut vaticinantem, audiebat, *Pestilens collegæ munus esse. Agros illos servitutem iis qui acceperint, laturos. regno viam fieri. Quid ita enim assumi socios, & nomen Latinum? Quid attinuisse, Hernicis paulo ante hostibus capti agri tertiam partem reddi, nisi ut hæ gentes pro Coriolano duce Cassium habeant?* Popularis jam esse dissuasor, & intercessor legis agrariæ cœperat: [b] uterque deinde consul certatim plebi indulgere. Virginius dicere, passurum se assignari agros, dum ne cui, nisi civi Romano, assignentur: Cassius, quia in agraria largitione ambitiosus in socios, eoque civibus vilior erat; ut alio munere sibi reconciliaret civium animos, jubere pro Siculo frumento pecuniam acceptam retribui populo. Id verò haud secus, quam præsentem mercedem regni aspernata plebes; adeo propter suspicionem insitam regni, velut abundarent omnia, munera ejus in animis hominum respuebantur. [c] Quem, ubi primum magistratu abiit, damnatum necatumque constat. Sunt qui patrem auctorem ejus supplicii ferant. Eum cognita domi causa verberasse ac necasse, peculiumque filii Cereri consecraviisse. signum inde factum esse, & inscriptum, EX CASSIA FAMILIA DATVM. Invenio apud quosdam, idque propius fidem est, à quæstoribus Cæsone Fabio, & L. Valerio, diem dictam perduellionis: damnatumque populi judicio: dirutas publicè ædes. ea est area ante Telluris ædem. Cæterum sive illud domesticum, sive publicum fuit judicium, damnatur Ser. Cornelio, Q. Fabio consulibus. 42 Haud diuturna ira populi in Cassium fuit. Dulcedo agrariæ

socios.] Monet Rhenanus in vetusto codice scripsisse quendam, *esse*. Flor. *egisse*. Ego vero & *isse* & *esse* & *egisse* sarcillis ejicio. Quid enim *fastidire?* Sane cum sine appositio casu Plautus usurpat, alio sensu est, quam qui hic requiritur. Scribe: *Qua primo cæperat fastidire munus vulgatum à civibus in socios.*

b *Uterque deinde Consul certatim.*] Fl. & Voss. & Borb. *Consul ut certatim.* Lege: *uterque deinde consulum certatim.*

c *Quem ubi primum Magistratu abiit.*] Vox prima supplementum palpabile & inexcusabile. Fuerat: *In animis hominum respuebantur. Vbi primum Magistratu abiit, damnatum necatumque constat.*

d *Lar-*

Digitized by Google

ræ legis ipsa per se dempto auctore subibat animos. accensaque ea cupiditas est, malignitate Patrum, qui, devictis eo anno Volscis Æquisque, militem præda fraudavêre. quicquid captum ex hostibus est, vendidit Fabius consul, ac redegit in publicum. Invisum erat Fabium nomen plebi, propter novissimum consulem: tenuêre tamen Patres, [1] ut cum L. Æmilio Cæso Fabius consul 270
crearetur. [1] Eo infestior facta plebes, seditione domestica bellum externum excivit: bello deinde civiles discordiæ intermissæ: uno animo Patres ac plebes rebellantes Volscos & Æquos, duce Æmilio, prospera pugna vicêre. Plus tamen hostium fuga quam prælium absumpsit: adeo pertinaciter fusos insecuti sunt equites. Castoris ædes eodem anno Idibus Quintilibus dedicata est. vota erat Latino bello, Postumio dictatore. filius ejus duumvir ad id ipsum creatus dedicavit. Sollicitati & eo anno sunt dulcedine agrariæ legis animi plebis. Tribuni plebis popularem potestatem lege populari [1] celebrabant. Patres satis superque gratuiti furoris in multitudine credentes esse, [d] largitiones temeritatisque invitamenta horrebant. acerrimi Patribus duces ad resistendum consules fuere. Ea igitur pars reipublicæ vicit. nec in præsens modo, sed in venientem etiam annum M. Fabium Cæsonis fratrem, & magis invisum alterum plebi accusatione Sp. Cassii, [2] L. Valerium consulem dedit. Certatum eo quoque anno cum tribunis est. [1] vana lex, vanique legis auctores, jactando irritum munus, facti. [1] Fabium inde nomen ingens post tres continuos consulatus, unoque velut tenore omnes expertos tribuniciis certaminibus,

d *Largitiones temeritatisque invitamenta horrebant.*] An non melius abesset conjunctio, & epexegesi dicerentur *largitiones, temeritatis invitamenta?*

VARIORUM.

1 *Ut cum L. Æmilio Cæso Fabius cos.*] Hunc annum Dionysius lib. 8. ait, ducentesimum septuagesimum annum ab Vrbe condita, ergò ab liberata Vrbe hactenus tres omissi sunt anni in Livii codice, ut sæpius nunc ostendimus. *Glareanus.*

2 *L. Valerium consulem dedit.*] Antiqua lectio habet, *Consules*, & rectè; ut & *M. Fabium*, & *L. Valerium* consules datos à Patribus esse intelligamus. *Sigonius.*

bus, habitum. itaque ut bene locatus manſit in ea familia aliquandiu honos. Bellum inde Veiens initum: & Volſci rebellarunt. ſed ad bella externa propè ſupererant vires: [a] abutebanturque iis inter ſemetipſos certando. Acceſſêre ad ægras jam omnium mentes prodigia cœleſtia, propè quotidianas in urbe agriſque oſtentantia minas. motique ira numinis, cauſſam nullam aliam vates canebant, publicè privatimque nunc extis, nunc per aves conſulti, quam haud ritè ſacra fieri. qui terrores tamen eò evaſere, ut Oppia virgo Veſtalis damnata incesti pœnas dederit. Q. Fabius inde, & C. Julius conſules facti. Eo anno non ſegnior diſcordia domi, & bellum foris atrocius fuit. Ab Æquis arma ſumpta. Veientes agrum quoque Romanorum populantes inierunt. quorum bellorum creſcente cura, Cæſo Fabius, & Sp. Furius conſules fiunt. Ortonam Latinam urbem Æqui oppugnabant. Veientes pleni jam populationum Romam ipſam ſe oppugnaturos minitabantur. Qui terrores, quum compeſcere deberent, auxêre inſuper animos plebis: redibatque non ſua ſponte plebi mos detrectandi militiam. ſed Sp. Licinius tribunus plebis, veniſſe tempus ratus, per ultimam neceſſitatem legis agrariæ Patribus injungendæ, ſuſceperat rem militarem impediendam. Cæterum tota invidia tribuniciæ poteſtatis verſa in auctorem eſt, nec in eum conſules acrius, quam ipſius ejus collegæ coorti ſunt. auxilioque eorum delectum conſules habent. Ad duo ſimul bella exercitus ſcribitur. ducendus Fabio in Æquos, in Veientes Furio datur. Et in Veientibus quidem nihil dignum memoria geſtum eſt. Fabio aliquanto plus negotii cum civibus, quam cum hoſtibus fuit. [b] unus ille vir ipſe conſul rempublicam

GRONOVII.

a *Abutebantur iis.*] Hic male deleverunt particulam. Scribe: *Abutebanturque iis inter ſemet ipſi certando.* Habent enim & Mſſ. & edd. omnes veteres.

b *Vnus ille vir, ipſe conſul, rempublicam*] Sic infra: *Vnus è Patribus, ipſe Appius Claudius, & tribunos & plebem & ſuum judicium pro nihilo habebat.* Lib. 8. *Tantum momenti in uno viro, L. Papirio, fuit.* Itaque ſatis fero, nec

ab

blicam sustinuit, quam exercitus odio consulis, quantum in se fuit, prodebat. Nam quum consul præter cæteras imperatorias artes, quas parando gerendoque bello edidit plurimas, ita instruxisset aciem, ut solo equitatu emisso exercitum hostium funderet, insequi fusos pedes noluit. nec illos, & si non adhortatio invisi ducis, suum saltem flagitium, & publicum in præsentia dedecus, postmodo periculum, si animus hosti rediisset, cogere potuit gradum accelerare; aut, si aliud nihil, instare instructos. Injussu signa referunt, mœstique (crederes victos,) execrantes nunc imperatorem, nunc navatam ab equite operam, redeunt in castra. Nec huic tam pestilenti exemplo remedia ulla ab imperatore quæsita sunt. adeo excellentibus ingeniis citius defuerit ars, qua civem regant, quam qua hostem superent. Consul Romam rediit, non tam belli gloria aucta, quam irritato exacerbatoque in se militum odio. Obtinuere tamen Patres, ut in Fabia gente consulatus maneret. M. Fabium consulem creant: Fabio collega Cn. Manlius datur. Et hic annus tribunum auctorem legis agrariæ ha- 44
buit. Tib. Pontificius fuit. is eandem viam, velut processisset Sp. Licinio, ingressus, delectum pauliſper impediit. Perturbatis iterum Patribus, Appius Claudius *Victam tribuniciam potestatem* dicere *priore anno; in præsentia re ipsa, exemplo in perpetuum! quando inventum sit, suis ipsam viribus dissolvi. Neque enim unquam defuturum,* [c] *qui &* [1] *ex collega victoriam sibi & gratiam melioris partis bono publico velit quæsitam. Et plures, si pluribus opus sit, tribunos, ad auxilium consulum paratos fore: & unum vel adversus omnes satis esse. Darent modo & consules & primores Patrum operam, ut si minus omnes, aliquos tamen ex tribunis reipublicæ ac senatui conciliarent.* Præceptis Appii moniti Patres, & universi comiter ac benigne tribunos appellare: & consulares,

ab aliena manu irrepsisse cum viro docto suspicor, *ipso consul.* Vt nec lib. 4, 28. *Vni viro Messio fortuna hostium inniti-tur, τὸ Messio.*

c *Qui ex collega victoriam.*] Lege ex scriptis & Campano: *qui & ex collega victoriam sibi & gratiam.*

Digitized by Google

res, [d] ut cuique privatim aliquid juris adversus singulos erat, partim auctoritate obtinuere, ut tribuniciæ potestatis vires salubres vellent reipublicæ esse. quatuorque tribunorum adversus unum moratorem publici commodi auxilio delectum consules habent. Inde ad Veiens bellum profecti, quo undique ex Etruria auxilia convenerant, non tam Veientium gratia concitata: quam quod in spem ventum erat, discordia intestina dissolvi rem Romanam posse. Principesque in omnium Etruriæ populorum conciliis fremebant, *Æternas opes esse Romanas, nisi inter semet ipsi seditionibus sæviant. id unum venenum, eam labem civitatibus opulentis repertam, ut magna imperia mortalia essent. Diu sustentatum id malum, partim Patrum consiliis, partim patientia plebis, jam ad extrema venisse. Duas civitates ex una factas: suos cuique parti magistratus, suas leges esse. Primum in delectibus sævire solitos, eosdem in bello tamen paruisse ducibus. qualicunque urbis statu, manente disciplina militari, sisti potuisse: jam non parendi magistratibus morem in castra quoque Romanum militem sequi. Proximo bello in ipsa acie, in ipso certamine, consensu exercitus traditam ultro victoriam victis Æquis: signa deserta, imperatorem in acie relictum, injussu in castra reditum. Profecto, si instetur, suo milite vinci Romam posse. Nihil aliud opus esse, quam indici ostendique bellum, cætera sua sponte fata & Deos gesturos.* Hæ spes Etruscos armaverant; multis invicem casibus victos victo-
45 resque. Consules quoque Romani, nihil præterea aliud quam suas vires, sua arma horrebant: [e] memoria pessimi proximo bello exempli terrebantur; ne rem committerent eo, ubi duæ simul acies timendæ essent. Itaque

d *Ut cuique eorum privatim.*] Abundat, *eorum*, nec videtur in compluribus scriptis. Lib. 3. *Ut quisque occurreret, plebem ad repetendam libertatem creandosque tribunos adhortantes.* Et, *de capite nostro fortunisque tunc, ut quæque causa erit, statuite.* Lib. 4. *Ut ad quosque ventum erat, numerus juniorum conscribebatur.* Lib. 5. *Ut quosque studium privatim aut gratia occupaverunt.* Lib. 9. *Ut quisque gradu proximus erat.* Et alibi, sic ut plurimum Livius.

e *Memoria pessimi proximo bello exempli terrebantur.*] Placet magis quod in Flor. Voss. Helm. *terrebat*, nempe ipsos consules.

f *Cen-*

que caſtris ſe tenebant, tam ancipiti periculo averſi. diem tempuſque forſitan ipſum leniturum iras, ſanitatemque animis allaturum. Veiens hoſtis Etruſcique eo magis præpropere agere. laceſſere ad pugnam: primo obequitando caſtris provocandoque: poſtremo, ut nihil movebant, qua conſules ipſos, qua exercitum increpando, *Simulationem inteſtinæ diſcordiæ, remedium timoris inventum: & [f] conſules magis non confidere, quam non credere ſuis militibus. Novum ſeditionis genus, ſilentium ociumque inter armatos.* ad hæc in novitatem generis originiſque, qua falſa, qua vera jacere. Hæc quum ſub ipſo vallo portiſque ſtreperent, haud ægre conſules pati. [g] at imperitæ multitudini nunc indignatio nunc pudor pectora verſare, & ab inteſtinis avertere malis: nolle inultos hoſtes, nolle ſucceſſum, non Patribus, non conſulibus; externa & domeſtica odia certare in animis. Tandem ſuperant externa, adeo ſuperbe inſolenterque hoſtis eludebat. frequentes in prætorium conveniunt, poſcunt pugnam, poſtulant ut ſignum detur. Conſules velut deliberabundi capita conferunt, diu colloquuntur. pugnare cupiebant, ſed retro revocanda & abdenda cupiditas erat, ut adverſando remorandoque incitato ſemel militi adderent impetum. Redditur reſponſum, immaturam rem agi, nondum tempus pugnæ eſſe: caſtris ſe tenerent. Edicunt inde, ut abſtineant pugna. ſi quis injuſſu pugnaverit, ut in hoſtem animadverſuros. Ita dimiſſis, quo minus conſules velle credunt, creſcit ardor pugnandi. accedunt inſuper hoſtes ferocius multo, ut ſtatuiſſe non pugnare conſules cognitum eſt. Quippe impune ſe inſultaturos. non credi militi arma. rem ad ultimum ſeditionis eruperam, ſinemque veniſſe Romano imperio. His freti

[f] *Conſules magis non confidere.*] Flor. *conſules magis confidere.* Forte: *magis non fidere quam non credere.*

[g] *Ac imperitæ multitudini.*] Flagitante ſenſu ex libb. vett. ſcripſimus: *at imperitæ.* Sunt enim diverſi plane motus animorum, quos in imperatoribus & exercitu ortos ait. Forte & legendum, *multitudinis*, ut eſt in Voſſ. Forte & *illudebat.*

ti [h] occurſant portis, ingerunt probra, ægre abſtinent, quin caſtra oppugnent. Enimvero, non ultra contumeliam pati Romanus poſſe: totis caſtris undique ad conſules curritur. non jam ſenſim, ut ante, per centurionum principes poſtulant, ſed paſſim omnes clamoribus agunt. Matura res erat, tergiverſantur tamen. Fabius deinde, [i] ad creſcentem tumultu jam metum ſeditionis collega concedente, quum ſilentium claſſico feciſſet; *Ego iſtos, Cn. Manli, poſſe vincere ſcio; velle ne ſcirem, ipſi fecerunt. Itaque certum atque decretum eſt, non dare ſignum, niſi victores ſe redituros ex hac pugna jurent. Conſulem Romanum miles ſemel in acie fefellit, Deos nunquam fallet.* Centurio erat M. Flavoleius, inter primores pugnæ flagitator. [1] Victor, inquit, M. Fabi, revertar ex acie. Si fallat, Jovem patrem, Gradivumque Martem, alioſque iratos invocat Deos. Idem deinceps omnis exercitus in ſe quiſque jurat. Juratis datur ſignum, arma capiunt, eunt in pugnam irarum ſpeique pleni. Nunc jubent Etruſcos probra jacere, nunc armatis ſibi quiſque lingua promptum hoſtem offerri. Omnium illo die, qua plebis, qua Patrum, eximia virtus fuit. Fabium nomen, Fabia gens maxime enituit. multis civilibus certaminibus infenſos plebis animos illa pugna ſibi reconciliare ſtatuunt. Inſtruitur acies: nec Veiens hoſtis Etruſcæque legiones detre-
46 ctant. Prope certa ſpes erat, non magis ſecum pugnaturos, quam pugnaverint cum Æquis. majus quoque aliquod, in tam irritatis animis, & occaſione ancipiti, haud deſperandum eſſe facinus. Res aliter longe evenit. nam non alio ante bello infeſtior Romanus (adeo hinc contumeliis hoſtes, hinc conſules mora exacerbaverant) prælium

h *Concurſant portis.*] Repone ex Mſſ. & omnibus vetuſtioribus, *occurſant portis.*

i *Ad creſcentem tumultum.*] Duo Pal. *Ad creſcentem tumultu jam metum ſeditionis collega concedente.* Quod conſiderandum.

VARIORUM.

1 *Victor, inquit, M. Fabi, revertar ex acie &c.*] Locus videbatur non benè habere; ſed eſt converſus ſermo à ſecunda perſona in tertiam. Notandum autem eſt genus locutionis: illud verò, *Gradi-*

prælium iniit. [a] Vix explicandi ordinis ſpatium Etruſcis fuit, quum pilis inter primam trepidationem abjectis temere magis quam emiſſis, [b] pugna jam in manus, jam ad gladios, ubi Mars eſt atrociſſimus, venerat. Inter primores genus Fabium inſigne ſpectaculo exemploque civibus erat. ex his Q. Fabium (tertio hic anno ante conſul fuerat) principem in confertos Veientes euntem, ferox viribus & armorum arte Tuſcus, incautum inter multas verſantem hoſtium manus, gladio per pectus transfigit. telo extracto, præceps Fabius in vulnus abiit. Senſit utraque acies unius viri caſum, cedebatque inde Romanus: quum M. Fabius conſul tranſiliit jacentis corpus, objectaque parma, *Hoc juraſtis*, inquit, *milites, fugientes vos in caſtra redituros? adeo ignaviſſimos hoſtes magis timetis, quam Iovem, Martemque per quos juraſtis? At ego injuratus aut victor revertar, aut prope te hîc Q. Fabi dimicans cadam.* Conſuli tum Cæſo Fabius prioris anni conſul, *Verbisne iſtis, frater, ut pugnent te impetraturum credis? Dii impetrabunt, per quos juravere. Et nos, ut decet proceres,*

Gradivum patrem, Servius in tertium Æneid. interpretatur Θοῦριον ἄρεα, id eſt, exilientem in prælia. *Glarean.*

GRONOVII.

a *Vix explicandi ordinis ſpatium Etruſcis fuit.*] Annon potius *ordines?* Sic I. 1. de Fufetio. *Fluctuanſque animo, ut teneret tempus, ordines explicat.* Lib. 3. *Nec omnes dum eductos, nec qui erant, ſatis explicatis ordinibus.*

b *Pugna jam ad manus.*] Codex Botherom. Flor. tres Pall. Voſſ. Helm. Andreæ Romana (nam in aliis licet inde expreſſis jam mutatum eſt) *pugna jam in manus.* Et minime ſpernendum puto. Salluſtius Iugurth. cap. 89. *Sed conſul, uti ſtatuerat, oppida, caſtellaque munita adire: partim vi, alia metu, aut pramia oſtentando avortere ab hoſtibus: ac primo mediocria* (gerebat,) *exiſtumans Iugurtham ob ſuos tutandos in manus venturum: ſed ubi illum procul abeſſe & aliis negotiis intentum accepit, majora & magis aſpera aggreci tempus viſum eſt.* Virgilis ſecluſi τὸ gerebat, quod ab indocto additum homine cenſeo: & *mediocria* enim & *majora aſperaque* oppida & caſtella intelligo. Inferius idem: *ab jaculis eminus emiſſis corpora tegere, & ſi qui in manus venerant, obtruncare.* Cæſar 2. Gall. 19. *His facile pulſis & proturbatis, incredibili celeritate ad flumen decucurrerunt, ut pœne uno tempore & ad ſilvas & in flumine & jam in manibus noſtris hoſtes viderentur.* Vbi τὸ noſtris mihi juxta ſuſpectum, ut deleri velim. Sic edendum fuit apud Tacitum 4. hiſtor. 71. *Vt ventum in manus, deturbati ruina modo præcipitantur.* Vide Pichenam. Dictys Cretenſis optimorum æmulus. Lib. 2. *At ubi in manus ventum eſt, cohortati ſuos quiſque, acie conſtixere.* Virg. 10. Æn. *In manibus mars ipſe, viri.* Ex noſtro lib. 4. *quum tantum belli in manibus eſſet.*

c Vi-

ceres, ut Fabio nomine eſt dignum, pugnando potius quam adhortando accendamus militum animos. Sic in primum infeſtis hastis provolant duo Fabii, totamque moverunt ſecum
47 aciem. Prælio ex parte una reſtituto, nihilo ſegnius in altero cornu Cn. Manlius conſul pugnam ciebat. Ubi prope ſimilis fortuna eſt verſata. nam ut altero in cornu Q. Fabium, ſic in hoc ipſum conſulem Manlium, jam velut fuſos agentem hoſtes, & impigre milites ſecuti ſunt, & ut ille gravi vulnere ictus ex acie ceſſit, interfectum rati, gradum retulere. ceſſiſſentque loco, ni conſul alter cum aliquot turmis equitum in eam partem citato equo advectus, vivere clamitans collegam, ſe victorem fuſo altero cornu adeſſe, rem inclinatam ſuſtinuiſſet. Manlius quoque ad reſtituendam aciem ſe ipſe coram offert. Duorum conſulum cognita ora accendunt militum animos. ſimul & vanior jam erat hoſtium acies, dum, abundante multitudine freti, ſubtracta ſubſidia, mittunt ad caſtra oppugnanda, in quæ haud magno certamine impetu facto, dum prædæ magis quam pugnæ memores tererent tempus; triarii Romani, qui primam irruptionem ſuſtinere non potuerant, miſſis ad conſules nunciis quo loco res eſſent, conglobati ad prætorium redeunt, & ſua ſponte prælium ipſi renovant: & Manlius conſul revectus in caſtra, ad omnes portas milite oppoſito, hoſtibus viam clauſerat. Ea deſperatio Tuſcis rabiem magis quam audaciam accendit. nam quum incurſantes quacunque exitum oſtenderet ſpes, vano aliquoties impetu iſſent; globus juvenum unus in ipſum conſulem inſignem armis invadit. Prima excepta à circumſtantibus tela. ſuſtineri deinde vis nequit. Conſul mortifero vulnere ictus cadit, fuſique circa omnes. Tuſcis creſcit audacia. Romanos terror per tota caſtra trepidos agit. & ad extrema ventum foret, ni legati rapto conſulis corpore patefeciſſent una porta hoſtibus viam. Ea erumpunt, conſternatoque agmine abeuntes, in victorem alterum incidunt conſulem. ibi iterum cæſi,

Digitized by Google

si, fusique passim. [c] Victoria egregia parta, tristis tamen duobus tam claris funeribus. Itaque consul, decernente senatu triumphum, *Si exercitus sine imperatore triumphare posit,* [d] *pro eximia eo bello opera facile passurum,* respondit: *se familia fusta Q. Fabii fratris morte, republica ex parte orba consule altero amisso, publico privatoque deformem luctu lauream non accepturum.* Omni acto triumpho depositus triumphus clarior fuit. adeo, spreta in tempore gloria, interdum cumulatior redit. Funera deinde duo deinceps, collegæ fratrisque ducit, idem in utroque laudator, quum concedendo illis suas laudes, ipse maximam partem earum ferret. [f] neque immemor ejus, quod initio consulatus imbiberat, reconciliandi animos plebis, saucios milites curandos dividit Patribus. Fabiis plurimi dati: nec alibi majore cura habiti. Inde populares jam esse Fabii: nec hoc ulla, nisi salubri reipubl. arte. Igitur 48
non Patrum magis quam plebis studiis Cæso Fabius cum T. Virginio consul factus, neque bella, neque delectus, neque ullam aliam priorem curam agere, quam ut jam aliqua ex parte inchoata concordiæ spe, primo quoque tempore cum Patribus coalescerent animi plebis. Itaque principio anni censuit, priusquam quisquam agrariæ legis auctor tribunus existeret, occuparent Patres ipsi suum munus facere: captivum agrum plebi quam maxime æqualiter darent. [e] verum esse habere eos,

c *Victoria egregie parta.*] Lege cum o. vett *egregia.* Lib. 9. *Coss egregia victoria parta, protinus inde ad Bovianum oppugnandum legiones ducunt.*

d *Pro eximia eo bello opera facile passurum.*] Duo Pall. Andreæ Romana & complures edd. *pro eximia belli opera.* Tertius Pal. *ejus belli.* Liv. 3. *secunda belli res extemplo urbanos motus excitaverunt.* Alterum edidit Campanus, & exstat in Voss. Bust. & Chisi. Flor. antiquiss. *pro exim æque bello.* Inde utrumque propagatum.

e *Æquum esse habere eos.*] Lege cum Mss. *verum esse habere eos, quorum sanguine ac sudore partus sit.* Idem loquendi genus perierat lib. 23, 11. *Pro his tantis tot que victoriis verum esse grates deis immortalibus agi haberique.* Sic lib. 32 *caterum & sociorum audiri postulata verum esse.* Lib. 39. *multo verius esse, qua sub Antiocho fuerint, præmia belli Eumenem quam Philippum habere.* Lib. 40 *verius fuisse, consules, quorum provincia esset, quam se, quid è republ. esset, decernere.*

VARIORUM.

f *Neque memor ejus, quod initio consulatus imbiberat, reconciliandi animos plebis.*]

Digitized by Google

eos, quorum sanguine ac sudore partus sit. Aspernati Patres sunt: questi quoque quidam, nimia gloria luxuriare & evanescere vividum quondam illud Cæsonis ingenium. Nullæ deinde urbanæ factiones fuere. Vexabantur incursionibus Æquorum Latini. Eo cum exercitu Cæso missus, in ipsorum Æquorum agrum depopulandum transit. Æqui se in oppida receperunt, murisque se tenebant: eo nulla pugna memorabilis fuit. At à Veiente hoste clades accepta temeritate alterius consulis, actumque de exercitu foret, ni Cæso Fabius in tempore subsidio venisset. Ex eo tempore, neque pax, neque bellum cum Veientibus fuit; [a] res proxime formam latrocinii venerat. legionibus Romanis cedebant in urbem. Ubi abductas senserant legiones, agros incursabant; bellum quiete, quietem bello invicem eludentes. Ita neque omitti tota res, neque perfici poterat. & alia bella aut præsentia instabant, ut ab Æquis Volsciisque, non diutius, quam recens dolor proximæ cladis transiret, quiescentibus: aut mox moturos se apparebat Sabinos semper infestos, Etruriamque omnem. sed Veiens hostis, assiduus magis quam gravis, contumeliis sæpius quam periculo animos agitabat: quod nullo tempore negligi poterat, aut averti alio sinebat. Tum Fabia gens senatum adit: consul pro gente loquitur: *Assiduo magis quam magno præsidio, ut scitis, Patres conscripti, bellum Veiens eget. Vos alia bella curate: Fabios hostes Veientibus date. Auctores sumus, tutam ibi majestatem Romani nominis fore. Nostrum id nobis velut familiare bellum, privato sumptu gerere in animo est. Respublica & milite illic, & pecunia vacet.* Gratiæ ingentes actæ. Consul è curia egressus, comitante Fabiorum

plebis.] Sic Cic. Orat. pro P. Quinctio: *Quod si facere nolit, atque imbiberit ejusmodi rationibus illum ad suas conditiones perducere* &c. *Imbiberit* enim est, hoc sibi planè proposuerit, hoc ita in mente ac cogitatione sua defixerit; ut evelli non queat. *Muret.*

GRONOVII.

a *Res proxime formam latrocinii venerat.*] Male Sigonius: *in formam.* Imitatio Sallustii, cujus in Iugurthino: *qua proxime Carthaginem Numidia appellatur.* Et Rursus: *proxime Hispaniam Mauri*

rum agmine, qui in vestibulo curiæ senatusconsultum expectantes steterant, domum rediit. Jussi armati postero die ad limen consulis adesse; domos inde discedunt. Manat tota urbe rumor: Fabios ad cœlum laudibus ferunt. Familiam unam subiisse civitatis onus: Veiens bellum in privatam curam, in privata arma versum. [b] Si sint duæ roboris ejusdem in urbe gentes; depoſcant; hæc Volscos sibi, illa Æquos; populo Romano tranquillam pacem agente, omnes finitimos subigi populos posse. Fabii postera die arma capiunt: quo jussi erant, conveniunt. Consul paludatus egrediens, in vestibulo gentem omnem suam instructo agmine videt: acceptus in medium, signa ferri jubet. Nunquam exercitus neque minor numero, neque clarior fama & admiratione hominum per urbem incessit. Sex & trecenti milites, omnes patricii, omnes unius gentis, quorum neminem ducem sperneret [1] egregius quibuslibet temporibus senatus, ibant, unius familiæ viribus Veienti populo pestem minitantes. Sequebatur turba, propria alia cognatorum sodaliumque; nihil medium, nec spem, nec curam, sed immensa omnia volventium animo: alia publica solicitudine excitata, favore & admiratione stupens; *ire fortes, ire felices jubent. inceptis eventus pares reddere: Consulatus inde ac triumphos, omnia præmia ab se, omnes honores sperare.* Prætereuntibus Capitolium arcemque & alia templa, quicquid Deorum oculis, quicquid animo occurrit; precantur, ut illud agmen faustum atque felix mittant: sospites brevi in patriam ad parentes restituant. Incassum

Mauri sunt. Noster lib. 29. *proxime speciem muros oppugnantium navium.*

b *Si sint duæ roboris ejusdem.*] Par Virgiliano: *Si duo præterea tales Idaa tulisset Terra viros, ultro Inachias venisset ad urbes Dardanus, & versis lugeret Graecia fatis.*

VARIORUM.

[1] *Egregius quibuslibet temporibus senatus.*] Non placet, *egregius senatus.* Et Eutropius legerat *egregius exercitus.* Sic enim scribit: *profecti omnes nobiles, & qui singuli magnorum exercituum duces esse deberent.* Decius apud Livium lib. 7. *Veniendo huc exercitum egregium populi Romani servastis.* L. Camillus Lib. 8. *unde sociali egregio exercitu per multa bella magnaque sæpe usi estis.* Tan. Faber.

2 *In*

sum missæ preces.[2] [a] infelici via dextro Jano portæ Carmentalis profecti, ad [3] Cremeram flumen perveniunt. is opportunus visus locus communiendo præsidio. L. Æmilius inde, & C. Servilius consules facti. & donec nil aliud quam in populationibus res fuit: non ad præsidium modo tutandum Fabii satis erant, sed tota regione qua Tuscus ager Romano adjacet, sua tuta omnia, infesta hostium, vagantes per utrumque finem, fecere. Intervallum deinde haud magnum populationibus fuit: dum & Veientes accito ex Etruria exercitu præsidium Cremeræ oppugnant: & Romanæ legiones ab L. Æmilio Consule adductæ cominus cum Etruscis dimicant acie. quanquam vix dirigendi aciem spacium Veientibus fuit. adeo inter primam trepidationem, dum post signa ordines introëunt, subsidiaque locant, invecta subito ab latere Romana equitum ala, non pugnæ modo incipiendæ, sed consistendi ademit locum. Ita fusi retro ad saxa Rubra (ibi castra habebant) pacem supplices petunt. cujus impetratæ, ab insita animis levitate, ante deductum
50 Cremera Romanum præsidium pœnituit. Rursus cum Fabiis erat Veienti populo sine ullo majoris belli apparatu certamen: nec erant incursiones modo in agros, aut subiti impetus incursantium, sed aliquoties æquo campo collatisque signis certatum. gensque una populi Romani sæpe ex opulentissima, ut tum res erant, Etrusca civi-

2 *Infelici via à dextro Jano porta Carmentali profecti.*] Proinde quasi vetus illa Carmentalis porta duas haberet in proximo vias suis adjunctas Janis: dextram, quæ *scelerata* est appellata ob calamitatem trecentorum Fabiorum; & alteram sinistram: sed de templo Iani proximo Carmentali portæ verba accipienda sunt, auctore Festo, cujus hæc verba sunt lib. 16. *Religioni est quibusdam porta Carmentali egredi, & in ade Iani, quæ est extra eam, Senatum habere.*

3 *Cremeram fl.*] Fluvium Tusciæ, qui Dionysio teste, haud procul Veiis distat; & quem Volaterranus lib. 5. Geographiæ cap 2. vicinum primæ portæ, & quinto ab urbe millario esse scribit. *Godelev.*

GRONOVII.

a *Infelici via à dextro Jano porta Carmentali profecti.*] Sic Jam & Andreas. Florentinus, tres Pal. Vos. Helm. carent præpositione: *Infelici via dextro Jano*, i. habentes vel quæ habet dextrum sive ab dextra Janum. Ovid. l. 2. Fastor. *Carmentis porta dextro est via proxima Jano.*

civitate victoriam tulit. Id primo acerbum indignumque Veientibus visum. inde consilium ex re natum, insidiis ferocem hostem captandi: gaudere etiam, multo successu Fabiis audaciam crescere. Itaque & pecora prædantibus aliquoties, velut casu incidissent, obviam acta: & agrestium fuga vasti relicti agri: & subsidia armatorum ad arcendas populationes missa, sæpius simulato quam vero pavore refugerunt. Jamque Fabii adeo contempserant hostem, ut sua invicta arma, neque loco neque tempore ullo crederent sustineri posse. hæc spes provexit, ut ad conspecta procul à Cremera magno campi intervallo pecora (quanquam rara hostium apparebant arma) decurrerent. & quum improvidi effuso cursu insidias circa ipsum iter locatas superassent, palatique passim vagi, ut fit pavore injecto, raperent pecora: subito ex insidiis consurgitur, & adversi & undique hostes erant. Primo clamor circumlatus exterruit, dein tela ab omni parte accidebant. coëuntibusque Etruscis, jam continenti agmine armatorum septi, quo magis se hostis inferebat, cogebantur breviore spatio & ipsi orbem colligere. quæ res & paucitatem eorum insignem, & multitudinem Etruscorum, multiplicatis in arcto ordinibus, faciebat. Tum omissa pugna quam in omnes partes parem intenderant, in unum locum se omnes inclinant. eo, nisi corporibus armisque, rupêre cuneo viam. Duxit via in editum leniter collem. inde primo restitere. mox ut respirandi superior locus spatium dedit, recipiendique à pavore tanto animum, pepulere etiam subeuntes: vincebatque auxilio loci paucitas, ni jugo circummissus Veiens in verticem collis evasisset. ita superior rursus hostis factus. Fabii cæsi ad unum omnes, præsidiumque expugnatum. CCCVI perisse satis convenit: [b] unum prope puberem ætate relictum stirpem

b *Vnum prope puberem ætate.*] Videndum num fuerit: *prope puberem ætatem.* Certe sic loquitur lib. 1. *tamen id imperium ei ad puberem ætatem incolume mansit.* Et rursus: *Iam filii prope puberem ætatem erant.*

pem genti Fabiæ, dubiisque rebus populi Romani sæpe
51 domi bellique vel maximum futurum auxilium. Quum hæc accepta clades esset, jam C. Horatius & T. Menenius consules erant. Menenius adversus Tuscos victoria elatos confestim missus: tum quoque male pugnatum est, & Janiculum hostes occupavere; obsessaque urbs foret: super bellum annona premente (transierant enim Etrusci Tiberim) ni Horatius Cos. ex Volscis esset revocatus: adeoque id bellum ipsis instituit mœnibus, ut primo pugnatum ad Spei sit æquo Marte, iterum ad portam Collinam. Ibi quamquam parvo momento superior Romana res fuit: meliorem tamen militem, recepto pristino animo, in futura prælia id certamen fecit.
2 Y 8 A. Virginius & Sp. Servilius consules fiunt. [c] post acceptam proximam pugnæ cladem Veientes abstinuere acie. populationes erant, & velut ab arce Janiculi passim in Romanum agrum impetus dabant. non usquam pecora tuta, non agrestes erant. Capti deinde eadem arte sunt, qua ceperant Fabios. secuti dedita opera passim ad illecebras propulsa pecora, præcipitavere in insidias. quo plures erant, major cædes fuit. Ex hac clade atrox ira majoris cladis causa atque initium fuit, trajecto enim nocte Tiberi castra Servilii Cos. adorti sunt oppugnare. inde fusi magna cæde in Janiculum se ægrè receperunt. Confestim consul & ipse transit Tiberim, castra sub Janiculo communit. postero die luce orta, nonnihil & hesterna felicitate pugnæ ferox; magis tamen, quod inopia frumenti, quamvis [d] in præcipitia,

c *Post acceptam proximam pugnæ cladem.*] Sigonianus & alii libri: *proxima.* Malim, *post acceptam proximâ pugnâ cladem Veientes abstinuere acie.*

d *In præcipitia, dum celeriora essent, agebat consilia.*] Sic optime Rhenanus. At quid in mentem venit Sigonio, ut præpositionem tolleret auctore scripto, hoc est, priorum editionum vitium referret? Placet, inquit, ut reddatur trita illa locutio, *agere præcipitem.* At quis audivit unquam, *consilia agere præcipitia?* Quam belle congrueret huic loco? Foret enim omne consilium tollere ac proturbare. Immo quid est *agere consilia?* Hæc profecto adeò non sunt trita, ut ne quidem unquam exiterint in sermone Latino. Dira fames Romanos cogebat ardentiora & audentiora conati, ut eo citius tanto malo liberarentur.

Hos

tia, [1] dum celeriora essent, agebat consilia; temere adverso Janiculo ad castra hostium aciem erexit, fœdiusque inde pulsus quam pridie pepulerat, interventu collegæ [e] ipse exercitusque ejus est servatus. inter duas acies Etrusci, quum invicem his atque illis terga darent, occidione occisi. Ita oppressum temeritate felici Veiens bellum. Urbi cum pace laxior etiam annona rediit, & 52
advecto ex Campania frumento, & postquam timor sibi cuique futuræ inopiæ abiit, eo quod abditum fuerat, prolato. Ex copia deinde ocioque lascivire rursus animi: & pristina mala, postquam foris deerant, domi quærere. tribuni plebem agitare suo veneno, agraria lege: in resistentes incitare Patres, nec in universos modo, sed in singulos. Q. Considius & Genutius auctores agrariæ legis, T. Menenio diem dicunt. invidiæ erat amissum Cremeræ præsidium, quum haud procul inde stativa consul habuisset. [f] Eum oppressere: quum & Patres haud minus quam pro Coriolano annixi essent: & patris Agrippæ favor haud dum exolevisset. In mulcta temperarunt tribuni: quum [2] capitis anquisissent duo millia æris damnato mulctam edixerunt. ea in caput vertit. Negant tulisse ignominiam, ægritudinemque: inde morbo absumptum esse. Alius deinde reus Sp. Servilius, 21
ut consulatu abiit, C. Nautio & P. Valerio consulibus, initio statim anni ab L. Cædicio & T. Statio tribunis die dicta,

Hoc melius, quam istis verbis, non potest explicari.

e *Ipse exercitusque est servatus.*] Duo Pall. *exercitusque ejus est servatus.* Non est supervacuum. Lib. 22. *quod mihi tibique, quod exercitibusque tuis, servato & conservatori, sit felix.*

f *Eum oppressere.*] Ab Sigonio est. Iuncta: *Eam oppressere.* Reliquæ omnes ab Andrea ad Curionem & Gryph. cum Mss. Vos. Helm. Fl. *Eam oppressit.* Nimirum legendum: *Ea oppressit.* [illegible] pe invidia Menenium. Brevitas, qualis paulo superius: *hæc spes provexit*: & passim nostro. Deinceps distingue: *Quum & Patres haud minus quam pro Coriolano annixi essent, & patris Agrippæ favor haud dum exolevisset; in mulcta temperarunt tribuni.*

VARIORUM.

1 *Dum celeriora essent, agebat consilia.*] Ego malim legere, *urgebat*, ut sit sensus: Inopia urgebat in præcipitia consilia. *Glareanus.*

2 *Capitis anquisissent.*] Id est, actionem criminaliter intendissent, capitaliter postulassent, & ut vulgò loquuntur, *conclusiones capitales concepissent.* Godelevæus.

dicta, ut non Menenius, precibus suis aut Patrum, sed cum multa fiducia innocentiæ gratiæque tribunitios impetus tulit. Et huic prælium cum Tuscis ad Janiculum erat crimini. sed fervidi animi vir, ut in publico periculo ante, sic tum in suo, non tribunos modo, sed plebem oratione feroci refutando, exprobrandoque T. Menenii damnationem mortemque (cujus patris munere restituta quondam plebs, eos ipsos quibus tum sæviret magistratus, eas leges haberet) periculum audacia discussit. juvit & Virginius collega testis productus participando laudes: magis tamen Menenianum (adeo mutaverant
53 animum) profuit judicium. [a] Certamina domi finita. Veiens bellum exortum; quibus Sabini arma conjunxerant. P. Valerius Consul accitis Latinorum Hernicorumque auxiliis, cum exercitu Veios missus, castra Sabina, quæ pro mœnibus sociorum locata erant, confestim aggreditur: tantamque trepidationem injecit, ut dum dispersi alii alia manipulatim excurrunt ad arcendam hostium vim, ea porta, cui signa primum intulerat, caperetur. intra vallum deinde cædes magis quam prælium esse. tumultus è castris & in urbem penetrat, tanquam Veiis captis, ita pavidi Veientes ad arma currunt. pars Sabinis eunt subsidio, pars Romanos toto impetu intentos in castra adoriuntur. Paulisper aversi turbatique sunt. deinde & ipsi utroque versis signis resistunt: & eques ab consule immissus Tuscos fundit fugatque. eademque hora duo exercitus, duæque potentissimæ & maximæ finitimæ gentes, superatæ sunt. Dum hæc ad Veios geruntur, Volsci Æquique in Latino agro posuerant castra, populatique fines erant. eos per se ipsi Latini assumptis Hernicis sine Romano aut duce, aut auxilio castris exuerunt. Ingenti præda præter suas recuperatas res potiti sunt. missus tamen ab Roma consul in

Vol-

CRONOVII.

a *Certamina domi finita. Veiens.*] Cénseo uno spiritu legendum: *Certamine domi finito, Vejens bellum exortum.*

VARIO-

Volscos C. Nautius. Mos credo non placebat, sine Romano duce exercituque socios propriis viribus consiliisque bella gerere. nullum genus calamitatis contumeliæque non editum in Volscos est: nec tamen perpelli potuere, ut acie dimicarent. [1] L. Furius inde & C. Manlius, consules. Manlio Veientes provincia evenit. non tamen bellatum. inducias in annos quadraginta petentibus datæ, frumento stipendioque imperato. Paci externæ confestim continuatur discordia domi. agrariæ legis tribuniciis stimulis plebs furebat. Consules nihil Menenii damnatione, nihil periculo deterriti Servilii, summa vi resistunt. abeuntes magistratu consules Genutius tribunus plebis arripuit. [2] L. Æmilius & Opiter Virginius consulatum ineunt. Vopiscum Julium in quibusdam pro Virginio annalibus consulem invenio. Hoc anno (quoscunque consules habuit) rei ad populum Furius & Manlius circumeunt sordidati: non plebem magis quam juniores Patrum. suadent, monent, *Honoribus & administratione reipublicæ abstineant; consulares vero fasces, prætextam, curulemque sellam, nihil aliud quam pompam funeris putent.* [3] *claris insignibus velut infulis velatos ad mortem destinari. Quod si consulatus tanta dulcedo sit, jam nunc ita in animum inducant; consulatum captum & oppressum ab tribunicia potestate esse. consuli, velut apparitori tribunicio, omnia ad nutum imperiumque tribuni agenda esse. Si se commoverit, si respexerit Patres, si aliud quam plebem esse in republ. crediderit; exilium C. Marcii, Menenii damnationem & mortem, sibi propo-*

VARIORUM.

1 *L. Furius inde & C. Manlius.*] Dionysius Αὖλον Μάνλιον nominat, cui assentior: est enim idem *Manlius*, qui paulo post in decemviratu & à Dionysio, & ab ipso Livio *Auli* prænomine afficitur. *Sigon.*

2 *T. Æmilio.*] Lege *Tib. Æmilio* ex Dionysio, qui Τιβέριον Αἰμίλιον hunc ubique nominat. Fuisse autem Æmiliis familiare hoc prænomen Tiberii, facile Capitolinæ tabulæ demonstrare possunt. *Sigonius.*

3 *Claris insignibus velut infulis, &c.*] Similitudinem istam usurparunt pariter optimi quique auctores, etiam sacri. Videatur D Iacobus Epist. c. 5. v. 5 Minucius Felix in Octavio suo cap. 54. *Miseri, in hoc altius tolluntur, ut decidant altius:* Hi enim ut victimæ ad supplicium saginantur, ut hostiæ ad pœnam coronantur. *Grut.*

proponat ante oculos. His accensi vocibus Patres, [a] consilia inde non publica, sed in privato, seductaque à plurium conscientia habere. ubi quum id modo constaret, jure an injuria eripiendos esse reos, atrocissima quæque maxime placebat sententia. nec auctor quamvis audaci facinori deerat. Igitur judicii die, quum plebs in foro erecta exspectatione staret, [b] mirari primo quod non descenderet tribunus: deinde quum jam mora suspectior fieret, deterritum à primoribus credere, & desertam ac proditam causam publicam queri. Tandem, qui obversati vestibulo tribuni fuerant, nunciant domi mortuum esse inventum. quod ubi in totam concionem pertulit rumor; sicut acies funditur duce occiso, ita dilapsi passim alii alio. Præcipuus pavor tribunos invaserat; quàm nihil auxilii sacratæ leges haberent, morte collegæ monitos. Nec Patres satis moderate ferre lætitiam. adeoque neminem noxæ pœnitebat, ut etiam insontes feciſſe videri vellent, palamque ferretur, malo domandam tribuniciam potestatem. [c] Sub hac pessimi exempli victoria delectus edicitur: paventibusque tribunis sine intercessione ulla consules rem peragunt. Tum vero irasci plebes tribunorum magis silentio, quam consulum imperio: & dicere, *Actum esse de libertate sua: rursus ad antiqua reditum, cum Genutio una mortuam ac sepultam tribuniciam potestatem. aliud agendum, ac cogitandum,*

GRONOVII.

a *Consilia inde non publica.*] Puto *concilia.* cœtus enim, conventus, congressus consiliorum ergo intelligit.

b *Mirari primo quod non descenderet.*] Pal. unus ex melioribus: *quid non*, ut & Sigonianus: alter, *qui non descenderet.* Ea vera lectio est. Sic lib. 26, 3. restituimus: *Qui autem solum se restantem prodesse reipublicæ, nisi si mors sua remedio publicis cladibus futura esset, potuisse?* Lib. 30. *Qui enim restitissent agili & nautico instrumento apta & armata classi naves tormenta machinasque portantes?*

c *Sub hac pessimi exempli victoria.*] Magis forsan ex more Livii: *sub hanc pessimi exempli victoriam.* Lib. 4. *Sub judicii tempus plebem offensurum.* Lib. 21. *Africo bello, quod fuit sub recentem Romanam pacem* Alibi: *sub hanc vocem fremitus varianti multitudinis fuit.* Hoc simplicius puto. Possis alias interpretari vulgatum: quasi subnixi hac victoria patres delectum decreverint edixerintque. quod dicerent Galli: *à la faveur de cette victoire.*

d *Qui*

dum, quomodo resistatur Patribus. Id autem unum consilium esse, ut se ipsa plebs, quando aliud nihil auxilii habeat, defendat. Quatuor & viginti lictores apparere consulibus, & eos ipsos plebis homines. Nihil contemptius, neque infirmius, si sint qui contemnant.[1] *Sibi quemque ea magna atque horrenda facere.* His vocibus alii alios quum incitassent, ad Voleronem Publilium de plebe hominem, [d] quia quod ordines duxisset, negaret se militem fieri debere, lictor missus est à consulibus. Volero appellat tribunos. Quum auxilio nemo esset, consules spoliari hominem, & virgas expediri jubent. *Provoco,* inquit, *ad populum,* Volero; *quoniam tribuni civem Romanum in conspectu suo virgis cædi malunt, quam ipsi in lecto suo à vobis trucidari.* quo ferocius clamitabat, eo infestius circumscindere & spoliare lictor. Tum Volero, & prævalens ipse, & adjuvantibus advocatis, repulso lictore, ubi indignantium pro se acerrimus erat clamor, eo se in turbam confertissimam recipit, clamitans, *Provoco, & fidem plebis imploro! adeste cives! adeste commilitones! nihil est quod exspectetis tribunos, quibus ipsis vestro auxilio opus est.* Concitati homines, veluti ad prælium se expediunt: apparebatque omne discrimen adesse, nihil cuiquam sanctum, non publici fore, non privati juris. Huic tantæ tempestati quum se consules obtulissent, facile experti sunt, parum tutam majestatem sine viribus esse. violatis lictoribus, fascibus fractis, è foro in curiam compelluntur; incerti quatenus Volero exerceret victoriam. Conticescente deinde tumultu, [e] quum in senatum vocari jussis-

d *Quia quod ordines.*] Forte malis: *qui, quod ordines duxisset, negaret se militem fieri debere, lictor est missus.* Sed parum interest, *qui* an *quia* legas.

e *Quum senatum vocari jussissent.*] Valde placet Rhenani ex Borbet. *quum in senatum vocari jussissent.* Nec placere magis illi vulgata lectio debuit. Nam & Flor. Vos. Hel. sic, & restituimus ex optimis lib. 23, 32. *quoties in senatum vocassent.* Lib. 24. *In hac turbatione rerum, in concionem vocare placuit.* Valerius Maximus 8, 13, 4. *Iam vero de M. Perperna quid loquar? qui omnibus, quos in senatu consul rogaverat, superstes fuit.* Fanovictorienses membr. *in senatum convocaverat.* Conjeci statim: *quos in senatum consul vocaverat:* quod fatetur Pighius plane in veteribus esse; sed probare non potuit: cum sit unice verum.

VARIORUM.

1 *Sibi quemque ea magna atque horrenda facere.*] Similes simus puetis: illi

Digitized by Google

jussissent, queruntur injurias suas, vim plebis, Voleronis audaciam. Multis ferociter dictis sententiis, vicere seniores, quibus, ira Patrum adversus temeritatem plebis
56 certari, non placuit. Voleronem amplexa favore plebs, proximis comitiis [a] tribunum plebi creat, in eum annum, qui L. Pinarium, P. Furium Consules habuit. contraque omnium opinionem, qui eum vexandis prioris anni consulibus [b] permissurum tribunatum credebant, post publicam causam privato dolore habito, ne verbo quidem violatis consulibus, rogationem tulit ad populum; ut plebeii magistratus tributis comitiis fierent. Haud parva res, sub titulo prima specie minime atroci, ferebatur; sed quæ patriciis omnem potestatem per clientium suffragia creandi quos vellent tribunos, auferret. Huic actioni gratissimæ plebi, quum summa vi resisterent Patres; nec, quæ una vis ad resistendum erat, ut intercederet aliquis ex collegio, auctoritate aut consulum, aut principum adduci posset; res tamen suo ipsa molimine [c] gravis, certaminibus in annum extrahitur. Plebs

quos alias derident contemnuntve, si personatos vident expavescunt. Quare haud injurie invehitur, in civilia Romanorum bella Lucanus lib. 4. vers. 180. *Arma rigant lacrymis* &c. *Grut.*

GRONOVII.

a *Tribunum plebis creat.*] Tò *plebis* videtur abundare: etsi Flor. & Helm. *plebi.* quod est *plebei.*

b *Permissurum tribunatum.*] Refert è scripto Rhenanus: *permissurum administraturum*: & facit, *permissum administraturum*: quasi plebs illi tribunatum plane, ut loquitur, permiserit. At mihi certum τὸ *administraturum* esse hominis, qui pro captu suo explicabat τὸ *permissurum*: quod docte Livius sumpsit ab illis, qui *permittere equum* dicunt: hoc est, incitare & ei frenos immittere ad liberum cursum. Vide lib. 2. Observat. Est igitur *permissurum tribunatum vexandis Consulibus*, tribunatui frena laxaturum, potestate impotenter usurum ad vexandos Consules.

c *Magnis certaminibus in annum extrahitur.*] Tò *magnis*, quod inseruit Sigonius, nos auctoribus scriptis & vett. ed. ejecimus. Est enim usus ablativi nudi veteribus Latinis satis frequens, nobis non ita tritus. Sic lib. 3. *mediaque urbe agmine in Aventinum pergunt.* Eodem: *armati per urbem silentio in Aventinum perveniunt.* Sed & hinc non longe: *lex silentio perfertur.* Vt Græci: τέττα σιωπῇ ἦσο· &, ἴσαν μέγεα πνείοντες Ἀχαιοὶ Σιγῇ δεδιότες. Prorsus autem, ut hic voluimus, lib. 4. *Quum pars major insequentis anni per novos trib. plebis & aliquot interreges certaminibus extracta esset.* Lib. 5, 45. *castra Gallorum intuta neglectaque ab omni parte nacti, clamore invadunt.* Ita Mss. Male insertum vulgo *cum ingenti.* Lib. 7 7. *relictis equis clamore provolant ante signa.* Sic lectum ante Sigonium, qui hic iterum

Plebs Voleronem tribunum reficit. Patres ad ultimum dimicationis rati rem venturam, Ap. Claudium Appii filium, jam inde à paternis certaminibus inviſum infeſtumque plebi, conſulem faciunt. Collega ei T. Quintius datur. Principio ſtatim anni nihil prius quam de lege agebatur. ſed ut inventor legis Volero, ſic [d] Lætorius, collega ejus, auctor quum recentior, tum acrior erat. Ferocem faciebat belli gloria ingens, quod ætatis ejus haud quiſquam manu promptior erat. Is, quum Volero nihil præterquam de lege loqueretur, inſectatione abſtinens conſulum, ipſe in accuſationem Appii familiæque ſuperbiſſimæ, ac crudeliſſimæ in plebem Romanam, exorſus, quum à Patribus non conſulem, ſed carnificem, ad vexandam & lacerandam plebem creatum eſſe, contenderet; rudis in militari homine lingua non ſuppetebat libertati animoque. Itaque deficiente oratione, [c] *Quandoquidem non facile loquor*, inquit, *Quirites, quam quod locutus ſum, præſto; craſtino die adeſte. Ego hic aut in conſpectu veſtro moriar, aut perferam legem.* Occupant tribuni templum poſtero die. conſules nobilitaſque ad impediendam legem in concione conſiſtunt. Submoveri Lætorius jubet, præterquam qui ſuffragium ineant. Adoleſcentes nobiles ſtabant, nihil cedentes viatori. tum ex his prehendi quoſdam Lætorius jubet. Conſul Appius negare, jus eſſe tribuno in quenquam, niſi in plebeium. Non enim populi, ſed plebis eum magiſtratum eſſe. nec illum ipſum ſubmovere pro imperio poſſe

ſum inſerſit è pravo libro, *ingenti.*

d *Latorius, collega ejus, auctor.*] Male cum Buſl. Nannius *actor.* non enim *auctor* ſemper idem qui *inventor*, ſed ſæpe approbator, quique alias Livio *ſuaſor* dicitur. Sic ſupra: *Et hic annus tribunum auctorem legis agrariæ habuit.* At *inventor* ejus Spurius Caſſius. Item *priuſquam quiſquam agrariæ legis auctor tribunus exiſteret.* Qui auctoritatem ei præſtet. Cicero ad Att. 8, 3 *ille legibus per vim & contra auſpicia ferendis auctor.* De Pompeio loquitur, & Iulias intelligit.

c *Quandoquidem non tam facile loquor.*] In Mſſ. & editionibus antiquis Andreæ, Campani, Bechatii, Aſcenſii: *Quandoquidem, non facile loquor:* particula deſecta. Non fecit melius Moguntina, quæ prima addidit. Lib. 25, 17. *quem facile elici ad certamen rebantur poſſe, non militum, quos perpaucos habebat, fiducia, quam juventutis Thurinæ.* Sic optimi. Adde quæ ad lib. 26, 18. &

posse more majorum: quia ita dicatur: *Si vobis videtur, discedite Quirites.* Facile & contemptim de jure differendo [f] perturbare Lætorium poterat. Ardens igitur ira [1] tribunus, viatorem mittit ad consulem: consul lictorem ad tribunum, [2] privatum esse clamitans, sine imperio, sine magistratu. violatusque esset tribunus, ni & concio omnis atrox coorta pro tribuno in consulem esset: & concursus hominum in forum ex tota urbe concitatæ multitudinis fieret. Sustinebat tamen Appius pertinacia tantam tempestatem: certatumque haud incruento prælio foret, ni Quintius, consul alter, consularibus negotio dato, ut collegam vi, si aliter non possent, de foro abducerent; ipse nunc plebem sævientem precibus lenisset; nunc orasset tribunos, ut concilium dimitterent. Darent iræ spatium. non vim suam illis tempus adempturum; sed consilium viribus additurum. & Patres in populi, & consulem in Patrum fore potestate.
57 Ægre sedata ab Quintio plebs, multo ægrius consul alter

31. tum quæ ad libr. 5, 21. 25, 29. 28, 44. 30, 28. dicemus.

f *Perturbare Latorium poterat.*] Si quid video, nullus hic idoneus sensus & *poterat*, sed scriptum ab auctore fuit: *perturbare Latorium parat.* Vt lib. 1. *urbem novam conditam vi & armis, jure eam legibusque ac moribus de integro condere parat.* Lib. 22. *Italiam ab Hannibale reciperare parat.* Lib. 38. *Legem parabat ferre.*

VARIORUM.

1 *Tribunus viatorem mittit.*] Viatores dicebantur, qui Magistratibus parebant, eo quod plerumque evocabantur ex agris homines ad Magistratus, & frequens eorum ab agris ad urbem via erat. vide Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 27. Postea *viatorum* nomen ad Tribunorum & Ædilium plebis ministros translatum est, qui illorum jussu quemlibet prehendebant. Consulum verò prætorum &c. ministri, *Lictores* dicebantur. *Godelev.*

2 *Privatum esse clamitans.*] Hunc locum in quo tribunum plebis privatum, non magistratum, esse traditur, ne quem forte Romanæ antiquitatis ignarum perturbaret, verbis Plutarchi prolatis visum est explanare. Ea sunt, in libro τῶν κοφαλαίων in hanc sententiam: *Cur cum purpura alii magistratus utuntur; tribunus plebis non utitur? An quia tribunus plebis magistratus non est? neque enim ex sella tribuni jus dicunt: neque principio anni ut reliqui magistratus ineunt: neque creato dictatore se abdicant: verum omni translato ad dictatorem imperio ipsi tamen suam potestatem retinent, quasi magistratus non sint. Quemadmodum autem translationem judicium esse rhetores quidam negant, sic tribunatus impedimento potius est magistratui, quam magistratus: etenim vesistere potentia magistratus, & nimiam ejus licentiam coercere, ad ejus auctoritatem pertinet.* Sigonius.

GRO-

ter à Patribus. Dimisso tandem concilio plebis, senatum consules habent. ubi quum timor atque ira invicem sententias variassent; quo magis, spacio interposito, ab impetu ad consultandum advocabantur, eo plus abhorrebant à certatione animi. adeo ut Quintio gratias agerent, quod ejus opera mitigata discordia esset. Ab Appio petitur, *Vt tantam consularem majestatem esse vellet, quanta in concordi civitate esse posset. Dum tribuni consulesque ad se quisque omnia trahant, nihil relictum esse virium in medio. distractam* [a] *laceratamque rempubl. magis quorum in manu sit, quam ut incolumis sit, quæri.* Appius contra, *testari Deos atque homines, rempublicam prodi per metum ac deseri. non consulem senatui, sed senatum consuli deesse. graviores accipi leges, quam in Sacro monte acceptæ sint.* Victus tamen Patrum consensu quievit. lex silentio perfertur. Tum primum 58
tributis comitiis creati tribuni sunt: numero etiam additos tres, perinde ac duo ante fuerint, Piso auctor est. Nominat quoque tribunos, C. Sicinium, L. Numitorium, M. Duilium, Sp. Icilium, L. Mecilium. [b] Volscum Æquicumque, inter seditionem Romanam, est bellum

GRONOVII.

a *Laceratamque rempublicam per magistratus. Magis.*] Tὰ *per magistratus* nec in Mss. nec in edd. principibus Andreæ Romana & Tarvisina, Campani, Ascensii, Saveterii reperiuntur. Veneta de Zanis & Bechatii: *rempublicam per magistratus quorum.* Moguntina denique: *rempublicam per magistratus, magn*: quam omnes sunt secutæ. Nos vero reducimus & magnopere probamus primam illam, optimis auctoribus subnixam lectionem: *distractam laceratamque rempublicam magn, quorum in manu sit, quam ut incolumis sit, quæri.* Est enim enallage accusativi pro nominativo, *distracta & lacerata respublica*, longe elegantissima. quam Senecæ etiam sartam tectam esse primi jussimus 4. de benef. 32. Varro l. 2 de Re rust. 9. *Quod si lupus aliusve quis his vulneratus est, reliquas quoque canes facit, qua id non habent, ut sint in tuto. ubi & reliqua canes.* Cicero secunda agraria: *quæ est ista æquitas, cæteros, etiamsi privati sint, permittere, ut publici judicentur; hunc excipere nominatim, qui publicus esse fateatur?* Structura ordinaria: *permittere, ut cæteri, etiamsi privati sint, publici judicentur.* Sed illud oppido scitius, si non mihi, saltem Ciceroni, & tot Romanis credatur. Sallustius Iugurthino: *ita omnia in duas partes distracta sunt: respublica, quæ media fuerat, dilacerata.*

b *Volscum Æquique inter seditionem Romanam & bellum coortum vastaverant*] Audiamus Sigonium. Hic locus fœde legebatur ante ita: *Volscum Æquicumque inter seditionem.* Quam lectionem etli valde non probo, moveor tamen (scilicet ad dubitandum etiam de vulgata) cum in vetustis libris omni-

bellum coortum. vastaverant agros, ut si qua secessio plebis fieret, ad se receptum haberet. Compositis deinde rebus, castra retro movere. Ap. Claudius in Volscos missus. Quintio Æqui provincia evênit. Eadem in militia sævitia Appii quæ domi esse; eo liberior, quod sine tribuniciis vinculis erat. [1] Odisse plebem plus quam paterno odio: [a] se victum ab ea: se unico consule objecto

omnibus ita lego: *Ex SC. bellum inditum contra Volscum Æquumque qui inter seditionem & bellum coortum vastaverant agros.* Hæc vero, meo judicio, additamentis effertissima pinguissimaque, vulgataque longe pejor esse non potest nisi libri inquinatissimi. Nam, *in omnibus*, ferant hoc doctissimi viri merita, ne quid dicam sequius, sed non addidisse mallem. Vbi peritia sermonis Latini, cum *indicere bellum contra aliquem* dicere Livium potuisse autumavit? Illam, quæ nunc obtinet, Campanus prodidit, quem tamen imitatus nemo ante Basilienses cum è Laureacensi monasterio locupletarunt Livium. Et facile est ejus quoque discutere ineptias. Quæ enim illa temporis designatio: *inter seditionem Romanam & bellum coortum?* Si duo tempora sunt, quibus media intervenerit vastatio, falsum est; nihil enim interfuit spatii: sin unum est, ut fit, dum durat seditio & bellum exoritur, hac à posteriori parte non potest separari agrorum vastatio; nam hos populando bellum sunt orsi. Lib. 3. *Si quem similem ejus priore anno inter morbum bellumque irati dii tribunum dedissent.* Verum est, quod dedit Andreas, & tot alii habuerunt olim: *Volscum Æquicumque inter seditionem Romanam est bellum coortum. Vastaverant agros, ut si qua secessio plebis fieret, ad se receptum haberet.* Nisi quod operarum vitio in nonnullis antiquioribus *equicunque* & *cohortum*. Et huc scripti meliores aurigantur. Offendit homines illud *Æquicum*, quod etiam deleverunt lib. 10. in principio: *M. Livio Dentre M. Æmilio coss redintegratum est Æquicum bellum.* Illi sufficerunt *Æquorum*. Transiluerunt tamen lib. 3. *isque miles per bellum Æquicum vel acerrimus fuit.* Sic *Nervico prælio* à Nerviis, *Albicos* Albii Intemelii & Ingauni incolas dixit Cæsar. *Heduicus* ab Heduus Ausonius in Parentalibus: *Tarbellæ matris, patris & Heduici.* Sic *colonicos* Suetonius, & *leges colonicas* Varro, *cohortesque colonicas* Cæsar. Sic dixerunt *nauticos*, *genticos*. Quod postremum cum apud Avienum invenisset Barthius, dubitabat an apud antiquiorem exstaret unum. Habet tamen bis Tacitus. Habet quoque Tertullianus de anima: *pro gentica, pro avita, pro publica, pro privata devotione.*

VARIORUM.

1 *Odisse plebem plus quam paterno odio.*] Id est, plus oderat quam pater ejus ante fecisset. *Godelev.*

GRONOVII.

a *Quod se victum videbat ab ea, & se unico consule electo.*] Scripti codices & Campanus ignorant *τὸ videbat* cum particula *&*: quibus accessionem damus etiam *τὸ quod*, non nostræ tantum conjecturæ, sed & Borberomagensis codicis fiducia: omnia enim hæc adlevetunt imperiti elegantiæ, quam veteres ponunt hujusmodi locis in sermone per infinitivos. Vide lib. 2. Observationum. *Objecto*, quod è suo scripto adfert Sigonius, & plurium aliorum est, & veterum editionum omnium ante Rhenanum, qui jussit *electo* scribi, disputatque idem Nannius in Miscellaneis. Immo post illos Gryphius quoque & Cutio tamen etiam *objecto*. Nannii contra id declamatiuncula tota nititur eo, quod

&to adversus tribuniciam potestatem, perlatam legem esse, quam minore conatu, nequaquam tanta Patrum spe, priores impedierint consules: hæc ira indignatioque ferocem animum ad vexandum sævo imperio exercitum stimulabat. nec ulla vi domari poterat, tantum certamen animis imbiberant. Segniter, ocioſe, negligenter, contumaciter omnia agere. nec pudor, nec metus coërcebat. Si citius agi vellet agmen. tardius sedulo incedere: si adhortator operis adesset, omnes sua sponte motam remittere industriam. præsenti vultus demittere, tacite prætereuntem execrari: ut invictus ille odio plebeio animus, interdum moveretur. Omni nequicquam acerbitate prompta nihil jam cum militibus agere: à centurionibus corruptum exercitum dicere: tribunos plebei cavillans interdum, & Vol[illegible]ones vocare. Nihil eorum Volsci nesciebant, instabantque eo magis, 59
sperantes idem certamen animorum adversus Appium habiturum exercitum Romanum, quod adversus Fabium consulem habuisset. Cæterum multo Appio quam Fabio violentior fuit. Non enim vincere tantum noluit, ut Fabianus exercitus, sed vinci voluit. Productus in aciem, turpi fuga petit castra, nec ante restitit, quam signa inferentem Volscum munimentis vidit, fœdamque extremi agminis cædem. Tum expressa vis ad pugnandum, ut victor jam à vallo submoveretur hostis: satis tamen appareret, capi tantum castra militem Romanum noluisse. alii gaudere sua clade atque ignominia. Quibus

quod τὸ *unico* intelligere vel noluit vel non potuit. Quid miri, inquit, si victa sit unius auctoritas? Tum, qui potuerint Patres tantum spei habere in impedienda lege, si unum tantummodo consulem pro se habebant? Respondeo, potuerunt tamen, si unus ille pro omnibus: ut Marcius Philippus Pompejum non modo proconsule, sed etiam pro consulibus ajebat mittere. Et hoc vult Livius τῷ *unico*, hoc est, unice & supra omnes ad id apto fortique. Itaque *objecto* multo grandius & efficacius, & ad vim quæ inflabat, & ad præsidium, quod in eo ponebatur, exprimendum, qui unus tanto torrenti velut obex & firmissima moles opponeretur. Inde enim petita translatio: aggeres *obices*, *objectus*, & *objici* dicuntur. Statius 3. Thebaid. *Cum vagus in campos frustra prohibentibus exit Objicibus.* Lib. 4. *magnumque objectus detinet amnem.* Lib. 6. *Objectu geminis umbonibus agger Campum exire vetat.* Livius infra de Appio: *propu-*

Quibus nihil infractus ferox Appii animus, quum insuper fævire vellet concionemque advocaret; concurrunt ad eum legati tribunique, monentes, ne utique experiri vellet imperium, cujus vis omnis in consensu obedientium esset. Negare vulgo milites se ad concionem iturос: passimque exaudiri voces postulantium, ut castra ex Volsco agro moveantur. Hostem victorem paulo ante prope in portis ac vallo fuisse; ingentisque mali non suspicionem modo, sed apertam speciem obversari ante oculos. Victus tandem (quandoquidem nihil præter tempus noxæ lucrarentur) remissa concione, iter in sequentem diem pronunciari quum jussisset, prima luce classico signum profectionis dedit. Quum maxime agmen è castris explicaretur, Volsci, ut eodem signo excitati, novissimos adoriuntur. A quibus perlatus ad primos tumultus, eo pavore signaque & ordines turbavit, ut neque imperia exaudiri, neque instrui acies possent. nemo ullius nisi fugæ memor. Ita effuso agmine per stragem corporum armorumque evasere, ut prius hostis desisteret sequi, quam Romanus fugere. Tandem collectis ex dissipato cursu militibus, consul quum revocando nequicquam suos persecutus esset, in pacato agro castra posuit, advocataque concione, invectus haud falso in proditorem exercitum militaris disciplinæ, desertorem signorum; ubi signa, ubi arma essent, singulos rogitans, inermes milites, [1] signo amisso signiferos; ad hoc centuriones duplicarioſq;, qui reliquerant ordines; virgis

propugnatorem senatus majestatisque vindicem sua, ad omnes tribunicios plebeiosque oppositum tumultus.

VARIORUM.

1 *Signo amisso, signiferos, ad hoc centuriones, duplicariosque, qui reliquerant ordines, virgu cæsos, securi percussit.*] Varro lib. 4. de ling. Lat. duplicarios scribit esse, quibus ob virtutem duplicia dabantur cibaria. Ita & Vegetius lib. 2. cap. 7. *Duplares*, inquit, *torquati & simplares torquati erant, quibus torquis aureus solidus virtutis præmium fuit, quem qui meruisset, præter laudes, interdum duas consequebatur annonas.* Idem *duplares armaturas* vocat, quæ consequantur duplas annonas; *simplares* verò quæ simplas, Livius lib. 7. scribit, Consulem milites, qui in præsidio cum Decio fuerant, duplici frumento in perpetuum donasse. Vetustum autem mo-

tem

virgis cæſos ſecuri percuſſit.[2] cætera multitudo ſorte decimus quiſque ad ſuppliçium lecti. Contra ea, in Æquis in- 60
ter conſulem ac militem, comitate ac beneficiis certatum eſt. & natura Quintius erat lenior, & ſævitia infelix collegæ, quo is magis auderet ingenio ſuo, effecerat. Huic tantæ concordiæ ducis exercituſque non auſi offerre ſe Æqui; vagari populabundum hoſtem per agros paſſi. Nec ullo ante bello latius inde actæ prædæ. ea omnis militi data eſt. Addebantur & laudes, quibus haud minus quam præmio gaudent militum animi. Tum duci, tum propter ducem Patribus quoque placatior exercitus rediit; ſibi parentem, alteri exercitui dominum datum ab ſenatu, memorans. Varia fortuna belli atroci diſcordia, domi foriſque annum exactum, inſignem maxime comitia tributa efficiunt. Res major victoriâ ſuſcepti certaminis quam uſu. plus enim dignitatis comitiis ipſis detractum eſt, Patribus ex concilio ſubmovendis, quam virium aut plebi additum, aut demptum Patribus. Turbulentior inde annus excepit, L. Valerio, 61
Tiberio Æmilio Conſulibus, tum propter certamina ordinum de lege agraria: tum propter judicium Ap. Claudii. cui acerrimo adverſario legis, cauſſamque poſſeſſorum publici agri,[3] tanquam tertio conſuli, ſuſtinenti, M. Duilius & C. Sicinius diem dixêre. Nunquam ante tam inviſus plebi reus ad judicium vocatus populi eſt; plenus ſuarum, plenus paternarum irarum. Patres quoque non temere pro ullo æque annixi ſunt: propugnatorem

tem honorandi fuiſſe, dare virtutis ergò duplicia cibaria, conſtat ex Herodoto lib. VI.

2 *Cætera multitudo ſorte decimus quiſque ad ſupplicium lecti.*] Ignavos milites & ſeditioſos variè caſtigatos ac pœna affectos obſervamus: aliquando enim ſacramento ſoluti, militia abire juſſi; aliquando eorum ductores à militia abjecti; aliquando ſeditionis auctores morte mulctati: At quum graviter univerſi deliquiſſent, ſorte decimum quemque ex illis ultimo ſupplicio affectum legimus, ut hic. Polybius lib. *de tribus politiis*, auctor eſt, duo præcipuè fuiſſe in militari diſciplina ſupplicio-rum genera, Decimationem ſcil. (Δεκατεύειν dicunt Græci) & fuſtuariam. *Marcell. Donat.*

3 *Tanquam tertio conſ. ſuſtinenti.*] Appius diviſioni agrorum contradicebat, Coss. verò non reſiſtebant tribunis, ut luculenter ex Dionyſ. colligitur; & ipſe Livius ab initio ſequentis libri de Æmilio

Digitized by Google

rem senatus, majestatisque vindicem suæ, ad omnes tribunicios plebeioſque oppositum tumultus, modum duntaxat in certamine egressum, objici iratæ plebi. Unus è Patribus, ipse Ap. Claudius, & tribunos & plebem & suum judicium pro nihilo habebat. Illum non minæ plebis, non senatus preces perpellere unquam potuêre, non modo ut vestem mutaret, aut supplex prensaret homines; sed ne ut ex consueta quidem asperitate orationis (quum ad populum agenda causa esset) aliquid leniret atque submitteret. Idem habitus oris, eadem contumacia in vultu, idem in oratione spiritus erat: adeo ut magna pars plebis Appium non minus reum timeret, quam consulem timuerat. Semel causam dixit, quo semper agere omnia solitus erat, accusatorio spiritu: adeoque constantia sua & tribunos obstupefecit & plebem, ut diem ipsi sua voluntate prodicerent: trahi deinde rem sinerent! Haud ita multum interim temporis fuit, ante tamen quam prodicta dies veniret, morbo moritur: cujus laudationem cum tribuni plebis impedire conarentur; plebs fraudari solenni honore supremum diem tanti viri noluit: & laudationem tam æquis auribus mortui audivit, quam vivi accusationem audierat: & exe-
62 quias frequens celebravit. Eodem anno Valerius consul, cum exercitu in Æquos profectus, quum hostem ad prælium elicere non posset, castra oppugnare est adortus. Prohibuit fœda tempestas, cum grandine ac tonitribus cœlo dejecta. Admirationem deinde auxit, signo receptui dato adeo tranquilla serenitas reddita: ut velut numine aliquo defensa castra oppugnare iterum, religio fuerit. omnis ira belli ad populationem agri vertit. Alter consul Æmilius in Sabinis bellum gessit. & ibi, quia hostis

milio idem fatetur. Porrò de Appii judicio causam accusationis omittit, rem apud Dionysium eleganter ac copiosè explicatam; ut haud immeritò negligentiæ queat accusari Livius hoc in loco ab optimo quoque viro, ne dum à C. Caligula monstroso quidem illo Imperatore, non tamen prorsus nullius judicii. *Glarean.*

hostis mœnibus se tenebat, vastati agri sunt. Incendiis deinde, non villarum modo, sed etiam vicorum, quibus frequenter habitabatur, Sabini exciti, quum prædatoribus occurrissent, ancipiti prælio digressi, postero die retulere castra in tutiora loca. Id satis consuli visum, cur pro victo relinqueret hostem; integro inde decedens bello. Inter hæc bella, manente discordia domi, [4] T. Numicius Priscus, A. Virginius, consules facti. Non ultra videbatur latura plebes dilationem agrariæ legis, ultimaque vis parabatur, quum Volscos adesse, fumo ex incendiis villarum fugaque agrestium cognitum est. ea res maturam jam seditionem, ac prope erumpentem repressit. Consules coacti extemplo ab senatu ad bellum; educta ex urbe juventute tranquilliorem cæteram plebem fecerunt. Et hostes quidem nihil aliud quam perfusis vano timore Romanis, citato agmine abeunt. Numicius Antium adversus Volscos, Virginius contra Æquos profectus. ibi ex insidiis prope magna accepta clade, virtus militum, rem prolapsam negligentia consulis, restituit. Melius in Volscis imperatum est. Fusi primo prælio hostes, fugaque in urbem Antium, ut tum res erant, opulentissimam acti. quam consul oppugnare non ausus, [5] Cenonem aliud oppidum, nequaquam tam opulentum, ab Antiatibus cepit. Dum Æqui Volscique Romanos exercitus tenent, Sabini usque ad portas urbis populantes incessere. deinde ipsi paucis post diebus à duobus exercitibus, utroque per iram consule ingresso in fines, plus cladium quam intulerant, acceperunt. Extremo anno pacis aliquid fuit: sed ut semper alias sollicitæ, certamine Patrum & plebis. Irata plebs interesse consularibus comitiis noluit. per Patres clientesque Patrum consules creati, T. Quintius & Q. Servilius.[a] similem

4 *T. Numitius.*] *Numicius*, ut *Minucius*, videtur o, littera esse scribendum: nam Græci Νομίκιος. *Sigon.*

5 *Cenonem oppidum.*] Dionysius non ponit nomen sed oppidulum matitimum vocat. Vet. lib. *Cerionem.* Sigon.

GRONOVII.

a *Similem annum priori consules.*] Aut hic aut præcedenti membro adscriptitium

lem annum priori consules habent, seditiosa initia, bello deinde externo tranquilla. Sabini Crustuminos campos citato agmine transgressi, quum cædes & incendia circum Anienem flumen fecissent, à porta prope Collina mœnibusque pulsi, ingentes tamen prædas hominum pecorumque egêre. quos Servilius consul infesto exercitu insecutus, ipsum quidem agmen adipisci æquis locis non potuit: populationem adeo effuse fecit, ut nihil bello intactum relinqueret, multiplicique capta præda rediret. Et in Volscis [b] respublica egregie gesta, tum ducis tum militum opera. Primum æquo campo signis collatis pugnatum, [c] ingenti cæde utrinque plurimo sanguine, & Romani, quia paucitas damno sentiendo propior erat, gradum retulissent, ni salubri mendacio consul, fugere hostes ab cornu altero clamitans, concitasset aciem. impetu facto, dum se putant vincere, vicere. Consul metuens, ne nimis instando renovaret certamen, signum receptui dedit. Intercessere pauci dies, velut tacitis induciis utrinque quiete sumpta: per quos ingens vis hominum ex omnibus Volscis Æquisque populis in castra venit: haud dubitans si senserint, Romanos nocte abituros. Itaque tertia fere vigilia ad castra oppugnanda veniunt. Quintius sedato tumultu, quem terror subitus exciverat, quum manere in tentoriis quietum militem jussisset, Hernicorum cohortem in stationem educit: cornicines tubicinesque in equis impositos, canere ante vallum jubet, sollicitumque hostem ad lucem tenere. reliquum noctis adeo tranquilla omnia in castris fuere, ut somni quoque Romanis copia esset. Volscos species

pticium τὸ *consules*. Videtur ab Livio fuisse: *Irata plebs interesse consularibus comitiis noluit. per Patres clientesque Patrum creati T. Quinctius & Q. Servilius, similem annum priori, consules habent, seditiosa initia, bello deinde externo tranquillum.* nempe annum. *Initia* intelligis ejus vel anni. Sic elegantissime omnia intertexta. Nisi malis: *similem annum prioribus consulibus habent.*

b *Res egregie gesta.*] Flor. Voss. Helm. ne de vett. editis dicam, *respublica*. Et verius. vide ad lib. 8, 31.

c *Ingenti cæde utrinque plurimo sanguine.*] Videntur insiticia, *ingenti cæde*. statim quoque malim, *damno sentiendo*. Et sic Vossianus.

d *Donec*

cies armatorum peditum, quos & plures esse, & Romanos putabant, fremitus hinnitusque equorum, qui & insueto sedente equite, & insuper aures agitante sonitu, sæviebant, intentos velut ad impetum hostium tenuit. Ubi illuxit, Romanus integer satiatusque somno, pro- 65
ductus in aciem; fessum stando & vigiliis Volscum primo impetu perculit. quamquam cessere magis, quam pulsi hostes sunt: quia ab tergo erant clivi, in quo post principia integris ordinibus tutus receptus fuit Consul, ubi ad iniquum locum ventum est, sistit aciem. miles ægre teneri, clamare & poscere, ut perculsis instare liceat. Ferocius agunt equites circumfusi duci: viciferantur se ante signa ituros. Dum cunctatur consul virtute militum fretus, loco parum fidens; conclamant se ituros: clamoremque res est secuta. Fixis in terram pilis, quo leviores in ardua evaderent, cursu subeunt. Volscus effusis ad primum impetum missilibus telis, saxa objacentia pedibus ingerit in subeuntes, turbatosque ictibus crebris urget ex superiore loco. sic prope oneratum est sinistrum Romanis cornu, ni referentibus jam gradum, consul increpando simul temeritatem, simul ignaviam, pudore metum excussisset. Restitêre primo obstinatis animis: deinde, ut in obtinentes locum vires ferebant, audent ultro gradum inferre; & clamore renovato commovent aciem. tum rursus impetu capto cituntur atque exsuperant iniquitatem loci. Jam prope erat ut in summum clivi jugum evaderent, quum terga hostes dedere effusoque cursu pœne agmine uno fugientes sequentesque castris incidere. In eo pavore castra capiuntur. qui Volscorum effugere potuerunt, Antium petunt. Antium & Romanus exercitus ductus: paucos circumsessum dies deditur, nullâ oppugnantium nova vi; sed quod jam inde ab infœlici pugna, castrisque amissis ceciderant animi.

Digitized by Google

EPITOME
LIBRI III.

Seditiones de agrariis legibus factæ. Capitolium ab exulibus & servis occupatum, cæsis iis receptum est. Census bis actus. priore lustro censa civium capita, centum quatuor & viginti millia ducenta quatuordecim, præter orbos, orbasque. sequenti, centum triginta duo millia quadringenta novem. Quum adversus Æquos res male gesta esset, L. Quintius Cincinnatus dictator factus, quum rure intentus rustico operi esset, ad id bellum gerendum accersitus est. Is victos hostes sub jugum misit. Tribunorum plebis numerus ampliatus est: ut essent decem, trigesimo sexto anno à primis tribunis plebis. Petitis per legatos, & allatis Atticis legibus, ad constituendas eas proponendasque decemviri pro consulibus sine ullis aliis magistratibus creati, altero & trecentesimo anno, quam Roma condita erat: & ut à regibus ad consules, ita à consulibus ad decemviros translatum imperium. Ii decem tabulis legum positis, quum modeste se in eo honore gessissent, & ob id in alterum quoque annum eundem esse magistratum placuisset, duabus tabulis ad decem adjectis, quum complura impotenter fecissent, magistratum noluerunt deponere, & in tertium annum retinuerunt: [d] donec invicto eorum imperio finem attulit libido Ap. Claudii. Qui quum in amorem virginis incidisset, submisso, qui eam in servitutem peteret; necessitatem patri ejus Virginio imposuit, rapto ex taberna proxima cultro, ut filiam interimeret, cum aliter eam tueri non posset, ne in potestatem stuprum illaturi veniret. Hoc tam magnæ luxuriæ exemplo plebs incitata, montem Aventinum occupavit: coëgitque decemviros abdicare se magistratu. ex quibus Appius, & unus collegarum, qui præcipue pœnam meruerant, in carcerem conjecti; cæteri in exilium acti. Res præterea contra Sabinos, & Volscos, & Æquos prospere gestas continet. & parum honestum populi Romani judicium: qui judex inter Ardeates & Aricinos sumptus, agrum de quo ambigebatur, sibi adjudicavit.

AN-

d *Donec invicto eorum imperio.*] Quare *invicto?* an quia sine provocatione erat. Vt de dictatura lib. 6. *invicta sibi quadam patientissima justi imperii civitas fecerat.* Lib. 3. *Vincebatur consulare imperium.* Gryphius edidit, *invito.* Potius *injusto.* Infra: *cupiditas in injusta dominatione retinenda.*

GRO-

ANTIO capto Tib. Æmilius & Q. Fabius con- 1
sules fiunt. [a] Hic erat Fabius Quintus, qui unus exstinctæ ad Cremeram genti superfuerat. Jam priore consulatu Æmilius dandi agri plebi fuerat auctor. Itaque secundo quoque consulatu ejus, & agrarii se in spem legis erexerant; & tribuni, rem contra consules sæpe tentatam, adjutore utique consule, obtineri posse rati, suscipiunt: & consul manebat in sententia sua. Possessores & magna pars Patrum, tribuniciis se jactare actionibus principem civitatis, & largiendo de alieno popularem fieri querentes, totius invidiam rei à tribunis in consulem averterant. Atrox certamen aderat, ni Fabius consilio neutri parti acerbo rem expedisset: T. Quintii ductu & auspicio agri capti priore anno aliquantum à Volscis esse. Antium propinquam, opportunam, & maritimam urbem, coloniam deduci posse: ita sine querelis possessorum plebem in agros ituram, civitatem in concordia fore. Hæc sententia accepta est. Triumviros agro dando creat T. Quintium, A. Virginium, P. Furium. jussi nomina dare, qui agrum accipere vellent. Fecit statim (ut fit) fastidium copia; adeoque pauci nomina dedere, ut ad explendum numerum

GRONOVII.

a *Hic erat Fabius, qui unus.*] Mss. & vett. edd. usque ad Basilienſem: *Fabius Quintius, qui unus.* ea primum delevit *tò Quintius.* Mogunt. *Hic erat Fabius Quintus.* Hoc verum puto. nec novum videri debuit prænomen nomini postponi. Hoc lib. cap. 29. *Minucio Fabius Quintus successor in Algidum missus.* Vbi quum vulgo solum nomen haberetur, *Q. Fabius* reddidit Sigonius: sed Flor. Voss. Pall. omnes edd. vet. ab Andrea usque ad Gryphium, qui omisit, volunt istud exhibendo, *Fabius Quintius.* Sic alibi *Manlium Cnæum* dixit. Sic Ciceronis *Pola Servius.* Sic apud Senecam *Vinicium Publium* deteximus. Suetonius Tiberio c. 2. *Contra Claudius Appius Regillianus decemvir.*

VARIORUM.

1 *Antio capto.*] *Antium* vetustissima Latii civitas, ducentis sexaginta ab Hostia stadiis distans. *Godelev.*

2 *Consilio neutri parti acerbo, &c.*] Explicationem verborum istorum dilucidiorem vide apud Liv. infra lib 7. cap. 21. f. De Solone similiter Iustinus lib. 2. cap. 10. *Tanto temperamento inter plebemque Senatumque egit (quum quid pro altero ordine tulisset, alteri displicaturum videretur) ut ab utrisque parem gratiam traheret.* Giut.

rum coloni Volſci adderentur: cætera multitudo poſcere Romæ agrum malle, quam alibi accipere. Æqui à Q. Fabio (is eo cum exercitu venerat) pacem petiere, irritamque eam ipſi ſubita incurſione in agrum Latinum
2 fecêre. Q. Servilius inſequenti anno, (is enim cum Sp. Poſtumio conſul fuit) in Æquos miſſus, in Latino agro ſtativa habuit. intra caſtra quies neceſſaria morbo implicitum exercitum tenuit. Extractum in tertium annum bellum eſt, Q. Fabio & T. Quintio conſulibus. Fabio extra ordinem, quia is victor pacem Æquis dederat, ea provincia data. qui haud dubia ſpe profectus, famam nominis ſui pacaturam Æquos, legatos in concilium gentis miſſos nunciare juſſit, *Q. Fabium Cos. dicere, ſe ex Æquis pacem Romam tuliſſe, ab Roma Æquis bellum aſſerre, eadem dextra armata, quam pacatam illis antea dederat. quorum id perfidia & perjurio fiat, Deos nunc teſtes eſſe, mox fore ultores. Se tamen, utcunque ſit, etiam nunc, pœniterc ſua ſponte Æquos, quam pati hoſtilia, malle. Si pœniteat, tutum receptum ad expertam clementiam fore: ſin perjurio gaudeant, Diis magis iratis quam hoſtibus geſturos bellum.* Hæc dicta adeo nihil moverunt quemquam, ut legati prope violati ſint; exercituſque
3 in Algidum adverſus Romanos miſſus. Quæ ubi Romam ſunt nunciata, 4 indignitas rei magis quam periculum, conſulem alterum ab urbe excivit. ita duo conſulares exercitus ad hoſtem acceſſere, acie inſtructa, ut confeſtim dimicarent. Sed quum forte haud multum diei

3 *In Algidum.*] Qui duodecim paſſuum millibus ab urbe diſtat, & à quo quoque Sylva monti ſubjacens, in cujus ingreſſu Regillus lacus erat, Algida dicta eſt: in cujus cacumine *Algidum* quoque oppidum ex *aëris algore* dictum fuiſſe olim conſtat. *Godel.*

4 *Indignitas rei magis quam peric.*] Vult ergò, majoris fuiſſe rem infamiæ, quam detrimenti. Sic lib. 2. cap. 48. *Veiens hoſtis, aſſiduus magis quam gravis, contumeliis ſæpius quam periculo animos agitabat.* Vide lib. 4. cap. 31. *Gruterus.*

GRONOVII.

a *Intra caſtra quies neceſſaria.*] Campanum ſic habere intelligo, quem inter meos primum video ſecutum ſuntam. Andreas, Tar. Bec. Ven. Aſc. Mog. duobus ptioribus vocabulis deficiuntur. Flor. tres Paſſ. Voſſ. Helm. *Statiua habuit caſtra, quies:* Lege *ſtativa habuit. Caſtris quies.* Vt hoc libro: *nulla magnopere clade accepta caſtris ſe patidus tenuit.*

b *Quod*

diei supereſſet, unus ab ſtatione hoſtium exclamat: *Oſtentare hoc eſt, Romani, non gerere bellum. in noctem imminentem aciem inſtruitis. longiore luce ad id certamen quod inſtat, nobis opus eſt. Craſtino die oriente ſole redite in aciem: erit copia pugnandi, ne timete.* His vocibus irritatus miles in diem poſterum in caſtra reducitur; longam venire noctem ratus, quæ moram certamini faceret. Tum quidem corpora cibo ſomnoque curant. ubi illuxit poſtero die, prior aliquanto conſtitit Romana acies; tandem & Æqui proceſſere. Prælium fuit utrinque vehemens, [b] quod & Romanus ira odioque pugnabat; & Æquos conſcientia contracti culpa periculi, & deſperatio futuræ ſibi poſtea fidei, ultima audere & experiri cogebat. Non tamen ſuſtinuere aciem Romanam Æqui: pulſique quum in fines ſuos ſe recepiſſent, nihilo inclinatioribus ad pacem animis, ferox multitudo increpare duces, quod in aciem, qua pugnandi arte Romanus excellat, commiſſa res ſit. Æquos populationibus incurſionibuſque meliores eſſe, & multas paſſim manus, quam magnam molem unius exercitus, rectius bella gerere. Relicto 3 itaque caſtris præſidio, egreſſi tanto cum tumultu invaſere fines Romanos, ut ad urbem quoque terrorem pertulerint. necopinata etiam res plus trepidationis fecit, quod nihil minus quam ne victus, ac prope in caſtris obſeſſus hoſtis, memor populationis eſſet, timeri poterat. agreſteſque pavidi incidentes portis non populationem, nec prædonum parvas manus, ſed omnia vano augentes timore, exercitus & legiones adeſſe hoſtium, & infeſto agmine ruere ad urbem, clamabant. Ab his proximi audita

b *Quod & Romanus miles ira odioque pugnabat.*] Expunxi *τὸ miles* volentibus Mſſ. & impreſſis antiquis ante Curionem: is primus hoc centone auctior. Sed nec illud inſolens Lib. 4. *Romanus odio incenſus, impium Fidenatem, prædonem Veientem compellans factis ſimul dictiſque odium explet.* Lib. 6. dictator ad milites: *Veniat in mentem unicuique deos eſſe, qui Romanum adjuvent.* Lib. 34, 4. *Mirantes barbari a tergo apparuiſſe Romanum.* Sic Mſſ. & veteres. Vulgo, *Romanes.* Tacitus 12 annalium 58. *Romanum Troja demiſſum & Iuliæ ſtirpis auctorem Æneam aliaque haud procul fabulis ſecunde exſequutus.* i. e. Romanos Troja demiſſos. Iuſtinus lib. 31. *Iuvabat Ilienſes, nepotes ſuos, Occidente & Africa*

Digitized by Google

audita incerta, eoque vaniora, ferre ad alios. cursus clamorque vocantium ad arma, haud multum à pavore captæ urbis abesse. Forte ab Algido Quintius consul redierat Romam: id remedium timori fuit. tumultuque sedato, victos timeri increpans hostes, præsidia portis imposuit. Vocato deinde senatu, quum ex auctoritate Patrum justitio indicto profectus ad tutandos fines esset, Q. Servilio præfecto urbis relicto, hostem in agro non invenit. Ab altero consule res gesta egregie est. [c] qui qua venturum hostem sciebat, gravem præda, eoque impediriore agmine incedentem aggressus, funestam ei populationem fecit. Pauci hostium evasere ex insidiis: præda omnis recepta est. sic finem justitio quod quatriduum fuit, reditus Quintii consulis in urbem fecit. Census deinde actus, & conditum à Quintio lustrum. [1] censa civium capita centum quatuor & viginti millia ducenta quindecim dicuntur; præter orbos orbasque. In Æquis nihil deinde memorabile actum. in oppida sua se recepere, uri sua popularique passi. Consul, quum aliquoties per omnem hostium agrum infesto agmine populabundus isset, cum ingenti laude prædaque Romam rediit.

4 Consules inde A. Postumius Albus, Sp. Furius Fusus. Furios Fusios scripsere quidam. id admoneo, ne quis immutationem virorum ipsorum esse, quæ nominum est, putet. Haud dubium erat, quin cum Æquis alter consulum

Africa domita, Asiam ut avitum regnum vindicare. Nihil itaque addendum Tacito, ut suspicabatur vir summus.

c *Qui qua venturum hostem sciebat*] Forsan divinabat Rhenanus, cùm hic aliquid superesse putaret: sed quod recidendum possit videri, *τὸ qui*, non advertit hominem. nam in illis: *funestam ei populationem fecit*: pronomen non magis abesse potest, quam in his lib. 1. *armatus mihi sivique, si vos uti estis, pestiferum hinc abstulit gaudium.* Lib. 8. *cæde inermes, cruentamque illis prædam tradde.* Lib. 27. *ite adversus eum, brevem illi leticiam, qua exsultet, facturum.*

VARIORUM.

1 *Censa sunt civium capita centum quatuor & viginti mill.*] Hic numerus est in omnibus libris, & benè habet. Hoc admoneo ne quis Rhenanum sequatur, qui putat legendum quater centena millia CCXIIII. non intelligens hanc summam civium, his temporibus non convenire: nam per multos annos CC. & CCC. millia censa sunt: serò autem CCCC. millia. *Sigonius.*

GRO-

lum bellum gereret. Itaque Æqui ab Ecetrānis Volſcis præſidium petiere. quo cupide oblato (adeo civitates hæ perpetuo in Romanos odio certavere) bellum ſumma vi parabatur. Sentiunt Hernici, & prædicunt Romanis, Ecetranum ad Æquos deſciſſe. ſuſpecta & colonia Antium fuit, quod magna vis hominum inde, quum oppidum captum eſſet, confugiſſet ad Æquos. iſque miles per bellum Æquicum vel acerrimus fuit. Compulſis deinde in oppida Æquis, ea multitudo dilapſa quum Antium rediſſet, ſua ſponte jam infidos colonos Romanis abalienavit. Nec dum matura re, quum defectionem parari delatum ad ſenatum eſſet, datum negotium eſt conſulibus, ut principibus coloniæ Romam excitis, quærerent, [a] quidnam rei eſſet. qui quum haud gravate veniſſent, introducti à conſulibus ad ſenatum, ita reſponderunt ad interrogata, ut magis ſuſpecti quam venerant, dimitterentur. Bellum inde haud dubium haberi. Sp. Furius, conſulum alter, cui ea provincia evenerat, profectus in Æquos, Hernicorum in agro populabundum hoſtem invenit: ignaruſque multitudinis, quia nuſquam univerſa conſpecta fuerat, imparem copiis exercitum temere pugnæ commiſit. primo concurſu pulſus ſe in caſtra recepit. neque is finis periculi fuit, namque & proxima nocte & poſtero die tanta vi caſtra ſunt circumſeſſa atque oppugnata, ut ne nuncius quidem inde mitti Romam poſſet. Hernici & male pugnatum, & conſulem exercitumque obſideri, nunciaverunt. tantumque terrorem incuſſere Patribus, ut (quæ forma ſenatuſconſulti ultimæ ſemper neceſſitatis habita eſt) Poſtumio alteri conſulum negotium daretur, Videret ne quid reſpubl. detrimenti caperet. Ipſum conſulem Romæ manere ad conſcribendos omnes qui arma ferre poſſent,

GRONOVII.

a *Quidnam rei eſſet.*] Bosb. Flor. duo Pall. Helm. *quid rei eſſet.* Vt & Campanus edidit. Pal. tertius, *qui rei eſſent.* Videtur ſcribendum: *quid id rei eſſet.*

Digitized by Google

audita incerta, eoque vaniora, ferre ad alios. cursus clamorque vocantium ad arma, haud multum à pavore captæ urbis abesse. Forte ab Algido Quintius consul redierat Romam: id remedium timori fuit. tumultuque sedato, victos timeri increpans hostes, præsidia portis imposuit. Vocato deinde senatu, quum ex auctoritate Patrum justitio indicto profectus ad tutandos fines esset, Q. Servilio præfecto urbis relicto, hostem in agro non invenit. Ab altero consule res gesta egregie est. [c] qui qua venturum hostem sciebat, gravem præda, eoque impeditiore agmine incedentem aggressus, funestam ei populationem fecit. Pauci hostium evasere ex insidiis: præda omnis recepta est. sic finem justitio quod quatriduum fuit, reditus Quintii consulis in urbem fecit. Census deinde actus, & conditum à Quintio lustrum. [1] censa civium capita centum quatuor & viginti millia ducenta quindecim dicuntur; præter orbos orbasque. In Æquis nihil deinde memorabile actum. in oppida sua se recepere, uri sua popularique passi. Consul, quum aliquoties per omnem hostium agrum infesto agmine populabundus isset, cum ingenti laude prædaque Romam rediit.
4 Consules inde A. Postumius Albus, Sp. Furius Fusus. Furios Fusios scripsere quidam. id admoneo, ne quis immutationem virorum ipsorum esse, quæ nominum est, putet. Haud dubium erat, quin cum Æquis alter consulum

Africa domita, Asiam ut avitum regnum vindicare. Nihil itaque addendum Tacito, ut suspicabatur vir summus.

c *Qui qua venturum hostem sciebat*] Forsan divinabat Rhenanus, cùm hic aliquid superesse putaret: sed quod recidendum possit videri, *τὸ qui*, non advertit hominem. nam in istis: *funestam ei populationem fecit*: pronomen non magis abesse potest, quam in his lib. 1. *armatus mihi sibique, si vos vari estis, pestiferum hinc abstulit gaudium.* Lib. 8. *eade inermes, cruentamque illis prædam redde.* Lib. 27. *ire adversus eum, brevem illi læticiam, qua exsultet, facturum.*

VARIORUM.

1 *Censa sunt civium capita centum quatuor & viginti mill.*] Hic numerus est in omnibus libris, & benè habet. Hoc admoneo ne quis Rhenanum sequatur, qui putat legendum quater centena millia CCXIIII. non intelligens hanc summam civium, his temporibus non convenire: nam per multos annos CC. & CCC. millia censa sunt: serò autem CCCC. millia. *Sigonius.*

GRO-

lum bellum gereret. Itaque Æqui ab Ecetrānis Volſcis præſidium petiere. quo cupide oblato (adeo civitates hæ perpetuo in Romanos odio certavere) bellum ſumma vi parabatur. Sentiunt Hernici, & prædicunt Romanis, Ecetranum ad Æquos deſciſſe. ſuſpecta & colonia Antium fuit, quod magna vis hominum inde, quum oppidum captum eſſet, confugiſſet ad Æquos. iſque miles per bellum Æquicum vel acerrimus fuit. Compulſis deinde in oppida Æquis, ea multitudo dilapſa quum Antium rediſſet, ſua ſponte jam infidos colonos Romanis abalienavit. Nec dum matura re, quum defectionem parari delatum ad ſenatum eſſet, datum negotium eſt conſulibus, ut principibus coloniæ Romam excitis, quærerent, [a] quidnam rei eſſet. qui quum haud gravate veniſſent, introducti à conſulibus ad ſenatum, ita reſponderunt ad interrogata, ut magis ſuſpecti quam venerant, dimitterentur. Bellum inde haud dubium haberi. Sp. Furius, conſulum alter, cui ea provincia evenerat, profectus in Æquos, Hernicorum in agro populabundum hoſtem invenit: ignaruſque multitudinis, quia nuſquam univerſa conſpecta fuerat, imparem copiis exercitum temere pugnæ commiſit. primo concurſu pulſus ſe in caſtra recepit. neque is finis periculi fuit, namque & proxima nocte & poſtero die tanta vi caſtra ſunt circumſeſſa atque oppugnata, ut ne nuncius quidem inde mitti Romam poſſet. Hernici & male pugnatum, & conſulem exercitumque obſideri, nunciaverunt. tantumque terrorem incuſſere Patribus, ut (quæ forma ſenatuſconſulti ultimæ ſemper neceſſitatis habita eſt) Poſtumio alteri conſulum negotium daretur, Videret ne quid reſpubl. detrimenti caperet. Ipſum conſulem Romæ manere ad conſcribendos omnes qui arma ferre poſſent,

GRONOVII.

a *Quidnam rei eſſet.*] Bogb. Flor. duo Pall. Helm. *quid rei eſſet.* Vt & Campanus edidit. Pal. tertius, *qui rei eſſent.* Videtur ſcribendum: *quid id rei eſſet.*

possent, optimum visum est: [1] proconsule T. Quintium subsidio castris cum sociali exercitu mitti. ad eum explendum Latini Hernicique, & colonia Antium dare Quintio subitarios milites (ita tum repentina auxilia appellabant) jussi. Multi per eos dies motus, multique impetus hinc atque illinc facti, quia superante multitudine hostes carpere multifariam vires Romanas, ut non sufficturas ad omnia, aggressi sunt. simul castra oppugnabantur, simul pars exercitus ad populandum agrum Romanum missa; urbemque ipsam, si qua fortuna daret, tentandam. L. Valerius ad præsidium urbis relictus, consul Postumius ad arcendas populationes finium missus. Nihil remissum ab ulla parte curæ aut laboris. vigiliæ in urbe, stationes ante portas, præsidiaque in muris disposita: & (quod necesse erat in tanto tumultu) justitium per aliquot dies servatum. Interim in castris Furius Cos. quum primo quietus obsidionem passus esset, in incautum hostem decumana porta erupit: & quum persequi posset, metu subsistit, ne qua ex parte altera in castra vis fieret. Furium legatum (frater idem consulis erat) longius extulit cursus: nec suos ille redeuntes persequendi studio, neque hostium ab tergo incursum vidit. ita exclusus multis sæpe frustra conatibus captis, ut viam sibi ad castra faceret, acriter dimicans, cecidit. Et consul nuncio circumventi fratris conversus ad pugnam, [b] dum se temere magis quam satis caute in mediam dimicationem infert, vulnere accepto, ægre ab circumstantibus ereptus, & suorum animos turbavit, & ferociores hostes fecit. qui cæde legati, & consulis vulnere

b *Dum se temere magis quam caute.*] Mss. & vett. edd. ne Gryphio quidem excepto: *temere magis quam satis caute.* rotundiore, ut videtur, dictione & præguantiore sententia.

VARIORUM.

1 *Proconsulem T. Quintium subsidio castris, &c.*] Vet. lib. *proconsule.* Proconsulatus autem non est magistratus, sed imperium, quod aut extrà ordinem privato datum est, ut hoc loco T. Quinctio; aut ex consulatu prorogatum est, ut Q. Publilio Philoni, de quo Livius postea lib. 8. ita: *Actum cum Tribunis pleb. est, ad populum ferrent, ut cum Publilius Philo consulatu abisset, pro consule rem gereret.* Sigonius.

2 *Et*

re accensi, nulla deinde vi sustineri potuere, [a] quum compulsi in castra Romani rursus obsiderentur, nec spe, nec viribus pares: venissetque in periculum summa rerum, ni T. Quintius peregrinis copiis cum Latino Hernicoque exercitu subvenisset. Is intentos in castra Romana Æquos, legatique caput ferociter ostentantes, ab tergo adortus, simul ad signum à se procul editum ex castris eruptione facta, magnam vim hostium circumvenit. Minor cædes, fuga effusior Æquorum in agro fuit Romano. in quos palatos, prædam agentes, Postumius aliquot locis, quibus opportuna imposuerat præsidia, impetum dedit. ii vagi dissipato agmine fugientes, in Quintium victorem cum saucio consule revertentem incidere. Tum consularis exercitus egregia pugna consulis vulnus, legati & cohortium ultus est cædem. Magnæ clades ultro citroque illis diebus & illatæ & acceptæ. Difficile ad fidem est in tam antiqua re, quot pugnaverint, ceciderintve, exacto affirmare numero: audet tamen Antias Valerius concipere summas: Romanos cecidisse in Hernico agro quinque millia ac trecentos: ex prædatoribus Æquorum, qui populabundi in finibus Romanis vagabantur, ab A. Postumio consule duo millia quadringentos cæsos: cæteram multitudinem prædam agentem quæ inciderit in Quintium, nequaquam pari defunctam esse cæde. interfecta inde quatuor millia,[2] & exsequendo subtiliter numerum CC ait & XXX. [b] Inde Romam reditum est: justitium remissum. Cœlum visum

2 *Et exsequendo subtiliter numerum.*] Propendet ferè Glareanus, ut legendum sit *exæquando* perperam. Vult enim Livius, eum præter historicorum morem, non contentum fuisse numero rotundo: expressisse præterea centum & triginta millenario numero se tenent scriptores, raro accedunt ad centenarios, certè ad minutiores. *Gruterus.*

GRONOVII.

a *Quum compulsi in castra.*] Palat. *nulla deinde vi sustineri potuere, quin compulsi in castra Romani rursus obsiderentur.* Certe, *quum*, quod vulgo est, scopas reddit dissolutas. Et videtur ratio loquendi imperare; *quin compulsos in castra Romanos rursus obsiderent.* Nisi malis: *Quum compulsi, &c. venisset in periculum.* Ascensius, si forte malis, edidit: *potuere. Compulsi in castra Romani rursus obsidebantur.*

b *Inde Romam reditum est, justitium remissum est.*] Rhenanus ex Borb. propinat:

visum est ardere plurimo igni: portentaque alia aut obversata oculis, aut vanas exterritis ostentavere species. His avertendis terroribus in triduum feriæ indictæ, per quas omnia delubra pacem Deûm expoſcentium virorum mulierumque turba implebantur. Cohortes inde Latinæ Hernicæque ab ſenatu, gratiis ob impigram militiam actis, remiſſæ domos. Antiates mille milites, quia ſerum auxilium poſt prælium venerat, prope cum
6 ignominia dimiſſi. Comitia inde habita. creati conſules L. Æbutius, S. Servilius, kalendis Sextilibus, ut tunc principium anni agebatur, conſulatum ineunt. Grave tempus & forte annus peſtilens erat urbi agriſque, nec hominibus magis quam pecori, & auxere vim morbi terror populationis pecoribus agreſtibuſque in urbem acceptis. Ea colluvio miſtorum omnis generis animantium, & odore inſolito urbanos & agreſtem confertum in arcta tecta æſtu ac vigiliis angebat, miniſteriaque invicem ac contagio ipſa vulgabant morbos. Vix inſtantes ſuſtinentibus clades, repente legati Hernici nunciant, in agro ſuo Æquos Volſcoſque conjunctis copiis caſtra poſuiſſe. inde ingenti exercitu fines ſuos depopulari. Præterquam quod infrequens ſenatus indicio erat ſociis afflictam civitatem peſtilentia eſſe; mœſtum etiam reſponſum tulere: ut per ſe ipſi Hernici cum Latinis res ſuas tutarentur. Urbem Romanam ſubita Deûm ira morbo populari. Si qua ejus mali quies veniat, ut anno ante, ut ſemper alias, ſociis opem laturos. Diſceſſere ſocii, pro triſti nuncio triſtiorem domum referentes; quippe quibus per ſe ſuſtinendum bellum erat, quod vix Romanis fulti viribus ſuſtinuiſſent. Non diutius ſe in Hernico hoſtis continuit. pergit inde infeſtus in agros Roma-

pinat: *Vt Romam*: ſine τῷ *Inde*. Sigonius hoc diſſimulato poſterius *Eſt* tollit. And. Schottus profert & ſequitur è vet. libro: *Inde ut Romam*. Sed ambo libri, & Sigonianus & Schottanus, ſuſpecti. Nam Flor. Voſ. Hel. Pal. And. Camp. Tarciſ. Vtrumque Venetum, Bechar. Mog. Aſcenſii, hæc, inquam, omnia exemplaria: *Numerum cc aut & xxx. Vt Romam reditum eſt, juſtitium remiſſum eſt.* Tò *Inde* apud me in primo videtur lanta, deinde Frobenio.

Romanos; etiam sine belli injuria vastatos. Ubi quum obvius nemo ne inermis quidem fieret, perque omnia non præsidiis modo deserta, sed etiam cultu agresti, transirent; pervenere ad tertium lapidem Gabina via. Mortuus Æbutius erat Romanus consul. collega ejus Servilius exigua in spe trahebat animam; affecti plerique principum. Patrum major pars, militaris fere ætas omnis: ut non modo ad expeditiones quas in tanto tumultu res poscebat, sed vix ad quietas stationes viribus sufficerent. Munus vigiliarum senatores, qui per ætatem ac valetudinem poterant, per se ipsi obibant: [1] circuitio ac cura ædilium plebei erat. ad eos summa rerum ac majestas consularis imperii venerat. Deserta omnia, sine capite, sine viribus! Dii præsides ac fortuna Urbis tutata est, quæ Volscis Æquisque, prædonum potius mentem quam hostium dedit. adeo enim nulla spes non potiundi modo, [2] sed ne adeundi quidem Romana mœnia animos eorum cepit: tectaque procul visa atque imminentes tumuli avertere mentes eorum: ut totis passim castris fremitu orto; [3] quidin vasto ac deserto agro inter tabem pecorum hominumque, desides sine præda tempus terent: quum integra loca, Tusculanum agrum, opimum copiis, petere possent; signa repente convellerent: transversisque itineribus per Lavicanos agros in Tusculanos colles transirent. eò vis omnis tempestasque belli conversa est. Interim Hernici Latinique, pudore etiam, non misericordia solum, moti, si nec obstitissent communi- 7

benio. Suspicor: *& exsequendo subtiliter numerum* CC *ait &* XXXVI. *Romam rediturn & justitium remissum est.*

VARIORUM.

1 *Circuitio ac cura ædilium plebis erat.*] Quidam amphibolon putant. Nam si post *ædilium* distinguas, videtur dicere velle, Quæ cura ædilium esse consueverat, eam plebis nunc factam. Sed mihi sensus videtur conjunctim legendo: Quæ munia proceres obire debebant, ea ad ædiles plebis perveniſſe. *Glarean.*

2 *Sed ne adeundi quidem Romana mœnia.*] Dionys. ad Volscos Æquosque urbem tentasse, sed frustrà id conatos. Ipse Livius paulò post Romanos ab hostibus obsessos ait: hîc verò, non ausos adire Romana mœnia. *Glarean.*

3 *Quid in vasto ac deserto agro.*] Delendum videtur τὸ *Quid*, Tan. Faber.

4 *T. Vir-*

Digitized by Google

munibus hostibus, infesto agmine Romanam urbem petentibus, nec opem ullam obsessis sociis ferrent, conjuncto exercitu Romam pergunt. Ubi quum hostes non inveniſſent, secuti famam ac vestigia, obvii fiunt descendentibus ab Tusculano in Albanam vallem. ibi haudquaquam æquo prælio pugnatum est: fidesque sua sociis parum felix in præsentia fuit. Haud minor Romæ fit morbo strages, quam quanta ferro sociorum facta erat. consul qui unus supererat, moritur. mortui & alii clari viri, M. Valerius, [4] T. Virginius Rutilus, augures; Ser. Sulpicius, [5] Curio Maximus; & per ignota capita latè evagata est vis morbi; inopsque senatus auxilii humani, ad Deos populum ac vota vertit. jussi cum conjugibus ac liberis supplicatum ire, pacemque exposcere Deûm. Ad id quod sua quemque mala cogebant, auctoritate publica evocati, omnia delubra implent. [6] stratæ passim matres crinibus templa verrentes, veniam irarum cœle-
8 stium, finemque pesti exposcunt. Inde paullatim, seu pace Deûm impetrata, seu graviore tempore anni jam circumacto, defuncta morbis corpora salubriora esse incipere: versisque animis jam ad publicam curam, quum aliquot interregna exissent, P. Valerius Publicola, tertio die quam interregnum inierat, consules creat L. Lucretium Tricipitinum, & T. Veturium Geminum; sive ille Vetusius fuit. Ante diem tertium Idus Sextiles consulatum ineunt, jam satis valida civitate, ut non solum arcere bellum, sed ultro etiam inferre posset. Igitur nunciantibus

4 *T. Virginius Rutilius.*] Rutilius nomen est gentis, ut in *P. Rutilio Lupo.* Hic autem cognomen quæritur. Ergo *Rutilus* scribendum, quod in Capitolinis fragmentis est. *Sigonius.*

5 *Curio maximus.*] Curiones erant, qui curiis præsidebant à Romulo instituti, curiarumque suffragiis creati; de quibus lib. 2. in Numa Dionys. *Hu vero omnibus unus præsidebat, Curio maximus dictus,* cujus auctoritate (ut inquit Festus) ceteri curiones regebantur. Hic curiatis comitiis semper creatus est. *Godelev.*

6 *Strata passim matres crinibus templa verrentes, veniam irarum cœlestium finemque pesti exposcunt.*] In placandis enim diis supplices procumbebant, limina osculabantur, posti caput allidebant, & per templum ad sacram aram accedebant, aut ad sedem ejus Dei, quem placare cupiebant, supplices repebant:

Digitized by Google

ciantibus Hernicis, in fines suos transcendisse hostes; impigre promissum auxilium. duo consulares exercitus scripti. Veturius missus in Volscos ad bellum ultro inferendum. Tricipitinus populationibus arcendis sociorum agro oppositus, non ultra quam in Hernicos procedit. Veturius primo prælio hostes fundit fugatque. Lucretium, dum in Hernicis sedet, prædonum agmen fefellit, supra montes Prænestinos ductum, [a] inde demissum in campos. Vastavere agros Prænestinum Gabinumque: ex Gabino in Tusculanos flexere colles. urbi quoque Romæ ingens præbitus terror, magis in re subita, quam quod ad arcendam vim parum virium esset. Q. Fabius præerat urbi. is armata juventute, dispositisque præsidiis, tuta omnia ac tranquilla fecit. Itaque hostes præda ex proximis locis rapta, appropinquare urbi non ausi, quum circumacto agmine redirent, quanto longius ab urbe hostium abscederent, eo solutiore cura in Lucretium incidunt consulem, jam ante exploratis itineribus suis instructum, & ad certamen intentum. Igitur præparatis animis, repentino pavore perculsos adorti, aliquanto pauciores multitudinem ingentem fundunt, fugantque. & compulsos in cavas valles, [b] quum exitus haud in facili essent, circumveniunt. Ibi Volscum nomen prope deletum est. tredecim millia quadringentos septua-

pebant: etiam matronæ, suis crinibus soluti templi stratæ verrebant. Vide Turneb. lib. 29. cap. 30. Adverſ.

GRONOVII.

a *Inde dimissum in campos vastavere.*] Muta distinctionem & scribe: *Lucretium, dum in Hernicis sedet, prædonum agmen fefellit, supra montes Prænestinos ductum, inde demissum in campos. Vastavere agros Prænestinum Gabinumque.*

b *Quum exitus haud in facili essent.*] Sic Rhenani, sic Modii, sic Pall. codices. Quid igitur Sigonius: *haud inde faciles essent.* Hoc libro infra: *adeo moderatio libertatis, dum aquari velle simulando ita se quisque extollit, ut deprimat alium, in difficili est.* Seneca de Clement. 1, 7. *At cui ultio in facili est, is omissa ea certam laudem mansuetudinis consequitur.* Plinius 18, 28. *Contentus ita probasse, opes sibi, cum vellet, in facili fore.* Quid Gruterus ex Andrea maluit, *exitus esset?* Quasi nescirent esse plures. Liv. lib. 39. de Hannibale: *septem exitus è domo fecerat; ex iis quosdam occultos, ne custodia sepirentur.* Et apud Ciceronem *clausum ad exitus.* Hoc libro: *prius quam undique vallo clauderet ea exitus.* Alibi: *Iniqua & difficilia ad exitus loca.*

c Im-

septuaginta cecidisse in acie ac fuga, mille ducentos quinquaginta vivos captos, signa viginti septem militaria relata, in quibusdam annalibus invenio. ubi etsi adjectum aliquid numero sit, magna certè cædes fuit. Victor consul ingenti præda potitus, eadem in stativa rediit. Tunc consules castra conjungunt: & Volsci Æquique afflictas vires suas in unum contulere. Tertia illa pugna eo anno fuit. eadem fortuna victoriam dedit. fusis hostibus etiam
9 castra capta. Sic res Romana in antiquum statum rediit: secundæque belli res extemplo urbanos motus excitaverunt. C. Terentillus Arsa, tribunus plebis eo anno fuit. is consulibus absentibus ratus locum tribuniciis actionibus datum, per aliquot dies Patrum superbiam ad plebem criminatus; maximè in consulare imperium, tamquam nimium, nec tolerabile liberæ civitati, invehebatur: *nomine enim tantum minus invidiosum, re ipsa prope atrocius quam regium esse. Quippe duos pro uno dominos acceptos* c *immoderata, infinita potestate: qui soluti atque effrenati ipsi, omneis metus legum omniaque supplicia verterent in plebem. Quæ ne æterna illis licentia sit, legem se promulgaturum, ut quinque viri creentur legibus de imperio consulari scribendis. Quod populus in se jus dederit, eo consulem usurum: non ipsos libidinem*

ac

c *Immoderata, infinita potestate.*] Quis crederet hæc sollicitari? Titius tamen: *in eos delata infinita potestate*: compressus à Villiomato, qui & ipse frustra offenditur *infinita potestate*, quod fuerit annua, legitque: *immoderata vi, finita potestatè*. Nam primo τὸ *infinita* non proprie tempus respicit, sed magnitudinem, & quam late pateat, quasi diceret, qui potestatis nec modum nec finem haberent. Cicero lib. 2. in Verr. *Postquam M. Antonii infinitum illud imperium senserant*. Sic effusiones pecuniarum vocat in 2. de off. *infinitos sumptus*, qui tamen brevi, ut ipse ait, fontem ipsum benignitatis exhauriunt. Valerius Maximus lib. 5, 7. *Antiochus noverca Stratonices insinito amore correptus*. Id est, immoderato, intemperantissimo, insanabili. Male Lipsius *infrunito* conjecit; peius Colerus, qui etiam edidit. Cicero lib. 4. Tusc. *De L. Bruto fortasse dubitarim, an propter infinitum odium tyranni effrenatius in Aruntem invaserit*. Ovidius 13. met. *Hunc ego, me Cyclops nullo cum fine petebat*. Cicero 2. agratia: *cum imperio, cum judicio omnium rerum, cum infinita potestate*. Deinde cogitandum ad invidiam hæc exaggerari ab inimico consulatus: itaque non ab eo exigendum, ut nihil supra modum dicat. Sed & defectus conjunctionis & velut hiatus graviorem ponderosioremque reddit orationem: eoque nihil moramur Sigonianum *infinitaque*.

d *Sisti*,

ac licentiam ſuam pro lege habituros. Qua promulgata lege, quum timerent Patres, ne abſentibus conſulibus jugum acciperent, ſenatus à præfecto urbis Q. Fabio vocatur; qui adeò atrociter in rogationem latoremque ipſum eſt invectus, ut nihil, ſi ambo conſules infeſti circumſtarent tribunum, relictum minarum atque terroris ſit: *inſidiatum eum, & tempore capto adortum rempublicam. Si quem ſimilem ejus priore anno inter morbum bellumque, irati Dii tribunum dediſſent, non potuiſſe* [d] *ſiſti. Mortuis duobus conſulibus, jacente agra civitate in colluvione omnium rerum, ad tollendum è republica conſulare imperium laturum leges fuiſſe; ducem Volſcis Æquiſque ad oppugnandam urbem futurum.* [e] *Quid? tandem illi non licere, ſi quid conſules ſuperbe in aliquem civium aut crudeliter fecerint, diem dicere: accuſare his ipſis judicibus, quorum in aliquem ſævitum ſit? Non illum conſulare imperium, ſed tribuniciam poteſtatem inviſam, intolerandamque facere:* [f] *quam pacatam reconciliatamque patribus de integro in antiqua redigi mala. neque illum ſe deprecari, quo minus pergat ut cœperit. Vos,* inquit Fabius, *cæteri tribuni oramus, ut primum omnium cogitetis, poteſtatem iſtam ad ſingulorum auxilium, non ad perniciem univerſorum comparatam eſſe. tribunos plebis vos creatos, non hoſtes Patribus. Nobis miſerum, invidioſum vobis eſt, deſertam rempub. invadi. non jus veſtrum, ſed invidiam minueritis. Agite cum collega, ut rem integram in adventum conſulum differat. ne Æqui quidem ac Volſci, morbo abſumptis priore anno conſulibus, crudeli ſuperboque nobis bello inſtitere.* Agunt cum Terentillo tribuni, dilataque in ſpeciem actione, re ipſa ſublata, conſules extemplo arceſſiti. Lucretius cum in- 10

genti

d *Siſti, mortuis duobus conſulibus. jacente.*] Diſtinguimus: *irati Dii tribunum dediſſent, non potuiſſe ſiſti. Mortuis duobus conſulibus, jacente agra civitate, in colluvione omnium rerum*, &c.

e *Quid tandem illi non licere? Si quid.*] Mendoſe hic quoque ſuſpenditur oratio. Nam ſententia requirebat: *Quidne tandem illi non licere, ſi quid conſules ſuperbe in aliquem civium aut crudeliter fecerint, diem dicere?* Nunc demum non eſſe copiam accuſandi depoſito honore, ut de nova inauditaque ratione fuerit cogitandum. Sed ejuſmodi vulnera ſæpius curavimus in contextu operis, quam hic monere neceſſarium duximus.

f *Quam pacatam reconciliatamque.*] Flor. *Quam placatam reconciliatámque Patribus.* Melius.

genti præda, majore multo gloria rediit. & auget gloriam adveniens, exposita omni in Campo Martio præda, ut suum quisque per triduum cognitum abduceret. reliqua vendita, quibus dŏmini non exstitere. Debebatur omnium consensu consuli triumphus: sed dilata res est, tribuno de lege agente: id antiquius consuli fuit. Jactata per aliquot dies tum in senatu res, tum ad populum est. cessit ad ultimum majestati consulis tribunus, & destitit. tum imperatori exercituique honos suus redditus. Triumphavit de Volscis Æquisque: triumphantem secutæ suæ legiones. alteri consuli datum, ut ovans sine militibus urbem iniret. Anno deinde sequenti lex Terentilla ab toto relata collegio, novos aggressa consules est. erant consules P. Volumnius, Ser. Sulpicius. Eo anno cœlum ardere visum, terra ingenti concussa motu est. bovem locutam, cui rei priore anno fides non fuerat, creditum. § Inter alia prodigia & carne pluit: quem imbrem ingens numerus avium intervolitando rapuisse fertur. quod intercidit, sparsum ita jacuisse per aliquot dies, ut nihil odor mutaret. ‖ Libri per duumviros sacrorum aditi: pericula à conventu alienigenarum prædicta, ne qui in loca summa urbis impetus cædesque inde fierent. inter cætera monitum, ut seditionibus abstineretur. Id factum ad impediendam legem tribuni criminabantur, ingensque aderat certamen. Ecce (ut idem in singulos annos orbis, volveretur) Hernici nunciant, Volscos & Æquos, etsi accisæ res sint, reficere exercitus: Antii summam rei positam: Ecetræ Antiates colonos palam concilia facere. id caput, eas vires belli esse. Ut

§ *Inter alia prodigia & carnem pluisse.*] Sic Mss. & intelligimus διὰ κρεῶν τὸ *fertur.* Male Andreas & Rhenanus: *carne pluit.* Lib. 10. *Nam & terram multifariam pluisse, nuntiatum est. Tò intercidere*, ut hic, ita & lib. 26. *ita ita arcto stipata erant naves, ut vix ullum telum in mari vanum intercideret.* ne cogites corrigendum, *in terram cecidit.*

VARIORUM.

‖ *Libri per Duumviros sacrorum aditi.*] Sibyllinos haud dubiè intelligit, cum tamen ne uno quidem verbo de iis quicquam antea. Dionysius autem nec hoc

Ut hæc dicta in ſenatu ſunt, delectus indicitur: conſules belli adminiſtrationem inter ſe diſpartiri juſſi; alteri ut Volſci, alteri ut Æqui provincia eſſet. Tribuni coram in foro perſonare; *Fabulam compoſitam Volſci belli, Hernicos ad partes paratos. jam ne virtute quidem premi libertatem populi Rom. ſed arte eludi. quid occidione prope occiſos Volſcos, & Æquos movere ſua ſponte arma poſſe, id fides abierit; novos hoſtes quari. coloniam fidam, propinquam, infamem fieri. bellum innoxiis Antiatibus indici: geri cum plebe Romana. quam oneratam armis ex urbe præcipiti agmine acturi eſſent; exilio & relegatione civium ulciſcentes tribunos.* [2] *Sic, ne quid aliud actum putent, victam legem eſſe;* [a] *niſi dum in integro res ſit; dum domi, dum togati ſint, caveant, ne poſſeſſione urbis pellantur, ne jugum accipiant. Si animus ſit, non defore auxilium. conſentire omnes tribunos. nullum terrorem externum, nullum periculum eſſe. Caviſſe Deos priore anno, ut tuto libertas defendi poſſet.* Hæc 11 tribuni. At ex parte altera conſules in conſpectu eorum, poſitis ſellis, delectum habebant. eo decurrunt tribuni, concionemque ſecum trahunt. citati pauci, velut rei experiundæ cauſa, & ſtatim vis coorta. Quemcunque lictor juſſu conſulis prehendiſſet, tribunus mitti jubebat. neque ſuum cuique jus modum faciebat, [b] ſed virium ſpe & manu obtinendum erat quod intenderes. Quemadmodum ſe tribuni geſſiſſent in prohibendo delectu, ſic patres

Capitel

Lumpis

hoc loco, nec in Tarquinio neglexit. *Glarean.*

2 *Sic ne quid aliud actum putent, victam.*] Et hic ſenſus obſcurus eſt; puto illum plebi perſuadere velle, Conſules nil aliud egiſſe, nihil aliud, quam quo pacto legem tollant cogitaſſe: *nec aliud cogitent ipſi, quam victam eſſe legem, niſi dum in integro res ſit,* &c. *Glareanus.*

GRONOVII.

a *Niſi dum integra res ſit.*] Sic prima, quod ſciam, Curionis: priores omnes, ut & plures meliorefque MſS. *dum in integro res ſit.* nec mutandum fuiſſe putamus. Infra: *pudicitia ſaltem in tuto ſit.* Cæſar 2. Gal. *hoſtes ab utroque latere inſtare & rem eſſe in angusto vidit.* Seneca epiſt. 3. *Quidam adeo in latebras refugerunt, ut putent in turbido eſſe, quicquid in luce eſt.* Curtius lib. 3. *Cuncta in expedito fore.* Tacitus 3. ann. *Vita Lutorii in integro eſt.*

b *Sed virium ſpe & manu.*] Reſtitui quod abolevit Rhenanus: *ſed virium ſpe, ſed manu obtinendum erat.* Sic reddidimus lib. 24, 14. *libertatis auctorem eis non ſe fore ſolum, ſed conſ. M. Marcellum, ſed univerſos patres.*

patres in lege, quæ [1] per omnes comitiales dies ferebatur, impedienda, gerebant. Initium erat rixæ, [2] quum discedere populum jussissent tribuni, quod patres se summoveri haud sinebant. nec ferè seniores rei intererant; quippe quæ non consilio regenda, sed permissa temeritati audaciæque esset. [c] Multum & consules se abstinebant, ne cui in colluvione rerum majestatem suam contumeliæ offerrent. Cæso erat Quintius, ferox juvenis, qua nobilitate gentis, qua corporis magnitudine ac viribus. ad ea munera data à Diis, & ipse addiderat multa belli decora, facundiamque in foro; ut nemo, non lingua, non manu promptior, in civitate haberetur. Hic quum in medio Patrum agmine constitisset, eminens inter alios, velut omnes dictaturas consulatusque gerens in voce ac viribus suis, unus impetus tribunicios populares que procellas sustinebat. Hoc duce, sæpe pulsi foro tribuni, fusa ac fugata plebs est. qui obvius fuerat, mulcatus hudatusque abibat: ut satis appareret, si sic agi liceret, victam legem esse. Tum prope jam perculsis aliis tribunis, A. Virginius, ex collegio unus, Cæsoni capitis diem dicit. atrox ingenium accenderat eo facto magis, quam conterruerat: eo acrius obstare legi, agitare plebem, tribunos velut justo persequi bello. Accusator patri reum ruere, invidiæque flammam ac materiam criminibus suis suggerere: legem interim non tam ad spem perferendi, quam ad lacessendam Cæsonis temeritatem ferre. Ibi multa sæpe ab juventute inconsulte dicta factaque, in unius Cæsonis suspectum incidunt ingenium: tamen legi resistebatur. Et A. Virginius identidem plebi: *Ecquid*, inquit, *sentitis, jam vos, Quirites, Cæsonem simul civem &*

[c] *Multum & consules se abstinebant.*] Cicero 4. fam. 7. *neque tu multum interfuisti rebus gerendis.* Erunt tamen, quibus magis ad gustum Cl. Puteani conjectura: *Tumultu & consules.*

VARIORUM.

[1] *Per dies comitiales.*] *Comitiales dies* non solum dicuntur ii, in quibus comitia haberi licebat creandis magistratibus; sed ii etiam in quibus populus alicujus rei agendæ causa conveniebat. Vide Perionium de Magistrat. Rom. lib. 3. *Godelev.*

[2] *Cum discedere populum jussissent Tribuni.*]

& legem quam cupitis, habere non posse? Quanquam quid ego legem loquor? libertati obstat, omnes Tarquinios superbia exsuperat. Exspectate dum consul aut dictator fiat, quem privatum viribus & audacia regnantem videtis. Assentiebantur multi, pulsatos se querentes; & tribunum ad rem peragendam ultro incitabant. Jam aderat judicio dies, apparebatque vulgò homines in damnatione Cæsonis libertatem agi credere. tum demum coactus cum multa indignitate prensabat singulos. sequebantur necessarii, principes civitatis. T. Quintius Capitolinus, qui ter consul fuerat, quum multa referret sua familiæque decora, affirmabat: *Neque in Quintia gente, neque in civitate Romana tantam indolem tam maturæ virtutis unquam extitisse. Suum primum militem fuisse, se sæpe videnti pugnasse in hostem.* [a] Sp. Furius, *missum ab Quintio Capitolino sibi eum in dubiis suis rebus venisse subsidio. neminem unum esse,* [b] *cujus magis opera putet rempublicam restitutam.* L. Lucretius Cos. anni prioris, recenti gloria nitens, suas laudes participare cum Cæsone, memorare pugnas, referre egregia facinora, nunc in expeditionibus, nunc in acie: suadere & monere, *juvenem egregium, instructum naturæ fortunæque omnibus bonis maximum momentum rerum ejus civitatis, in quamcunque venisset, suum quam alienum mallent civem esse. Quod offendat in eo, fervorem & audaciam, ætatem quotidie auferre; quod desideretur consilium, id indies crescere. Senescentibus vitiis, matureſcente virtute, finerent tantum virum senem in civitate fieri.* Pater inter hos L. Quintius, cui Cincinnato cognomen erat, non iterando laudes, ne cumularet invidiam, sed veniam errori, atque adolescentiæ petendo, sibi, qui non dicto, non

12 12.

Tribuni.] Manifestè hic vides *populi* voce etiam *patres* intelligi. *Glarean.*

GRONOVII.

a *Sp. Furius, missum ab Quinctio.*] Mss. o. *Sp. Furius ipsum missum*, vel *& ipsum.* nec aliter Becharius, Bartol. de Zanis, Ascensius, Moguntina. Fortassis: *Sp. Furius id ipsum, missum ab Quintio Capitolino sibi eum in dubiis suis rebus venisse subsidio.* Una enim gesserant res Furius & Quinctius.

b *Cujus magis opera putet rempublicam restitutam.*] Lege cum Fl. *putet rem restitutam.* Hoc sat ei laudis. Sic infra: *qui rem perculsam restitueret.*

Digitized by Google

patres in lege; quæ [1] per omnes comitiales dies ferebatur, impedienda, gerebant. Initium erat rixæ, [2] quum discedere populum jussissent tribuni, quod patres se summoveri haud sinebant. nec ferè seniores rei intererant; quippe quæ non consilio regenda, sed permissa temeritati audaciæque esset. [c] Multum & consules se abstinebant, ne cui in colluvione rerum majestatem suam contumeliæ offerrent. Cæso erat Quintius, ferox juvenis, qua nobilitate gentis, qua corporis magnitudine ac viribus. ad ea munera data à Diis, & ipse addiderat multa belli decora, facundiamque in foro; ut nemo, non lingua, non manu promptior, in civitate haberetur. Hic quum in medio Patrum agmine constitisset, eminens inter alios, velut omnes dicturas consulatusque gerens in voce ac viribus suis, unus impetus tribunicios populariesque procellas sustinebat. Hoc duce, sæpe pulsi foro tribuni, fusa ac fugata plebs est. qui obvius fuerat, mulcatus nudatusque abibat: ut satis appareret, si sic agi liceret, victam legem esse. Tum prope jam perculsis aliis tribunis, A. Virginius, ex collegio unus, Cæsoni capitis diem dicit. atrox ingenium accenderat eo facto magis, quam conterruerat: eo acrius obstare legi, agitare plebem, tribunos velut justo persequi bello. Accusator patri reum ruere, invidiæque flammam ac materiam criminibus suis suggerere: legem interim non tam ad spem perferendi, quam ad lacessendam Cæsonis temeritatem ferre. Ibi multa sæpe ab juventute inconsulte dicta factaque, in unius Cæsonis suspectum incidunt ingenium: tamen legi resistebatur. Et A. Virginius identidem plebi: *Ecquid*, inquit, *sentitis, jam vos, Quirites, Cæsonem simul civem &*

[c] *Multum & consules se abstinebant.*] Cicero 4. fam. 7. *neque tu multum interfuisti rebus gerendis.* Erunt tamen, quibus magis ad gustum Cl. Puteani conjectura: *Tumultu & consules.*

VARIORUM.

[1] *Per dies comitiales.*] *Comitiales dies* non solum dicuntur ii, in quibus comitia haberi licebat creandis magistratibus; sed ii etiam in quibus populus alicujus rei agendæ causa conveniebat. Vide Perionium de Magistrat. Rom. lib. 3. *Godelev.*

[2] *Cum discedere populum jussissent Tribuni.*

& legem quam cupitis, habere non posse? Quanquam quid ego legem loquor? libertati obstat, omnes Tarquinios superbia exsuperat. Exspectate dum consul aut dictator fiat, quem privatum viribus & audacia regnantem videtis. Assentiebantur multi, pulsatos se querentes; & tribunum ad rem peragendam ultro incitabant. Jam aderat judicio dies, apparebatque 12 12. vulgò homines in damnatione Cæsonis libertatem agi credere. tum demum coactus cum multa indignitate prensabat singulos. sequebantur necessarii, principes civitatis. T. Quintius Capitolinus, qui ter consul fuerat, quum multa referret sua familiæque decora, affirmabat: *Neque in Quintia gente, neque in civitate Romana tantam indolem tam maturæ virtutis unquam extitisse. Suum primum militem fuisse, se sæpe vidente pugnasse in hostem.* [a] Sp. Furius, *missum ab Quintio Capitolino sibi eum in dubiis suis rebus venisse subsidio. neminem unum esse,* [b] *cujus magis opera putet rempublicam restitutam.* L. Lucretius Cos. anni prioris, recenti gloria nitens, suas laudes participare cum Cæsone, memorare pugnas, referre egregia facinora, nunc in expeditionibus, nunc in acie: suadere & monere, *juvenem egregium, instructum naturæ fortunæque omnibus bonis maximum momentum rerum ejus civitatis, in quamcunque venisset, suum quam alienum mallent civem esse. Quod offendat in eo, fervorem & audaciam, ætatem quotidie auferre; quod desideretur consilium, id indies crescere. Senescentibus vitiis, matureſcente virtute, finerent tantum virum senem in civitate fieri.* Pater inter hos L. Quintius, cui Cincinnato cognomen erat, non iterando laudes, ne cumularet invidiam, sed veniam errori, atque adolescentiæ petendo, sibi, qui non dicto, non

Tribuni.] Manifestè hic vides *populi* voce etiam *patres* intelligi. *Glarean.*

GRONOVII.

a *Sp. Furius, missum ab Quinctio.*] Mss. o. *Sp. Furius ipsum missum*, vel *& ipsum.* nec aliter Becharius, Bartol. de Zanis, Ascensius, Moguntina. Fortassis: *Sp. Furius id ipsum, missum ab Quintio Capitolino sibi eum in dubiis suis rebus venisse subsidio.* Vna enim gesserant res Furius & Quinctius.

b *Cujus magis opera putet rempublicam restitutam.*] Lege cum Fl. *putet rem restitutam.* Hoc sat ei laudis. Sic infra: *qui rem perculsam restitueret.*

Digitized by Google

patres in lege; quæ [1] per omnes comitiales dies ferebatur, impedienda, gerebant. Initium erat rixæ, [2] quum discedere populum jussissent tribuni, quod patres se summoveri haud sinebant. nec ferè seniores rei intercrant; quippe quæ non consilio regenda, sed permissa temeritati audaciæque esset. [c] Multum & consules se abstinebant, ne cui in colluvione rerum majestatem suam contumeliæ offerrent. Cæso erat Quintius, ferox juvenis, qua nobilitate gentis, qua corporis magnitudine ac viribus. ad ea munera data à Diis, & ipse addiderat multa belli decora, facundiamque in foro; ut nemo, non lingua, non manu promptior, in civitate haberetur. Hic quum in medio Patrum agmine constitisset, eminens inter alios, velut omnes dicturas consulatusque gerens in voce ac viribus suis, unus impetus tribunicios populariesque procellas sustinebat. Hoc duce, sæpe pulsi foro tribuni, fusa ac fugata plebs est. qui obvius fuerat, mulcatus hudatusque abibat: ut satis appareret, si sic agi liceret, victam legem esse. Tum prope jam perculsis aliis tribunis, A. Virginius, ex collegio unus, Cæsoni capitis diem dicit. atrox ingenium accenderat eo facto magis, quam conterruerat: eo acrius obstare legi, agitare plebem, tribunos velut justo persequi bello. Accusator patiireum ruere, invidiæque flammam ac materiam criminibus suis suggerere: legem interim non tam ad spem perferendi, quam ad lacessendam Cæsonis temeritatem ferre. Ibi multa sæpe ab juventute inconsulte dicta factaque, in unius Cæsonis suspectum incidunt ingenium: tamen legi resistebatur. Et A. Virginius identidem plebi: *Ecquid*, inquit, *sentitis, jam vos, Quirites, Cæsonem simul civem &*

c *Multum & consules se abstinebant.*] Cicero 4. fam. 7. *neque tu multum interfuisti rebus gerendis.* Erunt tamen, quibus magis ad gustum Cl. Puteani conjectura: *Tumultu & consules.*

VARIORUM.

1 *Per dies comitiales.*] *Comitiales dies* non solum dicuntur ii, in quibus comitia haberi licebat creandis magistratibus; sed ii etiam in quibus populus alicujus rei agendæ causa conveniebat. Vide Perionium de Magistrat. Rom. lib. 3. *Godelev.*

2 *Cum discedere populum jussissent Tribuni.*]

Digitized by Google

& legem quam cupitis, habere non posse? Quanquam quid ego legem loquor? libertati obstat, omnes Tarquinios superbia exsuperat. Exspectate dum consul aut dictator fiat, quem privatum viribus & audacia regnantem videtis. Assentiebantur multi, pulsatos se querentes; & tribunum ad rem peragendam ultro incitabant. Jam aderat judicio dies, apparebatque vulgò homines in damnatione Cæsonis libertatem agi credere. tum demum coactus cum multa indignitate prensabat singulos. sequebantur necessarii, principes civitatis. T. Quintius Capitolinus, qui ter consul fuerat, quum multa referret sua familiæque decora, affirmabat: *Neque in Quintia gente, neque in civitate Romana tantam indolem tam maturæ virtutis unquam extitisse. Suum primum militem fuisse, se sæpe videnti pugnasse in hostem.* [a] Sp. Furius, *missum ab Quintio Capitolino sibi eum in dubiis suis rebus venisse subsidio. neminem unum esse,* [b] *cujus magis opera putet rempublicam restitutam.* L. Lucretius Cos. anni prioris, recenti gloria nitens, suas laudes participare cum Cæsone, memorare pugnas, referre egregia facinora, nunc in expeditionibus, nunc in acie: suadere & monere, *juvenem egregium, instructum naturæ fortunæque omnibus bonis maximum momentum rerum ejus civitatis, in quamcunque venisset, suum quam alienum mallent civem esse. Quod offendat in eo, fervorem & audaciam, ætatem quotidie auferre; quod desideretur consilium, id indies crescere. Senescentibus vitiis, matureſcente virtute, finerent tantum virum senem in civitate fieri.* Pater inter hos L. Quintius, cui Cincinnato cognomen erat, non iterando laudes, ne cumularet invidiam, sed veniam errori, atque adolescentiæ petendo, sibi, qui non dicto, non

12 12.

Tribuni.] Manifestè hic vides *populi* voce etiam *patres* intelligi. *Glarean.*

GRONOVII.

a *Sp. Furius, missum ab Quinctio.*] Mss. o. *Sp. Furius ipsum missum*, vel & *ipsum*. nec aliter Bechatius, Bartol. de Zanis, Ascensius, Moguntina. Fortassis: *Sp. Furius id ipsum, missum ab Quintio Capitolino sibi eum in dubiis suis rebus venisse subsidio.* Una enim gesserant res Furius & Quinctius.

b *Cujus magis opera putet rempublicam restitutam.*] Lege cum Fl. *putet rem restitutam.* Hoc sat ei laudis. Sic infra: *qui rem perculsam restituerat.*

Digitized by Google

non facto quemquam offendisset, ut condonarent filium, orabat. Sed alii aversabantur preces, aut verecundia, aut metu: alii se suosque mulcatos querentes, atro-
13 ci responso judicium suum præferebant. Premebat reum, præter vulgatam invidiam, crimen unum; quod M. Volscius Fictor, qui ante aliquot annos tribunus plebis fuerat, testis exstiterat, *Se haud multo post quam pestilentia in urbe fuerat, in juventutem grassantem in Subura incidisse. ibi rixam natam esse, fratremque suum majorem natu, nec dum ex morbo satis validum, pugno ictum à Cæsone cecidisse semianimem. Inter manus domum ablatum, mortuumque inde arbitrari, nec sibi rem exequi tam atrocem per consules superiorum annorum licuisse.* Hæc Volscio clamitante, adeo concitati homines sunt, ut haud multum abfuerit, quin impetu populi Cæso interiret. Virginius arripi jubet hominem & in vincula duci. [c] patricii vi contra vim resistunt. T. Quintius clamitat, *Cui rei capitalis dies dicta sit, & de quo futurum propediem judicium, eum indemnatum indicta causa non debere violari.* Tribunus *supplicium negat sumpturum se de indemnato; servaturum tamen in vinculis esse ad judicii diem. ut qui hominem necaverit, de eo supplicii sumendi copia populo Romano fiat.* Appellati tribuni medio decreto jus auxilii sui expediunt: in vincula conjici vetant: sisti reum, pecuniamque, nisi sistatur, populo promitti, placere pronunciant. Summam pecuniæ quantam æquum esset promitti, veniebat in dubium: id ad senatum rejicitur. Reus, dum consulerentur Patres, retentus in publico est. vades dare placuit. unum vadem tribus millibus æris obligarunt. quot darentur, permissum tribunis est. decem finierunt. tot vadibus accusator vadatus est reum. [d] Hic primus vades

vicus quidam

quos fl.

c *Patricii vi contra vim resistunt.*] Duo Pall. *Patricii vi resistunt.* Vnus: *Patricii contra vi resistunt.* quomodo & Aldus Iuntasque edidere. Et hanc veram scripturam puto. Notum illud: *tu contra audacior ito.*

d *Hic primo vades publicos dedit.*] Valde malim, *publico.* nam nulli sunt privati vades. *Publicum* autem accipio, ut supra notatum hoc libro cap. 9. Nec objiciant mihi, quod viros doctos censere video, inter *vadem* & *prædem* hoc interesse, quod *vas* in publicis, *præs* in privatis: tamen quia *vadimonium* in privatis

vades publicos dedit. dimissus è foro, [e] nocte proxima, in Tuscos in exilium abiit. Judicii die quum excusaretur solum vertisse exilii causa, nihilominus Virginio comitia habente, collegæ appellati dimisere concilium: pecunia à patre exacta crudeliter, ut divenditis omnibus bonis, [1] aliquandiu trans Tiberim, veluti relegatus, [f] in devio quodam tugurio viveret. Hoc judicium, & promulgata lex exercuit civitatem, ab externis armis otium fuit. Quum, velut victores tribuni, perculsis Patribus Cæsonis exilio propè perlatam esse crederent legem, & quod ad seniores Patrum pertineret, cessissent possessione reipublicæ; juniores, id maxime quod Cæsonis sodalium fuit, auxere iras in plebem, non minuerunt animos. sed ibi plurimum profectum est, quod modo quodam temperavere impetus suos. Quum primò post Cæsonis exilium lex cœpta ferri est, instructi paratique 14

cum

ptivatis etiam dicatur, à conjugatis etiam *vadem*. Nam si veterum accuratę loquentium consuetudinem respiciamus, *vades* dicti semper capitis, *prædes* semper pecuniæ, ut bene novit Ausonius: utrique autem non nisi publico dati, præterquam prædes litis vindiciarum *vas* judiciis publicis interponitur, & promittit reum, cui rei capitalis dies dicta est, judicio sisti: *præs* aut litis vindiciarum est aut mancipum, sive eorum qui publicum conduxerunt, aut denique multæ nomine datur. Sic nulla cura conjugatorum dialecticorum Latini. Cæterum *Prades vadesque pœnitudinu reos*, non Seneca dixit, sed Ausonius.

e *Nocte proxima insciis consulibus, in Thuscos in exilium abiit.*] Nihil ad rem facit, insciis sive conscils consulibus in exilium ierit Cæso. Et à temeritate libratiorum id ortum esse, cum *tò in Tuscos*, forte male divisum fuisset, *intus Cos* (unde *in Tusculum*, & *jussu consulum* & *visis consulum* alii formarunt) jam olim suspicatus est Claud. Puteanus. Placet idem Grutero & Modii membranæ confirmant sufficere: *nocte proxima in Tuscos*. Par mendum lib. 29. cap. 3. sustulit Sigonius: *M. Iunio inter consules legiones urbanæ prioris anni data*. Recte autem ille: *M. Iunio in Tuscos*.

f *In vili quedam tugurio.*] Andreas: *relegatus agello quodam in tugurio*. Borbet. *relegatus devo quodam tugurio*. Vnde Rhenanus *devio*: ut & ante illum Campanus. Sigonius levissima conjectura ductum Rhenanum sic edidisse ait; ostentatque è suo: *relegatus vili quodam in tugurio habitarit*. At Flor. quoque, *devo quodam tugurio viveret*. Lib. 26. *Commeatus paratos & in urbibus haberent & ex agris deviis in viam proferrent*. Suetonius Vespas. *Secessit in parvam & deviam civitatem*.

VARIORUM.

1 *Aliquandiu trans Tiberim relegatus.*] Transtiberina enim regio extrà agrum Romanum, & quidem in eo genere, qui peregrinus habebatur, olim censeri solita est, & Hetruriæ attributa. Vide Turneb. c. 43. l. 24 *Adv. Godelev.*

Digitized by Google

cum ingenti clientium exercitu, sic tribunos, ubi primum summoventes præbuere causam, adorti sunt, ut nemo unus inde præcipuum quicquam gloriæ domum invidiæve ferret; mille pro uno Cæsones extitisse, plebes quereretur. Mediis diebus, quibus tribuni de lege non agerent, nihil eisdem illis placidius aut quietius erat. benigne salutare, alloqui plebis homines, domum invitare, adesse in foro, tribunos ipsos cætera pati sine interpellatione concilia habere: nunquam ulli neque publice, neque privatim truces esse, nisi quum de lege agi cœptum esset. Alibi popularis juventus erat. nec cætera modo tribuni tranquille peregere; sed refecti quoque in insequentem annum, ne voce quidem incommoda, nedum ut ulla vis fieret, paulatim permulcendo tractandoque mansuefecerant plebem. His per totum annum artibus lex elusa est. Accipiunt civitatem placidiorem consules C. Claudius Appii filius, & P. Valerius Publicola. Nihil novi novus annus attulerat. legis ferendæ aut accipiendæ cura civitatem tenebat. Quantum juniores Patrum plebi se magis insinuabant, eo acrius contra tribuni tendebant, ut plebi suspectos eos criminando facerent. *Conjurationem factam, Cæsonem Romæ esse: interficiendorum tribunorum, trucidandæ plebis consilia inita. Id negotii datum ab senioribus Patrum, ut juventus tribuniciam potestatem è republica tolleret, formaque eadem civitatis esset, quæ ante Sacrum montem occupatum fuerat.* Et ab Volscis & Æquis statum jam ac prope solenne in singulos annos bellum timebatur: propiusque aliud novum malum, neopinato exortum. Exules, servique ad quatuor millia hominum, & quingenti, duce Ap. Herdonio Sabino, nocte Capitolium atque arcem occupavere. Confestim in arce facta cædes eorum, qui conjurare & simul capere arma noluerant. alii inter tumultum præcipites pavore in forum devolant. alternæ voces, *Ad arma*, & *Hostes in urbe sunt*, audiebantur. Consules & armare plebem, & inermem pati timebant. Incerti, quod malum repentinum,

num, externum an inteſtinum, ab odio plebis, an ab ſervili fraude, urbem invaſiſſet, ſedabant tumultus, ſedando interdum movebant. nec enim poterat pavida & conſternata multitudo regi imperio. Dant tamen arma, non vulgo; tantum ut incerto hoſte præſidium ſatis fidum ad omnia eſſet. Soliciti reliquum noctis incertique, qui homines, quantus numerus hoſtium eſſet, in ſtationibus diſponendis ad opportuna omnia urbis loca, egere. Lux deinde aperuit bellum, ducemque belli. Servos ad libertatem Ap. Herdonius ex Capitolio vocabat, *Se miſerrimi cujuſque ſuſcepiſſe cauſam, ut exules injuria pulſos in patriam reduceret,* [a] *& ſervitiis grave jugum demeret. id malle populo Romano auctore fieri. Si ibi ſpes non ſit, ſe Volſcos, & Æquos, & omnia extrema tentaturum, & concitaturum.* Dilucere res magis Patribus atque conſulibus. præter 16 ea tamen quæ denunciabantur, ne Veientium neu Sabinorum id conſilium eſſet, timere: & quum tantum in urbe hoſtium eſſet, mox Sabinæ Etruſcæque legiones, ex compoſito adeſſent, tum æterni hoſtes Volſci & Æqui, non ad populandos, ut ante, fines, ſed ad urbem, ut ex parte captam, venirent. Multi & varii timores. inter cæteros eminebat terror ſervilis, ne ſuus cuique domi hoſtis eſſet. cui nec credere, nec non credendo, ne infeſtior fieret, fidem abrogare, ſatis erat tutum. Vixque concordia ſiſti videbatur poſſe: tantum ſuperantibus aliis ac emergentibus malis, nemo tribunos aut plebem timebat. manſuetum id malum, & per aliorum quietem malorum ſemper exoriens, tumque eſſe peregrino terrore ſopitum videbatur. At id prope unum maxime inclinatis rebus, incubuit: tantus enim tribunos furor tenuit, ut non bellum, ſed vanam imaginem belli, ad avertendos ab legis cura plebis animos, Capitolium in-

GRONOVII.

a *Et ſervitutis grave jugum demeret.*] Repoſuimus ex Mſſ. *ſervitiis.* Quis ignorat *ſervitia* eſſe ſervos? Mox infra: *qui ſervitia veſtra non commovit auctor.* Libro ſequenti: *vulgarique contactu in homines morbi, & primo in agreſtes ingruerant ſervitiaque.*

insedisse contenderent: patriciorum hospites clientesque, si perlata lege frustra tumultuatos esse se sentiant, majore quam venerint silentio abituros. Concilium inde legi perferendæ habere, avocato populo ab armis. Senatum interim consules habent, alio se majore ab tribunis metu ostendenti, quam quem no-
17 cturnus hostis intulerat. Postquam arma poni & discedere homines ab stationibus nunciatum est, P. Valerius, collega senatum retinente, se ex curia proripit, inde in templum ad tribunos venit: *Quid hoc rei est*, inquit, *tribuni? Ap. Herdonii ductu & auspicio rempublicam eversuri estis? Tam felix vobis corrumpendis fuit, & qui servitia vestra non commovit auctor? Quum hostes supra caput sint, discedi ab armis, legesque ferri placet?* Inde ad multitudinem oratione versa: *Si vos urbis, Quirites, si vestri nulla cura tangit; at vos veremini Deos patrios ab hostibus captos. Jupiter optimus maximus, Juno regina, & Minerva, alii Dii Deæque obsidentur. castra servorum publicos vestros penates tenent. Hæc vobis forma sanæ civitatis videtur?* [b] *Tantum hostium non solum intra muros est, sed in arce supra forum, curiamque: comitia interim in foro sunt: senatus in curia est: velut quum ocium superat, senator sententiam dicit: alii Quirites suffragium ineunt. Non quicquid Patrum plebisque est,* [a] *consules, tribunos, Deos*

iq. otium.

b *Tantum hostium non solum.*] Non ingratum erit conferre hæc verba cum verbis Ciceronis ad Atticum 9, 12. *Populi Romani exercitus Cn. Pompeium circumsidet; fossa & vallo septum tenet: fuga prohibet: nos vivimus, & stat urbs ista? prætores jus dicunt? ædiles ludos parant? viri boni usuras perscribunt? ego ipse sedeo?* Indignatio valde similis.

VARIORUM.

1 *Qui servitia non commovit auctor.*] Vetus liber, *nunc commovit auctor.* quod haud scio an magis ad fidem. Bellum enim hoc servile fuit. Nam à quatuor millibus servorum & quingentis Capitolium insessum fuit, nec liberorum capitum ibi ulla mentio est. Illud tamen speciosius ob contentionem ἀντιθέσεως, ut ille qui servos non commoverit, liberos homines commoveat: sed ut dixi, fides læditur. *Schott.* Observat. lib. 3. cap. 38.

GRONOVII.

a *Consules, tribunos, deos hominesque armatos.*] Dii illi male sunt huc advocati. Primum cum τὰ *armatos* & *currere* ad omnia, quæ appellavit, genera ordinum incolarumque urbis pertineant, & proprie accipiantur, inepte referuntur ad Deos. Deinde loquitur de officio illorum, qui pro parte, quam in civitate obtinent, hoc reipublicæ debent, quibus id potest imperari. Horum autem è numero dii profecto non sunt.

Digitized by Google

(Deos) hominesque omnes armatos opem ferre, in Capitolium currere, liberare ac pacare augustissimam illam domum Jovis optimi maximi decuit? Romule pater, tu mentem tuam, qua quondam arcem ab his iisdem Sabinis auro captam recepisti, da stirpi tuæ. jube hanc ingredi viam, quam tu dux, quam tuus ingressus exercitus est. Primus en ego consul, quantum mortalis Deum possum, te, ac tua vestigia sequar. Ultimum orationis fuit, Se arma capere, vocare omnes Quirites ad arma. si quis impediat, jam se consularis imperii, jam tribunicia potestatis, [b] sacratarumque legum oblitum, quisquis ille sit, ubicunque sit, in lig. et Capitolio, in foro, pro hoste habiturum. Juberent tribuni, quoniam in Ap. Herdonium vetarent, in P. Valerium consulem sumi arma. ausurum se in tribunis, [c] quod princeps familiæ suæ ausus in regibus esset. Vim ultimam apparebat futuram, spectaculoque seditionem Romanam hostibus fore. nec lex tamen ferri, nec ire in Capitolium consul potuit: nox certamina cœpta oppressit, tribuni cessere nocti, timentes consulum arma. Amotis inde seditionis auctoribus, Patres circumire plebem, inferentesque se in circulos, sermones tempori aptos serere: admonere, Ut viderent

in

sunt. Quare mox patellare ac novicium numen Romuli adorat & veneratur: tantum abest, ut Deos generatim tanquam oblitos officii admonere, & oportuisse, armati & succincti currerent, dicere velit. Certum est igitur corruptam hanc esse lectionem; probabile vero sic instaurandam: *Non quicquid Patrum plebisque est, consules, tribunos, cives hominesque omnes armatos opem ferre, in Capitolium currere, liberare ac pacare augustissimam illam domum Iovis Opt. Max. decuit?* Ita luculenta est gradatio à summo ad infimum. Multa hominum genera, ut adsolet, erant in urbe, quæ civium numero non erant. Lib. 4 *nec quod nos ex connubio vestro petamus, quicquam est, præterquam ut hominum, ut civium numero simus.* Eodem: *nihil esse in his auxilii dicerent, qui non civium, non denique hominum numero essent.* Lib. 5. *Si quicquam in vobis, non dico civilis, sed humani esset.* Cicero pro Plancio: *L. Flaccus, qui homo, qui civis?*

b *Sacratarumque legum oblitum.*] Lolio victitarunt editores, cum hoc toleratum. nam & scripti & omnis ratio, vel absque scriptis esset, jubent, *sacratarumque.*

c *Quod princeps familiæ.*] Glareanus subsannat Livium, qui Valerium introducat loquentem, quasi de tritavo aut atavo, quum Dionysius lib. 2. eum filium ejus fuisse scribat. Sed vir bonus parum intellexit, quid hic esset *familia. Princeps suæ familiæ* est auctor sui cognominis. Eum vero non atavum aut tritavum, sed patrem fuisse ipsius nemo ignorabat. Valeriæ gentis familiam Poplicolarum exorsus erat Publius ille Bruti adjutor & collega. Et erant jam aliæ

in quod discrimen rempubl. adducerent. Non inter Patres ac plebem certamen esse; sed simul Patres, plebemque, arcem urbis, templa Deorum, penates publicos privatosque hostibus dedi. Dum hæc in foro sedandæ discordiæ causſa aguntur, us consules interim ne [d] Sabini, ne Veiens hostis movere-
18 tur, circa portas murosque discesserant. Eadem nocte & Tusculum de arce capta, Capitolioque occupato, & alio turbatæ urbis statu nuncii veniunt. L. Mamilius Tusculi tum dictator erat. is confestim convocato senatu, atque introductis nunciis, magnopere censet, *Ne exspectent, dum ab Roma legati auxilium petentes veniant: periculum ipsum, discrimenque ac sociales Deos, fidemque fœderum, id poscere. Demerendi beneficio tam potentem, tam propinquam civitatem, nunquam parem occasionem daturos Deos.* Placet ferri auxilium, juventus conscribitur, arma dantur. Romam prima luce venientes, procul speciem hostium præbuere. Æqui aut Volsci venire visi sunt. deinde ubi vanus terror abiit, accepti in urbem agmine in forum descendunt. ibi jam P. Valerius, relicto ad portarum præsidia collega, instruebat aciem. Auctoritas viri moverat, affirmantis, *Capitolio recuperato, & urbe pacata, [e] si edoceri se sissent quæ fraus à tribunis occulta in lege ferretur; memorem se majorum suorum, [f] memorem cognominis, quo populi colendi velut hæreditaria cura sibi à majoribus tradita esset, concilium plebis non impediturum.* Hunc ducem secuti, nequicquam reclamantibus tribunis, in clivum Capitolinum erigunt aciem. adjungitur & Tusculana legio.

certare

aliæ familiæ Valeriorum, ut Valerii Volusi & Valerii Maximi vel Lacticini. Vide Sigonium ad lib. 3.

d *Sabini, ne Vejens hostis moveretur.*] Sic quidem Sigonianus: sed alii & priscæ editiones: *ne Sabini, ne Vejens hostis.* Et observavi Livium ista variatione delectatum. Lib. 2. *Nec Vejens hostis Etruscæque legiones detrectant.* Iteratumque: *Vejens hostis Etruscique eo magis properare agere.* Lib. 28. *Umbriæ populi, & præter hos Nursini & Reatini & Amiternini, Sabinusque omnis ager.* Lib. 33. *Ad depopulandos simul Pellenensium Sicyoniumque agros & Phliasium.*

e *Si se doceri sivissent.*] Flor. quoque, Vos. Hel. duo Pall. *Si se doceri sensissent.* Vt non dubitem de Rhenani conjectura: *Si edoceri se sissent.*

f *Memorem cognominis, quod populi.*] Haud dubie: *quo populi colendi velut hæreditaria cura sibi à majoribus tradita esset.*

certare socii civesque, utri recuperatæ arcis suum decus facerent. dux uterque suos adhortatur. Trepidare tum hostes, nec ulli satis rei, præterquam loco fidere. trepidantibus inferunt signa Romani, sociique. Jam in vestibulum perruperant templi, quum P. Valerius, inter primores pugnam ciens, interficitur. P. Volumnius consularis vidit cadentem. is dato negotio suis, ut corpus obtegerent, ipse in locum vicemque consulis provolat. Præ ardore impetuque tantæ rei sensus non pervenit ad militem: prius vicit, quam se pugnare sine duce sentiret. Multi exulum, cæde sua fœdavere templum, multi vivi capti. Herdonius interfectus. Ita Capitolium recuperatum. De captivis, ut quisque liber aut servus esset, suæ fortunæ à quoque sumptum supplicium est. Tusculanis gratiæ actæ: Capitolium purgatum atque lustratum. In consulis domum plebes quadrantes, ut funere ampliore efferretur, jactasse fertur. Pace parta, instare tum tribuni Patribus, ut P. Valerii fidem exolverent: instare Claudio, *ut Collegæ Deos manes fraude liberaret, agi de lege sineret.* Consul, *antequam collegam sibi subrogasset*, negare *passurum agi de lege.* Hæ tenuere contentiones usque ad comitia consulis subrogandi. Decembri mense summo Patrum studio L. Quintius Cincinnatus pater Cæsonis consul creatur, qui magistratum statim occiperet. Perculsa erat plebes consulem habitura iratum, potentem favore Patrum, virtute sua, tribus liberis, quorum nemo Cæsoni cedebat magnitudine animi; consilium & modum adhibendo, ubi res poscere, priores erant. Is ut magistratum iniit, assiduis concionibus pro tribunali, non in plebe coërcenda, quam senatu castigando, vehementior fuit. *cujus ordinis languore, perpetui jam tribuni plebis, non ut in republica populi Romani, sed ut in perdita domo, lingua, criminibusque regnarent. Cum Cæsone filio suo virtutem, constantiam, omnia juventutis bella domique decora pulsa ex urbe Romana, & fugata esse. loquaces, seditiosos, semina discordiarum, iterum atque tertium* tribu-

19

tribunos peßimis artibus regia licentia vivere. Aulus, inquit, *ille Virginius, quia in Capitolio non fuit, minus ſupplicii, quam Ap. Herdonius meruit? plus hercule aliquanto, qui vere rem æſtimare velit. Herdonius, ſi nihil aliud, hoſtem ſe fatendo prope denunciavit, ut arma caperetis: hic negando bella eſſe, arma vobis ademit, nudoſque ſervis veſtris & exulibus objecit. Et vos (C. Glaudii pace, & P. Valerii mortui loquar) prius in clivum Capitolinum ſigna intuliſtis, quam hos hoſtes de foro tolleretis? Pudet Deorum hominumque. quum hoſtes in arce, in Capitolio eſſent, exulum & ſervorum dux profanatis omnibus in cella Jovis optimi maximi habitaret, Tuſculi antequam Romæ ſumpta ſunt arma. In dubio fuit, utrum L. Mamilius Tuſculanus dux, an P. Valerius, & C. Claudius conſules Romanam arcem liberarent, & qui ante Latinos, ne pro ſe quidem ipſis, quum in finibus hoſtem haberent, attingere arma paſſi ſumus; nunc, niſi Latini ſua ſponte arma ſumpſiſſent, capti & deleti eramus. Hoc eſt, tribuni, auxilium plebi ferre? inermem eam hoſti trucidandam objicere? Scilicet, ſi quis vobis humilinus homo de veſtra plebe, quam partem, veluti abruptam à cætero populo veſtram patriam peculiaremque remp. feciſtis, ſi quis ex his domum ſuam obſeſſam à familia armata nunciaret, ferendum auxilium putaretis. Iupiter optimus maximus, exulum atque ſervorum ſeptus armis, nulla humana ope dignus erat? & hi poſtulant, ut ſacroſancti habeantur, quibus ipſi Dii neque ſacri, neque ſancti ſunt. At enim divinis humanique obruti ſceleribus, legem vos hoc anno perlaturos dictitatis? Tum hercule illo die quo ego conſul ſum creatus, nulle geſta reſpub. eſt, pejus multo quam cum P. Valerius conſul periit, ſi tuleritis. Jam primum omnium*, inquit, *Quirites, in Volſcos & Æquos mihi atque collegæ legiones ducere, in animo eſt. Neſcio quo fato, magis bellantes quam pacati propitios habemus Deos. quantum periculum ab illis populis fuerit, ſi Capitolium ab exulibus obſeſſum ſciſſent, ſuſpicari de præterito, quam re ipſa experiri eſt melius.* Moverat plebem oratio conſulis: credi Patres reſtitutam credebant rempublicam: conſul alter, comes animoſior quam auctor, ſuſcepiſſe collegam priorem actionem tam gravis rei facile paſſus,

& in peragendis consularis officii partem ad se vindicabat. Tum tribuni eludentes velut vana dicta, persequi quærendo, *quonam modo exercitum eductari consules essent, quos delectum habere nemo passurus esset? Nobis vero*, inquit Quintius, *nihil delectu opus est, quum, quo tempore P. Valerius ad recipiendum Capitolium arma plebi dedit, omnes in verba juraverint, conventuros se jussu consulis, nec injussu abituros. Edicimus*

In peragendis consiliis consularet.] Conjectura hæc Sigonii ex libro manu exarato, qui exhibebat: *in peragendis consularibus consularem of. p.* Quam & dederunt omnem Campanus & Andreas, nisi quod *consularis*. Vtra lectio sit sanior, digitis micare nihil attinet, cum utrumque sensus refutet. Mogunt.: *passus, peragendi consularis officii*. Quinctium vult Sigonius principem fuisse consiliorum, collegam in exsequendis iis non defuisse. Atqui majoris est animi laudisque, generosum & audax consilium in actum deducere, quam concipere idem & promere. Livius omnino vult Quinctium solum hanc actionem & suscepisse & peregisse; collegam quidem favisse & suscipienti & peragenti, neque impedisse, sed juvisse parum aut nihil; in aliis vero, quæ solenni more atque ordine consules administrabant, nomen sui magistratus probasse. Becharius, Venet., Ascensius, Iuntas, Gryphius: *in peragendis consularis officii partem ad se vindicabat*. Flor. *Peragentis*. Voss. *Peragendis consularis consularem*. Helm. *Peragendis consularibus consularem*. Possumus explicare, ut *peragenda consularis officii*, intellectu frequentissimo & *negotia*, sint quæ vulgo à consulibus geruntur, quæ ordinaria sunt officii atque administrationis consularis. Ita solet uti Livius participiis pro orationibus finitis. Lib. 3. *Ut demptum de vi magistratus populi libertati adjiceret*. id est, quod dempsisset. Lib. 4. *Refellit falsum imaginis titulum lege cautum, ne tribunis collegam adoptare liceret*, i. quod cautum erat. Lib. 27. *Liberatas religione mentes turbavit rursus nuntiatus, Frusinone infantem natum esse quadrimo parem*. Lib. 28. *Post Hasdrubalis exercitum cum duce deletum, cedendoque in angulum Bruttiorum caterâ Italia concessum*. Lib. 29. *Libris Sibyllinis propter crebrius eo anno de cœlo lapidatum inspectis*. Et sic *exsequenda belli*, Lib. 27 *Hasdrubal & Mago venere, ferum post male gestam rem auxilium, consilio in cætera exsequenda belli haud parum oportuni*. Sententia est ergo: non contendens cum collega de actione contra tribunos suscipienda, sed facile hanc eximiam illi concedens, in iis, quæ præter actiones hujusmodi extraordinarias, graves & invidiosas, consularis sunt officii, partem ejusdem officii capessebat, in iisque consulem se demonstrabat. Postrema hac phrasi utitur & lib. 9. *Summum flagitium fore, si alterum exercitum utriusque victoria compotem sinerent fieri, nec ad se sui belli vindicarent decus*. Blanditur tamen ex priori lectione formatum: *in peragendo censu consularis officii partem*. Nam censum eo anno actum testis Livius cap. 22. lustrum propter Capitolium captum, consulem occisum condi religiosum fuisse. Is census cœptus haud dubie fuerat à Coss. C. Claudio, P. Valerio: sed interruptus tumultu servili. Quo compresso repetiit, & peregit censum Claudius, interim dum collega Valerio subrogatus partim luctatur cum tribunis, partim judicia ἐκ πολλῶν παρειλκυσμένα χρόνων δι' ὅλης ἡμέρας ἐπὶ βημάτων καθεζόμενος, ut ait Dionysius, celebrat, ita moderate, ut nemo nec provocationem, nec tribunos, nec legem Terentillam desideraret.

tribunos pessimis artibus regia licentia vivere. Aulus, inquit, *ille Virginius, quia in Capitolio non fuit, minus supplicii, quam Ap. Herdonius meruit? plus hercule aliquanto, qui vere rem æstimare velit. Herdonius, si nihil aliud, hostem se fatendo prope denunciavit, ut arma caperetis: hic negando bella esse, arma vobis ademit, nudosque servis vestris & exulibus objecit. Et vos (C. Claudii pace, & P. Valerii mortui loquar) prius in clivum Capitolinum signa intulistis, quam hos hostes de foro tolleretis? Pudet Deorum hominumque. quum hostes in arce, in Capitolio essent, exulum & servorum dux profanatis omnibus in cella Jovis optimi maximi habitaret, Tusculi antequam Romæ sumpta sunt arma. In dubio fuit, utrum L. Mamilius Tusculanus dux, an P. Valerius, & C. Claudius consules Romanam arcem liberarent, & qui ante Latinos, ne pro se quidem ipsis, quum in finibus hostem haberent, attingere arma passi sumus; nunc, nisi Latini sua sponte arma sumpsissent, capti & deleti eramus. Hoc est, tribuni, auxilium plebi ferre? inermem eam hosti trucidandam objicere? Scilicet, si quis vobis humilimus homo de vestra plebe, quam partem, veluti abruptam à cætero populo vestram patriam peculiaremque remp. fecistis, si quis ex his domum suam obsessam à familia armata nunciaret, ferendum auxilium putaretis. Iupiter optimus maximus, exulum atque servorum septus armis, nulla humana ope dignus erat? & hi postulant, ut sacrosancti habeantur, quibus ipsi Dii neque sacri, neque sancti sunt. At enim divinis humanisque obruti sceleribus, legem vos hoc anno perlaturos dictitatis? Tum hercule illo die quo ego consul sum creatus, male gesta respub. est, pejus multo quam cum P. Valerius consul periit, si tuleritis. Jam primum omnium*, inquit, *Quirites, in Volscos & Æquos mihi atque collegæ legiones ducere, in animo est. Nescio quo fato, magis bellantes quam pacati propitios habemus Deos. quantum periculum ab illis populis fuerit, si Capitolium ab exulibus obsessum scissent, suspicari de præterito, quam re ipsa*
20 *experiri est melius.* Moverat plebem oratio consulis: erecti Patres restitutam credebant rempublicam: consul alter, comes animosior quam auctor, suscepisse collegam priorem actionem tam gravis rei facile passus,

8 in

g in peragendis consularis officii partem ad se vindicabat. Tum tribuni eludentes velut vana dicta, persequi quærendo, *quonam modo exercitum educturi consules essent, quos delectum habere nemo passurus esset? Nobis vero*, inquit Quintius, *nihil delectu opus est, quum, quo tempore P. Valerius ad recipiendum Capitolium arma plebi dedit, omnes in verba juraverint, conventuros se jussu consulis, nec injussu abituros. Edicimus*

g *In peragendis consiliis consulares.*] Conjectura hæc Sigonii ex libro manu exarato, qui exhibebat: *in peragendis consulariis consularem of. p.* Quam & dederunt omnem Campanus & Andreas, nisi quod *consularis*. Vtra lectio sit sanior, digitis micare nihil attinet, cum utrumque sensus refutet. Moguntini: *passus, peragendi consularis officii.* Quinctium vult Sigonius principem fuisse consiliorum, collegam in exsequendis iis non defuisse. Atqui majoris est animi laudisque, generosum & audax consilium in actum deducere, quam concipere idem & promere. Livius omnino vult Quinctium solum hanc actionem & suscepisse & peregisse; collegam quidem favisse & suscipienti & peragenti, neque impedisse, sed juvisse parum aut nihil; in aliis vero, quæ solenni more atque ordine consules administrabant, nomen sui magistratus probasse. Becharius, Venet, Ascensius, Iuntas, Gryphius: *in peragendiu consularis officii partem ad se vindicabat.* Flor. *Peragentis.* Voss. *Peragendis consulariis consularem.* Helm. *Peragendis consularibus consularem.* Possumus explicare, ut *peragendæ consulatis officii*, intellectu frequentissimo & *negotii*, sint quæ vulgo à consulibus geruntur, quæ ordinaria sunt officii atque administrationis consularis. Ita solet uti Livius participiis pro orationibus finitis. Lib. 3. *Vt demptum de vi magistratus populi libertati adjiceret.* id est, quod dempsisset. Lib. 4. *Refellit falsum imaginis titulum lege cautum, ne tribunis collegam adoptare liceret*, i. quod cautum erat. Lib. 27. *Liberatas religione mentes turbavit rursus nuntiatum, Frusinone infantem natum esse quadrimo parem.* Lib. 28. *Post Hasdrubalis exercitum cum duce deletum, cedendoque in angulum Bruttium caterâ Italia concessum.* Lib. 29. *Libris Sibyllinis propter crebrius eo anno de cœlo lapidatum inspectis.* Et sic *exsequenda belli*, Lib. 27 *Hasdrubal & Mago venere, serum post male gestam rem auxilium, consilio in cætera exsequenda belli haud parum oportuni.* Sententia est ergo: non contendens cum collega de actione contra tribunos suscipienda, sed facile hanc eximiam illi concedens, in iis, quæ præter actiones hujusmodi extraordinarias, graves & invidiosas, consularis sunt officii, partem ejusdem officii capessebat, in iisque consulem se demonstrabat. Postrema hac phrasi utitur & lib. 9. *Summum flagitium fore, si alterum exercitum utriusque victoriæ compotem fruerent fieri, nec ad se sui belli vindicarent decus.* Blanditur tamen ex priori lectione formatum: *in peragendo censu consularis officii partem.* Nam censum eo anno actum testis Livius cap. 22. lustrum propter Capitolium captum, consulem occisum condi religiosum fuisse. Is census cœptus haud dubie fuerat à Coss. C. Claudio, P. Valerio: sed interruptus tumultu servili. Quo compresso repetiit, & peregit censum Claudius, interim dum collega Valerio subrogatus partim luctatur cum tribunis, partim judicia οὐ πολλῶν παρελκυσμάτων χρόνων δὲ ὅλης ἡμέρας ἐπὶ βήματος καθεζόμενον, ut ait Dionysius, celebrat, ita moderate, ut nemo nec provocationem, nec tribunos, nec legem Terentillam desideraret.

h *De*

cimus itaque, omnes qui in verba juraſtis, craſtina die armati ad lacum Regillum adſitis. Cavillari tum tribuni, *& populum exolvere religione velle: privatum eo tempore Quintium fuiſſe, quum ſacramento adacti ſint.* Sed nondum hæc, quæ nunc tenet ſeculum, negligentia Deûm venerat: nec interpretando ſibi quiſque jusjurandum & leges aptas faciebat, ſed ſuos potius mores ad ea accommodabat. Igitur tribuni, ut impediendæ rei nullâ ſpes erat, [h] de proferendo exercitu agere. eo magis quod & *augures juſſos adeſſe ad Regillum lacum* fama exierat: *locumque inaugurari, ubi auſpicato cum populo agi poſſet. ut quicquid Romæ vi tribuniciâ rogatum eſſet, id comitiis ibi abrogaretur. Omnes id juſſuros, quod conſules vellent. neque enim provocationem eſſe longius ab urbe mille paſſuum: & tribunos, ſi eo adveniant in alia turba Quiritium, ſubjectos fore conſulari imperio.* Terrebant hæc: ſed ille maximus terror animos agitabat, quod ſæpius Quintius dictitabat, *Se conſulem comitia non habiturum. Non ita civitatem agram eſſe, ut conſuetis remediis ſiſti poſſit. dictatore opus eſſe reipubl. ut qui ſe moverit ad ſollicitandum ſtatum civitatis, ſentiat ſine provocatione dictaturam eſſe.* Senatus in Capitolio erat. eo tribuni cum perturbata plebe veniunt. multitudo clamore ingenti, nunc conſulum, nunc Patrum fidem implorant. nec ante moverunt de ſententia conſulem, quam tribuni ſe in auctoritate Patrum futuros eſſe, polliciti ſunt. Tunc referente conſule de tribunorum & plebis poſtulatis, ſenatuſconſulta fiunt, *Neque tribuni legem eo anno ferrent, neque conſules ab urbe exercitum educerent. In reliquum magiſtratus continuari, & eoſdem tribunos refici, judicare Senatum contra rempublicam eſſe.*

h *De proferendo exercitu agere.*] Lipſius deleta voce: *de proferenda agere.* Sed ipſum *impedire* nihil eſt aliud quam *proferre*, neque enim volebant, nunquam delectum habeti, ſed non tum habeti, nec prius, quam ipſi, quæ cupe.ent, à Patribus impetraſſent. Cogita an ſcribi poſſit: *de perterrendo exercitu agere.* Quum enim impediré non poſſent, quin juniores reverentia priſtini ſacramenti nomina darent, & exercitus conſcriberetur; id egerunt, ut eundem exercitum, quaſi ea de cauſa educerent conſules, ut præſidia libertatis ipſum abolere ſibi cogerent, vano metu perterreret, ſi forte hic metus religionem vinceꝛ

esse. Consules fuere in Patrum potestate, tribuni reclamantibus consulibus refecti. Patres quoque ne quid cederent plebi, & ipsi L. Quintium consulem reficiebant. Nulla toto anno vehementior actio consulis fuit. *Mirer*, inquit, *si vana vestra, Patres conscripti, ad plebem auctoritas est? Vos elevatis eam, quippe quia plebs senatusconsultum in continuandis magistratibus solvit, ipsi quoque solutum vultis, ne temeritati multitudinis cedatis: tanquam id sit plus posse in civitate, plus licentiæ ac licentiæ habere. levius enim, vaniusque profecto est, sua decreta & consulta tollere, quam aliorum. Imitamini, Patres conscripti, turbam inconsultam: & qui exemplo aliis esse debetis, aliorum exemplo peccetis potius, quam alii vestro recte faciant; dum ego ne imiter tribunos, nec me contra Senatusconsultum consulem renunciari patiar. Te vero, C. Claudi, adhortor, ut & ipse populum Rom. hac licentia arceas: & de me hoc tibi persuadeas, me ita acceptarum, ut non honorem meum à te impeditum, sed gloriam spreti honoris auctam, invidiamque quæ ex continuato eo impenderet, levatam putem.* Communiter inde edicunt, *Ne quis L. Quintium consulem faceret. si quis fecisset, se id suffragium non observaturos.* [a] Consules creati Q. Fabius Vibulanus tertium, & L. [illegible] Maluginensis. Census actus eo anno. Lustrum propter Capitolinum captum, consulem occisum, condi solitum non fuit. [i] Q. Fabio, L. Cornelio consulibus, principio anni statim res turbulentæ. Instigabant plebem tribuni. bellum ingens à Volscis & Æquis Latini atque Hernici nunciabant. jam Antii Volscorum legiones esse: & ipsam coloniam ingens metus erat defecturam. ægreque impetratum à tribunis, ut bellum præverti sinerent. [a] Consules inde partiti provincias.

Fabio

vincetet. Ideo mox: *Terrebant hæc: sed illa maximus terror animos agitabat, quod sapius Quintius dictitabat.*

i *Q. Fabio & L. Cornelio Coss.*] Florentinus ignorat copulam.

VARIORUM.

i *Coss. creati Q. Fabius Vibulanus III.*] Non est dubium, quin de eo Fabio loquatur, cujus ab initio hujus libri mentio, & cujus bis à Livio omissum cognomen est. *Glareau.*

GRONOVII.

a *Consules inde partiti provincias.*] Est lib. 23. 26. ubi vulgo legebatur: *nihil*

Fabio ut Antium legiones duceret, datum: Cornelio ut Romæ præsidio esset, ne qua pars hostium, qui Æquis mos erat, ad populandum veniret. Hernici & Latini jussi milites dare ex fœdere: duæque partes sociorum in exercitu, tertia civium fuit. Postquam ad diem præstitutum venerunt socii, consul extra portam Capenam castra locat. inde lustrato exercitu Antium profectus, haud procul oppido, stativisque hostium consedit. Ubi quum Volsci, quia nondum ab Æquis venisset exercitus, dimicare non ausi, quemadmodum quieti vallo se tutarentur, pararent; postero die Fabius non permistam unam sociorum civiumque, sed trium populorum tres separatim acies circa vallum hostium instruxit. Ipse erat medius cum legionibus Romanis. inde signum observare jussit, ut pariter & socii rem inciperent, referrentque pedem, si receptui cecinisset.[b] equites item suæ cuique parti post principia collocat. Ita trifariam adortus castra circumvenit: & quum undique instaret, non

hilo segnius in Hispania bellum erat, sed ad eam magis diem prosperum Romanis. P. & Cn. Scipiones ita inter se partiti copias, ut Cn. terra, P. mari navibusque rem gereret. Sed restituimus ex optimis libris: *prosperum Romanis Publio & Cnæo Scipionibus ita inter se partitis copias.* Ea res mihi suspicionem movit, passim idem genus mendi irrepsisse. Itaque dubitabam an non hic quoque fuerit: *Consulibus inter se partitis provincias, Fabio, ut Antium legiones duceret, datum; Cornelio ut Romæ præsidio esset.* Quin & supra hoc libro cap. 10. *Vt hæc dicta in senatu sunt, delectus indicitur, consulibus belli administrationem inter se dispartiri jussis, alteri ut Volsci, alteri ut Æqui provincia esset.* Sed dubitabam tantum, nec ea propter cum quoquam litigabo. Plura occurrent hujusmodi, quæ in tempore tangemus.

b *Equites item suæ cuique parti post principia collocat.*] Legendum est *sua.* Vt ad *principia* referatur: quamquam & *suos* vel *suæ quemque* aut *suæ quosque* scribere potuerit, ut ad equites referret. Ita enim dicimus: *suam rem cuique domino tribuere*, aut *suo quidque domino tribuere*: non *suum quidque* aut *suo cuique.* Varro de re rust. 1, 7. *quæ suo quidque loco sunt posita, ea minus loci occupant.* Cæsar 7. Gall. *Divisum senatum, divisum populum in suas cujusque eorum clientelas.* Livius supra: *neque suum cuique jus modum faciebat.* Hinc noscas apud Virgilium ecl. VII. *Strata jacent passim sua quæque sub arbore poma*, non modo delirare G. Canterum, quia *sua* κατ' συνεκφώνησιν una syllaba, & auferendi casu accipit, sed nihilo minus viros doctissimos, cum *sua* nominativo quidem plurali prolatum, *quæque* tamen etiam defendunt. Non potuit aliter Virgilius dicere quam, *sua quæque sub arbore poma.* Livius lib. 25, 17. *Motibusque armorum & corporum suæ cuique genti adsuetis.* Scribe *unicuique genti.*

VARIO-

non sustinentes impetum, Volscos vallo deturbat. Transgressus inde munitiones, pavidam turbam inclinatamque in partem unam castris expellit. Inde effuse fugientes eques, cui superare vallum haud facile fuerat, quum ad id spectator pugnæ astitisset, libero campo adeptus parte victoriæ fruitur, territos cædendo. Magna & in castris & extra munimenta cædes fugientium fuit: sed præda major, quia vix arma secum efferre hostis potuit, deletusque exercitus foret, ni fugientes silvæ texissent. Dum ad Antium hæc geruntur, interim Æqui robore juventutis præmisso, arcem Tusculanam improviso nocte capiunt: reliquo exercitu haud procul mœnibus Tusculi consident, ut distenderent hostium copias. Hæc celeriter Romam, ab Roma in castra Antium perlata, movent Romanos haud secus, quam si Capitolium captum nunciaretur. adeo & recens erat Tusculanorum meritum, & similitudo ipsa periculi, reposcere datum auxilium videbantur. Fabius omissis omnibus, prædam ex castris raptim Antium convehit. Ibi modico præsidio relicto, citatum agmen Tusculum rapit. nihil præter arma & quod cocti ad manum fuit cibi, ferre militi licuit. Commeatum ab Roma consul Cornelius subvehit. Aliquot menses Tusculi bellatum. parte exercitus consul castra Æquorum oppugnabat: partem Tusculanis dederat ad arcem recuperandam. Vi nunquam eo subire potuit. fames postremo inde detraxit hostem. Quo postquam ventum ad extremum est, inermes nudique omnes sub jugum ab Tusculanis missi. hos ignominiosa fuga domum se recipientes, Romanus consul in Algido consecutus, ad unum omnes occidit. Victor ad Columen (id loco nomen est) [1] exercitu relicto, castra locat. Et alter consul, postquam mœnibus Romanis jam pulso hoste periculum esse desierat, & ipse ab

VARIORUM.

1 *Exercitu relicto.*] Recte Sabellicus vidit *tò relicto* hic locum non obtinere. Ego aut *relato* scriberem, aut *reducto*, Rubenius.

ab Roma profectus. Ita bifariam conſules ingreſſi hoſtium fines, ingenti certamine hinc Volſcos, hinc Æquos populantur. Eodem anno deſciſſe Antiates, apud pleroſque auctores invenio. L. Cornelium conſulem id bellum geſſiſſe, oppidumque cepiſſe; certum affirmare, quia nulla apud vetuſtiores ſcriptores ejus rei mentio
24 eſt, non auſim. Hoc bello perfecto tribunicium domi bellum Patres territat. Clamant fraude fieri, quod foris teneatur exercitus: fruſtrationem eam legis tollendæ eſſe. ſe nihilominus rem ſuſceptam peracturos. Obtinuit tamen P. Lucretius præfectus urbis, ut actiones tribuniciæ in adventum conſulum differrentur. Erat & nova exorta cauſſa motus. A. Cornelius, & Q. Servilius quæſtores, M. Volſcio, quod falſus haud dubie teſtis in Cæſonem extitiſſet, diem dixerant. multis enim emanabat indiciis, neque fratrem Volſcii, ex quo ſemel fuerit æger, unquam non modo viſum in publico, ſed ne aſſurrexiſſe quidem ex morbo, multorumque tabe menſium mortuum: nec his temporibus, in quæ teſtis crimen conjeciſſet, Cæſonem Romæ viſum: affirmantibus, qui una meruerant, ſecum eum tum frequentem ad ſigna ſine ullo commeatu fuiſſe, ni ita eſſet, multi privatim ferebant Volſcio judicem. Quum ad judicium ire non auderet, omnes eæ res in unum congruentes, haud magis dubiam damnationem Volſcii, quam Cæſonis Volſcio teſte fuerat, faciebant. In mora tribuni erant, qui comitia quæſtores habere de reo, niſi prius habita de lege eſſent, paſſuros negabant. ita extracta utraque res in conſulum adventum eſt. Qui ubi triumphantes victore cum exercitu urbem inierunt, quia ſilentium de lege erat, perculſos magna pars credebant tribunos. At illi (etenim extremum anni jam erat) quartum affectantes tribunatum, in comitiorum diſceptationem ab lege certamen averterant. & quum conſules nihilo minus adverſus continuationem tribunatus, quam ſi lex minuendæ ſuæ majeſtatis cauſſa promulgata ferretur,

tur, tetendissent, victoria certaminis penes tribunos fuit. Eodem anno Æquis pax est petentibus data. Census, res priore anno inchoata, perficitur: idque lustrum ab origine urbis decimum conditum. Fuerunt censa civium capita, centum triginta duo millia quadringenta novem. Consulum magna domi bellique eo anno gloria fuit: quod & foris pacem peperêre, & domi, etsi non concors, minus tamen quam alias infesta civitas fuit. L. Minucius inde, & C. Nautius consules facti, duas re- 25
siduas anni prioris causas exceperunt. Eodem modo consules legem, tribuni judicium de Volscio impediebant; sed in quæstoribus novis major vis, major auctoritas erat. Cum [2] M. Valerio Valerii filio, Volesi nepote, quæstor erat T. Quintius Capitolinus, qui ter consul fuerat. Is quoniam neque Quintiæ familiæ Cæso, neque reipubl. maximus juvenum restitui posset, falsum testem, qui dicendæ causæ innoxio potestatem ademisset, justo ac pio bello persequebatur. [a] Quum Virginius maximè & tribuni de lege agerent, duûm mensium spatium consulibus datum est ad inspiciendam legem: ut, cum edocuissent populum, quid fraudis occultæ ferretur, sinerent deinde suffragium inire. hoc intervalli datum, res tranquillas in urbe fecit. [3] Nec diuturnam quietem

2 *M. Valerio Valerii filio Volusi nep.*] Supra duos Marcos Valerios mortuos legimus; unum ad lacum Regillum, alterum augurem in pestilentia: quorum unus paret, alter filius fuit. Qui verò nunc Quæstor esse dicitur, is est proculdubio, qui biennio post Consul in Capitolinis tabulis *Manii filius, Volusi nepos* dicitur. Lego itaque *M. Valerio M' F. Volusi nepote.* Neque enim cum quis nominabatur, à patris nomine gentilicio, sed à prænomine ostendebatur. *Sig.*

3 *Nec diuturnam quietem Æqui dederunt.*] Valerius Max. lib. 2. cap. 2. cum Æquicolis hoc bellum fuisse ait. Quare lector secum perpendat, num Æquicoli, aut Æquicolæ cum Æquis idem sit populus, an apud Valerium menda. Cum Livio enim concordat in nomine Dionysius. *Glarean.*

GRONOVII.

a *Quum Virginius maxime & tribunis.*] Repone cum Mss. & Aldina: *Quum Virginius maxime & tribuni.* Quia tribunus erat ipse Virginius, putaverunt non bene dici: *Virginius & tribuni.* At notum est illud: Ζεὺς καὶ θεοί. Plautus Captiv. *Iovi deisque ago gratias.* Petronius.: *Pindarus novemque Lyrici.* Sic lib. 9, 15. *An consulum Papiriique præcipuum id decus sit.* Ita omnes calamo exarati: quod quibus insolens videbatur, ita mutarunt: *Consulis Papirii.* Idem genus non intellectum lib. 30, 12. *Missi Syphace & captivis, easque urbes*

tem Æqui dederunt. qui rupto fœdere, quod ictum erat priore anno cum Romanis, imperium ad Gracchum Cloelium deferunt. is tum longe princeps in Æquis erat. Graccho duce in Lavicanum agrum, indè in Tusculanum hostili populatione veniunt, plenique præda in Algido castra locant. In ea castra Q. Fabius, P. Volumnius, A. Postumius legati, ab Roma venerunt questum injurias, & ex fœdere res repetitum. eos Æquorum imperator, *quæ mandata habeant ab senatu Romano, ad quercum jubet dicere. se alia interim acturum.* quercus ingens arbor prætorio imminebat, [1] cujus umbra opaca sedes erat. Tum ex legatis unus abiens, *& hæc*, inquit, *sacrata quercus, & quicquid Deorum est, audiant fœdus à vobis ruptum: nostrisque & nunc querelis adsint, & mox armis, quum Deorum hominumque simul violata jura exequemur.* Romam ut redîre legati, senatus jussit alterum consulem contra Gracchum in Algidum exercitum ducere: alteri populationem finium Æquorum provinciam dedit. Tribuni suo more impedire delectum. & forsitan ad ultimum impediissent; sed
26 novus subito additus terror est. Vis Sabinorum ingens prope ad mœnia urbis infesta populatione venit. fœdati agri, terror injectus urbi est. Tum plebs benignè arma cepit, reclamantibus frustra tribunis, magni duo exercitus scripti. alterum Nautius contra Sabinos duxit: castrisque ad Eretum positis, per expeditiones parvas [b] plerumque nocturnis incursionibus, tantam vastitatem in Sabino agro reddidit, ut comparati ad eam propè intacti

Numidia. Hæc vetus lectio est. Quoniam vero captivus & ipse Syphax, fecerunt: *Misso Syphace & cæteris captivis, urbes.*

b *Plerumque nocturnis incursionibus.*] Plures scripti: *incursibus.* Ipse lib. 25. de Masinissa: *Noctibus quoque sæpe incursu repentino in portis valloque trepidatum est, nec aut locus aut tempus ullum vacuum à metu ac sollicitudine erat Romanis.* Tacitus 4. ann. *Non gravi nec uno incursu confectandum hostem vagum.* Lib. 3. histor. *Igitur repentino incursu Antonius stationes hostium irrupit.* Sustineo tamen quia intelligo in Fl. optimo esse *incursionibus.*

VARIORUM.

1 *Cujus umbra opaca sedes erat.*] Nisi subintelligamus, ut fit, *sub umbra opaca:* aut per *sedem.* Clælii tentorium accipiamus, non hercle video quid sibi hæc verba velint. *Glarean.*

2 *Mus*

tacti bello fines Romani viderentur. Minucio neque fortuna nec vis animi eadem in gerendo negotio fuit. nam quum haud procul ab hoste castra posuisset, nulla magnopere clade accepta castris se pavidus tenebat. Quod ubi senserunt hostes, crevit ex metu alieno, ut fit, audacia: & nocte adorti castra, postquam parum vis aperta profecerat, [2] munitiones postero die circumdant. quæ priusquam undique vallo objecto clauderent exitus, quinque equites inter stationes hostium emissi, Romam pertulere, consulem exercitumque obsideri. [a] Nihil tam nec inopinatum, nec insperatum accidere potuit. Itaque tantus pavor, tanta trepidatio fuit, quanta, si urbem, non castra hostes obsiderent. Nautium consulem arcessunt, in quo quum parum præsidii videretur, dictatoremque dici placeret, qui rem perculsam restitueret; L. Quintius Cincinnatus consensu omnium dicitur. (Operæ pretium est audire, qui omnia præ divitiis humana spernunt, neque honori magno locum, neque virtuti putant esse, nisi ubi effuse affluant opes). [3] Spes unica imperii populi Romani L. Quintius, trans Tiberim, contra eum ipsum locum, ubi nunc navalia sunt, quatuor jugerum

2 *Munitiones circumdant.*] Hoc expressit Dionysius his verbis: περιετάφρευέ τε καὶ περιεχαράκου, id est, *fossa valloque castra Romana circumdedit*, vel *munitiones castris objecit.* Sigonius.

3 *Spes unica imperii Romani.*] Ita ferè est ubique locorum: Regnorum rerumque publ. lumen columenque consistit in viro uno atque altero. De Q. Fabio Max. notus Ennii versus: *Vnus homo nobis cunctando restituit rem.* Salust. cap. 53. Catil. *Mihi multa agitanti, constabat paucorum civium egregiam virtutem cuncta patravisse*, &c. Idem fine Iugurth. belli, de Mario: *Ea tempestate spes atque opes civitatis in illo sita.* Gruter.

GRONOVII.

a *Nihil tam necopinatum nec tam insperatum accidere potuit.*] Ab Rhenano est immemore pleonasmi, quo gaudet in his negationem geminare Livius. Vt lib. 2. *Nolle successum, non Patribus, non consulibus.* Hoc libro supra: *Nemo, non lingua, non manu, promptior.* Lib. 4. *Non ante unquam Volscos, nec ducibus legendis, nec exercitui scribendo, intentiores fuisse.* Et persæpe alibi. Sit igitur cum Mss. & editionibus antiquis: *Nihil tam nec inopinatum, nec insperatum.* Nihil planius. Tamen & hic Sigonius cupressum appingit, infertque: *Nihil nec tam inopinatum, nec tam insperatum.* Quid opus? aut quod decus in τοῦ *tam* repetitione? Sic statim veteres: *tantus pavor, tanta trepidatio.* Non *tantaque.* At inferius ex eodem Sigoniano nostrisque scriptis, sed & edd. antiquis auge: *Dictatorem eum legati gratulantes consalutant.*

rum colebat agrum, quæ prata Quintia vocantur. Ibi ab legatis, seu fossam fodiens [b] palæ innixus, seu quum araret; operi certè, id quod constat, agresti intentus; salute data invicem redditaque, rogatus *ut quod bene verteret ipsi, reique publicæ, togatus mandata senatus audiret.* admiratus, rogitansque, *satin' salva essent omnia*, togam propere è tugurio proferre uxorem Racíliam jubet. Qua simul, absterso pulvere ac sudore, velatus processit; [1] dictatorem eum legati gratulantes consalutant: in urbem vocant: qui terror sit in exercitu, exponunt. Navis Quintio publicè parata fuit, transvectumque tres obviam egressi filii excipiunt. inde alii propinqui atque amici, tum Patrum major pars. Ea frequentia stipatus, antecedentibus lictoribus deductus est domum, & plebis concursus ingens fuit. sed ea nequaquam tam læta Quintium vidit; & imperii nimium, & virum in ipso imperio vehementiorem rata. Et illa quidem nocte nihil
27 præterquam vigilatum est in urbe. Postero die dictator, quum ante lucem in forum venissent, magistrum equitum dicit [2] L. Tarquitium patriciæ gentis, sed qui quum stipendia

b *Bipalio innixus.*] Archetypi lectio, *palo*, inquit Rhenanus, & sensum, L. Quinctium inclinasse in palum, qui forte illic erat terræ infixus. Ergo etiam, Veteres libri omnes *palo*, quod etiam ante se Rhenanus docuerit, subnotat Sigonius. Vere illi, sed iidem ambo monere poterant, non modo scriptis legi in omnibus *palo*, sed etiam omnibus in editis ab Andrea usque ad Moguntinos. Hi quum in margine Ascensii vidissent, *Pale* aut *Bipalio* melius forsan, (quod & Saveterius expressit) pejus elegerunt. Nam, *pala innixus*, scribendum. Stare otiosum, inclinatum ad palum forte terræ infixum, quasi Claudii Cæsaris poplites haberet, & tantum oculos operi rustico præstare non erat tam duri viri. Nec stando inclinatis ad palum fodiuntur fossæ, sed palæ incumbentibus seu incurvis palam strenue moventibus. Plautus Pœnulo: *Palas vendendas sibi ait & mergas datas, Vt hortum fodiat, atque ut frumentum metat.* Cato in rusticis instrumentis ponit *palas quatuor, rutra quinque, rastros quadridentes duos.* Columella lib. 10. *Tunc mihi ferrato versetur robore pala Dulcis humus, si jam pluviis defossa madebit.*

VARIORUM.

1 *Dictatorem eum.*] Dionysius dicit, & ad dictaturam, & ad consulatum, à legatis ex agro vocatum. Sed ad quamcunque dignitatem vocatus sit, satis liquet, ea tempestate virtutem hominibus ornamento fuisse, non divitias; nec eo tempore paupertatem cuiquam dedecori fuisse, nisi huic, qui eam fortiter ferre non posset. *Godelev.*

2 *Tarquinium patricia gentis.*] In tabulis Capitolinis est *L. Tarquitius*. Quibus danda fides est. nam Tarquinii

pendia pedibus propter paupertatē feciſſet, bello tamen primus longe Romanæ juventutis habitus eſſet. Cum magiſtro equitum in concionem venit, juſtitium edicit, claudi tabernas tota urbe jubet, vetat quemquam privatę quicquam rei agere. Tum quicunq; ætate militari eſſent, armati cum cibariis in dies quinque coctis, valliſq; duodenis, ante ſolis occaſum Martio in campo adeſſent. quibus ætas ad militandum gravior eſſet, vicino militi, dum is arma pararet, vallumq; peteret, cibaria coquere juſſit. Sic juventus diſcurrit ad vallum petendum. ſumpſere, unde cuique proximum fuit: prohibitus nemo eſt: impigreque omnes ad edictum dictatoris præſto fuere. Inde compoſito agmine, [a] non itineri magis apto, quam prælio, ſi res ita tuliſſet, legiones ipſe dictator, magiſter equitum ſuos equites ducit. In utroque agmine, quas tempus ipſum poſcebat, adhortationes erant: *adderent gradum, maturato opus eſſe, ut nocte ad hoſtem pervenire poſſent, conſulem exercitumque Romanum obſideri. tertium diem jam clauſos eſſe: quid quæque nox aut dies ferat, incertum eſſe: puncto ſæpe temporis maximarum rerum momenta verti. accelera ſignifer, ſequere miles*, inter ſe quoque gratificantes ducibus clamabant. media nocte in Algidum perveniunt: & ut ſenſere ſe jam prope hoſtes eſſe, ſigna conſtituunt. Ibi dictator quantum nocte proſpici poterat, equo circumvectus, contemplatuſque qui tractus caſtrorum, quæque forma eſſet, tribunis militum imperavit, ut ſarcinas in unum conjici jubeant. militem cum armis valloque redire in ordines ſuos. facta, quæ imperavit. Tum quo fuerat ordine in via, exercitum omnem longo agmine circumdat hoſtium caſtris, & ubi ſignum datum ſit, clamo- 28

ex urbe exacti omnes fuerant. Et de Tarquinio non dixiſſet, *patricia gentis*, cum id ſatis conſtaret. *Sigonius.*

GRONOVII.

a *Non itineri magis apto.*] Aut *commodo* aut *apto* videntur abundare. Sed oportune tres Pall. & Voſſ. *Non itineri magis apti quam prælio.* Vt referatur ad dictatorem & magiſtrum equitum: & intelligas quo habitu duces, eodem & milites fuiſſe: denique in fine ſcribas, *ducunt.* Durius enim forte in hoc propius reſpexiſſe.

clamorem omnes tollere jubet. clamore sublato, antè se quemque ducere fossam, & jacere vallum. Edito imperio, signum secutum est. jussa miles exsequitur, clamor hostes circumsonat. Superat inde castra hostium, & in castra consulis venit: alibi pavorem, alibi gaudium ingens facit. Romani, civilem esse clamorem, atque auxilium adesse, inter se gratulantes, ultro ex stationibus ac vigiliis territant hostem. Consul differendum negat. *Illo clamore non adventum modo significari, sed rem ab suis cœptam: mirumque esse, ni jam exteriore parte castra hostium oppugnentur. Itaque arma suos capere; & se subsequi* jubet. Nocte initum prælium est: à [b] [1] legionibus dictatori clamore significant, ab ea quoque parte rem in discrimine esse. Jam se ad prohibenda circumdari opera Æqui parabant, quum ab interiore hoste prælio cœpto, ne per media sua castra fieret eruptio, à munientibus ad pugnantes introrsum versi, vacuam noctem operi dedêre. pugnatumque cum consule ad lucem est. Luce prima jam circumvallati ab dictatore erant, & vix adversus unum exercitum pugnam sustinebant. tum à Quintiano exercitu, qui confestim à perfecto opere ad arma rediit, invaditur vallum. hic instabat nova pugna: nihil remiserat prior. Tum ancipiti malo urgente à prælio ad preces versi, hinc dictatorem, hinc consulem orare, ne in occidione victoriam ponerent, ut inermes se inde abire sinerent. Ab consule ad dictatorem ire jussis, ignominiam infensus addidit. Gracchum Cloelium

b *Legionibus dictatoris clamore significantibus.*] Veram lectionem, præterquam una litera, & cum mala interpunctione protulit Rhenanus. Legendum enim: *Nocte initum prælium est à legionibus: dictatori clamore significant, ab ea quoque parte rem in discrimine esse.* Sic Mss. Pal. Perperam Rhenanus: *A legionibus dictatoris significant.* Nam ab illis clamorem editum acceptumque ab obsessis jam ante affirmavit: hic clamor est obsessorum, Dictatori significantium; se ad signum ab ipso datum expediti.

VARIORUM.

1 *Legionibus Dictatoris clamore significant.*] Sensus est per quam obscurus. Rem autem in discrimine esse de hostibus intelligo, quasi diceret, non ab Consulis tantum parte res hostium in discrimine erat, sed ab dictatoris quoque parte, id quod legionum clamor satis significabat. *Glareanus.*

2 Co-

Digitized by Google

lium ducem, principesque alios, vinctos ad se adduci jubet; oppido Corbione decedi; *Sanguinis se Æquorum non egere: licere abire: sed ut exprimatur tandem confessio, subactam domitamque esse gentem, sub jugum abituros.* Tribus hastis jugum fit, humi fixis duabus, superque eas transversa una deligata. sub hoc jugo dictator Æquos misit. Castris hostium receptis, plenis omnium rerum (nudos 29
enim emiserat) prædam omnem suo tantum militi dedit: consularem exercitum, ipsumque consulem increpans, *Carebis*, inquit, *præda parte, miles, ex eo hoste, cui prope præda fuisti. & tu L. Minuci, donec consularem animum incipias habere, legatus his legionibus præeris.* Ita se Minucius abdicat consulatu, jussusque ad exercitum manet. Sed adeo tum imperio meliori animus mansuete obediens erat, ut beneficii magis, quam ignominiæ hic exercitus memor, &c [2] [a] coronam auream dictatori libram pondo decreverit, & proficiscentem eum patronum salutaverit. Romæ à Q. Fabio præfecto urbis senatus habitus triumphantem Quintium, quo veniebat agmine, urbem ingredi jussit. ducti ante currum hostium duces: militaria signa prælata: secutus exercitus præda onustus. Epulæ instructæ dicuntur fuisse ante omnium domos: epulantesque cum carmine triumphali, & solennibus jocis, comissantium modo, currum secuti sunt. Eo die L. Mamilio Tusculano, approbantibus cunctis, civitas data est. Confestim se dictator magistratu abdicasset, ni comitia M. Volscii falsi testis tenuissent: ea ne impedirent tribuni, dictatoris obstitit metus. Volscius damnatus Lanuvium in exsilium abiit. Quintius sextodecimo die

[1] dicta-

2 *Coronam auream.*] Hoc est, præter gramineam & auream accepit, quæ ad honorem triumphi erat. Graminea verò ex illo gramine fiebat, ubi cives obsidione essent liberati, qua nulla nobilior. Vide de coronis militarib. Plin. l. 16. c. 4. & 3. c. 2. Gell. l. 5. c. 6. *Godelev.*

GRONOVII.

a *Coronam auream dictatori libra pondo.*] Flor. & Helm. ut ex Bor. Rhenanus *libram pondo.* Neque aliter potuisse Livium scribere demonstravimus de pecunia vetere l. 1. cap. 6.

VARIO-

Digitized by Google

[1] dictatura in sex menses accepta se abdicavit. Per eos dies consul Nautius ad Eretum cum Sabinis egregie pugnat. ad vastatos agros ea quoque clades accessit Sabinis. Minucio Fabius Quintus successor in Algidum missus. Extremo anno agitatum de lege ab tribunis est. sed quia duo exercitus aberant, ne quid ferretur ad populum, Patres tenuere. plebes vicit, ut quintum eosdem tribunos crearent. Lupos visos in Capitolio ferunt à canibus fugatos; ob id prodigium lustratum Capitolium
30 esse. Hæc eo anno gesta. Sequuntur consules, Q. Minucius, C. Horatius Pulvillus: cujus initio anni quum foris ocium esset, domi seditiones iidem tribuni, eadem lex faciebat. ulteriusque ventum foret (adeo exarserant animi) ni velut dedita opera, nocturno impetu Æquorum Corbione amissum præsidium, nunciatum esset. Senatum consules vocant, jubentur subitarium scribere exercitum, atque in Algidum ducere. Inde posito legis certamine, nova de delectu contentio exorta. vincebaturque consulare imperium tribunicio auxilio, quum alius additur terror: Sabinum exercitum prædatum descendisse in agros Romanos, inde ad urbem venire.
[2] Is metus perculit, ut scribi militem tribuni sinerent; non

VARIORUM.

1 *Dictatura se abdicavit.*] Quam sex menses juxta legem retinere potuisset. Deposuit autem omnem dignitatem, ut inanis gloriæ studium à bonis viris alienum esse doceret. Sed quo magis gloriam inanem fugit Cincinnatus, eo magis gloriam & laudem sibi peperit. *Godelev.*

GRONOVII.

2 *Is metus perculit, ut scribi.*] Lego, *perpulit*. Neque aliter infra cap. 38. *Is pavor perpulit decemviros, ut senatum consulerent.* Sane *percelli metu*, *percelli pavore*, nota & pueris: verum ad faciendum aliquid metu, non *percelli*, sed *perpelli* dicimur. Nam *percelli* est everti, subvertì, affligi; *perpelli* est adigi, permoveri ad aliquid. *Percellere ut facias* juxta est ineptum ac si dicas, *affligere ut facias*, *prosternere ut facias*. Livius lib. 2. *Illum non minæ plebis, non senatus preces perpellere unquam potuere, ut vestem mutaret.* Lib. 31. *Gomphos metu perpulit ad deditionem.* Longe aliter altero verbo utitur. Lib. 1. *Ipsius regis non tam subito pavore perculit pectus, quam magnis implevit curis.* Lib. 2. *Primo Aricinos res inopinata perculerat.* Lib. 3. *Nuncius deinde vincentibus Romanis animos auxit, & referentes gradum perculit Æquos.* Peccant in contrarium Gifanius & alii docti viri, qui *perpellere* volunt esse nonnunquam pulsando evertere, neque locis auctorum niuntur, nisi corruptis aut alienis. Veluti

non sine pactione tamen, ut quoniam ipsi quinquennium elusi essent, parvumque id plebi præsidium foret, decem deinde tribuni plebis crearentur. Expressit hoc necessitas Patribus. id modo excepere, ne postea eosdem tribunos juberent. Tribunicia comitia (ne id quoque post bellum, ut cætera vanum esset) extemplo habita. Tricesimo-sexto anno à primis tribunis plebis, decem creati sunt, bini ex singulis classibus. itaque cautum est ut postea crearentur. Delectu deinde habito, Minucius contra Sabinos profectus, non invenit hostem. Horatius, quum jam Æqui Corbione interfecto præsidio Ortonam etiam cepissent, in Algido pugnat: multos mortales

uti Plauti Epid. 4, 1, 15. *Qui mihi in Epidauro primus pudicitiam perpulit.* Neque enim negare possunt libros optimos *pepulit* habere. Trinummo 2, 2, 26. *Si animus hominem perpulit*, &c. *Si ipse animum perpulit.* Nam omnis ratio jubet illic etiam invitis libris legi *perculit*, ut voluit Lambinus. hoc enim victoris est perculisse hostem. Lex 1. ℣. 4. D. de servo corrupto, frustra opponitur: *perpulit ad delinquendum*, i. induxit, commovit, vulgari vi verbi. Apud Ciceronem de oratore 1, 10. *Cn. ipsum Carbonem, quem tu adolescens perculisti*, haud dubie scribendum est, non *perpulisti*. Vt lib. 2. *Scipionis illius, qui Tib. Gracchum perculit.* Pro Cœlio cap. 15. *Vicinum adolescentulum adspexisti? candor te hujus & proceritas, vultus oculique perculerunt*: sane pariter corruptum est: sed non scribendum, *perpulerunt*, ut voluit Lambinus, verum *pepulerunt*. Est enim Ciceroni nonnunquam *pellere* idem quod tangere, afficere, commovere. Vt in 3. de officiis de Romulo: *Species enim utilitatis animum pepulit ejus, cui cum visum esset utilius, solum se quam cum altero regnare, fratrem interemit.* Vim hujus verbi cognoscas ex his ejusdem superioribus verbis: *cum igitur aliqua species utilitatis objecta est, nos commoveri necesse est.* Lib. 4. Academ. *Quæ vis esset in sensibus, quemadmodum prima visa nos pellerent, donec appetitio ab his pulsa sequeretur.* i. admonita, sollicitata. In Oratore: *cum, ut fit, fortuito sæpe aliquid concluse apteque dicerent, quod cum animos hominum auresque pepulisset.* Pertentasset, titillasset. Superius: *aures civitatis ad hujus generis dicendi audiendi incredibilia studia convertimus.* Lib. 2. de finibus: *neque enim movere potest appetitum animi, neque illum habet ictum, quo pellat animum status hic non dolendi. Itaque in hoc eodem peccat Hieronymus. At ille pellit, qui permulcet sensum voluptate.* Livius lib. 30. *Eo fœdiora hæc videbantur Scipioni, quod ipsum in Hispania juvenem nullius formæ pepulerat captiva.* Gellius 19, 1. *quibus mens hominis prima statim specie accidentis animum rei pellitur.* Ibidem: *Qualia esse primo animi sui pulsu visa sunt sæva & aspera.* Ex his omnibus colligere est legendum esse apud Ciceronem in Bruto cap. 87. *Longi sermonis initium pepulisti, inquam, Attice, remque commovisti nova disputatione dignam*, ut Victorius edidit. non *detulisti*, ut Manucius & Lambinus: non *depulisti*, ut Gruterus. Admones nos rei non paucis expediendæ, lacessis materiam quantumvis longi sermonis. Sumpsit à Platone, cujus est in Philebo: πάλιν οὖν τὸν αὐτὸν λόγον ἀνακρουώμεθα.

b Hi

tales occidit, fugat hostem non ex Algido modo sed à Corbione Ortonaque. Corbionem etiam diruit propter
31 proditum præsidium. Deinde M. Valerius, Sp. Virginius consules facti. Domi forisque otium fuit. annona propter aquarum intemperiem laboratum est. De Aventino publicando lata lex est. Tribuni plebis iidem refecti. [b] Hi sequente anno, [1] T. Romilio, C. Veturio consulibus; legem omnibus concionibus suis celebrant, Pudere se numeri sui nequicquam aucti, si ea res æque suo biennio jaceret, ac toto superiore lustro jacuisset. Quum maximè hæc agerent, trepidi nuncii ab Tusculo veniunt, Æquos in agro Tusculano esse. Fecit pudorem recens ejus populi meritum morandi auxilii: ambo consules cum exercitu missi, hostem in sua sede in Algido inveniunt. Ibi pugnatum. supra septem millia hostium cæsa: alii fugati: præda parta ingens. Eam propter inopiam ærarii consules vendiderunt. Invidiæ tamen res ad exercitum fuit. [c] ea denique tribunis materiam crimi-

b *Hi sequente anno T. Romilio & C. Veturio.*] Pronomen *hi* cum particula copulativa deficiunt in Mss. Prænomen autem Veturio non *Cajo*, sed *Spurio* fuisse docuit Sigonius. Mox iidem scripti *celebrabant*. Sic igitur omnia refinge: *Tribuni plebis iidem refecti sequente anno T. Romilio, Sp. Veturio Coss. legem omnibus concionibus suis celebrabant. pudere se*, &c.

c *Ea denique tribunis.*] Malim: *Invidia tamen res ad exercitum fuit, & denique tribunis materiam criminandi ad plebem consules præbuit.* Vt peccatum in contrarium lib. 21, 14. ubi *& sex millia*, pro, *ea sex millia*, legebatur. Muretus è suo notavit: *eadèmque.*

VARIORUM.

1 *T. Romulio & C. Veturio Coss.*] Si uspiam alibi, certè hoc loco Livius Romanam historiam nimium decurtavit. Omittit enim L. Siccii Dentati acerrimam illam adversus Coss. actionem, ut taceam Tribunorum pleb. adversus eosdem Coss. ob nimis asperum delectum, contentionem habitam. Vnde causam, postquam Magistratu abiere, sumpsere Tribuni in jus utrumque ducendi. Est autem hic Siccius, cujus Gellius lib. 2. cap. 11. & Plinius lib. 7. cap. 28. meminere. Livius vix videtur nosse eum, quippe qui adeò frigidè posteà à Decemviris occisum referat. *Glarean.*

1 *T. Romulio, C. Veturio consulibus.*] Dionysius & Diodorus auctor est, *Romilium* esse scribendum. Quæ eadem scriptura est in Capitolinis tabulis. Veturius autem unà cum T. Romilio collega ejus post fit decemvir. Quo in magistratu Diodorus, & Capitolini scriptores prænomine *Spurii* eum afficiunt. In vulgatis autem Livii libris *L. Veturius* scribitur. Itaque ut uterque locus sibi constet, *Sp. Veturium*, utrobique vocandum censeo, siquidem, qui decemvir factus est, idem consularis erat. *Sigon.*

1 *Sp. Tar.*

criminandi ad plebem consules præbuit. [a] Itaque ergo, ut magistratu abiere, [2] Sp. Tarpeio, A. Aterio consulibus, dies dicta est. Romilio ab C. Claudio Cicerone, tribuno plebis, Veturio ab L. Allieno, ædili plebis. Uterque magna Patrum indignatione damnatus, Romilius x millibus æris. Veturius xv. millibus. Nec hæc priorum calamitas consulum, segniores novos fecerat consules; & se damnari posse ajebant: & plebem, & tribunos legem ferre non posse. Tum abjecta lege, quæ promulgata consenuerat, tribuni lenius agere cum Patribus. *Finem tandem certaminum facerent, si plebeia leges displicerent, at illi communiter legum latores, & ex plebe, & ex Patribus, qui utrisque utilia ferrent, quæque æquandæ libertatis essent, sinerent creari.* Rem non aspernabantur Patres: daturum leges neminem nisi ex Patribus ajebant. Quum de legibus conveniret, de latore tantum discreparet; missi legati Athenas Sp. Postumius Albus, [3] A. Manlius, P. Sulpitius Camerinus. jussique inclitas leges Solonis describere, & aliarum Græciæ civitatum instituta, mores, juraque noscere. Ab externis bellis quietus annus fuit, 32
quietior insequens, [4] P. Curatio & Sexto Quintilio consulibus, perpetuo silentio tribunorum: quod primo legatorum qui Athenas ierant, legumque peregrinarum exspectatio

2 *Sp. Tarpeio, A. Æternio.*] Variant omnes omnium auctorum libri in altero horum consulum nominando. Plin. lib. VII. cap. XXVIII. *Æternium.* Cassiodorus, *Aternium.* Diodorus Ἀτέρνιος. Gellius lib. II. cap. XI. *Thernium.* Dionysius Τερπώνιος. Vetusti Liviani libri *Tercinium.* Ego, si conjecturæ locus dandus est, *Aterium*, maxime, ut est apud Diodorum, probo: alia enim nomina gentium nunquam legi. *Sigonius.*

3 *A. Manlius, P. Sulpicius.*] Dionysius legatos hos viros consulares fuisse tradit. Itaque Sulpicius idem est, qui consul fuit anno CCXCI. post autem decemvir erit. Quod cum ita sit profecto, cum in consulatu *Ser. Sulpicius* nominetur, etiam in legatione, & post in decemviratu *Servius* appelletur necesse est. *Sigon.*

4 *P. Curatio & Sext. Quintilio Coss.*] Dionysius P. Horatium cum hoc loco, tum postea inter Decemvitos ponit: verum Livium Dionysiumque diversos secutos auctores crediderim, ut lib. I. de Curiatiis ac Horatiis accidit. Cæterum ante hos Coss. idem Dionysius ait trecentos annos ab Vrbe condita expletos. Hic igitur annus est trecentesimus primus, quod nos in ratione temporum secuti sumus. *Glarean.*

GRONOVII.

a *Itaque ergo, ut magistratu abiere.*] Non offendor particulis illis conjun-

ſpectatio præbuit; deinde duo ſimul mala ingentia exorta, fames peſtilentiaque fœda homini, fœda pecori. Vaſtati agri ſunt: urbs aſſiduis exhauſta funeribus; multæ & claræ lugubres domus. Flamen Quirinalis Ser. Cornelius mortuus: augur C. Horatius Pulvillus: in cujus locum C. Veturium eo cupidius, quia damnatus à plebe erat, augures legêre. Mortuus conſul Quintilius: quatuor tribuni plebis. Multiplici clade fœdatus annus. ab hoſte otium fuit. inde conſules [1] C. Menenius, [2] P. Seſtius Capitolinus. Neque eo anno quicquam belli externi fuit. domi motus orti. Jam redierant legati cum Atticis legibus. eo intentius inſtabant tribuni, ut tandem ſcribendarum legum initium fieret. Placet creari decemviros ſine provocatione, & ne quis eo anno alius magiſtratus eſſet. Admiſcerenturne plebei, controverſia aliquamdiu fuit. poſtremo conceſſum Patribus, modo ne lex Icilia de Aventino, aliæque ſacratæ leges abrogarentur. [3] Anno trecenteſimo altero, quam condita Roma erat, iterum mutatur forma civitatis, ab conſulibus ad decemviros, quemadmodum ab regibus ante ad conſules venerat, tranſlato imperio. Minus inſignis, quia non diuturna mutatio fuit. Læta enim principia magiſtratus ejus nimis luxuriavêre, eo citius lapſa res eſt: repeti-

tis, qui meminerim Livium iiſdem uſum, Lib. 1, 25. 9, 31. 28, 12. & alibi. Sed contextui videtur congruentius: *Utrique ergo, ut magiſtratu abiere, Sp Tarpejo, A. Aterio Conſulibus, dies dicta eſt; Romilio ab C. Claudio Ciceronе, tribuno plebis, Veturio ab L. Allieno, ædili plebis. Uterque magna Patrum indignatione damnatus; Romilius decem millibus aris, Veturius quindecim millibus.* Si mavis alterum, fruere.

VARIORUM.

1 *C. Menenius.*] Diodorus, & Feſtus hunc *T. Menenium* vocant. Placet autem; ut ſit T. Menenii ante Conſulis filius. *Sigonius.*

2 *P. Sextius.*] Dionyſius & Diodorus Σηξτιον, auctores Capitolini *Sextium* hunc nominant. *Seſtii* autem patricii, *Sextii* plebeii fuerunt, ex quibus is extitit, qui primus è plebe Conſulatum cepit. *Sigon.*

3 *Anno trecenteſimo altero quam condita.*] Ab urbe condita uſque ad primos Coſſ. fuere anni 244. A primis autem Conſulibus uſque ad Decemviros anni ſunt quinquaginta octo. Ergo nunc trecenteſimus alter expletus eſt, & priores Decemviri anno trecenteſimo imperaverunt. Apud Liv. de his quinquaginta octo annis omiſſi ſunt tres anni, injuria temporum, ut jam aliquoties, ſed ſuis locis admonuimus. *Glarean.*

GRO

Digitized by Google

repetitumque, duobus uti mandaretur [a] consulum nomen imperiumque. Decemviri creati Ap. Claudius, T. Genutius, P. Sestius, L. Veturius, C. Julius, A. Manlius, Ser. Sulpicius, P. Curatius, T. Romilius, Sp. Postumius. Claudio & Genutio, quia designati consules in eum annum fuerant, pro honore honor redditus: & Sestio alteri consulum prioris anni, quod eam rem collega invito ad Patres retulerat. His proximi legati tres habiti, qui Athenas ierant. simul ut pro legatione tam longinqua præmio esset honos: simul peritos legum peregrinarum ad condenda nova jura usui fore credebant. Supplevere cæteri numerum. Graves quoque ætate electos novissimis suffragiis ferunt, quo minus ferociter aliorum scitis adversarentur. Regimen totius magistratus penes Appium erat, favore plebis. adeoque novum sibi ingenium induerat, ut plebicola repente, omnisque auræ popularis captator evaderet, pro truci sævoque insectatore plebis. Decimo die jus populo singuli reddebant. eo die penes præfectum juris fasces duodecim erant: collegis novem singuli accensi apparebant. & in unica concordia inter ipsos (qui consensus privatis interdum inutilis esset) summa adversus alios æquitas erat. Moderationis eorum argumentum exemplo unius rei notasse, satis erit. Quum sine provocatione creati essent; defosso cadavere, domi apud S. Sestium patriciæ gentis virum, invento prolatoque in concionem, in re juxta manifesta atque atroci, C. Julius decemvir diem Sestio dixit, & accusator ad populum extitit, cujus rei judex legitimus erat: [b] decessitque jure suo, ut demptum de vi magistratus, populi libertati adjiceret. Quum prom- 34

ptum

GRONOVII.

a *Consulum nomen imperiumque.*] Vellem ut vellent veteres libri: *repeti nomque, duobus uti mandaretur consulum nomine imperium.*

b *Discessitque jure suo.*] Et purus sermo poscebat, *decessitque*, & servaverunt tum calamo exarati, tum veteres impressi. Cicero 2. de offic. *Est enim non modo liberale, paullulum nonnunquam de jure suo decedere, sed interdum fructuosum.* Brutus & Cassius ad Antonium 11. famil. Ciceronis: *per edictum de jure suo decedere.*

ptum hoc jus velut ex oraculo incorruptum pariter ab his summi infimique ferrent, tum legibus condendis opera dabatur: ingentique hominum exspectatione propositis decem tabulis populum ad concionem advocaverunt: &, *quod bonum, faustum, felixque reipublicæ, ipsis, liberisque eorum esset, ire, & legere leges propositas jussere. Se, quantum decem hominum ingeniis provideri potuerit, omnibus* [1] *summis infimisque jura æquasse.* [2] *plus pollere multorum ingenia, consiliaque. Versarent in animis secum unamquamque rem, agitarent deinde sermonibus: atque in medium, quid in quaque re plus minusve esset, conferrent. Eas leges habiturum populum Romanum, quas consensus omnium, non jussisse latas magis, quam tulisse videri posset.* Quum ad rumores hominum de unoquoque legum capite edito, satis correctæ viderentur, centuriatis comitiis decem tabularum leges perlatæ sunt: qui nunc quoque in hoc immenso aliarum super alias acervatarum legum cumulo, fons omnis publici privatique est juris. Vulgatur deinde rumor, duas deesse tabulas; quibus adjectis, absolvi posse velut corpus omnis Romani juris. Ea exspectatio, quum dies comitiorum appropinquaret, desiderium decemviros iterum creandi fecit. Jam plebs, præterquam quod consulum nomen haud secus quam regum perosa erat, ne tribunicium quidem auxilium cedentibus invicem appellatione decemviris, quærebat. Postquam vero [3] comitia

VARIORUM.

1 *Summis infimisque jura æquasse.*] Ius semper quæsitum est *æquabile: neque enim aliter esset jus:* inflt Cic. lib. 2. de Offic. c. 12. Decemviri ergo alieni ab eis, quibus, *Lex arcanea est; egemes alligat, ditem haud tenet.* Notabitur ergo: *Ius quod est æquale cunctis, omnibus juxta placet.* Certè *Neminem gravat quod æquo quilibet facit modo.* Cujus insigne exstat præconium apud Euripidem in Phœnissis versu 541. *Gruter.*

2 *Plus pollere multorum ingenia.*] Videatur Erasmus Adag. 51. cent. 1. chil. 3. *Duobus pariter euntibus.* Item adag. 95. chil. 2. cent. 3. *Multæ manus onus levius reddunt.* Addatur Iesus Syrach, cap. 4. vers. 8. & seqq. *Gruterus.*

3 *Comitia decemviris creandis in trinum nundinum.*] Id est, *in tertias nundinas.* Quod Græci dicunt, εἰς τρίτην ἀγορὰν, ut Dionys. lib. 7. τοῦ δημοσίου τὴν πάλιν τῇ δημοκρατίᾳ εἰς τρίτην ἀγορὰν τὴν ἀρχὴν ἔδοσαν. De nundinis copiosius Macrob. lib. 1. Saturn. *Sigonius.*

4 *Dejec-*

mitia decemviris creandis in trinum nundinum indicta sunt; tanta exarsit ambitio, ut primores quoque civitatis (metu credo, ne tanti possessio imperii vacuo ab se relicto loco, haud satis dignis pateret) prensarent homines; honorem summa ope ab se impugnatum, ab ea plebe, cum qua contenderant, suppliciter petentes. [a] Demissa jam in discrimen dignitas, ea ætate, eisque honoribus actis; stimulabat Ap. Claudium. nescires utrum inter decemviros, an inter candidatos numerares. Propior interdum petendo, quam gerendo magistratui erat. criminari optimates, extollere candidatorum levissimum quemque humillimumque. ipse medius inter tribunicios Duilios Icilioque in foro volitare, per illos se plebi venditare: donec collegæ quoque, qui unicè illi dediti fuerant ad id tempus, conjecere in eum oculos; mirantes quid sibi vellet. Apparere nihil sinceri esse; *Profecto haud gratuitam in tanta superbia comitatem fore. nimium in ordinem seipsum cogere, & vulgari cum privatis, non tam properantis abire magistratu, quam viam ad continuandum magistratum quærentis esse.* Propalam obviam ire cupiditati parum ausi, obsecundando mollire impetum aggrediuntur. comitiorum illi habendorum, quando minimus natu sit, munus consensu injungunt. Ars hæc erat, ne semetipse creare posset; quod præter tribunos plebis (& idipsum pessimo exemplo,) nemo umquam fecisset. ille enimvero, quod bene vertat, habiturum se comitia professus, impedimentum pro occasione arripuit. [4] dejectisque honore per coitionem duobus Quintiis, Capitolino & Cincinnato, & patruo suo C. Claudio, constantissimo

[4] *Dejectisque honore per concionem duobus Quintiis.*] Lego vel repugnantibus libris omnibus, *per coitionem*, nam libro IX. ait, *Coitiones honorum adipiscendorum causa factas adversus Rempublicam esse*: & libro XXXIX. *Coierant quæ candidati ad dejiciendum honore eum*: & Pedianus in orat. de toga: *Coierant ambo, ut Ciceronem consulatu dejicerent.* Sig.

GRONOVII.

[a] *Dimissa in discrimen.*] Scribe: *Demissa in discrimen dignitas.* Ut descendere in certamen dicimus. Cicero 7. ad Att. ep. 12. *Demittamus me potius in causam.*

tissimo viro in optimatium causa, & aliis ejusdem fastigii civibus, nequaquam splendore vitæ pares decemviros creat, se in primis, quod haud secus factum improbabant boni, quam nemo facere ausurum crediderat. Creati cum eo M. Cornelius Maluginensis, M. Sergius, L. Minucius, Q. Fabius Vibulanus, Q. Pœtilius, T. Antonius Merenda, Cæso Duilius, Sp. Oppius Cornicen,
36 Man. Rabuleius. Ille finis Appio alienæ personæ ferendæ fuit. Suo jam inde vivere ingenio cœpit, novosque collegas jam prius quam inirent magistratum, in suos mores formare. Quotidie coibant remotis arbitris: inde impotentibus instructi consiliis, quæ secreto ab aliis coquebant, jam haud dissimulando superbiam, rari aditus, colloquentibus difficiles, ad idus Majas rem perduxere. Idus tum Majæ solennes ineundis magistratibus erant. Initio igitur magistratus primum honoris diem denunciatione ingentis terroris insignem fecere. nam quum ita priores decemviri servassent, ut unus fasces haberet, & hoc insigne regium in orbem, suam cujusque vicem per omnes iret, subito omnes cum duodenis fascibus prodiere. Centum viginti lictores forum impleverant, & fascibus secures illigatas præferebant. nec attinuisse de[illegible] securim, quum sine provocatione creati essent, interpretabantur. Decem regum species erat; multiplicatusque terror non infimis solum, sed primoribus Patrum ratis cædis caussam ac principium quæri. ut si quis memorem libertatis vocem aut in senatu, aut in populo misisset, statim virgæ securesque etiam ad cæterorum metum expedirentur. Nam præterquam quod in populo nihil erat præsidii, sublata provocatione, intercessionem quoque consensu sustulerant: quum priores decemviri appellatione collegæ corrigi reddita ab se jura tulissent; & quædam quæ sui judicii videri possent, ad populum rejecissent. Aliquandiu æquatus inter omnes terror fuit: paulatim totus vertere in plebem cœpit. Abstinebat[illegible] à Patribus, in humiliores libidinose

bidinoſe crudeliterque conſulebatur: hominum, non cauſſarum toti erant; ut apud quos gratia vim æqui haberet! Judicia domi conflabant, pronunciabant in foro. Si quis collegam appellaſſet, ab eo, ad quem venerat, ita diſcedebat, ut pœniteret non prioris decreto ſtetiſſe. Opinio etiam ſine auctore exierat, non in præſentis modo temporis eos injuriam conſpiraſſe, ſed fœdus clandeſtinum inter ipſos jurejurando ictum, ne comitia haberent, perpetuoque decemviratu [b] poſſeſſum ſemel obtinerent imperium. Circumſpectare tum patritiorum 37
vultus plebeii: & inde libertatis captare auram, unde ſervitutem timendo, in eum ſtatum rempublicam adduxerant. Primores Patrum odiſſe decemviros, odiſſe plebem: nec probare quæ fierent; & credere haud indignis accidere. avidè ruendo ad libertatem [c] in ſervitutem elapſos juvare nolle: cumulare quoque injurias, ut tædio præſentium conſules duo tandem & ſtatus priſtinus rerum in deſiderium veniant. Jam & proceſſerat pars major anni, & duæ tabulæ legum ad prioris anni decem tabulas erant adjectæ: nec quicquam jam ſupererat, ſi hæ quoque leges centuriatis comitiis perlatæ eſſent, cur eo magiſtratu reipublicæ opus eſſet. Exſpectabant quam mox conſulibus creandis comitia ederentur. Id modo plebes agitabat, quonam modo tribuniciam poteſtatem, munimentum libertati, rem intermiſſam,

b *Poſſeſſum ſemel retinerent imperium.*] Ocius refinge ex optimis ſcriptis editiſque priſcis ante Curionem & Gryphium: *obtinerent*. Eſt enim hîc *obtinere*, non conſequi, ſed perſeverare in tenendo, obſtinate tenere. Vt in illo: *antiquum obtines*. Livius lib. 4. *Nec deinde id plebem conceſſum ſemel obtinuiſſe*. Lib. 7. *Si quod duorum hominum virtute parum ſit, id obtinere univerſi non poſſint*. Lib. 26. *Laudavitque milites, quod duabus tantis cladibus deinceps icti, provinciam obtinuiſſent*. Lib. 27. *Pœnis ad obtinendum heſternum decus adnitentibus*. i. conſervandum, ne eriperetur. Plautus Milite: *Pares artem & diſciplinam, obtineat colorem*. Hanc vim verbi nec adſequutus Pighius Noct. Attic. l. 13, 14. In verbis Meſſallæ augurii: *At cenſores inter ſe, rurſus prætores conſuleſq; inter ſe, & vitiant & obtinent*: ſcribere mavult, *retinent*, lib. 4. annalium. Valerius Maximus, 1. *conſtantia obtinendæ religionis*.

c *In ſervitutem elapſos.*] Non male Guilelmius, *relapſos*. Aſcenſius *delapſos*. Ipſum quoque *lapſos* alioqui ſufficiebat. Infra: *Miſericordia ſe in ſpeciem crudelitatis lapſum*. lib. 27. de Marcello & Criſpino: *In necopinatam fraudem lapſos eſſe*.

Digitized by Google

termissam, reparārent. Quum interim mentio comitiorum nulla fieri, & decemviri, qui primo tribunicios homines, quia id populare habebatur, circum se ostentaverant plebi, patriciis juvenibus sepserant latera. eorum catervæ tribunalia obsederant. Hi ferre, agere plebem plebisque res; [d] cum fortuna, qua quicquid cupitum foret, potentioris esset. Et jam ne tergo quidem abstinebatur: [e] virgis cædi, alii securi subjici. & ne gratuita crude-

d *Quum fortuna, qua quicquid.*] Locus depravatus. Sigonius ex suo propinar, *quicquam*. Nec subscribunt nostri, neque id prodest quicquam. Fortasse: *plebem plebisque res & fortunas, quum, quicquid cupitum foret, potentioris esset.*

e *Virgis cædi alii, alii securi subjici.*] Iam monuerat Rhenanus, prius *alii* non reperiri in Bormetomagensi. Nec in nostris est. Restitue igitur: *Et jam ne tergo quidem abstinebatur: virgis cædi, alii securi subjici.* Quasi diceret: cædebantur virgis, nonnulli etiam securi feriebantur. Ita solent nonnunquam brevius veteres. Livius lib. 5. 8. *pauci reipublicæ; huic atque illi, ut quisque studium privatim aut gratia occupaverunt, adsunt.* Vbi Cl. Puteanus notaverat esse in Cujaciano: *multi huic atque illi.* Quod à male sollicitis, ne quid deesset, insertum non dubitamus. Eodem libro cap. 29. *Duæ senatum distinebant sententiæ: senis P. Licinii, quem primum dixisse à filio interrogatum ferunt, &c. altera Ap. Claudii.* Quis est, exclamat Sigonius, qui non sentiat huic sententiæ explicandæ vocem *una* maxime necessariam deesse? Ego, ut si adfuisse constet è bonis libris, eam non moverim, ita cum meliores eam non agnoscant, Sigonianis tantum deferre nequeo, ut necessariam existimem. Rursus lib. 5. de Vejentibus: *jam in partem prædæ suæ vocatos Deos, alios vetus ex urbe sua evocatos hostium templa novasque sedes spectare.* Denique eodem: *Hæc omnia in profano deseri placet sacra, anomalia urbi, quadam vetustiora origine urbis.* Lib. 10. *Ita in medio circumventi hostes casique, pars capti.* Lib. 22. 33. *Legati & ad Philippum regem missi, & alii in Ligures.* Lib. 35. 17. *& quum Hypatam tuendam Heracleamque depoposcissent, neutram tutatis refugerunt in juga montium, pars Heracleæ incluserunt sese.* Sic Mss. Cæsar Gall. 1. 8. *Helvetii ea spe defecti, navibus junctis ratibusque compluribus factis, alii vadis Rhodani qua minima altitudo fluminis erat, nonnunquam interdiu, sæpius noctu, si perrumpere possent, conati.* Sic Mss. & vett. edd. Fr. Hotmannus judicavit primum deesse *ro alii*, scripsitque: *ratibusque compluribus factis alii, alii vadis.* Quod secuti sunt magni viri, qui postremam Cæsari manum admovere. Perperam. Lib. 5. *itaque ex legionibus fabros deligit, & navamenti alios accessit.* Sallustius de republ. ordin. *& ea causa exercitus stipendiis confectis, optimus & veterrimus omnium, adversum fratres parentesque, alii liberos contendere.* Idem Iugurt. *Incedunt per ora vestra magnifice, sacerdotia & consulatus, parte triumphos suos ostentantes.* Ibidem cap. 84. *Russus imperator contra postulata Bocchi nuntios mittit. Ille probare, partim abnuere.* Ita prima editio, teste Grutero, & fideliores scripti. Vulgo additum, *alia.* Suetonius Octavio cap. 75. *Festos & solennes dies profusissime, nonnunquam joculariter tantum celebrabant.* Vbi sententiam impedit lectum, ut retur, explet Casaubonus, scribendo: *profusissime nonnunquam, nonnunquam joculariter.* Tale Silii libro 1. *armis consultaque senatus Vertere, nunc domi.* Frustra

Dauf-

crudelitas esset, bonorum donatio sequi domini supplicium. Hac mercede juventus nobilis corrupta, non modo non ire obviam injuriæ; sed propalam licentiam suam malle, quam omnium libertatem. [1] Idus Majæ 38
venere. Nullis subrogatis magistratibus, privati pro decemviris, neque animis ad imperium inhibendum immanitis, neque ad speciem honoris insignibus prodeunt. id vero regnum haud dubie videri. Deploratur in perpetuum libertas; nec vindex quisquam existit, aut futurus videtur. nec ipsi solum desponderant animos, sed contemni cœpti erant à finitimis populis: [f] imperiumque ibi esse, ubi non esset libertas indignabantur. Sabini magna manu incursionem in agrum Romanum fecere: lateque populati, quum hominum atque pecudum inulti prædas egissent recepto ad Eretum, quod passim vagatum erat, agmine, castra locant: spem in discordia Romana ponentes, eam impedimentum delectui fore. Non nuncii solum, sed per urbem agrestium fuga trepidationem injecit. Decemviri consultant quid opus facto sit. destitutis inter Patrum & plebis odia addit terrorem insuper alium fortuna. Æqui alia ex parte [2] castra in Algido locant: depopulatumque inde excursionibus Tusculanum agrum, legati ab Tusculo præsidium orantes, nunciant. Is pavor perculit decemviros, ut senatum simul duobus circumstantibus urbem bellis consu-

Dausquejus, *quæ scita senatus.* Curtius lib. 3. *Obstat metus, aliusupiditas.* Sic Mss. & recte ex illis Freinshemius.

f *Imperiumque ibi esse, &c. indignabantur.*] Vicinis potius populis adscriberem hanc indignationem quam plebi Romanæ, jam humili & animos desponderi, legeremque: *contemni cœpti erant à finitimis populis, imperium ibi esse, ubi non esset libertas, indignantibus.*

VARIORUM.

1 *Idus Majæ venere.*] Hic novus est annus & tertius Decemvirorum, quod ostenditur ex oratione Pub. Sempronii tribuni pleb. lib. 9. adversus Appium censorem concionantis, ubi obiter de hoc decemviro mentionem facit. *Et hic est* (inquit) *Quirites illius Appii progenies*, &c. Atque hic primus est locus ad probandum alium esse annum tertium quo decemviri fuere in imperio, & alium quo Valerius ac Horatius Coss. fuerunt. *Glarean.*

2 *Castra in Algido locant.*] Eutropius montem *Algidum* vocat. Dionysius modo ait: ἐν Ἀλγιδῷ πόλ. modo ἐν Ἀλγίδῳ. *Sigonius.*

consulerent. citari jubent in curiam Patres, haud ignari quanta invidiæ immineret tempestas: omnes vastati agri periculorumque imminentium causas in se congesturos: tentationemque eam fore abolendi sibi magistratus, ni consensu resisterent, imperioque inhibendo acriter in paucos præferocis animi, conatus aliorum comprimerent. Postquam audita vox in foro est præconis, Patres in curiam ad decemviros vocantis; velut nova res, quia intermiserant jam diu morem consulendi senatus, mirabundam plebem convertit, *quidnam incidisset, cur ex tanto intervallo rem desuetam usurparent. Hostibus bellogue gratiam habendam, quod solitum quicquam liberæ civitatis fieret.* Circumspectare omnibus fori partibus senatorem, raroque usquam noscitare. curiam inde, ac solitudinem circa decemviros intueri; quum & ipsi consensu invisum imperium, & plebs, quia privatis jus non esset vocandi senatum, non convenire Patres, interpretarentur, jam caput fieri libertatem repetentium, si se plebs comitem senatui det, & quemadmodum Patres vocati non coëant in senatum; sic plebs abnuat delectum. Hæc fremebat plebes. Patrum haud ferè quisquam in foro, in urbe rari erant. [2] indignitate rerum cesserant in agros; [3] suarumque rerum erant, amissa publica: tantum ab injuria se abesse rati, quantum è cœtu congressuque impotentium dominorum se amovissent. Postquam citati non conveniebant, dimissi circa domos [4] apparitores simul ad pignora capienda, scisciteandumque, num consul-

3 *Suarum, quæ rerum erant, soliciti.*] Vetus lectio, *Suarumque rerum erant, amissa publica*, id est, suis rebus operam dabant. Quam formam qui non agnoverunt, mutarunt, addendo de suo, *soliciti*. Sigonius.

4 *Apparitores ad pignora capienda.*] Accensi, præcones, lictores, viatores, uno nomine *apparitores* vocabantur, quod apparerent & præsto essent ad obsequium magistratuum. Mittuntur hic ad pignora capienda. Nam vetere Romanorum Instituto, senatoribus, qui, cum in Senatum venire deberent, non adessent, acta mulcta dicebatur, & antequam hæc solveretur, pignora capiebantur. Cic. in Philipp. inquit: *Quis unquam tanto damno Senatorem coegit? aut quid est ultra pignus?* Godelev.

GRONOVII.

a *Indignitate rerum cesserant in agros, suarumque rerum.*] Prius illud *rerum*, si abesset, non desiderares. Hoc libro

ad

consulto detrectarent? referunt, senatum in agris esse. Lætius id decemviris accidit, quam si præsentes detrectare imperium referrent. Jubent acciri omnes, [b] senatumque in diem posterum edicunt. quo quanto spe ipsorum frequentior, convenit. quo facto proditam à Patribus plebs libertatem rata, quod [illegible] magistratu abissent, [c] privatisque si vis abesset, tanquam jure cogentibus, senatus paruisset. Sed magis obedienter 39
ventum in curiam, quam obnoxie dictas sententias, accepimus. L. Valerium Potitum proditum memoriæ est, post relationem Ap. Claudii, priusquam ordine sententiæ rogarentur, postulando ut de republ. liceret dicere; prohibentibus minaciter decemviris, proditurum se ad plebem denunciantem, tumultum exciuisse. Nec minus ferociter M. Horatium Barbatum isse in certamen, *Decem Tarquinios* appellantem, *admonentemque, Valeriis & Horatiis ducibus pulsos reges.* [d] *Nec nominis homines tum pertæsum esse; quippe quo Iovem appellari fas sit, quo Romulum conditorem urbis, deinceps que reges appellatos, quod sacris etiam ut solenne retentum sit. Superbiam, violentiamque tum perosos regis, quæ si in rege tum eodem, aut in filio regis ferenda non fuerint, quem laturum in tot privatis? Viderent, ne vetando in curia libere homines loqui, extra curiam etiam moverent vocem. neque se videre qui sibi minus privato ad concionem populum vocare, quam illis senatum cogere liceat. Vbi vellent, experirentur*

[c] *quan-*

Ad id, quod sua sponte satis collectum animorum erat, indignitate etiam Romani accendebantur. Lib. 7 *Plenis ira atque indignitatis militum animis.*

b *Senatumque in posterum diem indicunt.*] Tres Pall. & Vos. ut & Sig. *edicunt.* Suetonius Iulio: *Postquam senatus Idibus Martiis in Pompeii curiam edictus est.* Alterum est à conjectura Rhenani.

c *Privatisque jus abesset.*] Memini, quod præcessit: *Quia privatis jus non esset vocandi senatum.* Nihilominus non quisquiliæ, ut ille ait, esse judico illud, *jus abesse.* Hic utique. Cl. Puteanus notat in Fulv. Vrsini codice lectum *suis* (sic & Chifl.) *ovri* & *jus.* Vnde felici conjectura eruit: *Quod iis, qui jam magistratu abissent, privatisque, si vis abesset, tanquam jure cogentibus, senatus paruisset.* Ita tuto, per me licet, emendes. Nam sic prorsus Busslid. & Mureti: In Helm. Vossianoque: *si jus abesset.*

d *Nec nominis homines tum pertæsum esse.*] Vt Rhenanus ex Borbet. sic duo Pall. *nomen.* Voss. ambiguus: *nomen is homines.* Lege: *nec nomen homines tum pertæsos esse.*

Digitized by Google

quanto ferocior dolor in libertate ſua vindicanda, quam cupiditas in injuſta dominatione retinenda eſſet. De bello Sabino eos referre; tanquam majus illum populo Romano bellum ſit, quam cum iis, qui legum ferendarum cauſſa creati, nihil juris in civitate reliquerint: qui comitia, qui annuos magiſtratus, qui viciſſitudinem imperitandi (quod unum exæquanda ſit libertatis) ſuſtulerint: qui privati faſces & regium imperium habeant. Fuiſſe regibus exactis, patricios magiſtratus, creatos poſtea poſt ſeceſſionem plebis, plebeios. Cujus illi partis eſſent, rogitare. Populares? quid enim eos per populum egiſſe? Optimates? qui anno jam prope ſenatum non habuerint: tunc ita habeant ut de republ. loqui prohibeant? Ne nimium in metu alieno ſpei ponerent. graviora quæ patiantur videri jam hominibus, quam quæ metuant.

40 Hæc vociferante Horatio, quum decemviri nec iræ, nec ignoſcendi modum reperirent, nec quo evaſura res eſſet, cernerent; C. Claudii, qui patruus Appii decemviri erat, oratio fuit precibus quam jurgio ſimilis, orantis per ſui fratris, parentiſque ejus manes; *Ut civilis potius ſocietatis, in qua natus eſſet, quam fœderis nefarie icti cum collegis, meminiſſet. multo id magis ſe illius cauſa orare, quam reipublicæ. Quippe remp. ſi à valentibus nequeat, ab invitis jus expetituram. Sed ex magno certamine magnas excitari ferme iras, earum eventum ſe horrere.* Quum aliud præterquam de quo retuliſſent, decemviri dicere prohiberent, Claudium interpellandi verecundia fuit. Sententiam igitur peregit, nullum placere ſenatuſconſultum fieri. Omneſque ita acci-

e *Quanto ferocior dolor in libertate, &c. quam cupiditas in inj. d. retinenda.*] Rhenanus ex Borb. *fortior*. Neque aliter Voſſ. Helm. Pall. Chif. ſed & Andreas omneſque antiquæ præter Iuntam, quem primum video ſecutum Frobenium. Et ſatis id placet, nec pro eo alterum deſiderem. Hoc tranſmiſerit Sigonius. At quod idem Rhenanus præpoſitiones negat in eodem codice fuiſſe, id notat, addit que Rhenanum non ſenſiſſe vocem ſententiæ deeſſe, nempe *retinenda*, quam ipſe de ſuo libro interpoſuit. Hoc vero apud me nuſquam, niſi in uno Palatinorum, qui fere omnia Sigoniani codicis ſtigmata exhibet. Voſſianus: *Quanto fortior dolor libertate ſua vindicanda quam cupiditas in injuſta dominatione eſſet.* Helm. quoque, *quam cupiditas injuſta dominatione eſſet.* Quos vides τὸ *IN*, quod utrobique Borbet. faſtidierat, alterum priore, alterum poſteriore loco præterire. Et poteſt ſine eo *libertate ſua vindicanda* accipi pro libertatem ſuam vindicando: poteſt in ſequentibus commode ſubaudiri τὸ *vindicanda*.

accipiebant, privatos eos à Claudio judicatos: multique ex consularibus verbo assensi sunt. Alia sententia asperior in speciem, vim minorem aliquanto habuit, quæ patricios coire ad prodendum interregem jubebat. [1] censendo enim, quoscunque magistratus esse, qui senatum haberent, judicabat; quos privatos fecerat auctor nullius senatusconsulti faciendi. Ita labante jam causa decemvirorum, L. Cornelius Maluginensis, M. Cornelii decemviri frater, quum ex consularibus ad ultimum dicendi locum consulto servatus esset, simulando curam belli, fratrem collegasque ejus tuebatur: *quonam fato incidisset, mirari se dicturus, ut decemviros, qui decemviratum petissent, aut socii, aut hi maxime oppugnarent? aut quid ita, quum per tot menses vacua civitate nemo, justine magistratus summæ rerum præessent, controversiam fecerit; nunc demum quum hostes prope ad portas sint, civiles discordias serant: nisi quod in turbido minus perspicuum fore putent, quid agatur.* [f] *Ceterum neminem, majore cura occupatis animis, verum esse, præjudicanda.* Si malis tamen, *dolor libertatis suæ vindicandæ quam injustæ dominationis esset*, per me licet.

[f] *Ceterum neminem majore cura.*] Vide hic Rhenanum & Sigonium. Vt misere moliuntur doctissimi viri! Ille quidem fingit: *Ceterum nemini non, majore c. oc. an. verum esse, præjudicium tanta rei auferri:* altet autem: *verum esse: præjudicium tanta rei differri posse.* Glareanus quoque magis placere sibi, *verum posse præjudicium*, testatur. Quæ tamen omnia præter ipsos nemo facile intelligit, cum expeditissimi sit sensus vulgata: justum & æquum non esse, dum præsentior alia sit magna cura (nempe de bello Sabinorum Æquorumque propulsando) quemquam controversiam status movere decemvitis: vel æquum esse, à nemine, jurene sint magistratus an non, præjudicari. Neque enim aliter concepta sunt verba quam lib. 4. *Non esse æquum, mandatum sibi à populo eripi honorem.* Lib. 7. *An æquum esse dedititios suos illa servitute atque amœnitate perfrui?* Id ipsum est *verum esse*. Vide ad lib. 2. 48.

VARIORUM.

1 *Censendo enim quoscunque magistratus esse.*] Et hic per quam obscurus est sermo: sed probat C. Claudii sententiam re asperiorem fuisse quam aliorum, quod Decemvitos prorsus privatos censebat. Aliam autem, aliquos adhuc in magistratu esse utcunque admittere. *Quoscunque* igitur ita accepit, ut nunc vulgò *qualoscunque* dicimus. *Glareanus.*

1 *Censendo enim quoscunque magistratus esse.*] In antiquo exemplari scriptum vidi *Concedendo*, sed non placet. Quia tamen loci hujus vel me tacente, magna obscuritas est, ita explicandum censeo. Duæ hic sententiæ. *Prima* fuit, ne aliquod Senatusconsultum fieret. Quod indicabat obliquè eos, qui Senatum coëgissent, privatos esse, nec habuisse jus convocandi Senatus. Iam Senatu illegitimè coacto non

judicium rei tantæ afferre. Sibi placere de eo, quod Valerius Horatiusque ante Idus Majas decemviros abiisse magistratu insimulent? bellis, quæ immineant perfectis, repub. in tranquillum redacta, senatu disceptante, agi: & jam nunc ita se parare Ap. Claudium, ut Comitiorum, quæ decemviris creandis decemvir ipse habuerit, sciat sibi rationem reddendam esse, utrum in unum annum creati sint, an donec leges, quæ deessent, perferrentur. In præsentia omnia præter bellum omitti placere: cujus si falso famam vulgatam, vanaque non nuncios solum, sed Tusculanorum etiam legatos attulisse putent; speculatores mittendos censere, qui certius explorata referant. Sine fides & nunciis & legatis habeatur, delectum primo quoque tempore haberi, decemviros quo cuique eorum videatur, exercitus ducere: nec rem aliam præ-
41 *verti.* In hanc sententiam ut discederetur, juniores Patrum evincebant. Feruciores iterum coorti Valerius Horatiusque, vociferari, *ut de republ. liceret dicere. dicturos ad populum, si in senatu per factionem non liceat. Neque enim sibi privatos aut in curia aut in concione posse obstare, neque se imaginarium fascibus eorum cessuros esse.* Tum Appius, jam prope esse ratus, ut, ni violentiæ eorum pari resisteretur audacia, victum imperium esset: [a] *Non erit melius,* inquit, *nisi de quo*

non potuit rite fieri Senatusconsultum. *Secunda* sententia fuit ut patricii coirent ad prodendum interregem. Quod ideo asperum in speciem, quia declarabat Decemviros, qui summam potestatem usurpaverant, non esse Consularis imperii. Interregnum enim celebratur, ubi novi Consules creandi sunt: quod veteres vel Magistratu abierint, vel præmortui sint. Sed quia auctor istius sententiæ Senatusconsulti vult fieri de prodendo interrege, indicat eos aliquo modo esse Magistratus, qui Senatum rite coëgissent, licet eos Consularis esse potestatis pernegaret. Alios enim Magistratus præter Consules Senatum in curiam citare posse passim liquet. *Prima* igitur sententia verbis lenior, re asperior, quæ Decemviros nullos Magistratus censebat. *Secunda* verbis atrocior, re mitior, quæ eos in aliquo numero Magistratuum reponebat. *Schott.* Obs. 3. cap. 38.

GRONOVII.

[a] *Non erit melius, inquit.*] Dictum monentis, sed hic per iram, eoque turbato sermone, pro hoc: *Melius erit, non misisse vocem, nisi de quo consulimus.* Frustra igitur Sigonius contra scriptos: *non erit melius:* & hinc insultat Glareano. Infra hoc libro Appius in tyrannico judicio: *Proinde quiesse erit melius.* Terentius Adelphis: *ante ædes non feciss erit melius hic convicium.* Plautus Menæch 5, 2, 51. *Melius sanam est, mulier, mentem sumere.* Apud Tacitum Piso ad Senecam lib. 15. *Cur Pisonem aditu arceret? melius fore, si amicitiam familiam congressu exercuisset.*

VARIOR

quo consulimus, vocem misisse. & ad Valerium negantem se privato facere, licere, lictorem accedere jussit. Jam Quiritium fidem implorante Valerio à curiæ limine, L. Cornelius complexus Appium, non cui simulabat consulendo, diremit certamen. factaque per Cornelium Valerio dicendi gratia quæ vellet. Quum libertas non ultra vocem excessisse, decemviri propositum tenuere. Consulares quoque ac seniores ab residuo tribuniciæ potestatis odio, cujus desiderium plebi multo acrius, quam consularis imperii rebantur esse, prope malebant postmodum ipsos decemviros voluntate abire magistratu, quam invidia eorum exsurgere rursus plebem. si leniter ducta res sine populari strepitu ad consules rediisset, aut bellis interpositis, aut moderatione consulum in imperiis exercendis, posse in oblivionem tribunorum plebem adduci. Silentio Patrum edicitur delectus. juniores, quum sine provocatione imperium esset, ad nomina respondent. legionibus scriptis, [1] inter se decemviri comparabant, quos ire ad bellum, quos præesse exercitibus oporteret. Principes inter decemviros erant Q. Fabius & Ap. Claudius. bellum domi majus, quam foris apparebat. Appii violentiam aptiorem rati ad comprimendos urbanos motus: [2] in Fabio minus in bono constans, quam gnavum in malitia ingenium esse. Hunc enim virum egregium olim domi militiæque decemviratus collegæque ita mutaverant, ut Appii quam sui similis mallet esse.

VARIORUM.

1 *Inter se decemviri comparabant.*] *Comparare* hoc loco & alibi sæpe apud Liv. pro eo positum est, quod *deliberare, consultare, componere sine sorte.* Nam sæpe apud eum legitur S. C. factum esse, vel patres censuisse, ut Consules & Prætores, *vel comparent inter se, vel sortiantur provincias.* Godelev.

2 *In Fabio minus in bono constans, quam gnavum in malitia esse.*] Rectus hujus loci sensus est, Fabium non ita industrium in scelleribus exercendis, quam non constantem in tuendo justo fuisse. Habet tamen codex perantiquus Gymnasii trium linguarum Lovanii longè aliam sententiam, & haud scio, an ferri queat: *In Fabio minus in bono constans, quam ignavum in militia ingenium esse*: ut intelligas eo magis partes bellicas illi fuisse commissas, quod militia minus ignavus esset, quam pertinax in tuendis rectis moribus & justo defendendo. *Schott.* observ. lib. 3. cap. 48.

GRO-

esse. huic bellum in Sabinis, Man. Rabuleio, [illegible] Pe-
tilio additis collegis, mandatum. M. Cornelium in Algi-
dum missus cum L. Minucio, & T. Antonio [illegible] æsone
Duillio, & M. Sergio: Sp. Oppium Ap. Claudio adjuto-
rem ad urbem tuendam æquo omnium de[illegible] virorum
42 imperio decernunt. Nihilo militiæ quam domi melius
respublica administrata est. Illa modo in ducibus culpa,
quòd, ut odio essent civibus, fecerant. alia omnis pe[illegible]
milites noxa erat: qui ne quid ductu atque auspicio de-
cemvirorum prosperè usquam gereretur, vinci se per
suum atque illorum dedecus patiebantur. Fusi & ab Sa-
binis ad Eretum, & in Algido ab Æquis exercitus erant.
ab Ereto per silentium noctis profugi propius urbem
inter Fidenas Crustumeriamque loco edito castra com-
munierant. persecutis hostibus nusquam se æquo certa-
mine committentes, natura loci ac vallo, non virtute
aut armis tutabantur. Majus flagitium in Algido, major
etiam clades accepta: castra quoque amissa erant, exu-
tusque omnibus utensilibus miles, Tusculum se fide mi-
sericordiaque victurus hospitum (qui tum non fefelle-
runt) contulerat. Romam tanti terrores allati, ut posi-
to jam decemvirali odio Patres vigilias in urbe haben-
das censerent: omnes qui per ætatem arma ferre possent,
custodire mœnia, ac pro portis stationes agere juberent:
[a] arma Tusculum ad supplementum decernerent, de-
cemvirosque ab arce Tusculi degressos in castris militem
habere: castra alia à Fidenis in Sabinum agrum trans-
ferri: belloque ultro inferendo deterreri hostes à consi-
43 lio urbis oppugnandæ. Ad clades ab hostibus acceptas,
duo nefanda facinora decemviri belli domique adjiciunt.
L. Siccium in Sabinis, per invidiam decemviralem, tri-
bunorum creandorum secessionisque mentiones ad vul-
gus

GRONOVII.

[a] *Arma Tusculum ad supplementum.*] Quid est *arma* decernere *ad supplemen-tum?* Immo *arma ac supplementum*? *Arma* illis, qui inter fugam illa jactas-sent aut dereliquissent; *supplementum* in occisorum locum.

Digitized by Google

gus militum sermonibus occultis ferentem, prospeculatum ad locum castris capiendum mittunt. datur negotium militibus, quos miserant expeditionis ejus comites, ut eum opportuno adorti loco interficerent. Haud inultum interfecere. nam circa repugnantem aliquot insidiatores cecidere, quum ipse se prævalidus pari viribus animo circumventus tutaretur. Nunciant in castra cæteri, præcipitatum in insidias esse Siccium egregie pugnantem, militesque quosdam cum eo amissos. Primo fides nunciantibus fuit. Profecta deinde cohors ad sepeliendos qui ceciderant, decemvirorum permissu, postquam nullum spoliatum ibi corpus, Sicciumque in medio jacentem, armatumque omnibus in eum versis corporibus videre, hostium neque corpus ullum, nec vestigia abeuntium; profecto ab suis interfectum memorantes, retulere corpus. Invidiæque plena castra erant, & Romam ferri protinus Siccium placebat, ni decemviri funus militare ei publica impensa facere maturassent. Sepultus ingenti militum mœstitia, pessima decemvirorum in vulgus fama est. Sequitur aliud in urbe nefas ab libidine ortum, haud minus fœdo eventu, quam quod per stuprum cædemque Lucretiæ urbe regnoque Tarquinios expulerat: ut non finis solum idem decemviris, qui regibus, sed caussa etiam eadem imperii amittendi esset. Ap. Claudium virginis plebeiæ stuprandæ libido cepit. Pater virginis L. Virginius, honestum ordinem in Algido ducebat, vir exempli recti domi militiæque. [1] Perinde uxor instituta fuerat, [b] liberique instituebantur. Desponderat filiam L. Icilio tribunicio, vi-

10

b *Liberi quoque instituebantur.*] Magis ad gustum meum quod sustulit Sigonius servatum in scriptis editisque antiquis: *Perinde uxor instituta fuerat, liberique instituebantur.* Nescio quomodo alter sermo hiat.

VARIORUM.

1 *Perinde uxor instituta fuerat.*] Tempora declinationum ideo confusa sunt, quod interierat jam pridem Numitoria mater, auctore Dionysio, & ipso paulò post Livio: & *liberi* de unica filia dixisse videtur. Porrò gener Virginii, & cui filiam desponderat Virginius, L. Icilius, Sp. Icilii, qui Tribunus plebis fuerat, filius. *Glareanus.*

GRO-

ro acri, & pro causſa plebis expertæ virtutis. Hanc virginem adultam, formæ excellentem, [a] Appius amore ardens, pretio ac ſpe pellicere adortus; poſtquam omnia pudore ſepta animadverterat, ad crudelem ſuperbamque vim animum convertit. M. Claudium cliente negocium dedit, ut virginem in ſervitutem abſereret. neque cederet ſecundum libertatem poſtulantibus vindicias: quod pater puellæ abeſſet, locum injuriæ eſſe ratus. Virgini venienti in forum (ibi namque in tabernis literarum ludi erant) miniſter decemviri libidinis manum injecit; ſerva ſua natam [b] (ſervamque appellans) eſſe. ſequique ſe jubebat; cunctantem vi abſtracturum. Pavida puella ſtupente, ad clamorem nutricis, fidem Quiritium implorantis, fit concurſus. Virginii patris ſponſique Icilii populare nomen celebratur. notos gratia eorum, turbam indignitas rei virgini conciliat. Jam à vi tuta erat; quum aſſertor, nihil opus eſſe multitudine concitata ait, ſe jure graſſari, non vi. Vocat puellam in jus; auctoribus qui aderant, ut ſequeretur. [c] Ad tribunal Appii perventum

GRONOVII.

a *Appius amore ardens.*] Sic primo video expreſſiſſe Iuntam, ex Aldo, credo non enim hic mihi nunc ad manum: Andreas, Becharius, Moguntini, Aſcenſius: *Appius amore amens.* Utique melius, præſertim cum & hoc habuerit Borbetomagenſis. Nam quod ibi eſt, *ardens mens*, ex eo eſt, quod librarius vel diverſorum librorum lectionem utramque reddere, vel errarum in præcedenti voce corrigere voluit, ita ut deleretur, *rdens*, a vero conjunctum cum *vel mens* remaneret. Itaque fruſtra eſt Rhenanus cum ſuis conjecturis. Helm. quoque *amens*.

b *Servamque appellans eſſe ſequique ſe jubebat.*] Multo rotundius illæ, quas dixi vetuſtiores: *ſervaſua natam, ſervamque appellans ſequi ſe jubebat.* Intelligitur enim *dicens*, aut includitur ſenſui verbi, *appellans*.

c *Ad tribunal Appii perventum eſt.*] Aut particula excidit, ſcribendumque: *Vt ad tribunal Appii perventum eſt, notam judici fabulam*, &c. aut certe aliter diſtinguendum: *Vocat puellam in jus. Auctoribus qui aderant, ut ſequeretur, ad tribunal Appii perventum eſt. Notam judici fabulam petitor.* Quod videndum cenſet Sigonius, quid ſit, quod quidam libri veteres habent; *Adjutoribus, qui aderant, aſſequentibus*: ego idipſum non prius videndum quam conſpuendum cenſeo, tanquam audaciæ & ignorantiæ ſubolem. *Qui aderant*, id eſt, advocati, periphraſi eleganti, ut veteres malunt interdum. *Qui conſulunt*, quam jutiſperiti; *Qui res judicant*, quam judices; *Quod natum eſt*, quam infans; Tacitus 11. annal. *adhibitis qui obſignarent*, pro ſignatoribus; Cicero lib. 2. in Verrem: *Minucius, qui Sopatrum defendebat*, pro Sopatri advocato. *Auctoribus qui aderant, ut ſequeretur*, eſt, ſuadentibus advocatis, ne judicium defugeret: de ſententia advocatorum vel

ventum est. notam judici fabulam petitor, quippe apud ipsum auctorem argumenti, peragit, puellam domi suæ natam; furtoque inde in domum Virginii translatam, suppositam esse. Id se indicio compertum afferre: probaturumque vel ipso Virginio judice, ad quem major pars injuriæ ejus pertineat. Interim dominum sequi ancillam, æquum esse. Advocati puellæ, quum Virginium reip. caussa dixissent abesse, biduo affuturum, si nunciatum ei sit; iniquum esse, absentem de liberis dimicare; postulant, ut rem integram in patris adventum differat. lege ab ipso lata vindicias det secundum libertatem. neu patiatur virginem adultam, famæ prius, quam libertatis periculum adire. Appius decreto præfatus, *quam libertati faverit, eam ipsam legem declarare, quam Virginii amici postulationi suæ prætendant. Caterum ita in ea firmum libertati fore præsidium, si nec caussis, nec personis variet. In his enim quæ asserantur in libertatem, quia quivis lege agere posit, id juris esse: in ea quæ in patris manu sit, neminem esse alium, cui dominus possessione cedat. Placere itaque patrem arcessi. interea juris sui jacturam assertorem non facere* [d] *quin ducat puellam, sistendamque in adventum ejus, qui pater dicatur, promittat.* Adversus injuriam decreti [1] quum multi magis fremerent, [e] quam quisquam unus recusare auderet;

vel proximorum puella secuta. Lib. 2. *Consensu inde haud dubio omnium, qui aderant, in forum ad consules lectica defertur.* Dixerat ante: *Consilio propinquorum adhibito.* Sic lib. 5. *Restitit pavidus atque inhibuit frenos iis qui jumenta agebat.* Hoc si illi *auspicatorum adsequentium* conditores intelle xissent, brachium intra togam continuissent.

d *Quin ducat puellam.*] Frustratio mera. Nec dubium quin tunc quoque obtinuerit, quod sancit Paullus l. 3. §. 10. D. de acq. poss. *Si servus, quem possidebam, pro libero se gerat, ut fecit Spartacus, & judicium liberale pati paratus sit, non videbitur a domino possideri, cùm se adversarium præparat. Sed hoc ita verum est, si diu in libertate moratur. Alioquin si ex possessione servitutis in libertatem reclamaverit, & liberale judicium imploraverit, nihilominus in possessione mea est, & animo eum possideo, donec liber fuerit pronunciatus.*

e *Quam quisquam unus recusare auderet.*] Non est Latinum, *recusare adversus injuriam.* Tres Pall. & editio Campani: *reclamare.* Supra: *Tribuni reclamantibus consulibus resecti.* Lib. 10. *Reclamantibus universis ipse primus,* &c. Sed potest intelligi, *quam id recusare.*

VARIORUM.

1 *Cum multi magis fremerent.*] Pro-

 periodum

ret;[2] P. Numitorius, puellæ avunculus, & sponsus Icilius, interveniunt. dataque inter turbam via, quum multitudo Icilii maxime interventu resisti posse Appio crederet, lictor *decresse* ait: vociferantemque Icilium summovet. [a] Placidum quoque ingenium tam atrox injuria accendisset. *Ferro hinc tibi summovendus sum, Appi,* inquit, *ut tacitum feras, quod celari vis. Virginem ego hanc sum ducturus, nuptam pudicamque habiturus. Proinde omnes collegarum quoque lictores convoca, expediri virgas & secures jube: non manebit extra domum patris sponsa Icilii. Non, si tribunicium auxilium & provocationem plebi Romanæ, duas arces libertatis tuendæ, ademistis, ideo in liberos quoque nostros conjugesque regnum vestræ libidini datum est. Savite in tergum & in cervices nostras, pudicitia saltem in tuto sit. Huic si vis afferetur, ego præsentium Quiritium pro sponsa, Virginius militum pro unica filia, omnes Deorum hominumque implorabimus fidem. neque tu istud unquam decretum sine cæde nostra referes. Postulo, Appi, etiam atque*

pemodum tale negotium hoc est, quale superius de patriciis in plebem peccantibus post Cæsonis damnationem retulit; sensus tamen obscurus est. *Glareanus.*

2 *P. Numitorius puellæ avunculus.*] Quidam codices *avus* habebant, ac Dionysius Numitoriam Virginii uxorem, Numitoriique sororem ac Virginiæ matrem plane asserit lib. 11. Et ipse Livius postea in catalogo novorum tribunorum P. Numitorium Virginiæ *avunculum* scribit. *Glarean.*

GRONOVII.

a *Quum placidum quoque ingenium tam atrox injuria accendisset.*] Auctoritate meliorum scriptorum & impressorum τὸ *quum* amovimus. Quid enim? Itane placidum & mite ingenium Icilii, si nihil aliud, tribunicii hominis, prædicet Livius? Hoc vero ego si credam, quæ libro secundo & hoc tertio ab ortu tribunorum ad hoc loci perscripsit, non legerim. Nimirum offendit & librarium & Sigonium oratio sententia quam verbis plenior. Ait enim, tranquillum quoque & sedatum ingenium hominis, si quod sic offensum fuisset, potuisse primum iniquitate & celeritate decreti, dein fastu lictoris submoventis irritari ac permoveri. Intelligi præterea vult: nedum Icilii, adsueti tempestate tribunitia Patres, plebem, sese agitare. Quod omisit per artem, ne ipse longiorem moram rei narrandæ faceret, quam Icilius gerendæ, statimque verba illius subjicit. Scribe igitur & distingue: *Vociferantem Icilium submovet. Placidum quoque ingenium tam atrox injuria accendisset. Ferro hinc tibi submovendus sum, Appi, inquit.* Tale est lib. 28, 5. de Philippo: *Vel segnem ducem tot irritare tumultus circumsusi poterant. Legationes dimittit.* Quasi additum esset, nedum Philippum, unum suæ ætatis acerrimum regem. Tamen illud *cum* se insinuavit etiam in Romanam Andreæ: habet enim: *Placidum quoque ingenium cum tam atrox.* Sed Tarvisina, Veneta, Bechartius, alii mature spreverunt.

b *Locum*

Digitized by Google

atque etiam consideres quo progrediare. Virginius viderit de filia, ubi venerit, quid agat. Hoc tantum sciat, sibi, si hujus vindiciis cesserit, conditionem filiæ quærendam esse. me vindicantem sponsam in libertatem, vita citius deseret, quam fides. Con- 46
citata multitudo erat certamenque instare videbatur. lictores Icilium circumsteterant: nec ultra minas tamen processum est. Quum Appius, *Non Virginiam defendi ab Icilio, sed inquietum hominem, & tribunatum etiam nunc spirantem, b locum seditionis quærere* diceret; *non præbiturum se illi eo die materiam: sed ut jam sciret, non id petulantiæ suæ, sed Virginio absenti & patrio nomini & libertati datum, jus eo die se non dicturum, neque decretum interpositurum: à M. Claudio petiturum, ut decederet jure suo,* 2 *vindicarique puellam in posterum diem pateretur. Quod nisi paterpostero die assuisset, denunciare se Icilio similibusque Icilii, neque legi suæ latorem, neque decemviro constantiam defore: nec se utique collegarum lictores convocaturum ad coërcendos seditionis auctores. contentum se suis lictoribus fore.* Quum dilatum tempus injuriæ esset, secessissentque advocati puellæ, placuit omnium primum fratrem Icilii, filiumque Numitorii, impigros juvenes, pergere inde recta ad portam: & quantum accelerari posset, Virginium acciri è castris. In eo vorti puellæ salutem, si postero die vindex injuriæ ad tempus præsto esset. Jussi pergunt, citatisque equis nuncium ad patrem perferunt. 3 Quum instaret assertor puellæ, ut vindicaret,

b *Locum seditionis quærere.*] Lib. 8. *indicat Lucanos insidiis quærere locum.* Lib. 9. *omnium principum in Samnio eo curæ sunt intentæ, ut insidiis quæreretur locus.* Lib. 25. *mutata repente voluntate locum gratiæ apud Pœnum quærens.* Lib. 27. *quum Hannibal nocte signa moveret, locum insidiis quærens.* Et rursus: *totus in suas artes versus locum insidiis quærebat.* Videtur igitur & hac forma scripsisse Livius: *locum seditioni.*

VARIORUM.

1 *Conditionem filiæ quærendam.*] Innuit fore ut sponsalia dirimantur cum Virginia, si pater superfederit à vindiciis secundum libertatem. Quoniam sponsam quæ ad servitutem recidat, non sit ducturus, proindeque illi alteram conditionem quærendam. Vide Cæl. Rhodig. lect. antiq. lib. 17. cap. 29. *Godelev.*

2 *Vindicarique puellam pateretur.*] Id est, dari puellæ secundum libertatem vindicias, hoc est, adseri interim in libertatem, & in possessione libertatis esse, usque in posterum diem. *Godelev.*

3 *Cum instaret assertor puellæ.*] *Assertorem* vocat puellæ non L. Icilium, ut putat Glareanus, sed M. Claudium qui instabat,

ret, ſponſoreſque daret; atque id ipſum agi diceret Icilius, ſedulo tempus terens, dum præciperent iter nuncii miſſi in caſtra, manus tollere undique multitudo, & ſe quiſque paratum ad ſpondendum Icilio oſtendere. Atque ille lacrimabundus, *Gratum eſt*, inquit, *craſtina die veſtra opera utar. ſponſorum nunc ſatis eſt.* Ita vindicatur Virginia ſpondentibus propinquis. Appius pauliſper moratus, ne ejus rei cauſa ſediſſe videretur; poſtquam omiſſis rebus aliis, præ cura unius nemo adibat, domum ſe recepit: collegiſque in caſtra ſcribit, *ne Virginio commeatum dent, atque etiam in cuſtodia habeant.* Improbum conſilium, ſerum, ut debuit, fuit: & jam commeatu ſumpto profectus Virginius prima vigilia erat, quum poſtero die mane de retinendo eo nequidquam literæ
47 redduntur. At in urbe, prima luce, quum civitas in foro exſpectatione erecta ſtaret; [a] Virginius ſordidatus, filiam ſuam obſoleta veſte comitantibus aliquot matronis, cum ingenti advocatione in forum deducit. Circumire ibi & prenſare homines cœpit: & non orare ſolum precariam opem, ſed pro debita petere, *Se pro liberis eorum ac conjugibus quotidie in acie ſtare: nec alium virum eſſe, cujus ſtrenuè ac ferociter facta in bello plura memorari poſſent. Quid prodeſſe, ſi incolumi urbe, quæ captâ ultima timeantur, liberis ſuis ſint patienda?* Hæc propè concionabundus circumibat homines. Similia his ab Icilio jactabantur. comitatus muliebris plus tacito fletu, quam ulla vox movebat. Adverſus quæ omnia obſtinato animo Appius (tanta vis amentiæ verius quam amoris mentem turbaverat) in tribunal aſcendit: & ultro querente pauca petitore,

inſtabat, ut Icilius Virginiam vindicaret uſque in poſterum diem, datis ſponſoribus fore, ut ea poſtridie ſiſteretur: ſic etiam ſupra eum vocavit. *Sigonius.*

GRONOVII.

a *Virginius ſordidatus filiam ſuam.*] Vſque ad Cuſionem omnes video habere veteres: *filiam ſecum obſoleta veſte.* Ille dedit *ſuam*, contra noſtros certe codices. Suſpicor legendum: *Virginius ſordidatus filium cum obſoleta veſte.* Solent enim particulam illam in his non ſpernere. Vt de Scipione: *cum pallio crepidiſque inambulantem.* Cicero: *ſacrificium publicum cum lana faceret.* Lib. 35. *li-*

titore, *quod jus sibi pridie per ambitionem dictum non esset*; priusquam aut ille postulatum perageret, aut Virginio respondendi daretur locus, Appius interfatur. Quem decreto sermonem prætenderit, forsan aliquem [b] verum auctores antiqui tradiderint, quia nusquam ullum in tanta fœditate decreti verisimilem invenio; id quod constat, nudum videtur proponendum, Decresse vindicias secundum servitutem. Primo stupor omnes admiratione rei tam atrocis defixit. silentium inde aliquamdiu tenuit. Deinde quum M. Claudius circumstantibus matronis iret ad prehendendam virginem, lamentabilisque eum mulierum comploratio excepisset; Virginius intentans in Appium manus, *Icilio*, inquit, *Appi, non tibi filiam despondi: & ad nuptias, non ad stuprum educavi. Placet pecudum ferarumque ritu promiscue in concubitus ruere? Passurine hæc isti sint, nescio. non spero esse passuros illos qui arma habent.* Quum repelleretur assertor virginis à globo mulierum circumstantiumque advocatorum, silentium factum per præconem. Decemvir alienato ad libidinem 48
animo, negat *ex hesterno tantum convicio Icilii violentiaque Virginii, cujus testem populum Romanum habeat, sed certis quoque indiciis compertum se habere, nocte tota cœtus in urbe factos esse ad movendam seditionem. Itaque se haud inscium ejus dimicationis, cum armatis descendisse: non ut quemquam quietum violaret, sed ut turbantes civitatis ocium, pro majestate imperii coërceret. Proinde quiesse erit melius.* I, inquit, *lictor, summove turbam; & da viam domino ad prehendendum mancipium.* Quum hæc intonuisset plenus iræ, multitudo ipsa se sua sponte dimovit, desertaque præda injuriæ puella stabat. Tum Virginius, ubi nihil usquam auxilii vidit, *Quæso*, inquit, *Appi, primum ignosce patrio dolori, si quid inclementius*

35. *liberos & conjugem ejus cum sordida veste, tenentes velamenta supplicum, concionem frequentem adire jubent.*

b *Verum auctores antiqui tradiderunt.*] Ante Frobenianam auctionem invenio ubique *tradiderint*. Sed illud, inquit Glareanus, simplicius, & potentialis modus quam huc quadret, non video. Immo quadrat maxime: est enim, potuerint tradere, si voluissent nempe, utpote propiores memoriæ temporum illorum. *Tradiderant*, non

clementius in te ſum invectus: deinde ſinas hic coram virgine nutricem percontari quid hoc rei ſit. Vt ſi falſo pater dictus ſum, æquiore hinc animo diſcedam. Data venia, ſeducit filiam [1] ac nutricem prope Cloacinæ ad tabernas, quibus nunc Novis eſt nomen. atque ibi a lanio cultro arrepto, *Hoc te uno, quo poſſum,* ait, *modo, filia, in libertatem vindico.* Pectus deinde puellæ transfigit: reſpectanſque ad tribunal, *Te,* inquit, *Appi, tuumque caput ſanguine hoc conſecro.* Clamore ad tam atrox facinus orto excitus Appius, comprehendi Virginium jubet, ille ferro, quacunque ibat, viam facere: donec [c] multitudine etiam proſequentium tuente ad portam perrexit. Icilius Numitoriuſque exſangue corpus ſublatum oſtentant populo: ſcelus Appii, puellæ infelicem formam, neceſſitatem patris deplorant. Sequentes clamitant matronæ, *Eamne liberorum procreandorum conditionem? ea pudicitiæ præmia eſſe?* cæteraque quæ in tali re muliebris dolor, quo eſt mœſtior imbecillo animo, eo miſerabilia magis querentibus ſubjicit. Virorum & maxime Icilii vox tota, tribuniciæ poteſtatis ac provocationis ad populum ereptæ, publi-
49 carumque indignationum, erat. Concitatur multitudo partim atrocitate ſceleris, partim ſpe per occaſionem repetendæ libertatis. Appius nunc vocari Icilium, [a] nunc detre-

diceret Livius, quippe qui id ignorare non poterat, ſi tradidiſſent; nec adeo faſtidiebat, ut inquirere noluerit.

c *Multitudine etiam proſequentium tuente*] A Curione eſt. nam quicquid ante illam cum Mſſ. *tuente*, ſcilicet Virginium à vi lictorum Appii. Lib. 33. *à paucu procurrentibus laceſſita pugna eſt, deinde ſubſidiis tuentium pulſos aucta.* Quod Modius ex Col. annotat, *proſequentium juvenum*, id ſane Romana Andreæ, Veneta, Tarviſina, Becharius, Aſcenſius, Moguntini, Savetertius, expreſſerunt. Aldus omiſiſſe videtur, & ex eo Iuntas, Gryphius & cæteri. Sed videtur non rejiciendum, quando & matronarum & virorum ſeparatim mox Livius meminit. Mox: *quo eſt mœſtior imbecillo animo, eo miſerabilia magis querentibus ſubjicit.* Tò *eo* ſi arcerent veteres libri, non profecto revocarem: ſed quare tantopere eliminandum ſit, quam cenſet homo doctus, cauſſam nullus video.

VARIORUM.

1 *Ac nutricem prope Cloacinæ ad tab.*] Veneris armatæ templum haud procul foro intelligit quæ *Cluacina* dicitur, à cluendo, id eſt putgando, auctore Plin. lib. 15. cap. 29.

GRONOVII.

a *Nunc retractantem arripi.*] Vir doctus,

detrectantem arripi, postremò, quum locus adeundi apparitoribus non daretur, ipse cum agmine patriciorum juvenum per turbam vadens, in vincula duci jubet. Jam circa Icilium non solum multitudo, sed duces quoque multitudinis erant, L. Valerius & M. Horatius, qui, repulso lictore, si jure ageret, vindicare se à privato Icilium ajebant: si vim afferre conaretur, ibi quoque se haud impares fore. Hinc atrox rixa oritur. Valerium Horatiumque lictor decemviri invadit. Franguntur à multitudine fasces. In concionem Appius ascendit. Sequuntur Horatius, Valeriusque, eos concio audit, decemviro obstrepitur. Jam pro imperio Valerius discedere à privato lictores jubebat: quum fractis animis Appius, vitæ metuens, in domum se propinquam foro insciis adversariis capite obvoluto recepit. Sp. Oppius, ut auxilio collegæ esset, in forum ex altera parte irrumpit. videt imperium vi victum. Agitatis deinde consiliis, atque ex omni parte assentiendo multis auctoribus, [b] trepidus, senatum postremo vocari jussit. ea res, quod magnæ parti Patrum displicere acta decemvirorum videbantur, spe per senatum finiendæ potestatis ejus, multitudinem sedavit. Senatus nec plebem irritandam censuit: & multo magis providendum, ne quid Virginii adventus in exercitu motus faceret. Itaque missi juniores Patrum in castra, quæ tum in monte Vecilio erant; nunciant decemviris, *ut omni ope à seditione milites contineant.* Ubi Virginius majorem, quam reliquerat in urbe, motum

ctus, *detrectantem*: ut & pro eo quod est cap. 52. *nullo, qui per ætatem ire possent, retractante.* Num ergo & apud Columellam 2, 2. *nunquam stimulo laceſſat juvencum, quod retractantem calcitroſumque eum reddit.* Ciceronem lib. 5. Tuscul. *quod paullo ante Peripateticos veteremque Academiam hortari videbare, ut ſine retractatione libere dicere auderent, ſapientes eſſe ſemper beatiſſimos.* Ad Atticum 13, 25. *Confiteies igitur, & quidem ſine ulla dubitatione, aut retractatione.* Num, inquam, & his locis mutandum?

b *Trepidus ſenatum poſtremo vocari jubet.*] Quid sibi velint tres Pall. Voss. Helm. & Campanus exhibendo, *trepidaverat*, ignoro, nisi forte: *auctoribus, trepidare, ſenatum poſtremo.* Infra: *plebemque obedientem in re tam trepida Patribus præberent.* Lib. 4. *& ſenatus, ut in trepidis rebus, dictatorem dici Mamercum Æmilium juſſit.* Lib. 26. *Ut in re tam trepida ſenatu extemplo vocato.*

Digitized by Google

tum excivit. Nam præterquam quod agmine prope quadringentorum hominum veniens, qui ab urbe indignitate rei accensi comites ei se dederant, conspectus est; [c] strictum etiam telum, respersusq; ipse cruore tota in se castra convertit. & togæ multifariam in castris visæ, majoris aliquanto quam erat, speciem urbanæ multitudinis fecerant: Quærentibus quid rei esset; flens diu vocem non misit: tandem ut jam ex trepidatione concurrentium turba constitit, ac silentium fuit, ordine cuncta ut gesta erant, exposuit. Supinas deinde tendens manus, commilitones appellans orabat, *Ne, quod scelus Ap. Claudii esset, sibi attribuerent: neu se ut parricidam liberûm averfarentur.* [d] *Sibi vitam filiæ suæ cariorem fuisse, si liberæ ac pudicæ vivere licitum fuisset. quum velut servam ad stuprum rapi videret,* [e] *morte amitti melius ratum, quam contumelia liberos: misericordia se in speciem crudelitatis lapsum. Nec se superstitem filiæ*

c *Strictum etiam telum, respersusque ipse cruore tota in se castra convertit.*] Sane animadvertit nemo deesse vocem, sine qua sensus nullus esse possit: neque enim deerat: sed facile animadvertere est superesse vocem in codice interpoli Sigonii: *strictum etiam telum tenens.* Ipsum enim illud telum strictum & subrectum, quale erat cruore madidum, & stillans, non modo tenens telum admirationi hominibus fuit omniumque in se ora convertit. Vidit hoc & Robortellus.

d *Sibi vitam filiæ suæ cariorem fuisse, si liberæ ac pudicæ.*] Rhenanus *pudicam.* Malo: *si liberæ ac pudicæ vivere licitum fuisset.* Quod mutavit Sigonius prætextu scriptorum suorum. Atqui fuerunt illi omnes, siquidem multi fuerunt, adeo recentis manus, ut diphthongos non haberent. Plautus Casina: *Malo hercle vestro tum versuti vivitis.* Bacchid *benevolens vivit tibi.* Catullus: *Sed tu insulsa male & molesta vivis.* Terent. Heaut. *Nisi prospectum interea aliquid nobis est, desertæ vivimus.* Cicero Philipp. 11. *agitur autem liberine vivamus, an mortem obeamus.* Lib. 14. famil. 1. *Quod si nostris consiliis usi essemus, beatissimi viveremus.*

e *Morte amitti melius ratum quam contumelia liberos.*] Deest verbum, *vivere*, inquit Sigonius. Immo superfit & hic in lutulento illo codice id verbum. Non enim sensus est, melius se esse ratum liberos mori, quam contumelia affectos vivere: sed cum inibisset minus esse dutum per mortem quam per probrum & dedecus perdere liberos, dum miseretur filiæ & vicem ejus dolet, non tefte æstimantibus crudeliter in eam se consuluisse videri. Non enim minus quam morte amittebat filiam per duplicem contumeliam, alteram certam & expositam, cum addiceretur domino pro mancipio, libertateque & civitate excluderetur; alteram dissimulatam quidem, sed satis multis prævisam intellectamque, cum destinaretur Appianæ libidinis victima. Sensus autem ille quem dedimus, ostendit etiam in distinctione vulgo peccari, & ita faciendum: *quum velut servam ad stuprum rapi videret, morte amitti melius*

Digitized by Google

filiæ futurum fuisse, nisi spem ulciscendæ mortis ejus in auxilio commilitonum habuisset. f *Illis quoque enim filias, sorores, conjugesque esse. nec cum filia sua libidinem Appii Claudii extinctam esse; sed quo impunitior sit, eo effrenatiorem fore. Aliena calamitate documentum datum illis cavendæ similis injuriæ. quod ad se attineat, uxorem sibi fato ereptam: filiam, quia non ultra pudica victura fuerit, miseram, sed honestam, morte occubuisse. Non esse jam Appii libidini locum in domo sua. ab alia violentia ejus, eodem se animo suum corpus vindicaturum, quo vindicaverit filia. Cæteri sibi ac liberis suis consulerent.* Hæc Virginio vociferanti succlamabat multitudo, nec illius dolori, nec suæ libertati se defuturos. Et immisti turbæ militum togati, quum eadem illa querendo, docendoque quanto visa quam audita indigniora potuerint videri: simul profligatam jam rem nunciando Romæ esse, g insecutosque qui Appium prope interemptum in exilium abisse dicerent; perpulerunt, ut ad arma conclamaretur, vellerentque signa, & Romam proficiscerentur. Decemviri h simul iis quæ videbant, simul his quæ acta Romæ audierant,

melius ratum quam contumelia liberos, misericordia se in speciem crudelitatis lapsum.

f *Illis etiam filias, sorores, conjuges esse.*] Ro. Andreæ, Bec. Mog. Asc. & cæteræ: *illis quoque filias.* Gryphius: *illis quoque etiam.* Mss. & Campanus & Iuntas: *illis quoque enim filias.* cui meum calculum appono. Vulgatum in primo repetio Curione.

g *Insecutosque qui*] Non placet eos, qui cum Virginio venerant, narrare, post suum discessum secutos alios, qui Appium desperatione rerum exilium sibi consciviisse referrent. Credibile est enim ita illos properasse, ut serius exeuntes assequi priores non possent. Dein cur ipsi illi, qui secuti dicuntur, non loquuntur, sed illis partes suas tradunt? Scripsit immo Livius, *insecutique.* Duo ait genera hominum perpulisse milites, ut ad arma conclamarent, & Romam contenderent: alterum, qui cum Virginio venerant: hi egerunt, tum querendo eadem, quæ Virginius, adjiciendoque non posse verbis exprimi satis mœstam rei faciem, & quantum tristissima audirent, multo tamen tristiora videntibus fuisse; tum nunciando Romæ tot barum plena omnia, nec imperii compotes, qui essent illic, decemviros: alterum, qui hos insecuti, auxerunt mendacio rem, superjacientes, Appium pœne manibus hominum discerptum servili fuga se subduxisse & exsulatum isse. Particulas, *quum querendo simul nuntiando,* posuit ut *quum tum, qua querendo qua nuntiando, & querendo & nuntiando.*

h *Simul iis quæ videbant iisque.*] Sane potest tolerari, & alibi Livio adsentemus: tamen quia ex duobus melioris notæ scriptis alter: *videbant si jue his que acta:* alter, *simulque his que acta:* videtur scribendum: *Decemviri simul his, quæ videbant. simul his, quæ acta Romæ*

rant, perturbati; alius in aliam partem castrorum ad sedandos motus discurrunt. & leniter agentibus responsum non redditur. imperium si quis inhiberet, & viros & armatos se esse, respondetur. Eunt agmine ad urbem, & Aventinum insidunt; ut quisque occurrerat, plebem ad repetendam libertatem, creandosque tribunos plebis adhortantes, alia vox nulla violenta audita est. Senatum Sp. Oppius habet: nihil placet aspere agi. quippe ab ipsis datum locum seditionis esse. Mittuntur tres legati consulares, Sp. Tarpeius, C. Julius, P. Sulpicius, qui quærerent senatus verbis, cujus jussu castra deseruissent? aut quid sibi vellent, qui armati Aventinum obsedissent? belloque averso ab hostibus patriam suam cepissent? Non defuit quid responderetur: deerat qui daret responsum; nullo dum certo duce, nec satis audentibus singulis invidiæ se offerre. id modo à multitudine conclamatum est, ut L. Valerium, & M. Horatium ad se mitte-
51 rent. his se daturos responsum. Dimissis legatis, admonet milites Virginius, *in re non maxima paulo ante trepidatum esse, quia sine capite multitudo fuerit: responsumque quamquam non inutiliter, fortuito tamen magis consensu, quam communi consilio esse. Placere decem creari, qui summæ rei præessent, militarique honore tribunos militum appellari.* Quum ad eum ipsum primum is honos deferretur, *Melioribus meis vestrisque rebus reservate*, inquit, *ista de me judicia.* [1] *Nec mihi filia inulta honorem ullum jucundum esse patitur; nec in perturbata republica eos utile est præesse vobis, qui proximi invidiæ sint. Si quis usus mei est, nihilo minor ex privato capietur.* Ita decem

audierant. Vt lib. 1. *simul qua curando vulneri opus sunt, comparat; simul si desistuat spes, alia præsidia molitur.* Lib. 5. *Roma simul delectu, simul tributo conferendo laboratum est.* Lib. 8. *fœneratoris simul libidinem, simul crudelitatem insignem.* Et frequenter alibi.

VARIORUM.

1 *Nec mihi filia in vita honorem ullum jucundum esse patitur.*] Rectius idem liber vetus: *Nec mihi filia inulta.* Non enim in omnem vitam honores Virginius recusat, quos postea suscepit, sed honorem sibi injucundum dicit, quam diu vindictam de filiæ injuria non cepetit. Postea, pro, *non sustinebunt imperium*, quod in vulgus editum video, in membranis *impetum*, scriptum video, non imperium. *Schottus.*

2 Qui

decem numero tribunos militares creant. Neque in Sabinis quievit exercitus. ibi quoque auctore Icilio Numitorioque, seceſſio ab decemviris facta eſt; non minore motu animorum [a] Siccii cædis memoria revocata, quam quem nova fama de Virginia adeo fœde ad libidinem petita, accenderat. Icilius ubi audivit tribunos militum in Aventino creatos, ne comitiorum militarium prærogativam urbana comitia iiſdem tribunis plebis creandis ſequerentur; peritus rerum popularium, imminenſque ei poteſtati, & ipſe priusquam iretur ad urbem, pari poteſtate eundem numerum ab ſuis creandum curat. Porta Collina urbem intravere ſub ſignis, mediaque urbe agmine in Aventinum pergunt. ibi conjuncti alteri exercitui. viginti tribunis militum negotium dederunt, ut ex ſuo numero duos crearent, qui ſummæ rerum præeſſent. M. Oppium, Sex. Manilium creant. Patres ſolliciti de ſumma rerum, quum ſenatus quotidie eſſet, jurgiis ſæpius terunt tempus quam conſiliis. Siccii cædes decemviris & Appiana libido, & dedecora militiæ objiciebantur. Placebat Valerium Horatiumque ire in Aventinum. illi negabant ſe aliter ituros, quam ſi decemviri deponerent inſignia magiſtratus ejus, [2] quo anno jam ante abiſſent. Decemviri querentes, ſe in ordinem cogi, non ante quam perlatis legibus, quarum cauſa creati eſſent, depoſituros imperium ſe ajebant. Per M. Duilium, qui tribunus plebis fuerat, certior facta plebs, contentionibus aſſiduis nihil tranſigi, in Sacrum montem ex Aventino tranſit: affirmante Duilio non prius quam deſeri urbem videant, curam in animos Patrum deſcen- 52

2 *Quo anno jam antè abiſſent.*] Hic alter eſt locus, qui convincit reſtè nos annum tertium Decemvirorum in Chronologia noſtra ſejunxiſſe ab anno quo L. Valerius & M. Horatius Coſſ. fuere. *Glarean.*

CRONOVII.

a *Siccii cædis memoria revocata.*] Sic ante Rhenanum legebatur, ſic Mſſ. fidi, nec debuit ille ſupponere, *renovata.* Petronius: *in memoriam revocatus injuria.* Livius Lib. 33. *nec præſens omnium modo effuſa lætitia eſt, ſed per multos dies gratia & cogitationibus & ſermonibus revocata.* Adde, ſi tanti eſt, quæ ad Senecæ Beneficia 2, 11. notavimus.

b *Sci-*

descensuram. *admoniturum Sacrum montem constantiæ plebis.* [b] *scituros, quod sine restituta potestate redigi in concordiam res nequeant.* Via Nomentana, cui tum Ficulnensi nomen fuit, profecti, castra in monte Sacro locavere; modestiam patrum suorum nihil violando imitati. Secuta exercitum plebs, nullo qui per ætatem ire posset, retractante. Prosequuntur conjuges liberique, cuinam se relinquerent in ea urbe, in qua nec pudicitia, nec libertas sancta esset, miserabiliter rogitantes. Quum vasta Romæ omnia insueta solitudo fecisset, in foro præter paucos seniorum nemo esset; vocatis utique in senatum Patribus, desertum apparuisset forum; plures jam quam Horatius & Valerius vociferabantur, *Quid exspectabitis, Patres Conscripti? Si decemviri finem pertinaciæ non faciunt, ruere ac deflagrare omnia passuri estis? Quod autem istud imperium est, decemviri, quod amplexi tenetis? Tectis ac parietibus jura dicturi estis. Non pudet lictorum vestrorum majorem prope numerum in foro conspici, quam togatorum aliorumque? Quid si hostes ad urbem veniant, facturi estis? quid si plebs mox, ubi parum secessione moveamur, armata veniat? Occasune urbis vultis finiri imperium? Atqui aut plebs non est habenda, aut habendi sunt tribuni plebis. Nos citius caruerimus patriciis magistratibus quam illi plebeiis. Novam inexpertamque eam potestatem eripuere patribus nostris,* [c] *ne nunc dulcedine semel capti ferant*

[b] *Scituros quod sine restituta potestate*] Illud, *scio quod*, auctorum hujus ævi non stile subscribo Fr. Sanctio: itaque, quia mss. non modo Rhenani, sed & nostri, *scituros sine*, lege, *scituros quam sine*: vel, *scituros quam sine*: quod utrumque jam ille proposuit. Lib. 4, 31. *documentoque fuere, quam plurium imperium bello inutile esset.* Vbi mirum vexari à Rhenano. Cassius ad Ciceronem 15. famil. 19. *Scis Cnæus quam sit fatuus: scis quomodo crudelitatem virtutem putet: scis quam se semper a nobis derisum putet.* Valde vellem etiam repetiri alicubi additum: *sine restituta tribunicia potestate.* Nisi quia Duillius, qui tribunus fuerat, loquitur, ideo nullam aliam facile intelligi cogitavit. ut cum libro 4. ad tribunos dicitur: *præclarum ipsis potestatique fore.*

[c] *Ne nunc dulcedine semel capti ferant desiderium.*] Illud *ne*, inquit Fulvius Vrsinus, non videtur satis usitata formula prolatum. Itaque Pantagathus legebat, *ea nunc*, vel *annunc*, vel potius *nunc dulcedine*, interrogandi formula. Nihil horum. Plautus: *vix incedo ianis: ne ire posse cum onere existimes.* Nedum possim: tantum abest, ut possim cum onere ire. Cic. 9. famil. 26. *Me vero nihil istorum ne juvenem quidem movit unquam: ne nunc senem.* Sallustius: secundæ res *sapientium*

Digitized by Google

ferant desiderium. quum præsertim nec nos temperemus imperiis, quo minus illi auxilii egeant. Quum hæc ex omni parte jactarentur, victi consensu decemviri, futuros se, quando ita videatur, in potestate Patrum affirmant. Id modo simul orant ac monent, ut ipsis ab invidia caveatur: [1] nec suo sanguine ad supplicia Patrum plebem assuefaciant. Tum Valerius Horatiusque missi ad plebem conditionibus, quibus videretur, revocandam componendasque res, decemviris quoque ab ira & impetu multitudinis præcavere jubentur. Profecti, gaudio ingenti plebis in castra accipiuntur: quippe liberatores haud dubie & motus initio, & exitu rei. Ob hæc iis advenientibus gratiæ actæ. Icilius pro multitudine verba facit. Idem, quum de conditionibus ageretur, quærentibus legatis quæ postulata plebis essent; compositio jam, ante adventum legatorum consilio ea postulavit, ut appareret in æquitate rerum plus quam in armis reponi spei. Potestatem enim tribuniciam provocationemque repetebant; quæ ante decemviros creatos auxilia plebis fuerant. & ne cui fraudi esset, conciisse milites aut plebem ad repetendam per secessionem libertatem. De decemvirorum modo supplicio atrox postulatum fuit. Dedi quippe eos æquum censebant, vivosque igni concrematuros minabantur. Legati ad ea: *Quæ consilii fuerunt, adeo æqua postulastis, ut ultro nobis deferenda fuerint. libertati enim ea præsidia petitis, non licentiæ ad impugnandos alios. Iræ vestræ magis ignoscendum quam indulgendum est. quippe qui crudelitatis odio in crudelitatem ruitis: & prius pene quam ipsi liberi sitis, domi-* 53

pientium animos fatigant: ne illi corruptis moribus victoria temperarent. Adeo non sperandum fuit, ut illi minime sapientes in victoria se regerent. Vide Rivium in doctis castigationibus in Sallustium. Sensus Livii expressus ex Ciceronis lib. 3. de Legibus: *Sensit enim deberi non posse huic civitati illam potestatem: quippe quam tantopere populus noster ignotam expetisset, qui posset carere cognita?*

VARIORUM.

1 *Nec suo sanguine ad supplicia patrum*, &c.] Acute, *quia iter est quacunque dat prior vestigium.* Tacit. lib. 1. Annal. cap. 78. *Templum ut in colonia Tarraconensi statueretur Augusto, petentibus Hispanis permissum; datumque in omnes provincias exemplum.* Hinc contra vulgo dictum: *Noli timere quod sine exemplo est malum.* Quamvis tamen, si cre-

dominari jam in adversarios vultis. Nunquamne quiescet civitas nostra à suppliciis, aut Patrum in plebem Romanam, aut plebis in Patres? Scuto vobis magis, quam gladio opus est. Satis superq; humilis est, qui jure aquo in civitate vivit, nec inferendo injuriam, nec patiendo. Etiam, si quando metuendos vos præbituri estis, quum recuperatis magistratibus legibusque vestris, judicia penes vos erunt de capite nostro fortunisque: tunc, ut quæque causa decemviri
54 *erit, statuetis. nunc libertatem repeti, satis est.* Facerent ut vellent permittentibus cunctis, mox redituros se legati rebus perfectis affirmant. Profecti quum mandata plebis Patribus exposuissent; alii decemviri, quandoquidem præter spem ipsorum supplicii sui nulla mentio fieret, haud quicquam abnuere. Appius truci ingenio, & invidia præcipua, odium in se aliorum suo in eos metiens odio, [a] *Haud ignaro*, inquit, *imminet fortuna. Video donec arma adversariis tradantur, differri adversus nos certamen dandus invidiæ est sanguis. Nihil ne ego quidem moror, quo minus decemviratu abeam.* Factum senatusconsultum, *Ut decemviri se primo quoque tempore magistratu abdicarent.* [b] *Q. Furius pontifex maximus tribunos plebis crearet: & ne cui fraudi esset secessio militum plebisque.* His senatusconsultis perfectis, dimisso senatu decemviri prodeunt in concionem, abdicantque se magistratu, ingenti hominum lætitia. Nunciantur hæc plebi. legatos quicquid in urbe hominum super-

si credendum experientiæ: *Nusquam est nefas in orbe quod suo exemplo caret.* Gruter.

2 *Q. Furius Pontifex maximus.*] Hunc in oratione pro Cornelio vocat Pedianus ex Livii, & aliorum sententia *M. Papirium.* Cujus scripturæ assentior magis, quam Livianæ. Nam de Q. Furio nulla nec per hos, nec alios annos est mentio, de M. autem Papirio, magna. Qui autem Pontificatum maximum gereret, cum par est alios etiam magistratus, qui magni habebantur, cepisse. Vltimæ autem utriusque nominis literæ erratum inesse indicant, cum sint eædem. *Sigonius.*

GRONOVII.

a *Haud ignaro, inquit, imminet fortuna.*] Sic quidem nuperæ: & habet suam Venerem. Sed veteres omnes cum scriptis: *Haud ignaro.* Supra: *haud ignari, quanta invidia immineret tempestas.* Sed ut ipsi Appio dicere hoc datur, formula est obvertentium fortunæ frontem, Sen. ep. 76. *Audimus aliquando voces imperitorum, dicentium: nesciebam hoc mihi restare. Sapiens scit omnia sibi restare: quicquid factum est, dicit, Sciebam.* Consol. ad Marciam: *Non decipies me, fortuna, nec securum aut negligentem opprimes. Scio quid pares.* Petronius:

Digitized by Google

superat, prosequitur. Huic multitudini læta alia turba ex castris occurrit. congratulantur libertatem concordiamque civitati restitutam. Legati pro concione: *Quod bonum, faustum, felixque sit vobis, reique publicæ, redite in patriam ad penates, conjuges liberosque vestros: sed qua hic modestia fuistis, ubi nullius ager in tot usu rerum necessario tantæ multitudini est violatus; eam modestiam ferte in urbem. in Aventinum ite, unde profecti estis. Ibi felici loco, ubi prima initia inchoastis libertatis vestræ, tribunos plebis creabitis. præsto erit pontifex maximus, qui comitia habeat.* Ingens assensus alacritasque cuncta approbantium fuit. [b] Convertunt inde signa, profectique Romam certant cum obviis gaudio.

nius: *scio te, inquam, Ascylte, ad occidendum me venisse.*

b *Convertunt inde signa.*] Hoc ab Rhenano manavit: prius erat *convellunt*. Et utrumque sine apud Livium esse obvium noverat vir optimus: sed si pariter recordatus foret, qua utrumque potestate esset, credidisset potius illi veteri manui, quæ in Borbetom. ad marginem correxerat, *convellunt*, quam quæ in contextu posuerat, *convertunt*. Sciendum igitur *converti signa* vel de via in agmine, vel in acie: illud cum ex itinere retrocedunt, hoc cum jam mota & ferri cœpta in aliam partem feruntur. De priore Livius lib. 8. *& cum portis prima signa, & pars agminis esset egressa, nuntio allato de clade Latinorum, quum conversis signis in urbem rediretur.* Lib. 10. Volumnius tantum quod adveniens: *quæ literæ si falsa fuerint, nec usus sui sit in Etruria, extemplo conversis signis abiturum.* De posteriore lib. 5. in prælio Romanorum cum Gallis: *Brennus ad subsidiarios signa convertit.* Cæsar 2. Gall. *monuit, ut paullatim sese legiones conjungerent, & conversa signa in hostes inferrent.* At sicubi stativa egit exercitus, & fixa fuere signa, jamque incipiunt moveri, vel eo unde venerant, nunquam *converti*, sed *convelli signa* dicuntur. Livius lib. 3. *ut totis passim castris fremitu orto, quid in vasto ac deserto agro inter tabem pecorum hominumque desides sine præda tempus tererent, signa repente convellerent.* Lib. 5. *Galli postquam accepere ultro honorem habitum violatoribus juris humani elusamque suam legationem esse, confestim convulsis signis citato agmine iter ingrediuntur.* Sic invenies acceptum lib. 7, 39. 22, 3. 25, 1. & aliibi. sic & *signa convelli moverique* Suetonius conjungit in Claudio. Valerius Max. 1, 6. *Aquilarum altera vix convelli à primipilo potuit: altera acerrime extracta in contrariam, ac ferebatur, partem se ipsa convertit.* Cicero 1. de divin. *itaque signa convelli & se sequi jussit.* Nec aliter Tacitus lib. 1. annal. 20. *Interea manipuli ante cœptam seditionem Nauportum missi ob itinera & pontes & alios usus, postquam turbatum in castris accepere, vexilla convellunt.* Iam enim manserant aliquid temporis Nauporti, & opere militari itinera & pontes & si quid aliud reficere cœperant: nuntio accepto de seditione discedunt (hoc est, *vexilla convellunt*) inde injussu ducum, medio itinere contumelios in centuriones, & conjungunt se cum legionibus turbidis, quæ in castris essent. At vir doctus intelligit scissa & derepta hastilibus: quod Tacitus lib. 2. histor. *laceratisque vexillis, quæ Vitellii nomen præferebant:* quod que lib. 1. hist. *vexillarius comitantis Gal-*

bam

Digitized by Google

dio. armati per urbem silentio in Aventinum pervẽniunt. ibi extemplo, pontifice maximo comitia habente, tribunos plebis creaverunt, omnium primum, [1] A. Virginium, inde L. Icilium, & P. Numitorium avunculum Virginiæ, auctores secessionis: tum C. Sicinium, progeniem ejus, quem primum tribunum plebis creatum in Sacro monte, proditum memoriæ est: & M. Duilium, qui tribunatum insignem ante decemviros creatos gesserat, nec in decemviralibus certaminibus plebi defuerat. Spe deinde magis quam meritis electi, M. Titinnius, M. Pomponius, C. Apronius, [2] P. Villius, C. Oppius. Tribunatu inito L. Icilius, extemplo plebem rogavit, & plebs scivit, ne cui fraudi esset secessio ab decemviris facta. Confestim de consulibus creandis cum provocatione M. Duilius rogationem pertulit. ea omnia in pratis Flaminiis concilio plebis acta, quem nunc Cir-
55 cum Flaminium appellant. Per interregem deinde consules creati, L. Valerius, & M. Horatius. qui extemplo magistratum occeperunt: quorum consulatus popularis sine

bam cohortis dereptam Galbæ imaginem solo adfixit: & in tertio: *magno tumultu Vitellii imagines invadunt:* ibidemque: *recurrens in principia miles præscriptum Vespasiani nomen, projectas Vitellii effigies adspexit:* ex Frontino possis dicere, *signa submittere*, etsi auctoritate ducis illic fiat, 4, 1, 43. Sed hoc non faciebant, nisi ad extremam rabiem adacti aut militiam prorsus exsuerent, aut imperatorem imperatore mutarent: nec ullum sibi receptum ad pœnitendum relinquerent. Neutrum hi cogitabant milites: nec enim volebant exauctorati omnes, nec alium optabant imperatorem: militiam molliorem & fructuosiorem quærebant. Ergo & hoc Livii loco, quando ex tota narratione constat, non venisse hos in montem Sacrum, tantum ut abirent, sed consedisse & fixa signa habuisse, saltem dunt cogitur & consulitur senatus, dum ultro citroque eunt & redeunt legati, & disserte dicit Livius eos *castra locavisse*, multo credibilius, immo certum est legendum esse *convellunt:* non *convertunt.*

VARIORUM.

1 *A. Virginium, inde L. Icilium & P. Num.*] Virginius hic pater Virginiæ fuit, ut Icilius, sponsus, auctore Dionysio. Ergo L. Virginius, non A. dicendus. *Sigonius.*

2 *Ap Iulius.*] *Appii* prænomen non probo nisi in Sabinis viris est, ut in Claudiis, ut in Ap. Herdonio Sabino, qui Capitolium occupavit. Iulia gens cum patricia est, tum nunquam *Appio*, vel *Publio* prænomine usa est. Itaque legendum puro in hoc Tribuno plebis, *P. Villius.* Est enim gens *Villia* plebeja, ubique in vulgatis libris pro *Iulia* habita, eaque usa est prænomine *Publio.* Sigonius.

3 Vi-

sine ulla Patrum injuria, nec sine offensione fuit. quicquid enim libertati plebis caveretur, id suis decedere opibus credebant. Omnium primum; quum veluti in controverso jure esset, tenerenturne Patres plebiscitis; legem centuriatis comitiis tulere, [3] *Vt quod tributim plebes jussisset, populum teneret.* qua lege tribuniciis rogationibus telum acérrimum datum est. Aliam deinde consularem legem de provocatione, unicum præsidium libertatis, decemvirali potestate eversam, non restituunt modo, sed etiam in posterum muniunt; [a] sanciendo novam legem, *Ne quis ullum magistratum sine provocatione crearet. qui creasset, eum jus fasque esset occidi: néve ea cædes capitalis noxa haberetur.* Et quum plebem hinc provocatione, hinc tribunicio auxilio satis firmassent, ipsis quoque tribunis ut sacrosancti viderentur (cujus rei prope jam memoria aboleverat) relatis quibusdam ex magno intervallo cærimoniis, renovarunt. & quum religione inviolatos eos, tum lege etiam fecerunt; sanciendo, *Vt qui tribunis plebis,* [4] *ædilibus, judicibus, decemviris nocuisset, ejus caput Iovi sacrum esset familia ad ædem Cereris, Liberi Liberæque venum iret* Hac lege juris interpretes negant quemquam sacrosanctum esse: [b] sed eum qui eorum cuiquam nocuerit, sacrum sanciri.

3 *Vt quod tributim plebes jussisset, populum teneret.*] Vet. lib. *ut quod tribunus plebis jussisset.* placet tamen magis, *Tributim plebes*, id est, tributis comitiis. Sic enim ait Dionysius lib. XI. Καὶ τὰ κελεύοντα τοὺς ὑπὸ δήμου τεθέντας ἐν ταῖς φυλετικαῖς ἐκκλησίαις νόμους ἅπασι κοινοὺς Ῥωμαίοις εἶναι, τῷ αὐτῷ ἴσχυσε δυνάμει τοῖς ἐν ταῖς λοχίταις ἐκκλησίας τεθησομένοις. i. e. leges tributis comitiis latas omnibus Romanis esse latas, eandemque vim habere, atque eas, quæ centuriatis comitiis latæ sunt. Sic lib. VIII. *Legem tributim de vicesima eorum, qui manumitterentur, tulit.* sic alibi, centuriatim. *Sigonius.*

4 *Ædilibus, judicibus, decemviris nocuisset.*] Vox *decemviris* abest à veteribus libris, nec videtur necessaria. Est enim ridiculum plebem cavisse decemviris, quos perosa judicio etiam est persecuta. *Sigonius.*

GRONOVII.

a *Sanciendo novam legem.*] Non male Sigonianus & quidam, *nova lege.* Cicero 3. de off. *neque more turpe haberi, neque aut lege sanciri, aut jure civili.* Lib. 4. Tusc. *quod ne liceret fieri, ad alterius injuriam, lege sanxerunt.* Iustinus lib. 3. *siquidem nihil lege ulla in alios sanxit, cujus non ipse primus in se documenta daret.*

b *Sed eum, qui eorum cuiquam nocuerit, sacrum sanciri.*] Sic Rhenanus, cum pessime antea: *sed eum qui eorum cuiquam nocuerit, id ad sacrum sanciri.* Sen-

Digitized by Google

ciri. Itaque ædilem prehendi, ducique à majoribus magistratibus : quod etsi non jure fiat (noceri enim ei, cui hac lege non liceat) tamen argumentum esse, non haberi pro sacrosancto ædilem : tribunos vetere jurejurando plebis, quum primum eam potestatem creavit, sacrosanctos esse. Fuere qui interpretarentur, eadem hac Horatia lege consulibus quoque & prætoribus, quia [1] iisdem auspiciis, quibus consules crearentur, cautum esse : judicem enim consulem appellari. Quæ refellitur interpretatio, quod his temporibus nondum consulem judicem, sed prætorem appellari mos fuerit. Hæ consulares leges fuere. Institutum etiam ab iisdem consulibus: ut senatusconsulta in ædem Cereris ad ædiles plebis deferrentur. quæ ante arbitrio consulum supprimebantur, vitiabanturque: M. Duilius deinde tribunus plebis plebem rogavit, plebesque scivit; *qui plebem sine tribunis reliquisset, quique magistratum sine provocatione creasset, tergo ac capite puniretur.* Hæc omnia ut invitis, ita non adversantibus patriciis transacta: quia nondum in quemquam
56 unum sæviebatur. Fundata deinde & potestate tribunicia, & plebis libertate; tum tribuni aggredi singulos tutum maturumque jam rati, accusatorem primum Virginium, & Appium reum deligunt. Quum diem Appio Virginius dixisset, & Appius stipatus patriciis juvenibus in forum descendisset; redintegrata extemplo est omnibus memoria fœdissimæ potestatis, quum ipsum satellitesque ejus vidissent. Tum Virginius, *Oratio,* inquit, *rebus dubiis inventa est. Itaque neque ego accusando apud vos eum, tem-*

tentiam deprehendit, quæ quidem est in Sigoniano : *sed caput ejus qui e. c. n. sacrum esse, id sanciri.* Sed quis non videt hic malam & audacem manum esse versatam. In mss. melioribus est : *sed eum qui eorum cui nocuerit id ad sacrum sanciri.* Lege mitiore conjectura : *sed ejus, qui eorum cui nocuerit, caput sacrum sanciri.* Lib. 2. *sacrandoque cum bonis capite ejus, qui regni occupandi consilia iniisset.* Lib. 10 *qui juniorum non convenisset ad imperatorium edictum, quique injussu abisset, caput Iovi sacratum esset.*

VARIORUM.

1 *Iisdem auspiciis.*] Id Livius in initio lib. 7. docet, nimirum centuriatis comitiis creari solitos, Messala apud Gellium lib. 13. cap. 14. Cic. in Orat. pro lege Manilia. *Godelov.*

a Quo

tempus teram, à cujus crudelitate vosmet ipsi armis vindicastis: nec istum ad cætera scelera impudentiam in defendendo se adjicere patiar. Omnium igitur tibi, Appi Claudi, [2] *quæ impie nefarieque per biennium alia super alia es ausus, gratiam facio.* [a] *unius tantum criminis ni judicem dices, te ab libertate in servitutem contra leges vindicias non dedisse, in vincula te duci jubeo.* Nec in tribunicio auxilio Appius, nec in judicio populi ullam spem habebat. attamen & tribunos appellavit: & nullo morante arreptus à viatore, Provoco, inquit. Audita vox una vindex libertatis ex eo missa ore, quo vindiciæ nuper ab libertate dictæ erant, silentium fecit. Et, dum pro se quisque, *Deos tandem esse, & non negligere humana* fremunt, *& superbiæ crudelitatique,* [3] *etsi seras, non leves tamen venire pœnas; provocare qui provocationem sustu-*

2 *Quæ impie nefarieque per biennium.*] Hic tertius est locus, quo planum fit, rectè Valerii Horatiique annum sejunctum à tertio Decemvirorum, quo per tyrannidem privati regnarunt. *Glarean.*

3 *Etsi seras, non leves tamen.*] *Divina enim ultio lento pede ad vindictam sui procedit, sed tarditatem gravitate pœnæ compensat*, ut non minus piè quam eleganter Valer. Max. dixit. Et huc quoque pertinet Homericum illud ex Iliad. x.

Νῦν δ' ἀθρόα πάντ' ἀποτίσεις: Quo utimur, ubi qui diu multa patravit impunè, tandem in extremum malum adducitur, semelque dependit superiora flagitia. *Godelev.*

GRONOVII.

a *Vnius tantum criminis nisi judicem vindices.*] Rhenano debetur hæc lectio, quam, credo, ut sensus apertior esset, hactenus mutatam video in Curione, ut transposuerit duas voces, *nisi vindices, judicem te.* Itaque alteram illam ab se quoque nobis fert expensam Sigonius, cum interpretatione: nisi te à judicio unius criminis liberes. Dixisset potius: nisi te à crimine unius judicii liberes. Hoc enim spectaverunt illi, judicium de Virginia intelligentes. Vetustiores carebant τῷ *judicem* excepta Campani, in qua: *criminis reum in judicem dices.* Tres quoque Pall. & duo regii: *criminis in* (vel *ni*) *judicem dices.* Idem ex Cujacii & Fulvii membranis notaverat Cl. Puteanus, probaveratque ut *judicem dicere* respondeat τῷ *judicem ferre*, atque hoc sit provocantis, illud provocati. Haud incommode. Lege igitur: *Vnius tantum criminis ni judicem dices, te ab libertate* &c. Lite inter duos orta, qui disceptandæ ejus brevissimam viam optabat & ad judicem provocabat, is *judicem ferre* alteri dicebatur. Sæpe habes apud Livium & Ciceronem. Livius lib. 8. *Provoco ad populum, eumque tibi fugienti exercitus tui, fugienti senatus judicium, judicem fero.* Lib. 9. *Quem tibi tuarum irarum, quem meorum suppliciorum judicem feram, neminem neque populum neque privatum fugio.* Ferebat autem aut ipse nominando virum spectatæ moderationis & nemini suspectum, aut jubendo adversarium nominare quem sumerent. Prioris exemplum est apud Ciceronem in 2. de Orat. *quum ei M. Flaccus multis probris objectis P. Mucium judicem tulisset.* Posterioris exemplum hic præbet Virginius. Ajebant: *cape mecum judicem*, vel, *dic judicem,*

ſuſtuliſſet: & implorare præſidium populi, qui omnia jura populi obtriſſet; rapique in vincula egentem jure libertatis, qui liberum corpus in ſervitutem addixiſſet; ipſius Appii inter concionis murmur fidem populi Romani implorantis vox audiebatur. Majorum merita in rempublicam domi militiæque commemorabat. *Suum infelix erga plebem Romanam ſtudium, quod æquandarum legum cauſſa cum maxima offenſione Patrum conſulatu abiſſet: ſuas leges, quibus manentibus lator earum in vincula ducatur. Cæterum ſua propria bona malaque, quum cauſſa dicendæ data facultas ſit, tum ſe experturum. In præſentia ſe communi jure civitatis civem Romanum die dicta poſtulare, ut dicere liceat, ut judicium populi Romani experiri. non ita ſe invidiam pertimuiſſe, ut nihil in æquitate & miſericordia civium ſuorum ſpei habeat. Quod ſi indicta cauſſa in vincula ducatur, iterum ſe tribunos plebis appellare, & monere ne imitentur quos oderint. Quod ſi tribuni eodem fœdere obligatos ſe fateantur tollendæ appellationis cauſſa, in quam conſpiraſſe decemviros criminati ſint;* [b] *ait ſe provocare ad populum: implorare leges de provocatione, & conſulares, & tribunicias, eo ipſo anno latas. Quem enim provocaturum,* [c] *ſi hoc indemnato indicta cauſſa non liceat? Cui plebeio & humili præſidium in legibus fore, ſi Ap. Claudio non ſit? ſe documento futurum, utrum novis legibus dominatio, an libertas firmata ſit: & appellatio provocatioque adverſus injuriam magiſtratuum oſtentata tantum inani-*
57 *bus literis, an verè data ſit.* Contra Virginius, unum Ap. Claudium, & legum expertem & civilis & humani fœderis eſſe ajebat. *Reſpicerent tribunal homines, caſtellum omnium ſcelerum: ubi decemvir ille perpetuus, bonis, tergo, ſanguini civium infeſtus, virgas, ſecureſque omnibus minitans, Deorum*

judicem, ni ita eſt. Hinc Virginius in poſteriore oratione: *ſe iterum ac ſæpius judicem illi ferre.* Cur iterum? quia tulerat antea dicendo: *ni judicem dices.* Campani *reum* ſi miſſ. ſuffulcirent, poſſet facile juvari, ut ſcriberetur, *reus.* Sed non eſt opus. Voſſ. quoque & Helm. *niſi judicem dices.*

[b] *Ait ſe provocare.*] Tò *ait* ſuſpectum, tanquam ex eo genere, de quibus affatim lib. 2. Obſer. 14.

[c] *Si huic indemnato.*] Cogitabam legendum, *hoc*, nempe *provocare:* quum inſpectis libris intellexi Sigoniani codicis eam eſſe mendam. Ipſa indemnati indicta cauſa perſona ſat habet ponderis. Appii perſona in ſequenti membro utetur.

d *Domi-*

rum hominumque contemptor, carnificibus non lictoribus ſtipatus, jam ab rapinis & cædibus animo ad libidinem verſo, virginem ingenuam in oculis populi Romani, velut bello captam, à complexu patris abreptam, miniſtro cubiculi ſui clienti dono dederit. Vbi crudeli decreto, nefandiſque vindiciis dexteram patris in filiam armaverit: ubi tollentes corpus ſeminanime virginis, ſponſum avunculumque in carcerem duci juſſerit; ſtupro interpellato magis, quam cæde motus. & illi carcerem ædificatum eſſe, quod [d] *domicilium plebis Romanæ vocare ſit ſolitus. Proinde ut ille iterum ac ſæpius provocet, ſic ſe iterum ac ſæpius* [1] *judicem illi ferre, ni vindicias ab libertate in ſervitutem dederit. ſi ad judicem non eat, pro damnato in vincula duci jubere.* Ut haud quoquam improbante, ſic magno motu animorum, quum tanti viri ſupplicio ſuamet plebi jam nimia libertas videretur, in carcerem eſt conjectus. tribunus ei diem prodixit. Inter hæc ab Latinis & Hernicis legati gratulatum de concordia Patrum ac plebis Romam venerunt, donumque ob eam Jovi optimo maximo coronam auream in Capitolium tulere parvi ponderis, prout res haud opulentæ erant: colebanturque religiones pie magis quam magnifice. Iiſdem auctoribus cognitum eſt, Æquos Volſcoſque ſumma vi bellum apparare. Itaque partiri provincias [e] conſules juſſi. Horatio Sabini, Valerio Æqui Volſcique evenere. Quum ad ea bella delectum ediciſſent, favore plebis non juniores modo, ſed emeritis etiam ſtipendiis, pars magna voluntariorum, ad nomina danda præſto fuere. eoque non copia modo, ſed genere etiam militum veteranis admiſtis firmior exercitus fuit. Priuſquam urbem egrederentur, leges decem-

d *Domicilium plebis Romana.*] Cicero lib. 5. in Verrem: *carcer ille, qui eſt à crudeliſſimo tyranno Dionyſio factus Syracuſis, quæ Lautumiæ vocantur, in ipſius imperio domicilium civium Romanorum fuit.*

e *Conſules juſſi.*] Suſpicari poſſis: *Itaque partiri provincias conſulibus juſſit, Horatio Sabini, Valerio Æqui Volſcique evenere.* Non moveo tamen vulgatum.

VARIORUM.

1 *Judicem illi ferre, ni vindicias.*] Sigonius conjectura, *vindicias ne:* ſed non bene. Nihil enim elegantius, non

Digitized by Google

decemvirales, quibus *tabulis duodecim* est nomen, in æs incisas in publico proposuerunt. Sunt qui jussu tribunorum ædiles functos eo ministerio scribant. C. Claudius, (qui perosus decemvirorum scelera, & ante omnes fratris filii superbiæ infestus, Regillum antiquam in patriam se contulerat.) is magno jam natu quum ad pericula ejus deprecanda rediisset, cujus vitia fugerat, sordidatus cum gentilibus clientibusque in foro prensabat singulos: orabatque, *Ne Claudiæ genti eam inustam maculam vellent, ut carcere & vinculis viderentur digni: virum honoratissimæ imaginis futurum ad posteros, legum latorem conditoremque Romani juris, jacere vinctum inter fures nocturnos ac latrones. Averterent ab ira parumper ad cognitionem cogitationemque animos: & potius unum tot Claudiis deprecantibus condonarent, quam propter unius odium multorum preces aspernarentur. Se quoque id genus ac nomini dare; nec cum eo in gratiam rediisse, cujus adversæ fortunæ velit succursum. Virtute libertatem recuperatam esse: clementia concordiam ordinum stabiliri posse.* Erant quos moveret sua magis pietate, quam ejus pro quo agebat caussa. sed Virginius *sui potius ut misererentur*, orabat *filiaque: nec gentis Claudiæ regnum in plebem sortitæ, sed necessariorum Virginiæ & trium tribunorum preces audirent. qui ad auxilium plebis creati, ipsi plebis fidem atque auxilium implorarent.* Justiores hæ lacrimæ videbantur. itaque spe incisa, priusquam prodicta dies adesset, Appius sibi mortem conscivit. Subinde arreptus à P. Numitorio Sp. Oppius, invidiæ proximus, quod in urbe fuerat, quum injustæ vindiciæ à collega dicerentur. Plus tamen facta injuria Oppio, quam non prohibita, invidiæ fecit. testis productus, qui septem & viginti enumeratis stipendiis, octies extra ordinem donatus, donaque ea gerens in con-

58

rectius tantum, veterum librorum scriptura, *ni vindicias ab libertate.* Provocabat hac sponsione ad judicem Virginius Appium: ejusmodi sponsionis formula integra est hæc *NI VINDICIAS AB LIBERTATE IN SERVITVTEM DEDISSET.* Ita supra hoc libro *Ni ita esset, multi privatim ferebant Volscio judicem.* Guilelmius.

2 Ma-

conſpectu populi ſciſſa veſte, tergum laceratum virgis oſtendit, nihilum deprecans, *quinſi quam ſuam noxam reus dicere poſſet, privatus in ſe iterum ſæviret.* Oppius quoque ductus in vincula eſt, & ante judicii diem finem ibi vitæ fecit. Bona Claudii Oppiique tribuni publicavere. collegæ eorum exilii cauſſa ſolum verterunt: bona publicata ſunt. & Claudius aſſertor Virginiæ, die dicta damnatus, ipſo remittente Virginio ultimam pœnam, dimiſſus Tibur exulatum abiit: [z] Maneſque Virginiæ, mortuæ quam vivæ felicioris, per tot domos ad petendas pœnas vagati, nullo relicto fonte tandem quieverunt. Ingens metus inceſſerat Patres, vultuſque jam iidem tribunorum erant, qui decemvirorum fuerant, quum M. Duilius tribunus plebis [a] inhibito ſalubriter modo nimiæ poteſtatis, *Et libertatis,* inquit, *noſtræ & pœnarum* 59

z *Maneſque Virginiæ mortuæ quam vivæ felicioris.*] Manes tantum mortuorum, ut vivorum genii. Itaque non dubito quin verum ſit, *mortuæ quam vivæ felicioris.* Quomodo poſtea apud ampliſſimum nobiliſſimumque virum Augerium Busbequium in veteri ejus codice diſerte ſcriptum vidi. *Guilelmius.*

GRONOVII.

a *Inhibito ſalubriter modo nimiæ poteſtatis.*] Una litera deleta melius erit: *poteſtati.* Verbum *inhibere* ſcita illa ſignificatione, qua *inhibere imperium* non ſemel Livio dicitur. Quod genus dicendi ridicule doctis viris magis poëticum & hiſtoricum, quam oratorium eſſe videtur. Nullum genus aut ſermonis eſt aut ſtyli, cui, ſi res permittat, aptari nequeat. Vnde Plautus, poëta ſcilicet, & hiſtoricus Livius ſumpſerunt, niſi ex medio, & quia ſic proprie in illa re loquebantur? An orator non eſt Cicero? Is tamen in Philipp. 13. cap. 18. *Ita ſibi conveniſſe cum Dolabella, ut ille Trebonium, & ſi poſſet, etiam Brutum Caſſiumque diſcruciatos necaret, eademque inhiberet ſupplicia nobis.* Neque enim hoc verbo mendoſus ille locus, (etſi videtur fuiſſe: *necaret, hic eadem inhiberet:* nempe Antonius) nec rarum, utique Romanis, erat dicendi genus, ſed & hoc & illud ex eodem capite manant. Vides autem hinc dandi caſum, ſi plenum ſit, requiri. Sic & apud Plautum in Sticho: *Vtrum Fontinali an Libero imperium te inhibere mavis?* Eſt ergo perinde ac ſi diceret: *impoſito modo poteſtati.* Liv. lib. 4. 53. *Conſuli damnum aliamve coërcitionem detrectantibus militiam inhibenti.* Vbi ne non ſimiles eſſent ſibi codices Sigoniani, pro *inhibenti* habent *ferenti*: & probat ille. Quod quidem Titium magis quam Sigonium judicium decuit. Ego pignus quicum lubet ponere ſum paratus, ni hoc germen eſt indocti correctoris. Eodem libro cap. 56. *Quum primores Patrum nequidquam conqueſti, non eſſe in auctoritate ſenatus tribunos militum, poſtremo etiam tribunos plebis appellarent, & conſulis quoque ab ea poteſtate vim ſuper tali re inhibitam referrent.* In miſſ. fuit: *& Coſſ. quoque*, ut teſtatur ſe reperiſſe in ſuo Rhenanus, idque reddit, *conſulum.* Sed vera lectio eſt: *& conſulibus quoq; ab ea poteſtate vim ſuper tali re inhibitam referrent.* Itaque plane unus

narum ex inimicis satis est. itaque hoc anno nec diem dici cuiquam, nec in vincula duci quemquam sum passurus. Nam neque vetera peccata repeti jam obliterata placet, quum nova expiata sint decemvirorum suppliciis: & nihil admissum iri, quod vim tribuniciam desideret, spondet perpetua consulum amborum in libertate vestra tuenda cura. Ea primum moderatio tribuni, metum Patribus dempsit, eademque auxit consulum invidiam: quod adeo toti plebis fuissent, ut Patrum salutis libertatisque prior plebeio magistratui, quam patricio cura fuisset. & ante inimicos satietas pœnarum suarum cepisset, quam obviam ituros licentiæ eorum consules appareret. [1] Multique erant qui mollius consultum dicerent, quod legum ab iis latarum Patres auctores fuissent. neque erat dubium, quin turbato reipublicæ
60 statu tempori succubuissent. Consules rebus urbanis compositis, fundatoque plebis statu, in provincias diversi abiere. Valerius adversus conjunctos jam in Algido exercitus Æquorum Volscorumque sustinuit consilio bellum. Quod si extemplo rem fortunæ commisisset, haud scio, an (qui tum animi ab decemvirorum infelicibus auspiciis Romanis hostibusque erant) magno detrimento certamen staturum fuerit. Castris mille passuum ab hoste positis, copias continebat. hostes medium inter bina castra spatium acie instructa complebant. provocantibusque ad prælium, responsum Romanus

è Pall. alii duo, *consules.* Ait justa, & legitima vi, laudabilique metu coactos ab tribunis consules, ut essent in auctoritate senatus. Exemplum ejus rei habes hoc ipso lib. 4. cap. 26. An aliter dicitur *inhibere supplicium*, quam *damnum, coercitionem, vim?* Videtur ita quoque fuisse lib. 38, 28. *Nec hercule magnopere nunc curo, quid Ætoli satis ex more Græcorum factum esse censeant, dum ego imperium id habeam in deditos modo decreto suo, ante armis victos.* Membranæ: *imperium adhibeam.* Potius, *inhibeam*, i. exerceam & eo utar, statuam in eos pro imperio, justo certe, quippe victos & deditos.

VARIORUM.

1 *Multique erant qui melius consultum dicebant.*] Sensus est, Non rectè fecisse patres, qui legum à Coss. latarum in senatus propè ac imperii consularis contumeliam, auctores fuissent, hoc est, sua auctoritate confirmassent, quæ interituræ erant, turbato Reipub. statu, nisi mollius consuluissent ipsi; ergò illud *mollius*, in malam partem sonat. *Glarean.*

4 *Sabi-*

nus nemo reddebat. tandem fatigati ſtando, ac nequicquam exſpectando certamen Æqui Volſcique, poſtquam conceſſum propemodum de victoria credebant; pars in Hernicos, pars in Latinos prædatum abeunt, relinquitur magis caſtris præſidium, quam ſatis virium ad certamen. quod ubi ſenſit conſul, reddit illatum antea terrorem: inſtructaque acie ultro hoſtem laceſſit. Ubi illi, conſcientia quid abeſſet virium, detrectavere pugnam; crevit extemplo Romanis animus, & pro victis habebant paventes intra vallum. Quum per totum diem ſtetiſſent intenti ad certamen, nocte ceſſere: & Romani quidem pleni ſpei corpora curabant. Haudquaquam pari hoſtes animo, nuncios paſſim trepidi ad revocandos prædatores dimittunt: recurritur ex proximis locis, ulteriores non inventi. Ubi illuxit, egreditur caſtris Romanus, vallum invaſurus, ni copia pugnæ fieret. & poſtquam multa jam dies erat, neque movebatur quicquam ab hoſte, jubet ſigna inferri conſul. motaque acie indignatio Æquos & Volſcos inceſſit, ſi victores exercitus vallum potius quam virtus & arma contegerent. igitur & ipſi efflagitatum ab ducibus ſignum pugnæ accepere. Jamque pars egreſſa portis erat: deincepſque alii ſervabant ordinem, in ſuum quiſque locum deſcendentes, quum conſul Romanus prius, quam totis viribus fulta conſtaret hoſtium acies, intulit ſigna: adortuſque nec omnes dum eductos, nec qui erant, ſatis explicatis ordinibus, prope fluctuantem turbam trepidantium huc atque illuc, circumſpectantiumque ſe ac ſuos, addito turbatis mentibus clamore atque impetu, invadit. Retulere primo pedem hoſtes. deinde quum animos collegiſſent & undique duces, victiſne ceſſuri eſſent, increparent; reſtituitur pugna. Conſul ex altera 61
parte *Romanos meminiſſe jubebat, illo die primum liberos pro libera urbe Romana pugnare. Sibimetipſis victuros, non ut decemvirorum victores præmium eſſent. Non Appio duce rem geri, ſed conſule Valerio: à liberatoribus populi Romani orto; liberatore*

ipso. Ostenderent prioribus præliis per duces, non per milites stetisse, ne vincerent. Turpe esse, contra cives plus animi habuisse, quam contra hostes: & domi, quam foris, servitutem magis timuisse. Unam Virginiam fuisse, cujus pudicitiæ in pace periculum esset: unum Appium civem periculosæ libidinis. at si fortunæ belli inclinet, omnium liberis ab tot millibus hostium periculum fore. Nolle ominari quæ nec Jupiter nec Mars pater passuri sint iis auspiciis conditæ urbi accidere. Aventini Sacrique montis admonebat, *ut ubi libertas parta esset paucis ante mensibus, eo imperium illibatum referrent: ostenderentque eandem indolem militibus Romanis post exactos decemviros esse, quæ ante creatos fuerit: nec æquatis legibus imminutam virtutem populi Romani esse.* Hæc ubi inter signa peditum dicta dedit; advolat deinde ad equites, *Agite juvenes*, inquit, *præstate virtute peditem, ut honore atque ordine præstatis. Primo concursu pedes movit hostem. pulsum vos inimissis equis exigite è campo. Non sustinebunt impetum. & nunc cunctantur magis, quam resistunt.* Concitant equos permittuntque in hostem, pedestri jam turbatum pugna: & perruptis ordinibus elati ad novissimam aciem, pars libero spatio circumvecti, jam fugam undique capessentes, plerosque à castris avertunt, præterequitantesque absterrent. Peditum acies & consul ipse, visque omnis belli fertur in castra; captisque cum ingenti cæde, majore præda potitur. Hujus pugnæ fama perlata non in urbem modo, sed in Sabinos ad alterum exercitum. In urbe lætitia modo celebrata est, in castris animos militum ad æmulandum decus accendit. Jam Horatius eos excursionibus sufficiendo, præliisque levibus experiundo assuefecerat sibi potius fidere, quam meminisse ignominiæ decemvirorum ductu acceptæ, parvaque certamina in summam totius profecerant spei. Nec cessabant [2] Sabini feroces ab re priore anno bene gesta, lacessere atque instare, rogitantes, *Quid latrocinii modo procur-*

2 *Sabini feroces ab re priore anno bene g.*] Quartus hic locus est, ad ostendendum, recte nos tertium Decemvirorum annum, quo in tyrannide fuere, alium fuisse ab Horatii Valeriique Coss. anno. *Glareanus.*

GRO-

Digitized by Google

procursantes pauci, recurrentesque, tererent tempus, & in multa prælia parvaque carperent summam unius belli? Quin illi congrederentur acie, inclinandamque semel fortunæ rem darent? Ad id quod sua sponte satis collectum animorum erat, 62
indignitate etiam Romani accendebantur. Jam alterum exercitum victorem in urbem rediturum, sibi ultro per contumelias hostem insultare. quando autem se, si tum non sint, pares hostibus fore? Ubi hæc fremere militem in castris consul sensit, concione advocata, *Quemadmodum*, inquit, *in Algido res gesta sit, arbitror vos milites audisse. qualem liberi populi exercitum decuit esse, talis fuit.*[a] *consultu collegæ, virtute militum victoria parta est. Quod ad me attinet, id consilii animique habiturus sum, quod vos, milites, mihi effeceritis. & trahi bellum salubriter, & mature perfici potest. Si trahendum est, ego ut in dies spes virtusque vestra crescat, eadem qua institui disciplina efficiam. Si jam satis animi est, decernique placet, agitedum clamorem, qualem in acie sublaturi estis, tollite hic, indicem voluntatis virtutisque vestræ.* Postquam ingenti alacritate clamor est sublatus, *Quod bene vertat, gesturum se illis morem,*[b] *posteroque die in aciem deducturum,* affirmat. Reliquum diei apparandis armis consumptum est. Postero die simul instrui Romanam aciem Sabini videre, & ipsi jam avidi certaminis procedunt. Prælium fuit, quale inter fidentes sibimet ambos exercitus, veteris perpetuæque alterum gloriæ, alterum nuper nova victoria

GRONOVII.

a *Consilio collegæ, virtute militum.*] Ex duobus melioribus Pall. recepi *consultu collegæ:* quam lectionem eos non temere servasse putabam. nam & Romæ Andreas dedit, *consilio consulto collegæ*, ex libro, ut videtur, qui utramque lectionem expresserat: & Voss. Helmstadianusque: *fuit consulto collegæ*. Plautus Trinummo· *inconsultu meo*. Plinius lib. 3, 20. *Sed interdictum id vetere consultu Patrum, Italia parci jubentium.* Cicero ad Attic. 4, 3. recitat decretum Pontificum, in quo est, *neque populi jussu, neque plebeiscitu.* Sic restituimus lib. 25, 16. *& ab occultis cavendum hominibus consultisque.* Ad sensum facit, quod lib. 5. *deum immortalium benignitate, suis consiliis, & patientia militum Vejos jam fore in potestate po. Romani.* Quo tamen ne veterem lectionem impugnes, nam & in aliis nostro ἡ ποικιλία τερπνόν.

b *Posteroque die in aciem deducturum.*] Malim *educturum.* Lib. 7. *Addidit & aliam fidentis speciem, quod prior in aciem eduxit.*

c *Casti-*

ctoria elatum. Consilio etiam Sabini vires adjuvere. nam quum æquassent aciem, duo extra ordinem millia, quæ in sinistrum cornu Romanorum in ipso certamine impressionem facerent, tenuere. quæ ubi illatis ex transverso signis degravabant prope circumventum cornu; equites duarum legionum sexcenti fere ex equis desiliunt, cedentibusque jam suis provolant in primum, simulque & hosti se opponunt, & æquato primum periculo, pudore deinde animos peditum accendunt. Verecundiæ erat, equitem suo alienoque marte pugnare: peditem ne ad pedes quidem degresso equiti parem esse.

63 Vadunt igitur in prælium ab sua parte omissum, & locum ex quo cesserant, repetunt: momentoque non restituta modo pugna, sed inclinatur etiam Sabinis cornu. Eques inter ordines peditum tectus se ad equos recipit, transvolat inde in partem alteram, suis victoriæ nuncius, simul & in hostes jam pavidos, quippe fuso suæ partis validiore cornu, impetum facit. non aliorum eo prælio virtus magis enituit. Consul providere omnia, laudare fortes, increpare sicubi segnior pugna esset, c Castigati fortium statim virorum operam edebant: tantumque hos pudor, quantum alios laudes excitabant. Redintegrato clamore undique omnes connixi hostem avertunt, nec deinde Romana vis sustineri potuit. Sabini fusi passim per agros castra hosti ad prædam relinquunt.

c *Castigati fortium statim virorum opera edebant.*] Scribe cum trib. Pall. & Campano: *operam edebant.* sic lib. 5. *Ansi ad calculos eum respublica vocet, non merito dicat: annua ara habes, annuam operam ede.* Quintilianus avus decl. 333. *& velut editis necessitate operis ad gratulationem cucurri.* M. Seneca in Ter forti: *dixit enim se non negare reipubl. viri fortu operas, sed ad necessarios usus reservare.* Seneca de otio sapientis: *res appetere sine ullo virtutum amore & sine cultu ingenii, ac nudas edere operas.* De Providentia: *ferrum istud etiam civili bello purum & innoxium, bonas tandem & nobiles edat operas.* Suet. Tib. 35. *in operas scenæ arenaque edenda.* Frontinus strateg. 1, 9. *exauctoratos pœnitentia coegit satisfacere imperatori, obsequentioresque in reliquum operas edere.* Sic *edere operas, & editionem operarum* legas apud IC. Ulpianum, Cajum, alios in titulis D. de operis libertorum & de statuliberis, apud Paullum etiam Julianumque *reddere operas.* Cicero ad Tironem, famil. 16, 10. *Tu Musis nostris para ut operas reddas.* Vbi laborat vir doctus ut nobis persuadeat legendum: *ut ora sua reddas.* At Cicero jubet maturare Tironem, ut præsens de more quam primum

quunt. ibi non ſociorum ſicut in Algido res, ſed ſuas Romanus populationibus agrorum amiſſas recipit. Gemina victoria duobus bifariam prælis parta, malignè ſenatus in unum diem ſupplicationes conſulum nomine decrevit. Populus injuſſu & altero die frequens iit ſupplicatum. & hæc vaga populariſque ſupplicatio ſtudiis propè celebratior fuit. Conſules ex compoſito, eodem biduo ad urbem acceſſere, ſenatumque in Martium campum evocavere. ubi quum de rebus ab ſe geſtis agerent, queſti primores Patrum ſenatum inter milites dedita opera terroris cauſſa haberi. itaque inde conſules, ne criminationi locus eſſet, in prata Flaminia, ubi nunc ædes Apollinis eſt (Circum jam tum Apollinarem appellabant) avocavere ſenatum. Ubi quum ingenti conſenſu Patrum negaretur triumphus, L. Icilius tribunus plebis tulit ad populum de triumpho conſulum: multis diſſuaſum prodeuntibus, maximè C. Claudio vociferante, *De Patribus, non de hoſtibus conſules triumphare vellæ. gratiamque pro privato merito in tribunum, non pro virtute honorem peti. nunquam antè de triumpho per populum actum, ſemper æſtimationem arbitriumque ejus honoris penes ſenatum fuiſſe. ne reges quidem majeſtatem ſummi ordinis imminuiſſe. ne ita omnia tribuni poteſtatis ſuæ implerent, ut nullum publicum conſilium finerent eſſe. Ita demum liberam civitatem fore, ita æquatas leges, ſi ſua quiſque jura ordo, ſuam majeſtatem teneat.* In eandem ſententiam multa & à cæteris ſenioribus Patrum cum eſſent dicta, omnes tribus eam rogationem acceperunt. Tum primum ſine auctoritate ſenatus, populi juſſu triumphatum eſt. Hæc victoria tribunorum ple- 64
biſque prope in haud ſalubrem luxuriam vertit; conſpiratione inter tribunos facta, ut iidem tribuni reficeren-

tur.

primum ſtudiis ejus inſerviat. Quomodo? vel Tullii ipſius, vel quorum illi libuiſſet, ſcripta recitando, ſcribendo, evolvendo, examinando, bibliothecam curando. Hæ enim erant operæ, quas Tiro edebat Ciceroni. Mela lib. 1, 12. *Literas & literarum operas, aliaſque etiam artes commenti Phœnices.* Paullo aliter Cato in præfatione Iuſtini *& otiis reddendam operam putat.* id eſt, ita exigendum otium, ut etiam, quod per illud feceris, opus appareat.

VARIO-

tur. & quo ſua minus cupiditas emineret, conſulibus quoque continuarent magiſtratum. Conſenſum Patrum cauſſabantur, quo per contumeliam conſulum jura plebis labefacta eſſent. *Quid futurum, nondum firmatis legibus ſi novos tribunos per factiones ſuas conſules adorti eſſent? non enim ſemper Valerios Horatioſque conſules fore, qui libertati plebis ſuas opes poſtferrent.* Forte quadam utili ad tempus, ut comitiis præeſſet, potiſſimum M. Duilio ſorte evenit, viro prudenti, & ex continuatione magiſtratus invidiam imminentem cernenti. qui quum ex veteribus tribunis negaret ullius ſe rationem habiturum, pugnarentque collegæ ut liberas tribus in ſuffragium mitteret, aut concederet ſortem comitiorum collegis, habituris è lege potius comitia, quam ex voluntate Patrum; injecta contentione Duilius conſules ad ſubſellia accitos, quum interrogaſſet, quid de comitiis conſularibus in animo haberent, reſpondiſſentque, ſe novos conſules creaturos; auctores popularis ſententiæ, haud populares nactus, in concionem cum iis proceſſit. Ubi quum conſules producti ad populum, interrogatique, ſi eos P.R. memor libertatis per illos receptæ domi, memor militiæ rerumque geſtarum conſules iterum faceret, quidnam facturi eſſent, nihil ſententiæ ſuæ mutaſſent; collaudatis conſulibus, quod perſeverarent ad ultimum diſſimiles decemvirorum eſſe, comitia habuit: & quinque tribunis plebis creatis, quum præ ſtudiis apertè petentium novem tribunorum [1] alii candidati tribus non explerent, concilium dimiſit: nec deinde comitiorum cauſſa habuit. Satisfactum legi aiebat, quæ numero nuſquam præfinito tribu-

VARIORUM.

[1] *Alii candidati tribus non explerent.*] Quid ſit *tribus explere*, etiam atque etiam ſecum conſideret Lector, cum hoc tempore haud minus 25. tribus eſſent. Vtrum *tribus* pro claſſe accepit? An tributa intelligemus comitia, quibus aberant patres? *Glareanus.*

[1] *Alii candidati tribus non explerent.*] *Tribus non explere*, eſt non poſſe legitimum ac neceſſarium ſuffragiorum numerum ferre. Hoc dixi, quia Glareanus *tribum* pro claſſe accipiendam ait, cum Tribuni plebis tributis comitiis fierent. Alibi *legitima ſuffragia non conficere* dixit. *Sigonius.*

2 Cum-

tribunis, modo ut relinquerentur, sanciret: & ab iis qui creati essent, cooptari collegas juberet. Recitabatque rogationis carmen, in quo, [a] *Si tribunos plebei decem rogabo, si quos minus hodie decem tribunos plebei fecerint: hi tum uti quos sibi collegas cooptassint, ut illi legitimi eadem lege tribuni plebei sint, ut illi quos hodie tribunos plebei feceritis.* Duilius quum ad ultimum perseverasset, negando quindecim tribunos plebis rempubl. habere posse, victa collegarum cupiditate, pariter Patribus plebique acceptus, magistratu abiit. Novi tribuni plebis in cooptandis collegis Patrum voluntatem foverunt. duos etiam patricios con- 65
sularesque, Sp. Tarpeium & A. Aterium cooptavêre. Consules creati, Lar. Herminius, T. Virginius Cælimontanus, nihil magnopere ad Patrum aut plebis caussam inclinati, ocium domi ac foris habuêre. L. Trebonius tribunus plebis infestus Patribus, quod se ab iis in cooptandis tribunis fraude captum, proditum à collegis, aiebat; rogationem tulit, *ut qui plebem Romanam tribunos plebis rogaret, is usque eo rogaret, dum decem tribunos plebis faceret,* infectandisque Patribus, unde Aspero etiam inditum est cognomen, tribunatum gessit. Inde M. Geganius Macerinus, & C. Julius consules facti, [2] coitiones tribunorum adversus nobilium juventutem ortas, sine

2 *Conciones Tribunorum adversus nobilium.*] Quid est *sedare conciones ortas:* Quando unquam alias dixit, *oriri conciones?* Quis est, qui non videat, aut *coitiones*, aut *contentiones* esse legendum? vel repugnantibus antiquis exemplaribus. *Sigonius.*

GRONOVII.

a *Si tribunos plebis decem rogabo.*] Carmen hoc rogationis olim de tribunis decem latæ tentaverunt varie & veteres editores, & Rhenanus, Sigonius, Schottus. E quibus hi tres ut singuli aliquid boni attulerunt, ita & in partibus defecerunt. Mss. lectio est: *si tribunos plebei decem rogabo, si qui nos minus hodie decem tribunos plebis fecerint, hii tum uti quos sibi collegas cooptassent.* Sit igitur universum tale: *Si tribunos plebei decem rogabo, si qui vos minus hodie decem tribunos feceritis, hi tum uti quos sibi collegas cooptassint, ut illi legitimi eadem lege tribuni plebei sint, ut illi quos hodie tribunos plebei feceritis.* Principium cur mutet Schottus, caussa nulla est. Recte autem ille, *Si qui*, id est, si qua ratione, si quo numero. Male Sigonius, *si quos*, eum illa non modo scriptorum, sed & vererum editionum lectio sit. Construendum: *si qui tribunos plebei fecerit-tu minus decem.* id est, τοὺς δέκα. Repetitio τοῦ uti, quod abesse posset, elegans & alibi quoque nobis adserenda. Male hoc delet Rhenanus. Recte autem idem & Sigonius, *cooptassint.* Sed male alter

sine insectatione potestatis ejus, conservata majestate Patrum, sedavere plebem decreto ad bellum Volscorum & Æquorum delectu sustinendo, rem ab seditionibus continuere: urbano quoque otio foris omnia tranquilla esse affirmantes, per discordias civiles externos tollere animos. Cura pacis, concordiæ quoque intestinæ caussa fuit. sed alter semper ordo gravis alterius modestiæ erat. quiescenti plebi ab junioribus Patrum injuriæ fieri cœptæ. ubi tribuni auxilio humilioribus essent, in primis parum proderat: deinde ne ipsi quidem inviolati erant; utique postremis mensibus, quum & per coitiones potentiorum injuria fieret, & vis potestatis omnis aliquanto posteriore anni parte languidior fermè esset: jamque plebs ita in tribunatu ponere aliquid spei, si similes Icilio tribunos haberet: nomine tantum se biennio habuisse. Seniores contra Patrum, ut nimis feroces suos credere juvenes esse; ita [b] malle, si modus excedendus esset, suis quam adversariis superesse animos. adeo moderatio tuendæ libertatis, dum æquari velle simulando ita se quisque extollit, ut deprimat alium, in difficili est; cavendoque ne metuant homines, metuendos ultro se efficiunt: & injuriam à nobis repulsam, tanquam aut facere aut pati necesse sit, injungimus aliis.

66 [1] T. Quintius Capitolinus quartum, & Agrippa Furius consules inde facti, nec seditionem domi, nec foris bellum acceperunt: sed imminebat utrumque. Jam non ultra discordia civium reprimi poterat, & tribunis & plebe incitata in Patres, quum dies alicui nobilium dicta novis semper certaminibus conciones turbaret. ad quarum primum strepitum, velut signo accepto, arma cepere Æqui ac Volsci: simul quod persuaserant iis duces cupi-

le alter offensus repetitione *Ut*, substituit, *ita illi legitimi*. Vide quæ ad lib. 18, 9. & lib. 35, 1.

b *Malle si modus.*] Terentius Adelphis: *Non innueram. verum in istam partem potius peccato tamen.*

VARIORUM.

1 *T. Quintius Capitolinus IV. & A. Furius Cos.*] Hoc loco satis diligenter Livius Capitolini Consulis annos numeravit, quod libro secundo omissum bis, ante testati sumus. *Glareanus.*

GRO-

cupidi prædarum, biennio ante delectum indictum haberi non potuisse, abnuente jam plebe imperium. *eo, adversus se non esse missos exercitus. dissolvi licentia militandi morem, nec pro communi jam patria Romam esse. quicquid irarum simultatumque cum externis fuerit, in ipsos verti. occæcatos lupos intestina rabie opprimendi occasionem esse.* Conjunctis exercitibus Latinum primum agrum populati sunt: deinde, postquam ibi nemo vindex occurrebat, tum vero exultantibus belli auctoribus, ad mœnia ipsa Romæ populabundi regione portæ Esquilinæ accessere; vastationem agrorum urbi per contumeliam ostentantes. unde postquam inulti prædam præ se agentes, retro ad Corbionem agmine iêre, Quintius consul ad concionem populum vocavit. Ibi in hanc sententiam locutum accipio: *Etsi mihi nullius noxæ conscius, Quirites, sum, tamen cum pudore* 67
summo in concionem vestram processi. Hoc vos scire, hoc posteris memoriæ traditum iri Æquos & Volscos vix Hernicis modo puares, T. Quintio quartum consule ad mœnia urbis Romæ impune armatos venisse. Hanc ego ignominiam (quamquam jam diu ita vivitur, is status rerum est, ut nihil boni divinet animus) si huic potissimum imminere anno scissem, vel exilio, vel morte si alia fuga honoris non esset, vitassem. Ergo, si viri arma illa habuissent, quæ in portis fuêre nostris, capi Romæ me consule potuit? satis honorum, satis superque vitæ erat. mori consulem tertium oportuit. Quem tandem ignavissimi hostium contempsêre? nos consules? an vos Quirites? Si culpa in nobis est, auferte imperium indignis: & si id parum est, insuper pœnas expetite. Si in vobis, nemo Deorum nec hominum sit, qui vestra puniat peccata Quirites, vosmet tantum pœniteat. Non illi vestram ignaviam contempsere, nec suæ virtuti confisi sunt; quippe toties fusi fugatique, castris exuti, agro mulctati sub jugum missi, & se & vos novere. Discordia ordinum est venenum urbis hujus; Patrum ac plebis certamina: dum nec nobis imperii, nec vobis libertatis est modus, dum tædet vos patriciorum, nos plebeiorum magistratuum; sustulere illi animos. Pro Deûm fidem, quid vobis vultis? Tribunos plebis concupistis. concordia causa concessimus. Decemviros desidera-

stis. creari passi sumus. Decemvirorum vos pertæsum est. coëgimus abire magistratu. Manente in eosdem privatos ira vestra, mori atque exulare nobilissimos viros honoratissimosque passi sumus. Tribunos plebis creare iterum voluistis. creastis. Consules facere vestrarum partium, etsi Patribus videbamus iniquum; patricium quoque magistratum plebi donum fieri vidimus: auxilium tribuniciun, provocationem ad populum, scita plebis injuncta patribus. sub titulo aquandarum legum nostra jura oppressa tulimus & ferimus. Qui finis erit discordiarum? Ecquando unam urbem habere, ecquando communem hanc esse patriam licebit? Victi nos aquiore animo quievimus, quam vos victores. satisne est, nobis vos metuendos esse? Adversus nos Aventinum capitur, adversus nos Sacer occupatur mons. Esquilias quidem ab hoste prope captas, & scandentem in aggerem Volscum hostem nemo submovit.

68 *in nos viri, in nos armati estis. Agite dum, ubi hic curiam circumsederitis, & forum infestum feceritis, & carcerem impleveritis principibus; iisdem istis ferocibus animis egredimini extra portam Esquilinam: aut si ne hoc quidem audetis, ex muris visite agros vestros, ferro ignique vastatos, prædam abigi, fumare incensa passim tecta. At enim communis res per hæc loco est pejore: ager uritur, urbs obsidetur, belli gloria penes hostes est. Quid tandem* [a] *privata res vestra quo statu sunt? Jam unicuique ex agris sua damna nunciabuntur. quid est tandem domi, unde ea expleatis?* [b] *Tribuni vobis amissa reddent ac restituent? vocis verborumque quantum voletis, ingerent, & criminum in principes & legum aliarum super alias, & concionum. Sed ex illis concionibus numquam vestrum quisquam re, fortuna, domum auctior rediit. Ecquis retulit aliquid ad conjugem & liberos, præter odia, offen-*

GRONOVII.

a *Privata res vestra quo in statu sunt.*] Præpositionem non habent boni libri, ut jam monuit Rhenanus. Sic lib. 22. *in secretum abductum, velut ignorantem, monet, quo statu sit res.* Lib. 23. *ut ex iis præsentibus noscere Patres possent, quo statu esset respublica.* Cicero in paradox. *consecutus sum, ut eo statu essem, quem neque fortuna temeritas, neque inimicorum labefactaret invidia.*

b *Tribuni vobis amissa reddent ac restituent.*] Duo mss. per fictam responsionem: *expleatis? sunt tribuni. vobis amissa reddent ac rest.* Quasi diceret: nempe tantorum damnorum pretium habetis tribunos. rem præclaram! sed an illi detrimenta rei familiaris farcient & pensabunt?

Digitized by Google

offensiones, simultates publicas privatasque? à quibus semper non vestra virtute innocentiaque, sed auxilio alieno tuti sitis. At Hercules, quum stipendia, nobis consulibus, non tribunis ducibus, & in castris, non in foro faciebatis, & [c] *in acie vestrum clamorem hostes, non in concione Patres Romani horrebant, prædaparta, agro ex hoste capto, pleni fortunarum gloriæque simul publicæ, simul privatæ, triumphantes domum ad penates redibatis. nunc oneratum vestris fortunis hostem abire sinitis. Hærete affixi concionibus, & in foro vivite. sequitur vos necessitas militandi quam fugitis. Grave erat in Æquos & Volscos proficisci? Ante portas est bellum. si inde non pellitur, jam intra mœnia erit, & arcem & Capitolium scandet, & in domos vestras vos persequetur. Biennio ante senatus delectum haberi, & educi exercitum in Algidum jussit. sedemus desides domi, mulierum ritu inter nos altercantes; præsenti pace læti, nec cernentes ex ocio illo brevi multiplex bellum rediturum. His ego gratiora dictu alia esse scio: sed me vera pro gratis loqui, etsi meum ingenium non moneret, necessitas cogit. Vellem equidem vobis placere, Quirites, sed multo malo vos salvos esse; qualicunque erga me animo futuri estis. Natura hoc ita comparatum est, ut qui apud multitudinem sua causa loquitur, gratior eo sit, cujus mens nihil præter publicum commodum videt. nisi forte assentatores publicos, plebicolas istos, qui vos nec in armis, nec in ocio esse sinunt, vestra vos caussa incitare & stimulare putatis. Concitati, aut honori aut quæstui illis estis: & quia in concordia ordinum nullos se usquam esse vident, malæ rei se quam nullius, turbarum ac seditionum, duces esse volunt. Quarum rerum si vos tædium tandem capere potest, & patrum vestrosque antiquos mores vultis pro his novis sumere, nulla supplicia recuso, nisi paucis diebus hos populatores agrorum nostrorum fusos fugatosque castris exuero. & à portis nostris mœnibusque ad illorum urbes hunc belli terrorem, quo nunc vos attoniti estis, transtulero.* Raro alias tribuni popularis oratio acceptior 69
plebi,

c *In acie vestrum clamorem hostes.*] Sumpsit à Demosthene de Chersoneso: ἐχρῆν, τὐναντίον ἢ νῦν, ἅπαντας τοὺς πολιτευομένους ἐν μὲν ταῖς ἐκκλησίαις πρᾴους καὶ φιλανθρώπους ὑμᾶς ἐθίζειν εἶναι, ἐν δὲ ταῖς παρασκευαῖς ταῖς τοῦ πολέμου φοβεροὺς καὶ χαλεποὺς ἐπιδεικνύναι.

plebi, quam tunc ſeveriſſimi conſulis fuit. Juventus quoque quæ inter tales metus detrectationem militiæ, telum acerrimum adverſus Patres habere ſolita erat, bellum & arma ſpectabat, & agreſtium fuga, ſpoliatique in agris & vulnerati, fœdiora iis, quæ ſubjiciebantur oculis, nunciantes, totam urbem ira implevêre. In ſenatum ubi ventum eſt, ibi vero in Quintium omnes verſi, ut unum vindicem majeſtatis Romanæ intueri, & primores Patrum *dignam* dicere *concionem imperio conſulari, dignam tot conſulatibus anteactis, dignam vita omni plena honorum ſæpe geſtorum, ſæpius meritorum. Alios conſules aut per proditionem dignitatis Patrum plebi adulatos, aut acerbe tuendo jura ordinis aſperiorem domando multitudinem feciſſe: T. Quintium orationem memorem majeſtatis Patrum, concordiæque ordinum, & temporum inprimis habuiſſe. Orare eum collegamque, ut capeſſerent rempubl. orare tribunos, ut uno animo cum conſulibus bellum ab urbe ac mœnibus propulſari vellent, plebemque obedientem in re tam trepida Patribus præberent: appellare tribunos communem patriam, auxiliumque eorum implorare, vaſtatis agris, urbi prope oppugnatæ.* Conſenſu omnium delectus decernitur habeturque. Quum conſules in concione pronunciaſſent, Tempus non eſſe cauſſas cognoſcendi: omnes juniores poſtero die prima luce in campo Martio adeſſent: *cognoſcendis cauſſis eorum qui nomina non dediſſent, bello perfecto ſe daturos tempus; pro deſertore futurum, cujus non probaſſent cauſſam*; omnis juventus affuit poſtero die. Cohortes ſibi quæque centuriones legerunt: bini ſenatores ſingulis cohortibus præpoſiti. Hæc omnia adeo mature perfecta accepimus, ut ſigna eo ipſo die à quæſtoribus ex ærario prompta delataque in campum, quarta diei hora mota ex campo ſint: exercituſque novus, paucis cohortibus veterum militum voluntate ſequentibus, manſerit ad decimum lapidem. Inſequens dies hoſtem in conſpectum dedit: caſtraque ad Corbionem caſtris ſunt conjuncta. Tertio die quum ira Romanos; illos, quum toties rebellaſſent, conſcientia culpæ ac deſperatio

Digitized by Google

tio irritaret, mora dimicandi nulla est facta. In exercitu 70
Romano quum duo consules essent potestate pari; quod saluberrimum in administratione magnarum rerum est, summa imperii, concedente Agrippa, penes collegam erat: & prælatus ille facilitati summittentis se comiter respondebat; communicando consilia laudèsque, & æquando imparem sibi. In acie Quintius dextrum cornu, Agrippa sinistrum tenuit: Sp. Postumio Albo legato datur media acies tuenda: legatum alterum Ser. Sulpicium equitibus præficiunt. Pedites ab dextro cornu egregiè pugnavêre; haud segniter resistentibus Volscis. Ser. Sulpicius per mediam hostium aciem cum equitatu perrupit. unde quum eadem reverti posset ad suos, priusquam hostis turbatos ordines reficeret, terga impugnare hostium satius visum est. momentoque temporis in aversam incursando aciem ancipiti terrore dissipasset hostes, ni suo proprio eum prælio equites Volscorum & Æquorum exceptum aliquandiu tenuissent. Ibi vero Sulpicius, *Negare cunctandi tempus esse, circumventos intercluso-que ab suis* vociferans, *ni equestre prælium omni vi perficerent. Nec fugare equitem integrum satis esse, conficerent equos viroſque, ne quis reveheretur inde ad prælium, aut integraret pugnam. non posse illos resistere sibi, quibus conferta peditum acies cessisset.* [1] Haud surdis auribus dicta: impressione una totum equitatum fudêre, magnam vim ex equis præcipitavêre: ipsos, equosque spiculis confodêre. is finis pugnæ equestris fuit. Tunc adorti peditum aciem, nuncios ad consules rei gestæ mittunt, ubi jam inclinabatur hostium acies. nuncius deinde vincentibus Romanis animos auxit, & referentes gradum perculit Æquos. In media primum acie vinci cœpti, [d] qua permissus equitatus

d *Qua permissus equitatus.*] Scribendum est, *permissus*, i. effuso cursu immissus. Et sic Romana Andreæ: sed proximæ statim mutarunt præter Aldinam. Supra: *Concitant equos permittuntque in hostem.* Restituimus & alibi Livio.

VARIORUM.

1 *Haud surdis auribus.*] Id est, non frustrà vel inanibus. Vide Erasmum in Adagiis: *Surdo canis.*

tatus turbaverat ordines. Sinistrum deinde cornu ab Quintio consule pelli cœptum; in dextro plurimum laboris fuit. Ibi Agrippa, ætate viribusque ferox, quum omni parte pugnæ melius rem geri, quam apud se videret; accepta signa ab signiferis ipse inferre, quædam jacere etiam in confertos hostes cœpit. Cujus ignominiæ metu concitati milites, invasere hostem. ita æquata ex omni parte victoria est. Nuncius tum à Quintio venit, victorem jam se imminere hostium castris, nolle irrumpere antequam sciat debellatum & in sinistro cornu esse. Si jam fudisset hostes, conferret ad se signa, ut simul omnis exercitus præda potiretur. Victor Agrippa cum mutua gratulatione ad victorem collegam, castraque hostium venit, ibi paucis defendentibus momentoque fusis, sine certamine in munitiones irrumpunt: prædaque ingenti compotem exercitum, suis etiam rebus recuperatis, quæ populatione agrorum amissæ erant, reducunt. Triumphum nec ipsos postulasse, nec delatum iis ab senatu, accipio: nec traditur caussa spreti aut non sperati honoris. Ego quantum in tanto intervallo temporum conjicio, quum Valerio atque Horatio consulibus, qui præter Volscos & Æquos Sabini etiam belli perfecti gloriam pepererant, negatus ab senatu triumphus esset, verecundiæ fuit pro parte dimidia rerum consulibus petere triumphum. ne etiam si impetrassent, magis hominum ratio, quam meritorum habita videretur.
71 Victoriam honestam ex hostibus partam, turpe domi de finibus sociorum judicium populi deformavit. Aricini atque Ardeates de ambiguo agro quum sæpe bello certassent, multis invicem cladibus fessi, judicem populum Romanum cepere. Quum ad caussam orandam venissent, concilio populi à magistratibus dato, magna contentione actum. jamque editis testibus quum tribus vocari & populum inire suffragium oporteret, consurgit P. Scaptius de plebe, magno natu: &, *Silicet*, inquit, *consules, de republica dicere; errare ego populum in hac caussa non patiar.*

patiar. Quum, ut vanum, eum negarent consules audiendum esse, vociferantemque prodi publicam caussam, summoveri jussissent, tribunos appellat. Tribuni, ut fere semper reguntur à multitudine magis quam regunt, dedere cupidæ audiendi plebi, ut quæ vellet, Scaptius diceret. Ibi infit, [2] *Annum se tertium & octogesimum agere, & in eo agro de quo agitur, militasse, non juvenem, sed vicesima jam stipendia merentem, quum ad Coriolos sit bellatum. Eo se rem vetustate obliteratam, caterum suæ memoriæ infixam afferre. Agrum, de quo ambigitur, finium Coriolanorum fuisse, captisque Coriolis jure belli publicum populi Romani factum. Mirari se, quonam more Ardeates Aricinique, cujus agri jus nunquam usurpaverint incolumi Coriolana re, eum se à populo Romano, quem pro domino judicem fecerint, intercepturos sperent. Sibi exiguum vitæ tempus superesse: non potuisse se tamen inducere in animum, quin quem agrum miles pro virili parte manu cepisset, eum senex quoque voce, qua una posset, vindicaret. Magnoperè se suadere populo, ne inutili pudore suam ipse caussam damnaret.* Consules, quum Scaptium, non silentio modo, sed cum 72
assensu etiam audiri animadvertissent; Deos hominesque testantes flagitium ingens fieri, Patrum primores arcessunt. cum his circumire tribunos, orare, *Ne pessimum facinus pejore exemplo admitterent;* [3] *judices in suam rem litem vertendo; quum præsertim etiamsi fas sit, curam emolumenti*

2 *Annum se tertium & octogesimum agere.*] Nam ab hoc anno qui est ab Vrbe condita CCCVIII. ad annum CCLXI. quo Corioli capti sunt, numerantur anni XLVII. Quibus si addantur anni XX. quos se ante militasse Scaptius ait, erunt anni LXVII. quo anno usque ad annum LXXXIII. numerantur anni XVI. quo anno ætatis tyrocinium de more deposuit Scaptius. Ita ut anno ætatis XVI. militare ceperit, post annos XX. ad Coriolos fuerit anno ab Vrbe cond. CCLXI. anno verò CCCVIII. hæc loquatur, annos natus LXXXIII. *Sigonius.*

3 *Judices in suam rem litem vertendo.*] *Litem in rem suam vertere* dixit, pro eo, quod est, rem inter duos controversam adjudicare sibi, quod est cum judex ita cum litigantibus agit, ut ei jure suo cedant. Budæus in Pandect. Quod deinde sequitur *quadruplatoris* nomen, eo intelligitur delatorum genus, qui ex eo quæstu sese tolerabant, ut ea persequerentur, quorum ex legibus quadrupli erat actio, quorum crebra mentio apud antiquos. Turneb. lib. 3. Adverss. cap. 9. *Godelev.*

3 *Judices in suam rem litem vertendo.*] Lego, *Judicii in suam rem litem vertentis:* ita ut id pendeat ab *Exemplo*, & cum ea voce conjungatur. Alioqui enim tollenda erit distinctio. Probatur autem

menti sui judici esse; nequaquam tantum agro intercipiendo acquiratur, quantum animittatur alienandis injuria sociorum animis. Nam famæ quidem ac fidei damna majora esse, quam quæ æstimari possent. Hoc legatos referre domum? hoc vulgari? hoc socios audire? hoc hostes? Quo cum dolore hos? quo cum gaudio illos? [a] *Scaptione hoc concionali seni assignaturos putarent finitimos populos? Clarum hac fore imagine Scaptium nomen. populum Romanum quadruplatoris & interceptoris litis aliena personam laturum. quem enim hoc privatæ rei judicem fecisse, ut sibi controversiosam adjudicaret rem? Scaptium ipsum id quidem, etsi præmortui jam sit pudoris, non facturum.* Hæc consules, hæc Patres vociferantur. sed plus cupiditas, & auctor cupiditatis Scaptius valet. Vocatæ tribus judicaverunt agrum publicum populi Romani esse. Nec abnuitur ita fuisse, si ad judices alios itum foret: nunc haud sanè quicquam [b] bona causa elevatur dedecus judicii. idque non Aricinis Ardeatibusque, quam Patribus Romanis, fœdius atque acerbius visum. Reliquum anni quietum ab urbanis motibus & ab externis mansit.

EPI-

tem emendatio his verbis, quæ mox sequuntur: *Cum præsertim &c. judici &c. Tanaq. Faber.*

GRONOVII.

a *Scaptione hoc concionali seni.*] Scribo: *Scaptione hic concilionali seni adsignaturos finitimos populos? clarum hac fore imagine Scaptium nomen? populum Romanum quadruplatoris & interceptoris litis aliena personam laturum?* Rationem dedimus in commentario de Sestertiis.

b *Bona causa elevatur dedecus.*] Andreas & alii usque ad Ascensium: *causa bona levatur.* Hujus ex margine adoptaverunt *causa bona* primi Moguntini. Iuntas & Frobenius, *causa bono.* Gryphius primum, *causa bene elevatur.* At Modianus, Voss. Helm. Pal. unus, Chiflet Busb. *bono causa levatur.* Et id revocavimus. Vide ad Senecæ Philosophica.

GRO-

Digitized by Google

EPITOME
LIBRI IV.

Lex de connubio Patrum & plebis à tribunis plebis, contentione magna, Patribus repugnantibus, perlata est. Tribuni militares. Aliquot annis res populi Romani domi militiæque per hoc genus magistratus administrata. Item Censores tunc primum creati. Ager [a] Ardeatinus populi Romani judicio ablatus, missis in eum colonis, restitutus est. Cum fame populus Romanus laboraret, Sp. Mælius eques Romanus frumentum populo sua impensa largitus est: & ob id factum conciliata sibi plebe, regnum affectans, à C. Servilio Ahala magistro equitum, jussu Quintii Cincinnati dictatoris, occisus est: L. Minucius index bove aurata donatus est. Legatis Romanis à Fidenatibus occisis, quoniam ob rempublicam occubuerant, statuæ in Rostris positæ sunt. Cornelius Cossus tribunus militum, occisa Tolumnio rege Veientium, opima spolia secunda Feretrio retulit. Mamercus Æmilius dictator, censuræ honore, qui antea per quinquennium gerebatur, anni & sex mensium spatio finito, ob eam rem à censoribus notatus est. Fidenæ in potestatem redactæ eoque coloni missi sunt. quibus occisis Fidenates quum defecissent à populo Romano; à Mamerco Æmilio dictatore victi sunt, & Fidenæ captæ. Conjuratio servorum oppressa. Postumius tribunus militum, propter crudelitatem ab exercitu occisus est. Stipendium ex ærario tum primum militibus datum. Res præterea gestas adversum Volscos & Veientes, Fidenates, & Faliscos, continet.

Hos

GRONOVII.

[a] *Ardeatinus Romani populi.*] Vetustiores edd. *Ardeatinis.* Scribe: *Ager Ardeatibus populi judicio ablatus.*

Eos secuti M. Genutius & C. Curtius consules. Fuit annus domi forisque infestus. nam anni principio & de connubio Patrum & plebis C. Canuleius tribunus plebis rogationem promulgavit; qua contaminari sanguinem suum Patres, [1] confundique jura gentium rebantur: & mentio primo sensim illata à tribunis, ut alterum ex plebe consulem liceret fieri, eò processit deinde, [2] ut rogationem novem tribuni promulgarent, *ut populo potestas esset, seu de plebe, seu de Patribus vellet, consules faciendi.* Id vero si fieret, non vulgari modo cum infimis, sed prorsus auferri à primoribus ad plebem, summum imperium credebant. Læti ergo audiêre Patres, Ardeatium populum ob injuriam agri abjudicati desciisse, & Veientes depopulatos extrema agri Romani, & [3] Volscos Æquosque, ob communitam Verruginem, fremere. adeo vel infelix bellum ignominiosæ paci præferebant. His itaque in majus etiam acceptis, ut inter strepitum tot bellorum conticescerent actiones tribuniciæ, delectus haberi, bellum armaque vi summa apparari jubent; si quo intentius possit, quam T. Quintio consule apparatum sit. Tum C. Canu-

VARIORUM.

1 *Confundique jura gentium rebantur.*] *Gentem* autem genus, ac gentilitatem intelligit, quam se solos habere patricii ipsi gloriabantur. Illud interest inter *Gentem* ac *Familiam*: quod *Gens*, ad nomen: *Familia* ad cognomen refertur. Itaque illa tanquam totum continere videtur; hæc quodammodo partem. Ex. gr. Cornelii omnes unius gentis esse dicuntur, quia omnes uno nomine continentur: at verò partes gentis hujus sunt plures, quæ ex cognominum varietate distinctæ sunt, eæque *Familiæ* dicuntur: ut Cornelii Dolabellæ, Cornelii Cethegi, Cornelii Scipiones &c. *Sigonius.*

2 *Ut rogationem novam Tribuni promulgarent.*] Hoc sensu: Mentio illata primo sensim à C. Canuleio, ut alterum ex plebe Consulem liceret fieri, eo deinde processit, ut tribuni reliqui novam rogationem promulgarent, ut promiscuè Consules seu de plebe, seu de patribus possent pro populi arbitrio creari. *Novem* autem si legamus, omnes accipiamus Tribunos, præter C. Furnium, quem excipit Dionysius. *Sigon.*

3 *Et Volscos Æquosque ob commu. Verruginem.*] Vbi Romani Volscis Æquisque Verruginem ademerint, ac postea muniverint, nusquam Livius dixit, ne nominavit quidem usquam. Veientibus autem ante triginta annos Coss. L. Furio & C. Manlio, datæ erant inducíæ in annos XL. quas non servarunt. *Glareanus.*

Digitized by Google

Canuleius pauca in senatu vociferatus, nequicquam territando consules avertere plebem à cura novarum legum; nunquam eos se vivo delectum habituros, antequam ea, quæ promulgata ab se collegisque essent, plebes sciviſſet; confestim ad concionem advocavit. Eodem tempore & consules senatum in tribunum, & tribunus populum in consules incitabat. Negabant consules *jam ultra ferri posse furores tribunicios. ventum jam ad finem esse; domi plus belli concitari, quam foris. Id adeo non plebis, quam Patrum; neque tribunorum magis, quam consulum culpa accidere. cujus rei præmium sit in civitate, eam maximis semper auctibus crescere: sic pace bonos, sic bello fieri. Maximum Romæ præmium seditionum esse: id & singulis universisque* [a] *semper honori fuisse. Reminiscerentur quam majestatem senatus ipsi à patribus accepissent, quam liberis tradituri essent;* [4 b] *ut quemadmodum plebs gloriari posset, auctiorem amplioremque esse.* [c] *finem*

4 *Vt quemadmodum plebs gloriari.*] Hiat oratio. aliquid excidit. Vigenerius legerat *Et*, non *ut*. Faber.

GRONOVII.

a *Semper honori fuisse.*] Video in Vossianis membr. *tò honori* desiderari. Vnde timide suspicor: *Maximum Romæ præmium seditionum esse, & singulis universisque semper fuisse.*

b *Vt quemadmodum plebs gloriari posset, auctiorem amplioremque esse.*] Sic legebatur in primis editionibus, Andreæ & Campani, secutisque eas, Bechatii, Veneta, Moguntina, Ascensii. Aldus, Iuntas & Frobenius dederunt: *& quemadmodum.* Itaque Rhenano monendum fuit in Mſ. esse, *Vt*, quod tamen ille commutat in *tum*. Sed & Glareanus rejicit *tòVt*, quia foret ἀναντιπόδοτον, & supplendum: *ita etiam senatui annitendum:* quod tamen non placere: videndum etiam, num desideretur *Se*. Vir hoc pronuntiarat: ecce Sigonius: Vetus Lectio, *se auctiorem*. Atqui fideles libri non habent illud *se*, &, si salvum volumus Livium, detrahendum vulgatis, haud addendum est. tolle *tò esse*, & sincerum erit: *Reminiscerentur quam majestatem senatus ipsi à patribus accepissent, quam liberis tradituri essent, ut (quemadmodum plebs gloriari posset) auctiorem amplioremque.* Nimirum eam majestatem liberis traderent vel tradituri essent. *Vt*, id est, quibus modis & rationibus. Plebs suam majestatem vimque in republica tribunis & sacratis & Valeriis Horatiisque legibus intenderat: idque jure poterat gloriari. Iubent igitur consules senatum adniti, ut Patribus patriciisque jus æque sit gloriari, amplissimi ordinis majestatem ab se factam traditamque liberis augustiorem. Infra: *memorque generis, quod amplissimum acceptum, majus auctiusque reliquit posteris.* Lib. 6. *In plebem ventura omnia, quibus patricii excellant, imperium atque honorem, gloriam belli, genus, nobilitatem, magna ipsis fruenda, majora liberis relinquenda.* Particulas illas duas similiter conjungit lib. 21. in orat. Alorci: *Si eam quemadmodum ut victor fert Hannibal, sic vos ut victi audiatis.*

c *Finem ergo non fieri nec futurum.*] *Futuram* ex o. Mſſ. & Campani atque Aldina

nem ergo non fieri, nec futuram, donec quam felices seditiones, tam honorati seditionum auctores essent. Quas, quantasque res C. Canuleium aggressum colluvionem gentium, perturbationem auspiciorum publicorum privatorumque asserre; ne quid sinceri, ne quid incontaminati sit: ut discrimine omni sublato, nec se quisquam, nec suos noverit. Quam enim aliam vim connubia promiscua habere, nisi ut ferarum prope ritu vulgentur concubitus plebis, Patrumque? ut qui natus sit, ignoret cujus sanguinis, [1] quorum sacrorum sit; dimidius Patrum sit, dimidius plebis, ne secum quidem ipse concors. Parum id videri, quod omnia divina humanaque turbentur; jam ad consulatum vulgi turbatores accingi: & primo, ut alter consul ex plebe fieret, id modo sermonibus tentasse. nunc rogari, ut seu ex patribus, seu ex plebe velit, populus consules creet: & creaturos haud dubie ex plebe seditiosissimum quemque. Canuleios igitur Icilioque consules fore. ne Jupiter optimus maximus sineret, regia majestatis imperium eo recidere: & se millies morituros potius, quam ut tantum dedecoris admitti patiantur. Certum habere, majores quoque si divinassent, concedendo omnia non mitiorem in se plebem, sed asperiorem, alia ex aliis iniquiora postulando, quum prima impetrasset, futuram; primo quamlibet dimicationem subituros fuisse potius, quam eas leges sibi imponi paterentur. quia tum concessum sit de tribunis, iterum concessum esse. [d] [2] Finem non fieri posse.

Aldina editis scripsimus. Lib. 9. *Sine fine ulla quæstionis sua jus esse.* Lib. 22. *Quemnam futura finis tantis cladibus foret.*

d *Finem non fieri posse.*] Sic Mss. & Campanus & Veneti Zanensis & Junias. Andreas & Bechar. Asc. Mog. *Sinere non fieri.* Pejus. Supererat tamen aliquid incommodi, quod sustulerat Sigonius, ni particulam interjecisset, *ergo*, non necessariam. Lege: *quia tum concessum sit de tribunis, iterum concessum esse* Nempe post decemviros depressos. *Finem non fieri. Non posse in eadem civitate tribunos plebis & Patres esse.* Nisi malis: *Item concessum esse finem non fieri.*

VARIORUM.

1 *Quorum sacrorum sit.*] Familiam enim sacra sequebantur, ac magna omnino cura, ab eadem conservabantur. Hinc apud Virgil. Æneas: *Tu genitor cape sacra manu, patriosque penates &c.* Sed & sepulchrorum jura sequebantur sacra, familiam & hæredem. Cic. lib. 2. de legib. & lib. 1. de Officiis, quem vide. *Godelevæus.*

2 *Finem non fieri posse. in eadem civitate Tribunos plebis & patres esse.*] Totum hunc locum sic lego, sic distinguo: *finem non fieri; nec posse in eadem civitate &c.* quod sequentia probant. legi modo. *Tanaq. Faber.*

GRO-

in eadem civitate tribunos plebis, & Patres esse: aut hunc ordinem, aut illum magistratum tollendum esse: potiusque sero, quam nunquam obviam eundum audaciæ temeritatique. [a] *Illine ut impune primo discordias ferentes concitent finitima bella, deinde adversus ea, quæ concitaverint, armari civitatem defendique prohibeant?* [b] *& quum hostes tantum non arcessierint, exercitus conscribi adversus hostes non patiantur? Sed audeat Canuleius in senatu proloqui, se, nisi suas leges tanquam victoris Patres accipi sinant, delectum haberi prohibiturum. quid esse aliud, quam minari se proditurum patriam? oppugnari atque capi passurum? quid eam vocem animorum, non plebi Romanæ, sed Volscis & Æquis & Veientibus allaturam? Nonne Canuleio duce se speraturos Capitolium atque arcem scandere posse, si Patribus tribuni cum jure majestate adempta, animos etiam eripuerint? Consules paratos esse duces prius adversus scelus civium, quam adversus hostium arma.* Quum maxime hæc in senatu agerentur, Canuleius pro legibus suis & adversus consules ita disseruit:

jure ac majestate

GRONOVII.

a *Illine ut impune primo discordias ferentes.*] Mala fides libri Sigoniani tollit *ne ut*, quod eleganter additum meliores defendunt. Terentius Phorm. *Egone illam cum illo ut patiar nuptam unum diem?* Horatius: *Inultus ut tu riseris Cotyttia?*

b *Et cum hostes tantum non arcessierint.*] Nihilo probius idem liber: *cum hostium tantum accesserint:* quod non debuit amplecti Sigonius, memor hanc particulam, quæ Græcis μονονυχὶ, & significat, parum abest quin, propemodum, passim à librariis esse vexatam. Sic apud Cornelium Nepotem in Datame: *ea quæ prospere ei cesserunt, non magnitudine copiarum, sed consilii, quo tantum non omnes superabat, acciderunt.* Sane quidam veteres: *quo tam omnes:* sed haudquaquam audiendi. Satis magnum illud quoque est, propemodum omnes superavisse. Valerius Maximus 9. 3. 3. *annulos aureos sibimetipsi & phaleras equis detractas abjecerunt, doloris impatientiam tantum non luctum profecto testati.* Et hic labes ab non intellecta particula illa. Lege: *doloris impatientiam tantum non luctu professo testati.* Pars enim luctus erat deponere annulos. Idem lib. 9, 14. *Hybreas Mylasenum copiosa & concitata facundia oratorem, Cynaorum servo, stigmata Gymnasii colligenti, tam similem fore, ut tanquam germanum fratrem totius Asia oculi adsignarent.* Pighius recidit *ferunt* & *tanquam*, facitque: *tam similem ut germanum fratrem t. A. o. adsignarunt.* Colerus è Dan. *tam similem ut tantum non germanum.* Sed non percurant morbum. Totum illud, *tam similem ferunt ut*, demendum est, eique nil nisi *tantum non* sufficiendum. Sic plane Fanovi Gotiensis codex: juvat & alter chartaceus, in quo, quæ dixi omittenda, desunt. Scripsit Valerius: *Hybreas Mylasenum*, &c. *Cynaorum servo stigmata Gymnasii colligenti, tantum non germanum fratrem totius Asiæ oculi adsignarunt.* Eadem particula mendi occasio apud Suetonium Claudio cap. 38. & in Rhetoribus cap. 6.

c *Pessi-*

ſeruit: *Quantopere vos, Quirites, contemnerent Patres, quam indignos ducerent, qui una ſecum urbe intra eadem mœnia viveretis, ſæpe equidem & antè videor animadvertiſſe: nunc tamen maxime, quod adeo atroces in has rogationes noſtras coorti ſunt, quibus quid aliud quam admonemus cives nos eorum eſſe, & ſi non eaſdem opes habere, eandem tamen patriam incolere? Altera connubium petimus quod finitimis externiſque dari ſolet. nos quidem civitatem, quæ plus quam connubium eſt, hoſtibus etiam victis, dedimus. Altera nihil novi ferimus, ſed id, quod populi eſt, repetimus atque uſurpamus: ut quibus velit, populus Romanus honores mandet. Quid tandem eſt, cur cœlum ac terras miſceant, cur in me impetus modo penè in ſenatu ſit factus? negent ſe manibus temperaturos violaturoſque denuncient ſacroſanctam poteſtatem? Si populo Romano liberum ſuffragium datur, ut quibus velit conſulatum mandet, & non præciditur ſpes plebeio quoque, ſi dignus ſummo honore erit, adipiſcendi ſummi honoris, ſtare urbs hæc non poterit? de imperio actum eſt? & perinde hoc valet, plebeiuſne conſul fiat, tanquam ſervum aut libertinum aliquis conſulem futurum dicat? Ecquid ſentitis in quanto contemptu vivatis? Lucis vobis hujus partem, ſi liceat, adimant. quod ſpiratis, quod vocem mittitis, quod formas hominum habetis, indignantur. Quin etiam (ſi Diis placet) nefas aiunt eſſe, conſulem plebeium fieri. Obſecro vos; ſi non ad faſtos, non ad commentarios pontificum admittimur; ne ea quidem ſcimus, quæ omnes peregrini etiam ſciunt: conſules in locum regum ſucreſiſſe: nec aut juris aut majeſtatis quicquam habere, quod non in regibus ante fuerit? En unquam creditis fando auditum eſſe, Numam Pompilium, non modo non patricium, ſed ne civem quidem Romanum, ex Sabino agro accitum, populi juſſu, Patribus auctoribus Romæ regnaſſe? L. deinde Tarquinium non modo Romanæ, ſed nec Italicæ quidem gentis, Demarati Corinthii filium, incolam ab Tarquiniis, vivis liberis Anci, regem factum? Servium Tullium poſt hunc captiva Corniculana natum, patre nullo, matre ſerva, ingenio & virtute regnum tenuiſſe? Quid enim de T. Tatio Sabino dicam, quem ipſe Romulus parens urbis in ſocietatem regni accepit? Ergo dum nullum faſtiditur genus, in*

quo

quo eniteret virtus, crevit imperium Romanum. Pœniteat nunc vos plebeii consulis, quum majores nostri advenas reges non fastidierint: & ne regibus quidem exactis clausa urbs fuerit peregrinæ virtuti. Claudiam certè gentem, post reges exactos, ex Sabinis non in civitatem modo accepimus, sed etiam in patriciorum numerum. Ex peregrinone patricius, deinde consul fiat; civis Rom. si sit ex plebe, præcisa consulatus spes erit? Utrum tandem non credimus fieri posse, ut vir fortis ac strenuus, pace belloque bonus ex plebe, sit Numæ, L. Tarquinio, Servio Tullio similis? An, ne si sit quidem, ad gubernacula reipubl. accedere eum patiemur? potiusque decemviris, deterrimis mortalium, qui tum omnes ex Patribus erant, quam optimis regum, novis hominibus similes consules sumus habituri? At enim nemo post reges exactos de plebe consul fuit. Quid postea? Nullane res nova instituti debet? & quod nondum est factum (multa enim nondum sunt facta in novo populo) ea, ne si utilia quidem sint, fieri oportet? Pontifices, augures, Romulo regnante nulli erant: ab Numa Pompilio creati. census in civitate, & descriptio centuriarum classiumque non erat: ab Servio Tullio est facta. Consules nunquam fuerant: regibus exactis creati sunt. Dictatoris nec imperium, nec nomen fuerat: apud Patres esse cœpit. Tribuni plebis, ædiles, quæstores, nulli erant: institutum est ut fierent. Decemviros legibus scribendis intra decem hos annos & creavimus, & è republ. sustulimus. Quis dubitat, quin in æternum urbe condita, & in immensum crescente, nova imperia, sacerdotia, jura gentium, hominumque, instituantur? Hoc ipsum, ne connubium patribus cum plebe esset, non decemviri tulerunt paucis his annis c pessimo exemplo publico, cum summa injuria plebis? An esse ulla

c *Pessimo exemplo publico.*] Addidit Rhenanus ex Botbetomagensi, haud contemnendo in plurimis libro vocem *publico*: quæ promiscuis in libris non reperitur: habet tamen & Campani editio. Itaque ex adjectione potius esse *tò exemplo*, quam *tò publico* suspicer: etsi nihil vulgarius illo, *pessimo exemplo*. Quis ignorat? Valde blanditur: *non decemviri tulerunt paucis his annis pessimo publico cum summa injuria plebis.* Nempe malum publicum erat, & duorum ordinum ejusdem civitatis utrimque honestos viros non posse inter se connubiis adfinitatibusque sociari, & non licere patribus tam ex virtute quam genere generos legere. Sed præcipua injuria plebis erat, quæ tanquam indigna contactu patriciorum arcebatur. Sic inferius hoc libro: *ut in parcendo*

signiter) *ulla major, aut insignior contumelia potest, quam partem civitatis velut contaminatam, indignam connubio haberi? Quid est aliud, quam exilium intra eadem mœnia, quam relegationem pati? Ne affinitatibus, ne propinquitatibus immisceamur, cavent; ne societur sanguis.* [1] *Quid? hoc si polluit nobilitatem istam vestram, quam plerique oriundi ex Albanis & Sabinis, non genere nec sanguine, sed per cooptationem in Patres habetis, aut ab regibus lecti, aut post reges exactos jussu populi; sinceram servare privatis consiliis non poteratis, nec ducendo ex plebe, neque vestras filias sororesque enubere sinendo è Patribus? Nemo plebeius patriciæ virgini vim afferret: patriciorum libido est. nemo invitum pactionem nuptialem quemquam facere coëgisset. Verum enimvero lege id prohiberi, & connubium tolli Patrum ac plebis, id demum contumeliosum plebi est. cur enim non confertis; ne sit connubium divitibus ac pauperibus? Quod privatorum consiliorum ubique semper fuit, ut in quam cuique fœmina convenisset domum, nuberet; ex qua pactus esset vir domo, in matrimonium duceret; id vos sub legis superbissimæ vincula conjicitis, qua dirimatis societatem civilem, duasque ex una civitate faciatis. Cur non sancitis, ne vicinus patricio sit plebleius? ne eodem itinere eat? ne idem convivium ineat? ne in foro eodem consistat? Quid enim in re est aliud, si plebeiam patricius duxerit, si patriciam plebeius? quid juris tandem mutatur? nempe patrem sequuntur liberi. nec quod nos ex connubio vestro petamus, quicquam est; præterquam ut hominum, ut civium numero simus: nec vos (nisi in contumeliam ignominiamque nostram certare ju-*
5 *vat) quod contendatis, quicquam est. Denique, utrum tandem populi Romani an vestrum summum imperium est? Regibus exactis, utrum vobis dominatio, an omnibus æqua libertas parta est?*

parcendo uni malum publicum fiat. Lib. 2. *Quin Brutus idem, qui tantum gloriæ Superbo exacto rege meruit, pessimo publico id facturus fuerit, si libertatis immatura cupidine priorum regum alicui regnum extorsisset.*

VARIORUM.

1 *Quid? hoc si polluit nobilitatem istam vestram, &c.*] Q. d. Si connubia plebis contaminant vestram nobilitatem, nonne poteratis privatis potius consiliis eam sinceram servare, aut nullam plebeiam ducendo, aut nullam è patribus enubere sinendo; quam lege cavere, ne connubia inter plebem & patres essent, quam legem decemviri tulerunt. *Sigonius.*

2 *Quod*

est? Oportet licere populo Romano, si velit, jubere legem? an ut quæque rogatio promulgata erit, vos delectum pro pœna decernetis? & simul ego tribunus vocare tribus in suffragium cœpero, tu statim consul sacramento juniores adiges & in castra educes: & minaberis plebi, minaberis tribuno? Quid, si non quantum istæ minæ adversus plebis consensum valerent, bis jam experti essetis? scilicet quia nobis consultum volebatis, certamine abstinuistis. an ideo non est dimicatum, quod quæ pars firmior, eadem modestior fuit? Nec nunc erit certamen, Quirites. animos vestros illi tentabunt semper, vires non experientur. Itaque ad bella ista, seu falsa seu vera sunt, consules, parata vobis plebes est, si connubiis redditis, unam hanc civitatem tandem facitis, si coalescere, si jungi, miscerique vobis privatis necessitudinibus possunt: si spes, si adstus ad honores viris strenuis & fortibus datur: si in consortio, si in societate reipubl. esse, si, quod æquæ libertatis est, invicem annuis magistratibus parere, atque imperitare licet. Si hæc impediet aliquis; ferte sermonibus, & multiplicate fama bella; nemo est nomen daturus, nemo arma capturus: nemo dimicaturus pro superbis dominis, cum quibus nec in re publica honorum, nec in privata connubii societas est. Quum in concionem & consules processissent, & res à perpetuis orationibus in altercationem vertisset; interroganti tribuno, cur plebeium consulem fieri non oporteret? ut fortasse verè, sic parum utiliter in præsens certamen respondit,[2] quod nemo plebeius auspicia haberet. ideoque decemviros connubium diremisse, ne incerta prole auspicia turbarentur. Plebes ad id maxime indignatione exarsit, quod auspicari, tamquam invisi Diis immortalibus negarentur posse. nec antè finis contentionum fuit, (quum & tribunum acerrimum auctorem plebs nacta esset: & ipsa cum eo pertinacia certaret) quam victi tandem Patres, ut de connubio ferretur, consensêre: ita maximè rati conten-

2 *Quod nemo plebeius auspicia haberet.*] Hoc ait, quod lege Romuli regis sacra solis patriciis erant commissa, auctore Dionysio lib. 2. σεμνότητι τῶν ἱερῶν δι' ἣν παλαιόθεν ἰσχύσαι τε καὶ αὔξησιν, ἐ δικαίζον, ἐ τὰ κοινὰ πραγτίειν, τῶν ἢ δημοτικῶν τότων μὴ λαπολελυθέντων τ πραγμάτων. Et Liv. lib. 6. *Sig.*

contentionem de plebeiis consulibus tribunos, aut totam deposituros, aut post bellum dilaturos esse, contentamque interim connubio plebem, paratam delectui fore. Quum Canuleius, victoria de Patribus & plebis favore ingens esset; accensi alii tribuni ad certamen pro rogatione sua summa vi pugnant. & crescente in dies fama belli, delectum impediunt. Consules, quum per senatum, intercedentibus tribunis, nihil agi posset, consilia principum domi habebant. [a] apparebat, aut hostibus, aut civibus, de victoria concedendum esse. Soli ex consularibus Valerius atque Horatius non intererant consiliis. C. Claudii sententia consules armabat in tribunos: Quintiorum, Cincinnatique & Capitolini sententiæ abhorrebant à cæde, violandisque quos fœdere icto cum plebe sacrosanctos accepissent. Per hæc consilia eò deducta res est, ut tribunos militum consulari potestate promiscue ex Patribus ac plebe creari sinerent: de consulibus creandis nihil mutaretur. eoque contenti tribuni, contenta plebs fuit. Comitia tribunis consulari potestate tribus creandis indicuntur. quibus indictis, extemplo quicunque aliquid seditiose dixerat aut fecerat, quam maxime tribunicii, & prensare homines, & concursare toto foro candidati cœpere: ut patricios desperatio primo irritata plebe adipiscendi honoris, deinde indignatio, si cum his gerendus esset honos, deterreret. postremo coacti tamen à primoribus petiêre, ne cessisse possessione reipubl. viderentur. Eventus eorum comitiorum docuit, alios animos in contentione libertatis dignitatisque, alios secundum deposita certamina incorrupto judicio esse: tribunos enim omnes patricios creavit populus; contentus eo, quod ratio habita plebeiorum

GRONOVII.

a *Apparebat autem aut hostibus.*] Particulam *autem* ab Sigonio insertam, quia nusquam inventa nobis in vett. scriptis editisve, nec ad rem faciebat, ejecimus. Iuxta enim constat oratio atque lib. 3, 17. *Vim ultimam apparebat futuram.* Lib. 21. 9. *Apparebat, non admissos protinus Carthaginem ituros.* Lib. 27, 4. *Apparebat, quo nihil iniquius est, ex eventu famam habiturum.* Lib. 35, 32. *Apparebat, quid ea oratio in concilio motura esset.*

VARIO-

rum esset. Hanc modestiam æquitatemque & altitudinem animi, ubi nunc in uno inveneris, quæ tunc populi universi fuit? Anno trecentesimo decimo, quam urbs 7
Roma condita erat, primum tribuni militum pro consulibus magistratum ineunt, A. Sempronius Atratinus,[1] L. Atilius, T. Cæcilius, quorum in magistratu concordia domi, pacem etiam foris præbuit. Sunt qui propter adjectum Æquorum Volscorumque bello, & Ardeatium defectioni Veiens bellum, quia duo consules obire tot simul bella nequirent, tribunos militum tres creatos dicant, sine mentione promulgatæ legis de consulibus creandis ex plebe: & imperio, & insignibus consularibus usos. Non tamen pro firmato jam stetit magistratus ejus jus: quia tertio mense quam inierunt, augurum decreto, perinde ac vitio creati honore abiere: quod C. Curtius, qui comitiis eorum præfuerat, [2] parum rectè tabernaculum cepisset. Legati ab Ardea Romam venerunt: ita de injuria querentes, ut si demeretur ea, in fœdere atque amicitia mansuros restituto agro appareret. Ab senatu responsum est, *judicium populi rescindi ab senatu non posse, præterquam quod nullo nec exemplo, nec jure fieret, concordiæ etiam ordinum caussa. Si Ardeates sua tempora exspectare velint, arbitriumque senatui levandæ injuriæ suæ permittant, fore, ut post modum gaudeant se iræ moderatos: sciantque Patribus æque curæ fuisse, ne qua injuria in eos oriretur, ac ne orta diuturna esset.* Ita legati, quum se rem integram relaturos dixissent, comiter dimissi. Patricii, quum sine curuli magistratu respubl. esset, coîre, & interregem creavêre. contentio, consulesne, an tribuni militum crearenrur, in inter-

VARIORUM.

1 *L. Atilius, T. Cæcilius.*] *Cæcilia* gens plebeia fuit. Itaque *Cæcilius* tribunus militaris patricius esse nequit. Dionysius hunc Τίτον Κλόσιον Σικελὸν vocat. Cognomen *Siculi* facit, ut mendosè esse Κλόσιον pro Κλοίλιον putem. T. autem *Cloelium Siculum* paulò post commemorat etiam Livius triumvirum coloniæ deducendæ. *Sigonius.*

2 *Parum recte tabernaculum cepisset.*] Quid sit *vitio tabernaculum capere* eum, qui comitia habeat, declarat Plutarchus in Marcello. ubi tabernaculo vitio capto à T. Sempronio Nasicam & Marcium consules abdicasse scribit. *Sigonius.*

interregno rem dies complures tenuit. Interrex ac senatus, consulum comitia; tribuni plebis & plebs tribunorum militum ut habeantur, tendunt. Vicerunt Patres, quia & plebs patriciis seu hunc seu illum delatura honorem, frustra certare supersedit: & principes plebis ea comitia malebant, quibus non haberetur ratio sui, quam quibus ut indigni præterirentur. tribuni quoque plebis certamen sine effectu in beneficio apud primores Patrum reliquêre. T. Quintius Barbatus interrex consules creat L. Papirium Mugilanum, L. Sempronium Atratinum. His consulibus cum Ardeatibus fœdus renovatum est. idque monumenti est, consules eos illo anno fuisse, qui neque in annalibus priscis, neque in libris magistratuum inveniuntur. credo, quod tribuni militum initio anni fuerunt, eò perinde ac si totum annum in imperio fuerint, suffectis his consulibus, prætermissa nomina consulum horum. Licinius Macer auctor est, & in fœdere Ardeatino, & in linteis libris ad Monetæ inventa. Et foris, quum tot terrores à finitimis ostentati
8 essent, & domi ocium fuit. Hunc annum, (seu tribunos modo, seu tribunis suffectos consules quoque habuit,) sequitur annus haud dubiis consulibus, M. Geganio Macerino iterum, T. Quintio [a] Capitolino quintum consulibus. Idem hic annus censuræ initium fuit; rei à parva origine ortæ. quæ deinde tanto incremento aucta est, ut morum disciplinæque Romanæ penes eam regimen, senatus, equitumque centuriæ, decoris dedecorisque discrimen sub ditione ejus magistratus, publicorum jus, privatorumque locorum, & vectigalia populi Romani, sub nutu atque arbitrio essent. Ortum autem initium rei est, quod in populo per multos annos incenso neque differri census poterat, neque consulibus, quum tot populorum

Dictum probum

GRONOVII.

a *Capitolino quintum consulibus.*] Voss. & Helm. *consule.* Sed utrumque est à mala manu. Suffecerat Livio: *sequitur annus haud dubiis consulibus M. Geganio Macerino iterum, T. Quintio Capitolino quintum. Idem hic annus.*

b Vir-

pulorum bella imminerent, operæ erat id negotium agere. Mentio illata ab senatu est, Rem operosam ac minime consularem suo proprio magistratu egere: cui scribarum ministerium, custodiæque & tabularum cura, cui arbitrium formulæ censendi subjiceretur. Et Patres, quamquam rem parvam, tamen quo plures patricii magistratus in republica essent, læti accepêre: id quod evenit, futurum credo etiam rati, ut mox opes eorum qui præessent, ipsi honori jus majestatemque adjicerent. & tribuni (id quod tunc erat) magis necessariam, quam specioſi ministerii procurationem intuentes, ne in parvis quoque rebus incommodè adversarentur; haud sanè tetendêre. Quum à primoribus civitatis spretus honor esset, Papirium Semproniumque, quorum de consulatu dubitabatur, ut eo magistratu parum solidum consulatum explerent, censui agendo populus suffragiis præfecit. Censores ab re appellati sunt. Dum hæc Romæ geruntur, legati ab Ardea veniunt, pro veterrima societate, renovatoque fœdere recenti auxilium prope eversæ urbi implorantes. frui namque pace optimo consilio cum populo Romano servata, per intestina arma non licuit, quorum causſa atque initium traditur ex certamine factionum ortum. quæ fuere eruntque pluribus populis magis exitio, quam bella externa, quam fames, morbive, quæque alia in Deûm iras, velut ultima publicorum malorum vertunt. [b] Virginem plebeii generis maxime forma notam petiêre juvenes: alter virgini genere par, tutoribus fretus; qui & ipsi ejusdem corporis erant; nobilis alter, nulla re, præterquam forma captus. adjuvabant eum optimatium studia, per quæ in [c] domum quoque puellæ certamen partium penetravit. nobilis superior 9

b *Virginem plebeii.*] Similes seditionum causſas vide apud Aristotelem lib. 5. πολιτ. cap 4.

c *Domum quoque puellæ certamen partium penetravit.*] Vitium recentium nescio unde ortum: nam & scripti & editi veteres omnes: *per quæ in domum.* Lib. 2. *tumultus & è castris in urbem penetrat.* Lib. 10. *In eam spelunçam penetratum cum signis est.*

rior judicio matris esse, quæ quam splendidissimis nuptiis jungi puellam volebat. tutores, in ea quoque re partium memores, ad suum tendere. Quum res peragi intra parietes nequisset, ventum in jus est. postulatu audito matris tutorumque, magistratus secundum parentis arbitrium dant jus nuptiarum. sed vis potentior fuit. namque tutores inter suæ partis homines, de injuria decreti palam in foro concionati, manu facta virginem ex domo matris rapiunt. adversus quos infestior coorta optimatium acies sequitur accensum injuria juvenem. fit prælium atrox. Pulsa plebs, nihil Romanæ plebi similis, armata ex urbe profecta, colle quodam capto, in agros optimatium cum ferro ignique excursiones facit. urbem quoque, omnis etiam expertem ante certaminis, multitudine opificum ad spem prædæ evocata, obsidere parat. nec ulla species, cladesque belli abest; velut contacta civitate rabie duorum juvenum, funestas nuptias ex occasu patriæ petentium. Parum parti utrique domi armorum bellique est visum. optimates Romanos ad auxilium urbis obsessæ; plebs ad expugnandam secum Ardeam Volscos excivêre. Priores Volsci duce Æquo Cluilio Ardeam venerant, & mœnibus hostium vallum objecere. Quod ubi Romam est nunciatum, extemplo M. Geganius consul cum exercitu profectus, tria millia passuum ab hoste locum castris cepit, præcipitique jam die curare corpora milites jubet. quarta deinde vigilia signa profert: cœptumque opus adeo approperatum est, ut sole orto Volsci firmiore se munimento ab Romanis circumvallatos, quam à se urbem viderent. [d] & alia parte consul muro Ardeæ brachium injunxerat; qua ex oppido sui commeare possent. Volscus imperator, qui

[d] *Et alia parte consul muro Ardeæ brachium injunxerat.*] Recte probatum Modio contra Sigonium, qui de suo, *immiserat*. Lib. 5. *vineaque tantum non injuncta mœnibus essent*. Lib. 10. *opere ac vineis demum injunctis muro*. Lib. 27, 43. *Grumenti mœnibus prope injunctum videbatur Pœnorum vallum*. Sic ex optimis restituimus. Lib. 37. *utrimque vineas & aggerem muro injunxit*.

qui ad eam diem, non commeatu præparato, sed ex populatione agrorum rapto in diem frumento, aluisset militem; postquam septus vallo [e] repente inopem omnium rerum videt, ad colloquium consule evocato, si solvendæ obsidionis caussa venerit Romanus, abducturum se inde Volscos ait. Adversus ea consul; victis conditiones accipiendas esse, non ferendas, respondit; neque ut venerint ad oppugnandos socios populi Romani suo arbitrio, ita abituros Volscos esse. Dedi imperatorem, arma poni jubet. fatentes victos se esse, imperio parere. aliter tam abeuntibus, quam manentibus se hostem infensum, victoriam potius ex Volscis, quam pacem infidam Romam relaturum. [f] Volsci exiguam spem in armis, alia undique abscissa, quum tentassent; præter cætera adversa, loco quoque iniquo ad pugnam congressi, iniquiore ad fugam, quum ab omni parte cæderentur, ad preces à certamine versi, dedito imperatore, traditisque armis sub jugum missi; cum singulis vestimentis ignominiæ cladisque pleni dimittuntur. & quum haud procul urbe Tusculo consedissent, vetere Tusculanorum odio

xit. Lib. 43. *Vbi primum agger injunctus muro est.* Forsan autem legendum: *Ex alia parte.*

e *Repente inops omnium rerum erat.*] Pall. duo meliores: *repente inopem omnium rerum videt.* militem scilicet, de quo præcesserat.

f *Volsci exiguam spem in armis ponentes.*] Vocem, *ponentes*, ex codice suo, aliis mss. & vett. ed. præter Campani ignoratam interserit Sigonius, & ita dein explicat: Volsci exigua spe in armis posita, cum alia tentassent (hoc est, an per colloquium rem componere possent) nec quicquam profecissent. De colloquio, somnium. Sed non stetit hac fini error: nam cum & Modius eam in Col. non reperisset, oggessit nobis ex eodem: *exigua spe:* invenitque cui mirifice placeret. Quid ergo *tentassent?* cui verbo nihil potest adjungi præter spem. nam *tentare abscissa alia* prorsus est ineptum. Livius ait omnem undique spem fuisse Volscis abscissam, nisi quod exigua in armis & perrumpendo desperatis animis superesset, eam quoque fefellisse, ut tentarunt exsequi. cæsos itaque sine modo, & quum ne fugæ quidem restaret copia, ad preces conversos. Lege igitur: *Volsci exiguam spem* (quam habebant) *in armis, alia* (spe) *undique abscissa, quum tentassent.* Frequens Livio utrumque dicendi genus. Lib. 24. *Vnum spe undique abscissa consilium esse rati.* Lib. 26. *inde alia spes ab eo tentata est, si adesse in judicio Q. Fulvius frater posset.* Lib. 28. *tentata est triumphi spes.* Lib. 37. *tentata interim spe auxilii ab Antiocho.* Polybius lib. 2. οἱ δὲ ἀποτυχόντες καὶ κρίναντες ἐξελέγξαι τὰς τελευταίας ἐλπίδας. Lib. 14. ἐπί τε τὴν Ἀννίβαν πέμπειν ἠξίουν,

odio inermes oppressi dederunt pœnas, vix nunciis cædis relictis. g Romanus consul Ardeæ turbatas seditione res, principibus ejus motus securi percussis, bonisque eorum in publicum Ardeatium redactis, composuit: demptamque injuriam judicii tanto benficio populi Romani Ardeates credebant. senatui superesse aliquid ad delendum publicæ avaritiæ monumentum videbatur. Consul triumphans in urbem rediit, Cluilio Volscorum duce ante currum ducto, prælatisque spoliis, quibus dearmatum exercitum hostium sub jugum miserat. Æquavit, quod haud facile est, Quintius consul togatus armati gloriam collegæ: quia concordiæ pacisque domesticam curam, jura infimis summisque moderando ita tenuit, ut eum & Patres severum consulem, & plebs satis comem crediderint. Et adversus tribunos auctoritate plura quam certamine tenuit. quinque consulatus eodem tenore gesti, vitaque omnis consulariter acta, verendum penè ipsum magis, quam honorem faciebant. eò tribunorum militarium nulla mentio his consulibus
11 fuit. Consules creant M. Fabium Vibulanum, Postumum Æbutium Cornicinem. Fabius & Æbutius consules, quo majori gloriæ rerum domi forisque gestarum succedere se cernebant (maxime autem memorabilem annum apud finitimos socios hostesque esse, quod Ardeatibus in re præcipiti tanta foret cura subventum) eò impensius, ut delerent prorsus ex animis hominum infamiam judicii, senatusconsultum fecerunt; ut quoniam civitas Ardeatium intestino tumultu redacta ad paucos esset,

ἠξίουν, καὶ μηδεμίαν ὑπερβολὴν ποιησαμένους ἐξελέγχειν καὶ ταύτην τὴν ἐλπίδα.

g *Romanus consul Ardeæ.*] Τὸ *consul* spretum MSS. nostris Rhenanique & Sigonii, exulatque editione Campani. Recte. Lib. 24. *Postero die Romanus in aciem descendit.* Quis? Consul Marcellus. Lib. 27. *Postero die Pœnus quievit, Romanus in aciem copiis eductis.* &c. Etiam Consul Claudius Nero. Lib. 32. *Inde ubi de conditionibus amicitiæ cœptum agi est, Romanus duas postulare res.* Loquitur de Flaminii Quinctii proconsulis congressu cum Nabide. Et hoc libro paulo ante: *si solvenda obsidionis caussa venisset Romanus, abducturum se inde Volscos ait.*

VARIO-

esset, [1] coloni eo præsidii causa adversus Volscos scriberentur. Hoc palam relatum in tabulas, ut plebem tribunosque falleret, judicii rescindendi consilium initum. Consenserant autem, ut multo majore parte Rutulorum colonorum quam Romanorum scripta; nec ager ullus divideretur, nisi is qui interceptus judicio infami erat; nec ulli prius Romano ibi, quam omnibus Rutulis divisus esset, gleba ulla agri assignaretur. Sic ager ad Ardeates rediit. Triumviri ad coloniam Ardeam deducendam creati, Agrippa Menenius, T. Cloelius Siculus, M. Æbucius Elua. qui per minime populare ministerium agro assignando sociis, quem populus Romanus suum judicasset, quum plebem offendissent, ne primoribus quidem Patrum satis accepti, quod nihil gratiæ cujusquam dederant; vexationes, ad populum jam die dicta ab tribunis, colonis asscripti remanendo in colonia, quam testem integritatis justitiæque habebant, vitavêre. Pax domi forisque fuit, & hoc & insequenti anno, 12
C. Furio Pacilo, & [2] M. Papirio Crasso, consulibus. Ludi ab decemviris, per secessionem plebis à Patribus, ex senatusconsulto voti, eo anno facti sunt. [3] Causa seditionum nequicquam à Petillio quæsita. qui tribunus plebis iterum ea ipsa denunciando factus, neque ut de agris dividendis plebi referrent consules ad senatum, pervincere potuit: & quum magno certamine obtinuisset, ut consulerentur Patres, consulum an tribunorum place-

VARIORUM.

1 *Coloni eo præsidii causa.*] Duo civium Rom. qui extrà Vrbem habitarent, genera fuerunt; *municipes* & *coloni*. Quales utrique fuerint, Gell. lib. 16. cap. 13. docet. Deducendarum verò coloniarum mos à Romulo institutus, frequentissimus apud Romanos fuit. *Gedelevius.*

2 *M. Papirio Crasso.*] Diodorus Siculus hunc consulem Μάνιον Παπίριον vocat. Fuisse autem Papyriis familiare prænomen *Manii*, Dionys. ostendit, qui primum Regem Sacrificulum *Manium Papirium* nominat lib. 5. *Sigonius.*

3 *Causa sed. nequicquam à Petilio &c. ea ipsa denunciando.*] Lege *Petelia*. Cum autem de priore ejus tribunatu ne verbum quidem ante fecerit hoc loco, ut alibi sæpe; tribunum etiam ante fuisse tacitè intelligendum est. *Ea* verò *ipsa*, intelligit legem agrariam, & delectus impedimentum. *Sigonius.*

placeret comitia haberi; consules creari jussi sunt. ludibrioque erant minæ tribuni denunciantis se delectum impediturum, quum, quietis finitimis, neque bello, neque belli apparatu opus esset. Sequitur hanc tranquillitatem rerum annus, Proculo Geganio Macerino, L. Menenio Lanato consulibus, multiplici clade ac periculo insignis, seditionibus, fame; regno propè per largitionis dulcedinem in cervices accepto. Unum afuit bellum externum: quo si aggravatæ res essent,[a] vix ope Deorum omnium sisti potuisset. Cœpêre à fame mălă, seu adversus annus frugibus fuit, seu dulcedine concionum & urbis,

GRONOVII.

a *Vix ope deorum omnium resisti potuisset.*] Propagata est hæc lectio à Modio & Grutero, cum antea haberetur: *omnium res sisti potuisset.* Et habent illi quidem adsentientes fere codices, ut & veteres editiones: nihilominus certum est mihi libros omnes esse corruptos ex ignorantia purissimæ loquendi formulæ, Livio peramatæ. Scribe: *quo si aggravata res essent, vix ope deorum omnium sisti potuisset.* Et *res* & *re*, quibus aggravati sunt libri, importuna sunt. Lib. 2. *totam plebem ære alieno demersam esse, nec sisti posse, nisi omnibus consulatur* i.e. nec rem salvam esse posse. Iterum: *qualicumque urbis statu, manente disciplina militari, sisti potuisse.* Catonis phrasi, *rem servari quivisse.* Lib. 3. *si quem similem ejus priore anno inter morbum bellumque irati dii tribunum dedissent, non potuisse sisti.* Actum fuisse, pereundum fuisse. Eodem libro; *Vixque concordia sisti videbatur posse: tantum superantibus aliis atque emergentibus malis, nemo tribunos aut plebem timebat* Iterumque: *non ita civitatem ægram esse, ut consuetis remediis sisti posset.* Quod imitatus Tacitus 3. ann. 52. *sperni sumptuariam legem vetitaque utensilium pretia augeri indies, nec mediocribus remediis sisti posse.* Non *resisti.* Quod dederunt, qui istud non caperent. Trogo Pompejo vel Iustino eadem labes oblata, lib. 11, 1. *qui omnes populi si pariter deficiant, sisti nullo modo posse.* Ita enim mss. servarunt: sed in editis ubique legitur, *resisti.* Livius rursum lib. 29, 10. *se exercitumque suum gravi morbo adflictari, nec sisti potuisse, nisi eadem vis mali aut gravior etiam in hostes ingruisset.* Hoc omnes scripti editique ante Rhenanum, qui supposuit, *subsisti*, haud congruenter aliis meritis suis. Lib. 45 *si vero ad externum bellum domestica seditio adjiciatur, sisti non posse.* Vtitur & Plautus Trinummo a. 3. sc. 2. *Stasime, restas solus. quid ego nunc agam? Nisi uti sarcinam constringam, & clipeum ad dorsum accommodem, Fulmentas jubeam suppingi soccis. Non sisti potest.* hoc est, ἔρρει τὰ καλὰ, funditus periimus, res vergit ad interitum, neque potest ultra sustineri, actum est de nobis. At boni interpretes de Lesbonico intelligunt, quasi dicat illum non posse retineri, retrahi à fuga. Formula est de summa re animum despondentium. Ex eodem genere est illud Ciceronis lib. 3. in Verr. cap. 96. *qui quotidie templum tenet, qui rempubl. sistere negat posse, ni ad equestrem ordinem judicia referantur.* id est, sisti, salvam & incolumem esse. Nam *sistere* interdum est sisti, ut apud Plautum Curcul. 2, 3. *Quin cadat, quin capite sistat.* Propertius 4. el. 11. *plano sistit uterque gradu.* Tacitus 4. an. *vis tu quidem*

bis, deserto agrorum cultu. nam utrumque traditur. & Patres plebem desidem, & tribuni plebis, nunc fraudem nunc negligentiam consulum accusabant. Postremo perpulêre plebei, haud adversante senatu, ut L. Minucius præfectus annonæ crearetur; felicior in eo magistratu ad custodiam libertatis futurus, quàm ad curationem ministerii sui: quamquam postremo annonæ quoque levatæ, haud immeritam & gratiam & gloriam tulit. Qui quum multis circa finitimos populos legationibus terra marique nequicquam missis (nisi quod ex Etruria haud ita multum frumenti advectum est) nullum momentum annonæ fecisset, & revolutus ad dispensationem inopiæ, profiteri cogendo frumentum, & vendere quod usui menstruo supereresset, fraudandoque parte diurni cibi servitia, criminando inde & objiciendo iræ populi frumentarios, acerba inquisitione aperiret magis quam levaret inopiam, multi ex plebe spe amissa, potius quam ut cruciarentur trahendo animam, capitibus obvolutis se in Tiberim præcipitaverunt. Tum Sp. Mælius 13 ex equestri ordine, ut illis temporibus, prædives, rem utilem pessimo exemplo, pejore consilio est aggressus. frumento namque ex Etruria, privata pecunia per hospitum clientiumque ministeria coëmpto (quæ credo ipsa res ad levandam publica cura annonam impedimento fuerat) largitiones frumenti facere instituit: plebemque hoc munere delinitam, [b] quacunque incederet conspectus elatusque supra modum hominis privati, secum trahere;

quidem intra istum locum sistere. Male suppositum *subsistere.* P. Manucius retinet veterem scripturam, sed annotat: *stare* malim, quam *sistere*, ex consuetudine Latini sermonis. Non ego.

b *Quacunque incederet, conspectus elatusque.*] Sigonianus: *consulis pectus gerens.* Quod turpissimum mangonium domino suo probavit. Mihi tanto vilior est *Conspectus* est ingerens & venditans se oculis hominum Cornelius Nepos in vita Attici: *Suppellex modica, non multa, ut in neutram partem conspici posset.* Ita scripsisse illum ex præcedentibus apparet: nam omnes antitheses ita sunt conceptæ, ut quid fuerit adsitmet, quid non fuerit neget. Elegans, non magnificus; splendidus, non sumptuosus; adfectans munditiem, non adfluentiam: sic etiam *suppellex* ei *modica, non multa*, hoc est, modo, non copia æstimanda; instrumentum modice, non abundanter sufficiens: ut in neuttam partem notari posset, neque sordium,

trahere; haud dubium consulatum favore ac spe despondentem. Ipse, ut est humanus animus insatiabilis eo quod fortuna spondet, ad altiora & non concessa tendere. & quoniam consulatus quoque eripiendus invitis Patribus esset, de regno agitare; id unum dignum tanto apparatu consiliorum & certamine, quod ingens exsudandum esset, præmium fore. Jam comitia consularia instabant. quæ res eum [c] nec dum compositis maturisve satis consiliis, oppressit. Consul sextum creatus T. Quintius Capitolinus, minime opportunus vir novanti res: collega additur ei Agrippa Menenius, cui Lanato erat cognomen, & L. Minucius præfectus annonæ; seu refectus, seu quoad res poscæret, in incertum creatus. nihil enim constat, nisi in libros linteos utroque anno relatum inter magistratus præfecti nomen. Hic Minucius [d] eandem publice curationem agens, quam Mælius privatim agendam susceperat, quum in utraque domo genus

sordium, quia aderat modus, neque luxus, quia aberat superfluum. Huic sensui verba mihi satis esse videntur exprimendo: neque aut τὸ *multa* ad defectum referendum, aut alia negatio adjicienda. *Multus* interdum nimius est: nam qui habet multa, habet & supervacua, quia natura paucis contenta est. Petronius de potentia pecuniæ: *Multa loquor: quidvis nummis præsentibus opta.* Hoc est, nimis multis verbis utor. Et *homo multus* pro satageo, ardelione. Plaut. Menæch. 2. 2. *Heu hercle hominem multum & odiosum mihi.* Afranius apud Nonium: *Multa atque molesta es: potin ut hinc facessas.* Conspectum vero tam Itum reddit egestas, quam opes Crœsum. Ovidius lib. 2. Trist. de domo sua: *Et neque divitiis neque paupertate notanda, Vude sit in neutrum conspiciendus eques.* Augustus apud Suetonium in Claudio cap. 4. *ne quid faciat quod conspici & derideri possit.* Vbi frustra Torrentius, *despui.* Livius lib. 34. *sic aquato omnium cultu, quid unaquaque vestrum vereatur, ne in se conspiciatur.*

c *Nec dum compositis maturisve satis consiliis.*] Dura locutio Sigonio, *componere consilia*: itaque suffragatur vett. libris, qui habeant, *compositis rebus.* Sed meliores tuentur vulgatum. Qui concoxit id locutionis supra lib. 3. *quærentibus legatis, qua postulata plebis essent; composito jam ante adventum legatorum consilio, ea postulavit.* Et cur non diceretur quod alioqui *formare.* Trogus de Zopyro: *formatoque in futura consilio, transfuga titulo Babyloniam proficiscitur.*

d *Eandem reipublica curationem agens.*] Scribendum, quod & aliis fuisse in mentem audio: *eandem publice curationem agens.* id est, publica auctoritate, publico nomine & mandato. Vt hoc libro infra: *quod veniisset adsignatumve publice esset.* Lib. 5. *Hospitium cum eo Senatusconsulto est factum, donaque publice data.* Eodemque: *cum Carthaginiensibus publice hospitium fieret.* Et, *regula publice probata est.* Liv. 22, 60. *& alii redimendos de publico, alii nullam publice impensam faciendam.* Sic scribendum, non *publicam*, ut vulgo: nam liber optimus

genus idem hominum versaretur, rem compertam ad senatum refert, Tela in domum Mælii conferri, [e] eumque conciones domi habere: ac non dubia regni consilia esse. tempus agendæ rei nondum stare; cætera jam convenisse, & tribunos mercede emptos ad prodendam libertatem, & partita ducibus multitudinis ministeria esse. Serius se pene, quam tutum fuerit, ne cujus incerti vanique auctor esset, ea deferre. Quæ postquam sunt audita, & undique primores Patrum & prioris anni consules increparent, quod eas largitiones, cœtusque plebis in privata domo passi essent fieri, & novos consules, quod exspectassent, donec à præfecto annonæ tanta res ad senatum deferretur, quæ consulem non auctorem solum desideraret, [1] sed etiam vindicem; tum T. Quintius, consules immerito increpari, ait, qui constricti legibus de provocatione [f] ad dissolvendum imperium latis, nequaquam tantum virium in magistratu ad eam rem pro atrocitate vindicandam, quantum animi haberent. opus esse non forti solum viro, sed etiam libero, exsolutoque legum vinculis. Itaque se dictatorem L. Quintium dicturum. ibi animum parem tantæ potestati esse. Approbantibus cunctis, primo Quintius abnuere: &, quid sibi vellent, rogitare, qui se ætate exacta tantæ dimicationi objicerent. Dein quum undique plus in illo senili animo

mus: *publicae.* Terent. Eunucho: *nam ibi custos publice est nunc.* Nisi malis: *ejusdem rei publica.*

e *Eumque conciones domi habere*] Non placent hæ domesticæ conciones. Livius quoties eo applicat verbum, modificat. Lib. 6. *Domi concionantis in modum, sermones pleni criminum in Patres.* Non dicit: *Domi conciones plena.* Lib. 22. *Hac assidens agro collega, hac in prætorio prope concionabundus agere.* Nimirum hic quoque legendum, *coitiones*, quod verbum utiliter alibi Rhenanus, alibi Sigonius Livio restituere. Cœtus clandestinos intelligit. Mox: *Quod eas largitiones cœtusque plebis in privata domo passi essent fieri.* Lib. 2. *Ne, si dimissus exercitus foret, jussus occulti cœtus conjurationesque fierent.* Iterum: *Absterrendo singulos à coitionibus conciliisque.* Lib. 4. *Cœtus indicere in domos tribunorum plebis, ibi secreta consilia agitare.*

f *Ad dissolvendum imperium latis.*] Quid si natu? Lib. 29. *Natum eum ad corrumpendam disciplinam militarem arguere.*

VARIORUM.

1 *Sed etiam vindicem. Tum T. Quintius.*] Vigenerius legerat, *indicem.* Faber,

2 *Be-*

Digitized by Google

mo non consilii modo, sed etiam virtutis esse, quam in omnibus aliis dicerent, laudibusque haud immeritis onerarent, & consul nihil remitteret; precatus tandem Deos immortales Cincinnatus, ne senectus sua in tam trepidis rebus damno dedecorive reipubl. esset, dictator à consule dicitur. ipse deinde C. Servilium Ahalam
14 magistrum equitum dicit. Postero die, dispositis præsidiis quum in forum descendisset, conversaque in eum plebs novitate rei ac miraculo esset, & Mæliani, atque ipse dux eorum in se intentam vim tanti imperii cernerent; expertes consiliorum regni, qui tumultus, quod bellum repens, aut dictatoriam majestatem, aut Quintium post octogesimum annum rectorem reipub. quæsisset, rogitarent; missus ab dictatore Servilius magister equitum ad Mælium, Vocat te, inquit, dictator. quum pavidus ille, quid vellet, quæreret; Serviliusque causam dicendam esse proponeret, crimenque à Minucio delatum ad senatum diluendum; tunc Mælius recipere se in catervam suorum. & primum circumspectans tergiversari: postremo quum apparitor jussu magistri equitum duceret; ereptus à circumstantibus, fugiensque, fidem plebis Romanæ implorare: & opprimi se consensu Patrum dicere, quod plebi benigne fecisset. orare, ut opem sibi ultimo in discrimine ferrent, neve ante oculos suos trucidari sinerent. Hæc eum vociferantem assecutus Ahala Servilius obtruncat: respersusque cruore obtruncati, stipatus caterva patriciorum juvenum, dictatori renunciat, Vocatum ad eum Mælium, repulso apparitore concitantem multitudinem, pœnam meritam habere. Tum dictator, *Macte virtute*, inquit, *C. Servili, esto,*
15 *liberata republica.* Tumultuantem deinde multitudinem incerta existimatione facti, ad concionem vocari jussit; *& Mælium jure cæsum pronunciavit, etiamsi regni crimine insons fuerit; qui vocatus à magistro equitum ad dictatorem non venisset. Se ad causam cognoscendam consedisse; qua cognita, habiturum fuisse Mælium similem causæ fortunam. Vim paran-*

tem,

Digitized by Google

tem, ne judicio se committeret, vi coërcitum esse. nec cum eo tanquam cupi cive agendum fuisse; qui natus in libero populo, inter jura legesque, ex qua urbe reges exactos sciret, [2] *eodemque anno sororis filios regis, & liberos consulis liberatoris patriæ, propter pactionem indicatam recipiendorum in urbem regum, à patre securi esse percussos, ex qua Collatinum Tarquinium consulem, nominis odio abdicare se magistratu atque exulare jussum, in qua de Sp. Cassio post aliquot annos propter consilia inita de regno, supplicium sumptum, in qua nuper decemviros bonis, exilio, capite mulctatos ob superbiam regiam, in ea Sp. Mælius spem regni conceperit. Et quis homo? quamquam nullam nobilitatem, nullos honores, nulla merita cuiquam ad dominationem pandere viam; sed tamen Claudios, Cassios, consulatibus, decemviratibus, suis majorumque honoribus, splendore familiarum sustulisse animos, quo nefas fuerit: Sp. Mælium, cui tribunatus plebis magis optandus, quam sperandus fuerit,* [3] *frumentarium divitem* [a] *bilibris farris sperasse libertatem se civium suorum emisse, cibo-*

que

2 *Eodemque anno sororis filios regis, &c.*] Vox *Regis* delenda est: Non enim Collatinus, de quo intelligit, Rex fuit. Intelligit enim Vitellios, Aquilliosque natos ex duabus sororibus Collatini Consulis, & Iunios liberos Bruti consulis; ita ut *Consulis*, bis accipiendum sit. Cur enim Collatinum regem appellet, quem sequenti versu, consulem nominat? *Sigonius.*

3 *Frumentarium divitem bilibrii farris sperasse libertatem se suorum civium emisse.*] Iterum: *Selibrisne farris gratiam servatori relaturam.* Veteres frumentum non solum metiri, sed & appendere solebant, quod nunc quoque in panificio observamus. Fartis autem nomine etiam farina intelligitur. Vide Turneb. lib. 2. cap. 3. Advers.

GRONOVII.

a *Bilibre farris sperasse libertatem.*] Scriptus Rhenani habuit, *bilibrii*, ex quo facile ille, *vilibus libris.* Sigonius tuetur alterum; ut *bilibrem* & *trilibrem* adjective dicimus. Malit ergo Glareanus *bilibri* aut *bilibra.* Scio *bilibres esse* Plinii 18, 11: sed salva sit optimi libri editio, *bilibrii.* quod utique est à *bilibra* substantivo sic formato, ut *selibra*, ut *bimensis*, *bilanx.* Nec opus singulari, quia in multos intelligendum datas singulas bilibras. Sic lib. 6. *Selibrisne farris gratiam servatori patriæ relaturam?* quia multi contulerant Manlio singulas selibras. Dixerat lib. 5. *cui universi selibras farris & quartarios vini ad ades ejus, quæ in arce erant, contulerunt.* Lex duodecim tabb. *libras farris in dies dato.* Frustra criminatur G. Formerius infinitum esse, atque eo auget nexorum dementum scribendo: *Libra S.* quod sit, *selibram.* Finitum utique est, *libras in dies*, & significat quot diebus unam libram. Plautus Aulular. *nostra qui est magister curia dividere argenti dixit nummos in viros.* Cato de re rust. c. 59. *Lorum bibunt menses tres. mense quarto heminas in dies. mense quinto, sexto, septimo, octavo in dies sextarios*, &c. *Hoc amplius Saturnalibus & Compitalibus in singulos homines congios.* Sic mox Livius; *frumentum Melianum assibus in modios æstimatum.*

Digitized by Google

que objiciendo ratum victorem finitimorum omnium populum in servitutem perlici posse. Ut quem senatorem concoquere civitas vix posset, regem ferret: Romuli conditoris, ab Diis orti, recepti ad Deos, insignia atque imperium habentem. Non pro scelere id magis, quam pro monstro habendum. Nec satis esse sanguine ejus expiatum, nisi tecta parietesque intra quæ tantum amentiæ conceptum esset, disiparentur: [1] *bonaque contacta pretiis regni mercandi, publicarentur. jubere itaque quæstores, vendere ea bona,* 16 *atque in publicum redigere.* Domum deinde, ut monumento area esset oppressæ nefariæ spei, dirui extemplo jussit. id [2] Æquimælium appellatum est. [3] L. Minucius [b] bove aurato extra portam trigeminam est donatus, ne plebe quidem invita, quia frumentum Mælianum assibus in modios æstimatum plebi divisit. Hunc Minucium apud quosdam auctores transisse à Patribus ad plebem, undecimumque tribunum plebis cooptatum, seditionem motam ex Mæliana cæde sedasse, invenio. Cæterum vix credibile est, numerum tribunorum Patres augeri passos, idque potissimum exemplum à patricio homine introductum: nec deinde id plebem concessum semel obtinuisse, aut certe tentasse. [4] sed ante omnia refellit falsum imaginis titulum paucis ante annis lege cautum, ne tribunis collegam cooptare liceret Q. Cæcilius, Q. Junius, Sext. Titinnius, soli ex collegio tribunorum, neque tulerant de honoribus Minucii legem: & crimi-

b *Bove aurato.*] Lipsianus codex: *bnauro*: unde conjicit Dominus: *bove & agro*, lib. 1. Elect. 8. Vossianus sane *aurato*, sed in margine antiqua manu, *arvo*. Forsan igitur, *bove & arvo*.

VARIORUM.

1 *Bonaque contacta pretiis regni mercandi publicarentur.*] Nescio an legendum *contracta*. id est, quæ contracta ab eo fuerant, ut precio sibi regnum pararet. *Tanaq. Faber.*

2 *Æquimelium est appell.*] Fuit autem *Æquimelium* inter Velabrum & Capitolium ad tabernas laneas, ut est apud Valer. Max. lib. 6. cap. 3. *Godelevæus.*

3 *L. Minucius bove aurato extra portam Trigeminam est, &c.*] Eadem tradit Plinius lib. 18. cap. 3. quem vide.

4 *Sed ante omnia refellit falsum imaginis titulum.*] Imagini domesticæ L. Minucii falso Tribuni plebis nomen affictum fuisse significat ab iis, qui laudem familiæ ex eo magistratu titulosque quærebant. Sic lib. 8. *Vitiatam memoriam falsis imaginum titulis vos, dum familia ad se quaque famam rerum gestarum, honorumque fallente mendacio trahunt.* Sigonius.

4 Falso-

criminari nunc Minucium, nunc Servilium apud plebem, querique indignam necem Mælii non deſtiterant. Pervicerunt igitur, ut tribunorum militum potius quam conſulum comitia haberentur: [a] haud dubii, quin ſex locis (tot enim jam creari licebat) & plebeii aliqui, profitendo ſe ultores fore Mælianæ cædis, crearentur. Plebs, quamquam agitata multis eo anno & variis motibus erat, nec plures quam tres tribunos conſulari poteſtate creavit, & in iis L. Quintium Cincinnati filium: ex cujus dictaturæ invidia tumultus quærebatur: Prælatus ſuffragiis Quintio Mamercus Æmilius vir ſummæ dignitatis. L. Julium tertium creant. In horum magiſtratu [5] Fidenæ colonia Romana ad Lartem Tolumnium Veientium regem ac Veientes defecere. Majus additum defectioni ſcelus. C. Fulcinium, [6] Clœlium Tullum, Sp. Ancium, L. Roſcium legatos Romanos, cauſſam novi conſilii quærentes, juſſu Tolumnii interfecerunt. Levant quidam regis facinus. in teſſerarum proſpero jactu vocem ejus ambiguam, ut occidi juſſiſſe videretur, ab Fidenatibus exceptam, cauſſam mortis legatis fuiſſe. Rem incredibilem: interventu Fidenatium novorum ſociorum, conſulentium de cæde ruptura jus gentium, 17

5 *Fidenæ colonia.*] Fidenæ oppidum in quarta Italiæ regione, inter Anienem & Tiberim quadraginta ſtadiis ab urbe diſtans. *Godelev.*

6 *C. Iulium Tullum, Sp. Nautium.*] Horum legatorum meminit etiam Cicero Philipp. I X. *Tulli Clinii, Sp. Antii*, neque manuſcripti libri à vulgatis diſſident. Veteres libri Liviani habent, *Clœlium Tullum, Sp. Ancium.* Itaque ſatis mirari non poſſum cur antiqua lectio immutata ſit, & *C. Iulium Tullum, Sp. Nautium*, factum ſit. *Tullus* autem in Clœlio prænomen eſt, ut in Tullo Hoſtilio, & Tullo Attio. Ancia vero gens Romæ fuit, ex qua M. Ancius Briſſo Tribunus plebis, de quo Cicero in Bruto, ab Anco prænomine deducta. *Sigonius.*

GRONOVII.

a *Haud dubii, quin ſex lectis.*] In antiquis hoc non invenio, præterquam in Aldina, Iuntæ & Frobeniana: cæteræ omnes, etiam Curionis & Gryphii, *locis*, quæ Borbet. etiam & meliorum Pall. ſcriptura eſt. Infra: *primoribus Patrum ſplendore gratiaque ad petendum præparatis, omnia loca obtinuere.* Lib. 5. *Comitiis tribunorum plebis numerus expleri nequivit. Pugnatum inde, in vacua loca ut patricii cooptarentur.* Lib. 7. *Qui octona loca tribunis militum creandis occupare ſoliti ſint.* Lib. 9. *Quæ antea perquam paucis ſuffragio populi relictis locis, dictatorum & conſulum ferme fuerant beneficia.* Lib. 10 *Ut patricii recuperarent duo conſularia loca.*

gentium, non aversum ab intentione lusus animum: [b] nec deinde in horrorem versum facinus. propius est fidem, obstringi Fidenatium populum, ne respicere spem ullam ab Romanis posset conscientia tanti sceleris, voluisse. Legatorum qui Fidenis cæti erant, statuæ publice in Rostris positæ sunt. Cum Veientibus Fidenatibusque, præterquam finitimis populis, ab caussa etiam tam nefanda bellum exorsis atrox dimicatio instabat. Itaque ad curam summæ rerum quieta plebe, tribunisque ejus, nihil controversiæ fuit, quin consules crearentur M. Geganius Macerinus tertium, & L. Sergius Fidenas; à bello credo, quod deinde gessit, appellatus. Hic enim primus cis Anienem cum rege Veientium secundo prælio conflixit: nec incruentam victoriam retulit. Major itaque ex civibus amissis dolor, quam lætitia fusis hostibus fuit. & senatus, ut in trepidis rebus, dictatorem dici Mamercum Æmilium jussit. Is magistrum equitum ex collegio prioris anni, qui simul tribuni militum consulari potestate fuerant, L. Quintium Cincinnatum, dignum parente juvenem, dixit. Ad delectum

b *Nec deinde in horrorem versum facinus.*] In libris nonnulli est: *ac deinde in errorem versum facinus.* quod placet Sigonio. Sed meliores pro altero stant, & hoc minus convenire consilio Livii videtur. Nihil enim præter factum ex aliorum sententia narrat, cum rationem ex sententia auctoris, cur verisimile non sit ita factum, dare deberet. Iam ante narraverat, esse qui scribant non jussu Lartis interfectos legatos, sed exceptam vocem ejus, sane pertinentem ad ludum, male interpretatos Fidenates, qui adstarent, & venisse expostulatum secum Roma legatos commemorarent, quasi jussi essent, quod fecerunt, postea eos occidisse. Id incredibile sibi videri addit ob duas causas, sumptas ex momentis temporum, quod præcessit, quodque secutum est cædem. Aderant Fidenates, novi socii, quibuscum tam secure quam cum suis agere minime ipsum decebat, quos admittere promptius, nec exspectare commodum suum, utique nulla gravi re distinctus, jubere debebat: hi consulebant de magnare atque atroci, quid responderent legatis, & numquid in eos gravius statuerent. Cum tales rogarent de tanto negotio, quis credat nihil hominem commotum in alveo ac tesseris animum habuisse, illos sine responso prætermisisse, cum colludoribus jocatum esse, quod male intellectum in legatorum capita expereret? Quid, postquam satiatus ludo ad seria rediit, audivitque quam crudelis interpretatio joci sui fuisset? quis credat ne tum quidem ipsum piguisse sui, ne tum quidem horruisse facinus, quo jus gentium violatum, & sibi hominis nefarii & exsecrabilis infamiam impositam videret, nec

id

lectum ab consulibus habitum [c] centuriones veteres belli periti adjecti: & numerus amissorum proxima pugna expletus. Legatos, Quintium Capitolinum, & M. Fabium Vibulanum sequi se dictator jussit. [1] Quum potestas major, tum vir quoque potestati par, hostes ex agro Romano trans Anienem submovere, [2] collesque inter Fidenas atque Anienem ceperunt, referentes castra: nec ante in campos degressi sunt, quam legiones, auxilio Faliscorum venerunt. Tum demum castra Etruscorum pro mœnibus Fidenarum posita. & dictator Romanus haud procul inde ad confluentes consedit in utriusque ripis amnis, qua sequi munimento poterat, vallo interposito. postero die in aciem eduxit. Inter hostes fuere variæ sententiæ. Faliscus procul ab domo mi- 18
litiam ægre patiens, satisque fidens sibi, poscere pugnam. Veienti Fidenatique plus spei in trahendo bello esse. Tolumnius, quamquam suorum magis placebant consilia, [d] ne longinquam militiam non paterentur Falisci, postero die se pugnaturum edicit. Dictatori ac Romanis,

id vel hosti excusatum voluisse?

c *Centuriones veteres belli periti adjecti.*] Præfert Gruterus, *adlecti*. Me vox ista non offendit, vel propter ea, quæ infra de verbo *conjicere* notabimus. Exspectabam potius, ut *τὸ periti* deleret, ac *veteres belli centuriones* dictos putaret, ut apud Tacitum, *vetus militiæ, vetus operis ac laboris*. Quod tamen nemini obtrudimus.

d *Ne longinquam militiam non paterentur.*] Negationem alteram exturbavit Sigonius, nos volentibus mss. & vett. edd. ipsaque sententia restituimus. Lib. 10. *Secundum vota militum, qui nam frigoris jam in Samnio non patiebantur.* Lib. 35. *sed metuens ne dilationem res non paterentur.* Petronius: *desiderium exstinctι non posse fœminam pati.* Sen. ad Helv. cap. 14. *quod desiderium ipsum per se pati non potes.* Nostet libro præcedenti: *Novam inexpertamque eam potestatem eripuere patribus nostris, ne nunc dulcedine semel captι ferunt desiderium.* Ergo, *ne non paterentur*, i. e. ne gravarentur, ne recusarent, & ab signis discederent. Hic erat metus ad compellendum Tolumnium potens; non, ne aliquid duri & molesti Faliscis eveniret, quam facit mentem lectio Sigonii.

VARIORUM.

1 *Cum potestas major, tum vir quoque potestati par, hostes.*] Ego salvo aliorum judicio, malim distinguere ante *hostes*, in hunc sensum: Cum esset jam in armis potestas major, tum vir quoque potestati par, hostes qui id non ignorabant, submovere ex agro Romano trans Anienem, collesque inter Fidenas atque Anienem ceperunt, referentes castra. *Glarean.*

2 *Collesque inter Fidenas atque Anienem cep. r. c.*] Non est dubium, quin ita intelligendus hic locus sit, Dictator trans Anienem submovit hostes, qui cum castra referrent, colles inter Fidenas atque Anienem ceperunt. *Sigonius.*

Digitized by Google

manis, quod detrectasset pugnam hostis, animi accessere: posteroque die jam militibus castra urbemque se oppugnaturos frementibus, ni copia pugnæ fiat; utrimque acies inter bina castra in medium campi procedunt. Veiens multitudine abundans, qui inter dimicationem castra Romana aggrederentur, post montes circummisit. Trium populorum exercitus ita stetit instructus, ut dextrum cornu Veientes, sinistrum Falisci tenerent, medii Fidenates essent. Dictator dextro cornu adversus Faliscos, sinistro contra Veientem Capitolinus Quintius intulit signa. ante mediam aciem cum equitatu magister equitum processit. Parumper silentium & quies fuit; nec Etruscis, nisi cogerentur, pugnam inituris; & dictatore arcem Romanam respectante, ut ab auguribus, simul aves rite admissisent, ex composito tolleretur signum. Quod ubi conspexit, primos equites clamore sublato in hostem emisit. secuta peditum acies ingenti vi conflixit. Nulla parte legiones Etruscæ sustinuere impetum Romanorum. eques maxime resistebat, equitumque longe fortissimus ipse rex ab omni parte effuse sequentibus obequitans Romanis, trahebat cer-
19 tamen. Erat tum inter equites tribunus militum A. Cornelius Cossus, eximia pulchritudine corporis, animo ac viribus par, memorque generis, quod amplissimum acceptum, majus auctiusque reliquit posteris. is quum ad impetum Tolumnii, quacunque se intendisset, trepidantes Romanas videret turmas, insignemque eum regio habitu volitantem tota acie cognovisset, *Hiccine est,* inquit, *ruptor fœderis humani violatorque gentium juris? Jam ego hanc mactatam victimam, (si modo sancti quicquam in terris esse Dii volunt) legatorum manibus dabo.* Calcaribus subditis infesta cuspide in unum fertur hostem. quem quum ictum equo dejecisset; confestim & ipse hasta innixus, se in pedes excipit. Assurgentem ibi regem umbone resupinat, repetitumque sæpius cuspide ad terram affixit. tum exsangui detracta spolia, caputque abscissum

Digitized by Google

ſciſſum victor ſpiculo gerens, terrore cæſi regis, hoſtes fundit. ita equitum quoque fuſa acies, quæ una fecerat anceps certamen. Dictator fugatis legionibus inſtat, & ad caſtra compulſos cædit. Fidenatium plurimi locorum notitia effugere in montes. Coſſus Tiberim cum equitatu tranſvectus, ex agro Veientano ingentem detulit prædam ad urbem. Inter prælium & ad caſtra Romana pugnatum eſt adverſus partem copiarum, ab Tolumnio, ut ante dictum eſt, ad caſtra miſſam. Fabius Vibulanus corona primum vallum defendit: intentos deinde hoſtes in vallum, egreſſus dextra principali cum triariis repente invadit. quo pavore injecto, cædes minor, quia pauciores erant; fuga non minus trepida, quam in acie fuit. Omnibus locis re bene geſta, dictator ſenatuſconſulto juſſuque populi triumphans in urbem rediit. Longe maximum triumphi ſpectaculum fuit, Coſſus ſpolia opima regis interfecti gerens, in eum milites carmina incondita, æquantes eum Romulo, canere. Spolia in æde Jovis Feretrii, prope Romuli ſpolia, [a] quæ prima Opima appellata ſola ea tempeſtate erant, cum ſolenni dedicatione dono fixit. averteratque in ſe à curru dictatoris civium ora, & celebritatis ejus diei fructum prope ſolus tulerat. Dictator coronam auream libram pondo ex publica pecunia, populi juſſu in Capitolio Jovi donum poſuit. Omnes ante me auctores ſecutus, A. Cornelium Coſſum tribunum militum, ſecunda ſpolia opima Jovis Feretrii templo intuliſſe, expoſui. cæterum, præterquam quod ea rite opima ſpolia habentur, quæ dux duci detraxit; nec ducem novimus, niſi cujus auſpicio bellum geritur; titulus ipſe ſpoliis inſcriptus, illos meque arguit, conſulem ea Coſſum cepiſſe. Hoc ego quum Auguſtum Cæſarem, templorum omnium conditorem aut reſtitutorem, [3] ingreſſum ædem Feretrii Jovis, quam

3 *Templum Feretrii Iovis.*] Quod fuit in vertice montis Capitolini à Romulo poſt bellum Cæninenſium extructum. *Godelev.*

GRONOVII.

a *Quæ prima Opima appellata.*] Vocem *prima* abundare cenſet Sigonius.

Digitized by Google

quam vetustate dilapsam refecit, seipsum in thorace linteo scriptum legisse [b] audissem; prope sacrilegium ratus sum, Cosso spoliorum suorum Cæsarem ipsius templi auctorem subtrahere testem. [c] qui si ea in re sit error, quod tam veteres annales, quodque magistratuum libri, quos linteos in æde repositos Monetæ Macer Licinius citat identidem auctores, nono post demum anno cum T. Quintio Penno, A. Cornelium Cossum consulem habeant; existimatio communis omnibus est. nam etiam illud accedit, ne tam clara pugna in eum annum transferri posset, quod imbelle triennium ferme pestilentia inopiaque frugum [d] circa A. Cornelium consulem fuit: adeo, ut quidam annales velut funesti, nihil præter nomina consulum suggerant. Tertius ab consulatu Cossi annus, tribunum eum militum consulari potestate habet: eodem anno magistrum equitum. quo in imperio alteram insignem edidit pugnam equestrem. ea libera conjectura est. Sed (ut ego arbitror) vana versare in omnes opiniones licet; quum auctor pugnæ recentibus spoliis in sacra sede positis, [1] Jovem prope ipsum, cui vota erant, Romulumque intuens, haud spernendos falsi tituli testes, sese A. Cornelium Cossum consulem
21 scripserit. M. Cornelio Maluginense, L. Papirio Crasso consulibus, exercitus in agrum Veientem & Faliscum ducti: prædæ abactæ hominum pecorumque: hostis in agris nusquam inventus, neque pugnandi copia facta. urbes tamen non oppugnatæ: quia pestilentia populum invasit. Et seditiones domi quæsitæ sunt, nec motæ tamen, ab Sp. Mælio tribuno plebis, qui favore nominis moturum se aliquid ratus & Minucio diem dixerat: & rogationem de publicandis bonis Servilii Ahalæ tulerat:

Non ego. Vide lib. 1. observ. 7

b *Legisse audissem.*] Videtur excidisse *dicentem*: aut scribendum: *refecit ipsum.*

c *Qui si ea in re sit error.*] Lege: *quis ea in re sit error.*

d *Circa A. Cornelium Consulem fuit.*] Nec pejus *fecit.*

VARIORUM.

1 *Jovem &c. Romulumque intuens, haud spernendos falsi tituli testes.*] Ad locum illum, ubi Polybius *non contemnendus*

rati falsis criminibus à Minucio circumventum Mælium arguens, Servilio cædem civis indemnati objiciens: quæ vaniora ad populum ipso auctore fuere. Cæterum magis vis morbi ingravescens curæ erat, terroresque ac prodigia: maxime quod crebris motibus terræ ruere in agris nunciabantur tecta. Obsecratio itaque à populo duumviris præeuntibus est facta. Pestilentior inde annus C. Julio iterum, & L. Virginio consulibus, [2] tantum metum vastitatis in urbe agrisque fecit, ut non modo prædandi caussa quisquam ex agro Romano non exiret, bellivè inferendi memoria Patribus aut plebi esset; sed ultro Fidenates, qui se primo aut oppido, aut montibus, aut muris tenuerant, populabundi descenderent in agrum Romanum. deinde Veientium exercitu accito (nam Falisci perpelli ad instaurandum bellum, neque clade Romanorum, neque sociorum precibus potuere) duo populi transiêre Anienem; atque haud procul Collina porta signa habuere. Trepidatum itaque non in agris magis, quam in urbe est. Julius consul in aggere murisque explicat copias. à Virginio senatus in æde Quirini consulitur. [3] Dictatorem dici A. Servilium placet: cui Prisco alii, alii Structo fuisse cognomen tradunt. Virginius dum collegam consuleret, moratus; permittente eo, nocte dictatorem dixit. is sibi magistrum equitum Postumum Æbutium Eluam dicit. Dictator omnes 22
luce prima extra portam Collinam adesse jubet. quibuscunque vires suppetebant ad arma ferenda, præsto fuere: signa ex ærario prompta feruntur ad dictatorem. Quæ quum agerentur, hostes in loca altiora concessere. eo dictator agmine infesto subit: nec procul Numento signis collatis fudit Etruscas legiones. compulit inde in urbem Fidenas, valloque circumdedit. Sed neque scalis

nendus dicitur. itaque hæc μειώσεις mirifice αὐξηλικὴ. *Tanaq. Faber.*

2 *Tantum metum vastitatis.*] Istud *metum* expungi debet. *Idem.*

3 *Dictatorem dici A. Servilium.*] Hic in secunda dictatura, quam cepit anno cccxxxv. & apud Livium, & in Capitoliis tabulis, Q. *Servilius* dicitur. *Sigon.*

lis capi poterat urbs alta, & munita: neque in obsidione vis ulla erat: quia frumentum non necessitati modo satis, sed copiæ quoque abundè ex antè convecto sufficiebat. Ita expugnandi pariter cogendique ad deditionem spe amissa; dictator in locis, propter propinquitatem notis, ab aversa parte urbis maxime neglecta, quia suapte natura tutissima erat, agere in arcem cuniculum instituit. ipse diversissimis locis subeundo ad mœnia quadrifariam diviso exercitu, qui alii aliis succederent ad pugnam, continenti die ac nocte prælio, ab sensu operis hostes avertebat: donec perfosso à castris monte, erecta in arcem via est, intentisque Etruscis ad vanas à certo periculo minas, clamor supra caput hostilis captam urbem ostendit. Eo anno C. Furius Pacilus, & M. Geganius Macerinus, [4] censores, villam publicam in campo Martio probaverunt: ibique primum census po-
23 puli est actus. Eosdem consules insequenti anno refectos, Julium tertium, Virginium iterum, apud Macrum Licinium invenio. Valerius Antias, & Q. Tubero, Marcum Manlium, & Q. Sulpicium consules in eum annum edunt. cæterum in tam discrepanti editione, & Tubero & Macer libros linteos auctores profitentur: neuter tribunos militum eo anno fuisse, traditum à scriptoribus antiquis, dissimulat. Licinio libros haud dubie sequi linteos placet: & Tubero incertus veri est. sed inter cætera vetustate incomperta, hoc quoque in incerto positum. Trepidatum in Etruria est post Fidenas captas, non Veientibus solum exterritis metu similis excidii, sed

4 *Censores villam publicam in campo Martio probaverunt.*] Quærit Glareanus, quid sit, *Probaverunt*, & *Primum*, cum census in campo Martio à Servio Tullio Rege primum sit actus, non ab his Censoribus. Respondeo, *Probaverunt* ex vetere Romano more dictum esse. quomodo adhuc in antiquis lapidibus Romæ vitiatur: *L. Fabricius. C. F cur. viar. faciendum. coeravit. Q. Lepi. M. F. M. Lollius. M. F. cos. probaverunt.* Item: *P. Lentulus Cn. F. Scipio. T. Quinctius. Crispinus. Valerianus. Cos. ex Sc. faciundum. curavere. iidemque. comprobavere.* Si autem census alias actus est in campo Martio, at non in villa publica, quæ hoc primum anno probata est. Qua de re sic Varro lib. III. de Re Rustic. *Villa publica ad rempublicam administrandam est utilis, ubi cohortes ad delectum consuli adducta*

ſed etiam Faliſcis memoria initi primo cum iis belli: quamquam rebellantibus non affuerant. Igitur quum duæ civitates legatis [5] circa duodecim populos miſſis impetraſſent, ut ad Voltumnæ fanum indiceretur omni Etruriæ concilium; velut magno inde tumultu imminente, ſenatus Mamercum Æmilium dictatorem iterum dici juſſit. ab eo A. Poſtumius Tubertus magiſter equitum eſt dictus; [a] bellumque tanto majore quam proximo conatu apparatum eſt, quanto plus erat ab omni Etruria periculi, quam ab duobus populis fuerat. Ea res 24
aliquanto exſpectatione omnium tranquillior fuit. Itaque quum renunciatum à mercatoribus eſſet; negata Veientibus auxilia, juſſoſque ſuo conſilio bellum initum, ſuis viribus exequi; nec adverſarum rerum quærere ſocios, cum quibus ſpem integram communicati non ſint; tum dictator, ne nequicquam creatus eſſet, materia quærendæ bello gloriæ adempta, in pace aliquid operis edere, quod monumentum eſſet dictaturæ, cupiens, cenſuram minuere paratæ: ſeu nimiam poteſtatem ratus; ſeu non tam magnitudine honoris, quam diuturnitate offenſus. Concione itaque advocata, *rempubl. foris gerendam*, ait, *tutaque omnia præſtanda, Deos immortales ſuſcepiſſe: ſe, quod intra muros agendum eſſet, libertati pop. Rom. conſulturum. maximam autem ejus cuſtodiam eſſe, ſi magna imperia diuturna non eſſent: & temporis modus imponeretur, quibus juris imponi non poſſet. Alios magiſtratus annuos eſſe,* [b] *quinquen-*

adducta confidant, ubi arma oſtendant, id eſt, ubi cenſores cenſu admittant populum. Sigonius.

5 *Circa viginti duos populos.*] Leg. *circa* XII. *populos.* Ex Livio alibi, & mox.. *Tanaq; Faber.*

GRONOVII.

a *Bellumque tanto majore quam proximo.*] Etſi nihil varient libri veteres ſcribe *tanto majore, quam proxime conatu.* Mox infra: *majore tamen conatu, quam alias unquam.* Lib. 35, 21. *Tiberis infeſtiore, quam priore impetu, illatus urbi.* Scribe: *quam prius.* Paullo ante: *ſed inter cætera vetuſtate incomperta, hoc quoque in incerto poſitum.* Non inepte ſcribas: *ſit inter cætera.* Vt videatur hoc non interpoſito ſuo judicio ambiguum relinquere.

b *Quinquennalem cenſuram gravem eſſe.*] Diſtingue & corrige: *Alios magiſtratus annuos eſſe, quinquennalem cenſuram: grave eſſe iiſdem magna parte vita obnoxios vivere.* Cicero famil. 16, 21. *Deinde illud etiam mihi ſuccurrebat,*

Digitized by Google

quennalem censuram: grave esse iisdem per tot annos magna parte vitæ obnoxios vivere. se legem laturum, ne plus quam annua ac semestris censura esset. Consensu ingenti populi legem postero die pertulit. *Et ut reipsa,* inquit, *sciatis Quirites, quam mihi diuturna non placeant imperia, dictatura me abdico.* Deposito suo magistratu, modo aliorum magistratui imposito, fine alteri; cum gratulatione ac favore ingenti populi domum est reductus. Censores ægre passi, Mamercum, quod magistratum populi Romani minuisset, tribu moverunt, [c] octuplicatoque censu ærarium fecerunt. quam rem ipsum ingenti animo tulisse ferunt: causam potius ignominiæ intuentem, quam ignominiam: primores Patrum, quamquam [d] deminutum censuræ jus noluissent, exemplo acerbitatis censoriæ offensos. quippe quum se quisque diutius ac sæpius subjectum censoribus fore cerneret, quam censuram gesturum. Populi certè tanta indignatio coorta dicitur, ut vis à censoribus nullius auctoritate præterquam ipsius Mamerci, deter-

grave esse me de judicio patris judicare. Vtinam tam facile liceret redintegrare, quod sequitur: *Deposito suo magistratu, modo aliorum magistratui imposito, fine alteri, cum gratulatione ac favore ingenti populi domum est reductus.* Quid est, *fine alteri?* Delet libro suo auctore Sigonius, nec habet Campanus: plures tamen servant. An ex margine irrepsit, corruptum ex *fine aiet m. vi:* quo significabat ejus auctor modum aliorum magistratui, id est, censuræ impositum fine anni & mensium sex. Lib. 9. *qui quinquennalem ante censuram, & longinquitate potestatem dominantem intra sex mensium & anni coegisset spatium.* An fuit *fine anni:* ut indicet Livius extremo anni hæc acta? Deleatur potius tanquam interpretatio τῶν *modo aliorum.*

c *Octuplicatoque censu.*] Hæc explicamus lib. 4. de pec. vet. cap. 1.

d *Deminutum censuræ jus voluissent.*] Scribe cum Vossiano, Campano & Aldo *noluissent.* Sentit enim, non placuisse quidem Patribus, censuræ jus à Mamerco contractum esse, eoque paullulum supplicii meritum illos credidisse; sed tamen acerbitate tanta censorum offensos, quod exemplum quisque veteretur.

VARIORUM.

1 *Octuplicatoque censu ærarium fecerunt.*] *Ærarium* fieri erat, nullum aliud jus civitatis in Centuria, atque adeo in tribu retinere, quam, ut pro capite suo tributi nomine æra penderet, ita, ut qui ærarius factus esset, is non solum suffragio urbano, sed etiam stipendiis militaribus spoliatus esset. Vide Livium in principio septimi. Et hinc patet Varronem rectè dixisse, *censorem* esse, ad cujus *censionem*, hoc est, arbitrium censeretur populus. Et festo *censores* dictos, quod tanti rem suam quisque æstimare solitus sit, quantum illi censuerint, cum sæpius censum multiplicarent, ut hic videre licet. *Godelev.*

GRO-

Digitized by Google

deterreri quiverit. Tribuni plebis assiduis concionibus prohibendo consularia comitia, quum res propè ad interregnum perducta esset, evicere tandem, ut tribuni militum consulari potestate crearentur: victoriæ præmium quod petebatur, ut plebeius crearetur, nullum fuit. omnes patricii creati sunt, M. Fabius Vibulanus, M. Fossius, L. Sergius Fidenas. Pestilentia eo anno aliarum rerum ocium præbuit. ædes Apollini pro valetudine populi vota est. multa duumviri ex libris placandæ Deûm iræ, avertendæque à populo pestis caussa, fecere: [a] magna tamen clades in urbe agrisque promiscuè hominum pecorumque pernicie accepta. famem cultoribus agrorum timentes in Etruriam, Pomptinumque agrum, & Cumas, postremo in Siciliam quoque frumenti caussa misere. Consularium comitiorum nulla mentio habita est. Tribuni militum consulari potestate omnes patricii creati sunt, L. Pinarius Mamercus, L. Furius Medullinus, Sp. Postumius Albus. Eo anno vis morbi levata, neque à penuria frumenti, quia antè provisum erat, periculum fuit. Consilia ad movenda bella in Volscorum Æquorumque conciliis, & in Etruria ad fanum Voltumnæ agitata. Ibi prolatæ in annum res: decretoque cautum, ne quod ante concilium fieret; nequicquam Veiente populo querente, eandem, qua Fidenæ deletæ sint, imminere Veiis fortunam. Interim Romæ principes plebis jam diu nequicquam imminentes spei majoris honoris, [b] dum foris ocium esset, cœtus indicere

GRONOVII.

a *Magna tamen clades.*] Scopæ dissolutæ, ni sic refingas: *Magna tamen clade in urbe agrisque, promiscua hominum pecorumque pernicie, accepta; famem cultoribus agrorum timentes.* Sed & de postremis his merito dubites. Cur enim his potius quam toti urbi? nam si horum sterilis proventus, necessario sequitur & omnium, qui ab illis emunt, inopia. Videtur potius id voluisse, quod ait lib. 2. *Caritas primum annona ex incultis per secessionem plebis agris, fames deinde, qualu clausis solet.* Et quod omnino simile est, hoc ipso libro cap. 52. *Defuncta civitate plurimorum morbis, perpaucis funeribus, pestilentem annum inopia frugum, neglecto cultu agrorum, ut plerumque fit, excepit.* Forte scribendum: *famem inculto agrorum timentes.*

b *Dum foris otium esset.*] *Dum foris otium est*: aut, *cum foris otium esset.*

c Ne

cere in domos tribunorum plebis. ibi secreta consilia agitare: queri, *se à plebe adeò spretos, ut quum per tot annos tribuni militum consulari potestate creentur, nulli unquam plebeio ad eum honorem aditus fuerit. multum providisse suos majores, qui caverint, ne cui patricio plebeii magistratus paterent: aut patricios habendos fuisse tribunos plebis. adeò se suis etiam sordere; nec à plebe minus, quam à Patribus contemni.* Alii purgare plebem, culpam in Patres vertere, *eorum ambitione artibusque fieri, ut obseptum plebi sit ad honorem iter. si plebi respirare ab eorum mistis precibus minisque liceat, memorem eam suorum inituram suffragia esse, & parto auxilio imperium quoque asciturum.* Placet tollendæ ambitionis caussa tribunos legem promulgare, [c] ne cui album in vestimentum addere, petitionis caussa liceret. Parva nunc res, & vix serio agenda videri possit, quæ tunc ingenti certamine Patres ac plebem accendit. Vicêre tamen tribuni, ut legem perferrent: apparebatque irritatis animis plebem ad suos studia inclinaturam. quæ ne libera essent, senatusconsultum factum est, ut consularia comitia haberen-
26 tur. Tumultus caussa fuit, quem ab Æquis & Volscis, Latini atque Hernici nunciarant. T. Quintius Lucii filius, Cincinnatus (eidem & Penno cognomen additur) & [1] C. Julius Mento, consules facti: nec ultra terror belli est dilatus. Lege sacrata, quæ maxima apud eos vis cogendæ militiæ erat, delectu habito, utrimque validi

c *Ne cui album investimentum.*] Quicquid dicant Gifanius & Hotmannus, frugæ. illud *investimentum*, & dispescenda vox, ut Lipsius voluit, & olim edidit Andreas. *Album addere in vestimentum* est togam creta candidiorem reddere, ut solebant petitores: unde *cretata ambitio. Album* sic Ovidio lib. 3. met. *Et nigram medio frontem distinctus ab albo.* Altera phrasis frequens Plinio. Lib. 23, 1. *quæ de caussa in saccos vinarios additur polenta.* Cap. 7. *Additur in malagmata ad discutiendas collectiones.* Cap. 9. *Additur in malagmata nervorum & podagræ.* L. 9. ad l. Corneliam de falsis: *Lege Cornelia cavetur & qui in aurum vitii quid addiderit, quique argenteos nummos adulterinos flaverit, falsi crimine teneri.* Ita lego: non *ut qui.* Vide ad Senecæ Thyesten versu 994. Perperam Scaliger ad Festum: *clavum in vestimentum addere.*

VARIORUM.

1 *Cn. Iulius Mento.*] Diodor. Γάϊον Ἰούλιον vocat. Itemque in quibusdam Vett. libb. *C. Iulius*, quod probo. Nam *Cnaï* prænomen nunquam alias in *Iulia* gente reperi, *Caïi* verò sæpissimè. *Sigonius.*

GRO-

Digitized by Google

lidi exercitus profecti in Algidum convenêre. ibique seorsum Æqui, seorsum Volsci, castra communivêre, intentiorque quam unquam antè, muniendi exercendique militem cura ducibus erat. eo plus nuncii terroris Romam attulere. Senatui dictatorem dici placuit: quia etsi sæpe victi populi, majore tamen conatu quam aliàs unquam rebellarent: & aliquantum Romanæ juventutis morbo absumptum erat. ante omnia [a] pravitas consulum discordiaque inter ipsos, & certamina in consiliis omnibus

GRONOVII.

a *Privata coss. discordia, qua inter ipsos erat.*] Faveo gloriæ Catoli Sigonii, ut quisquam popularium ejus, & amplius: doctissimum virum & de antiquitate literisque optime meritum fuisse non modo fateor, sed ultro prædico. Sed siquidem Livium salvum volo, ut velle sane quam præ me fero, quin sæpe scholia ejus castigem, defugere non possum: hæc invidia mihi sustinenda est ingratiis. Vel hic quam lectionem longe secus & melius olim vulgata, *ante omnia pravitas consulum discordiaque inter ipsos*, habere pronuntiat, qui possim non longe deteriorem exitimare? Quis credet ab Livio profectum, *consulum discordia, qua inter ipsos erat?* Mihi quidem hic sermo Neronianas posse refrigerare thermas videtur, & fabrorum prandia betas juxta fatuas non esse. Hoc natis emunctæ Gruterum non fugit: ideoque has voces, *qua inter ipsos erat*, tinnire aliquid minime Livianum censet. Tendendum ulterius, & totum illud quod mutavit Sigonius, restituendum est. Hoc ipso libro de M. Postumio Regillensi, *prava mentis homini, quod tamen victoria magis quam bellum ostendit.* Quare autem *prava?* Nimirum cum feliciter rem gessisset, *ab hostibus*, inquit Livius, *in cives certamen vertit.* Ergo invidia, malignitas, amor litium & pertinacia in certando maxime est *pravitas.* Iulius Scaliger, *Pravus*, inquit, est vox militaris, inventa ab exprobratione lenitatis, quam in milite detestabantur: interposita Æolica litera πρᾶος & *pravus:* exercit. 300. Placetque Becmanno, cum prisca ætas omnia in fortitudine sita esse putaverit, eamque solam duxerit virtutem. Sed frustra origo vocis quæritur, si ratio non habeatur primæ & propriæ significationis. *Pravus* proprie signat vitium corporis, quodque in eo est perversum, male distortum. Horatius ad Pisones; *prave vivere naso spectandum.* Lib. 1 Sat. 3. *illum Balbutii scaurum pravi fultum male talo.* Lib. 1. epist. *prave sectum stomacheris ob unguem.* Hinc Cicero 2. de Orat. *Tertium* (genus, quod risum movet) *oris depravatio, non digna nobis.* Eodemque & tertio libro, *pravitas oris.* Lib. 5. de finib. *si peccetur distortione & depravatione quadam.* Lib. 2. de divin. *quin muti, cum ita nati essent, ut quadam contra naturam depravata haberent, restituerentur & corrigerentur.* Varro lib. 8. de L. L. *qui pueris in geniculeis alligent serperastra, ut eorum depravata corrigant crura.* Cæsar lib. 4. Gal. *qua sunt apud eos nata* (jumenta) *prava atque deformia.* Seneca lib. 1. de ira: *fœda visu & horrenda facies depravantium se.* De constant. sap. c. 4. *puerorum, quibus metus incutit umbra & personarum deformitas & depravata facies.* Epist. 24 *libidines adferunt pedum, manuum, articulorum omnium depravationes.* Epist. 101. *depraves licet, dum monstroso & distorto temporis aliquid accedat.* Tacitus lib. 4. histor. *elapsos in pravum artus.* Plinius lib. 11, 37. *Vni animalium homini depravantur*

omnibus terrebant. Sunt qui male pugnatum ab his consulibus in Algido auctores sint, eamque caussam dictatoris creandi fuisse. Illud satis constat, ad alia discordes, in uno adversus Patrum voluntatem consensisse, ne dicerent dictatorem: donec, quum alia aliis terribiliora afferrentur, nec in auctoritate senatus consules essent; Q. Servilius Priscus summis honoribus egregie usus; *Vos*, inquit, *tribuni plebis, quoniam ad extrema ventum est, senatus appellat, ut in tanto discrimine reipubl. dictatorem dicere consules pro potestate vestra cogatis.* Qua voce audita, occasionem oblatam rati tribuni augendæ potestatis, secedunt:

pravantur oculi, unde cognomen Strabonum & Patorum. Quod vitii notans Cicero in Roscio Catuli deliciis lib. 1. de nat. deor. *Hic pulchrior deo? at erat, sicut hodie est, perversissimis oculis.* Hinc & Lucretius lib. 4. *pravas fœdasque videmus Esse in deliciis.* Ab corpore scilicet. Habemus genuinam primamque vim vocabuli, qua est adversum recto, bene apto ac locato, intra lineam suam & filum manenti. Vnde igitur *pravus?* ψεύσομαι ἢ ἔτυμον ἐρέω; *Pravus* à παραβαί. Æoles, ut & Attici, multis in vocabulis hoc sibi juris sumebant, ut mutarent τὸ A in τὸ O. ut πόλιν pro πάλιν, βότις pro βάτις, ποῖς & πόιρ pro παῖς dicebant. sic & παραβὸς pro παραβαί. Vna litera extrita quemadmodum βαλανεῖον gignit balneum, γάλανος pro βάλανος glans, γάλως glos, sic παραβὸς *pravos* & *pravus*. Sic quod transgreditur lineas filumque corporis, extortumque est, (Galli vocant *disloqué*, ut Itali *slocuta*,) id *pravum* & *depravatum*. A vitio corporis ad vitium animi transtulerunt, adeo frequentato usu, ut propriam pœne significationem exstinxerit. Apparet tamen origo cum translatione in illo Horatii lib. 2. Sat. 2. *frustra vitium vitaveris illud, Si te alio pravum detorseris.* Et Columellæ 3, 10. *prave detorta & inveterata rusticorum opinio.* Et Ciceronis 3. de off. *si in deformitate corporis habet aliquid offensionis, quanta illa depravatio & fœditas turpificati animi debet videri?* Etiam *pravum recto* sic passim videas componi. Nunc illud addendum, rei, de qua Livius agit, idem vocabulum à veteribus dicatum addictumque esse. Sic lib. 9. *collega nunc temeritas, nunc pravitas impedimento aut damno fuit.* Lib. 10. *plures abeunti Volumnio obsistere, atque obtestari, ne pravo cum collega certamine rempublicam prodat.* Tacit. 3. ann. *incusato M. Lollio, quem auctorem C. Cæsari pravitatis & discordiarum arguebat.* Eodem libro M. Piso sero dolens ob æmulationem & odia cum Germanico exercita: *eo impensius precor, ne meæ pravitatis pœnas innoxius luat.* Sic educatorum Britannici, qui eum ad æmulandum Neronem incitare credebantur, apud eundem lib. 12. appellatur *pravitas tam infensa docentium.* Denique idem alibi, *æmulatione prava.* Tam fœdum vitium ac male decens hominem, divinum animal & fine suo ab insectatione generis sui, longissime remotum, putabant invidiam & malignitatem, ut inter tot corruptelas labesque animi eam præcipue *pravitatis*, & *pravæ mentis* elogio invidam & malignam & τὸ φιλόνεικον infamarent. Sic & *obliquam invidiam* dixit Virgilius, & Horatius: *oblique oculo mea commoda quisquam Limat.*

Quare

dunt: proque collegio pronunciant, *placere consules senatui dicto audientes esse: si adversus consensum amplissimi ordinis ultra tendant, in vincula se duci eos jussuros.* Consules ab tribunis, quam ab senatu vinci maluerunt: proditum à Patribus summi imperii jus, datumque sub jugum tribuniciæ potestati consulatum, memorantes. [b] siquidem cogi aliquid pro potestate ab tribuno consu[illegible], & (quo quid ulterius privato timendum foret?) in vincula etiam duci possent. Sors ut dictatorem diceret, (nam ne id quidem inter collegas convenerat) T. Quintio evênit. is A. Postumium Tubertum, socerum suum severissimi imperii virum, dictatorem dixit: ab eo L. Julius magister equitum est dictus. Simul edicitur & justitium: [c] neque aliud tota urbe agi, quam bellum apparari: cognitio vacantium militiæ munere post bellum differtur. Ita dubii quoque inclinant ad nomina danda, & Hernicis Latinisque milites imperati. [d] utrimque enixe obeditum dictatori est. Hæc omnia celeritate ingenti acta: relicto- 27
que C. Julio consule ad præsidium urbis, & L. Julio magistro equitum ad subita belli ministeria, ne qua res, qua eguissent in castris, moraretur; dictator, præeunte A. Cornelio pontifice maximo, ludos magnos tumultus caussa vovit: profectusque ab urbe, diviso cum Quintio consule exercitu, ad hostes pervenit. Sicut bina castra hostium parvo inter se spatio distantia viderant, ipsi quoque

Quare maneat *privata* illa *discordia* Sigonio, Livio restituatur *pravitas consulum discordiaque inter ipsos.*

b *Siquidem cogi aliquid pro potestate.*] Quicquid est paullo exquisitius, attenturat à Sigoniano. Igitur & hic oportuit fieri, *aliquando.* Sed istud meliorum. Plinius in Paneg. *Ereptumque Principi illud in Principatu beatissimum, quod nihil cogitur.*

c *Neque aliud tota urbe agi, quam bellum apparari.*] Valde suspectum mihi *tò agi*, quod in talibus adhibere non solet Livius. Lib. 2. *Et hostes quidem nihil aliud quam perfusis vane timore Romanis citato agmine abeunt.* Lib. 9. *Quem mulierum ac spadonum agmen trahentem, &c. nihil aliud quam bene ausus vana contemnere incruentus devicit.* Lib. 34. *Per biduum nihil aliud quam sleterunt parati ad pugnam.*

d *Utrimque enixe obeditum dictatori est.*] In Curione & Gryphio primis hoc repetio. MSS. & quicquid adest mihi ante illos editionum, *obnixe.* Terentii est in prima Andria: *Quem ego credo manibus pedibusque obnixe omnia Facturum.* Seneca epist. 95. *Interdum enim obnixe petimus id, quod recusaremus, si quis offerret.*

e *Mis-*

quoque mille ferme passus ab hoste, dictator Tusculo, consul Lanuvio propiorem locum castris ceperunt. Ita quatuor exercitus totidem munimenta, planitiem in medio non parvis modo excursionibus ad prælia, sed vel ad explicandas utrimque acies satis patentem habebant. nec ex quo castris castra collata sunt, cessatum à levibus præliis est: facile patiente dictatore, conferendo vires spem universæ victoriæ, tentato paullatim eventu certaminum, suos præcipere. Itaque hostes nulla in prælio justo relicta spe, noctu adorti castra consulis, rem in casum ancipitis eventus committunt. Clamor subito ortus, non consulis modo vigiles, exercitum deinde omnem, sed dictatorem quoque ex somno excivit. Ubi præsenti ope res egebant, consul nec animo deficit, nec consilio: pars militum portarum stationes firmant: pars corona vallum cingunt. In alteris apud dictatorem castris, quo minus tumultus est, eo plus animadvertitur quid opus facto sit. [e] misso extemplo ad castra subsidio, cui Sp. Postumius Albus legatus præficitur, ipse parte copiarum parvo circuitu, locum maximè secretum ab tumultu petit: unde ex nec opinato aversum hostem invadat. Q. Sulpicium legatum præficit castris: M. Fabio legato assignat equites. nec ante lucem movere jubet manum, inter nocturnos tumultus moderatu difficilem. Omnia, quæ vel alius imperator prudens & impiger in tali re præciperet ageretque, præcipit ordine atque agit. illud eximium consilii animique specimen, & neutiquam vulgatæ laudis, quod ultro ad oppugnanda castra hostium, unde majore agmine profectos exploratum fuerat, M. Geganium cum cohortibus delectis misit. qui postquam intentos homines in eventum periculi alieni, pro se incautos neglectis vigiliis stationibusque est

[e] *Missum extemplo ad castra.*] Hic quoque dissoluta hiat oratio, sed minus animadvertendo errore, cujus Mss. nos admonent, referentes: *Misso extemplo ad castra subsidio, cui Sp. Postumius Albus legatus præficitur, ipse parte copiarum, &c.*

f Cir-

est adortus; prius pene cepit castra, quam oppugnari hostes satis scirent. [1] inde fumo, ut convenerat, datum signum, ubi conspectum ab dictatore est, exclamat, capta hostium castra: nunciarique passim jubet. Et jam 28
lucescebat, omniaque sub oculis erant: & Fabius cum equitatu impetum dederat, & consul eruptionem è castris in trepidos jam hostes fecerat. Dictator autem parte altera, subsidia & secundam aciem adortus, [f] circumagenti se ad dissonos clamores ac subitos tumultus, hosti undique objecerat victorem peditem equitemque. Circumventi igitur jam in medio ad unum omnes, pœnas rebellionis dedissent, ni Vectius Messius ex Volscis nobilior vir factis quam genere, jam [2] orbem volventes suos increpans clara voce, *Hic præbituri*, inquit, *vos telis hostium estis indefensi, inulti? Quid igitur arma habetis? aut quid ultro bellum intulistis; in otio tumultuosi, in bello segnes? Quid hic stantibus spei est? an Deum aliquem protecturum vos, rapturumque hinc putatis? Ferro via facienda est. Hac, qua me prægressum videritis, agite, qui visuri domos, parentes, conjuges, liberosque estis, ite mecum. Non murus, nec vallum, sed armati armatis obstant. virtute pares, necessitate, qua ultimum ac maximum telum est, superiores estis.* Hæc locutum, exsequentemque dicta redintegrato clamore secuti, dant impressionem, qua Postumius Albus cohortes objecerat: & moverunt victorem, donec dictator pedem jam referentibus suis advenit. coque omne prælium versum est.

f *Circumagenti se ad dissonos clamores & subitos tumultus hosti.*] Scriptor Borbet. omissum ab initio *to circum*, ne tamen abesset, postea interjecit. Inde, *agentes*, &c. *subitos circumtumultur.* Itaque frustra laborat Rhenanus cum *satagenti* & *cogenti se*, & inepta voce *circumtumultus.* Lib. 26. *Abscedi à Capua, terreique & circumagi ad nutus comminationesque Hannibalis.* Lib. 22. *Turbatos ordines, vertente se quoque ad dissonos clamores, instruit.*

VARIORUM.

1 *Inde fumo.*] Nescio an *flamma.* Est enim nocturnum signum, fumus diurnum. *Tanaq. Faber.*

2 *Orbem volventes.*] Id est, in orbem consistentes: ut Cæsar lib. 5. de bello Gallico loquitur, inquiens: *Jusserunt pronunciari, ut impedimenta relinquerent, atque in orbem consisterent.* In orbem verò pugnari solet, cum undique metus est, aut cum pauci à pluribus se

Digitized by Google

est. [3] Uni viro Messio fortuna hostium innititur, multa utrimque vulnera, multa passim cædes est. Jam nec duces quidem Romani incruenti pugnant. Unus [4] Postumius ictus saxo, perfracto capite acie excessit: non dictatorem humerus vulneratus, non Fabium propè affixum equo femur, non brachium abscissum consulem ex
09 tam ancipiti prælio submovit. Messium impetus per stratos cæde hostes cum globo fortissimorum juvenum extulit ad castra Volscorum, quæ nondum capta erant. eodem omnis acies inclinatur. Consul effusos usque ad vallum persecutus, ipsa castra vallumque aggreditur: eodem & dictator alia parte copias admovet. non segnior oppugnatio est, quam pugna fuerat. Consulem signum quoque intra vallum injecisse ferunt, quo milites acrius subirent: repetendoque signo primam impressionem factam. [a] Et dictator proruto vallo, jam in castra prælium intulerat. Tum abjici arma passim, ac dedi hostes cœpti. castrisque & his captis, hostes præter senatores, omnes venundati sunt. Prædæ pars, sua cognoscentibus Latinis atque Hernicis reddita; partem sub hasta dictator vendidit: præpositoque consule castris, ipse triumphans invectus urbem, dictatura se abdicavit. Egregiæ dictaturæ tristem memoriam faciunt, qui filium ab A. Postumio, quod occasione bene pugnandi captus, [b] injussu decesserit præsidio; victorem securi

circumventos vident, ut militum terga tuta sint. Alibi Livius id vocat, *in orbem se tutari*. Græci συστρέφεσθαι hoc dicunt. *Godelev.*

3 *Uni viro Messio.*] Lego, *uni Vectio Messio.* Tanaq. Faber.

4 *Postumius ictus saxo, perfracto capite acie excessit.*] Scripserat Livius, *ictu saxi præfracto capite.* Idem.

GRONOVII.

a *Et dictator perrupto vallo.*] In primo hoc Curione invenio. Frobenius & Gryp. *prorupto.* Sed Mss. & veteres edd. omnes, *proruto.* Sic lib. 9. *Succedunt hostium munimentis, & simul undique adorti, quum pars fossas explerent, pars vellerent vallum atque in fossas proruerent.* Rursusque eodem: *proruto vallo erupit acies.* Apud Tacitum 1 annal. 68. *Proruunt fossas, injiciunt crates, summa valli prensant:* censeo aut legendum *obruunt fossas*, aut istud hoc sensu accipiendum. Nam *proruere*, ἀντὶ τοῦ erumpere, ut in sua emendatione Turnebus accipit, quæro quis veterum dixerit.

b *Injussu discesserit præsidio.*] Lege *decesserit.* Lib. 5. *Fustuarium meretur,* qui

securi percussum tradunt. Nec libet credere: & licet, in variis opinionibus. & argumento est, quod imperia Manliana, non Postumiana appellata sint: quum qui prior auctor tam sævi exempli foret, occupaturus insignem titulum crudelitatis fuerit. Imperioso quoque Manlio cognomen inditum: [1] Postumius nulla tristi nota est insignitus. C. Julius consul ædem Apollinis absente collega sine sorte dedicavit: ægrè id passus Quintius, quum dimisso exercitu in urbem rediisset, nequicquam in senatu est conquestus. Insigni magnis rebus anno additur, nihil tum ad rem Romanam pertinere visum, quod Carthaginenses tanti hostes futuri, tum primum per seditiones Siculorum ad partis alterius auxilium in Siciliam exercitum trajecêre. Agitatum in urbe ab tribunis plebis, ut tribuni militum consulari potestate crearentur: nec obtineri potuit. Consules fiunt L. Papirius Crassus, L. Julius. Æquorum legati fœdus ab senatu cum petiissent, & pro fœdere deditio ostentaretur, inducias annorum octo impetraverunt. Volscorum res, super acceptam in Algido cladem, pertinaci certamine inter pacis bellique auctores, in jurgia & seditiones versa. Undique ocium fuit Romanis. [2] Legem de mulctarum æstimatione pergratam populo, quum ab tribunis parari consules unius ex collegio proditione excepissent, ipsi præoccupaverunt ferre. Consules L. Sergius Fidenas iterum, Hostus Lucretius Tricipitinus. Nihil dignum dictu actum his consulibus. Secuti eos consules, A. Cornelius Cossus, T. Quintius Pennus iterum. Veien-

qui signa relinquit, aut præsidio decedit. Lib. 24. *Præsidio decedere apud Romanos capital esse.* Lib. 32, 35. *Arcem regium tenebat præsidium; neque ut decederet inde, &c. perpelli potuere.* Vulgo, *discederent.* Mss. fere *descenderent.*

VARIORUM.

1 *Postumius nulla tristi nota.*] Tristem notam dixit, quod nulla crudelitatis infamia aspersus est. *Gudelevaus.*

2 *Legem de mulctarum æstimatione.*] Tres leges de mulctis latæ fuisse inveniuntur. Ex quibus primam tulit Sp. Tarpeius Capitolinus, & A. Aterius Fontinalis Coss. Unde etiam ipsa lex tam *Tarpeia*, quam *Ateria* dicitur. Quare autem lata sit ostendit Gellius lib. 11. cap. 1. Alteram Festus latam scribit à T. Menenio Lanato, & P. Sestio

Veientes in agrum Romanum excursiones fecerunt. Fama fuit, quosdam ex Fidenatium juventute participes ejus populationis fuisse: cognitioque ejus rei L. Sergio & Q. Servilio, & Mamerco Æmilio permissa. Quidam Hostiam relegati, quod, cur per eos dies à Fidenis abfuissent, parum constabat. colonorum additus numerus, agerque iis bello interemptorum assignatus. Siccitate eo anno plurimum laboratum est: nec cœlestes modo defuerunt aquæ, sed terra quoque [3] ingenito humore egens, vix ad perennes suffecit amnes. defectus alibi aquarum circa torridos fontes rivosque, stragem siti pecorum morientium dedit: scabie alia absumpta. vulgarique contactu in homines morbi, & primo in agrestes ingruerant, servitiaque. urbs deinde impletur. Nec corpora modo affecta tabo, sed animos quoque multiplex religio, & pleraque externa, invasit; novos ritus sacrificando, vaticinando inferentibus in domos, quibus quæstui sunt capti superstitione animi: donec publicus jam pudor ad primores civitates pervenit; cernentes in omnibus vicis sacellisque peregrina atque insolita piacula pacis Deûm exposcendæ. Datum inde negotium ædilibus, ut animadverterent, ne qui, nisi Romani Dii, neu quo alio more quam patrio, colerentur. Iræ adversus Veientes [a] in insequentem annum, C. Servilium Ahalam, L. Papirium Mugilanum consules dilatæ sunt. Tunc quoque ne confestim bellum indiceretur, neve exercitus mitterentur, religio obstitit. fecialeſ prius mittendos ad res repetendas censuere. Cum Veientibus nuper acie dimicatum ad Nomentum & Fidenas fuerat.

flio Capitolino Coss. biennio postquam Ateria lata est. Tertia est ea, cujus hic meminit Livius. *Godelev.*

3 *Ingenito humore egens.*] *Ingenuo.* Ovid. Lucret. *Tanaq. Faber.*

GRONOVII.

a *In sequentem annum C. Servilio Ahala, L. Papirio Mugilano consulibus.*] Tres Pall. & Helm. *In insequentem annum per Gaium Servilium Ahalam, L. Papirium Mugilanum consules.* Alius Ms. *Circa Gaium Servilium Ahalam, L. Papirium Mugilanum consules.* Scribendum: *In insequentem annum, C. Servilium Ahalam, L. Papirium Mugilanum consules:* Vt Vossianus, nisi quod *Gaium.* Nam *annum, consules* dixit elegantiæ operæ

fuerat. Induciæque inde, non pax, facta: quarum & dies exierat, & ante diem rebellaverant. Missi tamen feciales: nec eorum quum more patrum jurati repeterent res, verba sunt audita. Controversia inde fuit, utrum populi jussu indiceretur bellum, [b] an satis esset senatusconsultum. Pervicêre tribuni, denunciando impedituros se delectum, [c] ut consules de bello ad populum ferrent. omnes centuriæ jussere. In eo quoque plebs superior fuit, quod tenuit, ne consules in proximum annum crearentur. Tribuni militum consulari po- 31
testate quatuor creati sunt, T. Quintius Pennus ex consulatu, C. Furius, M. Postumius, A. Cornelius Cossus: ex iis Cossus præfuit urbi: tres delectu habito profecti sunt Veios, documentoque fuere, quam plurium imperium bello inutile esset. tendendo ad sua quisque consilia, quum aliud alii videretur, aperuerunt ad occasionem locum hosti. incertam namque aciem, signum aliis dari receptui, aliis cani jubentibus, invasere opportune Veientes: castra propinqua turbatos, ac terga dantes accepêre. plus itaque ignominiæ quam cladis est acceptum. Mœsta civitas, vinci insueta, odisse tribunos, poscere dictatorem: in eo verti spes civitatis. & quum ibi quoque [d] religio obstaret, ne non posset nisi ab consule

operexegesi, quam appositionem vocant. Infra quoque cap. 43. Mss. & vett. edd. *pars major insequentis anni.*

b *An satis esset senatusconsultum.*] Nihilo pejus hoc quam Sigonianum, *senatusconsulto.* Utrum comitia habenda essent, an sufficeret senatus auctoritas. Lib. 6. *Ut semper vobis auxilium adversus inimicos satis sit.* Lib. 21. *Sempronius missus in Siciliam, ita in Africam transmissurus, si ad arcendum Italia Pœnum consul alter satis esset.* Lib. 26. *Classem satis esse ad arcendum Italia regem.*

c *Ut consules de bello ad populum ferrent.*] Mss. & veteres editi magno consensu: *Ut Quintius consul de bello ad populum ferret.* Audiendus tamen Sigonius, quia non hoc, sed priore anno consul fuit. In Vossiano quum similiter sit, *ut Quintius*, ad marginem notatur *ni* pro *ut*. Et sic haud dubie legendum: *denuntiando impedituros se delectum, ni consules de bello ad populum ferrent.*

d *Religio obstaret, ne non posset.*] Quod glaucoma obstitit oculis Sigonii, ut *non* hic putaret adjiciendum? Deleatur immo. *Religio obstat, ne possit dici dictator nisi ab consule*, est, vetat religio dictatorem dici ab alio quam consule. At *religio obstat, ne quid non fiat*, est, religio cogit fieri. Foret itaque illud, cogit dici dictatorem præterquam à consule. Neque enim ubique licet Latinis duplicare negationem, ut Græcis. Lib. 5. *Ius postulare*

Digitized by Google

sule dici dictator, augures consulti, eam religionem exemêre. A. Cornelius dictatorem Mamercum Æmilium dixit: & ipse abeo magister equitum est dictus. adeo simul fortuna civitatis virtute vera eguit, e i nihil censoria animadversio effecit, quo minus regimen rerum ex notata indigne domo peteretur. Veientes re secunda elati, missis circum Etruriæ populos legatis jactando tres duces Romanos ab se uno prælio fusos, quum tamen nullam publici consilii societatem movissent, voluntarios undique ad spem prædæ adsciverunt. Uni Fidenatium populo rebellare placuit: &, tanquam nisi ab scelere bellum oriri nefas esset, sicut legatorum antea, ita tum novorum colonorum cæde imbutis armis, Veientibus sese conjungunt. Consultare inde principes duorum populorum, Veios an Fidenas sedem belli caperent. Fidenæ visæ opportuniores. itaque trajecto Tiberi, Veientes Fidenas transtulerunt bellum. Romæ terror ingens erat, accito exercitu ab Veiis, eoque ipso ab re malè gesta perculso, castra locantur ante portam Collinam; & in muris armati dispositi, & justitium in foro, tabernæque clausæ, fiuntque omnia castris quam
32 urbi similiora. Tum trepidam civitatem præconibus per vicos dimissis dictator ad concionem advocatam increpuit, *quod animos ex tam levibus fortunæ momentis suspensos gererent, ut parva jactura accepta, quæ ipsa non virtute hostium, nec*

stulare barbari videbantur, sed ne id, quod placebat, decernerent in tanta nobilitatis viris, ambitio obstabat. Cur non & hic ponit, *Ne non decernerent?*

e *Nihil censoria animadversio effecit.*] Sic scripti sani, sic veteres editiones, plane & expedite. Sigonius scabre nimis: *Ut nihil censoria animadversio effecerit.* Videlicet τὸ *simul* valere idem quod *simulatque* non recordabatur. Nam eadem res eum errare compulit libro sequente cap. 25. *Simul extrahi rem ex eo anno viderunt.* Vbi inculcat ex interpolato suo codice, *simul ut.* Est tamen alia macula hic in omnibus libris, quam huc usque transiluimus. Scripserat enim Livius: *Nihil censoria animadversio effecit.* Id est, obstitit, impedimento fuit. Verbum frequens auctori. lib. 1. *Ni degeneratum in aliis huic quoque decori officisset.* Hinc *effectus oculique venena maligni*, impedimenta fascinorum dixit Gratius. Vide ad Lib. 1.

VARIORUM.

1 *Nihil censoria animadversio effecit, quo minus.*] Turpe mendum arbitror. lego *officit.* i. e. obstitit, impedivit. lege modo. *Tanaq. Faber.*

2 *Veien-*

Digitized by Google

nec ignavia Romani exercitus, ſed diſcordia imperatorum accepta ſit, [2] *Veientem hoſtem ſexies victum pertimeſcant, Fidenaſque prope ſæpius captas quam oppugnatas. Eoſdem & Romanos & hoſtes eſſe, qui per tot ſæcula fuerint: eoſdem animos, eaſdem corporis vires, eadem arma gerere. ſe quoque eundem dictatorem Mamercum Æmilium eſſe, qui antè Veientium Fidenatiumque adjunctis Faliſcis ad Nomentum exercitus fuderit. & magiſtrum equitum A. Cornelium eundem in acie fore, qui priore bello tribunus militum Larte Tolumnio rege Veientium in conſpectu duorum exercituum occiſo, ſpolia opima Jovis Feretrii templo intulerit.* [a] *Proin, memores, ſecum triumphos, ſecum ſpolia, ſecum victoriam eſſe: cum hoſtibus, ſcelus legatorum contra jus gentium interfectorum, eadem in pace Fidenatium colonorum, inducias ruptas, ſeptimam infelicem defectionem. Arma caperent: ſimul caſtra caſtris conjunxiſſent, ſatis conſidere, nec ſceleratiſſimis hoſtibus diuturnum ex ignominia exercitus Romani gaudium fore: & populum Romanum intellecturum, quanto melius de republica meriti ſint, qui ſe dictatorem tertium dixerint,* [3] *quam eos, qui, ob ereptum cenſura regnum, labem ſecundæ dictaturæ ſuæ impoſuerint.* Votis deinde nuncupatis profectus, mille & quingentos paſſus citra Fidenas caſtra locat: dextra montibus, læva Tiberi amne ſeptus. T. Quintium Pennum legatum occupare montes jubet, occultumque id jugum capere, quod ab tergo hoſtibus foret. Ipſe poſtero die, quum Etruſci pleni animorum ab priſtini diei meliore occaſione quam pugna in aciem proceſſiſſent, cunctatus parumper, dum ſpeculatores referrent, Quintium evaſiſſe in jugum propinquum arci Fidenarum, ſigna profert: peditumque aciem inſtructam pleno gradu in hoſtem inducit: magiſtro equitum præcipit, ne injuſſu

2 *Veientem hoſtem ſexies victum.*] Quid ſi legatur, *toties*, ut in pleriſque antiquis libris legitur, præſertim cum ſæpius, quam ſexies victi Veientes ſint? *Sigonius.*

3 *Quam eos, qui.*] Dele iſtud *eos*. ſin minus ſoloeciſmus fuerit *melius meriti ſint quam eos.* itaque lege, *quam qui ob.* Tanaq. Faber.

GRONOVII.

a *Proinde memores, ſecum triumphos.*] Libri meliores: *Proin memores.* Ita ſæpe

jussu pugnam incipiat: se, quum opus sit, [1] equestri auxilio signum daturum. tum ut memor regiæ pugnæ, memor opimi doni, Romulique ac Jovis Feretrii, rem gereret. Legiones impetu ingenti confligunt. Romanus odio accensus, impium Fidenatem, prædonem Veientem, ruptores induciarum, cruentos legatorum infanda cæde, respersos sanguine colonorum suorum, perfidos socios, imbelles hostes compellans, factis simul dictisque odium explet. Concusserat primo statim congressu 33 hostem: quum repentè patefactis Fidenarum portis, nova erumpit acies, [b] inaudita ante id tempus inusitataque. ignibus armata ingens multitudo, facibusque ardentibus tota collucens, velut fanatico instincta cursu in hostem ruit: formaque insolitæ pugnæ Romanos parumper exterruit. Tum dictator magistro equitum, equitibusque, tum ex montibus Quintio accito prælium ciens, ipse in sinistrum cornu, [c] quod incendio similius quam prælio territum cesserat flammis accurrit: claraque voce, *Fumóne victi*, inquit, *velut examen apum loco vestro exacti, inermi cedetis hosti? Non ferro extinguetis ignes? non faces has ipsas pro se quisque, si igni non telis pugnandum est, ereptas ultro inferetis? Agite, nominis Romani ac virtutis patrum vestræque memores, vertite incendium hoc in hostium urbem: & suis flammis delete Fidenas, quas vestris beneficiis placare non potuistis. Legatorum hoc vos vestrorum colonorumque sanguis, vastatique fines monent.* Ad imperium dictatoris mota

Sæpe eorundem auctoritate *dein* pro *deinde* restituimus.

b *Inaudita ante id tempus inusitataque.*] Vossianæ membranæ: *invisitataque.* Vt & lib. 5. cap. 18. *Gentem invisitatam, novos accolas.*

c *Quod incendio similius quam prælio.*] Sigonio dictum videtur pro verisimilius. Lipsius & Gruterus delent. Mss. Pal. *melius.* Cogitabam: *incendio verius quam prælio.* Sic lib. 2. *Tumultus fuit verius quam bellum.* Lib. 3. *Tanta vis amentiæ verius quam amoris mentem turbaverat.* Sed videtur defendi posse vulgata, hoc sensu: quod cum magis instar incendii esset quam prælii, & ignibus potius quam signis & armis fulgeret, cesserat nonnihil territum flammis.

VARIORUM.

1 *Equestri auxilio.*] Legendum *equestri vexillo.* nil verius arbitror. nam tunc temporis, & multo citerius, vexilla equitum erant, res nota. *Tanaq. Faber.*

GRO-

mota cuncta acies : faces partim emissæ excipiuntur, partim vi eripiuntur. utraque acies armatur igni. Magister equitum & ipse novat pugnam equestrem. frenos ut detrahant equis, imperat: & ipse princeps calcaribus subditis evectus, effreno equo in medios ignes infertur: & alii concitati equi libero cursu ferunt equitem in hostem. Pulvis elatus mistusque fumo, lucem ex oculis virorum equorumque aufert. ea quæ militem terruerat species, nihil terruit equos. ruinæ igitur similem stragem eques quacunque pervaserat, dedit. Clamor deinde accidit novus, qui quum utramque mirabundam in se aciem vertisset, dictator exclamat, Quintium legatum & suos ab tergo hostem adortos: ipse redintegrato clamore infert acrius signa. Quum duæ acies, duo diversa prælia, circumventos Etruscos & à fronte & ab tergo urgerent, neque in castra retro, neque in montes, unde se novus hostis objecerat, iter fugæ esset, & equitem passim [a] liberi frenis dispulissent equi, Veientium maxima pars Tiberim effusi petunt: Fidenatium qui supersunt, ad urbem Fidenas tendunt. Infert pavidos fuga in mediam cædem: obtruncantur in ripis: alios in aquam compulsos gurgites ferunt: etiam peritos nandi lassitudo & vulnera & pavor degravant: pauci ex multis tranant. alterum agmen fertur per castra in urbem: eodem & Romanos sequentes impetus rapit. Quintium maximè, & cum eo degressos modo de montibus, recentissimum ad laborem militem, quia ultimo prælio advenerat. Hi postquam misti hostibus portam intravêre, in 34
muros evadunt: fuisque capti oppidi signum ex muro tollunt. Quod ubi dictator conspexit, (jam enim & ipse in deserta hostium castra penetraverat) cupientem militem

GRONOVIL.

a *Liberi frenis dispulissent equi.*] Loquitur non de hostium, sed Romanorum vincentium equitatu, qui fugientibus ubique occurrebat. Scribe igitur: *dispulissent.* Sic lib. 3. *Furium legatum longius extulit cursus.* Lib. 6. *Quod passim eos simul pavor terrorque dissulerant.* Lib. 35. *Velut quos impotentes regendi, equi invitos efferrent.* Velleius lib. 2. *Majorem partem classis adorta vis Africi laceravit ac dissulit.*

tem discurrere ad prædam, spe injecta majoris in urbe prædæ, ad portam ducit: receptusque intra muros in arcem, quo ruere fugientium turbam videbat, pergit. Nec minor [b] cædes in urbe, quam in prælio fuit, donec abjectis armis, nihil præter vitam petentes, dictatori deduntur. Urbs castraque diripiuntur. Postero die singulis captivis ab equite ad centurionem sorte ductis, & quorum eximia virtus fuerat, binis; aliis sub corona venundatis, exercitum victorem opulentumque præda triumphans dictator Romam reduxit; jussoque magistro equitum abdicare se magistratu, ipse deinde abdicat die sextodecimo: reddito in pace imperio, quod in bello trepidisque rebus acceperat. Classibus quoque ad Fidenas pugnatum cum Veientibus, [c] quidam annales retulêre: rem æque difficilem atque incredibilem; nec nunc lato satis ad hoc amne; & tum aliquanto, ut à veteribus accepimus, arctiore. nisi in trajectu fortè fluminis prohibendo aliquarum navium concursum in majus (ut fit) celebrantes, navalis victoriæ vanum titulum appetivêre.

§ 5 Insequens annus tribunos militares consulari potestate habuit, [1] A. Sempronium Atratinum, L. Quintium Cincinnatum, L. Furium Medullinum, L. Horatium Barbatum. Veientibus annorum viginti induciæ datæ, & Æquis triennii, quum plurium annorum petissent. Et ab seditionibus urbanis otium fuit. Annum insequentem neque

b *Cædes in urbe quam in prælio fuit.*] Quatuor supremas voces non norant duo meliores Pall. non Andreas, Tarv. Ven. Bechar. Asc. Mog. Savet. Halec. Habet Aldus, & extant in Vossiano. Non carent tamen suspicione, quum nihil addant sensui, nec minus intelligatur, si solum legas: *Nec minor cædes in urbe, donec abjectis armis.* Continua enim utriusque narratio est.

c *Quidam in annales retulere.*] Ante Curionem & Gryphium in omnibus reperio meis: *quidam annales retulere.* Neque aliter scripti. Lib. 22. *Omnium prope annales Fabium dictatorem adversus Hannibalem rem gessisse tradunt.* Lib. 23. *Huic pugnæ equestri rem mirabilem adjiciunt quidam annales.* Plinius 34, 6. *Non omittendum, quod annotavere annales.*

VARIORUM.

1 *A. Sempronium Atratinum, L. Quint. Cincinnatum*] Utrique addendum, *iterum.* Nam Cincinnatus antea fuit trib. mil. consul. pot. anno ab Urbe condita 317 Sempronius autem anno 312. inter primos tribunos mil. consul. potestu-

neque bello foris, neque domi seditione insignem, ludi bello voti celebrem & tribunorum militum apparatu, & finitimorum concursu fecere. Tribuni consulari potestate erant, Ap. Claudius Crassus, Sp. Nautius Rutilus, [2] L. Sergius Fidenas, Sextus Julius Iulus, spectaculum [a] comitate etiam hospitum, ad quod publico consensu venerant, advenis gratius fuit. Post ludos, conciones seditiosæ tribunorum plebis fuerunt, objurgantium multitudinem, *quod admiratione eorum quos odisset, stupens, in æterno seipsa teneret servitio: & non modo ad spem consulatus in partem revocandam adspirare non auderet, sed ne in tribunis quidem militum creandis (quæ communia essent comitia Patrum ac plebis) aut sui aut suorum meminisset. Desineret ergo mirari, cur nemo de commodis plebis ageret: eo impendi laborem ac periculum, unde emolumentum atque honos speretur. Nihil non aggressuros homines, si magna conatis magna præmia proponantur. Ut quidem aliquis tribunus plebis ruat cæcus in certamina pericula ingenti, fructu nullo, ex quibus pro certo habeat Patres, adversus quos tenderet, bello inexpiabili se persecuturos; apud plebem, pro qua dimicaverit, nihilo se honoratiorem fore, neque sperandum neque postulandum esse. Magnos animos, magnis honoribus fieri. [3] neminem se plebeium contempturum, ubi contemni desissent. Experiendam rem denique in uno aut altero esse sitne aliquis plebeius*

potestate. Cincinnatus item anno 335. tertium dicitur tribunus mil. cons. pot. *Glareanus.*

2 *T. Servius.*] Legendum est, *L. Sergius.* Nam in priore tribunatu, & in tertio, quem cepit anno CCCXXXVII. L. appellatur à Livio, itemque ab iis, qui Capitolinos tribunatus describserunt. *Sig.*

3 *Neminem se plebejum contempturum, ubi contemni desissent.*] Ridicule, opinor. dein omnia confusa. lego: *neminem plebejum contemptum iri, ubi se contemnere desissent.* Vide omnino superiora. Plane enim mentem nostram fitmant. *Tanaq. Faber.*

GRONOVII.

a *Comitate etiam hospitum ad quod.*] Solus hic editorum Rhenanus vigil. Elicit autem ex codice hic, ut queritur, lituris deformato: *hospitii, in quam consilio publico consenserant.* Et in sensu quidem haud fallitur conjecturæ, sed intrudere τὸ *consilio* incivile est. Pudentius igitur: *Spectaculum comitate etiam hospitii, in quam publice consenserant, advenis gratius fuit.* Sic in contrarium in re tristi lib. 9. *Extemploque sine ulla publica auctoritate consensum in omnem formam luctus est.* Lib. 26. *In hac tanto animo consensum est, ut gratia ultro consulibus agerentur.* Iustinus lib. 13. *Tunc equites in concordiam revocati, in Aridæum regem consentiunt.* Lib. 40. *Omnes in Tigranem regem Armeniæ consensere.* Ascomius in Verrinam de præt. urb. *Ad*

Digitized by Google

beius ferendo magno honori: an portento ſimile miraculoque fit, fortem ac ſtrenuum virum aliquem exſiſtere ortum ex plebe. Summa vi expugnatum eſſe, ut tribuni militum conſulari poteſtate & ex plebe crearentur. Petiſſe viros domi militiæque ſpectatos: primis annis ſugillatos, repulſos, riſui Patribus fuiſſe: deſiſſe poſtremo præbere ad contumeliam os. Nec ſe videre cur non lex quoque abrogetur, qua id liceat quod nunquam futurum ſit. minorem quippe ruborem fore in juris iniquitate, quam ſi per in-

36 *dignitatem ipſorum prætereantur.* Hujus generis orationes cum aſſenſu auditæ, incitavêre quoſdam ad petendum tribunatum militum, alium alia de commodis plebis laturum ſe in magiſtratu profitentem. Agri publici dividendi, coloniarumque deducendarum oſtentatæ ſpes: & vectigali poſſeſſoribus agrorum impoſito, in ſtipendium militum erogandi æris. Captatum deinde tempus ab tribunis militum, quo per diſceſſum hominum ab urbe, quum Patres clandeſtina denunciatione revocati ad diem certam eſſent, ſenatuſconſultum fieret abſentibus tribunis plebis: ut quoniam Volſcos in Hernicorum agros prædatum exiſſe, fama eſſet, ad rem inſpiciendam tribuni militum proficiſcerentur, conſulariaque comitia haberentur. Profecti Appium Claudium, filium decemviri, præfectum urbis relinquunt; impigrum juvenem, & jam inde ab incunabulis imbutum odio tribunorum plebiſque tribunis plebis nec cum abſentibus iis, qui ſenatuſconſultum fecerant, nec cum Appio tranſacta re,

37 quod contenderent, fuit. Creati conſules, C. Sempronius Atratinus, Q. Fabius Vibulanus. Peregrina res, ſed memoria digna traditur, eo anno facta: Vulturnum Etruſcorum urbem, quæ nunc Capua eſt, ab Samnitibus captam: Capuamque ab duce eorum Capye, vel (quod propius vero eſt) à campeſtri agro appellatam. Cepere autem, prius bello fatigatis Etruſcis, in ſocietatem urbis

Ad ſummum Græcorum otium.] *Dixit hæc ſecundum illam ſententiam de Græcis habitam, quos otioſos & leves eſſe conſenſum eſt.* A. Gellius 5, 26. in definitione Syllogiſmi: *conſenſis quibuſdam & conceſſis.*

Digitized by Google

urbis agrorumque accepti : deinde festo die graveis somno epulisque incolas veteres novi coloni nocturna cæde adorti. [b] His rebus actis, consules ii, quos diximus, idibus Decembribus magistratum occœpêre. Jam non solum qui ad id missi erant, retulerant imminere Volscum bellum : sed legati quoque ab Latinis & Hernicis nunciabant, Non ante unquam Volscos nec ducibus legendis, nec exercitui scribendo intentiores fuisse. Vulgo fremere, aut in perpetuum arma bellumque oblivioni danda, jugumque accipiendum : aut iis cum quibus de imperio certetur, nec virtute, nec patientia, nec disciplina rei militaris cedendum esse. Haud vana attulere : sed nec perinde Patres moti sunt, & C. Sempronius, cui ea provincia sorte evênit, [c] tanquam constantissima re, fortuna fretus, quod [d] victoris populi exercitum adversus victos duxisset, omnia temere ac negligenter egit. adeò ut disciplinæ Romanæ plus in Volsco exercitu, quam in Romano esset. Ergo fortuna, ut sæpe alias, virtutem est secuta. Primo prælio quod ab Sempronio incaute inconsulteque commissum est, non subsidiis firmata acie, non equite aptè locato, concursum est. clamor indicium primum fuit, quo res inclinatura esset.

b *His rebus actis, consules ii.*] Quibus *rebus actis?* utrum præcise, quas proxime narravit de Capua ab Samnitibus occupata, ut inter designationem consulum & initum ab iis magistratum hæc intervenerint? an quas & antea ex totius anni negotiis retulit? Vtrumque mihi frigidum schema videtur, & ttigam illam verborum immissam ab illis, qui Livium melius connectere orationem suam docere voluerunt.

c *Tanquam constantissima rei fortunâ fretus.*] Quod alios fecisse queritur Rhenanus, vereor ne fecerit ipse, id est locum hunc interpolarit. Mss. o. & editiones vett. *fortuna.* Repone igitur : *tanquam constantissima re, fortuna fretus.* Necdum persuasus sum id verbum veteres cum dandi casu junxisse. Quare & emendandum existimo lib. 6, 13. *Multitudo hostium nulla re præterquam numero freta.* Vbi editur : *nulli rei.* Nec moror Modium, qui lib. 39, 51. novo plane, ut ipse ait, modo profert : *fidei regum nihil sane fretus.* Nam nostri omnes, ut vulgati, *confisus.* Livius autem ipse lib. 7. *Apparuitque occasione magis quam virtute fretos venisse.* Lib. 8, 2. *Samnitium infida adversus Romanos societate freta.* Sic enim Sigonius è suo, nec dissentiunt ulli nostri. Lib. 10. *Pecunia deinde, qua multum poterant, freti.* Et alibi sæpissime.

d *Victoris populi exercitum adversus victos duxisset.*] Borb. Vss. Chisl. ignorant *τὸ exercitum.* Helm. *Quod victori populi*

Digitized by Google

esset. excitatior crebriorque ab hoste sublatus, ab Romanis [e] dissonus, impar, segnis, sæpe iteratus, [1] incerto clamore prodidit pavorem animorum. Eo ferocior illatus hostis, urgere scutis, micare gladiis: altera ex parte nutant circumspectantibus galeæ, & incerti trepidant, applicantque se turbæ. Signa nunc resistentia deseruntur ab antesignanis, nunc inter suos manipulos recipiuntur. nondum fuga certa, nondum victoria erat. tegi magis Romanus quam pugnare. Volscus inferre signa, urgere aciem, plus cædis hostium videre, quam fugæ.
38 Jam omnibus locis ceditur, nequicquam Sempronio consule objurgante atque hortante; nihil nec imperium, nec majestas valebat: dataque mox terga hostibus forent, ni Sex. Tempanius, decurio equitum, labente jam re, præsenti animo subvenisset. qui quum magna voce exclamasset, ut equites, qui salvam rempublicam vellent esse, ex equis desilirent; omnium turmarum equitibus, velut ad consulis imperium motis, [f] *Nisi hæc*, inquit, *armata cohors sistat impetum hostium, actum de imperio est. Sequimini pro vexillo cuspidem meam. ostendite Romanis Volsciisque neque equitibus vobis ullos equites, nec peditibus esse pedites pares.* Quum clamore comprobata adhortatio esset, vadit alte cuspidem gerens. quacunque incedunt, vi viam faciunt: eò se inferunt objectis parmis, ubi suorum plurimum laborem vident. restituitur omnibus locis

populi adversus victos dux esset. Prorsus, ut conjecerat Rhenanus. Hoc igitur recipiendum.

e *Clamor dissonus incerto clamore.*] Non potest non esse suspectum: etsi nihil scripti juvent. Sigonius, *incerto tenore.* Lipsius, *incerto clangore.* Gruterus duo vocabula delet, ut & ante, *sublatus*: sed ille hac re nimius. Lipsianum si cui placeat, non repugno. Veniebat tamen in mentem: *incerto languore.* Non enim incommode *languidum exercitum* componitur. Lib. 10. *Segnis pugna clamore incerto atque impari cœpit.* Forte: *Dissonus, impar, segnis, sæpe iteratus, incertus, prodidit.*

f *Nisi hæc, inquit, armata.*] Cur hæc magis quam aliæ, armatæ? Scribe cum Rabodo Hermanno Schelio, cujus morte nuper irreparabile damnum literæ fecerunt: *parmata cohors.* Sequitur enim: ut *parmatis, nova cohorti hostium, locus detur.*

VARIORUM.

1 *Incerto clamore.*] An non inter tot divinationes & nostræ aliquod fuerit? ea est, *tenore.* Tanaq. Faber.

GRO-

locis pugna, in quæ eos impetus tulit: nec dubium erat, quin si tam pauci simul obire omnia possent, terga daturi hostes fuerint. Et quum jam parte nulla sustinerentur, dat signum Volscis imperator, ut parmatis, novæ cohorti hostium locus detur; donec impetu illati ab suis excludantur. Quod ubi est factum, intercluſi equites, nec perrumpere eadem, qua transierant, posse; ibi maximè confertis hostibus, qua viam fecerant: & consul legionesque Romanæ, quum, quod tegumen modo omnis exercitus fuerat, nusquam viderent; ne tot fortissimos viros intercluſos opprimeret hostis, tendunt in quemcunque casum. Diversi Volsci, hinc consulem ac legiones sustinêre: altera fronte instare Tempanio atque equitibus. qui quum sæpe conati nequissent perrumpere ad suos, tumulo quodam occupato, in orbem se tutabantur; nequaquam inulti. Nec pugnæ finis ante noctem fuit. consul quoque nusquam remisso certamine, dum quicquam superfuit lucis, hostem tenuit. nox incertos diremit: tantusque ab imprudentia eventus utraque castra tenuit pavor, ut relictis sauciis, & magna parte impedimentorum, ambo pro victis exercitus se in montes proximos reciperent. Tumulus tamen circumsessus ultra mediam noctem est. [a] quum circumsedentibus nunciatum esset, castra deserta esse, victos rati suos, & ipsi qua quemque in tenebris pavor tulit, fugerunt. Tempanius, metu insidiarum, suos ad lucem tenuit. digressus deinde ipse cum paucis speculatum, quum ab sauciis hostibus sciscitando comperisset castra Volscorum deserta esse, lætus ab tumulo suos devocat, & in castra Romana penetrat. ubi quum vasta desertaque omnia, atque eandem quam apud hostes fœditatem inveniſſet, priusquam Volscos cognitus error reduceret, quibus poterat sauciis ductis secum, ignarus quam regionem

GRONOVII.

a *Quum circumsedentibus nuntiatum.*] A sexaginta annis sic editum reperio: cæterum & mss. omnes & typis expressi usque ad Gryphium & Curionem: *quo cum circumsedentibus.*

b Co-

gionem consul petisset, ad urbem proximis itineribus
40 pergit. Jam eo fama pugnæ adversæ castrorumque desertorum perlata erat: & ante omnia deplorati erant equites, non privato magis quam publico luctu. Fabiusque consul terrore urbi quoque injecto, stationem ante portas agebat: quum equites procul visi, non sine terrore ab dubiis, quinam essent; mox cogniti, tantam ex metu lætitiam fecere, ut clamor urbem pervaderet, gratulantium, salvos victoresque rediisse equites: & ex mœstis paulò antè domibus, quæ conclamaverant suos, procurreretur in vias, pavidæque matres ac conjuges, oblitæ præ gaudio decoris, obviam agmini occurrerent; in suos quæque simul [b] corpore atque animo vix præ gaudio compotes effusæ. Tribunis plebis, qui M. Postumio & T. Quintio diem dixerant, quod ad Veios eorum opera male pugnatum esset, occasio visa est per recens odium Sempronii consulis renovandæ in eos invidiæ. Itaque, advocata concione, quum proditam Veiis rempublicam esse ab ducibus, proditum deinde, quia illis impune fuerit, in Volscis ab consule exercitum, traditos ad cædem fortissimos equites, deserta fœde castra, vociferati essent; C. Julius unus ex Tribunis Tempanium equitem vocari jussit coramque eis, *Sexte Tempani*, inquit, *quæro de te, arbitrerisne C. Sempronium consulem, aut in tempore pugnam iniisse, aut firmasse subsidiis aciem, aut ullo boni consulis functum officio? &, tune ipse victis legionibus Romanis, tuo consilio equitem ad pedes deduxeris, restitueriisque pugnam? excluso deinde ab acie nostra tibi atque equitibus, num aut consul ipse subvenerit, aut miserit præsidium? postero denique die ecquid præsidii usquam habueris? an tu cohorsque in castra vestra virtute perruperitis? ecquem in castris consulem, ecquem exercitum inveneritis? an deserta castra, relictos saucios mili-*

b *Corpore atque animo vix præ gaudio compotes.*] Rhenanus, *compote* Frustra. intelligitur enim corpore & animo effusos vix compotes sui. Sed & tam *compos animo* quam *animi* bene dicitur. Attius Clytæmnestra: *Cur me miseram invides magnis compotem & multis malis.*

a Non

milites? Hæc pro virtute tua fideque, qua una hoc bello respubl. stetit, dicenda tibi sunt hodie. Denique, ubi C. Sempronius, ubi legiones nostræ sint? desertus sis, an deseruerit consulem exercitumque? victi denique simus, an vicerimus? Adversus hæc 41
Tempanii oratio incompta fuisse dicitur: cæterum militariter gravis, non suis vana laudibus, non crimine alieno læta: *Quanta prudentia rei bellicæ in C. Sempronio esset,* [c] *non militis de imperatore æstimationem esse, sed populi Romani fuisse, quum eum comitiis consulem legeret. Itaque ne ab se imperatoria consilia, neu consulares artes exquirerent,* [d] *quæ pensitanda quoque magnis animis atque ingeniis essent; sed quod viderit, referre posse. Vidisse autem se prius quam ab acie intercluderetur, consulem in prima acie pugnantem, adhortantem, inter signa Romana telaque hostium versantem: postea ab conspectu suorum ablatum. Et strepitu tamen & clamore sensisse usque ad noctem extractum certamen: nec ad tumulum, quem ipse tenuerat, præ multitudine hostium credere perrumpi potuisse. Exercitus ubi esset, se nescire: arbitrari velut ipse in re trepida loci præsidio se suosque sit tutatus, sic consulem servandi exercitus caussa loca tutiora castris cepisse.* [e] *Nec Volscorum meliores res esse credere, quam populi Romani fortunam. noctemque omnia erroris mutui implesse.* precantemque deinde, ne se fessum labore

c *Non militis de imperatore æstimationem.*] Tres Mss. membranæ, *existimationem*. Nam ea vox interdum significat judicium, censionem, sententiam. Cicero lib. 3. in Verrem: *In hoc genere facilior est existimatio, quam reprehensio: ideo quod eum, qui hoc facit, avarum possumus existimare; crimen in eo constituere non tam facile possumus.* De provinciis: *quo minus sæpe interpeller à nonnullis aut taciturnorum existimatione reprehendar.* Seneca de vita beata: *Existimatione vestra non meo nomine, sed vestro moveor: odisse aut lacessere virtutem bona spei ejuratio est.* Suetonius in Tiberio: *dictum ullum factumque ejus existimatione læsisse.* Nec sane commodum *æstimare de aliquo*, ut *judicare* vel *existimare*. Livius lib. 9. *de qua causa vos existimare, quam me pro magistratu quicquam incompertum dicere melius est.* Cicero 1. de legibus: *nisi qui forte non ediderant, de quibus existimare non possumus.*

d *Quæ pensitanda quoque magnis.*] Ni fallor, sententia postulat: *quæ pensitare quoque magni animi atque ingenii esset.* hoc est, cogitando assequi.

e *Nec Volscorum meliores res esse credere.*] Non potest esse Livii. Primum inanis est abundantia in illis, *res fortunæ*: dein *populi Romani fortuna*, est aliquid amplius augustiusque, quam ut huc conveniat. Lege cum splendidissimo Schello nostro: *Nec Volscorum meliores res esse credere quam populi Romani. Fortunam noctemque omnia erroris mutui implesse.*

re ac vulneribus tenerent; cum ingenti laude non virtutis magis quam moderationis, dimissum. Quum hæc agerentur, jam consul via Lavicana ad fanum Quietis erat. eò missa plaustra jumentaque alia ab urbe, exercitum affectum prælio ac via nocturna excepere. Paulo post in urbem est ingressus consul, non ab se magis enixè amovens culpam, quam Tempanium meritis laudibus ferens. Mœstæ civitati ab re malè gesta, & iratæ ducibus, M. Postumius reus objectus, qui tribunus militum pro consule ad Veios fuerat, decem millibus æris gravis damnatur. [1] T. Quintium collegam ejus, quia & in Volscis consul auspicio dictatoris Postumii Tuberti, & ad Fidenas legatus dictatoris alterius Mamerci Æmilii, res prosperè gesserat, totam culpam ejus temporis in prædamnatum collegam transferentem, omnes tribus absolverunt. profuisse ei Cincinnati patris memoria dicitur, venerabilis viri, & exactæ jam ætatis Capitolinus Quintius, suppliciter orans, ne se brevi reliquo vitæ spatio tam tristem nuncium ferre ad Cincinnatum patérentur. Plebs tribunos plebis absentes, Sex. Tempanium, A. Sellium, L. Antistium, Sex. Pompilium, fecit, quos & pro centurionibus sibi præfecerant Tempanio auctore equites. Senatus, quum odio Sempronii, consulare nomen offenderet; tribunos militum consulari potestate creari jussit. creati sunt L. Manlius Capitolinus, Q. Antonius Merenda, [2] L. Papirius Mugillanus. Principio statim anni L. Hortensius tribunus plebis C. Sempronio consuli anni prioris diem dixit. quem quum

VARIORUM.

1 *T. Quintium collegam ejus.*] Tres apud Veios tribuni malè pugnarunt, M Postumius, C. Furius, & T. Quintius. ait enim, *Documentoque fuere quam plurium imperium bello inutile esset.* Hic duobus dies dicta narratur. C. Furii nulla mentio. Id etiam mirum, quarto demum anno reos factos, cum triennio ante magistratu abissent. *Glareanus.*

2 *L. Papirius Mugillanus.*] Hic deest nomen quarti tribuni: is est *L. Servilius Structus*: quem Livius anno CCCXXXVIII. iterum fuisse tradit; nec tamen apparet quo anno primum fuerit, nisi hoc anno fuisse dicamus, quo tres tantum videmus tribunos militum nominari, cum jam quatuor quotannis cœpissent fieri. *Sigonius.*

GRO-

Digitized by Google

quum quatuor collegæ inſpectante populo Romano orarent; ne imperatorem ſuum innoxium, in quo nihil præter fortunam reprehendi poſſet, vexaret; ægrè Hortenſius pati, tentationem eam credens eſſe perſeverantiæ ſuæ; nec precibus tribunorum, quæ in ſpeciem modo jactentur, ſed auxilio confidere reum. itaque modo ad eum converſus, *Ubi illi patricii ſpiritus, ubi ſubnixus & fidens innocentiæ animus eſſet*, quærebat. *ſub tribunicia umbra conſularem virum delituiſſe.* modò ad collegas: *Vos autem ſi reum perágo, quid acturi eſtis? an erepturi jus populo,* [a] *& everſuri tribuniciam poteſtatem?* Quum illi, & de Sempronio, & de omnibus ſummam populi Romani poteſtatem eſſe dicerent; nec ſe judicium populi tollere aut velle aut poſſe: ſed ſi preces ſuæ pro imperatore, qui ſibi parentis eſſet loco, non valuiſſent, ſe veſtem cum eo mutaturos: tum Hortenſius, *Non videbit*, inquit, *plebs Romana ſordidatos tribunos ſuos. C. Sempronium nihil moror, quando hoc eſt in imperio conſecutus, ut tam carus eſſet militibus.* Nec pietas quatuor tribunorum, quam Hortenſii tam placabile ad juſtas preces ingenium, pariter plebi Patribuſque gratior fuit. Non diutius fortuna Æquis indulſit, qui ambiguam victoriam Volſcorum pro ſua amplexi fuerant. Proximo anno Numerio Fabio Vibulano, T. 43
Quintio Capitolini filio Capitolino conſulibus, ductu Fabii, cui ſorte ea provincia evenerat, nihil dignum memoratu actum. quum trepidam tantum oſtendiſſent aciem Æqui, turpi fuga funduntur, haud magno conſulis decore. itaque triumphus negatur. Cæterum, ob Semproniane cladis levatam ignominiam, ut ovans urbem intraret, conceſſum eſt. Quemadmodum bellum minore quam timuerant, dimicatione erat perfectum, ſic in urbe ex tranquillo nec opinata moles diſcordiarum inter plebem ac Patres exorta eſt; cœpta ab duplicando

GRONOVII.

a *Et everſuri tribuniciam poteſtatem plebi.*] Vox ultima & inſolentem redit orationem, & reperta nuſquam in excerptis noſtris. Rhenanus adlevit, nos abraſimus.

cando quæstorum numero. quam rem, [b] ut præter duos urbanos quæstores, duo consulibus ad ministeria belli præsto essent; à consulibus relatam, quum & Patres summa ope approbassent; consulibus tribuni plebis certamen intulerunt, ut pars quæstorum (nam ad id tempus patricii creati erant) ex plebe fieret. Adversus quam actionem primo & consules & Patres summa ope adnisi sunt: concedendo deinde, ut quemadmodum tribunis consulari potestate creandis usi sunt, adæque in quæstoribus liberum esset arbitrium populi; quum parum proficerent, totam rem de augendo quæstorum numero omittunt. Excipiunt omissam tribuni, aliæque subinde, inter quas & agrariæ legis, seditiosæ actiones existunt: propter quos motus quum senatus consules quam tribunos creari mallet, neque posset per intercessiones tribunicias senatusconsultum fieri; respublica à consulibus ad interregnum, neque id ipsum (nam coire patricios tribuni prohibebant) sine certamine ingenti, redit. [1] Quum pars major insequentis anni per novos tribunos plebis, & aliquot interreges certaminibus extracta esset, modo prohibentibus tribunis patricios coire ad prodendum interregem, modo interregem interpellantibus, ne sena-

b *Vt præter duos urbanos quæstores duo consulibus.*] Mss. & quicquid est mihi antiquitus presborum, Andr. Tarvis. Ven. utraque, Bechar. Asc. Mog. Iunt. Frob. *rem præter duos urbanos quæstores duo qui consulibus.* Primus apud me altetum habet Cœlius Curio. Nec magni momenti res est: sed tamen videntur dictare tot priores: *quam rem (præter duos urbanos quæstores, duo ut consulibus ad ministeria belli præsto essent) a consulibus relatam.*

VARIORUM.

1 *Cum pars major insequentis anni per novos trib.*] Si major anni pars jam exacta erat, & verisimile est non in aliquos menses creatos sequentes tribunos mil. sed in integrum annum, ante quem credo non facile abiisse magistratu, certè hic annus nobis perditur. Quare mirari desino, quod Veientibus datæ induciæ in annos xx. ut habes anno ab Vrbe condita 330. res tamen ab eis repetantur anno 348. Neque enim verisimile est anno 18. res repetitas, sed ad finem anni decimi noni. Essent autem decem & octo duntaxat anni, si annum hoc in loco non numeraverimus: & Camilli supputatio ad finem libri quinti eandem opinionem juvat. & qui eo anno, quo Decemviri sunt aboliti, creatos Coss. putant L. Valerium & M. Horatium, hic annum invenient ad Camilli supputationem congruentem. *Glareanus.*

Gra-

senatusconsultum de comitiis consularibus faceret; postremò L. Papirius Mugillanus proditus interrex, castigando nunc Patres, nunc tribunos plebis; *desertam omissamque ab hominibus rempublicam Deorum providentia curaque exceptam* memorabat [a] *Veientibus induciis, & cunctatione Æquorum stare. Unde si quid increpet terroris, sine patricio magistratu placere rempublicam opprimi. non exercituum, non ducem scribendo exercitui esse. an bello intestino bellum externum propulsaturos? Quæ si in unum conveniant, vix Deorum opibus quin obruatur Romana res, resisti posse. quin illi remittendo de summa quisque juris,* [b] *mediis copularent concordiam: Patres patiendo tribunos militum pro consulibus fieri: tribuni plebis non intercedendo, quò minus quatuor quæstores promiscuè de plebe ac Patribus libero suffragio populi fierent.* Tribunicia primum comitia sunt habita. creati tribuni consulari potestate omnes patricii, L. Quintius Cincinnatus tertium, L. Furius Medullinus iterum, M. Manlius, A. Sempronius Atratinus. Hoc tribuno comitia quæstorum habente, petenti- 44

GRONOVII.

a *Vejentium induciis.*] Hoc quoque ante Curionem non reperio in meis. Omnis eadem manus, quam modo invocavimus, *Vejentibus induciis*. Id quod mutandum non fuit, neque enim durius sonat quam infra, *Vejens bellum*. Lib. 5. *Edictum itaque est ad prædam Vejentem, quibus videretur, in castra ad dictatorem proficiscerentur.*

b *Mediis copularent concordiam*] Andreas Romæ edidit: *remediis*. Campanus, Zan. Vercel. Bec. Asc. Mog. Iuntas, Savet. *mediis diis*: quod etiam de sua conjectura mihi commendavit vir omni doctrina ornatus, quem nominabo, ubi sequar. Et possum ego quoque illud probare, si Mercurius aut aliquis alius de machina deus interventu suo rem composuit. Sin nullum hic apparet singulare deorum ministerium, verum dante Romanis, ut alias, bonam mentem Deo, suasit interrex, ut utrimque aliquid concedendo, eo temperamento deciderent, quo concordia inveniretur; Patres non urgendo ut crearentur consules; tribuni non instando ut novi quæstores utique aliqui fierent de plebe: melius profecto *mediis*, quod ita plane & solum habent duo Pall. (tertius, *medii copularent*) & inter editos in primo invenio Frobenio. Lib. 7. *nihil medium, aut imperium atque honorem, aut ubi restitaret, mortem, ni sequeretur, denunciantes*. Lib. 8. *Iam Latio usitatus erat, ut neque bellum neque pacem pati possent. Mediis consiliis standum videbatur*. Lib. 9. Samnites ad senem Pontium: *Quid si media via consilii caperetur*. Et iidem sera pœnitentia, *laudare senis Pontii utraque consilia, inter quæ se media lapsos*. Lib 10. *Fabius silentio facto media oratione studia hominum sedavit*. Lib. 28. Marcello ex Sicilia petente triumphum: *medium visum, ut ovans urbem iniret*. Lib 31. *Quum & privati aquum postularent, nec tamen solvendo ære alieno respublica esset, quod medium inter æquum & utile erat, decreverunt.*

tentibusque inter aliquot plebeios filio Antistii tribuni plebis, & fratre alterius tribuni plebis Sex. Pompilii, nec potestas, nec suffragatio horum valuit: quin quorum patres avosque consules viderant, eos nobilitate præferrent. Furere omnes tribuni plebis, ante omnes Pompilius Antistiusque, repulsa suorum accensi, [c] *Quidnam id rei esset? non suis beneficiis, non Patrum injuriis, non denique usurpandi libidine, quum liceat quod antea non licuerit, si non tribunum militarem, ne quæstorem quidem quemquam ex plebe factum. non valuisse patris pro filio, fratris pro fratre preces, tribunorum plebis, potestatis sacrosanctæ ad auxilium libertatis creatæ. Fraudem profecto in re esse, & A. Sempronium comitiis plus artis adhibuisse, quam fidei. Ejus injuria queri suos honore dejectos.* Itaque quum in ipsum & innocentia tutum, & magistratu, in quo tunc erat, impetus fieri non posset, [1] flexêre iras in C. Sempronium patruelem Atratini: eique ob ignominiam Volsci belli adjutore collega M. Canuleio diem dixere. Subinde ab eisdem tribunis mentio in senatu de agris dividendis illata est: cui actioni semper acerrimè C. Sempronius restiterat: [d] ratis id quod

c *Quidnam id rei esset.*] Fortassis, *esse*: ea forma de qua copiose in Observationibus.

d *Ratus id quod erat, aut deposita causa &c. aut perseverante.*] Si Livius ipsum Sempronium ista opinatum vel arbitratum voluisset scribere, non profecto *reum*, sed *sese*, scripsisset: nam illud simpliciter prolatum de alia persona intelligitur. Tribunis illa spes, illa præsumptio erat: si accusabimus hominem, alterutrum faciet; aut, ut effugiat reatum judiciumve, desistet impedire legem agrariam, & sic levior erit apud Patres auctor; aut si non desistet, iratam plebem judicem habebit. Hæc eo spectant, ut agnoscas scribendum esse, *ratu*, & referendum ad τὸ *tribunu*. Dein *perseverante* infelix est correctio Rhenani, cum scriptis & editis prius omnibus adsit *perseverantem*. quod præterquam quod magis sit Latinum, rei quoque aptius est. Poterat enim durare causa per se, quamvis à Sempronio deserta, cæteris cum Patribus sustinentibus: at *perseverantem* dicit ipsum Sempronium persistentem in ea tuenda. Mox: *nec tum agrum*. Malim, si liceat: *nec enim agrum plebi, sed sibi invidiam quæri*. Sensus similis isti Martialis 3, 2. *Proscriptum famulus servavit fronte notatus. Non fuit hæc domini vita, sed invidia.* Sed & mutanda distinctio, omnisque locus ita concipiendus: *subinde ab iisdem tribunis mentio in senatu de agris dividendis illata est, (cui actioni semper acerrime C. Sempronius restiterat) ratis id quod erat, aut deposita causa leviorem futurum apud Patres reum, aut perseverantem sub judicii tempus plebem offensurum. Adversa invidia objici maluit &c.*

VARIORUM.

1 *Flexere iras in C. Sempronium &c.*] Mirum

quod erat, aut depoſita cauſſa leviorem futurum apud Patres reum, aut perſeverantem ſub judicii tempus plebem offenſurum. Adverſæ invidiæ objici maluit, & ſuæ nocere cauſſæ quam publicæ deeſſe: ſtetitque in eadem ſententia, *Ne qua largitio ceſſura in trium gratiam tribunorum fieret. nec tum agrum plebi, ſed ſibi invidiam quæri. Se quoque ſubiturum eam tempeſtatem forti animo. nec ſenatui tanti ſe civem aut quemquam alium debere eſſe, ut in parcendo uni malum publicum fiat.* Nihilo demiſſiore animo, quum dies venit, cauſſa ipſe pro ſe dicta, nequicquam omnia expertis Patribus ut mitigarent plebem, quindecim millibus æris damnatur. Eodem anno Poſtumia virgo Veſtalis de inceſtu cauſſam dixit; crimine innoxia; ob ſuſpicionem propter cultum amœniorem, ingeniumque liberius quam virginem decet, parum abhorrens famam. [2] Ampliatam, deinde abſolutam pro collegii ſententia pontifex maximus, abſtinere jocis, colique ſanctè potius quam ſcitè juſſit. Eodem anno à Campanis Cumæ, quam Græci tum urbem tenebant, capiuntur. Inſequens annus tribunos militum conſulari poteſtate habuit, Agrippam Menenium Lanatum, P. Lucretium Tricipitinum, Sp. Nautium, C. Servilium. [a] Annus felicitate populi Romani periculo potius ingenti, quam clade inſignis. Servitia urbem ut incenderent diſtantibus locis, conjurarunt: populoque ad opem paſſim ferendam 45

Mirum quod hic rurſus damnetur, qui paulò ante ab Hortenſio die dicta abſolutus ſit precibus quatuor tribunorum. Neque verò hic alius eſſe Sempronius poteſt, quod hic de belli Volſci ignominia fiat mentio, in quo Sempronius idem fuit dux: quare hoc loco ego L. Sempronium hujus anni tribunum mil. conſ. poteſtate puto, cujus mentio eſt anno 311. fuit enim Auli frater. *Glareanus.*

2 *Ampliatam.*] *Ampliati* ſunt, quorum damnatio differtur; aut quia cotam ſiſtendi teſtes ſunt, & cum illis teſtes committendi: aut quia nondum plane liquet, aut de crimine, aut de pœnæ modo. *non liquere* de cauſa dicebant, quando probationes & argumenta non ſatis erant idonea ad dijudicandam cauſam. Vide Turneb. Adv. lib. 1. cap. 3. *Godelev.*

GRONOVII.

a *Annus felicitate.*] Tò *annus* ſuſpicor inſerviſſe, quibus arduum fuit à tribus ſuperioribus verſibus mente repetere τὸ *inſequens annus* Scripſerat Livius: *Inſequens annus tribunos militum conſulari poteſtate habuit Agrippam Menenium Lanatum, P. Lucretium Tricipitinum,*

rendam tectis intento, ut arcem Capitoliumque armati occuparent. Avertit nefanda consilia Jupiter: indicioque duorum comprehensi sontes, pœnas dederunt. indicibus dena millia gravis æris, quæ tum divitiæ habebantur, ex ærario numerata, & libertas præmium fuit. Bellum inde ab Æquis reparari cœptum: & novos hostes Lavicanos consilia cum veteribus jungere, haud incertis auctoribus Romam est allatum. Æquorum jam velut anniversariis armis assueverat civitas. Lavicos legati missi quum responsa inde retulissent dubia, quibus necdum bellum parari, nec diuturnam pacem fore appareret: Tusculanis negotium datum *adverterent animos, ne quid novi tumultus Lavicis oriretur.* Ad insequentis anni tribunos militum consulari potestate, inito magistratu, legati ab Tusculo venerunt, [1] L. Sergium Fidenatem, M. Papirium Mugillanum, C. Servilium Prisci filium, quo dictatore Fidenæ captæ fuerant. [b] Nunciabant legati Lavicanos arma cepisse, & cum Æquorum exercitu depopulatos agrum Tusculanum, castra in Algido posuisse. tum Lavicanis bellum indictum: factoque senatusconsulto, ut duo ex tribunis ad bellum proficiscerentur, unus res Romæ curaret; certamen subito inter tribunos exortum, se quisque belli ducem potiorem ferre, curam urbis ut ingratam ignobilemque aspernari. Quum parum decorum inter collegas certamen mirabundi Patres conspicerent, Q. Servilius; *Quando nec ordinis hujus ulla,* inquit, *nec reip. est verecundia, patria majestas altercationem istam dirimet. filius meus extra sortem urbi præerit. Bellum utinam qui appetunt, consideratius concordiusque quam cupiunt,*

num, Sp. Nautium, C. Servilium, felicitate populi Romani, periculo potius ingenti quam clade insigni.

b *Nunciabant legati.*] Et his diffido, & auctorem sequens membrum continuasse præcedenti aut suspendisse censeo ab illis: *legati ab Tusculo venerunt, Lavicanos arma cepisse.* Sic certe solent intellectui relinquere *nuntiantes.*

VARIORUM.

1 *L. Sergium Fidenatem, M. Pap.*] Hic Sergius etiam tribunus mil. fuit, anno ab Vrbe cond. 322. quare hic adjiciendum *iterum*; nisi quis putet alium. Fuit item hic Sergius bis Cos. *Glarean.*

2 *L. Ser-*

fiant, gerant. Delectum haberi non ex toto passim po- 46
pulo placuit: decem tribus sorte ductæ sunt, ex his scriptos juniores duo tribuni ad bellum duxêre. Cœpta inter eos in urbe certamina, cupiditate eadem imperii, multo impensius in castris accendi: nihil sentire idem, pro sententia pugnare: sua consilia velle, sua imperia sola rata esse. contemnere invicem & contemni, donec castigantibus legatis tandem ita comparatum est, ut alternis diebus summam imperii haberent. Quæ quum allata Romam essent, dicitur Q. Servilius, ætate & usu doctus; precatus ab Diis immortalibus, ne discordia tribunorum damnosior Reipubl. esset, quam ad Veios fuisset: & velut haud dubia clade imminente, institisse filio, ut milites scriberet, & arma pararet. Nec falsus vates fuit. nam ductu L. Sergii, cujus dies imperii erat, loco iniquo sub hostium castris, quum, quia simulato metu receperat se hostis ad vallum, spes vana expugnandi castra eo traxisset, repentino impetu Æquorum per supinam vallem fusi sunt, multique in ruina majore quam fuga oppressi obtruncatique; castraque eo die ægre retenta, postero die circumfusis jam magna ex parte hostibus, per aversam portam fuga turpi deseruntur. duces legatique & quod circa signa roboris de exercitu fuit, Tusculum petiere. Palati alii per agros passim multis itineribus, majoris quam accepta erat cladis nuncii Romam contenderunt. Minus trepidationis fuit, quod eventus timori hominum congruens fuerat: & quod subsidia, quæ respicerent in re trepida, præparata erant ab tribuno militum: jussuque ejusdem per minores magistratus, sedato in urbe tumultu, speculatores propere missi nunciavere, Tusculi duces exercitumque esse; hostem castra loco non movisse. & quod plurimum animorum fecit, dictator ex senatusconsulto dictus Q. Servilius Priscus; vir, cujus providentiam in repub. quum multis aliis tempestatibus ante experta civitas erat, tum eventu ejus belli, quod uni certamen

tribunorum ſuſpectum ante rem male geſtam fuerat; magiſtro equitum creato, à quo ipſe tribuno militum dictator erat dictus, filio ſuo, ut tradidêre quidam, (nam alii Ahalam Servilium magiſtrum equitum eo anno fuiſſe ſcribunt) novo exercitu profectus ad bellum, accitis qui Tuſculi erant, duo millia paſſuum ab hoſte locum caſtris cepit. Tranſierat ex re bene geſta ſuperbia negligentiaque ad Æquos, quæ in Romanis ducibus fuerat. itaque primo ſtatim prælio quum dictator equitatu immiſſo anteſignanos hoſtium turbaſſet, legionum inde ſigna inferri propere juſſit, ſigniferumque ex ſuis unum cunctantem occidit. Tantus ardor ad dimicandum fuit, ut impetum Æqui non tulerint: victique acie quum fuga effuſa petiſſent caſtra, brevior tempore & certamine minor caſtrorum oppugnatio fuit, quam prælium fuerat. Captis direptiſque caſtris, quum prædam dictator militi conceſſiſſet, ſecutique fugientem ex caſtris hoſtem equites, renunciaſſent omnes Lavicanos victos, magnam partem Æquorum Lavicos confugiſſe; poſtero die ad Lavicos ductus exercitus: oppidumque corona circumdatum, ſcalis captum ac direptum eſt. Dictator exercitu victore Romam reducto, die octavo quam creatus erat, magiſtratu ſe abdicavit; & opportune ſenatus, prius quam ab tribunis plebis agrariæ ſeditiones mentione illata de agro Lavicano dividendo fierent, cenſuit frequens, *coloniam Lavicos deducendam.* coloni ab urbe mille & quingenti miſſi bina jugera acceperunt. Captis Lavicis, [a] ac deinde tribunis militum conſulari poteſtate, Agrippa Menenio Lanato, & [2] L. Servilio Struc-

2 *L. Servilio Structo, L. Lucretio Tric. omnib.*] Servilios tres eſſe oportuit; neque enim de duobus Livius dixiſſet *omnibus.* At in prioribus L. Servilium inter Tribunos mil. conſ. poteſtate non reperias, ſed prioris anni Tribunus C. Servilius Priſci filius fuit, qui etiam *Structus* dictus eſt. Quamquam hoc fortaſſe lectorem moratur, quod nulla cauſa referatur continuati honoris: at Livius aliquando cauſas recitat, aliquando omittit. *C. Servilius* legatur. *Glareanus.*

GRONOVII.

a *Ac deinde tribunis militum creatis conſulari.*] Veniam des licet & commeatum τῷ *creatis*, quod invitis bonis libris

Structo,& P.Lucretio Tricipitino, iterum omnibus his, & Sp. Rutilio Crasso, & insequenti anno A. Sempronio Atratino tertium, & duobus iterum M. Papirio Mugillano, & Sp. Nautio Rutilo, biennium tranquillæ externæ res, discordia domi ex agrariis legibus fuit. Tur- 48
batores vulgi erant Sp. Mæcilius quartum, & Metilius tertium, tribuni plebis [b] ambo absentes creati. & quum rogationem promulgassent, ut ager ex hostibus captus viritim divideretur, magnæque partis nobilium eo plebiscito publicarentur fortunæ (nec enim ferme quicquam agri, ut in urbe alieno solo posita, non armis partum erat: nec quod venisset assignatum ve publice esset, præter quam plebs habebat) atrox plebi Patribusque propositum videbatur certamen: nec tribuni militum nunc in senatu, nunc in conciliis privatis principum cogendis viam consilii inveniebant. quum Ap. Claudius, nepos ejus, qui decemvir legibus scribendis fuerat, minimus natu ex Patrum concilio, dicitur dixisse, *Vetus se ac familiare consilium domo afferre. proavum enim suum Appium Claudium ostendisse Patribus viam unam dissolvendæ tribuniciæ potestatis per collegarum intercessionem. Facile homines novos auctoritate principum de sententia deduci, si temporum interdum potius quam majestatis memor adhibeatur oratio. Pro fortuna illis animos esse. ubi videant collegas principes agendæ rei gratiam omnem ad plebem præoccupasse, nec locum in ea relictum sibi; haud gravate acclinaturos se ad causam senatus,* [1] *per quam universo ordini cum primoribus se Patrum concilient.*/ Approbantibus

libris Livioque traxit huc Sigonius. Quasi non esset satis integra oratio, cum dicitur: *hu & hu tribunis militum:* nisi adderetur *creatu.* Sufficit participium verbi substantivi intelligi.

b *Ambo absentes.*] Quia in Aldino *præsentes* invenit, *prensantes* corrigit Pighius in annalibus ad hunc annum. Si soli hi *prensantes* facti, patior: sin id plerorumque omnium, cur de his solis dicatur, causa nulla est, Sic supra cap. 42. *Plebs tribunos absentes Sex. Tempanium*, &c. Sed, inquit, prensabant ut prorogarerur illis magistratus propter rogationem promulgatam. Immo ex Livio nihil amplius colligas quam promulgasse postquam erant creati.

VARIORUM.

1 *Per quam universo ordini cum primoribus se patrum concilient.*] Lego, *per quam cum univ. ordini, tum* prim. pf. e. Tanaq. Faber.

2 Cim-

tibus cunctis, & ante omnes Q. Servilio Prisco, quod non degenerasset ab stirpe Claudia, collaudante juvenem, negotium datur, ut, quos quisque posset ex collegio tribunorum ad intercessionem perlicerent. Misso senatu prensantur à principibus tribuni: suadendo, monendo, pollicendoque gratum id singulis privatim, gratum universo senatui fore, sex ad intercessionem comparavere. Posteroque die quum ex composito relatum ad senatum esset de seditione, quam Mæcilius Metiliusque largitione pessimi exempli concirent; eæ orationes à primoribus Patrum habitæ sunt, ut pro se quisque jam nec consilium sibi suppetere diceret, nec se ullam opem cernere aliam usquam, præterquam in tribunicio auxilio. in ejus potestatis fidem circumventam remp. tamquam privatum inopem confugere. Præclarum ipsis potestatique esse, non ad vexandum senatum, discordiamque ordinum movendam, plus in tribunatu virium esse, quam ad resistendum improbis collegis. Fremitus deinde universi senatus ortus, quum ex omnibus partibus curiæ tribuni appellarentur. tum silentio facto, ii qui præparati erant gratia principum, quam rogationem à collegis promulgatam senatus censeat dissolvendæ reipubl. esse, ei se intercessuros ostendunt. Gratiæ intercessoribus ab senatu actæ. Latores rogationis concione advocata, proditores plebis commodorum, ac servos consularium appellantes, aliaque truci oratione in collegas invecti, actionem deposuere. Duo assidua bella insequens annus habuisset, quo P. Cornelius Cossus, C. Valerius Potitus, [2] Quintius Cincinnatus, Numerius Fabius Vibulanus, tribuni militum consulari potestate fuerunt: ni Veiens bellum religio principum distulisset; quorum agros Tiberis super ripas effusus maxime

2 *Cincinnatus, M. Fabius Vibulanus.*] Intercidit prænomen *Quintii*, culpa librariorum. Neque enim probare possum id ipsum à Livio fuisse omissum, cum reliquorum tribunorum prænomina non prætermiserit. Porrò autem *N. Fabius* ex tabulis Capitolinis legendum est. *Sigonius.*

me ruinis villarum vastavit. Simul Æquos triennio ante accepta clades prohibuit Volanis, suæ gentis populo, præsidium ferre. Excursiones inde in confinem agrum Lavicanum factæ erant, novisque colonis bellum illatum. quam noxam quum se consensu omnium Æquorum defensuros, speraſſent; deserti ab suis, ne memorabili quidem bello, per obsidionem levemque unam pugnam, & oppidum & fines amisere. Tentatum ab L. Sextio tribuno plebis, ut rogationem ferret, qua Volas quoque, sicut Lavicos, coloni mitterentur, per intercessionem collegarum, qui nullum plebiscitum, nisi ex auctoritate senatus passuros se perferri ostenderunt, discussum est. Volis insequente anno receptis, Æqui coloniaque eo deducta, novis viribus oppidum firmarunt, tribunis militum Romæ consulari potestate Cn. Cornelio Cosso, L. Valerio Potito, Q. Fabio Vibulano iterum, M. Postumio Regillensi. Huic bellum adversus Æquos permissum est, [a] pravæ mentis homini; quam tamen victoria magis, quam bellum ostendit. Nam exercitu impigre scripto, ductoque ad Volas, quum levibus præliis Æquorum animos fregisset, postremo in oppidum irrupit. deinde ab hostibus in cives certamen vertit: [3] & quum inter oppugnationem prædam militis fore edixisset, capto oppido, fidem mutavit. Eam magis adducor ut credam iræ causſam exercitui fuisse, quam quod in urbe nuper direpta, coloniaque nova, minus prædicatione tribuni prædæ fuerit. Auxit eam iram, postquam ab collegis arcessitus propter seditiones tribunicias, in urbem revertit. Audita vox ejus in concione

3 *Et quum inter oppugnationem.*] Legendum omnino, *nam quum*: Est enim ætiologia horum verborum *ab hostibus in cives certamen vertit.* Quare & Livi? *Nam quum.* Tan. Fab.

GRONOVII.

a *Pravæ mentis homini, quam tum victoria.*] Ab Sigonio est. Sed excerpta nostra & vett. edd. *quam tamen.* Poterat enim quis præsumere, audito aut lecto pravæ mentis hominem fuisse, nihil quoque boni bello eum gessisse. Itaque erat ille quidem, inquit, moribus talis, non tamen id bello durante, sed jam parta victoria, nudavit: nam secundæ res aeriùs, quam dubiæ, hominum animos explorant.

b *Inci-*

ne stolida, ac prope vecors: qua Sextio tribuno plebis legem agrariam ferenti, simul Volas quoque ut mitterentur coloni laturum se dicenti, [1] dignos enim esse qui armis cepissent, eorum urbem agrumque Volanum esse; *Malum quidem militibus meis*, inquit, *nisi quieverint*. quod auditum, non concionem magis, quam mox Patres offendit: & tribunus plebis, vir acer nec infacundus, nactus inter adversarios superbum ingenium immodicamque linguam, quam irritando agitandoque in eas impelleret voces, quæ invidiæ non ipsi tantum, sed caussæ atque universo ordini essent, neminem ex collegio tribunorum militum sæpius quam Postumium in disceptationem trahebat. Tum vero secundum tam sævum atque inhumanum dictum, *Auditis*, inquit, *Quirites, sicut servis malum minantem militibus? tamen hæc bellua dignior vobis tanto honore videbitur, quam qui vos urbe agrisque donatos in colonias mittunt, qui sedem senectuti vestræ prospiciunt, qui pro vestris commodis adversus tam crudeles superbosque adversarios depugnant.* [b] *Incipite deinde mirari, cur pauci jam vestram suscipiant caussam. quid ut à vobis sperent? an honores, quos adversariis vestris potius quam populi Romani propugnatoribus datis. Ingemuistis modo voce hujus audita. quid id refert? Jam si suffragium detur, hunc qui malum vobis minatur, iis qui agros sedesque ac fortunas stabilire volunt, præferetis.* Perlata hæc vox Postumii ad milites, multo in castris majorem indignationem movit. Prædæne interceptorem fraudatoremque etiam malum minitari militibus? Itaque quum fremitus aperte esset, & quæstor P. Sestius eadem violentia

b *Incipite deinde mirari.*] Sigonius *demum*. Male: particula *deinde* ponitur eleganter, ut significet, post talia. Plinius pro omnibus in Paneg. *Vt vero ad te fortuna tua nuntius venit: malebas quidem hoc esse, quod fueras, sed non erat liberum. An non obsequeris Principi civis, legatus imperatori, filius patri? Vbi deinde disciplina? ubi mos à majoribus traditus?*

VARIORUM.

1 *Dignos enim esse qui armis cepissent, eorum urbem agrumque Volanum esse.*] Quid hoc? *Dignos esse Volanum agrum esse illorum?* Quare ne dubita quin legendum sit, *dignum*, id est, æquum, ut infra & alibi passim. Sic Græce, ἄξιον γὰρ, εἶναι τούτων τὴν τῶν Βολὰν πόλιν, οἵπερ ἂν καὶ καθέλοιντο. *Tanaq. Fab.*

2 *Coss.*

lentia coërceri putaret seditionem posse qua mota erat; misso ad vociferantem quendam militem lictore, quum inde clamor & jurgium oriretur, saxo ictus turba excedit: insuper increpante qui vulneraverat, *habere quæstorem, quod imperator esset, militibus minatus.* Ad hunc tumultum accitus Postumius, asperiora omnia fecit acerbis quæstionibus, crudelibus suppliciis. postremo quum modum iræ nullum faceret, ad vociferationem eorum, quos necari sub crate jusserat, concursu facto, ipse ad interpellantes pœnam vecors de tribunali decurrit. Ibi quum summoventes passim lictores centurionesque vexarent turbam, eo indignatio erupit, ut tribunus militum ab exercitu suo lapidibus cooperiretur. Quod tam atrox facinus postquam est Romam nunciatum, tribunis militum de morte collegæ per senatum quæstiones decernentibus, tribuni plebis intercedebant. sed ea contentio ex certamine alio pendebat: quod cura incesserat Patres, ne metu quæstionum plebs irata, tribunos militum ex plebe crearet: tendebantque summa ope, ut consules crearentur. Quum senatusconsultum fieri tribuni plebis non paterentur, iidem intercederent consularibus comitiis, res ad interregnum rediit. victoria deinde penes Patres fuit. Q. Fabio Vibulano interrege 51
comitia habente, [1] consules creati sunt M. Cornelius Cossus, L. Furius Medullinus. His consulibus principio anni senatusconsultum factum est, ut de quæstione Postumianæ cædis tribuni primo quoque tempore ad plebem ferrent: plebesque præficeret quæstioni quem vellet. A plebe, consensu populi consulibus negotium mandatur. qui summa moderatione ac lenitate per paucorum supplicium, quos sibimetipsos conscisse mortem satis creditum est, transacta re; nequivere tamen consequi, ut non ægerrime id plebs ferret. jacere tamdiu irritas

1 *Coss. creati sunt A. Cornelius Cossus & L. Furius.*] Quidam codices sustulerunt L. in sequente cos. sed hic fit primum cos. Quinto dehinc anno fit iterum cos. Cum antea sæpius Tribunus mil. cons. potestate fuerit. Auli autem numerus

tas sanctiones quæ de suis commodis ferrentur: [a] quum interim de sanguine ac supplicio suo latam legem confestim exerceri, & tantam vim habere. Aptissimum tempus erat, vindicatis seditionibus delinimentum animis Volani agri divisionem objici: quo facto minuissent desiderium agrariæ legis, quæ possessio per injuriam agro publico Patres pellebat. Tunc hæc ipsa indignitas angebat animos: non in retinendis modo publicis agris, quos vi teneret, pertinacem nobilitatem esse: sed ne vacuum quidem agrum nuper ex hostibus captum plebi dividere: mox paucis, ut cætera, futurum prædæ. Eodem anno adversus Volscos, populantes Hernicorum fines, legiones ductæ à Furio consule, quum hostem ibi non invenissent, Ferentinum, quo magna multitudo Volscorum se contulerat, cepere. Minus prædæ quam speraverant, fuit: quod Volsci postquam spes tuendi exigua erat, sublatis rebus nocte, oppidum reliquerunt. postero die prope desertum capitur. Hernicis ipse ager
52 dono datus. Annum modestia tribunorum quietum excepit trib. pleb. L. Icilius, Q. Fabio Ambusto, C. Furio Pacilo consulibus. Is ~~tum~~ principio statim anni, velut pensum nominis familiæque seditiones agrariis legibus promulgandis cieret; pestilentia coorta, minacior tamen quam perniciosior, cogitationes hominum à foro certaminibusque publicis [3] ad domum curamque corporum nutriendorum avertit. minusque eam damnosam fuisse

cum

numerus omittitur, quod anno 318. dubius cos. fuerit. certus autem anno 327. *Glarean.*

3 *Ad curam corporum nutriendorum.*] Tolle glossema, *nutriendorum.* Tan. Fab.

GRONOVII.

a *Quum interim quæ de suis.*] Gruteto abesse poterat illud *quum*: immo paullo post illud totum, *& tantam vim habere*, frustum videtur non Livii, sed ineptientis pædagogi. Sane & alibi potuit abesse *tò quum*, ubi tamen veteres id abesse debere non judicarunt. Abduxit eum Glareanus, conquestus & ipse aliquos mutasse *tamen* in *cum*: (ego nusquam reperio *tamen* præterquam apud Ascensium: Andreas Romæ dedit *cum interim*, & similiter Bec Zan. Tarv. Mog. Iuntas) nec minus planum sensum existimavit, si neutrum legatur: at si adesse alterum debet, malit *tamen*, quam *cum*. Sed simillimum est lib. 5. *Fugere senatum testes, tabulas publicas, census cujusque, &c quum interim obaratam plebem objectari aliis atque aliis hostibus,*

fuisse quam seditio futura fuerit, credunt. [1] Defuncta civitate plurimorum morbis, perpaucis funeribus, pestilentem annum, inopia frugum neglecto cultu agrorum (ut plerumque fit) excepit, M. Papirio Atratino, C. Nautio Rutilo consulibus. Jam fames quam pestilentia tristior erat: ni dimissis circa omnes populos legatis, qui Etruscum mare, quique Tiberim accolunt, ad frumentum mercandum, annonæ foret subventum. Superbè ab Samnitibus, qui Capuam habebant Cumasque, legati prohibiti commercio sunt: contra ea benignè ab Siculorum tyrannis adjuti. maximos commeatus summo Etruriæ studio Tiberis devexit. Solitudinem in civitate ægra experti consules sunt: quum in legationes non plus singulis senatoribus invenientes, coacti sunt binos equites adjicere. Præterquam ab morbo annonaque, nihil eo biennio intestini externive incommodi fuit. at [b] ubi hæ sollicitudines discessere, omnia quibus turbari solita erat civitas, domi discordia, foris bellum exortum. Mamerco Æmilio, C. Valerio Potito, consuli- 53
bus, bellum Æqui parabant: Volscis, quanquam non publico consilio capessentibus arma, voluntariis mercede secutis militiam. Ad quorum famam hostium (jam enim in Latinum Hernicumque transcenderant agrum) delectum habentem Valerium consulem [2] M. Mænius tribu-

stibus. Desumptum ex orationibus finitis, in quibus has duas particulas jungere solent. Eodem libro: *M. Furium tantum jam eminere, quum interim, si quis vere æstimare velit, à M. Furio recuperari patria ex obsidione hostium non potuerit, nisi à se prius Capitolium atque arx servata esset.* Sallustius Iugurth. *Clausa effringere strepitu & tumultu omnia miscere, cum interim Hiempsal reperitur.* Sed nec alterum illud nihil addit orationi, aut Livio indignum est. Quædam enim exercentur & usurpantur *vi adempta*, ut ipse locutus lib. 1.

b *Vbi hæ sollicitudines discessere.*] Lege: *decessere.* Vt lib. 9. *Priusquam ea cura decederet Patribus Romanis.* Sallustius Iugurt. cap. 41. *Vbi illa formido mentibus decessit.* Quod tamen mutavere nuper. At ego contra mutandum existimo apud Cæsarem 2. Gall. 7. & *Rhemis cum spe defensionis studium propugnandi accessit, & hostibus eadem de causa spes potiundi oppidi decessit.* Vbi editur, *discessit.*

VARIORUM.

1 *Defuncta civitate.*] Id est, cum civitas à morbis liberata esset.

2 *M. Menenius tribunus pleb.*] Scribe *M. Manius.* Gens enim *Menenia* patricia est, *Mania* plebeia. *Sigon.*

tribunus plebis legis agrariæ lator, quum impediret, auxilioque tribuni nemo invitus sacramento diceret; repente nunciatur, arcem Carventanam ab hostibus occupatam esse. Ea ignominia accepta, quum apud Patres invidiæ Mænio fuit, tum cæteris tribunis jam ante præparatis intercessoribus legis agrariæ, præbuit justiorem causſam resistendi collegæ. Itaque quum res diu ducta per altercationem esset; consulibus Deos hominesque testantibus, quicquid ab hostibus cladis ignominiæque aut jam acceptum esset aut immineret, culpam penes Mænium fore, qui delectum impediret; Mænio contra vociferante, si injusti domini possessione agri publici cederent, se moram delectui non facere; decreto interposito novem tribuni sustulerunt certamen, pronunciaveruntque ex collegii sententia, *C. Valerio consuli se, damnum aliamque coërcitionem, adversus intercessionem collegæ delectus causſa detrectantibus militiam inhibenti, auxilio futuros esse.* [3] Hoc decreto consul armatus, quum paucis appellantibus tribunum, collum torsisset; metu cæteri sacramento dixere. Ductus exercitus ad Carventanam arcem, quamquam invisus infestusque consuli erat, impigre primo statim adventu, dejectis qui in præsidio erant, arcem recepit. prædatores ex præsidio per negligentiam dilapsi, occasionem aperuere ad invadendum. Prædæ ex assiduis populationibus, quod omnia in locum tutum congesta erant, fuit aliquantum. venditum sub hasta consul [a] in

3 *Hoc decreto Consul armatus, quum paucis appellantibus tribunum collum torsisset, metu cæteri sacramento dixere.*] Antiquus mos dicendi fuit, collum obstringere vel obtorquere, pro vim inferre; nam rei, collo constricto, inviti in jus trahebantur. Ita D. Hieronymus inquit; *Obtorto collo me in jus trahit.* Et Plaut. in Rud. *Rapi obtorto collo.* Sic itaque interpretandum, Consulem detrectantibus militiam collum torsisse, id est, manum injecisse, ac vi facere, quæ sponte remebant, coëgisse. Quo pacto & eleganter dictum à Classicis auctoribus observamus, *torquere jura*, hoc est, pervertere, illisque vim inferre. Hinc & *legum tortores*. Marcell. Donat.

3 *Hoc decreto Consul armatus cum paucis, appellantibus Tribunum, collum torsisset: metu cæteri sacramento dixere.*] Magistratus enim si quem aliquando parum obedientem viderent imperio suo, manum ipsi injiciebant, in collumque invadebant ac torquebant, quod tanquam genus pœnæ & coërcitionis erat. *Turneb.* lib. 28. cap. 34. *Adv.*

GRO-

Digitized by Google

[a] in ærarium redigere quæstores jussit; tum prædicans participem prædæ fore exercitum, quum militiam non abnuisset. Auctæ inde plebis ac militum in consulem iræ. itaque quum ex senatusconsulto urbem ovans introiret, alternis inconditi versus militari licentia jactati: quibus consul increpitus, Mænii celebre nomen laudibus fuit, quum ad omnem mentionem tribuni, favor circumstantis populi plausuque & assensu cum vocibus militum certaret. Plusque ea res, quam prope solennis militum lascivia in consulem, curæ Patribus injecit. & tamquam haud dubius inter tribunos militum honos Mænii, si peteret, consularibus comitiis est exclusus. Creati con- 54
sules sunt Cn. Cornelius Cossus, L. Furius Medullinus iterum. Non alias ægrius plebs tulit, tribunicia sibi comitia non commissa. eum dolorem quæstoriis comitiis simul ostendit & ulta est; tunc primum plebeiis quæstoribus creatis: ita, ut in quatuor creandis, uni patricio Cæsoni Fabio Ambusto relinqueretur locus: tres plebeii, Q. Silius, P. Ælius, P. Pupius, clarissimarum familiarum juvenibus præferrentur. Auctores fuisse tam liberi populo suffragii Icilios accipio, ex familia infestissima patribus tres in eum annum [b] tribunos plebis creatos, multarum magnarumque rerum molem avidissimo adeo populo ostentantes: cum affirmassent nihil se moturos, si ne quæstoriis quidem comitiis, quæ sola promiscua

GRONOVII.

a *In ærarium redigere quæstores.*] Recte. Sed quia duo Mss. *ad quæstores*, suspicio mihi mota, fieri posse, ut τὰ *in ærarium* sint ab interprete, scripseritque Livius: *venditum sub hasta consul redigere ad quæstores jussit.* Vt lib. 5. *Ingentique præda est potitus, cujus pars maxime ad quæstorem redacta est, haud ita multum militi datum.* Et iterum: *castra capta, præda ad quæstores redacta, magna militum ira.* Fortassis & malles: *Prædam (ex assiduis populationibus, quod omnia in locum tutum congesta erant, fuit aliquantum) venditam.* Vt lib. 28, 1. *Vel, quod omnis in locum tutum congesta erat.*

b *Tr. plebis creatos. Hi multarum.*] Ab Rhenano est τὸ *hi*: & habent sane & scripti & editi quidam veteres. Vere tamen Sigonius statuit tollendam, dummodo mutetur distinctio hoc modo: *Auctores fuisse tam liberi populo suffragii Icilios accipio, ex familia infestissima Patribus tres in eum annum tribunos plebis creatos, multarum magnarumque rerum molem avidissimo adeo populo ostentantes: cum adfirmassent nihil se moturos.* In vulgato ἀναντάπόδοτον est inexcusabile.

miscuæ plebi Patribusque reliquisset senatus, satis animi populo esset ad id, quod tamdiu vellent, & per leges liceret. Pro ingenti itaque victoria id fuit plebi. [c] quæsturamque eam non honoris ipsius fine æstimabant: sed patefactus ad consulatum ac triumphos locus novis hominibus videbatur. Patres contra, non pro communicatis, sed pro amissis honoribus fremere: negare, Si ea ita sint, liberos tollendos esse: qui pulsi majorum loco, cernentesque alios in possessione dignitatis suæ, Salii, Flamineſque nusquam alio, quam ad sacrificandum pro populo sine imperiis ac potestatibus relinquantur. Irritatis utriusque partis animis, quum & spiritus plebes sumpsisset, & tres ad popularem causam celeberrimi nominis haberet duces; Patres omnia quæstoriis comitiis, ubi utrumque plebi liceret, similia fore cernentes, tendere ad consulum comitia, quæ nondum promiscua essent. Icilii contra tribunos militum creandos dicere,
55 & tandem aliquando impartiendos plebi honores. [1] Sed nulla erat consularis actio, quam impediendo id quod petebant, exprimerent: quum mira opportunitate Volscos & Æquos prædatum extra fines exisse in agrum Latinum Hernicumque, affertur. ad quod bellum ubi ex senatusconsulto consules delectum habere occipiunt; obstare tunc enixe tribuni, sibi plebique eam fortunam oblatam memorantes. Tres erant, & omnes acerrimi viri, generosique etiam ut inter plebeios, duo singuli singulos sibi consules asservandos assidua opera desumunt,

[c] *Quæsturamque non honoris ipsius finem æstimabant.*] Incassum Sigonius: *quæsturam namque.* Bene Rhenanus, *eam*, addit, quod & Mss. nostri faciunt & Campanus. Sed & litera tollenda una: *quæsturamque eam non honoris ipsius fine æstimabant.* i. supra quam erat taxabant, ultra illum modum, dignitatis & finem quem habebat, æstimando extendebant & producebant. *Finis* sæpe ponitur pro certo modo ac mensura. De quo alibi. Sensus Livii est: non tanti modo æstimabant quæsturam plebejis mandatam, quanti erat ipse quæsturæ honos, sed etiam quanti via ad consulatus & triumphos sui ordinis hominibus aperta poterat æstimari.

VARIORUM.

[1] *Sed nulla erat consularis actio, quam &c.*] *Consularem actionem* vocat: ut delectum, bellum & similia, quæ Consules absque plebis auxilio perficere nequibant. *Glarean.*

[2] Vel-

munt. uni concionibus data nunc detinenda, nunc concienda plebs. Nec delectum consules, nec comitia quæ petebant, tribuni expediebant. inclinante deinde fortuna ad causſam plebis nuncii veniunt, arcem Carventanam, dilapſis ad prędam militibus qui in præſidio erant, Æquos interfectis paucis cuſtodibus arcis invaſiſſe. alios recurrentes in arcem, alios palantes in agris cæſos. Ea adverſa civitati res, vires tribuniciæ actioni adjecit. nequicquam enim tentati, ut tum deniq; deſiſterent impediendo bello, poſtquam non ceſſere nec publicæ tempeſtati, nec ſuæ invidiæ; pervincunt, ut ſenatuſconſultum fiat de tribunis militum creandis: certo tamen pacto, ne cujus ratio haberetur qui eo anno tribunus plebis eſſet: neve quis [a] reficeretur in annũ tribunus plebis: haud dubie Icilios denotante ſenatu, quos mercedem ſeditioſi tribunatus petere conſulatum inſimulabant. Tum delectus haberi, bellumque omnium ordinum conſenſu apparari cœptum. Conſules ambo profecti ſint ad arcem Carventanam, an alter ad comitia habenda ſubſtiterit, incertum diverſi auctores faciunt: illa pro certo habenda, in quibus non diſſentiunt, ab arce Carventana quum diu nequicquam oppugnata eſſet, receſſum: [2] Verruginem in Volſcis eodem exercitu receptam; populationeſque & prædas & in Æquis & in Volſco agro ingentes factas. Romæ ſicut 56
plebis victoria fuit in eo, ut quæ mallent, comitia haberent: ita eventu comitiorum Patres vicere. namque tribuni militum conſulari poteſtate contra ſpem omnium

tres

2 *Verruginem in Volſcis eodem exerc.*] *Verruga* Volſcorum arx; *Carventana*, Æquorum fuit. Cæterum non apparet quando amiſſa *Verruga* ſit, cum tamen receptam eſſe eam hoc anno ſcribat. Valer. Maximus C. Sempronium conſulem malè rem geſſiſſe in Volſcis apud *Verruginem* ſcribit, de qua clade etiam loquitur ſuprà Livius. *Sigonius.*

GRONOVII.

a *Reficeretur in annum tribunus plebis.*] Nec boni libri eſt indicium immittere τὸ ſequentem: nec res ipſa hoc indiget adminiculo. Sic lib. 5, 25. *Tribunos plebis in annum eoſdem reficiunt.* Vbi ne diſſentiret ab ſe, Sigonianus idem: *in eum annum.* Quoties apud Livium: *prorogatum in annum imperium eſt?* nec intelligitur alius, quam ſequens. Lib. 27. *Magiſtratibus in annum creatis, Q. Fulvius dictatura ſe abdicavit.* Lib. 41. *Creatiſque in annum magiſtratibus, in provinciam redire.*

tres patricii creati sunt, C. Julius Iulus, P. Cornelius Cossus, C. Servilius Ahala. Artem adhibitam ferunt à patriciis (cujus eos Icilii tum quoque insimulabant) quod turbam indignorum candidatorum intermiscendo dignis, tædio sordium in quibusdam insignium, populum à plebeiis avertissent. Volscos deinde & Æquos seu Carventana arx retenta, in spem, seu Verrugine amissum præsidium, [b] ad iram compulisse, fama affertur, summa vi ad bellum coortos: caput rerum Antiates esse. eorum legatos utriusque gentis populos circumisse, castigantes ignaviam, Quod abditi intra muros populabundos in agris vagari Romanos priore anno, & opprimi Verruginis præsidium, passi essent. jam non exercitus modo armatos, sed colonias etiam in suos fines mitti: [c] nec ipsos modo Romanos sua divisa habere, sed Ferentinum etiam de se captum Hernicis donasse. Ad hæc quum inflammarentur animi, ut ad quosque ventum erat, numerus juniorum conscribebatur. Ita omnium populorum juventus Antium contracta, ibi castris positis hostem opperiebantur. Quæ ubi tumultu majore etiam quam res erat, nunciantur Romam, senatus extemplo (quod in rebus trepidis ultimum consilium erat) dictatorem dici jussit. quam rem ægrè passos, Julium Corneliumque ferunt: magnoque certamine animorum rem actam: quum primores Patrum nequicquam conquesti,

b *Ad iram cum impulisset.*] Mss. *Compulisset*, una voce pro duabus. Lege igitur: *Volscos deinde & Æquos seu Carventana arx retenta in spem, seu Verrugine amissum præsidium ad iram compulisse fama affertur: summa vi ad bellum coortos*, &c. Memineris τὸ *fama* accipere ablativo casu. Sic lib. 1. *Ut Servium conditorem omnis in civitate discriminis*, &c. *posteri fama ferrent*. Lib. 34. *Has conditiones, quamquam ipse in secreto voluta verat cum amicis, vulgo tamen omnes fama ferebant.*

c *Nec ipsos modo Romanos sua divisa habere.*] Potest utcunque tolerari: sed si Livium loquentem ore suo volumus, scribamus: *sua divisui habere*. Sic lib. 33. *Vectigalia publica partim negligentia dilabebantur, partim præda ac divisui principibus, quibusdam & magistratibus erant*. Lib. 45. *Quanta Macedonia esset, quam divisui facilis*. A. Gellius lib. 20, 1. *Neque pejus ullum facinus existimatum est quam si cui probaretur clientem divisui habuisse*. Sed & Livii lib. 1, 54. *Absentiumque bona juxta atque interemptorum divisa fuere*. Non sine suspicione sum, scriptum auctori: *divisui fuere*.

d *Nihil*

questi, non esse in auctoritate senatus tribunos militum, postremò etiam tribunos plebis appellarent, & consulibus quoque ab ea potestate vim super tali re inhibitam referrent; tribuni plebis læti discordia Patrum, [d] nihil esse in his auxilii dicerent, qui non civium, non denique hominum numero essent. si quando promiscui honores, communicata respubl. esset; tum se animadversuros, ne qua superbia magistratuum irrita senatusconsulta essent. Interim patricii soluti legum magistratuumque verecundia, per se quoque tribuniciam potestatem agerent. Hæc contentio minimè idoneo tempore, quum tantum belli in manibus esset, occupaverat cogitationes hominum: donec ubi diu alternis Julius Corneliusque, quum ad id bellum ipsi satis idonei duces essent, non esse æquum, mandatum sibi à populo eripi honorem, disseruere; tum Ahala Servilius tribunus militum, *Tacuisse se tamdiu*, ait, *non quia incertus sententiæ fuerit: (quem enim bonum civem secernere sua à publicis consilia?) sed quia maluerit collegas sua sponte cedere auctoritati senatus, quàm tribuniciam potestatem adversus se implorari paterentur. Tum quoque, si res sineret, libenter se daturum tempus iis fuisse ad receptum nimis pertinacis sententiæ. sed quum belli necessitates non exspectent humana consilia, potiorem sibi collegarum gratia rempubl. fore. & [1] si maneat in sententia senatus, dictatorem nocte proxima dicturum: ac si quis intercedat senatusconsulto, auctoritate se fore contentum.* Quo facto, quum haud immeritam laudem 57

gratiam-

d *Nihil esse in his auxilii dicerent, qui non civium.*] E Fulvii & Cujacii libris notaverat Puteanus: *quibus non civium.* Videntur voluisse & superius legi: *nihil esse in se his.* Sed vulgatæ sententia eadem est: Patribus nihil auxilii in his, qui eorum studio ac fastidio non civium, immo ne hominum quidem numero essent vel haberentur.

VARIORUM.

1 *Et si maneat in sententia senatus, &c. ac si quis intercedat senatusconsulto, auctoritate.*] Inter *senatusconsultum*, & *senatus auctoritatem*, illud interesse comperio; quod *consultum* decretum sit ratum magis, quam *auctoritas.* Nam si forte senatores omnes, qui vocati erant, non conveniissent, habebatur senatus ille quidem, & quod decretum erat scribebatur; at scitum tamen id pro imperfecto nec rato habebatur: verum auctoritas scribebatur tantummodo, ut senatorum voluntas atque judicium de re extaret. *Sigonius.*

Digitized by Google

gratiamque apud omnes tulisset, dictatore P. Cornelio dicto, ipse ab eo [2] magister equitum creatus exemplo fuit collegas eumque intuentibus, quam gratia atque honos opportuniora interdum non cupientibus essent. Bellum haud memorabile fuit. uno atque eo facili prælio cæsi ad Antium hostes. victor exercitus depopulatus Volscum agrum. castellum [2] ad lacum Fucinum vi expugnatum: atque in eo tria millia hominum capta, cæteris Volscis intra mœnia compulsis, nec defendentibus agros. Dictator bello ita gesto, ut tantum non defuisse fortunæ videretur, felicitate quam gloria major in urbem rediit, magistratuque se abdicavit. Tribuni militum mentione nulla comitiorum consularium habita (credo ob iram dictatoris creati) tribunorum militum comitia edixerunt. Tum verò gravior cura Patribus incessit; quippe quum prodi caussam ab suis cernerent. Itaque sicut priore anno, per indigniſſimos ex plebeiis candidatos omnium etiam dignorum tædium fecerant; sic tum primoribus Patrum splendore gratiaque ad petendum præparatis, omnia loca obtinuere; ne cui plebeio aditus esset. Quatuor creati sunt, omnes jam functi eo honore, [3] L. Furius Medullinus, C. Valerius Potitus, Numerius Fabius Vibulanus, C. Servilius Ahala. hic refectus continuato honore, quum ob alias virtutes, tum ob

2 *Ad lacum Fucinum.*] Hujus lacus aliquoties meminit Plin. Virgilius lib. 7. *Vitrea te Fucinus unda.* Plinius in Marsis, Livius in Volscis ponit. Sed haud scio potuerintne hi duo populi alicubi esse confines. *Glarean.*

3 *L. Curtius Medullinus tertium.*] Anno ab Vrbe cond. 357. rursus tertium fit hic Lucius tribunus mil. cons. potestate, quare necesse est, ut alterutro in loco *Sex. Furius* legatur: neque enim idem bis potest tertium fuisse tribunus. Eadem de causa anno 355. *Sextum Furium Medullinum quartum* legam. Omnino in his prænominibus tantus est error, & tam nulla propemodum via ad veritatem, ut de eis desperarim. Furium enim Medullinum ab anno 323. ad annum 364. decies ter habebis in magistratibus. *Glarean.*

GRONOVII.

2 *Magister equitum creatus est. Exemplo.*] *To est* Mss. omnibus ignorabile. Distingue & emenda: *ipse ab eo magister equitum creatus, exemplo fuit collegas eumque intuentibus.* Non enim ipsis *collegis* haud dubie malignis, sed illis qui remoti à causa utrosque comparatent, & ex utrorumque facto documentum caperent. Lib. 22. *Nunc & collegam tuum & te talem virum intuenti mihi*

ob recentem favorem unica moderatione partum. Eo 58
anno, quia tempus induciarum cum Veienti populo exierat, per legatos fecialesque res repeti cœptæ. quibus venientibus ad finem, legatio Veientium obviam fuit. Petiere, ne prius quàm ipsi senatum Romanum adissent, Veios iretur. Ab senatu impetratum, quia discordia intestina laborarent Veientes, ut res ab iis repeterentur. tantum abfuit ut ex incommodo alieno sua occasio peteretur. Et in Volscis accepta clades, amisso Verrugine præsidio. ubi tantum in tempore fuit momenti, ut quum, precantibus opem militibus qui ibi à Volscis obsidebantur, succurri si maturatum esset, potuisset; ad id venerit exercitus subsidio missus, ut ab recenti cæde palati ad prædandum hostes, opprimerentur. Tarditatis caussa, in senatu magis fuit quam in tribunis.[b] qui, quia summa vi restare nunciabantur, parum cogitaverunt,[1] nulla virtute superari humanarum virium modum. Fortissimi milites, non tamen nec vivi, nec post mortem inulti fuêre. Insequenti anno, P. & Cn. Corneliis Cossis, Numerio Fabio Ambusto, L. Valerio Potito, tribunis militum consulari potestate, Veiens bellum motum, ob superbum responsum Veientis

mihi tecum omnis oratio est. Hoc quum notassem, accepi ab Rubenio in Chiflet, quoque legi *Collegæ.*

b *Qui quia summa vi resistere nunciabantur.*] Duplex hic mendum: *Qui* non potest respicere nisi *tè tribunis*: at *cogitaverunt* respicit senatum seu patres, non tribunos, qui ab hac culpa excusantur. Cancellandum igitur, quippe sine illo oratio constat, nihilque habet ambigui. Deinde tres Pall. & Rhenani codex & Romana editio Andreæ, *restare*, non *resistere*, quod ex Campano, omnes adoptarunt. Sic lib. 6. *Ibi dum iniquo loco sola virtute militum restantes cæduntur caduntque.* Ibidem: *æqua virtute fortunaque Latina maxime legiones, longa societate militiam Romanam edocta, restabant.* Lib. 8. *Pedes restantes circumventos cecidit, ab equite fugientium strages est facta.* Lib. 23. *Qui pauci plures vincere soliti estis, nunc paucis plures vix restatis.* Vera igitur Livii manus hæc fuit: *Tarditatis causa in senatu magis fuit quam tribunis. Quia summa vi restare nunciabantur* (milites qui Verrugine in præsidio erant) *parum cogitaverunt* (Patres,) *nulla virtute superari humanarum virium modum.* Conceptum similiter lib. 38. *Sumai desciverunt. Quia opportuno loco urbs posita esset, timuisse se ajebant, ne demigrare cogerentur.*

VARIORUM.

1 *Nulla virtute superari humanarum virium modum.*] Lego, *nimiarum virium.* Tanaq. Faber.

tis ſenatus, qui legatis repetentibus res, ni faceſſerent propere urbe finibuſque daturos quod Lars Tolumnius dediſſet, reſponderi juſſit. Id Patres ægre paſſi, decrevêre, ut tribuni militum de bello indicendo Veientibus primo quoque die ad populum ferrent. Quod ubi primò promulgatum eſt, fremere juventus, *Nondum debellatum cum Volſcis eſſe: modo duo præſidia occidione occiſa, & cum periculo retineri. Nullum annum eſſe, quo non acie dimicetur. & tanquam pœniteat laboris, novum bellum cum finitimo populo & potentiſſimo parari, qui omnem Etruriam ſit concitaturus.* Hæc ſua ſponte agitata, inſuper tribuni plebis accendunt. *Maximum bellum patribus cum plebe eſſe* dictitant: *eam de induſtria vexandam militia, trucidandamque hoſtibus objici: eam procul urbe haberi atque ablegari, ne domi per ocium memor libertatis coloniarumque, aut agri publici aut ſuffragii libere ferendi conſilia agitet;* prenſanteſque veteranos ſtipendia cujuſque, & vulnera ac cicatrices numerabant: quid jam integri eſſe in corpore loci ad nova vulnera accipienda, quid ſupereſſe ſanguinis qui dari pro republica poſſet? rogitantes. Hæc quum in ſermonibus, concionibuſque interdum agitantes, avertiſſent plebem ab ſuſcipiendo bello, [a] profertur tempus ferendæ legis: quam, ſi ſubjecta invidiæ eſſet, antiquari appare-
59 bat. Interim tribunos militum in Volſcum agrum ducere exercitum placuit. Cn. Cornelius unus Romæ relictus. Tres tribuni, poſtquam nullo loco caſtra Volſcorum

2 *Profertur tempus ferendæ legis, &c.*] Legem intelligit, non de conſule ex plebe creando, quæ poſt tribunos mil. creatos refrixit, relataque poſtea eſt à L. Sextio, & C. Licinio tribunis pleb. verum legem de bello Veientibus indicendo. *Sigonius.*

GRONOVII.

a *Profertur tempus ferendæ legis.*] Glareano, ſi clarum eſſet, de qua lege loqueretur, agrariane an de conſule ex plebe creando, clariot utique eſſet ſenſus: nunc locus ei ſuſpectus eſt. Reſpondet Sigonius intelligendam non de conſule ex plebe creando, verum agrariam. Immo neutram, ô boni: ſed de bello Vejentibus indicendo. Annon paullo ante: *decrevêre, ut tribuni militum de bello indicendo Vejentibus primo quoque die ad populum ferrent.* Quod decretum cum querelas excitaſſet, prudenter rem protulerunt tribuni militum. At poſtea placata plebe ſtipendiis de publico conſtitutis, habes: *lege perlata de indicendo Vejentibus bello.* Nam hæ quo-

ſcorum eſſe, nec commiſſuros ſe prælio apparuit, tripartito ad devaſtandos fines diſceſſere: Valerius Antium petit, Cornelius Ecetras. quacumque inceſſere, latè populati ſunt tecta agroſque, ut diſtinerent Volſcos. Fabius, quod maxime petebatur, ad Anxur oppugnandum ſine ulla populatione acceſſit. Anxur fuit quæ nunc Tarracinæ ſunt; urbs prona in paludes. ab ea parte Fabius oppugnationem oſtendit. Circummiſſæ quatuor cohortes cum C. Servilio Ahala, quum imminentem urbi collem cepiſſent: ex loco altiore, qua nullum erat præſidium, ingenti clamore ac tumultu mœnia invaſere. ad quem tumultum obſtupefacti, qui adverſus Fabium urbem infimam tuebantur, locum dedere ſcalas admovendi, plenaque hoſtium cuncta erant, & in muris diu cædes pariter fugientium ac reſiſtentium armatorum atque inermium fuit. Cogebantur itaque victi, quia cedentibus ſpei nihil erat, pugnam inire: quum pronunciatum repente, ne quis præter armatos violaretur, reliquam omnem multitudinem voluntariam exuit armis: quorum [1] ad duo millia & quingenti vivi capiuntur. à cætera præda Fabius militem abſtinuit, donec collegæ venirent: ab illis quoque exercitibus captum Anxur dictitans eſſe, qui cæteros Volſcos à præſidio ejus loci avertiſſent. Qui ubi venerunt, oppidum vetere fortuna opulentum, tres exercitus diripuere: eaque primum benignitas imperatorum, plebem Patribus conciliavit. Additum deinde omnium [2] maxime tempeſtivo principium

hæ quoque *leges*. Iuſtinus lib. 2. *Capital eſſe apud Athenienſes cœpit, ſi quis legem de vindicanda inſula tuliſſet.*

VARIORUM.

1 *Ad duo millia & quingenti vivi capiuntur.*] Legend. *ad duo millia, & quingentos, vivi capiuntur.*

GRONOVII.

2 *Maxime tempeſtivo principum.*] Quod ait Sigonius lectum ante Rhenanum: *tempeſtive præcipuum in multitudinem munus:* id non niſi apud Moguntinos & Frobenium reperio. Andreas & Iuntas *principium muneris.* A quo duabus literis diſtat, quod ille ex ſuis veteribus probat: *Additum deinde omnium maxime tempeſtive principium in multitudinem munerum.* At minime omnium id probat mihi. Quis quæſo mortalium, præter ipſum interpretetur *principium munerum in multitudinem*, ſtipendium tum primum de publico datum.

Digitized by Google

pum in multitudinem munere, ut ante mentionem ullam plebis tribunorumve decerneret senatus, ut [1] stipendium miles de publico acciperet, quum ante id tempus de suo quisque functus eo munere esset. Nihil acceptum unquam à plebe tanto gaudio traditur. Concursum itaque ad curiam esse prensatasque exeuntium manus, & Patres verè appellatos; effectum esse patentibus, ut nemo pro tam munifica patria, donec quicquam virium superesset, corpori aut sanguini suo parceret. [a] [2] Quum commodatum. Nam extra illud falsum est nullam ante in multitudinem esse liberalitatem exercitam. Quo illa blandimenta plebi post reges exactos data? toties levata annona? toties agri divisi? toties & cum maxime præda concessa? Perpulchra sane oratio: *additum est principium munerum in multitudinem*, hoc est, præter illa quæ dicta sunt, factum est initium stipendiorum. Sic scribere Livium? Et hæc posse probare quemquam contra scripturam tam Latinam, tam apertam & planam, tam aptam: *tempestivo principum in rempublicam munere*: quam non modo Mss. sed Becharius, sed Veneta Zanensis, sed Tarvisina Vercellensis, sed Ascensii, & Saveretii Patisiensis dudum prodiderunt? Non enim fuit *principum munus*, qui ultro decreverunt ex ærario, qui ut censum habebant maximum, ita plurimum contulerunt; qui aliis conferendi pigritiam exemplo excusserunt. Non fuit *omnium maxime tempestivum?* instante gravissimo bello, tergiversante & fremente juventute, tribunis incendentibus plebem, erogatum, quo, præter hos solos, omnes homines, non tantum omnes ordines, Patribus sunt mire conciliati. Vir præstantissimus præter solitum hic dormitavit.

VARIORUM.

1 *Stipendium miles de publico acc.*] Recte inquit *miles*; neque enim eodem anno equites, quo pedites stipendium acceperunt; sed hi Anxure capto; illi bello Veiente, ut Livius postea tradit. *Godelev.*

2 *Cum commoda ita juvarent, rem familiarem saltem acquiescere eo tempore.*] Lego, *cum commodis suis ita servirent, ut res familiaris saltem acquiesceret.* Tanaq. Faber.

GRONOVII.

a *Quum commoditas juvaret.*] Iam dudum hoc pro desperato. Lipsius: *cum commoda ita juvaret: rem familiarem saltem accrescere.* Equidem τὸ *accrescere* nequam puto, vel ob id quod sequitur *operatum*: nam ante data stipendia non modo manus & corpora, sed & patrimonium militantium reipublicæ serviebat & fatigabatur, quum suo cibo castra sequerentur: quod acquievit nec perinde attritum est, ex quo æra meruerunt. Alterum non placet magno viro, etsi cubare locum in mendo fatentur: non enim juvabant, inquit, commoda jam data: nec hoc si vellet, sic loqueretur Livius. Quid ni ille? quum Suetonius Calig 41. *Quasi adjuvantium Cæsaris reditus.* Nam quod ait *jam data*, hæc captio est. *Commoda* sunt militum: sed non solorum sunt *commoda* militum. Sunt uniuscujusque fructus, reditus, vectigalia, salaria, honoraria, propter quæ vivit facilius. Sic *sacerdotum commoda* auxisse dicitur Augustus cap. 31. & Claudius *magna commoda constituisse naves fabricantibus.* cap. 18. Sic igitur civium *commoda*, id est, quas quisque rationes haberet commode vivendi, decreto stipendio, *juvisse* bene patria

commoditas juvaret, rem familiarem saltem acquiescere eo tempore, quo corpus addictum atque operatum reipubl. esset; tum quod ultro sibi oblatum esset, non à tribunis plebis umquam agitatum, non suis sermonibus efflagitatum: id efficiebat multiplex gaudium, [b] cumulatioremque gratiam rei. Tribuni plebis communis ordinum lætitiæ concordiæque soli expertes, negare, *Tam id lætum Patribus universis, nec prosperum fore quam ipsi crederent. consilium specie prima melius fuisse quam usu appariturum. Unde enim eam pecuniam confici posse, nisi tributo populo indicto? ex alieno igitur aliis largitos. neque id etiam si cæteri ferant, passuros eos, quibus jam emerita stipendia essent, meliore conditione alios militare quam ipsi militassent. & eosdem in sua stipendia impensas fecisse, & in aliorum facere.* His vocibus moverunt partem plebis. postremò indicto jam tributo, edixerunt etiam tribuni, auxilio se futuros, si quis in militare stipendium tributum non contulisset.

patria vel Patres dicerentur. Mavult ille, *cum commodis juvaret*: vel, *Quum commodis datis juvet, rem familiarem saltem*: & quum Lipsius hanc faciat partem membri præcedentis, ille sequenti adjudicat. Quorum ego facile optionem cuivis relinquo, si modo satis acceptum habeat vitium subesse: de quo incipio dubitare. Video enim duas ponere causas Livium, quæ huic muneri mirificum lenocinium addiderunt: alteram ipsius rei fructum, quæ molesta quemque impensa levabat, quo tempore minime attendere domesticis rationibus possent; alteram promptam largientium voluntatem, quæ ante cujusquam spem aut desiderium munifica fuerat. Sic Iustinus de Alexandro solvente militum æs alienum: *Insigni hac munificentia non summa tantum, verum etiam titulo muneris fuit.* Fausta omina & laudes, quas donati congerunt in donantes, finiuntur cum periodo illa in verbo *parceret*. *Quum commoditas* (pergit hinc auctor, suo, non tenuium civium ore) *commoditas*, id est, utilitas, opportunitasque hujus muneris, in eo sita, quod permittebatur *rem familiarem* rem cujusque *saltem acquiescere eo tempore, quo corpus addictum atque operatum reipublicæ esset*; ista igitur quum commoditas *juvaret*, delectaret accipientes, grata accideret accipientibus: *tum quod ultro oblatum*, &c. Commoditas sic Ciceroni, l. 2. de offic. *Qui ex bestiis fructus, qua commoditas percipi posset?* Malles forte, *juvabat*. Sed sic quoque lib. 3. *Quum promptum hoc jus velut ex oraculo incorruptum pariter ab hiis summi infimique ferrent; tum legibus condendis opera dabatur.*

b *Cumulatioremque gratiam rei.*] Hoc in primo video Iunta. Voss. & Helm. Mss. Andreas, Tarvis. Beccar. Ven. utraque, Ascens. Mogunt. & post Iuntam etiam Saveter. ignorant vocabulum *rei*. Tollaturque: nemo enim tam fatuus qui non facile id intelligat: certe multo facilius, quam supra in *tum commoditas*: ubi si additum fuisset, nulla istius

liſſet. [1] Patres bene cœptam rem perſeveranter tueri conferre ipſi primi: & quia nondum argentum ſignatum erat, æs grave plauſtris quidam ad ærarium convehentes, ſpecioſam etiam collationem faciebant. Quum ſenatus ſumma fide ex cenſu contuliſſet, primores plebis, nobilium amici, ex compoſito conferre incipiunt. quos quum & à Patribus collaudari, & à militari ætate tamquam bonos cives conſpici vulgus hominum vidit, repentè ſpreto tribunicio auxilio, certamen conferendi eſt ortum. & lege perlata de indicendo Veientibus bello, exercitum magna ex parte voluntarium novi tribuni
51 militum conſulari poteſtate Veios duxere. [c] Fuere autem tribuni T. Quintius Capitolinus, P. Quintius Cincinnatus, C. Julius Iulus iterum, A. Manlius, L. Furius Medullinus iterum, Manius Æmilius Mamercinus. Ab his primum circumſeſſi Veii ſunt, ſub cujus initium obſidionis quum Etruſcorum concilium ad fanum Voltumnæ frequenter habitum eſſet, parum conſtitit, bellone publico gentis univerſæ tuendi Veientes eſſent. Ea oppugnatio ſegnior inſequenti anno fuit, parte tribunorum exercituſque ad Volſcum avocata bellum. Tribunos militum conſulari poteſtate is annus habuit C. Valerium Potitum tertium, Manium Sergium Fidenatem, P. Cornelium Maluginenſem, Cn. Cornelium Coſſum, Cæſonem Fabium Ambuſtum, Sp. Nautium Rutilum iterum. Cum Volſcis inter Ferentinum atque Ecetram ſignis collatis dimicatum. Romanis ſecunda fortuna

iſtius loci ſummos viros percepiſſet obſcuritas: & tamen Livio addere non placuit.

c *Fuere autem tribuni.*] Et hic ſarcinatorum centō eſt meo quidem judicio. Dederat Livius: *novi tribuni militum conſulari poteſtate Vejos duxere, T. Quinctius Capitolinus*, &c.

VARIORUM.

1 *Patres bene cœptam rem perſeveranter tueri, conferre ipſi primi, & quia nondum argentum ſignatum erat, æs grave plauſtris quidam ad ærarium convehentes, &c.*] Ex his Livii verbis colligimus, de ære gravi minime hæc eſſe intelligenda: de rudi & informi, quum tunc temporis ære ſignato uterentur Romani. Sed æs grave appellatum, quia penderetur, non numeraretur in ſolutionibus. Namque ſi parva ſumma erat ſolvenda, numerabantur nummi ærei; ſi magna, appendebantur. Vide & Caſſiodor. l. Variar. 7. Epiſt. 32. *Marcell. Donat.*

GRO-

Digitized by Google

fortunæ pugnæ fuit. Artena inde Volscorum oppidum ab tribunis obsideri cœpta. inde inter eruptionem tentatam compulso in urbem hoste, occasio data est Romanis irrumpendi, præterque arcem cætera capta. in arcem munitam natura globus armatorum concessit. Infra arcem cæsi captique multi mortales. arx deinde obsidebatur: nec aut vi capi poterat, quia pro spatio loci satis præsidii habebat; aut spem dabat deditionis, omni publico frumento priusquam urbs caperetur, in arcem convecto. tædioque recessum inde foret, ni servus arcem Romanis prodidisset. ab eo milites per locum arduum accepti, cepere: à quibus quum custodes trucidarentur, cætera multitudo repentino pavore oppressa, in deditionem venit. Diruta & arce & urbe Artena, reductæ legiones ex Volscis; omnisque vis Romana Veios conversa est. Proditori, præter libertatem, duarum familiarum bona in præmium data. Servius Romanus vocitatus. Sunt, qui Artenam Veientium, non Volscorum fuisse credant. Præbet errorem, quod ejusdem nominis urbs inter Cære atque Veios fuit: sed eam reges Romani delevere, Cæretumque non Veientium fuerat. Altera hæc nomine eodem in Volsco agro fuit, cujus excidium est dictum.

EPI-

Digitized by Google

EPITOME

LIBRI V.

In obſidione Veiorum hibernacula militibus facta ſunt. eà res quum eſſet nova, indignationem tribunorum plebis movit, querentium non dari plebi nec per hiemem militiæ requiem. Equites tum primum equis ſuis merere cœperunt. Quum inundatio ex lacu Albano facta eſſet, vates qui eam rem interpretaretur, de hoſtibus captus eſt. Furius Camillus dictator decem annos obſeſſos Veios cepit: ſimulachrum Iunonis Romam tranſtulit: decimam partem prædæ Delphos Apollini miſit. Idem tribunus militum, quum Faliſcos obſideret, proditos hoſtium filios parentibus remiſit: ſtatimque deditione facta, Faliſcorum victoriam juſtitia conſecutus eſt. Quum alter ex cenſoribus, C. Iulius deceſſiſſet, in locum ejus M. Cornelius ſuffectus eſt. nec id poſtea factum eſt: quoniam eo luſtro à Gallis Roma capta eſt. Furius Camillus, quum ei dies à L. Apuleio tribuno plebis dicta eſſet, in exilium abiit. Quum Senones Galli Cluſium obſiderent, & legati à Senatu miſſi ad componendam inter eos & Cluſinos pacem, pugnantes contra Gallos in acie Cluſinorum ſtetiſſent; hoc facto eorum concitati Senones urbem infeſto exercitu petierunt, fuſiſque ad Alliam flumen Romanis, cepere urbem, præter Capitolium, in quod ſe juventus contulerat: majores natu cum inſignibus honorum, quos quiſque geſſerat, in veſtibulis ædium ſedentes occiderunt. & quum per averſam partem Capitolii jam in ſummum evaſiſſent, proditi clangore anſerum, M. Manlii præcipue opera dejecti ſunt. [a] *coactis deinde propter famem Romanis deſcendere, ut*

GRONOVII.

a *Coactis deinde propter famem Romanis deſcendere.*] Alii *deſpondere*. Male quidem, ſed & illud juvandum videtur. *propter famem Romanis eo deſcendere.* Dicuntur *aliquo deſcendere*, qui ad gravem aliquam conditionem inviti neceſſitate veniunt. Cicero pro Quinctio: *Viri boni cum palam fraudantur, cum experiundi poteſtas non eſt, timide tamen & pedetentim iſtuc deſcenduntˌ neceſſitate coacti, inviti.* Pro Fontejo: *Videte, quo deſcendam, judices: quam longe videar à conſuetudine meâ & cautione ac diligentia diſcedere.* Lib. 2. de invent. *Qua in re vel concedere alteri, vel ad conditionem alterius deſcendere, & in præſentia*

Digitized by Google

ut mille pondo auri darent, & hoc pretio finem obsidionis emerent; Furius Camillus dictator absens creatus, inter pendendum aurum cum exercitu venit: & Gallos post sextum mensem urbe expulit, ceciditque. Ædes Aio Loquutio facta, quo loco ante urbem captam vox audita erat, adventare Gallos. Dictum est ad Veios migrandum esse, propter incensam & dirutam urbem. quod consilium Camillo auctore discussum est. Movit populum vocis quoque omen ex centurione auditæ, qui, quum in forum venisset, manipularibus suis dixerat, Sta miles, heic optime manebimus.

præsentia quiescere, atque aliud tempus exspectare oportebit. Cæsar 1. Civ. *sed tamen ad omnia descendere se paratum atque omnia pati reipubl. causa.*

PACE alibi parta, Romani Veiique in armis erant, tanta ira odioque, ut victis finem adesse appareret. Comitia utriusque populi longe diversa ratione facta sunt. Romani auxêre tribunorum militum consulari potestate numerum. octo, quot nunquam antea, creati, Manius Æmilius Mamercinus iterum, L. Valerius Potitus tertium, Ap. Claudius Crassus, M. Quintilius Varus, L. Julius Iulus, M. Postumius, [1] M. Furius Camillus, M. Postumius Albinus. Veientes contra tædio annuæ ambitionis, quæ interdum discordiarum causa erat, regem creavere. Offendit ea res populorum Etruriæ animos, non majore odio regni quam ipsius regis. gravis jam is antea genti fuerat opibus superbiaque, quia solennia ludorum, quos intermitti nefas est, violenter diremisset: quum ob iram repulsæ, quod suffragio duodecim populorum alius sacerdos ei prælatus esset, artifices, quorum magna pars ipsius servi erant, ex medio ludicro repente abduxit. Gens itaque ante omnes alias eo magis dedita religionibus, quod excelleret arte colendi eas, auxilium Veientibus negandum, donec sub rege essent, decrevit. cujus decreti suppressa

VARIORUM.

[1] *M. Furius Camillus, M. Postumius Albinus.*] Censores hos, non tribunos militum consulari potestate fuisse Fasti Capitolini ostendunt. *Sigonius* & *Pighius.*

pressa fama Veiis propter metum regis; qui à quo tale quid dictum referretur, [a] pro seditionis eum principe, non vani sermonis auctorem habebat. Romanis etsi quietæ res ex Etruria nunciabantur, tamen, quia omnibus conciliis eam rem agitari afferebatur, ita muniebant, ut ancipitia munimenta essent. alia in urbem & contra oppidanorum eruptiones versa: aliis frons in Etruriam spectans auxiliis, si qua forte inde venirent, obstruebatur. Quum spes major imperatoribus Romanis in obsidione quam in oppugnatione esset, hibernacula etiam, res nova militi Romano, ædificari cœpta: consiliumque erat, hiemando continuare bellum. quod postquam tribunis plebis, jamdiu nullam novandi res caussam invenientibus, Romam est allatum, in concionem prosiliunt, solicitant plebis animos, *Hoc illud esse* dictitantes, *quod æra militibus sint constituta. nec se fefelliss e, id donum inimicorum veneno illitum fore. Venisse libertatem plebis: remotam in perpetuum & ablegatam ab urbe & ab republ. juventutem; jam ne hiemi quidem aut tempori anni cedere, ac domos & res invisere suas. Quam putarent continuata militiæ caussam esse? nullam profectò aliam inventuros, quam ne quid per frequentiam juvenum eorum, in quibus vires omnes plebis essent, agi de commodis eorum posset. Vexari præterea & subigi multo acrius, quam Veientes. quippe illos hiemem sub tectis suis agere, egregiis muris situque naturali urbem tutantes: militem Romanum in opere ac labore, nivibus pruinisque obrutum [1] sub pellibus durare; ne hiemis quidem spacio, quæ omnium bellorum terra*

1 *Sub pellibus durare.*] Lib. 37. *Aut sub pellibus habendos milites esse, aut si concedere in hiberna vellet, differendum in æstate bellum.* Cicero in Lucullo: *ut non multum imperatori sub ipsis pellibus ocii relinquatur.* His *hibernacula* vel tabernacula pellibus contecta significantur. Siquidem tecta castrensia *tabernacula* vocantur, licet tentoriis vel pellibus fiant. Unde *contubernales* vocati sunt auctore Festo. Ex hoc loco *hiberna* & *hibernacula* quid differant, intelligitur. *Sigonius.*

GRONOVII.

2 *Pro seditionis eum principe, non vani sermonis auctorem.*] Scribe, *auctore*: pendet enim à præpositione. Lib. 4. *Patres contra, non pro communicatis, sed pro amissis honoribus fremere.* Et vera *auctor* hic idem qui nuntius. Vt lib. 10. *ab Sutrio legati, auctores, concilia Etruriæ*

Digitized by Google

terra marique sit quies, arma deponentem. Hoc neque reges, neque ante tribuniciam potestatem creatam superbos illos consules, neque triste dictatoris imperium, neque importunos decemviros injunxisse servitutis, ut perennem militiam facerent, quod tribuni militum in plebe Romana regnum exercerent. Quidnam illi consules dictatoresve facturi essent, qui proconsularem imaginem tam savam ac trucem fecerint? Sed id accidere haud immerito. non fuisse ne in octo quidem tribunis militum locum ulli plebeio. Antea trina loca cum contentione summa patricios explere solitos: nunc jam octojuges ad imperia obtinenda ire: [b] *& ne in turba quidem haerere plebeium quemquam: qui, si nihil aliud, admoneat collegas; liberos, & cives eorum, non servos militare, quos hieme saltem in domos ac tecta reduci oporteat: & aliquo tempore anni parentes liberosque ac conjuges invisere, & usurpare libertatem, & creare magistratus.* Haec, taliaque vociferantes, adversarium haud imparem nacti sunt, Ap. Claudium, relictum à collegis ad tribunicias seditiones comprimendas; virum imbutum jam ab juventa certaminibus plebeiis: quem auctorem aliquot annis ante fuisse, memoratum est per collegarum intercessionem tribuniciae potestatis dissolvendae. Is tum jam, non 3 promptus ingenio tantum, sed usu etiam exercitatus, talem orationem habuit: *Si unquam dubitatum est, Quirites, utrum tribuni plebis, vestra an sua caussa seditionum semper auctores fuerint, id ego hoc anno desisse dubitari, certum habeo. & quum*

via populorum de petenda pace haberi. Caeterum omnes visae nobis edd. vett. And. Bec. Ven. Tar. Mog. usque ad Curionem *novi sermonis*. quod haud scio an non retineri debuerit. Neque enim tam vanus ac falsus quam novus iste tumor foret. Alterum est à Rhenano & Campanum edidisse audio: &, si placet, meminêris, *vanum*, non pro falso, sed pro irrito, quem tyrannus iste nihil ad se pertinere, nihil sibi nocere posse putaret, quem tanquam verba ventis data acciperet, intelligendum.

b *Et ne in turba quidem haerere plebejum.*] *Haerere* quid sibi hoc loco velit, ipse propemodum haereo, inquit Glareanus. Valerius Maximus ostendet libro 6. cap. 9. de Mario: *Praetura candidatus supremo in loco adhaesit, quem tamen non sine periculo obtinuit.* Ita legendum: nam Mss. *supremo in loco ita haesit, quem.* Vulgo, *supremo loco haesit, quam.* Ovid. 9. met. *Talia nequiquam perarantem plena reliquit Cera manum, summoque in margine versus adhaesit.* Sed ad sententiam Terentius Eunucho: *perfice hoc precibus, precio, ut hanc in parte aliqua tandem apud Thaidem.* M. Seneca controv. 28. *Non potest filia tam anguste paternis tabulis adhaerere, quas*

Digitized by Google

quum lætor tandem longi erroris vobis finem factum esse, tum quod secundis potissimum vestris rebus hic error est sublatus, & vobis, & propter vos reipublicæ gratulor. An est quisquam qui dubitet, [1] *nullis injuriis vestris, si quæ forte aliquando fuerunt, umquam æque quam munere Patrum in plebem, quum æra militantibus constituta sunt, tribunos plebis offensos ac concitatos esse? quid illos aliud aut tum timuisse creditis, aut hodie turbare velle, nisi concordiam ordinum, quam* [c] [2] *dissolvendæ maxime tribuniciæ potestatis rentur esse? Sic, hercule, tamquam artifices improbi, opus quærunt. qui & semper ægri aliquid esse in republ. volunt, ut sit ad cujus curationem à vobis adhibeantur. Utrum enim defenditis, an impugnatis plebem? utrum militantium adversarii estis, an caussam agitis? Nisi forte hoc dicitis, Quicquid patres faciunt, displicet; sive illud pro plebe, sive contra plebem est. Et quemadmodum servis suis vetant domini quicquam rei cum alienis hominibus esse, pariterque in iis beneficio ac maleficio abstineri, æquum censent;* [d] *sic vos interdicitis Patribus commercio plebis: ne nos comitate ac munificentia nostra provocemus plebem, nec plebs nobis dicto audiens atque obediens sit. Quanto tandem, si quicquam in vobis, non dico civilis, sed humani esset, favere vos magis, & quantum in vobis esset, indulgere potius comitati Patrum atque obsequio plebis oportuit? quæ si perpetua concordia sit, quis non spondere ausit, maximum hoc imperium inter finiti-*

re, quas aut totas possidere debet aut totas perdere. Martialis 9, 49. *conviva nec ultimus hæsi.*

c *Dissolvendæ maxime tribuniciæ potestatis rentur esse.*] Eleganter hic quidem Sigonius, & subservit alter Vossianus, quo nunc primum incipio uti. Alter tamen Helm. Bullid. Chifletianus subscribunt Borbetomagensi, & habent *potestati.*

d *Sic vos interdicitis Patribus commercio plebis.*] Placet satis: neque tamen valde improbo, quod Rhenanus adnotat ex Borbet. *interdicto.* Subaudi, non quod ille vult *facitis:* id enim durum: sed ex præcedenti commate, *æquum censetis, ne* (scilicet quod sequitur) *nos munificentia nostra provocemus plebem.*

VARIORUM.

1 *Nullis injuriis vestris.*] Legendum omnino est, *ullis.* quod & vis τῆς διανοίας & hæc verba ostendunt, *si quæ unquam.* Ridendus vero hoc loco Gallicus interpres vetus. *Tan. Faber.*

2 *Dissolvendæ maxime tribuniciæ potestatis.*] Lib. 3. *Quod unum exæquandæ libertatis esset.* lib. 27. *Ea prodendi imperii Romani, tradenda Annibali victoria esse.* Lib. 39. *Nihil æque dissolvendæ religionis esse.* Sallustius in concione Lepidi: *Et omnia retinenda dominationis honesta æstimet.* Sigonius.

3 *Nec*

finitimos brevi futurum esse? Atque ego, quam hoc consilium col- 4
legarum meorum, quo abducere infecta re à Veiis exercitum no-
luerunt, non utile solum, sed etiam necessarium fuerit, postea
edisseram: nunc de ipsa conditione militantium dicere libet.
Quam orationem, non apud vos solum, sed etiam in castris si ha-
beatur, ipso exercitu disceptante, aequam arbitror videri posse. in
qua si mihi ipsi nihil quod dicerem, in mentem venire posset, adver-
sariorum certe orationibus contentus essem. Negabant nuper dan-
da esse aera militibus, quia numquam data essent. quonam modo
igitur nunc indignari possunt, quibus aliquid novi adjectum com-
modi sit, eis laborem etiam novum pro portione injungi? Nus-
quam 3 nec opera sine emolumento, nec emolumentum ferme sine
impensa opera est. labor voluptasque dissimillima natura, socie-
tate quadam inter se naturali sunt juncta. Molestè antea ferebat
miles, se suo sumptu operam reipubl. praebere: gaudebat idem
partem anni se agrum suum colere, quaerere unde domi militiae-
que se ac suos tueri posset. Gaudet nunc fructui sibi rempublicam
esse, & latus stipendium accipit. aequo igitur animo patiatur se ab
domo, ab re familiari, cui gravis impensa non est, paulo diutius
abesse. An si ad calculos eum reipubl. vocet, non merito dicat, an-
nua aera habes, annuam operam ede? An tu aequum censes mili-
tia semestri solidum te stipendium accipere? [a] Invitus in hac par-
te orationis, Quirites, moror: sic enim agere debent qui mer-
cenario milite utuntur. at nos tanquam cum civibus agere
volumus: agique tanquam cum patria nobiscum, aequum cense-
mus. Aut non suscipi bellum oportuit; aut geri pro dignitate po-
puli Romani, & perfici quam primum oportet. Perficietur au-
tem, si urgemus obsessos: si non ante abscedimus, quam spei nostrae
finem captis Veiis imposuerimus. Si, hercule, nulla alia causa,
ipsa indignitas perseverantiam imponere debuit. Decem quon-
dam

3 *Nec opera sine emolumento.*] Convenit haec sententia cum proverbiali illa: *Hostimentum est, opera pro pecunia.* Quae admonet nihil gratuitum esse debere, sed officium beneficio pensandum. *Hostimentum* autem beneficii pensatio est; à prisco verbo, *hostire* & *red-hostire*, quod est, patia referre. *Godelev.*

GRONOVII.

a *Invitus in hac parte orationis, Quirites.*] Quidam libri: *invitus, Quirites*, quae repetitio vocis non insulsa videtur, & auget vim sententiae.

dam annos urbs oppugnata est ob unam mulierem ab universa Græcia: quam procul ab domo? quot terras, quot maria distans? Nos intra vicesimum lapidem, in conspectu prope urbis nostræ annuam oppugnationem perferre piget. scilicet, quia levis caussa belli est, nec satis quicquam justi doloris est, quod nos ad perseverandum stimulet. Septies rebellarunt, in pace nunquam fidi fuerunt. agros nostros millies depopulati sunt: Fidenates deficere à nobis coëgerunt: colonos nostros ibi interfecerunt: auctores fuere contra jus gentium cædis impiæ legatorum nostrorum: Etruriam omnem adversus nos concitare voluerunt, hodieque id moliuntur: res repetentes legatos nostros haud procul abfuit quin
5 *violarent. Cum his molliter & per dilationes bellum geri oportet? Si nos tam justum odium nihil movet, ne illa quidem, oro vos, movent? Operibus ingentibus septa urbs est, quibus intra muros coërcetur hostis. agrum non coluit, & culta evastata sunt bello. Si reducimus exercitum, quis est qui dubitet illos, non à cupiditate solum ulciscendi, sed etiam necessitate imposita ex alieno prædandi, quum sua amiserint, agrum nostrum invasuros? non differimus igitur bellum isto consilio, sed intra fines nostros accipimus. Quid? illud quod proprie ad milites pertinet, quibus boni tribuni plebis quum stipendium extorquere voluerint, nunc consultum repente volunt, quale est? Vallum fossamque, ingentis utramque rem operis; per tantum spatii duxerunt: castella primo pauca, postea exercitu aucto creberrima fecerunt: munitiones non in urbem modo, sed in Etruriam etiam spectantes, si qua inde auxilia veniant, opposuere. Quid turres, quid vineas testudinesque, & alium oppugnandarum urbium apparatum, loquar? quum tantum laboris exhaustum sit, & ad finem jam operis tandem perventum. Relinquendane hæc censetis, ut ad æstatem rursus novus de integro his instituendis exsudetur labor? Quanto est minus opera tueri facta, & instare,* [b] *& perseverare, defungique cura? Brevis enim profecto res est, si uno tenore peragitur, nec*

b *Et perseverare defungique?*] Haud scio, ut postremis aliquot editionibus exciderit vox, quam prisci omnes libri scripti editique agnoscunt, *defungique cura?* Sic mox factum est *differendo bellum* pro *differendo bello*. Et capitè præcedenti, *justi coloris* ἀντὶ τοῦ *justi doloris*.

VARIO-

nec ipſi per intermiſſiones has intervallaque lentiorem ſpem noſtram facimus. loquor de opere, & de temporis jactura. Quid? periculi, quod differendo bello adimus, num obliviſci nos hæc tam crebra Etruriæ concilia de mittendis Veios auxiliis patiuntur? Ut nunc res ſe habet, irati ſunt, oderunt, negant miſſuros: quantum in illis eſt, capere Veios licet: quis eſt, qui ſpondeat, eundem, ſi differtur bellum, animum poſtea fore? quum, ſi laxamentum dederis, major frequentiorque legatio itura ſit: quum, id quod nunc offendit Etruſcos, rex creatus Veiis, ſpatio mutari interpoſito poſſit, vel conſenſu civitatis, ut eo reconcilient Etruriæ animos, vel ipſius voluntate regis, qui obſtare regnum ſuum ſaluti civium nolit. Videte quot res, quam inutiles, ſequantur, illam viam conſilii: jactura operum tanto labore factorum: vaſtatio imminens finium noſtrorum: Etruſcum bellum pro Veiente concitatum. Hæc ſunt, tribuni, conſilia veſtra, non, hercule, diſſimilia, ac ſi quis ægro qui curari ſe fortiter paſſus, extemplo convaleſcere poſſit, cibi gratia præſentis aut potionis, longinquum & forſitan inſanabilem morbum efficiat. Si medius fidius ad hoc bellum nihil pertineret, ad diſciplinam certe militiæ plurimum intererat, inſueſcere militem noſtrum, non ſolum parta victoria frui; ſed, ſi res etiam lentior ſit, pati tædium, & quamvis ſeræ ſpei exitum exſpectare: &, ſi non ſit æſtate perfectum bellum, hiemem opperiri. [1] nec, ſicut æſtivas aves, ſtatim autumno tecta ac receſſum circumſpicere. Obſecro vos, venandi ſtudium ac voluptas homines per nives ac pruinas in montes ſilvaſque rapit: belli neceſſitatibus eam patientiam non adhibebimus, quam vel luſus ac voluptas elicere ſolet? Adeone effœminata corpora militum noſtrorum eſſe putamus, adeo molles animos, ut hiemem unam durare in caſtris, abeſſe ab domo non poſſint? ut tanquam navale bellum, tempeſtatibus captandis & obſervando tempore anni, gerant, non æſtus, non frigora pati poſſint? Erubeſcant profecto, ſi quis eis hæc objiciat: contendantque, & animis, & corporibus ſuis virilem patien- 6

VARIORUM.

1 *Nec ſicut æſtivas aves, ſtatim autumno tecta ac receſſum circumſpicere.*] Æſtivæ aves ſunt, quas videmus æſtate, hieme non videmus, cum vel lateant, vel autumno hinc avolent in diverſas plagas. *Turneb.* lib. 24. cap. 38. Adverſ.

patientiam ineſſe, & ſe juxta hieme atque æſtate bella gerere poſſe: nec ſe patrocinium mollitiæ inertiæque mandaſſe tribunis. & meminiſſe, hanc ipſam poteſtatem non in umbra nec in tectis majores ſuos creaſſe. Hæc virtute militum veſtrorum, hæc Romano nomine ſunt digna: non Veios tantum, nec hoc bellum intueri, quod inſtat: ſed [a] *famam & ad alia bella & ad cæteros populos in poſterum quærere. An mediocre diſcrimen opinionis ſecuturum ex hac re putatis? utrum tandem finitimi populum Romanum eum eſſe putent, cujus ſi qua urbs primum illum breviſſimi temporis ſuſtinuerit impetum, nihil deinde timeat? an hic ſit terror nominis noſtri, ut exercitum Romanum non tædium longinquæ oppugnationis, non vis hiemis ab urbe circumſeſſa ſemel amovere poſſit, nec finem ullum alium belli quam victoriam noverit, nec impetu potius bella quam perſeverantia gerat? Quæ in omni quidem genere militiæ, maxime tamen in obſidendis urbibus neceſſaria eſt: quarum pleraſque munitionibus, ac naturali ſitu inexpugnabiles, fame, ſitique tempus ipſum vincit atque expugnat; ſicut Veios expugnabit: niſi auxilio hoſtibus tribuni plebis fuerint, & Romæ invenerint præſidia Veientes, quæ nequicquam in Etruria quærunt. An eſt quicquam quod Veientibus optatum æque contingere poſſit, quam ut ſeditionibus primum urbs Romana, deinde velut ex contagione caſtra impleantur? At, hercule, apud hoſtes tanta modeſtia eſt, ut non obſidionis tædio, non denique regni, quicquam apud eos novatum ſit: non negata auxilia ab Etruſcis irritaverunt animos. morietur enim extemplo, quicunque erit ſeditionis auctor. nec cuiquam dicere ea licebit, quæ apud vos impune dicuntur.* [2] *Fuſtuarium meretur, qui ſigna relin-*

2 *Fuſtuarium meretur, qui ſigna relinquit aut præſidio decedit.*] *Fuſtuarium* enim pœna fuit militaris, qua milites, qui deliquerant, fuſte feriebantur. *Turneb.* lib. 28. c. 34. Advers.

GRONOVII.

a *Famam & ad alia bella.*] Lib. 24. *Fabius omittendam rem parvam ac juxta magnis difficilem, abſcedendumque inde cenſebat, quum res majores inſtarent. Marcellus multa magis ducibus ſicut non aggredienda, ita ſemel aggreſſis non dimittenda eſſe dicendo, quia magna famæ momenta in utramque partem fierent, tenuit, ne incepto abiretur.* Cæſar lib. 6. *magni intereſſe etiam in reliquum tempus ad opinionem Galliæ exiſtimant, tantas videri Italiæ facultates, ut ſi quid eſſet in bello detrimenti acceptum, non modo id brevi tempore ſarciri, ſed etiam majoribus adaugeri copiis poſſet.*

b *Tum*

relinquit, aut præsidio decedit. Auctores signa relinquendi, & deserendi castra, non uni aut alteri militi, sed universis exercitibus, palam in concione audiuntur. adeo quicquid tribunus plebis loquitur; etsi prodenda patria, dissolvendaque reipublicæ est, assuetis æqui audire: & dulcedine potestatis ejus capti, quælibet sub ea scelera latere sinitis. Reliquum est, ut quæ hic vociferantur, ea in castris & apud milites agant; & exercitus corrumpant, ducibusque parere non patiantur. quoniam ea demum Romæ libertas est, non senatus, non magistratus, non leges, non mores majorum, non instituta Patrum, non disciplinam vereri militiæ. Par jam etiam in concionibus erat Appius tribunis plebis, quum subito, unde minime quis crederet, accepta calamitas apud Veios, & superiorem Appium in causſa, & concordiam ordinum majorem ardoremque ad obsidendos pertinacius Veios fecit. Nam quum agger promotus ad urbem, vineæque tantum non jam injunctæ mœnibus essent; dum opera interdiu fiunt intentius, quam nocte custodiuntur; patefacta repente porta, ingens multitudo, facibus maxime armata, ignes conjecit. horæque momento simul aggerem ac vineas, tam longi temporis opus, incendium hausit: multique ibi mortales nequicquam opem ferentes, ferro ignique absumpti sunt. Quod ubi Romam est nunciatum, mœstitiam omnibus, senatui curam metumque injecit, ne tum vero sustineri nec in urbe seditio, nec in castris posset, & tribuni plebis velut ab se victæ reip. insultarent: quum repentè, quibus census equester erat, equi publici non erant assignati, consilio prius inter sese habito, senatum adeunt; factaque dicendi potestate, *equis se suis stipendia facturos* promittunt. Quibus quum amplissimis verbis gratiæ ab senatu actæ essent, famaque ea forum atque urbem pervasisset, subito ad curiam concursus fit plebis. Pedestris ordinis se ajunt nunc esse, operamque reipublicæ extra ordinem polliceri; seu Veios, seu quo alio ducere velint. si Veios ducti sint, negant se inde prius quam capta urbe hostium, redituros esse. Tum 7

vero jam ſuperfundenti ſe lætitiæ vix temperatum eſt. non enim ſicut equites, dato magiſtratibus negotio, laudari juſſi; neque aut in curiam vocati, quibus reſponſum daretur, aut limine curiæ continebatur ſenatus: ſed pro ſe quiſque ex ſuperiore loco ad multitudinem in comitio ſtantem, voce manibuſque ſignificare publicam lætitiam. Beatam urbem Romanam & invictam, & æternam illa concordia dicere: laudare equites, laudare plebem: diem ipſum laudibus ferre: victam eſſe fateri comitatem benignitatemque ſenatus. Certatim Patribus plebique manare gaudio lacrimæ; donec revocatis in curiam Patribus, ſenatuſconſultum factum eſt, *Ut tribuni militares concione advocata peditibus equitibuſque gratias agerent: memorem pietatis eorum erga patriam dicerent ſenatum fore. placere autem omnibus his voluntariam extra ordinem profeſſis militiam ære procedere.* & equiti certus numerus æris eſt aſſignatus. [b] Tum primum equis merere equites cœperunt. Voluntarius ductus exercitus Veios, non amiſſa modo reſtituit opera, ſed nova etiam inſtituit. ab urbe commeatus intentiore quam antea ſubvehi cura;
8 ne quid tam bene merito exercitui ad uſum deeſſet. Inſequens annus tribunos militum conſulari poteſtate habuit, C. Servilium Ahalam tertium, Q. Servilium, L. Virginium, Q. Sulpicium, A. Manlium iterum, Manium Sergium iterum. his tribunis dum cura omnium in Veiens bellum intenta eſt, neglectum Anxuri præſidium vacationibus militum, & Volſcos mercatores vulgo

b *Tum primum equis merere equites cœperunt.*] Epitome: *Equites tum primum equis ſuis merere cœperunt.* Non tamen hinc Livio inferendum *τὸ ſuis*: qui ſubtilius ante negat equites *equo meruiſſe*, id eſt, accepiſſe ſtipendium militiæ cauſſa, ut nec pedites accipiebant. Equum liberalitate reipublicæ habebant atque alebant, ſed eo gratis militabant: equum publicum habebant, ſed non ſtipendium militiæ: id nunc, ut & pediti, adjectum. Livius proprie deſignat, qui equeſtris eſſent ordinis: & ſub illis comprehendit alios, qui ſuo equo merebant, ac tantummodo militiæ anno accipiebant & ſumptum alendi equi & ſtipendium. Auctor epitomes appellat, quibus non erat aſſignatus publicus equus, & ſub illis dat intelligendum, quid etiam contigerit illis, qui equum publicum habebant. Livius ait tum primum *equis equites*, puta & illos, qui publicum haberent, & qui ſuo militabant, *meruiſſe*, id eſt ſtipendium accepiſſe.

Digitized by Google

vulgo receptando, [c] proditis repentè portarum custodibus oppressum est. minus militum periit, quia præter ægros lixarum in modum omnes per agros vicinasque urbes negotiabantur. Nec Veiis melius gesta res, quod tum caput omnium curarum publicarum erat. nam & duces Romani plus inter se irarum, quam adversus hostes animi habuerunt: & auctum est bellum adventu repentino Capenatium atque Faliscorum. Hi duo Etruriæ populi, quia proximi regione erant, devictis Veiis, bello quoque Romano se proximos fore credentes: Falisci propria etiam caussa infesti, quod Fidenati bello se jam antea immiscuerant, per legatos ultro citroque missos jurejurando inter se obligati, cum exercitibus nec opinato ad Veios accessere. Forte ea regione, qua Manius Sergius tribunus militum præerat, castra adorti sunt: ingentemque terrorem intulêre: quia Etruriam omnem excitam sedibus magna mole adesse Romani crediderant. eadem opinio Veientes in urbe concitavit. Ita ancipiti prælio castra oppugnabantur, concursantesque, quum huc atque illuc signa transferrent, nec Veientem satis cohibere intra munitiones, nec suis munimentis arcere jam vim, ac tueri se ab exteriore poterant hoste. una spes erat, si ex majoribus castris subveniretur, ut diversæ legiones, aliæ adversus Capenatem ac Faliscum, aliæ contra eruptionem oppidanorum pugnarent. Sed castris præerat Virginius, privatim Sergio invisus infestusque. is quum pleraque castella oppugnata, superatas munitiones, utrimque invehi hostem nunciaretur, in armis milites tenuit: si opus foret auxilio, collegam dictatorem ad se missurum. Hujus arrogantiam pertinacia alterius æquabat; qui ne quam opem ab inimico videretur

cepisse. Florus *equis suis meruisse*, id est, stipendio accepto militasse, qui suum haberent.

c *Proditis repente portarum custodibus.*] Non capio hos custodes *repente proditos*. Vtrum *rò repente* conjungendum cum illis, *oppressum est*: an mavis: *oppressis repente portarum custodibus proditum est*. Puta hostibus Volscis. Vt l. 4. D. ad leg. Iul. Majest. *cujusve dolo malo exercitus populi Romani in insidias deductus hostibusve proditus erit.*

d Quum

tur petiſſe, vinci ab hoſte quam vincere per civem maluit. Diu in medio cæſi milites, poſtremo, deſertis munitionibus perpauci in majora caſtra: pars maxima atque ipſe Sergius Romam pertenderunt, ubi quum omnem culpam in collegam inclinaret, acciri Virginium ex caſtris, interea præeſſe legatos placuit. Acta deinde in ſenatu res eſt, certatumque inter collegas maledictis. pauci reipublicæ, huic atque illi, ut quoſque ſtudium privatim aut gratia occupaverunt, adſunt. Primores Patrum, ſive culpa, ſive infelicitate imperatorum tam ignominioſa clades accepta eſſet, cenſuere, Non exſpectandum juſtum tempus comitiorum; ſed extemplo novos tribunos militum creandos eſſe, qui Calendis Octob. magiſtratum occiperent. In quam ſententiam quum pedibus iretur, cæteri tribuni militum nihil contradicere. at enimvero Sergius Virginiuſque, propter quos pœnitere magiſtratuum ejus anni ſenatum apparebat; primo deprecari ignominiam, deinde intercedere ſenatuſconſulto: negare, Se ante Idus Decembres, ſolennem ineundis magiſtratibus diem, honore abituros eſſe. Inter hæc tribuni plebis, quum in concordia hominum ſecundiſque rebus civitatis inviti ſilentium tenuiſſent, feroces repentè, minari tribunis militum, niſi in auctoritate ſenatus eſſent, ſe in vincula eos duci juſſuros eſſe. Tum C. Servilius Ahala tribunus militum: *Quod ad vos attinet, tribuni plebis, minaſque veſtras, ne ego libenter experirer quam non plus in his juris* [d] *quam in vobis animi eſſet. Sed nefas eſt tendere adverſus auctoritatem ſenatus. proinde & vos deſinite inter noſtra certamina locum injuriæ quærere:* &

d *Quam in vobis animi eſſet.*] Non ſe plane percipere horum ſenſum fatetur Glareanus. nam *τὸ bis* refert ad tribunos militum, Sergium Virginiumque: quod mihi videtur ad *minas* referendum. Cum vos, inquit, reſpicio & minas veſtras, cupio magiſtratum non deponere & palam facere, nec jus vobis eſſe talia minandi, nec animum aut audaciam faciendi quod minamini. Quidam libri, *nobis*. Et hoc forte commodius. Oſtenderem in nobis eſſe plus aut tantundem animi ad contemnendas veſtras minas quam in ipſis illis veſtris minis eſt juris & æquitatis: tam nos conſtantes & imperterritos eſſe ad obtinendum

Digitized by Google

& collega aut facient quod censet senatus, aut, si pertinacius tendent, dictatorem extemplo dicam, qui eos abire magistratu cogat. Quum omnium assensu comprobata oratio esset, gauderentque Patres, sine tribuniciæ potestatis terriculis inventam esse aliam vim majorem ad coërcendos magistratus, victi consensu omnium comitia tribunorum habuere, qui Calendis Octob. magistratum occiperent: seque eam ante diem magistratu abdicavêre. L. Valerio Potitô quartum, [1] M. Furio Camillo, Manio Æmilio Mamercino tertium, Cn. Cornelio Cossô iterum, Cæsone Fabio Ambusto, L. Julio Iulo, tribunis militum consulari potestate, multa domi militiæque gesta. nam & bellum multiplex fuit eodem tempore, & ad Veios, & ad Capenam, & ad Falerios, & in Volscis, ut Anxur ab hostibus recuperaretur. & Romæ simul delectu, simul tributo conferendo, laboratum est: & de tribunis plebis cooptandis contentio fuit: & haud parvum motum duo judicia eorum, qui paulo antè consulari potestate fuerant, excivere. Omnium primum tribunis militum fuit, delectum haberi; nec juniores modo conscripti, sed seniores etiam coacti nomina dare, ut urbis custodiam agerent. Quantum autem augebatur militum numerus, tanto majore pecunia in stipendium opus erat: eaque tributo conferebatur, invitis conferentibus qui domi remanebant, quia tuentibus urbem opera quoque militari laborandum serviendumque reipublicæ erat. Hæc per se gravia, indigniora ut viderentur, tribuni plebis seditiosis concionibus faciebant; ideo æra militibus constituta esse arguendo, ut plebis partem militia, partem tributo conficerent. [2] *Unum bellum annum jam tertium*

tinendum magistratum à populo Romano mandatum, quam vestræ minæ ac denuntiationes injustæ sunt.

VARIORUM.

1 *M. Furio Camillo iterum.*] Tolle vocem, *iterum*. hic enim est primus tribunatus Camilli Dictatoris. *Sigonius.*

2 *Unum bellum annum jam tertium trahi.*] *Annum quintum* emendandum esse censet Glareanus, quia quinto ante anno Veii obsideri cœpti sint. Non intelligit autem tribunos plebis, quorum hæc oratio est, non habere rationem ejus

tertium trahi, & consulto male geri, ut diutius gerant: in quatuor deinde bella uno delectu exercitus scriptos, & pueros quoque ac senes extractos. Jam non aestatis nec hiemis discrimen esse, nullas quies umquam miserae plebi fit: qua nunc etiam vectigalis ad ultimum facta sit, ut quum confecta labore, vulneribus, postremo aetate corpora retulerint, incultaque omnia diutino dominorum desiderio domi invenerint, tributum ex affecta re familiari pendant: aeraque militaria, velut fœnore accepta, multiplicia reipubl. reddant. Inter delectum tributumque & occupatos animos majorum rerum curis, comitiis tribunorum plebis numerus expleri nequivit. Pugnatum inde, in loca vacua ut patricii cooptarentur. postquam obtineri non poterat, tamen labefactandæ legis Treboniæ causa effectum est, ut cooptarentur tribuni plebis C. Lacerius & M. Acutius, haud dubiè patriciorum opibus. Fors ita tulit ut eo anno Trib. pleb. C. Trebonius esset, qui nomini ac familiæ debitum præstare videretur Treboniæ legis patrocinium. [3] is quod petissent Patres quidam, primo incepto repulsi, tamen tribunos militum expugnasse vociferans, *legem Treboniam sublatam, & cooptatos tribunos plebis non suffragiis populi, sed imperio patriciorum: & eo devolvi rem, ut aut patricii, aut patriciorum assecla habendi tribuni plebis sint. Eripi sacratas leges, extorqueri tribuniciam potestatem. id fraude patriciorum, scelere ac proditione collegarum factum arguere.* Quum arderent invidia, non Patres modo, sed etiam tribuni plebis, cooptati pariter, & qui cooptaverant; tum ex collegio tres, P. Curatius, M. Metilius, & M. Minucius, trepidi rerum suarum, in Sergium Virginiumque prioris anni tribunos militares incurrunt: in eos ab se iram plebis invidiamque die dicta avertunt. Quibus delectus, quibus tributum, quibus diutina militia, longinquitasque belli sit gravis, qui clade accepta ad Veios doleant, quia missis liberis, fratribus,

ejus anni, verum anni ante tertii, quo primum Veiorum obsidendorum causa, hibernacula facta sunt, quod plebs indignissimè tulit: itaque ab eo anno trahi bellum inquiunt. *Sigonius.*

3 *Is quod petissent patres.*] Pendet oratio

bus, propinquis, affinibus, lugubres domos habeant; iis publici privatique doloris exequendi, jus potestatemque ex duobus noxiis capitibus datam, ab se memorant. *Omnium namque malorum in Sergio Virginioque caussas esse: nec id accusatorem magis arguere, quam fateri reos: qui noxii ambo, alter in alterum caussam conferant, fugam Sergii Virginius, Sergium seditionem increpans Virginii. Quorum adeo incredibilem amentiam fuisse, ut multo verisimilius sit compacto eam rem & communi fraude patriciorum actam. Ab his & prius datum locum Veientibus ad incendenda opera, belli trahendi caussa: & nunc proditum exercitum; tradita Faliscis Romana castra. Omnia fieri, ut conseneſcat ad Veios juventus: nec de agris; nec de aliis commodis plebis ferre ad populum tribuni, frequentiaque urbana celebrare actiones & resistere conspirationi patriciorum possint. Præjudicium jam de reis & ab senatu, & à populo Romano, & ab ipsorum collegis factum esse. num & [a] senatusconsulto eos ab republ. remotos esse, & recusantes abdicare se magistratu, dictatoris metu ab collegis coërcitos esse: & populum Romanum tribunos creasse, qui non Idibus Decembribus die solenni, sed extemplo Calend. Octob. magistratum occiperent: quia stare diutius respubl. his manentibus in magistratu non posset. Et tamen eos tot judiciis confossos prædamnatosque venire ad populi judicium: & existimare defunctos se esse; satisque pœnarum dedisse, quod duobus mensibus citius privati facti sint. Neque intelligere, nocendi sibi diutius tum potestatem ereptam esse, non pœnam irrogatam; quippe & collegis abrogatum imperium, qui certè*

oratio à *Vociferans*, usque ad *Arguere*: est autem *Vociferans arguebat*. Sigonius.

GRONOVII.

a *Senatusconsulto eos ab republica remotos esse.*] Cæsar 3. Civ. *de quibus rebus Servilius consul ad senatum retulit, senatusque Cælium ab republica removendum censuit. Hoc decreto eum consul senatu prohibuit, & concionari conantem de Rostris deduxit.* Vellejus de eodem: *in urbe seditionem movens, primo summotus à republica, mox consularibus armis, auctore senatu, circa Thurios oppressus est.* Suetonius Iulio: *Cæsar Prætor Cæcilio Metello trib. pl. turbulentissimas leges adversus collegarum intercessionem ferenti auctorem propugnatoremque se pertinacissime præstitit, donec ambo administratione reipubl. decreto Patrum summoverentur.* Hoc ipsum est, quod Suetonius in eodem Iulio sic describit: *bello vindicaturus, si quid de tribunis plebis intercedentibus pro se gravius à senatu constitutum esset.* Et, *Cum ergo sublatam tribunorum intercessionem, ipsosque urbe cessisse*

certè nihil deliquissent. Illos repeterent animos Quirites, quos recenti clade accepta habuissent, quum fuga trepidum, plenum vulnerum [b] *ac pavore incidentem portis exercitum viderint; non fortunam, aut quemquam Deorum, sed hos duces accusantem. Pro certo se habere, neminem in concione stare, qui illo die non caput, domum, fortunasque L. Virginii ac M' Sergii sit exceratus, detestatusque. Minimè convenire, quibus iratos quisque Deos precatus sit,* [c] *in iis sua potestate, quum liceat & oporteat, non uti. Nunquam Deos ipsos admovere nocentibus manus. satis*
12 *esse, si occasione ulciscendi læsos arment.* His orationibus incitata plebs denis millibus æris gravis reos condemnat; nequicquam Sergio Martem communem bellique fortunam accusante: Virginio deprecante, Ne infelicior domi, quam militiæ esset. In hos versa ira populi, cooptationis tribunorum, fraudisque contra legem Treboniam factæ, memoriam obscuram fecit. Victores tribuni ut præsentem mercedem judicii plebes haberet, legem agrariam promulgant, tributumque conferri prohibent: quum tot exercitibus stipendio opus esset, [d] resque militiæ ita prosperè gererentur, ut nullo bello veniretur ad exitum spei. namque Veiis castra, quæ amissa erant, recuperata castellis præsidiisque firmantur. Præerant tribuni militum M' Æmilius, & Cæso Fabius. A M. Furio in Falisci, & Cn. Cornelio in Capenate agro hostes nulli extra mœnia inventi: prædæ actæ incendiisque villarum ac frugum vastati fines: oppida nec oppugnata, nec obsessa sunt. At in Volscis depopulato agro Anxur nequic-

cessisse nuntiatum. Ex hoc more interpretantur invidiosè tribuni sc. de comitiis maturius habendis.

b *Ac pavore incedentem portis.*] Sic quidem libri: sed suspicari possis: *plenum vulneris ac pavoris incidentem portis.*

c *In iis sua potestate, quum liceat & oporteat, non uti.*] Sine dubio improbum quod adfert Sigonius, *summa potestate*: ut monuimus Observat. in Eccles. cap. 10. Livius lib. 38. *prætori non intercedere tribunos, quo minus sua potestate utatur.*

d *Resque militiæ ita prospere.*] Scribe: *militia.* Statimque: *veniretur ad exitum spei*, non *rei*, quod molesta satis vocabuli repetitione in tam vicino Rhenanus fecit. Vindicat alterum Livius ipse supra: *quamvis sera spei exitum exspectare.* Lib. 9. *brevi ad spem exitus respondit.* Lib. 21. *Annibal quum plurimum in celando incepto ad effectum spei habuisset.*

VARIO-

Digitized by Google

nequicquam oppugnatum, loco alto ſitum, & poſtquam vis irrita erat, vallo foſſaque obſideri cœptum. Valerio Potito Volſci provincia evenerat. Hoc ſtatu militarium rerum, ſeditio inteſtina majore mole coorta, quam bella tractabantur. & quum tributum conferri per tribunos non poſſet, nec ſtipendium imperatoribus mitteretur, utraque militaria flagitaret miles; haud procul erat, quin caſtra quoque urbanæ ſeditionis contagione turbarentur. Inter has iras plebis in Patres, quum tribuni plebis nunc illud tempus eſſe dicerent ſtabiliendæ libertatis, & ab Sergiis Virginiiſque ad plebeios viros fortes ac ſtrenuos transferendi ſummi honoris: non tamen ultra proceſſum eſt, quam ut unus ex plebe, uſurpandi juris cauſſa, P. Licinius Calvus tribunus militum conſulari poteſtate crearetur: cæteri patricii creati P. Mænius, L. Titinius, P. Mælius, L. Furius Medullinus, L. Publilius Volſcus. Ita plebes mirabatur ſe tantam rem obtinuiſſe, non is modo qui creatus erat; vir nullis antè honoribus uſus, [1] vetus tantum ſenator, & ætate jam gravis. Nec ſatis conſtat, cur primus ac potiſſimus ad novum delibandum honorem ſit habitus. [2] Alii Cn. Cornelii fratris, qui tribunus militum priore anno fuerat, triplexque ſtipendium equitibus dederat, gratia extractum ad tantum honorem credunt. alii

VARIORUM.

1 *Vetus tantum ſenator.*] Non meminit Livius uſpiam ubi primum ſenatores ex plebe accepti fuerint: at meminit Dionyſ. lib. 7. qui anno ab Vrbe condita 263. primum ex plebe factos ſcribit. Cornelio autem fratrem non alio modo intelligimus Licinium, quam quod patrum ac plebis poſt Decemviros connubia promiſcua ſunt facta. *Glareanus.*

2 *Alii Cn. Cornelii fratris.*] *P. Licinius* ex plebe vir, non erat frater *Cn Cornelii* patricii ex eadem matre, quod eadem nupſiſſet primum plebeio, poſt patricio, poſt communicata plebis & patrum connubia, ut tradit Glareanus. Quî enim potuit *P. Licinius*, jam extrema ſenectute vir ex eadem matre naſci, quo *Cn. Cornelius*, poſtquam plebi patriciorum ſunt impertita connubia; cum hoc niſi annos ante XLV. conceſſum ſit. Verum frater erat *P. Licinii Cn. Cornelius*, ita ut ex iiſdem parentibus natus eſſet ille quidem, ſed in *Corneliam* gentem eſſet adoptatus; adeo ut modo *Cn. Cornelius Coſſus*, modò *Licinius Coſſus* diceretur: perinde atque M. *Brutus*, M. etiam *Brutus Capio* dicebatur, quod à Cæpione adoptatus eſſet. *Sigonius.*

alii orationem ipsum tempestivam de concordia ordinum, Patribus plebique gratam habuisse. Hac victoria comitiorum exultantes tribuni plebis, quod maxime rempubl. impediebat, de tributo remiserunt. collatum
13 obedienter missumque ad exercitum est. Anxur in Volscis brevi receptum est, neglectis die festo custodiis urbis. Insignis annus hieme gelida ac nivosa fuit: adeo ut viæ clausæ, Tiberis innavigabilis fuerit. Annona ex antè convecta copia nihil mutavit. Et quia P. Licinius, ut ceperat haud tumultuosè magistratum majore gaudio plebis, quam indignatione Patrum, ita etiam gessit; dulcedo invasit proximis comitiis tribunorum militum plebeios creandi. Unus M. Veturius ex patriciis candidatis locum tenuit. plebeios alios tribunos militum consulari potestate omnes ferè centuriæ dixere, M. Pomponium, C. Duilium, Voleronem Publilium, Cn. Genutium, L. Atilium. Tristem hiemem, sive ex intemperie cœli, raptim mutatione in contrarium facta, sive alia qua de causa, [3] gravis pestilensque omnibus animalibus æstas excepit. cujus insanabili pernicie quando [4] nec causa nec finis inveniebatur, [5] libri Sibyllini ex senatusconsulto aditi sunt. Duumviri sacris faciundis, [6] lectisternio tunc primum in urbe Romana facto, per dies octo Apollinem, Latonamque & Dianam, Herculem, Mercu-

3 *Gravis pestilensque omnibus animalib. æstas.*] Sub Licinii magistratu priore anno gelidam hiemem describserat Livius: nunc hoc anno sequente, quo quatuor plebeii tribuni cum uno patricio fuere, tristem hiemem ac gravem fuisse ait; quæ descriptio hiemis ac æstatis duorum annorum benè perpendenda est, propter sequentia. *Glarean.*

4 *Nec causa nec finis inveniebatur.*] Vox *causa* ex linea superiore per incuriam huc delata est. Legendum: *nec curatio nec finis.* Vel, *nec remedium nec finis.* Quæ verba hinc sumpsisse videtur epitomistes in re alia: *Cujus remedium & finis per novam religionem quæretur.* Vt ut sit, ejiciendum hinc τὸ *causa.* Tan. Faber.

5 *Libri Sibyllini.*] Quos Tarquinio regi oblatos, Romani summa religione ac observantia colebant, & ab aliis quam duumviris primum; deinde x. viris; postremo xv. viris aspici aut legi, nefas erat, ut Lactantius tradit. *Godelevæus.*

6 *Lectisternio tum primum facto.*] *Lectisternium* ritus supplicandi diis Romæ frequentissimus; cum videlicet stratis in templo lectis, numina sibi propitia rebus gerendis exposcerent, vel averruncandæ pestilentiæ opem ferrent. *Godelev.*

7 Per

Mercurium atque Neptunum, tribus, quam ampliſſimè tum apparari poterat, ſtratis lectis placavêre. Privatim quoque id ſacrum celebratum eſt. tota urbe patentibus januis, promiſcuoque uſu rerum omnium in propatulo poſito, notos ignotoſque paſſim advenas in hoſpitium ductos fecerunt: & cum inimicis quoque benignè ac comiter ſermones habitos, jurgiis ac litibus temperatum. Vinctis quoque dempta in eos dies vincula: religioni deinde fuiſſe, quibus eam opem Dii tuliſſent, vinciri. Interim ad Veios terror multiplex fuit; tribus in unum bellis collatis. namque eodem quo antea modo, circa munimenta, quum repente Capenates Faliſcique ſubſidio veniſſent, adverſus tres exercitus ancipiti prælio pugnatum eſt. Ante omnia adjuvit memoria damnationis Sergii & Virginii. itaque majoribus caſtris, unde antea ceſſatum fuerat, brevi ſpatio circumductæ copiæ, Capenates in vallum Romanum verſos ab tergo aggrediuntur. Inde pugna cœpta & Faliſcis intulit terrorem, trepidanteſque eruptio ex caſtris opportunè facta avertit. repulſos deinde inſecuti victores, ingentem ediderunt cædem. Nec ita multo poſt jam palantes, veluti forte oblati, populatores Capenatis agri, reliquias pugnæ abſumpſere: & Veientium refugientes in urbem, multi antè portas cæſi, dum præ metu, ne ſimul Romanus irrumperet, objectis foribus extremos ſuorum excluſere. Hæc eo anno acta. Et jam comitia tribunorum 14
militum aderant, quorum prope major Patribus quam belli cura erat: quippe non communicatum modo cum plebe, ſed prope amiſſum cernentibus ſummum imperium. Itaque clariſſimis viris ex compoſito præparatis ad petendum, quos prætereundi verecundiam crederent fore; nihilominus ipſi, perinde ac ſi omnes candidati eſſent, cuncta experientes, non homines modo, ſed Deos etiam excipiebant; in religionem vertentes comitia biennio habita: priore anno intolerandam hiemem, prodigiiſque divinis ſimilem coortam: proximo non

Digitized by Google

prodigia, sed jam eventus, pestilentiam agris urbique illatam, haud dubia ira Deûm. quos pestis ejus arcendæ caussa placandos esse, in libris Fatalibus inventum sit. Comitiis, auspicato quæ fierent, indignum Diis visum honores vulgari, discriminaque gentium confundi. Præterquam majestate petentium, religione etiam attoniti homines, patricios omnes, partem magnam honoratissimum quemque, tribunos militum consulari potestate creavere, L. Valerium Potitum quintum, M. Valerium Maximum, M. Furium Camillum iterum, L. Furium Medullinum tertium, Q. Servilium Fidenatem iterum, Q. Sulpicium Camerinum iterum. His tribunis ad Veios nihil admodum memorabile actum est. tota vis in populationibus fuit. Duo summi imperatores, Potitus à Faleriis, Camillus à Capena prædas ingentes egêre; nulla incolumi relicta re, cui ferro aut igni noceri posset. Prodigia interim multa nunciari; quorum pleraque, & quia singuli auctores erant, parum credita spretaque: & quia hostibus Etruscis, [7] per quos ea procurarent, aruspices non erant. in unum omnium curæ versæ sunt, quod lacus in Albano nemore sine ullis cœlestibus aquis, caussave qua alia, quæ rem miraculo eximeret, in altitudinem insolitam crevit. Quidnam eo Dii portenderent prodigio, missi scisitatum oratores ad Delphicum oraculum: sed propior interpres fatis oblatus senior quidam Veiens, qui inter cavillantes in stationibus ac custodiis milites Romanos Etruscosque, vaticinantis in modum cecinit, *Priusquam ex lacu Albano aqua emissa foret, numquam potiturum Veios Romanum.* Quod primo velut temerè jactum sperni, agitari deinde sermonibus cœptum est; donec unus ex statione Romana percunctatus proximum oppidanorum (jam per longinquitatem belli commercio

7 *Per quos ea procurarent.*] Sic & Cic. lib. 2. de Legib. Est autem *procuratio*, sacrificium, quod fit ad depulsionem & expiationem monstrorum & portentorum; & ea gratia *rem divinam facere*, est monstra procurare. Turneb. in loc. Cic. allegatum. *Godeleveus.*

8 *Latio*

mercio sermonum facto) quisnam is esset, qui per ambages de lacu Albano jaceret; postquam audivit aruspicem esse, vir haud intacti religione animi, caussatus, de privati portenti procuratione, si operæ illi esset, consulere velle, ad colloquium vatem elicuit. Quumque progressi ambo à suis longius essent inermes, sine ullo metu; prævalens juvenis Romanus senem infirmum in conspectu omnium raptum, nequicquam tumultuantibus Etruscis, ad suos transtulit. qui quum perductus ad imperatorem, inde Romam ad senatum missus esset, sciscitantibus quidnam id esset, quod de lacu Albano docuisset; respondit, *Profecto iratos Deos Veienti populo illo fuisse die, quo sibi eam mentem objecissent, ut excidium patriæ fatale proderet. Itaque quæ tum cecinerit divino spiritu instinctus, ea se nec, ut indicta sint, revocare posse; & tacendo forsitan quæ Dii immortales vulgari velint, haud minus quam celanda effando, nefas contrahi. Sic igitur libris fatalibus, sic disciplina Etrusca traditum esse, ut quando aqua Albana abundasset, tum, si eam Romanus ritè emisisset, victoriam de Veientibus dari. antequam id fiat, Deos mœnia Veientium deserturos non esse.* Exsequebatur inde quæ solennis derivatio esset. Sed auctorem levem, nec satis fidum super tanta re Patres rati, decrevere legatos sortesque oraculi Pythici exspectandas. Priusquam à Delphis oratores redirent, Albanive prodigii piacula invenirentur, novi tribuni militum consulari potestate, L. Julius Iulus, L. Furius Medullinus quartum, L. Sergius Fidenas, A. Postumius Regillensis, P. Cornelius Maluginensis, A. Manlius, magistratum inierunt. Eo anno Tarquinienses, novi hostes exorti, quia multis simul bellis, Volscorum ad Anxur, ubi præsidium obsidebatur, Æquorum ad Lavicos, qui Romanam ibi coloniam oppugnabant, ad hoc Veienti quoque & Falisco, & Capenati bello occupatos videbant Romanos, nec intra muros quietiora negotia esse certaminibus Patrum ac plebis; inter hæc locum injuriæ rati esse; prædatum in agrum Romanum cohortes expedi- 16

tas mittunt. aut enim passuros inultam eam injuriam Romanos, ne novo bello se onerarent: aut exiguo, eoque parum valido exercitu, persecuturos. Romanis indignitas major quam cura populationis Tarquiniensium fuit. eo nec magno conatu suscepta, nec in longum dilata res est. A. Postumius, & L. Julius non justo delectu (etenim ab tribunis plebis impediebantur) sed prope voluntariorum, quos adhortando incitaverant, coacta manu per agrum Cæretem obliquis tramitibus egressi, redeuntes à populationibus gravesque præda Tarquinienses oppressere. multos mortales obtruncant, omnes exuunt impedimentis: & receptis agrorum suorum spoliis, Romam revertuntur. Biduum ad recognoscendas res datum dominis: tertio incognita (erant autem ea pleraque hostium ipsorum) sub hasta venière; quodque inde redactum, militibus est divisum. Cætera bella, maximeque Veiens, incerti exitus erant. Jamque Romani, desperata ope humana, fata & Deos spectabant, quum legati ab Delphis venerunt; sortem oraculi afferentes, congruentem responso captivitatis. *Romane, aquam Albanam cave lacu contineri, cave in mare manare suo flumine sinas. emissam per agros rigabis, dissipatamque rivis extingues. Tum tu insiste audax hostium muris; memor quam per tot annos obsides urbem, ex ea tibi his, quæ nunc panduntur, fatis victoriam datam. Bello perfecto, donum amplum victor ad mea templa portato: sacraque patria, quorum omissa cura est,* 17 *instaurata, ut assolet, facito.* Ingens inde haberi captivus vates cœptus, eumque adhibere tribuni militum Cornelius Postumiusque ad prodigii Albani procurationem ac Deos rite placandos cœpere. Inventumque tandem est, ubi neglectas cærimonias, intermissumve solenne Dii arguerent, nihil profecto aliud esse, quam magistratus vitio creatos, [8] Latinas, sacrumque in Albano monte non rite concepisse. Unam expiationem eorum esse, ut tribu-

8 *Latinas sacrumque in Albano.*] Fuerunt autem institutæ à Superbo regе, ea de causa, ut quemadmodum Latini rerum publicarum causa ad lucum Feren-

Digitized by Google

tribuni militum abdicarent se magistratu: auspicia de integro repeterentur, & interregnum iniretur. Ea ita facta sunt ex senatusconsulto. Interreges tres deinceps fuere, L. Valerius, Q. Servilius Fidenas, M. Furius Camillus. Numquam desitum interim turbari, comitia interpellantibus tribunis plebis, donec conveniisset prius, *ut major pars tribunorum militum ex plebe crearetur.* Quæ dum aguntur, concilia Etruriæ ad fanum Volumnæ habita. postulantibusque Capenatibus ac Falisci, ut Veios communi animo consilioque omnes Etruriæ populi ex obsidione eriperent, responsum est: *antea se id Veientibus negasse, quia unde consilium non petissent super tanta re, auxilium petere non deberent. nunc jam pro se fortunam suam illis negare. maxime in ea parte Etruriæ gentem inusitatam, novos accolas Gallos esse, cum quibus nec pax satis fida, nec bellum pro certo sit: sanguini tamen nominique & præsentibus periculis consanguineorum id dari, ut si qui juventutis suæ* [a] *voluntate ad id bellum eant, non impediant.* Eum magnum advenisse hostium numerum, fama Romæ erat. eoque mitescere discordiæ intestinæ metu communi, ut fit, cœptæ. Haud 18
invitis Patribus [9] Licinium Calvum prærogativa tribunum militum non petentem creant, moderationis expertæ in priore magistratu virum, cæterum jam tum exactæ ætatis: omnesque deinceps ex collegio ejusdem anni refici apparebat, L. Titinium, P. Mænium, P. Mælium,

Ferentinæ convenirent, sic sacrorum gratia in montem Albanum cogerentur. *Gedelev.*

9 *P. Licinium Calvum prærogativa trib. mil.*] Legend. *prærogativæ.* Nam quæ primæ tribus suffragium inibant, *prærogativæ* dicebantur, quod primæ rogarentur quos vellent Consules fieri; secundæ *jure vocatæ*, quod in his sequente populo, ut sæpe contigit, prærogativarum voluntatem jure omnia complerentur, ut scribit Pædianus in 2. Verr. Erat autem una juniorum prærogativa; altera seniorũ. Prærogativæ autem sorte educebantur. *Sig.*

GRONOVII.

a *Voluntarii ad id bellum eant.*] Ex Mss. & ed. Campani testituimus: *voluntate.* Et sic sæpe Livius. Lib. 2. *Per metum potius quam postmodum voluntate consuluisse.* Hoc lib. 5. *Si non voluntate mansimus in Capitolio per tot menses obsidionis.* Lib. 7. *Parum spei erat voluntate quicquam facturum.* Lib. 35. *Castella multa expugnavit, alia voluntate ad eum defecerunt.* Eodem: *Multa homines voluntate remittere.* Lib. 37. *Duo millia mistorum Macedonum Thracumque, qui*

Digitized by Google

lium, Cn. Genucium, L. Atilium, qui, priusquam [b] renunciarentur, jure vocatis tribubus, permissu interregis, P. Licinius Calvus ita verba fecit: [1] *Omen concordiæ, Quirites, rei maximè in hoc tempus utili, memoria nostri magistratus vos his comitiis petere in sequentem annum video, si collegas eosdem reficitis, etiam usu meliores factos. Me jam non eundem, sed umbram nomenque P. Licinii relictum videtis. vires corporis affectæ: sensus oculorum atque aurium hebetes, memoria labat, vigor animi obtusus. En vobis,* inquit, *juvenem,* filium tenens, *effigiem atque imaginem ejus, quem vos antea tribunum militum ex plebe primum fecistis. Hunc ego institutum disciplina mea, vicarium pro me Reipubl. do dicoque. Vosque quæso, Quirites, delatum mihi ultro honorem huic petenti, meisque pro eo adjectis precibus mandetis.* Datum id petenti patri, filiusque ejus P. Licinius tribunus militum consulari potestate, cum iis quos supra scripsimus, declaratus.

Titinius

voluntate secuti erant. Lib. 39. *Si voluntate, non vi atque armis coacti, cum exercitu essent.* Terentius Adelphis: *Quod vos jus cogit, ut voluntate impetret.*

b *Renuntiarentur, jure vocatis tribubus.*] Interpunctio Sigonii potest admitti: *Priusquam renunciarentur jure vocatis tribubus:* hac interpretatione: priusquam per interregem præconis voce pronunciarentur atque ederentur illorum nomina ad jure vocatas tribus. Cicero pro Muræna: *illo die, quo, auspicato, comitiis centuriatis, L. Muranam consulem renuntiavi.* Pro domo: *posse se, inter versa ædilitate a L. Pisone consule prætorem renuntiari.* Lib. 5. in Verr. *Cum esses prætor renunciatus, non ipsa præconis voce excitatus es, qui te toties seniorum juniorumque centuriis illo honore affici pronuntiavit, ut hoc putares aliquam reipub. partem tibi creditam?* Hunc & tot alios similiter loquentes (habes apud Brissonium) potius debuisset sequi Sigonius, quam renunciatos à jure vocatis tribubus dicere, auctore uno Pisone, qui ambigue apud A. Gellium 6, 9. *utroque pro tribu ædilem curulem renunciaverunt.* Pro quo *dicere* mavult Livius. Etsi autem & quæ sequuntur, *verba fecit*, possint conjungi, *jure vocatis tribubus:* (nam ita Cicero act. 1. in Verrem: *ipsi Hortensio, propinquis necessariisque ejus verbum nullum facit*) tamen istam distinctionem magis probo, quia sermo Licinii Calvi non tantum ad jure vocatas, sed ipsas etiam prærogativas est directus: quas oportuit utique revocari de filio, quem suo loco commendavit. Postrema verba Licinii: *delatum mihi ultro honorem huic petenti, meisque pro eo adjectis precibus mandetis:* emendo: *meis quoque pro eo adjectis precibus.*

VARIORUM.

1 *Omen concordiæ Quirites rei maxime.*] Sensus est: Vos video, Quirites, dum me collegasque meos tribunos plebis reficitis memoria priotis magistratus nostri in insequentem annum, omen concordiæ petere rei maxime in hoc tempus utili, id est, ominari concordiam anni futuri. Quod si collegas eosdem reficitis, me certè præcipere debetis. *Sigonius.*

Quo-

Titinius Genutiusque tribuni militum, profecti adversus Faliscos Capenatesque, dum bellum majore animo gerunt, quam consilio, præcipitavere in insidias. Genutius morte honesta temeritatem luens, ante signa inter primores cecidit. Titinius in editum tumulum ex multa trepidatione militibus collectis, aciem restituit: nec se tamen æquo loco hosti commisit. Plus ignominiæ erat quam cladis acceptum; quæ propè in cladem ingentem vertit; tantum inde terroris non Romæ modo, quo multiplex fama pervenerat, sed in castris quoque fuit ad Veios. Ægrè ibi miles retentus à fuga est, quum pervasisset castra rumor, ducibus exercituque cæso victorem Capenatem ac Faliscum, Etruriæque omnem juventutem haud procul inde abesse. His tumultuosiora Romæ, jam castra ad Veios oppugnari, jam partem hostium tendere ad urbem agmine infesto crediderant: concursumque in muros est, & matronarum, quas ex domo conciverat publicus pavor, obsecrationes in templis factæ: precibusque ab Diis petitum, ut exitium ab urbis tectis templisque ac Romanis mœnibus arcerent, Veiosque eum averterent terrorem, si sacra renovata rite, si procurata prodigia essent. Jam Ludi Latinæque in- 19
stauratæ erant: jam ex lacu Albano aqua emissa in agros, [a] Veiosque fata appetebant. Igitur fatalis dux ad excidium illius urbis servandæque patriæ, M. Furius Camillus dictator dictus, magistrum equitum P. Cornelium Scipionem dixit. Omnia repentè mutaverat imperator mutatus. alia spes, alius animus hominum, fortuna quoque alia urbis videri. Omnium primum in eos qui à Veiis in illo pavore fugerant, more militari animadvertit, effecitque ne hostis maximè timendus militi esset. deinde indicto delectu in diem certam, ipse interim Veios

CRONOVII.

a *Vejosque fata appetebant.*] Fuit, qui redderet, *Vejorum*. Sed scribendum, *Vejisque*. Plautus Aulular. a. 1. sc. 1. *Neque jam quo pacto celem heriles filiæ Probrum, propinqua partitudo cui appetit, Quæ comminiscî.*

Veios ad confirmandos militum animos intercurrit: inde Romam ad scribendum novum exercitum redit; nullo detrectante militiam. Peregrina etiam juventus Latini Hernicique, operam suam pollicentes, ad id bellum venere: quibus quum gratias in senatu egisset dictator, satis jam omnibus ad id bellum paratis, ludos magnos ex senatusconsulto vovit Veiis captis se facturum: ædemque Matutæ matris refectam dedicaturum, jam antè ab rege Servio Tullio dedicatam. Profectus cum exercitu ab urbe exspectatione hominum majore quam spe, in agro primum Nepesino cum Faliscis & Capenatibus signa confert. Omnia ibi summa ratione consilioque acta, fortuna etiam, ut fit, secuta est. non prælio tantum fudit hostes, sed castris quoque exuit, ingentique præda est potitus: cujus pars maxima ad quæstorem redacta est: haud ita multum militi datum. Inde ad Veios exercitus ductus, densioraque castella facta: & à procursationibus, quæ multæ temerè inter murum ac vallum fiebant, edicto, ne quis injussu pugnaret, ad opus milites traducti. Operum fuit omnium longè maximum ac laboriosissimum, cuniculus in arcem hostium agi cœptus. quod ne intermitteretur opus, neu sub terra continuus labor eosdem conficeret, in partes sex munitorum numerum divisit: senæ horæ in orbem operi attributæ sunt: nocte ac die numquam ante omissum, quam in arcem viam facerent. Dictator quum jam in manibus videret victoriam esse, urbem opulentissimam capi, tantumque prædæ fore quantum non omnibus in unum collatis antè bellis fuisset, ne quam inde aut militum iram ex malignitate prædæ partitæ, aut invidiam apud Patres ex prodiga largitione caperet, literas ad senatum misit. *Deûm immortalium benignitate, suis consiliis, & patientia militum, Veios jam fore in potestate populi Romani. quid de præda faciendum censerent?* Duæ senatum distinebant sententiæ: senis P. Licinii, quem primum dixisse à filio interrogatum ferunt, edici palam placere populo, ut qui parti-

particeps esse prædæ vellet, in castra Veios iret: altera Ap. Claudii, qui largitionem novam, prodigam, inæqualem, inconsultam arguens, si semel nefas ducerent captam ex hostibus in ærario exhausto bellis pecuniam esse, auctor erat stipendii ex ea pecunia militi numerandi, ut eo minus tributi plebes conferret. Ejus enim doni societatem sensuras æqualiter omnium domos: non avidas in direptiones manus ociosorum urbanorum prærepturas fortium bellatorum præmia esse. quum ita ferme eveniat, [b] ut segnior sit prædator, ut quisque laboris periculique præcipuam petere partem soleat. Licinius contra, suspectam & invisam semper eam pecuniam fore ajebat: caussasque criminum ad plebem seditionumque inde, ac legum novarum præbituram. *Satius igitur esse reconciliari eo dono plebis animos. exhaustis atque exinanitis tributo tot annorum succurri: & sentire prædæ fructum ex eo bello, in quo prope consenuerint. gratius id fore, lætiusque, quod quisque sua manu ex hoste captum domum retulerit, quam si multiplex alterius arbitrio accipiat. Ipsum dictatorem fugere invidiam ex eo criminaque. eo delegasse ad senatum. Senatum quoque debere rejectam rem ad se permittere plebi, ac pati habere quod cuique fors belli dederit.* Hæc tutior visa sententia est, quæ popularem senatum faceret. Edictum itaque est,

b *Vt qui segnior sit præda, fortissimus.*] Prisca lectio: *ut segnior sit prædator, ut quisque laboris periculique præcipuam petere partem soleat.* Rhenanus quum deesset in Borbet. posterius, *Vt*, conjecit: *prædator, fortissimus quisque.* At Sigonius: *ut qui segnior sit, præda, fortissimus quisque*: & id ex antiqua lectione: *ubi segnior sit prædator, fortissimus quisque.* Miram socordiam. Nusquam nos aliam quam prius editam. Sic duo Voss Helm. duo Pal. Vnus ex his solitus alioqui subscribere Sigoniano: *ubi segnior sit prædator, ut quisque laboris.* Campanus: *ut segnior sit prædator, quisquis laboris.* Quod si τὸ *fortissimus*, mera conjectura Rhenani, è codicibus esset, quid juvat nova Sigonii divinatio? Lib. 24 *fortissimus quisque pugnator esse desierat.* Tamen & viri magni: *ut qui segnior sit, prædetur, at fortissimus quisque.* Nihil est mutandum. Quæ difficultatem pariant, duo sunt: primum diversæ significationes *& Vt* repetiti: prius, finem vel eventum denotat; posterius est comparationis: deinde quod posteriorem enunciationis partem priori loco ponit Livius. Est enim sententia, ita fere evenire, ut quo magis aliquis (hoc enim est, *Vt quisque*) præcipuam laboris & periculi partem petere soleat, eo idem sit segnior prædator, minus intentus prædæ capiendæ. Lib. 7. *quum & abnuere certamen verentur, & præcipuam sortem periculi petere nollent.*

c *Sua*

Digitized by Google

est, ad prædam Veientem, quibus videretur, in castra ad dictatorem proficiscerentur. Ingens profecta multi-
21 tudo replevit castra. Tum dictator auspicato egressus, quum edixisset ut arma milites caperent, *Tuo ductu*, inquit, *Pythice Apollo, tuoque numine instinctus pergo ad delendam urbem Veios: tibique hinc decimam partem prædæ voveo. Te simul, Iuno Regina, quæ nunc Veios colis, precor, ut nos victores in nostram tuamque mox futuram urbem sequare: ubi te, dignum amplitudine tua, templum accipiat.* Hæc precatus, superante multitudine, ab omnibus locis urbem aggreditur, quo minor ab cuniculo ingruentis periculi sensus esset. Veientes ignari, se jam ab suis vatibus, jam ab externis oraculis proditos, jam in partem prædæ suæ vocatos Deos, alios votis ex urbe sua evocatos hostium templa novasque sedes spectare, seque ultimum illum diem agere; nihil minus timentes, quam subrutis cuniculo mœnibus arcem jam plenam hostium esse, in muros pro se quisque armati discurrunt. mirantes quidnam id esset, quod quum tot per dies nemo se ab stationibus Romanis movisset, tum velut repentino icti furore improvidi currerent ad muros. Inseritur huic loco fabula: immolante rege Veientium, vocem aruspicis dicentis, qui ejus hostiæ exta prosecuisset, ei victoriam dari, exauditam in cuniculo, movisse Romanos milites, ut adaperto cuniculo exta raperent, & ad dictatorem ferrent. Sed in rebus tam antiquis, si, quæ similia veri sunt, pro veris accipiantur, satis habeam. Hæc ad ostentationem scenæ gaudentis miraculis aptiora, quam ad fidem, neque affirmare, neque refellere operæ pretium est. Cuniculus delectis militibus eo tempore plenus, in æde Junonis, quæ in Veientana arce erat, armatos repentè edidit. & pars aversos in muris invadunt hostes, pars claustra portarum revellunt: pars, quum ex tectis saxa tegulæque à mulieribus ac servitiis jacerentur, inferunt ignes. Clamor omnia variis terrentium ac paventium vocibus, misto mulierum ac puerorum ploratu, com-

plet.

Digitized by Google

plet. Momento temporis dejectis ex muro undique armatis, patefactisque portis, quum alii agmine irruerent; alii desertos scanderent muros, urbs hostibus impletur, omnibus locis pugnatur. Deinde, multa jam edita cæde, senescit pugna: & dictator præcones edicere jubet, ut ab inermi abstineatur. is finis sanguinis fuit. Dedi inde inermes cœpti: & ad prædam miles permissu dictatoris discurrit. quæ quum ante oculos ejus aliquantum spe atque opinione major, majorisque pretii rerum ferretur, dicitur manus ad cœlum tollens precatus esse, *ut si cui Deorum hominumque nimia* [c] *sua fortuna populique Romani videretur, ut eam invidiam lenire* [d] *suo privato incommodo, quam minimo publico populi Romani liceret.* Convertentem se

c *Sua fortuna populi Romani.*] Quicquid hic congerat ὁ πάνυ Gruterus de suo *suus*, non probabit hanc lectionem vel Grammatices convenire præceptis. Scio l. 1. D. de popul. act. haberi: *Eam popularem actionem dicimus, quæ suum jus populi tuetur.* Sed ibi haud dubie scribendum *populo*. Hallucinatur, cum à Sigonio Modioque hoc ex Aldo receptum autumat. Non est ulla omnium veterum nobis visarum, quæ non habeat: *sua fortuna populique Romani.* Est quidem apud Sigonium: Vet. *populi Romani*: sed hoc non erat directum ab illo ad hæc verba, verum ad proxima, ubi legitur, *Romani populi*. Par illud lib. 7. *deum benignitate, felicitate tua populique Romani & res & gloria est integra.*

d *Suo privato incommodo, quam minimo publico.*] Ambiguæ scripturæ & sententiæ locus. Valerius Maximus: *ut si cui deorum nimia felicitas populi Romani videretur, ejus invidia suo aliquo incommodo satiaretur.* Eadem formula voti, quod L. Æmilius Paullus confecto Macedonico bello concepit: *deos immortales precatus est, ut si quis eorum invideret operibus ac fortuna suæ, in ipsum potius sævirent quam in rempublicam*, ut narrat Vellejus. Simile Cippi apud Nasonem lib. 15. metam. *Seu latum est, patriæ latum populoque Quirini, sive minax, mihi sit.* Hanc sententiam si admittimus, invenire possumus in verbis sic, ut vulgo, conceptis, τῷ *quam* pro *potius quam* vel *magis quam* accepto. Vt lib. 3. *C. Claudii oratio fuit precibus quam jurgio similis.* Lib. 7. *quicquid hinc vel illinc mars communis belli aufert, multiplex quam pro numero damnum est.* id est, gravius re quam numero. Lib. 10, 26. *Vt præciperetur victoria animis, triumphusque quam bellum consulibus decretum videretur.* Sic duo meliores Pall. Vulgo, *non bellum.* Lib. 23, 43. *ipsorum quam Hannibalis interesse, capta an tradita Nola potiretur.* Sic Put. Pet. melior Men. tres Pall. Lib. 28. 44. *& Carthago præmium victoria erit, quam semiruta Bruttiorum castella.* Ita Lipsius ex suo v. c. cui accedunt Put. instar omnium, Regius, Men. Pal. unus. Eodem modo particula *quam* hic abutitur Livius, haud difficili jam sententia: ut eam invidiam suo privato incommodo potius quam vel minimo etiam publico lenire & luere Furium Camillum sinerent: ut eam ipsum à republica totam privatis suis & domesticis incommodis redimere paterentur. Plutarchus tamen, ne quid dissitear, aliam accepit Livii sententiam, quam ita reddidit: εὔχομαι ταύτην ὑπὲρ

τε

prodigia, ſed jam eventus, peſtilentiam agris urbique illatam, haud dubia ira Deûm. quos peſtis ejus arcendæ cauſſa placandos eſſe, in libris Fatalibus inventum ſit. Comitiis, auſpicato quæ fierent, indignum Diis viſum honores vulgari, diſcriminaque gentium confundi. Præterquam majeſtate petentium, religione etiam attoniti homines, patricios omnes, partem magnam honoratiſſimum quemque, tribunos militum conſulari poteſtate creavere, L. Valerium Potitum quintum, M. Valerium Maximum, M. Furium Camillum iterum, L. Furium Medullinum tertium, Q. Servilium Fidenatem iterum, Q. Sulpicium Camerinum iterum. His tribunis ad Veios nihil admodum memorabile actum eſt: tota vis in populationibus fuit. Duo ſummi imperatores, Potitus à Faleriis, Camillus à Capena prædas ingentes egêre; nulla incolumi relicta re, cui ferro aut igni noceri poſſet. Prodigia interim multa nunciari; quorum pleraque, & quia ſinguli auctores erant, parum credita ſpretaque: & quia hoſtibus Etruſcis, [7] per quos ea procurarent, aruſpices non erant. in unum omnium curæ verſæ ſunt, quod lacus in Albano nemore ſine ullis cœleſtibus aquis, cauſſave qua alia, quæ rem miraculo eximeret, in altitudinem inſolitam crevit. Quidnam eo Dii portenderent prodigio, miſſi ſciſcitatum oratores ad Delphicum oraculum: ſed propior interpres fatis oblatus ſenior quidam Veiens, qui inter cavillantes in ſtationibus ac cuſtodiis milites Romanos Etruſcoſque, vaticinantis in modum cecinit, *Priuſquam ex lacu Albano aqua emiſſa foret, numquam potiturum Veiis Romanum.* Quod primo velut temerè jactum ſperni, agitari deinde ſermonibus cœptum eſt; donec unus ex ſtatione Romana percunctatus proximum oppidanorum (jam per longinquitatem belli commercio

7 *Per quos ea procurarent.*] Sic & Cic. lib. 2. de Legib. Eſt autem *procuratio*, ſacrificium, quod fit ad depulſionem & expiationem monſtrorum & portentorum; & ea gratia *rem divinam facere*, eſt monſtra procurare. Turneb. in loc. Cic. allegatum. *Gedelevaus.*

8 *Latio*

mercio ſermonum facto) quiſnam is eſſet, qui per ambages de lacu Albano jaceret; poſtquam audivit aruſpicem eſſe, vir haud intacti religione animi, cauſſatus, de privati portenti procuratione, ſi operæ illi eſſet, conſulere velle, ad colloquium vatem elicuit. Quumque progreſſi ambo à ſuis longius eſſent inermes, ſine ullo metu; prævalens juvenis Romanus ſenem infirmum in conſpectu omnium raptum, nequicquam tumultuantibus Etruſcis, ad ſuos tranſtulit. qui quum perductus ad imperatorem, inde Romam ad ſenatum miſſus eſſet, ſciſcitantibus quidnam id eſſet, quod de lacu Albano docuiſſet; reſpondit, *Profecto iratos Deos Veienti populo illa fuiſſe die, quoſibi eam mentem objeciſſent, ut excidium patriæ fatale proderet. Itaque quæ tum cecinerit divino ſpiritu inſtinctus, ea ſe nec, ut indicta ſint, revocare poſſe; & tacendo forſitan quæ Dii immortales vulgari velint, haud minus quam celanda effando, nefas contrahi. Sic igitur libris fatalibus, ſic diſciplina Etruſca traditum eſſe, ut quando aqua Albana abundaſſet, tum, ſi eam Romanus ritè emiſiſſet, victoriam de Veientibus dari. antequam id fiat, Deos mœnia Veientium deſerturos non eſſe.* Exſequebatur inde quæ ſolennis derivatio eſſet. Sed auctorem levem, nec ſatis fidum ſuper tanta re Patres rati, decrevere legatos ſorteſque oraculi Pythici exſpectandas. Priuſquam à Delphis oratores redirent, Albanive prodigii piacula invenirentur, novi tribuni militum conſulari poteſtate, L. Julius Iulus, L. Furius Medullinus quartum, L. Sergius Fidenas, A. Poſtumius Regillenſis, P. Cornelius Maluginenſis, A. Manlius, magiſtratum inierunt. Eo anno Tarquinienſes, novi hoſtes exorti, quia multis ſimul bellis, Volſcorum ad Anxur, ubi præſidium obſidebatur, Æquorum ad Lavicos, qui Romanam ibi coloniam oppugnabant, ad hoc Veienti quoque & Faliſco, & Capenati bello occupatos videbant Romanos, nec intra muros quietiora negotia eſſe certaminibus Patrum ac plebis; inter hæc locum injuriæ rati eſſe; prædatum in agrum Romanum cohortes expedi- 16

tas mittunt. aut enim paſſuros inultam eam injuriam Romanos, ne novo bello ſe onerarent: aut exiguo, eoque parum valido exercitu, perſecuturos. Romanis indignitas major quam cura populationis Tarquinienſium fuit. eo nec magno conatu ſuſcepta, nec in longum dilata res eſt. A. Poſtumius, & L. Julius non juſto delectu (etenim ab tribunis plebis impediebantur) ſed prope voluntariorum, quos adhortando incitaverant, coacta manu per agrum Cæretem obliquis tramitibus egreſſi, redeuntes à populationibus graveſque præda Tarquinienſes oppreſſere. multos mortales obtruncant, omnes exuunt impedimentis: & receptis agrorum ſuorum ſpoliis, Romam revertuntur. Biduum ad recognoſcendas res datum dominis: tertio incognita (erant autem ea pleraque hoſtium ipſorum) ſub hâſta veniêre; quodque inde redactum, militibus eſt diviſum. Cætera bella, maximeque Veiens, incerti exitus erant. Jamque Romani, deſperata ope humana, fata & Deos ſpectabant, quum legati ab Delphis venerunt; ſortem oraculi afferentes, congruentem reſponſo captivitatis. *Romane, aquam Albanam cave lacu contineri, cave in mare manare ſuo flumine ſinas. emiſſam per agros rigabis, diſſipatamque rivis extingues. Tum tu inſiſte audax hoſtium muris; memor quam per tot annos obſides urbem, ex ea tibi his, quæ nunc panduntur, fatis victoriam datam. Bello perfecto, donum amplum victor ad mea templa portato: ſacraque patria, quorum omiſſa cura eſt,* 17 *inſtaurata, ut aſſolet, facito.* Ingens inde haberi captivus vates cœptus, eumque adhibere tribuni militum Cornelius Poſtumiuſque ad prodigii Albani procurationem ac Deos rite placandos cœpere. Inventumque tandem eſt, ubi neglectas cærimonias, intermiſſumve ſolenne Dii arguerent, nihil profecto aliud eſſe, quam magiſtratus vitio creatos, [8] Latinas, ſacrumque in Albano monte non rite concepiſſe. Unam expiationem eorum eſſe, ut tribu-

8 *Latinas ſacrumque in Albano.*] Fuerunt autem inſtitutæ à Superbo regе, ea de cauſa, ut quemadmodum Latini rerum publicarum cauſa ad lucum Feren-

tribuni militum abdicarent se magistratu: auspicia de integro repeterentur, & interregnum iniretur. Ea ita facta sunt ex senatusconsulto. Interreges tres deinceps fuere, L. Valerius, Q. Servilius Fidenas, M. Furius Camillus. Numquam desitum interim turbari, comitia interpellantibus tribunis plebis, donec conveniſſet prius, *ut major pars tribunorum militum ex plebe crearetur.* Quæ dum aguntur, concilia Etruriæ ad fanum Volumnæ habita. postulantibusque Capenatibus ac Faliſcis, ut Veios communi animo consilioque omnes Etruriæ populi ex obsidione eriperent, responsum est: *antea se id Veientibus negasse, quia unde consilium non petissent super tanta re, auxilium petere non deberent. nunc jam pro se fortunam suam illis negare. maxime in ea parte Etruriæ gentem inusitatam, novos accolas Gallos esse, cum quibus nec pax satis fida, nec bellum pro certo sit: sanguini tamen nominique & præsentibus periculis consanguineorum id dari, ut si qui juventutis suæ* [a] *voluntate ad id bellum eant, non impediant.* Eum magnum advenisse hostium numerum, fama Romæ erat. eoque mitescere discordiæ intestinæ metu communi, ut fit, cœptæ. Haud 18
invitis Patribus [9] Licinium Calvum prærogativa tribunum militum non petentem creant, moderationis expertæ in priore magistratu virum, cæterum jam tum exactæ ætatis: omnesque deinceps ex collegio ejusdem anni refici apparebat, L. Titinium, P. Mænium, P. Mælium,

Ferentinæ convenirent, sic sacrorum gratia in montem Albanum cogerentur. *Gedelev.*

9 *P. Licinium Calvum prærogativa trib. mil.*] Legend. *prærogativæ.* Nam quæ primæ tribus suffragium inibant, *prærogativæ* dicebantur, quod primæ rogarentur quos vellent Consules fieri; secundæ *jure vocatæ*, quod in his sequente populo, ut sæpe contigit, prærogativarum voluntatem jure omnia complerentur, ut scribit Pædianus in 2. Verr. Erat autem una juniorum prærogativa; altera seniorũ. Prærogativæ autem sorte educebantur. *Sig.*

GRONOVII.

a *Voluntarii ad id bellum eant.*] Ex Mſſ. & ed. Campani testituimus: *voluntate.* Et sic sæpe Livius. Lib. 2. *Per metum potius quam post modum voluntate consuluisse.* Hoc lib. 5. *Si non voluntate mansimus in Capitolio per tot menses obsidionis.* Lib. 7. *Parum spei erat voluntate quicquam facturum.* Lib. 35. *Castella multa expugnavit, alia voluntate ad eum defecerunt.* Eodem: *Multa homines voluntate remittere.* Lib. 37. *Duo millia militorum Macedonum Thracumque, qui*

Digitized by Google

lium, Cn. Genucium, L. Atilium, qui, priusquam [b] renunciarentur, jure vocatis tribubus, permissu interregis, P. Licinius Calvus ita verba fecit: [1] *Omen concordiæ, Quirites, rei maximè in hoc tempus utili, memoria nostri magistratus vos his comitiis petere in sequentem annum video, si collegas eosdem reficitis, etiam usu meliores factos. Me jam non eundem, sed umbram nomenque P. Licinii relictum videtis. vires corporis affectæ: sensus oculorum atque aurium hebetes, memoria labat, vigor animi obtusus. En vobis,* inquit, *juvenem,* filium tenens, *effigiem atque imaginem ejus, quem vos antea tribunum militum ex plebe primum fecistis. Hunc ego institutum disciplina mea, vicarium pro me Reipubl. do dicoque. Vosque quæso, Quirites, delatum mihi ultro honorem huic petenti, meisque pro eo adjectis precibus mandetis.* Datum id petenti patri, filiusque ejus P. Licinius tribunus militum consulari potestate, cum iis quos supra scripsimus, declaratus.

Titinius

voluntate secuti erant. Lib. 39. *Si voluntate, non vi atque armis coacti, cum Ætolis essent.* Terentius Adelphis: *Quod vos jus cogit, ut voluntate impetret.*

b *Renuntiarentur, jure vocatis tribubus.*] Interpunctio Sigonii potest admitti: *Priusquam renunciarentur jure vocatis tribubus:* hac interpretatione: priusquam per interregem præconis voce pronunciarentur atque ederentur illorum nomina ad jure vocatas tribus. Cicero pro Muræna: *illo die, quo, auspicato, comitiis centuriatis, L. Muranam consulem renuntiavi.* Pro domo: *posse se, interversa adilitate à L. Pisone consule prætorem renuntiari.* Lib. 5. in Verr. *Cum esses prætor renunciatus, non ipsa præconis voce excitatus es, qui te toties seniorum juniorumque centuriis illo honore affici pronuntiavit, ut hoc putares aliquam reipub. partem tibi creditam?* Hunc & tot alios similiter loquentes (habes apud Brissonium) potius debuisset sequi Sigonius, quam renunciatos à jure vocatis tribubus dicere, auctore uno Pisone, qui ambigue apud A. Gellium 6, 9. *eumque pro tribu adilem curulem renunciaverunt.* Pro quo *dicere* mavult Livius. Etsi autem & quæ sequuntur, *verba fecit*, possint conjungi, *jure vocatis tribubus*: (nam ita Cicero act. 1. in Verrem: *ipsi Hortensio, propinquis necessariisque ejus verbum nullum facit*) tamen istam distinctionem magis probo, quia sermo Licinii Calvi non tantum ad jure vocatas, sed ipsas etiam prærogativas est directus: quas oportuit utique in suffragium revocari de filio, quem suo loco commendavit. Postrema verba Licinii: *delatum mihi ultro honorem huic petenti, meisque pro eo adjectis precibus mandetis*: emendo: *meis quoque pro eo adjectis precibus.*

VARIORUM.

1 *Omen concordiæ Quirites rei maxime.*] Sensus est: Vos video, Quirites, dum me collegasque meos tribunos plebis reficitis memoria prioris magigistratus nostri in insequentem annum, omen concordiæ petere rei maxime in hoc tempus utili, id est, ominari concordiam anni futuri. Quod si collegas eosdem reficitis, me certè præterire debetis. *Sigonius.*

Titinius Genutiusque tribuni militum, profecti adversus Faliscos Capenatesque, dum bellum majore animo gerunt, quam consilio, præcipitavere in insidias. Genutius morte honesta temeritatem luens, ante signa inter primores cecidit. Titinius in editum tumulum ex multa trepidatione militibus collectis, aciem restituit: nec se tamen æquo loco hosti commisit. Plus ignominiæ erat quam cladis acceptum; quæ propè in cladem ingentem vertit; tantum inde terroris non Romæ modo, quo multiplex fama pervenerat, sed in castris quoque fuit ad Veios. Ægrè ibi miles retentus à fuga est, quum pervasisset castra rumor, ducibus exercituque cæso victorem Capenatem ac Faliscum, Etruriæque omnem juventutem haud procul inde abesse. His tumultuosiora Romæ, jam castra ad Veios oppugnari, jam partem hostium tendere ad urbem agmine infesto crediderant: concursumque in muros est, & matronarum, quas ex domo conciverat publicus pavor, obsecrationes in templis factæ: precibusque ab Diis petitum, ut exitium ab urbis tectis templisque ac Romanis mœnibus arcerent, Veiosque eum averterent terrorem, si sacra renovata rite, si procurata prodigia essent. Jam Ludi Latinæque in- 19
stauratæ erant: jam ex lacu Albano aqua emissa in agros, [a] Veiosque fata appetebant. Igitur fatalis dux ad excidium illius urbis servandæque patriæ, M. Furius Camillus dictator dictus, magistrum equitum P. Cornelium Scipionem dixit. Omnia repentè mutaverat imperator mutatus. alia spes, alius animus hominum, fortuna quoque alia urbis videri. Omnium primum in eos qui à Veiis in illo pavore fugerant, more militari animadvertit, effecitque ne hostis maximè timendus militi esset. deinde indicto delectu in diem certam, ipse interim Veios

CRONOVII.

a *Vejosque fata appetebant.*] Fuit, qui redderet, *Vejorum*. Sed scribendum, *Vejisque*. Plautus Aulular. a. 1. sc. 1. *Neque jam quo pacto celem harilis filia Probrum, propinqua partitudo cui appetit, Quæ comminiscî.*

Veios ad confirmandos militum animos intercurrit: inde Romam ad ſcribendum novum exercitum redit; nullo detrectante militiam. Peregrina etiam juventus Latini Hernicique, operam ſuam pollicentes, ad id bellum venere: quibus quum gratias in ſenatu egiſſet dictator, ſatis jam omnibus ad id bellum paratis, ludos magnos ex ſenatuſconſulto vovit Veiis captis ſe facturum: ædemque Matutæ matris refectam dedicaturum, jam antè ab rege Servio Tullio dedicatam. Profectus cum exercitu ab urbe exſpectatione hominum majore quam ſpe, in agro primum Nepeſino cum Faliſcis & Capenatibus ſigna confert. Omnia ibi ſumma ratione conſilioque acta, fortuna etiam, ut fit, ſecuta eſt. non prælio tantum fudit hoſtes, ſed caſtris quoque exuit, ingentique præda eſt potitus: cujus pars maxima ad quæſtorem redacta eſt: haud ita multum militi datum. Inde ad Veios exercitus ductus, denſioraque caſtella facta: & à procurſationibus, quæ multæ temerè inter murum ac vallum fiebant, edicto, ne quis injuſſu pugnaret, ad opus milites traducti. Operum fuit omnium longè maximum ac laborioſiſſimum, cuniculus in arcem hoſtium agi cœptus. quod ne intermitteretur opus, neu ſub terra continuus labor eoſdem conficeret, in partes ſex munitorum numerum diviſit: ſenæ horæ in orbem operi attributæ ſunt: nocte ac die numquam ante omiſſum, quam in arcem viam facerent. Dictator quum jam in manibus videret victoriam eſſe, urbem opulentiſſimam capi, tantumque prædæ fore quantum non omnibus in unum collatis antè bellis fuiſſet, ne quam inde aut militum iram ex malignitate prædæ partitæ, aut invidiam apud Patres ex prodiga largitione caperet, literas ad ſenatum miſit. *Deûm immortalium benignitate, ſuis conſiliis, & patientia militum, Veios jam fore in poteſtate populi Romani. quid de præda faciendum cenſerent?* Duæ ſenatum diſtinebant ſententiæ: ſenis P. Licinii, quem primum dixiſſe à filio interrogatum ferunt, edici palam placere populo, ut qui parti-

particeps esse prædæ vellet, in castra Veios iret: altera Ap. Claudii, qui largitionem novam, prodigam, inæqualem, inconsultam arguens, si semel nefas ducerent captam ex hostibus in ærario exhausto bellis pecuniam esse, auctor erat stipendii ex ea pecunia militi numerandi, ut eo minus tributi plebes conferret. Ejus enim doni societatem sensuras æqualiter omnium domos: non avidas in direptiones manus ociosorum urbanorum prærepturas fortium bellatorum præmia esse. quum ita ferme eveniat, [b] ut segnior sit prædator, ut quisque laboris periculique præcipuam petere partem soleat. Licinius contra, suspectam & invisam semper eam pecuniam fore ajebat: causasque criminum ad plebem seditionumque inde, ac legum novarum præbituram. *Satius igitur esse reconciliari eo dono plebis animos. exhaustis atque exinanitis tributo tot annorum succurri: & sentire prædæ fructum ex eo bello, in quo prope consenuerint. gratius id fore, latiusque, quod quisque sua manu ex hoste captum domum retulerit, quam si multiplex alterius arbitrio accipiat. Ipsum dictatorem fugere invidiam ex eo criminaque. eo delegasse ad senatum. Senatum quoque debere rejectam rem ad se permittere plebi, ac pati habere quod cuique fors belli dederit.* Hæc tutior visa sententia est, quæ popularem senatum faceret. Edictum itaque est,

b *Ut qui segnior sit prædæ, fortissimus.*] Prisca lectio: *ut segnior sit prædator, ut quisque laboris periculique præcipuam petere partem soleat.* Rhenanus quum deesset in Borbet. posterius, *Vt*, conjecit: *prædator, fortissimus quisque.* At Sigonius: *ut qui segnior sit, prædæ, fortissimus quisque*: & id ex antiqua lectione: *ubi segnior sit prædator, fortissimus quisque.* Mitam socordiam. Nusquam nos aliam quam prius editam. Sic duo Voss Helm. duo Pal. Vnus ex his solitus alioqui subscribere Sigoniano: *ubi segnior sit prædator, ut quisque laboris.* Campanus: *ut segnior sit prædator, quisquis laboris.* Quod si τὸ *fortissimus*, mera conjectura Rhenani, è codicibus esset, quid juvat nova Sigonii divinatio? Lib. 24 *fortissimus quisque pugnator esse desierat.* Tamen & viri magni: *ut qui segnior sit, prædetur, at fortissimus quisque.* Nihil est mutandum. Quæ difficultatem pariant, duo sunt: primum diversæ significationes & *Vt* reperiti: prius, finem vel eventum denotat; posterius est comparationis: deinde quod posteriorem enunciationis partem priori loco ponit Livius. Est enim sententia, ita fere evenire, ut quo magis aliquis (hoc enim est, *Vt quisque*) præcipuam laboris & periculi partem petere soleat, eo idem sit segnior prædator, minus intentus prædæ capiendæ. Lib. 7. *quum & abnuere certamen verentur, & præcipuam sortem periculi petere nollent.*

c *Sua*

Digitized by Google

est, ad prædam Veientem, quibus videretur, in castra ad dictatorem proficiscerentur. Ingens profecta multi-
21 tudo replevit castra. Tum dictator auspicato egressus, quum edixisset ut arma milites caperent, *Tuo ductu*, inquit, *Pythice Apollo, tuoque numine instinctus pergo ad delendam urbem Veios: tibique hinc decimam partem prædæ voveo. Te simul, Iuno Regina, quæ nunc Veios colis, precor, ut nos victores in nostram tuamque mox futuram urbem sequare: ubi te, dignum amplitudine tua, templum accipiat.* Hæc precatus, superante multitudine, ab omnibus locis urbem aggreditur, quo minor ab cuniculo ingruentis periculi sensus esset. Veientes ignari, se jam ab suis vatibus, jam ab externis oraculis proditos, jam in partem prædæ suæ vocatos Deos, alios votis ex urbe sua evocatos hostium templa novasque sedes spectare, seque ultimum illum diem agere; nihil minus timentes, quam subrutis cuniculo mœnibus arcem jam plenam hostium esse, in muros pro se quisque armati discurrunt. mirantes quidnam id esset, quod quum tot per dies nemo se ab stationibus Romanis movisset, tum velut repentino icti furore improvidi currerent ad muros. Inseritur huic loco fabula: immolante rege Veientium, vocem aruspicis dicentis, qui ejus hostiæ exta prosecuisset, ei victoriam dari, exauditam in cuniculo, movisse Romanos milites, ut adaperto cuniculo exta raperent, & ad dictatorem ferrent. Sed in rebus tam antiquis, si, quæ similia veri sunt, pro veris accipiantur, satis habeam. Hæc ad ostentationem scenæ gaudentis miraculis aptiora, quam ad fidem, neque affirmare, neque refellere operæ pretium est. Cuniculus delectis militibus eo tempore plenus, in æde Junonis, quæ in Veientana arce erat, armatos repentè edidit. & pars aversos in muris invadunt hostes, pars claustra portarum revellunt: pars, quum ex tectis saxa tegulæque à mulieribus ac servitiis jacerentur, inferunt ignes. Clamor omnia variis terrentium ac paventium vocibus, misto mulierum ac puerorum ploratu, com-

plet.

plet. Momento temporis dejectis ex muro undique armatis, patefactisque portis, quum alii agmine irruerent; alii desertos scanderent muros, urbs hostibus impletur, omnibus locis pugnatur. Deinde, multa jam edita cæde, senescit pugna: & dictator præcones edicere jubet, ut ab inermi abstineatur. is finis sanguinis fuit. Dedi inde inermes cœpti: & ad prædam miles permissu dictatoris discurrit. quæ quum ante oculos ejus aliquantum spe atque opinione major, majorisque pretii rerum ferretur, dicitur manus ad cœlum tollens precatus esse, *ut si cui Deorum hominumque nimia* [c] *sua fortuna populique Romani videretur, ut eam invidiam lenire* [d] *suo privato incommodo, quam minimo publico populi Romani liceret.* Convertentem se

c *Sua fortuna populi Romani.*] Quicquid hic congerat ὁ πάνυ Gruterus de suo *suus*, non probabit hanc lectionem vel Grammatices convenire præceptis. Scio l. 1. D. de popul. act. haberi: *Eam popularem actionem dicimus, quæ suum jus populi tuetur.* Sed ibi haud dubie scribendum *populo*. Hallucinatur, cum à Sigonio Modioque hoc ex Aldo receptum autumat. Non est ulla omnium veterum nobis visarum, quæ non habeat: *sua fortuna populique Romani*. Est quidem apud Sigonium: Vet. *populi Romani*: sed hoc non erat directum ab illo ad hæc verba, verum ad proxima, ubi legitur, *Romani populi*. Par illud lib. 7. *deum benignitate, felicitate tua populique Romani & res & gloria est integra.*

d *Suo privato incommodo, quam minimo publico.*] Ambiguæ scripturæ & sententiæ locus. Valerius Maximus: *ut si cui deorum nimia felicitas populi Romani videretur, ejus invidia suo aliquo incommodo satiaretur.* Eadem formula voti, quod L. Æmilius Paullus confecto Macedonico bello concepit: *deos immortales precatus est, ut si quis eorum invideret operibus ac fortuna suæ, in ipsum potius sævirent quam in rempublicam*, ut narrat Vellejus. Simile Cippi apud Nasonem lib. 15. metam. *Seu latum est, patriæ latum populoque Quirini, sive minax, mihi sit.* Hanc sententiam si admittimus, invenire possumus in verbis sic, ut vulgo, conceptis, τῷ *quam* pro *potius quam* vel *magis quam* accepto. Vt lib. 3. *C. Claudii oratio fuit precibus quam jurgio similis.* Lib. 7. *quicquid hinc vel illinc mars communis belli aufert, multiplex quam pro numero damnum est.* Id est, gravius re quam numero. Lib. 10, 26. *Vt præciperetur victoria animis, triumphusque quam bellum consulibus decretum videretur.* Sic duo meliores Pall. Vulgo, *non bellum*. Lib. 23, 43. *ipsorum quam Hannibalis interesse, capta an tradita Nola potiretur.* Sic Put. Pet. melior Men. tres Pall. Lib. 28. 44. *& Carthago præmium victoria erit, quam semiruta Bruttiorum castella.* Ita Lipsius ex suo v. c. cui accedunt Put. instar omnium, Regius, Men. Pal. unus. Eodem modo particula *quam* hic abutitur Livius, haud difficili jam sententia: ut eam invidiam suo privato incommodo potius quam vel minimo etiam publico lenire & luere Furium Camillum sinerent: ut eam ipsum à republica totam privatis suis & domesticis incommodis redimere paterentur. Plutarchus tamen, ne quid diffitear, aliam accepit Livii sententiam, quam ita reddidit: εὔχομαι τοῦτον ὑπὲρ

τε

ſe inter hanc venerationem traditur memoriæ, prolapſum cecidiſſe: idque omen pertinuiſſe poſtea eventu rem conjectantibus viſum ad damnationem ipſius Camilli; captæ deinde urbis Romanæ, quod poſt paucos accidit annos, cladem. Atque ille dies cæde hoſtium ac
22 direptione urbis opulentiſſimæ eſt conſumptus. Poſtero die libera corpora dictator ſub corona vendidit. ea ſola pecunia in publicum redigitur, haud ſine ira plebis, & quod retulere ſecum prædæ, nec duci, qui ad ſenatum malignitatis auctores quærendo, rem arbitrii ſui rejeciſſet; nec ſenatui, ſed Liciniæ familiæ, ex qua filius ad ſenatum retuliſſet, pater tam popularis ſententiæ auctor fuiſſet, acceptum referebant. Quum jam humanæ opes egeſtæ à Veiis eſſent, amoliri tum Deûm dona ipſoſque Deos, ſed colentium magis quam rapientium modo, cœpere; namque delecti ex omni exercitu juvenes, purè lotis corporibus, candida veſte, quibus deportanda Romam Regina Juno aſſignata erat, venerabundi templum iniere, primo religioſe admoventes manus: quod id ſignum more Etruſco niſi certæ gentis ſacerdos attrectare non eſſet ſolitus. deinde quum quidam ſeu ſpiritu divino tactus, ſeu juvenili joco, Viſne Romam ire Juno? annuiſſe cæteri Deam conclamaverunt: inde fabulæ adjectum eſt, vocem quoque dicentis, Velle, auditam. motam

τε πόλεως καὶ στρατοῦ Ρωμαίων εἰς ἐμαυτὸν ἐλαχίστῳ κακῷ τελευτῆσαι. Ea poteſt reperiri in verbis Livii, ſi aliter diſtinguantur, & conſtruantur, nimirum: *ut eam invidiam publico populi Romani liceret lenire privato ſuo incommodo quam minimo.* ut publicum populi Romani apud ejuſmodi offenſum & iniquum numen defungeretur quantilla calamitate ipſius Furii. Paullo clarius foret hac ſententia: *ut eam invidiam lenire ſuo privato incommodo quam minimo reipublicæ populi Romani liceret.* At Voſſ. Helm. cum tertio: *lenire quam minimo ſuo privato incommodo publicoque p. R.* quod etiam ex Aldo (niſi quod ille *Romani populi*) ceu corruptum advocat Glareanus. Nec aliter Iuntas imitator Aldi. Chiſl. membranæ: *quam minimo ſuo privato incommodo publico p. R.* Buſſidianæ & Voſſ. poſteriot: *quam minimo ſuo privato incommodo publicoque populi Romani.* Andreas quoque ac Tarviſina *publicoque.* Iam & privati ſimul publicique incommodi, quibus citra exitium defuncti ſunt & Camillus & Roma, meminit continenter Livius. Quare placet maxime: *ut eam invidiam lenire, quam minimo ſuo privato incommodo publicoque, populo Romano liceret.* Melioti omine *publica populi Romani* dicuntur, quam ut huc congruant.

e Poſtro

tam certè sede sua parvi molimenti adminiculis, sequentis modo accepimus levem ac facilem translatu fuisse: integramque in Aventinum æternam sedem suam, quo vota Romani dictatoris vocaverant, perlatam, ubi templum ei postea idem, qui voverat, Camillus dedicavit. Hic Veiorum occasus fuit, urbis opulentissimæ Etrusci nominis; magnitudinem suam vel ultima clade indicantis: quod decem æstates hiemesque continuas circumsessa, quum plus aliquanto cladium intulisset quam accepisset, [e] postremo jam, fato tum denique urgente, operibus tamen, non vi, expugnata est. Romam ut nun- 23
ciatum est Veios captos, quamquam & prodigia procurata fuerant, & vatum responsa, & Pythicæ sortes notæ, & quantum humanis adjuvari consiliis potuerat res, ducem M. Furium maximum imperatorum omnium legerant; tamen quia tot annis variè ibi bellatum erat, multæque clades acceptæ; velut ex insperato immensum gaudium fuit. & priusquam senatus decerneret, plena omnia templa Romanarum matrum grates Diis agentium erant. Senatus in quatriduum, quot dierum nullo antè bello, supplicationes decernit. Adventus quoque dictatoris omnibus ordinibus obviam effusis celebratior, quam ullius unquam antea fuit: triumphusque omnem consuetum honorandi illius diei modum aliquantum excessit. Maximè conspectus ipse est, curru equis albis juncto urbem invectus: parumque id non civile modò, sed humanum etiam visum. [+]Jovis Solisque equis æquiparari dictatorem in religionem etiam trahebant: triumphusque ob eam unam maximè rem clarior quam gratior fuit. Tum Junoni reginæ templum in Aventino locavit, dedicavitque Matutæ matri. atque his divinis humanisque rebus gestis, dictatura se abdicavit. Agi deinde de Apollinis dono cœptum. cui se decimam

[e] *Postremo jam fato quoque.*] Scripta lectio: *fato tum denique urgente.* Plenius uberiusque vulgato videtur. Lib. 4. *nequidquam enim tentati, ut tum denique*

[+] Iovi Sol legendum censet io Scheffer I. de re hic. 18. p 240.

mam vovisse prædæ partem quum diceret Camillus, pontifices solvendum religione populum censerent; haud facilè inibatur ratio jubendi referre prædam populum, ut ex ea pars debita in sacrum secerneretur. tandem eo, quod levissimum videbatur, decursum est, ut qui se domumque religione exsolvere vellet, quum sibimetipse prædam æstimasset suam, decimæ precium partis in publicum deferret: ut ex eo donum aureum, dignum amplitudine templi, ac numine Dei ex dignitate populi Romani fieret. Ea quoque collatio plebis animos à Camillo alienavit. Inter hæc pacificatum legati à Volscis & Æquis venerunt: impetrataque pax, magis ut fessæ tam diutino bello acquiesceret civitas, quam quod digni
24 peterent. Veiis captis, sex tribunos militum consulari potestate insequens annus habuit, duos P. P. Cornelios, Cossum & Scipionem, M. Valerium Maximum iterum, [1] Cæsonem Fabium Ambustum tertium, L. Furium Medullinum quintum, Q. Servilium tertium. Corneliis Faliscum bellum, Valerio ac Servilio Capenas sorte evenit. ab iis non urbes vi aut operibus tentatæ, sed ager est depopulatus, prædæque rerum agrestium actæ. nulla felix arbor, nihil frugiferum in agro relictum. Ea clades Capenatem populum subegit. pax petentibus data. In Faliscis bellum restabat. Romæ interim multiplex seditio erat, cujus leniendæ caussa coloniam in Volscos, quo tria millia civium Romanorum scriberentur, deducendam censuerant: triumvirique ad id creati, terna jugera & septunces viritim diviserant. Ea largitio sperni cœpta; quia spei majoris avertendæ solatium objectum censebant. Cur enim relegari plebem

aliqua desisterent impediendo bello.

VARIORUM.

1 *Cæsonem Fabium Ambustum.*] Fabii Ambusti quater ante hunc locum in magistratibus mentio est. Anno enim 343. Cos. *Q. Fabius* dicitur: anno item 349. item 351. & 354. *C. Fabius.* Hic denique *Cæso* dicitur plerisque in codicibus; in quibusdam etiam *C. Fabius.* M. quoque *Fabii* in sequentibus mentio est, qui pater dicitur legatorum Fabiorum ad Clusium, ac contrà Gallos pugnantium. *Glareanus.*

2 *Quin*

bem in Volscos, quum pulcherrima urbs Veii agerque Veientanus in conspectu sit, uberior ampliorque Romano agro? Urbem quoque urbi Romæ, vel situ, vel magnificentia publicorum privatorumque tectorum ac locorum, præponebant. [2] quin illa quoque actio movebatur, quæ post captam utique Romam à Gallis celebratior fuit, transmigrandi Veios. Cæterum, partim plebi, partim senatui destinabant habitandos Veios; [a] duasque urbes communis reipublicæ incoli à Romano populo posse. Adversus quæ quum optimates ita tenderent, ut morituros se citius dicerent in conspectu populi Romani, quam quicquam earum rerum rogaretur. *quippe nunc in una urbe tantum dissensionum esse,* [b] *quid in duabus fore? Victamne ut quisquam victrici patriæ præferret, sineretque majorem fortunam captis esse Veiis, quam incolumibus fuerit? Postremò, se relinqui à civibus in patria posse.* [3] *ut relinquant patriam atque cives, nullam vim unquam subacturam: & T. Sicinium* (is enim ex tribunis plebis rogationis ejus lator erat) *conditorem Veios sequantur, relicto Deo Romulo, Dei filio, parente & auctore urbis Romæ.* Hæc quum fœdis certaminibus agerentur, (nam partem tribunorum plebis Patres in suam sententiam traxerant) nulla res alia manibus temperare plebem cogebat, quam quòd ubi rixæ committendæ caussa clamor ortus esset, principes senatus primi turbæ offerentes se, peti, feriri, atque occidi jubebant. ab horum ætatibus dignitatibusque & honoribus

2 *Quin illa quoque actio movebatur.*] Quid est, *movebatur actio transmigrandi Vejos?* Nescio an ita alias loqui soleat Livius. Legerem: *Quin illa quoque mentio movebatur.* Vt alibi: *agitata est mentio.* Et, *movit mentionem.* Tan. Faber.

3 *Vt relinquant patriam atque cives.*] Δυσκολίας ratio postulat ut legatur: *ut relinquant patriam ipsi.* Delendum illud *cives.* Quo enim pacto cives relinquent, si à civibus relinquuntur? Omnino hæc mihi haud placent. *Tan. Faber.*

GRONOVII.

a *Duasque urbes communes reipubl.*] Si vacabit operam sumere videndi, quæ scripsimus lib. 1. Observ. 12. facile decernes legendum esse *communis reipublicæ.*

b *Quid in duabus urbibus fore?*] Delevimus τὸ *urbibus* auctoritate trium Pall. & alterius Vossiani. Sic & inferius cap. 31. *fusis hostibus prius pœne quam manus conserverent. Valerio quod perseverantior cædendis hostibus in fuga fuit:*

Digitized by Google

ribus violandis dum abſtinebatur, & ad reliquos ſimiles conatus verecundia iræ obſtabat. Camillus identidem omnibus locis concionabatur, *Haud mirum id quidem eſſe? furere civitatem, quæ* 1 *damnata voti omnium rerum priorem curam, quam religione ſe exſolvendi, habeat. Nihil de collatione dicere, ſtipis verius, quam decimæ: quando ea ſe quiſque privatim obligaverit, liberatus ſit populus. Enimvero illud ſe tacere, ſuam conſcientiam non pati: quod ex ea tantum præda, quæ rerum moventium ſit, decima deſignetur. urbis atque agri capti, quæ & ipſa voto contineatur, mentionem nullam fieri.* Quum ea diſceptatio anceps ſenatui viſa, delegata ad pontifices eſſet, adhibito Camillo, viſum collegio, quod ejus ante conceptum votum Veientium fuiſſet, & poſt votum in poteſtatem populi Romani veniſſet, ejus partem decimam Apollini ſacram eſſe. Ita in æſtimationem urbs agerque venit: pecunia ex ærario prompta, & tribunis militum conſularibus ut aurum ex ea coëmerent, negotium datum. cujus quum copia non eſſet, matronæ cœtibus ad eam rem conſultandam habitis, & communi decreto pollicitæ tribunis militum, aurum & omnia ornamenta ſua, in ærarium detulerunt. Grata ea res, ut quæ maximè ſenatui unquam fuit: honoremque ob eam munificentiam ferunt matronis habitum, ut pilento ad ſacra ludoſque, carpentis feſto profeſtoque uterentur. Pondere ab ſingulis auri accepto, æſtimatoque ut pecuniæ ſolverentur, crateram auream fieri placuit; quæ donum Apollini Delphos portaretur. Simul ab religione animos remiſerunt, integrant ſeditionem tribuni plebis: incitatur multitudo in omnes principes; ante alios in Camillum. Eum prædam Veientanam publicando ſacrandoque ad nihilum redegiſſe abſentes ferociter increpant: præſentium, quum ſe ultro iratis offerrent,

ſuſtulimus *τὸ hoſtibus*, quod Sigonius ex ſuo codice ſuperfluis abundanti inſeruerat. Scripti fideliores ac prius editi eo carent.

VARIORUM.

1 *Damnata voti.*] Verba propria ſacrorum. *Damnatus* autem *voti* eſt, cui promiſſa vota ſolvenda ſunt. Sic & Virgil. *Damna-*

rent, verecundiam habent. Simul extrahi rem eo anno viderunt; tribunos plebis [2] latores legis in annum eosdem reficiunt, & Patres hoc idem de interceſſoribus legis anniſi. ita tribuni plebis magna ex parte iidem refecti. Comitiis tribunorum militum Patres ſumma ope 26
evicerunt, ut M. Furius Camillus crearetur: propter bella ſimulabant parari ducem, [a] ſed largitioni tribuniciæ adverſarius quærebatur. Cum Camillo creati tribuni militum conſulari poteſtate, L. Furius Medullinus ſextum, C. Æmilius, L. Valerius Poplicola, Sp. Poſtumius, P. Cornelius iterum. Principio anni tribuni plebis nihil moverunt: donec M. Furius Camillus in Falliſcos, cui id bellum mandatum erat, proficiſceretur: differendo deinde elanguit res: & Camillo, quem adverſarium maximè metuerant, gloria in Faliſcis crevit. Nam quum primò mœnibus ſe hoſtes tenerent, tutiſſimum id rati, populatione agrorum atque incendio villarum coëgit eos egredi urbe; ſed timor longius progredi prohibuit. Mille ferè paſſuum ab oppido caſtra locant; nulla re alia fidentes ea ſatis tuta eſſe, quam difficultate aditus, aſperis confragoſiſque circa, & partim arctis, partim arduis viis. Cæterum Camillus captivum indicem ex agris ſecutus ducem, caſtris multa nocte motis, prima luce aliquanto ſuperioribus locis ſe oſtendit. Trifariam Romani muniebant: alius exercitus prælio intentus ſtabat. Ibi impedire opus conatos hoſtes fundit, fugatque: tantumque inde pavoris Faliſcis injectum eſt, ut effuſa

Dännabis tu quoque votis. id eſt, obnoxios tibi facies ad vota ſolvenda. *Servius.*

2 *Latores legis in annum eoſd. ref.*] Hic *rogationem* vocat *legem*: tertio ſtatim verſu turſus *rogationem*. Hoc idem facit anno 362. cum Iuriſperiti ea diſtinguant, ut eſt apud Feſtum. *Glareanus.*

GRONOVII.

2 *Sed rogationi tribunicia adverſarius.*] Borbet. *largitioni.* cui duo meliores Pall. & Voſſiani, & Helm. faciunt ſecundas, & nos quoque licet obnunciante Glareano. Lib. 2. de Caſſio captum ex Hernicis agrum diviſuro: *largitione conſulem periculoſas libertati opes ſtruere.* Item, *conſul alter largitioni reſiſtebat.* Lib. 3. de Æmilio conſule legis agrariæ ſuaſore: *tribunicia ſe factura actionibus principem civitatis, & largiendo de alieno popularem fieri.* Lib. 4. *ſtetitque in eadem ſententia, ne quæ largitio*

effusa fuga castra sua, quæ propiora erant, prælati, urbem peterent. Multi cæsi vulneratique, priusquam paventes portis inciderent. castra capta, præda ad quæstores redacta, cum magna militum ira: sed severitate imperii victi, eandem virtutem & oderant, & mirabantur. Obsidio inde urbis, & munitiones, & interdum per occasionem impetus oppidanorum in Romanas stationes præliaque parva fieri: & teri tempus, neutro inclinata spe; quum frumentum, copiæque aliæ ex ante convecto largius obsessis quam obsidentibus suppeterent. Videbaturque æque diuturnus futurus labor, ac Veiis fuisset; ni fortuna imperatori Romano, [b] simul & cognitæ rebus bellicis virtutis specimen, & maturam victoriam dedisset.

situ cessura in trium gratiam tribunorum fieret: nec eum agrum plebi, sed sibi invidiam quari.

b *Simul & cognita rebus bellicis virtutis specimen & maturam.*] Particulam & ante *maturam* ex Borbet. interposuit Rhenanus, & habetur in Vossianis: quæ tamen hic dissociabilia copulat. Victoriam dare fortuna potest: at, ut dicerent Romani *fortunam* viris præstantibus *dedisse specimen virtutis*, nunquam cuiquam in mentem venit. Occasiones & eventa fortunæ, facta & opera & consulta præclara animis & viris datas à fortuna occasiones intelligentibus adsignabant. Hinc Scipio ad legatos Antiochi: *Romani ex iis, quæ in Deum immortalium potestate erant, ea habemus, quæ dii dederunt. Animos, qui nostra mentis sunt, eosdem in omni fortuna ferocissimos gerimusque.* Metellus Numidicus apud Gell. 1, 6. *Dii immortales virtutem approbare, non adhibere debent.* Cicero lib. 3. de nat. deor. *Atque hoc quidem omnes mortales sic habent, externas commoditates, vineta, segetes, oliveta, ubertatem frugum & fructuum, omnem denique commoditatem prosperitatemque vitæ ex dii se habere: virtutem autem nemo unquam acceptam deo retulit. Nimirum recte: propter virtutem enim jure laudamur, & in virtute recte gloriamur; quod non contingeret, si id donum à Deo, non à nobis haberemus.* Superbe, ne dicam stulte. sed sic sentiebant meliorum nescii. Sic mox: *judicium hoc omnium mortalium est, fortunam à Deo petendam, à se ipso sumendam esse sapientiam.* Isocrates ad Demonicum: ἡγοῦ κεφάλαιον εἶναι παρὰ μὲν θεῶν εὐτυχίαν, παρὰ δ' ἡμῶν αὐτῶν εὐβουλίαν. Præterea specimen virtutis, quod hic editum est, non fuit ad cognoscendam & probandam Camilli bellicam artem: non enim acie, non corona, non operibus, non legitimo furto aut strategemate, sed admiratione fidei justitiæque Faleriis cepit. Hæc duo vitia vulgatæ scripturæ nullis fomentis possunt leniri. Sensum Livii teneo. duas res Camillo victoriam dedisse. primam, quod modeste res humanas æstimantem decebat, fortunam nominat alteram, quod honestum imperatori, specimen virtutis ipsius spectatæ & probatæ alia re quam propriæ militari. hoc & verum & novum atque mirum (nam militarem pleruraque laudem sequitur victoria) & unice huc congruens. Ad eam sententiam verba sic aptabamus: *ni fortuna imperatoris Romani simul, & cognita re non bellica virtutis specimen, ei maturam victoriam dedisset.* Est autem figura loquendi veteribus

Digitized by Google

dissset. Mos erat Falisci, eodem magistro liberorum & 27
comite uti: simulque plures pueri, [c] quod hodie quoque in Græcia manet, unius curæ demandabantur. principum liberos, sicut ferè fit, qui scientia videbatur præcellere, erudiebat. Is quum in pace instituisset pueros ante urbem lusus exercendique caussa producere; nihil eo more per belli tempus intermisso, [d] tum modo brevioribus, modo longioribus spatiis trahendo eos à porta lusu sermonibusque variatis longius solito; ubi res dedit, [e] progressus, inter stationes eos hostium castraque inde Romana in prætorium ad Camillum perduxit. ibi scelesto facinori sceleſtiorem sermonem addidit: Falerios se in manus Romanis tradidisse: quando eos pueros, quorum parentes capita ibi rerum sint, in potestatem dediderit. Quæ ubi Camillus audivit, *Non ad similem*, inquit, *tui nec populum, nec imperatorem scelestus ipse cum scelesto munere venisti. Nobis cum Falisci, quæ pacto fit humano, societas non est. quam ingeneravit natura, utrisque est, eritque. Sunt & belli, sicut pacis jura: justeque ea non minus quam fortiter didicimus gerere. Arma habemus, non adversum eam ætatem, cui etiam captis urbibus parcitur: sed adversus armatos, & ipsos, qui nec læsi, nec lacessiti à nobis, castra Romana ad Veios oppugnarunt. Eos tu, quantum in te fuit, novo scelere vicisti: ego Romanis artibus, virtute, opere, armis, sicut Veios, vincam.* Denu-

teribus frequens, ut exprimendo quid non fuerit, subjiciant cogitandum lectori, quid fuerit. Vir eruditissimus, postquam hanc cum eo conjecturam communicassem, subjiciebat se malle legere: *incognita rebus bellicis.* quod in hoc seculum & Romam corruptam belle congruit; non eam quam hactenus enarrat Livius.

c *Quod hodie quoque in Græcia manet.*] Scribo, *hodieque in Græcia.* non hic modo, sed & lib. 1, 26. *Id hodieque publice semper refectum manet.* Vt Suetonius Tito: *statuam ex ebore equestrem, quæ Circensi pompa hodieque præfertur.* Vbi etiam vulgo fecerant, *hodie quoque.* Nec video rationem, quare illud aurea ætate neminem dicere potuisse contendat Scioppius.

d *Dum modo brevioribus.*] Parva res est, sed ad integritatem Livii & percipiendam hujus loci sententiam necessaria, legendum esse: *tum modo brevioribus*, id est, postquam id sceleratæ consilii cepit. *Dum* non potest ferri, nisi *trahendo* mutes in *trahit*: nec enim verbum, quod ei respondeat, ullum adest.

e *Progressus inter stationes hostium castraque inde Romana.*] Vtique *intra*: præsertim cum eadem præpositio & *ad castra* regat. De differentia horum vise ad lib. 35, 11.

Denudatum deinde eum, [f] manibus post tergum illigatis, reducendum Falerios pueris tradidit: virgasque eis, quibus proditorem agerent in urbem verberantes, dedit. Ad quod spectaculum concursu populi primum facto, deinde à magistratibus de re nova vocato senatu; tanta mutatio animis est injecta, ut qui modo efferati odio iraque, [g] Veientium exitum, penè quam Capenatium pacem mallent, apud eos pacem universa posceret civitas. Fides Romana, justitia imperatoris, in foro & curia celebrantur: consensuque omnium legati ad Camillum in castra, atque inde permissu Camilli Romam ad senatum, qui dederent Falerios, proficiscuntur. Introducti ad senatum ita locuti traduntur: *Patres conscripti, victoria, cui nec Deus, nec homo quisquam invideat, victi à vobis & imperatore vestro, dedimus nos vobis: rati, quo nihil victori pulchrius est, melius nos sub imperio vestro, quam legibus nostris victuros. Eventu hujus belli duo salutaria exempla prodita humano generi sunt. Vos fidem in bello, quam præsentem victoriam maluistis: nos fide provocati, victoriam ultro detulimus. Sub dictione vestra sumus. Mittite, qui arma, qui obsides, qui urbem patentibus portis accipiant. Nec vos fidei nostræ, nec nos imperii vestri pœnitebit.* Camillo, & ab hostibus, & à civibus gratiæ actæ. Falisci in stipendium militum ejus anni, ut populus Romanus tributo vacaret, pecunia imperata. Pace data, exercitus Romam reductus.
28 Camillus meliore multo laude, quam quum triumphantem albi per urbem vexerant equi, insignis justitia fideque, hostibus victis quum in urbem redisset,

f *Manibus post tergum illigatis,*] Forte, *alligatis.* Solent enim hoc uti pro simplici. Florus 2, 11. *sed alligati miraculo fuere, quam catenas morsibus & eruentassent.* vide ad lib. 7, 24.

g *Veientium exitum pæne quam Capenatium pacem mallent.*] Valeant libri Sigoniani, qui ingerunt *exitium.* Hoc libro Camillus ad Ardeates: *non recusa eundem Ardea rerum mearum exitum, quem Roma habui.* Lib. 6. Manlius: *an exitum Cæsii Meliique exspectem?* Cicero Phil. 2. *Te miror, quorum facta imitere, eorum exitus non perhorrescere.* Famil. 15, 11. *tibi velim bi sint exitus quos mereris, & quos fore confido.* Vbi videtur etiam in bonam partem dici. Iustinus 14. *talesque vobis exitus dent quales vos ducibus*

set, [h] tacite ejus verecundiam non tulit senatus, quin sine mora voti liberaretur: crateramque auream donum Apollini Delphos legati qui ferrent, L. Valerius, L. Sergius, A. Manlius missi longa una nave, haud procul freto Siculo à piratis Liparensium excepti devehuntur Liparas. Mos erat civitatis, velut publico latrocinio partam prædam dividere. fortè eo anno in summo magistratu erat Timasitheus quidam, Romanis vir similior quam suis. qui legatorum nomen donumque, & Deum, cui mitteretur, [i] & doni causam veritus ipse, multitudinem quoque quæ semper ferme regenti est similis, religionis justæ implevit: adductosque in publicum hospitium legatos, cum præsidio etiam navium Delphos prosecutus, Romam inde sospites restituit. Hospitium cum eo senatusconsulto est factum: donaque publicè data. Eodem anno in Æquis variè bellatum. adeò ut in incerto fuerit, & apud ipsos exercitus & Romæ, vicissent victine essent. Imperatores Romani fuere ex tribunis militum C. Æmilius, Spurius Postumius. Primò rem communiter gesserunt: fusis inde acie hostibus, Æmilium præsidio Verruginem obtinere placuit, Postumium fines vastare. Ibi eum in composito agmine negligentius, ab re bene gesta, euntem adorti Æqui, terrore injecto in proximos compulere tumulos: pavorque inde Verruginem etiam ad præsidium alterum est perlatus. Postumius suis in tutum receptis, quum concione advocata terrorem increparet, ac fugam; fusos esse ab ignaviſſimo & fugaciſſimo hoste; conclamat universus exerci-

ducibus vestris dedistis. Suetonius Nerone: *daturos pœnas scelerates ac brevi dignum exitum facturos.*

h *Tacite ejus verecundiam non tulit senatus.*] Lego, *taciti.* quamvis tacentis ipso adspectu admoniti nihil prius habuerunt, quam ut voto fungerentur. Non sustinuerunt vel tacentem videre. Cic. act. 1. *id enim consilii mihi profecto taciti dabitis.*

i *Et doni causam veritus ipse.*] Post tertiam vocem desiderari, *intelligens*, vel quid simile, monet Pighius. Quid igitur, *veritus?* An obscurum est dici Timasitheum legatorum nominis donique & Pythii & causæ doni, hoc est, victoriæ & religionis populi Romani, reverentiam ipsum habuisse & habere suos docuisse?

exercitus, merito se ea audire, & fateri admissum flagitium: sed eosdem correcturos esse, neque diuturnum id gaudium hostibus fore. Poscentes ut confestim inde ad castra hostium duceret (in conspectu erant posita in plano) nihil pœnæ recusabant, ni ea ante noctem expugnassent. Collaudatos, corpora curare paratosque esse quarta vigilia jubet, & hostes, nocturnam fugam ex tumulo Romanorum ut ab ea via, quæ ferebat Verruginem, excluderent, fuere obvii. prœliumque ante lucem (sed luna pernox erat) commissum est: & haud incertius diurno prœlium fuit. Sed clamor Verruginem perlatus, quum castra Romana crederent oppugnari, tantum injecit pavoris, ut, nequicquam retinente atque obsecrante Æmilio, Tusculum palati fugerent. Inde fama Romam perlata est, Postumium exercitumque occisum. Qui, ubi prima lux metum insidiarum effuse sequentibus sustulit, quum perequitasset aciem promissa repetens, tantum injecit ardoris, ut non ultra sustinuerint impetum Æqui. cædes inde fugientium, qualis ubi ira magis quam virtute res geritur, ad perniciem hostium facta est, tristemque ab Tusculo nuncium, nequicquam exterrita civitate, literæ à Postumio laureatæ sequuntur: victoriam populi Romani esse; Æquorum exercitum
29 deletum. Tribunorum plebis actiones quia nondum invenerant finem, & plebs continuare latoribus legis tribunatum, & Patres reficere intercessores legis annisi sunt. sed plus suis comitiis plebs valuit. quem dolorem ulti Patres sunt, senatusconsulto facto, ut consules, invisus plebi magistratus, crearentur. Annum post quintum decimum creati consules L. Lucretius Flavus, Servius Sulpicius Camerinus. Principio hujus anni ferociter, quia nemo ex collegio intercessurus erat, coortis ad perferendam legem tribunis plebis, nec segnius ob id ipsum consulibus resistentibus, omnique civitate in unam eam curam conversa, Vitelliam coloniam Romanam in suo agro Æqui expugnant. colonorum pars maxima

lima incolumis, quia nocte proditione oppidum captum, liberam per aversa urbis fugam dederat, Romam perfugere. L. Lucretio consuli ea provincia evênit. is cum exercitu profectus, acie hostes vicit: victorque Romam ad majus aliquanto certamen rediit. Dies dicta erat tribunis plebis biennii superioris A. Virginio, & Q. Pomponio: quos defendi Patrum consensu, ad fidem senatus pertinebat. neque enim eos aut vitæ ullo crimine alio aut gesti magistratus quisquam arguebat; præterquam quod gratificantes Patribus rogationi tribuniciæ intercessissent. Vicit tamen gratiam senatus plebis ira: & pessimo exemplo innoxii, denis millibus gravis æris condemnati sunt. id ægre passi Patres. Camillus palam sceleris plebem arguere: quæ jam in suos versa, non intelligeret se pravo judicio de tribunis intercessionem sustulisse. intercessione sublata, tribuniciam potestatem evertisse. Nam quod illi sperarent effrænatam licentiam ejus magistratus Patres laturos, falli eos. Si tribunicia vis tribunicio auxilio repelli nequeat, [1] aliud telum Patres inventuros esse. Consulesque increpabat, quod fide publica decipi tribunos eos taciti tulissent, qui senatus auctoritatem secuti essent. Hæc propalam concionabundus indies magis augebat iras hominum. Senatum vero incitare adversus legem haud desistebat: *ne aliter descenderent in forum, quum dies ferendæ legis venisset, quam ut qui meminissent sibi pro aris, focisque & Deûm templis, ac solo in quo nati essent, dimicandum fore. Nam quod ad se privatim attineat; si suæ gloriæ sibi inter dimicationem patriæ meminisse sit fas, sibi amplum quoque esse; urbem ab se captam frequentari, quotidie se frui monimento gloriæ suæ, & ante oculos habere urbem latam in triumpho suo, insistere omnes vestigiis laudum suarum. sed nefas ducere desertam ac relictam ab Diis immortalibus incoli urbem: & in captivo solo habi-*

VARIORUM.

1 *Aliud telum patres.*] *Telum* hoc loco pro consilio ac ratione viaque gerendi negotii accipitur. Fortè sumpta Metaphora à venantibus, qui telo appetunt quod capere volunt. *Gedelev.*

habitare populum Romanum, & victrice patria victam mutari. His adhortationibus principis [a] concitati Patres ſenes juveneſque, quum ferretur lex, agmine facto in forum venerunt: diſſipatique per tribus, ſuos quiſque tribules prenſantes, orare cum lacrymis cœpere, Ne eam patriam, pro qua fortiſſimè feliciſſimeque ipſi ac patres eorum dimicaſſent, deſererent: Capitolium, ædem Veſtæ, cætera circa templa Deorum oſtentantes. Ne exulem, extorrem populum Romanum ab ſolo patrio, ac diis penatibus, in hoſtium urbem agerent: eoque rem adducerent, ut melius fuerit non capi Veios, ne Roma deſereretur. Quia non vi agebant, ſed precibus, & inter preces multa Deorum mentio erat, religioſum parti maximæ fuit. [b] & legem una plures tribus antiquarunt, quam juſſerunt. Adeoque ea victoria læta patribus fuit, ut poſtero die referentibus conſulibus ſenatuſconſultum fieret, ut agri Veientani ſeptena jugera plebi dividerentur: nec patribus familiæ tantum, ſed ut omnium in domo liberorum capitum ratio haberetur: vellentque in
31 eam ſpem liberos tollere. Eo munere delinita plebe, nihil certatum eſt, quo minus conſularia comitia haberentur. creati conſules L. Valerius Potitus, M. [c] Manlius,

GRONOVII.

a *Patres concitati, principes, ſenes juveneſque.*] Et hic male Sigonius è fatuis libris Livio conſuluit. Quid eſt enim illud, *patres principes, ſenes juveneſque?* quæ iſta gradatio? Noſtri meliores & quicquid eſt vetuſtiorum: *principes concitati Patres ſenes.* Vnde ſcribendum unica litera mutata, ut Curio & Gryphius ediderant: *His adhortationibus principis concitati Patres, ſenes, juveneſque.* Cujus *principis?* Furii Camilli. Lib. 6. *Cæterum quo primo adminiculo erecta erat, eodem innixa M. Furio principe ſtetit.* Similiter lib. 7. *Fuit enim vir apte unicus in omni fortuna, princeps pace belloque.*

b *Et legem una plures tribus antiquarunt.*] Bene ſic Sigonius, cum haberetur *unam*, ſed perperam interpretatur: *una*, id eſt, uno conſenſu. Nam *una* non adverbii more uſurpatur, ut cum ponitur pro *ſimul*, ſed ſignificat unius tribus numero viciſſe antiquantes. Quare enim, *religioſum maxima parti fuit*, ſi omnium fuit conſenſus? Sic lib. 2. *Silvani vocem eam creditam; hæc dicta, uno plus Etruſcorum cecidiſſe in acie, vincere bello Romanum.* Valerius Maximus in eadem narratione: *uno plus Etruſci cadent, Romanus exercitus victor abibit*, lib. 1. cap. 8. Tale eſt apud Plautum, Amph. *mihi quidam uno te plus etiam eſt quam volo.*

c *Manlius, cui Capitolino poſtea fuit cognomen.*] Duo Pall. meliores: *poſtea etiam fuit cognomen.* Nempe alterius Capito-

Digitized by Google

lius, cui Capitolino postea etiam fuit cognomen. Hi consules magnos ludos fecere, quos M. Furius dictator voverat Veienti bello. Eodem anno ædes Junonis Reginæ ab eodem dictatore eodemque bello vota dedicatur: celebratamque dedicationem ingenti matronarum studio tradunt. Bellum haud memorabile in Algido cum Æquis gestum est; fusis hostibus prius pœne quam manus consererent. Valerio, quod perseverantior cædendis in fuga fuit, triumphus; Manlio, ut ovans ingrederetur urbem, decretum est. Eodem anno novum bellum cum Volsinienſibus exortum: quo propter famem, pestilentiamque in agro Romano, ex siccitate caloribusque nimiis ortam, exercitus duci nequivit. [1] ob quæ Volsinienses Salpinatibus adjunctis superbia elati, ultro agros Romanos incursavere. Bellum inde duobus populis indictum. C. Julius censor decessit: in ejus locum M. Cornelius suffectus. quæ res postea religioni fuit: quia eo lustro Roma est capta. Nec deinde umquam in demortui locum censor sufficitur: consulibusque morbo implicitis placuit per interregnum renovari auspicia. Itaque quum ex senatusconsulto consules magistratu se abdicassent, interrex creatur M. Furius Camillus, qui P. Cornelium Scipionem, is deinde L. Valerium Potitum interregem prodidit: ab eo creati sex tribuni militum consulari potestate. Ut etiam si cui eorum incommoda valetudo fuisset, copia magistratuum reipubl. esset. Calendis Quintilibus magistratum occœpere 32
L. Lucretius, Servius Sulpicius, M. Æmilius, L. Furius Medullinus septimum, Agrippa Furius, C. Æmilius iterum. Ex his L. Lucretio & C. Æmilio Volsinienses provincia evenit: Salpinates Agrippæ Furio, & Servio Sulpicio,

Capitolini Quinctii dudum multa mentio facta fuerat.

VARIORUM.

1. *Ob. quæ Volsinienses Salpinatibus adjunctis.*] Volsinienſium meminit Plin. in descriptione Hetruriæ, Volsinii oppidi Ptol. Salpinates qui sint; mihi nondum compertum. Cum C. verò Julio censore collega fuit L. Papirius, ut lib. 9.

picio. Prius cum Volsinienſibus pugnatum eſt; bellum numero hoſtium ingens, certamine haud ſane aſperum fuit. Fuſa concurſu primo acies in fugam, millia octo armatorum ab equitibus intercluſa, poſitis armis, in deditionem venerunt. Ejus belli fama effecit, ne ſe pugnæ committerent Salpinates. mœnibus armati ſe tutabantur. Romani prædas paſſim & ex Salpinati agro, & ex Volſinienſi, nullo eam vim arcente, egerunt: donec Volſinienſibus feſſis bello, ea conditione ut res populo Romano redderent, ſtipendiumque ejus anni exercitui præſtarent, in viginti annos induciæ datæ. Eodem anno M. Cæditius de plebe nunciavit tribunis, Se in nova via, ubi nunc ſacellum eſt, ſupra ædem Veſtæ, vocem noctis ſilentio audiſſe clariorem humana, quæ magiſtratibus dici juberet, Gallos adventare. Id, ut fit, propter auctoris humilitatem ſpretum: & quod longinqua, eoque ignotior, gens erat. Neque deorum modo monita ingruente fato ſpreta: ſed humanam quoque opem, quæ una erat, M. Furium ab urbe amovere. qui die dicta ab L. Appuleio tribuno plebis, propter prædam Veientanam, filio quoque adoleſcente per idem tempus orbatus, quum accitis domum [a] tribulibus & clientibus, quæ magna pars plebis erat, percunctatus animos eorum, reſponſum tuliſſet ſe collaturos quanti damnatus eſſet: abſolvere eum non poſſe, in exilium abiit: precatus ab Diis immortalibus; *Si innoxio ſibi ea injuria fieret, primo quoque*

lib. 9. P. Sempronius tribunus pleb. reciat adverſus App. Claudium cenſorem. *Glarean.*

GRONOVII.

a *Tribulibus & clientibus quæ magna.*] In optimis mſſ. & antiquiſſimis edd. τὸ & non habetur. Inde Aſcenſius: *clientibuſque quæ m.* Sed ſcribendum: *accitis domum tribulibus clientibuſque (magna pars plebis erat) percontatus.* Vt pridem Moguntini ediderunt. Frequens Livio ita abruptas, certe connexione defectas, parentheſes facere. Hoc lib. 5. 28. *poſcentes ut confeſtim inde ad caſtra hoſtium duceret: (in conſpectu erant poſita in plano) nihil pœna recuſabant,* &c. Etſi Sigonianus: *& in conſp.* Andreas: *& ea in conſp.* Lib. 9. *flectit paullulum in clives agmen, (aſpreta erant ſtrata ſaxis) inde ſigna in hoſtem obvertit.* Lib. 10. *inde eſſe oſtium flumini præalti. (Meduacus amnis erat) eo invectam claſſem ſubire,* &c. Palladius Februar. c. 17. *Hiſpanus quidam mihi hoc genus novæ inſitionis oſtendit: (ex Perſico*

Digitized by Google

quoque tempore desiderium sui civitati ingratæ facerent. absens quindecim millibus gravis æris damnatur. Expulso ci- 33
ve, quo manente, si quicquam humanorum certi est, capi Roma non potuerat; adventante fatali urbi clade, legati ab Clusinis veniunt, auxilium adversus Gallos petentes. Eam gentem traditur fama, dulcedine frugum, maximeque vini nova tum voluptate captam, Alpes transisse, agrosque ab Etruscis ante cultos possedisse: & invexisse in Galliam vinum illiciendæ gentis caussa [1] Aruntem Clusinum, ira corruptæ uxoris ab Lucumone, cui tutor is fuerat ipse, præpotente juvene, & à quo expeti pœnæ, nisi externa vis quæsita esset, nequirent, hunc transeuntibus Alpes ducem, auctoremque Clusium oppugnandi fuisse. Equidem haud abnuerim, Clusium Gallos ab Arunte, seu quo alio Clusino, adductos: sed eos qui oppugnaverint Clusium, non fuisse qui primi Alpes transierint, satis constat. ducentis quippe annis ante, quam Clusium oppugnarent, urbemque Romam caperent, in Italiam Galli transcenderunt: [2] nec cum his primum Etruscorum, sed multo ante cum iis, qui inter Apenninum Alpesque incolebant, sæpe exercitus Gallici pugnavere. Tuscorum ante Romanum imperium late terra marique opes patuere. mari supero inferoque, quibus Italia insulæ modo cingitur, quantum potuerint, nomina sunt argumento, quod alterum Tuscum communi vocabulo gentis, alterum Adriaticum mare, ab Adria Tuscorum colonia, vocavere Italicæ gentes. Græci eadem Tyrrhenum atque Adriaticum vocant. Ii in

fico se adscrebat expertum) *salicis ramum*, &c. Ita mss. Vulgo *quod ex Persico.*

VARIORUM.

1 *Aruntem Clusinum ira corruptæ uxoris.*] Glareanus intelligit Lucumonem aut Arunti, aut uxori Aruntis ab se corruptæ tutorem fuisse, cum tamen intelligendum sit, Lucumoni Aruntem tutorem puero fuisse. *Sigonius.*

2 *Nec cum his primum Hetruscorum, sed &c.*] Vide & hoc genus sermonis. Dubium enim non est, quin dicere velit, non cum his Hetruscorum, qui hoc tempore Clusium, aliaque circa Tusciæ loca possidebant, Gallos pugnasse, sed cum iis Hetruscis, qui inter Apenninum Alpesque incolebant. *Glareanus.*

Digitized by Google

in utrumque mare vergentes incoluere urbibus duodenis terras: prius cis Apenninum, ad inferum mare, postea trans Apenninum totidem, quot capita originis erant, coloniis missis. quæ trans Padum omnia loca, excepto Venetorum angulo, qui sinum circumcolunt maris, usque ad Alpes tenuere. Alpinis quoque ea gentibus haud dubie origo est, maxime Rhetis: quos loca ipsa efferarunt, ne quid ex antiquo, præter sonum linguæ, nec eum
34 incorruptum, retinerent. De transitu in Italiam Gallorum hæc accepimus: Prisco Tarquinio Romæ regnante, Celtarum, quæ pars Galliæ tertia est, penes Bituriges summa imperii fuit. ii regem Celtico dabant. Ambigatus is fuit, virtute fortunaque quum sua tum publica præpollens, [a] quod imperio ejus Gallia adeo frugum hominumque fertilis fuit, ut abundans multitudo vix regi videretur posse. Hic magno natu ipse jam, exonerare prægravante turba regnum cupiens, Bellovesum ac Sigovesum, sororis filios, impigros juvenes, missurum se esse in quas Dii dedissent auguriis sedes, ostendit. Quantum ipsi vellent numerum hominum, excirent, ne qua gens arcere advenientes posset. Tum Sigoveso sortibus dati Hercinii saltus: Belloveso haud paulo lætiorem in Italiam viam Dii dabant. [b] Is, quod

GRONOVII.

a *Quod in imperio ejus.*] Mss. Andreas, Bec. aliique: *quod imperio ejus.* Cur mutarunt? quasi non sit, imperante illo. Plin. lib. 7. cap. 3. *nobis diligentior notitia principatu Claudii contigit.* Lib. 29, 1. *Eadem ætas Neronis principatu ad Thessalum transiluit.* Suetonius Iulio cap. 5 *Tribunatu militum, qui primus Romam reverso per suffragia populi honor obtigit.* Et Vespasiano cap. 2. *Tribunatu militum in Thracia meruit.* Non opus refingere utrobique cum Tortentio: *Tribunus mil.* est enim alterius sensus æque bene expressus. Augusto: *Id opus sexto suo consulatu exstruxerat.* Vespasiano: *Consulatu suo nono tentatus in Campania motiunculis levibus.* Tacitus lib. 1. histor. *Vinius proconsulatu Galliam Narbonensem severè integreque rexit.*

b *Is quod eis ex populis abundabat.*] Andreas & Mss. *Is quod ejus:* ut ex Borb. quoque profert Rhenanus. Iuntas: *quod ei ex populis abundabant.* Me delinivit olim codicum Sigonii: *quod ea gens populis abundabat.* Intelligebam *gentem* ipsam Italiam, quam quia notum erat jam tum populis frequentem esse & cultoribus abundare, ille quoque multitudine suorum succinctus ire voluit, & ex Celtarum populis compluribus delectum egit. Sic Florus 2, 7. *sequutæ sunt statim Africam gentes, Macedonia, Græcia, Syria.* Easdem vero delicias

quod eis ex populis abundabat, Bituriges, Arvernos,

delicias facit Virgilius lib. 10. Æneid. *Mantua dives avis. sed non genus omnibus unum. Gens illi triplex, populi sub gente quaterni. Ipsa caput populis.* Vbi non modo Servius deerrat ipse, tribus & curias interpretando, sed & doctissimum Cluverium induxit in errorem, lib. 1. antiq. Ital. cap. 26. ausum dicere eam orationem secum non congruere, & miris constructam fabulis, quasi Mantua diceretur caput Mantuæ. Ego vero gentem triplicem intelligo tres regiones, ut lib. 45. habes à Paullo in quatuor regiones distributam Macedoniam: *populos*, urbes, oppida, conventus in singulis regionibus: quorum omnium Mantua caput. Sic Strabo de Sybari lib. 6. τοσοῦτον δ' εὐτυχίᾳ διήνεγκεν ἡ πόλις αὕτη τὸ πλέον, ὡς τεττάρων μὲν ἐθνῶν τῶν πλησίον ὑπῆρξε, πέντε δὲ καὶ εἴκοσι πόλεις ὑπηκόους ἔσχε. Ovidius lib. 2. *Cumque suis totas populis incendia gentes In cinerem vertunt.* Noster lib. 4 *simul Æquos triennio ante accepta clades prohibuit Volanis suæ gentis populo, præsidium ferre.* Ibidem inferius: *caput rerum Antiates esse: eorum legatos utriusque gentis populos circumisse.* Volscorum & Æquorum puta. Lib. 6. *aut non ex iisdem semper populis exercitus scriptos, quamquam eadem semper gens bellum intulerit.* Lib 7. *Cujus populi autem cujusque gentis classis fuerit, nihil certi est.* Pomponius Mela 1, 21. *Vna gens, aliquot populi & aliquot nomina.* Iustinus 7, 1. *adunatis gentibus variorum populorum.* Hinc scias summum poëtam, qui nihil est molitus inepte, non ταυτολόγως dixisse in sexto: *innumeræ gentes populique volabant.* Livius lib. 42. *in liberis gentibus populisque plebs utique omnis fere.* Lib. 45. *in omnibus Græciæ gentibus populisque.* Notandum quoque Servium nonnunquam citare libros Varronis *de gente populi Romani.* Ad lib. 7. *Vt Varro docet in libris de gente populi Romani, in quibus dicit, quid à quaque traxerint gente per imitationem.* Ad lib. 9. *Italiæ disciplina & vita laudatur: quam & Cato in Originibus & Varro in gente po. Ro. commemorat.* Facit & Arnobius lib. 5. & Augustinus de civ. Dei lib. 18, 2. & 13. & lib. 22. 28. Hinc revincitur & conjectura Lipsii, lib. 25, 16. *omnium populorum prætoribus, qui ad Pœnum in illo communi Italiæ motu descissent, persuasisse.* Sic o. scripti & impressi. Quomodo *omnium populorum* inquit Lipsius? certe de solis Lucanis sermo: itaque lego, *omnium popularium*, 4. epist. qu. 16. At nos intelligimus prætores omnium populorum Lucanæ gentis. sic *Latini populi*, lib. 1. 51. & *populi Latinorum*, c. 31. Sic lib. 2. cum clades *gentis Volscorum* dixisset, mox, addit: *instigandoque suos quisque populos effecere, ut omne Volscorum nomen deficeret.* Quemadmodum &, de quo quærimus, loco, lib 25. *ut omne nomen Lucanum in fide ac societate Romana sit.* Lib. 9. *Id ægre passi Hernici, concilium omnium populorum habentibus Anagninis, omnes Hernici nominis populo Ro bellum indixerunt.* Ergo & lib. 2, 64. *Ingens vis hominum ex omnibus Volscis Æquisque populis in castra venit:* perperam & ex malorum libb. suasu τὸ *populis* delet Sigonius. Sic *Samnitium populi*, lib. 10, 14. *Etruscorum*, 29, 36. *Istriæ*, 41, 11. De Achæis, lib. 32. *& jam non singuli tantum, sed populi universi inter se altercabantur: tamen inter magistratus gentis certamen nihilo segnius.* Hæc omnia mihi videbantur confirmare scripturam licet improbatorum sæpe codicum: nam & eruditione captum istorum correctorum superat & negari non debet multa etiam ex iisdem utiliter monuisse Sigonium. Amico tamen nostro, viro nobili & eruditissimo tam suspecta erat Sigoniani codicis fides, ut ne hic quidem ei credere auderet. Retinebatque vulgatam, quæ esset tanquam temperamentum verborum sequentium, excivisse Bellovesum, Bituriges, Arvernos, Senones, &c. non scilicet omnes, sed *quod iis ex populis abundabat:* nam hanc & his populis Livius dixit & aliis plurimis scimus fuisse novarum sedium quærendarum & coloniarum

nos, [1] Senones, Æduos, Ambarros, Carnutes, Aulercos, excivit. Profectus ingentibus peditum equitumque copiis, in Tricastinos venit. Alpes inde oppositæ erant, quas inexsuperabiles visas, haud equidem miror, [c] nulla dum via (quod quidem continens memoria sit, nisi de Hercule fabulis credere libet) superatas. Ibi quum velut septos montium altitudo teneret Gallos, circumspectarentque quanam per juncta cœlo juga in
34 alium orbem terrarum transirent, religio etiam tenuit: quod allatum est, advenas quærentes agrum ab Salyum gente oppugnari. [2] Massilienses erant hi, [d] navibus à Phocæa profecti. Id Galli fortunæ suæ omen rati adjuvere, ut quem primum in terram egressi occupaverant locum,

Ionlarum deducendarum caussam. Neque hanc sententiam vulgatæ dari posse olim me fugerat: ideo in contextu eam abolere veritus sum: & si cui magis placet, per me fruatur. Possis etiam conjicere: *quod* VII *ex populis abundabat.* Septem populi sunt, quorum nomina apponit.

c *Nulla dum via (quod quidem continens memoria sit, nisi de Hercule fabulis credere libet) superatas.*] Et totum illud, quod hic affert è priscis exemplaribus Sigonius, spernendum, & imprimis conjectura: *quo de quidem.* Non adsecutus est vir doctissimus figuram illam loquendi: *quod memoria sit:* pro eo, quod factum esse memoria sit. Vt lib. 3. *Premebat reum prater vulgatam invidiam crimen unum, quod M. Volscius Fictor testis exstiterat.* Quod admissum esse testis fuerat Volscius. Eodem libro: *quia id fides abierit.* id est, id factum esse, Lib. 21. *& id de quo verbis ambigebatur, uter populus fœdus rupisset, eventus belli, velut æquus judex, unde jus stabat, ei victoriam dedit.* Lib. 23. *Vix equidem ausim affirmare, quod quidam auctores sunt.* Lib. 30. *augurem duos & sexaginta annos fuisse, quod quidam auctores sunt.* Vel etiam, *Memoria id, testis id, fides id, judex id, auctor id,* est ejus rei. Plautus Captivis a. 3. sc. 4. *Gauriet, quod neque pes unquam neque caput compareat.* Vbi perperam Lambinus *quo*, Acidalius *quoi*, voluere. Ellipsis est præpositionis *Ad*, vel *In.* Terentius Andr. 3, 2. *& id spero adjutores deos.*

d *Navibus à Phocide profecti.*] Recte Sigonius è priscis *Phocæa* nam & mss. Pal. *Phoce*, Voss. *Phoca.* Helm. prorsus *Phocea.* Et Andreas olim edidit. Ne vulgatam quis Livii errorem putet.

VARIORUM.

1 *Senones, Æduos.*] Vox *Senones*, olet mendum. Ita enim fiet, ut Senones & primi & ultimi Alpes transcenderint, siquidem subjicit: *Tum Senones recentissimi advenarum*, forte *Santones* pro *Senonibus* reponendi. *Sigonius.*

2 *Massilienses erant hi, navibus à Phocide profecti.*] A *Phocæa* legendum ex lib. 1. Herodot. atque adeo ex ipso Livio, lib. 4. Decad. 4. ubi de Emporiis Hispaniæ urbe disserit. *Iam tum Emporia*, inquit, *duo oppida erant muro divisa. Vnum Graci habebant à Phocæa, unde Massilienses oriundi*, &c. Notandum ergò Phocæam esse Ioniæ urbem in Asia, unde denominativum *Phocæus*, Græcè *Φωκαεύς* apud Herodot. Latine *Phocæenses.* Porrò de Phocæensibus his est adagium, *Φωκαϊκὸν ἀρὰ*, id est, Phocæensium exectatio. *Phocis* autem regio,

locum, patentibus silvis communirent. ipsi Taurino saltu invias Alpeis transcenderunt: fusisque acie Tuscis, haud procul Ticino flumine, quum in quo confederant, agrum Insubrium appellari audissent, [a] cognomine Insubribus pago Heduorum: ibi, omen sequentes loci, condidere urbem: Mediolanum appellarunt. Alia subin- 35
de manus Cænomanorum Elitovio duce vestigia priorum secuta, eodem saltu, favente Belloveso, quum transcendisset Alpes, ubi nunc Brixia ac Verona urbes sunt (*locos tenuere Libui*) consident. [3] [b] post hos Salluvii, prope antiquam gentem Lævos, Ligures, incolentes

gio, non civitas est Græciæ, proximè Bœotiam, in qua Delphi oppidum, Apollinis oraculo clarum. *Glarean.*

3 *Post hos Salvii, qui præter antiquam gentem Lævos, Ligures &c.*] Sensus est: Post Cænomanos Salvii Alpes transgressi sunt, qui omnes citrà Ticinum amnem incolentes prætet antiquam gentem Lævos Ligures expulere. Post hos Boji, Lingonesque Alpes Pœnino transgressi, &c. Est enim propositum auctori ostendere, qui Galli qua parte Alpium transgressi sint, & quibus populis pulsis, qua in parte Italiæ consederint. Itaque Bituriges, inquit, & Averni Taurino saltu Alpes transgressi agrum Insubrium tenuerunt. Eodemque saltu Cænomani cum transcendissent Alpes, Lebuorum loca occuparunt. Post hos Salvii transgressi præter Lævos, Ligures reliquos, qui citrà Ticinum amnem incolunt, expulerunt. Deinde Boji, Lingonesque Pœnino transgressi Etruscos, Vmbrosque agro pellunt, ita tamen, ut se intrà Apenninum continerent. *Sigonius.*

GRONOVII.

a *Cognomine Insubribus pago Æduorum.*] Subauditur, *existente*, inquit Rhenanus. Scribe potius, *cognominem.* Virgilius 6. Æneid. *gaudet cognomine terra.* Vbi addit Plautum in Bacchid. Servius.

b *Post hos Salluvii prope antiquam.*] Locus olim vexatus. Legebatur in editis: *Salluvii qui prope antiquam &c. amnem petiere Apenninum. Deinde Boji.* Sed τὸ *qui* & *petiere* boni scripti omnes respuunt, habentque etiam *Penino*, nec non *præter antiquam*, ut indicavit Rhenanus. Qui male, *alii Libui*, pro *Salluvii:* nam Gallici populi nomen requiritur, qui vicinos Libuis Lævos Ligures ad Ticinum habitantes sit adortus. Iam *Pennino* inducendum non esse subscribo Sigonio. Nec vero rectè ex præcedenti periodo hujus sententiam integrat Rhenanus, subaudito verbo *transcendunt:* nam & propius aliud intervenit, *consident*, nec Livius modo præter hos Lævos Ligurestque transcendisse vult Gallorum gentem, sed eorum etiam pulsorum sedes occupasse. At quem librum veterem longe optimum commendat Sigonius, unde & profert, *Salluvii qui*, moxque, *Ticinum amnem expulere*: is meo judicio debet hic inter pessimos censeri. Τὸ *expulere* Livii non est, qui voluit ex sequenti membro post τὸ *amnem* subaudiri *agro pellunt*, quemadmodum & *transgressi:* quod ut minus animadverteretur, interjecta in causa fuere, quæ orationem obscurant. Ita ergo scripsit ille: *Post hos Salluvii, præter antiquam gentem Lævos, Ligures incolentes circa Ticinum amnem, Pennino deinde Boji Lingonesque transgressi, quum jam inter Padum atque Alpes omnia tenerentur, Pado ratibus trajecto, non Etruscos*

Digitized by Google

tes circa Ticinum amnem. Pœnino [1] deinde Boii, Lingonesque transgressi, quum jam inter Padum atq; Alpes omnia tenerentur, Pado ratibus trajecto, non Etruscos modo, sed etiam Umbros agro pellunt: intra Appenninum tamen sese tenuere. Tum Senones, recentissimi advenarum, [2] ab Utente flumine usque ad Æsim fines habuere. Hanc gentem Clusium, Romamque inde venisse com-

modo, sed etiam Vmbros, agro pellunt. Vt videas nihil deesse, nisi quod commode κατ' ἔλλειψιν ad intellectum refertur, omissis iis, quibus producitur ambitus orationis, ipsa, ut cohærent, considera: *Post hos Salluvii* (eodem Taurino saltu transgressi) *Lævos & Ligures circa Ticinum; deinde Boji Lingonesque Pœnnino transgressi, Etruscos & Vmbros agro pellunt.* Adde Sigonium. Libuorum Lævorumque & Ligurum meminit etiam noster lib. 33. *quos non adepti Pado repente ratibus trajecto, Lævos Libuosque quum pervastassent, redeuntes inde Ligurum extremo fine, &c.* Neque offendat quemquam, quod hic appellantur iisdem nominibus illa loca incolentes, quum istic pulsi dicantur. Nam Galli etsi homines bonam partem expulissent, nomen ejectæ gentis subiere. Quod in multis accidit coloniis Romanis. Sic Carthaginem Capuamque transscripti, atque ex illis, etsi origine Romanis, postea nati, Carthaginienses & Campani vocabantur; non Romani. Vnde Strabo lib. 5 οἱ δὲ Ῥωμαῖοι παραλαβόντες καὶ πέμψαντες ἐποίκους πολλαχοῦ, συνεφύλαξαν καὶ τὰ τῶν προεποικησάντων γένη. καὶ νῦν Ῥωμαῖοι μὲν εἰσιν ἅπαντες οὐδὲν δ' ἧττον Ομβρικοί τέ τινες λέγονται καὶ Τυῤῥηνικοὶ, καθάπερ Ενετοὶ καὶ Λίγυες καὶ Ινσοῦβροι. Cluverius ita corrigebat: *ubi nunc Brixia & Verona urbes sunt, locos tenuere. Post hos Libici ex Salviis orti, prope antiquam gentem Lævos Ligures, incolentes circa Ticinum amnem considunt.*

VARIORUM.

1 *Deinde Boji, Lingonesque transgressi.*] Boii haud dubiè priscus populus Galliæ, quippe qui cum Lingonibus in Italiam hic tot ante sæcula venisse tradantur, ubi in immensam potentiam creverunt, ita ut cum Romanis exercitibus sæpè conflixerint. Postremò à Romanis ejecti suprà Tauriscos ad Danubium habitarunt. *Glarean.*

2 *Ab Vfente flumine.*] De alio loquatur flumine oportet, quam quod Plin. lib. 3. cap. 5. ad Anxur describit: hic enim de Venetorum regione loqui videtur. *Glarean.*

2 *Ab Vfente flumine usque ad Athesim fines habuere.*] De Senonum finibus loquitur. est autem mendum in nomine utriusque fluminis. Nam *Vfens* est in ora Campaniæ ad Tarracinam, ut ait Plinius, *Athesis* ad Veronam. quæ nihil ad Senonum fines attinent. Mihi autem dubium non est, quin sit legendum, pro *Athesim, Aesim.* Etenim lib. v. Strabo sic ait: *Antea Aesim flumen Gallia terminum faciebant, rursus Rubiconem. Aesis inter Anconem labitur, & Senogalliam, at Rubicon inter Ariminum & Ravennam. uterque in Adriaticum influit pelagus.* Idem fere Plinius & Ptolemæus. De *Vfente* in iis locis flumine nihil adhuc comperi. Veteres libri habent *Vtente*, mira inter se consensione. Videndum est autem quid sit, quod Mela ait: *A Truento flumine Senogallia maritima est ad Aterni fluminis ostia* Sigon.

2 *Ab Vfente.*] Legendum est, *Vtente;* qui amnis Ravennam urbem ab Septemtrionibus alluit. Vulgo nunc vocatur *Montone.* Æsis, qui duodecim millibus passuum ab Ancona in mare influens vulgo appellatur *Fiume Esino.* Cluverius.

3 *Ius*

comperio. id parum certum est, solamne, an ab omnibus Cisalpinorum Gallorum populis adjutam. Clusini novo bello exterriti, quum multitudinem, quum formas hominum inusitatas cernerent, & genus armorum, audirentque sæpe ab iis cis Padum ultraque, legiones Etruscorum fusas, quamquam adversus Romanos nullum eis jus societatis amicitiæve erat, nisi quod Veientes consanguineos adversus populum Romanum non defendissent, legatos Romam, qui auxilium ab senatu peterent, misere. De auxilio nihil impetratum. legati tres M. Fabii Ambusti filii missi, qui senatus, populique Romani nomine agerent cum Gallis, Ne à quibus nullam injuriam accepissent, socios populi Romani atque amicos oppugnarent. Romanis eos bello quoque, si res cogat, tuendos esse. sed melius visum bellum ipsum amoveri, si posset: & Gallos, novam gentem, pace potius cognosci, quam armis. Mitis legatio ni præferoces 36
legatos, Gallisque magis quam Romanis similes, habuisset. quibus postquam mandata ediderunt in concilio Gallorum, datur responsum: *Etsi novum nomen audiant Romanorum, tamen credere viros fortes esse, quorum auxilium à Clusinis, in re trepida sit imploratum. & quoniam legatione adversus se maluerint quam armis tueri socios, ne se quidem pacem quam illi afferant, aspernari, si Gallis egentibus agro, quem latius possideant quam colant Clusini, partem finium concedant. aliter pacem impetrari non posse. Et responsum coram Romanis, se accipere velle: & si negetur ager, coram iisdem Romanis dimicaturos, ut nunciare domum possint, quantum Galli virtute cæteros mortales præstarent. Quodnam id jus esset, agrum à possessoribus petere, aut minari arma?* Romanis quærentibus, &, *quid in Etruria rei Gallis esset?* quum illi [3] *se in armis jus ferre,* &

3 *Ius in armis ferre.*] Militaris magis quam civilis vox hæc est. Sic & Marius reprehendentibus se, quod uno tempore mille Mamertinos contra leges civitate donasset, respondit; *se per armorum strepitum leges exaudire non potuisse.* Idlius quoque Cæsar patriæ bellum illaturus, amicis bellum dissuadentibus, quod id contrà leges esset, *Ius in armis esse* renunciat. *Godelev.*

Digitized by Google

& *omnia fortium virorum esse*, ferociter dicerent, accensis utrimque animis ad arma discurritur, & prælium conseritur. Ibi, jam urgentibus Romanam urbem fatis, legati contra jus gentium arma capiunt. nec id clam esse potuit, quum ante signa Etruscorum tres nobilissimi fortissimique Romanæ juventutis pugnarent: tantum eminebat peregrina virtus. Quin etiam Q. Fabius evectus extra aciem equo, ducem Gallorum ferociter in ipsa signa Etruscorum incursantem, per latus transfixum, hasta occidit, spoliaque ejus legentem Galli agnovere, perque totam aciem, Romanum legatum esse, signum datum est. Omissa inde in Clusinos ira, receptui canunt, minantes Romanis. Erant, qui extemplo Romam eundum censerent. vicere seniores, ut legati prius mitterentur questum injurias, postulatumque, ut pro jure gentium violato Fabii dederentur. Legati Gallorum quum ea, sicut erant mandata, exposuissent, senatui nec factum placebat Fabiorum, & jus postulare barbari videbantur. [a] sed ne id, quod placebat, decerneret in tantæ nobilitatis viris, [4] ambitio obstabat. Itaque ne penes ipsos culpa esset [5] cladis forte Gallico bello acceptæ, cognitionem de postulatis Gallorum ad populum rejiciunt. ubi tanto plus gratia atque opes valuere, ut quorum de pœna agebatur, tribuni militum consulari potestate in insequentem annum crearentur. Quo facto, haud secus quam dignum erat, infensi Galli, bellum propalam minantes, ad suos redeunt. Tribuni militum cum tribus Fabiis creati Q. Sulpicius Longus, Q. Servi-
37 lius quartum, Ser. Cornelius Maluginensis. Quum tanta moles mali instaret (adeo occæcat animos fortuna, ubi vim suam ingruentem refringi non vult) civitas, quæ adver-

4 *Ambitio obstabat.*] Quam Græci φιλοτιμίαν appellant, & Euripides ut pessimum in civitate numen execratur. *Godelev.*

5 *Cladis forte Gallico bello acceptæ.*] Legendum omnino *accipiendæ*: quomodo enim *acceptæ* de re futura? *Tan. Faber.*

GRONOVII.

a *Sed ne id quod placebat decerneret.*] Non muto: valde malim tamen *decernerent*, ut referatur ad Patres.

b *Ira*

adversus Fidenatem & Veientem hostem, alioſque finitimos populos ultima experiens auxilia, dictatorem multis tempestatibus dixisset; ea tunc inusitato atque inaudito hoste, ab Oceano terrarumque ultimis oris bellum ciente, nihil extraordinarii imperii aut auxilii quæsivit. Tribuni, quorum temeritate bellum contractum erat, summæ rerum præerant: delectumque nihilo acceleratiorem quam ad media bella haberi solitus erat, (extenuantes etiam famam belli) habebant. Interim Galli, postquam accepere, ultro honorem habitum violatoribus juris humani, eluſamque suam legationem esse, flagrantes [b] ira, cujus impotens est gens, confestim signis convulsis, citato agmine iter ingrediuntur. Ad quorum prætereuntium raptim tumultum quum exterritæ urbes ad arma concurrerent, fugaque agrestium fieret, Romam se ire, magno clamore significabant. quacunque ibant, equis virisque longe ac late fuso agmine immensum obtinentes loci. Sed antecedente fama, nunciisque Clusinorum, deinceps inde aliorum populorum plurimum terroris Romam celeritas hostium tulit. quippe quibus, velut tumultuario exercitu raptim ducto, ægre ad undecimum lapidem occursum est, qua flumen Allia Crustuminis montibus prælato defluens alveo, haud multum infra viam Tiberino amni miscetur. Jam omnia contra circaque hostium plena erant, & nata in vanos tumultus gens, truci cantu, clamoribusque variis, horrendo cuncta compleverant sono. Ibi tribuni militum, 38
non loco castris ante capto, non præmunito vallo, quo receptus esset, non Deorum saltem, si non hominum memo-

b *Iræ cujus impotens est gens.*] Sic Aldus & Iuntas & Curio, posteaque omnes: & confirmat non solum Borbet. Rhenani: sed & alii complures scripti. Et sic Livius lib. 29. *Pleminius impotens iræ.* Lib. 30. *Ex insolentia, quibus nova fortuna sit, impotentes lætitiæ insanire.* At Andreas Romæ dedit, *impatiens*, secutique Mediol. Ven. Tarv. Bechar. Mog. Ascen. Savet. Ovidius de Ajace lib. 13. *Vtque erat impatiens iræ.* Quem locum oportune mihi subjecit Nic. Heinsius unicum nostrum & Musarum delicium. Appulejus lib. 4. met. *& impatiens indignationis, capite quassanti fremens.*

memores, nec auſpicato, nec litato, inſtruunt [c] aciem diductam in cornua, ne circumveniri multitudine hoſtium poſſent. nec tamen æquari frontes poterant, quum extenuando, infirmam & vix cohærentem mediam aciem haberent. Paulum erat ab dextera editi loci, quem ſubſidiariis repleri placuit: eaque res ut initium pavoris ac fugæ, ſic una ſalus fugientibus fuit. Nam Brennus regulus Gallorum, in paucitate hoſtium artem maxime timens, ratus ad id captum ſuperiorem locum, ut ubi Galli cum acie legionum recta fronte concurriſſent, ſubſidia in averſos tranſverſoſque impetum darent, ad ſubſidiarios ſigna convertit; ſi eos loco depuliſſet, haud dubius facilem in æquo campi tantum ſuperanti multitudine victoriam fore. adeo non fortuna modo, ſed ratio etiam cum barbaris ſtabat. In altera acie nihil ſimile Romanis, non apud duces, non apud milites erat. pavor fugaque occupaverat animos, [d] & tanta hominum oblivio, ut multo major pars Veios in hoſtium urbem, quum Tiberis arceret, quam recto itinere Romam ad conjuges ac liberos fugerent. Parumper ſubſidiarios tutatus eſt locus. in reliqua acie, ſimul eſt clamor proximis ab latere, ultimis ab tergo auditus, ignotum hoſtem prius pene quam viderent, non modo non tentato certamine, ſed ne clamore quidem reddito integri intactique fugerunt. Nec ulla cædes pugnantium fuit. terga cæſa ſuomet ipſorum certamine in turba impedientium fugam. Circa ripam Tiberis, quo armis abjectis totum [e] ſiniſtrum cornu defugit, magna ſtrages facta eſt: multoſque imperitos nandi, aut invalidos, graves loricis aliiſque tegminibus hauſere gurgites. maxima tamen pars incolumis Veios perfugit; unde non modo

c *Aciem diductam in cornua.*] Lege, *deductam*: ut & eſt in Voſſiano. Hoc eſt parum denſam: longiorem quam latiorem. Frontinus lib. 1. cap. 6. *Iphicrates in Thracia cum propter conditionem locorum longum agmen deduceret.*

d *Et tanta hominum.*] Haud dubie *omnium*. Vide ad lib. 9, 8.

e *Siniſtrum cornu defugit.*] Lege *diffugit*. nam *defugere* eſt vitare aut recuſare: ut *defugere auctoritatem, munus, ſermonem*. Cicero 3. de Officiis: *octo millia*

modo præsidii quicquam, sed ne nuncius quidem cladis Romam est missus. Ab dextro cornu, quod procul à flumine, & magis sub monte steterat; Romam omnes petiere, & ne clausis quidem portis urbis in arcem confugerunt. Gallos quoque velut obstupefactos, miraculum victoriæ tam repentinæ tenuit. & ipsi pavore defixi priùs steterunt, velut ignari quid accidisset. deinde insidias vereri, postremo cæsorum spolia legere, armorumque cumulos, ut mos eis est, coacervare. Tum demum postquam nihil usquam hostile cernebatur, viam ingressi, haud multo ante Solis occasum ad urbem Romam perveniunt. ubi quum prægressi equites, non portas clausas, non stationem pro portis excubare, non armatos esse in muris, retulissent; aliud priori simile miraculum eos sustinuit; noctemque veriti, & ignotæ situm urbis, inter Romam atque Anienem considere; exploratoribus missis circa mœnia aliasque portas, quænam hostibus in perdita re consilia essent. f Romani, quum pars

millia hominum tenebat Annibal, non quos acie cepisset, aut qui periculo mortu diffugissent.

f *Romani quum pars major ex acie Vejos petisset quam Romam.*] Vnum hic præclare gessit Sigonius, quod removit additamentum impudentissimum *quam Romam*. Cætera non ejusdem fortunæ. Mss. bonæ notæ & Andreas: *nemo superesse quemquam præter eos, qui Romam refugerunt, crederent.* etsi statim post Andream sit mutatum: *nec superesse.* Mihi, si nihil aliud, id commendaret locus lib. 34. *Nunc quum duo prætores, quum consul, quum tres exercitus Romani Hispaniam obtineant, Carthaginiensium prope decem annis nemo in his provinciis sit.* Nec displicet τὸ *nemo crederent.* non magis quam lib. 9. *quum alterum quisque magis mentis compotem ac consilii ducerent.* Lib. 24. *quum eorum nemo, qui ad lacum Averni adissent, aut ipsi venirent, aut nuntium literasve mitterent.* Si quavis crederet non impedio. At illud crimen librarii Sigoniani non condonandum: *comploratu omnibus pariter vivis mortuisque:* cum omnes ab Andrea ad postremum usque Curionem editi servarent: *complorati omnes pariter vivi mortuique totam prope urbem lamentis impleverunt.* Quis non videt hoc esse oppido elegantius? adscribi mortuis & absentibus vivis, qui mortui credebantur, quod in urbe vivi fecerunt, quia in causa erant illi, cur hi facerent. Romanos, ait, qui fuerant in Allienſi acie (cum multis partibus plures ex fuga se Vejos contulissent, Romam rediisset exigua manus, & præter hanc, quicquid erat cæterorum, periisse urbani crederent) dum absentes mortui pariter & vivi pro mortuis complorantur, omnia lamentorum compleviſſe. Quippeni? dum quisque suos desideratus mœrore adficit & in luctum compellit? An soli *complere luctu locum* dicuntur qui lugent? non & qui lugentur, quorum clades & amissio luctum facit?

pars major ex acie Veios petiiſſet, nemo ſupereſſe quemquam præter eos, qui Romam refugerant, crederet, complorati omnes pariter vivi mortuique, totam prope urbem lamentis impleverunt. Privatos deinde luctus ſtupefecit publicus pavor, poſtquam hoſtes adeſſe nunciatum eſt. mox ululatus cantuſque diſſonos, vagantibus circa mœnia turmatim barbaris, audiebant. Omne inde tempus ſuſpenſos ita tenuit animos uſque ad lucem alteram, ut identidem jam in urbem futurus videretur [g] impetus primo adventu, quo acceſſerant ad urbem. manſuros enim ad Alliam fuiſſe, niſi hoc conſilii foret. Deinde ſub occaſum Solis, quia haud multum diei ſupererat, ante noctem rati ſe invaſuros; tum in noctem dilatum conſilium eſſe, quo plus pavoris inferrent. Poſtremo lux appropinquans exanimare: timorique perpetuo ipſum malum continens fuit, quum ſigna infeſta portis ſunt illata. Nequaquam tamen ea nocte, neque inſequenti die ſimilis illi, quæ ad Alliam tam pavide fugerat, civitas fuit. Nam quum defendi urbem poſſe, tam parva relicta manu ſpes nulla eſſet, placuit cum conjugibus ac liberis [1] juventutem militarem, ſenatuſque robur, in arcem Capitoliumque conſcendere: armisque & frumento collatis, ex loco inde munito Deos hominesque & Romanum nomen defendere. Flaminem, ſacerdoteſque Veſtales, ſacra publica à cæde, ab incendiis procul auferre: nec ante deſeri cultum eorum, quam non ſupereſſent qui colerent. Si arx, Capitoliumque ſedes Deorum, ſi Senatus caput publici conſilii, ſi militaris juventus ſuperfuerit imminenti ruinæ urbis, facilem jacturam eſſe ſeniorum, relictæ in urbe utique perituræ

non & quorum crudelitas? Sed hunc non hic modo errorem errat Sigonius. Vide ad lib. 34, 6.

g *Impetus primo adventu.*] Videtur addenda præpoſitio: *a primo adventu*: ut ſignificet ex illo tépore ſingula momenta ſollicita hoc metu Romanis fuiſſe.

VARIORUM.

1 *Iuventutem militarem Senatuſque robur in arcem Capitoliumque conſcendere: armisque & frumento collatis, ex loco inde munito deos hominesque* &c.] Scripſerim, *endemunito*. Lipſius in Tacit.

2 *Vbi*

turæ turbæ. &, quo id æquiore animo de plebe multitudo ferret, senes triumphales consulareſque simul se cum illis palam dicere obituros: nec his corporibus, quibus non arma ferre, non tueri patriam possent, oneraturos inopiam armatorum. Hæc inter seniores morti destinatos jactata solatia. Versæ inde adhortationes ad agmen juvenum; quos in Capitolium atque in arcem prosequebantur, *commendantes virtuti eorum juventaque[2] urbis per trecentos sexaginta annos omnibus bellis victricis, quæcunque reliqua esset, fortunam.* digredientibus qui spem omnem atque opem secum ferebant, ab iis, qui captæ urbis non superesse statuerant exitio; quum ipsa res speciesque miserabilis erat, tum muliebris fletus & concursatio incerta, nunc hos nunc illos sequentium, rogitantiumque viros natosque, cui se fato darent, nihil, quod humanis superesset malis, relinquebant. magna pars tamen earum in arcem suos prosecutæ sunt, neq; prohibente ullo, nec vocante: quia quod utile obsessis ad minuendam imbellem multitudinem, id parum humanum erat. Alia maxime plebis turba, quam nec capere tam exiguus collis, nec [3] alere in tanta inopia frumenti poterat, ex urbe effusa velut agmine jam uno petiit Janiculum. inde pars per agros dilapsi, pars urbes petunt finitimas; sine ullo duce, aut consensu, suam quisque spem, sua consilia, communibus deploratis, exsequentes. Flamen interim Quirinalis, virgineſque Vestales, omissa rerum suarum

2 *Vrbis per trecentos sexaginta annos.*] Non admodum rotunda est hæc annorum supputatio; sed ea potius quæ postea in Camilli oratione ad finem hujus libri exhibetur: erat enim hic annus ab Vrbe cond. 365. *Glarean.*

2 *Per trecentos sexaginta annos.*] Hunc numerum Glareanus putat esse mendosè, quod hic annus non sit ab Vrbe condita 360. verum 365. ut Livius ait paulo post in oratione Camilli. neque intelligit Romam dici hoc anno per 360. annos omnibus bellis victricem fuisse, & recte dici. Nam à primo bello quod anno quarto ab Vrbe condita gessit Romulus, ut ait Dionysius, cum Sabinis ad hunc anni numerantur 360. post autem Camillum cum Romam captam anno 365. ait, annos ab origine urbis, non à prima victoria numerare, quamquam lib. VII. rhetorice ait, conditæ urbis æqualem victoriam fuisse. *Sig.*

3 *Alere in tanta inopia.*] Dele *tò in. Tanta inopia* nominandi casus est, quanquam suum cuique judicium relinquitur. *Tan. Faber.*

Ee 1 4 *Hono-*

suarum cura, [a] quæ sacrorum secum ferenda, quæ (quia vires ad omnia ferenda deerant) relinquenda essent consultantes, quisve ea locus fideli asservaturus custodia esset; optimum ducunt, condita in doliolis sacello proximo ædibus flaminis Quirinalis, ubi nunc despui religio est, defodere: cætera inter se onere partito ferunt, via quæ sublicio ponte ducit ad Janiculum. In eo clivo eas quum L. Albinius de plebe Romana homo conspexisset, plaustro conjugem ac liberos vehens inter cæteram turbam, quæ inutilis bello urbe excedebat; salvo etiam tum discrimine divinarum humanarumque rerum; irreligiosum ratus sacerdotes publicos sacraque populi Romani pedibus ire, ferrique; se ac suos in vehiculo conspici; descendere uxorem ac pueros jussit, virgines sacraque in plaustrum impositi: & Cære, quo
41 iter sacerdotibus erat, pervexit. Romæ interim, satis jam omnibus, ut in tali re, ad tuendam arcem compositis, turba seniorum domos regressa, adventum hostium obstinato ad mortem animo exspectabat. qui eorum curules gesserant magistratus, ut in fortunæ pristinæ [4] honorumque aut virtutis insignibus morerentur, quæ augustissima vestis est, thensas ducentibus, triumphantibusve, ea vestiti medio ædium eburneis sellis sedere. Sunt, qui, M. Fabio Pontifice maximo præfante carmen, devovisse eos se pro patria, Quiritibusque Romanis tradant. Galli, & quia interposita nocte à contentione pugnæ remiserant animos, & quod nec in acie ancipiti usquam certaverant prælio, nec tum impetu aut vi [b] capiebant urbem, sine ira, sine ardore animorum ingressi

4 *Honorumque insignibus.*] Honorum insignia erant, *toga prætexta*, *sella curulis*, *jus imaginis in memoriam posteritatis*, *vestis purpurea.* Vide Alex. ab Alexand. lib. 4. cap. 11. *Godelev.*

GRONOVII.

a *Quæ sacrorum ferenda.*] Mss. *quæ sacrorum secum ferenda.* Nescio quis deleverit: nam omnes habent vetustiores editi, nulla differentia, nisi quod quidam loco mutant: *quæ secum sacrorum ferenda.*

b *Capiebant urbem, sine ira, sine ardore animorum ingressi postero die urbem.*] Voss. *postero die urbe.* Sed ea tota vox haud dubie resecanda est, quam, causa non fuit Livio, cur in tam propinquo iteraret.

c Non

gressi [1] postero die urbem, patente Collina porta in forum perveniunt; circumferentes oculos ad templa Deûm, arcemque solam belli speciem tenentem. Inde modico relicto præsidio (ne quis in dissipatos ex arce aut Capitolio impetus fieret) dilapsi ad prædam [2] vacuis occursu hominum viis, pars in proxima quæque tectorum agmine ruunt: pars, ultima, velut ea demum intacta & referta præda, petunt. inde rursus ipsa solitudine absterriti, ne qua fraus hostilis vagos exciperet, in forum ac propinqua foro loca conglobati redibant: ubi eos, plebis ædificiis obseratis, patentibus atriis principum, major prope cunctatio tenebat, aperta quam clausa invadendi. adeo haud secus quam venerabundi intuebantur in ædium vestibulis sedentes viros, præter ornatum habitumque humano augustiorem; majestate etiam, quam vultus gravitasque oris præ se ferebat, simillimos Diis. Ad eos veluti simulachra versi quum starent, [3] M. Papirius unus ex his dicitur Gallo barbam suam, ut tum omnibus promissa erat, permulcenti, scipione eburneo in caput incusso iram movisse: atque ab eo initium cædis ortum, cæteros in sedibus suis trucidatos. Post principum cædem, nulli deinde mortalium parci, diripi tecta, exhaustis injici ignes. Cæterum, seu [c] non omnibus de- 42
lendæ urbis libido erat, seu ita placuerat principibus Gallo-

c *Non omnibus delendi urbem.*] Supervacuum τὸ *omnibus.* neque enim opus erat omnibus eam voluntatem esse: fieri poterat permultis conjicientibus ignem & vastantibus: deniq; paucæ nianus ad hoc sufficiebant. Rhenanus, quia in Borbet. *delenda*, suspicatur *delenda urbis* legendum. Voss. *deinde urbem*, & in margine *delende.* Sed ipsum quod Rhenanus suspicatur, in Vossiano est & binis Pall. melioribus. Sic quoque tamen adjumento est opus. Scribe: *seu non omnis delenda urbs libido erat.* Seu temere factum, ut non utique totam urbem subversam vellent. Sic lib. 6. *quod prope omnem deletam a Gallis Romanam juventutem crederent.* Lib. 7. *cum eo hoste res est, qui hesterno die delendi omnis exercitus fortuna per socordiam usus non sit.*

VARIORUM.

1 *Postero die urbem.*] *Vrbem*, dele. Glossema enim est aut παρέγραφος librarii, natum ex ea linea sup. *capiebant urbem.* Tan. Faber.

2 *Vacuis occursu hominum viis.*] Quid hoc? *Via vacua* sunt *occursu hominum?* lego, *occursu hostium*, vera emendatione ut arbitror. *Tan. Faber.*

3 *M. Papyrius*] Hunc vocat in Camillo Μάρκον Παπίριον. Plutarch. credo

Gallorum, & ostentari quædam incendia, terroris causſa, ſi compelli ad deditionem caritate ſedium ſuarum obſeſſi poſſent, & non omnia concremari tecta, ut quodcunque ſupereſſet urbis, id pignus ad flectendos hoſtium animos haberent; nequaquam perinde atque in capta urbe prima die aut paſſim aut late vagatus eſt ignis. Romani ex arce plenam hoſtium urbem cernentes, vagoſque per vias omnes curſus, quum alia atque alia parte nova aliqua clades oriretur, non mentibus ſolum conſipere, ſed ne auribus quidem atque oculis ſatis conſtare poterant. Quocunque clamor hoſtium, mulierum puerorumque ploratus, ſonitus flammæ, & fragor ruentium tectorum avertiſſet, paventes ad omnia, animos oraque & oculos flectebant; velut ad ſpectaculum à fortuna poſiti occidentis patriæ: nec ullius rerum ſuarum relicti, præterquam corporum, vindices. tanto ante alios miſerandi magis, qui umquam obſeſſi ſunt, quod intercluſi à patria obſidebantur; omnia ſua cernentes in hoſtium poteſtate. Nec tranquillior nox diem tam fœde actum excepit: [4] [a] lux deinde noctem inquietam inſecuta eſt, nec ullum erat tempus, quod à novæ ſemper cladis alicujus ſpectaculo ceſſaret. Nihil tamen tot onerati atque obruti malis flexerunt animos: quin, etſi omnia flammis ac ruinis [5] æquata vidiſſent, quamvis inopem parvumque, quem tenebant, collem, libertati relictum, virtute defenderent; & jam, quum eadem quotidie acciderent, velut aſſueti malis, abalienaverant ab ſenſu rerum ſuarum animos; arma tantum ferrumque in dextris, velut ſolas reliquias ſpei ſuæ, intuentes.

Galli

credo vitioſe pro *Μάνιον Παπιρίον*, ut ſit M' Papirius Craſſus, qui conſul & tribunus militum fuit ante annos ad triginta, ex quo merito eum vocat ſenem honoribus perfunctum. *Sigonius.*

4 *Lux deinde noctem inſecuta eſt.*] Puto legendum, *nec lux deinde noctem.* Tan. Faber.

5 *Æquata vidiſſent.*] Lego *videbant*, quod ſpero probabis. *Tan. Faber.*

GRONOVII.

a *Lux deinde noctem inquietam inſecuta eſt.*] Andreas: *inquietem.* Quod facile probarem, ſi ejuſdem ſenſus aliquid adjunxiſſet τῷ *lux*, nec proxime diviſſet.

Digitized by Google

Galli quoque per aliquot dies in tecta modo urbis ne- 43
quicquam bello gesto, quum inter incendia ac ruinas captæ urbis nihil superesse præter armatos hostes viderent, nec quicquam tot cladibus territos, nec flexuros ad deditionem animos, ni vis adhiberetur; experiri ultima & impetum facere in arcem statuunt. Prima luce signo dato multitudo omnis in foro instruitur. inde clamore sublato, ac testudine facta, subeunt. adversus quos Romani nihil temere nec trepide, ad omnes aditus stationibus firmatis, qua signa ferri videbant, eà robore virorum opposito scandere hostem sinunt: quo successerit magis in arduum, eo pelli posse per proclive facilius rati. Medio fere clivo restitere: atque inde ex loco superiore, qui prope sua sponte in hostem inferebat, impetu facto, strage ac ruina fudêre Gallos: ut numquam postea nec pars nec universi tentaverint tale pugnæ genus. Omissa itaque spe per vim atque arma subeundi, obsidionem parant. cujus ad id tempus immemores, & quod in urbe fuerat frumentum, incendiis urbis absumpserant, & [b] ex agris per ipsos dies raptum omne Veios erat. Igitur exercitu diviso, partim per finitimos populos prædari placuit, partim oblideri arcem; ut obsidentibus frumentum populatores agrorum præberent. Proficiscentes Gallos ab urbe ad Romanam experiendam virtutem, fortuna ipsa Ardeam, ubi Camillus exulabat, duxit. qui mœstior ibi fortuna publica quam sua, quum Diis hominibusque accusandis senesce-

dixisset, *nec tranquillior nox*. Cur idem in tam vicino bis diceret? Forte: *Lux deinde noctem inquieta insecuta est*.

b *Ex agris per ipsos dies.*] Plenius foret: *per eos ipsos dies*. An tamen interdum ita dixere, *ipse*, pro *is ipse*? Cicero lib. 10. ad Att. 14. *Nos autem ad hæc, & ipsum certo fore, & quæ jam fiant, non esse leviora*. nimirum ut restituerentur damnati, de quo præcesserat. Lib. 12. ep. 14. *nam, pro malis, recte habebat, quamquam ipsum doleo*. Livius lib. 33, 16. *Eone quo cuncti convenere Acarnanum populi, nec ipsis qui convenerant, idem placuit*. Curtius lib. 5. de Syfigambi pro Madathe deprecante: *ita deprecata est, ut ipsum excusaret, quod deprecaretur*. Florus 4, 10. *quum fidem ipso fecissent*. An potius hæc omnia corrupta? Videtur etiam Livio satis fuisse: *incendiis absumpserant*.

VARIO-

senescceret, indignando mirandoque ubi illi viri essent, qui secum Veios Falerioſque cepissent, qui alia bella fortius semper quam felicius gessissent; repente audit Gallorum exercitum adventare atque de eo pavidos Ardeates consultare. nec secus quam divino spiritu tactus, quum se in mediam concionem intulisset, abstine-
44re suetus ante talibus conciliis; *Ardeates,* inquit, *veteres amici, novi etiam cives mei, quando & vestrum beneficium ita tulit, & fortuna hoc egit mea, nemo vestrûm conditionis meæ oblitum me huc processisse putet: sed res, ac periculum commune cogit, quod quisque posit in re trepida præsidii, in medium conferre. Et quando ego vobis pro tantis vestris in me meritis gratiam referam, si nunc cessavero? aut ubi usus erit mei vobis, si in bello non fuerit? Hac arte in patria steti: & invictus bello, in pace ab ingratis civibus pulsus sum. Vobis autem, Ardeates, fortuna oblata est, & pro tantis pristinis populi Romani beneficiis, quanta ipsi meministis (nec enim exprobranda apud memores sunt) gratia referenda; & huic urbi decus ingens belli ex hoste communi pariendi. Quæ effuso agmine adventat, gens est, cui natura corpora animosque magna magis quam firma dederit. eo in certamen omne plus terroris quam virium ferunt. Argumento sit clades Romana. patentem cepere urbem; ex arce Capitolioque vix exigua resistitur manu. Jam obsidionis tædio victi abscedunt, vagique per agros palantur; cibo, vinoque raptim hausto repleti. Ubi nox appetit, prope rivos aquarum, sine munimento, sine stationibus ac custodiis passim ferarum ritu sternuntur: nunc ab secundis rebus magis etiam solito incauti. Si vobis in animo est, tueri mœnia vestra, nec pati hæc omnia Galliam fieri; primæ vigilia capite arma frequentes. Me sequimini ad cædem, non ad pugnam. nisi victos somno, veluti pecudes trucidandos tradidero, non recuso eundem Ardeæ rerum mearum exitum, quem Romæ*
45 *habui.* Æquis iniquisque persuasum erat, tantum bello virum neminem usquam ea tempestate esse. Concione dimissa, corpora curant, intenti quam mox signum daretur. quo dato, primæ noctis silentio ad portas cum Camillo præsto fuere. Egressi haud procul urbe, sicuti prædi-

prædictum erat, castra Gallorum intuta neglectaque ab omni parte nacti, clamore invadunt. Nusquam prælium, omnibus locis cædes est: nuda corpora, & soluta somno trucidantur. extremos tamen pavor cubilibus suis excitos, quæ aut unde vis esset ignaros in fugam, & quosdam in hostem ipsum improvidos tulit. magna pars in agrum Antiatem delati, incursione ab oppidanis in palatos facta, circumveniuntur. Similis in agro Veienti Tuscorum facta strages: qui urbis jam prope quadringentesimum annum vicinæ, oppressæ ab hoste inusitato inauditoque, adeo nihil miserti sunt, ut in agrum Romanum eo tempore incursiones facerent, plenique prædæ Veios etiam præsidiumque, & spem ultimam Romani nominis in animo habuerint oppugnare. Viderant eos milites Romani vagantes per agros, & congregatos agmine prædam præ se agentes, & castra cernebant haud procul Veiis posita. inde primum miseratio sui, deinde indignitas, atque ex ea ira animos cepit, *Etruscisne etiam, à quibus bellum Gallicum in se avertissent, ludibrio esse clades suas?* Vix temperavere animis, quin extemplo impetum facerent: compressique à Cæditio Centurione, quem sibimetipsi præfecerant, rem in noctem sustinuere. Tantum par Camillo defuit auctor, cætera eodem ordine eodemque fortunæ eventu gesta. quin etiam ducibus captivis, qui cædi nocturnæ superfuerant, ad aliam manum Tuscorum ad Salinas profecti, nocte insequenti ex improviso majorem cædem edidere: duplicique victoria ovantes Veios redeunt. Romæ interim plerumque obsidio segnis, & utrimque silentium esse; ad id tantum intentis Gallis, ne quis hostium evadere inter stationes posset: quum repentè juvenis Romanus admiratione in se cives hosteſque convertit. Sacrificium erat statum in Quirinali colle genti Fabiæ. ad id faciendum C. Fabius Dorso, [1] Gabino cinctu, sacra manibus gerens, 46

VARIORUM.

1 *Gabino cinctu.*] *Cinctum Gabinum* | dicunt esse togam in tergum rejectam, ut una ejus lacinia revocata hominem cingat.

Digitized by Google

rens, quum de Capitolio descendisset, per medias hostium stationes egressus, nihil ad vocem cujusquam terrorem ve motus, in Quirinalem collem pervenit. ibique, omnibus solenniter peractis, eadem revertens similiter constanti vultu graduque, satis sperans, propitios esse Deos, quorum cultum ne mortis quidem metu prohibitus deseruisset, in Capitolium ad suos rediit: seu attonitis Gallis miraculo audaciæ, seu religione etiam motis, cujus haudquaquam negligens est gens. Veiis interim, non animi tantum indies, sed etiam vires crescebant: nec Romanis solum eo convenientibus ex agris, [a] qui aut prælio adverso aut clade captæ urbis palati fuerant, sed etiam ex Latio voluntariis confluentibus, ut in parte prædæ essent. Maturum jam videbatur, repeti patriam, eripique ex hostium manibus: sed corpori valido caput deerat. Locus ipse admonebat Camilli, & magna pars militum erat, qui ductu auspicioque ejus res prospere gesserant: & [2] Cæditius negare, se commissurum, cur sibi aut Deorum aut hominum quisquam imperium finiret potius, quam ipse memor ordinis sui posceret imperatorem. Consensu omnium placuit, ab Ardea Camillum acciri; sed antea consulto Senatu, qui Romæ esset. adeo regebat omnia pudor, discriminaque rerum prope perditis rebus servabant. Ingenti periculo transeundum

cingat. Hoc genere vestimenti consul Romanus utebatur bellum indicturus. *Godelevæus.*

1 *Gabino cinctu.*] Vbi quidam scripti habent, *Gabino ritu cinctu.* Quam lectionem habet etiam Valerius Maximus lib. I. *C. Fabius Dorso*, inquit, *Gabino ritu cinctus manibus humerisque sacra gerens.* & Livius lib. X. *Incinctum Gabino culeo super telum stantem.* Ego tamen nihil mutandum censeo. Nam idem Livius lib. VII. de Decio ait: *Ipse incinctus cinctu Gabino.* & Virgil. *Ipse Quirinali trabea cinctuque Gabino Insignis.* & Festus, *Procinctu classis dicebatur quum exercitus cinctus erat Gabino cinctu.* Sigonius.

2 *Cædicius negare se commissurum.*] Video, inquit, Cædicius, finis mei adesse imperii: atqui ego haud committam, ut mihi aut Deorum, aut hominum quisquam imperium finiat potius, quam ipse memor ordinis mei deposcam imperatorem. Post, quod sequitur: *Militesque haberent imperatorem quem vellent:* de Camillo intelligendum; quem volebant milites, non alium. *Glarean.*

GRONOVII.

a *Qui aut prælio adverso.*] Repone: qui

dum per hostium custodias erat. ad eam rem Pontius Cominius, impiger juvenis, operam pollicitus, incubans cortici, secundo Tiberi ad urbem defertur. inde qua proximum fuit à ripa, per præruptum eoque neglectum hostium custodiæ saxum, in Capitolium evadit: &, ad magistratus ductus, mandata exercitus edit. Accepto inde Senatus decreto, ut & comitiis curiatis revocatus de exilio, jussu populi Camillus dictator extemplo diceretur, militesque haberent imperatorem quem vellent, eadem degressus, nuncius Veios contendit: missique Ardeam legati ad Camillum, Veios eum perduxere: seu, (quod magis credere libet, non prius profectum ab Ardea, quam comperit legem latam: quod nec injussu populi mutari finibus posset, nec nisi dictator dictus auspicia in exercitu habere;) lex curiata lata est, dictatorque absens dictus. Dum hæc Veiis agebantur, interim [47]
[b] arx Romæ Capitoliumque in ingenti periculo fuit. namque Galli, seu vestigio notato humano, qua nuncius à Veiis pervenerat, seu sua sponte animadverso [c] ad Carmentis saxum ascensu æquo, nocte sublustri, quum primo inermem, qui tentaret viam, præmisissent, tradentes

qui à prælio adverso aut clade captæ urbis.

b *Arx Romæ Capitoliumque in ingenti periculo fuit.*] Præpositionem ignorant Vossianus & bini meliores Pall. Cornelius Nepos Datame: *cum magno fore periculo, si quid illo imperante in Ægypto adversi accidisset.* Qui sic compluries, ut primus observavit Schoppius in Verisimilibus. Adde quæ ad lib. 2, 22. notavimus.

c *Ad Carmentis saxum*] Fanum vel aram Carmentis aut Carmentæ, matris Euandri fuisse sub Capitolio, vel in imo Tarpeii montis, traduntantiqui. Dionysius lib. 1. ἡ βωμὸς ἐθαυμάζετο ἱδρυμένος, Καρμέντη μὲν ὑπὸ τῷ καλουμένῳ Καπιτωλίῳ πρὸς τοῖς Καρμέντιοι πύλαις. Solinus: *Pars infima Capitolini montis habitaculum Carmenti fuit, ubi Carmentis nunc fanum est.* Sed *saxum Carmentis* haud facile reperias. Turbant aliquid Mss. Voss. alter *saxos n ascensu.* Chiflet. *saxo ascensu.* Lege *saxorum* vel *saxi.* hoc est, ipsius montis. *Animadverso, ad Carmentis,* (puta aram vel fanum) *saxi ascensu æquo.*

VARIORUM.

1 *Eadem digressus nuncius Veios cont.*] Eandem sententiam de eodem loquens expressit his verbis Quadrigarius, ut est apud Gellium lib. 17. cap. 2. *Cominius,* inquit, *quæ ascenderat, descendit, atque verba Gallis dedit,* id est, latuit Gallos. Itaque *degressus* legend. nam *degredi,* descendere significat. *Sigonius.*

2 *Carmentis saxum.*] Id est, quod Carmentali portæ imminet, ut Plutarchus in Camillo ait, Dionys. lib. 10. *Sigonius.*

dentes inde arma, ubi quid iniqui eſſet, alterni innixi, ſublevanteſque invicem & trahentes alii alios, prout poſtularet locus; tanto ſilentio in ſummum evaſere, ut non cuſtodes ſolum fallerent: ſed ne canes quidem, ſollicitum animal ad nocturnos ſtrepitus, excitarent. Anſeres non fefellêre, quibus ſacris Junoni, in ſumma inopia cibi, tamen abſtinebatur. quæ res ſaluti fuit. Namque clangore eorum, alarumque crepitu excitus M. Manlius, qui triennio ante conſul fuerat, vir bello egregius, armis arreptis ſimul ad arma cæteros ciens vadit. & dum cæteri trepidant, Gallum, qui jam in ſummo conſtiterat, umbone ictum deturbat. Cujus caſus prolapſi quum proximos ſterneret, trepidantes alios, armiſque omiſſis, ſaxa, quibus adhærebant, manibus amplexos, trucidat. jamque & alii congregati telis miſſilibuſque ſaxis proturbare hoſtes, ruinaque tota prolapſa acies in præceps deferri. Sedato deinde tumultu, reliquum noctis (quantum in turbatis mentibus poterat, quum præteritum quoque periculum ſollicitaret) quieti datum eſt. Luce orta, vocatis claſſico ad concilium militibus, ad tribunos, quum & rectè & perperam facto precium deberetur; [3] Manlius primum ob virtutem laudatus donatuſque, non ab tribunis ſolum militum, ſed conſenſu etiam militari: cui univerſi ſelibras farris, & quartarios vini, ad ædes ejus, quæ in arce erant, contulerunt. rem dictu parvam, cæterum inopia fecerat eam argumentum ingens caritatis; cum ſe quiſq; victu ſuo fraudans, detractum corpori atque uſibus neceſſariis ad honorem unius viri conferret. Tum vigiles ejus loci, qua fefellerat aſcendens hoſtis, citati: & quum in omnes more militari ſe animadverſurum Q. Sulpicius tribunus militum pronunciaſſet; conſentiente clamore militum, in unum vigilem conjicientium culpam, deterritus, à cæteris abſtinuit: reum haud dubium ejus noxæ approbantibus

3 *Manlius ob virtutem laudatus.*] De Manlii rebus geſtis præter Livium Plin. lib. 7. cap. 28. Florus lib. 1. cap. 13. & 26. Valer. Max. lib. 6. cap. 3. *Godel.*

GRO-

Digitized by Google

tibus cunctis de saxo dejecit. Inde intentiores utrimque custodiæ esse: & apud Gallos, quia vulgatum erat, inter Veios Romamque nuncios commeare: & apud Romanos ab nocturni periculi memoria. Sed ante omnia ob- 48
sidionis bellique mala, fames utrimque exercitum urgebat: Gallos pestilentia etiam, quum loco jacente inter tumulos castra habentes, tum ab incendiis torrido & vaporis pleno, cineremque, non pulverem modo ferente, quum quid venti motum esset. quorum intolerantissima gens [a] humorique ac frigori assueta; quum æstu & angore vexati, vulgatis velut in pecua morbis, morerentur; jam pigritiâ singulos sepeliendi, promiscue acervatos cumulos hominum urebant: bustorumque inde Gallicorum nomine insignem locum fecere. Induciæ deinde cum Romanis factæ, & colloquia permissu imperatorum habita, in quibus quum identidem Galli famem objicerent; eaque necessitate ad deditionem vocarent; dicitur aver-

GRONOVII.

a *Humori & frigori assueta, tum æstu.*] Primum Sigonius *humori*, pro *humorique*, quod edebatur & Mss. alii servant. perinde ut cap. 49. *sed diisque & hominibus*, ingerit, *sed dii & homines*, quasi operæ pretium sit. Deinde, *cum æstu & algore vexata* &c. *morerentur*, pro eo quod erat, *tum æstu & angore vexati* &c. *morerentur*. Addit alios *languore*, non, *algore*, habere. Hinc admissis quibusdam, aliis repudiatis, finxere vulgatum. Et *vexata* quidem omnes apud me olim editi ante Cuionem: omnes tamen, ut & Mss. *morerentur*: quatuor quoque membranacei ignorant τὸ *esse*. Sic enim referunt: *intolerantissima gens humorique & frigori assueta cum æstu & angore*. Hinc nobis spes evadendi ex tam molesta longaque periodo, quæ & adscivit aliena, & sequentem capite mulctavit. Finite possumus superiorem orationem & ponere πλείων σιγμὴ post τὸ *adsueta*. Et dixerit hactenus, accidisse, ut utrumque exercitum fames, Gallos etiam pestilentia urgeret, castra habentes loco cum inter tumulos jacente, tum pleno vaporis & incendiis torrido, sed & cinerem, non modo pulverem, simul ventus incubuisset, erigente & ferente: quæ omnia nulli minus fetenda quam Gallis, & humori & frigori adsuetis. *Quum*, pergit, *æstu & angore vexati, vulgatis velut in pecua morbis, morerentur, jam pigritia singulos sepeliendi promiscue acervatos cumulos hominum urebant*. Quid autem commeruit, cur mutaretur τὸ *angore*? Suetonius Tiberio: *Cn. Lentulum augurem metu & angore ad fastidium vita ab eo actum*. Nostet lib. 3. *Ea colluvio mistorum omnis generis animantium & odore insolito urbanos, & agrestem confertum in arcta tecta æstu ac vigiliis angebat, ministeriaque invicem & contagio ipsa vulgabant morbos*. Volebam aliquando: *motum esset. Quorum intolerantissima gens, humori ac frigori assueta, quum æstu & angore vexati, vulgatis velut in pecua morbis, morerentur: jam pigritia*. Vt Statius in 7. Thebaidos, *subeunt Tegeæa juventus Auxilio tardi*. Quod si quis malit, sequatur.

avertendæ ejus opinionis caussa multis locis panis de Capitolio jactatus esse in hostium stationes. Sed jam neque dissimulari, neque ferri ultra fames poterat: itaque dum dictator delectum per se Ardeæ habet, magistrum equitum L. Valerium à Veiis abducere exercitum jubet, parat instruitque quibus haud impar adoriatur hostes: interim Capitolinus exercitus stationibus vigiliisque fessus, superatis tamen humanis omnibus malis, quum famem unam natura vinci non sineret: diem de die prospectans, ecquod auxilium ab dictatore appareret; postremo spe quoque jam, non solum cibo, deficiente,[b] &, quum stationes procederent, prope obruentibus

b. *Et quum stationes procederent.*] Sic egregie Rhenanus ex Borbet. cum esset in editis, *stationibus*. Profert Sigonius ex aliquot vett. libris: *Et cum in stationes procederent.* Quod probare cavebimus. Nam *stationes procedere* dicuntur, quæ usque & usque continuantur, hic quidem ab iisdem, propter paucitatem propugnantium. Auctores illius scripturæ non meminerant, ut *procedere* dicatur eleganter continuari, addi, connumerari, computari. Columella lib. 8, 7. *Si fastidiet cibum, totidem diebus minuere oportebit, quot jam fartura processerint.* Sic in militaribus, *ara* vel *stipendia procedere.* Hoc ipso libro: *placere autem omnibus his voluntariam extra ordinem professis militiam ara procedere.* i. e. hanc extraordinariam operam valere ad implenda justa stipendia, quæ juniores ex instituto debebant, perinde ac si delectu conscripti æstiva integra in castris egissent: continuari cum aliis, quæ fecissent, aut facturi essent, stipendiis ad contrahendum tempus emeriti. Lib. 25. *qui minores septem & decem annis sacramento dixissent, iis perinde stipendia procederent, ac si septem & decem annorum aut majores milites facti essent.* Lib. 27. *ne præterita stipendia procederent iis, qui equo publico meruerant, sed dena stipendia equis privatis facerent.* Ne continuarentur illis, neque computarentur, quæ jam fecissent, stipendia ad numerum complendum, sed tanquam tirones de integro inciperent merere. Frontinus 4. Strateg. 1. *A Patribus deinde obtinuit, ne iis præterita æra procederent.* Hoc est, ut in annis militiæ æstimandis nihil eis prodessent præteritæ expeditiones: sed præstare omnes cogerentur, tanquam ex hoc tempore primum auspicati militiam, tantoque serius vacationem haberent. Non enim, finirentur stipendia, eorumque tempus finitum esset, ut interpretantur: hoc enim præmium foret, non pœna. Sic & *stipendium* unius *anni non procedere* dicitur, quo quis censetur non militasse. Valerius Maximus l. 2. cap. 7. *Legioni enim neque stipendium anni procedere, neque ara dari voluit.* Hinc ad alia quoque adhibetur non minus eleganter. Cato de re rust. cap. 148. *Quot dies per dominum mora fuerit, quo minus degustet, totidem dies emptori procedent.* i. e. ei computabuntur, & utiles erunt, ne citius incipiat debere. P. Scipio apud Gellium lib. 5, 19. *filium adoptivum procedere, quam si ex se natum habeat.* Sic enim libri veteres: non *prodesse*, ut nunc editur. Hoc est, *aque duci* & computari in utilitatem patris adoptivi ad præmia patrum promerenda. Varro 2. de re rust. 2. *ut agni chordi duo pro una ove annumerentur, & si cui vetustate dentes absunt, item bina pro singulis ut procedant.* Vbi offendit Victorius, qui *procedere*

tibus infirmum corpus armis; vel dedi, vel redimi se, quacumque pactione possent, jussit: jactantibus non obscure Gallis, haud magna mercede se adduci posse, ut obsidionem relinquant. Tum senatus habitus, tribunisque militum negotium datum, ut paciscerentur. Inde inter Q. Sulpicium tribunum militum, & Brennum regulum Gallorum colloquio transacta res est, & mille pondo auri pretium populi gentibus mox imperaturi factum. Rei fœdissimæ per se, adjecta indignitas est. pondera ab Gallis allata iniqua, &, tribuno recusante, additus ab insolente Gallo ponderi gladius: auditaque intoleranda Romanis vox, [1] *Væ victis* esse. Sed Diique & 49
homines prohibuere redemtos vivere Romanos. nam forte quadam, prius quam infanda merces perficeretur, per altercationem nondum omni auro appenso, dictator intervenit: auferrique aurum de medio, & Gallos submoveri jubet. Quum illi renitentes, pactos dicerent sese, negat eam pactionem ratam esse, quæ postquam ipse dictator creatus esset, injussu suo ab inferioris juris magistratu facta esset: denunciatque Gallis, ut se ad prælium expediant. Suos in acervum conjicere sarcinas, & arma aptare, ferroque non auro recuperare patriam jubet; in conspectu habentes fana Deûm, & conjuges, & liberos, & solum patriæ deforme belli malis, & omnia quæ defendi repetique & ulcisci fas sit. Instruit deinde aciem, ut loci natura patiebatur, in semirutæ solo urbis, & natura inæquali: & omnia quæ arte belli secunda suis eligi præpararive poterant, providit. Galli nova re trepidi arma capiunt, iraque magis quam consilio in Romanos

eedere pro numerari positum censet, quia greges ovium magni non bene numerari possunt, si eodem loco maneant: ideo solere pastores claudere gregem, & dum emittunt numerare: aliter enim fore ut rursus confunderentur. Lepidum commentum. Immo *procedant* est valeant, computentur, ducantur, augeant numerum.

VARIORUM.

1 *Væ victis esse.*] Festus hunc locum sic expressit: *Væ victis, in proverbium veniſſe existimatur, cum Roma capta a Senonibus Gallis aurum ex conventione & pacto pensum, ut recederent, quod de iniquis ponderibus exigi uno ex tribunis quærente, Brennus rex Gallorum ad pondera adjecit gladium, & dixit, væ victis: quem*

Digitized by Google

manos incurrunt. Jam verterat fortuna, jam Deorum opes humanaque consilia rem Romanam adjuvabant. igitur primo concursu haud majore momento fusi Galli sunt, quam ad Alliam vicerant. Justiore altero deinde prælio ad octavum lapidem Gabina via, quo se ex fuga contulerant, ejusdem ductu auspicioque Camilli vincuntur. Ibi cædes omnia obtinuit. castra capiuntur, & ne nuncius quidem cladis relictus. Dictator, recuperata ex hostibus patria, triumphans in urbem redit: interque jocos militares, quos inconditos jaciunt, Romulus ac parens patriæ conditorque alter urbis, haud vanis laudibus appellatur. Servatam deinde bello patriam, iterum in pace haud dubiè servavit, quum prohibuit migrari Veios: & tribunis rem intentius agentibus post incensam urbem, & per se inclinata magis plebe ad id consilium. eaque causa fuit non abdicandæ post triumphum dictaturæ senatu obsecrante, ne rempublicam in incerto relinqueret statu. Omnium primum, ut erat diligentissimus religionum cultor, quæ ad Deos immortales pertinebant, retulit: & [a] senatusconsultum facit; *Fana omnia, quod ea hostes possedissent,* [b] *restituerentur, terminarentur, expiarenturque: expiatioq; eorum in libris per duumviros quæreretur.* [2] *Cum Cæretibus publicè hospitium fieret, quod sacra populi Romanorum apud eos fuissent.* [3] *Tum Cæretes primi populorum fœdus hospitii meruerunt.* [4] *Tabulæ quoque, in quibus census populi actique erant, quia signatæ non fuerant, publicatæ.* [5] *Ob hæc meritum Cæretibus civitas sine suffragio data.* [6] *Æs grave primum populus Romanus flavit.* [7] *Argentum ante signatum non est quam Q. Ogulnio, C. Fabio Consulibus.* [8] *Ludi Romani ex voto facti, quia bello id vota erant.* [9] *Ædes Matutæ Matri dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [10] *Ædes Fortunæ ad Portam Collinam dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [11] *Ædes Mercurio dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [12] *Ædes Dianæ dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [13] *Ædes Lunæ dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [14] *Ædes Veneris dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [15] *Ædes Minervæ dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [16] *Ædes Herculis dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [17] *Ædes Junonis dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [18] *Ædes Jovis dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [19] *Ædes Saturni dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [20] *Ædes Opis dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [21] *Ædes Cereris dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [22] *Ædes Liberi dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [23] *Ædes Libertatis dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [24] *Ædes Dianæ dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [25] *Ædes Lunæ dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [26] *Ædes Veneris dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [27] *Ædes Minervæ dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [28] *Ædes Herculis dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [29] *Ædes Junonis dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [30] *Ædes Jovis dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [31] *Ædes Saturni dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [32] *Ædes Opis dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [33] *Ædes Cereris dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [34] *Ædes Liberi dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [35] *Ædes Libertatis dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [36] *Ædes Dianæ dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [37] *Ædes Lunæ dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [38] *Ædes Veneris dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [39] *Ædes Minervæ dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [40] *Ædes Herculis dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [41] *Ædes Junonis dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [42] *Ædes Jovis dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [43] *Ædes Saturni dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [44] *Ædes Opis dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [45] *Ædes Cereris dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [46] *Ædes Liberi dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [47] *Ædes Libertatis dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [48] *Ædes Dianæ dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [49] *Ædes Lunæ dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [50] *Ædes Veneris dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [51] *Ædes Minervæ dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [52] *Ædes Herculis dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [53] *Ædes Junonis dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [54] *Ædes Jovis dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [55] *Ædes Saturni dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [56] *Ædes Opis dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [57] *Ædes Cereris dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [58] *Ædes Liberi dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [59] *Ædes Libertatis dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [60] *Ædes Dianæ dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [61] *Ædes Lunæ dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [62] *Ædes Veneris dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [63] *Ædes Minervæ dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [64] *Ædes Herculis dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [65] *Ædes Junonis dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [66] *Ædes Jovis dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [67] *Ædes Saturni dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [68] *Ædes Opis dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [69] *Ædes Cereris dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [70] *Ædes Liberi dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [71] *Ædes Libertatis dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [72] *Ædes Dianæ dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [73] *Ædes Lunæ dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [74] *Ædes Veneris dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [75] *Ædes Minervæ dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [76] *Ædes Herculis dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [77] *Ædes Junonis dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [78] *Ædes Jovis dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [79] *Ædes Saturni dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [80] *Ædes Opis dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [81] *Ædes Cereris dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [82] *Ædes Liberi dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [83] *Ædes Libertatis dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [84] *Ædes Dianæ dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [85] *Ædes Lunæ dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [86] *Ædes Veneris dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [87] *Ædes Minervæ dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [88] *Ædes Herculis dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [89] *Ædes Junonis dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [90] *Ædes Jovis dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [91] *Ædes Saturni dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [92] *Ædes Opis dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [93] *Ædes Cereris dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [94] *Ædes Liberi dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [95] *Ædes Libertatis dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [96] *Ædes Dianæ dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [97] *Ædes Lunæ dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [98] *Ædes Veneris dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [99] *Ædes Minervæ dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.* [100] *Ædes Herculis dedicata est, quam Servius Tullius regnante templum habuerat.*

postea Furius Camillus cum insidiis circumventum concideret, & quereretur contra fœdus fieri, eadem voce remunerasse dicitur. Sigonius.

2 *Cum Caretibus publicè hospit. fieret.*] Gell. lib. 1. c. 13 Cæretibus hoc tempore civitatem datam sine suffragio ait, ob conservatorum sacrorum meritum. *Sig.*

GRONOVII.

a *Et senatusconsultum facit.*] Sic plures & meliores. Sigonius: *senatusconsultum fit.* Sed consul quoque aut dictator SC facit, quum dat operam efficitque, ut fiat Cicero lib. 9. ad Attic. *Primas ejus actiones horreo: volet enim senatusconsultum facere, volet auzurum decretum.*

b *Restituerentur expiarenturque.*] Andreas: *restaurarentur terminarenturque expiarenturque.* Omnes alii ante Gruterum; *restituerentur, terminarentur, expiarenturque.* Consultone is omiserit, an sit operarum error, haud scio: in binis certe, quas habeo, deest: atque inde in tot aliis, quæ ex istis propagatæ. Injuria profecto. Conceptis enim verbis finiebantur templa non modo augurii aut auspicii causa, ut loquitur Varro in sexto, sed etiam quæ perpetua constituebantur ædificabanturque religionis causa. Lib. 1. Romulus: *templumque iis regionibus, quas modo animo metatus sum, dedico.* Hinc & *fines templares* apud Agrimensores antiquos. Notus lapis Claudii: *auctu. populi. Romani. finibus. pomœrium. ampliavit. terminavitque.*

VARIO-

Digitized by Google

Romani ac ſacerdotes recepiſſent, beneficioque ejus populi non intermiſſus bonos Deûm immortalium eſſet: [1] *ludi Capitolini fierent, quod Jupiter optimus maximus ſuam ſedem atque arcem populi Romani in re trepida tutatus eſſet: collegiumque ad eam rem M. Furius dictator conſtitueret, ex iis, qui in Capitolio atque arce habitarent.* Expiandæ etiam vocis nocturnæ, quæ nuncia cladis ante bellum Gallicum audita neglectaque eſſet, mentio illata, juſſumque templum in Nova via Aio Locutio fieri. Aurum quod Gallis ereptum erat, quodque ex aliis templis inter trepidationem in Jovis cellam collatum, quum in quæ referri oporteret, confuſa memoria eſſet, ſacrum omne judicatum, & ſub Jovis ſella poni juſſum. Jam ante in eo religio civitatis apparuerat, quod quum in publico deeſſet aurum, ex quo ſumma pactæ mercedis Gallis confieret, à matronis collatum acceperant, ut ſacro auro abſtineretur. Matronis gratiæ actæ, honoſque additus, ut earum ſicut virorum, poſt mortem ſolennis laudatio eſſet. Iis peractis quæ ad Deos pertinebant, quæque per ſenatum agi poterant; tum demum, agitantibus tribunis plebem aſſiduis concionibus, ut relictis ruinis in urbem paratam Veios tranſmigrarent; in concionem, univerſo ſenatu 51
proſequente, aſcendit, atque ita verba fecit: *Adeo mihi acerbæ ſunt, Quirites, contentiones cum tribunis plebis, ut nec triſtiſſimi exilii ſolatium aliud habuerim, quoad Ardeæ vixi, quam quod procul ab his certaminibus eram: & ob eadem hæc, non, niſi me ſenatuſconſulto populique juſſu revocaretis, rediturus umquam fuerim. Nec nunc me, ut redirem, mea voluntas mutata, ſed veſtra fortuna perpulit. quippe ut in ſua ſede maneret patria, id agebatur: non ut ego utique in patria eſſem: & nunc quieſcerem & tacerem libenter, niſi hæc quoque pro patria dimicatio eſſet, cui deeſſe quoad vita ſuppetat, aliis turpe, Camillo etiam*

VARIORUM.

1 *Ludi Capitolini fierent, quod Iupiter Opt. Max. ſuam ſedem atque arcem populi Rom. in re trepida tutatus eſſet, collegiumque ad eam rem M. Furius dictator conſtitueret ex his qui in Capitolio atque arce habitarent.*] Romæ collegia quædam erant, in his *Mercurialium* & *Capitolinorum*, ut ex epiſtolis Cic. ad Q. Fratrem cognoſcimus. Erant ergò

etiam nefas eſt. Quid enim repetiimus, quid obſeſſam ex hoſtium manibus eripuimus, ſi recuperatam ipſi deſerimus? & cum victoribus Gallis capta tota urbe, Capitolium tamen atque arcem Diique & homines Romani tenuerint, habitaverint; victoribus Romanis recuperata urbe, arx quoque & Capitolium deſeritur: & plus vaſtitatis huic urbi ſecunda noſtra fortuna faciet, quam adverſa fecit. Equidem ſi nobis cum urbe ſimul poſitæ traditæque per manus religiones nullæ eſſent; tamen tam evidens numen hac tempeſtate rebus affuit Romanis, ut omnem negligentiam divini cultus exemtam hominibus putem. Intuemini enim horum deinceps annorum vel ſecundas res vel adverſas: invenietis omnia proſpere eveniſſe ſequentibus Deos, adverſa ſpernentibus. Jam omnium primum Veiens bellum (per quot annos, quanto labore geſtum!) non ante cepit finem, quam monitu Deorum aqua ex lacu Albano emiſſa eſt. Quid hæc tandem urbis noſtræ clades nova? num ante exorta eſt, quam [a] *ſpreta vox cœlo emiſſa de adventu Gallorum, quam gentium jus ab legatis noſtris violatum, quam a nobis, quum vindicari deberet, eadem negligentia Deorum prætermiſſum? Igitur victi captique ac redemti tantum pœnarum Diis hominibuſque dedimus, ut terrarum orbi documento eſſemus. Adverſæ deinde res admonuerunt religionum. Confugimus in Capitolium ad Deos, ad ſedem Jovis optimi maximi: ſacra in ruina rerum noſtrarum alia* [b] *terræ celavimus, alia avecta in finitimas urbes amovimus ab hoſtium oculis. Deorum cultum, deſerti ab Diis hominibuſque tamen non intermiſimus. Reddidere igitur patriam, & victoriam, & antiquum belli decus amiſſum: & in hoſtes, qui cæci avaritia in pondere auri*

Capitolini collegium hominum Capitolium & arcem incolentium, ludoſq; Capitolinos celebrantium. *Turneb.* l. 5. c. 28.

GRONOVII.

a *Spreta vox cœlo emiſſa.*] Malim, *cœlo miſſa*: vel quia proxime præceſſit alterum. Et ſic malunt paſſim veteres. Lib. 1. *prodigia fulminibus aliove quo viſo miſſa.* Lib. 7. *ut augurium cœlo miſſum latus accepit tribunus.* Lib. 26. *imperia conſiliaque velut ſorte oraculi miſſa.* Lib. 34. *ut eas voces velut oraculo miſſas in pectora animos demitterent.* Idem vitium apud Senecam ad Polybium cap. 33. *aliud habebunt hoc dicentes pondus verba velut ab oraculo miſſa.* Sic enim miſſ. omnes Gruteto teſte: at vulgati, *emiſſa.* Ad Marciam: *& implevit oculos & aliquot voces flebiles miſit.* Lib. 2. de ita: *ſi miſſa eſſet vox publici adfectus.* Horatius: *neſcit vox miſſa reverti.* Nec oblitus ſum infra quoque legi, *rem dubiâ decrevit opportune vox emiſſa.*

b *Terræ celavimus.*] Malim *terra*, quod

auri fœdus ac fidem fefellerunt, verterunt terrorem, fugamque & cædem. Hæc culti neglectique numinis tanta monimenta in rebus 52
humanis cernentes, ecquid sentitis Quirites, quantum vixdum ex naufragiis prioris culpæ cladisque emergentes, paremus nefas? Urbem auspicato inauguratoque conditam habemus: nullus locus in ea non religionum Deorumque est plenus: sacrificiis solennibus non dies magis stati quam loca sunt, in quibus fiant. Hos omnes Deos, publicos privatosque, Quirites, deserturi estis? c *Quam par vestrum factum est, quod in obsidione nuper in egregio adolescente C. Fabio, non minore hostium admiratione quam vestra, conspectum est; quum inter Gallica tela degressus ex arce solenne Fabiæ gentis in colle Quirinali obiit? An gentilitia sacra ne in bello quidem intermitti, publica sacra & Romanos Deos etiam in pace deseri placet? & pontifices flamineſque negligentiores publicarum religionum esse, quam privatus in solenni gentis fuerit? Forsitan aliquis dicat, aut Veiis nos facturos, aut huc inde missuros sacerdotes nostros, qui faciant: quorum neutrum fieri salvis cærimoniis potest. & ne omnia generatim sacra, omnesque percenseam Deos; in Jovis epulo, num alibi, quam in Capitolio* 1 *pulvinar suscipi potest? Quid de æternis Vestæ ignibus, signoque, quod imperii pignus custodia ejus templi tenetur, loquar? quid de ancilibus vestris, Mars Gradive, tuque Quirine pater? hæc omnia in profano deseri placet sacra, æqualia urbi, quædam vetustiora origine urbis? Et videte quid inter nos ac majores interſit. illi sacra quædam* d *in monte Albano Lavinioque nobis faciendа tradiderant.* c *An ex hostium urbibus Romam ad nos transferri*

quod & est in margine Vossiani.

c *Quam per vestrum factum est, quod.*] Scribe: *vestro.* Lib. 28. *Quam compar consilium tuum parentis tui consilio sit, reputa.* Aut, *quam par vestrum factum sit, quod.*

d *In monte Albano Lavinioque.*] Equidem ἐπὶ λόφῳ πινὶ Lavinium statuit Dionysius. Videtur tamen Livius scripsisse: *in monte Albano Laviniique.* Voss. prior, Andreas & priscæ edd. *Lavinoque.*

e *An ex hostium urbibus.*] Sic scripti & editi. Sed hiat oratio. Scribo: *Quæ ex hostium urbibus Romam ad nos transferri sacra religiosum fuit, hinc sine piaculo in hostium urbem Vejos transferemus?*

VARIORUM.

1 *Pulvinar suscipi potest.*] Solebant Romani vel devictis hostibus, vel quovis alio modo repub. benè gesta, & periculo communi propulsato, ad pulvinaria Deorum supplicationem decernere. Id verò non nisi in Capitolio fieri potuisse, hic locus Livii indicat. *Godelev.*

Digitized by Google

*ferri ſacra religioſum fuit: hinc ſine piaculo in hoſtium urbem Veios transferemus? Recordamini agitedum, quoties ſacra inſtaurentur, quia aliquid ex patrio ritu negligentia caſuve prætermiſſum eſt. Modo quæ res, poſt prodigium Albani lacus, niſi inſtauratio ſacrorum auſpiciorumque renovatio, affectæ Veienti bello reipublicæ remedio fuit? At etiam, tamquam veterum religionum memores, & peregrinos Deos tranſtulimus Romam, & inſtituimus novos. Iuno Regina tranſvecta à Veiis nuper in Aventino, quam inſigni ob excellens matronarum ſtudium, celebrique dedicata eſt die? Aio Locutio templum propter cœleſtem vocem exauditam in Nova via juſſimus fieri: Capitolinos ludos ſolennibus aliis addidimus; collegiumque ad id novum, auctore ſenatu, condidimus. Quid horum opus fuit ſuſcipi, ſi una cum Gallis urbem Romanam relicturi fuimus? ſi non voluntate manſimus in Capitolio per tot menſes obſidionis? ſi ab hoſtibus metu retenti ſumus? De ſacris loquimur, & de templis: quid tandem de ſacerdotibus? Nonne in mentem venit, quantum piaculi committatur? Veſtalibus nempe una illa ſedes eſt, ex qua eas nihil umquam præterquam urbs capta movit. Flamini diali noctem unam manere extra urbem nefas eſt. Hos Veientes pro Romanis facturi eſtis ſacerdotes, & Veſtales tuæ te deſerent Veſta? & Flamen peregre habitando, in ſingulas noctes tantum ſibi reique publicæ piaculi contrahet? Quid alia, quæ auſpicato agimus omnia fere intra pomœrium, cui oblivioni, aut cui negligentiæ damus? Comitia curiata, quæ rem militarem continent, comitia centuriata, quibus conſules tribunoſque militares creatis, ubi auſpicato, niſi ubi adſolent, fieri poſſent? Veioſne hæc transferemus? an comitiorum cauſſa populus tanto incommodo in deſertam hanc ab Diis hominibuſque urbem conveniet? [a] Sed res ipſa cogit vaſtam incendiis
53 ruinisque relinquere urbem, & ad integra omnia Veios migrare,*

nec

GRONOVII.

a *Res ipſa cogit vaſtatam incendiis.*] Quicquid ſcriptorum veterum eſt cum pleriſque editis: *vaſtam.* idque repoſuimus. Vt & lib. 23, 30. *Itaque urbe a defenſoribus vaſta facile potiti ſunt hoſtes.* Ita antiquiſſimus codex à manu prima, & conjecerat Lipſius ex *vaſtata*, quod habent vulgares calamo exarati, habebantque editi ante Sigonium, ex improbo libro ſuo *vacua* cum præfatione reponentem. Salluſtius: *mons & ab natura & ab humano cultu vaſtus.* Livius 10. *nec ſolum modo vaſtum hoſti relictum.* Curtius lib. 4. *per loca jam inania & ingenti ſolitudine vaſta fugiebat.*

b *Veli-*

nec hic edificando inopem plebem vexare. Hanc autem jactari magis cauſſam, quam veram eſſe, ut ego non dicam, apparere vobis, Quirites, puto, qui meminiſtis ante Gallorum adventum, ſalvis tectis publicis privatiſque, ſtante incolumi urbe, hanc eandem rem actam eſſe, ut Veios tranſmigraremus. Et videte, quantum inter meam ſententiam veſtramque interſit, tribuni. Vos etiam ſi tunc faciendum non fuerit, nunc utique faciendum putatis: ego contra (nec id mirati ſitis, prius quam, quale ſit, audieritis) etiamſi tunc migrandum fuiſſet incolumi tota urbe, nunc has ruinas relinquendas non cenſerem. Quippe tum cauſſa nobis in urbem captam migrandi victoria eſſet, glorioſa nobis ac poſteris noſtris; nunc hæc migratio nobis miſera ac turpis, Gallis glorioſa eſt. non enim reliquiſſe victores, ſed amiſiſſe victi patriam videbimur. hoc ad Alliam fuga, hoc capta urbs, hoc circumſeſſum Capitolium neceſſitatis impoſuiſſe, ut deſereremus penates noſtros, exiliumque ac fugam nobis ex eo loco conſciſceremus, quem tueri non poſſemus. & Galli evertere potuerunt Romam, quam Romani reſtituere non videbuntur potuiſſe? Quid reſtat, niſi ut jam novis copiis veniant, (conſtat enim vix credibilem multitudinem eſſe) & habitare in capta ab ſe, deſerta à vobis, hac urbe velint, ſinatis? Quid ſi non Galli hoc, ſed veteres hoſtes veſtri, Æqui Volſcive faciant, uti commigrent Romam? b *Velitiſne illos Romanos,*

nos,

b *Velitiſne illos Romanos, vos Vejentes eſſe? non malitis.*] Glareanus fatetur, ſe non intelligere, quid Livius ſibi perſolitudinem velit, nec quæ ſequuntur admodum clara eſſe. Sigonius hunc eſſe ſenſum ait: nonne malitis Romæ ſolitudinem hanc veſtram eſſe, quam urbem hoſtium Vejos? Cui merito reſpondet Glareanus, æque nunc ſibi lucere atque antea, & vix credere, ipſum Sigonium, quid diceret, intellexiſſe. Mſſ. Andreas, Ven. Tarv. Mog. Aſc. Saver. *an malitis:* & ſic legendum ratio evincit. Duo proponit pariter abſurda & deteſtanda: ideo ſubjicitur, *non æquidem video, quid magis nefas ſit.* Ergo & nefas eſt illud quod non intellexerunt, *malle hanc ſolitudinem quam urbem hoſtium eſſe:* nec poteſt fieri, *non malitis*, à Sigonio probatum. Neutrum enim debere illos malle vult Camillus. Si, inquit, poſteaquam vos ruderibus his & parietinis deceſſeritis Vejoſque migraveritis, tum non quidem Galli, ſed alii Italiæ populi, imprimis Æqui & Volſci, perpetui hoſtes, ſolum derelictum condendæ urbis cauſa occupent, quid eſtis facturi? Utrum patiemini illos habitare, & inde adſciſcere nomen Romanorum, cum vos Vejentes dicemini; an placebit potius locum hunc, ubi nunc eſt Roma, deſertum vacare & manere vaſtitatem ac ſolitudinem veſtræ ditionis, quam frequentari ab hoſtibus illorumque urbem & habitationem reddi? Quorum utrumque cum ſit abominandum, colligit inde debere illos conſilium de migrando Vejos abji-

cere

nos, vos Veientes esse? an malitis hanc solitudinem vestram, quam urbem hostium esse? non equidem video quid magis nefas sit. Hæc scelera, quia piget reædificare, hæc dedecora, pati parati estis? Si tota urbe nullum melius ampliusve tectum fieri possit, quam casa illa conditoris est nostri, non in casis ritu pastorum agrestiumque habitare est satius inter sacra penatesque vestros, quam exulatum publice ire? Majores nostri convenæ pastoresque, quum in his locis nihil præter silvas paludesque esset, novam urbem tam brevi ædificaverunt: nos Capitolio, arce incolumi, stantibus templis Deorum, ædificare incensam piget? & quod singuli facturi fuimus, si ædes nostræ deflagrassent, hoc in
54 *publico incendio universi recusamus facere? Quid tandem, si fraude, si casu Veiis incendium ortum sit, ventoque (ut fieri potest) diffusa flamma magnam partem urbis absumat; Fidenas inde aut Gabios, aliamve quam urbem quæsituri sumus, quo transmigremus? Adeo nihil tenet solum patriæ? nec hæc terra quam matrem appellamus? sed in superficie tignisque caritas nobis patriæ pendet? Equidem, fatebor vobis, etsi minus* c *injuriæ vestræ quam meæ calamitatis meminisse juvat; quum abessem, quotiescunque patriæ in mentem veniret, hæc omnia occurrebant, colles, campique, & Tiberis, & assueta oculis regio, & hoc cœlum, sub quo natus educatusque essem. quæ vos, Quirites, nunc moveant potius caritate sua, ut maneatis in sede vestra, quam postea quum reliqueritis ea, macerent desiderio. Non sine causa Dii hominesque hunc urbi condendæ locum elegerunt; saluberrimos colles, flumen opportunum, quo ex mediterraneis locis fruges devehantur, quo maritimi commeatus accipiantur: mare vicinum ad commoditates, nec expositum nimia propinquitate ad pericula classium externarum: regionum Italiæ medium, ad incrementum urbis natum unice locum. Argumento est ipsa magnitudo tam novæ urbis,*

cere & urbem incensam ac vastatam reædificare.

c *Injuriæ vestræ quam meæ calamitatis.*] Hæc sic pronunciantur, quasi duæ sint res diversorum generum, altera cujus juvet meminisse, altera cujus minus juvet. At revera non differunt, nisi quod priorem posterior necessario consecuta est: & utramque ex animo delere optimum civem Camillum voluisse putandum. Flagitat sensus: *etsi minus tam injuriæ vestræ quam meæ.* Aut *etsi minus quæ injuriæ vestræ quæ meæ calamitatis meminisse juvat.*

d *Ra-*

Digitized by Google

bis. trecenteſimus ſexageſimus quintus annus urbis, Quirites, agitur: inter tot veterrimos populos tamdiu bella geritis, quum interea, ne ſingulas loquar urbes, non conjuncti cum Æquis Volſci, tot tam valida oppida, non univerſa Etruria tantum terra marique pollens, atque inter duo maria latitudinem obtinens Italiæ, bello vobis par eſt. Quod quum ita ſit, quæ (malum) [d] *ratio eſt expertis alia experiri, quum jam, ut virtus veſtra tranſire alio poſſit, fortuna certè loci hujus transferri hinc non poſſit? Hic Capitolium eſt, ubi quondam capite humano invento reſponſum eſt, eo loco caput rerum ſummamque imperii fore. hic, quum augurato liberaretur Capitolium, Juventas Terminuſque maximo gaudio patrum noſtrorum moveri ſe non paſſi. hic Veſtæ ignes, hic Ancilia cœlo demiſſa, hic omnes propitii manentibus vobis Dii.* Moviſſe 55
eos Camillus tum alia oratione, tum ea quæ ad religiones pertinebant, maxime dicitur. ſed rem dubiam decrevit opportune vox emiſſa, quod quum ſenatus poſt paullò de his rebus in curia Hoſtilia haberetur, cohorteſque ex præſidiis revertentes, forte agmine forum tranſirent, centurio in comitio exclamavit: *Signifer, ſtatue ſignum: hic manebimus optime.* qua voce audita, & ſenatus, *accipere ſe omen*, ex curia egreſſus, conclamavit, & plebes circumfuſa, approbavit. Antiquata deinde lege, promiſcue urbs ædificari cœpta. Tegula publice præbita eſt: ſaxi materiæque cædendæ, unde quiſque vellet, jus factum: prædibus acceptis eo anno ædificia perfecturos. Feſtinatio curam exemit vicos dirigendi, dum omiſſo ſui alieniq; diſcrimine, in vacuo ædificant. Ea eſt cauſa, ut veteres cloacæ, primo per publicum ductæ, nunc privata paſſim ſubeant tecta: formaque urbis ſit occupatæ magis, quam diviſæ ſimilis.

EPI-

[d] *Ratio eſt expertis alia experiri.*] Hic ſubeſſe ulcus præter ipſum genus loquendi oſtendunt Mſſ. codices. nam & Voſſ. & Helm. *expertis latos alia experiri.* Margo autem Voſſiani pro *latos* ſatis antiqua manu exhibet *lares*. Fortaſſis: *quæ, malum, ratio eſt expertis lares alios experiri.* Tentare ſedes alias, quam quas tam diu felicitèr experti ſumus. *Alios expertis*, ut Horatio, *aut alius Lyſippo duceret æra*: ut Phœdrus: *Quod ſi accuſatos alius Sejano foret.*

Digitized by Google

EPITOME

LIBRI VI.

Res adversus Aequos & Volscos & Praenestinos prospere gestas continet. Quatuor tribus additae, Stellatina, Sabatina, Tromentina, Narniensis. M. Manlius, qui Capitolium à Gallis defenderat, quum obstrictos ære alieno liberaret, nexos exsolveret, crimine affectati regni damnatus; de saxo Tarpeio dejectus est: in cujus notam Senatusconsultum factum, ne cui de Manlia gente Marco cognomen esset. C. Licinius, & L. Sestius trib. pleb. legem promulgarunt, ut consules etiam ex plebe fierent, qui ex Patribus creabantur. eamque legem cum magna contentione repugnantibus Patribus, quum eidem trib. plebis per quinquennium soli magistratus fuissent, pertulerunt; & primus ex plebe consul L. Sestius creatus est. Lata est altera lex, ne cui plus quingentis jugeribus agri liceret possidere.

QUAE ab condita urbe Roma ad captam eandem urbem Romani sub regibus primum, consulibus deinde ac dictatoribus, decemvirisque ac tribunis consularibus gessere, foris bella, domi seditiones, quinque libris exposui; res quum vetustate nimia obscuras, veluti quae magno ex intervallo loci vix cernuntur: tum [a] quod & raræ per eadem tempora literæ fuere; una custodia fidelis memoriæ rerum gestarum: &,

GRONOVII.

[a] *Quod & rara per eadem tempora literæ.*] Rhenanus: *quod & parva & rara per eadem t. litera fuere: literasque* interpretatur inscriptiones. Sed illud melior. codicum. *Litera* autem quævis sunt scripturæ & ingenii monumenta conscripta literisque tradita; hic historiæ. Lib. 25. *quicumque libros vaticinos precationesve aut artem sacrificandi conscriptam haberent, eos libros omnes literasque ad se ante Kal. April. deferret.* Cæsar Gall. 6. ubi tradit, cur Druides carmina sua scribi nolint, sed memoriæ mandari: *neque eos qui discunt, literis confisos nimis memoria studere: quod fere plerisque accidit, ut præsidio literarum diligentiam in perdiscendo ac memoriam remittant.* Plinius præfat. histor. naturalis:

Digitized by Google

&, quod etiam si quæ in commentariis pontificum, aliisque publicis privatisque erant monumentis, incensa urbe pleraque interiere. Clariora deinceps certioraque ab secunda origine, velut ab stirpibus lætius feraciusque renatæ urbis, gesta domi militiæque, exponentur. Cæterum quo primo adminiculo erecta erat, eodem innixa M. Furio principe stetit. neque eum abdicare se dictatura, nisi anno circumacto passi sunt. Comitia in insequentem annum tribunos habere, quorum in magistratu capta urbs esset, non placuit: res ad interregnum rediit. Quum civitas in opere ac labore assiduo reficiendæ urbis teneretur, interim Q. Fabio, simul primum magistratu abiit, ab C. Marcio tribuno plebis dicta dies est, quod legatus in Gallos, ad quos missus erat orator, contra jus gentium pugnasset. cui judicio eum mors, adeo opportuna, ut voluntariam magna pars crederet, subtraxit. [b] Interregnum initum. P. Cornelius Scipio interrex, & post eum M. Furius Camillus iterum. Is tribunos militum consulari potestate creat, L. Valerium Poplicolam iterum, L. Virginium, P. Cornelium, A. Manlium, L. Æmilium, L. Postumium. Ii ex interregno quum extemplo magistratum inissent, nulla de re prius quam de religionibus Senatum consuluêre. In primis fœdera ac leges (erant autem eæ duodecim tabulæ, & quædam regiæ leges) [c] conquiri quæ comparerent, jusserunt:

turalis: *Hoc ante me fecit in literis nostris Valerius Soranus.* i.e. inter scriptores nostros, seu Latinos. Quod si recordatus esset Andreas Schottus, non correxisset *fecit inter nostros.* Idem Plinius 2, 52. *Thuscorum litera novem deos emittere fulmina existimant.* Servius ad septimum Æneidos: *Vt Graji perhibent*] *ut vestra continent litera.* Denique noster libro sequenti: *Eum clavum, quia rara per ea tempora litera erant, notam numeri annorum fuisse ferunt.*

b *Interregnum iniit tum.*] Particulam addidit Sigonius, & consentiunt scripti nostri. Sed iidem *Scipio interrex*: pro quo subjecit ille, *Scipio iterum.* Postea mutavit sententiam scripsitque: *Interregnum initum. P. Cornelius Scipio interrex.* At Gruterus: *Interregnum iniit tum P. Cornelius Scipio. Interrex & post.* Placet Sigonianum posterius, ut τὸ *iterum* ad utrumque referatur. Vide lib. 5, 31. Sic lib. 8. *Itaque interregnum initum. duo interreges fuerunt, M. Valerius ac M. Fabius. is creavit consules.* Lib. 10. *Eo anno (nec traditur causa) interregnum initum. interreges fuere Ap. Claudius* &c.

c *Conquiri, quæ comparerent, jusserunt.*] Male Sigonius, *& comparari.* Vnde

runt: [d] alia ex eis edita etiam in vulgus; quæ autem ad sacra pertinebant, à pontificibus maxime, ut religione obstrictos haberent multitudinis animos, suppressa. Tum [1] de diebus religiosis agitari cœptum, diemque a. d. xv. Calendas Sextiles duplici clade insignem (quo die ad Cremeram Fabii cæsi: quo deinde ad Alliam cum exitio urbis fœde pugnatum) à posteriore clade Alliensem appellarunt, [2] insignemque rei nulli publice privatimque agendæ fecerunt. Quidam, quod postridie Idus Quintiles non litasset Sulpicius tribunus militum, neque inventa pace Deûm post diem tertium objectus hosti exercitus Romanus esset, etiam postridie Idus rebus divinis supersederi jussum: [3] inde ut postridie Calendas quoque ac Nonas eadem religio esset, traditum, putant. Nec

Vnde enim *comparari?* At illud est superesse. Vt Cicero Bruto. *Nobis quidem pueris hæc oratio omnium optima putabatur, quæ vix jam comparet.* Lib. 1. in Verrem. *signa & dona comparare omnia.*

d *Alia ex eis edita.*] Sigonius: *Ex eis*, id est, præterea, ut in principio lib. 29. Nec opus est hac subtilitate, nec sermo eam fert. Alia puta capita ex legibus, quas appellavit, publicarunt: at quæ de sacris, celavere ac sibi reservavere pontifices. Glareanus etiam quærit quæ *alia*, cum possit referri tam ad *fœdera* quam ad *leges*. Immo, *alia*, uti diximus, legum capita, vel condita & statuta legibus, ex iisdem sunt in vulgus edita: quæ ad religionem spectabant, ab Numa & Anco aliisve antehac publicata, suppresserunt & domi continuerunt pontifices, ut ea sui beneficii facerent; ut ab se peterentur, non promiscue noscerentur. Exemplum est in illis, quæ de Cn. Flavio in libro nono extremo referuntur. Nimis curiosus est Glareanus, qui putat ea Livio exponenda fuisse, [illegible] nescio quibus Baccheis suspicatur sacris. Erant patria & publica, ad quæ cives religione obligati essent; eorum è propatulo sumendorum copiam plebi negarunt pontifices: interim edocendorum per partes & opportuna tempora jus auctoritatis suæ firmandæ gratia sibi reservarunt.

VARIORUM.

1 *De diebus religiosis.*] Qui hìc religiosi dicuntur dies, ii & *nefasti* & *atri* vocantur. Totenim nominibus eos appellatos, Perionius lib. 3. de Magistratib. Romanis tradit ex Gellii lib. 4. cap. 19. ut & lib. 5. cap. 17. Macrob. lib. 1. Saturn. cap. 16. Blond. lib. 2. Romæ triumph. Cælii lib. 14. cap. 9. *Godeleveus.*

2 *Insignemque rei nulli.*] An ita usquam loquitur Livius? Ratio certe Latinitatis vellet: *insignemque re nulla publice privatimque agenda.* Tan. Faber.

3 *Inde ut postridie Calendas quoque ac Nonas.*] Ita distinguend. *Inde, ut postridie Kal. quoque ac Nonas eadem religio esset, traditum, putant.* hoc sensu: Inde putant traditum atque institutum esse, ut postridie Kal. & Nonas ater dies haberetur. Id enim ita esse docet Macrob. lib. 1. Saturnal. Gellius lib. 5. cap. 17. & Plutarchus lib. περὶ τῶν ἀφανιζομένων. *Sigonius.*

4 Qui

Nec diu licuit quietis consilia erigendæ ex tam gravi 2
casu reip. secum agitare. Hinc Volsci veteres hostes ad extinguendum nomen Romanum arma ceperant, hinc Etruriæ principum ex omnibus populis conjurationem de bello ad fanum Voltumnæ factam, mercatores afferebant. novus quoque terror accesserat defectione Latinorum Hernicorumque, [4] qui post pugnam ad lacum Regillum factam, per annos prope centum numquam ambigua fide in amicitia populi Romani fuerant. Itaque quum tanti undique terrores circumstarent, appareretque omnibus, non odio solum apud hostes, sed contemtu etiam inter socios nomen Romanum laborare; placuit [a] eisdem auspiciis defendi rempublicam, quibus recuperata esset, dictatoremque dici M. Furium Camillum. Is dictator C. Servilium Ahalam magistrum equitum dixit: justitioque indicto, delectum juniorum habuit; ita ut senioros quoque, quibus aliquid roboris supereſſet, in verba sua juratos centuriaret. Exercitum conscriptum armatumque trifariam divisit. partem unam in agro Veiente Etruriæ oppositi: alteram ante urbem castra locare jussit. tribunus militum his A. Manlius, illis qui adversus Etruscos mittebantur, L. Æmilius, præpositus: tertiam partem ipse ad Volscos duxit. nec procul ab Lanuvio [5] (*ad Marcium* is locus dicitur) castra oppugnare est adortus. Quibus ab contemtu (quod prope omnem deletam à Gallis Romanam juventutem crede-

4 *Qui post pugnam ad lacum Regillum factam.*] A pugna Regillensi ad hunc annum, in Livio sunt plures quam centum ac decem anni: at à pace Hernicis data prorsus centum. Ad *Hernicos* itaque hoc loco anni referendi. *Glareanus.*

5 *Ad Mœtium is locus dicitur.*] Plutarchus in Camillo in expositione hujus belli ait πρὸς τὸ Μάρκιον ὄρος, id est, *ad Marcium montem.* Diodorus lib. 13. ἐν τῷ καλουμένῳ Μαρκίῳ ἀπὸ Ῥωμης σταδίοις διακοσίοις. *Ad Marcium*, ut apud Festum *Capralia appellatur ager, qui vulgo Ad Capræ paludem dici solet.* Sigonius.

GRONOVII.

a *Ejusdem auspiciis defendi remp. cujus.*] Vos. antiquior, *quibus.* Haud dubie scripserat, *eisdem auspiciis d. r. quibus.* Et sic edebant Andreas & omnes usque ad Moguntinos. Aldus mutavit. Quasi non alterum eodem sensu & elegantius dicatur. Curtius lib. 5. *Dii adversis bellum inimus, & pertinax fortuna Persas urgere non desines. Novus ini-*

crederent) ad bellum profectis, tantum Camillus auditus imperator terroris intulerat, ut vallo se ipsi, vallum congestis arboribus sepirent, ne qua intrare ad munimenta hostis posset. Quod ubi animadvertit Camillus, ignem in objectam sepem conjici jussit: & forte erat vis magna venti versa in hostem. itaque non aperuit solum incendio viam, sed flammis in castra tendentibus, vapore etiam ac fumo, crepituque viridis materiæ flagrantis ita consternavit hostes; ut minor moles superantibus vallum in castra Volscorum Romanis fuerit, quam transcendentibus sepem incendio absumtam fuerat. Fusis hostibus cæsisque, quum castra impetu cepisset dictator, prædam militi dedit; [b] quo minus speratam à minime largitore duce, eò militi gratiorem. persecutus deinde fugientes, quum omnem Volscum agrum depopulatus esset, [1] ad deditionem Volscos LXX demum anno subegit. [2] Victor ex Volscis in Æquos transiit, & ipsos bellum molientes: exercitum eorum, ad Bolas oppressit; nec castra modo, sed urbem etiam aggressus,
3 impetu primo cepit. Quum in ea parte, in qua caput rei Romanæ Camillus erat, ea fortuna esset, aliam in partem terror ingens ingruerat. Etruria prope omnis armata [3] Sutrium socios populi Romani obsidebat: quorum legati opem rebus affectis orantes, quum senatum adissent, decretum tulere, ut dictator primo quoque tempore auxilium Sutrinis ferret. Cujus spei moram quum

tiis & ominibus opus est. Auspicium & imperium alii trade interim.

b *Quo minus speratam à minime largitore duce.*] Præpositionem ab Sigonio adscitam abdicant meliores. Non speratam, inquit, tali imperatore, quum imperatorem haberent minime largitorem, quum sub tali duce militia esset.

VARIORUM.

1 *Ad deditionem Volscos septuagesimo demum anno.*] Etenim Volsci bellum renovarunt Livio auctore, anno CCLIX. hoc autem demum anno, qui est CCCLXVII. ad deditionem subacti sunt. Quæ summa annos continet *centum ac septem*, ut mendosus locus esse videatur, ac pro *septuagesimo*, *septimo ac centesimo* sit reponendum. *Sigonius.*

2 *Victor ex Volscis in Æquos transiit, &c.*] Hanc rem his verbis complexus est Diodorus lib. 13. μετὰ δὲ μάχην ἀκούσας αὐτοκράτωρ πορθεῖσθαι πόλιν Βώλας ὑπὸ Αἴκων τῶν νῦν Αἰκίκλων καλουμένων, &c. *Sigon.*

3 *Sutrium socios populi Ro.*] Colonos

quum pati fortuna obsessorum non potuisset, confectaque paucitas oppidanorum, opere, vigiliis, vulneribusque, quæ semper eosdem urgebant, per pactionem urbe hostibus tradita, inermes cum singulis emissi vestimentis, miserabili agmine penates relinquerent; eo forte tempore Camillus cum exercitu Romano intervenit. cui quum se mœsta turba ad pedes provolvisset, principumque orationem necessitate ultima expressam, fletus mulierum ac puerorum, qui exilii comites trahebantur, excepisset; parcere lamentis Sutrinos jussit: Etruscis se luctum lacrymasque ferre. Sarcinas inde deponi, Sutrinosque ibi considere modico præsidio relicto, arma secum militem ferre jubet. Ita expedito exercitu, profectus ad Sutrium, id quod rebatur, soluta omnia rebus (ut fit) secundis invenit: nullam stationem ante mœnia, patentes portas, victorem vagum prædam ex hostium tectis egerentem. Iterum igitur eodem die Sutrium capitur: victores Etrusci passim trucidantur ab novo hoste, neque se conglobandi coëundique in unum, aut arma capiendi datur spatium. quum pro se quisque tenderent ad portas, si qua forte se in agros ejicere possent, clausas (id enim primum dictator imperaverat) portas inveniunt. Inde alii arma capere, alii quos forte armatos tumultus occupaverat, convocare suos ut prælium inirent. quod accensum ab desperatione hostium fuisset, ni præcones per urbem dimissi, poni arma, & parci inermi jussissent, nec præter armatos quenquam violari. Tum etiam, quibus animi in spe ultima obstinati ad decertandum fuerant, postquam data spes vitæ est, jactare passim arma; inermesque, quod tutius fortuna fecerat, se hosti offerre. [a] Magna multitudo in custodias

nos nominat Diodorus. ἐκεῖθεν ἀνίξεσιν εἰς Σύλλαιαν ἄσμενοι ἀπαντῶσιν. *Sigonius.*

GRONOVII.

[a] *Magna multitudo in custodias divisa.*] Prave Sigonianus, *dimissa.* Cicero de sociis Catilinæ orat. 4. *Itaque municipiis dispertiri jubet.* Suetonius Iulio: *solus municipatim dividendos custodiendosque publicatis bonis censuit.* Iustinus lib. 14. *Igitur Antigonus domitores illos*

dias divisa: oppidum ante noctem redditum Sutrinis inviolatum, integrumque ab omni clade belli. quia non vi
4 captum, sed traditum per conditiones fuerat. Camillus in urbem triumphans rediit, trium simul bellorum victor. Longe plurimos captivos ex Etruscis ante currum duxit. quibus sub hasta venundatis, tantum æris redactum est, ut pretio pro auro matronis persoluto, ex eo quod supererat, tres pateræ aureæ factæ sint: quas cum titulo nominis Camilli ante Capitolium incensum, in Jovis cella constat ante pedes Junonis positas fuisse. Eo anno in civitatem accepti, qui Veientium Capenatiumque ac Falisco rum per ea bella transfugerant ad Romanos, agerque iis novis civibus assignatus. revocati quoque in urbem senatusconsulto à Veiis, qui ædificandi Romæ pigritia, occupatis ibi vacuis tectis, Veios se contulerant. & primo fremitus fuit aspernantium imperium: dies deinde præstituta, [b] capitalisque pœna, qui non remigrasset Romam, ex ferocibus universis singulos metu suo quemque obedientes fecit. Et Roma cum frequentia crescere, tum tota simul exsurgere ædificiis: & republica impensas adjuvante, & ædilibus velut publicum exigentibus opus, & ipsis privatis (admonebat enim desiderium usus) festinantibus ad effectum operis. intraque annum nova urbs stetit. Exitu anni [c] comitia tribunorum militum consulari potestate habita. creati T. Quintius Cincinnatus, Q. Servilius Fidenas quintum, L. Julius Iulus, L. Aquilius Corvus, L. Lu-

los orbis exercitui suo dividit. ne scilicet propriam ac sineeram cohortem aut centuriam haberent.

b *Capitalisque pœna, qui non remigrasset.*] Placet Sigonio: *nisi remigrassent.* Nobis alterum antiquius. Sic enim & lib. 7. *gravemque ediderat pœnam, si quis injussu in hostem pugnasset.* Lex apud declamatores: *Qui certum & consursum fecerit, capital esto.* Noster libro 10. *quarum rerum non exstitit dominus, militi conceſſa.* Lib. 24. *cavete quisquam superſit, à quibus vn aut fraus timeri possit.* Nam defectus relativi mutationem illam in Sigoniano genuit. Intelligis, *in eum*, vel *in quemcunque.*

c *Comitia tribunorum.*] Parum fastidirem, sicubi repetirem in membranis: *Exitu anni comitiis tribunorum militum consulari potestate habitis, creati T. Quinctius Cincinnatus, Q. Servilius Fidenas quintum, L. Iulius Iulus, L. Aquilius*

L. Lucretius Tricipitinus, Ser. Sulpicius Rufus. Exercitum alterum in Æquos, non ad bellum (victos namque se fatebantur) sed ab odio ad pervastandos fines, [1] ne quid ad nova consilia relinquerent virium, duxêre: alterum in agrum Tarquiniensem. Ibi oppida Etruscorũ Cortuosa & Contenebra vi capta dirutaque. Ad Cortuosam nihil certaminis fuit. improviso adorti, primo clamore atque impetu cœpere: direptum oppidum atque incensum est. Contenebra paucos dies oppugnationem sustinuit: laborque continuus, non die non nocte remissus, subegit eos; quum in sex partes divisus exercitus Romanus, senis horis in orbem succederet prælio, oppidanos eosdem integro semper certamini paucitas fessos objiceret, cessere tandem, locusque invadendi urbem Romanis datus est. Publicari prædam tribunis placebat: sed imperium quam consilium segnius fuit. dum cunctantur, jam militum præda erat; nec nisi per invidiam adimi poterat. Eodem anno, ne privatis tantum operibus crescerent urbs, Capitolium quoque saxo quadrato substructum est: opus vel in hac magnificentia urbis conspiciendum. Jam & tribuni plebis civitate ædificando occupata, conciones suas frequentare legibus agrariis conabantur. ostentabatur in spem Pomptinus ager, tum primum post accisas à Camillo Volscorum res, possessionis haud ambiguæ. Criminabantur, *multo eum infestiorem agrum ab nobilitate esse, quam à Volscis fuerit: ab illis enim tantum, quoad vires & arma habuerunt, incursiones eo factas. nobiles homines in possessionem agri publici grassari: nec nisi, antequam omnia præcipiant, divisus sit, locum ibi plebi fore.* Haud magnopere plebem moverant, & infrequentem in foro, propter ædificandi curam, & eodem exhaustam impensis: eoque agri immemorem; ad quem instruendum vires non essent. In civitate plena religionum, tum

5

quilius Corvus, L. Lucretius Tricipitinus. Ser. Sulpicius Rufus, exercitum alterum in Æquos.

VARIORUM.

1 *Ne quid ad nova consilia relinquerent.*] Malim *relinqueretur.* Tan. Faber.

tum etiam ab recenti clade superstitiosis principibus, ut renovarentur auspicia, res ad interregnum rediit. interreges deinceps, M. Manlius Capitolinus, Ser. Sulpicius Camerinus, L. Valerius Potitus. Hic demum tribunorum militum consulari potestate comitia habuit. L. Papirium, C. Cornelium, C. Sergium, L. Æmilium iterum, [2] L. Menenium, L. Valerium Poplicolam tertium creat. hi ex interregno magistratum occœpêre. Eo anno ædes Martis Gallico bello vota, dedicata est à T. Quintio duumviro sacris faciundis. Tribus quatuor ex novis civibus additæ; Stellatina, Tromentina, Sabatina, Narniensis: eæque viginti quinque tribuum numerum ex-
6 plevere. De agro Pomptino ab L. Sicinio tribuno plebis actum ad frequentiorem jam populum, mobilioremque ad cupiditatem agri quam fuerat. Et de Latino Hernicoque bello mentio facta in senatu, majoris belli cura, quod Etruria in armis erat, dilata est. Res ad Camillum tribunum militum consulari potestate rediit. collegæ additi quinque, Ser. Cornelius Maluginensis, Q. Servilius Fidenas sextum, L. Quintius Cincinnatus, L. Horatius Pulvillus, P. Valerius. Principio anni aversæ curæ hominum sunt à bello Etrusco: quod fugientium ex agro Pomptino agmen repente illatum in urbem attulit, Antiates in armis esse, Latinorumque populos juventutem submisisse ad id bellum. eo abnuentes publicum fuisse consilium; quod non prohibitos tantummodo voluntarios dicerent militare ubi vellent. Desierant jam ulla contemni bella. itaque senatus Diis agere gratias, quod Camillus in magistratu esset. Dictatorem quippe dicendum eum fuisse, si privatus esset: & collegæ fateri, *regimen omnium rerum, ubi quid bellici terro-*

ris

2 *L. Licinium, M. Menenium*] Sic fecerunt ex veteribus libris, in quibus sine prænomine: *Licinium Menenium.* Sed Diodorus: Λεύκιος Παπίριος, Γάιος Κορνήλιος, Λεύκιος Μενίνιος, Γάιος Σερουίλιος, Οὐαλέριος Αὖλος, Κοΐντος Φάβιος. Ita pro *Sergio* est *Servilius*, pro *L. Æmilio Q. Fabius.* Additur sextus vitio librariorum apud Livium omissus, *C. Cornelius.* Puto autem legendum: *C. Sergius.* Nam post etiam Livius C. Sergium

tis ingruat; in viro uno esse: sibique destinatum in animo esse, Camillo submittere imperium. nec quicquam de majestate sua detractum credere, [3] *quod majestati ejus viri concessissent.* Collaudatis ab senatu tribunis, & ipse Camillus confusus animo, gratias egit. *Ingens*, inde ait, *onus à populo Romano sibi, qui se dictatorem jam quartum creasset, magnum à senatu talibus de se judicius ejus ordinis, maximum tam honoratorum collegarum obsequio injungi. Itaque si quid laboris vigiliarumque adjici posit, certantem secum ipsum, anniturum, ut tanto de se consensu civitatis opinionem, quæ maxima sit, etiam constantem efficiat. Quod ad bellum atque Antiates attineat; plus ibi minarum, quam periculi esse. se tamen, ut nihil timendi, sic nihil contemnendi auctorem esse. Circumsederi urbem Romanam ab invidia & odio finitimorum:* [a] *itaque & ducibus pluribus & exercitibus administrandam rempubl. esse. Te*, inquit, *P. Valeri, socium imperii consiliique legiones mecum adversus Antiatem hostem ducere placet: te Q. Servili, altero exercitu instructo paratoque in urbe castra habere; intentum, sive Etruria se interim, ut nuper, sive nova hæc cura, Latini atque Hernici, moverint. Pro certo habeo ita rem gesturum, ut patre, avo, teque ipso ac sex tribunatibus dignum est. Tertius exercitus* [4] *ex caussariis senioribusque à L. Quintio scribatur, qui urbi mœnibusque præsidio sit. L. Horatius, arma,* [b] *tela, frumentum, quæque belli alia tempo-*

gium III. tribunum edit. *Sigonius*

3 *Quod majestati ejus viri concessissent.*] Lego *ultro* pro *viri*. Tan. Faber.

4 *Ex caussariis senioribusque.*] *Caussarios* propriè dici milites valetudinis caussa missos, ex Ulpiano docuit Politianus lib. Misc. cap. 92. quoniam multa erant missionum genera. *Godelev.*

GRONOVII.

a *Itaque ducibus pluribus & exercitibus ad administrandam remp. opus esse.*] Vapulet Sigonii codex, qui hanc mangonum scripturam ei subjecit. Livii & sanorum librorum est: *itaque & ducibus pluribus & exercitibus administrandam rempublicam esse.* Eamque firmat auctor lib. 23. *Utroque impetrato con-*

duxerunt, privataque pecunia respublica administrata est. Lib. 30 *ut quatuordecim legionibus eo anno, centum navibus longis, respublica administraretur.* Lib. 40 *Ego jam hinc prædico, P. C. me exercitu eo, qui nunc est, rempubl. adm. nistraturum.*

b *Tela, frumentum, quæque belli alia tempora poscent.*] Sic lib. 9. *arma quæque alia res poscit.* Quid est tamen, quod scripti, *bellitia* vel *bellica tempora?* Verumne est hoc posterius? quando & lib. 4. *quod imbelle triennium ferme pestilentia inopiaque frugum fuit.* Lib. 10. *tamen ne prorsus inbellem agerent annum.* Silius Italicus lib. 11. *discatque Lyæo Imbellem donare diem.* Rursus *bellicosum annum* noster lib. 10. *differendi*

Digitized by Google

tempora poscent, provideat. Te, Servi Corneli, præsidem hujus publici consilii, custodem religionum, comitiorum, legum, rerum omnium urbanarum, collega facimus. Cunctis in partes muneris sui benigne pollicentibus operam, Valerius socius imperii lectus, adjecit, *M. Furium sibi pro dictatore, seque ei pro magistro equitum futurum. Proinde quam opinionem de unico imperatore, eam spem de bello haberent. Se vero bene sperare, & de bello, & de pace universaque republica*, erecti gaudio fremunt: *nec dictatore unquam opus fore reipublicæ, si tales viros in magistratu habeat, tam concordibus junctos animis; parere atque imperare juxta paratos: laudemque conferentes potius*
7 *in medium, quam ex communi ad se trahentes.* Justitio indicto, delectuque habito, Furius ac Valerius ad Satricum profecti; quo non Volscorum modo juventutem Antiates ex nova subole lectam, sed ingentem Latinorum Hernicorumque conciverant ex integerrimis diutina pace populis. itaque novus hostis veteri adjunctus commovit animos militis Romani. Quod ubi aciem jam instruenti Camillo centuriones renunciaverunt, *turbatas militum mentes esse, segniter arma capta, cunctabundosque & resistentes egressos castris esse, quin voces quoque auditas, cum centenis hostibus singulos pugnaturos, & agre inermem tantam multitudinem, nedum armatam sustineri posse*; in equum insilit, & ante signa obversus in aciem, ordines interequitans, *Quæ tristitia, milites, hæc, quæ insolita cunctatio est? Hostem, an me, an vos ignoratis? Hostis est quid aliud quam perpetua materia virtutis gloriæque vestræ? Vos contra, me duce, (ut Falerios Veiosque captos, & in capta patria Gallorum legiones cæsas taceam) modo trigeminæ victoriæ triplicem triumphum ex his ipsis Volscis & Æquis, & ex Etruria egistis. An me, quod non dictator vobis sed tribunus signum dedi, non agnoscitis ducem? neque ego maxima imperia in vos desidero: & vos in me nihil præter*

sibi consulatus in bellicosiorem annum. Quare nec dubitabam olim conjicere apud Silium eodem libro Vers. 590. *Vt longa imperia atque armatos prorogat annos Hannibal.* Quod postea invenimus Oxonii à scripto firmatum. Vulgo *armatus.* Chifl. *bellatia.* Margo Voss. *bellantia.* Forte, *bellantium.*

Digitized by Google

ter me ipsum intueri decet. neque enim dictatura mihi unquam animos fecit, ut ne exilium quidem ademit. Idem igitur omnes sumus: & quum eadem omnia in hoc bellum afferamus quæ in priora attulimus, eundem eventum belli exspectemus. Simul concurreritis, quod quisque didicit ac consuevit, faciet. Vos vincetis, illi fugient. Dato deinde signo, ex equo desilit, & 8
proximum signiferum manu arreptum secum in hostem rapit; *infer miles*, clamitans, *signum.* quod ubi videre ipsum Camillum, jam ad munera corporis, senecta invalidum, vadentem in hostes, procurrunt pariter omnes, clamore sublato: *Sequere imperatorem*, pro se quisque clamantes. [a] Emissum etiam signum Camilli jussu in hostium aciem ferunt: idque ut repeteretur, concitatos antesignanos. Ibi primum pulsum Antiatem, terroremque non in primam tantum aciem, sed etiam ad subsidiarios perlatum. nec vis tantum militum movebat excitata præsentia ducis, sed quod Volscorum animis nihil terribilius erat, quam ipsius Camilli forte oblata species. Ita quocumque se intulisset, victoriam secum haud dubiam trahebat. maxime id evidens fuit, quum in lævum cornu prope jam pulsum, arrepto repente equo cum scuto pedestri advectus, conspectu suo prælium restituit; ostentans vincentem cæteram aciem. Jam inclinata res erat, [b] sed turba hostium & fuga impediebatur, & longa cæde conficienda multitudo tanta fesso militi erat: quum repente ingentibus procellis fusus imber, certam magis victoriam quam prælium diremit.

Signo

GRONOVII.

a *Emissum etiam signum.*] Nec displiceret: *Missum etiam.* Vult enim conjectum & rotatum manu.

b *Sed turba hostium & fuga impediebat.*] Sic Rhenanus & ante illum Andreas in Romana, Bechariusque & Moguntina cum Badio. Quid autem *impediebat?* an rem? ut multitudo dicatur & per fugam, inter fugam, morata victoriam esse. Placet magis aut *fugam*, ut Mediolanensis, aut *impediebatur*, quod in Aldino & Iunta & scriptis obvium nobis fuit: ut τὸ *turba* sit auferendi casus. Lib. 5. *terga cæsa suomet ipsorum certamine in turba impedientium fugam.* Lib. 9. *Ingens multitudo in unum metu conglobata, ac semet ipsa turba impediens, in medio cæsa.* Eodem; *loca difficilia hosti quæsita, ipsos tum sua fraude impediebant.*

Signo deinde receptui dato, nox insecuta, quietis Romanis, perfecit bellum. Latini namque & Hernici, relictis Volscis, domos profecti sunt; malis consiliis pares adepti eventus. Volsci ubi se desertos ab eis videre, quorum fiducia rebellaverant; relictis castris, mœnibus Satrici se includunt. quos primo Camillus vallo circumdare & aggere atque operibus oppugnare est adortus. Quæ postquam nulla eruptione impediri videt; minus esse animi ratus in hoste, quam ut in eo tam lentæ spei victoriam exspectaret; cohortatus milites, ne tanquam Veios oppugnantes in opere longinquo se tererent, victoriam in manibus esse; ingenti militum alacritate mœnia undique aggressus scalis, oppidum cepit. Vol-
9 sci abjectis armis se dediderunt. Cæterum animus ducis rei majori, Antio, imminebat. id caput Volscorum, eam fuisse originem proximi belli. [1] Sed quia nisi magno apparatu, tormentis machinisque, tam valida urbs capi non poterat; relicto ad exercitum collega, Romam est profectus, ut senatum ad excidendum Antium hortaretur. Inter sermonem ejus (credo rem Antiatem diuturniorem manere Diis cordi fuisse) legati [2] ab Nepete ac Sutrio auxilium adversus Etruscos petentes veniunt; brevem occasionem esse ferendi auxilii memorantes. eò vim Camilli ab Antio fortuna avertit. Namque quum ea loca opposita Etruriæ, & velut claustra inde portæque essent; & illis occupandi ea, quum quid novi molirentur, & Romanis recuperandi tuendique cura erat. Igitur senatui cum Camillo agi placuit, ut omisso Antio bellum Etruscum susciperet. Legiones

VARIORUM.

1 *Sed quia nisi magno apparatu tormentis.*] Mirum hoc videri potest, cum ad finem libri secundi tam facile capta fuerit. *Glarean.*

2 *Ab Nepete ac Sutrio.*] Reprehendit hic Glareanus, quod Nepete dixerit in casu auferendi, quum *Nepeti* fuerit dicendum, quippe cum in recto *Nepete* dicatur. Sed propria in *E* desinentia ejusdem terminationis habent nominativum & ablativum. Vt *Praneste*. Dixit enim Virgilius, *Quique altum Praneste viri:* &, *cum primam aciem Praneste sub ipsa.* Hæc Priscianus. *Sigonius.*

GRO-

Digitized by Google

nes urbanæ, [a] quibus Quintius præfuerat, ei decernuntur. quamquam expertum exercitum, assuetumque imperio, qui in Volscis erat, mallet, nihil recusavit: Valerium tantummodo imperii socium depoposcit. Quintius Horatiusque successores Valerio in Volscis missi, Profecti ab urbe Sutrium Furius & Valerius, partem oppidi jam captam ab Etruscis invenere: ex parte altera interseptis itineribus ægre oppidanos vim hostium ab se arcentes. Cum Romani auxilii adventus, tum Camilli nomen celeberrimum apud hostes sociosque, & in præsentia rem inclinatam sustinuit, & spacium ad opem ferendam dedit. Itaque diviso exercitu Camillus, collegam, eam in partem circumductis copiis quam hostes tenebant, mœnia aggredi jubet: non tanta spe scalis capi urbem posse, quam ut aversis eo hostibus, & oppidanis jam pugnando fessis, laxaretur labor, & ipse spatium intrandi sine certamine mœnia haberet. Quod quum simul utrimque factum esset, ancepsque terror Etruscos circumstaret, & mœnia summa vi oppugnari, & intra mœnia esse hostem viderent; porta se, quæ una forte non obsidebatur, trepidi uno agmine ejecere. Magna cædes fugientium, & in urbe & per agros est facta. plures à Furianis intra mœnia cæsi: Valeriani expeditiores ad persequendos fuere: nec ante noctem, quæ conspectum ademit, finem cædendi fecere. Sutrio recepto, restitutoque sociis, Nepete exercitus ductus, quod per deditionem acceptum jam totum Etrusci habebant. Videbatur

GRONOVII.

a *Quibus Quinctius præfuerat*] Iussit superius Camillus Q. Servilium exercitu instructo paratoque in urbe castra habere, intentum sive Etruria, sive Latini Hernicique se moverent: L. autem Quinctium ex causariis senibusque scribere, qui urbi mœnibusque præsidio essent. Hos credibile non est eductos, quum alterius haud dubiè ex militari juventute scriptæ manus copia foret. Itaque commodius scriberetur: *quibus Q. Servilius præfuerat.* Sed hoc vidit quoque Glareanus. Nam quod mox Quinctius Horatiusque appellentur, licet cogitare, quia periculum minus exspectatione erat, senem Servilium, cum exercitus ejus Camillo datus esset, ad urbem retentum præfuisse, qui superarent armati, urbanis; Quinctium Horatiumque juniores missos in Volscos.

b *Non*

debatur plus in ea urbe recipienda laboris fore; [b] non in eo solum quod tota hostium erat; sed etiam quod parte Nepesinorum prodente civitatem, facta erat deditio. Mitti tamen ad principes eorum placuit, ut secernerent se ab Etruscis: fidemque quam imploraſſent ab Romanis, ipsi præstarent. Unde quum responsum allatum esset, nihil suæ potestatis esse, Etruscos, mœnia custodiasque portarum tenere; primo populationibus agri terror est oppidanis admotus: deinde postquam deditionis quam societatis fides sanctior erat; fascibus sarmentorum ex agro collatis ductus ad mœnia exercitus, completisque fossis scalæ admotæ, & clamore primo impetuque oppidum capitur. Nepesinis inde edictum, ut arma ponant, parcique jussum inermi. Etrusci pariter armati atque inermes cæsi. Nepesinorum quoque auctores deditionis securi percussi: innoxiæ multitudini redditæ res, oppidumque cum præsidio relictum. Ita duabus sociis urbibus ex hoste receptis, victorem exercitum tribuni cum magna gloria Romam reduxerunt. Eodem anno, ab Latinis Hernicisque res repetitæ, quæsitumque, cur per eos annos militem ex instituto non dedissent? Responsum frequenti utriusque gentis concilio est, *nec culpam in eo publicam, nec consilium fuisse, quod suæ juventutis aliqui apud Volscos militaverint. eos tamen ipsos pravi consilii pœnam habere, nec quemquam ex his reducem esse. Militis autem non dati causſam, terrorem assiduum à Volscis, fuisse, quam pestem adhærentem lateri suo tot super alia aliis bel-*
11 *lis exhauriri nequisse.* Quæ relata Patribus, magis tempus, quam causſam, non visa belli habere. Insequenti anno [1] A. Manlio, P. Cornelio, T. & L. Quintiis Capitolinis, [2] L. Papirio Cursore iterum, C. Sergio iterum tribunis

b *Non in eo solum.*] Videtur abundare vò *IN.*

VARIORUM.

1 *A. Manlio, P. Cornelio.*] Utrique addendum vò *iterum*: nam ante quadriennium etiam collegæ fuerunt. *Glareanus & Pighius.*

2 *L. Papirio Cursore iterum.*] Quoniam non nisi quinque tribunorum nomina edunntur, C. autem Sergius & ante semel & post terdum tribunus militum fuisse

bunis consulari potestate, grave bellum foris, gravior domi seditio exorta: bellum à Volscis adjuncta Latinorum atque Hernicorum defectione: seditio, unde minime timeri potuit, à patriciæ gentis viro, & inclitæ famæ, M. Manlio Capitolino: [a] qui nimius animi, quum alios principes sperneret, uni invideret, eximiò simul honoribus atque virtutibus M. Furio; ægrè ferebat solum eum in magistratibus, solum apud exercitus esse; *tantum jam eminere, ut iisdem auspiciis creatos, non pro collegis, sed pro ministris habeat. quum interim, si quis verè æstimare velit, à M. Furio recuperari patria ex obsidione hostium non potuerit, nisi à se prius Capitolium atque arx servata esset. & ille, inter aurum accipiendum, & spem pacis solutis animis, Gallos aggressus sit: ipse armatos capiemque arcem depulerit. illius gloriæ pars virilis apud omnes milites sit, qui simul vicerint; suæ victoriæ neminem omnium mortalium socium esse.* His opinionibus inflato animo, ad hoc vitio quoque ingenii vehemens, & impotens, postquam inter Patres, non quantum æquum censebat, excellere suas opes animadvertit; [3] primum omnium ex Patribus popularis factus, cum plebis magistratibus consilia communicare; criminando Patres, alliciendo ad se plebem, jam aura non consilio ferri, famæque magnæ malle quam bonæ esse; [1] & non contentus agrariis legibus, quæ materia semper tribu-

Fuisse à Livio traditur; quo autem anno iterum fuerit, nisi hoc dicamus, ne conjectura quidem colligi potest; propterea videtur legendum esse: *L. Papirio Cursore II. C. Sergio II. tribunis.* Sigonius.

3 *Primum omnium ex Patribus popularis.*] Necessario legendum *primus.* Infra: *quod primus à Patribus ad plebem defecisset.* Tan. Faber.

GRONOVII.

a *Qui nimius animis quum alios.*] Auctoritatibus optimis delevi literam. *Nimius animi*, ut nostro, *ager animi*, Virgilio *præstans animi, egregius animi.* Tacitus 3. hist. *innocentiam justitiamque ejus non arguerer: sermonis nimius erat.*

VARIORUM.

1 *Et non contentus agrariis legibus, &c. idem moliri cepit.*] Non intelligi potest quid velit Livius. Neque enim Manlius, de quo nunc loquitur agris dandis, ut Sp. Cassius; neque frumento ut Sp. Mælius, sed pecunia condonanda, ut nemo ante, plebem ad se alliciebat. Cum autem eos, qui æs alienum fecerant, quia solvendo non essent, addictos duci, ægrè paterentur; atque id me fieret, sua se pecunia prohibiturum esse profiteretur, propterea rectè dici potest; *fidem moliri cepisse.* Est autem *fidem moliri,*

tribunis plebis seditionum fuisset: [a] fidem moliri cœpit: *acriores quippe æris alieni stimulos esse, qui non egestatem modo atque ignominiam minentur, sed nervo ac vinculis corpus liberum territent.* & erat æris alieni magna vis, [b] re damnosissima etiam divitibus, ædificando contracta. Bellum itaque Volscum, grave per se, oneratum Latinorum atque Hernicorum defectione, in speciem caussæ jactatum, ut major potestas quæreretur. Sed nova consilia Manlii magis compulere senatum ad dictatorem creandum. Creatus A. Cornelius Cossus magistrum
12 equitum dixit T. Quintium Capitolinum. Dictator, etsi majorem dimicationem propositam domi quam foris cernebat; tamen, seu quia celeritate ad bellum opus erat, seu victoria triumphoque dictaturæ ipsi vires se additurum ratus, delectu habito in agrum Pomptinum, quo à Volscis exercitum indictum audierat, pergit. Non dubito præter satietatem tot jam libris assidua bella cum Volscis gesta legentibus, illud quoque succursurum (quod mihi percensenti propiores temporibus harum rerum

moliri, prohibere ne qui debent, ea quæ debent, solvant. Sic lib. 3. *Lartii sententiam, quæ tota fidem tolleret.* Cic. pro L. Manil. *solutione impedita fidem concidisse.* Et mox: *Hæc fides atque hæc ratio pecuniarum, quæ Romæ, quaque in foro versatur, implicita est cum illis pecuniis Asiaticis: ruere illa non possunt, ut hæc non eodem labefactata motu concidant.* Cæsar 3. Civil. *Cum fides tota Italia esset angustior, neque creditæ pecuniæ solverentur.* Livius infra: *Fide incolumi ex thesauris Gallicis creditum solvi posse.* Sigonius.

GRONOVII.

a *Fidem moliri cœpit.*] Scripti & editiones antiquæ: *idem.* Vnde magnus vir interponi voluit: *ex ære alieno idem moliri cœpit.* Sed recte Sigonius: *fidem moliri.* Nam *moliri* est labefactare, ut *moliri fores*, & hoc ipso libro, *moliri obices portarum.* Iterumque: *parva rem ingentem moliundi causa intervenit.* Labefactatur autem fides, cum pecuniæ creditæ condonantur debitoribus. Quis enim credere volet, hoc si exspectet fore, ut non recipiat suum? Ad illa, quæ attulit Sigonius, addo locum Ciceronis ex 2. de Officiis: *Quamobrem, ne sit æs alienum, quod reipub. noceat, providendum est: quod multis rationibus provideri potest: non si fuerit, ut locupletes suum perdant, debitores lucrentur alienum. nec enim ulla res vehementius rempublicam continet quam fides: qua nulla esse potest, nisi erit necessaria solutio rerum creditarum.* Inde & queritur infra Appius, *altera* rogatione Sextii *fidem abrogari, cum qua omnis humana societas tollitur.* Ipsam Livii phrasin, quamquam in alia re, usurpat Ovidius lib. 4. Fast. *Pro magna teste vetustas Creditur. acceptam parce movere fidem.*

b *Res damnosissima etiam divitibus.*] Scribe cum Freinshemio: *vis, re damnosissima etiam divitibus, ædificando.* Notum est illud Græcorum: Σώματα πολλὰ

rerum auctores miraculo fuit) unde toties victis Volscis & Æquis suffecerint milites. quod quum ab antiquis tacitum prætermissumque sit, cujus tandem ego rei præter opinionem, quæ sua cuique conjectanti esse potest, auctor sim? Simile veri est, aut intervallis bellorum, sicut nunc in delectibus fit Romanis, alia atque alia suboles juniorum ad bella instauranda toties usos esse: aut non ex iisdem semper populis exercitus scriptos; quanquam eadem semper gens bellum intulerit: aut innumerabilem multitudinem liberorum capitum in eis fuisse locis, [1] quæ nunc vix seminario exiguo militum relicto, servitia Romana ab solitudine vindicant. Ingens certè (quod inter omnes auctores convenit) quamquam nuper Camilli ductu atque auspicio acciſæ res erant, Volscorum exercitus fuit. [c] ad hoc Latini Hernicique accesserant, & Circeiensium quidam, & coloni etiam à Velitris. Romanus dictator castris eo die positis, postero cum auspicato prodisset, hostiaque cæsa pacem Deûm adorasset; lætus ad milites, jam arma ad propositum pugnæ signum, sicut edictum erat, luce prima capientes processit: *Nostra victoria est, milites,* inquit, *si quid Dii vatesque eorum in futurum vident. itaque, ut decet certæ spei plenos, & cum imparibus manus conserturos, pilis ante pedes positis, gladiis tantum dextras armemus: ne procurri quidem ab acie velim, sed obnixos vos stabili gradu impetum hostium excipere.* [d] *Ubi illi vana injecerint missilia, & effusi stantibus vobis se intulerint, tum micent gladii, & veniat in mentem unicuique, Deos esse, qui Romanum adjuvent: Deos, qui secundis avibus in prælium miserint. Tu, T. Quinti, equitem intentus ad primum initium*

πολλὰ πίφευγε δόματα τοῦ δ' ἀνιγείρειν Ατρεΐδης ἐς πύλον ἱππιοχάων.

c *Ad hoc Latini Hernicique.*] Forte: *Ad hos.*

d *Ubi illi vana injecerint missilia.*] Recide præpositionem: sufficit enim, *vana jecerint.* Tacitus: *teliſque non in vanum jactis.*

VARIORUM.

1 *Quæ nunc vix seminario militum relicto.*] Sensus est: Ea tum loca frequentissima fuisse, quæ nunc prope deserta essent, nisi à servis Romanis, qui ea à solitudine vindicant, colerentur, præsertim cum ibi pauci admodum sint, qui militent, vix militum exiguo seminario relicto. *Sigonius.*

GRO-

initium moti certaminis teneas: ubi hærere jam aciem collato pede videris, tum terrorem equestrem occupatis alio pavore infer: invectusque ordines pugnantium dissipa. Sic eques, sic pedes, ut præceperat, pugnant: nec dux legiones, nec
13 fortuna fefellit ducem. Multitudo hostium [a] nulli rei præterquam numero freta, & oculis utramque metiens aciem, temere prælium iniit, temere omisit: clamore tantum missilibusque telis, & primo pugnæ impetu ferox; gladios & collatum pedem, & vultum hostis ardore animi micantem ferre non potuit. Impulsa frons prima, & trepidatio subsidiis illata, & suum terrorem intulit eques: rupti inde multis locis ordines, motaque omnia, & fluctuanti similis acies erat. deinde, postquam cadentibus primis, jam ad se quisque perventuram cædem cernebat; terga vertunt. Instare Romanus; & donec armati confertique abibant, pedestum labor in persequendo fuit: postquam jactari arma passim, fugaque per agros spargi aciem hostium animadversum est; tum equitum turmæ emissæ, dato signo, ne in singulorum morando cæde spatium ad evadendum interim multitudini darent. satis esse missilibus ac terrore impediri cursum, obequitandoque agmen teneri, dum assequi pedes & justa cæde conficere hostem posset. Fugæ sequendique non ante noctem finis fuit: capta quoque ac direpta eodem die castra Volscorum, prædaque omnis, præter libera corpora, militi concessa est. Pars maxima captivorum ex Latinis atque Hernicis fuit: nec hominum de plebe, ut credi posset mercede militasse, sed principes quidam juventutis inventi; manifesta fides publica ope Volscos hostes adjutos. Circeiensium quoque quidam cogniti, & coloni à Velitris: Romamque omnes missi, percunctantibus primoribus Patrum, eadem, quæ dictatori, defectionem sui quisque populi haud perplexe indi-

GRONOVII.

a *Nulli rei præterquam.*] Scribe, *nulla re.* Vt lib. 9. *Etrusci omnium, præterquam multitudinis suæ, qua sola freti erant, immemores.*

indicavere. Dictator exercitum in stativis tenebat; mi- 14
nime dubius bellum cum his populis Patres jussuros: quum major domi exorta moles coëgit acciri Romam eum; glisceute indies seditione, quam solito magis metuendam auctor faciebat. non enim jam orationes modo Manlii, sed facta popularia in speciem, tumultuosa eadem, [b] qua mente fierent, intuenda erant. Centurionem, nobilem militaribus factis, judicatum pecuniæ quum duci vidisset; medio foro cum caterva sua accurrit, & manum injecit: vociferatusque de superbia Patrum, ac crudelitate fœneratorum, & miseriis plebis, virtutibus ejus viri fortunaque; *Tum vero ego*, inquit, *nequicquam hac dextra Capitolium arcemque servaverim, si civem commilitonemque meum, tamquam Gallis victoribus captum, in servitutem ac vincula duci videam.* Inde rem creditori palam populo solvit, libraque & ære liberatum emittit; Deos atque homines obtestantem, *ut M. Manlio, liberatori suo, parenti plebis Romanæ, gratiam referant.* Acceptus extemplo in tumultuosam turbam, & ipse tumultum augebat; cicatrices acceptas Veienti, Gallico aliisque deinceps bellis ostentans, *Se militantem, se restituentem eversos penates,* [1] *multiplici jam sorte exsoluta mergentibus semper sortem usuris, obrutum fœnore esse. Videre lucem, forum, civium ora, M. Manlii opera: omnia parentum beneficia ab illo se habere: illi devovere corporis vitæque ac sanguinis quod superstet. quodcunque sibi cum patria, penatibus publicis ac privatis juris fuerit; id cum uno homine esse.* His vocibus instincta plebes quum jam unius hominis esset; addita alia commotioris ad omnia turbanda consilii res. Fundum in Veienti, caput patrimonii, subjecit præconi: *Ne quem vestrûm,* inquit,

b *Qua mente fierent, intuenda.*] Sic quidem omnes libri. Sed scribendum videtur, *intuenti.* Manlii non modo orationes, sed & actiones erant prima fronte populares, sed consideranti, quo consilio fierent, omnino seditiosæ.

VARIORUM.

1 *Multiplici jam sorte exsol. merg. sæpe sortem.*] Quidam pro *sæpe*, legunt *semper*, ut intelligamus usuras ita multiplicatas, ac ab ipso solutas, sortem

inquit, *Quirites, donec quicquam inre mea supererit,* [2] [a] *judicatum addictumve duci patiar.* Id verò ita accendit animos, ut per omne fas ac nefas secuturi vindicem libertatis viderentur. Ad hoc domi, concionantis in modum, sermones pleni criminum in Patres: inter quos, cum omisso discrimine, [b] vera an vana jaceret, [3] thesauros Gallici auri occultari à Patribus jecit: nec jam possidendis publicis agris contentos esse, nisi pecuniam quoque publicam avertant. Ea res si palam fiat, exsolvi plebem ære alieno posse. Quæ ubi objecta spes est, enimvero indignum facinus videri, quum conferendum ad redimendam civitatem à Gallis aurum fuerit, tributo collationem factam: idem aurum ex hostibus captum in paucorum prædam cessisse. Itaque exsequebantur quærendo [c] ubi tantæ rei furtum occultaretur: differenteque, & tempore suo se indicaturum dicente; cæteris omissis eo versæ erant omnium curæ: apparebatque nec veri indicii gratiam mediam, nec falsi offensionem fore. Ita suspensis rebus dictator accitus ab exercitu, in urbem venit. postero die senatu habito, quum satis perlicitatus voluntates hominum, discedere senatum ab se vetuisset; stipatus ea multitudine, sella in comitio posita, viatorem ad M. Manlium misit: qui dictatoris jussu vocatus, quum

jam aliquoties æquasse: ut sit sensus, usuras toties suppullulascentes mersisse sortem, atque ita se fœnore obrutum. *Glareanus.*

2 *Judicatum addictumve.*] *Addicti* apud veteres dicebantur, qui prætoris jussu, cum solvendo non essent, creditoribus addicebantur. Vide Vallam lib. 5. *Godefroy.*

3 *Thesauros auri Gallici.*] Aurum, quod pro Capitolii redemptione in medium fuerat collatum. *Godefroy.*

GRONOVII.

a *Judicatum addictumve duci patiar.*] Non enim *adjudicatum.* Infra: *fama & corpora judicati atque addicti creditoribus satisfaciebant.* Diximus alibi.

b *Vera an vana jaceret, thesauros Gallici auri occultari à Patribus jecit.*] Vox ultima mihi suspecta esse incipit: nam & insuavis est auribus ob præcedens *jaceret*, & absque illa constat oratio, si cogites *rei inter quos*, dici per intellectum verbi, *erat.* Ovidius lib. 13. *& deceperat omnes, In quibus Ajacem, sumpta fallacia vestis.* Cornelius Nepos: *Creati decem prætores, qui exercitui præessent: in his Miltiades.* Cui sic sæpius. Vt & noster. Hoc libro cap. 20.

c *Ubi tanta rei furtum occultaretur.*] Duo meliores Pall. & alter Voss. *per-occultaretur.* Forte fuit: *ubi tanta rei furtum, per quos occultaretur.*

Digitized by Google

quum signum suis dedisset adesse certamen, agmine ingenti ad tribunal venit. Hinc senatus, hinc plebs suum quisque intuentes ducem, velut in acie constiterant. Tum dictator, silentio facto, *Utinam*, inquit, *mihi Patribusque Romanis ita de cæteris rebus cum plebe conveniat, quemadmodum quod ad te attinet, eamque rem, quam de te sum quæsiturus, conventurum satis confido. Spem factam à te civitati video, fide incolumi ex thesauris Gallicis, quos primores Patrum occultent, creditum solvi posse. Cui ego rei tantum abest ut impedimento sim, ut contra, te, M. Manli, adhorter, liberes fœnore plebem Romanam: & istos incubantes publicis thesauris ex præda clandestina evolvas. Quod nisi facis, sive ut & ipse in parte prædæ sis, sive quia vanum indictum est; in vincula te duci jubebo: nec diutius patiar à te multitudinem falsâ spe concitari.* Ad ea Manlius, *nec se fefellisse*, ait, *non adversus Volscos toties hostes, quoties Patribus expediat, nec adversus Latinos Hernicosque, quos falsis criminibus in arma agant; sed adversus se ac plebem Romanam dictatorem creatum esse. Jam, omisso bello, quod simulatum sit, in se impetum fieri: jam dictatorem profiteri patrocinium fœneratorum adversus plebem: jam sibi ex favore multitudinis crimen & perniciem quæri. Offendit*, inquit, *te, A. Corneli, vosque Patres conscripti, circumfusa turba lateri meo? Quin eam diducitis à me singuli vestris beneficiis, intercedendo, eximendo de nervo cives vestros, prohibendo judicatos addictosque duci; ex eo, quod affluat opibus vestris, sustinendo necessitates aliorum? Sed quid ego vos, de vestro impendatis, hortor? d Sortem aliam ferte, de capite deducite quod usuris pernumeratum est: jam nihilo mea turba, quam ullius, conspectior erit. At enim, quid ita solus ego civium curam ago? nihilo magis quod respondeam, habeo, quam si quæras, quid ita solus Capitolium arcemque servarim. Et tum universis, quam potui, opem tuli, & nunc singulis feram. Nam quod ad thesauros Gallicos attinet, rem suapte natura facilem, difficilem interrogatio facit. cur enim quæritis quod scitis? cur quod in sinu vestro est, excuti jubetis potius,*

d *Sortem aliam ferte.*] Mss. & veteres, editiones *sortem aliquam ferte.* An est | sorte tandem aliqua contenti estote, nec eam renovate semper anxociſſimis.

tius, quam ponatis? nisi aliqua fraus subest. quo magis argui *præstigias jubetis vestras, eo plus vereor* [e] *ne abstuleritis observantibus etiam oculos. Itaque non ego vobis, ut indicem prædas vestras,*
16 *sed vos id cogendi estis, ut in medium proferatis.* Quum mittere ambages, dictator juberet, & aut [f] peragere verum indicium cogeret, aut fateri facinus insimulati falso crimine senatus, oblatæque vani furti invidiæ; negantem arbitrio inimicorum se locuturum, in vincula duci jussit. Arreptus à viatore, *Jupiter*, inquit, *optime maxime, Junoque Regina, ac Minerva, cæterique Dii Deæque, qui Capitolium arcemque incolitis; sicine vestrum militem ac præsidem finitis vexari ab inimicis? Hac dextra, qua Gallos fudi à delubris vestris, jam in vinculis & catenis erit?* Nullius nec oculi nec aures indignitatem ferebant: sed invicta illi quædam patientissima justi imperii civitas fecerat. nec adversus dictatoriam vim aut tribuni plebis, aut ipsa plebs, attollere oculos aut hiscere audebant. Conjecto in carcerem Manlio, satis constat, magnam partem plebis vestem mutasse, multos mortales capillum ac barbam promisisse,

e *Ne abstuleritis etiam observantibus oculis.*] Glareanus notat, si *oculis* legamus, ut habeant plerique libri, simpliciorem fore enuntiationem; si *oculos*, ut quidam, speciosam hyperbolen. Haud scio unde acceperit *oculis*: nam id ego in solo reperio Sigoniano; sensum autem ejus nullum exputare possum. Itaque Freinshemius conjecit *occultis*. Sed Mss. & editiones apud me omnes ab Andrea usque ad Frobenium, *oculos*. Dicuntur autem fures *abstulisse oculos etiam observantibus*, qui arte tanta egerunt in furando, ut etiam Argus aliquis in illis perderet usum luminum, & utcumque intentus, quid ageretur, non animadverteret. Manetque in cœpta translatione: nam præstigiatorum proprie est *auferre oculos* spectantibus, hoc est, fallere oculos spectantium. Sex. Empiricus lib. 2. adversus Mathematicos: Καθάπερ οἱ ψηφόκλωπες τὰς τῶν θεωμένων ὄψεις δι' ὀξυχειρίαν κλέπτουσι. Gregorius Nazianzenus in Athanasium: Ἀλλὰ τοῦτον ὦ ψηφοῖς τι παίζειν ἔθελω ὅταν κλέπτουσα τὴν πίστιν τῶν μεταιζόντων. Suidas in ψηφολόγοι. Ὥσπερ οἱ ψηφολόγοι τὰς ὀφθαλμὰς τῶν πίστιν τῶν μεταιζόντων τῷ ψήφων ἀπατῶντες συναπαίζουσι. De hoc monuerunt me eodem fere tempore, & in eandem sententiam, coram alter, alter per literas, Rabodus Hermannus Schelius & Albertus Rubenius, ambo pectora amicitiæ, ambo summa literarum decora, ambo fato breves & in medio honorum cursu cum luctu omnium bonorum defuncti.

f *Peragere verum indicium cogeret.*] Suspectum mihi τὸ *cogeret*: sufficit enim ad omnia, quod præcessit, *juberet*.

VARIORUM.

1 *Peragere verum indicium.*] Dele illud *verum*. Tan. Faber.

2 *Fin-*

mississe, obversatamque vestibulo carceris mœstam turbam. Dictator de Volscis triumphavit: invidiæque magis triumphus quam gloriæ fuit. Quippe domi, non militiæ, partum eum; actumque de cive, non de hoste, fremebant: unum defuisse tantum superbiæ, quod non M. Manlius ante currum sit ductus. Jamque haud procul seditione res erat: cujus leniendæ caussa, postulante nullo, largitor voluntarius repente senatus factus, Satricum coloniam duo millia civium Romanorum deduci jussit: bina jugera & semisses agri assignati. Quod quum & parvum & paucis datum, & mercedem esse prodendi M. Manlii interpretarentur; remedio irritatur seditio: & jam magis insignis sordibus & facie reorum turba Manliana erat. amotusque post triumphum abdicatione dictaturæ terror & linguam & animos liberaverat hominum. Audiebantur itaque propalam voces exprobrantium multitudini, *quod defensores suos in præcipitem semper locum favore tollat, deinde in ipso discrimine periculi destituat. Sic Sp. Cassium in agros plebem vocantem, sic Sp. Mælium ab ore civium famem suis impensis propulsantem, oppressos: sic M. Manlium, mersam & obrutam fœnore partem civitatis in libertatem ac lucem extrahentem, proditum inimicis. Saginare plebem populares suos, ut jugulentur. Hoccine patiendum fuisse, si ad nutum dictatoris non responderet vir consularis? [2] Fingerent mentitum ante, atque ideo non habuisse quod tum responderet; cui servo umquam mendacii pœnam vincula fuisse? Non obversatam esse memoriam noctis illius, quæ pœne ultima atque æterna nomini Romano fuerit? non speciem agminis Gallorum, per Tarpejam rupem scandentis? non ipsius M. Manlii, qualem eum armatum, plenum sudoris ac sanguinis, ipso pene Jove erepto ex hostium manibus vidissent? Latumne fuisse sarris gratiam servatori patriæ relatam? & quem prope cœlestem, cognomine certe Capitolino Jovi parem fecerint, eum pati vinctum in carcere, in tenebris, obnoxiam carnificis arbitrio ducere animam? Adeo in uno omnibus* 17

2 *Fingerent mentitum ante.*] Leg. *mentitum autem.* Plautus & Terentius ita transponunt τὸ *autem* cὸ *mentitum* ἐπεξεῖσ. Tan. Faber.

bus satis auxilii fuisse, nullam opem in tam multis uni esse? Jam ne nocte quidem turba ex eo loco dissabebatur, refractu-rosque carcerem minabantur: quum remisso, id quod erepturi erant, ex senatusconsulto Manlius vinculis liberatur. quo facto seditio non finita, sed dux seditioni datus est. Per eosdem dies Latinis & Hernicis, simul colonis Circejensibus, & à Velitris purgantibus se Volsci crimine belli, captivosque repetentibus, ut suis legibus in eos animadverterent, tristia responsa reddita: tristiora colonis, quod cives Romani patriæ oppugnandæ nefanda consilia iniissent. Non negatum itaque tantum de captivis; sed in quo ab sociis tamen temperaverant, denunciatum senatus verbis, facesserent propere ex urbe, ab ore atque oculis populi Romani, ne nihil eos legationis jus, externo non civi comparatum, tege-
18 ret. Recrudescente Manliana seditione, sub exitu anni comitia habita, [3] creatique tribuni militum consulari potestate ex Patribus Ser. Cornelius Maluginensis tertium, P. Valerius Potitus iterum, M. Furius Camillus quintum, Ser. Sulpicius Rufus iterum, C. Papirius Crassus, T. Quintius Cincinnatus secundum. Cujus principio anni, & Patribus & plebi peropportune externa pax data: plebi, quod non avocata delectu spem cepit, dum tam potentem haberet ducem, fœnoris expugnandi: Patribus, ne quo externo terrore avocarentur animi ab sanandis domesticis malis. Igitur quum pars utraque acrior aliquanto coorta esset; [a] jam in propinquum certamen aderat: & Manlius, advocata domum plebe,

3 *Creatique tribuni mil. cons. pot. ex patribus Servius, &c.*] *Ex patribus* autem idcirco dictum est, quia aliquando per hæc tempora fiebant etiam ex plebe. *Sigon.*

GRONOVII.

a *Iam in propinquum certamen adesset.*] Quidam editi veteres, *in propinquo.* Rectius delebitur præpositio. Sic lib. 7. *Quum robore juventutis sua accisa, nulla propinqua spes esset.* Lib. 21. *Quum ob hæc taliaque speraret propinquum certamen.* Tacitus 2. annal. *Igitur propinquo summa rei discrimine.* Th. Helm. duo Voss. *esset in propinquum*, sine τὸ *jam.* Nec secus Romæ Andreas. Venio in suspicionem non hanc modo vocem inculcatam esse Livio, sed & *me aberant &*, quum scripsisset: *Igitur, quum*

Digitized by Google

plebe, cum principibus novandarum rerum interdiu noctuque consilia agitat; plenior aliquanto animorum irarumque, quam antea fuerat. Iram accenderat ignominia recens in animo ad contumeliam inexperto. Spiritus dabat, quod nec ausus esset idem in se dictator, quod in Sp. Mælio Cincinnatus Quintius fecisset: & vinculorum suorum invidiam non dictator modo abdicando dictaturam fugisset, sed ne senatus quidem sustinere potuisset. His simul inflatus, exacerbatusque, jam per se accensos incitabat plebis animos: *Quousque tandem ignorabitis vires vestras, quas natura ne belluas quidem ignorare voluit? numerate saltem quot ipsi sitis, quot adversarios habeatis. Si singuli singulos aggressuri essetis, tamen acrius crederem vos pro libertate, quam illos pro dominatione certaturos. Quot enim clientes circa singulos fuistis patronos, tot nunc adversus unum hostem eritis. Ostendite modo bellum, pacem habebitis. Videant vos paratos ad vim, jus ipsi remittent. Audendum est aliquid universis, aut omnia singulis patienda. Quousque me circumspectabitis? Ego quidem nulli vestrum deero. ne fortuna mea desit, videte. Ipse vindex vester, ubi visum inimicis est, nullus repente fui: & vidistis in vincula duci universi eum, qui à singulis vobis vincula depuleram. Quid sperem, si plus in me audeant inimici? an exitum Cassii Mæliique exspectem? Bene facitis, quod abominamini: Dii prohibebunt hæc: sed*[1] *nunquam propter me de cœlo descendent. Vobis dent mentem oportet, ut prohibeatis: sicut mihi dederunt armato togatoque, ut vos à barbaris hostibus, à superbis defenderem civibus. Tam parvus animus tanti populi est, ut semper vobis auxilium adversus inimicos satis sit, nec ullum, nisi quatenus imperari vobis sinatis, certamen adversus Patres noveritis? Nec hoc natura insitum vobis est, sed usu possidemini. Cur enim adversus externos tantum animorum geritis, ut impe-*

quum pars utraque acrior aliquanto coorta esset in propinquum discrimen; Manlius advocata domum plebe.

VARIORUM.

1 *Nunquam de cœlo descendent.*] Varro lib. 1. de re Rustica: *Et quoniam, ut aiunt, Dii facientes adjuvant, prius invocabo Deos.* Quo significat divinam opem non cessantibus, sed industriis & pro sua virili conantibus auxilio esse solere. *Gocelev.*

imperare illis æquum censeatis? quia consuestis cum eis pro imperio certare, adversus hos tentare magis quam tueri libertatem. Tamen qualescunque duces habuistis, qualescunque ipsi fuistis, omnia adhuc quantacunque petistis, obtinuistis; seu vi, seu fortuna vestra. [2] *tempus est jam majora conari. Experimini modo & vestram felicitatem, & me (ut spero) feliciter expertum: minore negotio, qui imperet Patribus, imponetis, quam qui resisterent imperantibus, imposuistis. Solo æquanda sunt dictaturæ consulatusque, ut caput attollere Romana plebes posit. Proinde adeste, prohibete jus de pecuniis dici. ego me patronum profiteor plebis, quod mihi cura mea & fides nomen induit. Vos si quo insigni magis imperii honorisve nomine vestrum appellabitis ducem, eo utemini potentiore ad obtinenda ea quæ vultis.* Inde de regno agendi ortum initium dicitur: sed nec cum quibus, nec quem ad finem consilia pervenerint, sat planum tra-
19 ditur. At in parte altera senatus de secessione, in domum privatam, plebis, forte etiam in arce positam, [2] & imminenti mole libertati, agitat. Magna pars vociferantur, Servilio Ahala opus esse, qui non in vincula duci jubendo irritet publicum hostem, sed unius factura civis, finiat intestinum bellum. Decurritur ad leniorem verbis sententiam; vim tamen eandem habentem, Ut videant magistratus, ne quid ex pernicioſis consiliis M. Manlii respublica detrimenti capiat. Tum tribuni consulari potestate, tribunique plebis (nam & quia eundem & suæ potestatis quem libertatis omnium finem cernebant, Patrum auctoritati se dediderant) hi tum omnes quid opus facto sit, consultant. Quum præter vim & cædem nihil cuiquam occurreret; eam autem ingentis dimicationis fore appareret; tum M. Mænius & Q. Pu-

2 *Et imminente mole libertat.*] Leg. *& imminentem publicæ libertati.* Tan. Fab.

GRONOVII.

a *Vnde tempus est etiam majora conari.*] Locum leviter corruptum Sigonii cura longe corruptionem reddidit, adjecto *τῶ unde:* quod & sensum magis impedit, nec in aliis scriptis alicujus pretii aut vetustis edd. reperitur. Illo ergo ejecto & resecta copulativa, quæ ex proximo verbo substantivo redundabat, scribe: *Tempus est jam majora conari.* Lib. 21. *Tempus est jam opulenta*

vos

Q. Publilius tribuni plebis, *Quid Patrum & plebis certamen facimus, quod civitatis esse adversus unum pestiferum civem debet? [1] Quid cum plebe aggredimur eum, quem per ipsam plebem tutius aggredi est, ut suis ipse oneribus virtus ruat? Diem dicere ei, nobis in animo est. nihil minus popularе quam regnum est. Simul multitudo illa non secum certari viderint, & ex advocatis judices facti erunt, & accusatores de plebe, patricium reum intuebuntur, & regni crimen in medio; nulli magis quam libertati favebunt suæ.* Approbantibus cunctis, diem Manlio dicunt, quod ubi est factum, primo commota plebs est, utique postquam sordidatum reum viderunt: nec cum eo non modo patrum quemquam, sed ne cognatos quidem aut affines, postremo ne fratres quidem A. & T. Manlios: quod ad eum diem nunquam usu venisset, ut in tanto discrimine non & proximi vestem mutarent. Appio Claudio in vincula ducto, C. Claudium inimicum, Claudiamque omnem gentem sordidatam fuisse, consensu opprimi popularem virum: quod primus à Patribus ad plebem defecisset. Quum dies venit, quæ, præter cœtus multitudinis seditiosasque voces, & largitionem & fallax indicium, pertinentia proprie ad regni crimen, ab accusatoribus objecta sint reo, apud neminem auctorem invenio. nec dubito haud parva fuisse, quum damnandi mora plebi non in causa, sed in loco fuerit. Illud notandum videtur, ut sciant homines, quæ & quanta decora fœda cupiditas regni, non ingrata solum, sed invisa etiam reddiderit. Homines prope quadringentos produxisse dicitur, quibus sine fœnore expensas pecunias tulisset, quorum bona venire, quos duci addictos prohibuisset. Ad hæc, decora quoque belli non commemorasse tantum, sed protulisse etiam conspicienda; spolia hostium cæsorum ad triginta, [2] dona

vos & ditia stipendia facere. Lib. 25. *Tempus esse id jam agi, ut bellum in Hispania finiretur.*

VARIORUM.

1 *Quid cum plebe aggredimur.*] Male conjicit Sigonius, *quin*, idque recipit in

[2] dona imperatorum ad quadraginta: in quibus insignes duas murales coronas, civicas octo. Ad hæc [3] servatos ex hostibus cives produxisse; inter quos C. Servilium magistrum equitum absentem nominatum, & quum ea quoque, quæ bello gesta essent, pro fastigio rerum oratione etiam magnifica facta dictis æquando memorasset; nudasse pectus insigne cicatricibus bello acceptis; & identidem Capitolium spectans, Jovem Deosque alios devocasse ad auxilium fortunarum suarum: precatusque esse, ut quam mentem sibi Capitolinam arcem protegenti ad salutem populi Romani dedissent, eam populo Romano in suo discrimine darent: & orasse singulos universosque, ut Capitolium atque arcem intuentes, ut ad Deos immortales versi, de se judicarent. In Campo Martio quum centuriatim populus citaretur, & reus ad Capitolium manus tendens, ab hominibus ad Deos preces avertisset; apparuit tribunis, nisi oculos quoque hominum liberassent ab tanti memoria decoris, numquam fore in præoccupatis beneficio animis vero crimini locum. Ita prodicta die, in [4] Petelinum lucum extra portam Flumentanam, unde conspectus in Capitolium non esset, concilium populi indictum est. ibi crimen valuit, & obstinatis animis triste judicium invisumque etiam judicibus factum. [a] Sunt qui per duumviros, qui de perduellione anquirerent, creatos, auctores sint. damnatum tribuni [5] de saxo Tarpeio dejecerunt: locusque

contextum. Nam quærunt, cur aggredimur Manlium & una etiam plebem ab illo pendentem. *Gruterus.*

2 *Dona Imperatorum.*] De militarib. donis lege Alex. ab Alex. lib. 4. cap. 18. Blondum lib. 6. Romæ triumph. Gellium lib. 5. cap. 6. Plin. lib. 33. cap. 2. & lib. 7. cap. 28. *Gedelev.*

3 *Servatos ex hostibus cives produxit.*] Suspicor verbum *produxit* ab exponente postea additum. Quod tamen subaudiri potest aptius quam *protulisse*, quod inanimatis rebus convenit. Alioqui melius legatur *produxisse* cohærente oratione. *Rhenanus.*

4 *Petelinum lucum.*] Fuit enim in campo Viminali sub aggere prope Iunonis Lucinæ templum hic locus. *Gedelev.*

5 *De saxo Tarpeio.*] *Tarpeia rupes* seu mons, locus est in Vrbe altissimus, ex quo fontes præcipitabantur. Vide Alex. ab Alexandr. lib. 3. cap. 5. & 23. Cœlium lib. 10. cap. 5. *Gedelev.*

GRONOVII.

a *Sunt qui duumviros.*] Duo Pall. Th. duo

que idem in uno homine & eximiæ gloriæ monimentum, & pœnæ ultimæ fuit. Adjectæ mortuo notæ sunt: publica una; quod, quum domus ejus fuisset, ubi nunc ædes atque officina Monetæ est; latum ad populum est, ne quis patricius in arce aut Capitolio habitaret: gentilicia altera; quod gentis Manliæ decreto cautum est, ne quis deinde M. Manlius vocaretur. Hunc exitum habuit vir, nisi in libera civitate natus esset, memorabilis. Populum brevi, postquam periculum ab eo nullum erat, per se ipsas recordantem virtutes desiderium ejus tenuit. pestilentia etiam brevi consecuta, nullis occurrentibus tantæ cladis caussis; ex Manliano supplicio magnæ parti videri orta: *Violatum Capitolium esse sanguine servatoris. nec Diis cordi fuisse pœnam ejus oblatam prope oculis suis, à quo sua templa erepta è manibus hostium essent.* [b] Pestilentiam inopia 21
frugum, & vulgatam utriusque mali famam, anno insequente multiplex bellum excepit, L. Valerio quartum, A. Manlio tertium, Ser. Sulpicio tertium, L. Lucretio, L. Æmilio tertium, M. Trebonio, tribunis militum consulari potestate. Hostes novi, præter Volscos, velut sorte quadam prope in æternum exercendo Romano militi datos, Circejosque & Velitras colonias, jamdiu molientes defectionem, & suspectum Latium, Lanuvini etiam, quæ fidelissima urbs fuerat, subitò exorti. Id Patres rati contemptu accidere, quod Veliternis civibus suis tamdiu impunita defectio esset; decreverunt, ut primo quoque tempore ad populum ferretur de bello eis indicendo. ad quam militiam quo paratior plebes esset, quinqueviros Pomptino agro dividendo, & triumviros Nepete coloniæ deducendæ creaverunt. Tum ut bellum

Th. duo Voss. Helm. *Sunt qui per duumviros.* Ex quo apparet recte Rhenanum *tò damnatum* à sequenti periodo ad hanc retraxisse. Nisi intelligas per duumviros *judicium factum.*

b *Pestilentiam, inopiam frugum.*] Leve omnium jam ab Andrea librorum vitium. Scribe: *Pestilentiam inopiâ frugum, & vulgatam.* Nam & prorsus ita lib. 4. *Pestilentem annum inopia frugum, neglecto cultu agrorum, ut plerumque fit, excepit.* Notavimus olim: nunc video confirmatum ab utraque membrana Vossiana.

c *Fa-*

bellum juberent, latum ad populum est: & nequic-
quam dissuadentibus tribunis plebis, omnes tribus bel-
lum jusserunt. Apparatum eo anno bellum est: exer-
citus propter pestilentiam non eductus. eaque cunc-
tatio colonis spatium dederat deprecandi senatum: & ma-
gna hominum pars eo, ut legatio supplex Romam mit-
teretur, inclinabat, ni privato (ut fit) periculo pu-
blicum implicitum esset, auctoresque defectionis ab
Romanis, metu ne soli crimini subjecti, piacula iræ
Romanorum dederentur, avertissent colonias à con-
siliis pacis. Neque in senatu solum per eos legatio im-
pedita est, sed magna pars plebis incitata, ut prædatum
in agrum Romanum exirent. hæc nova injuria extur-
bavit omnem spem pacis. De Prænestinorum quoque
defectione eo anno primum fama exorta: arguenti-
busque eos Tusculanis, & Gabinis, & Lavicanis, quo-
rum in fines incursatum erat, ita placide ab senatu re-
sponsum est, ut minus credi de criminibus, quia nol-
22 lent ea vera esse, appareret. Insequenti anno Sp. &
L. Papirii, novi tribuni militum consulari potestate, Ve-
litras legiones duxêre; quatuor collegis Ser. Cornelio
Maluginense quartum, Q. Servilio, Ser. Sulpicio, L. Æ-
milio quartum, tribunis ad præsidium urbis, & si qui
ex Etruria novi motus nunciarentur (omnia enim inde
suspecta erant) relictis. Ad Velitras adversus majora
penè auxilia Prænestinorum, quam ipsam colonorum
multitudinem secundo prælio pugnatum est; ita ut pro-
pinquitas urbis hosti & caussa maturioris fugæ, & unum
ex fuga receptaculum esset. Oppidi oppugnatione tri-
buni abstinuere; quia & anceps erat, nec in perniciem
coloniæ pugnandum censebant. Literæ Romam ad se-
natum cum victoriæ nunciis acriores in Prænestinum
quam in Veliternum hostem, missæ. Itaque ex senatus-
consulto, populique jussu, bellum Prænestinis indi-
ctum: qui conjuncti Volscis anno insequente Satricum
coloniam populi Romani pertinaciter à colonis defen-
sam

Digitized by Google

ſam vi expugnarunt, [c] fœdeque in captis exercuere victoriam. Eam rem ægre paſſi Romani, M. Furium Camillum ſeptimum tribunum militum creavêre. additi collegæ, A. & L. Poſtumii Regillenſes, ac L. Furius, cum L. Lucretio, & M. Fabio Ambuſto. Volſcum bellum M. Furio extra ordinem decretum. adjutor ex tribunis ſorte L. Furius datur; non tam è republica quam ut collegæ materia ad omnem laudem eſſet: & publicè, quod rem temeritate ejus prolapſam reſtituit: & privatim, quod ex errore gratiam potius ejus ſibi quam ſuam gloriam petiit. Exactæ jam ætatis Camillus erat, comitiiſque jurare parato in verba excuſandæ valetudini ſolita, conſenſus populi reſtiterat: ſed [1] vegetum ingenium in vivido pectore vigebat, virebatque integris ſenſibus, & civiles jam res haud magnopere obeuntem bella excitabant. Quatuor legionibus quaternûm millium ſcriptis, exercitu indicto ad portam Eſquilinam in poſteram diem; ad Satricum profectus; ibi eum expugnatores coloniæ haudquaquam perculſi, fidentes militum numero, quo aliquantum præſtabant, opperiebantur. poſtquam appropinquare Romanos ſenſerunt, extemplo in aciem procedunt; nihil dilaturi quin periculum ſummæ rerum facerent: ita paucitati hoſtium, nihil artes imperatoris unici, quibus ſolis confiderent, profuturas eſſe. Idem ardor & in Romano exercitu erat, & in altero duce: nec præſentis dimicationis fortunam ulla res, præterquam unius viri conſilium atque imperium, morabatur: qui occaſionem juvandarum

[c] *Fœdeque in captis exercuere victoriam.*] Non modo nihil habet vulgata vitii: ſed etiam vitioſa eſt, quam ſupponit Sigonius: *fœdamque in captivis.* Iteniſſ *fœdam victoriam exercere* foret uti victoria, quæ turpiter parta eſt: & ponit hoc genus loquendi crimen in acquirenda victoria, de uſu ejus indifferenter ſonat. Quod abhorret à Livii mente: is enim paratam quidem ſignificat vi & optima ratione belli, deformatam autem crudelitate, dum exercetur. Salluſtius Iugur. de L. Opimio, *acerrume victoriam nobilitatis in plebem exercuerat.* Vide 4. Obſerv. 5.

VARIORUM.

[1] *Vegetum ingenium in vivido pectore virebat vigebatque.*] Ita duo verba tranſpono. Quid enim? Livione dignum

subsidiis oppositis, *Hæc est*, inquit, *milites, pugna quam poposcitis? Quis homo, quis Deus est, quem accusare possitis? vestra illa temeritas, vestra ignavia hæc est. Secuti alium ducem, sequimini nunc Camillum: & quod ductu meo soletis, vincite. Quid vallum & castra spectatis? neminem vestrûm illa, nisi victorem, receptura sunt.* Pudor primo tenuit effusos: inde, ut circumagi signa obvertique aciem [a] viderunt in hostem, & dux, præterquam quod tot insignis triumphis, etiam ætate venerabilis, inter prima signa (ubi plurimus labor periculumque erat) se offerebat; increpare singuli se quisque & alios, & adhortatio invicem totam alacri clamore pervasit aciem. Neque alter tribunus rei defuit: sed missus à collega restituente peditum aciem ad equites, non castigando (ad quam rem leviorem auctorem eum culpæ societas fecerat) sed ab imperio totus ad preces versus, orare singulos universosque, *ut se reum fortuna ejus diei crimine eximerent. Abnuente ac prohibente collega, temeritatis me omnium potius socium, quam unius prudentiæ dedi. Camillus in utraque vestra fortuna suam gloriam videt: ego, ni restituitur pugna (quod miserrimum est) fortunam cum omnibus, infamiam solus sentiam.* [3] Optimum visum est [b] in fluctuantem aciem tradi equos, & pedestri pugna

territa inclinata est: *Novum hostem, & supinam vallem*, quam paulò ante *lenem* à tergo *clivum* appellavit. *Sigonius.*

3 *Optimum visum est in fluctuantem aciem, &c.*] Hæc obscure dicta sunt, nam de qua acie intelligendum sit ignoratur. Verum cum ipsi pedites in certamen ibant, non equites, fortassis equos fortunæ commisisse commodè quis exponat. *Glarean.*

GRONOVII.

a *Ruunt in hostem.*] Verbum, *ruunt*, est Sigoniani, hoc est, stigmatis spleniisque nimis interstincti codicis. Tu vero restitue lectionem antiquam: *inde ut circumagi signa obvertique aciem viderunt in hostem, & dux, &c. inter prima signa se offerebat, increpare singuli se quisque & alios.* Iam dabant terga, sed castigatio Camilli pudorem incussit, ut starent: mox ut signa quoque circumagi, & versus hostem reflectere se jam primos ordines videre, ut videre venerabilem tot meritis imperatorem inter primos discrimini sese offerentem; ultro se invicem sunt hortati & animos resumpsere. Quod Sigonius addidit, intelligi Livius voluit à prudenti lectore, dum ipse properat ad alterius ducis equiti segnitiem excutientis curam: de qua postquam explicuit, tum conjunctim de utrisque: *nihil neque apud duces neque apud milites remittitur à summo certamine animi.* Vides illud *ruere in hostem*, quod supra putaverunt desiderati.

b *In fluctuantem aciem tradi equos.*]

NOR

pugna invadere hostem. Eunt insignes armis animisque, quá premi parte maxime peditum copias vident. nihil neque apud duces, neque apud milites remittitur à summo certamine animi. Sensit ergo eventus virtutis enixæ opem: & Volsci, qua modo simulato metu cesserant, ea in veram fugam effusi, magna pars & in ipso certamine, & post in fuga cæsi: cæteri in castris, quæ capta eodem impetu sunt, plures tamen capti quam occisi. Ubi in recensendis captivis quum Tusculani aliquot noscitarentur, secreti ab aliis ad tribunos adducuntur: percunctantibusque fassi, publico consilio se militasse. cujus tam vicini belli metu Camillus motus, extemplo se Romam captivos ducturum ait, ne Patres ignari sint Tusculanos ab societate desciisse. castris exercituique interim, si videatur, præsit collega. Documento unus dies fuerat, ne sua consilia melioribus præferret. nec tamen aut ipsi, aut in exercitu cuiquam satis placato animo Camillus laturus culpam ejus videbatur, qua data in tam præcipitem casum respublica esset, & tum in exercitu, tum Romæ constans omnium fama erat, quum varia fortuna in Volscis gesta res esset, adversæ pugnæ fugæque in L. Furio culpam, secundæ decus omne penes M. Furium esse. Introductis in senatum captivis, quum bello persequendos Tusculanos Patres censuissent, Camilloque id bellum mandassent; adjutorem sibi ad eam rem unum petit: permissoque, ut ex collegis optaret, quem vellet, contra spem omnium L. Furium optavit. qua moderatione animi quum collegæ levavit infamiam, tum sibi gloriam ingentem peperit. Nec fuit cum

Non tantum obscure dicta sunt hæc, sed etiam omnino male. Nam equos fortunæ commisisse equitem, ut exponi commode censet Glareanus, quid quæso ipsum est? Scribe: *inter fluctuantem aciem*. Interea, dum hæret fluctuatque ambigua utrimque acies, equitem descendere ad pedes, equos tradere lixis puta vel calonibus custodiendos. Lib. 8. *Dictator ubi respectantes hostium antesignanos, turbataque signa, & fluctuantem aciem vidit, tum adhortari. Tradi equos* est *relictis equis*, lib. 7. *consulto ptius dictatore equites, permissu denique ejus, relictis equis, clamore prevolant ante signa. Omisso equo* lib. 9. Virgilius 11. Æn. *At*

cum Tuſculanis bellum: [1]pace conſtanti vim Romanam arcuerunt, quam armis non poterant. Intrantibus fines Romanis, non demigratum ex propinquis itineri locis, non cultus agrorum intermiſſus: patentibus portis urbis, togati obviam frequentes imperatoribus proceſſere: commeatus exercitui comiter in caſtra ex urbe & ex agris devehitur. Camillus caſtris ante portas poſitis, eademne forma pacis, quæ in agris oſtentaretur, etiam intra mœnia eſſet, ſcire cupiens, ingreſſus urbem, ubi patentes januas, & tabernis apertis propoſita omnia in medio vidit, intentoſque opifices ſuo quemque operi, & ludos literarum ſtrepere diſcentium vocibus, ac repletas ſemitas, inter vulgus aliud, puerorum & mulierum huc atque illuc euntium, qua quemque ſuorum uſuum cauſſæ ferrent: nihil uſquam, non pavidis modo, ſed ne mirantibus quidem ſimile circumſpiciebat, omnia inquirens oculis, ubinam bellum fuiſſet: adeo nec amotæ rei uſquam, nec oblatæ ad tempus veſtigium ullum erat: [2]ſed ita omnia conſtante tranquilla pace, ut eo
26 vix fama belli perlata videri poſſet. Victus igitur patientia hoſtium, ſenatum eorum vocari juſſit. *Soli adhuc*, inquit, *Tuſculani vera arma, veraſque vires, quibus ab ira Romanorum veſtra tutaremini, inveniſtis. ite Romam ad ſenatum. æſtimabunt Patres, utrum plus ante pœnæ, an nunc veniæ meriti ſitis. non præcipiam gratiam publici beneficii. deprecandi poteſtatem à me habueritis,* [3]*precibus eventum veſtris ſenatus, quem videbitur, dabit.* Poſtquam Romam Tuſculani venerunt, ſenatuſque paulo ante fidelium ſociorum mœſtus in veſtibulo

Æſtr At illa furens acrique incenſa dolore Tradit equum comiti, paribuſque adſiſtit in armis.

VARIORUM.

1 *Pace conſtanti vim Romanor. arcuerunt.*] Valer. Maxim. lib. 7. cap. 3. manifeſtè fatetur conſilii acumen fuiſſe in Tuſculanis. Sed mirum Romanos tam facile ignoviſſe, imo civitatem eis dediſſe. An vicinitas terruit? *Glarean.*

2 *Sed ita omnia conſtante tranquilla pace.*] Lege, *conſtabant.* Virgilius: *Poſtquam cuncta videt cœlo conſtare ſereno.* Tan. Faber.

3 *Precib eventum veſt. Senatus quem videbitur.*] Et id genus oratio notanda, num *quem* videbitur dixerit, pro *qui videbitur*: quod apud Græcos eſt frequens, & Latini non omnino fugerunt. *Glarean.*

GRO-

ſtibulo curiæ eſt conſpectus, moti extemplo Patres, vocari eos jam tum hoſpitaliter magis, quam hoſtiliter juſſere. Dictator Tuſculanus ita verba fecit: *Quibus bellum indixiſtis, intuliſtisque, Patres conſcripti, ſicut nunc videtis nos ſtantes in veſtibulo curiæ veſtræ, ita armati paratique obviam imperatoribus legionibusque veſtris proceſſimus. Hic noſter, hic plebis noſtræ habitus fuit, eritque ſemper, niſi ſi quando à vobis, proque vobis, arma acceperimus. Gratias agimus & ducibus veſtris & exercitibus, quod oculis magis quam auribus crediderunt: & ubi nihil hoſtile erat, ne ipſi quidem fecerunt. Pacem quam nos præſtitimus, eam à vobis petimus: bellum eo, ſicubi eſt, avertatis precamur. In nos quid arma polleant veſtra, ſi patiendo experiundum eſt, inermes experiemur. Hæc mens noſtra eſt; Dii immortales faciant, tam felix quam pia. Quod ad crimina attinet, quibus moti bellum indixiſtis; etſi revicta rebus, verbis confutare nihil attinet; tamen etiamſi vera ſint, vel fateri nobis ea, quum tam evidenter pœnituerit, tutum cenſemus. Peccetur in vos, dum digni ſitis, quibus ita ſatisfiat.* Tantum fere verborum ab Tuſculanis factum. Pacem in præſentia, nec ita multo poſt civitatem etiam impetraverunt. ab Tuſculo legiones reductæ. Camillus conſilio & virtute in 27
Volſco bello, felicitate in Tuſculana expeditione, utrobique ſingulari adverſus collegam patientia & moderatione inſignis, magiſtratu abiit; creatis tribunis militaribus in inſequentem annum, L. & P. Valeriis, Lucio quintum, Publio tertium, & C. Sergio tertium, L. Menenio ſecundum, Sp. Papirio, Ser. Cornelio Maluginenſe. Cenſoribus quoque eguit annus: maxime propter incertam famam æris alieni; aggravantibus ſummam etiam invidiæ ejus tribunis plebis, quum ab iis elevaretur, quibus fide magis quam fortuna debentium laborare creditum videri expediebat. Creati cenſores, C. Sulpicius Camerinus, Sp. Poſtumius Regillenſis. cœptaque jam res morte Poſtumii, quia collegam ſuffici cenſori religio erat, interpellata eſt. Igitur quum Sulpicius abdicaſſet ſe magiſtratu, cenſores alii vitio creati

Digitized by Google

non gesserunt magistratum. tertios creari (velut Diis non accipientibus in eum annum censuram) religiosum fuit. Eam verò ludificationem plebis tribuni ferendam negabant. *Fugere senatum testes, tabulas publicas, census cujusque, quia nolint conspici summam aris alieni, quæ indicatura sit demersam partem à parte civitatis: quum interim obæratam plebem objectari aliis atque aliis hostibus. Passim jam sine ullo discrimine bella quæri. ab Antio Satricum, ab Satrico Velitras, inde Tusculum legiones ductas. Latinis, Hernicis, Prænestinis jam intentari arma; civium magis quam hostium odio, ut in armis terant plebem, nec respirare in urbe, aut per ocium libertatis meminisse sinant, aut consistere in concione, ubi aliquando audiant vocem tribuniciam de levando fœnore, & sine aliarum injuriarum agentem. Quod si sit animus plebi memor patrum libertatis, se nec addici quemquam civem Romanum ob creditam pecuniam passuros; neque delectum haberi, donec inspecto ære alieno, initaque ratione minuendi ejus, sciat unusquisque quid sui, quid alieni sit: supersit sibi liberum corpus, an id quoque nervo debeatur.* Merces seditionis proposita confestim seditionem excitavit: nam & addicebantur multi, & ad Prænestini famam belli novas legiones scribendas Patres censuerant. quæ utraque simul auxilio tribunicio, & consensu plebis impediri cœpta. Nam neque duci addictos tribuni sinebant, neque juniores [a] nomina dabant,

GRONOVII.

a *Nomina dabant, quum Patribus minor.*] Sive antecedentia sive consequentia consideres, apparebit *nec quum* hic locum nullum esse. Neque enim ratio datur, cur detrectaverint juniores militiam, quæ si ad hanc quæstionem applicaretur, contrarium potius efficeret; neque si ab eo novam incipias periodum, plena est oratio aut decenter præcisa. Flagitium ingens oblatum huic loco sic abolendum videtur: *Quæ utraque simul auxilio tribunicio & consensu plebis impediri cœpta: nam neque duci addictos tribuni sinebant, neque juniores nomina dabant. Patribus minus præsens cura credita pecunia juris exsequendi quam delectus esse: quippe jam a Prænestе profectus hostis in agro Sabino consedisse nuntiabatur.* A Mss. est *profectus hostis*. Sic lib. 8. *Pestilentia, qua Romanam urbem adorta nuntiabatur.* lib. 22. *cum duobus consulibus consulares exercitus amissi nuntiabantur.* Cæsar lib. 7. *Iam Cæsar à Gergovia discessisse audiebatur.* Præterea scripsimus, *minus præsens*, pro *minor*. Non tam urgens. lib. 8. *injuria Samnitium quam beneficii Romanorum memoria præsentior erat.* Cætera vides quam bene sibi constent: & ne quid temere nos adfirmasse putes, hujus

bant, quum Patribus minor præsens cura creditæ pecuniæ juris exsequendi, quam delectus esset: quippe jam à Præneste profectos hostes in agro Sabino consedisse nunciabatur. Interim tribunos plebis fama ea ipsa irritaverat magis ad susceptum certamen quam deterruerat. neque aliud ad seditionem exstinguendam in urbe, quam prope illatum mœnibus ipsis bellum valuit. Nam 28
quum esset Prænestinis nunciatum nullum exercitum conscriptum Romæ, nullum ducem certum esse, Patres ac plebem in semetipsos versos; occasionem rati duces eorum, [b] raptim agmine acto, pervastatis protinus agris, ad portam Collinam signa intulere. Ingens in urbe trepidatio fuit. conclamatum *ad arma*, concursumque in muros atque portas est: tandemque ab seditione ad bellum versi, dictatorem T. Quintium Cincinnatum creavêre. Is magistrum equitum A. Sempronium Atratinum dixit. Quod ubi auditum est, (tantus ejus magistratus terror erat) simul hostes à mœnibus recessere, [c] & juniores Romani ad edictum sine detrectatione con-

hujus generis alia quædam subjungemus. Pat omnino vitium sustulit Rhenanus lib. 4, 39. *Quod ubi est factum, intercluſi equites nec perrumpere eadem, qua transierant, posse.* Vbi ante pessime, *cum possent.* Prorsus ita simile nos, ubi dissimilis sibi Rhenanus, lib. 26, 50. *Quum adolescens simul pudore gaudioque perfusus, dextram Scipionis tenens, Deos omnes invocaret ad gratiam illi referendam.* Sic ille è suo libro hic certe corrupto: nam Put. & omnes nobis visi: *Adolescens &c. Deos omnes invocare.* Proxima vero nova periodus ibi incipit: *Parentes inde.* itaque & distinctionem mutabis. Lib. 5, 15. *Prodigia interim multa nuntiari.* Vbi male Rhenani liber, *nuntiavere:* male ipse, *nuntiata fuere.* Lib. 22, 15. *Numida alii atque alii occurſantes refugientesque ad castra prope ipsum cum fatigatione equorum atque hominum pertrahere.* Sic Put. Petav. Reg. Men. Vulgo: *pertraxere:* Lib. 23, 47. *Dein liberè ſpatio inter se laudificantes, ſine vulnere pugnam extrahebant.* Put. *Extraherebant.* Dele augmentum librarii hæsitantis, & habebis verum: *pugnam extrahere.* Lib. 27, 52. *Matronæ, &c. per omnia delubra vagæ ſupplicia votiſque fatigare Deos.* Ita iidem omnesque alii, non *fatigavere.*

b *Raptim agmine facto.*] Scripsimus è Mſſ. *acto.* Vt apud Virgilium: *Agmen agens equitum.* Lib. 7. *Relictiſque impedimentis caſtrorum raptim agitur agmen.* Auctor lib. 8. de Gall. cap. 7. *Sin majores copias ageret, in eo loco permanere.* Ita optimæ membr. Vulgo, *adduceret.*

c *Vt juniores Romani ad edictum.*] Freinshemius, *Romam.* Non sine magna specie. Sic enim lib. 43. *Hoc edicto literisque censorum per fora & concilibula dimiſſis, tanta multitudo juniorum Romam convenit, ut gravis urbi turba inſolita esset.* Sed tum latius patebat

Digitized by Google

convenêre. Dum conſcribitur Romæ exercitus, caſtra interim hoſtium haud procul Allia flumine poſita. inde agrum latè populantes fatalem ſe urbi Romanæ locum cepiſſe, inter ſe jactabant: *ſimilem pavorem inde ac fugam fore, ac bello Gallico fuerit. Etenim, ſi diem contactum religione, inſignemque nomine ejus loci timeant Romani,* [1] *quanto magis Allienſi die Alliam ipſam, monumentum tantæ cladis, reformidaturos? Species profecto his ibi truces Gallorum, ſonumque vocis, in oculis atque in auribus fore.* Has inanium rerum inanes ipſas volventes cogitationes, fortunæ loci delegaverant ſpes ſuas. Romani contra, *Ubicunque eſſet Latinus hoſtis, ſatis ſcire eum eſſe, quem ad Regillum lacum devictum, centum annorum pace obnoxia tenuerint. Locum inſignem memoria cladis, irritaturum ſe potius ad delendam memoriam dedecoris, quam ut timorem faciat, ne qua terra ſit nefaſta victoriæ ſuæ.* [d] *Quin ipſi Galli ſi offerantur, illo loco ſe ita pugnaturos, ut Romæ pugnaverint in repetenda patria, ut poſtero die ad Gabios; tunc, quum effecerint, ne quis hoſtis, qui mœnia Romana intraſſet, nuncium ſecundæ adverſæque fortunæ domum perfer-*
29 *ret.* His utrimque animis ad Alliam ventum eſt. Dictator Romanus, poſtquam in conſpectu hoſtes erant inſtructi intentique, *Videſne tu*, inquit, *A. Semproni, loci fortuna illos fretos ad Alliam conſtitiſſe? nec illis Dii immortales certioris quicquam fiduciæ majoriſve quod ſit auxilii dederint. At tu, fretus armis animiſque, concitatis equis invade mediam aciem: ego cum legionibus, in turbatos trepidanteſque inferam ſigna. Adeſte Dii teſtes fœderis: & expetite pœnas debitas ſimul vobis violatis, nobiſque per veſtrûm numen deceptis.* Non equitem,

Romana civitas. Hunc ex plebe præſente conſcriptum exercitum veriſimilius eſt. Itaque poteſt vetus ſcriptura tolerari.

d *Quin ipſi Galli ſi offerantur.*] Invenio in ſcriptis & primis edit. *ipſi ſibi Galli.* Sigonianus amplius *offerant.* Vnde ille? *Quin ipſi ſi ibi Galli ſe offerant.* Forte interpunctio tantum mutanda, hoc modo: *Quin ipſi ſibi Galli ſi offerantur illo loco, ſe ita pugnaturos, ut Romæ pugnaverint.*

VARIORUM.

1 *Quanto magis Allienſi die Alliam.*] Tollendum omnino iſtud, *Allienſi die:* quod quaſi gloſſema adſcriptum fuerat *tali contactum religione diem.* Eſt autem ineptum. Nam per *contactum religione diem* intelligebant Præneſtini illi omnes omnino

tem, non peditem ſuſtinuere Præneſtini. primo impetu ac clamore diſſipati ordines ſunt. Deinde, poſtquam nullo loco conſtabat acies, terga vertunt: conſternatique,& præter caſtra etiam ſua pavore prælati, non prius ſe ab effuſo curſu ſiſtunt, quam in conſpectu Præneſte fuit. Ibi ex fuga diſſipati, locum, quem tumultuario opere communirent, capiunt: ne, ſi intra mœnia ſe recepiſſent, extemplo ureretur ager, depopulatiſque omnibus obſidio urbi inferretur. Sed poſtquam direptis ad Alliam caſtris victor Romanus aderat, id quoque munimentum relictum: & vix mœnia tuta rati, oppido ſe Præneſte includunt. [2] Octo præterea oppida erant ſub ditione Præneſtinorum. ad ea circumlatum bellum: deincepſque haud magno certamine captis, Velitras exercitus ductus. Eæ quoque expugnatæ. tum ad caput belli Præneſte ventum. Id non vi, ſed per deditionem receptum eſt. T. Quintius ſemel acie victor, binis caſtris hoſtium, novem oppidis vi captis, Præneſte in deditionem accepto, Romam revertit: triumphanſque ſignum Præneſte devectum Jovis Imperatoris in Capitolium tulit. Dedicatum eſt inter cellam Jovis ac Minervæ: tabulaque ſub eo fixa, monumentum rerum geſtarum, [a] his ferme inciſa literis fuit: *Jupiter atque divi omnes hoc dederunt, ut T. Quintius dictator oppida novem caperet*

omnino dies, quî clade aliqua nobilitati fuerant; non autem peculiariter de die Allienſi. *Tan. Faber.*

2 *Octo præterea oppida erant.*] Conjicio ſcripſiſſe Livium non *præterea*, ſed *per ea tempora*. Tan. Faber.

GRONOVII.

a *His ferme inciſa literis.*] *Ferme* ait Livius. non igitur neceſſe, ut totum illum titulum verbis omnibus, quibus conceptus fuit, retulerit. Certe nullis in libris antiquis reperitur præterquam: *Jupiter atque divi omnes hoc dederunt, ut T. Quinctius dictator oppida novem caperet.* Quæ mutila eſſe atque in iis deſiderari, *novem* vel *totidem diebus*, forte & aliquid de Præneſte, non iverim inficias. Meminit ejuſdem tituli Feſtus. *Trientem*, inquit, *tertium pondo coronam auream dediſſe Jovi donum ſcripſit T. Quinctius dictator, cum per novem dies totidem urbes & decimo Præneſte cepiſſet.* Itaque Pighius monumentum T. Quinctii tam ex Livio quam ex Feſto ita inſtauraſſe poſſe cenſuit: *Jupiter atque divi omnes hoc dederunt, ut T. Quinctius dictator oppida novem diebus novem caperet, decimo Præneſte in deditionem acciperet. Earum rerum ergo trientem tertium pondo coronam auream Jovi donum dedit.* Non improbo conſa-

Digitized by Google

ret. [b] Die vigesima quam creatus erat, dictatura se abdicavit. Comitia inde habita tribunorum militum consulari potestate: quibus æquatus patriciorum plebeiorumque numerus. Ex patribus creati, P. & C. Manlii, cum L. Julio: plebes C. Sextilium, M. Albinium, L. Antistium dedit. Manliis, quod genere plebeios, gratia Julium anteibant, Volsci provincia, sine sorte, sine comparatione extra ordinem data: cujus & ipsos postmodo, & Patres, qui dederant, pœnituit. Inexplorato, pabulatum cohortes misere. quibus velut circumventis, quum id falso nunciatum esset; dum præsidio ut essent, citati feruntur, ne auctore quidem asservato, qui eos, hostis Latinus pro milite Romano, frustratus erat; ipsi in insidias præcipitavêre. Ibi dum iniquo loco sola virtute militum restantes cæduntur cæduntque, castra interim Romana jacentia in campo, ab altera parte hostes invasere. Ab ducibus utrobique proditæ temeritate atque insciti a res. [c] quicquid superfuit fortunæ populi Romani,

tum. Sed hoc totum in exemplatia Livii contra omnes veteres libros à Grutero relatum esse, id vero probare non possum, inque eo tanti viri providentiam vehementer desidero. Hæc enim vis est, quæ ad quidvis audendum feneſtram patefaciat. Quid autem indignius, quam ut princeps civis, instar exoleti è pædagogio, pannis & coloribus & fasciis alienis male conspectus incedat? Ille quidem paupertate sua involvi, & quod attulit vetustas, magno animo ferre liber ac suus multis partibus mavult. Itaque nos ea delevimus, facile concedentes aliquid ingenio ad emendandam veterum scripturam, dummodo ad sententiam ea, ut aqua in usum, molliter ducatur, non trahatur aut trudatur. Adsuere, & versus integros, nec necessarios, ob verbum elegans interponere, aut ab aliis interpositos, ubi prohibere possumus, pati, nec pudoris est nec sæculi nostri.

b *Die vigesima quam creatus.*] Pall. *Duo de vicesimo die.* Perinde ut Sigonia-

ni, nisi quod vox *die* transposita est. Sed miror id eum interpretari, vicesimo secundo, contra quam fert ratio sermonis, auctoritate Nonii, quæ & ipsa jamdudum à viris doctis spreta est: præsertim cum afferat ex Fabii annalibus: *mortuus est anno duo & vicesimo.* Aut igitur intelligendus octavus decimus dies, aut scribendum: *Duo & vicesimo, quam creatus erat, die, dictaturæ se abdicavit.* Viginti diebus hæc omnia ab illo gesta narrat Eutropius: sed potest ille rotundum numerum videri secutus. Chiflet. *Duo vicesimo.*

c *Quicquid superfuit fortunæ po. Romani, id militum.*] Nimis elate inflateque: *quicquid superfuit fortunæ po. Romani?* Alliam aut Cannas cogites. Multum sane superierat, idque non horum militum virtus (hactenus utilis, ut se ipsi loco iniquo non sine aliqua clade expedirent) sed prudentia Patrum & ipsa fortuna servavit, quæ hostibus eripuit mentem victoria utendi. Scribe: *quicquid superfuit*, (nempe de his exercitibus)

Digitized by Google

mani, id militum etiam sine rectore stabilis virtus tutata est. Quæ ubi Romam sunt relata, primum dictatorem dici placebat: deinde, postquam quietæ res ex Volscis afferebantur, & apparuit nescire eos victoria & tempore uti, revocati etiam inde exercitus ac duces: ociumque inde, quantum à Volscis, fuit. id modo extremo anno tumultuatum, quod Prænestini concitatis Latinorum populis rebellarunt. [1] Eodem anno, Setiam ipsis querentibus penuriam hominum, novi coloni asscripti. Reipsque haud prosperis bello, domestica quies, quam tribunorum militum ex plebe gratia majestasque inter suos obtinuit, solatium fuit. Insequentis anni principia 31
statim seditione ingenti arsere; tribunis militum consulari potestate, Sp. Furio, Q. Servilio secundum, C. Licinio, P. Cloelio, M. Horatio, L. Geganio. Erat autem & materia & caussa seditionis æs alienum: cujus noscendi gratia, Sp. Servilius Priscus, Q. Cloelius Siculus censores facti, ne rem agerent, bello impediti sunt. namque trepidi nuncii primo, fuga deinde ex agris legiones Volscorum

citibus) *fortuna po. Romani & militum etiam sine rectore stabilis virtus tutata est.* Mos est Romanis scriptoribus, atque imprimis Livio, quæ insperatam salutem in magno periculo attulerunt, ea fortunæ populi Romani delegare. Vt lib. 1. *Forte ita inciderat, ne duo violenta ingenia matrimonio jungerentur, fortuna credo populi Romani, quo diuturnius Servii regnum esset, constitutique civitatis mores possent.* Lib. 2. *Ibi fortuna populi Romani duos hostium exercitus haud minus pernitiosa quam pertinaci certamine confecit.* Lib. 7. *Nos deinde aut fortuna populi Romani aut nostra virtus expediet.* Et, quod prorsus simile est præsenti dicto, lib. 35. *M. Claudius scripserat, fortuna populi Romani & militum virtuti gratiam habendam; quòd res bene gesta esset: consulis opera & militum aliquantum amissum, & hostium exercitum, cujus delendi oblata fortuna fuerit, elapsum.*

VARIORUM.

1 *Eodem anno etiam ipsis querentib. penuriam.*] Omissum est hoc loco coloniæ nomen. Nam de Prænestinis intelligi non potest, qui jam rebellarunt. Quidam de Satrico hoc intelligunt; at hoc statim post fit hostium receptaculum. Ego de Veliternis intelligere malim. Nam illi otio gestientes, in agrum Romanum incursionem fecisse, post dicentur. *Glarean.*

1 *Eodem anno etiam ipsis querentibus penuriam hom.*] Desideratur coloniæ nomen. Nam de Prænestinis ipsis rebellantibus intelligi non potest, nec de Satrico quidem & Velitris; neque enim syllabas habent, quæ erroris causam tribuere librario potuerint. Itaque ego sine dubio legendum puto, *Eodem anno Setiam ipsis querentib.* Setiæ enim coloniæ post Satricum deductæ meminit Velleius lib. 1. & Livius lib. 7. extremo

Digitized by Google

rum ingressas fines popularique passim Romanum agrum, attulere. In qua trepidatione tantum abfuit, ut civilia certamina terror externus cohiberet, ut contra eo violentior tribunicia potestas impediendo delectui esset: donec conditiones impositæ Patribus, ne quis quoad bellatum esset, tributum daret, aut jus de pecunia credita diceret. Eo laxamento plebi sumpto, mora delectui non est facta. Legionibus novis scriptis, placuit duos exercitus in agrum Volscum legionibus divisis duci. Sp. Furius, M. Horatius dextrorsus maritimam oram atque Antium, Q. Servilius, & L. Geganius læva ad montes Ecetram pergunt. Neutra parte hostis obvius fuit. Populatio itaque non illi vagæ similis, quam Volscus latrocinii more, discordia hostium fretus, & virtutem metuens, per trepidationem raptim fecerat: sed ab justo exercitu justa ira facta; spacio quoque temporis gravior. Quippe à Volscis timentibus, ne interim exercitus ab Roma exiret, incursiones in extrema finium factæ erant: Romano contra etiam in hostico morandi erat caussa, ut hostem ad certamen eliceret. Itaque omnibus passim tectis agrorum, vicisque etiam quibusdam exustis, non arbore frugifera, non satis in spem frugum relictis, omni, quæ extra mœnia fuit, hominum pecudumque præda abacta, Romam utrimque exercitus reducti. Parvo intervallo ad respirandum debitoribus dato, postquam quietæ res ab hostibus erant, celebrari de integro jurisdictio: & tantum abesse spes veteris levandi fœnoris, ut tributo novum fœnus contraheretur, in murum à censoribus locatum saxo quadrato faciundum. cui succumbere oneri coacta plebes; quia quem delectum impedirent, non habebant tribuni plebis. Tribunos etiam militares patricios omneis coacta principum opibus fecit, L. Æmilium, P. Valerium quartum,

32

Norbam & Setiam finitimas colonias vocat. Quod autem *Novi coloni* dicat de iis, qui tum primum deducti sint, non est mirum. *Sigonius.*

tum, C. Veturium, Ser. Sulpicium, L. & C. Quintios Cincinnatos. Iisdem opibus obtinuere, ut adversus Latinos, Volscosque, qui conjunctis legionibus ad Satricum castra habebant, nullo impediente omnibus junioribus sacramento adactis, tres exercitus scriberent: unum, ad præsidium urbis; alterum, qui si qui alibi motus exstitisset, [a] ad subita belli mitti posset; tertium longe validissimum P. Valerius, & L. Æmilius ad Satricum duxere. ubi quum aciem instructam hostium, loco æquo invenissent, extemplo pugnatum: & [2] ut nondum satis claram victoriam, sic prosperæ spei pugnam imber ingentibus procellis susus diremit. Postero die iterata pugna: & aliquamdiu æqua virtute fortunaque Latinæ maxime legiones, longa societate militiam Romanam edoctæ, restabant. eques immissus ordines turbavit; turbatis signa peditum illata: quantumque Romana se invexit acies, tantum hostes gradu demoti. & ut semel inclinavit pugna, jam intolerabilis Romana vis erat. Fusi hostes; quum Satricum, quod [b] duo millia inde aberat, non castra peterent, ab equitatu maxime cæsi. castra capta, direptaque. Ab Satrico nocte, quæ prælio proxima fuit, fugæ simili agmine petunt Antium: & quum Romanus exercitus prope vestigiis sequeretur, plus tamen timor, quam ira celeritatis habuit. Prius itaque mœnia intravêre hostes, quam Romanus extrema agminis carpere aut morari posset. inde aliquot dies vastando agro absumpti; nec Romanis satis instructis apparatu bellico ad mœnia aggredienda, nec illis ad subeundum pugnæ casum. Seditio tum inter Antiates Latinosque coorta; 33

2 *Ut nondum satis claram victoriam.*] Forte, *gnaram*, id est, certam. *Tan. Faber.*

GRONOVII.

a *Ad subita bella.*] Voss. Busl. Chifl. *ad subita belli.* Sic Tacitus 3. histor. *quando impetus & subita belli locus abstineret.* In Agricola: *quatuor equitum alas ad subita belli retentas.* Florus lib. 1. cap. 1. *Iuventus divisa per tribus in equis & armis ad subita belli excubaret.*

b *Duobus millibus inde aberat ab equite.*] Sigonianus: *duo millia passuum inde.* Nostri: *duo millia inde aberat, non castra peterent, ab equitatu.* Hoc postremum & veteres habent editiones.

c *In*

Digitized by Google

coorta; quum Antiates victi malis subactique bello, in quo & nati erant & consenuerant, deditionem spectarent: Latinos ex diutina pace nova defectio recentibus adhuc animis ferociores ad perseverandum in bello faceret. finis certaminis fuit, postquam utrisque apparuit, nihil per alteros stare, quo minus incœpta persequerentur. Latini profecti, à societate pacis, ut rebantur, inhonestæ, sese vindicaverunt. Antiates incommodis arbitris salutarium consiliorum remotis, urbem agrosque Romanis dedunt. Ira & rabies Latinorum, quia nec Romanos bello lædere, nec Volscos in armis retinere potuerant, eo erupit, ut Satricum urbem, quæ receptaculum primum eis adversæ pugnæ fuerat, igni concremarent: nec aliud tectum ejus superfuit urbis (quum faces pariter sacris profanisque injicerent) quam matris Matutæ templum. Inde eos nec sua religio, nec verecundia Deûm arcuisse dicitur, sed vox horrenda edita templo cum tristibus minis, ni nefandos ignes procul delubris amovissent. Incensos ea rabie, impetus Tusculum tulit; ob iram, quod deserto communi concilio Latinorum, non in societatem modo Romanam, sed etiam in civitatem se dedissent. Patentibus portis quum improviso incidissent, primo clamore oppidum præter arcem captum est, in arcem oppidani refugêre cum conjugibus ac liberis: nuncioque Romam, qui certiorem de suo casu senatum facerent, misere. Haud segnius, quam fide populi Romani dignum fuit, exercitus Tusculum ductus. L. Quintius, & Servius Sulpicius tribuni militum duxêre. clausas portas Tusculi, Latinosque simul obsidentium atque obsessorum animo hinc mœnia tueri vident, illinc arcem oppugnare; terrere una ac pavere. Adventus Romanorum mutaverat utriusque partis animos: Tusculanos ex ingenti metu in summam alacritatem; Latinos ex prope certa fiducia mox capiendæ arcis, quoniam oppido potirentur,

c In exiguam de ſeipſis ſpem verterat. Tollitur ex arce clamor ab Tuſculanis: excipitur aliquanto majore ab exercitu Romano. Utrimque urgentur Latini: nec impetus Tuſculanorum decurrentium ex ſuperiore loco ſuſtinent: nec Romanos ſubeuntes mœnia, molienteſque obices portarum, arcere poſſunt. Scalis prius mœnia capta; inde effracta clauſtra portarum. & quum anceps hoſtis & à fronte & à tergo urgeret; nec ad pugnam ulla vis, nec ad fugam loci quicquam ſupereſſet; in medio cæſi ad unum omnes. Recuperato ab hoſtibus Tuſculo, exercitus Romam eſt reductus. Quanto magis proſperis eo anno bellis tranquilla omnia foris erant, tanto in urbe vis Patrum indies miſeriæque plebis creſcebant; quum eo ipſo, quod neceſſe erat ſolvi, facultas ſolvendi impediretur. Itaque quum jam ex re nihil dari poſſet, fama & corpore judicati atque addicti creditoribus ſatisfaciebant, pœnaque in vicem fidei ceſſerat. Adeo ergo obnoxios ſummiſerant animos, non infimi ſolum, ſed principes etiam plebis, ut non modo ad tribunatum militum inter patricios petendum, quod tanta vi ut liceret, tetenderant; ſed ne ad plebeios quidem magiſtratus capeſſendos petendoſque ulli viro acri experientique animus eſſet: poſſeſſionemque honoris uſurpati modo à plebe per paucos annos, recuperaſſe in perpetuum Patres viderentur. Ne id nimis lætum parti alteri eſſet, parva (ut plerumque ſolet) rem ingentem moliundi cauſſa intervenit. M. Fabii Ambuſti potentis viri, quum inter ſui corporis homines, tum etiam ad plebem, quod haudquaquam inter id genus contemptor ejus habebatur, filiæ duæ nuptæ, Ser. Sulpicio major, minor C. Licinio Stoloni erat; illuſtri quidem viro, tamen plebeio: eaque ipſa affinitas haud ſpreta, gratiam Fabio ad vulgum quæſierat. Forte ita incidit,

34

c *In exiguam de ſeipſis ſpem verterat.*] Suſpectum mihi ultimum verbum, quod ſententia minime requirit: quippe cui ſufficiat ex ſuperioribus in utroque intelligi *rè mutaverat.*

d *Accin-*

coorta; quum Antiates victi malis subactique bello, in quo & nati erant & consenuerant, deditionem spectarent: Latinos ex diutina pace nova defectio recentibus adhuc animis ferociores ad perseverandum in bello faceret. finis certaminis fuit, postquam utrisque apparuit, nihil per alteros stare, quo minus incœpta persequerentur. Latini profecti, à societate pacis, ut rebantur, inhonestæ, sese vindicaverunt. Antiates incommodis arbitris salutarium consiliorum remotis, urbem agrosque Romanis dedunt. Ira & rabies Latinorum, quia nec Romanos bello lædere, nec Volscos in armis retinere potuerant, eo erupit, ut Satricum urbem, quæ receptaculum primum eis adversæ pugnæ fuerat, igni concremarent: nec aliud tectum ejus superfuit urbis (quum faces pariter sacris profanisque injicerent) quam matris Matutæ templum. Inde eos nec sua religio, nec verecundia Deûm arcuisse dicitur, sed vox horrenda edita templo cum tristibus minis, ni nefandos ignes procul delubris amovissent. Incensos ea rabie, impetus Tusculum tulit; ob iram, quod deserto communi concilio Latinorum, non in societatem modo Romanam, sed etiam in civitatem se dedissent. Patentibus portis quum improviso incidissent, primo clamore oppidum præter arcem captum est, in arcem oppidani refugêre cum conjugibus ac liberis: nunciosque Romam, qui certiorem de suo casu senatum facerent, misere. Haud segnius, quam fide populi Romani dignum fuit, exercitus Tusculum ductus. L. Quintius, & Servius Sulpicius tribuni militum duxêre. clausas portas Tusculi, Latinosque simul obsidentium atque obsessorum animo hinc mœnia tueri vident, illinc arcem oppugnare; terrere una ac pavere. Adventus Romanorum mutaverat utriusque partis animos. Tusculanos ex ingenti metu in summam alacritatem; Latinos ex prope certa fiducia mox capiendæ arcis, quoniam oppido potirentur,

Digitized by Google

c In exiguam de ſeipſis ſpem verterat. Tollitur ex arce clamor ab Tuſculanis: excipitur aliquanto majore ab exercitu Romano. Utrimque urgentur Latini: nec impetus Tuſculanorum decurrentium ex ſuperiore loco ſuſtinent: nec Romanos ſubeuntes mœnia, molienteſque obices portarum, arcere poſſunt. Scalis prius mœnia capta; inde effracta clauſtra portarum. & quum anceps hoſtis & à fronte & à tergo urgeret; nec ad pugnam ulla vis, nec ad fugam loci quicquam ſupereſſet; in medio cæſi ad unum omnes. Recuperato ab hoſtibus Tuſculo, exercitus Romam eſt reductus. Quanto magis proſperis eo anno bellis tranquilla omnia foris erant, tanto in urbe vis Patrum indies miſeriæque plebis creſcebant; quum eo ipſo, quod neceſſe erat ſolvi, facultas ſolvendi impediretur. Itaque quum jam ex re nihil dari poſſet, fama & corpore judicati atque addicti creditoribus ſatisfaciebant, pœnaque in vicem fidei ceſſerat. Adeo ergo obnoxios ſummiſerant animos, non infimi ſolum, ſed principes etiam plebis, ut non modo ad tribunatum militum inter patricios petendum, quod tanta vi ut liceret, tetenderant; ſed ne ad plebeios quidem magiſtratus capeſſendos petendoſque ulli viro acri experientique animus eſſet: poſſeſſionemque honoris uſurpati modo à plebe per paucos annos, recuperaſſe in perpetuum Patres viderentur. Ne id nimis lætum parti alteri eſſet, parva (ut plerumque ſolet) rem ingentem moliundi cauſſa intervenit. M. Fabii Ambuſti potentis viri, quum inter ſui corporis homines, tum etiam ad plebem, quod haudquaquam inter id genus contemptor ejus habebatur, filiæ duæ nuptæ, Ser. Sulpicio major, minor C. Licinio Stoloni erat; illuſtri quidem viro, tamen plebeio: eaque ipſa affinitas haud ſpreta, gratiam Fabio ad vulgum quæſierat. Forte ita incidit,

34

c *In exiguam de ſeipſis ſpem verterat.*] Suſpectum mihi ultimum verbum, quod ſententia minime requirit: quippe cui ſufficiat ex ſuperioribus in utroque intelligi *rē mutaverat.*

d *Accin-*

dit, ut in Ser. Sulpicii tribuni militum domo sorores Fabiæ, quum inter se (ut fit) sermonibus tempus tererent, lictor Sulpicii, quum is de foro se domum reciperet, forem (ut mos est) virga percuteret. quum ad id, moris ejus insueta, expaviſſet minor Fabia, risui sorori fuit: miranti ignorare id sororem. Cæterum is risus stimulos parvis mobili rebus animo muliebri subdidit: frequentia quoque prosequentium rogantiumque, numquid vellet, credo fortunatum matrimonium ei sororis visum: suique ipsam malo arbitrio, quo à proximis quisque minime anteiri vult, pœnituisse. Confusam eam ex recenti morsu animi, quum pater fortè vidisset, percunctatus, satin' salvæ, avertentem, caussam doloris (quippe nec satis piam adversus sororem, nec admodum in virum honorificam) elicuit, comiter scisciteando, ut fateretur, eam esse caussam doloris, quod juncta impari esset; nupta in domo, quam nec honos nec gratia intrare posset. Consolans inde filiam Ambustus, bonum animum habere jussit. eosdem propediem domi visuram honores, quos apud sororem viderat. Inde consilia inire cum genero cœpit, adhibito L. Sextio, strenuo adolescente, & cujus spei nihil præter genus patricium deesset.

35 Occasio videbatur rerum novandarum propter ingentem vim æris alieni, cujus levamen mali plebes, nisi suis in summo imperio locatis nullum speraret. [d] Accingendum ad eam cogitationem esse. conando agendoque jam eo gradum feciſſe plebeios, unde si porro annitantur, pervenire ad summam, & Patribus æquari tam honore quam virtute possent. In præsentia tribunos plebis fieri placuit, quo in magistratu sibimetipsi viam ad cæteros honores aperirent. creatique tribuni C. Licinius & L. Sextius, promulgavere leges omnes adversus opes patri-

d *Accingendum ad eam cogitationem esse.*] Forte melius: *Accingendam ad ea cogitationem esse.* Ea consilia, quæ retulit, vel ausa, vel conata. lib. 2. *Proinde in hoc discrimen, si juvat, accingere, ut in singulas horas capite dimices tuo.* Lib. 4. *Jam ad consulatum vulgi turba tores accingi.* Lib. 28. *Quin igitur ad hoc*

Digitized by Google

patriciorum,& pro commodis plebis: unam de ære alieno, ut deducto eo de capite quod usuris pernumeratum esset, id quod supereſſet, triennio æquis portionibus persolveretur. [1] alteram de modo agrorum, ne quis plus quingenta jugera agri possideret: tertiam, ne tribunorum militum comitia fierent, consulumque utique alter ex plebe crearetur. cuncta ingentia & quæ sine certamine maximo obtineri non possent. Omnium igitur simul rerum, quarum immodica cupido inter mortales est, agri, pecuniæ, honorum, discrimine proposito, [2] conterriti Patres quum trepidassent, publicis privatisque consiliis nullo remedio alio præter expertam multis jam ante certaminibus intercessionem invento; collegas adversus tribunicias rogationes comparaverunt. qui ubi tribus ad suffragium ineundum citari à Licinio Sextioque viderunt; stipati Patrum præsidiis, nec recitari rogationes, nec solenne quicquam aliud ad sciscendum plebi fieri, passi sunt. Jamque frustra sæpe concilio advocato, quum pro antiquatis rogationes essent; *Bene habet*, inquit Sextius, *quandoquidem tantum intercessionem pollere placet, isto ipso telo tutabimur plebem. Agitedum, comitia indicite Patres tribunis militum creandis. faxo ne juvet vox ista,* VETO, *qua nunc concinentes collegas nostros tam lati auditis.* Haud irritæ cecidêre minæ: comitia, præter ædilium tribunorumque plebis, nulla sunt habita. Licinius Sextiusque tribuni plebis refecti, nullos curules magistratus creari passi sunt, eaque solitudo magistratuum, & plebe reficiente duos tribunos, & his comitia tribunorum militum tollentibus, per quinquennium urbem tenuit. Alia bella opportune quievêre: Veliterni coloni, gestientes ocio, quod nullus exercitus Romanus esset, & 36

agrum

hoc accingeris, nec per istos circuitus potius quam recto hinc itinere, ubi Annibal est, eo bellum intendis?

VARIORUM.

1 *Alteram de modo agrorum, ne quis plus 50. jugera agri poss.*] Hujus legis meminit his verbis Varro lib. 1. de re Rust. *Nam Stolonis illa lex, qua vetat plus quingenta jugera habere civem Rom.* Sig.

2 *Conterriti patres cum trepidassent.*] Lege, *trepidarent.* Tan. Faber.

3 *Locum*

agrum Romanum aliquoties incursavere, & Tusculum oppugnare adorti sunt. eaque res Tusculanis, veteribus sociis, novis civibus, opem orantibus, verecundia maxime non Patres modo, sed etiam plebem movit. Remittentibus tribunis plebis comitia per interregem sunt habita: creatique tribuni militum L. Furius, A. Manlius, Ser. Sulpicius, Ser. Cornelius, P. & C. Valerii; haudquaquam tam obedientem in delectu, quam in comitiis plebem habuere: ingentique contentione exercitu scripto profecti, non ab Tusculo modo submovere hostem, sed intra suamet ipsum moenia compulere. obsidebanturque haud paulo vi majore Velitrae quam Tusculum obsessum fuerat: nec tamen ab eis, à quibus obsideri coeptae erant, expugnari potuere. Ante novi creati sunt tribuni militum, Q. Servilius, C. Veturius iterum, A. & M. Cornelii, Q. Quintius, M. Fabius. nihil ne ab his quidem tribunis ad Velitras memorabile factum. In majore discrimine domi res vertebantur: nam praeter Sextium Liciniumque latores legum, jam octavum tribunos plebis refectos, Fabius quoque tribunus militum Stolonis socer, quarum legum auctor fuerat, earum suasorem se haud dubium ferebat. & quum octo ex collegio tribunorum plebis primo intercessores legum fuissent, quinque soli erant: & (ut ferme solent, qui à suis desciscunt) capti, & stupentes animi, vocibus alienis id modo quod domi praeceptum erat, intercessioni suae praetendebant: Velitris in exercitu plebis magnam partem abesse: in adventum militum comitia differri debere, ut universa plebes de suis commodis suffragium ferret. Sextius Liciniusque, cum parte collegarum, & uno ex tribunis militum Fabio, artifices jam tot annorum usu tractandi animos plebis, primores Patrum productos, interrogando de singulis quae ferebantur ad populum, fatigabant: *Auderentne postulare, ut quum bina jugera agri plebi dividerentur, ipsis plus quingenta jugera habere liceret? Ut singuli prope trecentorum civium possiderent agros, plebeio*

plebeio homini vix ad tectum neceſſarium, aut [3] *locum ſepulturæ, ſuus pateret ager? An placeret fœnore circumventam plebem,* [a] *ni potius quam ſortem creditum ſolvat, corpus* [4] *in nervum ac ſupplicia dare: & gregatim quotidie de foro addictos duci, & repleri vinctis nobiles domos? & ubicunque patricius habitet, ibi carcerem privatum eſſe?* Hæc indigna miſerandaque audi- 37
tu, quum apud timentes ſibimetipſos majore audientium indignatione quam ſua increpuiſſent: *atqui nec agros occupandi modum, nec fœnore trucidandi plebem alium Patribus unquam fore* affirmabant; *niſi alterum ex plebe conſulem, cuſtodem ſuæ libertatis, plebs feciſſet. Contemni jam tribunos plebis, quippe quæ poteſtas jam ſuam ipſa vim frangat intercedendo. Non poſſe æquo jure agi, ubi imperium penes illos, penes ſe auxilium tantum ſit. niſi imperio communicato, nunquam plebem in parte pari reipublicæ fore: nec eſſe quod quiſquam ſatis putet, ſi plebeiorum ratio comitiis conſularibus habeatur. niſi alterum conſulem utique ex plebe fieri neceſſe ſit, neminem fore. An jam memoria exiſſe, quum tribunos militum idcirco potius quam conſules creari placuiſſet, ut & plebeiis pateret ſummus honos,* [5] *quatuor & quadraginta annis neminem ex plebe tribunum*

3 *Locum ſepulturæ.*] Mos enim veterum fuit, ut in ſuis agris plerumque buſta ſibi facerent. Vide Victorium lib. 14. Var. lect. cap. 21.

4 *In nervum ac ſupplicia dare.*] *In nervum dare*, eſt obligationis jure ac conditione capi, atque in ergaſtulum abduci. *Godelev.*

5 IV. *ac* XL. *annis neminem ex plebe trib. mil.*] Hic annus eſt 385. ab urbe cond. At ille quo primi tribuni mil. conſ. poteſt. creati ſunt, fuit annus 311. hos ſi ab illis ſubtraxeris, relinquentur anni 74. tot enim annis licuit tribunos mil. conſ. pot. creare, ac ex plebejis etiam. *Glarean.*

5 IV. & XL. *annis neminem ex plebe tribunum mil. creat.*] Mens auctoris eſt: Quater & quadragies tribunos militum ex patriciis ſolis factos eſſe, nullo admiſto plebeio. Hinc error natus Sex. Ruſi, qui ſcribit Romam ſub tribunis militum conſulari poteſtate fuiſſe annos XLIII. Quamquam re diligenter inſpecta, ne patricios quidem ſolos in hoc Magiſtratu fuiſſe reperire poſſum, niſi annos XLII. *Sigonius.*

GRONOVII.

a *Ni potius quam ſortem creditum ſolvat.*] Vexatus merito conjecturis locus. Glareanus *tò Ni* tollit. Repugnat Sigonius, & explicat: placeretne plebem ni prius uſuram quam ſortem ſolvat, vinculis adſtringi. Faërnus: *ni plus quam ſortem.* Salmaſius: *ni totius ſortem crediti ſolvat.* Duo Mſſ Pall. & Voſ. *Ni potius quam ſorte creditum.* Vinc: *Plebem potius quam ſortem creditam.* Quid ſi legamus: *An placeret fœnore circumventam plebem potius, quam ſorte creditum ſolvat, corpus in nervum ac ſupplicia dare?* Creditum fœnus non ſolvitur ſola ſorte reſtituta: uſuræ ac-

Digitized by Google

num militum creatum esse ? b 1 Qui crederent, duobus ne in locis sua voluntate impertituros plebi honorem, qui octona loca tribunis militum creandis occupare soliti sint ? & ad consulatum, viam fieri passuros, qui tribunatum septum tam diu habuerint ? Lege obtinendum esse, quod comitiis per gratiam nequeat : & seponendum extra certamen alterum consulatum, ad quem plebi sit aditus. quoniam in certamine relictus, præmium semper potentioris futurus sit. Nec jam posse dici id, quod antea jactare soliti sint, non esse in plebeiis idoneos viros ad curules magistratus. Nunquid enim socordius, aut segnius rempublicam administrari post P. Licinii Calvi tribunatum, qui primus ex plebe creatus sit, quam per eos annos gesta sit, quibus præter patricios nemo tribunus militum fuerit ? quin contra patricios aliquot damnatos post tribunatum, neminem plebeium. Quæstores quoque, sicut tribunos militum, paucis ante annis ex plebe cœptos creari : nec ullius eorum populum Romanum pœnituisse. Consulatum superesse plebeiis : eam esse arcem libertatis, id columen. si eo perventum sit, tum populum Romanum vere exactos ex urbe reges, & stabilem libertatem suam existimaturum. Quippe ex illa die in plebem ventu-

cedant oportet. Id autem volebat lex, quam illi ferebant, ut fœneratores sorte contenti essent : si nempe de capite deducto eo, quod usuris pernumeratum esset, reliquum triennio æquis portionibus redderetur. Hæc scripseram pridem, quum monuit me humanissimus Henricus Nesselrodius S. I. prorsus, ut conjeceram, ex membranis notasse Murerum.

b *Qui crederent, duobusne in locis.*] Sigonius : *Quis crederet.* Sed non tollit difficultatem. Potius deleret *τὸ ne.* Hoc si inducatur, integra sententia est : qua credulitate persuadere sibi possent, ex duobus locis unum gratificaturos plebeio, qui octo loca tam avide occuparint ? Ego tamen huc magis inclino, ut gravius ulcus hic sedere putem, & *τὸ ne* quidem genuinum, *τις qui crederent*, insiticia esse. Quid enim rotundius hac oratione, ut integram proponamus: *An jam memoria exisse, quum tribunos militum idcirco potius quam consules creari placuisset, ut & plebeiis pateret summus honos, quatuor & quadraginta annis neminem ex plebe tribunum militum creatum esse ? duobusne in locis sua voluntate impertituros plebi honorem, qui octona loca tribunis militum creandis occupare soliti sint ?* Confirmat me quod simile additamentum maculavit veteres libros lib. 4, 35. *an portento simile miraculoque sit, fortem & strenuum virum aliquem existere ortum de plebe ?* nam hic excerpta duum Pall. *miraculoque si fortem*, &c. *de plebe crederetur.* Tertius : *miraculoque sit fortem*, &c. *credatur.* Editiones primæ : *si crederent.* Quæ à corruptoribus esse nemini potest esse ambiguum. Adde quæ lib. 2. Observat. notavimus.

VARIORUM.

1 *Qui crederent, duobusne in locis.*] Sic lego : *Quid ? crederentne duobus in locis.* Tan. Fab.

Digitized by Google

ventura omnia, quibus patricii excellant; imperium atque honorem, gloriam belli, genus, nobilitatem, magna ipsis fruenda, majora liberis relinquenda. Hujus generis orationes ubi accipi videre; novam rogationem promulgant, ut pro duumviris sacris faciundis decemviri creentur: ita ut pars ex plebe, pars ex Patribus fiat: omniumque earum rogationum comitia in adventum ejus exercitus differunt, qui Velitras obsidebat. Prius circumactus est annus 38
quam à Velitris reducerentur legiones. ita suspensa de legibus res, ad novos tribunos militum dilata. nam plebis tribunos eosdem, duos utique qui legum latores erant, plebes reficiebat. Tribuni militum creati T. Quintius, Ser. Cornelius, Ser. Sulpicius, Sp. Servilius, L. Papirius, L. Veturius. Principio statim anni, ad ultimam dimicationem de legibus ventum: & quum tribus vocarentur, nec intercessio collegarum latoribus obstaret; trepidi Patres ad duo ultima auxilia, summum imperium summumque ad civem decurrunt. Dictatorem dici placet. dicitur M. Furius Camillus, qui magistrum equitum L. Æmilium cooptat. Legum quoque latores, adversus tantum apparatum adversariorum, & ipsi caussam plebis ingentibus animis armant: concilioque plebis indicto, tribus ad suffragium vocant. Quum dictator stipatus agmine patriciorum, plenus iræ minarumque consedisset, atque ageretur res solito primum certamine inter se tribunorum plebis, ferentium legem intercedentiumque, & quanto jure potentior intercessio erat, tantum vinceretur favore legum ipsarum, latorumque, [2] & *Uti rogas*, primæ tribus dicerent; tum Camillus, *Quandoquidem*, inquit, *Quirites, jam vos tribunicia libido, non potestas, regit, & intercessionem secessione quondam plebis partam, vobis eadem vi facitis irritam, qua peperistis; non reipublicæ magis*

2 *Et uti rogassent primæ tribus dicerent.*] Veteres libri habent: *uti rogas:* non solum hoc in loco, sed etiam lib. 10. ubi vulgo: *Hanc legem, uti rogastis, jubendam censeo.* Et recte. Fuit enim, *Vti rogas*, vox aut tabella, qua populus rogatus in jubendo sciscendoque aliquid utebatur. Cicero 2. de Legib. *Suade igitur istam legem, ut ego, Vti rogas, possim dicere.* Idem ad Atticum lib. 1.

magis universæ, quam vestra caussa [a] *dictator intercessioni adero: eversumque vestrum auxilium imperio tutabor. Itaque si C. Licinius & L. Sextius intercessioni collegarum cedunt, nihil patricium magistratum inseram concilio plebis. si adversus intercessionem, tamquam captæ civitati, leges imponere tendent, vim tribuniciam a seipsa dissolvi non patiar.* Adversus ea quum contemptim tribuni plebis rem nihilo segnius peragerent: tum percitus ira Camillus, lictores, qui de medio plebem emoverent, misit. & addit minas: si pergerent, sacramento omnes juniores adacturum, exercitumque extemplo ex urbe educturum. Terrorem ingentem incusserat plebi: ducibus plebis accendit magis certamine animos, quam minuit. sed re neutro inclinata, magistratu se abdicavit: seu quia vitio creatus erat, ut scripsere quidam: seu quia tribuni plebis tulerunt ad plebem, idque plebes scivit, ut si M. Furius pro dictatore quid egisset, quingentum millium æris ei mulcta esset. Sed auspiciis magis quam novi exempli rogatione deterritum ut potius credam, quum ipsius viri facit ingenium, tum quod ei suffectus est extemplo P. Manlius dictator: quem quid creari attinebat ad id certamen, quo M. Furius victus esset? & quod eundem M. Furium dictatorem insequens annus habuit; haud sine pudore certe fractum priore anno in se imperium repetiturum: simul quod eo tempore, quo promulgatum de mulcta ejus traditur, aut & huic rogationi, qua se in ordinem cogi videbat, obsistere potuit: aut ne illas quidem, propter quas & hæc lata erat, impedire: & quoad usque ad memoriam nostram tribuniciis consularibusque certatum

Tabellæ ministrabantur ita, ut nulla daretur, Uti roga. Itaque lib. 30. & 31. legendum est. *Sigonius.*

GRONOVII.

a *Dictator intercessioni vestræ adero.*] Sigonius immisit *vestræ*, nos expulimus, quod nec in bonis libris repeiretur & inconveniens esset. Quirites alloquitur Camillus, non tribunos: intercessio autem proprie non erat Quiritium nec plebis, sed tribunorum plebis in usum & commodum ejus. Hac de causa statim ante: *vobis eadem vi facitis irritam:* scripsimus è Mss. & vett. edd. non *nobis*, quod habent novitiæ.

b *De*

tum viribus est, dictaturæ semper altius fastigium fuit. Inter priorem dictaturam abdicatam, novamque à Manlio initam, ab tribunis velut per interregnum concilio plebis habito, apparuit, quæ ex promulgatis plebi, quæ latoribus gratiora essent. nam de fœnore atque agro rogationes jubebant, [b] de plebeio consulatu antiquabant. & perfecta utraque res esset, ni tribuni se in omnia simul consulere plebem dixissent. P. Manlius deinde dictator rem in causam plebis inclinavit; [1] C. Licinio, qui tribunus militum fuerat, magistro equitum de plebe dicto. Id ægre Patres passos accipio: dictatorem propinqua cognatione Licinii se apud Patres excusare solitum; simul negantem magistri equitum majus, quam tribuni consularis imperium esse. Licinius Sextiusque, quum tribunorum plebis creandorum indicta comitia essent, ita se gerere, ut, negando jam sibi velle continuari honorem, acerrime accenderent ad id, quod dissimulando petebant, plebem. *Nonum se annum jam velut in acie adversus optimates maximo privatim periculo, nullo publice emolumento stare. consenuisse jam secum, & rogationes promulgatas, & vim omnem tribunicia potestatis. Primo intercessione collegarum in leges suas pugnatum esse: deinde ablegatione juventutis ad Veliternum bellum: postremo dictatorium fulmen in se intentatum. Jam nec collegas, nec bellum, nec dictatorem obstare; quippe qui etiam omen plebeio consuli, magistro equitum ex plebe dicendo dederit. seipsam plebem, & commoda morari sua. Liberam urbem ac forum à creditoribus, liberos agros ab injustis possessoribus extemplo, si velit, habere posse. Quæ munera quando tandem*

39

b *De plebejo consulatu antiquabant.*] Hel. & Sig. *de plebejo consule antiquabant.* Vo. alter: *de plebejo conf. antiq.* Alter: *de plebejo consules antiq.* Videtur scripsisse: *de plebe consules antiquabant:* eleganter mutata oratione.

VARIORUM.

1 *C. Licinio, qui tribunus militum fuerat.*] Hic non est C. Licinius, qui tribunatus plebis novem per hos annos gessit cum L. Sextio. Quum autem non exstaret annus apud Livium, quo tribunatum hic militum cepisset, eum ipsum supra cap. 30. ex Diodori auctoritate tradidi. Est autem verisimile, si Livius Licinium tribunum plebis intellexisset, non, *Qui tribunus militum fuerat*, sed, *Qui tribunus plebis erat*, dicturum fuisse. *Sigonius.*

tandem ſatis grato animo æſtimaturos, ſi inter accipiendas de ſuis commodis rogationes, ſpem honoris latoribus earum incidant? non eſſe modeſtiæ populi Romani id poſtulare, ut ipſe fœnore levetur; & in agrum injuria poſſeſſum à potentibus inducatur; per quos ea conſecutus ſit, ſenes tribunicios, non ſine honore tantum, ſed etiam ſine ſpe honoris relinquat. Proinde, ipſi primum ſtatuerent apud animos quid vellent: [2] *deinde comitiis tribuniciis declararent voluntatem. Si conjunctim ferri ab ſe promulgatas rogationes vellent, eſſe quod eoſdem reficerent tribunos plebis: perlaturos enim quæ promulgaverint. ſin quod cuique privatim opus ſit, id modo accipi velint; opus eſſe nihil invidioſa continuatione honoris; nec ſe tribunatum, nec illos ea quæ promulgata ſint, habituros.* Adverſus tam obſtinatam orationem tribunorum, quum, præ indignitate rerum, ſtupor, ſilentiumque inde cæteros Patrum defixiſſet; App. Claudius Craſſus, nepos decemviri, dicitur odio magis iraque, quam ſpe, ad diſſuadendum proceſſiſſe; & locutus in hanc fere ſententiam eſſe: *Neque novum, neque inopinatum mihi ſit, Quirites, ſi quod unum familiæ noſtræ ſemper objectum eſt ab ſeditioſis tribunis, id nunc ego quoque audiam: Claudiæ genti jam inde ab initio nil antiquius in republica Patrum majeſtate fuiſſe: ſemper plebis commodis adverſatos eſſe. Quorum alterum neque nego, neque inficias eo: nos, ex quo aſciti ſumus ſimul in civitatem & Patres, enixe operam dediſſe, ut per nos aucta potius quam imminuta majeſtas earum gentium, inter quas nos eſſe voluiſtis, dici verè poſſet. Illud alterum pro me majoribuſque meis contendere auſim, Quirites, (niſi quæ pro univerſa republ. fiant, ea plebi tamquam aliam incolenti urbem adverſa quis putet) nihil nos neque privatos, neque in magiſtratibus, quod incommodum plebi eſſet, ſcientes feciſſe: nec ullum factum dictumve noſtrum contra utilitatem veſtram (etſi quædam contra voluntatem fuerint) vere referri poſſe. An hoc, ſi Claudiæ familiæ non ſim, nec ex patricio ſanguine ortus, ſed unus Quiritium*

2 *Deinde comitiis tribunitiis declararent vol.*] Tribunicia vocat comitia, quibus plebs mandare tribunarum plebis Licinio, Sextioque cupiebat. Quare non eſt, cur *Tributis* legamus, ut placet Glareano. *Sigonius.*

GRA-

tium quilibet, qui modo me duobus ingenuis ortum, & vivere in libera civitate sciam, reticere posim? L. illum Sextium & C. Licinium perpetuos (si Diis placet) tribunos, tantum licentia novem annis, quibus regnant, sumpsisse, ut vobis negent potestatem liberam suffragii, non in comitiis, non in legibus jubendis, se permissuros esse? Sub conditione, inquit, nos reficietis decimum tribunos. Quid est aliud dicere, quod petunt alii, nos adeo fastidimus, ut sine mercede magna non accipiamus. Sed quæ tandem ista merces est, qua vos semper tribunos plebis habeamus? ut rogationes, inquit, nostras, seu placent, seu displicent, seu utiles, seu inutiles sunt, omnes conjunctim accipiatis. Obsecro vos, Tarquinii tribuni plebis, putate me ex media concione unum civem succlamare: Bona venia vestra liceat ex his rogationibus legere, quas salubres nobis censemus esse; antiquare alias. [a] *Non, inquit, licebit. Tu de fœnore atque agris, quod ad vos omnes pertinet, jubeas:*

GRONOVII.

a *Non, inquit, licebit, tu de fœnore.*] Sigonius notat, *Non licebit*, esse. Licinii respondentis Appio succlamanti; *Tu de fœnore*, esse Appii Licinium ex ejus responso arguentis: contra atque sensérit Glareanus. Immo Glareanus recte sensit: sunt enim utraque unius, non necessario Licinii, sed ex tribunis pl. reliquorum nomine, aut omnium tribunorum simul μιμητικῶς prolata, sed ita concepta, ut Appium ea dixisse appareat. Refert verba tribuni Appius, non qualia illi pronuntiarant, aut qua sententia illi accipi ea voluerant, sed qualia ea populo videri, quamque sententiam ex iis educi atque elici cupiebant Appius & patricii. Tribunorum hæc verba fuerant: *non esse modestia populi Romani id postulare, ut ipse fœnore levetur & in arrum possessum a potentibus inducatur*; (hæc ita durius reddit Appius: *Non licebit ex rogationibus legere, quas salubres tibi censeas esse, antiquare alias. Tu de fœnore atque agris, quod ad vos omnes pertinet, jubeas?*) *per quos ea consecutus sit, senes tribunicios, non fine honore tantum, sed etiam sine spe honoris relinquat?* Nisi tamen scripsit Livius, *relinquere*. Hæc invidiosissime incivilissimeque reddit Appius, non contentus dicere: *& tu idem*, nempe quicumque civis, *ex nostro collegio dubites creare consules?* quod ipsum quoque ingratum fuisset: sed multo asperius: *& hoc portenti non fiat in urbe Romana, uti illum L. Sextium atque hunc C. Licinium consules, quod indignaris, quod abominaris, videas. Hoc portenti* desumptum Livio ex illo in Ventidium: *Portentum insuetatum conflatum est recens, Nam qui fricabat mulos, consul factus est.* Verba *jubeas, indignaris, abominaris, videas*, intelligunt; tu quicumque civis Romane de plebe: & proferuntur tanquam ex ore Licinii per Appium narratorem vitiata, non tanquam Appii contra Licinium, ut vult Sigonius, qui artificium hoc oratorium, adversarii sensus invidiose exponendi, tantus oratot non pervidit. Sic Cicero lib. 3. in Verrem: *De cohorte mea rejicies*, inquit. (puta, Verres) *Quid? ista cohors quorum hominum est? Volusii haruspicis & Cornelii medici, & horum canum, quos tribunal meum vides lambere.* Sic ille passim. Valerius Max. 2, 9. *Quam enim imprudenter*

Digitized by Google

beas: & hoc portenti non fiat in urbe Romana, uti L. Sextium atque hunc C. Licinium consules, quod indignaris, quod abominaris, [1] *videas! Aut omnia accipe: aut nihil fero. Ut si quis ei, quem urgeat fames, venenum ponat cum cibo, & aut abstinere eo quod vitale sit, jubeat, aut mortiferum vitali admiscat. Ergo si esset libera hæc civitas, non tibi frequentes succlamassent, Abi hinc cum tribunatibus ac rogationibus tuis? quid si non tuleris, quod commodum est populo accipere, nemo erit qui ferat illud? Si quis patricius, si quis (quod illi volunt invidiosius esse) Claudius diceret, Aut omnia accipite, aut nihil fero; quis vestrûm, Quirites, ferret? Nunquamne vos res potius quam auctores spectabitis, sed omnia semper, quæ magistratus ille dicet, secundis auribus, quæ ab nostrûm quo dicentur, adversis accipietis? At hercule, sermo est minimè civilis. Quid? Rogatio qualis est, quam à vobis antiquatam indignantur? sermoni, Quirites, similima. Consules, inquit, rogo, ne vobis, quos velitis, facere liceat. An aliter rogat, qui utique alterum ex plebe fieri consulem jubet: nec duos patricios creandi potestatem vobis permittit? Si hodie bella sint, quale Etruscum fuit, quum Porsena Ianiculum insedit, quale Gallicum modo, quum præter Capitolium atque arcem omnia hæc hostium erant, & consulatum cum hoc M. Furio aut quolibet alio ex Patribus L. ille Sextius peteret; possetisne ferre Sextium haud pro dubio consulem esse, Camillum de repulsa dimicare?* [2] *Hoccine est in commune honores vocare, ut duos plebeios fieri consules liceat, duos patricios non liceat? & alterum ex plebe creari necesse sit, utrumque ex Patribus præterire liceat? Quænam ista societas, quænam consortio est? Parum est, si cujus pars tua nulla adhuc fuit, in partem ejus*

Duronius Rostra conscendit, illa dicturus: Freni sunt injecti vobis, Quirites, nullo modo perpetiendi: alligati & adstricti estis amaro vinculo servitutis: lex enim lata est, qua vos esse frugi jubet, &c. Sic ridicule Saturnum inducit Prudentius 1. adversus Symmach. *Sum Deus, advenio fugiens, præbete latebras,* &c. *Vti illum* habent veteres Andreæ, Becharii, Mogunt. Ascensii, & aliæ. Haud scio cur mutarint.

VARIORUM.

1 *Videas, aut omnia accipe, aut nihil fero,* &c.] Post *videas*, pone signum interrogationis. Quæ sequuntur verba: *Aut omnia accipe, aut nihil f.* verba sunt Licinii ab Appio recitata per εἰρωνείαν. Iam verò illa: *Ut si quis ei, quem v. f.* sunt Appii arguentis Licinii sententiam illam, *Aut omnia accipe, aut nihil fero.* Sigonius.

2 *Hoccine est in commune honores ac.*] Si

ejus venis, nisi partem petendo, totum traxeris? Timeo, inquit, ne si duos licebit creari patricios, neminem creetis plebeium. Quid est dicere aliud, nisi, quia indignos vestra voluntate creaturi non estis, necessitatem vobis creandi quos non vultis, imponam? quid sequitur, nisi ut ne beneficium quidem debeat populo, si cum duobus patriciis unus petierit plebeius, & lege se, non suffragio, creatum dicat? Quomodo extorqueant, non quomodo petant honores, quærunt: & ita maxima sunt adepturi, [3a] *ut nihil ne pro minimis quidem debeant; & occasionibus potius quam virtute petere honores malint. Est aliquis* [b] *qui se inspici, æstimari fastidiat? qui certos sibi uni honores inter dimicantes competitores æquum censeat esse? qui se arbitrio vestro eximat? qui vestra necessaria suffragia pro voluntariis & serva pro liberis faciat? Omitto Licinium Sextiumque, quorum annos in perpetua potestate,* [c] *tanquam regum in Capitolio numeratis: quis est hodie in civitate tam humilis, cui non via ad consulatum facilior per istius legis occasionem, quam nobis ac liberis nostris fiat? si quidem nos, ne quum volueritis quidem, creare interdum poteritis, istos etiam si nolueritis, necesse sit. De indignitate satis dictum* 41

Si hic atque sequens versus absque interrogatione legantur, cum quadam dicentis admiratione, plus gratiæ habebunt. *Glarean.*

3 *Ut nihil ne pro minimis quidem debeant.*] Isthæc non placent. Leg. *ut nihil pro iis nec minimum quidem debeant.* Is enim sensus Livii fuisse videtur. Sed quanto magis arrideat: *ut nihil populo Romano Quiritium debeant.* Hanc ego veram esse lectionem arbitror. *Tan. Faber.*

GRONOVII.

a *Ut nihil ne pro minimis debeant.*] Fortassis: *& ita maxima sunt adepturi, ut nihil quasi pro minimis debeant.*

b *Quis se inspici, qui æstimari*] Campanus: *inspici æstimarique.* Tres Pall. & Thuan. *qui se inspici, æstimari, fastidiat.* Placet omnino, & nescio quid ponderis est in asyndeto. Lib. 8. *si quando unquam consociandi imperii, usurpanda libertatis, tempus optastis.* Lib. 10, 24. *Quum periculum, dimicatio proposita sit.* sic enim scripti.

c *Tanquam regum in Capitolio numeratis.*] Quid est, *regum in Capitolio?* An signatorum in Capitolinis fastis? Quasi nusquam alibi numerari regum anni potuerint. An tribunorum? at illorum in fastis, quatenus supersunt, vestigium nullum. Acta urbana, vel si qua fuerunt collegii, his sufficiebant. An inseritur mentio Capitolii, tanquam loci, ubi tum temporis plerumque comitia tribunicia haberentur? nam in area Capitolina nonnunquam habita esse constat. An potius legendum, *in Campo?* vel *in comitio?* hic enim sæpius. Nisi resecta utraque voce Livius reliquit: *quorum annos in perpetua potestate, tanquam regum numeratis.* Adjecerunt autem *in Capitolio*, qui semiplenam periodum putarent, nisi apponeretur aliquid regibus, ut adesset tribunis, *in perpetua potestate:* quasi non hoc quoque pertinet ad reges.

ctum est (etenim dignitas ad homines pertinet) quid de religionibus atque auspiciis, quæ propria Deorum immortalium contemptio atque injuria est, loquar? Auspiciis hanc urbem conditam esse, auspiciis bello ac pace, domi militiæque omnia geri, quis est qui ignoret? Penes quos igitur sunt auspicia more majorum? nempe penes Patres. nam plebeius quidem magistratus nullus auspicato creatur. Nobis adeo propria sunt auspicia, ut non solum quos populus creat patricios magistratus, non aliter quam auspicato creet; sed nos quoque ipsi sine suffragio populi auspicato interregem prodamus, & privatim auspicia habeamus, quæ isti ne in magistratibus quidem habent. Quid igitur aliud quam tollit ex civitate auspicia, qui plebeios consules creando, à Patribus, qui soli ea habere possunt, aufert? Eludant nunc licet religiones. Quid enim est, si pulli non pascentur? si ex cavea tardius exierint? si occinuerit avis? Parva sunt hæc: sed parva ista non contemnendo, majores nostri, maximam hanc rem fecerunt. Nunc nos, tamquam jam nihil pace Deorum opus sit, omnes cærimonias polluimus. Vulgo ergo pontifices, augures, sacrificuli reges creentur: cuilibet apicem dialem, dum modo homo sit, imponamus: tradamus ancilia, penetralia, Deos Deorumque curam, quibus nefas est. non leges auspicato ferantur, non magistratus creentur: nec centuriatis comitiis [1] Patres auctores fiant. Sextius & Licinius, tamquam Romulus ac Tatius, in urbe Romana regnent, quia pecunias alienas, quia agros dono dant. Tanta dulcedo est ex alienis fortunis prædandi: nec in mentem venit, altera lege solitudines vastas in agris fieri pellendo finibus dominos: altera fidem abrogari, cum qua omnis humana societas tollitur. [2] Omnium rerum caussa vobis antiquandas censeo istas rogationes. Quod faxitis, Deos velim fortunare. 42 Oratio Appii ad id modo valuit, ut tempus rogationum jubendarum proferretur. Refecti decimum iidem tribuni Sextius & [a] Licinius, de decemviris sacrorum

VARIORUM.

1 *Patres auctores fiant.*] Antiquitus enim id juris patres habebant, ut tum demum rata essent, quæ populus jusserat, si patres auctores fierent; id est, cum rem factam probarent. *Godelev.*

2 *Omnium rerum causa.*] Librationum oscitantia. Leg. *Quarum rerum causa.* Est enim orationis conclusio. *Tan. Fab.*

GRONOVII.

a *Licinius. De decemviris.*] Mutem distinctionem, & scribam: *Refecti decimum*

ſacrorum ex parte de plebe creandis legem pertulere. creati quinque Patrum, quinque plebis: graduque eo jam via facta ad conſulatum videbatur. Hac victoria contenta plebes ceſſit Patribus, ut in præſentia conſulum mentione omiſſa, tribuni militum crearentur. creati A. & M. Cornelii iterum: M. Geganius, P. Manlius, L. Veturius, P. Valerius ſextum. Quum præter Velitrarum obſidionem, tardi magis rem exitus quam dubii, quietæ externæ res Romanis eſſent; fama repens belli Gallici allata, perpulit civitatem, ut M. Furius dictator quintum diceretur. is T. Quintium Pennum magiſtrum equitum dixit. Bellatum cum Gallis eo anno circa Anienem flumen, auctor eſt Claudius: inclitamque in ponte pugnam, qua T. Manlius Gallum, cum quo provocatus manus conſeruit, in conſpectu duorum exercituum cæſum torque ſpoliavit, tum pugnatam. Pluribus auctoribus magis adducor, ut credam, decem haud minus poſt annos ea acta: [1] hoc autem anno in Albano agro cum Gallis dictatore M. Furio ſigna collata. Nec dubia, nec difficilis Romanis (quamquam ingentem Galli terrorem memoria priſtinæ cladis attulerant) victoria fuit. multa millia Barbarorum in acie, multa captis caſtris cæſa: palati alii Apuliam maxime petentes,[b] quum fuga ſe longinqua, tum quod paſſim eos ſimul pavor terrorque diſtulerant, ab hoſte ſeſe tutati ſunt. Dictatori, conſenſu Patrum plebiſque, triumphus decretus. Vix dum

cimum iidem tribuni, Sextius & Licinius, de decemviris ſacrorum ex parte de plebe creandis legem pertulere. Inſerendum eſſe τὸ *legem* monuit prior Sigonius, cui tres Pall. & Campani editio adſtipulantur. In diſtinctione conſentiunt etiam veteres quædam nobiſcum. mox: *Cum præter Velitrarum obſidionem, tardi magis rerum exitus quam dubii, quietæ externæ res Romanis eſſent.* Sic jam à Curione: ſed Mſſ. & priſcæ edd. *magis rem exitus.* Vtrum tota vox abolenda, an ſcribendum: *quieta externa Romanis.*

b *Quum fuga ſe longinqua.*] Dele τὸ *ſe*, quod ſuperfluum eſt.

VARIORUM.

1 *Hoc autem anno in Albano agro cum Gallis.*] Hac de re ſic Polyb. lib. 2. Παραγενομένων δὲ πάλιν τῶν Κελτῶν εἰς Ἄλβαν στρατεύματι μεγάλῳ μετὰ τὴν τῆς πόλεως καταλήψιν ἔτει τριακοστῷ. Hoc tamen à Livio diſcrepat. nam à Roma capta ad hunc annum non xxx. ſed xxiii. apud Livium numerantur. *Sigonius.*

GRO-

dum perfunctum eum bello, atrocior domi seditio excepit: & per ingentia certamina dictator senatusque victus, ut rogationes tribuniciæ acciperentur: & comitia consulum adversa nobilitate habita, quibus L. Sextius de plebe primus Cos. factus. Et ne is quidem finis certaminum fuit. quia patricii se auctores futuros negabant, [a] prope secessionem plebis res terribilesque alias minas civilium certaminum venit: cum tamen per dictatorem conditionibus sedatæ discordiæ sunt, concessumque ab nobilitate plebi de consule plebeio: à plebe nobilitati de prætore uno, qui jus in urbe diceret, ex Patribus creando. Ita ab diutina ira tandem in concordiam redactis ordinibus, quum dignam eam rem senatus censeret esse, meritoque id, si quando unquam alias, [b] Deum immortalium causa libenter facturos fore, ut ludi maximi fierent, & dies unus ad triduum adjiceretur; recusantibus id munus ædilibus plebis, conclamatum à patriciis est juvenibus, se id honoris, Deûm immortalium causa libenter acturos, ut ædiles fierent. Quibus quum ab universis gratiæ actæ essent, factum senatusconsultum, ut duo viros ædiles ex Patribus dictator populum rogaret: Patres auctores omnibus ejus anni comitiis fierent.

EPI-

GRONOVII.

a *Prope ad secessionem plebis res.*] Ante Sigonium legebatur: *prope secessionem*: & recte puto. Lib. 26, 48. *Ea contentio quum prope seditionem veniret.* Vbi τὸ *ad* similiter novitiæ quædam male adoptarunt. Epitome lib. 49. *quum prope vita finem ultimum esset.* Hic iterum præsto est cum suo *ad* Sigonius. Tacitus lib. 2. histor. *Id agre tolerante milite prope seditionem ventum.* Idem lib. 6. ann. *Iisdem consulibus gravitate annona juxta seditionem ventum.* Sic lib. 7, 10. *Inter carminum prope modum incondita quædam joculantes Torquati nomen auditum.* Quod ita explicabamus: Inter joculantes militariter incondita quædam dicta prope modum carminum, vel proxime modulos versuum.

b *Deûm immortalium causa libenter facturos fore.*] De hoc loco vide quæ scripsimus 4. Observat. 25.

GRO-

Digitized by Google

EPITOME
LIBRI VII.

Duo novi magistratus adjecti sunt; praetura & edilitas curulis. Pestilentia civitas laboravit, eamque insignem fecit mors Furii Camilli. cujus remedium & finis quum per novas religiones quaereretur, ludi scenici tunc primum facti sunt. Quum dies L. Manlio dicta esset à M. Pomponio tribuno plebis, propter delectum acerbe actum, & T. Manlium filium, relegatum sine ullo crimine; adolescens ipse, cujus relegatio patri objiciebatur, venit in cubiculum tribuni, strictoque gladio coëgit eum in verba sua jurare, Non perseveraturum se in accusatione. Cum telluris hiatu tota ad ultimum patria territa foret, [a] [1] *tunc omnia pretiosa missa sunt in patentem voraginem urbis Romanæ. in eam Curtius armatus sedens equo se praecipitavit, eaque expleta est. T. Manlius adolescens, qui patrem à tribunicia vexatione vindicaverat, contra Gallum provocantem aliquem ex militibus Romanis, in singulare certamen descendit, eique occiso, torquem aureum detraxit: quem ipse postea tulit, & ex eo Torquatus est nuncupatus. Duæ tribus additæ, Pomtina & Publicia. Licinius Stolo lege ab ipso lata damnatus est, quod plus quingentis jugeribus agri possideret. M. Valerius tribunus militum Gallum, à quo provocatus erat, insidente galeæ corvo, & unguibus rostroque hostem infestante, interemit, & ex eo Corvi nomen accepit; consulque proximo anno creatus est*

GRONOVII.

a *Tum omnia pretiosa missa sunt.*] Deesse hic aliquid videre cuivis licet. Supplet membranaceus Barberinus hoc modo: *Cum telluris hiatu tota ad ultimum territa patria foret, tunc omnia pretiosa missa sunt in praealtam voraginem urbis Romanæ.* Idem: *armatus sedens equo se praecipitavit, & expleta est.* Tum: *à tribunicia vexatione vindicaverat.* Denique *singulare certamen feliciter iniit.*

VARIORUM.

1 *Tum omnia pretiosa missa sunt in p. vorag.*] Romani enim male interpretati oraculum, quicquid habebant domi fortisque pretiosum, auro, argento, gemmis constans, in eum specum conjecere. Videatur modo Plutarch. Parolel. §. 5. aliique scriptores. *Grut.*

GRO-

est ob virtutem, quum vigesimum tertium ageret annum. Anicitia cum Carthaginiensibus juncta. Campani, quum urgerentur à Samnitibus bello, auxilio adversus eos à senatu petito; quum id non impetrarent, urbem atque agros populo Romano dediderunt. ob quam causam ea, quæ populi Romani facta essent, defendi bello adversus Samnites placuit. Cum ab A. Cornelio consule exercitus in iniquum locum deductus, in magno discrimine esset, P. Decii Muris tribuni militum opera servatus est. qui occupato colle super id jugum, in quo Samnites consederant, occasionem consuli in æquiorem locum evadendi dedit: ipse ab hostibus circumsessus erupit. Milites Romani, qui Capuæ in præsidio erant relicti, quum de ea occupanda urbe conspirassent, & detecto consilio, metu supplicii à populo Romano defecissent; per M. Valerium Corvum dictatorem, qui consilio suo eos à furore revocaverat, patriæ restituti sunt. Res præterea contra Hernicos, & Gallos, & Tiburtes, & Privernates, & Tarquinienses, & Samnites, & Volscos prospere gestas continet.

1 ANNUS hic erit insignis novi hominis consulatu, insignis novis duobus magistratibus, prætura, & curuli ædilitate. Hos sibi patricii quæsivere honores, pro concesso plebi altero consulatu. Plebes consulatum L. Sextio, cujus lege partus erat, dedit: Patres præturam Sp. Furio M. filio Camillo, ædilitatem Cn. Quintio Capitolino, & P. Cornelio Scipioni, [a] suarum gentium viris, gratia campestri ceperunt.

GRONOVII.

a SUarum gentium viris gratia campestri dederunt.] Ita quidem Sigonius. Et sic lib. 2. *Ea igitur pars Reipublicæ vicit: nec in præsens modo, sed in venientem etiam annum M. Fabium & L. Valerium consules dedit.* Libroque 6. *plebes C. Sextilium, M. Albinium, L. Antistium dedit.* Sed quod ait veteres libros omnes sic habere, nollem dictum, aut certe de illis tantum, quibus ipse usus, intelligemus. nam Thuaneus, duo Voss. Helm. Buss. Chisi. clare, *ceperunt*, ut priores editiones. Cumque sequatur statim: *L. Sextio collega ex Patribus datus*: non video cur Livio hanc varietatem invideamus. Nam, ut *dederunt*, est, effecerunt ut ei daretur: ita *ceperunt*, est effecerunt, ut ille caperet. Lib. 5. *Licinius ut ceperat haud tumultuose magistratum.* Hoc libro infra: *qui legis Licinia ferendæ mercedem consulatum cepisset.*

VARIORUM.

1 *Annus hic erit insignis novi hominis consulatu.*] *Novus homo* apud Livium dicitur,

runt. L. Sextio collega ex Patribus datus Lucius Æmilius Mamercus. Principio anni, & de Gallis, quos primo palatos per Apuliam congregari jam fama erat, & de Hernicorum defectione, agitata mentio. Quum de industria omnia, ne quid per plebeium consulem ageretur, proferrentur, silentium omnium rerum, ac justitio simile ocium fuit: nisi quod non patientibus tacitum tribunis, quod pro consule uno plebeio tres patricios magistratus [2] curulibus sellis prætextatos tamquam consules sedentes nobilitas sibi sumpsisset; prætorem quidem etiam jura reddentem, & [3] collegam consulibus, atque iisdem auspiciis creatum; verecundia inde imposita est senatui, ex Patribus jubendi ædiles curules creari. primo ut alternis annis ex plebe fierent, convenerat: postea promiscuum fuit. Inde L. Genucio & Q. Servilio consulibus, & ab seditione & à bello quietis rebus, ne quando à metu ac periculis vacarent, pestilentia ingens orta. [4] Censorem, ædilem curulem, tres tribunos ple-

dicitur, & is, qui Magistratum capit, quem non antea gessit; & qui primus ex familia sua curulem Magistratum cepit. Priore modo locutus est lib. 22. de Terentio: Posteriore hoc loco: *hominem novum* L. Sextium plebeium vocat, qui primus è gente sua curulem Magistratum consulatum ceperit. Novis autem hominibus, *Nobiles* opponuntur, & Novitati Nobilitas. *Nobiles* autem ii dicti, qui majorum suorum habent imagines. *Imagines* autem sui ponere ac posteris tradere non possunt, nisi qui curulem Magistratum gesserunt, quorum primus erat ædilitas. Qui Magistratus quoniam solis patriciis primum patuerunt, idcirco soli patricii *nobiles* primum appellati. Est autem *imago* (auctore Polybio lib. 6.) *simulacrum oris similitudinem affabre, miroque artificio effictam referens, quam in insigniori ac celebriori domus parte collocaba.* Sigonius.

2 *Curulibus sellis prætextatos.*] Prætori enim *sella curulis, toga prætexta, & sex lictores permissi.* Porrò cum *prætorem* non nisi ex patribus primo creari mos esset: hic deinde honos etiam cum plebe communicatus, anno Vrbis CCCCXVII. & Q. Publilius Philo, ut Livius infrà auctor est, primus è plebe prætor factus est. Postea non sufficiente eo prætore, quod multa turba peregrinorum etiam in Vrbem veniret, circà annum Vrbis DX. creatus est alius *prætor* iisdem auspiciis, qui *peregrinus* est appellatus, quod plerumque inter cives & peregrinos jus reddebat, cum alter prætor *Vrbanus* diceretur. *Godelev.*

3 *Collegam Consulibus.*] *Prætor collega Consulum* dicebatur, quod iisdem auspiciis crearetur, auctore Messala apud Gellium lib. 13. cap. 15. *Sigonius.*

4 *Censorem, &c. mortuos ferunt.*] Nomina censorum per hos annos edit nulla Livius: in Capitolinis tabulis est, *Postumius Albinus Regillensis, & Sulpicius Paticus.* Albinus procul dubio mortuus. Nam de *Petico* post magna mentio fit. *Sigonius.*

5 *Circà*

Digitized by Google

plebis mortuos ferunt: pro portione & ex multitudine alia multa funera fuisse. maximeque eam pestilentiam insignem mors quam matura, tam acerba, M. Furii fecit. Fuit enim vere vir unicus in omni fortuna; princeps pacebelloq;, prius quam exulatum iret: clarior in exilio; vel desiderio civitatis, quæ capta absentis imploravit opem; vel felicitate, qua restitutus in patriam, secum patriam ipsam restituit. Par deinde per quinq; & viginti annos (tot enim postea vixit) titulo tantæ gloriæ fuit, dignusq; habitus, quem secundum à Romulo conditorem
2 urbis Romanæ ferrent. Et hoc, & insequenti anno C. Sulpicio Pætico, C. Licinio Stolone, consulibus, pestilentia fuit. eo nihil dignum memoria actum; nisi quod pacis Deûm exposcendæ caussa tertio tum post conditam urbem lectisternium fuit. & quum vis morbi, nec humanis consiliis nec ope divina levaretur, victis superstitione animis, ludi quoque scenici, nova res bellicoso populo (nam [5] circi modo spectaculum fuerat) inter alia cœlestis iræ placamina instituti dicuntur. Cæterum[6] parva quoque (ut ferme principia omnia) & ea ipsa peregrina res fuit. Sine carmine ullo, sine imitandorum carminum actu, ludiones ex Etruria acciti, ad tibicinis modos saltantes haud indecoros motus, more Tusco dabant. imitari deinde eos juventus, simul inconditis inter se jocularia fundentes versibus, cœpere; nec absoni à voce motus erant. Accepta itaque res, sæpiusque usurpando excitata, vernaculis artificibus, quia hister Tusco verbo ludio vocabatur; nomen histrionibus inditum: qui

5 *Circi modo spectaculum.*] Valerius Maximus lib. 2. *Itaque placandi cœlestis numinis gratia compositis carminibus vacuas aures præbuit, ad id tempus Circensi spectaculo contenta, quod primus Romulus raptis virginibus Sabinis consualium nomine celebravit.* Sigonius.

6 *Parva ferme principia omnia.*] Ita est: *Omnium ubique rerum principia parva sunt; suis progressibus & usu augentur*, inquit Tullius lib. 5. de Finib. cap. 21. Hinc versus: *Quicquid ingens, quicquid altum est, natum ab infimo ac brevi est.* Quoniam scilicet, *Grande nil sui subortum est; tempore ipso grande fit.* Vide & Macrobium lib. 7. Saturnal. cap. 6.

7 *Fescen-*

Digitized by Google

qui non ſicut ante, [7 a] Feſcennino verſu ſimilem incompoſitum temere ac rudem alternis jaciebant; ſed [8] impletas modis ſaturas, deſcripto jam ad tibicinem cantu, motuque congruenti, peragebant. Livius poſt aliquot annos, qui ab ſaturis auſus eſt primus argumento fabulam ſerere, (idem ſcilicet, id quod omnes tum erant, ſuorum carminum actor) dicitur, quum ſæpius revocatus vocem obtudiſſet, venia petita puerum ad canendum ante tibicinem quum ſtatuiſſet, canticum egiſſe aliquanto magis vigenti motu, quia nihil vocis uſus impediebat. [b] inde ad manum cantari hiſtrionibus cœptum, [1] diver-

7 *Feſcennino verſu.*] *Feſcennini verſus*, ſic dicti, quod ex Feſcennia urbe Etruriæ allati eſſent: vel ideo quod *faſcinum* arcere putabantur. Canebantur enim initio in nuptiis, & omnium venereatum laſciviarum, opprobriorumque pleniſſimi erant, & magna verborum licentia conſtabant. *Godelev.*

8 *Impletas modis ſaturas.*] Variatum rerum mixturam ſpatſim nulloque ordine congeſtam, veteres *Satiram* appellarunt. Hic verò accipitur pro poëmate Latinis proprio. *Godelev.*

GRONOVII.

a *Feſcennino verſu ſimilem incompoſitum.*] Voſſianus quoque & Helm. *verſum.* Hoc igitur accipio ab Sigonio. At non tranſpono voces, non fero *compoſitum*: abnuunt enim ſcripti. Quæritur, quid ſit *incompoſitus temere?* Sed jungit diſſociabilia. Livius vult verſus incompoſitos ac rudes, feſcenninis verſibus ſimiles, alternis temere ac ſine arte jactaſſe.

b *Inde ad manum cantari hiſtrionibus cœptum.*] Salmaſius ad Flavii Vopiſci Carinum *ſaltari*: & hanc emendationem dubitatione prorſus carere ſtribit. Sed illud habent omnes codices: accipiendumque, non ut ipſi hiſtriones *cantare ad manum* dicantur cœpiſſe, ſed alii, illis geſtum ſine voce agentibus. Eſt enim *cantare* alicui *ad manum*, non, ut Turnebus voluit, cantare in promptu & in præſentia, coramque, ſed geſticulationi ejus, quæ ſaltando fiebat & loquaci manu, cantando reſpondere, & pronuntiare modulatè, quæ hiſtrio agat. Suetonius Caligula cap. 54. *Canendi ac ſaltandi voluptate ita efferebatur, ut ne publicis quidem ſpectaculis temperaret, quo minus & tragœdo prænuntianti concineret, & geſtum hiſtrionis quaſi laudans vel corrigens palam effingeret.* Et hinc intelligendum apud eundem in Nerone cap. XXIV. *Atque in quodam tragico actu cum elapſum baculum cito reſumpſiſſet, pavidus & mœtuens, ne ob delictum certamine ſummoveretur, non aliter confirmatus eſt, quam adjurante hypocrita, non animadverſum id inter exſultationes ſuccłamationeſque populi.* Vbi fatetur Torrentius, ſe non intelligere, quis hic ſit *hypocrita*: & ſuſpicatur aliquem qui adſtiterit canenti, ut phonaſcus verba facienti, monendi cauſa vel ſubjiciendi, ſi quid fugeret memoriam. Alii *hypocritam* conjiciunt fuiſſe ex illis, qui cum principe tragœdiæ partem cantaverint; aut denique ſimplicius, ut ajunt, hypocritam pro adulatore Cæſaris accipiunt. Nimium illi quidem ſimpliciter ſe. Nec cantabat ille cum principe, ſed principe cantante ſaltabat. Nimirum Nero hic, quod in Caligulæ verbis *tragœdus*, agit; *hypocrita*, quod *hiſtrio*. Tragœdus canebat, ideſt, modulate pronuntiabat: hiſtrio vel hypocrita vel pantomimus

[1] diverbiaq; tantum ipſorum voci relicta. Poſtquam lege hac fabularum ab riſu ac ſoluto joco res avocabatur; & ludus in artem paulatim verterat; juventus hiſtrionibus fabellarum actu relicto, ipſa inter ſe more antiquo ridicula intexta verſibus jactitare cœpit: quæ [2] inde exodia poſtea appellata, conſertaque fabellis potiſſimum Atellanis ſunt. Quod genus ludorum ab Oſcis acceptum tenuit juventus: nec ab hiſtrionibus pollui paſſa eſt. Eo inſtitutum manet, ut actores Atellanarum, nec tribu moveantur, & ſtipendia, tanquam expertes artis ludicræ,

ſaltabat &. geſticulabatur: & præter hos aderat tibicen. Vt hic *puer ad canendum* pro tragœdo; tibicen, ante quem ſtatutus puer; Livius Andronicus, *actor ſuorum carminum*. Sic *canere ad tibias*, ſicubi, non utique ſemper, ut vult ὁ πάνυ, eſt ſolummodo tibias inflare, ſed illo tibias animante, carmen voce accinere: *canere ad fides*, Ovidio *ad Citharam ora vocalia movere*, & *ſubjungere* vel *ſociare carmina nervis*, ſimul pulſare citharam, ſimul canere, Varro apud Nonium: *ibi a muliere, quæ optuma voce eſſet, prafica laudari, dein neniam cantari ſolitam ad tibias & fides*. Sic conjicimus pro *per quam*. Cicero lib 4. Tuſcul. cap. 2. *Graviſſimus auctor in Originibus dixit Cato, morem apud majores hunc epularum fuiſſe, ut deinceps, qui accubarent, canerent ad tibiam clarorum virorum laudes atque virtutes: ex quo perſpicuum eſt & cantus tum fuiſſe deſcriptos vocum ſonis & carmina*. Sic autem legendum, non *reſcriptos*, vel docent verba hic apud Livium: *deſcripto ad tibicinem cantu*. Idem lib. 1. ejuſdem operis: *Non intelligo quid metuat, cum tam bonos verſus fundat ad tibiam*. Et ſecunda agraria: *hoſtia majores ad præconem & ad tibicinem immolabantur*. Lib 2. de legibus: *Honoratorum Virorum laudes in concione memorantor, eaſque etiam ad cantus ad tibicinem proſequantor*. Varro lib. 2. de re ruſt. ult. *Sacrificanti tibi, Varro, ad tibicinem Græcum* Donatus de tragœd. & com. *Hujuſmodi odes carmina ad tibias fiebant, ut his auditis multi ex populo ante diſcerent quam fabulam acturi ſcenici eſſent. Cantabat* igitur puer *ad manum* Livio Andronico, ipſe ad tibicinis modos ſaltabat agens canticum. Lucianus de ſaltatione: Παλαιὰ γὰρ αὐτοῖς ἡ ὠδὴ ἐξ ἀρχῆς· εἶτ' ἐπειδὴ κινησμῶν τὸ δεῦρο τῷ ᾄδειν ἐπετήδευσαν, ἅμεινον ἔδοξεν ἄλλους αὐτοῖς ὑποᾄδειν. Feſtus in *Salvares eſt inventum eſſe ibi C. Pomponium libertinum, mimum magno natu, qui ad tibicinem ſaltaret*. Idem: *Nenia, quod in funere laudandi gratia cantatur ad tibiam*.

VARIORUM.

1 *Diverbiaque tantum ipſorum voci relicta.*] Hinc eſt quod ait Donatus in Andr. *Diverbia* à ſolis hiſtrionibus fuiſſe pronuntiata. *Hiſtriones* enim videtur vocare eos tantum, qui canerent, non qui item ſaltarent, aut tibias inflarent. Quaſi verò intelligendum ſit, in Canticis rem actam eſſe tibiis, ſaltu & verſu; in diverbiis autem verſu tantummodo; id quod veteres Latini, *aſſa voce* dixerunt. *Diverbia* partes comœdiarum ſunt, auctore Diomede, in quibus perſonæ verſantur: *Cantica*, in quibus una tantum. *Sigonius*.

2 *Quæ inde exodia poſtea appellata.*] *Exodia* idem ſunt, atque apud Ariſtotelem in Poëticis, *Epiſodia*; hæc quod extrà rem ſint, illa quod rei inſerantur, appellata. Vide Suidam in Ἐξώδιον. *Sigonius*.

3 *Notam*

crè, faciant. Inter aliarum parva principia rerum, ludorum quoque prima origo ponenda visa est: ut appareret quam ab sano initio res in hanc vix opulentis regnis tolerabilem insaniam venerit. Nec tamen ludorum 3
primum initium, procurandis religionibus datum, aut religione animos, aut corpora morbis levavit. quin etiam quum medios forte ludos circus Tiberi superfuso irrigatus impediſſet; id vero, velut averſis jam Diis, aſpernantibuſque placamina iræ, terrorem ingentem fecit. Itaque Cn. Genucio, L. Æmilio Mamerco ſecundum, conſulibus, quum piaculorum magis conquiſitio animos quam corpora morbi afficerent, repetitum ex ſeniorum memoria dicitur, peſtilentiam quondam clavo ab dictatore fixo ſedatam. Ea religione adductus ſenatus, dictatorem clavi figendi cauſſa dici juſſit, dictus L. Manlius Imperioſus, L. Pinarium magiſtrum equitum dixit. Lex vetuſta eſt priſcis literis, verbiſque ſcripta, ut qui prætor maximus ſit, idibus Septembribus clavum pangat. Fixus fuit dextro lateri ædis Jovis optimi maximi,[a] ea ex parte qua Minervæ templum eſt. Eum clavum, quia raræ per ea tempora literæ erant, [3] notam numeri annorum fuiſſe ferunt: eoque Minervæ templo dicatam

[2] *Notam numeri fuiſſe ferunt.*] Scilicet, ut quot anni, tot clavi numerarentur. Feſtus: *Clavus annalis appellatur, qui figebatur in parietibus ſacrarum ædium per annos ſingulos, ut per eos colligeretur numerus annorum.* Sigonius.

GRONOVII.

a *Ea ex parte qua Minervæ.*] Membranæ Thuani, & Voſſ. Andreas, Beccarius: *maximi ea qua parte.* Voſſ. alter: *eaque parte.* Moguntini mutarunt. Sed fuit ſcribendum: *Fixus fuit dextro lateri ædis Iovis optimi maximi, ea qua parte Minervæ templum eſt.* Vt infra: *Fines Romanos, qua ex parte Etruriam adjacent, peragravere.* De viciſſitudine elementorum A & X. diximus lib. 4. Obſervationum. Sed & alia hujus loci obſcura & ambigua. Libri Mſſ. fere omnes, *fixa fuit:* tanquam de lege loquatur, non de clavo. Video etiam in Voſſiano poſt *vetuſta* τὸ *eſt* inter verſus demum manu ſequiore adſcriptum. Quaſi fuerit: *Lex vetuſta, priſcis literis verbiſque ſcripta, ut qui prætor maximus ſit, idibus Septembribus clavum pangat, fixa fuit dextro lateri.* De clavo ipſo ſi quæras, vetuſtimile in eodem pariete ſub ea lege depactum. Et iſtud videtur confirmare, quod ſubnectit: *eoque Minervæ templo dicatam legem.* Nam ſi de clavo loqui voluiſſet, dixiſſet potius, *dicatum lege.* Ne vero cenſeas hoc verbi magis convenire clavo quam legi, dicamus licet, *dicatam* nihil aliud eſſe quam fixam, ſuſpenſam. Sic Tiberius Parrhaſii tabulam, ſatis indecoram, *in*

Digitized by Google

dicatam legem, quia [b] numerus Minervæ inventum sit. Volsiniis quoque clavos indices numeri annorum, fixos in templo [1] Nortiæ Etruscæ Deæ, comparere, diligens talium monimentorum auctor Cincius affirmat. [2] M. Horatius [c] consul, ex lege templum Jovis optimi maximi dedicavit; anno post reges exactos. à consulibus postea ad dictatores, quia majus imperium erat, solenne clavi figendi translatum est. Intermisso deinde more, digna etiam per se visa est res, propter quam dictator crearetur. qua de caussa creatus L. Manlius, perinde ac [a] reipublicæ gerendæ, ac non solvendæ religione, gratia creatus

cubiculo dedicasse dicitur Suetonio cap. 44.

b *Numerus à Minerva inventus sit.*] Ab Sigonio est. Priores & duo Pal. Chiflet. Thuan. Voss. *Quia numerus Minervæ inventum sit.* Vel Ovidio dandum fuit, ne mutaretur, qui lib. 1. met. *Inventum medicina meum est.* Gratius: *priscas artes inventaque simplicis ævi.* Cicero 5. Tusc. *Maximisque doloribus adfectus eos ipsos inventorum suorum memoria & recordatione confutat.* Voss. alter & Buss. *Numerus Minervæ inventus sit.* Helm. *Numerus Minervæ inventus fuit.*

c *Consul ex lege templum Iovis optimi.*] Quid hujus loci interest, Pulvillus ex lege, an ex Senatusconsulto, an absque & hoc & illa, jure magistratus dedicaverit? Quid igitur hic, *ex lege templum Iovis optimi maximi dedicavit?* Nullius hic legis tempestiva mentio, nisi de clavo pangendo. Vtrum igitur scribendum: *eam legem templo Iovis opt. max. dedicavit:* an sufficit, *ea lege*, ut significet, dicationis quoddam caput fuisse, ut in ea clavus annalis pangeretur. De Minerva Iovis & Iunonis συνναίῳ Rycquius in Capitolio suo cap. 13.

VARIORUM.

1 *Nortia Hetrusca.*] Meminit hujus Cælius lib. 22. cap. 3. Sub ejus autem nomine sortem fortunamque significari docet Martianus Capella in lib. de nuptiis Philologiæ. *Godelev.*

2 *M. Horatius Cos. ex lege templum Iovis.*] Dedicatio templi Iovis Opt. Max lib. 2. quid attinebat ad solenne clavi figendi? Neque enim Livius eo in loco quicquam de clavo pangendo scripsit. *Glarean.*

GRONOVII.

a *Rei gerendæ ac non solvendæ religionis.*] Præclare scriptus apud Sig. Gelenium: *reipublicæ gerendæ ac non solvendæ religione gratia.* nisi quod posterius *ac* superfluum videtur. Firmat ipse Livius lib. 5. *Furere civitatem, quæ damnata voti omnium rerum priorem curam, quam religione se exsolvendi habeat.* Lib. 9. *Exsolvamus religione populum, si quæ obligavimus.* Lib. 29. *Et vos audire & exsolvere rempublicam vestram religione, si ita vobis videbitur, velimus.* Lib. 40. *Q. Fulvius consul, priusquam ullam rem publicam ageret, liberare & se & rempublicam religione votis solvendis dixit velle.* Quam vehementer igitur Sigonius à Gelenio hic dissentit, tam vehementer errat. Causatur nunquam dictatorem dictum esse *reipublicæ gerendæ* causa, sed *res: rem* autem *gerere* esse bellum reipublicæ causa gerere. At qui bellum gerit, is etiam *rempublicam gerere* dicitur: & non modo dictator, sed ipsi etiam milites: ut monuimus ad lib. 8, 31. ubi offendit ad eundem

Digitized by Google

creatus esset, bellum Hernicum affectans, delectu acerbo juventutem agitavit; tandemque omnibus in eum tribunis plebis coortis, seu vi seu verecundia victus, dictatura abiit. Neque eo minus principio insequentis 4
anni, Q. Servilio Ahala, L. Genucio secundum consulibus dies Manlio dicitur à M. Pomponio tribuno plebis. Acerbitas in delectu, non damno modo civium, sed etiam laceratione corporum lata, partim virgis cæsis, qui [1] ad nomina non respondissent, partim in vincula ductis, invisa erat: & ante omnia invisum ipsum ingenium atrox, cognomenque Imperiosi grave liberæ civitati, ab ostentatione sævitiæ adscitum; quam non magis in alienis, quam in proximis, ac sanguine ipse suo exerceret. criminique ei tribunus inter cætera dabat, *Quod filium juvenem nullius probri compertum, exterrem urbe, domo, penatibus, foro, luce, congressu æqualium prohibitum, in opus servile, prope in carcerem atque in ergastulum dederit: ubi summo loco natus dictatorius juvenis quotidiana miseria disceret, vere imperioso patre se natum esse. At quam ob noxam? quia [2] infacundior sit, & lingua impromptus. [3] Quod [a] naturæ damnum*

[1] utrum

dem lapidem Sigonius. Causatur deinde, *solvere religione* & *religionem*, non esse idem: cum sit illud liberare eo officio, quo per religionem tenemur; hoc, præstare, quod ipsi ut faciamus, nostra nos religio admonet. Atqui optima ratio liberandi se illo officio, quo per religionem tenemur, est exsequi religionis officia, seu præstare illud, quod ut faciamus, religione admonemur. Et ita accipere perpetuo Livium tot locis demonstratum est. Sic & *solutos religione animos* dicit lib. 36. postquam litatum, & secunda responderunt aruspices. Nec me fugit tamen, quod est lib. 2. *Nullam scelere religionem exsolvi.* Quantum autem Gelenianus liber Sigonianis præstet, nihil attinet dicere.

VARIORUM.

1 *Ad nomina non respondissent.*] Id est, qui non comparuissent, ut Budæus

sin prioribus annotationibus interpretatur. Nam *nomen dare* est profiteri & veluti inscribendum curare. *Godelev.*

2 *Infacundior sit.*] Ob linguæ tarditatem, unde domesticis & reipub. usibus inutilis videbatur. De hac autem relegatione Valer. Max. lib. 6. cap. 9. *Godelev.*

3 *Quod naturæ damnum, utrum nutriend. patri, &c.*] Vide Horat. lib. 1. Sat 3. *At pater ut gnati, sic nos debemus amici Si quod sit vitium, non fastidire, &c.* Sensus est: Nutriendum potius fuisse patri vitium filii pro humanitate ejus, quam relegatione castigandum atque insigne faciendum. *Nutrire* autem dixit Livius, quod Horatius *non fastidire.* Sigonius.

GRONOVII.

a *Naturæ damnum utrum nutriendum patri.*] Non ineleganter hic Sigonius

[1] *utrum nutriendum patri (si quicquam in eo humani esset) an castigandum, ac vexatione insigne faciendum fuisse? ne mutas quidem bestias minus alere, ac fovere, si quid ex progenie sua parum prosperum sit. At, hercule, L. Manlium, malum malo augere filii; & tarditatem ingenii insuper premere: & si quid in eo exiguum naturalis vigoris sit, id extinguere vita agresti, & rustico cultu, inter pecudes habendo.* Omnium potius his criminationibus, quam ipsius juvenis irritatus est animus: quin contra se quoque parenti caussam invidiæ atque criminum esse ægre passus; ut omnes Dii hominesque scirent, se parenti opem latam quam inimicis ejus malle; capit consilium, rudis quidem atque agrestis animi, & quamquam non civilis exempli, tamen pietate laudabile. Inscientibus cunctis cultro succinctus, mane in urbem, atque à porta domum confestim ad M. Pomponium tribunum pergit: janitori, opus esse sibi domino ejus convento extemplo, ait. nunciaret T. Manlium Lucii

contra Glareanum: vim tamen τοῦ *nutrire* non satis percepit, quod non modo est non fastidire, sed aliquo modo remediis & fomentis adhibitis curare. Vt lib. 4. *Pestilentia coorta, minacior tamen quam perniciosior, cogitationes hominum a foro certaminibusque publicis ad domum curamque nutriendorum corporum avertit.* Rutilius Lupus lib. 1. *Fer fortiter laborem: jam brevi domum venies exspectatus: excipiet te defatigatum diligens atque amans uxor: ea sedulo ac blande præministrando detrahet languorem, & simul seniles nutriendo recuperabit vires.* Seneca ad Helviam cap. 17. *Illius pio maternoque nutricio per longum tempus ager convalui.* Sic Græcis medici ἀνατρέφειν dicuntur. Vnde scite Cicero ad Atticum 6. ep. 1. *Appius cum ἐξ ἀφαιρέσεως provinciam curarit, sanguinem miserit, quicquid potuit detraxerit, mihi tradiderit enectam; προσανατρεφομένην eam à me non libenter videt.* Nec abeunt longe ista nostri lib. 1. *Proinde materiam ingentis publice privatimque decoris omni indulgentia nostra nutriamus.* Lib. 2. *Dissipata res nondum adulta discordia forent: quas fovit tranquilla moderatio imperii, eoque nutriendo perduxit,* &c. Quintilianus decl. 306. *Nobis tollendus infans & adversus frigora nutriendus.* Columella 4. 3. *Liberos suos nonnulli nuptiis votisque quæsitos avare nutriunt, nec disciplinis aut cæteris corporis excolunt instrumentis.* Intellige igitur, utrum fovendum & indulgentia leniendum medicandumque, an plectendum & acerba coërcitione irritandum. Quod posterius etiam Postumo Agrippæ novercæ artibus nocuit, & Claudio, pædagogum *barbarum & olim superjumentarium ex industria sibi appositum, ut se quibuscumque de causis quam savissime coërceret,* jure conquesto, ut refert Suetonius.

VARIORUM.

1 *Vtrum nutriendum patri.*} Sic lego: *utrumne nutriendum patri,* &c. *an castigandum ac vexatione.* Tan. Faber.

2 *Tri-*

Lucii filium esse. [a] Mox introductus (etenim percitum ira in patrem spes erat aut criminis aliquid novi, aut consilii ad rem agendam deferre) salute accepta redditaque, esse ait, quæ cum eo agere arbitris remotis velit. Procul inde omnibus abire jussis, cultrum stringit; & super lectum stans ferro intento, [b] nisi in quæ ipse concepisset verba, juraret, *se patris ejus accusandi caussa concilium plebis nunquam habiturum*, se eum extemplo transfixurum minatur. Pavidus tribunus (quippe qui ferrum ante oculos micare, se solum, inermem, illum prævalidum juvenem, & quod haud minus timendum erat, stolide ferocem viribus suis cerneret) adjurat in quæ adactus est verba; & præ se deinde tulit, ea vi subactum se incepto destitisse. Nec perinde, ut maluisset plebes, sibi suffragii ferendi de tam crudeli & superbo reo potestatem fieri; [c] ita ægre habuit filium id pro parente ausum. eoque id laudabilius erat, quod animum ejus tanta acerbitas patria nihil à pietate avertisset. Itaque non patri modo remissa causse dictio est, sed ipsi etiam adolescenti ea res honori fuit. & quum eo anno primum placuisset [2] tribunos militum ad legiones suffragio fieri ([3] nam & antea sicut nunc, quos Ruffulos vocant, imperatores ipsi faciebant) secundum in sex locis tenuit, nullis domi militiæque ad conciliandum gratiam meritis; ut qui

2 *Tribunos militum ad legiones.*] Eo modo, quo Cicero lib. 6. de republ. *Cum in Africam venissem tribunus militum ad quartam legionem.* Sigonius.

3 *Nam & antea sicut nunc, quos Ruffulos vocant.*] Festus item: *Rufuli appellabantur tribuni militum à consule facti, non à populo, de quorum jure, quod Rutilius Rufus legem tulerit, Rufuli, ac post Rutuli sunt appellati.* Sigonius.

GRONOVII.

a *Mox introductus (etenim percitum ira.*] Scripti duo Pall. & Vossianus carent particula, *etenim*: Et potest abesse. Revise ad lib. 3, 52.

b *Nisi quæ ipse concepisset, verba juraret.*] A Curione hoc acceperunt: nam anno ante Gryphius etiam dederat: *nisi in quæ ipse concepisset.* Vcin prioribus editis & scriptis constanter habetur. Idque Latinum magis esse scias vel ex illo: *jurare in verba magistri.* Moxque ipse Livius: *adjurat in quæ adactus est verba.*

c *Ita ægre habuit filium.*] Quidam libri, *tulit* vel *abstulit*: sed Vossianus ut editur. Plautus Bacchidibus 5, 1. *Si alibi plus perdiderim, minus ægre habeam, minusque id damni ducam.* Sallustius in orat. Cæsaris: *Neque cuiquam mortalium injuriæ suæ parva videntur*

qui rure, & procul cœtu hominum juventam egisset.

6 Eodem anno seu motu terræ, seu qua vi alia, forum medium ferme specu vasto collapsum in immensam altitudinem dicitur: neque eam voraginem [d] conjectu terræ, quum pro se quisque gereret, expleri potuisse prius, quam Deûm monitu quæri cœptum, quo plurimum populus Romanus posset? Id enim illi loco dicandum vates canebant, si rempublicam Romanam perpetuam esse vellent. Tum M. Curtium juvenem bello egregium, castigasse ferunt dubitantes, an ullum magis Romanum bonum, quam arma virtusque esset. Silentio facto, templa Deorum immortalium, quæ foro imminent, Capitoliumque intuentem, & manus nunc in cœlum, nunc in patentes terræ hiatus ad Deos manes porrigentem, se devovisse. equo deinde quam poterat maxime exornato insidentem, armatum se in specum immisisse, donaque ac fruges super eum à multitudine virorum ac mulierum congestas: lacumque Curtium, non ab antiquo illo T. Tatii milite Curtio Metio, sed ab hoc appellatum. Cura non deesset, si qua ad verum via inquirentem ferret: nunc famæ rerum standum est, ubi certam derogat vetustas fidem. & lacus nomen [e] ab hac recentiore insignitius fabula est. Post tanti prodigii procurationem, eodem anno de Hernicis consultus senatus, quum feciales ad res repetendas nequicquam mississet, primo quoque die ferendum ad populum de bello indicendo Hernicis censuit: populusque id bellum frequens jussit. L. Genucio consuli ea provincia sorte evenit. In exspe-

multi eas gravius aqua habuere. Plebes non ægre habuit filium pro patrie hoc ausum.

d *Conjectu terræ, quum prosa quisque gereret.*] Puta terram. Nisi malis *quam.* Plautus Pseudolo: *Non pluris refert, quam si imbrem in cribrum geras.* Cato de re rust. c. 152. *Si non habebis unde irriges, gerito inditoque leniter.* Livius lib. 28. *Saxa in muros manientibus gerunt.* Lib. 37. *Fœmina tela amnis generis saxaque in muros gererent.*

e *Ab hac recentiore insignius.*] Thuan. Chiflet. duo Pall. Vossianus & Campanus, *insignitius*: quod reponendum. Lib. 4, 4. *An esse ulla major aut insignitior contumelia potest?* Lib. 8, 13. *Quo insignitius omissa res Æmilio superiorio anni consuli exprobraretur.* Vbi perperam mutat Sigonius. Hoc libro: *qua fœditate*

exspectatione civitas erat, quod primus ille de plebe consul bellum suis auspiciis gesturus esset; perinde ut eveniret res, ita communicatos [f] honores pro bene aut secus consulto habitura. Forte ita tulit casus ut Genucius ad hostes magno conatu profectus, in insidias præcipitaretur; legionibus necopinato pavore fusis, consul circumventus ab insciis, quem interfecissent, occideretur. Quod ubi est Romam nunciatum, nequaquam tantum publica calamitate mœsti Patres, quantum feroces infelici consulis plebeii ductu, fremunt omnibus locis, *Irent, crearent consules ex plebe, transferrent auspicia quo nefas esset. Potuisse Patres plebiscito pelli honoribus suis: num etiam in Deos immortales inauspicatam legem valuisse? Vindicasse ipsos suum numen, sua auspicia quæ ut primum contacta sint ab eo, à quo nec jus nec fas fuerit, deletum cum duce exercitum documento fuisse, ne deinde, turbato gentium jure, comitia haberentur.* His vocibus curia & forum personat. [1] Appium Claudium, quia dissuaserat legem, majore nunc auctoritate eventum reprehensi ab se consilii incusantem, dictatorem consensu patriciorum Servilius consul dicit: dele-

tate supplicii aliquanto ignominia po. Romani insignitior fuit. Voss. *insignitus.*

f *Honores probe aut secus consulto habitura.*] Sic à Sigonio: nam paullo ante illum, *deinde*, pridem *prospere* cœptum erat legi. Mogunt. *consultos*; nuperæ, *consulta* facere. Quæ omnia magis aggravant quam levant morbum. Nos olim viso in excerptis unius Pal. *probent* (nec aliter Vossianus) conjeceramus: *ita communicatos honores pro bene aut secus consulto habitura.* Quod nunc attestamur & in Chif. Vossianoque altero legi & olim Romæ Andream dedisse, ut mirer quis in exemplaribus illum secutis *prospere* subjecerit. Lib. 8. *Debellari eo die cum Samnitibus potuisse pro haud dubio habitum sit.* Lib. 9. *Et geri posse bellum Romani pro certa victoria habuerint.* Lib. 10. *Vt omnis rei bene aut secus gestæ decus dedecusque ad L. Volumnium sit delegatum.* Neque illud novum τὸ *secus* in malam partem accipi etiam extra viciniam τοῦ *bene.* Cicero 3. famil. *iniquis secus existimandi videris nonnihil loci dedisse* Lib. 6 *etiamsi secus acciderit, to tamen recte vereque sensisse.* Tacitus 2. ann. *qua de matre ejus locuta secus arguoretur.* Plinius Paneg. cap. 33. *Meminerintque sic maxime laudari incolumem imperatorem, si priores secus meriti reprehendantur.* Vir doctus ibi: forte, *sequius.* Sed etsi alicubi sic scripti libri, ubi vulgo, *secus*, non ideo tamen hoc passim exterminari velim.

VARIORUM.

1 *App. Claudium quia dissuaserat legem.*] Dictatorem absque magistro equitum hoc loco exhibet Livius, sicut libro secundo M. Valerium; quod idem admonuimus, cum satis constet Romæ nunquam hoc factum. *Glarean.*

7 delectusque & justitium indictum. Priusquam dictator legionesque novæ in Hernicos venirent ductu C. Sulpicii legati, res per occasionem gesta egregie est. In Hernicos morte consulis contemptim ad castra Romana cum haud dubia expugnandi spe succedentes, hortante legato, & plenis iræ atque indignitatis militum animis, eruptio est facta. Multum ab spe adeundi valli res Hernicis abfuit; adeo turbatis inde ordinibus abscessere. Dictatoris deinde adventu novus veteri exercitus jungitur, & copiæ duplicantur. & pro concione dictator laudibus legati militumque, quorum virtute castra defensa erant, simul audientibus laudes meritas, tollit animos: simul cæteros ad æmulandas virtutes acuit. [a] Neque segnius ad hostes bellum apparatur, qui & parti ante decoris memores, [b] neque ignari auctarum virium hostis, suas quoque vires augent. Omne Hernicum nomen, omnis militaris ætas excitur. quadringenariæ octo cohortes, lecta robora virorum scribuntur. Hunc eximium florem juventutis, eo etiam, quod ut duplex acciperent stipendium, decreverant, spei animorumque implevere. Immunes quoque operum militarium

GRONOVII.

a *Neque segnius & hostes bellum apparant.*] Legebatur hic antea: *Neque segnius ad hostes bellum apparatur.* Sigonius quum produxisset ex malis libris id quod editur, & præterea: *apud hostes bellum apparatur:* utrumque, ait, probe magis quam quod vulgo legitur. Immo utrumque pejus: quin & neutrum inventum nobis, qui plusculos veteres de hoc loco consuluimus, sed ubique illud quod loco movit Sigonius. Adfirmatque Livius lib. 10. *furiarum ac formidinis plena omnia ad hostes esse.* Iterumque: *minus cladis, cæterum non plus animorum ad hostes erat.* Lib. 24, 32. *ad militare genus omne partemque magnam plebis invisum esse nomen Romanum.* Eodem cap. 48. *Q. Statorio nomen fuit, qui ad regem remansit.* Lib. 27, 12. *iisque gratiæ & in senatu & ad populum actæ.* Sic tribus his locis Mss.

b *Neque ignari auctarum virium hostis.*] Potest tolerari: sed hic si, qua figura plurimum, usus est, scripsit *hosti.* Infra: *ipsa contatio & his animos minuisset, & auxisset hosti.* Lib. 2. & *Velitris auxere numerum colonorum.* Lib. 5. *nuntius deinde vincentibus Romanis animos auxit, & referentes gradum perculit Æquos.* Lib. 21. *& Romanis multitudo sua auxit animum & paucitas illis minuit.* Lib. 28. *aliquantum & Romanis aucti & deminuti hostibus animi erant.* Lib. 37. *Ea vero res Romanis auxit animos, concessum sibi transire cernentibus in Asiam.* Lib. 38. *præter animos & victoribus ab re secunda auctos & hostibus fractos.*

c Cla-

rium erant; ut in unum pugnæ laborem reſervati, plus ſibi, quam pro virili parte annitendum ſcirent. Extra ordinem etiam in acie locati, quo conſpectior virtus eſſet. Duûm millium planicies caſtra Romana ab Hernicis dirimebat: ibi pari ferme utrimque ſpacio in medio pugnatum eſt. Primo ſtetit ambigua ſpe pugna; nequicquam ſæpe conatis equitibus Romanis impetu turbare hoſtium aciem. poſtquam equeſtris pugna effectu quam conatibus vanior erat; conſulto prius dictatore equites, permiſſu denique ejus, relictis equis, [c] clamore provolant ante ſigna, & novam integrant pugnam, neque ſuſtineri poterant, ni extraordinariæ cohortes pari corporum animorumque robore ſe objeciſſent. Tunc inter primores duorum populorum res geritur. 8 quicquid hinc aut illinc communis Mars belli aufert, multiplex quam pro numero damnum eſt: vulgus aliud armatorum, velut delegata primoribus pugna, eventum ſuum in virtute aliena ponit. multi utrimque cadunt, plures vulnera accipiunt. Tandem equites alius alium increpantes, *quid deinde reſtaret*, quærendo, *ſi neque ex equis pepuliſſent hoſtem, neque pedites quicquam momenti facerent. Quam tertiam exſpectarent pugnam? quid ante ſigna feroces proſiluiſſent, & alieno pugnarent loco?* His inter ſe vocibus concitati, clamore renovato, inferunt pedem: & primum gradu moverunt hoſtem, deinde pepulerunt; poſtremo jam haud dubie avertunt: [d] neque tam vires pares quæ ſuperaverit res, facile dictu eſt, niſi quod perpetua fortuna utriuſque populi, & extollere animos, & minuere potuit. Uſque ad caſtra fugientes Hernicos Romanus ſequitur: caſtrorum oppugnatione, quia ſerum erat diei, abſtinuere. Diu non perlitatum tenuerat dictatorem, ne ante meridiem ſignum dare poſſet: eo in noctem tractum erat certamen. Poſtera die deſerta fuga caſtra Hernicorum,

c *Clamore ingenti provolant ante ſigna.*] Sigonii emblema, *ingenti*, procul habendum eſſe monuimus ad lib. 2, 56.

d *Neque tam vires pares.*] Verum, virtus

nicorum, & saucii relicti quidam inventi: [1]agmenque fugientium ab signis, quum præter mœnia eorum infrequentia signa conspecta essent, fusum, ac per agros trepida fuga palatum est. Nec Romanis incruenta victoria fuit: quarta pars militum amissa. &, ubi haud minus ja-
9 cturæ fuit, aliquot equites Romani cecidere. Insequenti anno, [2]quum C. Sulpicius & C. Licinius Calvus consules in Hernicos exercitum duxissent, neque inventis in agro hostibus, Ferentinum urbem eorum vi cepissent, revertentibus inde eis, Tiburtes portas clausere. Ea ultima fuit causa, quum multæ antea querimoniæ ultro citroque jactatæ essent, cur per feciales rebus repetitis bellum Tiburti populo indiceretur. Dictatorem T. Quintium Pennum eo anno fuisse satis constat, & magistrum equitum Servium Cornelium Maluginensem. Macer Licinius, comitiorum habendorum caussa, & ab Licinio consule dictum scribit, quia collega comitia bello præferre festinante, ut continuaret consulatum, obviam eundum pravæ cupiditati fuerit. Quæsita ea propriæ familiæ laus, leviorem auctorem Licinium facit. quum mentionem ejus rei in vetustioribus annalibus nullam inveniam, magis ut belli Gallici caussa dictatorem creatum arbitrer, inclinat animus. eo certè anno [3]Galli ad tertium lapidem Salaria via trans pontem Anienis castra habuere. Dictator, quum tumultus Gallici caussa justitium edixisset, omnes juniores sacramento adegit, ingentique exercitu ab urbe profectus, in citeriore ripa Anienis castra posuit. Pons in medio erat; neutris

vires tam pares, an *tam pares vires*.

VARIORUM.

1 *Agmenque fugientium ab signis, cum præter m.*] Sensus est; cum signa Hernicorum propè mœnia oppidi conspecta essent deserta ab suis; agmen eorum, qui ab signis fugerant, fusum, fugatumque est. *Signa* autem *infrequentia* vocat, quæ militum frequentia non essent stipata: sic lib. IX. locutus est. *Sigonius.*

2 *Quum L. Sulpicius.*] *C. Sulpicius* legendum ex priore hujus consulatu partim Liviano, partim Capitolino. Item ex Diodoro, Cassiodoro & cæteris. *Sigonius.*

3 *Galli ad tertium lapidem Salaria via, &c.*] De Salaria via, ita Festus lib. 17. *Salaria via Roma est appellata, quia*

neutris cum rumpentibus, ne timoris indicium esset. Prælia de occupando ponte crebra erant; nec qui potirentur, incertis viribus [a] satis discerni poterat. Tum eximia corporis magnitudine in vacuum pontem Gallus processit: & quantum maxima voce potuit, *Quem nunc*, inquit, *Roma fortissimum virum habet, procedat agedum ad pugnam, ut noster duorum eventus ostendat, utra gens bello sit melior.* Diu inter primores juvenum Romanorum silentium fuit, quum & abnuere certamen verentur, & præcipuam sortem periculi petere nollent. tum T. Manlius L. filius, qui patrem à vexatione tribunicia vindicaverat, ex statione ad dictatorem pergit: *Injussu tuo*, inquit, *imperator, extra ordinem numquam pugnaverim, non si certam victoriam videam. Si tu permittis, volo ego illi belluæ ostendere, quando adeo ferox præsultat hostium signis, me ex ea familia ortum, quæ Gallorum agmen ex rupe Tarpeia dejecit.* Tum dictator, *Macte virtute*, inquit, *hac pietate in patrem patriamque, T. Manli, esto. Perge, & nomen Romanum invictum,* [4] *juvantibus Diis, præsta.* Armant inde juvenem æquales.

quia per eam Sabini sal à mari deferebant. Vide & eundem lib. 10. Hinc tertium Gallorum motum nominat Appianus in Celtico T. Quintio duce compressum. *Sigonius.*

4 *Iuvantibus Dis.*] Ita est *Maximè felix, miserque maximè haud putant Deum*, ut ostendi Livii lib. 1 cap. 31. & lib. 22. cap. 3. solum colitur æstimaturque à mediocris fortunæ mortalibus, quos regit aut spes aut metus. De quorum numero loquentem vide Theseum apud Euripidem in Supplicib. vers. 595. *Gruter.*

GRONOVII.

a *Satis discerni poterat.*] Legendum est, *decerni*, contra omnes libros. Puta, certamen uter ponte potiretur. Lib. 5. *sed rem dubiam decrevit opportune vox emissa.* Lib. 10. *postremo conditionem ferre, quæ decretura sit, non orator, sed imperator uter sit melior.* Lib. 28. *Equitum jam diu ancepi pugna erat, nec ipsa per se decerni poterat.* Iterumque: *emissis levibus teli, qua irritare magis quam decernere pugnam poterant.* Vt *certamen cernere* Plautus, *cernere bellum* Lucretius Enniusque pro committere, dixerunt, ita *decernitur pugna*, cum pars ejus altera vincit. Sic apud Cæsarem: *dijudicata jam belli fortuna*, lib. 2. Civil. Tacitus 3 histor. *dum inter Vespasianum ac Vitellium præliis legionum, captivitatibus urbium, deditionibus cohortium judicatur.* Ita Græcis κρίνειν. Diodorus lib. 17. μὴ συγκωρεῖσθαι περὶ τοῦ διὰ μάχης κρίνειν τὸν πόλεμον. Sic Libanius Paneg. in consulatum Iuliani: βουλόμενος τοίνυν ὁ Παιονίας ἐκεῖ τὸ ῥᾴκης, εἴτ' ἐμβολῆς εἴτε καθόδους ὁ κρημνός, τύχῃ ἵς κρίνῃ τὸ ἔργον, συχάζοντων ὅπλων πρίπου ἐξόρων σε τῇ συγκειᾷ πέρας. Ita scribendum, non Παιονίας. Sed hic dupliciter peccavit interpres: primum vertendo,

les. pedestre scutum capit, Hispano cingitur gladio, ad propiorem habili pugnam. Armatum adornatumque adversus Gallum stolide lætum, [1] & (quoniam id quoque memoria dignum antiquis visum est) linguam etiam ab irrisu exerentem, producunt. [b] Recipiunt inde se ad stationem, & duo in medio armati, spectaculi magis more, quam lege belli destituuntur; nequaquam visu ac specie æstimantibus pares. Corpus alteri magnitudine eximium, versicolori veste, pictisque & auro cælatis refulgens armis: media in altero militaris statura, modicaque in armis habilibus magis quam decoris species. non cantus, non exultatio, armorumque agitatio vana, sed pectus animorum iræque tacitæ plenum, omnem ferociam in discrimen ipsum certaminis distulerat. Ubi constitere inter duas acies, tot circa mortalium animis spe metuque pendentibus; Gallus, velut moles superne imminens, projecto læva scuto in advenientis arma hostis, vanum cæsim cum ingenti sonitu ensem dejecit. Romanus, mucrone surrecto, [2] quum scutum scuto imum perculisset, totoque corpore interior periculo vulneris factus, insinuasset se inter corpus armaque, uno alteroque subinde ictu ventrem atque inguina hausit, & in

do: *sive impressionis faciendæ sive residentiæ opportunitas occurreret*: dein, *fortuna quadam opus expendebat*. Debuit autem: *utrum ultro aggrediendi an belli trahendi tempus foret*: tum, *fortuna rem decrevit*. Per mortem Constantii nimirum, quæ prohibuit, ne cognata arma miscerent. Sic ipse Iulianus in epistola quadam, εἰ δὲ μάχη κριθείη, τῇ τύχῃ ἅπαντα καὶ τοῖς θεοῖς ἐπιτρέψαι. Libanius declamat. sub persona Vlyssis: εἰ τὸ πρᾶγμα εἰς πόλεμον προβαίη. Ἐ τοῖς, ὅπλοις τὴν κρίσιν ἐπιτρέψαιμεν.

b *Recipiunt inde se ad stationem cæteri.*] Nec Thuan. nec duo vel Vossiani vel meliores Pall. nec vett. ed. ulla τὸ *cæteri* agnoscunt ab Sigonio insertum, idque nos ab scholiaste mutuatos esse, qui addiderunt, librarios non dubitamus.

VARIORUM.

1 *Et quoniam id quoque memoria dignum, &c. linguam etiam ab, &c.*] Inter antiquos fuit etiam Q. Claudius Quadrigarius, qui in primo annalium teste Gellio, hanc pugnam describens, ita ait: *Deinde Gallus irridere cepit, atque linguam exertare.* Sigonius.

2 *Cum scuto scutum imum perculisset, totoque corp.*] Ait, Manlium, cum scuto scutum imum Galli percussisset, toto corpore, ne à Gallo vulneraretur, Gallum ipsum subiisse, & proxime ad eum accessisse, ita ut se inter corpus Galli & scutum ejus implicaret. *Idem.*

3 *Inter*

in ſpacium ingens ruentem porrexit hoſtem. jacentis inde corpus, ab omni alia vexatione intactum, uno torque ſpoliavit: quem reſperſum cruore, collo circumdedit ſuo. Defixerat pavor cum admiratione Gallos. Romani alacres ab ſtatione obviam militi ſuo progreſſi, laudantes gratulanteſque ad dictatorem perducunt.[3] Inter carminum prope modum incondita quædam militariter joculantes, [4] Torquati cognomen auditum; celebratum deinde [a] poſteris etiam, familiæque honori fuit. Dictator coronam auream addidit donum, miriſque pro concione eam pugnam laudibus tulit. Et, Hercle, tanti ea ad univerſi belli eventum momenti dimicatio fuit, ut Gallorum exercitus proxima nocte, relictis trepide caſtris, in Tiburtem agrum, atque inde ſocietate belli facta, commeatuque benigno ab Tiburtibus adjutus, mox in Campaniam tranſierit. Ea fuit cauſſa cur proximo anno C. Pœtelius Balbus conſul, quum collegæ ejus M. Fabio Ambuſto Hernici provincia eveniſſet, adverſus Tiburtes juſſu populi exercitum duceret. ad quorum auxilium quum Galli ex Campania rediſſent, fœdæ populationes in Lavicano, Tuſculanoque, & Albano agro, haud dubie Tiburtibus ducibus, ſunt factæ. Et quum adverſus Tiburtem hoſtem duce conſule contenta reſpublica eſſet, Gallicus tumultus dictatorem creari coëgit. creatus Q. Servilius Ahala, T. Quintium magiſtrum equitum dixit: & ex auctoritate Patrum, ſi proſpere id bellum eveniſſet, ludos magnos vovit. Dictator ad continendos proprio bello Tiburtes, conſulari exercitu juſſo manere, omnes juniores nullo detrectante militiam, ſacramento adegit. Pugnatum haud procul porta Collina eſt totius viribus urbis, in conſpectu parentum conju-

11

3 *Inter carminum propemodum.*] Ego hæc corruptiſſima arbitror. Senſus & Latinitas ſatis placerent, ſi legeretur: *Inter carminum licentiam inconditoſque ac militares jocos.* Tan. Faber. #

4 *Torquati cognomen auditum.*] Vide Plin. lib. 33. cap. 1. & Alexandr. ab Alex. lib. 2. cap. 9. Florum lib. 1. cap. 13. Gell. lib. 9. cap. 13. *Godelev.*

GRONOVII.

a *Poſteris etiam familiaque.*] Sigonius:

Editum explicat Gronov. ſupra ad VI. 42.

Digitized by Google

conjugumque ac liberorum. quæ magna, etiam abſentibus, hortamenta animi, tum ſubjecta oculis, ſimul verecundia miſericordiaque militem accendebant. Magna utrimque edita cæde, avertitur tandem acies Gallorum. [b] fuga Tibur, ſicut arcem belli Gallici, petunt: palati à conſule Pœtelio haud procul Tibure excepti, egreſſis ad opem ferendam Tiburtibus, ſimul cum his intra portas compelluntur. Egregie quum ab dictatore, tum ab conſule res geſta eſt. Et conſul alter Fabius præliis primum parvis, poſtremo una inſigni pugna quum hoſtes totis adorti copiis eſſent, Hernicos devicit. Dictator conſulibus in ſenatu & apud populum magnifice collaudatis, & ſuarum quoque rerum illis remiſſo honore, dictatura ſe abdicavit. Pœtelius de Gallis Tiburtibuſque geminum triumphum egit. Fabio ſatis viſum, ut ovans urbem iniret. Irridere Pœtelii triumphum Tiburtes: *Ubi enim eum ſecum acie conflixiſſe? ſpectatores paucos fuga trepidationiſque Gallorum, extra portas egreſſos, poſtquam in ſe quoque fieri impetum viderint, & ſine diſcrimine obvios cædi, recepiſſe ſe intra urbem. Eam rem triumpho dignam viſam Romanis? ne nimis mirum magnumque cenſerent, tumultum exciere in hoſtium portis. majorem ipſos trepidationem ante mœnia ſua*
12 *viſuros.* Itaque inſequenti anno M. Popillio Lænate, Cn. Manlio conſulibus primo ſilentio noctis ab Tibure agmine infeſto profecti ad urbem Romam venerunt. terrorem repente ex ſomno excitatis ſubita res & nocturnus pavor præbuit: ad hæc multorum inſcitia, qui, aut unde, hoſtes adveniſſent. Conclamatum tamen celeriter ad arma eſt, & portæ ſtationibus murique præſidiis firmati.

nius: *poſteris & familiæ.* Ego in duobus Voſſ. duobuſque Pall. video: *poſteris etiam familiæ honori fuit.*

b *Fugati Tibur, ſicut arcem belli Gallici petunt.*] Nec Sigonius ſic conjicere, nec ferre debuerunt editores, cum in omnibus Mſſ. & vett. ed. eſſet: *Fuga Tibur.* Hoc ipſo libro: *certamine victi fuga effuſa Satrici mœnia petunt.* Virgilius 12. Æneid. *diverſa fuga petit æquora Turnus.* Tacitus lib. 5 hiſtor. *pulſique Germani Rhenum fuga petebant.* Iuſtinus lib. 16, 4. *ſexaginta ſenatores comprehenſos (nam cæteri fuga dilapſi erant) in vincula compingit.* Sic enim Mſſ. ubi ſecerunt, *in fugam.*

VARIO-

Digitized by Google

firmati. & ubi prima lux mediocrem multitudinem ante mœnia, neque alium quam Tiburtem hostem ostendit, duabus portis egressi consules, utrimque aciem subeuntium jam muros aggrediuntur. Apparuitque occasione magis, quam virtute fretos venisse. adeo vix primum impetum Romanorum sustinuere. Quin etiam bono fuisse Romanis adventum eorum constabat, orientemque jam seditionem inter Patres & plebem, metu tam propinqui belli compressam. [1] Alius adventus hostium fuit proximo bello, agris quam urbi terribilior. Populabundi Tarquinienses, fines Romanos, maxime qua ex parte Etruriam adjacent, peragravere: rebusque nequicquam repetitis, novi consules, C. Fabius, & C. Plautius jussu populi bellum indixere; Fabioque ea provincia, Plautio Hernici evenere. Gallici quoque belli fama increbrescebat. sed inter multos terrores solatio fuit pax Latinis petentibus data, & magna vis militum ab iis, [2] fœdere vetusto, quod multis intermiserant annis, accepta. quo præsidio, quum fulta res Romana esset, levius fuit, quod [3] Gallos mox Prænestе venisse, atque inde circa Pedum consedisse, auditum est. Dictatorem dici C. Sulpicium placuit. consul ad id accitus C. Plautius dixit. magister equitum dictatori additus M. Valerius. Hi robora militum, ex duobus consularibus exercitibus electa, adversus Gallos duxerunt. Lentius id aliquanto bellum, quam parti utrique placebat, fuit. quum primo Galli tantum avidi certaminis fuissent, deinde Romanus miles ruendo in arma ac dimicationem, aliquantum Gallicam ferociam vinceret; dictatori neutiquam

VARIORUM.

1 *Alius adventus hostium fuit proximo bello.*] Legendum, *anno*. Id patet ex mutatis consulibus. Istud *bello* natum e su superiori. Deinde quid esset x vet *belli* & mox *proximo bello*. *propinqui*
Tam Fabet.

2 *Fœdere vetusto*.] Quod idtum cum Latinis erat victis ad lacum Regillum. Livius lib. 2. *Sigonius*.

3 *Gallos mox Prænestе venisse, &c. Dictatorem.*] Hic est quartus Gallorum in Romanos impetus C. Sulpicio Dictatore repressus: de quo vide Appian. in Celtica. *Sigonius*.

quam placebat, quando nulla cogeret res; fortunæ se committere adversus hostem, quem tempus deteriorem indies & locus alienus faceret, sine præparato commeatu, sine firmo munimento morantem. ad hoc iis animis corporibusque, quorum omnis in impetu vis esset, parva eadem langueſceret mora. His consiliis dictator bellum trahebat, gravemque edixerat pœnam, si quis injussu in hostem pugnasset. Milites ægre id patientes, primo in stationibus vigiliisque inter se dictatorem sermonibus carpere, interdum Patres communiter increpare, quod non jussissent per consules geri bellum. Electum esse eximium imperatorem, unicum ducem, qui nihil agenti sibi de cœlo devolaturam in sinum victoriam censeat. Eadem deinde hæc interdiu propalam, ac ferociora his jactare; se injussu imperatoris, aut dimicaturos aut agmine Romam ituros. Immiscerique militibus centuriones: nec in circulis modo fremere, sed jam in principiis ac prætorio in unum sermones confundi; atque in concionis magnitudinem crescere turba, & vociferari ex omnibus locis, ut extemplo ad dictatorem iretur: verba pro exercitu faceret Sex. Tullius, ut vir-
13 tute ejus dignum esset. Septimum primum pilum jam Tullius ducebat, neque erat in exercitu, qui quidem pedestria stipendia fecisset, vir factis nobilior. is præcedens militum agmen, ad tribunal pergit, mirantique Sulpicio, non turbam magis quam turbæ principem Tullium, imperiis obedientissimum militem: *Scilicet dictator*, inquit, *condemnatum se universus exercitus à te ignaviæ ratus, & prope ignominiæ caussa destitutum sine armis, oravit me, ut suam caussam apud te agerem. Equidem si cubi loco cessum, si terga data hosti, si signa fœde amissa objici nobis possent, tamen hoc à te impetrari æquum censerem, ut nos virtute culpam nostram corrigere, & abolere flagitii memoriam nova gloria patereris. Etiam ad Alliam fusæ legiones, eandem quam per pavorem amiserant patriam, profectæ postea ab Veiis virtute recuperavere. nobis Deum benignitate, felicitate tua, populique Romani,*

ni, & res & gloria eſt integra. Quanquam de gloria vix dicere auſim, ſi nos & hoſtes haud ſecus quam fœminas abditos intra vallum omnibus contumeliis eludunt: & tu imperator noſter, quod egrius patimur, exercitum tuum, ſine animis, ſine armis, ſine manibus, judicas eſſe: & prius quam expertus nos eſſes, de nobis ita deſperaſti, ut te mancorum ac debilium ducem judicares eſſe. Quid enim aliud eſſe cauſſæ credemus, cur veteranus dux, fortiſſimus bello, compreſſis, quod aiunt, manibus ſedeas? utcumque enim ſe habeat res, te de noſtra virtute dubitaſſe videri, quam nos de tua verius eſt. Sin autem non tuum iſtuc, ſed publicum eſt conſilium, & conſenſus aliquis Patrum, non Gallicum bellum, nos ab urbe, à penatibus noſtris, ablegatos tenet; quæſo ut quæ dicam, non à militibus imperatori dicta cenſeas, ſed à plebe Patribus, quæ, ſicut vos veſtra habeatis conſilia, ſic ſe ſua habituram dicat. Quis tandem ſuccenſeat milites nos eſſe, non ſervos veſtros? ad bellum, non in exilium, miſſos? ſi quis det ſignum, in aciem educat, ut viris ac Romanis dignum ſit, pugnaturos: ſi nihil armis opus ſit, ocium Romæ potius quam in caſtris acturos. hæc dicta ſint Patribus. Te, imperator, milites tui [a] *oramus, ut nobis pugnandi copiam facias. tum vincere cupimus, tum duce te vincere, tibi lauream inſignem deferre, tecum triumphantes urbem inire. tuum ſequentes currum Jovis Opt. Max. templum gratantes ovanteſque adire.* Orationem Tullii exceperunt preces multitudinis: & undique ut ſignum daret, ut capere arma juberet, clamabant. Dictator, quamquam rem bonam [b] exemplo haud probabili actam cernebat, tamen 14

factu-

GRONOVII.

a *Oramus, ut nobis copiam pugnandi facias.*] Elegantius duo ſcripti Pall. & Voſſ. in quibus particula *ut* ignoratur. Catullus: *Oramus, tibi forte ni moleſtum eſt, Demonſtret ubi ſint tua latebra.* Sic enim legendum priorem verſum cenſemus.

b *Exemplo haud probabili actam cenſebat.*] Thuan. & Voſſ *actam cernebat.* Pall. duo, Aldusque & Iuntas habent utrumque: *actam cernebat, cenſebat tamen.* Voſſ. alter *cenſeret actam cenſebat.* Tertius Pal. *haud probabili cerneret actam, cenſeretque ſe facturum.* Scribe: *actam cernebat, tamen facturum, quod milites vellent, ſe recepit.* Alia ab interpolatrice manu. Lib. 6. *Dictator ita ſi majorem dimicationem propoſitam domi quam foris cernebat.* Lib. 42. de Perſeo *quem per omnia clandeſtina graſſari ſcelera latrociniorum ac veneficiorum cernebant.* Talia ſunt Ciceronis ad Atticum: *quid vidtrot, quod exemplum.* Quæ contra Malaſpinam defendebamus ad Statium.

facturum quod milites vellent, se recepit: Tulliumque secreto, quænam hæc res sit, aut quo acta more, percunctatur. Tullius magnopere à dictatore petere, ne se oblitum disciplinæ militaris, ne sui, neve imperatoriæ majestatis, crederet: *Multitudini concitatæ, quæ ferme auctoribus similis esset, non subtraxisse se ducem: ne quis alius, qualem mota creare multitudo soleret, existeret. nam se quidem nihil non arbitrio imperatoris acturum. illi quoque tamen videndum magnopere esse, ut exercitum in potestate haberet. Differri non posse adeo concitatos animos. ipsos sibi locum ac tempus pugnandi sumpturos, si ab imperatore non detur.* Dum hæc loquuntur, jumenta forte pascentia extra vallum Gallo abigenti duo milites Romani ademerunt. In eos saxa conjecta à Gallis: deinde ab Romana statione clamor ortus, ac procursum utrimque est. Jamque haud procul justo prælio res erant, ni celeriter diremptum certamen per centuriones esset. Affirmata certe eo casu Tullii apud dictatorem fides est. nec recipiente jam dilationem re, in posterum diem edicitur, acie pugnaturos. Dictator tamen, ut qui magis animis quam viribus fretus ad certamen descenderet, omnia circumspicere atque agitare cœpit, ut arte aliqua terrorem hostibus incuteret. Solerti animo rem novam excogitat, qua deinde multi nostri atque externi imperatores, [1] nostra quoque quidam ætate usi sunt. [2] Mulis strata detrahi jubet: binisque tantum centunculis relictis, agasones, partim captivis, partim ægrorum armis ornatos imponit. His fere mille effectis,

VARIORUM.

1 *Nostra quoque quidam ætate usi sunt.*] Inter cæteros C. Marium nominat Frontinus lib. 2. qui contra Theutonas dimicaturus, jumentorum magnam partem instruxit, eaque agasones lixasque conscendere jussit, ut per id facies equitatus objiceretur. Idem eodem in loco C. Sulpicii etiam meminit. *Sigonius.*

2 *Mulis strata detrahi jubet, binisque tantum centunculis rel.*] Sic Frontinus lib. 2. de Mario: *Agasones lixasque armatos simul ire jussit, jumentorumque magnam partem instructorum cum centunculis, ut per hoc Equitatus species objiceretur.* Ex his locis *centunculus* videtur fuisse pannus quo equi insternebantur. Nam mulis & Sulpicius & Marius centunculos addiderunt, ut speciem equorum præberent. *Sigonius.*

3 Cen-

Digitized by Google

effectis, centum admiscet equites. & nocte super castra in montes evadere, ac silvis se occultare jubet: neque inde ante moveri, quam ab se acciperent signum. ipse ubi illuxit, in radicibus montium extendere aciem cœpit sedulo, ut adversus montes consisteret hostis. Instructo jam vani terroris apparatu, qui quidem terror plus pene veris viribus profuit; primo credere duces Gallorum non descensuros in æquum Romanos; deinde ubi degressos repente viderunt, & ipsi avidi certaminis in prælium ruunt: priusque pugna cœpit, quam signum ab ducibus daretur. Acrius invasere Galli dextrum cornu: neque sustineri potuissent, ni forte eo loco dictator fuisset, Sex. Tullium nomine increpans rogitansque: *Siccine pugnaturos milites spopondisset? Ubi illi clamores sint arma poscentium? ubi minæ injussu imperatoris prælium inituros? En ipsum imperatorem clara voce vocare ad prælium, & ire armatum ante prima signa. Ecquis sequeretur eorum, qui modo ducturi fuerint; in castris feroces, in acie pavidi?* Vera audiebant. itaque tantos pudor stimulos admovit, ut ruerent in hostium tela alienatis à memoria periculi animis. Hic primo impetus prope vecors turbavit hostes: eques deinde emissus turbatos avertit. Ipse dictator, postquam labantem una parte vidit aciem, signa in lævum cornu confert, quo turbam hostium congregari cernebat; & iis, qui in monte erant, signum quod convenerat, dedit. Ubi inde quoque novus clamor ortus, & tendere obliquo monte ad castra Gallorum visi sunt; tum metu, ne excluderentur, omissa pugna est, cursuque effuso ad castra ferebantur. ubi quum occurrisset eis M. Valerius, magister equitum (qui profligato dextro cornu obequitabat hostium munimentis) ad montes silvasque vertunt fugam: plurimique ibi à fallaci equitum specie, agasonibusque excepti sunt: & eorum, quos pavor pertulerat in silvas, atrox cædes post sedatum prælium fuit. Nec alius post M. Furium, quam C. Sulpicius, justiorem de Gallis egit triumphum. auri quoque ex

Digitized by Google

les. pedestre scutum capit, Hispano cingitur gladio, ad propiorem habili pugnam. Armatum adornatumque adversus Gallum stolide lætum, [1] & (quoniam id quoque memoria dignum antiquis visum est) linguam etiam ab irrisu exerentem, producunt. [b] Recipiunt inde se ad stationem, & duo in medio armati, spectaculi magis more, quam lege belli destituuntur; nequaquam visu ac specie æstimantibus pares. Corpus alteri magnitudine eximium, versicolori veste, pictisque & auro cælatis refulgens armis: media in altero militaris statura, modicaque in armis habilibus magis quam decoris species. non cantus, non exultatio, armorumque agitatio vana, sed pectus animorum iræque tacitæ plenum, omnem ferociam in discrimen ipsum certaminis distulerat. Ubi constitere inter duas acies, tot circa mortalium animis spe metuque pendentibus; Gallus, velut moles superne imminens, projecto læva scuto in advenientis arma hostis, vanum cæsim cum ingenti sonitu ensem dejecit. Romanus, mucrone surrecto, [2] quum scutum scuto imum perculisset, totoque corpore interior periculo vulneris factus, insinuasset se inter corpus armaque, uno alteroque subinde ictu ventrem atque inguina hausit, & in

do: *sive impressionis faciendæ sive residentiæ opportunitas occurreret*: dein, *fortuna quadam opus expendebat*. Debuit autem: *utrum ultro aggrediendi an belli trahendi tempus foret*: tum, *fortuna rem decrevit*. Per mortem Constantii nimirum, quæ prohibuit, ne cognata arma miscerent. Sic ipse Iulianus in epistola quadam, εἰ ᾖ μάχη κριθείη, τῇ τύχῃ ἅπαντα καὶ τοῖς θεοῖς ἐπιτρέψαι. Libanius declamat. sub persona Vlyssis: εἰ τὸ πρᾶγμα εἰς πόλεμον προβαίη, Ἐ τοῖς ὅπλοις τὴν κρίσιν ἐπιτρέψαιμεν.

b *Recipiunt inde se ad stationem cæteri.*] Nec Thuan. nec duo vel Vossiani vel meliores Pall. nec vett. ed. ullatò *cæteri* agnoscunt ab Sigonio insertum, idque nos ab scholiaste mutuatos esse, qui addiderunt, librarios non dubitamus.

VARIORUM.

1 *Et quoniam id quoque memoria dignum, &c. linguam etiam ab, &c*] Inter antiquos fuit etiam Q. Claudius Quadrigarius, qui in primo annalium teste Gellio, hanc pugnam describens, ita ait: *Deinde Gallus irridere cepit, atque linguam exertare*. Sigonius.

2 *Cum scuto scutum imum perculisset, totoque corp.*] Ait, Manlium, cum scuto scutum imum Galli percussisset, toto corpore, ne à Gallo vulneraretur, Gallum ipsum subiisse, & proxime ad eum accessisse, ita ut se inter corpus Galli & scutum ejus implicaret. *Idem.*

3 *Inter*

in ſpacium ingens ruentem porrexit hoſtem, jacentis inde corpus, ab omni alia vexatione intactum, uno torque ſpoliavit: quem reſpersum cruore, collo circumdedit ſuo. Defixerat pavor cum admiratione Gallos. Romani alacres ab ſtatione obviam militi ſuo progreſſi, laudantes gratulanteſque ad dictatorem perducunt.[3] Inter carminum prope modum incondita quædam militariter joculantes, [4] Torquati cognomen auditum; celebratum deinde [a] poſteris etiam, familiæque honori fuit. Dictator coronam auream addidit donum, miriſque pro concione eam pugnam laudibus tulit. Et, Hercle, tanti ea ad univerſi belli eventum momenti dimicatio fuit, ut Gallorum exercitus proxima nocte, relictis trepide caſtris, in Tiburtem agrum, atque inde ſocietate belli facta, commeatuque benigno ab Tiburtibus adjutus, mox in Campaniam tranſierit. Ea fuit cauſſa cur proximo anno C. Pœtelius Balbus conſul, quum collegæ ejus M. Fabio Ambuſto Hernici provincia eveniſſet, adverſus Tiburtes juſſu populi exercitum duceret. ad quorum auxilium quum Galli ex Campania rediſſent, fœdæ populationes in Lavicano, Tuſculanoque, & Albano agro, haud dubie Tiburtibus ducibus, ſunt factæ. Et quum adverſus Tiburtem hoſtem duce conſule contenta reſpublica eſſet, Gallicus tumultus dictatorem creari coëgit. creatus Q. Servilius Ahala, T. Quintium magiſtrum equitum dixit: & ex auctoritate Patrum, ſi proſpere id bellum eveniſſet, ludos magnos vovit. Dictator ad continendos proprio bello Tiburtes, conſulari exercitu juſſo manere, omnes juniores nullo detrectante militiam, ſacramento adegit. Pugnatum haud procul porta Collina eſt totius viribus urbis, in conſpectu parentum conju-

11

3 *Inter carminum propemodum.*] Ego hæc corruptiſſima arbitror. Senſus & Latinitas ſatis placerent, ſi legeretur: *Inter carminum licentiam inconditoſque ac militares joco*s. Tan. Faber. #

4 *Torquati cognomen auditum.*] Vide Plin. lib. 33. cap. 1. & Alexandr. ab Alex. lib. 1. cap. 9. Florum lib. 1. cap. 13. Gell. lib. 9. cap. 23. *Godelev.*

GRONOVII.

a *Poſteris etiam familiæque.*] Sigonius:

Editum explicat Gronov. ſupra ad VI. 42.

Digitized by Google

conjugumque ac liberorum. quæ magna, etiam absentibus, hortamenta animi, tum subjecta oculis, simul verecundia misericordiaque militem accendebant. Magna utrimque edita cæde, avertitur tandem acies Gallorum. [b] fuga Tibur, sicut arcem belli Gallici, petunt: palati à consule Pœtelio haud procul Tibure excepti, egressis ad opem ferendam Tiburtibus, simul cum his intra portas compelluntur. Egregie quum ab dictatore, tum ab consule res gesta est. Et consul alter Fabius præliis primum parvis, postremo una insigni pugna quum hostes totis adorti copiis essent, Hernicos devicit. Dictator consulibus in senatu & apud populum magnifice collaudatis, & suarum quoque rerum illis remisso honore, dictatura se abdicavit. Pœtelius de Gallis Tiburtibusque geminum triumphum egit. Fabio satis visum, ut ovans urbem iniret. Irridere Pœtelii triumphum Tiburtes: *Ubi enim eum secum acie conflixisse? spectatores paucos fugæ trepidationisque Gallorum, extra portas egressos, postquam in se quoque fieri impetum viderint, & sine discrimine obvios cædi, recepisse se intra urbem. Eam rem triumpho dignam visam Romanis? ne nimis mirum magnumque censerent, tumultum exciere in hostium portis. majorem ipsos trepidationem ante mœnia sua*
12 *visuros.* Itaque insequenti anno M. Popillio Lænate, Cn. Manlio consulibus primo silentio noctis ab Tibure agmine infesto profecti ad urbem Romam venerunt. terrorem repente ex somno excitatis subita res & nocturnus pavor præbuit: ad hæc multorum insciti, qui, aut unde, hostes advenissent. Conclamatum tamen celeriter ad arma est, & portæ stationibus murique præsidiis firmati.

nius: *posteris & familiæ.* Ego in duobus Voss. duobusque Pall. video: *posteris etiam familiæ honori fuit.*

b *Fugati Tibur, sicut arcem belli Gallici petunt.*] Nec Sigonius sic conjicere, nec ferre debuerunt editores, cum in omnibus Mss. & vett. ed. esset: *Fuga Tibur.* Hoc ipso libro: *certamine victi fuga effusa Satrici mœnia petunt.* Virgilius 12. Æneid. *diversa fuga petit æquora Turnus.* Tacitus lib. 5 histor. *pulsique Germani Rhenum fuga petebant.* Iustinus lib. 16, 4. *sexaginta senatores comprehensos (nam cæteri fuga dilapsi erant) in vincula compingit.* Sic enim Mss. ubi fecerunt, *in fugam.*

VARIO-

Digitized by Google

firmati. & ubi prima lux mediocrem multitudinem ante mœnia, neque alium quam Tiburtem hostem ostendit, duabus portis egressi consules, utrimque aciem subeuntium jam muros aggrediuntur. Apparuitque occasione magis, quam virtute fretos venisse. adeo vix primum impetum Romanorum sustinuere. Quin etiam bono fuisse Romanis adventum eorum constabat, orientemque jam seditionem inter Patres & plebem, metu tam propinqui belli compressam. [1] Alius adventus hostium fuit proximo bello, agris quam urbi terribilior. Populabundi Tarquinienses, fines Romanos, maxime qua ex parte Etruriam adjacent, peragravere: rebusque nequicquam repetitis, novi consules, C. Fabius, & C. Plautius jussu populi bellum indixere; Fabioque ea provincia, Plautio Hernici evenere. Gallici quoque belli fama increbrescebat. sed inter multos terrores solatio fuit pax Latinis petentibus data, & magna vis militum ab iis, [2] fœdere vetusto, quod multis intermiserant annis, accepta. quo præsidio, quum fulta res Romana esset, levius fuit, quod [3] Gallos mox Præneste venisse, atque inde circa Pedum consedisse, auditum est. Dictatorem dici C. Sulpicium placuit. consul ad id accitus C. Plautius dixit. magister equitum dictatori additus M. Valerius. Hi robora militum, ex duobus consularibus exercitibus electa, adversus Gallos duxerunt. Lentius id aliquanto bellum, quam parti utrique placebat, fuit. quum primo Galli tantum avidi certaminis fuissent, deinde Romanus miles ruendo in arma ac dimicationem, aliquantum Gallicam ferociam vinceret; dictatori neutiquam

VARIORUM.

1 *Alius adventus hostium fuit proximo bello.*] Legendum, *anno*. Id patet ex mutatis consulibus. Istud *bello* natum e su superiori. Deinde quid esset x ver *belli* & mox *proximo bello*. *propinqui* . . .

2 *Fœdere vetusto*] Quod ictum cum Latinis erat victis ad lacum Regillum. Livius lib. 2. *Sigonius*.

3 *Gallos mox Præneste venisse, &c. Dictatorem.*] Hic est quartus Gallorum in Romanos impetus C. Sulpicio Dictatore repressus: de quo vide Appian. in Celtica. *Sigonius*.

facturum quòd milites vellent, se recepit: Tulliumque secreto, quænam hæc res sit, aut quo acta more, percunctatur. Tullius magnopere à dictatore petere, ne se oblitum disciplinæ militaris, ne sui, neve imperatoriæ majestatis, crederet: *Multitudini concitatæ, quæ ferme auctoribus similis esset, non subtraxisse se ducem: ne quis alius, qualem mota creare multitudo soleret, existeret. nam se quidem nihil non arbitrio imperatoris acturum. illi quoque tamen videndum magnopere esse, ut exercitum in potestate haberet. Differri non posse adeo concitatos animos. ipsos sibi locum ac tempus pugnandi sumpturos, si ab imperatore non detur.* Dum hæc loquuntur, jumenta forte pascentia extra vallum Gallo abigenti duo milites Romani ademerunt. In eos saxa conjecta à Gallis: deinde ab Romana statione clamor ortus, ac procursum utrimque est. Jamque haud procul justo prælio res erant, ni celeriter diremptum certamen per centuriones esset. Affirmata certe eo casu Tullii apud dictatorem fides est. nec recipiente jam dilationem re, in posterum diem edicitur, acie pugnaturos. Dictator tamen, ut qui magis animis quam viribus fretus ad certamen descenderet, omnia circumspicere atque agitare cœpit, ut arte aliqua terrorem hostibus incuteret. Solerti animo rem novam excogitat, qua deinde multi nostri atque externi imperatores, [1] nostra quoque quidam ætate usi sunt. [2] Mulis strata detrahi jubet: binisque tantum centunculis relictis, agasones, partim captivis, partim ægrorum armis ornatos imponit. His fere mille effectis,

VARIORUM.

1 *Nostra quoque quidam ætate usi sunt.*] Inter cæteros C. Marium nominat Frontinus lib. 2. qui contra Theutonas dimicaturus, jumentorum magnam partem instruxit, eaque agasones lixasque conscendere jussit, ut per id facies equitatus objiceretur. Idem eodem in loco C. Sulpicii etiam meminit. *Sigonius.*

2 *Mulis strata detrahi jubet, binisque tantum centunculis rel.*] Sic Frontinus lib. 2. de Mario: *Agasones lixasque armatos simul ire jussit, jumentorumque magnam partem instructorum cum centunculis, ut per hoc Equitatus species objiceretur.* Ex his locis *centunculus* videtur fuisse pannus quo equi insternebantur. Nam mulis & Sulpicius & Marius centunculos addiderunt, ut speciem equorum præberent. *Sigonius.*

3 Cum

effectis, centum admiscet equites. & nocte super castra in montes evadere, ac silvis se occultare jubet: neque inde ante moveri, quam ab se acciperent signum. ipse ubi illuxit, in radicibus montium extendere aciem cœpit sedulo, ut adversus montes consisteret hostis. Instructo jam vani terroris apparatu, qui quidem terror plus pene veris viribus profuit; primo credere duces Gallorum non descensuros in æquum Romanos; deinde ubi degressos repente viderunt, & ipsi avidi certaminis in prælium ruunt: priusque pugna cœpit, quam signum ab ducibus daretur. Acrius invasere Galli dextrum cornu: neque sustineri potuissent, ni forte eo loco dictator fuisset, Sex. Tullium nomine increpans rogitansque: *Siccine pugnaturos milites spopondisset? Ubi illi clamores sint arma poscentium? ubi minæ injussu imperatoris prælium inituros? En ipsum imperatorem clara voce vocare ad prælium, & ire armatum ante prima signa. Ecquis sequeretur eorum, qui modo ducturi fuerint; in castris feroces, in acie pavidi?* Vera audiebant. itaque tantos pudor stimulos admovit, ut ruerent in hostium tela alienatis à memoria periculi animis. Hic primo impetus prope vecors turbavit hostes: eques deinde emissus turbatos avertit. Ipse dictator, postquam labantem una parte vidit aciem, signa in lævum cornu confert, quo turbam hostium congregari cernebat; & iis, qui in monte erant, signum quod convenerat, dedit. Ubi inde quoque novus clamor ortus, & tendere obliquo monte ad castra Gallorum visi sunt; tum metu, ne excluderentur, omissa pugna est, cursuque effuso ad castra ferebantur. ubi quum occurrisset eis M. Valerius, magister equitum (qui profligato dextro cornu obequitabat hostium munimentis) ad montes silvasque vertunt fugam: plurimique ibi à fallaci equitum specie, agasonibusque excepti sunt: & eorum, quos pavor pertulerat in silvas, atrox cædes post sedatum prælium fuit. Nec alius post M. Furium, quam C. Sulpicius, justiorem de Gallis egit triumphum. auri quoque ex

Gallicis ſpoliis ſatis magnum pondus ſaxo quadrato ſeptum in Capitolio ſacravit. Eodem anno & à Coss. vario eventu bellatum. nam Hernici à C. Plautio devicti ſubactique ſunt. Fabius collega ejus incaute atque inconſulte adverſus Tarquinienſes pugnavit. nec in acie tantum ibi cladis acceptum, quam quod trecentos ſeptem milites Romanos captos Tarquinienſes immolarunt; qua fœditate ſupplicii aliquanto ignominia populi Romani inſignitior fuit. Acceſſit ad eam cladem & vaſtatio Romani agri, quam Privernates, Veliterni deinde, incurſione repentina fecerunt. Eodem anno duæ tribus, Pomptina & Publicia additæ. Ludi votivi, quos M. Furius dictator voverat, facti: & de ambitu ab C. Pœtelio, tribuno plebis, auctoribus Patribus, tum primum ad populum latum eſt. eaque rogatione novorum maxime hominum ambitionem, qui nundinas & [3] con-
16 ciliabula obire ſoliti erant, compreſſam credebant. Haud æque Patribus læta inſequenti anno C. Marcio, Cn. Manlio conſulibus, de unciario fœnore à M. Duilio, L. Mænio tribunis plebis rogatio eſt perlata: & plebs aliquanto eam cupidius ſcivit, accepitque. Ad bella nova, priore anno deſtinata, Faliſci quoque hoſtes exorti, duplici crimine: quod & cum Tarquinienſibus juventus eorum militaverat: & eos, qui Falerios perfugerant, quum male pugnatum eſt, repetentibus fecialibus Romanis non reddiderant. Ea provincia Cn. Manlio obvenit, Marcius exercitum in agrum Privernatem, integrum pace longinqua, induxit: militemque præda implevit. Ad copiam rerum addidit munificentiam, quod nihil in publicum ſecernendo, augenti rem privatam militi favit. Privernates, quum ante mœnia ſua caſtris permunitis conſediſſent; vocatis ad concionem militibus, *Caſtra nunc*, inquit, *vobis hoſtium, urbemque prædæ do; ſi mihi pollicemini vos fortiter in acie operam navaturos, nec prædæ*

3 *Conciliabula obire ſoliti erant.*] *Conciliabula* loca erant, in quibus jus dicebatur, & in concilium conveniretur Vide Turneb. lib. 1. Adverſ. cap. 11. *Godel.*

4 *Sub*

de magis, quam pugnæ paratos esse. Signum poscunt ingenti clamore: celsique & spe haud dubia feroces in prælium vadunt. Ibi ante signa Sex. Tullius, de quo ante dictum est, exclamat: Aspice imperator, inquit, quemadmodum exercitus tuus tibi promissa præstet: piloque posito, stricto gladio in hostem impetum facit. Sequuntur Tullium antesignani omnes: primoque impetu avertere hostem: fusum inde ad oppidum persecuti, quum jam scalas mœnibus admoverent, in deditionem urbem acceperunt. triumphus de Privernatibus actus. Ab altero consule nihil memorabile gestum: nisi quod legem, novo exemplo, ad Sutrium in castris tributim de vicesima eorum, qui manumitterentur, tulit. Patres, quia ea lege haud parvum vectigal inopi ærario additum esset, auctores fuerunt. Cæterum tribuni plebis, non tam lege quam exemplo moti, ne quis postea populum sevocaret, capite sanxerunt. nihil enim non per milites juratos in consulis verba, quamvis pernicioſum populo, si id liceret, ferri posse. Eodem anno C. Licinius Stolo, à M. Popillio Lænate [4] sua lege decem millibus æris est damnatus, quod mille jugerum agri cum filio possideret, emancipandoque filium fraudem legi fecisset. Novi 17
consules inde, M. Fabius Ambustus secundum, & M. Popillius Lænas iterum, duo bella habuere. Facile alterum cum Tiburtibus quod Lænas gessit: qui hoste in urbem compulso, agros vastavit. Falisci Tarquiniensesque alterum consulem prima pugna fuderunt. [5] inde terror

4 *Sua lege punitus est.*] Vt doceret alios, nil aliud præcipi debere, nisi quod prius quisque sibi imperavit. Tum enim salva est resp. si legislatores suas quoque leges sanctissimè custodiant, & sibi ipsis custodiendi necessitatem imponant. Vide Iustin. lib. 3. *Godelev.*

4 *Sua lege damnatus.*] Inviſos esse justitiæ divinæ curioſos istos, quibus vetera nondum satis plenè perfecta putantur; eaque propter novis adhuc legibus suis coronant; testatur ingens exemplorum cumulus. Vide Diodorum Siculum lib. 13. cap. 33. de Diocle Syracusanorum legislatore, & Ælian. lib. 6. Var. histor. cap. 10. Valer. Max. lib. 8. cap. 6. titulo: *Qui quæ in alii vindicarunt, ipsi commiserunt.* Gruter.

5 *Inde terror maximus, quod sacerdotes eorum facib. ardentibus, &c.*] Frontinus lib. 2. c. 4. iisdem ferè utitur verbis. De his etiam Florus lib. 1. cap. 12.

Digitized by Google

terror maximus fuit, quod sacerdotes eorum [6] facibus ardentibus anguibusque prælatis incessu furiali militem Romanum insueta turbaverunt specie: & tunc quidem velut limphati & attoniti munimentis suis trepido agmine inciderunt: deinde ubi consules legatique ac tribuni, puerorum ritu vana miracula paventes irridebant increpabantque; vertit animos repente pudor: & in ea ipsa, quæ fugerant, velut cæci ruebant. Discusso itaque vano apparatu hostium, quum in ipsos armatos se intulissent, averterunt totam aciem: castrisque etiam eo die potiti, præda ingenti parta victores reverterunt; militaribus jocis, quum apparatum hostium, tum suum increpantes pavorem. Concitatur deinde omne nomen Etruscum, & Tarquiniensibus Faliscisque ducibus ad Salinas perveniunt. Adversus eum terrorem dictator C. Marcius Rutilus primus de plebe dictus, magistrum equitum, item de plebe C. Plautium dixit. Id vero Patribus indignum videri, etiam dictaturam jam in promiscuo esse: omnique ope impediebant, ne quid dictatori ad id bellum decerneretur, parareturve. eo promptius cuncta, ferente dictatore, populus jussit. Profectus ab urbe, utraque parte Tiberis, ratibus exercitu, quocumque fama hostium ducebat, trajecto; multos populatores agrorum vagos palantes oppressit. Castra quoque, necopinato aggressus, cepit. & octo millibus hostium captis, cæteris aut cæsis, aut ex agro Romano fugatis, sine auctoritate Patrum, populi jussu, triumphavit. Quia nec per dictatorem plebeium, nec per consulem, comitia consularia haberi volebant, & alter consul Fabius bello retinebatur; res ad interregnum redit. Interreges deinceps Q. Servilius Ahala, M. Fabius, Cn. Manlius, C. Fa-

6 *Facib. ardentibus, anguibusq; prælatis.*] Haud putandum veros fuisse angues, sed vittas colore anguineo, quæ vento agitatæ, vivere visæ, ita sanè interpretatur Florus lib. 1. cap. 12. qui simile quid Fidenatibus adscribit. Accommodandus & huic opinioni locus Frontini lib. 2. Stratagem. cap. 4. exemplo 18. Nimirum hi milites hostibus persuadere volebant, se veras esse Cocyti furias, pœnam sumpturas de eorum sceleribus. *Gruter.*

Gr

C. Fabius, C. Sulpicius, L. Æmilius, Q. Servilius, M. Fabius Ambuſtus. In ſecundo interregno orta contentio eſt, quod duo patricii conſules creabantur: intercedentibuſque tribunis, interrex Fabius ajebat in duodecim tabulis legem eſſe, ut quodcumque poſtremum populus juſſiſſet, id jus ratumque eſſet, juſſum populi & ſuffragia eſſe. Quumque intercedendo tribuni nihil aliud, quam ut differrent comitia, valuiſſent; duo patricii conſules [a] creati ſunt, C. Sulpicius Pæticus tertium, M. Valerius Publicola: eodemque die magiſtratum inierunt. Quadringenteſimo anno, quam urbs Romana condita erat, quinto triceſimo [b] quam à Gallis reciperata, ablato poſt undecimum annum à plebe conſulatu, patricii conſules ambo ex interregno magiſtratum iniere, C. Sulpicius Pæticus tertium, M. Valerius Publicola. Empulum eo anno ex Tiburtibus haud memorando certamine captum; ſive duorum conſulum auſpicio bellum ibi geſtum eſt, ut ſcripſere quidam; ſeu per idem tempus Tarquinienſium quoque ſunt vaſtati agri ab Sulpicio conſule, quo Valerius adverſus Tiburtes legiones duxit. Domi majus certamen conſulibus cum plebe ac tribunis erat. Fidei jam ſuæ, non ſolum virtutis, ducebant eſſe, ut accepiſſent duo patricii conſulatum, ita ambobus patriciis mandare. quin aut toto cedendum eſſe, ſi plebeius jam magiſtratus conſulatus fiat, aut poſſidendum totum, quam poſſeſſionem integram à Patribus accepiſſent. Plebs contra fremit: *Quid ſe vivere, quid in parte civium cenſeri: ſi quod duorum hominum virtute, L. Sextii, ac C. Licinii, partum ſit, id obtinere univerſi non poſſint? Vel reges, vel* 18

GRONOVII.

a *Creati ſunt C. Sulpicius Paticus.*] Videtur ab Livio fuiſſe rotundius: *duo patricii conſules creati, C. Sulpicius Paticus, M. Valerius Poplicola, eodem die magiſtratum inierunt.*

b *Quam à Gallis recepta.*] Membr. Thuan. *reciperata.* Cujus in vicem ni ſatis conſtaret illud eſſe ſubjectum, deprehendi poſſet ex lib. 30, 21. *ſibi quidem, dicere, nihil eſſe in præſentia pulchrius, quam victorem, reciperatum tanto poſt intervallo patrium inviſere regnum.* Ita omnimodo mſſ. Vulgo interpoſitum eſt etiam τὸ *receptum.* Voſſ. & Chiſſ. *reciperet.*

Digitized by Google

vel decemviros, vel si quod tristius sit imperii nomen patiendum esse potius, quam ambos patricios consules videant: nec invicem pareatur atque imperetur, sed pars altera in aeterno imperio locata plebem nusquam alio natam quam ad serviendum putet. Non desunt tribuni auctores turbarum: sed inter concitatos per se omnes, vix duces eminent. Aliquoties frustra in campum descensum quum esset, multique per seditiones acti comitiales dies; postremo victæ perseverantia consulum plebis, eo dolor erupit, ut tribunos actum esse de libertate vociferantes, relinquendumque non campum jam solum, sed etiam urbem captam atque oppressam regno patriciorum, mœsta plebs sequeretur. Consules relicti à parte populi, per infrequentiam comitia nihilo segnius perficiunt. creati consules ambo patricii, M. Fabius Ambustus tertium, T. Quintius. In quibusdam annalibus pro T. Quintio, M. Popillium
19 consulem invenio. Duo bella eo anno prospere gesta: cum Tiburtibusque ad deditionem pugnatum. Sassula ex his urbs capta. cæteraque oppida eandem fortunam habuissent, ni universa gens positis armis in fidem consulis venisset. Triumphatum de Tiburtibus: alioquin mitis victoria fuit. In Tarquinienses acerbe sævitum; multis mortalibus in acie cæsis. ex ingenti captivorum numero, trecenti quinquaginta octo [c] delecti nobilissimus quisque, qui Romam mitterentur: vulgus aliud trucidatum. Nec populus in eos, qui missi Romam erant, mitior fuit. medio in foro omnes virgis cæsi ac securi percussi. id pro immolatis in foro Tarquiniensium Romanis pœnæ hostibus redditum. Res bello bene gestæ,

ut

c *Delecti nobilissimus quisque, qui Romam mitteretur.*] Repone cum mss. *mitterentur.* Nec aliter velim cap. 6. *conjectu terra, quam pro se quisque gerent:* tum cap. 32. *Hoc spectaculo accensi dextra lavaque ante se quisque memorandum pralium cient.* Vt hoc libro: *virtute sua quemque fretos:* &, *pro se quisque obviam effusi laudant.* Et alibi: *pro se quisque vocare jubebant: pro se quisque conforebant.* Lib. 9, 6. ex melioribus Mss. legimus: *senatus populusque obviam egressi justis omnibus hospitalibus privatisque & publicis funguntur officiis.* non *egressus* & *fungitur*, ut vulgo. Eodem libro cap. 36. iterum scripti: *eam intrare haud fere quisquam præter ducem ipsum audebant.* Vulgo, *audebat.*

VARI

Digitized by Google

ut Samnites quoque amicitiam peterent, effecerunt. Legatis eorum comiter ab senatu responsum: fœdere in societatem accepti. Non eadem domi quæ militiæ fortuna erat plebi Romanæ. nam etsi unciario fœnore facto levata usura erat, sorte ipsa obruebantur inopes, [1] nexumque inibant. eo nec patricios ambo consules, nec comitiorum curam, publicave studia præ privatis incommodis plebs ad animum admittebat. Consulatus uterque apud patricios manet. Consules creati C. Sulpicius Præticus quartum, M. Valerius Publicola iterum. In bellum Etruscum intentam civitatem, quia Cæritem populum misericordia consanguinitatis Tarquinienſibus adjunctum fama ferebat, legati Latini ad Volscos convertere, nunciantes, exercitum conscriptum armatumque jam suis finibus imminere. deinde populabundos in agrum Romanum venturos esse. Censuit igitur senatus, neutram negligendam rem esse: utroque legiones scribi, consulesque sortiri provincias jussit. Inclinavit deinde pars major curæ in Etruscum bellum; postquam literis Sulpicii consulis, cui Tarquinii provincia evenerat, cognitum est, depopulatum agrum circa Romanas Salinas, prædæque partem in Cæritum fines avectam: & haud dubie juventutem ejus populi inter prædatores fuisse. Itaque Valerium consulem, Volscis oppositum, castraque ad finem Tusculanum habentem, revocatum inde senatus dictatorem dicere jussit. [2] T. Manlium Lucii filium dixit. Is, quum sibi magistrum equi-

VARIORUM.

1 *Nexumque inibant.*] Id est, operas in servitute pro pecunia quam debebant, præbebant, auctore Varrone. *Sigonius.*

2 *T. Manlium Lucii filium.*] Mirum cur non addiderit *Torquatum.* Deinde aut exemplum est, posse fieri dictatorem eum qui antea non fuerit Cos. ut de *L.* Manlio parente ante posuit: nisi quis eum patrem tribunum mil. cons. potestate fuisse existimet, anno 387, quod equidem conjicio; aut anno 398. pro *Cn. Manlio* legendum esse *T. Manlio.* Id quoque mirum, quæ causa cogerit dictatorem creari, cum tam eximium Consulum par in Magistratu esset; quorum alter etiam dictator fuit bello Gallico, unde eximiam peperterat gloriam. Alter præter genetis nobilitatem Cos. etiam eo anno fuit, quando à plebeiorum manu consulatus rursus ereptus videbatur. *Glareanus.*

3 Ea-

equitum A. Cornelium Coſſum dixiſſet, conſulari exer-
citu contentus, ex auctoritate Patrum ac populi juſſu,
Cæritibus bellum indixit. Tum primum Cærites, tan-
quam in verbis hoſtium vis major ad bellum ſignifican-
dum, quam in ſuis factis, qui per populationem Roma-
nos laceſſierant, eſſet, verus belli terror invaſit: & quam
non ſuarum virium ea dimicatio eſſet, cernebant. Pœ-
nitebatque populationis, & Tarquinienſes execraban-
tur defectionis auctores. nec arma, aut bellum quiſquam
apparare, ſed pro ſe quiſque legatos mitti jubebat ad
petendam erroris veniam. Legati ſenatum quum adiſ-
ſent; à ſenatu rejecti ad populum, Deos rogaverunt,
quorum ſacra bello Gallico accepta rite procuraſſent,
ut Romanos florentes ea ſui miſericordia caperet, quæ
ſe rebus adfectis quondam populi Romani cepiſſet, con-
verſique ad delubra Veſtæ, hoſpitium Flaminum Veſta-
liumque ab ſe caſte ac religioſe cultum invocabant.[3] *Ea-
ne meritos crederet quiſquam, hoſtes repente ſine cauſſa factos?
aut ſi quid hoſtiliter feciſſent, conſilio id magis, quam furore
lapſos feciſſe, ut ſua vetera beneficia, locata præſertim apud tam
gratos, novis corrumperent maleficiis, florentemque populum
Romanum ac feliciſſimum bello ſibi deſumerent hoſtem, cujus
afflicti amicitiam cepiſſent? ne appellarent conſilium, quæ vis ac
neceſſitas appellanda eſſet. Tranſeuntes agmine infeſto per agrum
ſuum Tarquinienſes, quum præter viam nihil petiſſent, traxiſſe
quoſdam agreſtium populationis ejus, quæ ſibi crimini detur, co-
mites. Eos, ſeu dedi placeat, dedere ſe paratos eſſe: ſeu ſupplicia
affici, daturos pœnas. Cære, ſacrarium populi Romani, diverſo-
rium ſacerdotum ac receptaculum Romanorum ſacrorum, inta-
ctum inviolatumque crimine belli, hoſpitio Veſtalium cultiſque
diis darent.* Movit populum non tam cauſſa præſens,
quam vetus meritum, ut maleficii quam beneficii potius
imme-

3 *Eane meritos crederet quiſquam hoſtes, &c.*] Senſus eſt: Credibilene eſſet, eos qui tam magna beneficia populo Romano dediſſent, hoſtes ejus repentè ſine cauſſa factos? Inde transfertur culpa aut in temeritatem eorum, qui feciſſent, aut in neceſſitatem. *Sigonius.*

4 *Quin-*

immemores essent. Itaque pax populo Cæriti data, indu-
ciasque in centum annos factas, in senatusconsultum
referri placuit. In Falisços eodem noxios crimine vis
belli conversa est: sed hostes nusquam inventi. Quum
populatione peragrati fines essent, ab oppugnatione ur-
bium temperatum: legionibusque Romam reductis, re-
liquum anni muris turribusque reficiendis consumptum,
& ædes Apollinis dedicata est. Extremo anno comitia
consularia certamen patrum ac plebis diremit; tribunis
negantibus passuros comitia haberi, ni secundum Lici-
niam legem haberentur; dictatore obstinato tollere po-
tius totum è republ. consulatum, quam promiscuum
Patribus ac plebi facere. Prolatandis igitur comitiis,
quum dictator magistratu abisset, res ad interregnum
rediit. Infestam inde Patribus plebem interreges quum
accepissent, ad undecimum interregem seditionibus
certatum est. Legis Liciniæ patrocinium tribuni jacta-
bant. Propior dolor plebi fœnoris ingravescentis erat:
curæque privatæ in certaminibus publicis erumpebant.
Quorum tædio Patres L. Cornelium Scipionem inter-
regem, concordiæ caussa observare legem Liciniam, co-
mitiis consularibus jussêre. P. Valerio Publicolæ datus
è plebe collega C. Marcius Rutilus. Inclinatis semel
in concordiam animis, novi consules fœnebrem quoque
rem quæ distinere unanimos videbatur, levare aggressi;
solutionem alieni æris in publicam curam verterunt:
quinqueviris creatis, quos mensarios ab dispensatio-
ne pecuniæ appellarunt. Meriti æquitate curaque sunt,
ut per omnium annalium monumenta celebres nomi-
nibus essent. Fuêre autem C. Duilius, P. Decius Mus,
M. Papirius, Q. Publilius, & Tib. Æmilius, qui rem
diffi-

4 *Quinqueviris, quos mensarios vocant.*] Fuere qui existimarunt *argentarios* eosdem fuisse his mensariis; sed plurimum inter eos interfuisse ostendit Sigonius lib. 2. cap. 11. de jure civium Rom. *Mensarii* siquidem hi publicam rationem conficiebant; *argentarii* privatam; illi rei nummariæ publicæ curatores; hi negotiationis privatæ erant. *Godefroy.*

GRO-

difficilimam tractatu, & plerumque parti utrique, semper certe alteri, gravem, quum alia moderatione, tum impendio magis publico, quam jactura sustinuerunt. [a] tarda enim nomina, & impeditiora inertia debitorum quam facultatibus; aut ærarium mensis cum ære in foro positis, dissolvit, ut populo prius caveretur: aut æstimatio æquis rerum pretiis liberavit: ut non modo sine injuria, sed etiam sine querimoniis partis utriusque exhausta vis ingens æris alieni sit. Terror inde vanus belli Etrusci, quum conjurasse duodecim populos fama esset, dictatorem dici coëgit. dictus in castris (eo enim ad consules missum senatusconsultum est) C. Julius, cui magister equitum adjectus L. Æmilius. Cæterum foris tranquilla omnia fuere. Tentatum domi per dictatorem, ut ambo patricii consules crearentur, rem ad interregnum perduxit. duo interreges C. Sulpicius, & Fabius, interpositi obtinuêre, quod dictator frustra tetenderat, mitiore jam plebe ob recens meritum levati æris alieni, ut ambo patricii consules crearentur. creati ipse C. Sulpicius Præticus, qui prior interregno abiit, & T. Quintius Pennus. quidam Cæsonem, alii Cajum nomen Quintio adjiciunt. Ad bellum ambo profecti, Faliscum Quintius, Sulpicius Tarquiniense, nusquam acie congresso hoste, cum agris magis quam cum hominibus urendo populandoque gesserunt bella: cujus lentæ velut tabis senio victa utriusque pertinacia populi est, ut primum à consulibus, dein permissu eorum ab senatu inducias peterent. in quadraginta annos impetraverunt. Ita posita duorum bellorum quæ imminebant cura, dum aliqua ab armis quies esset; quia solutio æris alieni multarum rerum

GRONOVII.

a *Tarda enim nomina & impeditiora.*] Duo Mss. Pall. *Tarda enim nomi-nium.* Quod non temere ausim damnare. Infra: *quoties in extrema periculorum ventum.* Curtius lib. 5, 9: *quæ abat Persas adducere, Bactra & intacta regionis opulenta, simulque quæ manentibus instarent pericula, ostentans.* Ita Mss. & ex illis Modius, ubi retulere corruptum, *opulentiam.* Iustinus 41. *Ut non immensa tantum ac profunda camporum, verum etiam præcipita collium montiumque arduæ occupaverint.*

VARIO

rerum mutaverat dominos; censum agi placuit. cæterum quum censoribus creandis indicta comitia essent; professus se petere censuram C. Marcius Rutilus, qui primus dictator de plebe fuerat, concordiam ordinum turbavit. quod videbatur quidem tempore alieno fecisse: quia ambo tum forte patricii consules erant, qui rationem ejus se habituros negabant. Sed & ipse constantia inceptum obtinuit, & tribuni omni vi recuperando jus consularibus comitiis amissum, adjuverunt; & quum ipsius viri majestas nullius honoris fastigium non æquabat, tum per eundem, qui ad dictaturam aperuisset viam, censuram quoque in partem vocari plebs volebat. Nec variatum comitiis est, [1] quin cum Manlio Cnæo censor Marcius crearetur. Dictatorem quoque hic annus habuit M. Fabium; [2] nullo terrore belli, sed ne Licinia lex comitiis consularibus observaretur. Magister equitum dictatori additus Q. Servilius. nec tamen dictatura potentiorem eum consensum Patrum consularibus comitiis fecit, quam censoriis fuerat. [3] M. Popillius Lænas, 23
à plebe consul, à Patribus L. Cornelius Scipio datus. Fortuna quoque illustriorem plebeium consulem fecit. Nam quum ingentem Gallorum exercitum in agro Latino castra posuisse nunciatum esset; Scipione gravi morbo implicito, Gallicum bellum Popillio extra ordinem datum. Is impigre exercitu scripto, quum omnes extra portam Capenam ad Martis ædem convenire armatos juniores jussisset, signaque eodem quæstores ex ærario

VARIORUM.

1 *Quin cum Manlio Navio censor Marcius* &c.] Si *Marcius* hic è plebe primus censor factus est, ut ait Liv. profecto *Manlius Navius* hic patricius sit necesse est: Nam ambo ex plebe censores sero admodum fieri cœpti sunt; quum autem censores nisi ex consularibus fierè crearentur, non est dubium, quin hic *Manlius Cnaus Imperiosus* sit, qui Consul ante fuit. Errotis autem causam attulit prænomen *Cnæus*, quod antiqui *Naum* dixerunt. *Sigonius.*

2 *Nullo terrore belli, sed ne Licinia lex, &c.*] M. Fabium non rei gerendæ, sed comitiorum habendorum causa creatum esse significat; ne Consul alter ex plebe ex lege Licinia fieret, sed uterque patricius. Qua de lege lib. priore tradidit. *Sigonius.*

3 *M. Popillius Lænas à plebe Cos.*] Adjiciendum *tertium*, quippe, qui bis antea fuerit Cos. Nisi quis putet à Livio

ærario deferte, quatuor expletis legionibus, quod superfuit militum, P. Valerio Publicolæ prætori tradidit: auctor Patribus scribendi alterius exercitus, quod ad incertos belli eventus subsidium reipublicæ esset. Ipse jam satis omnibus instructis comparatisque, ad hostem pergit: cujus ut prius nosceret vires quam periculo ultimo tentaret; in tumulo, quem proximum castris Gallorum capere potuit, vallum ducere cœpit. Gens ferox, & ingenii avidi ad pugnam, quum, procul visis Romanorum signis, ut extemplo prælium initura explicuisset aciem; postquam neque in æquum demitti agmen vidit, & quum loci altitudine, tum vallo etiam tegi Romanos; perculsos pavore rata, simul opportuniores, quod intenti tum maxime operi essent, truci clamore aggreditur. Ab Romanis nec opus intermissum, (triarii erant, qui muniebant) & ab hastatis principibusque qui pro munitoribus intenti armatique steterant, prælium initum. Præter virtutem locus quoque superior adjuvit, ut pila omnia hastæque, non tanquam ex æquo missa, vana (quod plerumque fit) caderent, sed omnia librata ponderibus figerentur, oneratique telis Galli, quibus aut corpora transfixa, aut prægravata inhærentibus gerebant scuta, quum cursu pene in adversum subissent, primo incerti restitêre: dein quum ipsa cunctatio & his animos minuisset & auxisset hosti, impulsi retro ruere alii super alios, stragemque inter se cæde ipsa fœdiorem dare. adeo præcipiti turba obtriti plures, quam ferro necati.

24 Necdum certa Romanis victoria erat. alia in campum degressis supererat moles. Namque multitudo Gallorum sensum omnem talis damni exsuperans, velut nova rursus exoriente acie, integrum militem adversus victorem hostem ciebat. stetitque suppresso impetu Romanus; & quia iterum fessis subeunda dimicatio erat, & quod consul, dum inter primores incautus agitat, [4] lævo humero

vio hæc consultò neglecta, quod mihi non sit verisimile. *Glareanus.*

4 *Lævo humero matari prope trajecto.*] Mendum in textu esse non dubitamus,

Digitized by Google

mero matari prope trajecto, cesserat parumper ex acie. Jamque omissa cunctando victoria erat, quum [a] consul vulnere alligato revectus ad prima signa: *Quid stas miles?* inquit. *Non cum Latino Sabinoque hoste res est, quem victum armis socium ex hoste facias. In belluas strinximus ferrum. hauriendus aut dandus est sanguis. Pepulistis à castris, supina valle præcipites egistis, stratis corporibus hostium superstatis. Complete eadem strage campos, qua montes replestis. Nolite exspectare dum stantes vos fugiant. inferenda sunt signa, & vadendum in hostem.* His adhortationibus iterum coorti, pellunt loco primos manipulos Gallorum: cuneis deinde in medium agmen perrumpunt. Inde barbari dissipati, quibus nec certa imperia, nec duces essent, vertunt impetum in suos: fusique per campos, & præter castra etiam sua fuga prælati, quod editissimum inter æquales tumulos occurrebat oculis, arcem Albanam petunt. Consul non ultra castra insecutus, quia & vulnus degravabat, & subjicere exercitum [b] pugna fessum novo labori nolebat,

tamus, & loco *matari*, reponendum *materi*. Nam μάτερις πάλτου τὶ εἶδος, hoc est, materis jaculi seu teli species est, sic scribente Strabone lib. Geogr. & Nonius Marcellus, *materim* teli genus post lanceam longius dixit. Sisenna: *Galli materibus*, (inquit) *Suevi lanceis consigunt*. Et alibi, *Lanceis & materibus medium perturbant agmen*. Marcell. Don.

GRONOVII.

a *Consul vulnere alligato.*] Non hodie quidem ita tritum, ut *obligare*: non minus tamen elegans. Cicero de divinat. lib. 1, 54. *Scriptum est item, quum Critonis sui familiaris oculum alligatum vidisset, quæsivisse, quid esset: cum autem ille respondisset, in agro ambulanti ramulum adductum, ut remissus esset, in oculum recidisse.* Vbi perperam Lambinus conjicit, *obligatum*. Lib. 2. Tuscul. quæst. *Quiesce igitur, & vulnus alliga.* M Seneca cont. 18. ex Montano Votieno: *Et medici alligant & corporibus nostris, ut medeantur, vim adferunt.* Iustinus lib. 15. *ut sanguis aliter eludi non posset, quam diadema sibi demptum Rex, alligandi vulneris causa, capiti ejus imponeret.* Pinnius lib. 28, 7. *fascia mulieris alligato capite dolores minui.* Inane est discrimen Plutarchi in Quæst. Rom. τὸ δὲ δεσμεύειν *alligare* λέγουσιν οἱ πολλοὶ Ῥωμαίων. οἱ δὲ καθαρεύοντες ἐν τῷ διαλέγεσθαι *ligare*. Auctor de bello Africano *deligatos* dicit eodem sensu: *saucios suos jubet in plostris deligatos Adrumetum deportari.*

b *Pugna fessum novo labori nolebat, à persequendo hoste continuit.*] Nimis metuo, ne pessime sit affectus hic locus: nam ex omnibus verbis propositis, præter *nolebat*, nihil vidi in Thuaneo, nihil in Helmst. visum Langermanno meo, nihil video in Vossiano, & apud Andream: sed jam Tarvisinæ, quæ intra vicesimum annum illam editionem secuta est, inserta sunt. Sic autem volunt, quos nominavi: *Consul non ultra castra insecutus, (quia & vulnus degravabat,*

bat, à perſequendo hoſte continuit; tumulis ab hoſte occupatis. Præda omni caſtrorum, militi data, victorem exercitum, opulentumque Gallicis ſpoliis, Romam reduxit. Moram triumpho vulnus conſulis attulit, eademque cauſſa dictatoris deſiderium ſenatui fecit, ut eſſet qui ægris conſulibus comitia haberet. Dictator L. Furius Camillus dictus, addito magiſtro equitum P. Cornelio Scipione, [1] reddidit Patribus poſſeſſionem priſtinam conſulatus. ipſe ob id meritum ingenti Patrum ſtudio creatus conſul, collegam Ap. Claudium Craſſum dixit. Priuſquam inirent novi conſules magiſtratum, triumphus à Popillio de Gallis actus magno favore plebis: muſſanteſque inter ſe rogitabant, num quem plebeii conſulis pœniteret? Simul dictatorem increpabant, qui legis Liciniæ ſpretæ mercedem conſulatum privata cupiditate, quam publica injuria fœdiorem, cepiſſet, ut ſe ipſe conſulem dictator crearet. Annus multis variiſque motibus fuit inſignis. Galli ex Albanis montibus, quia hiemis vim pati nequiverant, per campos maritimaque loca vagi populabantur. Mare infeſtum claſſibus Græcorum erat: oraque littoris Antiatis, Laurenſque tractus, & Tiberis oſtia: ut prædones mariti-

vabat, & ſubjicere exercitum tumulis ab hoſte occupatis nolebat) *præda omni caſtrorum militi data, victorem exercitum opulentumque Gallorum ſpoliis Romam reduxit.* Interpunctio noſtra eſt: ipſa verba veterum librorum, in quibus nihil deſidero, niſi forſan *opulentum* malis ἀντὶ τοῦ *opulentumque*: aut potius, *victorem opulentumque*, excluſo τῶ *exercitum*, quum illud ad militem referatur. Quum autem omnia me vehementer capiant, tum maxime illud, *ſubjicere exercitum tumulis ab hoſte occupatis*: quo credibile eſt offenſos inani garrulitate nos huc uſque lactaſſe: *à perſequendo hoſte continuit, tumulis ab hoſte occupatis.* Hoc Livii eſſe parum probabile: at illud cenſeo docte dictum, ut ſit, exponere exercitum hoſti locum ſuperiorem nacto: aut eo ducere, ubi hoſtis montibus occuparis ex inferiore loco aggreſſum exercitum ſubjectum & obnoxium telis haberet. Quale ſunt apud Ovidium lib. 4. met. *veritus ſe credere nocti*: lib. 13. *cur audet Ulyſſes Ire per excubias, & ſe committere nocti.* Suetonius Nerone: *Quare nunquam poſtea ſe publice illud horæ ſine tribunis commiſit.*

VARIORUM.

1 *Reddidit patribus poſſeſſ. priſt. conſulatus.*] Id eſt, nomen nullius plebeii comitiis conſularibus accepit, ac neminem plebeium conſulem fieri paſſus eſt, con tra

Digitized by Google

maritimi cum terreſtribus congreſſi, ancipiti ſemel prælio decertarint, dubiique diſceſſerint in caſtra Galli, Græci retro ad naves, victos ſe an victores putarent. Inter hæc longe maximus extitit terror, concilia populorum Latinorum ad lucum Ferentinæ habita: reſponſumque haud ambiguum imperantibus milites Romanis datum, abſiſterent imperare iis, quorum auxilio egerent. Latinos pro ſua libertate potius, quam pro alieno imperio laturos arma. Inter duo ſimul bella externa, defectione etiam ſociorum ſenatus anxius, quum cerneret metu tenendos, quos fides non tenuiſſet; extendere omnes imperii vires conſules delectu habendo juſſit. civili quippe ſtandum exercitu eſſe, [a] quando ſocialis cœtus deſereret. Undique, non urbana tantum, ſed etiam agreſti juventute, decem legiones ſcriptæ dicuntur, quaternum millium & ducenorum peditum, equitumque trecenorum. quem nunc novum exercitum, ſi qua externa vis ingruat, hæ vires populi Romani, quas vix terrarum capit orbis, contractæ in unum haud facile efficiant: adeo in quæ laboramus ſola crevimus, divitias, luxuriamque. Inter cætera triſtia ejus anni, conſul alter Ap. Claudius in ipſo belli apparatu moritur. redierantque res ad Camillum: cui unico conſuli, vel ob aliam dignationem haud ſubjiciendam dictaturæ, [b] vel [1] ob

contrà quam M. Fabius dictator fecerat. *Siganius.*

GRONOVII.

a *Quando ſocialis cœtus deſereret.*] Sic quidem libri omnes, fateor tamen me non concoquere *cœtum* illum *ſocialem*. Non enim, ſi *cœtus* eſt *multitudinis magnæ nomen coeuntis ex conſenſu quodam*, ut eſt apud M. Senecam, aut ſi *auxilia coire* apud Juſtinum dicuntur; ideo permiſiſſe uſus videtur, ut *ſocialis cœtus* deſerere, ubi ſocii officio deſunt, aut exercitus eorum ad conductum non venit, diceretur. Non magis quam vocabulum *concurſus* aut *congreſſus* aut *conventus* aut *populi* eodem loco repudiares. *Exercitum ſocialem* ſolet dicere Livius. Lib. 3. *T. Quinctium ſubſidio caſtris cum ſociali exercitu miſit.* Lib. 8. *unde ſociali egregio exercitu per multa bella magnaque ſæpe uſi eſtis.* Satis commode poſſis legere: *civili quippe ſtandum exercitu eſſe, quando ſocialis fœdus deſereret.* Lib. 5. *qui caci avaritia in pondere auri fœdus ac fidem fefellerunt.*

b *Vel ob omen fauſtum ad Gallicum tumultum cognominis.*] An *Furius* minus fauſtum præbet omen adverſus Gallos quam *Camillus?* Mallem, ſi quis adjutaret codex; *vel ob nomen fauſti ad Gallicum tumultum ominis.* Vel, *ob omen*

Digitized by Google

[1] ob omen fauſtum ad Gallicum tumultum cognominis, [c] dictatorem arrogari haud ſatis decorum viſum eſt Patribus. Conſul duabus legionibus urbi præpoſitis, octo cum L. Pinario prætore diviſis, memor paternæ virtutis, Gallicum ſibi bellum extra ſortem ſumit: prætorem maritimam oram tutari, Græcoſque arcere littoribus juſſit. & [2] quum in agrum Pomptinum deſcendiſſet, quia neque in campis congredi nulla cogente re volebat, & prohibendo populationibus, quos rapto vivere neceſſitas cogeret, ſatis domari credebat hoſtem; 26 locum idoneum ſtativis delegit. Ubi quum ſtationibus quieti tempus tererent, Gallus proceſſit magnitudine atque armis inſignis: quatienſque ſcutum haſta, quum ſilentium feciſſet, provocat per interpretem unum ex Romanis, qui ſecum ferro decernat. [3] M. erat Valerius tribunus militum, adoleſcens, qui haud indigniorem eo decore ſe quam T. Manlium ratus, prius ſciſcitatus conſulis voluntatem, in medium armatus proceſſit. Minus inſigne certamen humanum numine interpoſito Deorum factum. namque conferenti jam manum Romano corvus repente in galea conſedit, in hoſtem verſus; quod primo ut augurium cœlo miſſum, lætus accepit tribunus. precatus deinde; *Si divus, ſi diva eſſet, qui ſibi præpetem miſiſſet, volens propitius adeſſet.* Dictu mirabile, tenuit non ſolum ales captam ſemel ſedem, ſed quotieſcumque

fauſtum ad Gallicum tumultum nominis.

c *Dictatorem arrogari.*] Non tam adjungebatur, quam imponebatur conſuli dictator. Itaque forteſſis *irrogari* ſcripſit Livius. Sed hæcita, ut facile ſuum cuique arbitrium relin quamus. nam & lib 2. de dictatore: *moderatorem & magiſtrum eſſe appoſitum.*

VARIORUM.

1 *Ob omen fauſtum ad Gallicum tumult. cogn.*] Hoc ait, quia pater ejus Camillus Gallos prælio victos urbe exegerat: patrem autem L. Furii M. Camillum fuiſſe docet ipſe poſt, cum ait: *Paterna virtutis memor.* Itemque Appianus in Celtica, ubi poſt Popilium à L. Furio Camilli filio Gallos devictos eſſe ſcribit. *Sigonius.*

2 *Cum in agrum Pomptinum deſcendiſſet.*] Gallos item in agro *Pomptino* conſediſſe his conſulibus tradit Gellius lib. 9. cap. 11. *Sigon.*

3 *Marcus erat Valerius.*] De hoc Valerio præter Livium, Florus lib. 1 cap. 13. Plin. lib. 7. cap. 48. Valer. Max. lib. 8. cap. 14. Gellius lib. 9. cap. 11. Alex. ab Alexand. lib. 1. cap. 9. *Godel.*

GRO-

Digitized by Google

cumque certamen initum est, levans se alis, os oculosque hostis rostro & unguibus appetiit: donec territum prodigii tális visu, oculisque simul ac mente turbatum, Valerius obtruncat. corvus è conspectu elatus orientem petit. Hactenus quietæ utrimque stationes fuere. postquam spoliare corpus cæsi hostis tribunus cœpit; nec Galli se statione tenuerunt, & Romanorum cursus ad victorem etiam ocyor fuit. Ibi circa jacentis Galli corpus contracto certamine, pugna atrox concitatur. Jam non manipulis proximarum stationum, sed legionibus utrimque effusis res geritur. Camillus lætum militem victoria tribuni, lætum tam præsentibus ac secundis Diis, ire in prælium jubet: ostentansque insignem spoliis tribunum, Hunc imitare miles, ajebat, & circa jacentem ducem sterne Gallorum catervas. Dii hominesque illi affuere pugnæ; depugnatumque haudquaquam certamine ambiguo cum Gallis est. adeo duorum militum eventum, inter quos pugnatum erat, [a] utraque acies animis perceperat. Inter primos, quorum concursus alios exciverat, atrox prælium fuit: alia multitudo, priusquam ad conjectum teli veniret, terga vertit. Primo per Volscos Falernumque agrum dissipati sunt: inde Apuliam ac mare inferum petierunt. Consul, contione advocata, laudatum tribunum, decem bobus aureaque corona donat. ipse jussus ab senatu bellum maritimum curare, cum prætore junxit castra. ibi, quia res trahi segnitia Græcorum non committentium se in aciem

GRONOVII.

a *Utraque acies animis præceperat.*] Si ante duorum pugnam Romanorum quidem erecti, Gallorum vero jacentes animi fuissent, verum esset. Hæc enim vis est *præcipere* pro ante capere, præsumere. Sed loquitur de prælio inter exercitus commisso post Gallum à M. Valerio Corvo prostratum. Ergo repone, *perceperat*. Vt apud Plautum Amphitruone: *mihi horror membra misero percipit dictu tuis.* Menæchmis: *priusquam percipit insania* Terentius Eun. *neque ægri neque urbi odium me umquam percipit.* Lucretius lib. 3. *Hu ibi me rebus quadam divina voluptas Percipit atque horror.* Sic legendum pro *ubi*, quod habent Mss. estque *ibi* eo sensu quo *tum*. Etiam eleganter *percipitur*, quod penitus capitur: *animus percipitur*, quod animos penetrat, totos occupat, nec alii adfectui aut cogitationi locum relinquit. Nec aliter Aldina & iuntæ editiones.

Digitized by Google

aciem videbatur, dictatorem comitiorum causſa T. Manlium Torquatum ex auctoritate ſenatus dixit. Dictator, magiſtro equitum A. Cornelio Coſſo dicto, conſularia comitia habuit, æmulumque decoris ſui abſentem [1] M. Valerium Corvum (id enim illi deinde cognominis fuit) ſummo favore populi tres & viginti natum annos conſulem renunciavit. collega Corvo de plebe, M. Popillius Lænas quartum conſul futurus datus eſt. Cum Græcis à Camillo nulla memorabilis geſta res: nec illi terra, nec Romanus mari bellator erat. Poſtremo quum littoribus arcerentur, aqua etiam præter cætera neceſſaria uſui deficiente, Italiam reliquere. [2] Cujus populi ea, cujuſque gentis claſſis fuerit, nihil certi eſt. maxime Siciliæ fuiſſe tyrannos crediderim. nam ulterior Græcia ea tempeſtate inteſtino feſſa bello, jam Macedonum opes
27 horrebat. Exercitibus dimiſſis, quum & foris pax & domi concordia ordinum otium eſſet, ne nimis lætæ res eſſent, peſtilentia civitatem adorta coëgit ſenatum imperare decemviris, ut libros Sibyllinos inſpicerent: eorumque monitu lectiſternium fuit. Eodem anno Satricum ab Antiatibus colonia deducta, reſtitutaque urbs, quam Latini diruerant. & cum Carthaginienſibus legatis Romæ fœdus ictum, quum amicitiam ac ſocietatem petentes veniſſent. Idem ocium domi foriſque manſit T. Manlio Torquato, C. Plautio conſulibus: ſemunciarium tantum ex unciario fœnus factum, & in penſiones æquas triennii, ita ut quarta præſens eſſet, ſolutio æris alieni

VARIORUM.

1 *M. Valerium Corvinum.*] Scribe *Corvum*. Sic eſt in Capitolinis tabulis & veteribus pleriſque libris. Vt enim *Albus*, *Rufus*, *Craſſus*, *Luſcus*, *Longus*, cognomina primum inventa ſunt; poſt autem *Albinus*, *Ruſinus*, *Craſſinus*, *Luſcinus*, *Longinus* ſubſequuta, ſic qui primus cognomen hoc tulit, *Corvus*, poſteri *Corvini* appellati ſunt. *Sigonius.*

2 *Cujus populi ea, cujuſque gentis claſſis fuerit &c.*] Vereor ne claſſis ea Timoleontis Corinthii fuerit, qui prior anno Dionyſium tyrannum Syracuſanum vicit & regno exegit, legeſque Siciliæ victor dedit, ut ſcribit lib. 16. Diodorus; qui idem fortaſſe Italiæ quoque oram tanta elatus victoria claſſe tentaverit. Idem tamen poſt Poſtumii tyranni prædonis, aliorumque quorundam, quos idem Timoleon ſuſtulit, meminit. *Sigonius.*

3 *Simile*

alieni dispensata est. & sic quoque parte plebis affecta, fides tamen publica privatis difficultatibus potior ad curam senatui fuit. Levatæ maxime res, quia tributo ac delectu supersessum. Tertio anno post Satricum restitutum à Volscis, M. Valerius Corvus secundum consul cum C. Pœtelio factus, quum ex Latio nunciatum esset, legatos ab Antio circumire populos Latinorum ad concitandum bellum; priusquam plus hostium fieret, Volscis arma inferre jussus, ad Satricum exercitu infesto pergit. quo quum Antiates aliique Volsci præparatis jam ante, si quid ab Roma moveretur, copiis occurrissent, nulla mora inter infensos diutino odio dimicandi facta est. Volsci, ferocior ad rebellandum quam ad bellandum gens, certamine victi, fuga effusa Satrici mœnia petunt. & ne in muris quidem satis firma spe, quum corona militum cincta jam scalis caperetur urbs, ad quatuor millia præter multitudinem imbellem, sese dedidêre. Oppidum dirutum atque incensum: ab æde tantum Matris Matutæ abstinuere ignem. Præda omnis militi data. Extra prædam quatuor millia deditorum habita. eos vinctos consul ante currum triumphans egit: venditis deinde magnam pecuniam in ærarium redegit. Sunt qui hanc multitudinem captivam servorum fuisse scribant: idque magis verisimile est, quam deditos veniisse. Hos consules secuti sunt M. Fabius 18
Dorso, Ser. Sulpicius Camerinus. Auruncum inde bellum ab repentina populatione cœptum. metuque ne id factum populi unius consilium omnis nominis Latini esset, dictator velut adversus armatum jam Latium L. Furius creatus, magistrum equitum Cn. Manlium Capitolinum dixit. & quum (quod per magnos tumultus fieri solitum erat) justitio indicto, delectus sine vacationibus habitus esset; legiones, quantum maturari potuit, in Auruncos ductæ. ibi prædonum magis, quam hostium animi inventi. Prima itaque acie debellatum. Dictator tamen, quia & ultro bellum intulerant, & sine

Digitized by Google

detrectatione se certamini offerebant; Deorum quoque opes adhibendas ratus, inter ipsam dimicationem, ædem Junoni Monetæ vovit: cujus damnatus voti quum victor Romam revertisset, dictatura se abdicavit. Senatus duumviros ad eandem ædem pro amplitudine populi Romani faciendam creari jussit. locus in arce destinatus, quæ area ædium M. Manlii Capitolini fuerat. Consules dictatoris exercitu ad bellum Volscum usi, Soram ex hostibus, incautos adorti, ceperunt. Anno postquam vota erat, ædes Monetæ dedicatur, C. Marcio Rutilo tertium, T. Manlio Torquato secundum consulibus. Prodigium extemplo dedicationem secutum, [3] simile vetusto montis Albani prodigio. namque & lapidibus pluit, & nox interdiu visa intendi: libriisque inspectis, quum plena religione civitas esset, senatui placuit, dictatorem feriarum constituendarum caussa dici. Dictus P. Valerius Publicola. magister equitum ei Q. Fabius Ambustus datus est. Non tribus tantum supplicatum ire placuit, sed finitimos etiam populos: ordoque iis, quo quisque die supplicarent, statutus. Judicia eo anno populi Romani tristia in fœneratores facta, quibus ab ædilibus dicta dies esset, traduntur. Et res, haud ulla insigni ad memoriam caussa, ad interregnum rediit. Ex interregno, ut id actum videri posset, ambo patricii consules creati sunt, M. Valerius Corvus tertium, A. Cor-
29 nelius Cossus. Majora jam hinc bella, & viribus hostium, & [a] longinquitate, vel regionum, vel temporum spatio, quibus bellatum est, dicentur. namque eo anno adversus Samnites, gentem opibus armisque validam, mota arma. Samnitium bellum, ancipiti Marte gestum, Pyrrhus hostis, Pyrrhum Pœni secuti. Quanta rerum mole,

3 *Simile vetusto montis Albani prod.*] Hoc prodigium factum est Tullo Hostilio regnante, ut scripsit lib. 1. *Sigon.*

GRONOVII

a *Longinquitate vel regionum vel temporum spatio.*] Suspectum est ultimum vocabulum, tanquam insertum ab aliquo, qui *longinquum* de tempore dici non putabat. Vide lib. 4. Observat. cap. 11. Lib. 9. *& aut tempore longinqua aut præceps periculo victoria esset.*

b *Cam-*

Digitized by Google

le, quoties in extrema periculorum ventum, ut in hanc magnitudinem, quæ vix sustinetur, erigi imperium posset? Belli autem caussa cum Samnitibus, Romanis, quum societate amicitiaque juncti essent, extrinsecus venit, non orta inter ipsos est. Samnites Sidicinis injusta arma, quia viribus plus poterant, quum intulissent, coacti inopes ad opulentiorum auxilium confugere, Campanis sese conjungunt. Campani magis nomen ad præsidium sociorum quam vires quum attulissent, fluentes luxu, ab duratis usu armorum in Sidicino pulsi agro, in se deinde molem omnem belli verterunt. namque Samnites, omissis Sidicinis, ipsam arcem finitimorum Campanos adorti; unde æque facilis victoria, prædæ atque gloriæ plus esset; Tifata imminentes Capuæ colles, quum præsidio firmo occupassent; descendunt inde quadrato agmine in planitiem, quæ Capuam Tifataque interjacet. ibi rursus acie dimicatum: adversoque prælio [b] Campani intra mœnia compulsi. Quum robore juventutis suæ acciso, nulla propinqua spes esset, coacti sunt ab Romanis petere auxilium. Legati introducti in senatum, maxime in hanc sententiam locuti sunt: [1] *Populus nos Campanus legatos ad vos, Patres conscripti, misit: amicitiam in perpetuum, auxilium præsens à vobis petitum. quam si secundis rebus nostris petissemus, sicut cœpta celerius, ita infirmiore vinculo contracta esset. tunc enim, ut qui ex æquo nos venisse in amicitiam meminissemus, amici forsitan pariter ac nunc, subjecti atque obnoxii vobis minus essemus. nunc misericordia vestra conciliati, auxilioque in dubiis rebus defensi, beneficium quoque acceptum celamus oportet, ne ingrati, atque omni ope divina humanaque indigni videamur. Neque Hercule, quod Samnites prio-*

res

b *Campani intra mœnia compulsi*] Tà *sua* significat aliter scripsisse Livium, & quidem hoc modo: *ibi rursus acie dimicatum, adversoque prælio Campani intra mœnia compulsi quum robore juventutis suæ acciso, nulla propinqua spes esset, coacti sunt ab Romanis petere auxilium.*

VARIORUM.

1 *Populus nos Campanus legatos.* Hæc petitio Campanorum expressa est ex hb. 1. Thucydidis, quo in loco Corcyræi auxilium ab Athenienſibus petunt. *Siguiut.*

Digitized by Google

res amici ſociique vobis facti ſunt, ad id valere arbitror, [a] *ne nos in amicitiam accipiamur: ſed ut vetuſtate & gradu honoris nos præſtent. neque enim fœdere Samnitium, ne qua nova jungeretis fœdera, cautum eſt. Fuit quidem apud vos ſemper ſatis juſta cauſſa amicitiæ, velle eum vobis amicum eſſe, qui vos appeteret. Campani, etſi fortuna præſens magnifice loqui prohibet, non urbis amplitudine, non agri ubertate, ulli populo præterquam vobis cedentes, haud parva (ut arbitror) acceſſio bonis rebus veſtris, in amicitiam venimus veſtram. Æquis Volſciſque æternis hoſtibus hujus urbis, quandocunque ſe moverint, ab tergo erimus: & quod vos pro ſalute noſtra priores feceritis; id nos pro imperio veſtro & gloria ſemper faciemus. Subactis iis gentibus, quæ inter nos voſque ſunt, quod propediem futurum ſpondet & virtus & fortuna veſtra, continens imperium uſque ad nos habebitis. Acerbum & miſerum eſt, quod fateri nos fortuna noſtra cogit. Eo ventum eſt, Patres conſcripti, ut aut amicorum aut inimicorum Campani ſimus. Si defenditis, veſtri: ſi deſeritis, Samnitium erimus. Capuam ergo, & Campaniam omnem veſtris an Samnitium viribus accedere malitis, deliberate. Omnibus quidem, Romani, veſtram miſericordiam, veſtrumque auxilium æquum eſt patere; iis tamen maxime, qui eam implorantibus aliis, auxilium dum ſupra vires ſuas præſtant, omnes ipſi in hanc neceſſitatem venerunt. quanquam pugnavimus verbo pro Sidicinis, re pro nobis, quum videremus finitimum populum nefario latrocinio Samnitium peti: & ubi conflagraſſent Sidicini, ad nos trajecturum illud incendium eſſe. Nec enim nunc, quia dolent injuriam acceptam Samnites, ſed quia gaudent oblatam ſibi eſſe cauſſam, oppugnatum nos veniunt. An ſi ultio iræ hæc, & non occaſio cupiditatis explendæ eſſet, parum fuit, quod ſemel in Sidicino agro, iterum in Campania ipſa legiones noſtras cecidere? Quæ eſt iſta tam infeſta*

GRONOVII.

a *Ne nos in amicitiam ſuſcipiamur.*] Pall. tres, Voſſ. uterque, editio Campani: *accipiamur.* Nam & ſic interdum maluit Livius. Lib. 8. de Lucanis & Appulis: *fœdere ergo in amicitiam accepti.* Vbi tentarunt etiam nonnulli codices, offerentes *recepti.* Lib. 9. *Ocriculani ſponſione in amicitiam accepti.* Lib. 26, 32. *Veniam iis daret, & in fidem clientelamque ſe urbemque Syracuſas acciperet.* Sic vett. ed. cum optimis. Fruſtra concutit Sigonius laciniam ſui codicis: *reciperet.*

b *Nec*

infesta ira, quam per duas acies fusus sanguis explere non potuerit? Adde huc populationem agrorum, prædas hominum atque pecudum actas, incendia villarum ac ruinas, omnia ferro ignique vastata. Hiscene ira expleri non potuit? Sed cupiditas explenda est. ea ad oppugnandam Capuam rapit. aut delere urbem pulcherrimam, aut ipsi possidere volunt. Sed vos potius, Romani, beneficio vestro occupate eam, quam illos habere per maleficium sinatis. Non loquor apud recusantem justa bella populum: sed tamen si ostenderitis auxilia vestra, ne bello quidem arbitror vobis opus fore. Usque ad nos contemtus Samnitium pervenit, supra non escendit. Itaque umbra vestri auxilii, Romani, tegi possumus: quicquid deinde habuerimus; quicquid ipsi fuerimus; vestrum id omne existimaturi. Vobis arabitur ager Campanus, vobis Capua urbs frequentabitur: conditorum, parentum, Deorum immortalium numero nobis eritis. Nulla colonia vestra erit, quæ nos obsequio erga vos fideque superet. Annuite, Patres Conscripti, [b] nutum numenque vestrum invictum Campanis, & jubete sperare incolumem Capuam futuram. Qua frequentia omnium generum multitudinis prosequente creditis nos illinc profectos? quam omnia votorum lachrimarumque plena reliquisse? in qua nunc exspectatione senatum populumque Campanum, conjuges, liberosque nostros esse? stare omnem multitudinem ad portas, viam hinc ferentem prospectantes, certum habeo, quid illis nos, Patres Conscripti, solicitis [c] ac pendentibus animi renuntiare jubeatis. Alterum responsum salutem, victoriam, lucem ac libertatem:

[b] *Nutum numenque vestrum invictum.*] Sic primus apud me Curio. Priores scripti & editi, *numen*. Cicero post reditum ad Quirites: *qua sanctissimi homines pietate erga deos immortales esse solent, eadem me erga populum Romanum semper fore: numenque vestrum æque mihi grave & sanctum, ac deorum immortalium in omni vita futurum.* Et in extrema: *vobis, qui apud me deorum immortalium vim & numen tenetis.* An vero *invictum numen* pejus dicitur quam *invictus Jupiter?*

[c] *Ac pendentibus animis renuntiare jubeatis.*] Omnino, *animi*: quicquid in alterum conjurent librarii. Plautus Merc. *Obsecro, dissolve jam me, nimis diu animi pendeo.* Cicero 1. de leg. *ego animi pendere soleo, cum semel quid orsus traducor alio.* Cælius ad Ciceronem: *Qua cura sit, nescio: ego quidem vehementer animi pendeo.* Livius hoc 7. *Itaque consul territo animi, videsne tu, inquit.* Vix est ut aliter quoque scripserit Cicero lib. 1. Tusc. 40. *Quod si exspectando pendemus animi, cruciamur, angimur.* Vbi *animis* tuentur magni auctores, & differentiam nobis constituunt, ut *pendere animis* dicatur, si de pluribus sermo sit, *animi* si de uno. Quod tamen confutat

tatem: alterum ominari horreo, quæ ferat. Proinde ut aut de vestris futuris sociis atque amicis aut nusquam ullis futuris nobis;
31 *consulite.* Summotis deinde legatis, quum consultus senatus esset, etsi magnæ parti urbs maxima opulentissimaque Italiæ; uberrimus ager marique propinquus ad varietates annonæ horreum populi Romani fore videbatur; tamen tanta [1] utilitate fides antiquior fuit, responditque ita ex auctoritate senatus Consul: *Auxilio vos, Campani, dignos censet senatus: sed ita vobiscum amicitiam institui par est, ne qua vetustior amicitia ac societas violetur. Samnites nobiscum fœdere juncti sunt. itaque arma, Deos prius quam homines violatura, adversus Samnites vobis negamus. Legatos, sicut fas jusque est, ad socios atque amicos precatum mittemus, ne qua vobis vis fiat.* Ad ea princeps legationis ([d] sic enim domo mandatum attulerant) *Quandoquidem*, inquit, *nostra tueri adversus vim atque injuriam justa vi non vultis; vestra certe defendetis. Itaque populum Campanum, urbemque Capuam, agros, delubra Deûm, divina humanaque omnia in vestram, Patres Conscripti, populique Romani ditionem dedimus; quicquid deinde patiemur, dediticii vestri passuri.* Sub hæc dicta, omnes manus ad Coss. tendentes, pleni lacrimarum in vestibulo curiæ procubuerunt. Commoti Patres vice fortunarum humanarum: si ille præpotens

confutat Livius lib. 6. *quinque soli erant, & (ut ferme solent quia suis desciscunt) capti & stupentes animi.* Sed & lib. 8. *tot populos inter spem metumque suspensos animi habetis.* Et sane ut unius *animos*, sic & multorum *animum* & dicimus frequenter & dictum legimus. Eadem medicina censeo indigere Curtium lib. 4, 5. de Græcis: *iidem paullo ante incerta fama captaverant auram, ut quocunque pendentes animos tulisset fortuna, sequerentur* Flor. *animus*, Pall. *animis.* quod possis tenere una cum Ciceronis loco in Tusculanis Me tamen capit: *quocumque pendentes animi tulisset fortuna.* Lib. 4 Tuscul. *qui appropinquans aliquod malum metuit, examinatusque pendet animi.*

d *Sic enim domo mandatum attulerat.*] Scripti, *attulerant:* ut referatur ad omnes legatos. Melius nec aliter editio prima.

VARIORUM.

1 *Vtilitate fides antiquior.*] Vtinam isthæc Regibus suis sæpè insusurrarent amici familiares! Consiliarii aulicopolitici! addito; *Damnum appellandum est cum mala fama lucrum.* Divine Cicero lib. 3 de Offic. cap. 22 de Senatu approbante C. Fabricii factum qui perfugam Pyrrho regi reducendum curaverat. *Atqui si speciem utilitatis opinionemque quærimus, magnum illud bellum perfuga unus, & gravem adversarium sustulisset: sed magnum dedecus & flagitium,*

potens opibus populus, luxuria ſuperbiaque clarus, à quo paulo ante auxilium finitimi petiſſent, adeo infractos gereret animos, ut ſe ipſe ſuaque omnia poteſtatis alienæ faceret; tum jam fides agi viſa, deditos non prodi, nec facturum æqua Samnitium populum cenſebant, ſi agrum urbemque per deditionem factam populi Romani, oppugnarent. Legatos itaque extemplo mitti ad Samnites placuit, data mandata, *ut preces Campanorum,* [a] *reſponſum ſenatus amicitiæ Samnitium memor, deditionem poſtremo factam, Samnitibus exponerent. Peterent pro ſocietate amicitiaque, ut dediticiis ſuis parcerent: neque in eum agrum, qui populi Romani factus eſſet, hoſtilia arma inferrent. Si leniter agendo parum proficerent, denunciarent Samnitibus populi Romani ſenatuſque verbis, ut Capua urbe Campanoque agro abſtinerent.* Hæc legatis agentibus in concilio Samnitium, adeo eſt ferociter reſponſum, ut non ſolum geſturos ſe eſſe dicerent id bellum, ſed magiſtratus eorum è curia egreſſi, ſtantibus legatis præfectos cohortium vocarent: iiſque clara voce imperarent, ut prædatum in agrum Campanum extemplo proficiſcerentur. Hac le- 32
gatione Romam relata, poſitis omnium aliarum rerum curis, Patres fecialibus ad res repetendas miſſis, belloque, quia non redderentur, ſolenni more indicto, decreverunt, ut primo quoque tempore de ea re ad populum ferretur: juſſuque populi conſules ambo cum duobus ab urbe exercitibus profecti, Valerius in Campaniam, Cornelius in Samnium; ille ad [2] montem Gaurum, hic ad Saticulam caſtra ponunt. Priori Valerio Samnitium legiones (eo namque omnem belli molem inclinaturam cenſebant) occurrunt. ſimul in Campanos, ſtimulabat ira, tam promptos nunc ad ferenda, nunc ad arceſſenda adver-

tium, quicum laudis certamen fuiſſet, eum non virtute, ſed ſcelere ſuperatum &c. Gruterus.

2 *Montem Gaurum.*] Hujus montis meminit Florus, Cicero contra Rullum, Plin. lib. 3. cap. 5.

GRONOVII.

a *Reſponſum ſenatus amicitiæ Samnitium memor.*] Voſſ. *memorum.* Buſſid. & Voſſiani alterius margo antiqua manu, *memoris*: ut referatur ad *ſenatus.* Et non

adverſus ſe auxilia. Ut vero caſtra Romana viderunt, ferociter pro ſe quiſque ſignum duces poſcere, affirmare, eadem fortuna Romanum Campano laturum opem, qua Campanus Sidicino tulerit. Valerius levibus certaminibus, tentandi hoſtis cauſſa haud ita multos moratus dies, ſignum pugnæ propoſuit; paucis ſuos adhortatus: *Ne novum bellum eos, novuſque hoſtis terreret.* b 1 *quidquid ab urbe longius proferrent arma, magis magiſque in imbelles gentes eos prodire. Ne Sidicinorum Campanorumque cladibus Samnitium æſtimarent virtutem. qualeſcunque inter ſe certaverint, neceſſe fuiſſe alteram partem vinci. Campanos quidem haud dubie magis nimio luxu fluentibus rebus, mollitiaque ſua,* c *quam vi hoſtium victos eſſe. Quid autem eſſe, duo proſpera in tot ſeculis bella Samnitium, adverſus tot decora populi Romani, qui triumphos penè plures quam annos ab urbe condita numeret? qui omnia circa ſe, Sabinos, Etruriam, Latinos, Hernicos, Æquos, Volſcos, Auruncos, domita armis habeat? qui Gallos tot præliis cæſos, poſtremo in mare ac naves, fuga compulerit? Quum gloria belli ac virtute ſua quemque fretos ire in aciem debere; tum etiam intueri, cujus ductu auſpicioque ineunda pugna ſit.* d *utrum qui audiendus duntaxat magnificus adhortator ſit, verbis*

non parum mollius videtur. Reſponſum ſenatus tale, ut appareret, eum memorem amicitiæ cum Samnitibus fuiſſe.

b *Quicquid longius proferrent arma.*] Sic libro 8. *Et quicquid progrediebantur, magis magiſque turbatos hoſtes cernebant.* Lib. 34. *Quicquid Byrſam ſedem ſuam exceſſerint, vi atque injuria partum habere.*

c *Quam virtute hoſtium victor eſſe.*] Potior apud me, quam Sigonius ſuſtulit, & plurium & meliorum codicum ſcriptura: *quam vi hoſtium.* Plautus Amphit. *vicimus vi feroces.* Noſter hoc libro infra: *bis legiones Samnitium fudiſtis, bis caſtra vi cepiſtis.* Lib. 8. in formula devotionis: *uti po. Romano Quiritium vim victoriamque proſperetis.* Iterum: *nec ultra Samnis tolerare terrorem equitum peditumque vim potuit.* Lib. 9. *Luceriam omnibus copiis circumſedere, nec procul abeſſe quin vi capiant.* Et turſum: *ſeu virium vi ſeu exercitatione multa.* Perinde ut Comicus: *cadunt vulneris vi & virium.* Lib. 21. *Qualis noſtra vis virtuſque fuerit, talem deinde fortunam illius urbis ac Romani imperii fore.* Iuſtinus lib. 5, 1. de Athenienſibus: *conſumpti magis fortuna varietate, quam vi victi ſunt.* Sic enim olim legebatur, nec debuit, opinor, mutare Bongarſius.

d *Utrum qui audiendus duntaxat magnificus adhortator ſit.*] Adſentior Freinshemio emendanti, *audendi duntaxat.* Ammianus lib. 15. *Fixo gradu conſiſte inter ſignigeros ipſos audendi in tempore conſideratus hortator.* Helm. *audientibus.* alius, *audiendum.*

VARIORUM.

1 *Quicquid ab Vrbe longius proferrent arma.*] Notandum & id genus ſermonis,

bis tantum ferox, operum militarium expers; an qui & ipſe tela tractare, procedere ante ſigna, verſari media in mole pugnæ ſciat? Facta mea, non dicta vos, milites, inquit, *ſequi volo: nec diſciplinam modo, ſed exemplum etiam à me petere. Non factionibus modo, nec per coitiones uſitatas nobilibus, ſed hac dextra mihi tres conſulatus ſummamque laudem peperi. Fuit, quum hoc dici poterat: Patricius enim eras, & à liberatoribus patriæ ortus: & eodem anno familia iſta conſulatum, quo urbs hæc conſulem habuit. Nunc jam nobis Patribus, vobiſque plebeiis promiſcuus conſulatus patet; nec generis, ut ante, ſed virtutis eſt præmium. proinde ſummum quodque ſpectate, milites, decus. Non ſi mihi novum hoc Corvi cognomen Diis auctoribus homines dediſtis, Publicolarum vetuſtum familiæ noſtræ cognomen memoria exceſſit. Semper ego plebem Romanam militiæ domique, privatus, in magiſtratibus parvis magniſque, æque tribunus ac conſul, eodem tenore per omnes deinceps conſulatus, colo atque colui. nunc quod inſtat, Diis bene juvantibus, novum atque integrum de Samnitibus triumphum mecum petite.* Non alias militi familiarior dux 33
fuit; omnia inter infimos militum haud gravate munia obeundo. In ludo præterea militari, quum velocitatis viriumq; inter ſe æquales certamina ineunt, comiter facilis, vincere ac vinci vultu eodem; nec quemquam aſpernari parē qui ſe offerret; [2] factis benignus pro re, dictis haud minus libertatis alienæ quam ſuæ dignitatis memor: & quo nihil popularius eſt; [3] quibus artibus petierat magiſtratus, iiſdem gerebat. Itaq; univerſus exercitus, incredibili alacritate adhortationem proſecutus ducis, caſtris egreditur. Prælium, ut quod maxime umquam, pariſpe, utrimque æquis viribus cum fiducia ſui, ſine contemptu hoſtium, commiſſum eſt. Samnitibus ferociam augebant novæ res geſtæ, & paucos ante dies geminata victoria.

nis; *quicquid longius*, pro quanto longius. *Glareanus.*

2 *Factis benignus pro re, dictis haud minus lib.*] Senſus eſt: Factis, inquit, habita perſonæ & temporis ratione liberalis erat; dictis ita cautus, ut non minus aliorum libertatis, quam ſuæ dignitatis rationem haberet. *Dicta* autem Latini vocant, quæ Græci ἀποφθέγματα. *Sigonius.*

3 *Quibus artibus petierat, iiſdem gerebat.*] Id eſt, quod vult proverbium: *Dignitas*

Digitized by Google

ctoria. Romanis contra, [4] quadringentorum annorum decora, & conditæ urbi æqualis victoria. Utriſque tamen novus hoſtis curam addebat: pugna indicio fuit, quos geſſerint animos. namque ita conflixerunt, ut aliquamdiu [a] in neutram partem inclinarent acies. Tum conſul, trepidationem injiciendam ratus, quando vi pelli non poterant; equitibus immiſſis turbare prima ſigna hoſtium conatur. quos ubi nequicquam tumultuantes in ſpatio exiguo volvere turmas vidit, nec poſſe aperire in hoſtes viam; revectus ad anteſignanos legionum; quum deſiluiſſet ex equo: *Noſtrum*, inquit, *peditum illud, milites, eſt opus: agitedum, ut me videritis quacumque inceſſero, in aciem hoſtium ferro viam facientem, ſic proſe quiſque obvios ſternite.* [b] *Illa omnia, qua nunc erecta nitent haſta, patefacta ſtrage vaſta cernetis.* Hæc dicta dederat, quum equites conſulis juſſu diſcurrunt in cornua, [c] legionibus in mediam aciem aperiunt viam. Primus omnium conſul invadit hoſtem: & cum quo fortè contulit gradum, obtruncat. Hoc ſpectaculo accenſi, dextra lævaque anteſe [d] quiſque memorandum prælium ciet. Stant obnixi Samnites, quamquam plura accipiunt quam inferunt vulnera. Aliquamdiu jam pugnatum erat: atrox cædes circa ſigna Samnitium, fuga ab nulla dum parte erat. adeo morte ſola vinci deſtinaverant animis. Itaque Romani quum effluere jam laſſitudine vires ſentirent & diei haud multum ſupereſſe, accenſi ira concitant

Dignitas labore parta, protegenda induſtria eſt: item; *Cura ac fide tuenda ſumma dignitas*. quod non eſſe cujuſlibet, longa exemplorum ſerie prodidi ad Tacitum, titulo, *Magiſtratuum initia fine meliora*. Vide Marii dictum apud Salluſt. Iugurth. cap. 85. *Illis difficile eſt in poteſtatibus temperare, qui per ambitionem ſeſe probos ſimulavere*. Et ut Syrus loquitur: *Ficta citò ad naturam reciderint ſuam*. Gruter.

4 *Quadringentorum annorum decora.*] Hic annus eſt CMXLI. ab Urbe condita, non enim ubique rotundi poſtulantur numeri. *Sigonius.*

GRONOVII.

a *In neutram partem inclinaret acies.*] Scripti, *inclinarent*.

b *Illa nunc omnia, qua nunc.*] Thuan. Voſſ. uterque, Helm. ignorant priori loco poſitam particulam.

c *Legionibuſque in mediam.*] Thuan. & Voſſ. ambo per ἀσύνδετον *legionibus in mediam.*

d *Quiſque memorandum prælium ciet.*]

Digitized by Google

tant se in hostem. Tum primum referri pedem atque inclinari rem in fugam apparuit; tum capi, occidi Samnis. nec superfuissent multi, ni nox victoriam magis quam prælium diremisset. Et Romani fatebantur, numquam cum pertinaciore hoste conflictum. & Samnites, quum quæreretur quænam prima causa tam obstinatos movisset in fugam? *oculos sibi Romanorum ardere visos*, ajebant, *vesanosque vultus & furentia ora: inde plusquam ex alia ulla re terroris ortum.* quem terrorem non pugnæ solum eventu, sed nocturna profectione confessi sunt. Postero die vacuis hostium castris, Romanus potitur: quo se omnis Campanorum multitudo gratulabunda effudit. Cæterum hoc gaudium magna prope cla- 34
de in Samnio fœdatum est. nam ab Satricula profectus Cornelius consul exercitum incaute in saltum cava valle pervium, circaque insessum ab hoste induxit: nec prius quam recipi tuto signa non poterant, imminentem capiti hostem vidit. Dum id moræ Samnitibus est, [e] quoad totum in vallem infimam demitterent agmen, P. Decius tribunus militum, conspicit unum editum in saltu collem, imminentem hostium castris, aditu arduum impedito agmini, expeditis haud difficilem. Itaque consuli territo animi, *Videsne tu*, inquit, *A. Corneli*, [1] *cacumen illud supra hostem? Arx illa est spei salutisque nostræ, si eam, quam cæci reliquere Samnites, impigre capimus. Nec tu mihi plus quam unius legionis principes hastatosque dederis. cum quibus ubi evasero in summum; perge hinc omni liber metu: teque & exercitum serva. neque enim moveri hostis, subjectus nobis ad omnes ictus, sine sua pernicie poterit. Nos deinde aut fortuna populi Romani, aut nostra virtus expediet.* Collaudatus ab consule, acce-

ciet.] Forte, *cient*, Voss. alter *ejecit.*

e *Quoad totum in vallem infimam demitteret agmen.*] Sic jam Andreas; sic Aldus: sic omnes, quotquot utor: quum scribendum sit: *demitterent.* nempe Samnites. Et ita uterque Vossianus.

VARIORUM.

1 *Cacumen illud supra hostem.*] Aspexim editumque locum intelligit, quem *verrucam* appellat Cato, ubi de simili facto Calpurnii Flammæ tribuni mil. bello Punico primo agebat in Originibus auctore Gellio lib. 7. cap. 7. *Sigon.*

Digitized by Google

accepto præſidio vadit occultus per ſaltum: nec prius ab hoſte eſt viſus, quam loco quem petebat appropinquavit. Inde admiratione paventibus cunctis, quum omnium in ſe vertiſſet oculos; & ſpatium conſuli dedit ad ſubducendum agmen in æquiorem locum, & ipſe in ſummo conſtitit vertice. Samnites dum huc illuc ſigna vertunt, utriuſque rei amiſſa occaſione, neque inſequi conſulem, niſi per eandem vallem, in qua paulo ante ſubjectum eum telis ſuis habuerant, poſſunt: nec erigere agmen in captum ſuper ſe ab Decio tumulum. Sed quum ira in hos magis, qui fortunam gerendæ rei eripuerant, tum propinquitas loci, atque ipſa paucitas incitat: & nunc circumdare undique collem armatis volunt, ut à conſule Decium intercludant: nunc viam patefacere, ut degreſſos in vallem adoriantur. incertos quid agerent, nox oppreſſit. Decium primum ſpes tenuit, cum ſubeuntibus in adverſum collem ex ſuperiore loco ſe pugnaturum: deinde admiratio inceſſit, quod nec pugnam inirent, nec ſi ab eo conſilio iniquitate loci deterrerentur, opere ſe valloque circumdarent. Tum centurionibus ad ſe vocatis, *Quænam illa inſcitia belli ac pigritia eſt? aut quonam modo iſti ex Sidicinis Campaniſque victoriam pepererunt? Huc atque illuc ſigna moveri, ac modo in unum conferri, modo educi videtis. opus quidem incipit nemo; cum jam circumdati vallo potuerimus eſſe. Tum vero nos ſimiles iſtorum ſimus, ſi diutius hîc moreniur, quam commodum ſit. Agitedum, ite mecum, ut dum lucis aliquid ſupereſt, quibus locis præſidia ponant, qua pateat hinc exitus, exploremus.* Hæc omnia ſagulo gregali amictus, centurionibus item manipularium militum habitu ductis, ne ducem circum-
35 ire hoſtes notarent, perluſtravit. Vigiliis deinde diſpoſitis, cæteris omnibus teſſeram dari jubet: ubi[2] ſecundæ vigiliæ buccina datum ſignum eſſet, armati cum ſilentio ad ſe venirent. Quo ubi, ſicut edictum erat, taciti convenerunt,

2 *Secunda vigiliæ buccina.*] De diviſione noctis vide Alexand. ab Alex. lib. 4. cap. 20. Ioach. Ringelbergium de tempore. De caſtrorum autem vigiliis

venerunt, [a] *Hoc ſilentium, milites*, inquit, *omiſſo militari aſſenſu, in me audiendo ſervandum eſt. ubi ſententiam meam vobis peregero; tum quibus eadem placebunt, in dextram partem taciti tranſibitis:* [b] *quæ pars major erit, eo ſtabitur conſilio. Nunc quæ mente agitem, audite. Non fuga delatos, nec inertia relictos hic vos circumvenit hoſtis. virtute cepiſtis locum, virtute hinc oportet evadatis. Veniendo huc, exercitum egregium populi Romani ſervaſtis: erumpendo hinc, voſmet ipſos ſervate. digni eſtis qui pauci pluribus opem tuleritis, ipſi nullius auxilio egueritis. Cum eo hoſte res eſt, qui heſterno die delendi omnis exercitus fortuna per ſocordiam uſus non ſit, hunc tam opportunum collem imminentem capiti ſuo non ante viderit, quam captum à nobis: nos tam paucos tot ipſi millibus hominum nec aſcenſu arcuerint; nec tenentes locum, quum diei tantum ſupereſſet, vallo circumdederint. quem videntem ac vigilantem ſic eluſeritis, ſopitum oportet fallatis. immo neceſſe eſt.* [c] *In eo enim loco res ſunt noſtræ, ut ego vobis*

gillis Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 11.

GRONOVII.

[a] *Hoc ſilentium, milites, inquit, omiſſo.*] Duo Pall. meliores cum Voſſiano: *Hoc ſilentium, miles, inquit.* Satis commode. Sic lib. 3. *Conſulatem exercitum ipſumque conſulem increpans, carebis, inquit, prædæ parte, miles, ex eo hoſte, cui prope prædæ fuiſti.* Supra hoc libro: *Oſtentanſque inſignem ſpoliis tribunum, hunc imitare, miles, ajebat, & circa facentem ducem ſterne Gallorum caterva.* Lib. 45. *At tu, centurio, miles, quid de imperatore Paullo ſenatus decrevit, potius audi.* Neque impediat quod mox ut plures appellat. Sic in hac ipſa oratione, cum dixiſſet: *Cum eo hoſte res eſt*, &c. mox addit: *Nos tam paucos tot ipſi millibus hominum nec aſcenſu arcuerint, nec tenentes locum, quum diei tantum ſupereſſet, vallo circumdederint.* Sic enim Mſſ. & Campanus: non *ipſe*, nec *arcuerit*, nec *circumdederit. Ipſi* habet & Andreas. Sic lib. 25. *Cuneuſque is hoſtium, qui in conſertos circa ducem impetum fecerat, ut exanimem labentemque ex equo Scipionem vidit, alacres gaudio cum clamore per totam aciem nuntiantes diſcurrant.* Sed de his pluribus infra.

[b] *Quæ pars major erit, eo ſtabitur conſilio.*] Sigonius *ejus*, approbante Ittereto ad Symmachum. At alterum mihi & prægnans & venuſtiſſimum. Senſus enim quæ major pars erit, quod illa ſecuta fuerit, eo ſtabitur conſilio. Talia veteribus quia quotidiana erant, & obvium, quod ſupplerent, quamvis curta, nihil præbebant obſcuritatis: nobis cum occurrunt, potius ſcrutanda quam corrigenda ſunt. Facile alioqui poſſes: *quæ major pars erit.* Sed vetus ſcriptura hoc vult; quæ major pars erit, quod dabit vel ſequetur, eo ſtabitur conſilio.

[c] *In eo enim loco res ſunt noſtra.*] Duo meliores Pall. & Voſſianus; reciſis duabus vocibus, *in eo res ſunt noſtræ* quæ auctoritas vehementer illas mihi ſuſpectas facit. Lib. 2, 17. *Et quum vinus refectis aliaque mole belli jam in eo eſſet, ut in muros evaderet miles.* Inſerit quidem Sigonius *ut res*: ſed meliores eo carent, & verbum *eſſet* reſpicit militem. Cornelius Nepos in Miltiade:

vobis magis necessitatis vestræ index, quam consilii auctor sim.: neque enim maneatis, an abeatis hinc, deliberari potest; quum, præter arma & animos armorum memores, nihil vobis fortunæ reliqui fecerit. fame & siti moriendum sit, si plus, quam viros ac Romanos decet, ferrum timeamus. Ergo una est salus, erumpere hinc atque abire. id aut interdiu aut nocte faciamus oportet. [d] *Ecce autem aliud minus dubium. quippe si lux exspectetur, quæ spes est, non vallo perpetuo fossaque nos septurum hostem?* [e] *qui nunc corporibus suis subjectis undique cinxerit, ut videtis, collem. Atqui si nox opportuna est eruptioni, sicut est, hæc profecto noctis aptissima hora est. Signo secundæ vigiliæ conveniistis, quod tempus mortales somno altissimo premit. per corpora sopita vadetis; vel silentio incautos fallentes, vel sentientibus clamore subito pavorem injecturi. Me modo sequimini, quem secuti estis. ego eandem, quæ duxit huc, sequar fortunam. Quibus hæc salutaria videntur, agitedum, in dextram partem pedibus transite.*

36 Omnes transierunt, vadentemque per intermissa custodiis loca, Decium secuti sunt. Jam evaserant media castra, quum superscandens vigilum strata somno corpora miles, offenso scuto [f] præbuit sonitum: quo excitatus vigil,

tiade: *Cum jam in eo esset, ut oppido potiretur.* Idem Paulania: *Cum jam in eo esset, ut comprehenderetur.* Servius ad 3. Æneid. *Gestamen Abantis.*] *Cumque in eo essent, ut jam civitatu potirentur.*

d *Ecce hoc aliud minus dubium.*] Sigonii liber, Thu. duo Pall. duoque Voss. edite. Campanus, Aldus, Iuntas: *Ecce autem aliud.* Alludit Pal. tertius: *Ecce haud aliud.* Quid moramur? Plautus Menæch. 5, 2. *Ecce autem litigium.* Cicero ad Attic. 14, 3. *Ecce autem structores nostri ad frumentum profecti.* Eodemque epist. 14. *Ecce autem Antonius, accepta grandi pecunia fixis legem.* Lib. 2. de Oratore: *Ecce autem cum te nihil aliud profecisse arbitrarer.* Act. 1. in Verrem: *Ecce autem repente, his diebus paucis, comitiis consularibus factis.*

e *Qui nunc corporibus suis subjectis.*] Malim, *objectis.*

f *Præbuit sonitum: quo excitatus vigil.*] Duo meliores Pall. & Voss. *Quo exterritus vigil.* Num fuit: *Quo expergitus.* Nam quod Diomedes *expergitum* ait dici, qui satiatus somno sponte evigilat, *experrectum* autem a quiete impeditum, *expergefactum* denique, qui per alium a somno excitatur; id equidem tale esse arbitror, qualia multa sunt horum. Festus contra: *Expergitus, ab alio excitatus, quem solemus dicere expergefactum. Experrectus a porrigendo* (ita scribendum) *se vocatus, quod facimus recentes a somno.* Censorinus de die natali cap. 12. *Pythagoras, priusquam se somno daret, & cum esset expergitus, citharæ, ut ferunt, cantare consueverat.* ex Mss. Modii epist. 89. Arnobius lib. 5. *Expergitosque illos statim perdocuisse regem.* Chiffl. et. *exercitus.* Voss. *exitatus:* sed in marg. eadem fere manu, *excitus:* quod etiam non incommo-

gil, quum proximum moviſſet, erectique alios concitarent, ignari cives an hoſtes eſſent, præſidium erumperet, an conſul caſtra cepiſſet; Decius, quum non fallerent, clamorem tollere juſſis militibus, torpidos ſomno, inſuper pavore exanimat; quo præpediti, nec arma impigre capere, nec obſiſtere, nec inſequi poterant. Inter trepidationem tumultumque Samnitium, præſidium Romanum, obvijs cuſtodibus cæſis, ad caſtra conſulis pervadit. Aliquantum ſupererat noctis: jamque in tuto videbatur eſſe, quum Decius, *Macti virtute*, inquit, *milites Romani eſtis. veſtrum iter ac reditum omnia ſecula laudibus ferent. Sed ad conſpiciendam tantam virtutem, luce ac die opus eſt. nec vos digni eſtis, quos cum tanta gloria in caſtra reduces ſilentium ac nox tegat. hic lucem quieti opperiamur.* Dictis obtemperatum. atque ubi primum illuxit, præmiſſo nuncio g ad conſulem in caſtra, ingenti gaudio concitantur: & teſſera data, incolumes reverti, qui ſua corpora pro ſalute omnium haud dubio periculo objeciſſent, pro ſe quiſque obviam effuſi laudant, gratulantur, ſingulos univerſoſque ſervatores ſuos vocant: Diis laudes grateſque agunt, Decium in cœlum ferunt. Hic Decii caſtrenſis triumphus fuit, incedentis per media caſtra cum armato præſidio, conjectis in eum omnium oculis, & omni honore tribunum conſuli æquantibus. Ubi ad prætorium ventum eſt, conſul claſſico ad concionem convocat: orſuſque meritas Decii laudes, interfante ipſo Decio, diſtulit concionem: qui auctor omnia poſthabendi, dum occaſio in manibus eſſet, perpulit conſulem, ut hoſtes, & nocturno pavore attonitos, & circa collem caſtellatim diſſipatos, aggrederetur. credere etiam

commodum. Mirum vero & eoſdem duos Pall. pro *erectique* habere *excitique*. Lib. 4. *Clamor ſubito ortus, non conſulu modo vigiles, exercitum deinde omnem. ſed Dictatorem quoque ſomno exſivit.* Lib. 24. *Ipſe rex, ſicut ſomno excitus erat, prope ſeminudus fugiens.* Salluſtius Iugurt. *Interdum ſomno excitus arreptis armis tumultum facere.* Tacitus 3. hiſtor. *Vitellius ut è ſomno excitus.*

g *Ad conſulem in caſtra ingenti gaudio.*] Forte: *Præmiſſo nuntio ad conſulem caſtra ingenti gaudio concitantur.*

Digitized by Google

etiam aliquos ad se sequendum emissos, per saltum vagari. Jussæ legiones arma capere: egressæque castris, quum per exploratores notior jam saltus esset, via patentiore ad hostem ducuntur. quem incautum improviso adortæ, quum palati passim Samnitium milites, plerique inermes, nec coire in unum, nec arma capere, nec recipere intra vallum se possent, paventem primum intra castra compellunt: deinde castra ipsa turbatis stationibus capiunt. Perfertur circa collem clamor: fugatque ex suis quemque præsidiis. ita magna pars absenti hosti cessit. quos intra vallum egerat pavor (fuêre au-
37 tem ad triginta millia) omnes cæsi. castra direpta. Ita rebus gestis, consul, advocata concione, P. Decii non cœptas solum antè, sed cumulatas nova virtute laudes peragit: & præter militaria alia dona, aurea corona eum, & centum bobus, [1] eximioque uno albo opimo auratis cornibus donat. Milites, qui in præsidio simul fuerant, duplici frumento in perpetuum, in præsentia singulis bobus, binisq; privis tunicis donati. Secundum consulis donationem, legiones [2] gramineam coronam obsidionalem, clamore donum approbantes, Decio imponunt. altera corona ejusdem honoris index à præsidio suo imposita est. His decoratus insignibus, bovem eximium Marti immolavit, centum boves militibus dono dedit, qui secum in expeditione fuerant. iisdem militibus legiones libras farris & sextarios vini contulerunt, omniaque ea ingenti alacritate per clamorem militarem, indicem omnium assensus, gerebantur. Tertia pugna [3] ad Suessulam commissa est, qua fugatus à M. Valerio Samnitium exercitus, omni robore juventutis domo accito, certamine ultimo fortunam experiri statuit. Ab Suessula nuncii

VARIORUM.

1 *Eximioque uno albo*] *Eximium* sacrificale verbum est, de hostiis dictum, quæ ad sacrificium destinatæ, eximuntur è grege. Auctor Macrobius lib. tertio. *Sigonius.*

2 *Gramineam coronam obs.*] De hac corona Gellius lib. 5. cap. 6. itemque de cæteris.

3 *Ad Suessulam.*] Suessulani, ut ex hoc loco apparet, Campani erant. *Sig.*

GRO-

cii trepidi Capuam, inde equites citati ad Valerium consulem, opem oratum veniunt. Confestim signa mota: relictisque impedimentis castrorum valido præsidio, raptim agitur agmen; [a] nec procul ab hoste locum perexiguum (ut quibus præter equos cæterorum jumentorum calonumque turba abesset) castris cepit. Samnitium exercitus, velut haud ulla mora pugnæ futura esset, aciem instruit; deinde postquam nemo obvius ibat, infestis signis ad castra hostium succedit. ibi ut militem in vallo vidit, missique ab omni parte exploratum, [b] quam in exiguum orbem contracta castra essent, paucitatem inde hostium colligentes, retulerunt; fremere omnis acies, complendas esse fossas, scindendumque vallum, & in castra irrumpendum. transactumque ea temeritate bellum foret, ni duces continuissent impetum militum. Cæterum, quia multitudo sua commeatibus gravis, & prius sedendo ad Suessulam, & tunc certaminis mora, haud procul ab rerum omnium inopia esset; placuit dum inclusus paveret hostis, frumentatum per agros militem duci. interim & Romano, qui expeditus, quantum humeris inter arma geri posset, frumenti secum attulisset, defutura omnia. Consul palatos per agros quum vidisset hostes, stationes infrequentes relictas, paucis milites adhortatus, ad castra oppugnanda ducit. quæ quum primo clamore atque impetu cepisset, pluribus hostium in tentoriis suis, quam in portis valloque cæsis, signa captiva in unum locum conferri jussit; relictisque duabus legionibus, custodiæ & præsidii

GRONOVII.

a *Nec procul ab hoste locum exiguum.*] Quicquid est bonorum codd. *perexiguum.* Cicero act. 1. in Verrem: *cum ego diem in Siciliam inquirendi perexiguam postularem.* Nostet lib. 2. *Pars perexigua duce amisso, Romam inermes & fortuna & specie supplicum delati sunt.*

b *Quod in exiguum.*] Lege & distingue: *quam in exiguum orbem contracta castra essent, paucitatem inde hostium colligentes, retulerunt: fremere omnis acies*, &c. Τὸ *quam*, lectum etiam in vetustis edd. Sigonius mutavit in *quod*, non bene perpensa sententia. Ita enim evolvenda oratio: Ut missi exploratum retulerunt, in quam exiguum orbem essent contracta castra, paucitatem inde

Digitized by Google

sidii caussa, gravi edicto monitis, ut donec ipse revertisset, præda abstinerent; profectus agmine instructo, quum præmissus eques [1] velut indagine dissipatos Samnites ageret, cædem ingentem fecit. nam neque quo signo coirent inter se, neque utrum castra peterent, an longiorem intenderent fugam, territis constare poterat. Tantumque fugæ ac formidinis fuit, ut ad quadraginta millia scutorum, nequaquam tot cæsis, & signa militaria cum iis, quæ in castris capta erant, ad centum septuaginta ad consulem deferrentur. Tum in castra hostium
38 reditum: ibique omnis præda militi data. Hujus certaminis fortuna, & [c] Faliscos, quum in induciis essent, fœdus petere ab senatu coëgit: & Latinos jam exercitibus comparatis, ab Romano in Pelignum vertit bellum. Neque ita rei gestæ fama Italiæ se finibus tenuit: sed Carthaginienses quoque legatos gratulatum Romam misere, cum coronæ aureæ dono, quæ in Capitolio in Jovis cella poneretur. fuit pondo viginti quinque. Consules ambo de Samnitibus triumpharunt; sequente Decio insigni cum laude, donisque: quum incondito militari joco, haud minus tribuni celebre nomen, quam consulum esset. Campanorum deinde Suessanorumque auditæ legationes: precantibusque datum, ut præsidium eo in hiberna mitteretur, quo Samnitium excursiones arcerentur. [2] Jam tum minime salubris militari disciplinæ

hostium colligentes; tum, scilicet, fremere omnis acies.

c *Faliscos quum in induciis essent, fœdus petere ab senatu coëgit.*] Duo Pall. & Voss. uterque omittunt præpositionem *in*. Ambigo an fuerit: *quum induciæ exissent*. Vt lib. 1. *Bellum cum Vejentibus (jam enim induciæ exierant) aliisque Etruscis est sumptum*. Nec ignoro isto modo loqui Livium lib. 9. *Interea in induciis res fuisset*. Et potuit vocis insequentis prima syllaba particulam haurire. Meliores codices aliquando forte nos explicabunt. Qui si constanter illud servent, me libente hæc conjectura in spongiam incumbet.

VARIORUM.

1 *Velut indagine dissipatos.*] *Indago* ferarum est inquisitio, cum appositis retibus hominibusque, omnes silvarum exitus ac viæ custodiuntur, ne qua feris effugium pateat. Virgil. lib. 4. Æneid. *Godelev.*

2 *Iam tum minime salubris militari disc. Capuæ.*] Hoc dictum est propter hiberna Annibalis, cujus Capuæ corruptus exercitus est. *Sigonius.*

3 C. Mar-

plinæ Capua, instrumento omnium voluptatum delinitos militum animos avertit à memoria patriæ: inibanturque consilia in hibernis eodem scelere adimendæ Campanis Capuæ, per quod illi eam antiquis cultoribus ademissent: *neque immerito suum ipsorum exemplum in eos versurum. Cur autem potius Campani agrum Italiæ uberrimum, dignam agro urbem, qui nec se, nec sua tutari possint, quam victor exercitus haberet, qui suo sudore ac sanguine inde Samnites depulisset? An æquum esse, dediticios suos illa fertilitate atque amœnitate perfrui; se, militando fessos, in pestilenti atque arido circa urbem solo luctari, aut in urbe insidentem tabem crescentis indies fœnoris pati?* Hæc agitata occultis conjurationibus, nec dum vulgata in omnes consilia, invenit novus consul [3] C. Marcius Rutilus: cui Campania sorte provincia evenerat; Q. Servilio collega ad urbem relicto. Itaque quum omnia ea, sicut gesta erant, per tribunos comperta haberet, & ætate & usu doctus (quippe qui jam quartum consul esset, dictatorque & censor fuisset) optimum ratus, differendo spem quandocumque vellent consilii exsequendi, militarem impetum frustrari; rumorem dissipat, in iisdem oppidis & anno post præsidia hibernatura. divisa enim erant per Campaniæ urbes, manaverantque à Capua consilia in exercitum omnem. Eo laxamento cogitationibus dato; quievit in præsentia seditio. Consul, educto in æstiva mili- 39
te, dum quietos Samnites habebat, exercitum purgare missionibus turbulentorum hominum instituit; aliis emerita dicendo stipendia esse; alios graves jam ætate, aut viribus parum validos. quidam in commeatus mittebantur, singuli primo, deinde & cohortes quædam, quia procul ab domo ac rebus suis hibernassent. Per speciem etiam militarium usuum quum alii alio mitterentur, magna pars ablegati. quam multitudinem consul alter Romæ,

3 *C. Marcius Rutilus.*] Adjiciendum *quartum*: fuit enim Cos. annis 398. 403. 411. atque hoc anno. Quare temere hîc quidam pro *quartum* posuerunt *tertium*. Q. item Servilio adjiciendum III. quippe qui prius bis fuit,

Romæ, prætorque, alias ex aliis fingendo moras, retinebat. Et primo quidem ignari ludificationis, minime inviti domos revisebant. postquam neque reverti ad signa primos, nec ferme alium quam qui in Campania hibernassent, præcipueque ex iis seditionis auctores mitti viderunt; primum admiratio, deinde haud dubius timor incessit animos, consilia sua emanasse: *jam quæstiones, jam judicia, jam occulta singulorum supplicia, impotensque & crudele consulum ac Patrum in se regnum passuros.* Hæc qui in castris erant, occultis sermonibus ferunt; [a] nervos conjurationis ejectos arte consulis cernentes. Cohors una, quum haud procul Anxure esset, ad Lautulas saltu angusto inter mare ac montes consedit, ad excipiendos, quos consul aliis atque aliis (ut ante dictum est) caussis mittebat. Jam valida admodum numero manus erat, nec quicquam ad justi exercitus formam, præter ducem, deerat. incompositi itaque prædantes in agrum Albanum perveniunt, & sub jugo Albæ Longæ castra vallo cingunt. Perfecto inde opere, reliquum diei, de imperatore sumendo, sententiis decertant; nulli ex præsentibus satis fidentes. [b] *Quem autem ab Roma posse exciri? quem Patrum aut plebis esse, qui aut se tanto periculo sciens offerat, aut cui ex injuria insanientis exercitus caussa recte committatur?* Postero die quum eadem deliberatio teneret, ex prædatoribus vagis quidam compertum attulerunt, T. Quintium in Tuscu-

anno 393. nisi quis intra tam paucos annos alium esse contendat, aut prænominibus variatum. *Glar.*

GRONOVII.

a *Nervos conjurationis ejectos.*] Claud. Puteanus conjicit, *exsectos*: ut Cicero secunda agraria: *Nervis omnibus exsectis urbem ipsam solutam ac debilitatam reliquerunt*: & Livius alibi, *nervos incidere*. Gebhardus, *electos*, ut Lucilius: *Carrumpat prorsus & nervos omnes elegas.* Cicero & *elisos* admittit lib. 2. Tusc. *Cum accesserunt etiam poëta, nervos omnes virtutis elidunt.* Est & tertia Tusc. extrema: *Atqui stirpes sunt ægritudinis quam multæ? quam amaræ? quæ ipso trunco everso omnes elidendæ sunt.* Et secundo de divinatione pariter extremo: *superstitionum stirpes omnes ejicienda*: Sed utrobique corrigunt *eligenda*.

b *Quem autem ab Roma posse acciri?*] A Gelenio est, neque hactenus abeunt nostri, cum prius ederetur *ab domo*. Sed Pall. tres & Voss. uterque ac Campanus *exciri*. Lib. 3. *Indignitas rei magis quam periculum consulem alterum ab urbe excivit*. Lib. 27. *Fama ejus rei Philippum ab ludis excivit.*

c *Atque*

Digitized by Google

Tuſculano agrum colere; urbis honorumque immemorem. Patriciæ hic vir gentis erat, cui quum militiæ magna cum gloria actæ finem pes alter ex vulnere claudus feciſſet, ruri agere vitam procul ambitione ac foro conſtituit. Nomine audito, extemplo agnovere virum: &, quod bene verteret, acciri juſſerunt. Sed parum ſpei erat, voluntate quicquam facturum. vim adhiberi ac metum placuit. Itaque ſilentio noctis, quum tectum villæ, qui ad id miſſi erant, intraſſent; ſomno gravi Quintium oppreſſum, nihil medium, aut imperium [c] atque honorem, aut ubi reſtitaret, mortem, ni ſequeretur, denunciantes, in caſtra pertraxerunt. Imperator extemplo adveniens appellatus: inſigniaque honoris exterrito ſubitæ rei miraculo deferunt, & ad urbem ducere jubent. Suo magis inde impetu, quam conſilio ducis, convulſis ſignis infeſto agmine, ad lapidem octavum viæ, quæ nunc Appia eſt, perveniunt: iſſentque confeſtim ad urbem, ni venire contra exercitum, dictatoremque adverſus ſe M. Valerium Corvum dictum, audiſſent, & magiſtrum equitum L. Æmilium Mamercinum. Ubi primum in conſpectum [d] ventum eſt, arma, ſignaque agnovêre; extemplo omnibus memoria patriæ iras permulſit. Nondum erant tam fortes ad ſanguinem civilem, nec præter externa noverant bella: ultimaque rabies ſeceſſio ab ſuis habebatur. itaque jam duces, jam milites utrimque, congreſſus quærere ad colloquia. Quintius, quem armorum etiam pro patria ſatietas teneret, nedum adverſus patriam; Corvus omnes caritate cives, præcipue milites, & ante alios ſuum exercitum complexus; ad colloquium proceſſit. Cognito ei extemplo haud minor ab adverſariis verecundia, quam ab ſuis ſilentium datum: *Deos*, inquit, *immortales, milites, veſtros,*

c *Atque honorem, aut ubi reſtitaret, mortem, ni ſequeretur.*] In altero membro aliquid deeſt, in altero ſupereſt: nam *ni ſequeretur* quid aliud eſt, quam *ubi reſtitaret?* Fortaſſe: *Nihil medium, imperium atque honorem, ſi ſequeretur, aut, ubi reſtitaret, mortem denuntiantes.*

d *In conſpectum ventum eſt.*] Lege: *in conſpectum ventum, & arma ſignaque.*

VARIO-

ſtros, publicos, meoſque, ab urbe proficiſcens ita adoravi, veniamque ſupplex popoſci, ut mihi de vobis concordiæ partæ gloriam, non victoriam, darent. Satis fuit eritque, unde belli decus pariatur: hinc pax petenda eſt. Quod Deos immortales inter nuncupanda vota expopoſci, ejus me compotem voti vos facere poteſtis; ſi meminiſſe vultis, non vos in Samnio, nec in Volſcis, ſed in Romano ſolo caſtra habere. ſi illos colles, quos cernitis, patriæ veſtræ eſſe, ſi hunc exercitum civium veſtrorum: ſi me conſulem veſtrum, cujus ductu auſpicioque priore anno bis legiones Samnitium fudiſtis, bis caſtra vi cepiſtis. Ego ſum M. Valerius Corvus, milites, cujus vos nobilitatem beneficiis erga vos, non injuriis, ſenſiſtis; nullius ſuperba in nos legis, nullius crudelis Senatuſconſulti auctor: in omnibus meis imperiis in me ſeverior, quam in vos. Ac ſi cui genus, ſi cui ſua virtus, ſi cui etiam majeſtas, ſi cui honores ſubdere ſpiritus potuerunt; iis eram natus, id ſpecimen mei dederam, ea ætate conſulatum adeptus eram, ut potuerim, tres & viginti annos natus, conſul Patribus quoque ferox eſſe, non ſolum plebi. Quod meum factum dictumve conſulis gravius quam tribuni audiſtis? eodem tenore duo inſequentes conſulatus geſſi, eodem hæc imperioſa dictatura geretur: ut neque in hos meos & patriæ meæ milites mitior, quam in vos, horreo dicere, hoſtes. Ergo vos prius in me ſtrinxeritis ferrum, quam in vos ego. iſtinc ſigna canent, iſtinc clamor prius incipiet atque impetus, ſi dimicandum eſt. Inducite in animum, quod non induxerunt patres avique veſtri: non illi, qui [1] in Sacrum montem ſeceſſerunt, nobis, qui poſtea Aventinum inſederunt. Exſpectate dum vobis ſingulis, ut olim Coriolano, matres, conjugeſque crinibus paſſis obviæ ab urbe veniant. Tum Volſcorum legiones, quia Romanum habebant ducem, quieverunt: vos Romanus exercitus non deſiteritis impio bello? T. Quinti, quocunque iſtic loco, ſeu volens ſeu invitus, conſtitiſti, ſi dimicandum erit, tum tu in noviſſimos te recipito: fugeris etiam honeſtius, tergumque civi dederis, quam pugnaveris contra patriam. Nunc ad pacificandum bene atque honeſte inter primos ſtabis,

VARIORUM.

a *In ſacrum montem.*] In ſacrum montem ſeceſſio facta, pro libertate plebis, & in Aventinum pro pudicitia. Liv. lib. 2, & 3. *Sigon.*

2 *Quam-*

labis, & colloquii hujus salutaris interpres fueris. Postulate aqua, & ferte. [2] *quamquam vel iniquis standum est potius, quam impias inter nos conseramus manus.* T. Quintius plenus lacrimarum, ad suos versus, *Me quoque*, inquit, *milites, si quis usus mei est, meliorem pacis quam belli habetis ducem. Non enim illa modo Volscus aut Samnis, sed Romanus verba fecit: vester consul, vester imperator, milites: cujus auspicia pro vobis experti nolite adversus vos velle experiri. Qui pugnarent vobiscum infestius, & alios duces senatus habuit: qui maxime vobis suis militibus parceret, cui plurimum vos imperatori vestro crederetis, eum elegit. Pacem, etiam qui vincere possunt, volunt. quid nos velle oportet? quin, omissis ira & spe fallacibus auctoribus, nos ipsos nostraque omnia cognita permittimus fidei?* Appro- 41
bantibus clamore cunctis, T. Quintius ante signa progressus, in potestate dictatoris milites fore dixit: [a] oravitque, ut causam miserorum civium susciperet: susceptamque eadem fide, qua rempublicam administrare solitus esset, tueretur. Sibi se privatim nihil cavere. *nolle alibi, quam in innocentia spem habere. Militibus cavendum, quod apud Patres semel plebi, iterum legionibus cautum sit, ne fraudi secessio esset.* Quintio collaudato, cæteris bonum animum habere jussis, dictator equo citato ad urbem revectus, auctoribus Patribus tulit ad populum [3] in luco Petelino, ne cui militum fraudi secessio esset. oravit etiam bona venia Quirites, ne quis eam rem joco seriove cuiquam exprobraret. Lex quoque sacrata militaris lata est, ne cujus militis scripti nomen, nisi ipso volente, deleretur, additumque legi, ne quis, ubi tribunus militum fuisset, postea ordinum ductor esset. Id propter P. Salonium postulatum est ab conjuratis: qui alternis prope annis,

&

2 *Quamquam vel iniquis standum est potius.*] Id est, vel quantumvis iniqua conditio accipienda est. *Sigonius.*

3 *In luco Petilino.*] Lib. 6. *Petelinum lucum* appellavit. Plutarchus etiam in Camillo Πετηλίνου ἄλσος. apud Varronem de lingua Latina lib. 4. est *Petilius* pro *Petelinus*, per mendum. *Sigonius.*

GRONOVII.

a *Oravitque ut causam.*] Sic Sigonius. Nostri, ut prius vulgabatur, *oravit ut causam.* Videtur legendum: *atque*

& tribunus militum, & primus centurio erat; quem nunc primipili appellant. Huic infensi milites erant, quod semper adversatus novis consiliis fuisset, [b] nec particeps eorum esset, qui ab Lautulis fugissent. Itaque quum hoc unum propter Salonium ab senatu non impetraretur; tum Salonius, obtestatus Patres Conscriptos, ne suum honorem pluris quam concordiam civitatis æstimarent, perpulit, ut id quoque ferretur. Æque impotens postulatum fuit, ut de stipendio equitum (merebant autem triplex ea tempestate) æra demerentur,
42 quod adversati conjurationi fuissent. Præter hæc invenio apud quosdam, L. Genucium, tribunum plebis, tulisse ad populum, ne fœnerare liceret. item aliis plebiscitis cautum, ne quis eundem magistratum intra decem annos caperet: neu duos magistratus uno anno gereret. utique liceret consules ambos plebeios creari. quæ si omnia concessa sunt plebi, apparet haud parvas vires defectionem habuisse. Aliis annalibus proditum est, neque dictatorem Valerium dictum, sed per consules omnem rem actam: neque antequam Romam veniretur, sed [1] Romæ, eam multitudinem conjuratorum ad arma conternatam esse, nec in T. Quintii villam, sed in ædes C. Manlii nocte impetum factum: eumque à conjuratis comprehensum, ut dux fieret: inde ad quartum lapidem profectos loco munito consedisse: nec ab ducibus mentio-

os, ut causam. Nempe eosdem milites.

b *Nec particeps eorum esset.*] Ab Sigonio est, qui vulnus vulnere aggravavit. Mss. & prius editi: *& ne particeps.* Qui sunt autem qui fugerunt ab Lautulis? Adolevisse & prorupisse conjurationem per illos, qui substitissent ibi, aliosque ab consule missos excepissent, cognovimus. Si qui aufugerant inde, recte fecerant: quorum consilii ac fugæ, qui participes esse noluerunt, videntur sensisse cum conspiratis, neque illis odio esse posse. Licet opinari Salonium ipsum exceptum cum aliis, quod tum quoque flagitium illud improbaret, ab tumultuantibus fuga se subduxisse, eoque habuisse offensos. scripsit Livius *Quod semper adversatus novis consiliis fuisset, &c. ne particeps eorum esset, ab Lautulis fugissent.* Hoc etiam me monuit Alb. Rubenius.

VARIORUM.

1 *Romæ eorum multitudinem conjur. ad arma conternatam esse.*] *Conternari* est erigi & concitari, hoc loco, ut lib. 8. *Tumultu sanos etiam conternante animos.* & lib. 34. *Conternatio muliebris*, pro seditione mulierum. Sic Marcellus. *Sigonius.*

GRO-

mentionem concordiæ ortam, sed repente, quum in aciem armati exercitus processissent, salutationem factam: & permistos dextras jungere, ac complecti inter se lacrimantes milites cœpisse, coactosque consules, quum viderent aversos à dimicatione militum animos, retulisse ad Patres de concordia reconcilianda. adeo nihil, præterquam seditionem fuisse, eamque compositam, inter antiquos rerum auctores constat. Et hujus fama seditionis, & susceptum cum Samnitibus grave bellum, aliquot populos ab Romana societate avertit, & præter Latinorum infidum jam diu fœdus, Privernates etiam Norbam atque Setiam, finitimas colonias Romanas, incursione subita depopulati sunt.

EPI-

Digitized by Google

EPITOME
LIBRI VIII.

Latini cum Campanis defecerunt, & missis legatis ad senatum conditionem tulerunt; ut, si pacem habere vellent, alterum ex Latinis consulem facerent. Qua legatione perlata, prætor eorum Annius de Capitolio ita prolapsus est, ut exanimaretur. T. Manlius consul filium, quod contra edictum adversum Latinos, quamvis prospere, pugnasset, securi percussit. Laborantibus in acie Romanis, P. Decius tunc consul cum Manlio, devovit se pro exercitu: & concitato equo quum in medios hostes se intulisset, interfectus, morte sua Romanis victoriam restituit. Latini in deditionem venerunt. T. Manlio in urbem reverso, nemo ex juventute obviam processit. Minucia virgo Vestalis, incesti damnata est. Ausonibus victis, in oppidum ex iis captum Cales [a] colonia deducta est. Item Fregellæ colonia deducta sunt. Veneficium complurium matronarum deprehensum: quarum plurimæ statim epotis medicaminibus perierunt. Lex de veneficio tunc primum constituta. Privernatibus, quum rebellassent; victis civitas data est. Palæpolitani, bello & obsidione victi, in deditionem venerunt. Q. Publilio, qui eos obsederat primo, & imperium prolatum, & proconsule decretus triumphus. Plebs nexu liberata est, propter Lucii Papirii creditoris libidinem, qui C. Publilio debitori suo stuprum inferre voluerat. Quum L. Papirius dictator reversus in urbem ab exercitu esset propter auspicia repetenda, Q. Fabius magister equitum, occasione rei bene gerendæ invitatus, contra edictum ejus prospere adversus Samnites pugnavit. Ob eam causam quum dictator de magistro equitum supplicium sumpturus videretur, Fabius Romam profugit: &, quum causa parum proficeret, populi precibus donatus est. Res præterea contra Samnites prospere gestas continet.

JAM

GRONOVII.

a *Colonia deducta est. Item Fregellæ.*] Suspicor ab interprete verba illa esse, *colonia deducta est:* & reliquisse auctorem: *Cales, item Fregellæ colonia deducta sunt.*

GRO-

IAM consules erant [1] C. Plautius secundum, [1] L. Æmilius Mamercinus, quum Setini Norbanique Romam, nuncii defectionis Privernatium cum querimoniis acceptæ cladis venerunt. Volscorum item exercitum duce Antiati populo consedisse ad Satricum, allatum est. utrumque bellum Plautio sorte evenit. [a] Prius ad Privernum profectus, extemplo acie conflixit. haud magno certamine devicti hostes: oppidum captum, redditumque Privernatibus, præsidio valido impositio: agri partes duæ ademptæ. Inde victor exercitus Satricum contra Antiates ductus. Ibi magna utrimque cæde atrox prælium fuit, & quum tempestas eos neutro inclinata spe dimicantes, diremisset, Romani, nihil eo certamine tam ambiguo fessi, in posterum diem prælium parant. Volscis recensentibus quos viros in acie amisissent, haudquaquam idem animus ad iterandum periculum fuit. nocte pro victis Antium agmine trepido, sauciis ac parte impedimentorum relicta, abierunt. Armorum magna vis tum inter cæsa corpora hostium, tum in castris inventa est. [2] *Ea Lunæ matri dare se* consul dixit; finesque hostium usque ad oram maritimam est depopulatus. Alteri consuli Æmilio

GRONOVII.

a *Prius ad Privernum profectus.*] Sigonius delet præpositionem, quam vindicant omnes nostri. Helm. etiam, *ad Privernum bellum profectus.* Unde suspicor fuisse quondam: *Utrumque bellum Plautio sorte evenit. Prius ad Privernas profectus.* Cui super posuit aliquis explicandi gratia τὸ *bellum*: quod dein alius cum voce corrupta inseruit contextui. Infra: *Eodem anno Privernas bellum initum.*

VARIORUM.

1 *C. Plautius iterum.*] Glareanus legit *tertium*, atque hunc *C. Plautium Venocem* esse censet. In quo multiplex error est. primum quod C. Plautii Proculi consulatum, quem ille gessit anno 397. huic tribuit: deinde quod hunc *Venocis* cognomine afficit, quum *Hypsæus* potius appellandus sit. De *Proculo* scriptum est in Capitolinis tabulis: de *Hypsæo* in nummis argenteis. *Sigonius.*

2 *Lunæ matri.*] Ea Dea nomen à *luendo* expiandoque sortita videtur esse, & præfuisse lustrationibus & lustris. Post cædem autem hostium & bellum opus purgamentis & piaculis est. Vide Turneb. lib. 16. Adverss. cap. 20. & lib. 23. cap. 21. Gyrald. hist. Deorum syntagm. 12. dubitat an hæc eadem sit cum Diana. *Godelevæus.*

lio ingresso Sabellum agrum, non castra Samnitium, non legiones usquam oppositæ, ferro ignique vastantem agros legati Samnitium pacem orantes adeunt, à quo rejecti ad senatum, potestate facta dicendi, positis ferocibus animis, pacem sibi ab Romanis, bellique jus adversus Sidicinos petierunt. *quæ se eo justius petere, quod in amicitiam populi Romani secundis suis rebus, non adversis, ut Campani, venissent: & adversus Sidicinos sumerent arma, suos semper hostes, populi Romani numquam amicos. qui nec, ut Samnites, in pace amicitiam, nec, ut Campani, auxilium in bello*
2 *petissent, nec in fide populi Romani nec ditione essent.* Quum de postulatis Samnitium Tib. Æmilius prætor senatum consuluisset, reddendumque his fœdus Patres censuissent, prætor Samnitibus respondit: *Nec, quo minus perpetua cum eis amicitia esset, per populum Romanum stetisse: nec contradici, quin quoniam ipsos belli culpa sua contracti tædium ceperit, amicitia de integro reconcilietur. Quod ad Sidicinos attinet, nihil intercedi, quo minus Samniti populo pacis bellique liberum arbitrium sit.* Fœdere icto quum domum revertissent, extemplo inde exercitus Romanus deductus; annuo stipendio, & trium mensium frumento accepto; quod pepigerat consul ut tempus inducias daret, quoad legati redissent. Samnites, copiis iisdem, quibus usi adversus Romanum bellum fuerant, contra Sidicinos profecti, haud in dubia spe erant mature urbis hostium potiundæ. Tum ab Sidicinis deditio prius ad Romanos cœpta fieri, deinde, postquam Patres, ut ferameam, ultimaque tandem necessitate expressam, aspernabantur, ad Latinos jam sua sponte in arma motos facta est. ne Campani quidem (adeo injuriæ Samnitium, quam beneficii Romanorum memoria præsentior erat) his se armis abstinuêre. Ex his tot populis, unus ingens exercitus, duce Latino, fines Samnitium ingressus, plus populationibus quam præliis cladium fecit. & quamquam superiores certaminibus Latini erant, haud inviti, ne sæpius dimicandum foret, agro hostium excessêre. Id spatium

Samni-

Samnitibus datum est Romam legatos mittendi, qui quum adiissent senatum, conquesti eadem se fœderatos pati, quæ hostes essent passi, precibus infimis petiêre, *ut satis ducerent Romani victoriam, quam Samnitibus ex Campano Sidicinoque hoste eripuissent: ne vinci etiam se ab ignaviſſimis populis ſinerent. Latinos Campanoſque ſi ſub ditione populi Romani eſſent, pro imperio arcerent Samniti agro; ſin imperium abnuerent, armis coërcerent.* Adverſus hæc reſponſum anceps datum, quia fateri pigebat, in poteſtate ſua Latinos jam non eſſe, timebantque ne arguendo abalienarent, *Campanorum aliam conditionem eſſe, qui non fœdere, ſed per deditionem in fidem veniſſent. itaque Campanos, ſeu velint, ſeu nolint, quieturos: in fœdere Latino nihil eſſe,* [a] *quo bellare cum quibus ipſi velint, prohibeantur.* Quod reſponſum, ſicut dubios Samnites, quidnam facturum Romanum cenſêrent, dimiſit, ita Campanos metu abalienavit: Latinos, velut nihil jam non concedentibus Romanis, ferociores fecit. Itaque per ſpeciem adverſus Samnites belli parandi, crebra concilia indicentes, omnibus conſultationibus inter ſe principes occulte Romanum coquebant bellum. huic quoque adverſus ſervatores ſuos bello Campanus aderat. Sed quamquam omnia de induſtria celabantur, priuſque quam moverentur Romani, tolli ab tergo Samnitem hoſtem volebant; tamen per quoſdam, privatis hoſpitiis neceſſitudinibuſque conjunctos, indicia conjurationis ejus Romam emanarunt. juſſiſque ante tempus conſulibus abdicare ſe magiſtratu, quo maturius novi conſules adverſus tantam molem belli crearentur; religio inceſſit ab eis quorum imminutum imperium eſſet, comitia haberi. Itaque interregnum initum. duo interreges fuerunt, M. Valerius ac M. Fabius. [b] Is creavit conſules, T. Manlium Torquatum

GRONOVII.

a *Quod bellare cum quibus.*] Perſpicuum eſt legi debere: *in fœdere Latino nihil eſſe, quo bellare, cum quibus ipſi velint, prohibeantur.* Et ſic alter Voſſianus. Antiquior tamen *quod*, ut forte fuerit etiam *prohibeat.*

b *Is creavit conſules.*] Sic ſolus Sigonianus: quod Gelenius, *creavit*, ut apud

Digitized by Google

tum tertium, P. Decium Murem. Eo anno Alexandrum, Epiri regem, [1] in Italiam classem appulisse constat. quod bellum, si prima satis prospera fuissent, haud dubie ad Romanos perveniſſet. Eadem ætas rerum Magni Alexandri est, quem, sorore hujus ortum, [2] in alio tractu orbis invictum bellis juvenem fortuna morbo extinxit. Cæterum Romani, etsi defectio sociorum nominisque Latini haud dubia erat; tamen, tamquam de Samnitibus, non de se, curam agerent; decem principes Latinorum Romam evocaverunt, quibus imperarent quæ vellent. Prætores tum duos Latini habebant, L. Annium Setinum, & L. Numicium Circeiensem; ambo ex coloniis Romanis: per quos præter Signiam Velitrasque, & ipsas colonias Romanas, Volsci etiam exciti ad arma erant. eos nominatim evocari placuit. Haud cuiquam dubium erat super qua re accirentur. itaque concilio prius habito prætores, quam Romam proficiscerentur, evocatos se ab senatu docent Romanos, & quæ actum iri secum credant, quidnam ad ea responderi placeat, referunt. Quum aliud alii censerent, tum Annius: *Quamquam ipse ego retuli quid responderi placeret, tamen magis ad summam rerum nostrarum pertinere arbitror, quid agendum nobis, quam quid loquendum sit. facile erit, explicatis consiliis, accommodare rebus verba. Nam si etiam nunc sub umbra fœderis æqui servitutem pati possumus; quid abest, quin proditis Sidicinis,* [c] *non Romanorum solum, sed Samni-*

apud me Vossianus: olim edebant *creavere*, quod habuerunt & duo Pall. Helmst. *creant consules*. Suspicor scribendum: *Creati consules T. Manlius Torquatus III. P. Decius Mus.* Et sic tertius Palatinorum.

c *Non Romanorum solum, sed Samnitium.*] Quamvis omnes sic scripti, non ambigo tamen, quin ex perpetua veterum consuetudine dictarit Livius: *quin proditis Sidicinis, non Romanis solum, sed Samnitibus quoque dicto pareamus.* Est enim *alicui parere dicto*, ut *alicui audientem* vel *obedientem esse dicto*. Vide ad lib. 29, 21.

VARIORUM.

1 *In Italiam classe appulisse.*] Vet. lib. *Classem*. probo. non enim *appellere navi*, sed *navem*, Latinè dicitur. Sic lib. 10. *Classis Romana cum appulsa Pompeios esset*. Hunc Alexandrum molossum vocat Gell. lib. 17. ubi de hoc ejus in Italiam adventu ait. *Sigonius*.

2 *In alio tractu orbis.*] In Asia ad Orientem. Adhuc tamen Philippus Alexan-

Digitized by Google

Samnitium quoque dicto pareamus, respondeamusque Romanis, nos, ubi innuerint, posituros arma? Sin autem tandem libertatis desiderium remordet animos, si fœdus est, [a] *si societas æquatio juris est, si consanguineos nos Romanorum esse, quod olim pudebat, nunc gloriari licet, si socialis illic exercitus is est, quo adjuncto duplicent vires suas, quem secernere ab se* Coss. *bellis propriis ponendis sumendisque nolint; cur non omnia æquantur? cur non alter ab Latinis consul datur? ubi pars virium, ibi & imperii pars est? Est quidem nobis hoc per se haud nimis amplum: quippe concedentibus Romam caput Latio esse. sed ut amplum videri posset, diuturna patientia fecimus. Atqui si quando unquam consociandi imperii, usurpandæ libertatis tempus optastis; en hoc tempus adest, & virtute vestra, & Deûm benignitate vobis datum. Tentastis patientiam negando militem. quis dubitat exarsisse eos,* [3] *quum plus ducentorum annorum morem solveremus? pertulerunt tamen hunc dolorem. Bellum nostro nomine cum Pelignis gessimus: qui ne nostrorum quidem finium nobis per nos tuendorum jus antea dabant, nihil intercesserunt. Sidicinos in fidem receptos, Campanos ab se ad nos desciisse, exercitus nos parare adversus Samnites fœderatos suos audierunt, nec moverunt se ab urbe. Unde hæc illis tanta modestia, nisi à conscientia scelerium & nostrarum & suarum? Idoneos auctores habeo, quærentibus de nobis Samnitibus, ita responsum ab senatu Romano esse, ut facile appareret, ne ipsos quidem jam postulare, ut Latium sub Romano imperio sit. Usurpate modo postulando eo, quod illi vobis taciti*

Alexandri pater vivebat; nec in Asia res gerebantur, sed in Græcia: auctor Diodorus. *Sigonius.*

3 *Cum plus ducentorum annorum morem solv.*] Elatotiè loquuntur Latini. non enim nisi CLX. anni numerantur à pugna ad lacum Regillum, qua victi à Romanis leges acceperunt, ad hunc annum, nisi à fœdere cum L. Tarquinio icto initium sumas. *Sig.*

GRONOVII.

a *Si societas æquatio juris est.*] Falsa definitio societatis: multi enim obnoxia pace & impari fœdere in societatem veniebant. Putem non de quavis societate, sed proprie de illa, quæ Latinis erat data, extulisse hæc verba Livium, scripsisseque: *si societas æquati juris est.* nempe nobis cum Romanis. Lib. 24. *Societas eo jure staret, ut Pœnus Locrensem, Locrensisque Pœnum pace ac bello juvaret.* Lib. 39. *Si fœdus ratum est, si societas & amicitia ex æquo observatur.* Iustinus lib. 23. *Auctores quoque suos Lucanos bello vicerant, & pacem cum his æquis legibus fecerant.* Mox: *cum pacem æquo jure fecissent.*

taciti concedunt. Si quem hoc dicere metus prohibet, en ego ipſe, audiente, non populo Romano modo ſenatuque, ſed Jove ipſo qui Capitolium incolit, profiteor me dicturum, ut ſi nos in fœdere ac ſocietate eſſe velint, conſulem alterum ab nobis ſenatuſque partem accipiant. Hæc ferociter non ſuadenti ſolum, ſed pollicenti, clamore & aſſenſu omnes permiſerunt, ut ageret diceretque, quæ è republica nominis Latini fide-
5 que ſua viderentur. Ubi eſt Romam ventum, in Capitolio ei ſenatus datus eſt. Ibi quum T. Manlius conſul egiſſet cum eis ex auctoritate Patrum ne Samnitibus fœderatis bellum inferrent; Annius, tamquam victor armis Capitolium cepiſſet, non legatus, jure gentium tutus loqueretur, *Tempus erat*, inquit, *T. Manli, voſque Patres Conſcripti, tandem jam vos nobiſcum nihil pro imperio agere, quum florentiſſimum Deûm benignitate, nunc Latium armis viriſque, Samnitibus bello victis, Sidicinis Campaniſque ſociis, nunc etiam Volſcis adjunctis, videretis: colonias quoque veſtras Latinum Romano prætuliſſe imperium. Sed quoniam vos regno impotenti finem ut imponatis, non inducitis in animum; nos, quamquam armis poſſumus aſſerere Latium in libertatem, conſanguinitati tamen hoc dabimus, ut conditiones pacis feramus æquas utriſque: quoniam vires quoque æquari Diis immortalibus placuit. Conſulem alterum Roma, alterum ex Latio creari oportet: ſenatus partem æquam ex utraque gente eſſe: unum populum, unam rempublicam fieri: & ut imperii eadem ſedes ſit idemque omnibus nomen, quoniam ab alterutra parte concedi neceſſe eſt, quod utriſque bene vertat, ſit hæc ſane patria potior, & Romani omnes vocemur.* Forte ita accidit, ut parem ferociæ hujus & Romani Conſulem T. Manlium haberent: qui adeo non tenuit iram, ut ſi tanta dementia Patres Conſcriptos cepiſſet, ut ab Setino homine leges acciperent, gladio cinctum in ſenatum venturum ſe eſſe palam diceret, & quemcunque in curia Latinum vidiſſet, ſua manu interempturum, & converſus ad ſimulachrum Jovis, *Audi Jupiter hæc ſcelera*, inquit, *Audite jus faſque! Peregrinos Conſules & peregrinum ſenatum in tuo, Jupiter, augurato*

Digitized by Google

gurato templo, captus, atque ipse oppressus, visurus es? Haeccine foedera Tullus Romanus rex cum Albanis Patribus vestris, Latini, hac L. Tarquinius vobiscum postea fecit? [b] *Non venit in mentem pugna apud Regillum lacum? adeo & cladium veterum vestrarum, & beneficiorum nostrorum erga vos obliti estis?* Quum consulis vocem subsecuta Patrum indignatio 6 esset, proditur memoriae, adversus crebram imprecationem Deûm, quos testes foederum sæpius invocabant Consules, vocem Annii spernentis numina Jovis Romani auditam. certe quum commotus ira se ab vestibulo templi citato gradu properet, lapsus per gradus, capite graviter offenso, impactus imo ita est saxo, ut sopiretur. Exanimatum auctores quoniam non omnes sunt, mihi quoque in incerto relictum sit: sicut inter foederum ruptorum testationem ingenti fragore cœli procellam effusam. nam & vera esse, & apte ad repræsentandam iram Deûm ficta possunt. Torquatus, missus ab senatu ad dimittendos legatos, quum jacentem Annium vidisset, exclamat, ita, ut populo Patribusque audita vox pariter sit, *Bene habet. Dii, pium movete bellum. Est cœleste numen! es magne Jupiter! haud frustra te patrem Deûm hominumque hac sede sacravimus. Quid cessatis, Quirites, vosque Patres Conscripti, arma capere dis ducibus? Sic stratas legiones Latinorum dabo, quemadmodum legatum jacentem videtis.* Assensu populi excepta vox consulis, tantum ardoris animis fecit, ut legatos proficiscentes cura magistratuum magis, qui jussu consulis prosequebantur, quam jus gentium ab ira impetuque hominum tegeret. Consensit & senatus bellum: consulesque duobus scriptis exercitibus per Marsos Pelignosque profecti, adjuncto Samni-

[b] *Non venit in mentem pugna apud Regillum.*] Annon *pugna?* Vt apud Ciceronem pro Sulla: *Cum mihi patriae, cum vestrorum periculorum, cum hujus urbis, cum illorum delubrorum, atque templorum, cum puerorum infantium, cum matronarum ac virginum veniebat in mentem.* Lib. 7. sum. 3. *Solet in mentem venire illius temporis, quo proxime fuimus una.* In Verrem: *Non dubito, quin in tanto tuo periculo tuorum sibi scelerum veniat in mentem.* Sed & ad Atticum 15, 11. *Dicebam ea, quae tibi profecto in mentem venirent.*

Samnitium exercitu, ad Capuam, quo jam Latini sociique convenerant, castra locant. Ibi in quiete utrique consuli eadem dicitur visa species viri majoris, quam pro humano habitu, augustioriſque; dicentis: *Ex una acie imperatorem, ex altera exercitum diis manibus matrique Terra deberi: utrius exercitus imperator legiones hostium, superque eas se devovisset, ejus populi partisque victoriam fore.* Hos ubi nocturnos visus inter se consules contulerunt; placuit [1] averruncandæ Deûm iræ victimas cædi; simul, ut, si extis eadem quæ somno visa fuerant, portenderentur, alteruter consulum fata impleret. Ubi responsa aruspicum insidenti jam animo tacitæ religioni congruerunt; tum adhibitis legatis tribunisque, & imperiis Deûm propalam expositis, ne mors voluntaria consulis exercitum in acie terreret; comparant inter se, ut ab utra parte cedere Romanus exercitus cœpisset, inde se consul devoveret pro populo Romano, Quiritibusque. Agitatum etiam in consilio est, ut si quando umquam severo ullum imperio bellum administratum esset, tunc [c] disciplina militaris ad priscos redigeretur mores. Curam acuebat, quod adversus Latinos bellandum erat; lingua, moribus, armorum genere, institutis ante omnia militaribus congruentes, milites militibus, centurionibus centuriones, tribuni tribunis compares, collegæque iisdem præsidiis, sæpe iisdem manipulis permisti fuerant. per hæc ne quo errore milites caperentur, edicunt consules, ne quis extra ordinem in hostem pugnaret. Forte inter cæteros turmarum præfectos, qui exploratum in omnes partes dimissi erant, T. Manlius Consulis filius super castra hostium cum suis turmalibus

c *Disciplina militaris ad priscos redigeretur*]. Nec pejus foret: *exigeretur*. Suetonius Iulio cap. 65. *Non enim ubique ac semper, sed cum hostis in proximo esset, coercebat, tum maxime exactor gravissimus disciplinæ.* Tiberio 19. *Disciplinam severissime exegit.*

VARIORUM.

1 *Averruncandæ Deum iræ.*] *Averruncus* unus ex diis, quos placati oportet, uti mala à nobis, vel frugibus natis amoveantur, auctore Gellio lib. 5. cap. 12. Hinc *averruncare*, idem quod *amovere*. Gudel.

GRO-

libus evasit, [a] ita ut vix teli jactu ab statione proxima abesset. ibi Tusculani erant equites, præerat Geminius Metius, vir tum genere inter suos, tum factis, clarus. Is ubi Romanos equites insignemque inter eos præcedentem consulis filium (nam omnes inter se, utique illustres viri, noti erant) cognovit, *Vnane*, ait, *turma Romani cum Latinis sociisque bellum gesturi estis? quid interea consules, quid duo exercitus consulares agent? Aderunt in tempore*, Manlius inquit, *& cum illis aderit Iupiter ipse fœderum à vobis violatorum testis, qui plus potest polletque. Si ad Regillum lacum, ad satietatem vestram pugnavimus; hic quoque efficiemus profecto*, [b] *ne nimis acies vobis & collata signa nobiscum cordi sint.* Ad ea Geminius paululum ab suis equo provectus, *Visne igitur dum dies ista venit, qua magno conatu exercitus moveatis, interea tu ipse congredi mecum, ut nostro duorum jam hinc eventu cernatur, quantum eques Latinus Romano præstet?* Movet ferocem animum juvenis, seu ira, seu detrectandi certaminis pudor, seu inexsuperabilis vis fati. oblitus itaque imperii patrii, consulumque edicti, præceps ad id certamen agitur; quo vinceret an vinceretur, haud multum interesset. equitibus cæteris velut ad spectaculum summotis, spatio, quod vacui interjacebat campi, adversos concitant equos: & quum infestis cuspidibus concurrissent, Manlii cuspis super galeam hostis, Metii trans cervicem equi elapsa est. Circumactis deinde equis, quum prior ad iterandum ictum Manlius consurrexisset; spiculum inter aures equi fixit. ad cujus vulneris sensum quum equus prioribus pedibus erectis magna vi caput quateret, excussit equitem: quem cuspide parmaque innixum, attollentem se ab gravi casu, Manlius ab

GRONOVII.

a *Evasit, ut vix teli jactu.*] Particulam addidimus ex Thuan. trib. Pall. duobus Voss. Helm. *evasit ita, ut vix.*

b *Nequid minus quam acies.*] Quicquid bonorum codicum videre licuit: *ne nimis acies vobis & collata signa nobiscum cordi sint.* Quod quidem longe antefero vulgato, commento libri Sigoniani. Cicero l. 7. famil. 16. *quod in Britannia non nimis φιλοπονον te præbuisti, plane non reprehendo.* Lib. 2. in Verrem: *monet hominem, ne nimis judicio Sacerdotis & causa confidat.*

ab jugulo, ita ut per costas ferrum emineret, terræ affixit, spoliisque lectis ad suos revectus, cum ovante gaudio turma in castra, atque inde ad prætorium ad patrem tendit; ignarus fati futurique, laus an pœna merita esset, *Vt me omnes*, inquit, *pater tuo sanguine ortum vere ferrent, provocatus equestria hæc spolia capta ex hoste cæso porto.* Quod ubi audivit consul, extemplo filium aversatus, concionem classico advocari jussit. quæ ubi frequens convenit, *Quandoquidem*, inquit, *tu T. Manli, neque imperium consulare, neque majestatem patriam veritus, adversus edictum nostrum extra ordinem in hostem pugnasti: & quantum in te fuit, disciplinam militarem, qua stetit ad hanc diem Romana res, solvisti, meque in eam necessitatem adduxisti, ut aut reipubl. mihi, aut mei meorumque oblivisci endum sit; nos potius nostro delicto plectemur, quam respublica tanto suo damno nostra peccata luat. triste exemplum, sed in posterum salubre juventuti erimus. Me quidem quum ingenita caritas liberûm, tum specimen istud virtutis deceptum vana imagine decoris in te movet. Sed quum aut morte tua sancienda sint consulum imperia, aut impunitate in perpetuum abroganda; nec te quidem, si quid in te nostri sanguinis est, recusare censeam, quin disciplinam militarem culpa tua prolapsam, pœna restituas. I lictor, deliga ad palum.* Exanimati omnes tam atroci imperio, nec aliter quam in se quisque districtam cernentes securim; metu magis quam modestia quievere. Itaque, velut emerso ab admiratione animo, quum silentio defixi stetissent, repente postquam cervice cæsa susus est cruor, tum libero conquestu coortæ voces sunt, ut neque lamentis, neque execrationibus parceretur: spoliisque contectum juvenis corpus, quantum militaribus studiis funus ullum concelebrari potest, structo extra vallum rogo cremaretur: [1] Manlianaque imperia non in præsentia modo hor-

VARIORUM.

1 *Manlianaque imperia.*] Vide Erasmum in proverbio: *Manliana imperia.* Cæterum & *Posthumiana imperia* eadem significatione dici, ostendit Gell. lib. 9. c. 13. & Valer. lib. 2. cap. de disciplina militari. *Godelev.*

2 *Scuta*

horrenda, sed exempli etiam tristis in posterum essent. Fecit tamen atrocitas pœnæ obedientiorem duci militem: & præterquam quod custodiæ vigiliæque & ordo stationum intentioris ubique curæ erant, in ultimo etiam certamine, quum descensum in aciem est, ea severitas profuit. Fuit enim civili maximè bello pugna similis. adeo nihil apud Latinos dissonum ab Romana re, præter animos, erat. Clypeis antea Romani usi sunt. deinde postquam stipendiarii facti sunt, [2] scuta pro clypeis fecêre: [a] & quod antea phalanges similes Macedonicis, hoc postea manipulatim structa acies cœpit esse. Postremo in plures ordines instruebantur. [b] ordo sexagenos

2 *Scuta pro clypeis fecere.*] Livius lib. 1. primæ classi imperatum dicit esse *clypeum cum galea, ocreis, lorica: secundæ pro clypeo scutum, & præter loricam eadem omnia.* ubi Dionysius pro *clypeo* ἀσπίδα Græcè scribit, pro *scuto* θυρεόν. Igitur *clypeus* rotundus erat, ut ex Virg. lib. 2. Æneid. intelligitur; qui prægrandem Cyclopis oculum, comparat clypeo Argolico, oculi autem figura rotunda est. *Scutum* verò formæ oblongæ, majusque clypeo. Itaque pro *clypeo* secundæ classi datum *scutum* est, quod sine lorica essent; ut scutum & clypei & loricæ loco esset, & totum corpus protegeret. hinc & θυρεὸν Græci vocant, quod referat similitudinem forium, quæ longiores quam latiores esse solent. Dicit autem Romanos scutis usos esse, ex quo stipendium militibus constitutum fuit antea enim sine stipendio militabant. Mox idem appellat quosdam milites antepilanos: *hoc*, inquit, 30. *manipulorum agmen antepilanos appellabant.* Sic autem vocabant *hastatos* & *principes* in legione, quod essent ante triarios, qui pilani vocabantur. Vide Varr. IV. de Ling. Lat. Turneb. lib. XI. Adv. cap 27.

GRONOVII.

a *Et quod antea phalanges.*] Nisi fuit: *& quæ antea phalanges similes Macedonicis, hæc postea.* Vide in Senecam ad Marciam cap. 19.

b *Ordo sexagenos milites, duos centuriones.*] Locus intricatus & corruptus in omnibus libris, quem tamen magna parte reparavit Lipsius. Igitur, ne nihil dicam, illius sententiam paucis proponam. Legendum est: *Ordo milites sexagenos unum habebat, centurionem & vexillarium.* nam cuique centuriæ vexillum suum. Dein extra aleam est: *Prima acies hastati erant, manipuli decem.* non *quindecim*, quod inauditum. Ovidio jam Romulus *Hastatos instituitque decem: Et totidem Princeps, totidem Pilanus habebat Corpora* Quia ergo totidem manipulorum princeps, sine dubio mox legendum: *Hoc viginti manipulorum agmen.* non *triginta.* Consentiunt veteres in omni legione, numeratis simul triariis, tantum fuisse triginta manipulos. Magis ambigua quæ sequuntur. De triariis Lipsius: *quia sub signis jam alii decem ordine locabantur.* Sed retineri videntur posse *ordines* pro manipulis: utcumque superius aliter acceperit: neque enim novum veteres eandem vocem in propinquo diversa vi satis usitata adhibere. Sic nec opus ejicere τὸ *ordo* in illis quæ subjunguntur: *ex quibus ordo unusquisque tres partes habebat.* Pergit Lipsius: *eorum unamquamque primam, Pilum voca-*

nos milites, duos centuriones, vexillarium unum habebat. [1] Prima acies hastati erant, manipuli quindecim, distantes inter se modicum spacium: manipulus leves vicenos milites, aliam turbam scutatorum habebat. leves autem qui hastam tantum [2] gæsaque gererent, vocabantur. Hæc prima frons in acie florem juvenum pubescentium ad militiam habebat. Robustior inde ætas, totidem manipulorum, quibus principibus est nomen, hos sequebantur, scutati omnes, insignibus maxime armis. hoc triginta manipulorum agmen antepilanos appellabant, quia sub signis jam alii quindecim ordines locabantur: ex quibus ordo unusquisque tres partes habebat. earum unamquamque primum pilum vocabant. Tribus ex vexillis constabat. vexillum centum octoginta sex homines erant. Primum vexillum triarios ducebat; veteranum militem spectatæ virtutis: secundum rora-

vocabant. Tres enim partes in quoque facit ordine sive manipulo, triarios, rorarios, accensos. Pilum autem proprie triariorum, primæ partis. Sed sunt qui omnes triariorum ordines *Primospilos* putent vocitatos: ita ut primus ordo centuriaque κατ' ἐξοχὴν *primuspilus* & *centurio primipili* diceretur, quemadmodum *Hastatus* & *Princeps* simpliciter κατ' ἐξοχὴν primus hastatus & primus princeps: proximus, *secundus primuspilus*, inde *tertius primuspilus*, & sic deinceps. Quod si mavis, licet legere: *earum primam quamque primumpilum vocabant.* Denique legit Lipsius: *tribus ex vexillis constabat, centum octoginta sex homines erant.* nempe unusquisque ordo sive manipulus. non enim vexillum, quæ singula singulis generibus attribuit, unum triariis, alterum rorariis, tertium accensis. Sic fuerint hastati mille ducenti quadraginta, ex quibus ducenti leviter armati: principes mille ducenti quadraginta: sexcenti viginti triarii, totidem rorarii, totidemque accensi: in universum omnis legio quatuor millium trecentorum quadraginta. Eoque inferius legendum: *quatuor fere legiones quaternis millibus peditum.* non *quinis.*

VARIORUM.

1 *Prima acies hastati.*] Secus Polybius. Legionem enim quatuor millium in quatuor partes dividit: *Velites*, quos γροσφομάχους appellat, *Hastatos*, *Principes*, *Triarios*. Primos natu minimos, extremos maximos, medios inter utrosque interjectos fuisse. triarios sexcentos, Principes & Hastatos singulos mille & ducentos, Velites mille. Sin autem legio major fuerit, tum præter hastatos reliquarum trium partium numerum pro portione auctum fuisse. hastatos in decem partes distributos, ac singulis earum duos centuriones præfuisse: sic & principes ac triarios. Velites in partes æquales divisos, iisque separatim centuriones duos præponi. Partes has σπείραν, τάγμα, σημαίαν, præfectos ταξιάρχους, κεντουρίωνας nominat. *Sigonius.*

2 *Gæsaque.*] *Gæsa* Gallorum propriè tela, sicut *sarissa* Macedonum: Germanorum *framea.* Godelev.

GRO-

rorarios; minus roboris ætate factisque: tertium accensos; minimæ fiduciæ manum. eo & in postremam aciem rejiciebantur. Ubi his ordinibus exercitus instructus esset, hastati omnium primi pugnam inibant. si hastati profligare hostem non possent, pede presso eos retrocedentes in intervallo ordinum principes recipiebant. tum principum pugna erat; hastati sequebantur. triarii sub vexillis considebant, sinistro crure porrecto, scuta innixa humeris, [a] hastas subrecta cuspide in terra fixas, haud secus quam vallo septa inhorreret acies, tenentes. Si apud principes quoque haud satis prospere esset pugnatum, à prima acie ad triarios sensim referebantur. inde rem [1] ad triarios rediisse, quum laboratur, proverbio increbuit. Triarii consurgentes, ubi in intervalla ordinum suorum principes & hastatos recepissent, extemplo compressis ordinibus velut claudebant vias: unoque continente agmine, jam nulla spe post relicta, in hostem incidebant: id erat formidolosissimum hosti, quum velut victos insecuti, novam repente aciem exsurgentem, auctam numero cernebant. Scribebantur autem quatuor fere legiones quinis millibus peditum, equitibus in singulas legiones trecenis. alterum tantum ex Latino delectu adjiciebatur, qui ea tempestate hostes erant Romanis, eodemque ordine instruxerant aciem: nec vexilla cum vexillis tantum, universi hastati cum hastatis, [2] principes cum principibus; sed centurio quoque cum centurione, si ordines turbati non essent,

quater

GRONOVII.

a *Hastas sub erecta cuspide.*] lege: *subrecta cuspide.* Ut apud alios *surrecto aucrone, surrecto signo.* Festus: *surregit & sorctus antiqui ponebant pro surrexit, & ejus participio surrectus.* Et sic Vossianus. Quin etiam: *hastas subrecta cuspide in terra fixas, ut haud secus quam vallo septa inhorreret acies, tenentes.*

VARIORUM.

1 *Ad triarios rediisse.*] Vide Vegetium lib. 2. de re militari, ubi declarat, post omnes acies solere collocari *Triarios*, omni armorum genere instructos, qui genu posito subsidebant; ut si primam aciem vinci contigisset, ab iis integrato prælio victoria repararetur. *Godelev.*

2 *Principes cum principib.*] Hi *principes* in secunda acie erant, & robur exercitus existimabantur. Inde illud Terentii: *Inde ego post principia omnibus signum dabo.* Godel.

5 *Caput*

essent, concurrendum sibi esse sciebat. Duo primipili ex utraque acie inter triarios erant: Romanus, corpore haud quaquam satis validus, cæterum strenuus vir perituſque militiæ: Latinus, viribus ingens, bellatorque primus: notissimi inter se, quia semper pares ordines duxerant. Romano haud satis fidenti viribus, jam Romæ permissum erat ab consulibus, ut subcenturionem sibi, quem vellet, legeret, qui tutaretur eum ab uno destinato hoste. isque juvenis in acie oblatus, ex centurione Latino victoriam tulit. Pugnatum est haud procul radicibus Vesuvii montis, qua via ad Veserim fere-
9 bat. Romani consules prius quam educerent in aciem, immolaverunt. Decio [3] caput jecinoris à familiari parte cæsum aruspex dicitur ostendisse: alioqui acceptam Diis hostiam esse: Manlium egregie litasse. *Atqui bene habet*, inquit Decius, [a] *si ab collega litatum est.* Instructis, sicut ante dictum est, ordinibus, processere in aciem. Manlius dextro, Decius lævo cornu præerat. primo utrimque æquis viribus, eodem ardore animorum gerebatur res: deinde ab lævo cornu hastati Romani, non ferentes impressionem Latinorum, se ad principes recepêre. In hac trepidatione Decius consul M. Valerium magna voce inclamat: *Deorum*, inquit, *ope, Valeri, opus est. agedum pontifex publicus populi Romani prai verba, quibus me pro legionibus devoveam.* Pontifex eum togam prætextam sumere jussit, & velato capite manu subter togam

3 *Caput jecinoris à famil. parte.*] Credo caput, fibrarum in jecore initium fuisse; cumque jecur in duas partes dividerent, *familiarem* & *hostilem*: è *familiari* sita eventa augurabantur; ex *hostili* hostium fata. vide Turneb. lib. 11. Adverss. cap. 27. *Godelev.*

GRONOVII.

a *Si ab collega prospere litatum est.*] Delevi additum ab Sigonio, *prospere*, auctoritate meliorum codicum, qui spernunt illud segregantque. Quis autem ignorat *litare* esse proprie καλλιερεῖν; lib. 38 *Sacrificio facto cum primis hostiis litasset.* Plautus Pœnulo: *Quia litare nequeo abii illinc illico iratus.* Justinus lib. 10. *Facto sacrificio auxilium Deorum implorant: litatis hostiis, obtentoque ut rebantur, quod petebant.* Vnde & illa Plauti Pseudolo 1, 3. *Vt hodie ad litationem huic suppetat satias Iovi.* Livius lib. 41. *Senatus majoribus hostiis usque ad litationem sacrificari jussit.*

Digitized by Google

togam ad mentum exerta, super telum subjectum pedibus stantem sic dicere: *Iane, Iupiter, Mars pater, Quirine, Bellona, Lares, Divi Novensiles*[1], *Dii indigetes, Divi, quorum est potestas nostrorum, hostiumque, Diique Manes, vos*[2] *precor, veneror, veniam peto feroque, uti populo Romano Quiritium vim victoriamque prosperetis: hostesque populi Romani Quiritium, terrore, formidine, morteque afficiatis. Sicut verbis nuncupavi*, [b] *ita pro republica Quiritium, exercitu, legionibus, auxiliis populi Romani Quiritium, legiones auxiliaque hostium, mecum, Diis Manibus Tellurique devoveo.* Hæc ita precatus, lictores ire ad T. Manlium jubet: matureque collegæ se devotum pro exercitu nunciare. [3] Ipse incinctus cinctu Gabino, armatus in equum insiluit, ac se in medios hostes immisit. Conspectus ab utraque acie [c] aliquanto

b *Ita pro republica Quiritium, exercitu.*] Videtur excidisse aliquid, ut integrum sit: *ita pro republica populi Romani Quiritium, exercitu, legionibus, auxiliis populi Romani Quiritium* Nam τὸ *Quiritium*, in hujusmodi formulis appendix propria est τῶν *populi Romani*. Vitiatum quoque in vulgatis erat lib. 22, 10. illud *respublica populi Romani Quiritium*, in vetis sacri carmine.

c *Aliquanto augustior humano visu.*] Si vox ultima bonæ fidei libris exstaret, non eam desiderarem. Varro Atacinus: *clarissima longe Nomina vix ullo condita sunt tumulo, Magnus, & humano major Cato.* Ovidius lib. 2. Fast. *Pulcher & humano major, trabeaque decorus Romulus in media visus adesse via.* Iustinus vel Trogus lib. 42. *Primusque humanorum post Herculem & Liberum, qui reges Orientis fuisse traduntur, eam cæli plagam domuisse dicitur.* Cicero lib. 13. ad Attic. ep. 21. *Ego autem tibi confirmo (possum falli ut humanus) a me non habere.* Video quidem conjurasse viros doctos ut hæc mutent, sed quiesse melius erat. Vel scribe, *visus*. Sensus, ut conspectus est ab utraque acie, aliquanto augustior humano visus est, vel apparuit: ne alterutrum superfluum putes.

VARIORUM.

1 *Divi Novensiles.*] *Novensiles* Dei a Sabinis Romam deducti existimantur, atque iis a Tatio rege ædes dicatæ, quibus indigitamenta hæc adscribit Varro, *Herculem, Vestam, Salutem, Fortunam, Fortem Fidem.* Non desunt qui *Novensiles* hos Deos appellatos putent, quod noviissime in Deorum numerum recepti sunt. Vide Gyrald. de Syntagm. Deor. *Godelev.*

2 *Precor, veneror, veniam peto.*] Solennia in ejusmodi devotionibus verba. Quæ adhibet etiam Macrob. lib. 3. ubi de ratione urbium & exercituum devovendorum agit. *Sigonius.*

3 *Ipse incinctus cinctu Gabino.*] Romani magistratus & pontifices eo cinctu uti solent, cum belli causa operabantur; factis se devovebant pro exercitu: portas Iani aperiebant: aut amburbia faciebant: denique cum rei sacræ operam dabant belli causa, & cæremonia quadam sacra defungebantur. Lucan.

Digitized by Google

quanto auguſtior humano viſu, ſicut cœlo miſſus pi-
culum omnis Deorum iræ, qui peſtem ab ſuis aver-
ſam in hoſtes ferret. Ita omnis terror, pavorque cum
illo latus, ſigna primo Latinorum turbavit: deinde in
totam penitus aciem pervaſit. Evidentiſſimum id fuit,
quod quacumque equo invectus eſt, ibi haud ſecus
quam peſtifero ſidere icti pavebant: ubi vero corruit
obrutus telis, inde jam haud dubie conſternatæ cohor-
tes Latinorum, fugam ac vaſtitatem late fecerunt. Si-
mul & Romani exſolutis religione animis, velut tum
primum ſigno dato coorti pugnam integram ediderunt.
nam & rorarii procurrebant inter antepilanos, addide-
rantque vires haſtatis ac principibus: & triarii genu
dextero innixi, nutum conſulis ad conſurgendum ex-
10 ſpectabant. Procedente deinde certamine, quum aliis
partibus multitudo ſuperaret Latinorum, Manlius con-
ſul, audito eventu collegæ, quum, ut jus faſque erat, la-
crimis non minus quam laudibus debitis proſecutus tam
memorabilem mortem eſſet; paulliſper addubitavit, an
conſurgendi jam triariis tempus eſſet: deinde melius
ratus integros eos ad ultimum diſcrimen ſervari, ac-
cenſos ab noviſſima acie ante ſigna procedere jubet.
Qui ubi ſubiêre, extemplo Latini, tanquam idem ad-
verſarii feciſſent, triarios ſuos excitaverunt: qui ali-
quandiu pugna atroci quum & ſemetipſi fatigaſſent, &
haſtas aut præfregiſſent, aut hebetaſſent, pellerent vi
tamen hoſtem, debellatum jam rati, perventumque ad
extremam aciem; tum conſul triariis, *Conſurgite nunc,*
inquit, *integri adverſus feſſos, memores patriæ parentumque*
& conjugum ac liberorum: memores conſulis pro veſtra victoria
morte occumbentis. Ubi triarii conſurrexerunt integri,
refulgentibus armis, nova ex improviſo exorta acies,
receptis in intervalla ordinum antepilanis, clamore ſub-
lato principia Latinorum perturbant: haſtiſque ora fo-
dientes, primo robore virorum cæſo, per alios mani-
pulos velut inermes prope intacti evaſere: tantaque

cæde

cæde [4] perrupere cuneos, ut vix quartam partem relinquerent hostium. Samnites quoque sub radicibus montis procul instructi præbuêre terrorem Latinis. Cæterum inter omnes cives socioſque præcipua laus ejus belli penes consules fuit: quorum alter omnes minas periculaque ab Diis superis inferisque [5] in se unum vertit: alter ea virtute eoque consilio in prælio fuit, ut facile convenerit inter Romanos Latinosque, qui ejus pugnæ memoriam posteris tradiderunt, utrius partis T. Manlius dux fuisset, ejus futuram haud dubie fuisse victoriam. Latini ex fuga se Minturnas contulerunt. castra secundum prælium capta, multique mortales ibi vivi oppressi, maxime Campani. Decii corpus ne eo die inveniretur, nox quærentes oppressit. postero die inventum inter maximam hostium stragem coopertum telis: funusque ei par morti, celebrante collega, factum. Illud adjiciendum videtur, licere consuli, dictatorique, & prætori, quum legiones hostium devoveant, non utique se, sed quem velint ex legione Romana scripta civem devovere, *si is homo qui devotus est, moritur, probe factum videri: ni moritur, tum* [6] *signum septem pedes altum, aut majus in terram defodi, & piaculum hostia cædi. Vbi illud signum defossum erit, eo magistratum Romanum escendere fas non esse.* Sin autem sese devovere volet, sicuti Decius devovit: *ni moritur, neque suum, neque publicum divinum pure faciet, qui sese devoverit. Vulcano arma, sive cui alii divo devovere volet, sive hostia, sive quo alio volet, jus esto. Telo, super quod stans consul precatus est, hostem potiri, fas non est: si potiatur,*

Lucan. lib. 1. *Turba minor sequitur ritu succincta Gabino.* Turneb. lib. 22. cap. 20. Adverſ.

4 *Perrupere cuneos.*] Nomen *cunei* significat formam instruendæ aciei, à notissimo in findendis lignis instrumento sumptam. Vide Vegetium lib. 3. cap. 19. *Godelev.*

5 *In se unum vertit.*] De Decii facto, quo insignem suam in patriam pietatem declaravit, præter Livium Florus lib. 1. cap. 14. Plin. lib. 22. cap. 3. Valer. Max. lib. 1. cap. 7. & lib. 5. cap. 6. *Godelev.*

6 *Signum septem pedes altum.*] *Signum* opinor vocare imaginem ejus hominis, qui devotus non est mortuus: mortem enim ejus defossione imaginis & hostiæ cæde repræsentari voluerunt. *Signius.*

Digitized by Google

11 *potiatur, Marti suovetaurilibus piaculum fieri.* Hæc (etsi omnis divini humanique [7] moris memoria abolevit, nova peregrinaque omnia priscis ac patriis præferendo) haud ab re duxi verbis quoque ipsis, ut tradita nuncupataque sunt, referre. Romanis post prælium demum factum Samnites venisse subsidio, exspectato eventu pugnæ, apud quosdam auctores invenio. Latinis quoque ab Lavinio auxilium, dum deliberando terunt tempus, victis demum ferri cœptum. & cum jam portis prima signa, & pars agminis esset egressa, nuncio allato de clade Latinorum, quum conversis signis retro in urbem rediretur; prætorem eorum nomine Millionium dixisse ferunt, *pro paullula via magnam mercedem Romanis esse solvendam.* Qui Latinorum pugnæ superfuerant, multis itineribus dissipati, quum se in unum conglobassent, [a] Vescia urbs eis receptaculum fuit. Ibi in conciliis Numisius imperator eorum, affirmando *communem vere Martem belli utramque aciem pari cæde prostravisse; victoriæque nomen tantum penes Romanos esse; cæteram pro victis fortunam & illos gerere: funesta duo consulum prætoria, alterum parricidio filii, alterum consulis devoti cæde: trucidatum exercitum omnem: cæsos hastatos principesque; stragem & ante signa & post signa factam: triarios postremo rem restituisse. Latinorum etsi pariter accisæ copiæ sint, tamen supplemento vel Latium propius esse, vel Volscos, quam Romam. Itaque, si videatur eis, se ex Latinis & ex Volscis populis juventute propere excita, rediturum infesto exercitu Capuam esse: Romanosque nihil tum minus quam prælium exspectantes, nec opinato adventu perculsurum.* Fallacibus literis circa Latium nomenque Volscum missis, quia qui non interfuerant pugnæ, ad credendum temere faciliores erant, tumultuarius undique exercitus raptim conscriptus convenit. Huic agmini Torquatus consul

7 *Moris memoria abolevit.*] Locus corruptus & contra sensum. Legendum autem, *incuria abolevit. τὸ memoria* natum ἐκ τῶν *moris.* Nil ego certius puto. *Tan. Faber.*

GRONOVII.

a *Vescia urbs eis receptaculum fuit.*] Suspectum mihi τὸ *eis* nec pejus erit si deleas, scribasque: *multis itineribus dissipatis.* quod tanquam ambiguum videntur

consul ad Trifanum (inter Sinuessam Minturnasque is locus est) occurrit, prius quam castris locus caperetur, sarcinis utrimque in acervum conjectis, pugnatum debellatumque est. adeo enim acciſæ res sunt, ut consuli victorem exercitum ad depopulandos agros eorum ducenti dederent se omnes Latini: deditionemque eam Campani sequerentur. [b] Latium Capuaque agro multati. Latinus ager Privernati addito agro: & Falernus, qui populi Campani fuerat, usque ad Vulturnum flumen, plebi Romanæ dividitur. bina in Latino jugera, ita ut dodrantem ex Privernati complerent, data: terna in Falerno, quadrantibus etiam pro longinquitate adjectis. Extra pœnam fuere Latinorum Laurentes, Campanorumque equites, quia non desciverant. Cum Laurentibus renovari fœdus jussum. renovaturque ex eo quotannis [1] post diem decimum Latinarum. Equitibus Campanis civitas data: monumentoque ut esset, æneam tabulam in æde Castoris Romæ fixerunt. vectigal quoque eis Campanus populus jussus pendere in singulos quotannis (fuêre autem mille, & sexcenti) denarios nummos quadringenos quinquagenos. Ita bello gesto, 12 præmiis pœnaque pro cujusque merito persolutis, T. Manlius Romam rediit: cui venienti seniores tantum obviam exisse constat: juventutem, & tunc, & omni vita deinde, aversatam eum execratamque. Antiates in

dentur mutasse. Nihil tamen ausim, antequam vetus aliqua accedat auctoritas.

b *Latium Capuaque agro multati.*] Alienum, non Livii est, quod venditat Sigonianus: *Latini.* nam *Latium Capuaque* sensu est Latini Campanique: itaque his conveniens verbum illis apponitur. Sic lib. 6. *Etruria prope omnis armata Sutrium socios populi Romani obsidebat.* Rursus: *Eodem anno Setiam, ipsis querentibus panuriam hominum, novi coloni adscripti.* Quasi dixisset, *in Setinos.* Lib. 9. *Pliſtiam ipsis socios Romanorum, ut parem dolorem hosti redderent, circumsidunt.* Eodem cap. 41. *Is profectus ad Nuceriam Alfaternam, jam pacem petentes, quod uti ea quum daretur noluissent, adspernatus oppugnando ad deditionem subegit.* Quasi esset Nucerinos petentes adspernatus subegit. Itaque Sigonius, bene alioquin hic versatus, male addit: *eam oppugnando.* Adde quæ ad lib. 29, 12. & lib. 38, 29.

VARIORUM.

1 *Post diem decimum Latinarum.*] Latinæ feriæ per quatuor dies agebantur, post x. diem, quam actæ erant, renovabatur hoc fœdus. *Sigon.*

in agrum Oſtienſem, Ardeatem, Solonium incurſiones fecerunt. Manlius conſul, quia ipſe per valetudinem id bellum exſequi nequierat, dictatorem L. Papirium Craſſum, qui tum forte erat prætor, dixit: ab eo magiſter equitum L. Papirius Curſor dictus. Nihil memorabile adverſus Antiates ab dictatore geſtum eſt, quum aliquot menſes ſtativa in agro Antiati habuiſſet. Anno inſigni victoria de tot ac tam potentibus populis, ad hoc conſulum alterius nobili morte, alterius ſicut truci, ita claro ad memoriam, imperio, ſucceſſere conſules Ti. Æmilius Mamercinus, & Q. Publilius Philo: neque in ſimilem materiam rerum, & ipſi aut ſuarum rerum, aut partium in republica magis quam patriæ memores. Latinos ob iram agri amiſſi rebellantes in campis Fenectanis fuderunt, caſtriſque exuerunt. Ibi Publilio, cujus ductu auſpicioque res geſtæ erant, in deditionem accipiente Latinos populos, quorum ibi juventus cæſa erat; Æmilius ad Pedum exercitum duxit. Pedanos tuebantur Tiburs, Præneſtinus, Veliternuſque populus: venerant & ab Lavinio Antioque auxilia. Ubi quum præliis quidem ſuperior Romanus eſſet, ad urbem ipſam Pedum, caſtraque ſociorum populorum, quæ urbi adjuncta erant, integer labor reſtaret; bello infecto repente omiſſo, conſul, quia collegæ decretum triumphum audivit, ipſe quoque triumphi ante victoriam flagitator Romam rediit. Qua cupiditate offenſis Patribus, negantibuſque, niſi Pedo capto aut dedito, triumphum, hinc alienatus ab ſenatu Æmilius, ſeditioſis tribunatibus ſimilem deinde conſulatum geſſit. Nam neque quoad fuit conſul, criminari apud populum Patres deſtitit, collega haudquaquam adverſante, quia & ipſe de plebe erat: (materiam autem præbebat criminibus [a] ager in Latino

2 *Ager in Latino Falerneque agro.*] Dele *tò agro.* Sic ſupra: *Bina in Latino jugera, ita ut dodrantem ex Privernati complerent, data.* Tan. Fab.

GRONOVII.

a *Ager in Latino Falerneque agro maligne plebi diviſus.*] Scio poſſe excuſari, quum priore loco partem proprie illam

Latino Falernoque agro maligne plebi diviſus.)& poſtquam ſenatus finire imperium conſulibus cupiens, dictatorem adverſus rebellantes Latinos dici juſſit: Æmilius, cujus tum faſces erant, collegam dictatorem dixit: ab eo magiſter equitum Junius Brutus dictus. [b] Dictatura popularis, & orationibus in Patres criminoſis fuit, & quod tres leges ſecundiſſimas plebi, adverſas nobilitati tulit: unam, ut plebiſcita omnes Quirites tenerent: alteram, ut legum, quæ comitiis centuriatis ferrentur, ante initum ſuffragium Patres auctores fierent: [1] tertiam, ut alter utique ex plebe, quum eo ventum ſit ut utrumque plebeium conſulem fieri liceret, cenſor crearetur. Plus eo anno domi acceptum cladis ab conſulibus, ac dictatore, quam ex victoria eorum belliciſque rebus foris auctum imperium Patres credebant. Anno inſequenti L. Furio Camillo, C. Mænio conſulibus, quo inſignitius omiſſa res Æmilio ſuperioris anni conſuli exprobraretur, Pedum armis, viriſque, & omni vi expugnandum ac delendum, ſenatus fremit: coactique novi conſules omnibus eam rem præverti, proficiſcuntur. Jam Latio is ſtatus erat rerum, ut neque bellum neque pacem pati poſſent. ad bellum opes deerant: pacem ob agri adempti dolorem aſpernabantur. Mediis conſiliis ſtandum videbatur, ut oppidis ſe tenerent: ne laceſſitus Romanus cauſſam belli haberet: & ſi cujus oppidi obſidio nunciata eſſet, undique ex omnibus populis auxilium obſeſſis ferretur. Neque tamen niſi admodum à paucis populis Pedani adjuti ſunt. Tiburtes, Prænestinique, 13

illam deſignet, quæ ſub ſortem & perticam venit, poſteriore omne territorium eorum populorum. Si tamen τὸ *agro* vetus aliquis liber excluderet, facile intelligerem illud ipſum vel τὸ *ſolo*: ut cum dicimus, *in hoſtico*, *in pacato*. Lib. 3. *Non diutius ſe in Hernico hoſtis continuit*. Lib. 8. *Sine commeatu vagi milites, in pacato, in hoſtico, errent*.

b *Dictatura popularis*.] Sigonius *Dictator*: ſed vide notas ad lib. 34, 6.

VARIORUM.

1 *Tertiam, ut alter utique ex plebe, cum eo ventum ſit, ut utrumque pleb.*] Senſus eſt: Vt quoniam quod gravius erat, conceſſum eſt à patribus, utrumque conſulem ex plebe fieri; concedant id etiam, quod levius eſſe videtur, ut alter utique cenſor ex plebe fiat. De

nique, quorum ager propior erat, Pedum pervenere. [2] Aricinos, Lavinioſque, & Veliternos Antiatibus Volſcis ſe conjungentes [3] ad Aſturæ flumen, Mænius improviſo adortus fudit. Camillus ad Pedum cum Tiburtibus, maxime valido exercitu, majore mole, quamquam æque proſpero eventu, pugnat. Tumultum maxime repentina inter prælium eruptio oppidanorum fecit: in quos parte exercitus converſa Camillus, non compulit ſolum eos intra mœnia, ſed eodem etiam die, quum ipſos auxiliaque eorum perculiſſet, oppidum ſcalis cepit. Placuit inde jam majore conatu animoque ab unius expugnatione urbis ad perdomandum Latium victorem circumducere exercitum: nec quievere ante, quam expugnando, aut in deditionem accipiendo ſingulas urbes, Latium omne ſubegere. Præſidiis inde diſpoſitis, per recepta oppida, Romam ad deſtinatum omnium conſenſu triumphum deceſſere. additus triumpho honos, ut ſtatuæ equeſtres eis, rara illa ætate res, in foro ponerentur. Prius quam Comitiis in inſequentem annum conſules rogarent, Camillus de Latinis populis ad ſenatum retulit, atque ita diſſeruit: *Patres Conſcripti, quod bello armiſque in Latio agendum fuit, id jam Deum benignitate ac virtute militum ad finem venit. caſi ad Pedum Aſturamque ſunt exercitus hoſtium: oppida Latina omnia, [4] & Antium ex Volſcis,*

utroque autem conſule plebeio lata lex eſt anno CDXIII. ut ait Livius lib. 7. extremo. *Sigonius.*

2 *Aricinos Lanuvinoſque.*] Legendum puto, *Lavinioſque*, ex lapidibus Capitolinis. Lavinium ab Ænea, ut omnes, Lanuvium à Diomede, ut Appianus, conditum eſt. Lavinium colonia, in epitoma lib. 70. Lanuvium municipium Ciceroni pro Milone & Muræna, tum Pediano fuiſſe traditur. Lavinii Veſtæ & Penatibus ſacra peragebant, Dionyſius lib. 1. & Macrobius lib. 3. Lanuvii Soſpiti Iunoni, teſte Cicerone pro Muræna. Præterea Lavinium longius abeſt à Roma quam Lanuvium. Diſtat enim à mari quatuor ſtadia, ut ait Dionyſius lib. 1. ſitum inter Oſtiam & Antium auctore Strabone lib. 5. At Lanuvium abeſt à Roma ſtadia 150. ut ait Appianus lib. 2. ita ut auctore Strabone ab eo mare & Antium proſpici poſſit, haud procul ab Aricia, quæ 160. ſtadia abeſt in Appia via ſita. *Sigonius.*

3 *Ad Aſturæ flumen*] Plin. lib. 3. cap. 5. ait & flumen & inſulam in Latio eſſe Aſturam. Sabellicus *Aſſuræ* legiſſe videtur. *Glarean.*

4 *Et Antium ex Volſcis.*] Hoc κατὰ σιωπὴν intelligo. nam ipſe antea nuſquam dixit: quamquam memoriæ lapſus

Volſcis, aut vi capta, aut recepta in deditionem, præſidiis tenentur veſtris. Reliqua conſultatio eſt, quoniam rebellando ſæpius nos ſollicitant, quonam modo perpetua pace quietos obtineamus. Dii immortales, ita vos potentes hujus conſilii fecerunt, ut ſit Latium deinde, an non ſit, in veſtra manu poſuerint. Itaque pacem vobis, quod ad Latinos attinet, parare in perpetuum, vel ſæviendo, vel ignoſcendo, poteſtis. Vultis crudeliter conſulere in deditos, victoſque? licet delere omne Latium: vaſtas inde ſolitudines facere, unde ſociali egregio exercitu per multa bella magnaque ſæpe uſi eſtis. Vultis exemplo majorum augere rem Romanam, victos in civitatem accipiendo? materia creſcendi per ſummam gloriam ſuppeditat. certe id firmiſſimum longe imperium eſt, quo obedientes gaudent. Sed maturato opus eſt, quicquid ſtatuere placet. tot populos inter ſpem metumque ſuſpenſos animi habetis: [a] *& veſtram itaque de eis curam quam primum abſolvi, & illorum animos, dum exſpectatione ſtupent, ſeu pœna, ſeu beneficio, præoccupari oportet. Noſtrum enim fuit efficere, ut omnium rerum vobis ad conſulendum poteſtas eſſet. veſtrum eſt decernere quod optimum vobis reique publicæ ſit.* Principes 14
ſenatus relationem conſulis de ſumma rerum laudare. ſed quum aliorum cauſſa alia eſſet, ita expediri poſſe conſilium dicere, ut pro merito cujuſque ſtatueretur, ſi de ſingulis nominatim referrent populis. Relatum igitur de ſingulis, decretumque. Lanuvinis civitas data: ſacraque ſua reddita cum eo, ut ædes lucuſque Soſpitæ Junonis communis Lanuvinis municipibus cum populo Romano eſſet. Aricini, Nomentanique, & Pedani, eodem jure, quo Lanuvini in civitatem accepti.

[1] Tuſcu-

pſus videri poterat, in tanta cum ſcriptorum, tum rerum confuſione. *Glarean.*

GRONOVII.

a *Et veſtram utique de eis.*] Illud *utique* ab Sigonio eſt, præcedentia verba includentis parentheſi. Sed noſtri, ut edebatur, *itaque*: longeque melius ſic procedit oratio. Dixerat maturato opus eſſe. Id confirmat quaſi ſyllogiſmo: tot populos ſuſpenſos animi tenetis. ergo & veſtra & illorum intereſt rem confieri: veſtra, ut abſolvamini tanta cura; illorum, ut vel pœna vel beneficio præveniantur, priuſquam ſe colligere, & ipſi aliquid conſilii capere poſſint.

Digitized by Google

[1] Tusculanis servata civitas, quam habebant: crimenque rebellionis à publica fraude in paucos auctores versum. In [2] Veliternos, veteres cives Romanos, quod toties rebellassent, graviter sævitum: & muri dejecti, & senatus inde abductus: jussique trans Tiberim habitare: ut ejus, qui cis Tiberim deprehensus esset, [3] usque ad mille pondo clarigatio esset: nec priusquam ære persoluto, is qui cepisset, extra vincula captum haberet. In agrum senatorum coloni missi: quibus adscriptis, speciem antiquæ frequentiæ Velitræ receperunt. [4] Et Antium nova colonia missa, cum eo, ut Antiatibus permitteretur, si & ipsi adscribi coloni vellent. naves inde longæ abactæ: interdictumque mari Antiati populo est, & civitas data. Tiburtes, Prænestinique agro mulctati: neque ob recens tantum rebellionis, commune cum aliis Latinis crimen, sed quod, tædio imperii Romani, cum Gallis, gente efferata, arma quondam consociassent. Cæteris Latinis populis connubia commerciaque & concilia inter se ademerunt. Campanis equitibus, honoris caussa, quia cum Latinis rebellare noluissent, Fundanisque, & Formianis, quod per fines eorum tuta pacataque

VARIORUM.

1 *Tusculanis servata civitas, quam hab.*] Data est civitas Tusculanis auctore Livio, an. ab urbe cond. CCCLXXV. ut merito Cicero pro Plancio municipium antiquissimum vocet Tusculum. *Sigonius.*

2 *Veliternos veteres cives Rom.*] Velitræ colonia deducta fuit, anno ab Vrbe cond. CCLX. lib. 2. *Sigon.*

3 *Vsque ad mille pondo clarigatio esset.*] Budæus, *Clarigationem* esse voluit, quam Græci ἀνδρολη-ψίαν dixere: vide Pollucem lib. 8. cap. 1. *Pigneratio* etiam vocatur: interpretes barbari, *represaliam* dicere maluerunt. Vet. Gloss. ἐνεχυριασμὸς, & Novell. 52. ὅμηρος, & ἁρπαγὴ, nam reddere nolentibus, vi pigneratio seu represalia fiebat. Ego sane *Clarigationem* pignerationem dici Latinè posse censerem, nisi *pigneratio* res potius, quam personam respiceret. *Clarigatio* verò, sicut Androlepsia, potius personas quam res. At *Clarigationem* fuisse personarum potius quam rerum prehensionem, ex ipsius Livii verbis clare percipimus; quæ tamen prehensio cessabat, soluta pœnæ loco pecunia determinata: sicque respectu prehensionis personarum *Androlepsiam*; respectu vero redemptionis & solutæ pecuniæ *pignerationem* dici posse censemus. *Marcell. Donat.*

4 *Et Antium nov. colonia missa.*] Ea primum deducta fuit anno ab urbe cond. CCLXXXV. *Sigon.*

5 *Rostraque*

cataque semper fuisset via, civitas sine suffragio data. Cumanos, Suessulanosque ejusdem juris conditionisque cujus Capuam esse placuit. Naves Antiatium, partim in navalia Romæ subductæ, partim incensæ, rostrisque earum suggestum, in foro exstructum, adornari placuit: [5] Rostraque id templum appellatum. C. Sulpicio Longo, P. Ælio Pæto, consulibus, quum omnia non opes magis Romanæ, quam beneficiis parta gratia bona pace obtineret, inter Sidicinos Auruncosque bellum ortum. Aurunci à T. Manlio consule in deditionem accepti; nihil deinde moverant: eo petendi auxilii ab Romanis caussa justior fuit. Sed prius quam consules ab urbe (jusserat enim senatus defendi Auruncos) exercitum educerent, fama affertur: Auruncos metu oppidum deseruisse, profugosque cum conjugibus ac liberis, Suessam communisse (quæ nunc Aurunca appellata) mœnia antiqua eorum, urbemque ab Sidicinis deletam. Ob ea infensus consulibus senatus, quorum cunctatione proditi socii essent, dictatorem dici jussit. dictus C. Claudius Regillensis, magistrum equitum C. Claudium Hortatorem dixit. Religio inde injecta de dictatore: & quum augures vitio creatum videri dixissent, dictator magisterque equitum se magistratu abdicarunt. Eo anno Minucia Vestalis, suspecta primo propter mundiorem justo cultum, insimulata deinde apud pontifices ab indice servo; quum decreto eorum jussa esset sacris abstinere, familiamque in potestate habere; facto judicio, viva sub terram, ad portam Collinam [a] dextra via strata

[5] *Rostraque id templum.*] Plinius lib. 16. cap. 4. *Antea rostra navium tribunali prafixa fori decus erant velut populo Romano ipsi corona impositæ.* Cicero in Vatinium: *In Rostris, in illo, inquam, augurato templo ac loco.* Pro lege Manilia: *in eum ipsum locum ascendere, quem majores exuviis nauticis & classium spoliis ornatum reliquissent.* Sigonius.

GRONOVII.

[a] *Dextra via strata.*] Sic priscæ editiones. Sigonius *stratam*: & cur *terram stratam* dicat Livius, ait docere Plutarchum: apud quem est in hypogæo, quo defodiebantur virgines Vestales, lectum stratum fuisse. Ego *triclinium stratum* facile admitto, in quo lecti sunt strati: *terram stratam*, sub qua

ſtrata defoſſa [1] Scelerato campo. credo ab inceſto id ei loco nomen factum. Eodem anno Q. Publilius Philo prætor primum de plebe, adverſante Sulpicio conſule, [2] qui negabat, rationem ejus ſe habiturum, eſt factus; ſenatu, quum in ſummis imperiis id non obtinuiſſet, minus in prætura tendente. Inſequens annus, L. Papirio Craſſo, Cæſone Duilio conſulibus, Auſonum magis novo quam magno bello fuit inſignis, ea gens Cales urbem incolebat. Sidicinis finitimis arma conjunxerat: unoque prælio haud ſane memorabili duorum populorum exercitus fuſus, propinquitate urbium & ad fugam pronior, & in fuga ipſa tutior fuit. nec tamen omiſſa ejus belli cura Patribus, quia toties jam Sidicini, aut ipſi moverant bellum, aut moventibus auxilium tulerant, aut cauſſa armorum fuerant. Itaque omni ope annixi ſunt, ut maximum ea tempeſtate imperatorem M. Valerium Corvum conſulem quartum facerent: collega additus Corvo M. Atilius Regulus. & ne forte caſu erraretur, petitum ab conſulibus, ut extra ſortem Corvi ea provincia eſſet. Exercitu victore à ſuperioribus conſulibus accepto ad Cales, unde bellum ortum erat, profectus, quum hoſtes ab ſuperioris etiam certaminis memoria pavidos clamore atque impetu primo fudiſſet; mœnia ipſa oppugnare eſt aggreſſus. & militum quidem is erat ardor, ut jam inde cum ſcalis ſuccedere ad muros vellent, evaſuroſque contenderent. Corvus, quia id arduum factu erat, labore militum potius quam periculo,

lectus ſtratus ſit, accipere non poſſum. Niſi & *ſtratum mare* in quo lecti ſternuntur. Thuan. *Dextra viam ſtrata.* Pall. *Dextra via ſtatim.* Voſſ. *Dextra viam ſtratam.* Helm. *Extra viam ſtratam.* Quod aliquem commovere poſſit. Sed *dextrâ viâ ſtratâ*, eſt ad ſiniſtram munitæ viæ: in campo, ubi à dextra eſt via ſtrata. Sic lib. 2, 49. *Infelici via dextro Iano porta Carmentalis.*

VARIORUM.

1 *Scelerato campo.*] Feſtus: *Scelerātus Campus appellatur proximè portam Collinam, in quo Virgines Veſtales, quæ inceſtum fecerunt, defoſſa ſunt.* Sigonius.

2 *Qui negabat rationem ejus ſe habiturum.*] Id eſt, nomen ejus candidati non recepturum, conſules enim prætoria comitia habebant. *Sigonius.*

CRO-

Digitized by Google

lo, peragere inceptum voluit. itaque aggerem & vineas egit, turresque muro admovit: quarum usum forte oblata opportunitas prævertit. namque M. Fabius, captivus Romanus, quum per negligentiam custodum festo die vinculis ruptis, per murum inter opera Romanorum, religata ad pinnam muri reste suspensus, manibus se demisisset; perpulit imperatorem ut vino epulisque sopitos hostes aggrederetur. nec majore certamine capti cum urbe Ausones sunt, quam acie fusi erant. Præda capta ingens est. præsidioque imposito Calibus reductæ Romam legiones. Consul ex Senatusconsulto triumphavit: &, ne Atilius expers gloriæ esset, jussi ambo consules adversus Sidicinos ducere exercitum. Dictatorem ante ex senatusconsulto comitiorum habendorum caussa dixerunt L. Æmilium Mamercinum. is magistrum equitum Q. Publilium Philonem dixit. Dictatore comitia habente, [a] consules creati sunt T. Veturius, Sp. Postumius. Etsi belli pars cum Sidicinis restabat; tamen ut beneficio prævenirent desiderium plebis, de colonia deducenda Cales retulerunt: factoque senatusconsulto, ut duo millia quingenti homines eo scriberentur, triumviros coloniæ deducendæ, agroque dividundo creaverunt Cæsonem Duilium, T. Quintium, M. Fabium. Novi deinde consules, à veteribus exercitu ac- 17
cepto, ingressi hostium fines, populando usque ad mœnia atque urbem pervenerunt. Ibi, quia ingenti exercitu comparato Sidicini, & ipsi pro extrema spe dimicaturi enixe videbantur, & Samnium fama erat conciri ad bellum; dictator ab consulibus ex auctoritate senatus dictus P. Cornelius Rufinus: magister equitum M. Antonius.

GRONOVII.

a *Consules creati sunt T. Veturius.*] Ne hic quidem nihil ab aliena manu esse cum quoquam pignus dare ausim. Videtur enim fecisse Livius: *Dictatore comitia habente, consules creati T. Veturius, Sp. Postumius, etsi belli pars cum Sidicinis restabat, tamen ut beneficio prævenirent desiderium plebis, de colonia deducenda Cales retulerunt.* Multo id quidem rotundius. Vide ad lib. 3. cap. 22.

b *Adver-*

tonius. Religio deinde inceſſit, vitio eos creatos: magiſtratuque ſe abdicaverunt. & quia peſtilentia inſecuta eſt, velut omnibus eo vitio contactis auſpiciis, res ad interregnum rediit. ab interregno inito per quintum demum interregem M. Valerium Corvum [1] creati conſules A. Cornelius iterum, & Cn. Domitius. Tranquillis rebus, [2] fama Gallici belli pro tumultu valuit, ut dictatorem dici placeret. Dictus M. Papirius Craſſus, & magiſter equitum P. Valerius Publicola. à quibus [b] dum delectus intentius quam adverſus finitima bella haberetur, exploratores miſſi attulerunt, quieta omnia apud Gallos eſſe. Samnium quoque jam alterum annum turbari novis conſiliis ſuſpectum erat. eo ex agro Sidicino exercitus Romanus non eſt deductus. Cæterum Samnites bellum Alexandri Epirenſis in Lucanos traxit, qui duo populi [c] adverſus regem [3] exſcenſionem à Paſto facientem ſignis collatis pugnaverunt. eo certamine ſuperior Alexander, incertum qua fide culturus, ſi perinde cætera proceſſiſſent, pacem cum Romanis fecit. Eodem anno cenſus actus novique cives cenſi: tribus propter

b *Dum delectus.*] Sic quidem jam & Modiana editio. Sed vetuſtiores & ſcripti, *cum delectus.* Alioqui *dum habetur* fuiſſet dicendum.

c *Adverſus regem, exſcenſionem à Paſto facientem.*] Sic omnes veteres libri, fatente & Sigonio. Quibus placet *excurſionem*, ex eorum genere ſunt, qui eandem vocem ter corruperunt apud Livium, correpti Lipſio lib. 2. epiſt. quæſt. 20. Adjungas licet lib. 22, 20. *Claſſe profecti exſcenſu è navibus in terram facto, cum urbem vi cepiſſent.* nam & ibi legendum, *exſcenſione facta*, ſignificant optimi codices. Nollem iſtis iterum ſe aggregaſſe Sigonium lib. 29, 28. *Prædatorias claſſes, quibus exſcenſiones in agros maritimos factæ erant. Excurſiones*, quod ille inculcat, nos in uno tantum libro, nec eo antiquo aut optimo invenimus. Meminerit autem diſtinguere inter *eſcendere* & *exſcendere*: illud eſt ſurſum niti ſcandendo; hoc è navi deſcendere. Nec vero opus, quod hic requirit Sigonius, ſi veterem ſcripturam retineamus, *ad Paſtum.* Intelligimus exſcenſionem in Lucaniam ab ea parte, ubi eſt Pæſtum. Vide quæ ad lib. 31, 24.

VARIORUM.

1 *Creati conſules A. Cornelius.*] Hic pat conſulum L. Papirium Curſorem, C. Pœtelium Libonem Viſolum deſiderari anno v. c. 420. diſputat Steph. Vinandus Pighius.

2 *Fama Gallici belli pro tumultu valuit.*] Illud *pro tumultu* gloſſema puto: nam vulgo dicebant *tumultus Gallicus.* Et res notiſſima eſt. Itaque ejiciendum arbitror totum illud *pro tumultu.* Tan. Faber.

3 *Conſcenſionem à Paſto facientem.*] Nugæ.

Digitized by Google

pter eos additæ, Mæcia & Scaptia: censores addiderunt, Q. Publilius Philo, Sp. Postumius. Romani facti Acerrani lege ab L. Papirio prætore lata, qua civitas sine suffragio data. hæc eo anno domi militiæque gesta. Fœdus insequens annus, seu intemperie cœli, seu hu- 18
mana fraude fuit, M. Claudio Marcello, C. Valerio consulibus. Flaccum Potitumque, varie in annalibus cognomen consulis invenio: cæterum in eo, parvi refert, quid veri sit: illud pervelim (nec omnes auctores sunt) proditum falso esse, venenis absumptos, quorum mors infamem annum pestilentia fecerit. sicut proditur tamen res, ne cui auctorum fidem abrogaverim, exponenda est. Quum primores civitatis similibus morbis, eodemque ferme omnes eventu morerentur; ancilla quædam ad [4] Q. Fabium Maximum ædilem curulem, indicaturam se caussam publicæ pestis professa est; si ab eo fides sibi data esset, haud futurum noxæ indicium. Fabius confestim rem ad consules, consules ad senatum referunt: consensuque ordinis fides indici data. Tum patefactum, muliebri fraude civitatem premi: matronasque ea venena coquere; & si sequi extemplo velint, manifesto deprehendi posse. Secuti indicem, & coquentes quasdam [5] medicamenta, & recondita alia, invenerunt. quibus in forum delatis, & viginti matronis apud quas deprehensa erant, per viatorem accitis, duæ ex eis, Cornelia ac Sergia, patriciæ utraque gentis, quum ea medicamenta salubria esse contenderent, ab confutante indice, bibere jussæ, ut se falsum commentam arguerent; spacio ad colloquendum sumpto, quum summoto populo in conspectu omnium rem ad cæteras retulissent: haud abnuentibus & illis bibere, epoto medicamento, suamet ipsæ fraude omnes interierunt. comprehensæ

Nugæ. quid enim est *exscendere à Pasto?* Lego, *ad Pastum.* Tan. Faber.

4 *Q. Fabium Maximum ædilem.*] Adhuc *Maximus* non dicebatur. Nam post in censura id cognomen invenit. *Sigon.*

5 *Medicamenta & recondita.*] Lego *conditanea.* quid enim est *coquere recondita?* Tan. Faber.

6 In

henſæ extemplo earum comites, magnum numerum matronarum indicaverunt: ex quibus ad centum ſeptuaginta damnatæ. Neque de veneficiis ante eam diem Romæ quæſitum eſt. prodigii ea res loco habita; captiſque magis mentibus quam conſceleratis, ſimilis viſa. Itaque memoria ex annalibus repetita, [6] in ſeceſſionibus quondam plebis, clavum ab dictatore fixum, alienataſque diſcordia mentes hominum eo piaculo compotes ſui feciſſe, dictatorem clavi figendi cauſſa creari placuit. creatus Cn. Quintilius magiſtrum equitum L. Valerium dixit: qui fixo clavo magiſtratu ſe abdicarunt.

19 Creati conſules L. Papirius Craſſus iterum, [7] L. Plautius Venno. cujus principio anni [a] legati ex Volſcis Fabraterni & Lucani Romam venerunt; orantes ut in fidem reciperentur. ſi à Samnitium armis defenſi eſſent, ſe ſub imperio populi Romani fideliter atque obedienter futuros. Miſſi tum ab ſenatu legati: denuntiatumque Samnitibus, ut eorum populorum finibus vim abſtinerent. valuitque ea legatio, non tam quia pacem volebant Samnites, quam quia nondum parati erant ad bellum. Eodem anno Privernas bellum initum:

6 *In ſeceſſionibus quondam plebis clavum ab dict.*] Lib. 7. non ita longe ab initio, de fixo cauſſa ſedandæ peſtis clavo mentio eſt: at de ſeceſſione plebis nulla prorſus: quamquam hujuſmodi apud Livium multa. *Glarean.*

7 *L. Plautius Venox.*] *Venno* ſcribendum eſt ex ſecundo hujus conſulatu Capit. Nam qui *Venox* eſt dictus, is & Caji prænomen tulit, & multis poſt annis in cenſura id cognomen invenit. Sunt autem cognomina duo *Venno* & *Venox*, utrumque Plautiorum. *Sigon.*

GRONOVII.

a *Legati ex Volſcis Fabraterni & Lucani.*] Vox ultima mendoſa Sigonio videtur. Neque enim Lucanos ex Volſcis eſſe aut Volſcis vicinos, neque ita per ſe invalidos, ut à Samnitibus quicquam timere poſſent. Errat componendo, quæ dividenda ſunt. Livius ait legatos Lucanos veniſſe Romam & ex Volſcis Fabraternos: non ſimul ex Volſcis & Fabraternos & Lucanos. Fortunæ autem gentium parvis momentis mutantur, & modo invalidi ſunt, qui paullo ante formidabiles. Quod autem non multo poſt ait Livius, cum Appulis eos in fidem veniſſe, quibus gentibus nihil ad eam diem cum populo Romano fuerit: id quidem confirmat hujus loci ſcripturam. Accepto enim beneficio per legatos in Samnium à Romanis miſſos hanc gratiam retulerunt. Nec celabo lectorem, ſi cui forte id magis placeat, Albertum Rubenium conjeciſſe, *Poluſcani*, quum Πολυσκανῶν χώρων in Volſcis commemoret Dionyſius lib. VIII.

b *Sam-*

Digitized by Google

ſtum: cujus ſocii Fundani, dux etiam Fundanus fuit, Vitruvius Vaccus; vir non domi ſolum, ſed etiam Romæ clarus. ædes fuêre in Palatio ejus, quæ Vacciprata, diruto ædificio publicatoque ſolo appellata. Adverſus hunc, vaſtantem effuſe Setinum Norbanumque & Coranum agrum, L. Papirius profectus; haud procul caſtris ejus conſedit. Vitruvio, nec ut vallo ſe teneret adverſus validiorem hoſtem,[b] ſana conſtare mens, nec ut longius à caſtris dimicaret, animus ſuppetere. vix tota extra portam caſtrorum explicata acie, fugam magis retro quam prælium aut hoſtem ſpectante milite, ſine conſilio, ſine audacia depugnat, & ut levi momento, nec ambigue eſt victus, ita brevitate ipſa loci, facilique receptu in tam propinqua caſtra, haud ægre militem à multa cæde eſt tutatus: nec fere quiſquam in ipſo certamine, pauci in turba fugæ extremæ, quum in caſtra ruerent, cæſi, primiſque tenebris Privernum inde petitum agmine trepido, ut muris potius quam vallo ſe tutarentur. A Priverno Plautius, alter conſul, pervaſtatis paſſim agris prædaque abacta, in agrum Fundanum exercitum inducit. Ingredienti fines ſenatus Fundanorum occurrit, *negant ſe pro Vitruvio ſectamque ejus ſecutis precatum veniſſe, ſed pro Fundano populo,*[c] *quem extra culpam belli eſſe ipſum Vitru-*

b *Sana conſtare mens.*] Sigonius cum maculoſo ſuo libro, *ſane*. Putaverat enim *ſana eſſe*, aut *conſtare* ſolum dicendum. Vt lib. 9. *An ſi ſana mens fuiſſet.* lib. 39. *ut non color, non vultus ei conſtaret.* Seneca epiſt. 22. *non animus nobis, non color conſtat.* Sed vulgatum, quod nuſquam non nobis occurrit, firmat Ovidius lib. VIII. *Vixſua, vixſana virgo Niſeïa compos Mentis erat.* Et Cicero, qui Philip. 2. *nec vero te unquam neque vigilantem neque in ſomnis credo mente poſſe conſiſtere*: idem lib. 1. in Verrem: *Religiones vero cærimoniaque omnium ſacrorum fanorumque violata conſiſtere ejus animum ſine furore atque amentia non ſinunt.*

c *Quem extra culpam belli eſſe ipſum Vitruvium indicaſſe.*] Scio illud lib. 9. *violentos illos cenſores, C. Furium & M. Geganium, qui quid iſte magiſtratus in republica male facere poſſet, indicarunt.* Hic tamen vereor, ne ſcripſerit Livius, *judicaſſe*. Sic enim dicuntur eleganter, qui facto aliquo ſuo præjudicium de re faciunt, & ex eo aliis dant æſtimandi copiam. Cicero lib. 15. famil. 1. *Et quod genus hoc militum ſit, judicavit vir fortiſſimus M. Bibulus in Aſia, qui, cum ei permiſſetur, delectum habere noluerit.* Pro Quinctio: *Clamabat porro ipſe Quinctius, ſeſe idcirco nolle ſatisdare, ne videretur judicaſſe bona ſua ex edicto poſſeſſa eſſe.* Et ſic ſtatuere in eadem

Vitruvium judicasse, quum receptaculum fugæ Privernum habuerit, non patriam Fundos. Priverni igitur hostes populi Romani quærendos persequendosque esse, qui simul à Fundanis ac Romanis utriusque patriæ immemores defecerint. [1] *Fundanis pacem esse, & animos Romanos, & gratam memoriam acceptæ civitatis. Orare se consulem, ut bellum ab innoxio populo abstineat: agros, urbem corpora ipsorum conjugumque ac liberorum suorum, in potestate populi Romani esse, futuraque.* Collaudatis Fundanis consul, literisque Romam missis, in officio Fundanos esse, ad Privernum flexit iter. Prius animadversum in eos, [2] qui capita conjurationis fuerant, à consule scribit Claudius: ad trecentos quinquaginta ex conjuratis vinctos Romam missos: eamque deditionem ab senatu non acceptam; [3] quod egentium atque humilium pœna defungi velle Fundanum populum censuerint. Privernum duobus consularibus exercitibus quum obsideretur, alter consul comitiorum caussa Romam revocatus. [4] Carceres eo anno in circo primum statuti. Non-

eadem oratione: *Quid si tu ipse, Sex. Navi, statuisti bona P. Quinctii ex edicto possessa non esse? opinor, tuum testimonium, quod in aliena re leve esset, id in tua, quoniam contra te est, gravissimum debet esse. Emisti bona Sex. Alpheni, L. Sulla dictatore vendente: socium tibi in hujus bonis edidisti Quinctium.* Suspicor ita fuisse etiam lib. 28, 19. *ipsos claudendo portis judicasse Hispanos, quid ut timerent meriti essent.* Et apud auctorem de bello Alexandrino cap. 54. *secundani veriti, ne soli relinquerentur, atque ex eo, quid sensissent, judicaretur, secuti sunt factum superiorum.* Noster lib. 9. in verbis Postumii: *Et hoc ipsi etiam Samnites judicaverunt, quibus non satis fuit consules spondere* &c. Hic autem, ut conjeceram, Helm. & duo Vossiani.

VARIORUM.

1 *Fundanis pacem esse & animos.*] Istud *pacem* nihil est. Lege: *Fundanis autem esse* & (sine interpunctione omni) *& gratum.* Prius illud *ET* more solenni πλεονάζον est, & figuram facit. *Tan. Faber.*

2 *Qui capita conjurationis fuerant.*] *Pestis est, non pœna, cives quod simul multos necat.* Eaque propter, *Pœna paucorum esto, culpa quod fuit plane omnium.* Rationem promit Quintilian. Declamat. 274. *Omnis pœna, non tam ad delictum pertinet, quam ad exemplum.* Pulchrè Seneca lib. 1. de Clementia, cap. 8. *Terret omnes fulmen, etsi non ferit nisi unicum.* Gruter.

3 *Quod egentium atque humilium pœna defungi velle Fund.*] Vt ferè ubique mos est. Noster lib. 9. cap. 26. *Nec diutius, ut sit, quam dum recens erat, quæstio per clara nomina reorum viguit. inde labi cepit ad viliora capita &c.* Vere igitur milites in Siciliam relegati, apud Livium lib. 25. cap. 6. *An vobis vestrisque liberis ignoscitis facile Patres conscripti: in hæc vilia capita sævitis?* Gruterus.

4 *Carceres eo anno.*] Varro lib. 4. de L. L. *In circo primo, unde mittuntur, e qui, Car-*

Digitized by Google

Nondum perfunctos cura Privernatis belli, tumultus Gallici fama atrox invasit; haud ferme unquam neglecta Patribus. Extemplo igitur consules novi, L. Æmilius Mamercinus, & C. Plautius, eo ipso die Calendis Quintilibus, quo magistratus inierunt, comparare inter se provincias jussi: & Mamercinus, cui Gallicum bellum evenerat, scribere exercitum sine ulla vacationis venia. quin opificum quoque vulgus, & sellularii, minime militiæ idoneum genus, exciti dicuntur. Veiosque ingens exercitus contractus, ut inde obviam Gallis iretur. longius discedi, ne alio itinere hostis falleret ad urbem incedens, non placuit. Paucos deinde post dies, satis explorata temporis ejus quiete, à Gallis Privernum omnis conversa vis. Duplex inde fama est, alii vi captam urbem, Vitruviumque vivum in potestatem venisse: alii, priusquam ultima adhiberetur vis, [a] ipsos se in deditionem consulis [5] caduceum præferentes permisisse, auctores sunt, Vitruviumque ab suis traditum. Senatus, de Vitruvio Privernatibusque consultus, consulem Plautium, dirutis Priverni muris, præsidioque valido imposito, ad triumphum arcessit; Vitruvium in carcerem asservari jussit, quoad consul redisset; tum verberatum necari. ædes ejus quæ essent in Palatio, diruendas, bona [6] Semoni Sanco censuerunt consecranda: quodque æris ex eis redactum est, ex eo ænei orbes facti; positi in sacello Sanci versus ædem Quirini. De senatu

Carceres dicuntur, quod coërcentur equi, ne inde exeant ante quam magistratus signum miſit. Sigonius.

5 *Caduceum præferentes.*] *Caduceum* enim gestantes ab omni violentia tuti erant. Quippe cum pacis insigne esset apud Græcos; & *caduceatorum* nomen id demonstret: sic enim hi vocantur, qui ad pacem mittuntur legati. Qua verò forma *caduceum* fuerit, ex Græcis auctoribus annotat Cælius lib. 21. cap. 16. lect. antiq. *Godel.*

6 *Semoni Sanco censuerunt.*] Dio Fidio vel Herculi Sabino. Vide Iof. Castalionem Observ. dec. 3. cap. 10.

GRONOVII.

a *Ipsos se in deditionem consulis permisisse.*] Malim, *in ditionem.* i.e. in potestatem. Solent enim hæc duo vocabula sæpe confundi. Cicero pro Fontejo: *videtis positum in vestra fide ac potestate: æque ita ut commissus sit fidei, permissus potestati.* Cæsar 2. Gall. *se suaque omnia in fidem atque potestatem populi Romani permittere.*

natu Privernate ita decretum, ut qui senator Priverni post defectionem ab Romanis mansisset, trans Tiberim, lege eadem qua Veliterni, habitaret. His ita decretis, usque ad triumphum Plautii silentium de Privernatibus fuit: post triumphum consul necato Vitruvio, sociisque ejus noxæ, apud satiatos jam suppliciis nocentium, tutam mentionem de Privernatibus ratus; *Quoniam auctores defectionis*, inquit, *meritas pœnas, & ab Diis immortalibus & à vobis habent, Patres Conscripti, quid placet de innoxia multitudine fieri? Equidem etsi mea partes exquirenda magis sententia, quam dandæ sunt; tamen, quum videam Privernates vicinos Samnitibus esse, unde nunc nobis incertissima pax est; quam minimum irarum inter nos illosque relinqui velim.*

21 Quum ipsa per se res anceps esset; prout cujusque ingenium erat, atrocius mitiusve suadentibus; tum incertiora omnia unus ex Privernatibus legatis fecit; magis conditionis in qua natus esset, quam præsentis necessitatis memor: qui interrogatus à quodam tristioris sententiæ auctore, *quam pœnam meritos Privernates censeret? eam*, inquit, *quam merentur qui se libertate dignos censent.* cujus quum feroci responso infestiores factos videret consul eos, qui ante Privernatium caussam impugnabant; ut ipse benigna interrogatione mitius responsum eliceret, *Quid, si pœnam*, inquit, *remittimus vobis, qualem nos pacem vobiscum habituros speremus? Si bonam dederitis*, inquit, *& fidam, & perpetuam: si malam, haud diuturnam.* Tum vero minari, nec id ambigue, Privernatem quidam, & illis vocibus ad rebellandum incitari pacatos populos.[b] Pars melior senatus ad meliora responsa trahere, & dicere, *Viri, & liberi, vocem auditam. an credi posse ullam populum, aut hominem denique, in ea conditione, cujus eum pœniteat, diutius quam necesse sit, mansurum?* [1] *Ibi pacem esse fidam, ubi voluntarii*

b *Pars melior Senatus ad meliora.*] Forte, *ad molliora responsum*, aut *ad mollius responsa trahere.*

VARIORUM.

1 *Ibi pacem esse fidam, ubi voluntarii pacati.*] Verissimè. Nam *Servitus ubi est, ibi esse non potest fidelitas.* Hinc Alexandro instillant Scytharum legati apud Curtium lib. 7. cap. 50. m. *Quos vicerit, amicos tibi esse cave credas. Inter domi-*

um

Digitized by Google

luntarii pacati sint: neque eo loco, ubi servitutem esse velint, fidem sperandam esse. In hanc sententiam maxime consul ipse inclinavit animos, identidem ad principes sententiarum consulares, uti exauditi posset à pluribus, dicendo, *Eos demum, qui nihil præterquam de libertate cogitant, dignos esse qui Romani fiant.* Itaque & in senatu caussam obtinuere, & ex auctoritate Patrum latum ad populum est, ut Privernatibus civitas daretur. Eodem anno Anxur trecenti in coloniam missi sunt: bina jugera agri acceperunt. Secutus est annus nulla re belli domive insi- 22
gnis, P. Plautio Proculo, P. Cornelio Scapula consulibus; præterquam quod Fregellas (Sidicinorum is ager, deinde Volscorum fuerat) colonia deducta: & populo [a] visceratio data à M. Flavio in funere matris. Erant qui per speciem honorandæ parentis, meritam mercedem populo solutam interpretarentur, quod eum die dicta ab ædilibus crimine stupratæ matris familiæ absolvisset. Data visceratio in præteritam judicii gratiam, honoris etiam ei caussa fuit: [a] tribunatumque plebei, proximis comitiis, absens petentibus præfertur. Palæpolis fuit haud procul inde, ubi nunc Neapolis sita est. duabus urbibus

num & servum nulla amicitia est. Etiam in pace, belli tamen jura servantur. Quod ipsum alioqui minimè ignotum erat Alexandro Magno: *Non est*, inquit, *diuturna possessio, in quam gladio inducimur: beneficiorum gratia sempiterna est.* Gruter.

2 *Visceratio data in funere matris.*] *Visceratio* erat crudæ carnis distributio, quæ fieri solebat, vel in solenni festivitate, vel in funeribus magnatum, in quibus carnes sive crudæ sive coctæ, quandoque etiam panis vinumque domum perferentibus præbebatur. Vide eadem re Blond. lib. 2. Romæ triumph. Alex. ab Alex. lib. 5. cap. 7. *Godelev.*

GRONOVII.

a *Tribunatuque plebis proximis comitiis.*] Qui dicitur *tribunatu plebis* aliquid fecisse, aut cui dicitur *tribunatu plebis* aliquid evenisse, is intelligitur eum jam adeptus, non nunc primum petere. Vide lib. 5, 34. At hic reficiendum est, *tribunatumque plebei*, quorum illud duo Pall. meliores & Voss. alter habent, exigitque verbum *petentibus*, à quo dependet; hoc evidenter membr. Voss. prior, Helm. Thuaneus, ex eisdem alibi sæpius ab nobis Livio restitutum: Proximis comitiis, inquit, tribunatum plebei petentibus ipse absens præfertur. Hic cum coactum nescio quid videtur Glareano, homo bonus ultro clausis oculis errat. Gelenii *præsentibus*, & recte & docte hic & ad lib. 10. rejecit Sigonius: nisi lateat sub eo *prensantibus*: sed tum & *tribunatusque* faciendum putares, patrio casu, ut ad *comitia* referatur.

bibus populus idem habitabat. Cumis erant oriundi. [b] Cumani ab Chalcide Euboica originem trahunt. Classe, qua advecti ab domo fuerant, multum in ora maris ejus, quod accolunt, potuêre. [1] Primo in insulas Ænariam & Pithecusas egressi, deinde in continentem ausi sedes transferre. Hæc civitas, quum suis viribus, tum Samnitium infida adversus Romanos societate freta, sive pestilentiæ, quæ Romanam urbem adorta nunciabatur, fidens, multa hostilia adversus Romanos, agrum Campanum Falernumque incolentes, fecit. Igitur, L. Cornelio Lentulo, Q. Publilio Philone iterum consulibus, fecialibus Palæpolim ad res repetendas missis, quum relatum esset à Græcis, gente lingua magis strenua, quam factis, ferox responsum; ex auctoritate Patrum populus Palæpolitanis bellum fieri jussit. Inter consules provinciis comparatis, bello Græci persequendi Publilio evenerunt, Cornelius altero exercitu Samnitibus, si qua se moverent, oppositus. Fama autem erat, defectioni Campanorum imminentes admoturos castra. ibi optimum visum Cornelio stativa habere. Ab utroque consule exiguam spem pacis cum Sa-
23 mnitibus esse, certior fit senatus. Publilius duo millia Nolanorum militum, & quatuor Samnitium, magis Nolanis cogentibus quam voluntate Græcorum, [2] [a] recepta Palæpoli miserat: Cornelius, delectum indictum à magistratibus; universum Samnium erectum: ac vicinos

b *Cumani ab Chalcide.*] Præpositionem non agnoscunt Th. Voss. Helm.

VARIORUM.

1 *Primo in insulas Ænariam & Pithecusas.*] Livius Ænariam hic à Pithecusis separat, quas Plin. lib. 3. cap. 6. unam facit insulam, ab Homero *Inarimen* dictam: sequitur enim Plinius errorem illius quo Latini Poëtæ ex duabus unam fecere dictionem, εἰν Ἀρίμοις. *Glareanus.*

2 *Recepta Palæpolim miserat.*] Sensus est: Publius ad senatum miserat duo millia Nolanorum, & quatuor millia Samnitium Palæpolim hostium oppidum esse recepta. *Sigonius.*

GRONOVII.

a *Recepta Palæpoli, miserat. Roma compertum est delectum.*] Fulvius Ursinus: *miserat Romã. Compertum Cornelius delectum.* Sed hæc inania: nam & quod Publilius miserat, habebat compertum: & quod nuntiabat Cornelius, nuntiabat Romam. Turpissimo additamento defor-

cinos populos, Privernatem Fundanumque & Formianum, haud ambigue solicitari. Ob hæc quum legatos mitti placuisset prius ad Samnites, quam bellum fieret; responsum redditur à Samnitibus ferox. Ultro incusabant injurias Romanorum: neque eo negligentius ea quæ ipsis objicerentur, purgabant. *Haud ullo publico consilio auxiliove juvari Græcos: nec Fundanum Formianumve à se solicitatos. quippe minime pœnitere se virium suarum, si bellum placeat. Cæterum non posse dissimulare, ægre pati civitatem Samnitium, quod Fregellas, ex Volscis captas dirutasque ab se, restituerit Romanus populus, coloniamque in Samnitium agro imposuerit, quam coloni eorum Fregellas appellent. Eam se contumeliam injuriamque, ni sibi ab iis qui fecerint, dematur, ipsos omni vi depulsuros esse.* Quum Romanus legatus ad disceptandum eos ad communes socios atque amicos vocaret: *Quid perplexe agimus?* inquit, *nostra certamina, Romani, non verba legatorum, nec hominum quisquam disceptator, sed campus Campanus, in quo concurrendum est, & arma, & communis Mars belli decernet. Proinde inter Capuam Suessulamque*

deformata est hæc περιοχὴ, quam Sigonius egregie restituit, quamvis adhuc nemini auditus. Mss. *Roma compertum est Cornelius delectum:* alii, quos inter unus è Pall. verba illa, *Roma compertum est*, omnino inficiantur. Vnde optime censuit ille, à sarcinatore quodam nolenti Livio supposita esse scribendumque: *recepta Palæpoli, miserat: Cornelius, delectum indictum.* Sensus est planus: nam cum parum ab utroque consule spei de pace datum esse dixisset, mox subjungit distincte, quid à Publilio, quid à Cornelio delatum fuerit. Publilio autem Græci persequendi provincia evenerat, Cornelio Samnium. *Miserat* ad utrumque refertur consulem, estque, miserat nuntios vel nuntiatum vel literas hoc nuntio: qui frustra Glareano durus videtur sermo. Sic lib. 25. *Consulibus litera à prætore missa, ut priusquam clauderent Capuam operibus, potestatem Campanis facerent* &c. Lib. 29. *scaphas circummisit, ut ex omnibus navibus gubernatoresque & magistri navium & bini milites in forum convenirent ad imperia accipienda.* Lib. 33. *Literas ad Zeuxippum mittit, servum conscium tolleret.* Vt intelligat, hoc argumento, vel cum his mandatis. Auctor de bello Hispaniensi: *tabellarius est missus, ut ea nocte turres aggeremque incenderet.* Sophocles Antigona: ὑμᾶς δ' ἐγὼ πομποῖσιν ἐκ πάντων δίχα Ἐστέλλ' ἱκέσθαι. Quodque omnium simillimum est præsenti loco, Livius lib. 36. *is extemplo ad M. Babium propratorem misit, Antiochum in Thessaliam impetum fecisse.* Nec Cicero refugit id compendium sermonis. Lib. 5. famil. 20. *ita existimes velim, me antelaturum fuisse, si ad me misisset, voluntatem tuam commodo meo*, id est, si me certiorem fecisset. Lib. 11. ep. 8 *Eo tempore Polla misit ut ad te, si quid vellem, darem literarum.* Vtrobique ab eadem ignorantia vitium erat ante Victorium, quem vide.

lamque castra castris conferamus: & Samnis Romanusne imperio Italiam regat, decernamus. Legati Romanorum quum se non quo hostis vocasset, sed quo imperatores sui duxissent, ituros esse respondissent; jam Publilius inter Palæpolim Neapolimque loco opportune capto, diremerat hostibus societatem auxilii mutui; qua ut quisque locus premeretur, inter se usi fuerant. Itaque quum & comitiorum dies instaret, & Publilium imminentem hostium muris, avocari ab spe capiendæ indies urbis, haud è republica esset; actum cum tribunis est, ad populum ferrent, ut quum Publilius Philo consulatu abisset, proconsule rem gereret, quoad debellatum cum Græcis esset, L. Cornelio (quia ne eum quidem in Samnium jam ingressum revocari ab impetu belli placebat) literæ missæ, ut dictatorem comitiorum causa diceret, dixit M. Claudium Marcellum. ab eo magister equitum dictus Sp. Postumius. Nec tamen ab dictatore comitia sunt habita, quia vitione creatus esset, in disquisitionem venit. consulti augures, vitiosum videri dictatorem, pronunciaverunt. Eam rem tribuni suspectam infamemque criminando fecerunt. *Nam neque facile fuisse id vitium nosci,* [b] *quum consul oriente nocte silentio diceret dictatorem: neque ab consule cuiquam publice privatimve de ea re scriptum esse: nec quemquam mortalium exstare, qui se vidisse aut audivisse quid dicat, quod auspicium dirimeret; neque augures divinare Romæ sedentes potuisse, quid in castris consuli vitii obvenisset. Cui non apparere, quod plebeius dictator sit, id vitium auguribus visum?* Hæc, aliaque ab tribunis nequicquam

GRONOVII.

b *Quum consul incunte nocte.*] Ita Sigonius: sed edit. antiquæ, & omnes scripti, *oriente nocte* Nox quidem perinde oritur, ut dies. Ovidius 6. Fast. *Delphina videbimus, inquit, Humida cum pulsa nox erit orta die.* Sed non principio noctis, verum post mediam, silentio, surgere moris erat auspicantibus: ut Festus docet in *Silentio* & *Solida stella.* Scribendum: *Cum consul orsens nocte silentio diceret dictatorem.* Velius Longus de Orthographia: *Orsi apud antiquos surgere frequenter significabat, ut apparet in eo quod dicitur: CONSVL ORIENS MAGISTRVM POPVLI DICAT.* Hæc elegantissima observatio est Alberti Rubenii.

quam jactata: tamen ad interregnum res redit: dilatisque alia atque alia de causſa comitiis, quartuſdecimus demum interrex Lucius Æmilius conſules creat, C. Pœtelium, [1] L. Papirium Mugillanum. Curſorem in aliis annalibus invenio. [2] Eodem anno Alexandriam in Ægypto proditum conditam: Alexandrumque Epiri regem, ab exule Lucano interfectum, ſortes Dodonæi Jovis eventu affirmaſſe. [3] Accito ab Tarentinis in Italiam, data dictio erat, [4] caveret Acheruſiam aquam, Pandoſiamque urbem: ibi fatis ejus terminum dari. Eoque ocius tranſmiſit in Italiam, ut quam maxime procul abeſſet urbe Pandoſia in Epiro & Acheronte amni, quem ex Moloſſide fluentem in ſtagna inferna accipit Theſprotius ſinus. Cæterum (ut ferme fugiendo in media fata ruitur) quum ſæpe Bruttias Lucanaſque legiones fudiſſet; Heracleam Tarentinorum coloniam, Conſentiam ex Lucanis Sipontumque, [c] Bruttiorum Terinam, alias inde Meſſapiorum ac Lucanorum cepiſſet urbes, & trecentas familias illuſtres in Epirum, quas obſidum numero haberet, miſiſſet; haud procul Pandoſia urbe immi-

24

c *Bruttiorum coloniam Acerinam.*] De conſilio Glareani & Sigonii repoſui, *Terinam*. Vocem autem *coloniam* auctore Thuaneo, duobus Voſſ. Helm. delevi: nam ad τὸ *Bruttiorum* ſubaudiendum ex ſequentibus *urbem*. Cluverius: *Heracleam Tarentinorum coloniam, Melapontumque, Conſentiam Bruttiorum, ex Lucanis coloniam Acerinam*. lib. 4. Italiæ antiq. 15.

VARIORUM.

1 *L. Papirium Mugillanum. Curſorem i. a. a.i.*] Quamquam ambigere de cognomine *Papirii* conſulis videtur, *Curſorem* tamen probat magis, quod ex eo intelligi poteſt, quod eum 11. poſt conſulem profiterur, hunc annum enumerans. Idem faciunt Capitolini ſcriptores. *Sigonius.*

2 *Eodem anno Alexandriam in Ægypto.*] Hoc loco Alexander ædificat Alexandreiam, qui non longè ab initio hujus libri, in alio tractu orbis à fortuna morbo extinctus eſt. Diodorus Siculus ait; Alexandrum extinctum anno primo Olympiados centeſimæ quartæ decimæ. Caſſiodorus autem ait Coss. C. Petilio III. & L. Papyrio Mugillano Alexandriam conditam. *Glarean.*

3 *Accito ab Tarentinis in Italiam data dictio erat.*] Id eſt, *oraculum*: ex eo credo, quod oracula à Græcis interdum λόγια dicuntur. Pacuvius in Peribæa: *Flexa, non falſa, autumare dictio Delphis ſolet.* Ait enim oracula Delphica tortuoſa & obliqua eſſe: ut ex eo Apollo λοξίας vocari ſoleat, ad cujus hoc cognomen tum reſpexit, non tamen eſſe unquam falſa. *Turneb.* lib. 30. cap. 1.

4 *Caveret Acheruſiam aquam.*] Oraculum his verſibus expreſſum erat: Aiunt

imminentes Lucanis ac Bruttiis finibus treis tumulos aliquantum inter se distantes insedit, ex quibus incursiones in omnem partem agri hostilis faceret. & ducentos ferme Lucanorum exsules circa se pro fidis habebat; ut pleraque ejus generis ingenia sunt, cum fortuna mutabilem gerentes fidem. Imbres continui campis omnibus inundantes, quum interclusissent trifariam exercitum à mutuo inter se auxilio; duo præsidia, quæ sine rege erant, improviso hostium adventu opprimuntur: deletisque eis, ad ipsius obsidionem omnes conversi. Inde ab Lucanis exsulibus ad suos nuncii missi sunt: pactoque reditu, promissum est, regem, aut vivum, aut mortuum, in potestatem, daturos. Cæterum cum delectis ipse egregium facinus ausus, per medios erumpit hostes, & ducem Lucanorum cominus congressum obtruncat: contrahensque suos ex fuga palatos, pervenit ad amnem ruinis recentibus pontis, quem vis aquæ abstulerat, [5] indicantem iter. quem quum incerto vado transiret agmen, fessus metu ac labore miles, increpans nomen abominandum fluminis, Jure Acheros vocaris, inquit. quod ubi ad aures accidit regis; adjecit extemplo animum fatis suis: substititque dubius, an transiret. Tum Sotimus minister ex regiis pueris, quid in tanto discrimine periculi cunctaretur interrogans; indicat Lucanos insidiis quærere locum. Quos ubi respexit rex procul grege facto venientes, stringit gladium, & per medium amnem transmittit equum. Jamque in vadum egressum, eminus veruto Lucanus exul transfigit. lapsum inde cum inhærente telo corpus exanime detulit amnis in hostium præsidia. Ibi fœda laceratio corporis facta. namque, præciso medio, partem Consentiam misere: pars ipsis retenta ad ludibrium. quæ, quum jaculis saxis-

κίδη, προφύλαξε μολεῖν Ἀχερούσιον ὕδωρ Πανδοσίαν θ' ὅθι τοι θάνατος πεπρωμένος ἐστί. Eandem rem tradit Strabo lib. 5. *Sigonius.*

5 *Indicantem iter.*] Immo *negantem* aut *denegantem.* Sic lege. *Tan. Faber.*

GRO-

saxisque procul incesseretur; mulier una, ultra humanarum irarum fidem sævienti turbæ immista, ut parumper sustinerent precata, flens ait, virum sibi liberosque captos apud hostes esse, sperare, corpore regio utcumque mulcato, se suos redempturam. Is finis lacerationi fuit. sepultumque Consentiæ, quod membrorum reliquum fuit; cura mulieris unius: ossaque Metapontum ad hostes remissa: inde Epirum devecta ad Cleopatram uxorem, sororemque Olympiadem: quarum mater Magni Alexandri altera, soror altera fuit. Hæc de Alexandri Epirensis tristi eventu, quamquam Romano bello fortuna eum abstinuit, tamen quia in Italia bella gessit, paucis dixisse satis sit. Eodem anno lectisternium Romæ quinto post conditam urbem, iisdem, quibus ante, placandis habitum est Diis. Novi deinde consules jussu populi quum misissent, qui indicerent Samnitibus bellum; & ipsi majore conatu quam adversus Græcos cuncta parabant; & alia nova nihil tum animo tale agitantibus accesserunt auxilia. Lucani atque Apuli, quibus gentibus nihil ad eam diem cum Romano populo fuerat, in fidem venerunt: arma viroſque ad bellum pollicentes. fœdere ergo in amicitiam accepti. Eodem tempore etiam in Samnio res prospere gesta. tria oppida in potestatem venerunt; Allifæ, Callifæ, Ruffrium: aliusque ager primo adventu consulum longe lateque est pervastatus. Hoc bello tam prospere commisso, alteri quoque bello, quo Græci obsidebantur, jam finis aderat. nam præterquam quod interseptis munimentis hostium pars parti abscissa erat, fœdiora aliquanto intra muros iis, [b] quibus hostis territabat, patiebantur; 25

&c

GRONOVII.

a *Ultra humanarum irarum fidem.*] Potest explicari, ultra quam credi potest humanam iram progredi. Malim tamen *finem*. Iustinus lib. 17. *non solum patrium, verum etiam humanum ultra morem peroſus*. Lib. 24. *Ultra vera affectionis modum.*

b *Quibus hostis territabat, patiebantur.*] Videtur superesse verbum, *patiebantur*, quum idem mox sequatur, & satis commode hic intelligi possit. Scribe: *fœdiora aliquanto intra muros iis, quibus*

& velut capti à suismetipsis præsidiis, [1] indigna jam liberis quoque ac conjugibus, & quæ captarum urbium extrema sunt, patiebantur. Itaque, quum & à Tarento & à Samnitibus fama esset nova auxilia ventura, Samnitium plus quam vellent, intra mœnia esse rebantur: [2] Tarentinorum juventutem Græci Græcos, haud minus per quos Samniti Nolanoque, quam ut Romanis hostibus resisterent, exspectabant. Postremo, levissimum malorum deditio ad Romanos visa. Charilaus & Nymphius principes civitatis, communicato inter se consilio, partes ad rem agendam divisere, ut alter ad imperatorem Romanorum transfugeret, alter subsisteret ad præbendam opportunam consilio urbem. Charilaus fuit, qui ad Publilium Philonem venit: &, *quod bonum, faustum, felixque Palæpolitanis, populoque Romano esset, tradere se* ait *mœnia statuisse. Eo facto, utrum ab se prodita an servata patria videatur; in fide Romana positum esse. sibi privatim nec pacisci quicquam, nec petere: publice petere quam pacisci magis, ut si successisset incœptum, cogitaret populus Romanus, potius cum quanto studio periculoque reditum in amicitiam suam esset, quam qua stultitia & temeritate de officio decessum.* Collaudatus ab imperatore, tria millia militum ad occupandam eam partem urbis, quam Samnites insidebant, accepit: præsidio ei L. Quintius tribunus militum præpo-
26 situs. Eodem tempore & Nymphius prætorem Samnitium arte aggressus perpulerat, ut quoniam omnis Romanus exercitus, aut circa Palæpolim aut in Samnio esset, sineret se classe circumvehi ad Romanum agrum; non

quibus hostis territabat, &, velut capti à suismet ipsi præsidiis, indigna jam liberis quoque ac conjugibus, & quæ captarum urbium extrema sunt, patiebantur.

VARIORUM.

1 *Indigna jam liberis quoque ac conjugibus.*] Corruptus locus. Sensus Livii fuerat: *indigna jam liberis* (non intelligo παῖδας, sed libera capita) *& quæ captarum urbium extrema sunt, patiebantur, filiis ac conjugibus stupratis.* Hæc, opinor, sunt à mente non prorsus læva. *Tan. Faber.*

2 *Tarentinorum juventutem Græci Gr.*] Tarentinos Græcos Palæpolitani Græci exspectabant. Tarentum enim Lacedæmoniorum colonia fuit, Iustin. lib. 3. *Sigonius.*

3 *Haud*

non oram modo maris, ſed ipſi urbi propinqua loca depopulaturum. Sed ut falleret, nocte proficiſcendum eſſe, extemploque naves deducendas. quod quo maturius fieret, omnis juventus Samnitium, præter neceſſarium urbis præſidium, ad littus miſſa. ubi dum Nymphius, in tenebris & multitudine ſemetipſa impediente, ſedulo aliis alia imperia turbans, terit tempus, Charilaus ex compoſito ab ſociis, in urbem receptus; quum ſumma urbis Romano milite impleſſet, tolli clamorem juſſit. ad quem Græci, ſigno accepto à principibus, quievêre. Nolani per averſam partem urbis via Nolam ferente effugiunt. Samnitibus excluſis ab urbe, ut expeditior in præſentia fuga, ita fœdior, poſtquam periculo evaſerunt, viſa: quippe qui inermes nulla rerum ſuarum non relicta inter hoſtes, ludibrium non externis modo, ſed etiam popularibus, ſpoliati atque egentes domos rediere. [3] Haud ignarus opinionis alterius, qua hæc proditio ab Samnitibus facta traditur; quum auctoribus hoc dedi, quibus dignius credi eſt, tum fœdus Neapolitanum (eo enim deinde ſumma rei Græcorum venit) ſimilius vero facit, ipſos in amicitiam rediſſe. Publilio triumphus decretus: [2] quod ſatis credebatur obſidione domitos hoſtes in fidem veniſſe. [4] Duo ſingularia hæc ei viro primum contigêre: prorogatio imperii non ante in ullo facta, & acto honore triumphus. Aliud ſub- 27

inde

3 *Haud ignarus opinionis alterius, qua.*] Senſus eſt: Proditionem Palæpolis ab aliis Palæpolitanis auctoribus, ab aliis Samnitibus auctoribus factam eſſe traditum eſt: me, ut Palæpolitanis ducibus factam eſſe credam, cum ſcriptorum auctoritas movet, qui id tradiderunt, tum fœdus Neapolitanum. Nam Græcorum rei ſumma à Palæpoli Neapolim deinde tranſlata eſt. Videtur autem fœdus Neapolitanum vocare id, quod Græci cum Romanis victoribus Neapoli icerunt. *Sigonius.*

4 *Duo ſingularia hæc ei viro pr. cont. prorog. imp. n. a. i. u. f. & a. h.*] Dicit, duo hæc ſingularia Publilio contigiſſe, & quod primus prorogato ultrà conſulatum imperio, proconſule rem geſſerit; & quod primus exacto conſulatu pro conſule triumpharit. Eſt enim *acto honore*, pro eo quod eſt, poſtquam honore abiit: ſic lib. 3. *Ea ætate, iiſque honoribus actis.* Sigonius.

GRONOVIL.

2 *Quod ſatis videbatur.*] Forte, *eui ſatis.* nimirum triumpho. Et forte *qui* ab Livio ſcriptum.

VARIO-

Digitized by Google

inde bellum cum alterius oræ Græcis exortum. namque quum Tarentini rem Palæpolitanam vana spe auxilii aliquamdiu sustinuissent, postquam Romanos urbe potitos accepere, velut destituti, ac non qui ipsi destituissent, increpare Palæpolitanos, ira atque invidia in Romanos furere: eo etiam quod Lucanos & Apulos (nam utraque eo anno societas cœpta est) in fidem populi Romani veniisse allatum est. *quippe propemodum perventum ad se esse: jamque in eo rem fore, ut Romani aut hostes, aut domini habendi sint. Discrimen profecto rerum suarum in bello Samnitium eventuque ejus verti. eam solam gentem restare, nec eam ipsam satis validam, quando Lucanus defecerit. quem revocari adhuc, impellique ad abolendam societatem Romanam posse, si quæ ars ferendis discordiis adhibeatur.* Hæc consilia quum apud cupidos rerum novandarum valuissent; ex juventute quidam Lucanorum pretio asciti, clari magis inter populares quam honesti, inter se mulcati ipsi virgis, quum corpora nuda intulissent in civium cœtum, vociferati sunt, se, quod castra Romana ingredi ausi essent, à consule virgis cæsos, ac prope securi percussos esse. Deformis suapte natura res, quum speciem injuriæ magis quam doli præ se ferret; concitati homines cogunt clamore suo magistratus senatum vocare: & alii circumstantes concilium, bellum in Romanos poscunt: alii ad concitandam in arma multitudinem agrestium discurrunt: tumultuque, etiam sanos consternante animos, decernitur, ut societas cum Samnitibus renovetur, legatique ad eam rem mittantur. Repentina res, quia quam causam nullam, tam ne fidem quidem habebat; coacti à Samnitibus & obsides dare, & præsidia in loca munita accipere. cæci fraude & ira nihil recusarunt. Dilucere deinde brevi fraus cœpit, postquam criminum falsorum auctores Tarentum commigravere: sed [1] amissa omni de se potestate, nihil ultra quam ut pœni-

VARIORUM.

1 *Amissa omni de se potestate.*] Latinum non est. Sensus Livii erat ut viderur: *sed amissa omni spe rei perficiendæ.* Tan. Fab.

2 L. Pa-

pœniteret fruſtra, reſtabat. Eo anno plebi Romanæ, 28
velut aliud initium libertatis factum eſt, quod ligari nexi deſierunt: mutatum autem jus ob unius fœneratoris ſimul libidinem, ſimul crudelitatem inſignem. [2]L. Papirius is fuit, cui quum ſe C. Publilius ob æs alienum paternum nexum dediſſet; quæ ætas formaque miſericordiam elicere poterat, ad libidinem & contumeliam animum accenderunt: & florem ætatis ejus fructum adventitium crediti ratus, primo perlicere adoleſcentem ſermone inceſto eſt conatus: dein poſtquam aſpernabantur flagitium aures, minis territare, atque identidem admonere fortunæ: poſtremo, quum ingenuitatis magis, quam præſentis conditionis memorem videret, nudari jubet, verberaque afferri. Quibus laceratus juvenis, quum ſe in publicum proripuiſſet, libidinem crudelitatemque conquerens fœneratoris; ingens vis hominum, quum ætatis miſeratione atq; indignitate injuriæ accenſa, tum ſuæ conditionis, liberûmque ſuorum reſpectu, in forum, atque inde, agmine facto, ad curiam concurrit. & quum conſules tumultu repentino coacti ſenatum vocarent, introeuntibus in Curiam Patribus, laceratum juvenis tergum, procumbentes ad ſingulorum pedes oſtentabant. [3]Victum eo die ob impotentem injuriam unius ingens vinculum fidei: juſſique conſules ferre ad populum, ne quis, niſi qui noxam meruiſſet, donec pœnam lueret, in compedibus aut in nervo teneretur. Pecuniæ creditæ, bona debitoris, non corpus obnoxium eſſet. Ita nexi ſoluti: cautumque in poſterum, ne necterentur. Eodem anno quum ſatis per ſeipſum Samni- 29
tium

2 *L. Papyrius is fuit.*] Cognomen omittit multum ad rem pertinens: ſed ipſemet Livius de his dubitat, ut anno 428. & poſtea anno 435. Porro hactenus tres L. Papyrii à Livio numerati ſunt, Curſor, Craſſus ac Mugillanus. Curſor cum Craſſo dictatore magiſter equitum fuit, anno 415. quo P. Decius pater petierat. Craſſus ipſe Cos. fuit anno 424. Mugillani autem ab initio, anno 428. & 435. Forte & in prænominibus & cognominibus Papyriorum erratum. *Glarean.*

3 *Victum eo die ob impotentem.*] Imo *ruptum*, non *victum*; neque enim Latinum eſt. *Tan. Faber.*

4 Q. Fa-

tium bellum, [a] & defectio repens Lucanorum, auctoresque defectionis Tarentini solicitos haberent Patres; accessit, ut & Vestinus populus Samnitibus sese conjungeret. quæ res, sicut eo anno sermonibus magis passim hominum jactata, quam in publico ullo concilio est: ita insequentis anni consulibus L. Furio Camillo iterum, Junio Bruto Scævæ, nulla prior potiorque visa est, de qua ad senatum referrent. & quamquam nova res erat, tamen tanta cura Patres incessit, ut pariter eam susceptam neglectamque timerent: ne aut impunitas eorum lascivia superbiaque, aut bello pœnæ expetitæ metu propinquo atque ira, concitent finitimos populos. Et erat genus omne abunde bello Samnitibus par, Marsi Pelignique & Marrucini: quos, si Vestinus attingeretur, omnes habendos hostes. Vicit tamen pars, quæ in præsentia videri potuit majoris animi, quam consilii: sed eventus docuit, fortes fortunam juvare. Bellum ex auctoritate Patrum populus adversus Vestinos jussit. Provincia ea Bruto, Samnium Camillo sorte evenit. Exercitus utroque ducti, & cura tuendorum finium hostes prohibiti conjungere arma. Cæterum alterum consulem L. Furium, cui major moles rerum imposita erat, morbo gravi implicitum fortuna bello subtraxit: jussusque dictatorem dicere rei gerendæ caussa: longe clarissimum bello ea tempestate dixit L. Papirium Cursorem, à quo [4] Q. Fabius Maximus Rullianus magister equitum est dictus; par nobile rebus in eo magistratu gestis:

4 *Q. Fabius Maximus Rutilianus.*] Ex Capitolinis tabulis apparet *Rullianus*, non *Rutilianus* esse legendum. Mendose etiam apud Valerium lib. 2. cap. 2. At apud Plinium recte, *Q. Fabius Rullianus*. Livius eumdem post *Rullum* nominat. Plutarchus in Pompejo Ῥούλλος, in Fabio Ῥυλλίων appellat, ut puto, vitiose. *Sigonius.*

GRONOVII.

a *Et defectio repens Lucanorum,*] Mss. & vetustæ edd. *repens.* Vere. Sic lib. 6. *fama repens belli Gallici allato perpulit civitatem.* Lib. 9. *Repens adventus consulis ita exterruit Umbros.* Lib. 21. *qui tumultus repens postquam est Romam pervasit.* Scimus, inquis, & quid exemplis opus? Scilicet tibi contingere non potest, quod accidit doctissimo viro lib. 2. Ital. antiq. qui cum adduceret ex Livii lib. 22, 8. *Priusquam satis certa concilia essent, repens alia nuntiatur clades*: apponebat, Lego *repente.*

VARIO-

gestis: discordia tamen, qua prope ad ultimum dimicationis ventum est, nobilius. Ab altero consule in Vestinis multiplex bellum, nec usquam vario eventu gestum est. nam & pervastavit agros, & populando atque urendo tecta hostium, sataque, in aciem invitos extraxit: & ita prælio uno accidit Vestinorum res, (haudquaquam tamen incruento milite suo) ut non in castra solum refugerent hostes, sed jam ne vallo quidem ac fossis freti, dilaberentur in oppida, situ urbium mœnibusque se defensuri. Postremo, oppida quoque vi expugnare adortus, primo Cutinam ingenti ardore militum aut vulnerum ira, quod haud fere quisquam integer prælio excesserat, scalis cepit: deinde Cingiliam. utriusque urbis prædam militibus, quod eos neque portæ, neque muri hostium arcuerant, concessit. In Samnium, incertis itum auspiciis est: cujus rei vitium non in belli eventum, quod prospere gestum est, sed in rabiem atque iras imperatorum vertit. namque Papirius dictator à pullario monitus, quum [1] ad auspicium repetendum [2] Romam proficisceretur, magistro equitum denunciavit, ut sese loco teneret, neu absente se cum hoste manum consereret. Fabius quum post profectionem dictatoris per exploratores comperisset, perinde omnia soluta apud hostes, ac si nemo Romanus in Samnio esset; seu ferox adolescens indignitate accensus, quod omnia in dictatore viderentur reposita esse; seu occasione bene gerendæ rei inductus; exercitu instructo paratoque profectus ad Imbrinium (ita vocant locum) acie cum Samnitibus conflixit. ea fortuna pugnæ fuit, ut nihil relictum sit, quo si affuisset dictator, res melius geri potuerit:

VARIORUM.

1 *Ad auspicium repetendum.*] Tanta enim apud Romanos auguria & auspicia in auctoritate fuerunt, ut nihil eorum, quæ ad publica & privata negotia pertinerent, inauspicato perfecerint. Testis Cicero de divinatione, Alexand. lib. 2. cap. 26. & lib. 5. cap. 53. *Gedelev.*

2 *Romam proficisceretur.*] Sæpè legimus, duces è provincia & exercitu auspiciorum repetendorum causa Romam advolasse. *Turneb.* lib. 6. cap. 21. Advers.

GRO-

tuerit: non dux militi, non miles duci defuit. Eques etiam, auctore L. Cominio tribuno militum, qui aliquoties impetu capto perrumpere non poterat hostium agmen, detraxit frenos equis; atque ita concitatos calcaribus permisit, ut sustinere eos nulla vis posset. per arma, per viros late stragem dedére. Secutus pedes impetum equitum, turbatis hostibus intulit signa. Viginti millia hostium cæsa eo die traduntur. Auctores habeo, bis cum hoste signa collata dictatore absente, bis rem egregie gestam. Apud antiquissimos scriptores, una hæc pugna invenitur: in quibusdam annalibus tota res prætermissa est. Magister equitum, ut ex tanta cæde multis potitus spoliis, congesta in ingentem acervum hostilia arma subdito igne concremavit: seu votum id Deorum cuipiam fuit; [a] seu credere libet Fabio auctori, eo factum, ne suæ gloriæ fructum dictator caperet, nomenque ibi scriberet, aut spolia in triumpho ferret. Literæ quoque de re prospere gesta ad senatum, non ad dictatorem missæ; argumentum fuêre minime cum eo communicantis laudem. Ita certe dictator id factum accepit, ut lætis aliis victoria parta, præ se ferret iram tristitiamque. Misso itaque repente senatu, se ex curia proripuit: tum vero, non Samnitium magis legiones quam majestatem dictatoriam & disciplinam militarem à magistro equitum victam & eversam dictitans, si illi impune spretum imperium fuisset. Itaque plenus minarum iræque, profectus in castra quum maximis itineribus isset; non tamen prævenire famam adventus sui potuit. Præcucurrerant enim ab urbe, qui nunciarent dicta-

GRONOVII.

a *Seu credere libet, Fabio auctore factum.*] Sigonius ex suo: *seu si credere libet.* Ignorant nostri, & nullius pretii est. Gravius hic ulcus curandum. Mss. & primæ editiones: *seu credere libet Fabio auctori, eo factum.* id est, vel scriptori vel censenti aut edenti. Nec Fabius intelligitur equitum magister, sed Pictor, scriptor antiquus rerum Romanarum, sæpe nostro memoratus. Lib. 1. *Eo magis Fabio, præterquam quod antiquior est, crediderim, quadringenta ea sola talenta fuisse.* Idem, ne quid dissimulem, notaverat ex Fulvii codice, Claudius Puteanus.

b *Quod*

Digitized by Google

dictatorem avidum pœnæ venire, alternis pene verbis T. Manlii factum laudantem. Fabius concione extem- 31
plo advocata, obtestatus milites est, *ut qua virtute rempubl. ab infestissimis hostibus defendissent, eadem se cujus ductu auspicioque vicissent, ab impotenti crudelitate dictatoris tutarentur. Venire amentem invidia, iratum virtuti alienæ felicitatique, furere,* [b] *quod se absente res publica egregie gesta esset: malle, si mutare fortunam posset, apud Samnites, quam Romanos victoriam esse. Imperium dictitare spretum, tanquam non eadem mente pugnari vetuerit, qua pugnatum doleat: & tunc invidia impedire virtutem alienam voluisse, cupidissimisque arma ablaturum fuisse militibus, ne se absente moveri possent: & nunc id furere, id ægre pati, quod sine L. Papirio, non inermes, non manci milites fuerint, quod se Q. Fabius magistrum equitum duxerit, ac non accensum dictatoris. Quid illum facturum fuisse, si quod belli casus ferunt, Marsque communis, adversa pugna evenisset: qui sibi devictis hostibus, republica bene gesta, ita ut non ab illo unico duce melius geri potuerit, suppliciuм* [c] *magistro equitum minetur? Neque illum magistro equitum infestiorem, quam tribunis militum, quam centurionibus, quam militibus esse. si posset, in omnes sæviturum fuisse: quia id nequeat, in unum sævire. Etiam invidiam tamquam ignem summa petere, in caput consilii, in ducem incurrere. si se simul cum gloria rei gesta*

b *Quod se absente res egregie gesta esset.*] Hic perperam auscultatum Sigonio, qui mutavit omnium scriptorum & vett. editorum: *quod se absente respublica egregie gesta esset.* Sæpe ita loquuntur optimi quique de illis, qui quamcunque partem ad summam rerum pertinentem administrant. Sallustius Iugurth. *nisi tamen republica pariter ac sævissimo imperio, bene ac decore gesta.* Cæsar ad milites lib. 1. Civil. *hortatur, cujus imperatoris ductu novem annis rempublicam gessissent.* Nolter lib. 3. *tum hercle illo die, quo ego consul creatus sum, male gesta respublica est.* Possem dare exempla innumera, ex his & Ciceronè, Seneca, Tacito, & quo non? Neque aliter legendum lib. 2, 64. *Et in Volscis respublica egregie gesta, tum ducis tum militum opera.* Sic meliores etiam scripti: ubi adest item cum ferro Sigonius. Et lib. 28, 9. *ut quemadmodum uno animo rempublicam gessissent, ita quamquam ex diversis regionibus convenirent.* Sic enim mss. non tantum, *rem gessissent.* Cur autem reliquit statim infra Sigonius: *devictis hostibus, respublica bene gesta?*

c *Magistro equitum & tunc victori, minetur.*] Verba, *& tunc victori*, à tribus Pall. Thuan. utroque Voss. Fulviano & Cujaciano codd. absunt: & sane superflua esse revincunt antecedentia. Quare cancellare ea pudori non habui.

ſta extinxiſſet, tunc victorem velut in capto exercitu dominatorem, quicquid licuerit in magiſtro equitum, in militibus auſurum. Proinde adeſſent in ſua cauſſa omnium libertati. Si conſenſum exercitus eundem, qui in prælio fuerit, in tuenda victoria videat, & ſalutem unius omnibus curæ eſſe; inclinaturum ad clementiorem ſententiam animum. Poſtremo ſe vitam, fortunaſ-
32 *que ſuas illorum fidei virtutique permittere.* Clamor è tota concione ortus, uti bonum animum haberet: neminem illi vim allaturum ſalvis legionibus Romanis. Haud multo poſt dictator advenit: claſſicoque extemplo ad concionem advocavit. Tum ſilentio facto, præco Q. Fabium magiſtrum equitum citavit. qui ſimul ex inferiore loco ad tribunal acceſſit, tum dictator: *Quæro*, inquit, *de te, Q. Fabi, quum ſummum imperium dictatoris ſit, pareantque ei* [1] *Conſules, regia poteſtas, prætores iiſdem auſpiciis quibus Conſules creati: æquum cenſeas, necne, magiſtrum equitum dicto audientem eſſe? Itemque illud interrogo, quum me incertis auſpiciis profectum ab domo ſcirem, utrum mihi turbatis religionibus reſpubl. in diſcrimen committenda fuerit, an auſpicia repetenda, ne quid dubiis Diis agerem? Simul illud, quæ dictatori religio impedimento ad rem gerendam fuerit, num ea magiſter equitum ſolutus ac liber potuerit eſſe? Sed quid ego hæc interrogo, quum ſi ego tacitus abiſſem, tamen tibi ad voluntatis interpretationem meæ dirigenda tua ſententia fuerit. Quin tu reſpondes, vetuerimne te quicquam rei me abſente agere? vetuerimne ſigna cum hoſtibus conferre?* [d] *Quo tu imperio meo ſpreto, incertis auſpiciis, turbatis religionibus, adverſus morem militarem, diſciplinamque majorum, & numen Deorum, auſus cum hoſte confligere? Ad hæc, quæ interrogatus es, reſponde. extraea cave vocem mittas. Accede lictor.* Adverſus quæ ſingula Q. Fabio quum reſpondere haud facile eſſet, & nunc quere-

d *Quo tu imperio meo.*] Sigonius, quaſi operæ pretium ſit, monet τὸ *Quo* eſſe pro eo, quod Græci dicunt Πρὸς τί, vel τί ὄ· ut apud Ciceronem: *Martius ſignum quo mihi pacis auctori?* Tu vero ſi ſapis, tolle interrogationis notam à fine hujus periodi: non enim rogat, ſed adfirmat: quaſi diceret: *Quod tu meum imperium ſprevisti, & auſus es confligere.*

VARIORUM.

1 *Conſules, regia poteſtas.*] Rectè, quod pro

quereretur, eundem accusatorem capitis sui, ac judicem esse; modo, vitam sibi eripi citius, quam gloriam rerum gestarum posse, vociferaretur; purgaretque se invicem, atque ultro accusaret; tunc Papirius, redintegrata ira, spoliari magistrum equitum, ac virgas & secures expediri jussit. Fabius fidem militum implorans, lacerantibus vestem lictoribus, ad triarios, [2 a] tumultum jam in concione miscentes, sese recepit. Inde clamor in totam concionem est perlatus: alibi preces, alibi minæ audiebantur. [b] qui proximi forte tribunal steterant, quia subjecti oculis imperatoris noscitari poterant, orabant ut parceret magistro equitum, neu cum eo exercitum damnaret. Extrema concio, & circa Fabium globus, increpabant inclementem dictatorem. nec procul seditione aberant: ne tribunal quidem satis quietum erat. Legati circumstantes sellam orabant, ut rem in posterum diem differret, & iræ suæ spatium, & consilio tempus daret: *Satis castigatam adolescentiam Fabii esse: satis deformatam victoriam: ne ad extremum finem supplicii tenderet: neu unico juveni, neu patri ejus clarissimo viro,* [c] *neu Fabiæ genti eam injungeret ignominiam.* Quum parum precibus, parum

pro Rege, duo consules creati sint iisdem insignibus & eadem fere potestate; præterquam quod annua hæc, illa perpetua erat. lib. 2. *Sigon.*

2 *Tumultum jam in concionem miscentes.*] Hem! quæ Latinitas? Lego: *tumultu jam concionem miscentes.* Tan. Faber.

GRONOVII.

a *Tumultum jam in concionem miscentes.*] Duo Voss. *in concione.*

b *Qui proximi forte tribunali steterant.*] Duo meliores Pall. cum altero Voss. *proximi forte tribunal.* ut monuimus olim 3. Observ. 2. Cæsar 3. Gall. 7. *P. Crassus adolescens cum legione septima proximus mare Oceanum in Andegavis hiemabat.* Idem 7, 51. *pars in continentes paludes profugit, qui proximi Oceanum fuerant.* Sic utrobique optimæ membranæ: & priore loco jam admiserunt. Livius lib. 28. *vincente verecundiam metu, cum proximus quisque hostem cederet.* Lib. 29. *scorpione icto, qui proximus eum forte steterat.*

c *Neu Fabiæ genti eam inureret ignominiam.*] Valde faveo huic scripturæ, & ex libris fide dignissimis propagatam esse cupio: quod tamen adhuc tantum suspicati mihi contigit. Apud primum eam repetio Ascensium, altera quam mox memorabo, in margine notata, inde Moguntini acceperunt, mox Frobenius, post omnes. At in tribus Pall. Thuan. utroque Voss. Helm. Fulvii Cujaciique Mss. in prima Romana Andreæ, Mediol. Ven. Tarv. Iuntæ, *injungeret.* Nec videtur incommodum loquendi genus. Lib. 3. *injuriam à nobis repul-*

Digitized by Google

rum causſa proficerent, *intueri ſævientem concionem jubebant. ita irritatis militum animis ſubdere ignem, ac materiam ſeditioni, non eſſe ætatis, non prudentiæ ejus. neminem id Q. Fabio pœnam deprecanti ſuam vitio verſurum, ſed dictatori, ſi occæcatus ira infeſtam multitudinem in ſe pravo certamine moviſſet. Poſtremo, ne id ſe gratiæ dare Q. Fabii crederet, ſe jusjurandum dare paratos eſſe; non videri è republica in Q. Fabium*
33 *eo tempore animadverti.* His vocibus quum in ſe magis incitarent dictatorem, [d] quam in magiſtrum equitum placarent, juſſi de tribunali deſcendere legati: & ſilentio nequicquam per præconem tentato, quum præ ſtrepitu ac tumultu nec ipſius dictatoris, nec apparitorum ejus vox audiretur; nox, velut in prælio, certamini finem fecit. Magiſter equitum, juſſus poſtero die adeſſe; quum omnes affirmarent infeſtius Papirium exarſurum, agitatum contentione ipſa, exacerbatumque; clam ex caſtris Romam profugit: &, [1] patre auctore M. Fabio, qui ter jam conſul dictatorque fuerat, vocato extemplo ſenatu, quum maxime conquereretur apud Patres vim atque

repulſam, tanquam aut facere aut pati neceſſe ſit, injungimus alii. Lib. 28. *nec tam iarge gratiam relatam ſibi, nec nunc immodice pœnam injungi debere.* Valerius Maximus *abdicationis injungentem notam* Themiſtocli patrem dicit. Cæſar Civil. 1, 4. *cum communibus inimicis in gratiam redierat, quorum ille maximam partem illo adfinitatu tempore injunxerat Cæſari.* Ita non modo Fulvii codex: ſed & Flor. pet vetuſtus, Longobardicis exaratus literis, ſed & Torrentianus, quem Lipſii manu collatum vidimus. *Injungere detrimentum* dixit Brutus ad Ciceronem 11. famil. 13. *Injungere legem, laborem, ſervitutem, munus, onus,* hæc omnia Livius. Vt ergo *onerare conjumeliis, maledictis*, ita & *injungere ignominiam* non male pronuntiari videtur. Sed alterum tamen delignati non poſſumus. Vide ad ſequentem librum.

d *Quam magiſtro equitum placarent.*] Tres Pal. & alter Voſſ. *quam in magiſtrum equitum placarent.* Exquiſitius. Cicero 11. ad Attic. 9. *Si me non offendes, ſatu tamen habeto commendatam, patruumque in eam, quantum poteris, mitigato.* Quamvis vulgo legatur, *in ea.* Epiſtola 12. *Etſi non dubito, quin is lenis in eum futurus ſit.* Cornelius Nepos in Pelopida: *Poſt id factum nunquam is animo placari potuit in eum, a quo erat violatus.* Suetonius Aug. 27. *Illu in multorum ſæpe perſonam per gratiam & preces exorabilibus.* Tib. 13. *Facilis exorabiliſque in vitricum fuit.*

VARIORUM.

1 *Patre auctore M. Fabio, qui ter.*] M. Fabius Ambuſtus pater fuit Coſ. an. CCCXCV. CCCXCIX. CDI. Dictator an. CDV. *Sigon.*

1 *Pro-*

atque injuriam dictatoris, repente ſtrepitus ante curiam lictorum ſubmoventium auditur. & ipſe infenſus aderat; poſtquam comperit profectum ex caſtris, cum expedito equitatu ſecutus. Iterata deinde contentio eſt: & prendi Papirius Fabium juſſit. Ubi quum deprecantibus primoribus Patrum, atque univerſo ſenatu perſtaret incepto immitis animus; tum pater M. Fabius, *Quandoquidem*, inquit, *apud te nec auctoritas ſenatus, nec ætas mea, cui orbitatem paras, nec virtus nobilitaſque magiſtri equitum à te ipſo nominati valet, nec preces, quæ ſæpe hoſtem mitigavere, quæ Deorum iras placant; tribunos plebis appello, & [2] provoco ad populum. eumque tibi fugienti exercitus tui, fugienti ſenatus judicium, judicem fero, qui certe unus plus quam tua dictatura poteſt polletque. Videro ceſſuruſne provocationi ſis, cui Rex Romanus Tullus Hoſtilius ceſſit.* Ex curia in concionem itur. quo cum paucis dictator, cum omni agmine principum magiſter equitum quum aſcendiſſet; deduci eum de roſtris Papirius in partem inferiorem juſſit. Secutus pater, [3] *Bene agis*, inquit, *quum eo nos deduci juſiſti, unde & privati vocem mittere poſſemus.* Ibi primo, non tam perpetuæ orationes, [a] quam altercatio exaudiebantur. Vicit deinde ſtrepitum vox & indignatio Fabii ſenis, increpantis ſuperbiam crudelitatemque Papirii, *Se quoque dictatorem Romæ fuiſſe, nec à ſe quemquam, ne plebis quidem hominem, non centurionem, non militem, violatum; Papirium tamquam ex hoſtium ducibus, ſic ex Romano imperatore victoriam & triumphum petere.* [b] *Quantum intereſſet inter moderationem*

2 *Provoco ad populum.*] A Dictatore ad populum tandem & provocationem fuiſſe oſtendit etiam Feſtus in *Optima lege*. Sigonius.

3 *Bene agis, cum eo nos deduci juſſ.*] Hoc ait, quia M. Fabius in concione pro roſtris ad populum loqui non potuiſſet, quod eſſet privatus, ex inferiore autem loco, quo eum deduci Dictator juſſerat, licebat. Non enim niſi Magiſtratus & qui à Magiſtratibus producti erant, in concionem aſcendere poterant. *Sigonius.*

GRONOVII.

a *Quam altercatio exaudiebantur.*] Meis auribus ſatisfaceret magis *exaudiebatur*.

b *Quantum intereſſet inter moderationem.*] Malim, *intereſſe*, ob dicta lib. 3. Obſerv. cap. 9.

Digitized by Google

rationem antiquorum, & novam superbiam crudelitatemque. Dictatorem Quintium Cincinnatum, in L. Minucium consulem, ex obsidione à se ereptum, non ultra sæviſſe, quam ut legatum eum ad exercitum pro conſule relinqueret. [1] *M. Furium Camillum, in L. Furio, qui contempta ſua ſenectute & auctoritate, fœdiſſimo cum eventu pugnaſſet; non ſolum in præſentia moderatum iræ eſſe, ne quid de collega ſecus populo, aut ſenatui ſcriberet; ſed quum revertiſſet, potiſſimum ex tribunis conſularibus habuiſſe, quem ex collegis, optione ab ſenatu data, ſocium ſibi imperii delegerit. Nam populi quidem, penes quem poteſtas omnium rerum eſſet, ne iram quidem umquam atrociorem fuiſſe in eos, qui temeritate atque inſcitia exercitus amiſiſſent, quam ut pecunia eos mulctaret. capite anquiſitum ob rem bello male geſtam, de imperatore* [c] *nullo ad eam diem eſſe. Nunc ducibus populi Romani, quæ ne victis quidem bello fas fuerit, virgas & ſecures victoribus, & juſtiſſimos meritis triumphos intentari. Quid enim tandem paſſurum fuiſſe filium ſuum, ſi exercitum amiſiſſet, ſi fuſus, fugatus, caſtris exutus fuiſſet? quo ultra iram violentiamque ejus exceſſuram fuiſſe, quam ut verberaret necaretque? Quam conveniens eſſe,* [d] *propter Q. Fabium civitatem in lætitia, victoria, ſupplicationibus, ac gratulationibus eſſe; eum, propter quem Deûm delubra pateant, aræ ſacrificiis fumment,*

c *Nullum ad eum diem eſſe.*] Iam reperio apud Iuntam ſic editum: nec ei deſunt ſcripti codices. Numquid excidit vox, *exemplum*. Vt lib. 38. *Auctoritas ſeniorum valuit, negantium exemplum proditum memoriæ eſſe, ut imperator* &c. Lib. 41. *Res triumpho dignas eſſe, cenſebat ſenatus, ſed exemplum à majoribus non accepiſſe, ut qui ne jus* &c. An medicina mitior, quam adhibent prima Romana, & eam ſecutæ, tum Aſcenſiana, Moguntina: *de imperatore nullo ad eam diem eſſe.* An deniq; ie, *tò capite anquiſitum* pro oratione, cui ſubſtantivum ineſt, ponitur, quaſi ſit, *Capitale factum judicium, vel quæſtionem habitam.* Sic alibi: *Diis non litatum tenuit dictatorem.*

d *Propter Q. Fabii victoriam civitatem in lætitia, in ſupplicationibus.*] A mala manu eſt quod finxit hic Sigonius. Vett. ed. & meliores ſcripti: *propter Q. Fabium civitatem in lætitia, victoria, ſupplicationibus, & gratulationibus eſſe.* Scilicet inſolens viſum *in victoria eſſe*. Num inſolentius illo apud Salluſtium Iugurt. *Semperne in ſanguine, ferro, fuga, verſabimur?* Plinius nat. hiſt. 7, 7. *Tu qui fortuna munera amplexaris, & te ne alumnum quidem ejus exiſtimas, ſed partum; tu cujus ſemper in victoria mens; tu qui te Deum credis aliquo ſucceſſu tumens.*

VARIORUM.

1 *M. Furium Camillum in L. Furio.*] Hoc fecit Camillus trib. mil. VI. ann. CCCLXXV. Livius lib. 6. *Sigon.*

ment, honore, donis cumulentur, nudatum virgis lacerari in conſpectu populi Romani; intuentem Capitolium atque arcem, Deoſque ab ſe duobus præliis haud fruſtra advocatos? Quo id animo exercitum, qui ejus ductu auſpiciiſque viciſſet, laturum? quem luctum in caſtris Romanis, quam lætitiam inter hoſtes fore? Hæc ſimul jurgans, querens, Deûm hominumque fidem obteſtans, & complexus filium, plurimis cum lacrimis agebat. Stabat cum eo ſenatus majeſtas, favor 34
populi, tribunicium auxilium, memoria abſentis exercitus. Ex parte altera, *imperium invictum populi Romani, & diſciplina rei militaris, & dictatoris edictum pro nomine ſemper obſervatum, & Manliana imperia, & poſthabita filii caritas publicæ utilitati*, jactabantur. *Hoc etiam L. Brutum, conditorem Romanæ libertatis, antea in duobus liberis feciſſe. nunc patres comes, & ſenes faciles,* [2] *de alieno imperio ſpreto, tamquam rei parvæ, diſciplinæ militaris everſæ juventuti gratiam facere. Se tamen perſtaturum in incepto: nec ei, qui adverſus dictum ſuum turbatis religionibus, ac dubiis auſpiciis pugnaſſet, quicquam ex juſta pœna remiſſurum. Majeſtas imperii perpetua ne eſſet, non eſſe in ſua poteſtate. L. Papirium nihil de ejus jure deminuturum. optare, ne poteſtas tribunicia, inviolata, ipſa violet interceſſione ſua Romanum imperium, neu populus Romanus in ſe potiſſimum dictatorem & jus dictaturæ extinguat. Quod ſi feciſſet, non L. Papirium, ſed tribunos, ſed pravum populi judicium nequicquam poſteros accuſaturos: quum polluta ſemel militari diſciplina, non miles centurionis, non centurio tribuni, non tribunus legati, non legatus conſulis, non magiſter equitum, dictatoris pareat imperio: nemo hominum, nemo Deorum verecundiam habeat: non edicta imperatorum, non auſpicia obſerventur. ſine commeatu vagi milites in pacato* [a] *in hoſtico errent;*

2 *De alieno imperio ſpreto.*] Lege, *dictatorio imperio ſpreto.* Cætera ut mittam, quæ iſthæc Latinitas: *corrupta diſciplina gratiam tibi facio de imperio alieno ſpreto?* Tan. Faber.

GRONOVII.

a *In hoſtico errent.*] Voſſ. *In hoſtica errarent*: ſed ſuprascriptum *ultima* vocæ, quaſi vellet: *coerrent.* Quod verbum

rent; immemores sacramenti, [b] *licentia sola se, ubi velint, evauctorent;* [c] *infrequentia deserantur signa. neque conveniatur ad edictum, nec discernatur interdiu nocte, æquo iniquo loco, jussu injussu imperatoris pugnent: & non signa, non ordines servent. latrocinii modo cæca, & fortuita, pro solenni & sacrata militia sit. Horum criminum vos reos in omnia secula offerte tribuni plebis. vestra obnoxia capita pro licentia Q. Fabio objicite.* Stupentes tribunos, & suam jam vicem magis anxios, quam ejus cui auxilium ab se petebatur; liberavit onere [d] consensus populi Romani ad preces & obtestationem versus, ut sibi pœnam magistri equitum dictator remitteret. Tribuni quoque inclinatam rem in preces subsecuti, orare dictatorem insistunt, ut veniam errori humano, veniam adolescentiæ Q. Fabii daret. satis eum pœnarum dedisse. Jam ipse adolescens, jam pater M. Fabius contentionis obliti, procumbere ad genua, & iram deprecari dictatoris. Tum dictator silentio facto: *Bene habet,* inquit, *Quirites, vicit disciplina militaris: vicit imperii majestas. quæ in discrimine fuerunt, an ulla post hanc diem essent. Non noxæ eximitur Q. Fabius, qui contra edictum imperatoris pugnavit; sed, noxæ damnatus, donatur populo Romano, donatur*

bum legas apud Paullum l. 2. π. 3. D. de officio præfecti vigilum: *per totam noctem vigilare debere & coërrare calceatum.*

b *Licentia sola se.*] Thuan. & Chifl. *sola ua se.* Vnde Rubenius: *licentia sola duce se.* Video & in margine Voſſiani alterius: *uai.* Alter: *sola qua se ubi.* Numquid *licentia sola vagi se exauctorent.*

c *Infrequentia deserant signa, neque conveniant.*] A nimia Cutionis est cura. Gryphius anno ante cum prioribus editis & scriptis ediderat: *Deserantur, conveniatur, discernatur:* non sine lepore per ipsam illam varietatem, quæ disjicuit. Sed & medii verbi eandem formam sæpius aboleviſſe corruptores librorum observavi. Sic apud Cæsarem Gal. 6, 35. *Tribus horis Atuatucam veniri potest: Huc omnes suas fortunas exercitus Romanus contulit.* Sic inculparæ membranæ Claud. Menardi. At vulgo: *venire potestis.* De Civ. 1. *Posse prius ad angustias veniri quam sentirentur.*

d *Consensus populi Romani ad preces & obtestationem versus.*] Ita lib. 3. *Eas leges habiturum pop. Romanum, quas consensus omnium, non jussisse latas magis, quam tulisse videri posset.* Lib. 6. *Comitiisque jurare parato in verba excusanda valetudini solita, consensus populi restiterat.* Vellejus lib. 2. *Tum expostulante consensu populi, cum Pompejo pax inita.*

VARIORUM.

1 *Non noxæ eximitur.*] *Eximere noxa,* est gratiam criminis facere, hoc est, remissionem dare, ut Budæus interpretatur. *Godelev.*

2 *Cum*

Digitized by Google

donatur tribuniciæ potestati; precarium non justum auxilium ferenti. Vive, Q. Fabi, felicior hoc consensu civitatis ad tuendum te, quam quapaulo ante exultabas victoria. vive, id facinus ausus, cujus tibi ne parens quidem, si eodem loco fuisset, quo fuit L. Papirius, veniam dedisset. Mecum ut voles, revertêris in gratiam: populo Romano, cui vitam debes, nihil majus præstiteris, quam si hic tibi dies satis documenti dederit, ut bello ac pace pati legitima imperia possis. [2] Quum se nihil morari magistrum equitum pronuntiasset, [3] degressum eum templo lætus senatus, lætior populus, circumfusi, ac gratulantes hinc magistro equitum, hinc dictatori, prosecuti sunt: firmatumque imperium militare haud minus periculo Q. Fabii, quam supplicio miserabili adolescentis Manlii videbatur. Forte ita eo anno evênit, ut quotiescunque dictator ab exercitu recessit, hostes in Samnio moverentur. cæterum in oculis exemplum erat Q. Fabius M. Valerio legato, qui castris præerat, ne quam vim hostium magis, quam trucem dictatoris iram timeret. Itaque frumentatores, quum circumventi ex insidiis, cæsi loco iniquo essent, creditum vulgo est, subveniri eis ab legato potuisse, ni tristia edicta exhorruisset, ea quoque ira alienavit à dictatore militum animos, jam ante infensos, quod implacabilis Q. Fabio fuisset: & quod suis precibus negasset, ejus populo Romano veniam dedisset. Postquam dictator præposito in urbe L. Papirio 36
Crasso magistro equitum, Q. Fabio vetito quicquam pro magistratu agere, in castra rediit; neque civibus satis lætus adventus ejus fuit, nec hostibus quicquam attulit terroris. namque postero die, seu ignari venisse dictatorem, seu, adesset an abesset, parvi facientes, instructa acie ad castra accesserunt. Cæterum tantum momenti

2 *Cum se nihil morari magistrum eq. pron.*] Genus dicendi, quo utebantur in absolvendo: sic suprà lib. 4. Tribunus plebis: *Sempronium nihil morer.* Sigon.

3 *Digressum eum templo.*] Per *templum*, Rostra intelligo, quæ summoto magistro equitum Dictator ascenderat, & ex eis verba ad populum fecerat: supra autem *Rostra* templum dici monuimus. *Sigonius.*

menti in uno viro L. Papirio fuit, ut si ducis consilia favor subsecutus militum foret, debellari eo die cum Samnitibus potuisse, pro haud dubio habitum sit. ita instruxit aciem loco, ac subsidiis: ita omni arte bellica firmavit. cessatum à milite, ac de industria, ut obtrectaretur laudibus ducis, impedita victoria est. Plures Samnitium cecidere: plures Romani vulnerati sunt. Sensit peritus dux, quæ res victoriæ obstaret: temperandum ingenium suum esse, & [a] severitatem miscendam comitati. Itaque adhibitis legatis ipse circum saucios milites inferens in tentoria caput, singulos ut sese haberent rogitans, curam eorum nominatim legatis, tribunisque, & præfectis demandabat: rem per se popularem ita dexter egit, ut medendis corporibus, animi multo prius militum imperatori reconciliarentur: nec quicquam ad salubritatem efficacius fuerit, quam quod grato animo ea cura accepta est. Refecto exercitu, cum hoste congressus, haud dubia spe sua militumque, ita fudit fugavitque Samnites, ut ille ultimus eis dies conferendi signa cum dictatore fuerit. Incessit deinde, qua duxit prædæ spes, victor exercitus: perlustravitque hostium agros; nulla arma, nullam vim nec apertam, nec insidiis expertus. Addebat alacritatem, quod dictator prædam omnem edixerat militibus: nec ira magis publica, quam
37 privatum compendium in hostem acuebat. His cladibus subacti Samnites, pacem ab dictatore petiêre: cum quo pacti, ut singula vestimenta militibus, & annuum stipendium darent; quum ire ad senatum jussi essent, secuturos se dictatorem responderunt, unius ejus fidei virtutique causam suam commendantes. ita deductus ex Samnitibus exercitus. Dictator triumphans urbem est ingressus: & quum se dictatura abdicare vellet, jussu Patrum

GRONOVII.

a *Severitatem miscendam comitati.*] Ferri potest, si intelligas tam id misceri quod adfunditur, quam id cui adfunditur. Melius tamen erit, opinor, *comitate*. Lib. 40. *Quum pavorem mistum admiratione patris injecisset.*

b *Q. Æmi-*

trum prius quam abdicaret, consules creavit C. Sulpicium Longum iterum, [b] Q. Æmilium Cerretanum. Samnites, infecta pace, [c] quia de conditionibus agebatur, inducias annuas ab urbe retulerunt. nec earum ipsarum sancta fides fuit: adeo postquam Papirium abisse magistratu nunciatum est, arrecti ad bellandum animi sunt. C. Sulpicio, Quinto Æmilio (Aulium quidam annales habent) consulibus, ad defectionem Samnitium, Apulum novum bellum accessit. Utroque exercitus missi: Sulpicio Samnites, Apuli Æmilio sorte evenerunt. Sunt qui non ipsis Apulis bellum illatum, sed [1] socios ejus gentis populos ab Samnitium vi atque injuriis defensos scribant. Cæterum fortuna Samnitium vix à seipsis eo tempore propulsantium bellum, propius ut sit vero facit; non Apulis ab Samnitibus arma illata, sed cum utraque simul gente bellum Romanis fuisse. nec tamen res ulla memorabilis acta: [d] ager Apulus, Samniumque evastatum: hostes nec hic nec illic inventi. Romæ nocturnus terror ita ex somno trepidam repente civitatem excivit, ut Capitolium atque arx, mœniaque & portæ, plena armatorum fuerint. & quum concursatum conclamatumque ad arma omnibus locis esset, prima luce nec auctor, nec caussa terroris comparuit. Eodem anno de Tusculanis Flavia rogatione populi fuit judicium. M. Fla-

b *Q. Æmilium Cerretanum.*] Immo *Aulium*, ut recte Sigonius & Pighius, qui & interpositionem istam, *Aulium quidam annales habent*, putat esse ab studioso: qui tamen scripserit, *Æmilium quidam*, tanquam notius nomen. Certe lib. 9. cap. 22. Mss. ubique *Aulius*, non *Æmilius*.

c *Quia de conditionibus agebatur.*] Id est, res hærebat, non conveniebat. Vt lib. 10. *De societate haud abnuunt barbari; de mercede agitur, qua pacta acceptaque* &c. Posses alioqui legere, *ambigebatur*. Terent. Heaut. *Simus & Crito, Vicini nostri, hic ambigunt de finibus*. Iustinus lib. 1. *Cum de regno ambigerent*. Festus in Silvii: *Cum inter eos de regno ambigeretur*.

d *Ager Appulus Samniumque evastatum.*] Voss. Helm. Pall. *Samnitiumque evastatur*. Commodius, ut videtur. Adde tamen quæ dicimus lib. 10. cap. 20.

VARIORUM.

1 *Socios ejus gentis populos.*] Id est, socios populi Romani Apuliæ populos: in amicitiam enim paulo ante venerant una cum Lucanis. *Sigonius.*

2 *Nec*

Digitized by Google

M. Flavius Tribunus plebis tulit ad populum, ut in Tuſculanos animadverteretur: [a] quorum eorum ope ac conſilio Veliterni Privernateſque populo Rom. bellum feciſſent. Populus Tuſculanus cum conjugibus ac liberis Romam venit: ea multitudo veſte mutata, & ſpecie reorum tribus circuit, genibus ſe omnium advolvens. plus itaque miſericordia ad pœnæ veniam impetrandam, quam cauſa ad crimen purgandum valuit. Tribus omnes, præter Polliam, antiquarunt legem. Polliæ ſententia fuit, puberes verberatos necari; conjuges liberoſque ſub corona lege belli venire: memoriamque ejus iræ Tuſculanis in pœnæ tam atrocis auctores manſiſſe ad patrum ætatem conſtat: [2] nec quemquam ferme ex
38 Polliatribu candidatum Papiriam ferre ſolitum. Inſequenti anno Q. Fabio, L. Fulvio Conſulibus, A. Cornelius Arvina dictator, & M. Fabius Ambuſtus magiſter equitum, metu gravioris in Samnio belli (conducta enim pretio à finitimis juventus dicebatur) intentiore delectu habito, egregium exercitum adverſus Samnites duxerunt. Caſtra in hoſtico incurioſe ita poſita, tamquam

2 *Nec quemquam ferme ex Pollia tribu cand. Papirium ferre.*] Senſus eſt: Cum Pollia tribus una Tuſculanos condemnaſſet; memoriam iræ Tuſculani in Polliam tribum, uſque ad patrum memoriam conſervarunt; neque enim quiſquam ex tribu Pollia candidatus Papiriam ferre ſolitus erat, in quam præſertim conjecti Tuſculani cives fuerant, & in qua ſuffragia ferebant. *Papiriam ferre*, credo eſſe, ſuffragium à Papiria tribu ferre. *Sigonius.*

GRONOVII.

a *Quorum ope ac conſilio Veliterni.*] Eleganter & magiſtr formula memb. Thuan. Voſſ. Helm. Chiſi. *Quorum eorum ope ac conſilio.* Ducunt eodem duo alii: *quod eorum.* Putaverunt ſuperva-cuum eſſe: non eſt. nam *Quorum eorum*, eſt, quorum ex iis Tuſculanis. Etſi enim publico conſilio id factum ſuſpicio erat, quæſtionem tamen in auctores ejus conſilii adjutoreſque male alacres potius decernere juſtæ ſeveritatis erat, quam in univerſos & ſingulos, quum vix unquam etiam in maxime populari republica res ejuſmodi cunctorum pari conſenſu & ſtudio fiat. Lib. 23, 25. *De exercitu Marcelli, qui eorum ex fuga Cannenſi eſſent.* Sic nos ex Mſſ. Lib. 26. *extra quam qui eorum aut ipſi aut parentes eorum apud hoſtes eſſent.* Lib. 38. *Aliorum qui non comparebant, quando quiſque eorum inventus fuerit.* Ibidemque: *Quæ urbes, qui agri, qui homines Ætolorum juris aliquando fuerunt, qui eorum L. Quinctio, Cn. Domitio coſſ. poſtve eos coſſ. ſubacti* &c. Ipſum eſt apud Plautum Trinum. 4, 3. *Quorum eorum unus ſurripuit currenti curſori ſolum.*

b *Locum*

quam procul abeſſet hoſtis: quum ſubito advenere Samnitium legiones; tanta ferocia, ut vallum uſque ad ſtationem Romanam inferrent. Nox jam appetebat: id prohibuit munimenta adoriri. nec diſſimulabant orta luce poſtero die facturos. Dictator ubi propiorem ſpe dimicationem vidit, ne militum virtuti damno locus eſſet, ignibus crebris relictis, qui conſpectum hoſtium fruſtrarentur, ſilentio legiones educit: nec tamen fallere propter propinquitatem caſtrorum potuit. Eques extemplo inſecutus; ita inſtitit agmini, ut donec luceſceret, prælio abſtineret. ne pedeſtres quidem copiæ ante lucem caſtris egreſſæ. Eques luce demum auſus incurſare in hoſtem, carpendo noviſſimos, premendoque iniquis ad tranſitum locis, agmen detinuit. interim pedes equitem aſſecutus, & totis jam copiis Samnis urgebat. Tum dictator, poſtquam ſine magno incommodo progredi non poterat, eum ipſum, in quo conſtiterat, [b] locum, caſtris dimetari juſſit. [1] id vero circumfuſo undique equitatu, [c] ut vallum peteretur, opuſque inciperet, fieri non poterat. Itaque, ubi neque eundi neque manendi copiam eſſe videt, inſtruit aciem, impedimentis ex agmine remotis. inſtruunt contra & hoſtes; & animis & viribus pares. auxerat id maxime animos, quod

b *Locum caſtris communiri juſſit.*] Ita quidem Sigonius ex ſuo: ſed potiores apud me, quibus vir nec ingenio nec doctrina vulgari Gelenius uſus, exhibentes *dimetari*: cum præſertim inveniſſemus ipſi *dimicari*. Lib. 44. *Imperat, metarentur frontem caſtrorum.* Ibidemque: *Poſtquam metata caſtra impedimentaque collocata animadvertit.* Cæſar 2. Gall. *Opere dimenſo caſtra munire caperunt.* Cicero 2. de nat. deor. *Atque ita dimetata ſigna ſunt, ut in tantis deſcriptionibus divina ſolertia appareat.*

c *Ut vallum peteretur.*] Sigonius, *poneretur.* Id quod nobis occurrit nuſquam. Sed ſcribendum, *ut vallus peteretur*: vel, *ut vallum peterent, opuſque inciperent.* Vt lignatum irent, vallos cæderent ac pararent, quemadmodum alibi loquitur.

VARIORUM.

1 *Id verò circumfuſo undique equitatu, ut vallum &c.*] Senſus eſt: Dictator, ubi ultrà progredi ſe non ſine ſummo incommodo poſſe vidit, locum caſtris communiti juſſit: cum autem hoſtium equitatus circumfuſus eſſet, ne id quidem fieri poterat, ut vallum poneretur, & opus inciperet. *Sigonius.*

GRO-

quod [a] ignari loco iniquo non hosti cessum, velut fugientes ac territos terribiles ipsi secuti fuerant. Id aliquamdiu æquavit pugnam; jam pridem desueto Samnite clamorem Romani exercitus pati. At hercule illo die ab hora diei tertia ad octavam ita anceps dicitur certamen stetisse, ut neque clamor, ut primo semel concursu est sublatus, iteratus sit, neque signa promota loco retrove recepta, neque recursum ab ulla sit parte. In suo quisque gradu obnixi, urgentes scutis sine respiratione ac respectu pugnabant. fremitus æqualis, tenorque idem pugnæ [b] in defatigationem ultimam aut noctem spectabat. Jam viris vires, jam ferro sua vis, jam consilia ducibus deerant, quum subito Samnitium equites, cum turma una longius provecta, accepissent impedimenta Romanorum procul ab armatis sine præsidio sine munimento stare, aviditate prædæ impetum faciunt. Quod ubi dictatori trepidus nuncius attulit; Sine modo, inquit, sese præda præpediant. alii deinde super alios, diripi passim ferrique fortunas militum vociferabantur. Tum magistro equitum accito, *Vides tu*, inquit, *M. Fabi, ab hostium equite omissam pugnam? hærent impediti impedimentis nostris. Aggredere: quod inter prædandum omni multitudini evenit, dissipatos, raros equis insidentes, raros quibus ferrum in manu sit, invenies: equosque dum præda onerant, cæde inermes, cruentamque illis prædam redde. Mihi legiones, peditumque pugna curæ erunt: penes te equestre sit decus.*

GRONOVII.

a *Ignari, loco iniquo, non hosti cessum.*] Sigonius malit *gnari*, aut *non ignari*, hoc sensu: auxerat Samnitium animos, quod non ignari se loco iniquo non cessisse Romano hosti, nunc Romanos velut territos ipsi terribiles erant persequuti. Perperam me judice. Nihil mutandum, nec *hostis* intelligitur Romanus, sed Samnis. Id, ait, superbos & plenos fiduciæ Samnites fecerat, quod Romanis nuper nocte vasa colligentibus profectisque ab tergo inititerant quasi fugientibus & territis ipsi terrentes. At Romani loco iniquo decesserant hoc regressu, non cesserant hosti Samniti, qui veræ causæ ignarus, tanquam ignavia aut rerum desperatione id factum fuisset, interpretabatur. Lib. 7. *Sicubi loco cessum, si terga data hosti.*

b *In defatigationem ultimam aut noctem spectabat.*] Forte: *ad noctem spectabatur.*

[c] *Pedes*

tus. Equitum acies, qualis quæ esse instructissima po- 39
test, invecta in dissipatos impeditosque hostes, cæde omnia replet. inter sarcinas omissas repente objacentes pedibus fugientium, consternatorumque equorum, neque pugnæ, neque fugæ satis potentes cæduntur. Tum, deleto prope equitatu hostium, M. Fabius, circumductis paullulum alis, ab tergo pedestrem aciem adoritur. clamor inde novus accidens, & Samnitium animos terruit, & dictator, ubi respectantes hostium antesignanos, turbataque signa, & fluctuantem aciem vidit, tum appellare, tum adhortari milites, tribunos principesque ordinum nominatim ad iterandam secum pugnam vocare. Novato clamore signa inferuntur: & quicquid progrediebantur, magis magisque turbatos hostes cernebant. Eques ipse jam primus erat in conspectu: & Cornelius, respiciens ad manipulos militum, quod manu, quod voce poterat, monstrabat, vexilla se suorum parmasque cernere equitum. Quod ubi auditum simulque visum est, adeo repente laboris per diem pene totum tolerati vulnerumque obliti sunt, ut haud secus quam si tum integri è castris signum pugnæ accepissent, concitaverint se in hostem. nec ultra Samnis tolerare terrorem equitum peditumque vim potuit: partim in medio cæsi, partim in fugam dissipati sunt. [c] Pedes restantes, ac circumventos cecidit: ab equite fugientium strages est facta, inter quos & ipse imperator cecidit. Hoc demum prælium Samnitium res ita infregit, ut omnibus conciliis fremerent, *minime id quidem mirum esse, si impio bello, & contra fœdus suscepto, infestioribus merito Diis quam hominibus, nihil prospere agerent. expiandum id bellum magna mercede, luendumque esse. Id referre tantum, utrum supplicia noxia paucorum, an omnium innoxio præbeant sanguine:* audebantque jam quidam nominare auctores armorum. Unum maxime

c *Pedes restantes ac circumventos cecidit.*] Vix credo *tò ac* esse Livii, qui scripserat, *Pedes restantes circumventos cecidit.* Vide quæ dicemus ad lib. 10. cap. 9.

maxime nomen per consensum clamantium Brutuli Papii exaudiebatur. vir nobilis, potensque erat, haud dubie proximarum induciarum ruptor. De eo coacti referre prætores decretum fecerunt, *Vt Brutulus Papius Romanis dederetur: & cum eo præda omnis Romana, captivique ut Romam mitterentur. quæque res per feciales ex fœdere repetitæ essent, secundum jus fasque restituerentur.* Feciales Romam, ut censuerunt, missi, & corpus Brutuli exanime: ipse, morte voluntaria, ignominiæ se, ac supplicio subtraxit. Placuit cum corpore bona quoque ejus dedi: nihil tamen earum rerum præter captivos ac siqua cognita ex præda sunt, acceptum est: [2] cæterarum rerum irrita fuit deditio. dictator Senatusconsulto triumphavit. Hoc bellum à Coss. bellatum quidam auctores sunt, eosque de Samnitibus triumphasse: Fabium etiam in Apuliam processisse, atque inde magnas prædas egisse. Nec discrepat, quin dictator eo anno A. Cornelius fuerit. id ambigitur, belline gerendi caussa creatus sit, an ut esset qui ludis Romanis, quia L. Plautius prætor gravi morbo forte implicitus erat, [3] signum mittendis quadrigis daret, functusque eo [4] haud sane memorandi imperii ministerio, se dictatura abdicaret, nec facile est aut rem rei, aut auctorem auctori præferre. Vitiatam memoriam funebribus laudibus reor, falsisque imaginum titulis, dum familia ad se quæque famam rerum gestarum, honorumque fallente mendacio trahunt. Inde certe & singulorum gesta, & publica monimenta rerum con-

cap. 35. Lib. 9. *Tacet inter eos satis patens clausus in medio campus herbidus aquosusque.*

VARIORUM.

1 *Brutulus Papius.*] Papia gens Italica fuit. Itaque bello Italico *Papius Mutilus* inter ejus belli duces insignis est. *Sigon.*

2 *Cæterarum rerum irrita fuit deditio.*] Id est, non acceptæ res cæteræ quæ debebantur, nec ex eo pax consecuta est. *Sigon.*

3 *Signum mittendis quadrigis daret.*] Inter cæteras causas Dictatoris creandi hæc etiam fuit, ludorum Rom. causa, quod est, ut signum mittendis quadrigis daret. *Signum* autem dediſſe *Dictatorem* & *Prætorem*, hic locus docet; *Consulem* lib. 45. primus. *Sigonius.*

4 *Haud sane memorandi imperii ministerio.*] Legerem *magisterio.* Vide interpretes Suetonii. *Tan. Faber.*

GRO-

Digitized by Google

confusa, nec quisquam æqualis temporibus illis scriptor extat, quo satis certo auctore stetur.

EPITOME
LIBRI IX.

Titus Veturius & Sp. Postumius apud Caudinas Furcas, a deducto in locum arctum exercitu, quum nulla spes evadendi esset, fœdere cum Samnitibus facto, & sexcentis equitibus Romanis obsidibus datis, ita exercitum abduxerunt, ut omnes sub jugum mitterentur. iidemque, auctore Sp. Postumio consule, qui in senatu suaserat, ut eorum deditione, quorum culpa tam deforme fœdus ictum erat, publica fides liberaretur, cum duobus tribunis plebis, & omnibus qui fœdus sponderant, dediti Samnitibus, non sunt recepti. nec multo post fusis à Papirio Cursore Samnitibus, & sub jugum missis, receptisque sexcentis equitibus Romanis, qui obsides dati erant, pudor prioris flagitii abolitus. Tribus duæ adjectæ sunt, Vfentina & Falerina. Sueſſa & Pontia coloniæ deductæ sunt. Ap. Claudius censor aquam Claudiam perduxit: viam stravit, quæ Appia vocata est: libertinorum filios in senatum legit. Ideoque quoniam is ordo videbatur inquinatus indignis, sequentis annī consules in senatu legendo observaverunt, quemadmodum ante per proximos censores observatum fuerat. Res præterea contra Apulos, Etruscos, Vmbros, Marsos, Pelignos, Æquos & Samnites, quibus fœdus erat restitutum, prospere gestas continet. Flavius Scriba, libertino patre natus, ædilis curulis fuit; perforensem

GRONOVII.

a *Deducto in locum iniquum exercitu.*] Barbet. *In locum arctum.* Recte, nam propter hoc ipsum iniquus erat. Iustinus lib. 1. *Cyrum ad angustias usque perduxit. ibi compositis in montibus insidiis, ducenta millia Persarum cum ipso rege trucidavit.* Idem lib. 11. de Alexandro: *Itaque timens angustias magnâ celeritate Taurum transcendit.* Noster hoc libro: *Locis angustis, milites, deprehensi, nisi quam victoria patefeceritis, viam nullam habemus.*

sem factionem creatus : quæ quum comitia & campum turbaret, & in iis propter nimias vires dominaretur, à Q. Fabio censore in quatuor tribus [b] *redacta est, quas urbanas appellavit. Eaque res Fabio Max. nomen dedit. In hoc libro mentio Alexandri Magni, qui temporibus his fuit. & æstimatis populi Romani viribus quæ tunc erant, colligit, si Alexander in Italiam trajecisset, non tam facilem ei victoriam de populo Romano fore, quam de iis gentibus quas ad Orientem imperio suo subjecerat.*

b *Redacta est. Eaque res.*] M. S. auctius : *Q. Fabio censore in quatuor tribus redacta est, quas urbanas appellavit.*

1 SEQUITUR hunc annum nobilis clade Romana Caudina pax, [1] T. Veturio Calvino, Sp. Postumio consulibus. Samnites eo anno imperatorem Cajum Pontium Herennii filium habuerunt, patre longe prudentissimo natum, primum ipsum bellatorem ducemque. Is, ubi legati, [a] qui ad dedendas res missi erant, pace infecta redierunt, *Ne nihil actum*, inquit, *hac legatione censeatis, expiatum est quicquid ex fœdere rupto irarum in nos cœlestium fuit. Satis scio,* [b] *quibuscunque Diis cordi fuit, subigi nos ad necessitatem dedendi res, quæ à nobis ex fœdere repetitæ fuerant; iis non fuisse cordi tam superbe ab Romanis fœderis expiationem spretam. Quid enim ultra fieri ad placandos Deos mitigandosque homines potuit, quam quod nos fecimus? Res hostium in præda captas, quæ belli jure nostræ videbantur, remisimus:* [2] *auctores belli, quia vivos non potuimus, perfunctos jam fato dedidimus : bona eorum, ne quid ex contagione noxæ remaneret penes nos, Romam portavimus.*

GRONOVII.

a *Qui ad dedendas res missi erant.*] Duo MSS. addunt : *Romam.*

b *Quibuscumque diis cordi.*] Thucydidem imitatur lib. 7. in oratione Niciæ. ἱκανὰ γὰρ τοῖς τε πολεμίοις εὐτύχηται· ἐν εἴτῳ θεῶν ἐπίφθονοι ἐστρατεύσαμεν, ἀποχρώντως ἤδη τε τιμωρήμεθα· &c.

VARIORUM.

1 *Tito Veturio Calvino, Sp. Posthumio Coss.*] Vtroque iterum. Fuere antea hi Coss. anno 419. ab urbe condita. *Pighius.*

2 *Auctores belli, quia vivos non pot.*] *Brutulum Papium* intelligit, cujus exanime corpus dedium erat. *Sigon.*

3 *Le-*

vimus. Quid ultra tibi, Romane, quid fœderi, quid Diis arbitris fœderis debeo? quem tibi tuarum irarum, quem meorum [a] *suppliciorum judicem feram? Neminem neque populum, neque privatum fugio. Quod si nihil cum potentiore juris humani relinquitur inopi, at ego ad Deos vindices intolerandæ superbiæ confugiam: & precabor, ut iras suas vertant in eos, quibus non suæ redditæ res, non alienæ accumulatæ satis sint: quorum sævitiam non mors noxiorum, non deditio exanimatorum corporum, non bona sequentia domini deditionem exsatient:* [b] *placari nequeant, nisi hauriendum sanguinem laniandaque viscera nostra præbuerimus. Iustum est bellum, Samnites, quibus necessarium: & pia arma, quibus nulla nisi in armis relinquitur spes. Proinde, quum rerum humanarum maximum momentum sit,* [c] *quam propitiis rem, quam adversis agant Diis; pro certo habete, priora bella adversus Deos magis, quam homines gessisse: hoc, quod instat, ducibus ipsis Diis gesturos.* Hæc non læta magis quam vera vaticinatus, exercitu educto circa Caudium castra, quam potest occultissime locat: inde ad Calatiam, ubi jam consules Romanos, castraque esse audiebat, milites decem pastorum habitu mittit, pecoraque diversos alium alibi haud procul Romanis pascere jubet præsidiis: ubi inciderint in prædatores, ut idem omnibus sermo constet, [3] legiones Samnitium in Apulia esse:

3 *Legiones Samnitium in Apulia esse, Luceriam &c.*] Apuli quadriennio ante societate juncta in fidem populi Romani venerant. Ea causa Romani hoc tempore Lucetiæ, quam à Samnitibus circumsederi nunciabatur, opem ferunt. Iidem tamen post cladem Caudinam ad Samnites defeciſſe videntur. *Sigonius.*

GRONOVII.

a *Suppliciorum judicem feram? Neminem.*] Distinctione mutata scribendum: *Quem tibi tuarum irarum, quem meorum suppliciorum judicem feram, neminem neque populum neque privatum fugio.* Nam interrogatio, quæ vulgo habetur, hanc vim habet, ut ostendat vix inveniri quemquam, quem judicem cupere possit. At contrarium vult mens dicentis, nimirum tam liquidam esse Samnitium causam, ut quovis judice vincere facile possint.

b *Placari nequeant, nisi.*] Videtur indecore hiare oratio, & aut præponendum à fronte *qui*, aut finienda periodus in verbo *exsatient*. Deinde: *Placari nequeunt, nisi hauriendum sanguinem, laceranda viscera nostra præbuerimus.* Nam & sic per ἀσυνδετον primæ editiones.

c *Quam propitiis rem, quam adversis agant*

esse: Luceriam omnibus copiis circumsedere. nec procul abesse, quin vi capiant. [d] Jam is etiam rumor ante de industria vulgatus venerat ad Romanos, sed fidem auxere captivi; eo maxime, quod sermo inter omnes congruebat. Haud erat dubium, quin Lucerinis opem Romanus ferret; bonis ac fidelibus sociis; simul ne Apulia omnis ad præsentem terrorem deficeret. ea modo, qua irent, consultatio fuit. Duæ ad Luceriam ferebant viæ, altera præter oram superi maris patens apertaque; sed quanto tutior, tanto fere longior: altera per Furculas Caudinas brevior. Sed ita natus locus est: saltus duo alti angusti silvosique sunt; [e] montibus circa perpetuis inter se junctis. jacet inter eos satis patens clausus in medio campus herbidus, aquosusque, per quem medium iter est. sed ante quam venias ad eum, intrandæ primæ angustiæ sunt, & aut eadem, [f] qua te insinuaveris, retro via repetenda: aut si ire porro pergas, per alium saltum arctiorem impediioremque evadendum. In eum campum via alia per cavam rupem Romani demisso agmine,

agant dii.] Possunt intelligi ipsi homines, sed mallem aliquis vetus liber haberet: *quam propitiis quam adversis agantur diis.*

d *Jam & is etiam rumor.*] Particulam & ignorant Thuan. Voss. cum tribus Pall. Hesm. *Jam & is rumor.*

e *Montibus circa se perpetuis inter se junctis.*] Lectiones Pall. retulit Gebhardus 1. antiq. lect. 22. & de illis pronuntiat non liquere. Cæterum ex illis facile animadvertere est, nihil aliud velle quam prius *se* deleri: quod etiam non conspicitur in Thuaneo, Voss. Buss. Chiff. Helm. nec sententiam juvat. Soleque Livius eam particulam sine casu ponere locis similibus. Vel hoc libro infra: *An altero exercitu & duce Appuli circa, gens dubia ad id voluntatis, tentarentur.* Si Cæsaris Augusti scriptum hoc esset, *to se* non expungerem. Is enim teste Suetonio cap 86. quo mentem apertius exprimeret, *neque præpositiones verbis addere, neque conjunctiones sæpe iterare dubitavit, qua detracta adferunt aliquid obscuritatis, etsi gratiam augent.* Cujus consuetudinis exemplum est in verbis ipsius cap. 71. *Si vellent inter se inter canam vel talis vel par impar ludere.* Quod non meminerat Torrentius, cum *se inter se*, tanquam supervacanea, rejiceret. Crederem vero eamdem facilitatem in aliis quoque particulis sequutum Cæsarem. Sed Livii non est hæc religio. Sigonianum, *montibus perpetuis in se junctis*, speciem ingenii habet, genuinum tamen non putaverim.

f *Qua te insinuaveris.*] Valde suspectum *to te.* Gellius lib. 3, 6. *Militis Romani, uti res nata est, in locum insinuant fraudi & perniciei obnoxium.* Et sic Plautus, Cicero, Virgilius.

g *Septem*

ne, quum ad alias angustias protinus pergerent, g septas dejectu arborum saxorumque ingentium objacente mole invenêre. quum fraus hostilis apparuisset, præsidium etiam in summo saltu conspicitur. Citati inde retro qua venerant, pergunt repetere viam, eamque clausam sua obice armisque inveniunt. sistunt inde gradum sine ullius imperio, stuporque omnium animos, ac velut torpor quidam insolitus membra tenet: intuentesque alii alios (quum alterum quisque magis mentis compotem ac consilii ducerent) diu immobiles silent. Deinde, ubi [1] prætoria consulum erigi videre, & expedire quosdam utilia operi, quamquam ludibrio fore munientes perditis rebus ac spe omni adempta cernebant; tamen ne culpam malis adderent, pro se quisque, nec hortante ullo nec imperante ad muniendum versi, castra propter aquam vallo circumdant: sua ipsi opera, laboremque irritum (præterquam quod hostes superbe increpabant) cum miserabili confessione eludentes. Ad consules mœstos, ne advocantes quidem in consilium (quando nec consilio nec auxilio locus esset) sua sponte legati, ac tribuni conveniunt; militesque [h] in prætorium

g *Septas dejectu arborum saxorumque ingentium objacente mole.*] A conjectura Sigonii est. Sane pars sepimenti istius lapidum moles erant, nec eo tamen prohibendus Livius, ne proprietate oratio ejus enitescat. Ea vero magis exprimitur in scriptura omnium veterum: *objacentem molem.* Sepes agrestes quia fiunt ex palis truncisque & virgultis implexis, ideo *dejectus arborum* dicit *sepire*: non enim *saxa*, quæ quoniam in aggeribus & obicibus aquarum præcipue cum alia materia adhibentur, *moles*, & *objacere* dixit. Ovid. lib. 3. met. de torrente: *quacumque trabes obstructaque saxa tenebant, Spumeus & fervens & ab objice savior ibat.* Statius 4. Theb. *Magnumque objectus detinet amnem.* Tacitus 14. annal. *Hi molium objectus, hi proximas scaphas scandere.* Ut non offenderet igitur, *angustias sepiri dejectu arborum, & objacere illis saxorum molem*: ita nec offendere debuit, *septas dejectu arborum saxorumque ingentium objacentem molem invenere.* Tacitus 4. histor. *Quem lecum Valentinus insederat, montibus & Moselle amne septum. & additerat fossam obiceque saxorum.*

h *In prætorium versi*] Duo Pall. cum Thuan. Vterque Voss. Helm. *Militesque ad prætorium versi.*

VARIORUM.

1 *Prætoria consulum.*] Per *prætorium* nihil aliud intelligit nisi tabernaculum consulis. Antiquitus enim omnem magistratum, cui paret exercitus, *prætorem* appellaverunt. *Gedelev.*

rium verſi, opem, quam vix Dii immortales ferre poterant, ab ducibus expoſcunt. Querentes magis quam conſultantes nox oppreſſit. quum pro ingenio quiſque fremerent: alius *per obices viarum*; alius *per adverſa montium, per ſilvas*, [2] *qua ferri arma poterunt, eamus. Modo ad hoſtem pervenire liceat, quem per* [2] *annos jam prope triginta vincimus; omnia æqua ac plana erunt Romano, in perfidum Samnitem pugnanti.* alius, *Quo, aut qua eamus? Num montes nioliri ſede ſua paramus? Dum hæc imminebunt juga, qua tu ad hoſtem venies? Armati, inermes, fortes, ignavi, pariter omnes capti atque victi ſumus. Ne ferrum quidem ad bene moriendum oblaturus eſt hoſtis: ſedens bellum conficiet.* His invicem ſermonibus, [3] qua cibi, qua quietis immemor, nox traducta eſt. Ne Samnitibus quidem [4] conſilium in tam lætis ſuppetebat rebus. itaque univerſi Herennium Pontium patrem imperatoris per literas conſulendum cenſent. Jam is gravis annis, non militaribus ſolum ſed civilibus quoque abſceſſerat muneribus: in corpore tamen affecto vigebat vis animi, conſiliique. Is ubi accepit, ad Furculas Caudinas inter duos ſaltus clauſos exercitus Romanos, conſultus ab nuncio filii, cenſuit omnes inde quam primum inviolatos dimittendos. quæ ubi ſpreta ſententia eſt, iterumque eodem remeante nuncio conſulebatur, cen-

2 *Annos jam prope triginta.*] De Samnite loquitur, qui vinci cœptus eſt anno V. C. 430. Quoniam autem ab eo ad hunc annum non niſi 22. anni numerantur, Glareanus hujus numerum reprehendit, & *viginti*, non *triginta*. legendum cenſet. Ego contra. Nam ſi 20. dixiſſet, particulam *prope* non addidiſſet. Quæ ſolet addi, cum numerus revera minor eſt, quam dicitur. *Sigonius.*

3 *Qua cibi, qua quietis immemor.*] Præ indignitate rei potius quam metu etſi alioqui vere Xenophon lib. 3. Cyropæd. cap. 6. *Qui ſervitutem ac vincula timent, ne cibo quidem ac ſomno præ timore frui poſſunt.* Generaliterque Trogi abbreviator lib. 2. cap. 13. *Neque enim ulla eſt metuentibus quies.* Gruter.

4 *Conſilium in tam lætis.*] Non in pavore tantum ac terrore conſilii eſt inopia hominibus, ſed & in lætitia; in omni ſcil. æſtu animi, rationis navem adſultu ſuo obtundentis. Plane *External æque gaudium mentem ac dolor.* Hinc verſus ille: *A voluptate, a dolore, conſilium haud ferè bonum.* In ſumma: *Haud facile animus verum provident ubi affectus officiunt.* Gruter.

GRONOVII.

2 *Qua ferri arma poterant.*] Haud dubie *poterunt*. nam ex militis, non ſua perſona, hoc Livius.

b Per-

censuit ad unum omnes interficiendos. Quæ ubi tam discordia inter se, velut ex ancipiti oraculo, responsa data sunt; quamquam filius ipse in primis jam animum quoque patris [1] consenuisse in affecto corpore rebatur; tamen consensu omnium victus est, ut ipsum in concilium acciret. Nec gravatus senex, plaustro in castra dicitur advectus: vocatusque in concilium, ita ferme locutus esse, ut nihil sententiæ suæ mutaret; causas tantum adjiceret: *Priore se consilio, quod optimum duceret, cum potentissimo populo per ingens beneficium perpetuam firmare pacem, amicitiamque: altero consilio, in multas ætates, quibus amissis duobus exercitibus haud facile receptura vires Romana res esset, bellum differre. tertium nullum consilium esse.* Quum filius aliique principes [b] percunctando exsequerentur, *Quid si media via consilii caperetur? ut & dimitterentur incolumes, & leges iis jure belli victis imponerentur? Ista quidem sen-*

b *Percunctando exquirerent, quid si media via consilium caperetur.*] Sic Tacitus 3. annal. *Crebrisque interrogationibus exquirit.* Sed Thuan. à manu prima, *exquirent:* unde conjeci statim, quod post in duobus fuisse melioribus Pall. Voss. altero & Chiflet. deprehendi: *percunctando exsequerentur.* Est enim ea propria Livii phrasis. Lib. 3. *Quum tribuni pl. velut eludentes vana dicta persequi quærendo, quonam modo exercitum educturi consules essent.* Lib. 6. *Itaque exsequebantur quærendo, ubi tanta rei furtum occultaretur.* Hoc lib. 9. *Itaque subinde exsequentes à consule legati, quonam se pacto paucos & infirmos præsidio tam valido & armato vim allaturos?* Lib. 22. *Et cætera, quæ cognosse in rem erat, summa omnia cum cura inquirendo exsequebatur.* Lib. 25, 29. *Exsequentibus scisitando, qua acta cum Romanis essent, dilucere id quod erat capit,* &c. Sic optimi codices. Ludibrium Lipsiani, *acquirentibus:* unde frustra divinat ille *anquirentibus.* Lib. 35. in Scipionis & Hannibalis colloquio: *Exsequenti quam tertium, haud dubie semet ipsum dixisse.* Eodemque de Philopœmene: *Quem locum capturus ipse esset, cogitando aut quærendo exsequebatur.* Lib. 41. *Exsequebantur deinde quærentes, quid non ita potius A. Manlius Romam venisset.* Toties idem loquendi genus repetivit, ut lectoribus illud suis familiare redderet, caveretque ne usquam novum videretur: quod non mirum ab librariis, mirum vero ab longe doctissimo viro, cui alioqui tantum debeo, non impetrare quiviſſe. Cæterum tres Pall. Thuan. uterque Voss. Helm. Fulv. Cujacianusque *consilii.*

VARIORUM.

1 *Animum consenuisse in affecto corpore.*] Ita est: *Ad capessendum labores lenta tarditas senum est.* eaque propter non malè dictum vetus: *Actuosa sit juventus: ocium decet senes.* item: *Debitum otium senecta, junioribus labor.* Non est tamen ut seros annos etiam privemus aut prudentia aut consilio. Imò *Hoc senecta est, mente pollet ac futura prospicit.* Gruter.

Digitized by Google

ſententia, inquit, *ea eſt, quæ neque amicos parat, neque inimicos tollit. Servate modo, quos ignominia irritaveritis. ea eſt Romana gens, quæ victa quieſcere neſciat.* [a] *Vivet ſemper in pectoribus illorum quicquid iſtuc præſens neceſſitas inuſſerit: neque* 4 *eos ante multiplices pœnas expetitas à vobis quieſcere ſinet.* Neutra ſententia accepta. Herennius domum è caſtris eſt avectus. Et in caſtris Romanis quum fruſtra multi conatus ad erumpendum capti eſſent, & jam omnium rerum inopia eſſet; victi neceſſitate legatos mittunt, qui primum pacem æquam peterent, ſi pacem non impetrarent, ut provocarent ad pugnam. Tum Pontius, debellatum eſſe reſpondit: *& quoniam ne victi quidem ac capti fortunam fateri ſcirent, inermes cum ſingulis veſtimentis ſub jugum miſſurum: alias conditiones pacis æquas victis ac victoribus fore: agro Samnitium decederetur, coloniæ abducerentur, ſuis deinde legibus Romanum ac Samnitem æquo fœdere viturum. His conditionibus paratum ſe eſſe fœdus cum Conſulibus ferire: ſi quid eorum diſpliceat, legatos jam redire ad ſe vetuit.* Hæc quum legatio renunciaretur, tantus gemitus omnium ſubito exortus eſt, tantaque mœſtitia inceſſit, ut non gravius accepturi viderentur, ſi nunciaretur omnibus eo loco mortem oppetendam eſſe. Quum diu ſilen-

GRONOVII.

a *Vivet ſemper in pectoribus illorum, quicquid iſtuc præſens neceſſitas inuſſerit.*] Eſt à Gelenio magno inter ſe conſenſu vetuſtos codices ſic habere teſtato. Et nobis in Thuaneo Voſſianoque obvium fuit. nec aliter Helm. & Chiflet. Alludit Voſſianus alter, qui *juſſerit*. Durabit impoſita à neceſſitate nota, nec deſinet admonere vindictæ. Cicero 2. Catil. *Tantus illorum temporum dolor inuſtus eſt civitati, ut jam iſta non modo homines, ſed ne pecudes quidem mihi paſſuræ eſſe videantur.* Pro domo: *tantum homines impios ex vetere illa conjuratione inuſtum nefariis mentibus honorum odium retinebat.* Ad Att. 1, 16. *Doloris, quem improbiſſimo cuique inuſſerat ſeveritas conſulatus mei.* Oroſius 1, 18. *Quantos populos implicuerit, odio excidioque adſtixerit, ludi literarii diſciplina noſtra quoque memoria inuſtum eſt.* Vbi ſuppoſuerunt, *inſitum eſt*. Niceras de Alexio Comneno lib. 3. ὁ ἢ λαβὼν μὴ ὀργὰς εἰς ἐγκαίοντας τοῖς πλείοσιν αἱ συμφοραί, ἢ εἰσὶν ἀναπόνιπτοι. Tamen hic duo Pall. & Campanus *immiſerit*: tertius & Andreas aliique olim editi, *injunxerint*. Quibus adducor, ut retineam quoque lib. 3, 58. *Ne Claudiæ genti eam inuſtam maculam vellent.* & lib. 8, 32. *Neu Fabiæ genti eam inurerent ignominiam*: & jubeam plorare librarios cum ſuis *ingeſta* & *injungerent*. Cicero 1. Catil. *Quæ nota domeſtica turpitudinis non inuſta vitæ tuæ eſt?*

b *Vel*

silentium fuisset, nec consules aut pro fœdere tam turpi, aut contra fœdus tam necessarium hiscere possent; tum L. Lentulus, qui tum princeps legatorum virtute atque honoribus erat: *Patrem meum*, inquit, *Consules, sæpe audivi memorantem, se in Capitolio unum non fuisse auctorem senatui redimendæ auro à Gallis civitatis, quando nec fossa valloque ab ignavissimo ad opera ac muniendum hoste clausi essent: & erumpere si non sine periculo magno, tamen sine certa pernicie possent. Quod si ut illis decurrere ex Capitolio armatis in hostem licuit (quo sæpe modo obsessi in obsidentes eruperunt) ita nobis æquo aut iniquo loco dimicandi tantummodo cum hoste copia esset, non mihi paterni animi indoles in consilio dando deesset. Equidem mortem pro patria præclaram esse fateor: & me vel devovere pro populo Romano legionibusque,* [b] *vel in medios me immittere hostes paratus sum. Sed hic patriam video: hic quicquid Romanarum legionum est. quæ nisi pro se ipsis ad mortem ruere volunt, quid habent quod morte sua servent? Tecta urbis dicat aliquis, & mœnia & eam turbam, à qua urbs incolitur. imo hercule* [c] *produntur ea omnia deleto hoc exercitu, non servantur. Quis enim ea tuebitur? Imbellis videlicet atque inermis multitudo. tam hercule, quam à Gallorum impetu defendit. An à Veiis exercitum, Camillumque ducem implorabunt? Hic omnes spes opesque sunt: quas servando, patriam servamus: dedendo ad necem, patriam deserimus, ac prodimus. At fœda atque ignominiosa deditio est. sed ea caritas patriæ est, ut tam ignominia eam quam morte nostra, si opus sit, servemus. Subeatur ergo ista quantacumque est indignitas: & pareatur necessitati, quam ne Dii quidem superant. Ite Consules, redimite armis civitatem,*

b *Vel in medios me mittere hostes.*] Aliquid hic supereſt, aliquid deeſt. Nam *in me* satis est semel conspici: deinde volunt Mſſ. ut Sigonianus: *immittere.* Cicero primo parad. *Quapatrem Decium, quafilium devovit, atque immisit in armatos hostium copias.* Tuscul. 1. *Codrum, qui se in medios immisit hostes famulari veste.* Nostet lib. 8. *Armatus equum insiluit, ac se in medios hostes immisit.* Curtius de Hyphide lib. 7. *Itaque subditis calcaribus equo, in medios hostes se immisit.* Scribe: *Et me vel devovere pro populo Romano legionibusque, vel in medios immittere hostes paratus sum.*

c *Produntur magu omnia.*] Tres Pall. duo Voſſ. Helm. ut Sigonius: *Produntur ea omnia.*

5 *tem, quam auro majores vestri redemerunt.* Consules profecti ad Pontium in colloquium, quum de fœdere victor agitaret, negarunt, injussu populi fœdus fieri posse: nec sine fecialibus cærimoniaque alia solenni. Itaque, [1] non, ut vulgo credunt, Claudiusque etiam scribit, fœdere pax Caudina, sed per sponsionem facta est. Quid enim aut sponsoribus in fœdere opus esset aut obsidibus, ubi precatione res transigitur? *per quem populum fiat, quo minus legibus dictis stetur, ut eum ita Iupiter feriat, quemadmodum à fecialibus porcus feriatur?* Spoponderunt consules, legati, quæstores, tribuni militum: nominaque omnium, qui spoponderunt, extant: ubi si ex fœdere acta res esset, præterquam duorum fecialium non extarent, & propter necessariam fœderis dilationem obsides etiam sexcenti equites imperati, qui capite luerent, si pacto non staretur: tempus inde statutum tradendis obsidibus, exercituque inermi mittendo. Redintegravit luctum in castris consulum adventus, ut vix ab iis abstinerent manus, quorum temeritate in eum locum deducti essent: quorum ignavia fœdiùs inde quam venissent abituri. illis non ducem locorum, non exploratorem fuisse: [2] belluarum modo cæcos in foveam missos. Alii alios intueri, contemplari arma mox tradenda, & inermes futuras dextras, obnoxiaque corpora hosti. proponere sibimetipsi ante oculos jugum hostile, & ludibria victoris, & vultus superbos, & per armatos inermium iter. Inde fœdi agminis miserabilem viam, per sociorum

VARIORUM.

1 *Non fœdere, sed per sponsionem.*] Notandus hic Livii locus, quo *fœdus* à sponsione & pactione distinguitur. Nam non esse idem *sponsionem, pactionem* & *fœdus* ex eo intelligi licet, quod fœdus pactione, pactio sponsione firmior atque stabilior fuit. Nam *sponsio* neque populi jussu, neque senatus auctoritate, quod in fœdere accidebat, sed arbitrio magistratuum & imperatorum fiebat, atque deditione eorum, per quos facta erat, infirmabatur. *Gedelev.*

2 *Belluarum modo cæcos.*] Imo, *cæcam in foveam.* Virgilius, alii. *Tan. Faber.*

GRO-

rum urbes [a] reditum in patriam, ac parentes, quo sæpe ipsi majoresque eorum triumphantes venissent. Se solos sine vulnere, sine ferro, sine acie victos: sibi non stringere licuisse gladios, non manum cum hoste conferre: sibi nequicquam arma, nequicquam vires, nequicquam animos datos. Hæc frementibus hora fatalis ignominiæ advenit; omnia tristiora experiundo facturа, quam quæ præceperant animis. Jam primum cum singulis vestimentis inermes extra vallum exire jussi: & primi traditi obsides, atque in custodiam abducti. Tum à consulibus abire lictores jussi, paludamentaque detracta; tantam inter ipsos, qui paulo ante eos execrantes, dedendos lacerandosque censuerant, [b] miserationem fecit, ut suæ quisque conditionis oblitus, ab illa deformatione tantæ majestatis, velut ab nefando spectaculo, averteret oculos. Primi consules prope seminudi sub 6 jugum missi: tum ut quisque gradu proximus erat, ita ignominiæ objectus: tum deinceps singulæ legiones. circumstabant armati hostes exprobrantes, eludentesque: gladii etiam plerisque intentati: & vulnerati quidam, necatique, si vultus eorum indignitate rerum acrior victorem offendisset. ita traducti sub jugum, &, quod penè gravius erat, per hostium oculos, quum ex saltu evasissent; etsi velut ab inferis extracti tum primum lucem aspicere visi sunt; tamen ipsa lux ita deforme intuentibus agmen omni morte tristior fuit. Itaque quum ante noctem Capuam pervenire possent, incerti de

GRONOVII.

a *Reditum in patriam ac parentes.*] Haud dubie, *in patriam ad parentes.* Vt est lib. 2. de Cloelia: *Sospitesque omnes Romam ad propinquos restituit.* Eodem: *Sospites brevi in patriam ad parentes restituant.* Lib. 22. *Reduces in patriam ad parentes, ad conjuges & liberos facit.* Plautus Captivorum prologo: *Reducemque faciet liberum in patriam ad patrem.* Et sic Helmstadiensis.

b *Miserationem fecit.*] Quis aut quæ res miserationem fecit? Non utique alia quam denudatio consulum. Scribe & concipe uno spiritu: *Tum à consulibus abire lictores jussi paludamentaque detracta tantam inter ipsos, qui paullo ante eos exsecrantes dedendos lacerandosque censuerant, miserationem fecerunt, ut sua.*

c *Omnium*

Digitized by Google

de fide ſociorum, &, quod pudor præpediebat, circa viam haud procul Capua [c] omnium egeni corpora humi proſtraverunt. Quod ubi eſt Capuam nunciatum, evicit miſeratio juſta ſociorum ſuperbiam ingenitam Campanis. confeſtim inſignia ſua conſulibus, faſces, lictores, arma, equos, veſtimenta, commeatus militibus benigne mittunt: & venientibus Capuam cunctus ſenatus populuſque obviam [d] egreſſi, juſtis omnibus hoſpitalibus privatiſque & publicis funguntur officiis; neque illis ſociorum comitas, vultuſque benigni, & alloquia non modo ſermonem elicere, ſed ne ut oculos quidem attollerent, aut conſolantes amicos contra intuerentur, efficere poterant. adeo ſuper mœrorem [e] pudor quidam fugere colloquia & cœtus hominum, cogebat. Poſtero die, quum juvenes nobiles, miſſi à Capua, ut proficiſcentes ad finem Campanum proſequerentur, revertiſſent; vocatique in curiam, percunctantibus majoribus natu, multo ſibi [f] mœſtiores & abjectioris animi viſos referrent; adeò ſilens, ac prope mutum agmen inceſſiſſe: [g] *tacere indolem illam Romanam, ablatoſque cum armis*

c *Omnium egena corpora humi.*] Id eſt, nulla iis cura adhibita, omnibus quibus corpora curantur & veteres diligentius quam nos curare ſolebant, deſtituta & fraudata, voluntaria quadam dedignatione propriorum membrorum, quæ affligere in rebus triſtibus ſolenne antiquis. Sic videtur eruditior hæc lectio, nobis & in Thuan. Voſſianoque inventa, quam *egeni*, quod in Sigoniano eſt tribuſque Pall. Virgilius: *exhauſtos jam caſibus omnium egenos.* Tacitus 5. hiſtor. de Iudæis: *Iamque haud procul exitio totis campis procubuerant.* Sed hi tantum neceſſitate & fortuna; illi quodammodo conſilio & dolore, cum & puderet & dedignarentur quærere aut ſumere, quæ uſui eſſent.

d *Egreſſus juſtis &c fungitur.*] Mſſ. ex melioribus, *egreſſi funguntur*, ut dictum ad lib. 7, 19.

e *Pudor quidam effugere.*] Scripti omnes: *fugere colloquia.* nam illud eventus, hoc voluntatis, de qua voluit exponere.

f *Mœſtiores & abjectiores animi viſos.*] Corruptum vidit Sigonius: ſed nimis mutat: *mœſtioris & abjectioris animi.* Fuerat enim, ut eſt in pleriſque noſtris: *mœſtiores & abjectioris animi viſos.* Prima forma, *mœſtum & abjecti animi hominem* diceret: ſit igitur ſecunda collatione, *mœſtiorem & abjectioris animi.*

g *Tacere indolem illam Romanam.*] Vſurpant interdum eo ſenſu, quo ignorari, non apparere, non noſci. Seneca ad Marciam cap. 1. *At illorum carnificum cito ſcelera quoque quibus ſolis memoriam meruerunt, tacebunt.* Ita Mſſ. ubi Eraſmus *jacebunt*, Pincianus & Muretus *tacebuntur*. Cicero lib. 2. de offic. *Quum autem reſpublica nulla eſſet omnino, illa ſolitudines litera conticuerunt forenſes*

Digitized by Google

armis animos. non reddere ſalutem, non ſalutantibus dare reſponſum, non hiſcere quemquam præ metu potuiſſe; tamquam ferentibus adhuc cervicibus jugum, [h] *ſub quod emiſſi eſſent. Habere Samnites victoriam, non præclaram ſolum, ſed etiam perpetuam. cepiſſe enim non Romam, ſicut ante Gallos, ſed, quod multo bellicoſius fuerit, Romanam virtutem, ferociamque.* Quum hæc dicerentur, audirenturque, & deploratum penè Rom. nomen in concilio ſociorum fidelium eſſet; dicitur Ofilius Calavius Ovii filius, clarus genere factiſque, tum etiam ætate verendus, longe aliter ſe habere rem dixiſſe, *Silentium illud obſtinatum fixoſque in terram oculos, & ſurdas ad omnia ſolatia aures, & pudorem intuendæ lucis,* [i] *ingentem molem irarum ex alto animi cientis, indicia eſſe, aut ſe Romana ignorare ingenia, aut ſilentium illud Samnitibus flebiles brevi clamores gemituſque excitaturum: Caudinæque pacis aliquanto Samnitibus quam Romanis triſtiorem memoriam fore. Quippe ſuos quemque coram animos habiturum, ubicumque congreſſuri ſint; ſaltus Caudinos non ubique Samnitibus fore.* Jam & Romæ ſua infamis clades erat. Obſeſſos primum audierunt: triſtior deinde ignominioſæ pacis magis, quam periculi nuncius fuit. Ad famam obſidionis delectus haberi cœptus erat: dimiſſus deinde 7

forenſes & ſenatoria. id eſt celebratæ & frequentatæ non ſunt. Noſter hoc libro inferius: *Abſit invidia vero & civilia bella fileant.* Sic *mutum* & *ſurdum* nomen dicunt Poëtæ pro ignobili & obſcuro. Sic poteſt defendi omnium librorum lectio: cæterum non incommode Gruterus, *facere*: ut *erectam indolem* alioqui dicimus, & *alta indoles* Haſdrubalis apud noſtrum lib. 21. Lib. 10. *Se quidem omnia expertos, ſed militum facere animos.* Quintilianus Inſtit. 6, 5. *Nam eſt res animi jacentis & mollis ſupra modum frontis, falliſque plerumque, quod probitas vocatur, quæ eſt imbecillitas.* Placet tamen *tacere* propter vicinitatem τῆ *abjectioris.*

[h] *Sub quod emiſſi eſſent.*] Potius, *ſub quo.* Lib. 3. *Sub quo jugo dictator Æquos emiſit.*

[i] *Ingentem molem irarum ex alto animo cientis.*] Tres Pall. & margo Voſſ. *minarum.* Sed quid *alto animo?* quid autem *cientis?* An cujuſvis hominis? Sic videtur cogitaſſe Gelenius: cujus tamen hic acumen deſidero. Verum omnino eſt, quod habent ſuperiores editiones, *animi*: nec niſi à poſitu verborum ulla obſcuritas. Vult enim Calavius illum habitum, quem male interpretantur Campani juvenes, in Romanis indicium eſſe animi cientis ac velut ſpirantis ex alto & quaſi profundo ſui (alte namque in pectus deſcenderat illata contumelia) ingentem molem ſive irarum ſive minarum. Seneca de ira

Digitized by Google

deinde auxiliorum apparatus, poſtquam deditionem tam fœde factam acceperunt. extemploque ſine ulla publica auctoritate [k] conſenſum in omnem formam luctus eſt. Tabernæ circa forum clauſæ, juſtitiumque in foro ſua ſponte cœptum, prius quam indictum: [1] lati clavi, annuli aurei poſiti; pene mœſtior exercitu ipſo civitas eſſe: nec ducibus ſolum atque auctoribus ſponſoribuſque pacis iraſci, ſed innoxios etiam milites odiſſe, & negare urbe tectiſve accipiendos. Quam concitationem animorum fregit adventus exercitus, etiam iratis miſerabilis. non enim tanquam in patriam revertentes ex inſperato incolumes, ſed captorum habitu vultuque ingreſſi fero in urbem, ita ſe in ſuis quiſque tectis abdiderunt, ut poſtero atque inſequentibus diebus, nemo eorum forum aut publicum adſpicere vellet. Conſules in privato abditi, nihil pro magiſtratu agere niſi quod expreſſum ſenatuſconſulto eſt, ut dictatorem dicerent comitiorum cauſſa. Q. Fabium Ambuſtum dixerunt, & P. Ælium Pætum, magiſtrum equitum. quibus vitio creatis, ſuffecti [2] M. Æmilius Papus dictator, L. Valerius Flaccus magiſter equitum. Nec per eos comitia habita. & quia tædebat populum omnium magiſtratuum ejus anni, res ad interregnum rediit. Interreges Q. Fabius Maximus, M. Valerius Corvus. is conſules creavit Q. Publilium Philonem, & L. Papirium Curſorem iterum: haud dubio conſenſu civitatis, quod nulli

ita 3, 4. *anhelitus crebros tractoſque altius gemitus.*

k *Conceſſum in omnem formam luctus eſt.*] Thuan. duo Pall. Voſſ. Helm. & Campanus *conſenſum.* Adde ad librum 4, 35. Sed uſtione ac ſectione dignus ob incredibilem audaciam Sigoniani codicis corrector, qui exhibuit: *auctoritate conſenſuve in o. f. l. populus verſus eſt.* Cogites licet, quid ideat periculi, qui ex hujuſmodi libris emendare tentat editos.

VARIORUM.

1 *Lati clavi, annuli aurei poſiti.*] Plin. lib. 33. cap. 1. Romæ longo tempore inter privatos, nullos fuiſſe annulos ſcribit aureos: publicè quidem legatis datos; triumphantesis autem ferreis uſos; atque ita triumphatum à C. Mario, nec ab eo ſumptum aureum annulum ante tertium Conſulatum. *Glarean.*

2 *M. Æmilius Papus.*] Scribe, *Papus,*

Digitized by Google

nulli ea tempestate duces clariores essent. [3] Quo creati [8] sunt die, eo (sic enim placuerat Patribus) magistratum inierunt, [4] solennibusque SC. perfectis, de pace Caudina retulerunt. & Publilius, penes quem fasces erant, *Dic Spuri Postumi*, inquit. Qui ubi surrexit, eodem illo vultu, quo sub jugum missus erat, *Haud sum ignarus*, inquit, *Consules, ignominiæ, non honoris caussa me primum excitatum, jussumque dicere, non tanquam senatorem, sed tamquam reum, qua infelicis belli, qua ignominiosæ pacis. Ego tamen, quando neque de noxa nostra neque de pœna retulistis, omissa defensione, qua non difficillima esset apud haud ignaros fortunarum humanarum necessitatumque; sententiam de eo, de quo retulistis, paucis peragam. qua sententia testis erit, mihine, an legionibus vestris pepercerim, quum me seu turpi seu necessaria sponsione obstrinxi. Qua tamen, quando injussu populi facta est, non tenetur populus Romanus: nec quicquam ex ea, præterquam corpora nostra, debentur Samnitibus. Dedamur per feciales nudi vinctique. exsolvamus religione populum, si qua obligavimus; ne quid divini humanive obstet, quo minus justum piumque de integro ineatur bellum. Interea consules exercitum scribere, armare, educere placet: nec prius ingredi hostium fines, quam omnia justa in deditionem nostram perfecta erunt. Vos, Dii immortales, precor quæsoque, si vobis non fuit cordi Sp. Postumium, T. Veturium consules, cum Samnitibus prospere bellum gerere; at vos satis habeatis, vidisse nos sub jugum missos, vidisse sponsione infami obligatos, videre nudos vinctosque hostibus deditos; omnem iram*

Papus, auctoribus Capitolinis lapidibus & libris veteribus. *Sigonius.*

3 *Quo die creati sunt, eo, sic enim placuerat patrib. mag.*] Ante solennem ineundi consulatus diem iniisse significat, qui per bellum Punicum 11. & reliqua insequentia fuit Idus Mart. His autem x. primis libris res hæc tota inconstantissima est. Nam modo K. Sept. modo K. Sext. modo Idibus Majis, modo Id. Decemb. modo K. Octobr. modo K. Quintilis iniisse Consules à Dionysio Livioque traduntur. *Sigon.*

4 *Solennibusque Senatusconsultis.*] Vet. lib. *solennibusque sacris.* Probo tamen magis *Senatusconsultis.* Erant enim quædam *solennia Senatusconsulta*, quæ ad religionem & cærimonias pertinebant. Nam quemadmodum scriptum est apud Gellium, *ante de rebus divinis quam de humanis referebatur.* Itaque Cicero ad Quirites post reditum: *P. Lentulus consul simulatque de solenni religione retulit, nihil humanarum rerum sibi prius, quam de me agendum existimavit.* Sigonius.

5 *Lau-*

iram hostium nostris capitibus excipientes. Novos consules legionesque Romanas ita cum Samnite gerere bellum velitis, ut omnia ante nos consules bella gesta sunt. Quæ ubi dixit, tanta [a] simul admiratio miseratioque viri incessit homines, ut modo vix crederent illum eundem esse Sp. Postumium, qui auctor tam fœdæ pacis fuisset: modo miserarentur, quod vir talis, etiam præcipuum apud hostes supplicium passurus esset, ob iram diremptæ pacis. Quum omnes [5] laudibus modo prosequentes virum in sententiam ejus pedibus irent; tentata paulisper intercessio est ab [6] L. Livio, & Q. Mælio, tribunis plebis: qui *neque exsolvi religione populum*, ajebant, *deditione sua, nisi omnia Samnitibus, quæ apud Caudium fuissent, restituerentur: neque se pro eo, quod spondendo pacem, servassent exercitum populi Romani, pœnam ullam meritos esse: neque ad extremum, quum* [9] *sacrosancti essent, dedi hostibus violarive posse.* Tum Postumius: *Interea dedite*, inquit, *profanos nos, quos salva religione potestis. Dedetis deinde & istos sacrosanctos, quum primum magistratu abierint. Sed, si me audiatis, prius quam dedantur, hic in conitio virgis cæsos, hanc jam ut intercalata pœna usuram habeant. Nam quod deditione nostra negant exsolvi religione populum, id istos magis ne dedantur, quam quia ita se res habeant, dicere, quis adeo juris fecialium expers est, qui*

5 *Laudibus modo prosequentes.*] Deleistud *modo*. huc enim translatum ex superiori periodo, in qua bis, ut debuit, positum fuit. Vtcumque sit, tolli hinc debet. *Tan. Faber.*

6 *L. Livio, & Q. Mælio tribun. pleb.*] Tribunatum pleb. ceperunt, postquam sub jugum ad Caudium missi fuerant. Neque enim tribunos pleb. in castris fuisse consentaneum est, & si fuissent, & spopondissent, eorum supra meminisset Livius, cum dixit: *spoponderunt consules, legati, quæstores, trib. mil.* Sigonius.

GRONOVII.

a *Simul admiratio miseratioque viri inceſſit homines.*] Scribo: *inceſſit omnes.* Cujus rei causa intelligi magis potest quam explicari. Non erat ibi, nisi unum genus hominum vel civium, qui nempe senatui interesse poterant. Similis corruptio lib. 5, 38. *Tanta hominum oblivio, ut multo major pars Veios &c. quam Romam fugerent.* Lege: *omnium.* nempe rerum. Lib. 23, 23. *Ita* CLXXVII. *cum ingenti approbatione omnium in senatum lectis.* Put. Petav. melior, Men. tres Pall. *hominum.* cujusvis quippe generis aut ordinis. Sed hæc erudita auris, ut dixi, magis sibi potest probare, quam non eruditæ approbare.

b *Quan-*

Digitized by Google

qui ignoret? Neque ego infitias eo, Patres Conscripti, tam sponsiones quam fœdera sancta esse apud eos homines, apud quos juxta divinas religiones fides humana colitur: sed injussu populi nego quicquam sanciri posse, quod populum teneat. An si eadem superbia, qua sponsionem istam expresserunt nobis Samnites, coëgissent nos verba legitima dedentium urbes nuncupare; deditum populum Romanum vos tribuni diceretis, & hanc urbem, templa, delubra, fines, aquas, Samnitium esse? Omitto deditionem, quoniam de sponsione agitur. quid tandem, si spopondissemus urbem hanc relicturum populum Romanum? si incensurum? si magistratus; si senatum, si leges non habiturum? si sub regibus futurum? Dii meliora, inquis! atqui non indignitas rerum sponsionis vinculum levat. Si quid est, in quod obligari populu[illegible]sit, in omnia potest. & ne illud quidem, quod quosdam forsitan moveat, refert, consul an dictator, an prætor spoponderit. Et hoc ipsi etiam Samnites judicaverunt, quibus non fuit satis Consules spondere; sed legatos, quæstores, tribunos militum spondere coëgerunt. Nec à me nunc quisquam quæsiverit, quid ita spoponderim: quum id nec consulis jus esset, nec illis spondere pacem, quæ mei non erat arbitrii, nec pro vobis, qui nihil mandaveratis, possem. Nihil ad Caudium, Patres Conscripti, humanis consiliis gestum est. Dii immortales & vestris & hostium imperatoribus mentem ademerunt. nec nos in bello satis cavimus; & illi male partam victoriam male perdiderunt: dum vix locis, quibus vicerant, credunt; dum quacunque conditione arma viris in arma natis auferre festinant. An si sana mens fuisset, difficile illis fuit, dum senes ab domo ad consultandum arcessunt, mittere Romam legatos, cum senatu, cum populo, de pace, fœdere, agere? Tridui iter expeditis erat. interea in induciis res fuisset, donec ab Roma legati aut victoriam illis certam, aut pacem asserrent. ea demum sponsio esset, quam populi jussu spopondissemus. Sed neque vos tulissetis, nec nos spopondissemus: nec fas fuit alium rerum exitum esse, quam ut & illi velut somnio lætiore, quam quod mentes eorum capere possent, nequicquam eluderentur: & nostrum exercitum eadem quæ impedierat fortuna, expediret: vanam victoriam vanior irritam faceret pax: sponsio interponeretur, quæ nemi-

nem præter ſponſorem obligaret. Quid enim vobiſcum, Patres Conſcripti, quid cum populo Romano actum eſt? quis vos appellare poteſt? quis ſe à vobis dicere deceptum? hoſtis? an civis? Hoſti nihil ſpopondiſtis: civem neminem ſpondere pro vobis juſſiſtis. Nihil ergo vobis, nec nobiſcum eſt, quibus nihil mandaſtis: nec cum Samnitibus, cum quibus nihil egiſtis. Samnitibus ſponſores nos ſumus, rei ſatis locupletes in id, quod noſtrum eſt: in id, quod præſtare poſſumus, corpora noſtra, & animos. in hac ſæviant, in hac ferrum, in hac iras acuant. Quod ad tribunos plebis attinet, conſulite, utrum præſens deditio eorum fieri poſſit, an in diem differatur. nos interim, T. Veturi, voſque cæteri, vilia hæc capita luendæ ſponſionis feramus, & noſtro ſupplicio libere-

10 *mus Romana arma.* Movit Patres Conſcriptos, tum cauſſa, tum auctor: nec cæteros ſolum, ſed tribunos etiam plebis, ut ſe in ſenatus dicerent fore poteſtate. Magiſtratu inde ſe extemplo abdicaverunt: traditique fecialibus cum cæteris Caudium ducendi. Hoc facto ſenatuſconſulto, lux quædam affulſiſſe civitati viſa eſt. Poſtumius in ore erat: eum laudibus ad cœlum ferebant: devotioni P. Decii Conſulis, aliis claris facinoribus æquabant. Emerſiſſe civitatem ex obnoxia pace, illius conſilio & opera. ipſum ſe cruciatibus & hoſtium iræ offerre, piaculaque pro populo dare Romano. Arma cuncti ſpectant, & bellum. En unquam futurum, ut congredi armatis cum Samnite liceat? In civitate, ira odioque ardente, delectus omnium prope voluntariorum fuit. reſcriptæ ex eodem milite novæ legiones, ductuſque ad Caudium exercitus. Prægreſſi feciales, ubi ad portam venere, veſtem detrahi pacis ſponſoribus jubent, manus poſt tergum vinciri. Quum apparitor verecundia majeſtatis Poſtumium laxè vinciret, *Quin tu,* inquit, *aduci lorum, ut juſta fiat deditio?* Tum ubi in cœtum Samnitium, & ad tribunal ventum Pontii eſt, A. Cornelius Arvina fecialis ita verba fecit: [b] *Quandoque hice homi-*

nes

b *Quandoquidem hice homines.*]Scribe: *Quandoque.* Dictum ad lib. 1, 24. | Suetonius Claudio c. 1. *nec diſſimulaſſe unquam, priſtinum ſe reipub. ſtatum quando-*

hes injussu populi Romani Quiritium fœdus ictum iri spoponderunt, atque ob eam rem noxam nocuerunt; ob eam rem, quo populus Romanus scelere impio sit solutus, hosce homines vobis dedo. Hæc dicenti feciali, Postumius genu femur, quanta maxime poterat vi perculit, & clara voce ait, *se Samnitem civem esse, illum legatum, fecialem à se contra jus gentium violatum: eo justius bellum gesturos.* Tum Pontius, *Nec ego istam* 11
deditionem accipiam, inquit, *nec Samnites ratam habebunt. Quin tu, Spuri Postumi, si Deos esse censes, aut omnia irrita facis, aut pacto stas? Samniti populo omnes, quos in potestate habuit, aut pro eis, pax debetur. Sed quid ego te appello, qui te captum victori cum qua potes fide restituis? Populum Romanum appello, quem si sponsionis ad Furculas Caudinas factæ pœnitet, restituat legiones intra saltum, quo septa fuerunt. Nemo quemquam deceperit, omnia pro infecto sint: recipiant arma, quæ per pactionem tradiderunt: redeant in castra sua. quicquid pridie habuerunt quam in colloquium est ventum, habeant. tum bellum & fortia consilia placeant, tunc sponsio & pax repudietur.* [c] *Ea fortuna, iis locis, quæ ante pacis mentionem habuimus, geramus bellum. nec populus Romanus consulum sponsionem, nec nos fidem populi Romani accusemus. Nunquamne causa deficiet, cur victi pacto non stetis? Obsides Porsenæ dedistis; furto eos subduxistis: auro civitatem à Gallis redemistis; inter accipiendum aurum casi sunt: pacem nobiscum pepigistis, ut legiones vobis captas restitueremus; eam pacem irritam facitis, & semper aliquam fraudi speciem juris imponitis. Non probat populus Romanus ignominiosa pace legiones servatas?* [d] *pacem sibi habeat, legiones*

captas

quandoque posset, restituturum. Sic optime Salmasii codex.

c *Ea vero fortuna, iis locis, quæ ante pacis.*] In nullo scriptorum aut editorum ante Gryphium inveni τὸ *vero*: quare delevi. Potest autem intelligi vel per ἓν διὰ δυοῖν, quasi esset fortuna locorum: nam æquis locis æqui dii, ut Tacitus, & contra. Lib. 5. *fortuna certe loci hujus transferri hinc non possit.* Lib. 6. *fortuna loci delectaverant spes suas.* Ovidius: *tanquam fortuna locorum, Non sua se premeret.* Vel divisim: restituatur eadem fortuna & status exercituum, eadem conditio, eædem spes metusque reddantur iisdem locis, quibus constitetamus utrique quum colloquium iniretur: sic debuit causa, cur senatus pactione consulum, nos pactis irritis doleamus. Supra: *nostrum exercitum eadem, quæ impedierat fortuna, expediret.* Quare non autumem aptiore sensu forsan *ea forma*: quod vito docto visum.

d *Pacem sibi habeat.*] Hac formula,

captas victori restituat: hoc fide, hoc fœderibus, hoc fecialibus cæ-
rimoniis dignum erat. Ut tu quidem, quod petisti, per pactio-
nem habeas, tot cives incolumes, ego pacem, quam hosti tibi re-
mittendo pactus sum, non habeam? hoc tu, A. Corneli, hoc vos
feciales juris gentibus dicitis? Ego vero istos, quos dedi simulatis,
nec accipio, nec dedi arbitror, nec moror, quo minus [c] *in civita-*
tem obligatam sponsione commissa iratis omnibus Diis, quorum
eluditur numen, redeant. Gerite bellum, quando Sp. Postumium
modo legatum fecialem genu perculit. Ita Dii credent Samnitem
civem Postumium, non civem Romanum esse, & à Samnite lega-
tum Romanum violatum. eo vobis justum in nos factum esse bel-
lum. Hæc ludibria religionum non pudere in lucem proferre, &
vix pueris dignas ambages senes ac consulares fallendæ fidei ex-
quirere? I lictor, deme vincla Romanis. moratus sit nemo, quo
minus ubi visum fuerit, abeant. Et illi quidem, forsitan & publica, sua certe liberata fide, ab Caudio in castra Ro-
12 mana inviolati redierunt. Samnitibus pro superba pace infestissimum cernentibus renatum bellum, [f] omnia, quæ deinde venerunt, non in animis solum sed prope in oculis esse: & [1] serò ac nequicquam laudare senis Pon-
tii

sibi habeat, utitur, qui quod non habet ipse, cum habeant alii teneantque, eo se facile carere testatur. Hic utrisque simul aut habenda pax aut non habenda erat: neutri poterant habere vel aspernari sine alteris. Sensus poscere videtur: *Non probat po. Romanus ignominiosa pace legiones servatas? pacem ne habeat, legiones captas victori restituat. Hoc fide, hoc fœderibus, hoc fecialibus cærimoniis dignum erat. Ut tu quidem, quod petisti per pactionem, habeas, tot cives incolumes, ego pacem, quam hos tibi remittendo pactus sum, non habeam? Hoc tu, A. Corneli, hoc vos feciales jurit gentibus dicitis?* Nam & ita ponenda interpunctio, ab qua vulgo laborat locus. *Ut tu*, quemadmodum notavimus ad lib. 4, 1. Plautus Asinar. 5, 2. *Egon' ut non domo furripiam in deliciis pallam quam habet, atque ad te deferam?*

[c] *In civitatem obligatam.*] Quid causæ cur in verbo vulgatissimo omnes Mss. discordent? Thu. uterque Vos. duo Pall. *obluctam.* Helm. *obliram*: alter, *obrutam.* Andreas quoque *obliram.* Forte, *pollutam sponsione commissa.*

[f] *Omnia quæ deinde venerunt.*] Sic & lib. 10, 45. *quonam modo tolerabilis Etruria fuisset, si quid in Samnio adversi venisset.* Vide tamen an non hic scribendum sit, *evenisset*, & illic, *quæ dein evenerunt.*

VARIORUM.

[1] *Serò ac nequicquam laudare senis Pontii consilia.*] Similis istis Antiochus rex, apud Iustin. lib. 31. cap. 8. Nimirum hoc habet mortalitas; *tunc demum sentit se malè de rebus sub se statuisse, cum id nihil jam prodest*, ut loquitur apud Dion. Cassium lib. 44. cap. 18. Et ut versus habet: *Quæ fit accepto malo, cheu! sera pœnitentia est.* Gruter.

2 Ad-

Digitized by Google

tii utraque consilia, inter quæ se media lapsos, victoriæ possessionem pace incerta mutasse, & beneficii & maleficii occasione amissa, pugnaturos cum eis, quos potuerint in perpetuum vel inimicos tollere, vel amicos facere: adeoque nullo dum certamine inclinatis viribus post Caudinam pacem animi mutaverant, ut clariorem inter Romanos deditio Postumium, quam Pontium incruenta victoria inter Samnites faceret: & geri posse bellum Romani pro victoria certa haberent: Samnites simul rebellasse & vicisse crederent Romanum. Inter hæc Satricani ad Samnites defecerunt, & Fregellæ colonia necopinato adventu Samnitium (fuisse & Satricanos cum iis satis constat) nocte occupata est. timor inde mutuus utrosque usque ad lucem quietos tenuit: lux pugnæ initium fuit. quam aliquamdiu æquam, & quia pro aris ac focis dimicabatur, & quia ex tectis adjuvabat imbellis multitudo, tamen Fregellani sustinuerunt. Fraus deinde rem inclinavit, quod vocem audiri præconis passi sunt; Incolumem abiturum qui arma posuisset, ea spes remisit à certamine animos, & passim arma jactari cœpta. Pertinacior pars armata per aversam portam erupit, tutiorque eis audacia fuit, quam incautus ad credendum cæteris pavor: quos circumdatos igni, nequicquam Deos fidemque invocantes, Samnites concremaverunt. Consules inter se [a] partiti provincias, Papirius in Apuliam ad Luceriam pergit, ubi equites Romani obsides ad Caudium dati custodiebantur: Publilius in Samnio substitit [z] adversus Caudinas legiones. Disten-

z *Adversus Caudinas legiones.*] Si sic legas, *Caudinas legionis* Samnitium exercitum ad Caudium victorem intelligas: si, (ut malim & est in quibusdam libris vett.) *adducens Caudinas*, Romanorum exercitum ad Caudium sub jugum missum, accipias necesse est. Ita vero accipiendum esse docet Livius lib. 25. *Caudinæ legiones, quæ sine armis redierant Romam, armatæ remissa in Samnium, eundem illum hostem sub jugum miserunt.* Sigonius.

GRONOVII.

a *Partiri provincias. Papirius.*] Legebam: *Consules inter se partiti provincias, Papirius in Apuliam* &c. Et sic uterque Vossianus. Sic & cap. 31. *Consulibus inter se provincias partitis, Iunio Samnites, Æmilio novum bellum Etruria sorte obvenit.*

Digitized by Google

Distendit ea res Samnitium animos, [1] quod nec ad Luceriam ire, ne à tergo instaret hostis, nec manere ne Luceria interim amitteretur, satis audebant. Optimum visum est committere rem fortunæ, & transigere cum Publilio certamen. Itaque [b] in aciem copias educunt. 13 Adversus quos Publilius consul quum dimicaturus esset, prius alloquendos milites ratus, concionem advocari jussit. cæterum sicut ingenti alacritate ad prætorium concursum est, ita præ clamore poscentium pugnam nulla adhortatio imperatoris audita est. Suus cuique animus memor ignominiæ adhortator aderat. Vadunt igitur in prælium urgentes signiferos: & ne mora in concursu pilis emittendis stringendisque inde gladiis esset; pila velut dato ad id signo abjiciunt, strictisque gladiis cursu in hostem feruntur. Nihil illic imperatoriæ artis ordinibus aut subsidiis locandis fuit: omnia ira militaris prope vesano impetu egit. Itaque, non fusi modo hostes sunt, sed ne castris quidem suis fugam impedire ausi, Apuliam dissipati petiere: Luceriam tamen coacto rursus in unum agmine est perventum. Romanos ira eadem, quæ per mediam aciem hostium tulerat, & in castra pertulit. ibi plus quam in acie sanguinis ac cædis factum, prædæque pars major ira corrupta. Exercitus alter cum Papirio consule locis maritimis pervenerat Arpos, per omnia pacata; Samnitium magis injuriis & odio, quam beneficio ullo populi Romani. Nam Samnites ea tempestate in montibus vicatim habitantes, campestria & maritima loca, [a] contempto cultorum molliore

obvenit, non *consules partiti*. & cap. 41. *Consulibus partitis provincias, Etruria Decio, Samnium Fabio evenit*. Regredere ad quæ lib. 8, 16.

b *In aciem copias ducunt*.] *Educunt*, consensu veteres. Lib. 7. *si quis det signum, in aciem educat*.

VARIORUM.

1 *Quod nec ad Luceriam ire*.] Hoc loco Luceria Samnitium est, quod forte ad eos, post Caudinam cladem defecerit, quemadmodum tacitè intelligi vult Livius. *Sigonius*.

GRONOVII.

a *Contempto cultu molliore*.] Sic Sigonius ex vett. ut ait, librorum fide; non immerito hujus loci obscuritatem jactasse Glareanum præfatus. Sed editiones antiquæ & meliores scripti *con-*

tempti

Digitized by Google

molliore, atque, ut evenit fere, loci simili genere, ipsi montani atque agrestes depopulabantur. quæ regio si fida Samnitibus fuisset, aut pervenire Arpos exercitus Romanus nequisset, [b] [1] aut interjecta inter Romam & Arpos, penuria rerum omnium, exclusos à commeatibus absumpsissent. Tum quoque profectos inde ad Luceriam juxta obsidentes obsessosque inopia vexavit. omnia ab Arpis Romanis suppeditabantur: cæterum adeo exigue, ut militi occupato stationibus vigiliisque & opere, eques folliculis in castra ab Arpis frumentum veheret; interdum occursu hostium cogeretur abjecto ex equo frumento, pugnare. & obsessis, prius quam alter Consul victore exercitu advenit, & commeatus ex montibus Samnitium invecti erant, & auxilia intromissa. Arctiora omnia adventus Publilii fecit, qui obsidione delegata in curam collegæ, vacuus per agros cuncta infesta commeatibus hostium fecerat. Itaque quum spes nulla esset diutius obsessos inopiam laturos; coacti Samni-

temptu cultorum molliore. Vbi unica modo litera mutanda est, & omnia sic concipienda: *Nam Samnites ea tempestate in montibus vicatim habitantes, campestria & maritima loca, contempto cultorum molliore, atque, ut evenit, locis simili genere, ipsi montani atque agrestes depopulabantur.* Particula *nam* & scriptorum veterumque editr. est & sensui convenientior. Duo Pall. *loci. cultores,* ut lib. 10. *ne agrum Etruscum vastarent armisque lacesserent cultores.* Lib. 24 *cultoribusque antiquis, quos vis reliquerat belli, restituerunt.* Campestria igitur & maritima incolentes, genus mollius, & simile locis, in quibus degebat, quia contemptui Samnitibus erat ob imbelliam, subinde in prædam petebatur. Lib. 21. *Inde ad planum descensum est, & jam locis mollioribus & accolarum ingeniis.* Lib. 29. *Fertilissimus ager, eoque abundans omni copia rerum est regio, & imbelles (quod plerumque in ubere agro evenit) barbari sunt.* Lib. 45. *frigida hac omnis duraque cultu & aspera plaga est: cultorum quoque ingenia terra similia habet.*

b *Aut interjecta inter Romam & Arpos* &c. *absumpsisset.*] Mirantur Glareanus penuriam interjacentem Romæ & Arpis. Immo *regio interjecta penuriâ.* Vel, quod malo, legendum est, *absumpsissent.* Sic apparet τὸ *interjecta* non applicandum esse voci *penuria*, sed πληθυντικῶς accipiendum, subaudito *loca*, pro interjectis regionibus. Lib. 21. *in locis Alpibus Appenninoque interjectis, propinquitate etiam fluminum ac paludum pragelidis.* lib. 34. *perpopulatus omnia circumjecta urbi frequentis & amœni agri loca.*

VARIORUM.

1 *Interjecta inter Romam & Arpos.*] Istud *Romam* vitiosum reor: sed quid substituendum sit, non video. Arbitror fluvii alicujus aut urbis nomen. *Tan. Faber.*

Samnites, qui ad Luceriam castra habebant, undique
14 contractis viribus signa cum Papirio conferre. Per id tempus parantibus utrisque se ad prælium, legati Tarentini interveniunt, denunciantes Samnitibus Romanisque, ut bellum omitterent. per utros stetisset, quo minus discederetur ab armis, adversus eos se pro alteris pugnaturos. Ea legatione Papirius audita, perinde ac motus dictis eorum, cum collega se communicaturum respondit: accitoque eo quum tempus omne in apparatu consumpsisset, collocutus de re haud dubia, signum pugnæ proposuit. Agentibus divina humanaque, quæ assolent quum acie dimicandum est, Consulibus, Tarentini legati occurſare, responsum exspectantes, quibus Papirius ait: *Auspicia secunda esse, Tarentini, pullarius nunciat. litatum præterea est egregie. auctoribus Diis, ut videtis, ad rem gerendam proficiscimur.* Signa inde ferri jussit, & copias eduxit vanissimam increpans gentem, quæ suarum impotens rerum, præ domesticis seditionibus discordiisque, aliis modum pacis ac belli facere æquum censeret. Samnites, ex parte altera, quum omnem curam belli remisissent, quia aut pacem vere cupiebant, aut expediebat simulare, ut Tarentinos sibi conciliarent, quum instructos repente ad pugnam Romanos conspexissent, vociferari *se in auctoritate Tarentinorum manere, nec descendere in aciem, nec extra vallum arma ferre. Deceptos potius quodcumque casus ferat passuros, quam ut sprevisse pacis auctores Tarentinos videantur.* Accipere se omen, Consules ajunt, & eam precari mentem hostibus, ut ne vallum quidem defendant. ipsi inter se partitis copiis succedunt hostium munimentis, & simul undique adorti, quum pars fossas explerent, pars vellerent vallum, atque in fossas proruerent, nec virtus modo insita, sed ira etiam exulceratos ignominia stimularet animos; castra invasere; & pro se quisque, non hæc Furculas, nec Caudium, nec saltus invios esse, ubi errorem fraus superbe vicisset, sed Romanam virtutem, quam

nec

nec vallum, nec fossæ arcerent, memorantes; cædunt pariter resistentes, fusosque, inermes atque armatos, servos, liberos, puberes, impuberes, homines, jumentaque. nec ullum superfuisset animal, ni consules receptui signum dedissent, avidosque cædis milites è castris hostium imperio ac minis expulissent. Itaque apud infensos, ob interpellatam dulcedinem iræ, confestim oratio habita est, ut doceretur miles, *Minime cuiquam militum consules odio in hostes cessisse, aut cessuros. quin duces, sicut belli, ita insatiabilis supplicii futuros fuisse, ni respectus equitum sexcentorum, qui Luceriæ obsides tenerentur, præpedisset animos:* [2] *ne desperata venia hostes cæcos in supplicia eorum ageret; perdere prius quam perire, optantes.* Laudare ea milites lætarique; obviam itum iræ suæ esse. fateri; omnia patienda potius, quam proderetur salus tot principum Romanæ juventutis. Dimissa concione consilium habitum, omnibusne copiis Luceriam premerent, an altero exercitu & duce Apuli circa, gens dubiæ ad id voluntatis, tentarentur. Publilius consul ad peragrandum profectus Apuliam, aliquot expeditione una populos aut vi subegit, aut conditionibus in societatem accepit. Papirio quoque, qui obsessor Luceriæ restiterat, brevi ad spem eventus respondit. nam insessis omnibus viis, per quas [a] commeatus ex Samnio subvehebantur, fame domiti Samnites qui Luceriæ in præsidio erant, legatos misere ad consulem Romanum, ut receptis equitibus, qui causa belli essent, absisteret obsidione. His Papirius ita

2 *Nec desperata venia.*] Vetus proverbium est; *non esse cum desperatis decertandum.* Vide Erasmi proverb. *Phocensium desperatio.* Plurima in hanc sententiam commemorantur à Frontino lib. 2. Stratagem. cap. 6. *Gedelev.*

GRONOVII.

a *Commeatus ex Samnio subvehebatur.*] Mutarunt numerum sine causa. nam scripti, *subvehebantur.* Vt frequenter Livius. Vel hoc libro; *unde subvehi commeatus poterant.* Et inferius: *Sutrini commeatus benigne in castra advexere.* Sic lib. 23, 12. *commeatum* editur pro *commeatuum.* Sic lib. 1, 4. ediderunt: *in latrones præda onustos impetum facere.* Quasi non sit Livii *impetus facere*, quod est in vett. libris. Lib. 3, 10. *ne qui in loca summa urbis impetus cædesque inde fierent.* Vbi frustra Rhenanus, *fieret.* Eodem libro: *multi per eos dies metus multique*

iram hostium nostris capitibus excipientes. Novos consules legionesque Romanas ita cum Samnite gerere bellum velitis, ut omnia ante nos consules bella gesta sunt. Quæ ubi dixit, tanta [a] simul admiratio miseratioque viri incessit homines, ut modo vix crederent illum eundem esse Sp. Postumium, qui auctor tam fœdæ pacis fuisset: modo miserarentur, quod vir talis, etiam præcipuum apud hostes supplicium passurus esset, ob iram diremptæ pacis. Quum omnes [5] laudibus modo prosequentes virum in sententiam ejus pedibus irent; tentata paulisper intercessio est ab [6] L. Livio, & Q. Mælio, tribunis plebis: qui *neque exsolvi religione populum*, ajebant, *deditione sua, nisi omnia Samnitibus, quæ apud Caudium fuissent, restituerentur: neque se pro eo, quod spondendo pacem, servassent exercitum populi Romani, pœnam ullam meritos esse: neque ad extremum, quum* [9] *sacrosancti essent, dedi hostibus violarive posse.* Tum Postumius: *Interea dedite*, inquit, *profanos nos, quos salva religione potestis. Dedetis deinde & istos sacrosanctos, quum primum magistratu abierint. Sed, si me audiatis, prius quam dedantur, hic in comitio virgis cæsos, hanc jam ut intercalata pœna usuram habeant. Nam quod deditione nostra negant exsolvi religione populum, id istos magis ne dedantur, quam quia ita se res habeant, dicere, quis adeo juris fecialium expers est, qui*

5 *Laudibus modo prosequentes.*] Deleistud *modo*. huc enim translatum ex superiori periodo, in qua bis, uti debuit, positum fuit. Vtcumque sit, tolli hinc debet. *Tan. Faber.*

6 *L. Livio, & Q. Malio tribun. pleb.*] Tribunatum pleb. ceperunt, postquam sub jugum ad Caudium missi fuerant. Neque enim tribunos pleb. in castris fuisse consentaneum est, & si fuissent, & spopondissent, eorum supra meminisset Livius, cum dixit: *spoponderunt consules, legati, quæstores, trib. mil.* Sigonius.

GRONOVII.

a *Simul admiratio miseratioque viri incessit homines.*] Scribo: *incessit omnes.* Cujus rei causa intelligi magis potest quam explicari. Non erat ibi, nisi unum genus hominum vel civium, qui nempe senatui interesse poterant. Similis corruptio lib. 5, 38. *Tanta hominum oblivio, ut multo major pars Veios &c. quam Romam fugerent.* Lege: *omnium.* nempe rerum. Lib. 23, 23. *Ita* CLXXVII. *cum ingenti approbatione omnium in senatum lectis.* Put. Petav. melior, Men. tres Pall. *hominum.* cujusvis quippe generis aut ordinis. Sed hæc erudita auris, ut dixi, magis sibi potest probare, quam non eruditæ approbare.

b *Quan-*

Digitized by Google

qui ignoret? Neque ego infitias eo, Patres Conscripti, tam sponsiones quam fœdera sancta esse apud eos homines, apud quos juxta divinas religiones fides humana colitur: sed injussu populi nego quicquam sanciri posse, quod populum teneat. An si eadem superbia, qua sponsionem istam expressérunt nobis Samnites, coëgissent nos verba legitima dedentium urbes nuncupare, deditum populum Romanum vos tribuni diceretis, & hanc urbem, templa, delubra, fines, aquas, Samnitium esse? Omitto deditionem, quoniam de sponsione agitur. quid tandem, si spopondissemus urbem hanc relicturum populum Romanum? si incensurum? si magistratus, si senatum, si leges non habiturum? si sub regibus futurum? Dii meliora, inquis! atqui non indignitas rerum sponsionis vinculum levat. Si quid est, in quod obligari populus possit, in omnia potest. & ne illud quidem, quod quosdam forsitan moveat, refert, consul an dictator, an prætor spoponderit. Et hoc ipsi etiam Samnites judicaverunt, quibus non fuit satis Consules spondere, sed legatos, quæstores, tribunos militum spondere coëgerunt. Nec à me nunc quisquam quæsiverit, quid ita spoponderim: quum id nec consilii jus esset, nec illis spondere pacem, quæ mei non erat arbitrii, nec pro vobis, qui nihil mandaveratis, possem. Nihil ad Caudium, Patres Conscripti, humanis consiliis gestum est. Dii immortales & vestris & hostium imperatoribus mentem ademerunt. nec nos in bello satis cavimus; & illi male partam victoriam male perdiderunt: dum vix locis, quibus vicerant, credunt, dum quacunque conditione arma viris in arma natis auferre festinant. An si sana mens fuisset, difficile illis fuit, dum senes ab domo ad consultandum arcessunt, mittere Romam legatos, cum senatu, cum populo, de pace, fœdere, agere? Tridui iter expeditis erat. interea in induciis res fuisset, donec ab Roma legati aut victoriam illis certam, aut paceni asserrent. ea demum sponsio esset, quam populi jussu spopondissemus. Sed neque vos tulissetis, nec nos spopondissemus: nec fas fuit alium rerum exitum esse, quam ut & illi velut somnio lætiore, quam quod mentes eorum capere possent, nequicquam eluderentur: & nostrum exercitum eadem quæ impedierat fortuna, expediret: vanam victoriam vanior irritam faceret pax: sponsio interponeretur, quæ nemi-

nem præter ſponſorem obligaret. Quid enim vobiſcum, Patres Conſcripti, quid cum populo Romano actum eſt? quis vos appellare poteſt? quis ſe à vobis dicere deceptum? hoſtis? an civis? Hoſti nihil ſpopondiſtis: civem neminem ſpondere pro vobis juſſiſtis. Nihil ergo vobis, nec nobiſcum eſt, quibus nihil mandaſtis: nec cum Samnitibus, cum quibus nihil egiſtis. Samnitibus ſponſores nos ſumus, rei ſatis locupletes in id, quod noſtrum eſt: in id, quod præſtare poſſumus, corpora noſtra, & animos. in hæc ſeviant, in hæc ferrum, in hæc iras acuant. Quod ad tribunos plebis attinet, conſulite, utrum præſens deditio eorum fieri poſſit, an in diem differatur. nos interim, T. Veturi, voſque cæteri, vilia hæc capita luendæ ſponſionis feramus, & noſtro ſupplicio libere-

10 *mus Romana arma.* Movit Patres Conſcriptos, tum cauſſa, tum auctor: nec cæteros ſolum, ſed tribunos etiam plebis, ut ſe in ſenatus dicerent fore poteſtate. Magiſtratu inde ſe extemplo abdicaverunt: traditique fecialibus cum cæteris Caudium ducendi. Hoc facto ſenatuſconſulto, lux quædam affulſiſſe civitati viſa eſt. Poſtumius in ore erat: eum laudibus ad cœlum ferebant: devotioni P. Decii Conſulis, aliis claris facinoribus æquabant. Emerſiſſe civitatem ex obnoxia pace, illius conſilio & opera. ipſum ſe cruciatibus & hoſtium iræ offerre, piaculaque pro populo dare Romano. Arma cuncti ſpectant, & bellum. En unquam futurum, ut congredi armatis cum Samnite liceat? In civitate, ira odioque ardente, delectus omnium prope voluntariorum fuit. reſcriptæ ex eodem milite novæ legiones, ductuſque ad Caudium exercitus. Prægreſſi feciales, ubi ad portam venere, veſtem detrahi pacis ſponſoribus jubent, manus poſt tergum vinciri. Quum apparitor verecundia majeſtatis Poſtumium laxè vinciret, *Quin tu,* inquit, *aducis lorum, ut juſta fiat deditio?* Tum ubi in cœtum Samnitium, & ad tribunal ventum Pontii eſt, A. Cornelius Arvina fecialis ita verba fecit: [b] *Quandoque hice homi-*

nes

b *Quandoquidem hice homines.*]Scribe: *Quandoque.* Dictum ad lib. 1, 24.

Suetonius Claudio c. 1. *nec diſſimulaſſe unquam, priſtinum ſe reipub. ſtatum quando-*

hes injussu populi Romani Quiritium fœdus ictum iri spoponderunt, atque ob eam rem noxam nocuerunt; ob eam rem, quo populus Romanus scelere impio sit solutus, hosce homines vobis dedo. Hæc dicenti feciali, Postumius genu femur, quanta maxime poterat vi perculit, & clara voce ait, *se Samnitem civem esse, illum legatum, fecialem à se contra jus gentium violatum: eo justius bellum gesturos.* Tum Pontius, *Nec ego istam* 11
deditionem accipiam, inquit, *nec Samnites ratam habebunt. Quin tu, Spuri Postumi, si Deos esse censes, aut omnia irrita facis, aut pacto stas? Samniti populo omnes, quos in potestate habuit, aut pro eis, pax debetur. Sed quid ego te appello, qui te captum victori cum qua potes fide restituis? Populum Romanum appello, quem si sponsionis ad Furculas Caudinas factæ pœnitet, restituat legiones intra saltum, quo septæ fuerunt. Nemo quemquam deceperit, omnia pro infecto sint: recipiant arma, quæ per pactionem tradiderunt: redeant in castra sua. quicquid pridie habuerunt quam in colloquium est ventum, habeant. tum bellum & fortia consilia placeant, tunc sponsio & pax repudietur.* c *Ea fortuna, iis locis, quæ ante pacis mentionem habuimus, geramus bellum. nec populus Romanus consulum sponsionem, nec nos fidem populi Romani accusemus. Nunquamne causa deficiet, cur victi pacto non stetis? Obsides Porsenæ dedistis; furto eos subduxistis: auro civitatem à Gallis redemistis; inter accipiendum aurum cæsi sunt: pacem nobiscum pepigistis, ut legiones vobis captas restitueremus; eam pacem irritam facitis, & semper aliquam fraudi speciem juris imponitis. Non probat populus Romanus ignominiosa pace legiones servatas?* d *pacem sibi habeat, legiones captas*

quandoque posset, restituturum. Sic optime Salmasii codex.

c *Ea verò fortuna, iis locis, quæ ante pacis.*] In nullo scriptorum aut editorum ante Gryphium inveni *tò vero*: quare delevi. Potest autem intelligi vel per ἓν διὰ δυοῖν, quasi esset fortuna locorum: nam æquis locis æqui dii, ut Tacitus, & contra. Lib. 5. *fortuna certe loci hujus transferri hinc non possit.* Lib. 6. *fortuna loci deleq; averant spes suas.* Ovidius: *tanquam fortuna locorum, Nasa sua si premeres.* Vel divisim: restituatur eadem fortuna & status exercituum, eadem conditio, eædem spes metusque reddamur iisdem locis, quibus constitetamus utrique quum colloquium iniretur: sic deerit causa, cur senatus pactione consulum, nos pactis irritis doleamus. Supra: *nostrum exercitum eadem, quæ impedierat fortuna, expediret.* Quare non autumem aptiore sensu fores ea forma: quod vito docto visum.

d *Pacem sibi habeat.*] Hæc formula,

captas victori restituat: hoc fide, hoc fœderibus, hoc fecialibus cæ-rimoniis dignum erat. Ut tu quidem, quod petisti, per pactionem habeas, tot cives incolumes, ego pacem, quam hosti tibi remittendo pactus sum, non habeam? hoc tu, A. Corneli, hoc vos feciales juris gentibus dicitis? Ego vero istos, quos dedi simulatis, nec accipio, nec dedi arbitror, nec moror, quo minus [e] *in civitatem obligatam sponsione commissa iratis omnibus Diis, quorum eluditur numen, redeant. Gerite bellum, quando Sp. Postumius modo legatum fecialem genu perculit. Ita Dii credent Samnitem civem Postumium, non civem Romanum esse, & à Samnite legatum Romanum violatum. eo vobis justum in nos factum esse bellum. Hæc ludibria religionum non pudere in lucem proferre, & vix pueris dignas ambages senes ac consulares fallendæ fidei exquirere? I lictor, deme vincla Romanis. moratus sit nemo, quo minus ubi visum fuerit, abeant.* Et illi quidem, forsitan & publica, sua certe liberata fide, ab Caudio in castra Ro-12 mana inviolati redierunt. Samnitibus pro superba pace infestissimum cernentibus renatum bellum, [f] *omnia*, quæ deinde venerunt, non in animis solum sed prope in oculis esse: & [1] serò ac nequicquam laudare senis Pontii

sibi habeat, utitur, qui quod non habet ipse, cum habeant alii teneantque, eo se facile carere testatur. Hic utrisque simul aut habenda pax aut non habenda erat: neutri poterant habere vel aspernati sine alteris. Sensus poscere videtur: *Non probat po. Romanus ignominiosa pace legiones servatas? pacem ne habeat, legiones captas victori restituat. Hoc fide, hoc fœderibus, hoc fecialibus cærimoniis dignum erat. Ut tu quidem, quod petisti per pactionem, habeas, tot cives incolumes, ego pacem, quam hos tibi remittendo pactus sum, non habeam? Hoc tu, A. Corneli, hoc vos feciales juris gentibus dicitis?* Nam & ita ponenda interpunctio, ab qua vulgo laborat locus. *Ut tu*, quem admodum noravimus ad lib. 4, 1. Plautus Asinar. 5, 2. *Egon' ut non domo furripiam in deliciis pallam quam habet, atque ad te deferam?*

e *In civitatem obligatam.*] Quid causæ cur in verbo vulgatissimo omnes Mss. discordent? Thu. uterque Vos. duo Pall. *obluctam.* Helm. *oblitam*: alter, *obrutam.* Andreas quoque *oblitam.* Forte, *pollutam sponsione commissa.*

f *Omnia quæ deinde venerunt.*] Sic & lib. 10, 45. *quonam modo tolerabilis Etruria fuisset, si quid in Samnio adversi venisset.* Vide tamen an non hic scribendum sit, *evenisset*, & illic, *quæ dein evenerunt.*

VARIORUM.

1 *Serò ac nequicquam laudare senis Pontii consilia.*] Similis istis Antiochus rex, apud Iustin. lib. 31. cap. 8. Nimirum hoc habet mortalitas; *tunc demum sentit se malè de rebus suis stetisse, cum id nihil jam prodest*, ut loquitur apud Dion. Cassium lib. 44. cap. 18. Et ut versus habet: *Quæ sit accepto malo, ebuli sera pœnitentia est.* Gruter.

2 *Ad-*

Digitized by Google

tii utraque consilia, inter quæ se media lapsos, victoriæ possessionem pace incerta mutasse, & beneficii & maleficii occasione amissa, pugnaturos cum eis, quos potuerint in perpetuum vel inimicos tollere, vel amicos facere: adeoque nullo dum certamine inclinatis viribus post Caudinam pacem animi mutaverant, ut clariorem inter Romanos deditio Postumium, quam Pontium incruenta victoria inter Samnites faceret: & geri posse bellum Romani pro victoria certa haberent: Samnites simul rebellasse & vicisse crederent Romanum. Inter hæc Satricani ad Samnites defecerunt, & Fregellæ colonia necopinato adventu Samnitium (fuisse & Satricanos cum iis satis constat) nocte occupata est. timor inde mutuus utrosque usque ad lucem quietos tenuit: lux pugnæ initium fuit. quam aliquamdiu æquam, & quia pro aris ac focis dimicabatur, & quia ex tectis adjuvabat imbellis multitudo, tamen Fregellani sustinuerunt. Fraus deinde rem inclinavit, quod vocem audiri prænconis passi sunt; Incolumem abiturum qui arma posuisset, ea spes remisit à certamine animos, & passim arma jactari cœpta. Pertinacior pars armata per aversam portam erupit, tutiorque eis audacia fuit, quam incautus ad credendum cæteris pavor: quos circumdatos igni, nequicquam Deos fidemque invocantes, Samnites concremaverunt. Consules inter se [a] partiti provincias, Papirius in Apuliam ad Luceriam pergit, ubi equites Romani obsides ad Caudium dati custodiebantur: Publilius in Samnio substitit [2] adversus Caudinas legiones. Disten-

2 *Adversus Caudinas legiones.*] Si sic legas, *Caudinas legionis* Samnitium exercitum ad Caudium victorem intelligas: si, (ut malim & est in quibusdam libris vett.) *adducens Caudinas*, Romanorum exercitum ad Caudium sub jugum missum, accipias necesse est. Ita vero accipiendum esse docet Livius lib. 25. *Caudinæ legiones, quæ sine armis redierant Romam, armatæ remissa in Samnium, eundem illum hostem sub jugum miserunt.* Sigonius.

GRONOVII.

a *Partiri provincias. Papirius.*] Legebam: *Consules inter se partiri provincias, Papirius in Apuliam* &c. Et sic uterque Vossianus. Sic & cap. 31. *Consulibus inter se provincias partitis, Junio Samnites, Æmilio novum bellum Etruria sorte obvenit.*

Digitized by Google

Distendit ea res Samnitium animos, [1] quod nec ad Luceriam ire, ne à tergo instaret hostis, nec manere ne Luceria interim amitteretur, satis audebant. Optimum visum est committere rem fortunæ, & transigere cum Publilio certamen. Itaque [b] in aciem copias educunt.

13 Adversus quos Publilius consul quum dimicaturus esset, prius alloquendos milites ratus, concionem advocari jussit. cæterum sicut ingenti alacritate ad prætorium concursum est, ita præ clamore poscentium pugnam nulla adhortatio imperatoris audita est. Suus cuique animus memor ignominiæ adhortator aderat. Vadunt igitur in prælium urgentes signiferos: & ne mora in concursu pilis emittendis stringendisque inde gladiis esset; pila velut dato ad id signo abjiciunt, strictisque gladiis cursu in hostem feruntur. Nihil illic imperatoriæ artis ordinibus aut subsidiis locandis fuit: omnia ira militaris prope vesano impetu egit. Itaque, non fusi modo hostes sunt, sed ne castris quidem suis fugam impedire ausi, Apuliam dissipati petiere: Luceriam tamen coacto rursus in unum agmine est perventum. Romanos ira eadem, quæ per mediam aciem hostium tulerat, & in castra pertulit. ibi plus quam in acie sanguinis ac cædis factum, prædæque pars major ira corrupta. Exercitus alter cum Papirio consule locis maritimis pervenerat Arpos, per omnia pacata; Samnitium magis injuriis & odio, quam beneficio ullo populi Romani. Nam Samnites ea tempestate in montibus vicatim habitantes, campestria & maritima loca, [a] contempto cultorum mollio-

obvenit. non *consulas partiti*. & cap. 41. *Consulibus partitis provincias, Etruria Decio, Samnium Fabio evenit*. Regredere ad quæ lib. 8, 16.

b *In aciem copias ducunt*.] *Educunt*, consensu veteres. Lib. 7. *si quis det signum, in aciem educat*.

VARIORUM.

1 *Quod nec ad Luceriam ire*.] Hoc loco Luceria Samnitium est, quod forte ad eos, post Caudinam cladem defecerit, quemadmodum tacitè intelligi vult Livius. *Sigonius*.

GRONOVII.

a *Contempto cultu molliore*.] Sic Sigonius ex vett. ut ait, librorum fide; non immerito hujus loci obscuritatem jactasse Glareanum præfatus. Sed editiones antiquæ & meliores scripti *con-*

tempta

Digitized by Google

molliore, atque, ut evenit fere, loci simili genere, ipsi montani atque agrestes depopulabantur. quæ regio si fida Samnitibus fuisset, aut pervenire Arpos exercitus Romanus nequisset, [b] [1] aut interjecta inter Romam & Arpos, penuria rerum omnium, exclusos à commeatibus absumpsissent. Tum quoque profectos inde ad Luceriam juxta obsidentes obsessosque inopia vexavit. omnia ab Arpis Romanis suppeditabantur: cæterum adeo exigue, ut militi occupato stationibus vigiliisque & opere, eques folliculis in castra ab Arpis frumentum veheret; interdum occursu hostium cogeretur abjecto ex equo frumento, pugnare. & obsessis, prius quam alter Consul victore exercitu advenit, & commeatus ex montibus Samnitium invecti erant, & auxilia intromissa. Arctiora omnia adventus Publilii fecit, qui obsidione delegata in curam collegæ, vacuus per agros cuncta infesta commeatibus hostium fecerat. Itaque quum spes nulla esset diutius obsessos inopiam laturos; coacti Samni-

temptu cultorum molliore. Vbi unica modo litera mutanda est, & omnia sic concipienda: *Nam Samnites ea tempestate in montibus vicatim habitantes, campestria & maritima loca, contempto cultorum molliore, atque, ut evenit, locis simili genere, ipsi montani atque agrestes depopulabantur.* Particula *nam* & scriptorum veterumque editt. est & sensui convenientior. Duo Pall. *loci. cultores,* ut lib. 10. *ne agrum Etruscum vastarent armisque lacesserent cultores.* Lib. 24 *cultoribusque antiquis, quos vis reliquerat belli, restituerunt.* Campestria igitur & maritima incolentes, genus mollius, & simile locis, in quibus degebat, quia contemptui Samnitibus erat ob imbelliam, subinde in prædam petebatur. Lib. 21. *Inde ad planum descensum est, & jam locis mollioribus & accolarum ingeniis.* Lib. 29. *Fertilissimus ager, eoque abundans omni copia rerum est regio, & imbelles (quod plerumque in ubere agro evenit) barbari sunt.* Lib. 45. *frigida hac omnis duraque cultu & aspera plaga est: cultorum quoque ingenia terra similia habet.*

b *Aut interjecta inter Romam & Arpos* &c. *absumpsisset.*] Miratur Glareanus penuriam interjacentem Romæ & Arpis. Immo *regio interjecta penuriâ.* Vel, quod malo, legendum est, *absumpsissent.* Sic apparet τὸ *interjecta* non applicandum esse voci *penuria*, sed πληθυντικῶς accipiendum, subaudito *loca*, pro interjectis regionibus. Lib. 21. *in locis Alpibus Appenninoque interjectis, propinquitate etiam fluminum ac paludum pragelidis.* lib. 34. *perpopulatus omnia circumjecta urbi frequentis & amœni agri loca.*

VARIORUM.

1 *Interjecta inter Romam & Arpos.*] Istud *Romam* vitiosum reor: sed quid substituendum sit, non video. Arbitror fluvii alicujus aut urbis nomen. *Tan. Faber.*

Samnites, qui ad Luceriam caſtra habebant, undique
14 contractis viribus ſigna cum Papirio conferre. Per id tempus parantibus utriſque ſe ad prælium, legati Tarentini interveniunt, denunciantes Samnitibus Romaniſque, ut bellum omitterent. per utros ſtetiſſet, quo minus diſcederetur ab armis, adverſus eos ſe pro alteris pugnaturos. Ea legatione Papirius audita, perinde ac motus dictis eorum, cum collega ſe communicaturum reſpondit: accitoque eo quum tempus omne in apparatu conſumpſiſſet, collocutus de re haud dubia, ſignum pugnæ propoſuit. Agentibus divina humanaque, quæ aſſolent quum acie dimicandum eſt, Conſulibus, Tarentini legati occurſare, reſponſum exſpectantes, quibus Papirius ait: *Auſpicia ſecunda eſſe, Tarentini, pullarius nunciat. litatum præterea eſt egregie. auctoribus Diis, ut videtis, ad rem gerendam proficiſcimur.* Signa inde ferri juſſit, & copias eduxit vaniſſimam increpans gentem, quæ ſuarum impotens rerum, præ domeſticis ſeditionibus diſcordiiſque, aliis modum pacis ac belli facere æquum cenſeret. Samnites, ex parte altera, quum omnem curam belli remiſiſſent, quia aut pacem vere cupiebant, aut expediebat ſimulare, ut Tarentinos ſibi conciliarent, quum inſtructos repente ad pugnam Romanos conſpexiſſent, vociferari *ſe in auctoritate Tarentinorum manere, nec deſcendere in aciem, nec extra vallum arma ferre. Deceptos potius quodcumque caſus ferat paſſuros, quam ut ſpreviſſe pacis auctores Tarentinos videantur.* Accipere ſe omen, Conſules ajunt, & eam precari mentem hoſtibus, ut ne vallum quidem defendant. ipſi inter ſe partitis copiis ſuccedunt hoſtium munimentis, & ſimul undique adorti, quum pars foſſas explerent, pars vellerent vallum, atque in foſſas proruerent, nec virtus modo inſita, ſed ira etiam exulceratos ignominia ſtimularet animos; caſtra invaſere; & pro ſe quiſque, non hæc Furculas, nec Caudium, nec ſaltus invios eſſe, ubi errorem fraus ſuperbe viciſſet, ſed Romanam virtutem, quam

nec

nec vallum, nec fossæ arcerent, memorantes; cædunt pariter resistentes, fusosque, inermes atque armatos, servos, liberos, puberes, impuberes, homines, jumentaque. nec ullum superfuisset animal, ni consules receptui signum dedissent, avidosque cædis milites è castris hostium imperio ac minis expulissent. Itaque apud infensos, ob interpellatam dulcedinem iræ, confestim oratio habita est, ut doceretur miles, *Minime cuiquam militum consules odio in hostes cessisse, aut cessuros. quin duces, sicut belli, ita insatiabilis supplicii futuros fuisse, ni respectus equitum sexcentorum, qui Luceriæ obsides tenerentur, præpedisset animos:* [2] *ne desperata venia hostes cæcos in supplicia eorum ageret; perdere prius quam perire, optantes.* Laudare ea milites lætarique; obviam itum iræ suæ esse. fateri; omnia patienda potius, quam proderetur salus tot principum Romanæ juventutis. Dimissa concione consilium habitum, omnibusne copiis Luceriam premerent, an altero exercitu & duce Apuli circa, gens dubiæ ad id voluntatis, tentarentur. Publilius consul ad peragrandum profectus Apuliam, aliquot expeditione una populos aut vi subegit, aut conditionibus in societatem accepit. Papirio quoque, qui obsessor Luceriæ restiterat, brevi ad spem eventus respondit. nam insessis omnibus viis, per quas [a] commeatus ex Samnio subvehebantur, fame domiti Samnites qui Luceriæ in præsidio erant, legatos misere ad consulem Romanum, ut receptis equitibus, qui caussa belli essent, absisteret obsidione. His Papirius ita

2 *Nec desperata venia*] Vetus proverbium est, *non esse cum desperatis decertandum.* Vide Erasmi proverb. *Phocensium desperatio.* Plurima in hanc sententiam commemorantur à Frontino lib. 2. Strategem. cap. 6. *Gedalev.*

GRONOVII.

a *Commeatus ex Samnio subvehebatur.*] Mutarunt numerum sine causa. nam scripti, *subvehebantur.* Vt frequentet Livius. Vel hoc libro; *unde subvehi commeatus poterant.* Et inferius: *Sutrini commeatus benigne in castra advexere.* Sic lib. 23, 12. *commeatum* editur pro *commeatuum.* Sic lib. 1, 4. ediderunt: *in latrones præda onustos impetum facere.* Quasi non sit Livii *impetus facere*, quod est in vett. libris. Lib. 3, 10. *ne qui in loca summa urbis impetus cadesque inde fierent.* Vbi frustra Rhenanus, *fieret.* Eodem libro: *multi per eos dies metus mul-*

Digitized by Google

ita respondit: [b] *Debuisse eos Pontium Herennii filium, quo auspice Romanos sub jugum misissent, consulere, quid victis patiendum censeret. cæterum, quoniam ab hostibus in se æqua statui, quam in se ipsi ferre maluerint; nunciare Luceriam jussit, arma, sarcinas, jumenta, multitudinem omnem imbellem, intra mœnia relinquerent. militem se cum singulis vestimentis sub jugum missurum, ad-ciscentem illatam, non novam inferentem ignominiam.* Nihil recusatum. septem millia militum sub jugum missa, prædaque ingens Luceriæ capta; receptis omnibus signis, armisque quæ ad Caudium amiserant: &, quod omnia superabat gaudia, equitibus recuperatis, quos pignora pacis custodiendos Luceriam Samnites dederant. Haud ferme alia mutatione subita rerum clarior victoria populi Romani est: siquidem etiam (quod quibusdam in annalibus invenitur) Pontius Herennii filius, Samnitium imperator, ut expiaret Consulum ignominiam, sub jugum cum cæteris est missus. Cæterum id minus miror, obscurum esse de hostium duce dedito missoque sub jugum. id magis mirabile est ambigi, [1] Luciusne Cornelius dictator cum L. Papirio Cursore, magistro equitum, eas res ad Caudium, atque inde Luceriam gesserit, ultorque unicus Romanæ ignominiæ, haud sciam an justissimo triumpho ad eam ætatem secundum Furium Camillum triumphaverit, [c] an consulum Papiriique præcipuum id decus sit. Sequitur hunc errorem alius error, [2] Cursorne Papirius proximis comitiis cum Q. Au-

ftique impetus hinc atque illinc facti. Alibl: *tum maxime impetus facientes revertere à muro.*

b *Debuisse eos Pontium Herennii filium.*] Duo Pall. *docuisse.* ut fortasse verum sit: *docuisse eos.* Sed parum interest.

c *An consulis Papirii præcipuum.*] Scribendum: *an consulum Papiriique præcipuum id decus sit:* monuimus ad librum tertium.

VARIORUM.

1 *Luciusne Cornelius Dictator.*] Duorum L. Corneliorum antea meminit Livius, Scipionis ac Lentuli. Dubium igitur hîc de ctro loquatur. *Glareanus.*

2 *Cursorne Papirius cum Q. Æmilio Caretino.*] *L. Papirium Cursorem* Cons. III. & Capitolini triumphi ejus scriptores & Livius ipse, qui post hunc eundem IV. consulem nominat, sentiunt. Quod autem nec convenit *Æmilius*, an *Aulius* sit, intelligendum est *Aulium* à Livio & scriptoribus Capitolinis magis probari. nam in vett. lib. apud Livium & hoc loco & infra *Aulius* est. Cæte-

Q. Aulio Cerretano iterum ob rem bene geſtam, Luceriæ continuato magiſtratu conſul tertium creatus ſit; an L. Papirius Mugillanus; & in cognomine erratum ſit. Convenit jam inde per conſules reliqua belli perfecta. 16
a Aulius cum Ferentanis uno ſecundo prælio debellavit: urbemque ipſam, quo ſe fuſa contulerat acies, obſidibus imperatis in deditionem accepit. Pari fortuna conſulum alter cum Satricanis, qui cives Romani poſt Caudinam cladem ad Samnites defecerant, præſidiumque eorum in urbem acceperant, rem geſſit. 3 nam quum ad mœnia Satrici admotus eſſet exercitus, legatiſque miſſis ad pacem cum precibus petendam, triſte reſponſum ab Conſule redditum eſſet, niſi præſidio Samnitium interfecto aut tradito, ne ad ſe remearent; plus ea voce, quam armis illatis terroris colonis injectum. b Itaque ſubinde exſequentes quærendo à conſule legati, quonam ſe pacto paucos & infirmos crederet præſidio tam valido & armato vim allaturos; ab iiſdem conſilium petere juſſi, quibus auctoribus præſidium in urbem accepiſſent, diſcedunt: ægreque impetrato, ut de ea re conſuli ſenatum reſponſaque ad ſe referri fineret ad ſuos redeunt. Duæ factiones ſenatum diſtinebant: una, cujus principes erant defectionis à populo Romano auctores; altera, fidelium civium. certatum ab utriſque tamen eſt, ut ad reconciliandam pacem conſuli opera navaretur. c Pars altera (quum præſidium

Cæterum *Cerretano* ex Capitolinis lapidibus & vett. aliquot libris legendum eſt. non *Caretano*. Sigonius.

3 *Cum ad mœnia Satrici.*] Vet. lib. *Satrica*, per mendum. Intelligit enim Satricum coloniam Romanam in Latio. *Sigonius.*

GRONOVII.

a *Aulius cum Ferentanis.*] Multa quidem hic Sigonius, ſed parum ad Dionyſium. *Ferentinum* oppidum novimus & *Frentanos* gentem in Italia: *Ferentanos* nullos. Scribendum, *Forentanos*. Stephanus: Φόρεντον, πόλις Ἰταλίας· τὸ ἐθνικὸν Φορεντάνος· Στρέβων πίμπτῃ. Adde Cluverium lib. 4. Ital. Antiq. cap. 12.

b *Subinde quum exſequerentur.*] Th. duo Pall. uterque Voſſ. Helm. *ſubinde exſequentur*. Tertius: *ſubinde exiguntur, exſequuntur*. Lege: *Itaque ſubinde exſequantes quærendo*. Sed & *τὸ credoret* mire mihi ſuſpectum ob dicta ad lib. 6, 37.

c *Pars altera &c. nuntiare conſuli ſatis habuit.*] Maluimus è Thuan. & Chiffl.

sidium Samnitium, quia nihil satis præparati erat ad obsidionem tolerandam, excessurum proxima nocte esset) enunciare consuli satis habuit, qua noctis hora, [d] quaque porta, & quam in viam egressurus hostis foret. altera, quibus invitis descitum ad Samnites erat, eadem nocte portam etiam Consuli aperuerunt, [e] armatosque clam hostes in urbem acceperunt. Ita duplici proditione & præsidium Samnitium insessis circa viam silvestribus locis, necopinato oppressum est: & ab urbe plena hostium clamor sublatus, momentoque unius horæ Samnis cæsus, Satricanus captus, & omnia in potestate Consulis erant. Qui, quæstione habita, quorum opera defectio esset facta; quos fontes comperit, virgis cæsos securi percussit: præsidioque valido impositio, arma Satricanis ademit. Inde ad triumphum decessisse Romam Papirium Cursorem scribunt, qui eo duce Luceriam receptam, Samnitesque sub jugum missos, auctores sunt. Et fuit vir haud dubie dignus omni bellica laude; non animi solum vigore, sed etiam corporis viribus excellens. Præcipua pedum pernicitas inerat, [1] quæ cognomen

flet, *enuntiare*. Quod est signatum verbum de iis, qui arcana produnt. Lib. 33. *custodibus ad portas positis, ne quis enuntiare posset capta*. Lib. 39. *veniam precata deorum, si silenda enuntiasset*. Cicero pro Roscio: *caterorum legatorum consilia & voluntatem Chrysogono enuntiat*. Tusc. 2. *ab homine propter vim doloris enuntiante commissa, prodente consciscentia*.

d *Quaque per portam.*] *Quaque porta*, & Sigonii & omnium vett. librorum, nec non primæ editionis est. Tacitus 1. ann. *ut porta triumphali duceretur funus*. Sed ne sic quidem omnia salva credere me patitur varietas scripturæ veteris. Prima editio ignorat τὸ *esset*, habetque *aggressuros hostes*. Deest & τὸ *esset* in Vossiano. Vix me contineo, quin jubeam legi resectis quæ allita videntur: *Pars altera, præsidium Samnitium, quia nihil satis præparati erat ad obsidionem tolerandam, excessurum proxima nocte, enuntiare consuli satis habuit, qua noctis hora, quaque porta, & quam in viam, fore*. Sed nimii sumus, nec talia nisi majoribus præsidiis succincti debemus audere.

e *Armatos clam hostes in urbem acceperunt.*] Pall. Thu. Voss. Helm. *clam nocte*. sed scribendum: *clam hoste*. nempe ipsis Samnitibus. *Armatos* autem intellige Romanos. Sic voluit & Gelenius, qui primus hanc clausulam vulgatis adjecit.

VARIORUM.

1 *Qua cognomen etiam dedit, victoremque cursu.*] Hæc ita à Livio scribuntur, quasi Papitius hic primus id cognominis meruit, cum multi ante Papirii Cursoris nomen habuerint.

1 *Qua cognomen etiam.*] Vett. libri, *cognomen via dederat*, vel *viam dedit*. Suspi-

Digitized by Google

men etiam dedit: victoremque cursu omnium ætatis suæ fuisse ferunt. & seu virium vi, seu exercitatione multa, cibi vinique eundem capacissimum: nec cum ullo asperiorem (quia ipse invicti ad laborem corporis esset) fuisse militiam pediti pariter equitique. Equites etiam aliquando ausos ab eo petere, ut sibi pro re bene gesta laxaret aliquid laboris: quibus ille, *Ne nihil remissum dicatis, tenitto*, inquit, *ne utique dorsum demulceatis, quum ex equis descendetis.* & vis erat in eo viro imperii ingens pariter in socios civesque. Prænestinus prætor per timorem segnius ex subsidiis suos duxerat in primam aciem. quem quum inambulans ante tabernaculum vocari jussisset; [2] lictorem expedire securim jussit. ad quam vocem exanimi stante Prænestino, *Agedum lictor, excide radicem hanc*, inquit, *incommodam ambulantibus:* perfusumque ultimi supplicii metu, mulcta dicta dimisit. Haud dubie illa ætate, qua nulla virtutum feracior fuit, nemo unus erat vir, quo magis innixa res Romana staret. [a] quin eum parem destinant animis Magno Alexandro ducem, si arma Asia perdomita in Europam vertisset. Nihil mi- 17
nus quæsitum à principio hujus operis videri potest, quam ut plus justo ab rerum ordine declinarem, varietatibusque distinguendo opere, & legentibus velut diverticula amœna & requiem animo meo quærerem: tamen tanti regis ac ducis mentio, quibus sæpe tacitis cogitatio-

Suspicor: *qua cognomen avo jam dedit.* Is fuit L. Papirius Cursor Censor anno V. C. 361. & post etiam tribunus militum consulari potestate. Hic enim, de quo loquitur Livius, in Lapidibus Capitolinis, *L. Papirius Sp. F. L. N. Cursor* dicitur. *Sigonius.*

2 *Lictorem expedire.*] Lictorum enim munus & officium erat, ex jussu magistratuum delinquentes vincire, nudatos virgis cædere, & si crimen exposceret securi percutere. Vide Gellium lib. 12. cap. 3. Alex. ab Alex. lib. 1 cap. 27. *Godelev.*

GRONOVII.

a *Quin eum parem destinarant animis.*] Repugnat his verbis, quod cap. 18. *quem ne fama quidem illis notum arbitror fuisse.* Si namque incognitus Romanis, dum viveret, Alexander, quomodo destinare potuerunt ei parem è suis ducem? Non ita immemor sui Livius, ut existimat Muretus 15. Var. 14. Scribebam: *destinarunt.* Scilicet judicia scriptorum & hominum, qui postea fuere, & nunc sunt. Lib. 28 *quia regnum sibi Hispania, pulsis inde Carthaginiensibus, destinarant animis.*

Digitized by Google

gitationibus volutavit animum, eas evocat in medium: ut quærere libeat, quinam eventus Romanis rebus, si cum Alexandro foret bellatum, futurus fuerit. Plurimum in bello pollere videntur, militum copia & virtus, ingenia imperatorum, fortuna, per omnia humana, maxime in res bellicas, potens. Ea & singula intuenti, & universa, sicut ab aliis regibus gentibusque, ita ab hoc quoque facile præstant invictum Romanum imperium. Jam primum, ut ordiar ab ducibus comparandis, haud equidem abnuo egregium ducem fuisse Alexandrum; sed clariorem tamen eum facit, quod unus fuit, quod [b] adolescens, in incremento rerum, nondum alteram fortunam expertus, decessit. Ut alios reges claros ducesque omittam, magna exempla casuum humanorum; Cyrum, quem maxime Græci laudibus celebrant, qui nisi longa vita, sicut Magnum modo Pompeium, vertenti præbuit fortunæ? Recenseam duces Romanos, nec omnes omnium ætatum, sed ipsos eos cum quibus consulibus aut dictatoribus Alexandro fuit bellandum: M. Valerium Corvum, C. Marcium Rutilum, C. Sulpicium, T. Manlium Torquatum, Q. Publilium Philonem, L. Papirium Cursorem, Q. Fabium Maximum, duos Decios, L. Volumnium, Manium Curium. Deinceps ingentes sequuntur viri; [c] si Punicum Romano prævertisset bellum, seniorque in Italiam trajecisset.

Horum

animis. Sed Voss. duo & Helm. & omnes editi veteres ab Andrea ad Gryphium, *destinant*. Quo magis etiâ apparet, quod dixi. Cœlius Curio primus mutavit.

b *Quod in incremento.*] Hoc postremû *quod* est soliusSigoniani: nec necesse est gravitatem Livii in minutias concidi.

c *Si Punicum Romano prævertisset bellum.*] Non admodum clarum, præsertim illud *Romano*, inquit Glareanus. At Sigonius: si Alexander ante intulisset Romano bellum, quam Pœni, quod futurum erat, si senior in Italiam trajecisset. Nihil minus sensit auctor. Et senior potius veniisset in Italiam, si Pœni prius bellum cum Romanis habuissent quam ipse Alexander: ita enim necessario tempora quædam intercedere oportuisset: sin prius Alexander, cur senior? potuisset enim proxime illa tempora, quibus juvenis satis cessit. Prorsus hic cæcutivit vir doctissimus. Alexander paullo ante mortem agitabat animo Punicum bellum, adversus Tyri ab se devictæ colonos Carthaginienses, mari tum potentes. Iustinus lib. 21. Ideo Livius, si Africam, inquit, bello subjugare maluisset, antequam Italiam & Romanos aggrederetur: atque ita, quoniam haud dubie aliquot

anni

Horum in quolibet tum indoles eadem quæ in Alexandro erat animi ingeniique; tum disciplina militaris jam inde ab initiis urbis tradita per manus, in artis perpetuis præceptis ordinatæ modum venerat. Ita reges gesserant bella: ita deinde exactores regum Junii Valeriique: ita deinceps Fabii, Quintii, Cornelii: ita Furius Camillus, [d] quem juvenes duo, quibus cum Alexandro dimicandum erat, senem viderant. Militaria opera pugnando obeunti Alexandro, (nam ea quoque haud minus clarum eum faciunt) cessisset videlicet in acie oblatus par Manlius Torquatus, aut Valerius Corvus; insignes ante milites, quam duces: cessissent Decii, devotis corporibus in hostem ruentes: cessisset Papirius Cursor, illo corporis robore, illo animi: victus esset consiliis juvenis unius, ne singulos nominem, senatus ille, [1] quem qui ex regibus constare dixit, unus veram speciem Romani senatus cepit? Id vero erat periculum, [e] ne solertius quam quilibet unus, ex iis quos nominavi, castris locum caperet, commeatus expediret, ab insidiis præcaveret, tempus pugnæ deligeret, aciem instrueret, subsidiis firmaret. Non jam cum Dario rem esse dixisset: quem

anni elapsuri erant, dum ea provincia conficitur, senior in Italiam trajecisset. *Prævertere* alias aliter, sed ut hic, & lib. 2. *nec posse, quum hostes ad portas essent, bello prævertisse quicquam.* Cicero 1. de divin. *si vacat animus, neque habes aliquid, quod huic sermoni prævertendum putes.* Sed vidit hoc postea Glareanus in additionibus ad Sigonii notas.

d *Quem juvenes duo.*] T. Manlium Torquatum & M. Valerium Corvum intelligunt Glareanus & Sigonius. M. Valerius Corvus annorum trium & viginti, raro exemplo, consul creatus anno V. C. 405. Septem igitur annos habebat, quum decederet Camillus, anno V. C. 388. Itaque hic si senem Camillum vidisse juvenis commode dicitur, quanto magis C. Marcius Rutilus consul primum a. 396, hoc est octo annis post mortem Camilli. Ne Decium, Philonem, Sulpicium commemorem, qui omnes ut plerique Corvo majores, juvenes senem videre potuerant Camillum. Quare igitur præcise *duos*? Membr. Vossianæ, &c. ut me monuit Alb. Rubenius, Buslidianæ: *juvenes hii quibus.* Quod consentiebamus esse *hi*, vel *ii*: quorum loco sic Mss. passim. Omissa forte alicubi aspiratione notam numeri se videre putarunt, reddiderunt que *duo.*

e *Ne solertius, quam quivis unus ex iis.*] Tres Pall. Thuan. Voss. Helm. *quilibet unus.* ut lib. 42, 42. *Queratur unus quilibet militis mei injuriam.* Plinius lib. 2, epist. 4. *si pluribus pater tuus vel uni cuilibet alii plus quam mihi debuisset.* Vide ad M. Senecam.

VARIORUM.

1 *Quem qui ex regib. constare dixit.*] Cineas hic fuit legatus Pyrrhi bello Tarentino. Plutarch. in Pyrrho. *Sigon.*

2 *Humi*

quem mulierum ac ſpadonum agmen trahentem, [a] inter purpuram atque aurum oneratum fortunæ ſuæ apparatibus, prædam verius quam hoſtem, nihil aliud quam bene auſus vana contemnere, incruentus devicit. Longe alius Italiæ, quam Indiæ, per quam temulento agmine comiſſabundus inceſſit, viſus illi habitus eſſet; ſaltus Apuliæ ac montes Lucanos cernenti, & veſtigia recentia domeſticæ cladis, ubi avunculus ejus nuper Epiri rex
18 Alexander abſumptus erat. Et loquimur de Alexandro nondum merſo ſecundis rebus, quarum nemo intolerantior fuit. qui ſi ex habitu novæ fortunæ, novique, ut ita dicam, ingenii, quod ſibi victor induerat, ſpectetur; Dario magis ſimilis quam Alexandro in Italiam veniſſet, & exercitum Macedoniæ oblitum degenerantemque jam in Perſarum mores adduxiſſet. Referre in tanto rege piget ſuperbam mutationem veſtis, & [b] deſideratas [2] humi jacentium adulationes, [c] etiam

2 *Humi jacentium adulationes, etiam victis Maced.*] Vult Livius, ea fuiſſe mentis erectitudine Macedones, ut ne Alexandrum quidem adoraturi fuerant à quo animo victi, nedum victores. *Gruterus.*

2 *Humi jacentium adulationes.*] Bene. nam *adulari* proprium eſt canum: atque adeo inde eſt προσκυνεῖν· quamvis alii aliter. *Tan. Faber.*

GRONOVII.

a *Inter purpuram atque aurum enervatum.*] Sigoniani, uterque Voſſ. Helm. tres Pall Thuan. Campanus: *oneratum:* & alludens eodem Andreas, *ornatum.* Terentius Heautont. *jam ancillas ſecum adduxit plus decem oneratas veſte atque auro.* Auctor ad Herennium, lib. 4. *ſicut Gallus è Phrygia, aut ariolus quiſpiam, depreſſus & oneratus auro.* Quodque maxime huc facit, Seneca de benef. 6, 31. *Demaratus Lacedæmonius ſolus* (Xerxi) *dixit, ipſam illam, qua ſibi placeret, multitudinem, indigeſtam & gravem, metuendam eſſe ducenti: non enim vires ſed pondus habere.* Tacitus 15. annalium, de Nerone ventitante ad villam Piſonis, *omiſſis excubiis & fortuna ſua mole.* Sic & aliæ veteres edd. *Enervatum* in primo invenio Aſcenſio.

b *Deſideratas humi jacentium adulationes.*] Sic omnes editi ſcripſere. Atque adeo adorationem regum, tanto pere Græcis & Romanis libetis reprehenſam vitatamque καὶ' ἐξοχὴν adulationem Latinos dixiſſe veriſimile eſt. Livius noſter lib. 30, 16. *Qui ubi intra noſtra Romana, & prætorium pervenerunt, more adulantium (accepto, credo, ritu ex ea regione, ex qua oriundi erant) procubuerunt. Conveniens oratio tam humili adulationi fuit.* Ita enim Mſſ. omnes, omnes dico, utrobique: quod nec Sigonius diſſimulavit priore loco, quamvis diſplicere ſibi fateatur. Valerius Maximus lib. 4, 7. *Hephæſtionemque, quia ei & ſtatura & forma præſtabat, more Perſarum adulata, tanquam Alexandrum ſalutavit.* Idem 6, 3. *Athenienſes autem Timagoran, inter officium ſalutationis Darium regem more gentis illius adulatum,*

c etiam victis Macedonibus graves, nedum victoribus: & fœda supplicia, & inter vinum & epulas cædes amicorum, & vanitatem ementiendæ stirpis. Quid si vini amor indies fieret acrior? quid si trux ac præfervida ira? (nec quicquam dubium inter scriptores refero) nullane hæc damna imperatoriis virtutibus ducimus? Id vero periculum erat, quod levissimi ex Græcis, qui Parthorum quoque contra nomen Romanum gloriæ favent, dictitare solent, ne majestatem nominis Alexandri (quem ne fama quidem illis notum arbitror fuisse) sustinere non potuerit populus Romanus, & adversus quem Athenis, in civitate fracta Macedonum armis, cernente tum maxime prope fumantes Thebarum ruinas, concionari libere ausi sint homines (id quod ex monumentis orationum patet) adversus eum nemo ex tot proceribus Romanis vocem liberam missurus fuerit. Quantalibet magnitudo hominis concipiatur animo, unius tamen ea magnitudo hominis erit; collecta paulo [1] plus decem

tum, capitali supplicio adfecerunt. Ita & hic consensu omnes scripti & editi, nobisque mutare quidquam religioni est. Salmasius ad Solinum *adorata*, & *adoratum*. Sed hoc ex mera conjectura & sine ullo alio auctore recipere non ausim. Tertullianus de jejunio: *unde & qui in idolis comendis, & in aris ornandis, & ad singulas horas salutandis adulantur, curationem facere dicuntur.* Similiter de superstitioso cultu Xenophon α. Κυρουπαιδ. ὅτι εἰκότως ἂν καὶ παρὰ τῶν θεῶν πρακτικώτερος εἴη, ὅστις μὴ, ὁπότε ἐν ἀπόροις εἴη, τότε κολακεύοι, ἀλλ' ὅτε ἄριστα πράττοι, τότε μάλιστα τῶν θεῶν μεμνῷτο.

c *Etiam victis Macedonibus graves, nedum victoribus.*] Hoc est, etiamsi victi fuissent & ab externo hoste domiti, ut ad Senecam notavimus de benef. 1, 10. Nec mutandum: *etiam victis graves, nedum Macedonibus victoribus.* Sic lib. 5. *Itaque ne penes ipsos culpa esset cladis forte Gallico bello accepta, cognitionem de postulatis Gallorum ad populum rejiciunt.* i. si acciperetur, vel si accepta fuisset. Cicero pro Quinctio cap. 23. *contenderet, ut per se adflictum atque eversum propinquum suum, non modo honeste partis bonis, verum etiam communi luce privaret.* Vbi laborat Manucius, quomodo jam tum dicatur *adflictus atque eversus*: diu, inquit, vexatum litibus: & potest etiam referri ad fundum Gallicanum, in quem nondum videtur Quinctius fuisse restitutus. Immo ad futurum respicit, si mala Nævii conata processissent: adflictum atque eversum, si potuisset. Iustinus lib. 8. *Adversus quem Thebani Thessalique non ex civibus suis, ne victoris potentiam ferre non possent, sed Philippum Macedoniæ regem ducem eligunt.* id est, si victor is fuisset.

VARIORUM.

1 *Plus decem annorum.*] Immo *plus XII.* nam mox XIII. ponet. quorum ultimo periit. *Tan. Faber.*

decem annorum felicitate: quam qui eo extollunt, quod populus Romanus etsi nullo bello, multis tamen præliis victus sit, Alexandro nullius pugnæ non secunda fortuna fuerit; non intelligunt, se unius hominis res gestas, & ejus juvenis, cum populi jam octingentesimum bellantis annum rebus conferre. [2] Miremur, si quum ex hac parte [3] secula plura numerentur, quam ex illa anni, plus in tam longo spatio quam in ætate tredecim annorum fortuna variaverit. Quin tu hominis cum homine, & ducis cum duce, fortunam cum fortuna confers. Quot Romanos duces nominem, quibus nunquam adversa fortuna pugnæ fuit. paginas in annalibus magistratuum, fastisque percurrere licet, consulum, dictatorumque, quorum nec virtutis, nec fortunæ ullo die populum Romanum pœnituit. Et quo sint mirabiliores, quam Alexander, aut quisquam alius rex; denos, vicenosque dies quidam dictaturam, nemo plus quam annum consulatum gessit: ab tribunis plebis delectus impediti sunt: post tempus ad bella ierunt: ante tempus, comitiorum causa revocati sunt: in ipso conatu rerum circumegit se annus: collegæ nunc temeritas, nunc pravitas, impedimento aut damno fuit: male gestis rebus alterius successum est: tironem, aut mala disciplina institutum exercitum acceperunt. At, Hercule, reges, non liberi solum impedimentis omnibus, sed [a] domini rerum

2 *Miremur si cum ex hac parte secula plura.*] Videtur Livius accepisse *seculum* pro ætate. Nam pro centum annis non erit hoc verum quod ait: sed ætates populi Romani sunt duplo plures quam anni Alexandri ab Vrbe condusque ad Livii tempora. *Octingentesimum* autem per auxesim dixit; neque enim ipse Livius tam diu vixit. *Glarean.*

3 *Secula plura numerentur.*] Quomodo? *paulo plus decem* annis (sic enim scripsisse concedo, quanquam 12. dicere debuerat) Alexandro tribuit. Mox *tredecim* numerat. tum à parte Romanorum *plura secula* esse ait: & tamen, *octingentesimum annum* &c. Quid? non sunt hæc ἀσύστατα? Hoc unum video, qui excusem *secula* esse χρόνους. Sed tunc scribendum esset, non *octingentesimum annum*, sed *quadringentesimum annum*: ita ut populum Romanum cum Alexandro comparaverit, sed veterem illum populum Romanum, non qui sub Augusto sene, sed (quod in primis notandum) sub iis ducibus, quos superius nominat. *Tan. Faber.*

GRONOVII.

a *Domini rerum temporumque.*] Demosthenes Olynthiaca prima: τὸ γὰρ εἶναι τοὺς

rerum temporumque, trahunt consiliis cuncta, non sequuntur. Invictus ergo Alexander cùm invictis ducibus bella gessisset, & eadem fortunæ pignora [b] in discrimen detulisset. imo etiam eo plus periculi subisset, quod Macedones unum Alexandrum habuissent; multis casibus non solum obnoxium, sed etiam offerentem se: Romanis multi fuissent Alexandro, vel gloria vel rerum magnitudine pares; quorum suo quisque fato, sine publico discrimine viveret, morereturque. Restat, ut copiæ co- 19
piis comparentur, vel numero, vel militum genere, vel multitudine auxiliorum. Censebantur ejus ætatis lustris ducena quinquagena millia capitum. Itaque in omni defectione sociorum Latini nominis, urbano prope delectu decem scribebantur legiones. quaterni, quinique exercitus sæpe per eos annos, in Etruria, in Umbria Gallis hostibus adjunctis; in Samnio, in Lucanis gerebant bellum. Latium deinde omne cum Sabinis, & Volscis, & Æquis, & omni Campania, & parte Umbriæ Etruriæque, & Picentibus & Marsis, Peligniſque, ac Vestinis, atque Apulis, [c] adjunctaque omni ora Græcorum

εἶναι πάντων ἐκεῖνον, ἵνα ὄντα, κύριον ἓ μηπῶν ἓ ἀπορρήτων, ἢ ἅμα φερομένην ἓ ἀδιστότων ἢ πιμίαν ἓ παντελῶς αὐτὸν περεῖναι τῷ φερτόμενα, ὡς μὴ τὸ πὶ ἓ πᾶν ἓ κ' κμρὸν περίπεσεῖν πολλῷ φοβερά.

b *In discrimen detulisset.*] Xenophon Κυροπαιδ. lib. 2. ὅπερ καὶ πρὸ ἄλλα τ ἀρετῆς ἴσως φοβερὸν, παραβαλλόμενος δὲ σὺν ἴσῳ εἰς τ κίνδυνον ἰσοῦ.

c *Adjunctaque omni ora.*] Th. Helm. Voss. *adjuncta omnis ora.* Sed non placet τὸ *Thuriis.* Neque enim Thurii pertinent ad inferum mare, sed ad sinum Tarentinum; & inter Thurios Græcosque inferi maris Romanorum socios multi erant tum populi interjecti, quibus nihil cum Romanis. Scribe: *à Bruttiis.* Hi enim excipiuntur ab iis populis inferi maris, quos aut socios Romanis aut armis eorum fractos inventuros erat Alexander: nondum enim perdomiti Bruttii. *Neapolim & Cumas* appellat, cum jam nominaverit Campaniam: quia etiam Neapolitani & Cumani Græca origine. Dein iidem scripti codices cum Chiflet. & Busslid. *Ostiis tenus.* Sic enim usus ferebat, *Ostia Ostiæ & Ostia Ostiorum.* Iuvenalis Sat. 10. *mitte Ostia Cæsar.* Et sat. 11. *Bajas & ad Ostia currunt.* Quare apud Dionem lib. 38. de pitatis, εἰς αὐτὲ τὲ Ὠστια ἐστ' πλοον, frustra corrigit vir doctus ad Florum: εἰς αὐτῶν τῶν Ὠστίαν. Sic *Megara, Gadira, Clupea.* Cæsar lib. 2. de civil. 23. *Hic locus abest à Clupea: passuum viginti duo millia.* Vbi Ciacconius male sollicitat. Auctor de Africano bello: *A Clupeis secundum oram maritimam Adrumeti Cn. Piso apparuit.* Quum dicitur: *& inde Antio atque Ostiis tenus:* intellige, junctis qui sunt vel potriguntur Inde à Cumis fine Antii & Ostiæ: ut

rum inferi maris à Thuriis Neapolim & Cumas, & inde Antio atque Ostiis tenus Samnites, aut socios validos Romanis, aut fractos bello invenisset hostes. Ipse trajecisset mare cum veteranis Macedonibus, non plus triginta millibus hominum, & quatuor millibus equitum, maxime Thessalorum: hoc enim roboris erat. Persas, Indos, aliasque si adjunxisset gentes, impedimentum majus quam auxilium traheret. Adde, quod Romanis ad manum domi supplementum esset. Alexandro (quod postea Annibali accidit) alieno in agro bellanti, exercitus consenuisset. Arma, clypeus, sariſſæque illis: Romano scutum, majus corpori tegumentum, & pilum, haud paulo quam hasta vehementius ictu missuque telum. Statarius uterque miles, ordines servans: sed illa phalanx immobilis, & unius generis: Romana acies distinctior, ex pluribus partibus constans: facilis partienti quacunque opus esset, facilis jungenti. Jam in opere quis par Romano miles? quis ad tolerandum laborem melior? Uno prælio victus Alexander, bello victus esset. Romanum, quem Caudium, quem Cannæ non fregerunt, quæ fregisset acies? Næ ille sæpe, etiamsi prima prospere evenissent, Persas & Indos, & [1]imbellem Asiam quæsisset, & cum fœminis sibi bellum fuisse dixisset: quod Epiri regem Alexandrum mortifero vulnere ictum dixisse ferunt: sortem bellorum in Asia gestorum ab hoc ipso juvene cum sua conferentem. Equidem quum per annos quatuor & viginti, primo Punico bello classibus certatum cum Pœnis recordor, vix ætatem Alexandri sufficturam fuisse reor ad unum bellum. & forsitan [2]quum & fœderibus vetustis juncta Punica

erant Aurunci vel Ausones, Rutuli, aliquando à vetere Latio divisi. Non enim Samnites, quibus hic locus non est. Sic autem oratio procedit: *Latium deinde omne cum Sabinis &c. atque Appulis, & Samnites, junctâ omni orâ Græcorum &c. Ostiis tenus*, hos omnes *aut socios validos Romanis aut fractos bello invenisset hostes.*

VARIORUM.

1 *Imbellem Asiam quæsisset.*] Id est, vel repetisset, vel adeo optasset. *Gruter.*

2 *Cum & fœderibus vetustis juncta Punica*

nica res Romanæ esset, & timor par adversus communem hostem, duas potentissimas armis virisque urbes armaret, simul Punico Romanoque obrutus bello esset. Non quidem Alexandro duce, nec integris Macedonum rebus; sed experti tamen sunt Romani Macedonem hostem adversus Antiochum, Philippum, & Persen, non modo cum clade ulla, sed ne cum periculo quidem suo. Absit invidia vero, & civilia bella sileant, numquam ab equite hoste, numquam à pedite, numquam aperta acie, numquam æquis, [a] utique numquam nostris locis laboravimus. Equitem, sagittas, saltus impeditos, avia commeatibus loca, gravis armis miles timere potest. Mille acies graviores quam Macedonum atq; Alexandri, avertit, avertetque; modo sit perpetuus hujus, qua vivimus, pacis amor, & civilis cura concordiæ. M. Fosslius Flacci- 10
nator inde, & L. Plautius Venno consules facti. Eo anno ab frequentibus Samnitium populis de fœdere renovando legati quum senatū humi strati movissent, rejecti ad populum, haud quaquam tam efficaces habebant preces. [b] Itaque de fœdere negatum: induciæ biennii, quum per aliquot dies fatigassent singulos precibus, impetratæ. [c] Et ex Apulia Theanenses Canusinique populationibus

Punica res Rom.] Fœdera hæc renovata iterum atque iterum, & quo tempore, late tradit Polyb. 3. *Sigon.*

GRONOVII.

a *Vtique nunquam iniquis laboravimus.*] Persæpe immo. Sed scribendum, *nunquam nostris locis*, confirmavimus 4. Observat. 17. Andreas Romæ dederat: *nunquam iniquis nostris locis.* Proximæ, etiam ex ipso expressæ, meliore omisso pejus elegerunt. Dixerat Romanos pari loco nunquam cessisse hostibus: quod si, ait, hoc magnum est, illud certe concedetur, ubi loco prævaluissent, semper ejus commoditate usos.

b *Itaque de fœdere negatum: induciæ.*] Duo Pall. & alter Voss. *Itaque fœdere negato induciæ.*

c *Et ex Apulia Theanenses Canusinique.*] Recte Sigonius neque *Theate* facete *Theanenses*, neque pertinere ad Apuliam. Teanum autem Appulum si hic intelligitur, quomodo post pauca subjicitur: *Theates quoque Appuli ad novos Coss. C. Iunium Bubulcum, Q. Æmilium Barbulam fœdus petitum venerunt.* Qui fœdus petunt dediti obsidibus datis? Et tamen hic quoque mirum ab Teano, fieri *Theates.* Vide an prione loco scriptum fuerit: *Et ex Apulia Cannenses Canusinique.* A Cannis, postea ignobili vico, quem victoria Hannibalis nobilitavit, (sed *urbis vestigia prisca* dicit Silius) hi Cannenses, Canusinis vicini. Atque inde fugatus Terentius Varro cum reliquiis cladis Canusium se contulit, lib. 22. Posteriore autem loco:

nibus ſeſſi, obſidibus L. Plautio Conſuli datis, in deditionem venerunt. Eodem anno primum præfecti Capuæ creari cœpti; legibus ab L. Furio prætore datis; quum utrumque ipſi pro remedio ægris rebus diſcordia inteſtina petiſſent. [1] Et duæ Romæ additæ tribus, Uſentina ac Falerina. Inclinatis ſemel in Apulia rebus, Theates quoque Apuli ad novos Conſules, C. Junium Bubulcum, Q. Æmilium Barbulam fœdus petitum venere, pacis per omnem Apuliam præſtandæ populo Romano auctores. id audacter ſpondendo impetraverunt, ut fœdus daretur: [d 2] neque ut æquo tamen fœdere, ſed ut in ditione populi Rom. eſſent. Apulia perdomita ([e] nam Forento quoque valido oppido Junius potitus erat) in Lucanos perrectum. inde repentito adventu Æmilii Conſulis, Nerulum vi captum. Et poſtquam res Capuæ ſtabilitas Romana diſciplina, fama per ſocios vulgavit, Antiatibus quoque, qui ſe ſine legibus certis, ſine magiſtratibus agere querebantur, dati ab ſenatu ad jura ſtatuenda ipſius coloniæ patroni: nec arma modo, ſed
21 jura etiam Romana late pollebant. C. Junius Bubulcus, & Q. Æmilius Barbula conſules, exitu anni non Conſulibus ab ſe creatis, Sp. Nautio, & M. Popillio, cæterum dicta-

legendum *Teanita*, hoc enim ἐθνικὸν à Teano, ut ex Polybio obſervat Sigonius, aut *Teanates*, ut ab *Arpino Arpinates*, ab *Antio, Caſino, Priverno*, *Antiates, Caſinates, Privernates.*

d *Neque ut æquo tamen fœdere.*] Nihil ſollicitarem, ſi haberetur: *ut fœdus daretur: non æquum tamen: ſed ut in ditione populi Romani eſſent.*

e *Nam Acherontо quoque valido oppido.*] Sic Sigonius, cum inveniret *Tarento*, ex Aldo, opinor aut Iunta propagatum: nam Romæ Andreas, Bechatius, Aſcenſius, Moguntini, *Florento*. In membranis Thuaneis, *torento* manu priori, ſed ſecunda *florento* ſubjecerat. Voſſ. *à toronto*. Helm. *Florente*. Ergo hic quoque, opinor, ſcribendum *Forento*: unde ſupra cap. 15. *Forentani*. Nihil enim vetat credere, quam urbem Cerretanus Aulius in deditionem accepetat, eum triennio poſt aliquid novarem vi captam à Iunio Bubulco.

VARIORUM.

1 *Et duæ Romæ additæ tribus Uſentina ac Falerina.*] Earundem meminit Diodorus: μετὰ τοῦτο ὑπὸ δύο φυλὰς τοὺς πεπολιτευμένους τῶν τε Φαλερίνων, καὶ τῶν Ὠφεντίνων. *Sigonius.*

2 *Neque ut id æquo tamen fœdere, ſed ut in ditione pop. Rom.*] Eſt autem hoc unum è tribus generibus ſocietatis ineundæ, de quibus Livius lib. 35. *Aut enim victis leges dantur, aut pares bello paciſcuntur, aut cum nunquam hoſtes fuerint, fœdere jungunt.* Sigon.

3 *Sutri-*

Digitized by Google

dictatori L. Æmilio, legiones tradiderunt. Is cum L. Fulvio magistro equitum Saticulam oppugnare adortus, rebellandi caussam Samnitibus dedit. Duplex inde terror illatus Romanis. hinc Samnis magno exercitu coacto ad eximendos obsidione socios, haud procul castris Romanorum castra posuit. hinc [3] Saticulani magno cum tumultu, patefactis repente portis, in stationes hostium incurrerunt. Inde pars utraque spe alieni magis auxilii, quam viribus freta suis, justo mox prælio inito Romanos urgent. & quamquam anceps dimicatio erat: tamen utrimque tutam aciem dictator habuit: quia & locum haud facilem ad circumveniendum cepit, & diversa statuit signa. Infestior tamen in erumpentes incessit: nec magno certamine intra mœnia compulit. Tum totam aciem in Samnites obvertit. ibi plus certaminis fuit. Victoria sicut sera, ita nec dubia, nec varia fuit. Fusi in castra Samnites, extinctis nocte ignibus, tacito agmine abeunt: & spe abjecta Saticulæ tuendæ, Plistiam ipsi socios Romanorum, ut parem dolorem hosti redderent, circumsidunt. Anno circumacto, bellum deinceps [4] ab 22
dictatore Q. Fabio gestum est. [5] Consules novi, sicut superiores Romæ manserunt: Fabius ad accipiendum ab Æmilio exercitum, ad Saticulam cum supplemento venit. neque enim Samnites ad Plistiam manserant: sed accitis

3 *Satricani magno cum tumultu.*] De Saticulæ civibus cum agatur, *Saticulani* certe scribendum est. Nam Stephanus: Σατίκολα πόλις τὸ ἐθνικὸν Σατικολανός. Diodorus lib. 19. *Sigonius.*

4 *Ab Q. Fabio Dictatore.*] Glareanus hunc dictatorem hoc anno fuisse sine consulibus existimat. Verum errat. Fuit enim, Q. Publilio L. Papirio quartum consulibus, teste Diodoro, qui in horum consulatu ait: αὐτοκράτορα προεχειρήσαντο τότε Κοΐντον Φάβιον ἐν μετ' αὐτοῦ Κόϊντον Ὠλιον ἵππαρχον. Narrat deinde Romanorum, item ut Livius, fugam & Q. Aulii magistri equitum necem. Est enim apud Diodorum Ὠλιον pro *Aulium*, ut *Clodius* pro *Claudius*. Sigonius. Desiderantur nomina consulum negligentia potius librariorum, ni fallor, quam auctoris, qui scripserat · *Consules novi, L. Papirius Cursor IV. & Q. Publilius Philo IV. sicut superiores, Roma manserunt.* Pighius.

5 *Consules novi sicut superiores Roma manserunt.*] Desunt nomina novorum consulum, sine dubio librariorum vitio; neque enim alias unquam ea studiosè Livius prætermisit. Sunt autem apud Cassiodorum, *L. Papirius, Q. Publilius.* Itemque in Capitolinis tabulis,

accitis ab domo novis militibus, multitudine freti, castra eodem quo ante loco posuerunt: lacessentesque prælio Romanos avertere ab obsidione conabantur. [6] Eo intentius dictator in mœnia hostium versus, [a] id bellum tantum ducere quod urbem oppugnabat: securior ab Samnitibus agere, stationibus modo oppositis, ne qua in castra vis fieret. [b] Eo ferocius obequitare Samnites vallo, neque ocium pati. & quum jam prope in portis castrorum esset hostis, nihil consulto dictatore magister equitum Q. Aulius Cerretanus magno tumultu cum omnibus turmis equitum evectus, summovit hostem. tum in minime pertinaci genere pugnæ, sic fortuna exercuit opes, ut insignis utrimque clades, & clara ipsorum ducum ederet funera. Prior Samnitium imperator, ægre patiens [c] quo tam ferociter adequitasset, inde se fundi fugarique, orando hortandoque equites prælium integravit. in quem insignem inter suos cientem pugnam, magister equitum Romanus infesta cuspide ita permisit equum, ut uno ictu exanimem equo præcipitaret: nec, ut fit, ad ducis casum perculsa magis, quam irritata est multitudo. Omnes, qui circa erant, in Aulium temere invectum per hostium turmas tela conjecerunt, [d] Fratri præcipuum decus ulti Samnitium imperatoris

L. Papirius Cursor IV. *& Q. Publilius Philo* IV. *Sigon.*

6 *Eo intentius Dictator in mœnia hostium versus.*] Sensus est: Dictator ad oppugnationem urbis conversus, id opus tantum pro bello habebat, quatenus oppugnabat, ac cæteris in rebus nulla belli species erat. Nam à Samnitibus secutus, stationibus tantum, ne qua vis in castris fieret, oppositis, erat. Quo fiebat, ut Samnites, cum se contemni putarent, ferocius obequitarent vallo castrorum, neque quietem agere possent. *Sigon.*

GRONOVII.

a *Id bellum tanti ducere.*] Sensum, quem ignorare se fatetur Glareanus recte eruit Sigonius. Sed hic ipse sensus admonere illum poterat scribendum esse, *tantum ducere*, non *tanti*. Id tantummodo pro bello habebat. Lib. 28. *Immemorem esse rerum suarum gestarum, qui id bellum ducat.*

b *Eo ferocius obequitare.*] Veteres libri, unde hoc Sigonius, haud scio qui sint: nostris certe, in quibus constanter *adequitare*, meliores non sunt.

c *Quod tam ferociter.*] Lege: *qua tam ferociter adequitasset, inde se fundi fugarique.* ratione evidenti: etsi non varient scripti.

d *Fratri præcipuum decus.*] Membranæ Thuaneæ, uterque Voss. Helm. carent copulativa: optime, est enim adversa-

peratoris dederunt, is victorem detractum ex equo magistrum equitum, plenus mœroris atque iræ trucidavit: nec multum abfuit, quin corpore etiam, quia inter hostiles ceciderat turmas, Samnites potirentur. Sed extemplo ad pedes descensum ab Romanis est, coactique idem Samnites facere. & repentina acies circa corpora ducum pedestre prælium iniit, quo haud dubie superat Romanus: recuperatumque Aulii corpus mista cum dolore lætitia victores in castra referunt. Samnites, duce amisso, & per equestre certamen tentatis viribus, omissa Saticula, quam nequicquam defendi rebantur, ad Plistiæ obsidionem redeunt: intraque paucos dies Saticula Romanus per deditionem, Plistia per vim Samnis potitur. Mutata inde belli sedes est. ad Soram è Samnio Apulia- 23
que traductæ legiones. Sora ad Samnites defecerat; interfectis colonis Romanorum. quo quum prior Romanus exercitus ad ulciscendam civium necem recuperandamque coloniam magnis itineribus perveniisset, & sparsi per vias speculatores, sequi legiones Samnitium, nec jam procul abesse, alii super alios nunciarent; obviam itum hosti, atque ad Lautulas ancipiti prælio dimicatum est. non cædes, non fuga alterius partis, sed nox incertos victi victoresne essent, diremit. Invenio apud quosdam, adversam eam pugnam Romanis fuisse, atque in ea cecidisse Q. Aulium, magistrum equitum. Suffectus in locum Aulii C. Fabius magister equitum, cum exercitu novo ab Roma advenit; & per præmissos nuncios consulto dictatore, ubi subsisteret, quove tempore, & qua ex parte hostem aggrederetur, substitit occultus, ad omnia satis exploratis consiliis. Dictator quum per aliquot dies post pugnam continuisset suos intra vallum, obsessi magis quam obsidentis modo;

signum

versativa, quæ intelligitur, *sed*, non copulativa. Vide ἀπάθειαν. *Omnes, qui circa erant, in Aulium temere invectum per hostium turmas, tela conjecerunt; fratri præcipuum decus ulti*, &c.

Omnes quidem petierunt, sed fratet defuncti tetigit scopum. Ita autem legendum & distinguendum: non, *multitudo omnis. Qui circa erant.* Quod & Sigonius vidit.

ſignum repente pugnæ propoſuit, & efficacius ratus ad accendendos virorum fortium animos, nullam alibi, quam in ſemetipſo cuiquam relictam ſpem, de magiſtro equitum, novoque exercitu militem celavit. & tanquam nulla, niſi in eruptione ſpes eſſet, *Locis*, inquit, *angustis, milites, deprehensi, nisi quam victoria patefecerimus, viam nullam habemus. Stativa nostra munimento satis tuta sunt, sed inopia eadem infesta. nam & circa omnia defecerunt, unde subvehi commeatus poterant: & si homines juvare velint, iniqua loca sunt. Itaque non frustrabor ego vos, castra hic relinquendo, in qua infecta victoria, sicut pristino die, vos recipiatis. armis munimenta, non munimentis arma tuta esse debent. Castra habeant repetantque, quibus opera est trahere bellum: nos omnium rerum respectum, praterquam victoria nobis abscindamus. Ferte signa in hostem: ubi extra vallum agmen excesserit, castra quibus imperatum est, incendant: damna vestra, milites, omnium circa, qui defecerunt, populorum præda sarcientur.* Ea oratione dictatoris, quæ neceſſitatis ultimæ index erat, milites accenſi, vadunt in hoſtem: & reſpectus ipſe ardentium caſtrorum, quamquam proximis tantum (ita enim juſſerat dictator) ignis eſt ſubditus, haud parvum fuit irritamentum. Itaque velut vecordes illati ſigna primo impetu hoſtium turbant, & in tempore poſtquam ardentia procul vidit caſtra magiſter equitum (id convenerat ſignum) hoſtium terga invadit. ita circumventi Samnites, qua poteſt quiſque fugam per diverſa petunt. Ingens multitudo in unum metu conglobata ac ſemetipſam turba impediens, in medio cæſa. Capta hoſtium caſtra direptaque; quorum præda onuſtum militem in Romana caſtra dictator reducit; haudquaquam tam victoria lætum, quam quod præter exiguam deformatam
24 incendio partem, cætera contra ſpem ſalva invenit. Ad Soram inde reditum, novique Conſules M. Pœtelius, C. Sulpicius exercitum ab dictatore Fabio accipiunt; magna parte veterum militum dimiſſa, noviſque cohortibus in ſupplementum adductis. Cæterum quum propter

pter difficilem urbis ſitum nec oppugnandi ſatis certa ratio iniretur, & aut tempore longinqua, aut præceps periculo victoria eſſet; Soranus transfuga clam ex oppido profectus, quum ad vigiles Romanos penetraſſet, duci ſe extemplo ad conſules jubet, deductuſque, traditurum urbem promittit. Viſus inde (quum quonam modo id præſtaturus eſſet, percunctantes doceret) haud vana afferre, perpulit, prope adjuncta mœnibus Romana caſtra ut ſex millia ab oppido removerentur: fore ut minus intentæ in cuſtodiam urbis diurnæ ſtationes ac nocturnæ vigiliæ eſſent, ipſe inſequenti nocte ſub oppido ſilveſtribus locis cohortibus inſidere juſſis, decem milites delectos ſecum per ardua ac prope invia, in arcem ducit; pluribus quam pro numero virorum miſſilibus telis eo collatis. Ad hæc ſaxa erant, & temere jacentia (ut fit) in aſpretis, & de induſtria etiam, quo locus tutior eſſet, ab oppidanis congeſta. Ubi quum conſtituiſſet Romanos, ſemitamque anguſtam & arduam erectam ex oppido in arcem oſtendiſſet: *Hoc quidem aſcenſu*, inquit, *vel tres armati quamlibet multitudinem arcuerint. Vos & decem numero, & quod plus eſt, Romani, Romanorumque fortiſſimi viri eſtis. & locus pro vobis, & nox erit, qua omnia ex incerto majora territis oſtentat. Ego jam terrore omnia implebo; vos arcem intenti tenete.* Decurrit inde quanto maxime poterat cum tumultu, *ad arma, & pro veſtram fidem cives!* clamitans. *Arx ab hoſtibus capta eſt, ite, defendite.* Hæc incidens principum foribus, hæc obviis, hæc excurrentibus in publicum pavidis increpat. Acceptum ab uno pavorem plures per urbem ferunt. Trepidi magiſtratus, miſſis ad arcem exploratoribus, quum tela & armatos tenere arcem multiplicato numero audirent, avertunt animos à ſpe recuperandæ arcis. Fuga cuncta complentur, portæque ab ſemiſomnis, ac maxima parte inermibus refringuntur: quarum per unam præſidium Romanum clamore excitatum irrumpit, & concurſantes per viam pavidos cædit. Jam Sora capta

erat;

erat; quum consules prima luce advenêre; & quos reliquos fortuna ex nocturna cæde ac fuga fecerat, in deditionem accipiunt. Ex his ducentos viginti quinque, qui omnium consensu destinabantur, & infandæ colonorum cædis & defectionis auctores, vinctos Romam deducunt. cæteram multitudinem incolumem præsidio impositio Soræ relinquunt. Omnes, qui Romam deducti erant, virgis in foro cæsi, ac securi percussi summo gaudio plebis: cujus maxime intererat, tutam ubique, quæ passim in colonias mitteretur, multitudinem esse. Consules ab Sora profecti, in agros atque urbes Ausonum bellum intulerunt. mota namque omnia adventu Samnitium, quum apud Lautulas dimicatum est, fuerant, conjurationesque circa Campaniam passim factæ, nec Capua ipsa crimine caruit: quin Romam quoque & ad principum quosdam inquirendos ventum est. cæterum Ausonum gens proditione urbium, sicut Sora, in potestatem venit. [1] Ausona, & Minturnæ, & Vescia, urbes erant: ex quibus principes juventutis duodecim numero in proditionem urbium suarum conjurati ad consules veniunt: docent, *suos jampridem, exoptantes Samnitium adventum, simul ad Lautulas pugnatum audierunt,* [c] *pro victis Romanos habuisse, juventute & armis Samnites juvisse. fugatis inde Samnitibus, incerta pace agere, nec claudentes portas Romanis, ne arcessant bellum, & obstinatos claudere, si exercitus admoveatur. In ea fluctuatione animorum, opprimi incautos posse.* His auctoribus mota propius castra: missique eodem tempore circa tria oppida milites; partim armati, qui occulti propinqua mœnibus insiderent loca; partim togati,

c *Pro victis Romanos habuisse, juventute & armis Samnites juvisse.*] Thuan. *Juventute, armis Samnitem juvisse.* Etiam Palatini, Vos. copula deficiebantur. Satis placet Thuanei lectio.

VARIORUM.

1 *Ausona, Minturna & Vestina urbes erant.*] Anno ab Vrbe 417. Sic noster Livius ait, Cales urbem Ausonum fuisse, quæ proximo deinde anno à M. Valerio Corvino expugnata, colonia Romana facta est: Plin. autem lib. 3. cap. 5. ubi de Latio Ausonas habuisse sedem inter Circeios ac Lirim amnem scriptum reliquit. *Glareanus.*

2 *Vix*

togati, tectis veste gladiis, qui sub lucem apertis portis urbes ingrederentur. Ab iis simul custodes trucidari cœpti, simul datum signum armatis, ut ex insidiis concurrerent. ita portæ occupatæ, triaque oppida eadem hora, eodemque consilio, capta. Sed quia absentibus ducibus impetus est factus, nullus modus cædibus fuit: deletaque Ausonum gens [2] vix certo defectionis crimine, perinde ac si internecino bello certasset. Eodem anno, 26
prodito hostibus Romano præsidio, Luceria Samnitium facta. nec diu proditoribus impunita res fuit. Haud procul inde exercitus Romanus erat: cujus primo impetu urbs, sita in plano, capitur. Lucerini ac Samnites, ad internecionem cæsi. eoque ira processit, [a] ut Romæ quoque quum de colonis mittendis Luceriam consuleretur senatus, multi delendam urbem censerent. Præterodium, quod execrabile in bis captos erat, longinquitas, quoque abhorrere à relegandis tam procul ab domo civibus inter tam infestas gentes cogebat. Vicit tamen sententia, ut mitterentur coloni. duo millia & quingenti missi. Eodem anno, quum omnia infida Romanis essent, Capuæ quoque occultæ [b] principum conjurationes factæ. De quibus quum ad senatum relatum esset, haud quaquam neglecta res est. quæstiones decretæ: dictatoremque quæstionibus exercendis dici placuit. C. Mænius dictus. is M. Fosilium magistrum equitum dixit. Ingens erat magistratus ejus terror. [c] itaque sive timore ejus, seu conscientia Calavios, Ovium

2 *Vix certo defectionis crimine.*] Facinus istud docet, nullum esse imperii Solem, cui non subinde sit sua nubes, suum tonitru, sua procella, ut loquitur Lipsius lib. 4. cap. 3. de magnitudine Romana, qui videatur. *Gruter.*

GRONOVII.

a *Ut Roma, quum de colonis.*] Thuan. tres Pall. Voss. Helm. Campanus: *ut Romæ quoque, cum de colonis.*

b *Principum conjurationes patefactæ.*] Cum Gelenio scripsimus: *occultæ principum conjurationes factæ*: nec aliter Andreas, Becharius, Ascensius, Moguntini, præter scriptos nostros. Lib. 24. *Conjuratio in tyranni caput facta indicatur per calonem.* Alterum video in primo Iunta.

c *Itaque sive timore ejus seu conscientia Calavios.*] Becharius & Aldina: *sive timore seu conscientia ejus.* Ascensius & Mogunt.

Digitized by Google

Ovium Noviumque (ea capita conjurationis fuerant) prius quam nominarentur apud dictatorem, mors haud dubie ab ipsis conscita, judicio subtraxit. Deinde ut quæstioni Campanæ materia deceſſit, versa Romam interpretando res: non nominatim qui Capuæ, sed in universum, qui usquam coissent [1] conjurassentve adversus rempublicam quæri senatum jussisse: & coitiones honorum adipiscendorum caussa factas, adversus rempublicam esse: latiorque & re & personis quæstio fieri: haud abnuente dictatore sine fine ulla quæstionis suæ jus esse. Postulabantur ergo nobiles homines. appellantibusque tribunos nemo erat auxilio, quin nomina reciperentur. Inde nobilitas, nec ii modo in quos crimen intendebatur, sed universi simul negare nobilium id crimen esse, quibus si nulla obstetur fraude, pateat via ad honorem, sed hominum novorum. ipsos adeo dictatorem magistrumque equitum, reos magis quam [2] quæsitores idoneos ejus criminis esse. intellecturosque id ita esse, simul magistratu abissent. Tum enimvero Mænius jam famæ magis quam imperii memor, progressus in concionem, ita verba fecit: *Et omnes anteacta vitæ vos conscios habeo, Quirites, & hic ipse honos delatus ad me, testis est innocentiæ meæ. neque enim quod sæpe alias, quia ita tempora postulabant reipublicæ, qui bello clarissimus esset, sed qui maxime procul ab his coitionibus vitam egisset, dictator deligendus exercendis quæstionibus fuit. Sed quoniam quidam nobiles homines (qua*

Mogunt. *Sive timore seu conscientia vi* Fuld. mem. Thuan. duo Pall. uterque Voss. Helm. Andreasque & Campanus: *Sive timor seu conscientia vis.* Proba lectio, si *morte* scribas, hoc modo: *Ingens erat magistratus ejus terror. itaque sive timor sive conscientia vis Calavios Ovium Noviumque (ea capita conjurationis fuerant) morte haud dubie ab ipsis conscita judicio subtraxit.* Veteres etiam omnes edidi & scripti *appellantibusque tribunos.*

VARIORUM.

1 *Conjurassentve adversus Romanum populum*] Pro certo habeo legendum esse, *adversus rempublicam.* Nam subdit, *coitiones honorum adipiscendorum caussa factas, adversus rempublicam esse.* Et hæc est trita loquendi forma. Error ex notis ortus, *R. P.* Sigonius.

2 *Quæsitores idoneos*] Vet. lib. *Quæsitores.* Vt Virgilius: *Quæsitor Minos urnam movet.* Sigonius.

GRO-

(qua de cauſſa vos exiſtimare, quam me pro magiſtratu quicquam incompertum dicere melius eſt) primum ipſas expugnare quæſtiones omni ope anniſi ſunt: dein, poſtquam ad id parum potentes erant, ne cauſſam dicerent, in præſidia adverſariorum, appellationem & tribunicium auxilium, patricii confugerunt. poſtremo repulſi inde (adeo omnia tutiora, quam ut innocentiam ſuam purgarent, viſa) in nos irruerunt, & privatis dictatorem poſcere reum verecundia non fuit: ut omnes Dii hominesque ſciant, ab illis, etiam quæ non poſſint, tentari, ne rationem vitæ reddam; me obviam ire crimini, & offerre me inimicis reum, dictaturæ me abdico. Vos quæſo, Conſules, ſi vobis datum ab ſenatu negotium fuerit, in me primum & hunc M. Foſlium quæſtiones exerceatis, ut appareat innocentia noſtra nos, non majeſtate honoris, tutos à criminationibus iſtis eſſe. Abdicat inde ſe dictatura, & poſt eum confeſtim Foſlius magiſterio equitum: primique apud conſules (iis enim ab ſenatu mandata res eſt) rei facti adverſus nobilium teſtimonia, egregie abſolvuntur. Publilius etiam Philo multiplicatis ſummis honoribus poſt res tot domi belloque geſtas, cæterum inviſus nobilitati, cauſſam dixit, abſolutuſque eſt. Nec diutius, ut fit, quam dum recens erat, quæſtio, per clara nomina reorum viguit. inde labi cœpit ad viliora capita, donec coitionibus factionibuſque adverſus quas comparata erat, oppreſſa eſt. Earum ſa- 27
ma rerum magis tamen ſpe Campanæ defectionis, in quam conjuratum erat, Samnites in Apuliam verſos rurſus ad Caudium revocavit: ut inde ex propinquo, ſi qui motus occaſionem aperirent, Capuam Romanis eriperent. Eo conſules cum valido exercitu venerunt. & primo circa ſaltus, quum utrimque ad hoſtem iniqua via eſſet, cunctati ſunt: deinde Samnites per aperta loca brevi circuitu in loca plana, Campanos campos, agmen demittunt, ibique primum [a] caſtra in conſpectu hoſtibus

GRONOVII.

a *Caſtra in conſpectu hoſtibus data.*] Opinor, *in conſpectum.*

b *Aciem*

bus data: deinde levibus præliis, equitum sæpius quam peditum utrimque periculum factum: nec aut eventus eorum Romanum, aut moræ, qua trahebant bellum, pœnitebat. Samnitium contra ducibus, & carpi parvis quotidie damnis, & senescere dilatione belli vires suæ videbantur. itaque in aciem proceduntjequitibus in cornua divisis: quibus præceptum erat, intentiores ad respectum castrorum, ne qua eo vis fieret, quam ad prælium starent. [b] aciem pediti tutam fore. Consules Sulpicius in dextro, Pœtelius in lævo cornu consistunt. Dextra pars, qua & Samnites raris ordinibus, aut ad circumeundos hostes, aut ne ipsi circumirentur, constiterant, latius patefacta stetit. Sinistris, præterquam quod confertiores steterant, repentino consilio Pœtelii consulis additæ vires: qui subsidiarias cohortes, quæ integræ ad longioris pugnæ casus reservabantur, in primam aciem extemplo emisit: universisque hostem primo impetu viribus impulit. Commota pedestri acie Samnitium, eques in pugnam succedit. in hunc transverso agmine inter duas acies se inferentem Romanus equitatus concitat equos: signaque & ordines peditum atque equitum confundit, donec universam ab ea parte avertit aciem. In eo cornu non Pœtelius solus, sed Sulpicius etiam hortator affuerat; avectus ab suis nondum conferentibus manus, ad clamorem ab sinistra parte prius exortum. unde haud dubiam victoriam cernens, quum ad suum cornu tenderet cum mille ducentis viris, dissimilem ibi fortunam invenit: Romanos loco pulsos, victorem hostem signa in perculsos inferentem. Cæterum omnia mutavit repente consulis adventus. nam & conspectu ducis refectus militum est animus: & majus quam

b *Aciem pediti tutam fore.*] Sic Gelenius, cum haberetur *peditum*. Romæ tamen Andreas quoque dedit *pediti*: sed mox mutatum est. Nempe hæret in ea voce scrupulus. Scribo: *aciem pedite tutam fore*. Pedes ipse solus per se satis tutam præstabit aciem ex sese constantem. Lib. 22: *Media acie peditibus firmata*. Et sic postea accepi Helmstadiensibus in membranis legi. Statim Chifl. uterque Vos. Busl. *Consulum Sulpicius in dextro*. non *Consules*.

c *Vade*

quam pro numero auxilium advenerat, fortes viri: & partis alterius victoria audita, mox visa etiam, prælium restituit. Tota deinde jam vincere acie Romanus, & omisso certamine, cædi capique Samnites: nisi qui Maleventum, cui nunc urbi Beneventum nomen est, perfugerunt. Ad triginta millia cæsa aut capta Samnitium, proditum memoriæ est. Consules egregia victoria parta, protinus inde ad Bovianum oppugnandum legiones ducunt. ibique hiberna egerunt, donec ab novis consulibus L. Papirio Cursore quintum, C. Junio Bubulco iterum, nominatus dictator C. Pœtelius cum M. Fossio magistro equitum, exercitum accepit. Is quum audisset [1] arcem Fregellanam ab Samnitibus captam, omisso Boviano ad Fregellas pergit. [c] unde nocturna Samnitium fuga, sine certamine receptis Fregellis, præsidioque valido imposito, in Campaniam reditum, maxime ad Nolam armis repetendam. eo se intra mœnia sub adventum dictatoris & [d] Samnitium omnis multitudo & Nolani agrestes, contulerant. Dictator urbis situ circumspecto, quo apertior aditus ad mœnia esset, omnia ædificia (& frequenter ibi habitabatur) circumjecta muris incendit; nec ita multo post, sive à Pœtelio dictatore, sive ab C. Junio Consule, (nam utrumque traditur) Nola est capta. Qui captæ decus Nolæ ad Consulem trahunt, 28

c *Vnde post nocturnam Samnitium fugam receptu.*] Ab Aldo est. Scripti omnes & Andreas, Bec. Asc. Mog. *Vnde nocturna Samnitium fuga receptis.* Quod minime mutandum fuit. Cæsar 1. Gall. *Propter linguæ Gallicæ scientiam, qua multa jam Arioviſtus, longinqua consuetudine, utebatur.* Lib. 2. *Qui minus facile eam rem imperio nostro consequi poterant.* Lib. 3. *Vbi diligentia nostrorum, nihil his rebus profici posse intellexerunt.* Lib. 5. *Hæ celeriter ignem comprehenderunt, & venti magnitudine in omnem castrorum locum distulerunt.* Quasi intelligeretur, *intervenientis.*

d *Samnitium omnis multitudo & Nolana agrestis.*] Ab Gelenio est. Nos reduximus omnium veterum à nobis visorum scripturam: *& Nolani agrestes.* Est enim variatio talis, qualem defendimus à Sigonio lib. 3, 17. *ne Sabini, ne Vejens hostis.*

VARIORUM.

1 *Arcem Fregellanam.*] Q. Fabium dictatorem his consulibus ad arcem Fregellanam rem gessisse, non C. Pœtelium scribit Diodorus. De C. tamen Pœtelio auctores sunt scriptores Capitolini. *Sigonius.*

trahunt, adjiciunt, Atinam & Calatiam, ab eodem captas: Pœtelium autem pestilentia orta clavi figendi caussa dictatorem dictum. Suessa, & Pontiæ, eodem anno coloniæ deductæ sunt. Suessa, Auruncorum fuerat: Volsci Pontias insulam sitam in conspectu littoris sui incoluerant. [a] & Interamna & Casinum ut deducerentur coloniæ, senatusconsultum factum est. sed triumviros creavêre, ac misêre colonorum [b] quatuor millia
29 insequentes consules, M. Valerius, P. Decius. Profligato ferè Samnitium bello, prius quam ea cura decederet Patribus Romanis, Etrusci belli fama exorta est: nec erat ea tempestate gens alia, cujus, secundum Gallicos tumultus, arma terribiliora essent; quum propinquitate agri, tum multitudine hominum. Itaque altero consulum in Samnio reliquias belli persequente, P. Decius, qui graviter æger Romæ restiterat, auctore senatu [2] dictatorem C. Junium Bubulcum dixit. is, prout rei magnitudo postulabat, omnes juniores sacramento adigit: arma, quæque alia res poscit, summa industria parat; nec tantis apparatibus elatus, de inferendo bello agitat: quieturus haud dubie, nisi ultro arma Etrusci inferrent. Eadem in comparando cohibendoque bello consilia & apud Etruscos fuere. neutri finibus egressi. & censura clara eo anno Appii Claudii, & C. Plautii fuit: memoriæ

2 *Dictatorem C. Iunium Bubulcum.*] Dictatorem nominat absque magistro equitum, cum auctore Dionysio nunquam Romæ hoc factum sit. *Glarean.* F

GRONOVII.

a *Et in tertiam Casinum ut deducerentur coloni.*] Et hoc à Gelenio. Scripti: *& internam* (unus, *veternam*) *Casinum ut deduceretur colonia.* Sic propemodum & Sigoniani: unde ille cum applausu Cluverii: *Et ut Interamnam & Casinum deducerentur coloniæ.* Nec reprehendo: sed ne quid quantumvis minutum prætermittamus, videtur faciendum: *& Interamnæ ac Casinum ut deducerentur colonia.* Nam & sic loquuntur veteres. Livius modo: *Suessa & Pontia eodem anno colonia deducta sunt.* Vbi non mutant boni libri, nec opus erat *Suessam & Pontias*, cum Sigonio. Vellejus lib. 1. *Tunc Sora atque Alba deducta colonia & Carseoli post biennium.* Vide locum. nam repetit sæpius.

b *Quatuor millia. Insequentes.*] Distinctionem muta, hoc modo: *sed triumviros creavere ac misere colonorum quatuor millia insequentes consules M. Valerius P. Decius.*

ribe ex Fa-
s Capitoli-
s: Dictato-
m C. Sulpi-
um, et is
agistrum
uitum C.
nium Bu-
lcū dixit.

Hæ tamen felicioris ad posteros nomen Appii, quod viam munivit, & [1] aquam in urbem duxit, eaque unus perfecit: quia [c] ob infamem, atque invidiosam senatus lectionem verecundia victus collega, magistratu se abdicaverat. Appius jam inde antiquitus insitam pertinaciam familiæ gerendo, solus censuram obtinuit. [d] Eodem Appio auctore Potitia gens, cujus ad aram Maximam [2] Herculis familiare sacerdotium fuerat, servos publicos ministerii delegandi caussa, solennia ejus sacri docuerat. Traditur inde dictu mirabile, & quod dimovendis statu suo sacris [e] religionem facere posset, quum duodecim familiæ ea tempestate Potitiorum essent; puberes ad triginta, omnes intra annum cum stirpe extinctos: nec nomen tantum Potitiorum interiisse, sed censorem etiam Appium, memori Deûm ira, post aliquot annos luminibus captum. Itaque consules, qui 30 eum

c *Ob infamem atque invidiosam senatus lectionem.*] Vide ne credas Sigonio, egregie in libro ejus legi, *ignominiosam*. Immo alterum multo gravius pariter & elegantius. *Invidiosa senatus lectio* est, quæ censoribus multum invidiæ conflavit; propter quam illi male audierunt, gravia hominum judicia & adversos rumores tulerunt. Lib. 3. Decemviri *citari jubent Patres, haud ignari, quanta invidia immineret tempestas.* Alexander occiso Clito, apud Justinum lib. 12. reputabat, *quantum in exercitu, quantum apud devictas gentes fabularum atque invidiæ feciſſet.* Cui quidem Plautii probitas adeo par non fuit, ut is magistratu se abdicaret. Martialis de domo Neronis: *Invidiosa feri radiabant atria regis.*

d *Eodem Appio auctore Poticia gens.*] Th. & Vossi. *Potiti gens.* Tres Pal. & Vos. alter: *Poticii, gens, cujus ad aram.* Et hoc Livii puto. Sive autem deinde legas *docuerant*, ut ad prius, sive *docuerat*, ut ad propius referatur, parum interest.

e *Religionem facere posset.*] Lucu-lentior videtur lectio, quam sustulit Gelenius: *Religionem adferre facile posset.* Terentius Hecyra: *Quam sancte, ut quivis facile posset credere.* Vertumnus ad Pomonam Ovidio 14. met. *Referam tota notissima Cypro Facta, quibus flecti facile & mitescere possis.* Duo Pall. Th. Voss. Campanus: *adferre facere.* Voss. alter: *adferre posset.*

VARIORUM.

1 *Aquam in urbem duxit.*] *Anienem* scil. Vnde hæc ab auctore *aqua Claudia* dicta est deinceps. Vide Marlian. lib. 4. cap. 21. Cæterum ab Vrbe cond. 608. cum hic fons Anio vetustate consumptus esset, datum est à Senatu negotium Q. Marcio Regi prætori, ut hunc fontem reficeret, unde ab auctore *Martia aqua* postea appellata est. Vide Plin. lib. 31. cap. 3. *Godelev.*

2 *Herculis familiare.*] *Herculis* scil. *Victoris*, cujus templum rotundum in foro Boario, tantæ fuit venerationis, ut neque muscæ, neque canes ejus tecta subirent. Lege Marlianum lib. 4. cap. 6. Topographiæ. *Godelev.*

eum annum secuti sunt, C. Junius Bubulcus tertium, & Q. Æmilius Barbula iterum, initio anni questi apud populum, deformatum ordinem prava lectione senatus, qua potiores aliquot lectis præteriti essent; negaverunt eam lectionem se, quæ sine recti pravique discrimine ad gratiam & libidinem facta esset, observaturos. & senatum extemplo citaverunt eo ordine, qui ante censores Appium Claudium & C. Plautium fuerat. Et duo imperia eo anno dari cœpta per populum; utraque pertinentia ad rem militarem: unum, [a] ut tribuni militum seni deni in quatuor legiones à populo crearentur, quæ antea perquam paucis suffragio populi relictis locis, dictatorum & consulum ferme fuerant beneficia. Tulere eam rogationem tribuni plebei L. Atilius, C. Marcius: alterum, ut [3] duumviros navales classis ornandæ reficiendæque caussa idem populus juberet. lator hujus plebiscíti fuit M. Decius tribunus plebis. Ejusdem anni rem dictu parvam præterirem, ni ad religionem visa esset pertinere. Tibicines, quia prohibiti à proximis censoribus erant in æde Jovis vesci, quod traditum antiquitus

3 *Duumviros navales.*] Hunc non fuisse ordinarium magistratum, inde colligi potest, quod Liv. lib. 31. & 41. cum rursus hujus magistratus meminit, certam causam creationis assignat, nec simul creari facit cum ordinariis magistratibus, sed prout necessitas requirebat. *Gedelev.*

GRONOVII.

a *Ut tribuni militum seni deni in quatuor.*] Andreas Patricius ad fragmenta Ciceronis notat hic ab omnibus librariis peccatum eo genere, quo *IN* & *NI* solent confundi: idque quia hactenus animadversum non fuerit, multorum errorum causam exstitisse: nec tetigisse scopum explicantes rationem de tribunatu militum: legendum autem & distinguendum: *ut tribuni, ni quatuor legiones, seni, deni à populo crearentur.* Equidem haud assequor, quid hæc correctio sibi velit, aut particula *NI* quî hic sit locus. Neque enim id explicat Patricius: disputat modo singulis in legionibus sex tribunos militum fuisse, ex Livii lib. 7. & Polybio. Hoc autem ut ei concedatur, non evicit tamen in Livii verbis esse quid peccatum. Nam libro septimo *ponit* sex tribunos unius legionis, quartam *scilicet* partem quatuor legionum, quas tum plerumque consules scribebant: & significat, quum antea omnes tribunatus essent beneficia consulum, quadrantem annui numeri sibi vindicasse populum. Nunc autem ostendit crevisse auctoritatem populi, atque eam sibi vindicasse duas tertias, & in quatuor & viginti tribunis, qui quatuor legionibus attribuebantur, senos denos suffragiis creasse, octo reliquisse in beneficio consulum. Vide Lipsium lib. 2. de militia dialogo 5.

Digitized by Google

tiquitus erat, ægre passi, Tibur uno agmine abierunt: adeo, ut nemo in urbe esset, qui sacrificiis præcineret. Ejus rei religio tenuit Senatum, legatosque Tibur miserunt, [b] ut darent operam, ut hi homines Romanis restituerentur. Tiburtini benigne polliciti, primum accitos in curiam hortati sunt, ut reverterentur Romam: postquam perpelli nequibant, consilio haud abhorrente ingeniis hominum, eos aggrediuntur. Die festo alii alios per speciem celebrandarum cantu epularum caussa invitant, & vino, cujus avidum ferme genus est, oneratos sopiunt: atque ita [c] in plaustra somno victos conjiciunt, ac Romam deportant. nec prius sensere; quam plaustris in foro relictis plenos crapulæ eos lux oppressit. Tunc concursus populi factus, impetratoque ut manerent, datum, ut triduum quotannis ornati, cum cantu, atque hac, quæ nunc solennis est, licentia per urbem vagarentur: restitutumque in æde vescendi jus iis, qui sacris præcinerent. Hæc inter duorum ingentium bellorum curam gerebantur. [d] Consules inter se pro- 31
vincias partiti; Junio Samnites, Æmilio novum bellum Etruria sorte obvenit. In Samnio Cluviam præsidium Romanum quia nequiverat vi capi, obsessum fame in deditionem acceperant Samnites, verberibusque fœdum in modum laceratos occiderant deditos. Huic infensus crudelitati Junius, nihil antiquius oppugnatione Cluviana ratus, quo die aggressus est mœnia, vi cepit; atque omnes puberes interfecit. Inde victor exercitus Bovianum ductus. caput hoc erat Pentrorum Samnitium longe ditissimum atque opulentissimum armis virisque.

b *Vt darent operam, ut hi.*] Forte prius *Vt* superfluum.

c *In plaustra somno victos.*] Ignorant τὸ *somno*. Th. uterque Voss. Helm. duo Pall. Andreas: & alii quidem *victos*, duo Pall. & Voss. alter *cunctos*.

d *Consules inter se provincias partiti.*] Lege: *Consulibus inter se provincias partitis, Iunio Samnites, Æmilio novum bellum Etruria sorte evenit.*

VARIORUM.

1 *In plaustra somno victos.*] Veteres libri, *vinctos*. probè. Etenim nisi somno vincti fuissent, vinculis constringendi fuerant; quod Romam inviti perducerentur. *Sigon.*

Digitized by Google

risque. Ibi quia haud tantum irarum erat, spe prædæ milites accensi, oppido potiuntur. minus itaque sævitum in hostes est: prædæ plus penè, quam ex omni Samnio unquam egestum: benigneque omnis militi concessa. Et postquam præpotentem armis [a] Romanum nec acies subsistere ullæ, nec castra, nec urbes poterant; omnium principum in Samnio eo curæ sunt intentæ, ut insidiis quæreretur locus, si qua licentia populando effusus exercitus, excipi ac circumveniri posset. Transfugæ agrestes, & captivi quidam, pars forte, pars consilio oblati, congruentia ad consulem afferentes, quæ & vera erant, pecoris vim ingentem in saltum avium compulsam esse, perpulerunt ut prædatum eo expeditæ ducerentur legiones. Ibi ingens hostium exercitus itinera occultus insederat, & postquam intrasse Romanos vidit saltum, repente exortus cum clamore ac tumultu incautos invadit. & primo nova res trepidationem fecit, dum arma capiunt, sarcinas congerunt in medium: dein, postquam ut quisque [b] liberaverat se onere, aptaveratque armis, ad signa undique coibant, & notis ordinibus in veteri disciplina militiæ, jam sine præcepto ullius sua sponte struebatur acies: Consul ad ancipitem maxime pugnam advectus, desilit ex equo, & *Iovem, Martemque atque alios testatur Deos, se nullam suam gloriam inde, sed prædam militi quærentem, in eum locum deveniſſe. neque in se aliud, quam nimiam ditandi ex hoste militis curam reprehendi posse. Ab eo se dedecore nullam rem aliam, quam virtutem militum vindicaturam, conniterentur modo uno animo omnes invadere hostem, victum acie, castris exutum, nudatum urbibus, ultimam spem*

GRONOVII.

a *Romanum acies subsistere ulla.*] Excidit e vulgatis particula *nec*. quam servant tamen editiones vetustæ: *Romanum nec acies subsistere.*

b *Liberaverat se onere, aptaveratque armis.*] Vel ad arma sumenda dejectis sarcinis, vel armis vestitis ad prælium. Scio sic explicari posse. Nec tamen nolim *arma* si quis vetus liber patiatur. Lib. 10. *Vix dum satis aptata armis in ordines eunt.* Lib. 22. *Vt vix ad arma capienda aptandaque pugna competeret animus.* Ibidemque: *Trepidatione nautarum capere & aptare arma miles prohibetur.* Apud Silium equo *Bellatore jubas aptante.*

c *Sed*

spem furto insidiarum tentantem, & loco non armis fretum. [c] *Sed quem esse jam virtuti Romanæ inexpugnabilem locum?* Fregellana arx, Soranaque, & ubicunque iniquo successum erat loco, memorabantur. His accensus miles, omnium immemor difficultatum, vadit adversus imminentem hostium aciem, ubi paululum laboris fuit, dum in adversum clivum erigitur agmen: cæterum postquam prima signa planiciem summam ceperunt; sensitque acies æquo se jam institisse loco, versus extemplo est terror in insidiatores, easdemque latebras, quibus se paulo ante texerant, palati atque inermes fuga repetebant: sed loca difficilia hosti quæsita, ipsos tum sua fraude impediebant. Itaque ergo perpaucis effugium patuit: cæsa ad viginti millia hominum, victorque Romanus ad oblatam ultro ab hoste prædam pecorum discurrit. Dum hæc geruntur in Samnio, jam omnes 32
Etruriæ populi, [d] præter Aretinos, ad arma ierant, [1] ab oppugnando Sutrio, quæ urbs socia Romanis velut claustra Etruriæ erat, ingens orsi bellum. Eo [e] alter consulum Æmilius cum exercitu ad liberandos obsidione socios venit. Advenientibus Romanis, Sutrini commeatus benigne in castra ante urbem posita advexere. Etrusci diem primum consultando, maturarent, traherentne bellum, traduxerunt. Postero die, ubi celeriora quam tutiora consilia magis placuere ducibus, sole orto signum pugnæ propositum est: armatique in aciem procedunt.

c *Sed quem esse jam virtuti Romanæ.*] Lege, inquit Sigonius, *ecquem esse.* Libri nulli subscribunt: & hoc loco nescio quid peregrinum sonat. Iustinus lib. 18 *Regem aliquem poscere, qui cultiores victus eum Afrosque perdoceat: sed quem inveniri posse, qui ad barbaros transire velit?*

d *Præter Aretinos ad arma ierant.*] Quid sibi volunt Vossi & duo Pall. *Ad arma se contulerant.*

e *Alter consul Æmilius.*] Quinque alii cum Thuan. *Eo alter consulum Æmilius.*

VARIORUM.

1 *Ab oppugnando Sutrio, quæ urbs &c.*] *Sutrium* coloniam deductam à Romanis post annos VII. quam Roma à Gallis capta est, scribit Velleius. Eandem ἄπτωσιν hoc anno vocat Diodorus: præterea Livius lib. 27. inter colonias numerat. *Sigon.*

cedunt. Quod postquam consuli nunciatum est, exemplo tesseram dari jubet, ut prandeat miles, firmatisque cibo viribus arma capiat. dicto paretur. Consul ubi armatos paratosque vidit, signa extra vallum proferri jussit, & haud procul hoste instruxit aciem. Aliquamdiu intenti utrimque steterunt, exspectantes ut ab adversariis clamor & pugna inciperet. & prius sol meridie se inclinavit, quam telum hinc aut illinc emissum est. inde, ne infecta re abiretur, clamor ab Etruscis oritur, concinuntque tubæ, & signa inferuntur. Nec segnius ab Romanis pugna initur, concurrunt infensis animis. numero hostis, virtute Romanus superat. Anceps prælium multos utrimque, & fortissimum quemque absumit: nec prius inclinata res est, quam secunda acies Romana ad prima signa, integri fessis successerunt. Etrusci, quia nullis recentibus subsidiis fulta prima acies fuit, ante signa circaque omnes ceciderunt. nullo unquam prælio fugæ minus nec plus cædis fuisset, ni obstinatos mori Tuscos nox texisset: ita, ut victores prius quam victi pugnandi finem facerent. Post occasum solis signum receptui datum est: nocte ab utroque in castra reditum. Nec deinde quicquam eo anno rei memoria dignæ apud Sutrium gestum est: quia & ex hostium exercitu prima tota acies deleta uno prælio fuerat, subsidiariis modo relictis; vix quod satis esset ad castrorum præsidium: & apud Romanos tantum vulnerum fuit, ut plures post prælium saucii decesserint, quam cecide-
33 rant in acie. Q. Fabius insequentis anni consul, bellum ad Sutrium excepit. collega Fabio C. Marcius Rutilus datus est. Cæterum & Fabius supplementum ab Roma adduxit: & novus exercitus domo accitus Etruscis venit. Permulti jam anni erant; quum inter patricios magistratus tribunosque plebis nulla certamina fuerant: quum ex ea familia, quæ velut fatalis tum tribunis ac plebi erat, certamen oritur. Ap. Claudius censor, circumactis decem & octo mensibus, quod Æmilia lege

finitum

initum censuræ spacium temporis erat, quum C. Plautius Collega ejus magistratu se abdicasset, nulla vi compelli, ut abdicaret, potuit. P. Sempronius erat tribunus plebis, qui finiendæ censuræ intra legitimum tempus actionem susceperat; non popularem magis quam justam, nec in vulgus, quam optimo cuique gratiorem. Is quum identidem legem Æmiliam recitaret, auctoremque ejus Mamercum Æmilium dictatorem laudibus ferret, qui quinquennalem ante censuram, & longinquitate potestatem dominantem, intra sex mensium & anni coëgisset spacium: *Dic agedum,* inquit, *Ap. Claudi, quidnam facturus fueris, si eo tempore, quo C. Furius & M. Geganius censores fuerunt, censor fuisses?* Negare Appius *interrogationem tribuni magnopere ad causam pertinere suam.* [2] *nam etsi tenuerit lex Æmilia eos censores, quorum in magistratu lata esset; quia post illos censores creatos eam legem populus jussisset, quodque postremum jussisset, id jus ratumque esset; non tamen aut se, aut eorum quemquam, qui post eam legem latam creati censores essent, teneri ea lege potuisse.* Hæc sine ullius assen- 34
su cavillante Appio, *En,* inquit, *Quirites, illius Appii progenies, qui decemvir in annum creatus, altero anno se ipse creavit: tertio, nec ab se, nec ab ullo creatus, privatus fasces & imperium obtinuit. nec ante continuando abstitit magistratu, quam obruerunt eum male parta, male gesta, male retenta imperia. Hæc est eadem familia, Quirites, cujus vi atque injuriis compulsi extorres patria Sacrum montem cepistis: hæc, adversus quam tribunicium auxilium vobis comparastis: hæc, propter quam duo exercitus Aventinum insedistis: hæc, quæ fœnebres leges, hæc quæ agrarias semper impugnavit: hæc connubia Patrum & plebis interrupit: hæc plebi ad curules magistratus iter obsepsit:*

2 *Nam etsi tenuerit lex Æmilia eos censores, quorum &c.*] Hæc cavillatio hanc habet vim: Legem Æmiliam de annua & semestri censura tenuisse tantum censores eos, quorum in magistratu lata est; quia bis de illorum magistratu sciyit populus; primum comitiis censoriis, ut censuram in quinquennium obtinerent: deinde legem ferente Æmilio Dictatore: ut obtinerent in XVIII. menses. Itaque videri latam legem illam in eos tantum censores, qui tum erant, non in eos, qui futuri erant. *Sigonius.*

Digitized by Google

obſepſit: hoc eſt nomen multo quam Tarquiniorum, infeſtius ve-ſtræ libertati. Ita ne tandem, Appi Claudi, [3] quum centeſimus jam annus ſit ab Mamerco Æmilio dictatore, toti cenſores fuerint nobiliſſimi fortiſſimique viri, nemo eorum duodecim tabulas legit? Nemo id jus eſſe, quod poſtremo populus juſſiſſet, ſcivit? Immo vero omnes ſciverunt. & ideo Æmiliæ potius legi paruerunt, quam illi antiquæ, qua primum cenſores creati erant, quia hanc poſtremum juſſerat: &, quia ubi duæ contrariæ leges ſunt, ſemper antiquæ obrogat nova. An hoc dicis, Appi, non teneri Æmilia lege populum? an populum teneri, [a] te unum exlegem eſſe? Tenuit Æmilia lex violentos illos cenſores, C. Furium & M. Geganium, qui, quid iſte magiſtratus in republica male facere poſſet, indicarunt: quum ira finitæ poteſtatis, Mamercum Æmilium principem ætatis ſuæ belli domique, ærarium fecerunt. Tenuit deinceps omnes cenſores intra centum annorum ſpacium, tenet C. Plautium collegam tuum, iiſdem auſpiciis, eodem jure creatum. An hunc non ut qui optimo jure cenſor creatus eſſet, populus creavit? tu unus eximius es, in quo hoc præcipuum ac ſingulare valeat? Quem tu regem ſacrificiorum crees, amplexus regni nomen, [b] ut qui optimo jure rex Romæ creatus ſit,

3 *Cum centeſimus jam annus ſit.*] Vox illa *jam*, habet hanc vim, ut centeſimum annum jam præteriiſſe ſignificet. *Sigon.*

GRONOVII.

a *Te unum extra legem eſſe.*] Fuldenſes, Thuan. Pall. tres, duo Voſſ. Helm. Campanus: *Te unum exlegem eſſe.* Cicero pro Cluentio: *Non quo illi aut exlegem eſſe Sullam, aut cauſſam pecuniæ publicæ contemtam atque abjectam putarent.*

b *Ut qui optimo jure rex Romæ creatus ſit.*] Locus obſcurior, quia omiſit eam partem orationis Appianæ, quam hæc verba coarguunt, & in vulgatis etiam interpunctione perturbatus eſt. Feſtus in *Optima: Vt qui optima lege fuerint, adjici ſolet, cum quidam magiſtratus creantur.* Ea verba librariorum vitio tranſpoſita ſunt, & ad paginam proximam ſequentem pertinent. Non enim tam futilis Feſtus, ut *optimam legem* fingeret: quod Scaliger miratur. Cicero ſecunda de l. agraria: *Tum ii decemviri eodem jure ſint, quo qui optima lege.* Philipp. 5. *Demus igitur imperium Cæſari: ſit pro Prætore eo jure, quo qui optimo.* Philip. 11. *C. Cæſium proconſulem provinciam Syriam obtinere, uti qui eam optimo jure provinciam obtinuerit.* Seneca in ludo: *Cenſeo, ut D. Claudius ex hac die Deus fiat, ita uti ante eum quis optimo jure factus ſit.* Formula virginis Veſtalis capiundæ apud A. Gellium 1, 12. *utei quae optuma lege fanat, ita te Amata capio.* Formula quæ vulgo adhibebatur in creatione omnium magiſtratuum & ſacerdotum, abutebatur ad libidinem ſuam Appius. Ajebat ſe cenſorem creatum, uti qui optima lege fuiſſet: ex ea formula quinquennalem ſibi cenſuram deberi: eam enim

Digitized by Google

ſit, creatum ſe dicet? quem ſemeſtri dictatura, quem interregno quinque dierum contentum fore putes? quem clavi figendi, aut ludorum cauſſa dictatorem audacter crees? Quam iſti ſtolidos ac ſocordes videri creditis eos, qui intra viceſimum diem ingentibus rebus geſtis dictatura ſe abdicaverunt, aut qui vitio creati abierunt magiſtratu? Quid ego antiqua repetam? [1] *Nuper intra decem annos* C. *Mænius dictator, quia quum quæſtiones ſeverius quam quibuſdam potentibus tutum erat exerceret, contagio ejus,* [c] *quod quærebat, ipſi criminis objectata ab inimicis eſt; ut privatus obviam iret crimini, dictatura ſe abdicavit. Nolo ego iſtam in te modeſtiam: ne degeneraveris à familia imperioſiſſima & ſuperbiſſima: non die, non hora citius, quam neceſſe eſt, magiſtratu abieris, modo ne exceda finitum tempus. Satis eſt, aut diem*

enim de cenſura optimam legem eſſe, non legem Æmiliam. Reſpondet vere tribunus, poſt legem Æmiliam promulgatam nihil extra menſium ſex & anni ſpatium largiri eam formulam cenſoribus. Perinde facere Appium, ac ſi rex ſacrorum, captans argutias ex vocabulo regni, quod & ipſe ut qui optimo jure creatus ſit, Romuli & cæterorum de ſeptem imperium ſibi arrogare velit; dicendo eam optimam legem de rege Romano eſſe, quæ de imperio Romuli rogata ſit atque accepta initio urbis conditæ. Item ſi hæc interpretatio valeret, interreges quoque ac dictatores maxime clavi figendi aut ludorum cauſa dictos, quippe qui omnes ut qui optimo jure, eadem eluſuros ad poteſtatem ſibi augendam. Quare videndum, an cum his conciliari poſſit, quod habetur apud Feſtum: *Optima lex: his verbis in magiſtro populi faciendo, qui vulgo dictator appellatur, quam pleniſſimum poſſet, jus eſſe ejus ſignificabatur, ut fuit Manii Valerii, M. F. Voluſi Nepotis, qui primus magiſter populi creatus eſt. Poſtquam vero provocatio ab eo magiſtratu ad populum data eſt, quæ antea non erat, deſitum eſt adjici, ut qui optima lege, utpote imminuto jure priorum magiſtratuum.* Vtebantur & in aliis rebus. Lex Thoria: *is. ager. locus. omnis. privatus. ita. uti. qui. optuma. lege. privatus. eſt. eſto.* Sic & lex Rulli apud Ciceronem in tertia agraria. Vlpianus tit. 24 *ut quod minus pactis verbis legatum eſt, perinde ſit, ac ſi optimo jure legatum eſſet.* Statim *interregno quinque dierum*, ut Sigonianus, & tres Pall. Sunt tamen qui ſervent *diebus*, ut poſſis cogitare: *interregni quinque diebus.* Etiam Pall. omnes: *hoſpitio Deorum immortalium ſacra.* Num *ſacrata?*

c *Quod quærebat ipſi criminis.*] Mſſ. fere, *quo quærebat.* Non tamen eſt mutandum. Cicero lib. 2. in Verrem: *Quin iſte, quoniam conſilium dimiſiſſet, illo die rem quæſiturus non eſſet.* Salluſtius Iugurt. *Quæ niſi quæſita erunt, niſi vindicatum in noxios.* Seneca Herc. Fur. *Et qui fronte nimis crimina tetrica Quærunt.* Deinde Pighius correctius verba lectum iri putat, ſi ſcribamus: *quod quærebat, criminis ipſi.* Sed Voſſ. poſterior *ipſa*, prior *ipſi*: Quod admittere poſſis, ſi & ſupetius: *dictator, cui, quum.*

VARIORUM.

1 *Nuper intra decem annos.*] Hem *annos?* imo, *dies.* Rationes non addam. *Tan. Faber.*

2 *Gene*

Digitized by Google

diem aut menſem cenſura adjicere. Triennium, inquit, & ſex menſes ultra quam licet Æmilia lege, cenſuram geram, & ſolus geram. hoc quidem jam regno ſimile eſt. An collegam ſubrogabis, quem ne in demortui quidem locum ſubrogari fas eſt? Pœnitet enim quod antiquiſſimum ſolenne, & ſolum ab ipſo, cui fit, inſtitutum Deo, ab nobiliſſimis antiſtitibus ejus ſacri ad ſervorum miniſterium religioſus cenſor deduxiſti: [2] *gens antiquior originibus urbis hujus, hoſpitio Deorum immortalium ſacra, propter te ac tuam cenſuram intra animum ab ſtirpe extincta eſt: niſi univerſam rempubl. eo nefario obſtrinxeris, quod ominari etiam reformidat animus. Vrbs eo luſtro capta eſt, quo, demortuo collega C. Iulio cenſore L. Papirius Curſor, ne abiret magiſtratu, M. Cornelium Maluginenſem collegam ſubrogavit. Et quanto modeſtior illius cupiditas fuit, quam tua, Appi? Nec ſolus, nec ultra finitum lege tempus L. Papirius cenſuram geſſit. tamen neminem invenit qui ſe poſtea auctorem ſequeretur. omnes deinceps cenſores poſt mortem collega ſe magiſtratu abdicarunt. Te nec quod dies exiit cenſura, nec quod collega magiſtratu abiit, nec lex, nec pudor coërcet: virtutem in ſuperbia, in audacia, in contemptu Deorum hominumque ponis. Ego te, Appi Claudi, pro iſtius magiſtratus majeſtate ac verecundia quem geſſiſti, non modo manu violatum, ſed ne verbo quidem inclementiori à me appellatum vellem: ſed & hæc quæ adhuc egi, pervicacia tua & ſuperbia coëgit me loqui: & niſi Æmiliæ legi parueris, in vincula duci jubebo. Nec, quum ita comparatum à majoribus ſit, ut comitiis cenſoriis, niſi duo confecerint legitima ſuffragia, non renunciato altero comitia differantur; ego te, qui ſolus cenſor creari non poſſis, ſolam cenſuram gerere patiar.* Hæc taliaque quum dixiſſet, prendi cenſorem, & in vincula duci juſſit. Approbantibus ſex tribunis actionem collegæ, tres appellanti Appio auxilio fuerunt: ſummaque invidia omnium ordinum ſolus cenſuram geſſit. Dum ea Romæ geruntur, jam Sutrium ab Etruſcis obſidebatur:

2 *Gens antiquior originibus hujus urbis.*] *Potitiam* intelligit, quæ ante adventum Æneæ Herculis ſacrum faciebat, ut ait lib. 1. *Sigon.*

3 *Quam*

tur: consulique Fabio imis montibus ducenti ad ferendam opem sociis, tentandasque munitiones, si qua posset, acies hostium instructa occurrit, quorum ingentem multitudinem quum ostenderet subjecta late planicies; Consul, ut loco paucitatem suorum adjuvaret, flectit paullulum in clivos agmen: (aspreta erant strata saxis) inde signa in hostem obvertit. Etrusci omnium, præterquam multitudinis suæ, qua sola freti erant, immemores, prælium ineunt, adeò raptim & avide, ut, abjectis missilibus, quo celerius manus consererent, stringerent gladios, vadentes in hostem. Romanus contra, nunc tela, nunc saxa, quibus eos affatim locus ipse armabat, ingerere. Igitur scuta, galeæque ictæ, quum etiam quos non vulneraverant, turbarent (neque subire erat facile ad propiorem pugnam, neque missilia habebant, quibus eminus rem gererent) stantes & expositos ad ictus quum jam satis nihil tegeret, quosdam etiam pedem referentes, fluctuantemque & instabilem aciem, redintegrato clamore strictis gladiis hastati & principes invadunt. eum impetum non tulerunt Etrusci, versisque signis fuga effusa castra repetunt. Sed equites Romani prævecti per obliqua campi, quum se fugientibus obtulissent, omisso ad castra itinere, montes petunt. Inde inermi penè agmine, ac vexato vulneribus, in silvam Ciminiam penetratum. Romanus multis millibus Etruscorum cæsis, duodequadraginta signis militaribus captis, castris etiam hostium cum præda ingenti potitur. Tum de persequendo hoste agitari cœptum. Silva erat 36
Ciminia magis tum invia atque horrenda, [3] quam nuper fuere [4] Germanici saltus: nulli ad eam diem ne mercatorum

3 *Quam nuper fuerunt Germanici saltus.*] Disputat heic mirificè Glareanus. Locum egregiè explicat Florus lib. 1. cap. 17. *Ciminius interim saltus in medio, ante invius (planè quasi Caledonius vel Hercynius) adeo tunc terrori erat, ut Senatus consuli denunciaret, ne tantum periculi ingredi auderet.* Comparatur res Romana ejus seculi, cum sequentibus seculis. *Gruter.*

4 *Germanici saltus.*] Silvam Hercyniam opinor, vult dicere, *Glarean.*

GRO-

rum quidem adita. eam intrare haud fere quisquam præter ducem ipsum audebat. aliis omnibus cladis Caudinæ nondum memoria aboleverat. [a] Tum ex iis qui aderant, (consulis fratrem M. Fabium Cæsonem alii, C. Claudium quidam matre eadem, qua Consulem genitum, tradunt) speculatum se iturum professus, brevique omnia certa allaturum. Cære educatus apud hospites, Etruscis inde literis eruditus erat: linguamque Etruscam probe noverat. Habeo auctores, vulgo tum Romanos pueros, sicut nunc Græcis, [b] ita Etruscis literis erudiri solitos. Sed propius est vero, præcipuum aliquid fuisse in eo, qui se tam audaci simulatione hostibus immiscuerit. servus ei dicitur comes unus fuisse nutritus una, eoque haud ignarus linguæ ejusdem: nec quicquam aliud proficiscentes, quam summatim regionis,

GRONOVII.

a *Tum ex iis, qui aderant, Consulis frater (M. Fabium Cæsonem alii*] Sic Gelenius *alii τὸν fratrem*, & mox *professus*, ubi antea *professum*. De posteriore consentit Th. & alii nobis visi: non de ptiore. Nec sane apparet ex sequentibus magis extra dubium ponete Livium, frater fuerit nec ne, quam quo nomine fuerit. *Ex iis qui aderant*, ait: quasi diceret: non convenit inter auctores de persona, non de nomine. quidam hoc tantum, unum narrant è comitibus consulis fuisse, alii amplius consulis fratrem; & sic quoque diversum nomen & gradum faciunt. Nam quomodo *professus* dicatur; cum quis non fuerit nominatus, ostendimus 4. Observat. 4. Simillimum Sallustii Iugurth. *Marius cum Ligure, promissa ejus cognitum, ex præsentibus misit: quorum uti cujusque ingenium erat, ita rem difficilem aut facilem nuntiavere* Is autem error Gelenii est, quod aut uni nomini duo facit prænomina, aut *Cæsonem* cognomen. Quorum neutrum patitur Romana ratio: nam *Cæso Fabius*, *Cæso Quinctius*, prænominibus à Livio appellantur: nec duplici prænomine simul usi Romani exemplum est ullum, præterquam quod fingunt Servii Sulpicii. Sed de hoc alias disputabimus. Itaque resecandum putavi olim *τὸ M.*: sed mitius rem expediri distinctione: *consulis fratrem Martum Fabium, Cæsonem alii, C. Claudium quidam.* Primum dicitur intellectu vocis *quidam* vel *aliis* quod genus loquendi liberavimus insoleutiæ crimine ad illud lib. 3. *virgis cædi, alii securi subjici.* Foret integrum: Consulis fratrem, & quidem Marcum Fabium tradunt fuisse nomen (est enim id idem quod, *sunt qui tradant*) alii Cæsonem Fabium, quidam C Claudium &c. Florus *fratrem*, Frontinus *fratrem Fabium Cæsonem* appellant, non quasi aliquid certius, aut aliunde acceperint, sed brevitatis ergo.

b *Ita Etruscis literis eruditi.*] Cicero lib. 1. de divinatione: *Quocirca bene apud majores nostros Senatus tum, cum florebat imperium, decrevit, ut de principum filiis sex singulis Etruriæ populis in disciplinam traderentur, ne ars tanta propter tenuitatem hominum à religionis auctoritate abduceretur ad mercedem atque quæstum.*

c *Rerum*

tis, quæ intranda erat, naturam, ac nomina principum in populis accepere; ne qua inter colloquia insigni nota hæsitantes deprehendi possent. Iêre pastorali habitu, agrestibus telis, falcibus gæsisque binis armati. Sed neque commercium linguæ nec vestis armorumve habitus sic eos texit, quam quod abhorrebat à fide, quemquam externum Ciminios saltus intraturum. Usque ad Camertes Umbros penetrasse dicuntur. ibi, qui essent, fateri Romanum ausum: introductumque in senatum, consulis verbis egisse de societate amicitiaque: atque inde comi hospitio acceptum, nunciare Romanis jussum, commeatum exercitui dierum triginta præsto fore, si ea loca intrasset: juventutemque Camercium Umbrorum, in armis paratam imperio futuram. Hæc quum relata consuli essent, impedimentis prima vigilia præmissis, legionibus post impedimenta ire jussis, ipse substitit cum equitatu: & luce orta postero die obequitavit stationibus hostium, quæ extra saltum dispositæ erant, & quum satis diu tenuisset hostem, in castra sese recepit: portaque altera egressus, ante noctem agmen assequitur. Postero die, luce prima, juga Ciminii montis tenebat. inde contemplatus opulenta Etruriæ arva, milites emittit. Ingenti jam abacta præda, tumultuariæ agrestium Etruscorum cohortes, repente à principibus regionis ejus concitatæ, Romanis occurrunt: adeo incompositæ, ut vindices prædarum prope ipsi prædæ fuerint. Cæsis fugatisque iis, late depopulato agro victor Romanus, opulentusque [c] rerum omnium copia, in castra rediit. Eo forte quinque legati cum duobus tribunis plebis venerant; denunciatum Fabio senatus verbis, ne saltum Ciminium transiret. lætati serius se, quam ut impedire bellum possent, venisse, nuncii victoriæ Romam revertuntur. Hac expeditione consulis, motum 37

c *Rerum omnium copia.*] Duo meliores Pall. & Voss. alter: *opulentusque rerum omnium in castra rediit.* Sine τῶν *copia.* Videtur & recidendum τὸ *que.* Adi notas ad lib. 31, 1.

VARIO-

tum latius erat quam profligatum bellum. vastationem namque sub Ciminii montis radicibus jacens ora senserat: conciveratque indignatione non Etruriæ modo populos, sed Umbriæ finitima. Itaque quantus non unquam antea, exercitus ad Sutrium venit: neque [1] in silvis tantummodo promota castra, sed etiam aviditate dimicandi quam primum in campos delata acies: deinde instructa primo suo stare loco, relicto hostibus ad instruendam contra spacio: deinde, postquam detrectare hostem sensere pugnam, ad vallum subeunt. Ubi postquam stationes quoque receptas intra munimenta sensere, clamor repente circa duces ortus, *ut eo* sibi è castris cibaria ejus diei deferre juberent, mansuros se sub armis: & aut nocte, aut certe luce prima castra hostium invasuros. Nihilo quietior Romanus exercitus imperio ducis continetur. decima erat fere diei hora, quum cibum capere consul milites jubet, præcipit ut in armis sint, quacumque die nocte sive hora signum dederit. Paucis milites alloquitur, Samnitium bella extollit, elevat Etruscos: nec hostem hosti, nec multitudinem multitudini comparandam ait esse. Præterea [2] telum aliud occultum scituros in tempore. Interea taceri opus esse. His ambagibus prodi simulabat hostes, quo animus militum multitudine territus restitueretur: & quod sine munimento confederant, verisimilius erat quod simulabatur. Curati cibo corpora quieti dant, & quarta fere vigilia sine tumultu excitati arma capiunt. Dolabræ calonibus dividuntur ad vallum proruendum, fossasque implendas: intra munimenta instruitur acies: delectæ cohortes ad portarum exitus collocantur. dato deinde signo paulo ante lucem, quod æstivis noctibus sopitæ maxime quietis tempus est,

VARIORUM.

1 *In silvis tantummodo promota.*] Non placet. lego: *Neque silvis tantummodo obmota castra.* Tan. Faber.

2 *Telum aliud occultum*] *Telum* pro consilio, ac ratione & via gerendi posuit: Et Erasm. in proverb. *Ingens telum necessitas.* Godelev.

3 *Atque*

est, proruto vallo erupit acies: stratos passim invadit hostes: alios immobiles, alios semisomnos in cubilibus suis, maximam partem ad arma trepidantes, cædes oppressit: paucis armandi se datum spacium est. Eos ipsos non signum certum, non ducem sequentes, fundit Romanus, fugatos eques persequitur. ad castra, ad silvas diversi tendebant. Silvæ tutius dedere refugium. nam castra in campis sita eodem die capiuntur: aurum argentumque jussum referre ad consulem: cætera præda militis fuit. Cæsa aut capta eo die hostium millia ad sexaginta. Eam tam claram pugnam trans Ciminiam silvam ad Perusiam pugnatam, quidam auctores sunt: metuque in magno civitatem fuisse, ne intercluſus exercitus tam infesto saltu, coortis undique Tuscis Umbrisque, opprimeretur. Sed ubicunque pugnatum est, res Romana superior fuit: itaque à Perusia, & Cortona, & Aretio, quæ ferme capita Etruriæ populorum ea tempestate erant, legati pacem fœdusque ab Romanis petentes, inducias in triginta annos impetraverunt. Dum 38
hæc in Etruria geruntur, consul alter C. Marcius Rutilus Allifas de Samnitibus vi cepit. multa alia castella, vicique, aut deleta hostiliter, aut integra in potestatem venere. Per idem tempus & classis Romana à P. Cornelio, quem senatus maritimæ oræ præfecerat, in Campaniam acta, quum appulsa Pompeios esset; socii inde navales ad depopulandum agrum Nucerinum profecti, proximis raptim vastatis, unde reditus tutus ad naves esset, dulcedine (ut fit) prædæ longius progressi, excivere hostes. Palatis per agros nemo obvius fuit, quum occidione occidi possent: redeuntes agmine incauto haud procul navibus assecuti agrestes, exuerunt præda, partem etiam occiderunt: quæ superfuit cædi trepida multitudo, ad naves compulsa est. Profectio Q. Fabii trans Ciminiam silvam quantum Romæ terrorem fecerat, tam lætam famam in Samnium ad hostes tulerat: intercluſum Romanum exercitum obsideri: cladisque

imaginem Furculas Caudinas memorabant. eadem temeritate avidam ulteriorum semper gentem in saltus invios deductam; septam non hostium magis armis, quam locorum iniquitatibus esse. Jam gaudium invidia quadam miscebatur: quod belli Romani decus ab Samnitibus fortuna ad Etruscos avertisset. itaque armis virisque ad obterendum C. Marcium consulem concurrunt: protinus inde Etruriam per Marsos ac Sabinos petituri; si Marcius dimicandi potestatem non faciat. Obvius iis consul fuit. dimicatum prælio utrimque atroci, atque incerto eventu est: & quum anceps cædes fuisset, adversæ tamen rei fama in Romanos vertit, ob amissos quosdam equestris ordinis, tribunosque militum, atque unum legatum, & (quod insigne maxime fuit) consulis ipsius vulnus. Ob hæc etiam aucta fama (ut solet) ingens terror Patres invasit: dictatoremque dici placebat: nec quin Cursor Papirius diceretur, in quo tum summa rei bellicæ ponebatur, dubium cuiquam erat: sed nec in Samnium nuncium perferri, omnibus infestis, tuto posse: nec vivere Marcium consulem satis fidebant. Alter consul Fabius infestus privatim Papirio erat: quæ ne ira obstaret bono publico, legatos ex consularium numero mittendos ad eum senatus censuit: qui sua quoque eum, non publica solum auctoritate, monerent, ut memoriam simultatum patriæ remitteret. Profecti legati ad Fabium consulem, quum senatusconsultum tradidissent, adjecissentque orationem convenientem mandatis, consul demissis in terram oculis, tacitus ab incertis, quidnam esset acturus, legatis recessit. nocte deinde silentio (ut mos est) L. Papirium dictatorem dixit, cui quum ob animum egregie victum legati gratias agerent, obstinatum silentium obtinuit, ac sine responso ac mentione facti sui, legatos dimisit: ut appareret insignem dolorem ingenti comprimi animo. Papirius C. Junium Bubulcum Magistrum equitum dixit:

Digitized by Google

atque ei legem curiatam de imperio ferenti, triſte omen diem diffidit, quod [a] Faucia curia fuit principium, duabus inſignis cladibus, captæ urbis, & Caudinæ pacis: quod utroque anno ejuſdem curiæ fuerat principium. Macer Licinius [b] tertia etiam clade, quæ ad Cremeram accepta eſt, abominandam eam curiam facit. Dictator poſtero die auſpiciis repetitis pertulit le- 39
gem, & profectus cum legionibus, ad terrorem traducti ſilvam Cimìniam exercitus nuper ſcriptis, ad Longulam pervenit: acceptiſque à Marcio conſule veteribus militibus, in aciem copias eduxit: nec hoſtes detrectare viſi pugnam. inſtructos deinde, armatoſque (quum ab neutris prælium inciperet) nox oppreſſit. Quieti aliquamdiu, nec ſuis diffidentes viribus, nec hoſtem ſpernentes, ſtativa in propinquo habuere. Interea res in Etruria geſtæ. [5] nam & cum Umbrorum exercitu acie depugnatum eſt: (fuſi tamen magis quam cæſi hoſtes, quia cœptam acriter non tolerarunt pugnam,) & ad Vadimonis lacum Etruſci lege ſacrata coacto

3 *Atque ei legem curiatam de imperio ferenti &c.*] Curiatis comitiis mandari conſueviſſe imperium, ex eo intelligi poteſt, quod Livius ait lib. 6. *Curiata comitia rem militarem continent.* Et *curiatam legem* latam de imperio Camillo abſenti tradendo. Et Cic. contra Rullum: *Conſuli ſi legem curiatam non habet, attingere rem militarem non licet.* Et ad Lentulum: *Appius legem curiatam ferre vult.* Erant autem *comitia Curiata*, cum populus deſcriptus in curias ſuffragabatur. Nomina xxx. curiarum interciderunt. Feſtus *Tifata* & *Titia* meminit, Livius nunc *Faucia*, quam prærogativam fuiſſe ſignificat in imperio Papirio mandando. *Sigon.*

4 *Omen diem diffidit.*] Id eſt, in poſterum diem rejecit. Gell. lib. 14. cap. 2. *Godelev.*

5 *Nam & Vmbrorum.*] Tranſit à bello Samnitum ad res in Etruria cum Vmbris & Etruſcis geſtas. Sed parum connectit τὸ *Nam.* Scripti quidam: *Nam & cum Vmbrorum &c. non tolerarunt pugnam, interea res in Etruria geſta & ad Vadimonis lacum Etruſci.* Nimirum deſunt tranſitioni hæc verba: *Interea in Etruria res geſtæ*, quæ in Vet. lib. luxata erant, & ante τὸ, *Nam & Vmb.* reſtituenda ſunt. *Sigonius.*

GRONOVII.

a *Faucia curia fuit principium.*] Scribendum eſſe, *Faucia curia*, (& ita dedit Andreas Romæ, ſed mox vitiarunt) dein, *quo utroque anno eadem curia fuerat principium*, diximus lib. 4. Obſerv. 1.

b *Tertia etiam clade, quæ ad Cremeram accepta eſt, abominandam.*] Duo Pall. *tertia etiam cladis.* Quod forte haud ſpernendum. Poteſt enim intelligi, *nomine*, vel *crimine.*

coacto exercitu, [1] quum vir virum legisset, quantis nunquam alias ante simul copiis, simul animis dimicarunt. tantoque irarum certamine res gesta est, ut ab neutra parte emissa sint tela; gladiis pugna cœpit, & acerrime commissa, ipso certamine quod aliquamdiu anceps fuit, accensa est: ut non cum Etruscis toties victis, sed cum aliqua nova gente videretur dimicatio esse. Nihil ab ulla parte movetur fugæ, cadunt antesignani: & ne nudentur propugnatoribus signa, fit ex secunda prima acies. Ab ultimis deinde subsidiis cietur miles: adeoque ad ultimum laboris ac periculi ventum est, ut equites Romani, [c] omissis equis, ad primos ordines peditum, per arma, per corpora, evaserint: ea velut nova inter fessos exorta acies, turbavit signa Etruscorum. Secuta deinde impetum eorum, utcumque affecta fuerat, cætera multitudo, tandem perrumpit ordines hostium. Tunc vinci pertinacia cœpta, & averti manipuli quidam: &, ut semel dedere terga, etiam certiorem capessere fugam. Ille primum dies fortuna veteri abundantes Etruscorum fregit opes. cæsum in acie quod roboris fuit, castra eo impetu capta, direptaque. Pari subinde periculo gloriæque eventu bellum in Samnitibus erat, qui, præter cæteros belli apparatus, ut acies sua fulgeret novis armorum insignibus, fecerunt. Duo exercitus erant: scuta alterius auro, alterius

c *Omissis equis ad primos peditum.*] Hic jam olim ambigui fuere. Apud primum invenio Frobenium, quod editur. Thuan. Andreas, Recchatius, Asc. Mog. *ad proximos peditum.* Duo Pall. & Campanus: *ad proximos ordines per arma.* Aldus & Iuntas cum Chiflet. & Voss. altero, *ad proximos ordines peditum per arma.* Tertius denique Pal. Voss. prior & Busl. *ad primos ordines peditum per arma, per corpora, evaserint.* Et hæc maxime probanda videtur lectio. Lib. 10. *Reliquerat intervalla inter ordines peditum, qua satis laxo spatio equi permitti possent.* Et rursum: *Vixdum satis aptatis armis, in ordines eunt.* Nisi τὸ *peditum* abesse malis. Cæsar 7. Gall. *Ab sinistro quem locum duodecima legio tenebat, quum primi ordines hostium, transfixi pilis concidissent, tamen acerrime reliqui resistebant, nec dabat suspicionem fugæ quisquam.* Curtius lib. 7. *Satibarzanes in primos ordines adequitavit, demtaque galea &c.*

VARIORUM.

1 *Cum vir virum legisset.*] Quid sit apud veteres auctores: *Vir virum legit,* declarat Pet. Victorius lib. 18. cap. 19. Variar. lect.

Digitized by Google

terius argento cælaverunt. Forma erat scuti: summum latius qua pectus atque humeri teguntur, fastigio æquali: ad imum cuneatior, mobilitatis caussa: spongia pectori tegumentum: & siniſtrum crus ocrea tectum: galeæ cristatæ, quæ speciem magnitudini corporum adderent. tunicæ auratis militibus versicolores, argentatis linteæ candidæ. his dextrum cornu datum: illi in siniſtro consistunt. Notus jam Romanis apparatus insignium armorum fuerat: doctique à ducibus erant, *horridum militem esse debere; non cælatum auro argentoque, sed ferro & animis fretum. quippe illa prædam verius, quam arma esse; nitentia ante rem, deformia inter sanguinem & vulnera. Virtutem esse militis decus, & omnia illa victoriam sequi: & ditem hostem quamvis pauperis victoris præmium esse.* His Cursor vocibus instinctos milites in prælium duxit. dextro ipse cornu consistit: siniſtro præfecit magistrum equitum. Simul est concursum, ingens fuit cum hoste certamen; non segnius inter dictatorem & magistrum equitum, ab utra parte victoria inciperet. Prior forte Junius commovit hostem, lævo dextrum cornu, sacratos more Samnitium milites, eoque candida veste, & paribus candore armis insignes. eos se Orco mactare Junius dictitans, quum intulisset signa, turbavit ordines, & haud dubie impulit aciem. Quod ubi sensit dictator, *Ab lævone cornu victoria incipiet?* inquit: *& dextrum cornu, dictatoris acies, alienam pugnam sequetur, non partem maximam victoriæ trahet?* Concitat milites. nec peditum virtuti equites, aut legatorum studia ducibus cedunt. M. Valerius à dextro, P. Decius ab lævo cornu, ambo consulares, ad equites in cornibus positos evehuntur: adhortatique eos, ut partem secum capesserent decoris, in transversa latera hostium incurrunt. Is novus additus terror, quum ex parte utraque circumvasisset aciem, & ad terrorem hostium legiones Romanæ redintegrato clamore intulissent gradum; tum fuga à Samnitibus cœpta. Jam strage hominum armorumque insignium cam-

pi repleti, ac primo pavidos Samnites caſtra ſua accepêre: deinde ne ea quidem retenta. captis direptiſque ante noctem injectus ignis. Dictator ex Senatuſconſulto triumphavit. cujus triumpho longe maximam ſpeciem captiva arma præbuere. tantum magnificentiæ viſum in iis, ut auratа ſcuta dominis argentariorum ad forum ornandum dividerentur. inde natum initium dicitur fori ornandi ab ædilibus, quum thenſæ ducerentur. Et Romani quidem, ad honorem Deûm inſignibus armis hoſtium uſi ſunt: Campani, ab ſuperbia & [2] odio Samnitium, gladiatores, (quod ſpectaculum inter epulas erat,) eo ornatu armarunt, Samnitiumque nomine appellarunt. Eodem anno cum reliquis Etruſcorum ad Peruſiam, quæ ipſa induciarum fidem ruperat, Fabius Conſul nec dubia, nec difficili victoria dimicat. ipſum oppidum (nam ad mœnia victor acceſſit) cepiſſet: ni legati dedentes urbem exiſſent. Præſidio Peruſiæ impoſito, legationibus Etruriæ amicitiam petentibus præter Romam ad ſenatum miſſis, Conſul, præſtantiore etiam quam dictator victoria triumphans, urbem eſt invectus. Quin etiam devictorum Samnitium decus magna ex parte ad legatos, P. Decium & M. Valerium, eſt verſum: quos populus proximis comitiis ingenti conſenſu
41 Conſulem alterum, alterum prætorem declaravit. Fabio ob egregie perdomitam Etruriam continuatur conſulatus: [a] Decius collega datur. Valerius prætor quartum creatus. [b] Conſules partiti provincias. Etruria Decio, Samnium Fabio evênit. Is profectus [c] ad Nuceriam

2 *Odio Samnitium gladiatores.*] Cicero pro Sextio: *ex ergaſtulis emptos nominibus gladiatoriis ornavit, & ſortito alios Samnites, alios Provocatores fecit.* Lucilius: *Samnis, ſpurcus homo, vita illa dignus locoque, Cum Pacidiano componier, optimus multo Poſt homines natos gladiator qui fuit unus.* Sigonius.

GRONOVII.

a *Decius collega datus.*] Chiſl. *Decio collega.* Voſſ. & Helm. *Decio collega.* Forte mutata diſtinctione: *Fabius ob egrgie perdomitam Etruriam, continuato conſulatu, Decio collega datur.*

b *Conſules partiti provincias.*] Lege: *Conſulibus partitis provinciis, Etruria Decio, Samnium Fabio evenit.*

c *Ad Nuceriam Alfaternam, jam tum pacem petentes.*] Recte Sigonius ſic pro eo, quod edebatur jam ab Andrea, *Alifa-*

Digitized by Google

riam Alfaternam; tum pacem petentes, quod uti ea quum daretur, noluissent, aspernatus, oppugnando ad deditionem subegit. Cum Samnitibus acie dimicatum: haud magno certamine hostes victi. [1] neque ejus pugnæ memoria tradita foret, ni Marsi eo primum prælio cum Romanis bellassent. Secuti Marsorum defectionem Peligni, eandem fortunam habuerunt. Decio quoque alteri consuli secunda belli fortuna erat. Tarquiniensem metu subegerat frumentum exercitui præbere, atque inducias in quadraginta annos petere: Volsiniensium castella aliquot vi cepit: quædam ex iis diruit, ne receptaculo hostibus essent: circumferendoque passim bello, tantum terrorem sui fecit, ut nomen omne Etruscum fœdus ab Consule peteret. Ac de eo quidem nihil impetratum. induciæ annuæ datæ: stipendium exercitui Romano ab hoste in eum annum pensum, & binæ tunicæ in militem exactæ. ea merces induciarum fuit. Tranquillas res jam Etruscis turbavit repentina defectio Umbrorum; gentis integræ à cladibus belli, nisi quod transitum exercitus ager sensserat: ii concitata omni juventute sua, & magna parte Etruscorum ad rebellionem compulsa, tantum exercitum fecerant, ut relicto post se in Etruria Decio, ad oppugnandam inde Romam

Alfates. Confirmant nostri: sed præterea Thu. duo Voss. Helm. ignorant *ti jam.* Igitur sequens particula mutanda, ut sit: *Alfaternam, jam pacem petentes.* Vt Naso: *Iam trepidum, jam verba minus violenta loquentem.* Quod vero, *aspernatus, eam oppugnando*, vult Sigonius, nec meliores codices habet subscriptores, & perinde peccat, ut Cluverius, cum legit *Alfaternos*, quo scilicet oratio & sensus constet, lib. 4. Italiæ antiq. cap. 5. Is vero & sic constat. Intelligimus enim ejus urbis incolas. Sic lib. 10. *Hac ubi Patavium sunt nuntiata (semper autem eos in armis accola Galli habebant) in duas partes juventutem dirigunt.* Lib. 24. *Helorum atque Erbessum, dedentibus ipsis, recepit.* Et eodem: *Murgantiam primum, prodito ab ipsis præsidio Romano, recepit.* Lib. 26. *Emporiis, urbe Græca (oriundi & ipsi à Phocæa sunt) copias exposuit.* Lib. 31. *Elaunta & Abpeconesum, tradentibus ipsis, recepit.* Lib. 44. *Postero die progressus, Agassam urbem, tradentibus sese ipsis, recepit.* Vide supra ad 8, 11.

VARIORUM.

1 *Neque ejus pugnæ memoria tradita.*] Annon *prodita?* Illud enim *tradita* sine ullo adjuncto, puta *veterum monumentis, annalibus*, &c. non placet. *Tan. Faber.*

mam ituros, magnifice de se, ac contemptim de Romanis loquentes, jactarent. Quod incœptum eorum ubi ad Decium Consulem perlatum est, ad urbem ex Etruria magnis itineribus pergit: & in agro Pupiniensi ad famam intentus hostium consedit. Nec Romæ spernebatur Umbrorum bellum: & ipsæ minæ metum fecerant, expertis à Gallica clade quam intutam urbem incolerent. Itaque legati ad Fabium Consulem missi sunt: ut, si quid laxamenti à bello Samnitium esset, in Umbriam propere exercitum duceret. Dicto paruit Consul, magnisque itineribus ad Mevaniam, ubi tum copiæ Umbrorum erant, perrexit. Repens adventus consulis, quem procul Umbria in Samnio bello alio occupatum crediderant, ita exterruit Umbros, ut alii recedendum ad urbes munitas, quidam bellum mittendum censerent. [2] Plaga una (Materinam ipsi appellant) non continuit modo cæteros in armis, sed confestim ad certamen egit. castra vallantem Fabium adorti sunt. Quos ubi effusos ruere in munimenta consul vidit, revocatos milites ab opere, prout loci natura tempusque patiebatur, ita instruit: cohortatusque prædicatione vera qua in Tuscis qua in Samnio partorum decorum, exiguam appendicem Etrusci belli conficere jubet: & vocis impiæ pœnas expetere, qua se urbem Romanam oppugnaturos, minati sint. Hæc tanta sunt alacritate militum audita, ut clamor sua sponte ortus loquentem interpellaverit ducem. ante imperium deinde, concentu tubarum ac cornuum, cursu effuso in hostem feruntur. Non tamquam in viros, aut armatos incurrunt, mirabile dictu: signa primo eripi cœpta signiferis: deinde ipsi signiferi trahi ad consulem, armatique milites ex acie in aciem transferri. & sicubi est certamen, scutis magis quam

2 *Plaga una (Materinam ipsi appellant.)*] *Plaga* hic haud dubie militiæ nomen, & fortassis quod πλαγίαν vocant Græci, aciem quadratam altera parte longiorem. *Glarean.*

GRO-

quam gladiis geritur res. [a] Umbonibus incussaque ala sternuntur hostes. plus capitur hominum, quam cæditur: atque una vox ponere arma jubentium per totam fertur aciem. Itaque inter ipsum certamen [b] facta deditio est à primis auctoribus belli. postero insequentibusque diebus, & cæteri Umbrorum populi deduntur. Ocriculani sponsione in amicitiam accepti. Fabius alienæ sortis victor belli, in suam provinciam exercitum reduxit. itaque ei ob res tam feliciter gestas, sicut priore anno populus continuarat consulatum; ita Senatus insequente anno, quo Ap. Claudius, L. Volumnius Consules fuerunt, prorogavit, maxime Appio adversante, imperium. Appium censorem petisse consulatum, comitiaque ejus ab L. Furio tribuno plebis interpellata, donec se censura abdicavit, in quibusdam annalibus invenio. Creatus consul, quum collegæ novum bellum, Salentini hostes, decernerentur, Romæ mansit, ut urbanis artibus opes augeret, quando belli decus penes alios esset. Volumnium provinciæ haud pœnituit. multa secunda prælia fecit: aliquot urbes hostium vi cepit. prædæ erat largitor, & benignitatem per se gratam comitate adjuvabat, militemque iis artibus fecerat & periculi & laboris avidum. Q. Fabius proconsul ad urbem Allifas cum Samnitium exercitu signis collatis confligit. minime ambigua res fuit. Fusi hostes, atque in castra compulsi. nec castra forent retenta, ni exiguum superfuisset diei: ante noctem tamen sunt circumfessa, & nocte custodita, ne quis elabi posset. Postero die, vix dum luce certa, deditio fieri cœpta: & pacti, qui Samni-

42

GRONOVII.

a *Umbonibus incussaque ala sternuntur.*] Sigonius auctoritate suorum delet copulativam, immemor sic loquutum esse nostrum lib. 30. *Movere loco hostium aciem Romani, ala deinde & umbonibus pulsantes, in summotos gradu illato, aliquantum spatii velut nullo resistente incessere.* Necdeerat in illis, quos vidimus. Lib. 4. *Adsurgentem ibi regem umbone resupinat.* Hoc ipso capite superius nostri: *ita instruit, cohortatusque prædicatione.*

b *Facta deditio est à primis.*] Duo Pall. & alter Voss. *inter ipsum certamen facta deditione à primis auctoribus belli, postero insequentibusque.*

Digitized by Google

Samnitium forent, ut cum ſingulis veſtimentis emitterentur. Hi omnes ſub jugum miſſi. ſociis Samnitium nihil cautum: ad ſeptem millia ſub corona veniêre. qui ſe civem Hernicum dixerat, ſeorſum in cuſtodia habitus. Eos omnes Fabius Romam ad ſenatum miſit: & quum quæſitum eſſet, delectu, an voluntarii pro Samnitibus adverſus Romanos bellaſſent; per Latinos populos cuſtodiendi dantur. juſſique eam integram rem novi conſules, P. Cornelius Arvina, Q. Marcius Tremulus (ii enim jam creati erant) ad ſenatum referre. id ægre paſſi Hernici; concilium populorum omnium habentibus Anagninis, in circo, quem Maritimum vocant, præter Alatrinatem Ferentinatemque, & Verulanum, omnes Hernici nominis populo Romano bellum
43 indixerunt. In Samnio quoque, quia deceſſerat inde Fabius, novi motus exorti. Calatia & Sora, præſidiaque quæ in iis Romana erant, expugnata: & in captivorum corpora militum fœde ſævitum. itaque eo P. Cornelius cum exercitu miſſus. Marcio novi hoſtes (jam enim Anagninis Herniciſque aliis bellum juſſum erat) decernuntur. Primo ita omnia opportuna loca hoſtes inter conſulum caſtra interceperunt, ut pervadere expeditus nuncius non poſſet, & per aliquot dies incerti rerum omnium, ſuſpenſique de ſtatu alterius, uterque conſul ageret, Romamque is metus manaret: adeò, ut omnes juniores ſacramento adigerentur, atque ad ſubita rerum duo juſti ſcriberentur exercitus. Cæterum Hernicum bellum nequaquam pro præſenti terrore ac vetuſtate gentis gloriæ fuit. nihil uſquam dictu dignum auſi, trinis caſtris intra paucos dies exuti, triginta dierum inducias, ita ut ad ſenatum Romam legatos mitterent, pacti ſunt bimeſtri ſtipendio frumentoque, & ſingulis in militem tunicis. Ab ſenatu ad Marcium rejecti, cui Senatuſconſulto permiſſum de Hernicis erat: iſque eam gentem in deditionem accepit. Et in Samnio alter conſul ſuperior viribus, locis impeditior erat. Omnia itinera

fera obſepſerant hoſtes: ſaltuſque pervios ceperant, ne qua ſubvehi commeatus poſſent: neque eos quum quotidie ſigna in aciem conſul proferret, elicere ad certamen poterat. ſatiſque apparebat neque Samnitem certamen præſens, nec Romanum dilationem belli laturum. Adventus Marcii, qui Hernicis ſubactis maturavit collegæ venire auxilio, moram certaminis hoſti exemit. nam, ut qui ne alteri quidem exercitui ſe ad certamen credidiſſent pares, conjungi utique paſſi duos conſulares exercitus, nihil crederent ſupereſſe ſpei; advenientem incompoſito agmine Marcium aggrediuntur. Raptim collatæ ſarcinæ in medium: & prout tempus patiebatur, inſtructa acies. Clamor primum in ſtativa perlatus, deinde conſpectus procul pulvis, tumultum apud alterum conſulem in caſtris fecit. iſque confeſtim arma capere juſſis, raptimque eductis in aciem militibus, tranſverſam hoſtium aciem, atque alio certamine occupatam, invadit: clamitans *ſummum flagitium fore, ſi alterum exercitum utriuſque victoriæ compotem ſinerent fieri, nec ad ſe ſui belli vindicarent decus.* Qua impetum dederat, perrumpit: aciemque per mediam in caſtra hoſtium tendit, & vacua defenſoribus capit atque incendit. Quæ ubi flagrantia Marcianus miles conſpexit, & hoſtes reſpexere, tum paſſim fuga cœpta Samnitium fieri. ſed omnia obtinet cædes: nec in ullam partem tutum perfugium eſt. Jam triginta millibus hoſtium cæſis, ſignum receptui conſules dederant, colligebantque in unum copias, invicem inter ſe gratantes: quum repente viſæ procul hoſtium novæ cohortes, quæ in ſupplementum ſcriptæ fuerant, integravere cædem in quas nec juſſu conſulum, nec ſigno accepto victores vadunt; malo tirocinio imbuendum Samnitem, clamitantes. Indulgent Conſules legionum ardori, ut qui probe ſcirent novum militem hoſtium inter perculſos fuga veteranos, ne tentando quidem ſatis certamini fore. Nec eos opinio fefellit. omnes Samnitium copiæ veteres novæque,

que, montes proximos fuga capiunt. eo & Romana erigitur acies: nec quicquam satis tuti loci victis est. & de jugis, quæ ceperant, funduntur; jamque una voce omnes pacem petebant. Tum trium mensium frumento imperato, & annuo stipendio ac singulis in militem tunicis, ad senatum pacis oratores missi. Cornelius in Samnio relictus. Marcius de Hernicis triumphans, in urbem rediit: statuaque equestris in foro decreta est, quæ ante templum Castoris posita est. Hernicorum tribus populis, Alatrinati, Verulano, Ferentinati, quia maluerunt, quam civitatem, suæ leges redditæ: connubiumque inter ipsos, quod aliquandiu Hernicorum soli habuerunt, permissum. Anagninis, quique arma Romanis intulerant, civitas sine suffragii latione data: concilia connubiaque adempta: & [1] Magistratibus, præterquam sacrorum curatione, interdictum. Eodem anno ædes Salutis à C. Junio Bubulco censore locata est: quam consul bello Samnitium voverat. ab eodem collegaque ejus M. Valerio Maximo viæ per agros publica impensa factæ. [2] Et cum Carthaginiensibus eodem anno fœdus tertio renovatum: legatisque eorum, qui
44 ad id venerant, comiter munera missa. Dictatorem idem annus habuit P. Cornelium Scipionem, cum magistro equitum P. Decio Mure. ab iis, propter quæ creati erant, comitia consularia habita, quia neuter consulum

VARIORUM.

1 *Magistratibus interdictum.*] Videri posset pugnare inter se, *civitate donare*, & *magistratibus interdici*: verum hæc neutiquam inter se pugnant, cum alterum ad municipii, alterum ad præfecturæ jus pertineat; quorum hoc inter conditiones Italicarum civitatum durissimum fuit, cum formula præfecturæ non longè à provinciæ formula videatur abfuisse. Ut enim quotannis in provincias prætores Roma mitti soliti; sic in præfecturas præfecti, qui eas administrarent, ac jus dicerent, cum municipia suos magistratus, *Decuriones*, *Duumviros*, *Ædiles* &c. haberent. *Sigonius.*

2 *Et cum Carthag. eodem anno fœdus tertio.*] Polyb. lib. 3. ait primum fœdus cum Carthaginiensibus ictum sub primis Coss. quod Livius omisit. Tertium autem ictum eo tempore, quo Pyrrhus Rex in Italiam trajecerit. Livius hoc anno, tertio ictum. Antea etiam anno 407. Sed primone an secundo incertum. *Glareanus.*

GRO-

Digitized by Google

lum potuerat bello abeſſe. Creati conſules L. Poſtumius, Tib. Minucius. Hos conſules Piſo Q. Fabio & P. Decio ſuggerit. biennio exempto, quo Claudium Volumniumque, & Cornelium, cum Marcio conſules factos tradidimus: memoriane fugerit in annalibus digerendis, an conſulto binos conſules falſos ratus tranſcenderit, incertum eſt. Eodem anno in campum Stellatem agri Campani Samnitium incurſiones factæ. itaque ambo conſules in Samnium miſſi. Quum diverſas regiones, Tifernum Poſtumius, Bovianum Minucius petiſſent; Poſtumii prius ductu ad Tifernum pugnatum. Alii haud dubie Samnites victos, [a] ac viginti millia inde hominum capta tradunt: alii Marte æquo diſceſſum, & Poſtumium metum ſimulantem nocturno itinere clam in montes copias abduxiſſe: hoſtes ſecutos duo millia inde locis munitis & ipſos conſediſſe. Conſul, ut ſtativa tuta, copioſaque (& ita erant) petiſſe videretur; poſtquam & munimentis caſtra firmavit, & omni apparatu rerum utilium inſtruit; [b] relicto firmo præſidio de vigilia tertia, qua duci proxime poteſt, expeditas legiones ad collegam, & ipſum adverſus alios ſedentem, ducit. ibi auctore Poſtumio Minucius cum hoſtibus ſigna confert; & quum anceps prælium in multum diei proceſſiſſet, tum Poſtumius integris legionibus defeſſam jam aciem hoſtium improviſo invadit. Itaque quum laſſitudo ac vulnera fugam quoque præpediſſent; occidione occiſi hoſtes, ſigna unum & viginti capta: atque inde ad caſtra Poſtumii perrectum. Ibi duo victores exercitus

GRONOVII.

a *Ac triginta millia inde hominum.*] Duo Pall. Th. duo Voſſ. Helm. *ac* XX. *millia hominum.* Sine τῷ *inde.* Sigonius ex Diodoro *duo millia.*

b *Relicto firmo præſidio vigilia tertia.*] Fuldenſes & omnes ſcripti noſtri, *de vigilia tertia*, aut, quod malo, *de tertia vigilia.* Ante tertiam vigiliam exactam. Lib. 34. *Ipſe de tertia vigilia navem conſcendit & profugit.* Lib. 40. *Sopitis omnibus de tertia vigilia conſcendunt.* Cæſar lib. 1. Gall. *De tertia vigilia cum legionibus tribus è caſtris proficiſcitur.* Iterum: *De tertia vigilia T. Labienum legatum propere cum duabus legionibus ſummum jugum montis adſcendere jubet.*

coacto exercitu, [1] quum vir virum legisset, quantis nunquam alias ante simul copiis, simul animis dimicarunt. tantoque irarum certamine res gesta est, ut ab neutra parte emissa sint tela; gladiis pugna cœpit, & acerrime commissa, ipso certamine quod aliquamdiu anceps fuit, accensa est: ut non cum Etruscis toties victis, sed cum aliqua nova gente videretur dimicatio esse. Nihil ab ulla parte movetur fugæ, cadunt ante signani: & ne nudentur propugnatoribus signa, fit ex secunda prima acies. Ab ultimis deinde subsidiis cietur miles: adeoque ad ultimum laboris ac periculi ventum est, ut equites Romani, [c] omissis equis, ad primos ordines peditum, per arma, per corpora, evaserint: ea velut nova inter fessos exorta acies, turbavit signa Etruscorum. Secuta deinde impetum eorum, utcumque affecta fuerat, cætera multitudo, tandem perrumpit ordines hostium. Tunc vinci pertinacia cœpta, & averti manipuli quidam: &, ut semel dedere terga, etiam certiorem capessere fugam. Ille primum dies fortuna veteri abundantes Etruscorum fregit opes. cæsum in acie quod roboris fuit, castra eo impetu capta, direptaque. Pari subinde periculo gloriæque eventu bellum in Samnitibus erat, qui, præter cæteros belli apparatus, ut acies sua fulgeret novis armorum insignibus, fecerunt. Duo exercitus erant: scuta alterius auro, alterius

c *Omisso equo ad primos peditum.*] Hic jam olim ambigui fuere. Apud primum invenio Frobenium, quod editur. Thuan. Andreas, Becchatius, Asc. Mog. *ad proximos peditum.* Duo Pall. & Campanus: *ad proximos ordines per arma.* Aldus & Iuntas cum Chiflet. & Voss. altero, *ad proximos ordines peditum per arma.* Tertius denique Pal. Voss. prior & Busl. *ad primos ordines peditum per arma, per corpora, evaserint.* Et hæc maxime probanda videtur lectio. Lib. 10. *Reliquerat intervalla inter ordines peditum, qua satis laxo spatio equi permitti possent.* Et rursum: *Vixdum satis aptatis armis, in ordines eunt.* Nisi τὸ *peditum* abesse malis. Cæsar 7. Gall. *Ab sinistro quem locum duodecima legio tenebat, quum primi ordines hostium, transfixi pilis concidissent, tamen acerrime reliqui resistebant, nec dabat suspicionem fugæ quisquam.* Curtius lib. 7. *Satibarzanes in primos ordines adequitavit, demtaque galea* &c.

VARIORUM.

1 *Cum vir virum legisset.*] Quid sit apud veteres auctores: *Vir virum legit,* declarat Pet. Victorius lib. 18. cap. 19. Variar. lect.

Digitized by Google

terius argento cælaverunt. Forma erat scuti: summum latius qua pectus atque humeri teguntur, fastigio æquali: ad imum cuneatior, mobilitatis caussa: spongia pectori tegumentum: & siniſtrum crus ocrea tectum: galeæ cristatæ, quæ speciem magnitudini corporum adderent. tunicæ auratis militibus versicolores, argentatis linteæ candidæ. his dextrum cornu datum: illi in siniſtro consiſtunt. Notus jam Romanis apparatus insignium armorum fuerat: doctique à ducibus erant, *horridum militem esse debere; non cælatum auro argentoque, sed ferro & animis fretum. quippe illa prædam verius, quam arma esse; nitentia ante rem, deformia inter sanguinem & vulnera. Virtutem esse militis decus, & omnia illa victoriam sequi: & ditem hostem quamvis pauperis victoris præmium esse.* His Cursor vocibus instinctos milites in prælium duxit. dextro ipse cornu consiſtit: siniſtro præfecit magiſtrum equitum. Simul est concursum, ingens fuit cum hoste certamen; non segnius inter dictatorem & magiſtrum equitum, ab utra parte victoria inciperet. Prior forte Junius commovit hostem, lævo dextrum cornu, sacratos more Samnitium milites, eoque candida veste, & paribus candore armis insignes. eos se Orco mactare Junius dictitans, quum intuliſſet signa, turbavit ordines, & haud dubie impulit aciem. Quod ubi senſit dictator, *Ablævone cornu victoria incipiet?* inquit: *& dextrum cornu, dictatoris acies, alienam pugnam sequetur, non partem maximam victoriæ trahet?* Concitat milites. nec peditum virtuti equites, aut legatorum studia ducibus cedunt. M. Valerius à dextro, P. Decius ab lævo cornu, ambo consulares, ad equites in cornibus positos evehuntur: adhortatique eos, ut partem secum capeſſerent decoris, in transversa latera hostium incurrunt. Is novus additus terror, quum ex parte utraque circumvaſiſſet aciem, & ad terrorem hostium legiones Romanæ redintegrato clamore intuliſſent gradum; tum fuga à Samnitibus cœpta. Jam strage hominum armorumque insignium cam-

Digitized by Google

pi repleti, ac primo pavidos Samnites caſtra ſua accepêre: deinde ne ea quidem retenta. captis direptiſque ante noctem injectus ignis. Dictator ex Senatuſconſulto triumphavit. cujus triumpho longe maximam ſpeciem captiva arma præbuere. tantum magnificentiæ viſum in iis, ut auratа ſcuta dominis argentariorum ad forum ornandum dividerentur. inde natum initium dicitur fori ornandi ab ædilibus, quum thenſæ ducerentur. Et Romani quidem, ad honorem Deûm inſignibus armis hoſtium uſi ſunt: Campani, ab ſuperbia & [2] odio Samnitium, gladiatores, (quod ſpectaculum inter epulas erat,) eo ornatu armarunt, Samnitiumque nomine appellarunt. Eodem anno cum reliquis Etruſcorum ad Peruſiam, quæ ipſa induciarum fidem ruperat, Fabius Conſul nec dubia, nec difficili victoria dimicat. ipſum oppidum (nam ad mœnia victor acceſſit) cepiſſet: ni legati dedentes urbem exiſſent. Præſidio Peruſiæ impoſito, legationibus Etruriæ amicitiam petentibus præ ſe Romam ad ſenatum miſſis, Conſul, præſtantiore etiam quam dictator victoria triumphans, urbem eſt invectus. Quin etiam devictorum Samnitium decus magna ex parte ad legatos, P. Decium & M. Valerium, eſt verſum: quos populus proximis comitiis ingenti conſenſu
41 Conſulem alterum, alterum prætorem declaravit. Fabio ob egregie perdomitam Etruriam continuatur conſulatus: [a] Decius collega datur. Valerius prætor quartum creatus. [b] Conſules partiti provincias. Etruria Decio, Samnium Fabio evênit. Is profectus [c] ad Nuceriam

2 *Odio Samnitium gladiatores.*] Cicero pro Sextio: *ex ergaſtulo emptos nominibus gladiatoriis ornavit, & ſortito alios Samnites, alios Provocatores fecit.* Lucilius: *Samnis, ſpurcus homo, vita illa dignus locoque, Cum Pacidiano componier, optimus multo Poſt homines natos gladiator qui fuit unus.* Sigonius.

GRONOVII.

a *Decium collega datus.*] Chiſl. *Decio collega.* Voſſ. & Helm. *Decio collega.* Forte mutata diſtinctione: *Fabius ob egrgie perdomitam Etruriam, continuato conſulatu, Decio collega datur.*

b *Conſules partiti provincias.*] Lege: *Conſulibus partitis provincias, Etruria Decio, Samnium Fabio evenit.*

c *Ad Nuceriam Alfaternam, jam tum pacem petentes.*] Recte Sigonius ſic pro eo, quod edebatur jam ab Andrea, *Alifa-*

Digitized by Google

riam Alfaternam; tum pacem petentes, quod uti ea quum daretur, noluissent, aspernatus, oppugnando ad deditionem subegit. Cum Samnitibus acie dimicatum: haud magno certamine hostes victi. [1] neque ejus pugnæ memoria tradita foret, ni Marsi eo primum prælio cum Romanis bellassent. Secuti Marsorum defectionem Peligni, eandem fortunam habuerunt. Decio quoque alteri consuli secunda belli fortuna erat. Tarquinienſem metu subegerat frumentum exercitui præbere, atque inducias in quadraginta annos petere: Volsinienſium castella aliquot vi cepit: quædam ex iis diruit, ne receptaculo hostibus essent: circumferendoque passim bello, tantum terrorem sui fecit, ut nomen omne Etruscum fœdus ab Consule peteret. Ac de eo quidem nihil impetratum. induciæ annuæ datæ: stipendium exercitui Romano ab hoste in eum annum pensum, & binæ tunicæ in militem exactæ. ea merces induciarum fuit. Tranquillas res jam Etruscis turbavit repentina defectio Umbrorum; gentis integræ à cladibus belli, nisi quod transitum exercitus ager senserat: ii concitata omni juventute sua, & magna parte Etruscorum ad rebellionem compulsa, tantum exercitum fecerant, ut relicto post se in Etruria Decio, ad oppugnandam inde Romam

Alifatas. Confirmant nostri: sed præterea Thu. duo Voss. Helm. ignorant *ti jam.* Igitur sequens particula mutanda, ut sit: *Alfaternam, jam pacem petentes.* Vt Naso: *Iam trepidum, jam verba minus violenta loquentem.* Quod vero, *aspernatus, eam oppugnando*, vult Sigonius, nec meliores codices habet subscriptores, & perinde peccat, ut Cluverius, cum legit *Alfaternos*, quo scilicet oratio & sensus constet, lib. 4. Italiæ antiq. cap. 5. Is vero & sic constat. Intelligimus enim ejus urbis incolas. Sic lib. 10. *Hac ubi Patavium sunt nuntiata (semper autem eos in armis accola Galli habebant) in duas partes juventutem dirigunt.* Lib. 24. *Helorum atque Erbessum, dedentibus ipsis, recepit.* Et eodem: *Murgantiam primum, prodito ab ipsis præsidio Romano, recepit.* Lib. 26. *Emporiis, urbe Græca (oriundi & ipsi a Phocæa sunt) copias exponit.* Lib. 31. *Elaunta & Abpeconesum, tradentibus ipsis, recepit.* Lib. 44. *Postero die progressus, Agassam urbem, tradentibus sese ipsis, recepit.* Vide supra ad 8, 11.

VARIORUM.

1 *Neque ejus pugnæ memoria tradita.*] Annon *prodita?* Illud enim *tradita* sine ullo adjuncto, puta *veterum monumentis, annalibus*, &c. non placet. *Tan. Faber.*

mam ituros, magnifice de se, ac contemptim de Romanis loquentes, jactarent. Quod incœptum eorum ubi ad Decium Consulem perlatum est, ad urbem ex Etruria magnis itineribus pergit: & in agro Pupiniensi ad famam intentus hostium consedit. Nec Romæ spernebatur Umbrorum bellum: & ipsæ minæ metum fecerant, expertis à Gallica clade quam intutam urbem incolerent. Itaque legati ad Fabium Consulem missi sunt: ut, si quid laxamenti à bello Samnitium esset, in Umbriam propere exercitum duceret. Dicto paruit Consul, magnisque itineribus ad Mevaniam, ubi tum copiæ Umbrorum erant, perrexit. Repens adventus consulis, quem procul Umbria in Samnio bello alio occupatum crediderant, ita exterruit Umbros, ut alii recedendum ad urbes munitas, quidam bellum mittendum censerent. [2] Plaga una (Materinam ipsi appellant) non continuit modo cæteros in armis, sed confestim ad certamen egit. castra vallantem Fabium adorti sunt. Quos ubi effusos ruere in munimenta consul vidit, revocatos milites ab opere, prout loci natura tempusque patiebatur, ita instruit: cohortatusque prædicatione vera qua in Tuscis qua in Samnio partorum decorum, exiguam appendicem Etrusci belli conficere jubet: & vocis impiæ pœnas expetere, qua se urbem Romanam oppugnaturos, minati sint. Hæc tanta sunt alacritate militum audita, ut clamor sua sponte ortus loquentem interpellaverit ducem. ante imperium deinde, concentu tubarum ac cornuum, cursu effuso in hostem feruntur. Non tamquam in viros, aut armatos incurrunt, mirabile dictu: signa primo eripi cœpta signiferis: deinde ipsi signiferi trahi ad consulem, armatique milites ex acie in aciem transferri. & sicubi est certamen, scutis magis quam

2 *Plaga una (Materinam ipsi appellant.)*] *Plaga* hic haud dubie militiæ nomen, & fortassis quod πλαγίαν vocant Græci, aciem quadratam altera parte longiorem. *Glarean.*

GRE-

quam gladiis geritur res. [a] Umbonibus incussaque ala sternuntur hostes. plus capitur hominum, quam cæditur: atque una vox ponere arma jubentium per totam fertur aciem. Itaque inter ipsum certamen [b] facta deditio est à primis auctoribus belli. postero insequentibusque diebus, & cæteri Umbrorum populi deduntur. Ocriculani sponsione in amicitiam accepti. Fabius alienæ sortis victor belli, in suam provinciam exercitum reduxit. itaque ei ob res tam feliciter gestas, sicut priore anno populus continuarat consulatum; ita Senatus insequente anno, quo Ap. Claudius, L. Volumnius Consules fuerunt, prorogavit, maxime Appio adversante, imperium. Appium censorem petisse consulatum, comitiaque ejus ab L. Furio tribuno plebis interpellata, donec se censura abdicavit, in quibusdam annalibus invenio. Creatus consul, quum collegæ novum bellum, Salentini hostes, decernerentur, Romæ mansit, ut urbanis artibus opes augeret, quando belli decus penes alios esset. Volumnium provinciæ haud pœnituit. multa secunda prælia fecit: aliquot urbes hostium vi cepit. prædæ erat largitor, & benignitatem per se gratam comitate adjuvabat, militemque iis artibus fecerat & periculi & laboris avidum. Q. Fabius proconsul ad urbem Allifas cum Samnitium exercitu signis collatis confligit. minime ambigua res fuit. Fusi hostes, atque in castra compulsi. nec castra forent retenta, ni exiguum superfuisset diei: ante noctem tamen sunt circumfessa, & nocte custodita, ne quis elabi posset. Postero die, vix dum luce certa, deditio fieri cœpta: & pacti, qui 42

Samni-

GRONOVII.

a *Umbonibus incussaque ala sternuntur.*] Sigonius auctoritate suorum delet copulativam, immemor sic loquutum esse nostrum lib. 30. *Movere loco hostium aciem Romani, ala deinde & umbonibus pulsantes, in summotos gradu illato, aliquantum spatii velut nullo resistente incessere.* Nec deerat in illis, quos vidimus. Lib. 4. *Adsurgentem ibi regem umbone resupinat.* Hoc ipso capite superius nostri: *ita instruit, cohortatusque prædicatione.*

b *Facta deditio est à primis.*] Duo Pall. & alter Voss. *inter ipsum certamen facta deditione à primis auctoribus belli, postero insequentibusque.*

Samnitium forent, ut cum ſingulis veſtimentis emitterentur. Hi omnes ſub jugum miſſi. ſociis Samnitium nihil cautum: ad ſeptem millia ſub corona veniêre. qui ſe civem Hernicum dixerat, ſeorſum in cuſtodia habitus. Eos omnes Fabius Romam ad ſenatum miſit: & quum quæſitum eſſet, delectu, an voluntarii pro Samnitibus adverſus Romanos bellaſſent; per Latinos populos cuſtodiendi dantur. juſſique eam integram rem novi conſules, P. Cornelius Arvina, Q. Marcius Tremulus (ii enim jam creati erant) ad ſenatum referre. id ægre paſſi Hernici; concilium populorum omnium habentibus Anagninis, in circo, quem Maritimum vocant, præter Alatrinatem Ferentinatemque, & Verulanum, omnes Hernici nominis populo Romano bellum
43 indixerunt. In Samnio quoque, quia deceſſerat inde Fabius, novi motus exorti. Calatia & Sora, præſidiaque quæ in iis Romana erant, expugnata: & in captivorum corpora militum fœde ſævitum. itaque eo P. Cornelius cum exercitu miſſus. Marcio novi hoſtes (jam enim Anagninis Herniciſque aliis bellum juſſum erat) decernuntur. Primo ita omnia opportuna loca hoſtes inter conſulum caſtra interceperunt, ut pervadere expeditus nuncius non poſſet, & per aliquot dies incerti rerum omnium, ſuſpenſique de ſtatu alterius, uterque conſul ageret, Romamque is metus manaret: adeò, ut omnes juniores ſacramento adigerentur, atque ad ſubita rerum duo juſti ſcriberentur exercitus. Cæterum Hernicum bellum nequaquam pro præſenti terrore ac vetuſtate gentis gloriæ fuit. nihil uſquam dictu dignum auſi, trinis caſtris intra paucos dies exuti, triginta dierum inducias, ita ut ad ſenatum Romam legatos mitterent, pacti ſunt bimeſtri ſtipendio frumentoque, & ſingulis in militem tunicis. Ab ſenatu ad Marcium rejecti, cui Senatuſconſulto permiſſum de Hernicis erat: iſque eam gentem in deditionem accepit. Et in Samnio alter conſul ſuperior viribus, locis impeditior erat. Omnia itinera

nera obſepſerant hoſtes: ſaltuſque pervios ceperant, ne qua ſubvehi commeatus poſſent: neque eos quum quotidie ſigna in aciem conſul proferret, elicere ad certamen poterat. ſatiſque apparebat neque Samnitem certamen præſens, nec Romanum dilationem belli laturum. Adventus Marcii, qui Hernicis ſubactis maturavit collegæ venire auxilio, moram certaminis hoſti exemit. nam, ut qui ne alteri quidem exercitui ſe ad certamen credidiſſent pares, conjungi utique paſſi duos conſulares exercitus, nihil crederent ſupereſſe ſpei; advenientem incompoſito agmine Marcium aggrediuntur. Raptim collatæ ſarcinæ in medium: & prout tempus patiebatur, inſtructa acies. Clamor primum in ſtativa perlatus, deinde conſpectus procul pulvis, tumultum apud alterum conſulem in caſtris fecit. iſque confeſtim arma capere juſſis, raptimque eductis in aciem militibus, tranſverſam hoſtium aciem, atque alio certamine occupatam, invadit: clamitans *ſummum flagitium fore, ſi alterum exercitum utriuſque victoriæ compotem ſinerent fieri, nec ad ſe ſui belli vindicarent decus.* Qua impetum dederat, perrumpit: aciemque per mediam in caſtra hoſtium tendit, & vacua defenſoribus capit atque incendit. Quæ ubi flagrantia Marcianus miles conſpexit, & hoſtes reſpexere, tum paſſim fuga cœpta Samnitium fieri. ſed omnia obtinet cædes: nec in ullam partem tutum perfugium eſt. Jam triginta millibus hoſtium cæſis, ſignum receptui conſules dederant, colligebantque in unum copias, invicem inter ſe gratantes: quum repente viſæ procul hoſtium novæ cohortes, quæ in ſupplementum ſcriptæ fuerant, integravere cædem in quas nec juſſu conſulum, nec ſigno accepto victores vadunt; malo tirocinio imbuendum Samnitem, clamitantes. Indulgent Conſules legionum ardori, ut qui probe ſcirent novum militem hoſtium inter perculſos fuga veteranos, ne tentando quidem ſatis certamini fore. Nec eos opinio fefellit. omnes Samnitium copiæ veteres novæque,

Digitized by Google

que, montes proximos fuga capiunt. eo & Romana erigitur acies: nec quicquam satis tuti loci victis est. & de jugis, quæ ceperant, funduntur; jamque una voce omnes pacem petebant. Tum trium mensium frumento imperato, & annuo stipendio ac singulis in militem tunicis, ad senatum pacis oratores missi. Cornelius in Samnio relictus. Marcius de Hernicis triumphans, in urbem rediit: statuaque equestris in foro decreta est, quæ ante templum Castoris posita est. Hernicorum tribus populis, Alatrinati, Verulano, Ferentinati, quia maluerunt, quam civitatem, suæ leges redditæ: connubiumque inter ipsos, quod aliquandiu Hernicorum soli habuerunt, permissum. Anagninis, quique arma Romanis intulerant, civitas sine suffragii latione data: concilia connubiaque adempta: & [1] Magistratibus, præterquam sacrorum curatione, interdictum. Eodem anno ædes Salutis à C. Junio Bubulco censore locata est: quam consul bello Samnitium voverat. ab eodem collegaque ejus M. Valerio Maximo viæ per agros publica impensa factæ. [2] Et cum Carthaginiensibus eodem anno fœdus tertio renovatum: legatisque eorum, qui
44 ad id venerant, comiter munera missa. Dictatorem idem annus habuit P. Cornelium Scipionem, cum magistro equitum P. Decio Mure. ab iis, propter quæ creati erant, comitia consularia habita, quia neuter consulum

VARIORUM.

1 *Magistratibus interdictum.*] Videri posset pugnare inter se, *civitate donatæ, & magistratibus interdici*: verum hæc neutiquam inter se pugnant, cum alterum ad municipii; alterum ad præfecturæ jus pertineat; quorum hoc inter conditiones Italicarum civitatum dutissimum fuit, cum formula præfecturæ non longè à provinciæ formula videatur abfuisse. Ut enim quotannis in provincias prætores Roma mitti soliti; sic in præfecturas præfecti, qui eas administrarent, ac jus dicerent, cum municipia suos magistratus, *Decuriones, Duumviros, Ædiles* &c. haberent. *Sigonius.*

2 *Et cum Carthag. eodem anno fœdus tertio.*] Polyb lib. 3. ait primum fœdus cum Carthaginiensibus ictum sub primis Coss. quod Livius omisit. Tertium autem ictum eo tempore, quo Pyrrhus Rex in Italiam trajecerit. Livius hoc anno, tertio ictum. Antea etiam anno 407. Sed primone an secundo incertum. *Glareau.*

GRO-

Digitized by Google

lum potuerat bello abesse. Creati consules L. Postumius, Tib. Minucius. Hos consules Piso Q. Fabio & P. Decio suggerit. biennio exempto, quo Claudium Volumniumque, & Cornelium, cum Marcio consules factos tradidimus: memoriane fugerit in annalibus digerendis, an consulto binos consules falsos ratus transcenderit, incertum est. Eodem anno in campum Stellatem agri Campani Samnitium incursiones factæ. itaque ambo consules in Samnium missi. Quum diversas regiones, Tifernum Postumius, Bovianum Minucius petissent; Postumii prius ductu ad Tifernum pugnatum. Alii haud dubie Samnites victos, [a] ac viginti millia inde hominum capta tradunt: alii Marte æquo discessum, & Postumium metum simulantem nocturno itinere clam in montes copias abduxisse: hostes secutos duo millia inde locis munitis & ipsos consedisse. Consul, ut stativa tuta, copiosaque (& ita erant) petisse videretur; postquam & munimentis castra firmavit, & omni apparatu rerum utilium instruit; [b] relicto firmo præsidio de vigilia tertia, qua duci proxime potest, expeditas legiones ad collegam, & ipsum adversus alios sedentem, ducit. ibi auctore Postumio Minucius cum hostibus signa confert; & quum anceps prælium in multum diei processisset, tum Postumius integris legionibus defessam jam aciem hostium improviso invadit. Itaque quum lassitudo ac vulnera fugam quoque præpedissent; occidione occisi hostes, signa unum & viginti capta: atque inde ad castra Postumii perrectum. Ibi duo victores exercitus

GRONOVII.

a *Ac triginta millia inde hominum.*] Duo Pall. Th. duo Voss. Helm. *ac xx. millia hominum.* Sine τῷ *inde.* Sigonius ex Diodoro *duo millia.*

b *Relicto firmo præsidio vigilia tertia.*] Fuldenses & omnes scripti nostri, *de vigilia tertia*, aut, quod malo, *de tertia vigilia.* Ante tertiam vigiliam exactam. Lib. 34. *Ipse de tertia vigilia navem conscendit & profugit.* Lib. 40. *Sopitis omnibus de tertia vigilia conscendunt.* Cæsar lib. 1. Gall. *De tertia vigilia cum legionibus tribus è castris proficiscitur.* Iterum: *De tertia vigilia T. Labienum legatum propere cum duabus legionibus summum jugum montis adscendere jubet.*

Digitized by Google

tus perculſum jam fama hoſtem adorti fundunt fugantque: [c] ſigna militaria ſex & viginti capta, & imperator Samnitium Statius Gellius, multique alii mortales, & caſtra utraque capta: & Bovianum, ubi poſtero die cœptum oppugnari, brevi capitur. magnaque gloria rerum geſtarum conſules triumpharunt. Minucium conſulem cum vulnere gravi relatum in caſtra mortuum, quidam auctores ſunt, & M. Fulvium in locum ejus conſulem ſuffectum: & ab eo quum ad exercitum Minucii miſſus eſſet, [d] Bovianum captum. Eodem anno Sora, Arpinum, Cenſennia, recepta ab Samnitibus. Herculis magnum ſimulacrum in Capitolio poſitum, dedicatumque,
45 P. Sulpicio Saverrione, P. Sempronio Sopho conſulibus, Samnites, ſeu finem, ſeu dilationem belli quærentes, legatos de pace Romam miſere. quibus ſuppliciter agentibus reſponſum eſt, *niſi ſæpe bellum parantes pacem petiſſent Samnites, oratione ultro citroque habita, de pace tranſigi potuiſſe. nunc, quando verba vana ad id locorum fuerint, rebus ſtandum eſſe. P. Sempronium conſulem cum exercitu brevi in Samnio fore: eum ad bellum pacenne inclinent animi, falli non poſſe. Conperta omnia ſenatui relaturum. decedentem ex Samnio Conſulem legati ſequerentur.* Eo anno quum pacatum Samnium exercitus Romanus benigne præbito commeatu peragraſſet, fœdus antiquum Samnitibus redditum. Ad Æquos inde veteres hoſtes, cæterum permultos annos ſub ſpecie infidæ pacis quietos, verſa arma Romana: quod incolumi Hernico nomine miſſitaverant ſimul cum iis Samniti auxilia; & poſt Hernicos ſubactos,

c *Signa militaria ſex & viginti capta.*] Deleo *vò capta*. Sufficit enim mox poni, *& caſtra utraque capta.*

d *Bolam captam.*] Omnes libri, *Bovianum captum.* Miratur Glareanus, oppidum quod ſupra expugnatum traditur, idem hoc anno iterum, ſine ulla defectionis mentione, captum à Livio dici. Sigonius ut cauſſa mirandi ceſſet, auctore Diodoro Siculo ſcribit *Bolam.* Id quod ſecure receperunt, immemores, hic ſi liceret, & ſupra corrigenda fuiſſe, quæ habentur: *Tifernum Poſtumius, Bovianum Minucius: & Bovianum, ubi poſtero die cœptum oppugnari, brevi capitur.* Nec mirari æquum eſt, defectionis nullam mentionem fieri: hoc enim ex ipſa narratione ſecundæ oppugnationis intelligi voluit Livius.

c *Fistique*

actos, universa prope gens, sine dissimulatione consilii publici, ad hostes desciverat: & postquam icto Romæ cum Samnitibus fœdere, feciales venerant, res repetitum, *tentationem*, aiebant, *esse, ut terrore incusso belli Romanos se fieri paterentur. quod quantopere optandum foret, Hernicos docuisse: quum quibus licuerit, suas leges Romana civitati præoptaverint: quibus legendi quid mallent, copia non fuerit, pro pœna necessariam civitatem fore.* Obhæc, vulgo in conciliis jactata, populus Romanus bellum fieri Æquis jussit; consulesque ambo ad novum profecti bellum, quatuor millibus à castris hostium consederunt. Æquorum exercitus (ut qui suo nomine permultos annos imbelles egissent) tumultuario similis, sine ducibus certis, sine imperio trepidare. alii exeundum in aciem, alii castra tuenda censent: movet plerosque vastatio futura agrorum, ac deinceps cum levibus præsidiis urbium relictarum excidia. Itaque postquam inter multas sententias una, quæ omissa cura communium ad respectum suarum quemque rerum vertisset, audita; ut prima vigilia diversi è castris ad deportanda omnia tuendaque mœnibus in urbes abirent; cuncti eam sententiam ingenti assensu accepere. Palatis hostibus per agros, prima luce Romani signis prolatis in acie consistunt: & ubi nemo obvius ibat, pleno gradu ad castra hostium tendunt. Cæterum, postquam ibi neque stationes pro portis, nec quemquam in vallo, nec fremitum consuetum castrorum animadverterunt; insolito silentio moti, metu insidiarum subsistunt. transgressi deinde vallum, quum deserta omnia inveniissent, pergunt hostem vestigiis sequi: sed vestigia in omnes æque ferentia partes, ut in dilapsis passim, primo errorem faciebant; post, per exploratores compertis hostium consiliis, ad singulas urbes circumferendo bello, unum & quadraginta oppida intra dies quinquaginta omnia oppugnando ceperunt: quorum pleraque diruta, atque incensa, nomenque Æquorum prope ad internecionem deletum. De Æquis triumpha-

tum,

Digitized by Google

tum, exemploque eorum clades fuit, ut Marrucini, Marsi, Peligni, Frentani, mitterent Romam oratores pacis petendæ, amicitiæque. iis populis fœdus petentibus datum. Eodem anno C. Flavius Cn. filius scriba, patre libertino, humili fortuna ortus, cæterum callidus vir & facundus, ædilis curulis fuit. Invenio in quibusdam annalibus, quum appareret ædilibus, [e] fierique se pro tribu ædilem videret, [1] neque accipi nomen, quod scriptum faceret; tabulam posuisse, & jurasse, se scriptum non facturum. quem aliquanto antea desiisse scriptum facere arguit Macer Licinius, tribunatu ante gesto, triumviratibusque; nocturno altero, altero coloniæ deducendæ. Cæterum (id quod haud discrepat) contumacia adversus contemnentes humilitatem suam nobiles certavit. civile jus repositum in penetralibus pontificum evulgavit, fastosque circa forum in albo proposuit, ut quando lege agi posset, sciretur: ædem Concordiæ in area Vulcani summa invidia nobilium dedicavit; coactusque consensu populi Cornelius Barbatus Pontifex maximus verba præire, quum more majorum negaret, nisi Consulem aut imperatorem posse templum dedicare. Itaque ex auctoritate senatus latum ad populum est, ne quis templum aramve injussu senatus aut tribunorum plebis partis majoris dedicaret. Haud memorabilem rem per se, nisi documentum sit adversus superbiam nobilium plebeiæ libertatis, referam. Ad collegam ægrum visendi caussa Flavius quum venisset, consensuque nobilium adolescentium, qui ibi assidebant, [2] assurrectum ei non esset; curulem afferri sellam eo jussit,

e *Fierique se pro tribu ædilem.*] De hoc loco vide quæ diximus quarti Observationum primo capite.

VARIORUM.

1 *Neque ejus accipi nomen*] Vox *ejus* non est in Vett. libris. Sic Piso apud Gellium lib. 6. cap. 10. *Sigonius.* Quorum petitio justa & legitima videbatur, eorum *nomina* ab eo, qui comitiis præerat, *accipi*, eorumque *ratio haberi* dicebatur. Livius lib. 27, 6. & 8. Lib. 39, 39. *Brissonius.*

2 *Assurrectum ei non esset.*] Proprium est adolescentiæ honorare quocunque loco, quocunque tempore seniorem

jussit; ac sede honoris sui anxios invidia inimicos spectavit. Cæterum Flavium dixerat ædilem forensis factio, Ap. Claudii censura vires nacta, qui senatum primus libertinorum filiis lectis inquinaverat. & posteaquam eam lectionem nemo ratam habuit, [a] nec in curia adeptus erat, quas petierat opes urbanas; humilibus per omnes tribus divisis, forum & campum corrupit. tantumque Flavii comitia indignitatis habuerunt, ut plerique nobilium annulos aureos & phaleras deponerent. Ex eo tempore in duas partes discessit civitas. aliud integer populus fautor & cultor bonorum, aliud [3] forensis factio tenebat; donec Q. Fabius & P. Decius censores facti. Fabius simul concordiæ caussa, simul ne humilimorum in manu comitia essent, omnem forensem turbam excretam in quatuor tribus conjecit, urbanasque eas appellavit. adeoque eam rem acceptam gratis animis ferunt, ut Maximi cognomen, quod tot victoriis non

nilorem: multo magis, si is constitutus fuerit in dignitate. Mos ille totum orbem olim possidebat. De seculo aureo Iuvenalis Satyra 13. vers. 53. ubi innuit ævo suo virtutem eam minus cultam, sicut & isto nostro. Mansisse tamen apud plerasque gentes eam ætatis prærogativam, omninò vult Socrates Xenophontis lib. 2. Memorabil. cap. 19. Iudæis honoratam senectutem, satis indicat versus Scripturæ sacræ: *A facie cani surges, & honorabis faciem senioris.* Romanis mirè habitam in honore ætatem seram discimus vel ex Ovid. lib. 5. Fastor. vers. 58. *Magna fuit quondam capitis reverentia cani: Inque suo pretio ruga senilis erat.* Plura tamen his tribuit Gellius lib. 2. Noct. Attic. cap. 15. quem vide. *Gruter.*

3 *Forensis factio*] Sic *libertinos* vocat, prout Zasius in catalogo legum antiq. existimat; quod cum multi essent, assidueque in foro versarentur, in comitiis planè dominabantur, statumque civitatis turbabant mandando infimis quibusque honores, plebe ingenua agriculturæ operam navante, ac raro civilibus negotiis interveniente. Sigonius lib. 2. cap. 13. de jure civ. Rom. eam partem plebis intelligit, quam Cicero peculiari nomine, *urbanam plebem* solet nominare. *Godelev.*

GRONOVII

a *Nec in curia adeptus erat, quas petierat opes urbanas.*] Quid sit in curia nancisci opes, scio. Lib. 6. de Manlio: *Postquam inter Patres non, quantum æquum censebat, excellere suas opes animadvertit.* Apud Sallustium *homo clarus & tum in senatu potens Opimius.* Sed quo respectu hæ opes appellentur *urbanæ*, parum intelligo. Urbanas habeat forsan opes, qui domi multum possit, si contra ponantur opes apud exercitum: quarum hic nulla mentio; nec igitur debet fieri opum urbanarum. Scribe: *nec in curia adeptus erat, quas petierat opes, urbanis humilibus* &c. De quo uberius in nostro de Sestertiis repetitæ editionis.

Digitized by Google

non pepererat, hac ordinum temperatione pareret. Ab eodem institutum dicitur, ut equites idibus Quintilibus transveherentur.

EPITOME
LIBRI X.

Coloniæ deductæ sunt Sora ac Alba. Carseoli Marsi in deditionem accepti. Collegium augurum ampliatum est, ut essent novem, cum antea quaterni fuissent. Lex de provocatione ad populum, à Valerio consule tunc tertium lata est. Duæ tribus adjectæ sunt, Anienſis & Terentina. Samnitibus bellum indictum; & adversus eos sæpe prospere pugnatum. Quum adversus Etruscos, Vmbros, Samnites, Gallos, P. Decio & Q. Fabio ducibus, pugnaretur, Romanusque exercitus in maximo esset discrimine, P. Decius, secutus exemplum patris, devovit se pro exercitu, & morte sua victoriam ejus pugnæ populo Romano dedit. Papirius Cursor, Samnitium exercitum, qui jurejurando obstrictus, quo majore constantia virtutis pugnaret, in aciem descenderat, fudit. Census actus est. lustrum conditum. censa sunt civium capita ducenta sexaginta duo millia, & trecenta viginti duo.

Lucio Genucio, Ser. Cornelio Consulibus, ab externis ferme bellis ocium fuit. Soram atque Albam coloniæ deductæ. Albam in Æquos sex millia colonorum scripta. Sora agri Volsci fuerat; sed possederant Samnites. eo quatuor millia hominum missa. Eodem anno Arpinatibus Trebulanisque civitas data. Frusinates tertia parte agri damnati, quod Hernicos ab eis sollicitatos compertum: capitaque conjurationis ejus quæstione ab consulibus ex Senatusconsulto habita, virgis cæsi ac securi percussi. Tamen ne prorsus

Digitized by Google

prorsus imbellem agerent annum, parva expeditio in Umbria facta est: quod nunciabatur ex spelunca quadam excursiones armatorum in agros fieri. In eam speluncam penetratum cum signis est: & ex eo loco obscuro multa vulnera accepta maximeque lapidum ictu, donec altero specus ejus ore (nam pervius erat) invento, utræque fauces congestis lignis accensæ: ita intus fumo ac vapore ad duo millia armatorum, ruentia novissime in ipsas flammas, dum evadere tendunt, absumta. M. Livio Dentre, [a] & Æmilio consulibus [b] redintegratum Æquicum bellum. Coloniam ægre patientes velut arcem suis finibus impositam, summa vi expugnare adorti, ab ipsis colonis pelluntur. Cæterum tantum Romæ terrorem fecere, quia vix credibile erat, tam affectis rebus solos per se Æquos ad bellum coortos, ut tumultus ejus caussa dictator diceretur C. Junius Bubulcus: is cum M. Titinio magistro equitum profectus, primo congressu Æquos subegit, ac die octavo triumphans in urbem quum rediisset, ædem Salutis, quam Consul voverat, censor locaverat, dictator dedicavit. Eodem anno classis Græcorum, Cleonymo duce Lacedæmonio, ad Italiæ litora appulsa, Thurias urbem in Salentinis cepit. Adversus hunc hostem Consul Æmilius missus, prælio uno fugatum compulit in naves. Thuriæ redditæ veteri cultori: Salentinoque agro pax parta. Junium Bubulcum dictatorem missum in Salentinos, in quibusdam annalibus invenio: & Cleonymum prius, quam confligendum esset cum Romanis, Italia excessisse. circumvectus inde Brunduſii promontorium, medioque sinu Hadria-

GRONOVII.

a *Et Æmilio consulibus.*] Prænomen hujus consulis in scriptis desideratur. Addiderunt *C.* quod refutat Sigonius, & rescribit *M.* ex ipso Livio, qui hunc eumdem magistrum equitum hoc anno *M. Æmilium* vocet, ut & Diodorus. Nimirum scripsit auctor, *Marcu Livio Dentre & Æmilio consulibus.*

b *Redintegratum Æquorum bellum.*] In Iunta primo reperio. nam Andreas & Bec. *Equitum.* Ascensius & Mog. *Equicum.* Scribendum autem esse, *Æquicum* diximus ad lib. 2.

Digitized by Google

Samnitium forent, ut cum ſingulis veſtimentis emitterentur. Hi omnes ſub jugum miſſi. ſociis Samnitium nihil cautum: ad ſeptem millia ſub corona veniêre. qui ſe civem Hernicum dixerat, ſeorſum in cuſtodia habitus. Eos omnes Fabius Romam ad ſenatum miſit: & quum quæſitum eſſet, delectu, an voluntarii pro Samnitibus adverſus Romanos bellaſſent; per Latinos populos cuſtodiendi dantur. juſſique eam integram rem novi conſules, P. Cornelius Arvina, Q. Marcius Tremulus (ii enim jam creati erant) ad ſenatum referre. id ægre paſſi Hernici; concilium populorum omnium habentibus Anagninis, in circo, quem Maritimum vocant, præter Alatrinatem Ferentinatemque, & Verulanum, omnes Hernici nominis populo Romano bellum
43 indixerunt. In Samnio quoque, quia deceſſerat inde Fabius, novi motus exorti. Calatia & Sora, præſidiaque quæ in iis Romana erant, expugnata: & in captivorum corpora militum fœde ſævitum. itaque eo P. Cornelius cum exercitu miſſus. Marcio novi hoſtes (jam enim Anagninis Herniciſque aliis bellum juſſum erat) decernuntur. Primo ita omnia opportuna loca hoſtes inter conſulum caſtra interceperunt, ut pervadere expeditus nuncius non poſſet, & per aliquot dies incerti rerum omnium, ſuſpenſique de ſtatu alterius, uterque conſul ageret, Romamque is metus manaret: adeò, ut omnes juniores ſacramento adigerentur, atque ad ſubita rerum duo juſti ſcriberentur exercitus. Cæterum Hernicum bellum nequaquam pro præſenti terrore ac vetuſtate gentis gloriæ fuit. nihil uſquam dictu dignum auſi, trinis caſtris intra paucos dies exuti, triginta dierum inducias, ita ut ad ſenatum Romam legatos mitterent, pacti ſunt bimeſtri ſtipendio frumentoque, & ſingulis in militem tunicis. Ab ſenatu ad Marcium rejecti, cui Senatuſconſulto permiſſum de Hernicis erat: iſque eam gentem in deditionem accepit. Et in Samnio alter conſul ſuperior viribus, locis impeditior erat. Omnia itinera

Digitized by Google

tera obſepſerant hoſtes: ſaltuſque pervios ceperant, ne qua ſubvehi commeatus poſſent: neque eos quum quotidie ſigna in aciem conſul proferret, elicere ad certamen poterat. ſatiſque apparebat neque Samnitem certamen præſens, nec Romanum dilationem belli laturum. Adventus Marcii, qui Hernicis ſubactis maturavit collegæ venire auxilio, moram certaminis hoſti exemit. nam, ut qui ne alteri quidem exercitui ſe ad certamen credidiſſent pares, conjungi utique paſſi duos conſulares exercitus, nihil crederent ſupereſſe ſpei; advenientem incompoſito agmine Marcium aggrediuntur. Raptim collatæ ſarcinæ in medium: & prout tempus patiebatur, inſtructa acies. Clamor primum in ſtativa perlatus, deinde conſpectus procul pulvis, tumultum apud alterum conſulem in caſtris fecit. iſque confeſtim arma capere juſſis, raptimque eductis in aciem militibus, tranſverſam hoſtium aciem, atque alio certamine occupatam, invadit: clamitans *ſummum flagitium fore, ſi alterum exercitum utriuſque victoriæ compotem ſinerent fieri, nec ad ſe ſui belli vindicarent decus.* Qua impetum dederat, perrumpit: aciemque per mediam in caſtra hoſtium tendit, & vacua defenſoribus capit atque incendit. Quæ ubi flagrantia Marcianus miles conſpexit, & hoſtes reſpexere, tum paſſim fuga cœpta Samnitium fieri. ſed omnia obtinet cædes: nec in ullam partem tutum perfugium eſt. Jam triginta millibus hoſtium cæſis, ſignum receptui conſules dederant, colligebantque in unum copias, invicem inter ſe gratantes: quum repente viſæ procul hoſtium novæ cohortes, quæ in ſupplementum ſcriptæ fuerant, integravere cædem in quas nec juſſu conſulum, nec ſigno accepto victores vadunt; malo tirocinio imbuendum Samnitem, clamitantes. Indulgent Conſules legionum ardori, ut qui probe ſcirent novum militem hoſtium inter perculſos fuga veteranos, ne tentando quidem ſatis certamini fore. Nec eos opinio fefellit. omnes Samnitium copiæ veteres novæque,

que, montes proximos fuga capiunt. eo & Romana erigitur acies: nec quicquam satis tuti loci victis est. & de jugis, quæ ceperant, funduntur; jamque una voce omnes pacem petebant. Tum trium mensium frumento imperato, & annuo stipendio ac singulis in militem tunicis, ad senatum pacis oratores missi. Cornelius in Samnio relictus. Marcius de Hernicis triumphans, in urbem rediit: statuaque equestris in foro decreta est, quæ ante templum Castoris posita est. Hernicorum tribus populis, Alatrinati, Verulano, Ferentinati, quia maluerunt, quam civitatem, suæ leges redditæ: connubiumque inter ipsos, quod aliquandiu Hernicorum soli habuerunt, permissum. Anagninis, quique arma Romanis intulerant, civitas sine suffragii latione data: concilia connubiaque adempta: & [1] Magistratibus, præterquam sacrorum curatione, interdictum. Eodem anno ædes Salutis à C. Junio Bubulco censore locata est: quam consul bello Samnitium voverat. ab eodem collegaque ejus M. Valerio Maximo viæ per agros publica impensa factæ. [2] Et cum Carthaginiensibus eodem anno fœdus tertio renovatum: legatisque eorum, qui
44 ad id venerant, comiter munera missa. Dictatorem idem annus habuit P. Cornelium Scipionem, cum magistro equitum P. Decio Mure. ab iis, propter quæ creati erant, comitia consularia habita, quia neuter consulum

VARIORUM.

1 *Magistratibus interdictum.*] Videri posset pugnare inter se, *civitate donare, & magistratibus interdici*: verum hæc neutiquam inter se pugnant, cum alterum ad municipii; alterum ad præfecturæ jus pertineat; quorum hoc inter conditiones Italicarum civitatum durissimum fuit, cum formula præfecturæ non longè à provinciæ formula videatur abfuisse. Vt enim quotannis in provincias prætores Roma mitti soliti; sic in præfecturas præfecti, qui eas administrarent, ac jus dicerent, cum municipia suos magistratus, *Decuriones, Duumviros, Ædiles* &c. haberent. *Sigonius.*

2 *Et cum Carthag. eodem anno fœdus tertio.*] Polyb. lib. 3. ait primum fœdus cum Carthaginiensibus ictum sub primis Coss. quod Livius omisit. Tertium autem ictum eo tempore, quo Pyrrhus Rex in Italiam trajecerit. Livius hoc anno, tertio ictum. Antea etiam anno 407. Sed primone an secundo incertum. *Glareanus.*

GRO-

lum potuerat bello abesse. Creati consules L. Postumius, Tib. Minucius. Hos consules Piso Q. Fabio & P. Decio suggerit. biennio exempto, quo Claudium Volumniumque, & Cornelium, cum Marcio consules factos tradidimus: memoriane fugerit in annalibus digerendis, an consulto binos consules falsos ratus transcenderit, incertum est. Eodem anno in campum Stellatem agri Campani Samnitium incursiones factæ. itaque ambo consules in Samnium missi. Quum diversas regiones, Tifernum Postumius, Bovianum Minucius petissent; Postumii prius ductu ad Tifernum pugnatum. Alii haud dubie Samnites victos, [a] ac viginti millia inde hominum capta tradunt: alii Marte æquo discessum, & Postumium metum simulantem nocturno itinere clam in montes copias abduxisse: hostes secutos duo millia inde locis munitis & ipsos consedisse. Consul, ut stativa tuta, copiosaque (& ita erant) petisse videretur; postquam & munimentis castra firmavit, & omni apparatu rerum utilium instruit; [b] relicto firmo præsidio de vigilia tertia, qua duci proxime potest, expeditas legiones ad collegam, & ipsum adversus alios sedentem, ducit. ibi auctore Postumio Minucius cum hostibus signa confert; & quum anceps prælium in multum diei processisset, tum Postumius integris legionibus defessam jam aciem hostium improviso invadit. Itaque quum lassitudo ac vulnera fugam quoque præpedissent; occidione occisi hostes, signa unum & viginti capta: atque inde ad castra Postumii perrectum. Ibi duo victores exercitus

GRONOVII.

a *Ac triginta millia inde hominum.*] Duo Pall. Th. duo Voss. Helm. *ac* XX. *millia hominum.* Sine τῷ *inde.* Sigonius ex Diodoro *duo millia.*

b *Relicto firmo præsidio vigilia tertia.*] Fuldenses & omnes scripti nostri, *de vigilia tertia*, aut, quod malo, *de tertia vigilia.* Ante tertiam vigiliam exactam. Lib. 34. *Ipse de tertia vigilia navem conscendit & profugit.* Lib. 40. *Sopitis omnibus de tertia vigilia conscenduns.* Cæsar lib. 1. Gall. *De tertia vigilia cum legionibus tribus è castris proficiscitur.* Iterum: *De tertia vigilia T. Labienum legatum propere cum duabus legionibus summum jugum montis adscendere jubet.*

¢ *Signa*

tus perculſum jam fama hoſtem adorti fundunt fugantque: [c] ſigna militaria ſex & viginti capta, & imperator Samnitium Statius Gellius, multique alii mortales, & caſtra utraque capta: & Bovianum, ubi poſtero die cœptum oppugnari, brevi capitur. magnaque gloria rerum geſtarum conſules triumpharunt. Minucium conſulem cum vulnere gravi relatum in caſtra mortuum, quidam auctores ſunt, & M. Fulvium in locum ejus conſulem ſuffectum: & ab eo quum ad exercitum Minucii miſſus eſſet, [d] Bovianum captum. Eodem anno Sora, Arpinum, Cenſennia, recepta ab Samnitibus. Herculis magnum ſimulacrum in Capitolio poſitum, dedicatumque,
45 P. Sulpicio Saverrione, P. Sempronio Sopho conſulibus, Samnites, ſeu finem, ſeu dilationem belli quærentes, legatos de pace Romam miſere. quibus ſuppliciter agentibus reſponſum eſt, *niſi ſæpe bellum parantes pacem petiſſent Samnites, oratione ultro citroque habita, de pace tranſigi potuiſſe. nunc, quando verba vana ad id locorum fuerint, rebus ſtandum eſſe. P. Sempronium conſulem cum exercitu brevi in Samnio fore: eum ad bellum pacenine inclinent animi, falli non poſſe. Conperta omnia ſenatui relaturum. decedentem ex Samnio Conſulem legati ſequerentur.* Eo anno quum pacatum Samnium exercitus Romanus benigne præbito commeatu peragraſſet, fœdus antiquum Samnitibus redditum. Ad Æquos inde veteres hoſtes, cæterum permultos annos ſub ſpecie infidæ pacis quietos, verſa arma Romana: quod incolumi Hernico nomine miſſitaverant ſimul cum iis Samniti auxilia; & poſt Hernicos ſubactos,

c *Signa militaria ſex & viginti capta.*] Deleo *τὸ capta.* Sufficit enim mox poni, *& caſtra utraque capta.*

d *Bolam captam.*] Omnes libri, *Bovianum captum.* Miratur Glareanus, oppidum quod ſupra expugnatum traditur, idem hoc anno iterum, fine ulla defectionis mentione, captum à Livio dici. Sigonius ut cauſſa mirandi ceſſet, auctore Diodoro Siculo ſcribit *Bolam.* Id quod ſecure receperunt, immemores, hic ſi liceret, & ſupra corrigenda fuiſſe, quæ habentur: *Tifernum Poſtumius, Bovianum Minucius: & Bovianum, ubi poſtero die cœptum oppugnari, brevi capitur.* Nec mirari æquum eſt, defectionis nullam mentionem fieri: hoc enim ex ipſa narratione ſecundæ oppugnationis intelligi voluit Livius.

c *Fierique*

actos, universa prope gens, sine dissimulatione consilii publici, ad hostes desciverat: & postquam icto Romæ cum Samnitibus fœdere, feciales venerant, res repetitum, *tentationem*, aiebant, *esse, ut terrore incusso belli Romanos se fieri paterentur. quod quantopere optanduni foret, Hernicos docuisse: quum quibus licuerit, suas leges Romanæ civitati præoptaverint: quibus legendi quid nullent, copia non fuerit, pro pœna necessariam civitatem fore.* Obhæc, vulgo in conciliis jactata, populus Romanus bellum fieri Æquis jussit: consulesque ambo ad novum profecti bellum, quatuor millibus à castris hostium consederunt. Æquorum exercitus (ut qui suo nomine permultos annos imbelles egissent) tumultuario similis, sine ducibus certis, sine imperio trepidare. alii exeundum in aciem, alii castra tuenda censent: movet plerosque vastatio futura agrorum, ac deinceps cum levibus præsidiis urbium relictarum excidia. Itaque postquam inter multas sententias una, quæ omissa cura communium ad respectum suarum quemque rerum vertisset, audita, ut prima vigilia diversi è castris ad deportanda omnia tuendaque mœnibus in urbes abirent; cuncti eam sententiam ingenti assensu accepere. Palatis hostibus per agros, prima luce Romani signis prolatis in acie consistunt: & ubi nemo obvius ibat, pleno gradu ad castra hostium tendunt. Cæterum, postquam ibi neque stationes pro portis, nec quemquam in vallo, nec fremitum consuetum castrorum animadverterunt; insolito silentio moti, metu insidiarum subsistunt. transgressi deinde vallum, quum deserta omnia invenissent, pergunt hostem vestigiis sequi: sed vestigia in omnes æque ferentia partes, ut in dilapsis passim, primo errorem faciebant; post, per exploratores compertis hostium consiliis, ad singulas urbes circumferendo bello, unum & quadraginta oppida intra dies quinquaginta omnia oppugnando ceperunt: quorum pleraque diruta, atque incensa, nomenque Æquorum prope ad internecionem deletum. De Æquis triumphatum,

tum, exemploque eorum clades fuit, ut Marrucini, Marsi, Peligni, Frentani, mitterent Romam oratores pacis petendæ, amicitiæque. iis populis fœdus petenti-
46bus datum. Eodem anno C. Flavius Cn. filius scriba, patre libertino, humili fortuna ortus, cæterum callidus vir & facundus; ædilis curulis fuit. Invenio in quibusdam annalibus, quum appareret ædilibus, [e] fierique se pro tribu ædilem videret, [1] neque accipi nomen, quod scriptum faceret; tabulam posuisse, & jurasse, se scriptum non facturum. quem aliquanto antea desiisse scriptum facere arguit Macer Licinius, tribunatu ante gesto, triumviratibusque; nocturno altero, altero coloniæ deducendæ. Cæterum (id quod haud discrepat) contumacia adversus contemnentes humilitatem suam nobiles certavit. civile jus repositum in penetralibus pontificum evulgavit, fastosque circa forum in albo proposuit, ut quando lege agi posset, sciretur: ædem Concordiæ in area Vulcani summa invidia nobilium dedicavit; coactusque consensu populi Cornelius Barbatus Pontifex maximus verba præire, quum more majorum negaret, nisi Consulem aut imperatorem posse templum dedicare. Itaque ex auctoritate senatus latum ad populum est, ne quis templum aramve injussu senatus aut tribunorum plebis partis majoris dedicaret. Haud memorabilem rem per se, nisi documentum sit adversus superbiam nobilium plebeiæ libertatis, referam. Ad collegam ægrum visendi caussa Flavius quum venisset, consensuque nobilium adolescentium, qui ibi assidebant, [2] assurrectum ei non esset; curulem afferri sellam eo jussit,

e *Fierique se pro tribu ædilem.*] De hoc loco vide quæ diximus quarti Observationum primo capite.

VARIORUM.

1 *Neque ejus accipi nomen*] Vox *ejus* non est in Vett. libris. Sic Piso apud Gellium lib. 6. cap. 10. *Sigonius.* Quorum petitio justa & legitima videbatur, eorum *nomina* ab eo, qui comitiis præerat, *accipi*, eorumque *ratio haberi* dicebatur. Livius lib. 27, 6. & 8. Lib. 39, 39. *Brissonius.*

2 *Assurrectum ei non esset.*] Proprium est adolescentiæ honorare quocunque loco, quocunque tempore seniorem

jussit; ac sede honoris sui anxios invidia inimicos spectavit. Cæterum Flavium dixerat ædilem forensis factio, Ap. Claudii censura vires nacta, qui senatum primus libertinorum filiis lectis inquinaverat. & posteaquam eam lectionem nemo ratam habuit, [a] nec in curia adeptus erat, quas petierat opes urbanas; humilibus per omnes tribus divisis, forum & campum corrupit. tantumque Flavii comitia indignitatis habuerunt, ut plerique nobilium annulos aureos & phaleras deponerent. Ex eo tempore in duas partes discessit civitas. aliud integer populus fautor & cultor bonorum, aliud [3] forensis factio tenebat; donec Q. Fabius & P. Decius censores facti. Fabius simul concordiæ caussa, simul ne humilimorum in manu comitia essent, omnem forensem turbam excretam in quatuor tribus conjecit, urbanasque eas appellavit. adeoque eam rem acceptam gratis animis ferunt, ut Maximi cognomen, quod tot victoriis non

nilorem: multo magis, si is constitutus fuerit in dignitate. Mos ille totum orbem olim possidebat. De seculo aureo Iuvenalis Satyra 13. vers. 53. ubi innuit ævo suo virtutem eam minus cultam, sicut & isto nostro. Mansisse tamen apud plerasque gentes eam ætatis prærogativam, omninò vult Socrates Xenophontis lib. 2. Memorabil. cap. 19. Iudæis honoratam senectutem, satis indicat versus Scripturæ sactæ: *A facie cani surges, & honorabis faciem senioris.* Romanis mirè habitam in honore ætatem seram discimus vel ex Ovid. lib. 5. Fastor. vers. 58. *Magna fuit quondam capitis reverentia cani: Inque suo pretio ruga senilis erat.* Plura tamen his tribuit Gellius lib. 2. Noct. Attic. cap. 15. quem vide. *Gruter.*

3 *Forensis factio*] Sic *libertinos* vocat, prout Zasius in catalogo legum antiq. existimat; quod cum multi essent, assidueque in foro versarentur, in comitiis planè dominabantur, staturaque civitatis turbabant mandando infimis quibusque honores, plebe ingenua agriculturæ operam navante, ac raro civilibus negotiis interveniente. Sigonius lib. 2. cap. 13. de jure civ. Rom. eam partem plebis intelligit, quam Cicero peculiari nomine, *urbanam plebem* solet nominare. *Godelev.*

GRONOVII

a *Nec in curia adeptus erat, quas petierat opes urbanas.*] Quid sit in curia nanciscì opes, scio. Lib. 6. de Manlio: *Postquam inter Patres non, quantum æquum censebat, excellere suas opes animadvertit.* Apud Sallustium *homo clarus & tum in senatu potens Opimius.* Sed quo respectu hæ opes appellentur *urbanæ*, patum intelligo. Vrbanas habeat forsan opes, qui domi multum possit, si contra ponantur opes apud exercitum: quarum hic nulla mentio; nec igitur debet fieri opum urbanarum. Scribe: *nec in curia adeptus erat, quas petierat opes, urbanis humilibus* &c. De quo uberius in nostro de Sestertiis tepetitæ editionis.

non pepererat, hac ordinum temperatione pareret. Ab eodem inſtitutum dicitur, ut equites idibus Quintilibus tranſveherentur.

EPITOME
LIBRI X.

I *Coloniæ deductæ ſunt Sora ac Alba. Carſeoli Marſi in deditionem accepti. Collegium augurum ampliatum eſt, ut eſſent novem, cum antea quaterni fuiſſent. Lex de provocatione ad populum, à Valerio conſule tunc tertium lata eſt. Duæ tribus adjectæ ſunt, Anienſis & Terentina. Samnitibus bellum indictum; & adverſus eos ſæpe proſpere pugnatum. Quum adverſus Etruſcos, Vmbros, Samnites, Gallos, P. Decio & Q. Fabio ducibus, pugnaretur, Romanuſque exercitus in maximo eſſet diſcrimine, P. Decius, ſecutus exemplum patris, devovit ſe pro exercitu, & morte ſua victoriam ejus pugnæ populo Romano dedit. Papirius Curſor, Samnitium exercitum, qui jurejurando obſtrictus, quo majore conſtantia virtutis pugnaret, in aciem deſcenderat, fudit. Cenſus actus eſt. Luſtrum conditum. cenſa ſunt civium capita ducenta ſexaginta duo millia, & trecenta viginti duo.*

Lucio Genucio, Ser. Cornelio Conſulibus, ab externis ferme bellis ocium fuit. Soram atque Albam coloniæ deductæ. Albam in Æquos ſex millia colonorum ſcripta. Sora agri Volſci fuerat; ſed poſſederant Samnites. eo quatuor millia hominum miſſa. Eodem anno Arpinatibus Trebulaniſque civitas data. Fruſinates tertia parte agri damnati, quod Hernicos ab eis ſollicitatos compertum: capitaque conjurationis ejus quæſtione ab conſulibus ex Senatuſconſulto habita, virgis cæſi ac ſecuri percuſſi. Tamen ne prorſus

prorſus imbellem agerent annum, parva expeditio in Umbria facta eſt: quod nunciabatur ex ſpelunca quadam excurſiones armatorum in agros fieri. In eam ſpeluncam penetratum cum ſignis eſt: & ex eo loco obſcuro multa vulnera accepta maximeque lapidum ictu, donec altero ſpecus ejus ore (nam pervius erat) invento, utræque fauces congeſtis lignis accenſæ: ita intus fumo ac vapore ad duo millia armatorum, ruentia noviſſime in ipſas flammas, dum evadere tendunt, abſumta. M. Livio Dentre, [a] & Æmilio conſulibus [b] redintegratum Æquicum bellum. Coloniam ægre patientes velut arcem ſuis finibus impoſitam, ſumma vi expugnare adorti, ab ipſis colonis pelluntur. Cæterum tantum Romæ terrorem fecere, quia vix credibile erat, tam affectis rebus ſolos per ſe Æquos ad bellum coortos, ut tumultus ejus cauſſa dictator diceretur C. Junius Bubulcus: is cum M. Titinio magiſtro equitum profectus, primo congreſſu Æquos ſubegit, ac die octavo triumphans in urbem quum rediſſet, ædem Salutis, quam Conſul voverat, cenſor locaverat, dictator dedicavit. Eodem anno claſſis Græcorum, Cleonymo duce Lacedæmonio, ad Italiæ litora appulſa, Thurias urbem in Salentinis cepit. Adverſus hunc hoſtem Conſul Æmilius miſſus, prælio uno fugatum compulit in naves. Thuriæ redditæ veteri cultori: Salentinoque agro pax parta. Junium Bubulcum dictatorem miſſum in Salentinos, in quibuſdam annalibus invenio: & Cleonymum prius, quam confligendum eſſet cum Romanis, Italia exceſſiſſe. circumvectus inde Brunduſii promontorium, medioque ſinu Hadria-

GRONOVII.

a *Et Æmilio conſulibus.*] Prænomen hujus conſulis in ſcriptis deſideratur. Addiderunt *C.* quod refutat Sigonius, & teſcribit *M.* ex ipſo Livio, qui hunc eumdem magiſtrum equitum hoc anno *M. Æmilium* vocet, ut & Diodorus. Nimirum ſcripſit auctor, *Marcu Livio Dentre & Æmilio conſulibus.*

b *Redintegratum Æquorum bellum.*] In Iunta primo reperio, nam Andreas & Bec. *Equitum.* Aſcenſius & Mog. *Equicum.* Scribendum autem eſſe, *Æquicum* diximus ad lib. 2.

Digitized by Google

que, montes proximos fuga capiunt. eo & Romana erigitur acies: nec quicquam satis tuti loci victis est. & de jugis, quæ ceperant, funduntur; jamque una voce omnes pacem petebant. Tum trium mensium frumento imperato, & annuo stipendio ac singulis in militem tunicis, ad senatum pacis oratores missi. Cornelius in Samnio relictus. Marcius de Hernicis triumphans, in urbem rediit: statuaque equestris in foro decreta est, quæ ante templum Castoris posita est. Hernicorum tribus populis, Alatrinati, Verulano, Ferentinati, quia maluerunt, quam civitatem, suæ leges redditæ: connubiumque inter ipsos, quod aliquandiu Hernicorum soli habuerunt, permissum. Anagninis, quique arma Romanis intulerant, civitas sine suffragii latione data: concilia connubiaque adempta: & [1] Magistratibus, præterquam sacrorum curatione, interdictum. Eodem anno ædes Salutis à C. Junio Bubulco censore locata est: quam consul bello Samnitium voverat. ab eodem collegaque ejus M. Valerio Maximo viæ per agros publica impensa factæ. [2] Et cum Carthaginiensibus eodem anno fœdus tertio renovatum: legatisque eorum, qui
44 ad id venerant, comiter munera missa. Dictatorem idem annus habuit P. Cornelium Scipionem, cum magistro equitum P. Decio Mure. ab iis, propter quæ creati erant, comitia consularia habita, quia neuter consulum

VARIORUM.

1 *Magistratibus interdictum.*] Videri posset pugnare inter se, *civitate donare*, & *magistratibus interdici*: verum hæc neutiquam inter se pugnant, cum alterum ad municipii; alterum ad præfecturæ jus pertineat; quorum hoc inter conditiones Italicarum civitatum durissimum fuit, cum formula præfecturæ non longè à provinciæ formula videatur abfuisse. Vt enim quotannis in provincias prætores Roma mitti soliti; sic in præfecturas præfecti, qui eas administrarent, ac jus dicerent, cum municipia suos magistratus, *Decuriones*, *Duumviros*, *Ædiles* &c. haberent. *Sigonius.*

2 *Et cum Carthag. eodem anno fœdus tertio.*] Polyb lib. 3. ait primum fœdus cum Carthaginiensibus ictum sub primis Coss. quod Livius omisit. Tertium autem ictum eo tempore, quo Pyrrhus Rex in Italiam trajecerit. Livius hoc anno, tertio ictum. Antea etiam anno 407. Sed primone an secundo incertum. *Glareanus.*

GRO-

Digitized by Google

lum potuerat bello abeſſe. Creati conſules L. Poſtumius, Tib. Minucius. Hos conſules Piſo Q. Fabio & P. Decio ſuggerit. biennio exempto, quo Claudium Volumniumque, & Cornelium, cum Marcio conſules factos tradidimus: memoriane fugerit in annalibus digerendis, an conſulto binos conſules falſos ratus tranſcenderit, incertum eſt. Eodem anno in campum Stellatem agri Campani Samnitium incurſiones factæ. itaque ambo conſules in Samnium miſſi. Quum diverſas regiones, Tifernum Poſtumius, Bovianum Minucius petiſſent; Poſtumii prius ductu ad Tifernum pugnatum. Alii haud dubie Samnites victos, [a] ac viginti millia inde hominum capta tradunt: alii Marte æquo diſceſſum, & Poſtumium metum ſimulantem nocturno itinere clam in montes copias abduxiſſe: hoſtes ſecutos duo millia inde locis munitis & ipſos conſediſſe. Conſul, ut ſtativa tuta, copioſaque (& ita erant) petiſſe videretur; poſtquam & munimentis caſtra firmavit, & omni apparatu rerum utilium inſtruit; [b] relicto firmo præſidio de vigilia tertia, qua duci proxime poteſt, expeditas legiones ad collegam, & ipſum adverſus alios ſedentem, ducit. ibi auctore Poſtumio Minucius cum hoſtibus ſigna confert; & quum anceps prælium in multum diei proceſſiſſet, tum Poſtumius integris legionibus defeſſam jam aciem hoſtium improviſo invadit. Itaque quum laſſitudo ac vulnera fugam quoque præpediſſent; occidione occiſi hoſtes, ſigna unum & viginti capta: atque inde ad caſtra Poſtumii perrectum. Ibi duo victores exercitus

GRONOVII.

a *Ac triginta millia inde hominum.*] Duo Pall. Th. duo Voſſ. Helm. *ac* XX. *millia hominum.* Sine τῷ *inde.* Sigonius ex Diodoro *duo millia.*

b *Relicto firmo præſidio vigilia tertia.*] Fuldenſes & omnes ſcripti noſtri, *de vigilia tertia*, aut, quod malo, *de tertia vigilia.* Ante tertiam vigiliam exactam. Lib. 34. *Ipſe de tertia vigilia navem conſcendit & profugit.* Lib. 40. *Sopitis omnibus de tertia vigilia conſcendunt.* Cæſar lib. 1. Gall. *De tertia vigilia cum legionibus tribus è caſtris proficiſcitur.* Iterum: *De tertia vigilia T. Labienum legatum propere cum duabus legionibus ſummum jugum montis aſcendere jubet.*

c *Signa*

Digitized by Google

tus perculsum jam fama hostem adorti fundunt fugantque: [c] signa militaria sex & viginti capta, & imperator Samnitium Statius Gellius, multique alii mortales, & castra utraque capta: & Bovianum, ubi postero die cœptum oppugnari, brevi capitur. magnaque gloria rerum gestarum consules triumpharunt. Minucium consulem cum vulnere gravi relatum in castra mortuum, quidam auctores sunt, & M. Fulvium in locum ejus consulem suffectum: & ab eo quum ad exercitum Minucii missus esset, [d] Bovianum captum. Eodem anno Sora, Arpinum, Censennia, recepta ab Samnitibus. Herculis magnum simulacrum in Capitolio positum, dedicatumque,
45 P. Sulpicio Saverrione, P. Sempronio Sopho consulibus, Samnites, seu finem, seu dilationem belli quærentes, legatos de pace Romam misere. quibus suppliciter agentibus responsum est, *nisi sæpe bellum parantes pacem petissent Samnites, oratione ultro citroque habita, de pace transigi potuisse. nunc, quando verba vana ad id locorum fuerint, rebus standum esse. P. Sempronium consulem cum exercitu brevi in Samnio fore: eum ad bellum pacemne inclinent animi, falli non posse. Comperta omnia senatui relaturum. decedentem ex Samnio Consulem legati sequerentur.* Eo anno quum pactum Samnium exercitus Romanus benigne præbito commeatu peragrasset, fœdus antiquum Samnitibus redditum. Ad Æquos inde veteres hostes, cæterum permultos annos sub specie infidæ pacis quietos, versa arma Romana: quod incolumi Hernico nomine missitaverant simul cum iis Samniti auxilia; & post Hernicos subactos,

c *Signa militaria sex & viginti capta.*] Deleo *τὸ capta.* Sufficit enim mox poni, *& castra utraque capta.*

d *Bolam captam.*] Omnes libri, *Bovianum captum.* Miratur Glareanus, oppidum quod supra expugnatum traditur, idem hoc anno iterum, sine ulla defectionis mentione, captum à Livio dici. Sigonius ut caussa mirandi cesset, auctore Diodoro Siculo scribit *Bolam.* Id quod secure receperunt, immemores, hic si licerèt, & supra corrigenda fuisse, quæ habentur: *Tifernum Postumium, Bovianum Minucius: & Bovianum, ubi postero die cœptum oppugnari, brevi capitur.* Nec mirari æquum est, defectionis nullam mentionem fieri: hoc enim ex ipsa narratione secundæ oppugnationis intelligi voluit Livius.

c *Fierique*

Digitized by Google

actos, universa prope gens, sine dissimulatione consilii publici, ad hostes desciverat: & postquam icto Romæ cum Samnitibus fœdere, feciales venerant, res repetitum, *tentationem*, aiebant, *esse, ut terrore incusso belli Romanos se fieri paterentur. quod quantopere optandum foret, Hernicos docuisse: quum quibus licuerit, suas leges Romanæ civitati præoptaverint: quibus legendi quid vallent, copia non fuerit, pro pœna necessariam civitatem fore.* Obhæc, vulgo in conciliis jactata, populus Romanus bellum fieri Æquis jussit: consulesque ambo ad novum profecti bellum, quatuor millibus à castris hostium consederunt. Æquorum exercitus (ut qui suo nomine permultos annos imbelles egissent) tumultuario similis, sine ducibus certis, sine imperio trepidare. alii exeundum in aciem, alii castra tuenda censent: movet pleroſque vastatio futura agrorum, ac deinceps cum levibus præsidiis urbium relictarum excidia. Itaque postquam inter multas sententias una, quæ omissa cura communium ad respectum suarum quemque rerum vertisset, audita, ut prima vigilia diversi è castris ad deportanda omnia tuendaque mœnibus in urbes abirent; cuncti eam sententiam ingenti assensu accepere. Palatis hostibus per agros, prima luce Romani signis prolatis in acie consistunt: & ubi nemo obvius ibat, pleno gradu ad castra hostium tendunt. Cæterum, postquam ibi neque stationes pro portis, nec quemquam in vallo, nec fremitum consuetum castrorum animadverterunt; insolito silentio moti, metu insidiarum subsistunt. transgressi deinde vallum, quum deserta omnia inveniissent, pergunt hostem vestigiis sequi: sed vestigia in omnes æque ferentia partes, ut in dilapsis passim, primo errorem faciebant; post, per exploratores compertis hostium consiliis, ad singulas urbes circumferendo bello, unum & quadraginta oppida intra dies quinquaginta omnia oppugnando ceperunt: quorum pleraque diruta, atque incensa, nomenque Æquorum prope ad internecionem deletum. De Æquis triumpha-

tum,

Digitized by Google

tum, exemploque eorum clades fuit, ut Marrucini, Marsi, Peligni, Frentani, mitterent Romam oratores pacis petendæ, amicitiæque. iis populis fœdus petentibus datum. Eodem anno C. Flavius Cn. filius scriba, patre libertino, humili fortuna ortus, cæterum callidus vir & facundus; ædilis curulis fuit. Invenio in quibusdam annalibus, quum appareret ædilibus, [e] fierique se pro tribu ædilem videret, [f] neque accipi nomen, quod scriptum faceret; tabulam posuisse, & jurasse, se scriptum non facturum. quem aliquanto antea desiisse scriptum facere arguit Macer Licinius, tribunatu ante gesto, triumviratibusque; nocturno altero, altero coloniæ deducendæ. Cæterum (id quod haud discrepat) contumacia adversus contemnentes humilitatem suam nobiles certavit. civile jus repositum in penetralibus pontificum evulgavit, fastosque circa forum in albo proposuit, ut quando lege agi posset, sciretur: ædem Concordiæ in area Vulcani summa invidia nobilium dedicavit; coactusque consensu populi Cornelius Barbatus Pontifex maximus verba præire, quum more majorum negaret, nisi Consulem aut imperatorem posse templum dedicare. Itaque ex auctoritate senatus latum ad populum est, ne quis templum aramve injussu senatus aut tribunorum plebis partis majoris dedicaret. Haud memorabilem rem per se, nisi documentum sit adversus superbiam nobilium plebeiæ libertatis, referam. Ad collegam ægrum visendi caussa Flavius quum venisset, consensuque nobilium adolescentium, qui ibi assidebant, [g] assurrectum ei non esset; curulem afferri sellam eo jussit,

[e] *Fierique se pro tribu ædilem.*] De hoc loco vide quæ diximus quarti Observationum primo capite.

VARIORUM.

[f] *Neque ejus accipi nomen*] Vox *ejus* non est in Vett. libris. Sic Piso apud Gellium lib. 6. cap. 10. *Sigonius.* Quorum petitio justa & legitima videbatur, eorum *nomina* ab eo, qui comitiis præerat, *accipi*, eorumque *ratio haberi* dicebatur. Livius lib. 27, 6. & 8. Lib. 39, 39. *Brissonius.*

[g] *Assurrectum ei non esset.*] Proprium est adolescentiæ honorare quocunque loco, quocunque tempore seniorem

jussit, ac sede honoris sui anxios invidia inimicos spectavit. Cæterum Flavium dixerat ædilem forensis factio, Ap. Claudii censura vires nacta, qui senatum primus libertinorum filiis lectis inquinaverat. & posteaquam eam lectionem nemo ratam habuit, [a] nec in curia adeptus erat, quas petierat opes urbanas; humilibus per omnes tribus divisis, forum & campum corrupit. tantumque Flavii comitia indignitatis habuerunt, ut plerique nobilium annulos aureos & phaleras deponerent. Ex eo tempore in duas partes discessit civitas. aliud integer populus fautor & cultor bonorum, aliud [3] forensis factio tenebat; donec Q. Fabius & P. Decius censores facti. Fabius simul concordiæ caussa, simul ne humilimorum in manu comitia essent, omnem forensem turbam excretam in quatuor tribus conjecit, urbanasque eas appellavit. adeoque eam rem acceptam gratis animis ferunt, ut Maximi cognomen, quod tot victoriis non

nilorem: multo magis, si is constitutus fuerit in dignitate. Mos ille totum orbem olim possidebat. De seculo aureo Iuvenalis Satyra 13. vers. 53. ubi innuit ævo suo virtutem eam minus cultam, sicut & isto nostro. Mansisse tamen apud pleraſque gentes eam ætatis prærogativam, omninò vult Socrates Xenophontis lib. 2. Memorabil. cap. 19. Judæis honoratam senectutem, satis indicat versus Scripturæ sacræ: *A facie cani surges, & honorabis faciem senioris.* Romanis mirè habitam in honore ætatem seram discimus vel ex Ovid. lib. 3. Fastor. vers. 58. *Magna fuit quondam capitis reverentia cani: Inque suo pretio ruga senilis erat.* Plura tamen his tribuit Gellius lib. 2. Noct. Attic. cap. 15. quem vide. *Gruter.*

3 *Forensis factio*] Sic *libertinos* vocat, prout Zasius in catalogo legum antiq. existimat; quod cum multi essent, assidueque in foro versarentur, in comitiis planè dominabantur, statumque civitatis turbabant mandando infimis quibusque honores, plebe ingenua agriculturæ operam navante, ac rarò civilibus negotiis interveniente. Sigonius lib. 2. cap. 13. de jure civ. Rom. eam partem plebis intelligit, quam Cicero peculiari nomine, *urbanam plebem* solet nominare. *Godelev.*

GRONOVII.

a *Nec in curia adeptus erat, quas petierat opes urbanas.*] Quid sit in curia nancisci opes, scio. Lib. 6. de Manlio: *Postquam inter Patres non, quantum æquum censebat, excellere suas opes animadvertit.* Apud Sallustium *homo clarus & tum in senatu potens Opimius.* Sed quo respectu hæ opes appellentur *urbanæ*, parum intelligo. Vrbanas habeat forsan opes, qui domi multum possit, si contra ponantur opes apud exercitum: quarum hic nulla mentio; nec igitur debet fieri opum urbanarum. Scribe: *nec in curia adeptus erat, quas petierat opes, urbanis humilibus* &c. De quo uberius in nostro de Sestertii repetitæ editionis.

non pepererat, hac ordinum temperatione pareret. Ab eodem institutum dicitur, ut equites idibus Quintilibus transveherentur.

EPITOME

Libri X.

1 *Coloniæ deductæ sunt Sora ac Alba. Carseoli Marsi in deditionem accepti. Collegium augurum ampliatum est, ut essent novem, cum antea quaterni fuissent. Lex de provocatione ad populum, à Valerio consule tunc tertium lata est. Duæ tribus adjectæ sunt, Aniensis & Terentina. Samnitibus bellum indictum; & adversus eos sæpe prospere pugnatum. Quum adversus Etruscos, Vmbros, Samnites, Gallos, P. Decio & Q. Fabio ducibus, pugnaretur, Romanusque exercitus in maximo esset discrimine, P. Decius, secutus exemplum patris, devovit se pro exercitu, & morte sua victoriam ejus pugnæ populo Romano dedit. Papirius Cursor, Samnitium exercitum, qui jurejurando obstrictus, quo majore constantia virtutis pugnaret, in aciem descenderat, fudit. Census actus est. lustrum conditum. censa sunt civium capita ducenta sexaginta duo millia, & trecenta viginti duo.*

Lucio Genucio, Ser. Cornelio Consulibus, ab externis ferme bellis ocium fuit. Soram atque Albam coloniæ deductæ. Albam in Æquos sex millia colonorum scripta. Sora agri Volsci fuerat; sed possederant Samnites. eo quatuor millia hominum missa. Eodem anno Arpinatibus Trebulanisque civitas data. Frusinates tertia parte agri damnati, quod Hernicos ab eis sollicitatos compertum: capitaque conjurationis ejus quæstione ab consulibus ex Senatusconsulto habita, virgis cæsi ac securi percussi. Tamen ne prorsus

Digitized by Google

prorsus imbellem agerent annum, parva expeditio in Umbria facta est: quod nunciabatur ex spelunca quadam excursiones armatorum in agros fieri. In eam speluncam penetratum cum signis est: & ex eo loco obscuro multa vulnera accepta maximeque lapidum ictu, donec altero specus ejus ore (nam pervius erat) invento, utræque fauces congestis lignis accensæ: ita intus fumo ac vapore ad duo millia armatorum, ruentia novissime in ipsas flammas, dum evadere tendunt, absumta. M. Livio Dentre, [a] & Æmilio consulibus [b] redintegratum Æquicum bellum. Coloniam ægre patientes velut arcem suis finibus impositam, summa vi expugnare adorti, ab ipsis colonis pelluntur. Cæterum tantum Romæ terrorem fecere, quia vix credibile erat, tam affectis rebus solos per se Æquos ad bellum coortos, ut tumultus ejus caussa dictator diceretur C. Junius Bubulcus: is cum M. Titinio magistro equitum profectus, primo congressu Æquos subegit, ac die octavo triumphans in urbem quum rediisset, ædem Salutis, quam Consul voverat, censor locaverat, dictator dedicavit. Eodem anno classis Græcorum, Cleonymo duce Lacedæmonio, ad Italiæ litora appulsa, Thurias urbem in Salentinis cepit. Adversus hunc hostem Consul Æmilius missus, prælio uno fugatum compulit in naves. Thuriæ redditæ veteri cultori: Salentinoque agro pax parta. Junium Bubulcum dictatorem missum in Salentinos, in quibusdam annalibus invenio: & Cleonymum prius, quam confligendum esset cum Romanis, Italia excessisse. circumvectus inde Brunduſii promontorium, medioque sinu Hadria-

GRONOVII.

a *Et Æmilio consulibus.*] Prænomen hujus consulis in scriptis desideratur. Addiderunt *C.* quod refutat Sigonius, & rescribit *M.* ex ipso Livio, qui hunc eumdem magistrum equitum hoc anno *M. Æmilium* vocet, ut & Diodorus. Nimirum scripsit auctor, *Marcus Livio Dentre & Æmilio consulibus.*

b *Redintegratum Æquorum bellum.*] In Iunta primo reperio. nam Andreas & Bec. *Equitum.* Ascensius & Mog. *Equicum.* Scribendum autem esse, *Æquicum* diximus ad lib. 2.

Digitized by Google

que, montes proximos fuga capiunt. eo & Romana erigitur acies: nec quicquam satis tuti loci victis est. & de jugis, quæ ceperant, funduntur; jamque una voce omnes pacem petebant. Tum trium mensium frumento imperato, & annuo stipendio ac singulis in militem tunicis, ad senatum pacis oratores missi. Cornelius in Samnio relictus. Marcius de Hernicis triumphans, in urbem rediit: statuaque equestris in foro decreta est, quæ ante templum Castoris posita est. Hernicorum tribus populis, Alatrinati, Verulano, Ferentinati, quia maluerunt, quam civitatem, suæ leges redditæ: connubiumque inter ipsos, quod aliquandiu Hernicorum soli habuerunt, permissum. Anagninis, quique arma Romanis intulerant, civitas sine suffragii latione data: concilia connubiaque adempta: & [1] Magistratibus, præterquam sacrorum curatione, interdictum. Eodem anno ædes Salutis à C. Junio Bubulco censore locata est: quam consul bello Samnitium voverat. ab eodem collegaque ejus M. Valerio Maximo viæ per agros publica impensa factæ. [2] Et cum Carthaginiensibus eodem anno fœdus tertio renovatum: legatisque eorum, qui
44 ad id venerant, comiter munera missa. Dictatorem idem annus habuit P. Cornelium Scipionem, cum magistro equitum P. Decio Mure. ab iis, propter quæ creati erant, comitia consularia habita, quia neuter consulum

VARIORUM.

1 *Magistratibus interdictum.*] Videri posset pugnare inter se, *civitate donare*, & *magistratibus interdici*: verum hæc neutiquam inter se pugnant, cum alterum ad municipii; alterum ad præfecturæ jus pertineat; quorum hoc inter conditiones Italicarum civitatum durissimum fuit, cum formula præfecturæ non longè à provinciæ formula videatur abfuisse. Vt enim quotannis in provincias prætores Roma mitti soliti; sic in præfecturas præfecti, qui eas administrarent, ac jus dicerent, cum municipia suos magistratus, *Decuriones*, *Duumviros*, *Ædiles* &c. haberent. *Sigonius.*

2 *Et cum Carthag. eodem anno fœdus tertio.*] Polyb. lib. 3. ait primum fœdus cum Carthaginiensibus ictum sub primis Coss. quod Livius omisit. Tertium autem ictum eo tempore, quo Pyrrhus Rex in Italiam trajecerit. Livius hoc anno, tertio ictum. Antea etiam anno 407. Sed primone an secundo incertum. *Glareanus.*

GRO-

lum potuerat bello abesse. Creati consules L. Postumius, Tib. Minucius. Hos consules Piso Q. Fabio & P. Decio suggerit. biennio exempto, quo Claudium Volumniumque, & Cornelium, cum Marcio consules factos tradidimus: memoriane fugerit in annalibus digerendis, an consulto binos consules falsos ratus transcenderit, incertum est. Eodem anno in campum Stellatem agri Campani Samnitium incursiones factæ. itaque ambo consules in Samnium missi. Quum diversas regiones, Tifernum Postumius, Bovianum Minucius petissent; Postumii prius ductu ad Tifernum pugnatum. Alii haud dubie Samnites victos, [a] ac viginti millia inde hominum capta tradunt: alii Marte æquo discessum, & Postumium metum simulantem nocturno itinere clam in montes copias abduxisse: hostes secutos duo millia inde locis munitis & ipsos consedisse. Consul, ut stativa tuta, copiosaque (& ita erant) petisse videretur; postquam & munimentis castra firmavit, & omni apparatu rerum utilium instruit; [b] relicto firmo præsidio de vigilia tertia, qua duci proxime potest, expeditas legiones ad collegam, & ipsum adversus alios sedentem, ducit. ibi auctore Postumio Minucius cum hostibus signa confert; & quum anceps prælium in multum diei processisset, tum Postumius integris legionibus defessam jam aciem hostium improviso invadit. Itaque quum lassitudo ac vulnera fugam quoque præpedissent; occidione occisi hostes, signa unum & viginti capta: atque inde ad castra Postumii perrectum. Ibi duo victores exercitus

GRONOVII.

a *Ac triginta millia inde hominum.*] Duo Pall. Th. duo Voss. Helm. *ac* XX. *millia hominum.* Sine τῷ *inde.* Sigonius ex Diodoro *duo millia.*

b *Relicto firmo præsidio vigilia tertia.*] Fuldenses & omnes scripti nostri, *de vigilia tertia*, aut, quod malo, *de tertia vigilia.* Ante tertiam vigiliam exactam. Lib. 34. *Ipse de tertia vigilia navem conscendit & profugit.* Lib. 40. *Sopitis omnibus de tertia vigilia conscendunt.* Cæsar lib. 1. Gall. *De tertia vigilia cum legionibus tribus è castris proficiscitur.* Iterum: *De tertia vigilia T. Labienum legatum propere cum duabus legionibus summum jugum montis adscendere jubet.*

tus perculſum jam fama hoſtem adorti fundunt fugantque: [c] ſigna militaria ſex & viginti capta, & imperator Samnitium Statius Gellius, multique alii mortales, & caſtra utraque capta: & Bovianum, ubi poſtero die cœptum oppugnari, brevi capitur. magnaque gloria rerum geſtarum conſules triumpharunt. Minucium conſulem cum vulnere gravi relatum in caſtra mortuum, quidam auctores ſunt, & M. Fulvium in locum ejus conſulem ſuffectum: & ab eo quum ad exercitum Minucii miſſus eſſet, [d] Bovianum captum. Eodem anno Sora, Arpinum, Cenſennia, recepta ab Samnitibus. Herculis magnum ſimulacrum in Capitolio poſitum, dedicatumque,
45 P. Sulpicio Saverrione, P. Sempronio Sopho conſulibus, Samnites, ſeu finem, ſeu dilationem belli quærentes, legatos de pace Romam miſere. quibus ſuppliciter agentibus reſponſum eſt, *niſi ſæpe bellum parantes pacem petiſſent Samnites, oratione ultro citroque habita, de pace tranſigi potuiſſe. nunc, quando verba vana ad id locorum fuerint, rebus ſtandum eſſe. P. Sempronium conſulem cum exercitu brevi in Samnio fore: eum ad bellum pacemne inclinent animi, falli non poſſe. Comperta omnia ſenatui relaturum. decedentem ex Samnio Conſulem legati ſequerentur.* Eo anno quum pacatum Samnium exercitus Romanus benigne præbito commeatu peragraſſet, fœdus antiquum Samnitibus redditum. Ad Æquos inde veteres hoſtes, cæterum permultos annos ſub ſpecie infidæ pacis quietos, verſa arma Romana: quod incolumi Hernico nomine miſſitaverant ſimul cum iis Samniti auxilia; & poſt Hernicos ſubactos,

c *Signa militaria ſex & viginti capta.*] Deleo *& capta*. Sufficit enim mox poni, *& caſtra utraque capta.*

d *Bolam captam.*] Omnes libri, *Bovianum captum.* Miratur Glareanus, oppidum quod ſupra expugnatum traditur, idem hoc anno iterum, ſine ulla defectionis mentione, captum à Livio dici. Sigonius ut cauſſa mirandi ceſſet, auctore Diodoro Siculo ſcribit *Bolam.* Id quod ſecure receperunt, immemores, hic ſi liceret, & ſupra corrigenda fuiſſe, quæ habentur: *Tifernum Poſtumius, Bovianum Minucius: & Bovianum, ubi poſtero die cœptum oppugnari, brevi capitur.* Nec mirari æquum eſt, defectionis nullam mentionem fieri: hoc enim ex ipſa narratione ſecundæ oppugnationis intelligi voluit Livius.

c *Fictique*

actos, universa prope gens, sine dissimulatione consilii publici, ad hostes desciverat: & postquam icto Romæ cum Samnitibus fœdere, feciales venerant, res repetitum, *tentationem*, aiebant, *esse, ut terrore incusso belli Romanos se fieri paterentur. quod quantopere optandum foret, Hernicos docuisse: quum quibus licuerit, suas leges Romanæ civitati præoptaverint: quibus legendi quid nollent, copia non fuerit, pro pœna necessariam civitatem fore.* Ob hæc, vulgo in conciliis jactata, populus Romanus bellum fieri Æquis jussit: consulesque ambo ad novum profecti bellum, quatuor millibus à castris hostium consederunt. Æquorum exercitus (ut qui suo nomine permultos annos imbelles egissent) tumultuario similis, sine ducibus certis, sine imperio trepidare. alii exeundum in aciem, alii castra tuenda censent: movet plerosque vastatio futura agrorum, ac deinceps cum levibus præsidiis urbium relictarum excidia. Itaque postquam inter multas sententias una, quæ omissa cura communium ad respectum suarum quemque rerum vertisset, audita; ut prima vigilia diversi è castris ad deportanda omnia tuendaque mœnibus in urbes abirent; cuncti eam sententiam ingenti assensu accepere. Palatis hostibus per agros, prima luce Romani signis prolatis in acie consistunt: & ubi nemo obvius ibat, pleno gradu ad castra hostium tendunt. Cæterum, postquam ibi neque stationes pro portis, nec quemquam in vallo, nec fremitum consuetum castrorum animadverterunt; insolito silentio moti, metu insidiarum subsistunt. transgressi deinde vallum, quum deserta omnia invenissent, pergunt hostem vestigiis sequi: sed vestigia in omnes æque ferentia partes, ut in dilapsis passim, primo errorem faciebant; post, per exploratores compertis hostium consiliis, ad singulas urbes circumferendo bello, unum & quadraginta oppida intra dies quinquaginta omnia oppugnando ceperunt: quorum pleraque diruta, atque incensa, nomenque Æquorum prope ad internecionem deletum. De Æquis triumpha-

tum,

Digitized by Google

tum, exemploque eorum clades fuit, ut Marrucini, Marsi, Peligni, Frentani, mitterent Romam oratores pacis petendæ, amicitiæque. iis populis fœdus petentibus datum. Eodem anno C. Flavius Cn. filius scriba, patre libertino, humili fortuna ortus, cæterum callidus vir & facundus; ædilis curulis fuit. Invenio in quibusdam annalibus, quum appareret ædilibus, [e] fierique se pro tribu ædilem videret, [1] neque accipi nomen, quod scriptum faceret; tabulam posuisse, & jurasse, se scriptum non facturum. quem aliquanto antea desiisse scriptum facere arguit Macer Licinius, tribunatu ante gesto, triumviratibusque; nocturno altero, altero coloniæ deducendæ. Cæterum (id quod haud discrepat) contumacia adversus contemnentes humilitatem suam nobiles certavit. civile jus repositum in penetralibus pontificum evulgavit, fastosque circa forum in albo proposuit, ut quando lege agi posset, sciretur: ædem Concordiæ in area Vulcani summa invidia nobilium dedicavit; coactusque consensu populi Cornelius Barbatus Pontifex maximus verba præire, quum more majorum negaret, nisi Consulem aut imperatorem posse templum dedicare. Itaque ex auctoritate senatus latum ad populum est, ne quis templum aramve injussu senatus aut tribunorum plebis partis majoris dedicaret. Haud memorabilem rem per se, nisi documentum sit adversus superbiam nobilium plebeiæ libertatis, referam. Ad collegam ægrum visendi caussa Flavius quum venisset, consensuque nobilium adolescentium, qui ibi assidebant, [2] assurrectum ei non esset; curulem afferri sellam eo jussit,

[e] *Fierique se pro tribu ædilem.*] De hoc loco vide quæ diximus quarti Observationum primo capite.

VARIORUM.

[1] *Neque ejus accipi nomen*] Vox *ejus* non est in Vett. libris. Sic Piso apud Gellium lib. 6. cap. 10. *Sigonius.* Quorum petitio justa & legitima videbatur, eorum *nomina* ab eo, qui comitiis præerat, *accipi*, eorumque *ratio haberi* dicebatur. Livius lib. 27, 6. & 8. Lib. 39, 39. *Brissonius.*

[2] *Assurrectum ei non esset.*] Proprium est adolescentiæ honorare quocunque loco, quocunque tempore seniorem

jussit, ac fede honoris sui anxios invidia inimicos spectavit. Cæterum Flavium dixerat ædilem forensis factio, Ap. Claudii censura vires nacta, qui senatum primus libertinorum filiis lectis inquinaverat. & posteaquam eam lectionem nemo ratam habuit, [a] nec in curia adeptus erat, quas petierat opes urbanas; humilibus per omnes tribus divisis, forum & campum corrupit. tantumque Flavii comitia indignitatis habuerunt, ut plerique nobilium annulos aureos & phaleras deponerent. Ex eo tempore in duas partes discessit civitas. aliud integer populus fautor & cultor bonorum, aliud [3] forensis factio tenebat; donec Q. Fabius & P. Decius censores facti. Fabius simul concordiæ caussa, simul ne humilimorum in manu comitia essent, omnem forensem turbam excretam in quatuor tribus conjecit, urbanasque eas appellavit. adeoque eam rem acceptam gratis animis ferunt, ut Maximi cognomen, quod tot victoriis non

florem: multo magis, si is constitutus fuerit in dignitate. Mos ille totum orbem olim possidebat. De seculo aureo Iuvenalis Satyra 13. vers. 55. ubi innuit ævo suo virtutem eam minus cultam, sicut & isto nostro. Mansisse tamen apud plerasque gentes eam ætatis prærogativam, omninò vult Socrates Xenophontis lib. 2. Memorabil. cap. 19. Judæis honoratam senectutem, satis indicat versus Scripturæ sactæ: *A facie cani surges, & honorabis faciem senioris.* Romanis mirè habitam in honore ætatem seram discimus vel ex Ovid. lib. 3. Fastor. vers. 58. *Magna fuit quondam capitis reverentia cani: Inque suo pretio ruga senilis erat.* Plura tamen his tribuit Gellius lib. 2. Noct. Attear. cap. 15. quem vide. *Gruter.*

3 *Forensis factio*] Sic *libertinos* vocat, prout Zasius in catalogo legum antiq. existimat; quod cum multi essent, assidueque in foro versarentur, in comitiis planè dominabantur, statumque civitatis turbabant mandando infimis quibusque honores, plebe ingenua agriculturæ operam navante, ac raro civilibus negotiis interveniente. Sigonius lib. 2. cap. 13. de jure civ. Rom. eam partem plebis intelligit, quam Cicero peculiari nomine, *urbanam plebem* solet nominare. *Godelev.*

GRONOVII.

a *Nec in curia adeptus erat, quas petierat opes urbanas.*] Quid sit in curia nanciscì opes, scio. Lib. 6. de Manlio: *Postquam inter Patres non, quantum æquum censebat, excellere suas opes animadvertit.* Apud Sallustium *homo clarus & tum in senatu potens Opimius.* Sed quo respectu hæ opes appellentur *urbanæ*, parum intelligo. Urbanas habeat forsan opes, qui domi multum possit, si contra ponantur opes apud exercitum: quarum hic nulla mentio; nec igitur debet fieri opum urbanarum. Scribe: *nec in curia adeptus erat, quas petierat opes, urbanis humilibus* &c. De quo uberius in nostro de Sestertiis repetitæ editionis.

non pepererat, hac ordinum temperatione pareret. Ab eodem institutum dicitur, ut equites idibus Quintilibus transveherentur.

EPITOME

LIBRI X.

1 *Coloniæ deductæ sunt Sora ac Alba. Carseoli Marsi in deditionem accepti. Collegium augurum ampliatum est, ut essent novem, cum antea quaterni fuissent. Lex de provocatione ad populum, à Valerio consule tunc tertium lata est. Duæ tribus adjectæ sunt, Aniensis & Terentina. Samnitibus bellum indictum; & adversus eos sæpe prospere pugnatum. Quum adversus Etruscos, Vmbros, Samnites, Gallos, P. Decio & Q. Fabio ducibus, pugnaretur, Romanusque exercitus in maximo esset discrimine, P. Decius, secutus exemplum patris, devovit se pro exercitu, & morte sua victoriam ejus pugnæ populo Romano dedit. Papirius Cursor, Samnitium exercitum, qui jurejurando obstrictus, quo majore constantia virtutis pugnaret, in aciem descenderat, fudit. Census actus est. lustrum conditum. censa sunt civium capita ducenta sexaginta duo millia, & trecenta viginti duo.*

Lucio Genucio, Ser. Cornelio Consulibus, ab externis ferme bellis ocium fuit. Soram atque Albam coloniæ deductæ. Albam in Æquos sex millia colonorum scripta. Sora agri Volsci fuerat; sed possederant Samnites. eo quatuor millia hominum missa. Eodem anno Arpinatibus Trebulanisque civitas data. Frusinates tertia parte agri damnati, quod Hernicos ab eis sollicitatos compertum: capitaque conjurationis ejus quæstione ab consulibus ex Senatusconsulto habita, virgis cæsi ac securi percussi. Tamen ne prorsus

Digitized by Google

prorsus imbellem agerent annum, parva expeditio in Umbria facta est: quod nunciabatur ex spelunca quadam excursiones armatorum in agros fieri. In eam speluncam penetratum cum signis est: & ex eo loco obscuro multa vulnera accepta maximeque lapidum ictu, donec altero specus ejus ore (nam pervius erat) invento, utræque fauces congestis lignis accensæ: ita intus fumo ac vapore ad duo millia armatorum, ruentia novissime in ipsas flammas, dum evadere tendunt, absumta. M. Livio Dentre, [a] & Æmilio consulibus [b] redintegratum Æquicum bellum. Coloniam ægre patientes velut arcem suis finibus impositam, summa vi expugnare adorti, ab ipsis colonis pelluntur. Cæterum tantum Romæ terrorem fecere, quia vix credibile erat, tam affectis rebus solos per se Æquos ad bellum coortos, ut tumultus ejus caussa dictator diceretur C. Junius Bubulcus: is cum M. Titinio magistro equitum profectus, primo congressu Æquos subegit, ac die octavo triumphans in urbem quum redisset, ædem Salutis, quam Consul voverat, censor locaverat, dictator dedicavit. Eodem anno classis Græcorum, Cleonymo duce Lacedæmonio, ad Italiæ litora appulsa, Thurias urbem in Salentinis cepit. Adversus hunc hostem Consul Æmilius missus, prælio uno fugatum compulit in naves. Thuriæ redditæ veteri cultori: Salentinoque agro pax parta. Junium Bubulcum dictatorem missum in Salentinos, in quibusdam annalibus invenio: & Cleonymum prius, quam confligendum esset cum Romanis, Italia excessisse. circumvectus inde Brundusii promontorium, medioque sinu Hadria-

GRONOVII.

a *Et Æmilio consulibus.*] Prænomen hujus consulis in scriptis desideratur. Addiderunt *C.* quod refutat Sigonius, & rescribit *M.* ex ipso Livio, qui hunc eumdem magistrum equitum hoc anno *M. Æmilium* vocet, ut & Diodorus. Nimirum scripsit auctor, *Marcu Livio Dentre & Æmilio consulibus.*

b *Redintegratum Æquorum bellum.*] In Iunta primo reperio. nam Andreas & Bec. *Equitum.* Ascensius & Mog. *Equicum.* Scribendum autem esse, *Æquisum* diximus ad lib. 2.

que, montes proximos fuga capiunt. eo & Romana erigitur acies: nec quicquam satis tuti loci victis est. & de jugis, quæ ceperant, funduntur; jamque una voce omnes pacem petebant. Tum trium mensium frumento imperato, & annuo stipendio ac singulis in militem tunicis, ad senatum pacis oratores missi. Cornelius in Samnio relictus. Marcius de Hernicis triumphans, in urbem rediit: statuaque equestris in foro decreta est, quæ ante templum Castoris posita est. Hernicorum tribus populis, Alatrinati, Verulano, Ferentinati, quia maluerunt, quam civitatem, suæ leges redditæ: connubiumque inter ipsos, quod aliquandiu Hernicorum soli habuerunt, permissum. Anagninis, quique arma Romanis intulerant, civitas sine suffragii latione data: concilia connubiaque adempta: & [1] Magistratibus, præterquam sacrorum curatione, interdictum. Eodem anno ædes Salutis à C. Junio Bubulco censore locata est: quam consul bello Samnitium voverat. ab eodem collegaque ejus M. Valerio Maximo viæ per agros publica impensa factæ. [2] Et cum Carthaginiensibus eodem anno fœdus tertio renovatum: legatisque eorum, qui
44 ad id venerant, comiter munera missa. Dictatorem idem annus habuit P. Cornelium Scipionem, cum magistro equitum P. Decio Mure. ab iis, propter quæ creati erant, comitia consularia habita, quia neuter consulum

VARIORUM.

1 *Magistratibus interdictum.*] Videri posset pugnare inter se, *civitate donare*, & *magistratibus interdici*: verum hæc neutiquam inter se pugnant, cum alterum ad municipii; alterum ad præfecturæ jus pertineat; quorum hoc inter conditiones Italicarum civitatum durissimum fuit, cum formula præfecturæ non longè à provinciæ formula videatur abfuisse. Vt enim quotannis in provincias prætores Roma mitti soliti; sic in præfecturas præfecti, qui eas administrarent, ac jus dicerent, cum municipia suos magistratus, *Decuriones*, *Duumviros*, *Ædiles* &c. haberent. *Sigonius.*

2 *Et cum Carthag. eodem anno fœdus tertio.*] Polyb. lib. 3. ait primum fœdus cum Carthaginiensibus ictum sub primis Coss. quod Livius omisit. Tertium autem ictum eo tempore, quo Pyrrhus Rex in Italiam trajecerit. Livius hoc anno, tertio ictum. Antea etiam anno 407. Sed primone an secundo incertum. *Glareanus.*

GRO-

lum potuerat bello abeſſe. Creati conſules L. Poſtumius, Tib. Minucius. Hos conſules Piſo Q. Fabio & P. Decio ſuggerit. biennio exempto, quo Claudium Volumniumque, & Cornelium, cum Marcio conſules factos tradidimus: memoriane fugerit in annalibus digerendis, an conſulto binos conſules falſos ratus tranſcenderit, incertum eſt. Eodem anno in campum Stellatem agri Campani Samnitium incurſiones factæ. itaque ambo conſules in Samnium miſſi. Quum diverſas regiones, Tifernum Poſtumius, Bovianum Minucius petiſſent; Poſtumii prius ductu ad Tifernum pugnatum. Alii haud dubie Samnites victos, [a] ac viginti millia inde hominum capta tradunt: alii Marte æquo diſceſſum, & Poſtumium metum ſimulantem nocturno itinere clam in montes copias abduxiſſe: hoſtes ſecutos duo millia inde locis munitis & ipſos conſediſſe. Conſul, ut ſtativa tuta, copioſaque (& ita erant) petiſſe videretur; poſtquam & munimentis caſtra firmavit, & omni apparatu rerum utilium inſtruit; [b] relicto firmo præſidio de vigilia tertia, qua duci proxime poteſt, expeditas legiones ad collegam, & ipſum adverſus alios ſedentem, ducit. ibi auctore Poſtumio Minucius cum hoſtibus ſigna confert; & quum anceps prælium in multum diei proceſſiſſet, tum Poſtumius integris legionibus defeſſam jam aciem hoſtium improviſo invadit. Itaque quum laſſitudo ac vulnera fugam quoque præpediſſent; occidione occiſi hoſtes, ſigna unum & viginti capta: atque inde ad caſtra Poſtumii perrectum. Ibi duo victores exercitus

GRONOVII.

a *Ac triginta millia inde hominum.*] Duo Pall. Th. duo Voſſ. Helm. *ac* XX. *millia hominum.* Sine τῷ *inde.* Sigonius ex Diodoro *duo millia.*

b *Relicto firmo præſidio vigilia tertia.*] Fuldenſes & omnes ſcripti noſtri, *de vigilia tertia*, aut, quod malo, *de tertia vigilia.* Ante tertiam vigiliam exactam. Lib. 34. *Ipſe de tertia vigilia navem conſcendit & profugit.* Lib. 40. *Sopitis omnibus de tertia vigilia conſcendunt.* Cæſar lib. 1. Gall. *De tertia vigilia cum legionibus tribus è caſtris proficiſcitur.* Item: *De tertia vigilia T. Labienum legatum propere cum duabus legionibus ſummum jugum montis aſcendere jubet.*

¢ *Signa*

Digitized by Google

tus perculsum jam fama hostem adorti fundunt fugantque: [c] signa militaria sex & viginti capta, & imperator Samnitium Statius Gellius, multique alii mortales, & castra utraque capta: & Bovianum, ubi postero die cœptum oppugnari, brevi capitur. magnaque gloria rerum gestarum consules triumpharunt. Minucium consulem cum vulnere gravi relatum in castra mortuum, quidam auctores sunt, & M. Fulvium in locum ejus consulem suffectum: & ab eo quum ad exercitum Minucii missus esset, [d] Bovianum captum. Eodem anno Sora, Arpinum, Censennia, recepta ab Samnitibus. Herculis magnum simulacrum in Capitolio positum, dedicatumque,
45 P. Sulpicio Saverrione, P. Sempronio Sopho consulibus, Samnites, seu finem, seu dilationem belli quærentes, legatos de pace Romam misere. quibus suppliciter agentibus responsum est, *nisi sæpe bellum parantes pacem petissent Samnites, oratione ultro citroque habita, de pace transigi potuisse. nunc, quando verba vana ad id locorum fuerint, rebus standum esse. P. Sempronium consulem cum exercitu brevi in Samnio fore: eum ad bellum pacemne inclinent animi, falli non posse. Comperta omnia senatui relaturum. decedentem ex Samnio Consulem legati sequerentur.* Eo anno quum pacatum Samnium exercitus Romanus benigne præbito commeatu peragrasset, fœdus antiquum Samnitibus redditum. Ad Æquos inde veteres hostes, cæterum permultos annos sub specie infidæ pacis quietos, versa arma Romana: quod incolumi Hernico nomine missitaverant simul cum iis Samniti auxilia; & post Hernicos subactos,

c *Signa militaria sex & viginti capta.*] Deleo *tò capta*. Sufficit enim mox poni, *& castra utraque capta*.

d *Bolam captam.*] Omnes libri, *Bovianum captum*. Miratur Glareanus, oppidum quod supra expugnatum traditur, idem hoc anno iterum, sine ulla defectionis mentione, captum à Livio dici. Sigonius ut caussa mirandi cesset, auctore Diodoro Siculo scribit *Bolam*. Id quod secure receperunt, immemores, hic si licerèt, & supra corrigenda fuisse, quæ habentur: *Tifernum Postumius, Bovianum Minucius: & Bovianum, ubi postero die cœptum oppugnari, brevi capitur*. Nec mirari æquum est, defectionis nullam mentionem fieri: hoc enim ex ipsa narratione secundæ oppugnationis intelligi voluit Livius.

c *Signique*

actos, universa prope gens, sine dissimulatione consilii publici, ad hostes desciverat: & postquam icto Romæ cum Samnitibus fœdere, feciales venerant, res repetitum, *tentationem*, aiebant, *esse, ut terrore incusso belli Romanos se fieri paterentur. quod quantopere optandum foret, Hernicos docuisse: quum quibus licuerit, suas leges Romanæ civitati præoptaverint: quibus legendi quid nollent, copia non fuerit, pro pœna necessariam civitatem fore.* Obhæc, vulgo in conciliis jactata, populus Romanus bellum fieri Æquis jussit: consulesque ambo ad novum profecti bellum, quatuor millibus à castris hostium consederunt. Æquorum exercitus (ut qui suo nomine permultos annos imbelles egissent) tumultuario similis, sine ducibus certis, sine imperio trepidare. alii exeundum in aciem, alii castra tuenda censent: movet plerosque vastatio futura agrorum, ac deinceps cum levibus præsidiis urbium relictarum excidia. Itaque postquam inter multas sententias una, quæ omissa cura communium ad respectum suarum quemque rerum vertisset, audita; ut prima vigilia diversi è castris ad deportanda omnia tuendaque mœnibus in urbes abirent; cuncti eam sententiam ingenti assensu accepere. Palatis hostibus per agros, prima luce Romani signis prolatis in acie consistunt: & ubi nemo obvius ibat, pleno gradu ad castra hostium tendunt. Cæterum, postquam ibi neque stationes pro portis, nec quemquam in vallo, nec fremitum consuetum castrorum animadverterunt; insolito silentio moti, metu insidiarum subsistunt. transgressi deinde vallum, quum deserta omnia inveniissent, pergunt hostem vestigiis sequi: sed vestigia in omnes æque ferentia partes, ut in dilapsis passim, primo errorem faciebant; post, per exploratores compertis hostium consiliis, ad singulas urbes circumferendo bello, unum & quadraginta oppida intra dies quinquaginta omnia oppugnando ceperunt: quorum pleraque diruta, atque incensa, nomenque Æquorum prope ad internecionem deletum. De Æquis triumpha-

tum,

Digitized by Google

tum, exemploque eorum clades fuit, ut Marrucini, Marsi, Peligni, Frentani, mitterent Romam oratores pacis petendæ, amicitiæque. iis populis fœdus petentibus datum. Eodem anno C. Flavius Cn. filius scriba, patre libertino, humili fortuna ortus, cæterum callidus vir & facundus, ædilis curulis fuit. Invenio in quibusdam annalibus, quum appareret ædilibus, [e] fierique se pro tribu ædilem videret, [1] neque accipi nomen, quod scriptum faceret; tabulam posuisse, & jurasse, se scriptum non facturum. quem aliquanto antea desiisse scriptum facere arguit Macer Licinius, tribunatu ante gesto, triumviratibusque; nocturno altero, altero coloniæ deducendæ. Cæterum (id quod haud discrepat) contumacia adversus contemnentes humilitatem suam nobiles certavit. civile jus repositum in penetralibus pontificum evulgavit, fastosque circa forum in albo proposuit, ut quando lege agi posset, sciretur: ædem Concordiæ in area Vulcani summa invidia nobilium dedicavit; coactusque consensu populi Cornelius Barbatus Pontifex maximus verba præire, quum more majorum negaret, nisi Consulem aut imperatorem posse templum dedicare. Itaque ex auctoritate senatus latum ad populum est, ne quis templum aramve injussu senatus aut tribunorum plebis partis majoris dedicaret. Haud memorabilem rem per se, nisi documentum sit adversus superbiam nobilium plebeiæ libertatis, referam. Ad collegam ægrum visendi caussa Flavius quum venisset, consensuque nobilium adolescentium, qui ibi assidebant, [2] assurrectum ei non esset; curulem afferri sellam eo jussit,

[e] *Fierique se pro tribu ædilem.*] De hoc loco vide quæ diximus quarti Observationum primo capite.

VARIORUM.

1 *Neque ejus accipi nomen*] Vox *ejus* non est in Vett. libris. Sic Piso apud Gellium lib. 6. cap. 10. *Sigonius.* Quotum petitio justa & legitima videbatur, eorum *nomina* ab eo, qui comitiis præerat, *accipi*, eorumque *ratio haberi* dicebatur. Livius lib. 27, 6. & 8. Lib. 39, 39. *Brissonius.*

2 *Assurrectum ei non esset.*] Proprium est adolescentiæ honorare quocunque loco, quocunque tempore seniorem

jussit, ac sede honoris sui anxios invidia inimicos spectavit. Cæterum Flavium dixerat ædilem forensis factio, Ap. Claudii censura vires nacta, qui senatum primus libertinorum filiis lectis inquinaverat. & posteaquam eam lectionem nemo ratam habuit, [a] nec in curia adeptus erat, quas petierat opes urbanas; humilibus per omnes tribus divisis, forum & campum corrupit. tantumque Flavii comitia indignitatis habuerunt, ut plerique nobilium annulos aureos & phaleras deponerent. Ex eo tempore in duas partes discessit civitas. aliud integer populus fautor & cultor bonorum, aliud [3] forensis factio tenebat; donec Q. Fabius & P. Decius censores facti. Fabius simul concordiæ caussa, simul ne humilimorum in manu comitia essent, omnem forensem turbam excretam in quatuor tribus conjecit, urbanasque eas appellavit. adeoque eam rem acceptam gratis animis ferunt, ut Maximi cognomen, quod tot victoriis non

nitorem: multo magis, si is constitutus fuerit in dignitate. Mos ille totum orbem olim possidebat. De seculo aureo Iuvenalis Satyra 13. vers. 53. ubi innuit ævo suo virtutem eam minus cultam, sicut & isto nostro. Mansisse tamen apud plerasque gentes eam ætatis prærogativam, omnino vult Socrates Xenophontis lib. 2. Memorabil. cap. 19. Judæis honoratam senectutem, satis indicat versus Scripturæ sactæ: *A facie cani surge, & honorabis faciem senioris.* Romanis mire habitam in honore ætatem seram discimus vel ex Ovid. lib. 3. Fastor. vers. 58. *Magna fuit quondam capitis reverentia cani: Inque suo pretio ruga senilis erat.* Plura tamen his tribuit Gellius lib. 2. Noct. Attic. cap. 15. quem vide. *Gruter.*

3 *Forensis factio*] Sic *libertinos* vocat, prout Zasius in catalogo legum antiq. existimat; quod cum multi essent, assidueque in foro versarentur, in comitiis plane dominabantur, staruntque civitatis turbabant mandando infimis quibusque honores; plebe ingenua agriculturæ operam navante, ac raro civilibus negotiis interveniente. Sigonius lib. 2. cap. 13. de jure civ. Rom. eam partem plebis intelligit, quam Cicero peculiari nomine, *urbanam plebem* solet nominare. *Godelev.*

GRONOVII.

a *Nec in curia adeptus erat, quas petierat opes urbanas.*] Quid sit in curia nancisci opes, scio. Lib. 6. de Manlio: *Postquam inter Patres non, quantum æquum censebat, excellere suas opes animadvertit.* Apud Sallustium *homo clarus & tum in senatu potens Opimius.* Sed quo respectu hæ opes appellentur *urbanæ*, parum intelligo. Vrbanas habeat forsan opes, qui domi multum possit, si contra ponantur opes apud exercitum: quarum hic nulla mentio; nec igitur debet fieri opum urbanarum. Scribe: *nec in curia adeptus erat, quas petierat opes, urbanis humilibus* &c. De quo uberius in nostro de Sestertiis repetitæ editionis.

non pepererat, hac ordinum temperatione pareret. Ab eodem institutum dicitur, ut equites idibus Quintilibus transveherentur.

EPITOME

LIBRI X.

I *Coloniæ deductæ sunt Sora ac Alba. Carseoli Marsi in deditionem accepti. Collegium augurum ampliatum est, ut essent novem, cum antea quaterni fuissent. Lex de provocatione ad populum, à Valerio consule tunc tertium lata est. Duæ tribus adjectæ sunt, Aniensis & Terentina. Samnitibus bellum indictum; & adversus eos sæpe prospere pugnatum. Quum adversus Etruscos, Vmbros, Samnites, Gallos, P. Decio & Q. Fabio ducibus, pugnaretur, Romanusque exercitus in maximo esset discrimine, P. Decius, secutus exemplum patris, devovit se pro exercitu, & morte sua victoriam ejus pugnæ populo Romano dedit. Papirius Cursor, Samnitium exercitum, qui jurejurando obstrictus, quo majore constantia virtutis pugnaret, in aciem descenderat, fudit. Census actus est. lustrum conditum. Censa sunt civium capita ducenta sexaginta duo millia, & trecenta viginti duo.*

Lucio Genucio, Ser. Cornelio Consulibus, ab externis ferme bellis ocium fuit. Soram atque Albam coloniæ deductæ. Albam in Æquos sex millia colonorum scripta. Sora agri Volsci fuerat; sed possederant Samnites. eo quatuor millia hominum missa. Eodem anno Arpinatibus Trebulanisque civitas data. Frusinates tertia parte agri damnati, quod Hernicos ab eis sollicitatos compertum: capitaque conjurationis ejus quæstione ab consulibus ex Senatusconsulto habita, virgis cæsi ac securi percussi. Tamen ne prorsus

Digitized by Google

prorſus imbellem agerent annum, parva expeditio in Umbria facta eſt: quod nunciabatur ex ſpelunca quadam excurſiones armatorum in agros fieri. In eam ſpeluncam penetratum cum ſignis eſt: & ex eo loco obſcuro multa vulnera accepta maximeque lapidum ictu, donec altero ſpecus ejus ore (nam pervius erat) invento, utræque fauces congeſtis lignis accenſæ: ita intus fumo ac vapore ad duo millia armatorum, ruentia noviſſime in ipſas flammas, dum evadere tendunt, abſumta. M. Livio Dentre, [a] & Æmilio conſulibus [b] redintegratum Æquicum bellum. Coloniam ægre patientes velut arcem ſuis finibus impoſitam, ſumma vi expugnare adorti, ab ipſis colonis pelluntur. Cæterum tantum Romæ terrorem fecere, quia vix credibile erat, tam affectis rebus ſolos per ſe Æquos ad bellum coortos, ut tumultus ejus cauſſa dictator diceretur C. Junius Bubulcus: is cum M. Titinio magiſtro equitum profectus, primo congreſſu Æquos ſubegit, ac die octavo triumphans in urbem quum rediſſet, ædem Salutis, quam Conſul voverat, cenſor locaverat, dictator dedicavit. Eodem anno claſſis Græcorum, Cleonymo duce Lacedæmonio, ad Italiæ litora appulſa, Thurias urbem in Salentinis cepit. Adverſus hunc hoſtem Conſul Æmilius miſſus, prælio uno fugatum compulit in naves. Thuriæ redditæ veteri cultori: Salentinoque agro pax parta. Junium Bubulcum dictatorem miſſum in Salentinos, in quibuſdam annalibus invenio: & Cleonymum prius, quam confligendum eſſet cum Romanis, Italia exceſſiſſe. circumvectus inde Brunduſii promontorium, medioque ſinu Hadria-

GRONOVII.

a *Et Æmilio conſulibus.*] Prænomen hujus conſulis in ſcriptis deſideratur. Addiderunt *C.* quod refutat Sigonius, & reſcribit *M.* ex ipſo Livio, qui hunc eundem magiſtrum equitum hoc anno *M. Æmilium* vocet, ut & Diodorus. Nimirum ſcripſit auctor, *Marcu Livio Dentre & Æmilio conſulibus.*

b *Redintegratum Æquorum bellum.*] In Iunta primo reperio. nam Andreas & Bec. *Equitum.* Aſcenſius & Mog. *Equicum.* Scribendum autem eſſe, *Æquicum* diximus ad lib. 2.

Digitized by Google

Hadriatico ventis latus, quum læva importuosa Italiæ littora, dextra Illyrii Liburnique & Istri, gentes feræ, & magna ex parte latrociniis maritimis infames, terrerent, penitus ad littora Venetorum pervenit: ibi expositis paucis qui loca explorarent, quum audisset, tenue prætentum littus esse, quod transgressis, [c] stagna ab tergo sint irrigua æstibus maritimis. agros haud procul proximos campestres cerni: ulteriora colles: inde esse ostium fluminis prælti, quo circumagi naves in stationem tutam vidisse: (Meduacus amnis erat) eo invectam classem subire flumine adverso jussit. Gravissimas navium non pertulit alveus fluminis. in leviora navigia transgressa multitudo armatorum, ad frequentes agros tribus maritimis Patavinorum vicis, colentibus eam oram, pervenit. Ibi egressi levi præsidio navibus relicto, vicos expugnant, inflammant tecta, hominum pecudumque prædas agunt; & dulcedine prædandi longius usque à navibus procedunt. Hæc ubi Patavium sunt nunciata (semper autem eos in armis accolæ Galli habebant) in duas partes juventutem dividunt. altera in regio-

c *Stagna ab tergo sint irrigua.*] Accidit huic loco, quod multis aliis orationibus obliquis, de quibus ad lib. 2. cap. 14. Observat. notavimus. Primum igitur τὸ *sint*, etsi habeant omnes libri, tamen suppositicium esse suspicor: nam cum dixisset Livius: *quod transgressis, stagna ab tergo irrigua æstibus maritimis:* intelligi voluit vel ex præcedenti membro, *esse*, vel ex insequente *cerni*. Habes deinde: *quo circumagi naves cum in stationem tutam vidisset.* Τὸ *cum* in nullis veteribus reperi neque scriptis, neque editis ante Sigonium; pro *vidisset* autem alii codd. *vidissent*. rectius Thuan. & duo Pall. & Chisl. Vossianusque alter, *vidisse*. idque verbum de exploratoribus, non de Cleonymo intelligendum. *Quum audisset*, nempe Cleonymus præter cætera, *inde esse ostium fluminis prælti, quo circumagi naves in stationem tutam vidisse*. Scilicet eos qui expositi erant, ut loca explorarent. Et sic edidêrunt olim Bec. Imtas, Frobenius, Gryphius, Curio. Ita solet autem noster. Infra cap. 34 *Consuli referunt, excessum urbe solitudine haud dubia perspicuum esse, & recentibus vestigiis fugæ, ac stragis rerum* &c. Ita uno spiritu continuandum, si retines quod editur; nam scripti quidam & editi: *id perspicuum*. Lib. 24. *Nuntius occurrit; captam urbem esse, cætera falsa mista veris ferens; adeo promiscuam militum atque oppidanorum factam, nec quemquam puberem arbitrari superesse.*

VARIORUM.

1 *Illyrici Liburnique.*] Veteres libri & Capitolini triumphi *Illyrii*. Sigonius.

GRO-

regionem, qua effusa populatio nunciabatur: altera, ne cui prædonum obvia fieret, [a] altero itinere ad stationem navium (millia autem quindecim ab oppido aberat) ducta. In naves parvas, custodibus interemptis, impetus factus: territique nautæ coguntur naves in alteram ripam amnis transjicere. & in terra prosperum æque in palatos prædatores prælium fuerat: refugientibusque ad stationem Græcis, Veneti obsistunt. [b] Ita in medio circumventi hostes cæsique, pars capti, classem indicant, [c] regemque Cleonymum tria millia abesse. Inde captivis proximo vico in custodiam datis, pars fluviatiles naves ad superanda vada stagnorum apte planis alveis fabricatas, pars captiva navigia armatis complent. profectique ad classem, immobiles naves, & loca ignota plus quam hostem timentes, circumvadunt: fugientesque in [d] altum acrius quam repugnantes, usque ad ostium amnis persecuti, captis quibusdam incensisque navibus hostium, quas trepidatio in vada intulerat, victores revertuntur. Cleonymus vix quinta parte navium incolumi, nulla regione maris Hadriatici prospere adita, discessit. rostra navium spoliaque Laconum in æde Junonis veteri fixa, multi superstant qui viderunt, Patavii monimentum navalis pugnæ eo die, qua pugnatum est, quotannis solenni certamine navium in flumine oppidi medio exercetur. Eodem anno Romæ cum Ve- 3
stinis, petentibus amicitiam, ictum est fœdus. Multiplex

GRONOVII.

a *Altero itinere ad stationem.*] Fortassis *alio.*

b *Ita in medium circumventi hostes.*] A Curione provenit: nam & Gryphius cum scriptis editisque ante, *in medio.* Sic infra cap. 20. *Qui vagos prædatores in agros palantes excipiant:* fecerunt, fastidientes scilicet plebejum, *in agris.*

c *Regemque Cleonymum tria inde millia abesse. Ibi captivis.*] Deficiuntur omnes scripti τῷ *Ibi*, habent autem: *tria* (nonnulli *quatuor*) *millia abesse. Inde captivis.* Vt & Iuntas. nam Andreas, Ascensius, Beccar. Mogunt. *Tria millia abesse. Ibi captivis.* Vulgatam apud primum inveni Gryphium.

d *Ac nusquam repugnantes.*] Lectionem Fuldensem, *fugientesque in altum acrius quam repugnantes:* confirmarunt nobis optimi quique & antiquissimi in Gallia & Italia libri.

Digitized by Google

plex deinde exortus terror. Etruriam rebellare ab Aretinorum seditionibus motu orto nunciabatur: ubi Cilnium genus præpotens, divitiarum invidia pelli armis cœptum. simul Marsos agrum vi tueri; in quem colonia Carseoli deducta erat, quatuor millibus hominum scriptis. Itaque propter eos tumultus, dictus M. Valerius Maximus dictator, magistrum equitum sibi legit [1] M. Æmilium Paullum. id magis credo, quam Q. Fabium ea ætate atque eis honoribus Valerio subjectum. cæterum ex Maximi cognomine ortum errorem haud abnuerim. Profectus dictator cum exercitu, prælio uno Marsos fundit. compulsis deinde in urbes munitas, Milioniam, Plestinam, Fresiliam, intra dies paucos cepit: & parte agri multatis Marsis, fœdus restituit. Tum in Etruscos versum bellum, & quum dictator auspiciorum repetendorum caussa profectus Romam esset, magister equitum pabulatum egressus, ex insidiis circumvenitur: signisque aliquot amissis, fœda militum cæde ac fuga in castra est compulsus. qui terror non eo tantum à Fabio abhorret, quod si qua alia arte cognomen suum æquavit, tum maxime bellicis laudibus: sed etiam, quod memor Papirianæ sævitiæ, numquam, ut dictatoris injussu
4 dimicaret, adduci potuisset. Nunciata ea clades Romam, majorem quam res erat, terrorem excivit. nam ut exercitu deleto, ita justitium indictum: custodiæ in portis, vigiliæ vicatim exactæ: arma, tela in muros congesta. Omnibus junioribus sacramento adactis, dictator ad exercitum missus, omnia spe tranquilliora & composita magistri equitum cura, castra in tutiorem locum redacta; cohortes, quæ signa amiserant, extra vallum sine tentoriis destitutas, invenit: exercitum avidum pugnæ quo maturius ignominia aboleretur. Itaque confestim

VARIORUM.

[1] *M. Æmilium Paulum.*] *Paullum* scribi duobus L. Capitolini Lapides & nummi argentei docent. *Sigonius.*

[2] *Castra*

festim [2] castra inde in agrum Rusellanum promovit. Eo & hostes secuti. & quamquam ex bene gesta re, summam & in aperto certamine virium spem habebant; tamen insidiis quoque, quas feliciter experti erant, hostem tentant. Tecta semiruta vici per vastationem agrorum deusti haud procul castris Romanorum aberant. ibi abditis armis, pecus in conspectu praesidii Romani, cui praerat Cn. Fulvius legatus, propulsum. ad quam illecebram quum commoveretur nemo ab Romana statione; pastorum unus progressus sub ipsas munitiones, inclamat alios cunctanter ab ruinis vici pecus propellentes, quid cessarent, quum per media castra Romana tuto agere possent? Haec cum legato Caerites quidam interpretarentur, & per omnes manipulos militum ingens esset indignatio, [a] nec tamen injussu movere se auderent; jubet peritos linguae attendere animum [b] pastorum sermo agresti an urbano propior esset. Quum referrent sonum linguae, & corporum habitum, & nitorem, cultiora quam pastoralia esse, *ite igitur, dicite*, inquit, *detegant nequicquam conditas insidias: omnia scire Romanum: nec magis jam dolo capi, quam armis vinci posse.* Haec ubi audita sunt, & ad eos qui consederant in insidiis perlata, consurrectum repente ex latebris est, & in patentem ad conspectum undique campum prolata signa. Visa legato major acies, quam quae ab suo praesidio sustineri posset. itaque propere ad dictatorem auxilia accitum mittit, interea ipse impetus hostium sustinet. Nuncio allato, dictator signa ferri ac sequi armatos jubet. sed

2 *Castra in agrum Rusellanum prom.*] Meminit *Rusellae* Ptolom. & Plin. item *Rusellae coloniae*. Ejusdem agri item hic noster auctor in hoc adeo libro cap. 37. *Glarean.*

GRONOVII.

a *Nec tamen injussu movere se auderent.*] Quinque codices membranacei τὸ *se* ignorant. Suetonius Caligula cap. 13. *Itaque ut à Miseno movit, quamvis lugentis habitu.*

b *Pastorum sermo agresti an urbano.*] Duo Pall. & Vos. *Iubet peritos linguae attendere animum pastorum sermoni, agresti an urbano propior esset.* Etiam tertius, *sermone.*

Digitized by Google

sed celeriora prope omnia imperio erant. Rapta extemplo signa armaque, & vix ab impetu & cursu tenebantur. quum ira ab accepta nuper clade stimulabat, tum concitatior accidens clamor ab increscente certamine. Urgent itaque alii alios, hortanturque signiferos, ut ocyus eant. quo magis festinantes videt dictator, eo impensius retentat agmen, ac sensim incedere jubet. Etrusci contra, principio exciti pugnæ, omnibus copiis aderant: & super alios alii nunciant dictatori, omnes legiones Etruscorum capessisse pugnam: nec jam ab suis resisti posse. & ipse cernit ex superiore loco, in quanto discrimine præsidium esset. Cæterum satis fretus esse etiam nunc tolerando certamini legatum, nec se procul abesse periculi vindicem, quam maxime vult fatigari hostem, ut integris adoriatur viribus fessos. Quamquam lente procedunt, jam tamen ad impetum capiendum equiti utique modicum erat spacium. prima incedebant signa legionum, ne quid occultum aut repentinum hostis timeret: [c] sed reliquerat intervalla inter ordines peditum, qua satis laxo spacio equi permitti possent. Pariter sustulit clamorem acies: [d] & emissus eques libero cursu in hostem invehitur, incompositisque adversus equestrem procellam subitum pavorem offundit. [e] Itaque ut prope serum auxilium jam penè circum-

c *Sed relinqueret intervalla.*] Sic illæ, quæ secutæ sunt Modianam: nam & Curio tum omnibus prioribus: *relinquerat.* Rectius omnino: etenim de dictatore hoc verbum exaudiendum, non de hoste.

d *Et immissus eques libero cursu*] Sic apud me primus Iuntas. Sed melius Thuan. Vos. Helm. Andreas, Beccar. Ascens. Mogunt. *emissus.* nempe ex acie Romana, per quæ dixerat intervalla. Lib. 2. *Ita instruxisset aciem, ut sole equitatu emisso, exercitum hostium sustineret.* Lib. 7. *Equos deinde emissus turbatos avertit.* Lib. 29. *Intervalla patentia fusis late fecerat, qua equitatum, ubi tempus esset, emitteret.* Lib. 30. *Tu quatuor legionum equites in hostem emitte.* Lib. 33. *Et equitum Latinorum omnes turmas in hostem emisit.*

e *Itaque ut prope serum auxilium.*] Voss. *Ut prosperum.* Thuan. Vos. alter, duo Pall. *Ut properum auxilium.* Tertius: *Ut non properum auxilium.* Cui pœne accedo, etsi non oblitus, *serum auxilium* alibi frequentari nostro. Lib. 28, 25. *Nihil reliqui habebant præter non tutissimum a malo consilio receptum.* Vbi vide: nam hic quoque vitiarant. Illud elegans, *universa requies.* Vt lib. 4. *Conferendo vires spem universæ victoriæ, tentato pauloper eventu certa-*

Digitized by Google

circumventis, ita universa requies data est. integri accepere pugnam: nec ea ipsa longa aut anceps fuit. Fusi hostes castra repetunt, inferentibusque jam signa Romanis cedunt, & in ultimam castrorum partem conglobantur. Hærent fugientes in angustiis portarum: pars magna aggerem vallumque conscendunt; si aut ex superiore loco tueri se, aut superare aliqua & evadere possent. Forte quodam loco male densatus agger pondere superstantium in fossam procubuit: atque ea quum Deos pandere viam fugæ conclamassent, plures inermes quam armati evadunt. Hoc prælio fractæ iterum Etruscorum vires: & pacto annuo stipendio, & duûm mensium frumento, permissum ab dictatore, ut de pace legatos mitterent Romam. Pax negata; induciæ biennii datæ. dictator triumphans in urbem rediit. Habeo auctores, sine ullo memorabili prælio pacatam ab dictatore Etruriam esse; seditionibus tantum Aretinorum compositis, & Cilnio genere cum plebe in gratiam reducto. Consul ex dictatura factus M. Valerius. non petentem, atque adeo etiam absentem, creatum credidere quidam: [f] & per interregem ea comitia facta. id unum non ambigitur, consulatum [1] cum Appuleio Pansa gessisse. M. Valerio & Q. Appuleio consulibus sa- 6

tis

saminum, suos præcipere. Lib. 7. *Tanta ea ad universi belli eventum dimicatio fuit, ut Gallorum exercitus proxima nocte, relictis trepide castris in Tiburtem agrum &c. transierit.* Lib. 22. *Neque universo periculo summa rerum committebatur.* Et, *in casum universa dimicationis non veniebant.* Lib. 23. *Duces nec prohibebant paucos temere rogantes, nec dare signum universa pugnæ volebant.* Lib. 31. *Rex tam celerem aleam universi certaminis timens.* Lib. 36. *Hannibal nominatim interrogatus sententiam, in universi belli cogitationem regem avertit.* Hæc eo, ne tibi eveniat, quod homini doctissimo, qui malebat, *universis requies.*

f *Et per interregem ea comitia facta.*] Sigonius magis probat *habita*, e suo vetere. Sane tribus nostris ea vox prorsus exulat: verum in aliis tribus extat integra. Cum autem toties dicat Livius *perfecta comitia*, quare non & *facta* diceret. Habes hoc libro: *Comitiis perfectis veteres consules jussi bellum in Samnio gerere.*

VARIORUM.

1 *Cum Apulejo.*] *Appulejo* ex Capitolinis tabulis. *Sigonius.*

tis [a] pacatæ foris res fuêre. Etruſcum adverſæ belli res, & induciæ quietum tenebant: Samnitem, multorum annorum cladibus domitum, haud dum fœderis novi pœnitebat. Romæ quoque plebem quietam & exoneratam deducta in colonias multitudo præſtabat. tamen ne undique tranquillæ res eſſent, certamen injectum inter primores civitatis, patricios plebeioſque, ab tribunis plebis Q. & Cn. Ogulniis. qui undique criminandorum Patrum apud plebem occaſionibus quæſitis, poſtquam alia fruſtra tentata erant, eam actionem ſuſceperunt, qua non infimam plebem accenderent, ſed ipſa capita plebis, conſulares triumphaleſque plebeios: quorum honoribus nihil, præter ſacerdotia, quæ nondum promiſcua erant, deeſſet. Rogationem ergo promulgarunt, ut, quum quatuor augures, quatuor pontifices ea tempeſtate eſſent, placeretque augeri ſacerdotum numerum; quatuor pontifices, quinque augures, de plebe omnes adlegerentur. Quemadmodum ad quatuor augurum numerum, niſi morte duorum id redigi collegium potuerit, non invenio: quum inter augures conſtet, imparem numerum debere eſſe, [2] ut [b] tres antiquæ tribus, Ramnes, Titienſes, Luceres, ſuum quæque augurem

2 *Vt tres antiquæ tribus, Ramnenſes, Tat. & Lucer.*] Has libro primo vocavit *centurias*, quas nunc *tribus* nominat. Eaſdem tamen & Plutarchus in Romulo, & Pædianus & Feſtus *tribus* vocant. *Sigonius.*

GRONOVII.

a *Pacata foris res fuerunt. Etruſcum adverſa belli res.*] Scripti plerique, & editi ab Andrea omnes ante Gryphium *adverſa.* Lib. 4. eſt: *Ea adverſa civitati res, vires tribunicia actioni adjecit.* Tacitus 4. hiſt. 5. *Vnde arcta Leptitanis res.* Quod haud ſcio an jure ſollicitent viri docti. Virgilius: *Res dura & regni novitas.* Venit tamen in mentem τὸ *res* vocabulum eſſe auctori invito ſæpe inculcatum: præterea hic in tam propinquo non jucunde repeti: denique nec ſcripti omnes ſibi conſtant. Voſ. & Pall. unus: *adverſa res belli.* Rottendorfianus, quo nunc incipio uti, *adverſi belli res.* Campanus, *belli res adverſa.* Quæ omnia me movent, ut ſcripſiſſe Livium putem: *Etruſcum adverſa belli, & inducia quietum tenebant.* Sic ipſe *incerta belli.*

b *Tres antiquæ tribus, Ramnenſes, Titienſes, Luceres.*] Thuan. Florent. duo regii, Voſſ. Helm. Rot. Chiſi. Buſſ. *Ramnes.* Ita namque malebant interdum. Varro 4. de L. L. *Tribuni militum quod terni tribus tribubus, Ramnium, Lucerum, Tatienſium, olim ad exercitum mittebantur.* Et inferius: *Singula tribus Tatienſium, Ramnium, Lucerum, millia*

augurem habeant: aut si pluribus sit opus, pari inter se numero sacerdotes multiplicent: sicut multiplicati sunt, quum ad quatuor quinque adjecti novem numerum, ut terni in singulas essent, expleverunt. Cæterum, quia de plebe adlegebantur, juxta eam rem ægre passi Patres, quam quum consulatum vulgari viderent. Simulabant ad Deos id magis, quam ad se pertinere: ipsos visuros, ne sacra sua polluantur. id se optare tantum, ne qua in rempublicam clades veniat. Minus autem tetendêre, assueti jam tali genere certaminum vinci. & cernebant adversarios non id, quod olim vix speraverint, affectantes magnos honores, sed omnia jam, in quorum spem dubiam erat certamen, tamen adeptos; multiplices consulatus, censuraſque & triumphos. Certatum 7
tamen suadenda dissuadendaque lege inter Ap. Claudium maxime ferunt, & inter Publium Decium Murem. qui cum eadem ferme de jure Patrum ac plebis, quæ pro lege Licinia quondam contraque eam dicta erant, cum plebeis consulatus rogabatur, disseruissent; retulisse dicitur Decius parentis sui speciem, qualem eum multi, qui in concione erant, viderant, incinctum Gabino cultu, super telum stantem, quo se habitu pro populo ac legionibus devovisset. *tum Publium Decium Cos. purum piumque Diis immortalibus visum, aque ac si T. Manlius collega ejus devoveretur, eundem P. Decium, qui sacra publica populi Romani faceret, legi rite non potuisse? id esse periculum, ne suas preces minus audirent Dii, quam Ap. Claudii, castius eum sacra privata facere, & religiosius Deos colere, quam se? quem*

millia singula militum mittebant. Festus: *Terdeni equites ex tribus tribubus Titiensium, Ramnium, Lucerum, fiebant.* Sic *Taties Ramnesque viri* Propertio, *celsi Ramnes* Persio, & in Pervigilio Veneris *Ramnes & Quirites.* Nam quod in vet. lib. est *Samnes*, sciunt qui codices ejusmodi tractarunt inter r & s vix quidquam discriminis animadverti, & perperam eam vocem inde conjecturis obnoxiam reddi. *Ramnetum* casu patrio plurali formae Servius ad quintum Æneidos. Sero hoc notavimus, debueramus ad lib. 1. cap. 36. ubi vulgo: *ad Ramnenses, Titienses, Luceres:* nam & hic Flor. & Helm. *ad Ramnis.* Et idem videtur Vossianus habuisse: nam vulgatum extat in raso.

c *Eis*

quem pœnitere votorum, quæ pro republica nuncupaverint tot consules plebeii, tot dictatores, aut ad exercitus euntes, aut inter ipsa bella? Numerarentur duces eorum annorum, quibus plebeiorum ductu & auspicio res gerí cœptæ sunt. Numerarentur triumphi: jam ne nobilitatis quidem suæ plebeios pœnitero. pro certo habere, si quod repens bellum oriatur, non plus spei fore senatui populoque Romano in patriciis, quam in plebeiis ducibus. Quod quum ita se habeat, cui Deorum hominumve indignum videri potest, inquit, [c] *eos viros, quos vos sellis curulibus, toga prætexta,* [1] *tunicæ palmata, & toga picta, & coronæ triumphali laureaque honoraveritis, quorum domos spoliis hostium affixis insignes inter alias feceritis, pontificalia atque auguralia insignia adjicere? qui Jovis Optimi Maximi ornatu decoratus, curru aurato per urbem vectus in Capitolium ascenderit, si conspiciatur* [d] *cum capide ac lituo, capite velato victimam cadat, auguriumve ex arce capiat? Cujus imaginis titulo consulatus, censuraque, & triumphus, æquo animo legetur; si auguratum aut pontificatum adjeceritis, non sustinebunt legentium oculi? Equidem (pace dixerim Deûm) eos nos jam populi Romani beneficio esse spero,*

c *Eis viris quos vos.*] In prima hoc reperio Veneta anni 1498. Andreas: *eos viros* &c. *insignia attingere indignos dicere.* Tarvisina: *eos viros*, &c. *insignia attingere, qui Iovis.* Scripti Th. duo Voss. Helm. Rot. *eos viros:* pro verbo autem in fine hujus periodi *dicere* vel *ducere*, recte substitutum *adjicere.* Sed alterum mutandum non erat. *Eos viros pontificalia atque auguralia insignia adjicere* dixit Livius, sibi pura vel suis aliis ornamentis. Vt post paullo: *tribunus plebis quinque augurum loca, quatuor pontificum adjecit*, nempe illis, quæ erant. Tale est apud Senecam in Troadibus vetsu 205. *quicquid adjecit mora illo remoto:* ubi mitifice turbarunt. Tale lib. 2. initio: *quas novas ipsi sedes ab se auctæ multitudinis addiderunt.* Parro Rot. quoque *honoratis:* Vossianus alter, *honorantis:* Thuan. *honoraritis*, quod verum censeo.

d *Cum capide ac lituo.*] Prima apud me sic Tarvisina. Duæ Venetæ: *cum capsida ac lituo.* Iuntas: *cum caput ac lituo.* Andreas & Mss. Thuan. Voss. duo Pall. Rot. Helm. *cum lituo:* media desunt.

VARIORUM.

1 *Tunica palmata.*] Sic dicta à palma in ea intexta. At Festus *palmatam* dici tradit à latitudine clavorum; quæ & *clavata* vestis dicebatur, quæ unius formæ clavos aureos aut purpureos suis locis inferros & insuros haberet. *Toga picta* quæ diversis coloribus intexta esset, ac varias rerum animaliumque formas acu expressas ostendebat. At sub Imperatoribus, ubicunque mentio fit *palmatæ* apud auctores, de toga picta accipiendum est, quæ omnibus Consulibus dabatur ab Imperatore. Vide Salmasium in Flavium Vopiscum.

spero; qui sacerdotiis non minus reddamus dignatione nostra honoris, quam acceperimus; & Deorum magis, [a] *quam nostra caussa expetamus; ut quos privatim colimus, publice colamus. Quid* 8 *autem ego sic adhuc egi, tamquam integra sit caussa patriciorum de sacerdotiis, & non jam in possessione unius amplissimi simus sacerdotii? Decemviros sacris faciundis, carminum Sibyllæ ac fatorum populi hujus interpretes, antistites eosdem Apollinaris sacri cærimoniarumque aliarum plebeios videmus.* [b] *nec tum patriciis ulla injuria facta est, quum duumviris sacris faciundis adjectus est propter plebeios numerus: & nunc tribunus, vir fortis ac strenuus, quinque augurum loca, quatuor pontificum adjecit; in quæ plebeii nominentur, non ut vos, Appi, vestro loco pellant; sed ut adjuvent vos homines plebeii divinis quoque rebus procurandis, sicut in cæteris humanis pro parte virili adjuvant. Noli erubescere, Appi, collegam in sacerdotio habere, quem in censura, quem in consulatu collegam habere potuisti: cujus tam dictatoris magister equitum, quam magistri equitum dictator esse potes. Sabinum advenam principem nobilitatis vestræ, seu Attum Clausum* [c] *seu Ap. Claudium mavultis, illi antiqui patricii in suum numerum acceperunt. Ne fastidieris nos in sacerdotum numerum accipere. multa nobiscum decora afferimus; imo omnia eadem, quæ vos superbos fecerunt. L. Sextius primus de plebe consul est factus. Cajus Licinius Stolo primus magister equitum, C. Marcius Rutilus primus & dictator & censor, Q. Publilius Philo*

GRONOVII.

a *Quam nostra causa expetamus.*] Sic Tarvisina prima. Quinque membranacei & Andreas: *expectamus.* Spondet sibi desideratum eventum horum comitiorum.

b *Nec tum patriciis.*] Andreas, Tarv. Duæ Ven. Mog. *nec ut cum.* Iuntas & Froben. *nec & tum.* Bechar. & alter Voss. *nec aut cum.* Primæ Gryphianæ elisam particulam mediam video. Voss. prior, Helm. Thuan. duo Pall. Campan. *nec aut tum.* Vnde suspiceris, & mox, *aut nunc,* scribendum. Sed obstat, quod sequitur: *non ut vos, Appi.* Vbi Voss. *ut non vos.* Deleatur τὸ *Non:* & erit integra sententia: *Nec aut tum patriciis ulla injuria facta est, quum duumviris S. F. adjectus est propter plebejos numerus, aut nunc tribunus, vir fortis & strenuus, V. augurum loca, IV. pontificum adjecit, in quæ plebeji homines nominentur, ut vos, Appi; loco pellant.*

c *Seu App. Clausum.*] Th. & duo Pall. *Seu App. tum Clausum.* Voss. *Seu App. cum Clausum.* Helm. & Rot. *Seu atium Clausum.* Videntur *Attum* velle.

d *Eu*

Philo primus prætor. [1] *Semper ista audita sunt eadem, penes vos auspicia esse, vos solos gentem habere, vos solos justum imperium & auspicium domi militiæque. Æque adhuc prosperum plebeium ac patricium fuit, porroque erit.* [d] *En umquam fando audistis, patricios primo esse factos, non de cælo demissos, sed qui* [2] *patrem ciere possent: id est, nihil ultra quam ingenuos? Consulem jam patrem ciere possum, avumque jam poterit filius meus.* [e] *Nihil est aliud in re, Quirites, nisi ut omnia negata adipiscamur, certamen tantum patricii petunt, nec curant quem eventum certaminum habeant. Ego hanc legem, quod bonum, faustum, felixque sit vobis ac reipublicæ, uti rogas, jubendam censeo.*

9 Vocare tribus extemplo populus jubebat, apparebatque accipi legem: ille tamen dies est intercessione sublatus. postero die deterritis tribunis, ingenti consensu accepta est. Pontifices creantur, suasor legis P. Decius Mus, P. Sempronius Sophus, C. Marcius Rutilus, M. Livius Denter. Quinque augures item de plebe, C. Genucius, P. Ælius Pætus, M. Minucius Fessus, C. Marcius, T. Publilius. Ita octo pontificum, novem augurum numerus factus. Eodem anno M. Valerius consul de provocatione legem tulit, diligentius sanctam. tertio ea tum post reges exactos lata est, semper à familia eadem. Caussam

d *En Roma unquam fando audistis.*] Sic quidem ūnus recentissimus nostrorum: sed alii omnes deficiuntur τῷ *Roma* quod adjecit Sigonius. Sensu est superfluum, neque enim quisquam veretur, ne & hæc & proxima alibi quam Romæ facta significet Decius: usui particularum, *en unquam*, est importunum, quibus, nisi forte versu coacti, nihil medium interponere solent veteres. Easdem restituimus lib. 24, 14. & lib. 30, 22.

e *Nihil est aliud in re.*] Lib. 4. *Quid enim in re est aliud, si plebejam patricius duxerit, si patriciam plebejus?* Seneca epist. 116. *Immo hercle aliud est in re: vitia nostra defendimus.*

VARIORUM.

1 *Semper ista audita sunt eadem, p. v. a. e. vos solos gentem habere.*] De patriciis loquitur, qui soli se gentem habere gloriabantur, quod est idem, atque gentiles esse. Sic enim definit *gentiles* in Topicis Cicero ex Scævolæ sententia: *Gentiles sunt, qui inter se eodem nomine sunt, qui ab ingenuis oriundi sunt, quorum nemo servitutem servivit, neque capite diminutus est.* Ejusmodi vero esse se patricii profitebantur, quod Romulus tales legisset, id est, qui patrem gentemque haberent. Post autem hæc laus gentilitatis cum plebeiis etiam communicata est, ut hoc loco Decius argumentatur. *Sigonius.*

2 *Patrem ciere.*] Id est, cum honore appellare. *Godelev.*

3 *Porcia*

Cauſſam renovandæ ſæpius haud aliam fuiſſe reor, quam quod plus paucorum opes, quam libertas plebis, poterant. [3] Porcia tamen lex ſola pro tergo civium lata videtur: quod gravi pœna, ſi quis verberaſſet necaſſetve civem Romanum, ſanxit. Valeria lex, quum eum, qui provocaſſet, virgis cædi ſecurique necari vetuiſſet, ſi quis adverſus ea feciſſet, [4] nihil ultra, quam [a] improbe factum, adjecit. Id (qui tum pudor hominum erat) viſum, credo, vinculum ſatis validum legis. [b] nunc vix ſerio ita minetur quiſquam. Bellum ab eodem conſule haudquaquam memorabile adverſus rebellantes Æquos, quum præter animos feroces nihil ex antiqua fortuna haberent, geſtum eſt. Alter conſul Appuleius in Umbria Nequinum oppidum circumſedit. locus erat arduus, atque in parte una præceps, ubi nunc Narnia ſita eſt. nec vi, nec munimento capi poterat. Itaque eam infectam rem M. Fulvius Pætinus, T. Manlius Torquatus novi conſules acceperunt. In eum annum quum [c] Q. Fabium conſulem non petentem omnes dicerent centuriæ, ipſum auctorem fuiſſe Macer Licinius ac Tubero tradunt, differendi ſibi conſulatus in bellicoſiorem annum: eo anno majori ſe uſui reipubl. fore, urbano geſto magiſtratu. ita nec diſſimulantem quid mallet, nec petentem tamen, ædilem curulem cum L. Papirio Curſore

3 *Porcia tamen lex.*] Meminit hujus legis Cicero in oratione pro Rabirio, perduellionis reo. Saluſtius in oratione Cæſaris. Tulit vero eam legem M. Porcius Cato ille Cenſorius. *Godelev.*

4 *Nihil ultra, quam improbè factum.*] Nimirum quem honeſtas, quem pudor non tenet, de eo actum eſt. itaque *improbè factum videri*, eam vim habebat, ut contra bonos mores factum eſſe palam quaſi decerneretur: quo quid eſſe queat viro bono dedecoroſius? *Gruter.*

GRONOVII.

a *Improbe factum.*] An *facturum?* Cic. de haruſp. reſp. *Qui meam domum violaſſet, contra rempublicam eſſe facturum.* Lib. 2. ad Att. 24. *Qui eum emiſſiſſet, contra rempublicam eſſe facturum.*

b *Nunc vix ſerio ita.*] Pithœus 2. advers. 2. *ſerio.* Neutrum placet. Quidam editi: *Nunc vix ſervo ſuo ita.* Non juvant ſcripti, niſi quod Helm. & Rot. *Nunc vix ſi ſummo ſerio minetur.* Vide timide conjiciebam: *Nunc vix ſi ſummas pœnas minetur.* Nempe ipſa lex ſatis validum vinculum habet. Voſſ. alter: *Nunc vix ſervata minetur quiſquam.*

c *Q. Fabium conſulem non petentem.*] Helm. *Conſulem appetentem.* Rotten. *Conſulem appatentem.* Suſpicor fuiſſe, *conſulem abſentem.* Vide Sigonium

re factum. Id ne pro certo ponerem, vetustior annalium auctor Piso effecit: qui eo anno ædiles curules fuisse tradit C. Domitium, Cn. F. Calvinum, & Sp. Carvilium, Q. F. Maximum. Id credo cognomen errorem in ædilibus feciſſe: ſecutamque fabulam miſtam ex ædilitiis & conſularibus comitiis, convenientem errori. Et luſtrum eo anno conditum à P. Sempronio Sopho, & P. Sulpicio Saverrione cenſoribus: tribuſque additæ duæ, Anienſis ac Terentina. Hæc Romæ geſta. Cæterum ad Nequinum oppidum quum ſegni *obſidione* tempus tereretur, duo ex oppidanis, quorum erant ædificia juncta muro, ſpecu facto ad ſtationes Romanas itinere occulto perveniunt: inde ad conſulem deducti, præſidium armatum ſe intra mœnia & muros accepturos confirmant. Nec aſpernanda res viſa, neque incaute credenda. cum altero eorum (nam alter obſes retentus) duo exploratores per cuniculum miſſi: per quos ſatis comperta re, trecenti armati transfuga duce in urbem ingreſſi, nocte portam, quæ proxima erat, cepere: qua refracta, conſul exercituſque Romanus ſine certamine urbem invaſere. Ita Nequinum in ditionem populi Romani venit. Colonia eo adverſus Umbros miſſa, à flumine Narnia appellata: exercitus cum magna præda Romam reductus. Eodem anno ab Etruſcis adverſus inducias paratum bellum. ſed eos alia molientes Gallorum ingens exercitus fines ingreſſus, pauliſper à propoſito avertit. Pecunia deinde, qua multum poterant, freti, ſocios ex hoſtibus facere Gallos conantur, ut

nium ad cap. 22. hujus libri. Neque obeſt, quod ſequitur, *ipſum auctorem fuiſſe*. Potuit enim, ubi audivit hoc agi, veniſſe in Campum. Lib. 8. *Tribunatumque plebei proximis comitiis abſentes petentibus præfertur*.

d *Segni obſidione tempus tereretur*.] Video in duabus bonæ fidei membranis, *tereret*. Forte: *Quum ſegnis obſidio tempus tereret*.

VARIORUM.

1 *Eodem anno ab Etruſcis adverſus inducias*.] Induciæ datæ fuerant in biennium Livio & Æmilio conſulibus, extremo anno CDLI. At hoc anno, qui eſt CDLIV. adverſus inducias parant bellum. recte. non enim biennium completum eſt; neque enim annus quo datæ ſunt, numeratur. *Sigonius*.

e *Mſ. Va-*

ut eo adjuncto exercitu cum Romanis bellarent. De societate haud abnuunt barbari: de mercede agitur. qua pacta acceptaque, quum parata cætera ad bellum essent, sequique Etruscus juberet, infitias eunt, mercedem se belli Romanis inferendi pactos. quicquid acceperint, accepisse ne agrum Etruscum vastarent, armisque lacesserent cultores. Militaturos tamen se, si utique Etrusci velint, sed nulla alia mercede, quam ut in partem agri accipiantur, tandemque aliqua sede certa consistant. Multa de eo concilia populorum Etruriæ habita. nec persici quicquam potuit, non tam, quia imminui agrum, quam quia accolas sibi quisque adjungere tam efferatæ gentis homines horrebat. ita dimissi Galli, pecuniam ingentem sine labore ac periculo partam retulerunt. Romæ terrorem præbuit fama Gallici tumultus ad bellum Etruscum adjecti: eo minus cunctanter fœdus ictum cum Picenti populo est. [a] Manlio consuli III Etruria provincia sorte evenit, qui vix dum ingressus hostium fines, quum exerceretur inter equites, ab rapido cursu circumagendo equo effusus, extemplo prope exspiravit. tertius ab eo casu dies finis vitæ consuli fuit. Quo velut omine belli accepto, Deos pro se commisisse bellum memorantes Etrusci, sustulere animos. Romæ tum desiderio viri, tum incommoditate temporis tristis nuncius fuit: [b] ut Patres ab jubendo dictatore, consulis subrogandi comitia, ex sententia principum habita, deterruerint. [2] M. Valerium consulem omnes sententiæ centuriæque dixêre, quem senatus dictatorem

2 *M. Valerium consulem omnes sent.*] Hic est *M. Valerius Corvus*, qui anno priore V, hoc verò VI. consul creatus est. *Sigonius.*

GRONOVII.

a *T. Manlio consuli Etruria provincia.*] Th. Roc. Helm. Voss. *T. Manlio* (quidam *Mallio*) *consuli sorte evenit.* Duarum vocum nullum vestigium. Voss. alter: *sorte Etruria evenit.* Lege: *Roma terrorem præbuit fama Gallici tumultus ad bellum Etruscum adjecti: (eo minus cunctanter fœdus ictum cum Picenti populo est) T. Manlio consuli sorte evenit.* Nempe bellum Etruscum cum tumultu Gallico.

b *Ut Patres.*] Videtur scribendum: *nuntius fuit. Patres ab jubendo dictatore c. s. c. ex sent. pr. habita, deterruerunt.*

Digitized by Google

rem dici jussurus fuerat. tum extemplo in Etruriam ad legiones proficisci jussit. Adventus ejus compressit Etruscos, adeo ut nemo extra munimenta egredi auderet, timorque ipsorum obsidioni similis esset. neque illos novus consul vastandis agris urendisque tectis, quum passim non villæ solum, sed frequentes quoque vici incendiis fumarent, elicere ad certamen potuit. Quum hoc segnius bellum opinione esset, alterius belli, quod multis invicem cladibus haud immerito terribile erat, fama Picentium novorum sociorum indicio exorta est: Samnites arma & rebellionem spectare, seque ab iis solicitatos esse. Picentibus gratiæ actæ, & magna pars curæ Patribus ab Etruria in Samnites versa est. Caritas etiam annonæ solicitam civitatem habuit: ventumque ad inopiæ ultimum foret, ut scripsêre quibus ædilem fuisse eo anno Fabium Maximum placet, ni ejus viri cura, qualis in bellicis rebus multis tempestatibus fuerat, talis domi tum in annonæ dispensatione, præparando ac convehendo frumento, fuisset. Eo anno (nec traditur caussa) interregnum initum. interreges fuere Appius Claudius, dein P. Sulpicius. Is comitia consularia habuit. creavit L. Cornelium Scipionem, Cn. Fulvium consules. Principio hujus anni [c] oratores Lucanorum ad novos consules venerunt, questum, *quia conditionibus pellicere se nequiverint ad societatem armorum, Samnites infesto exercitu ingressos fines suos vastare, belloque ad bellum cogere. Lucano populo satis superque erratum quondam: nunc ita obstinatos animo esse, ut omnia ferre ac pati tolerabilius ducant, quam ut unquam postea nomen Romanum violent. Orare Patres, ut & Lucanos in fidem accipiant, & vim atque injuriam ab se Samnitium arceant. Se, quamquam bello cum Samnitibus suscepto necessaria jam facta adversus Romanos fides*
12 *sit, tamen obsides dare paratos esse.* Brevis consultatio senatus

c *Oratores Lucanorum.*] De hac legatione Lucanorum Romam & Romanorum ad Samnites vide Dionysii Halicarnassei ἐκλογὴν περὶ πρεσβειῶν tertiam.

c *Exer-*

natus fuit. ad unum omnes jungendum fœdus cum Lucanis, reſque repetendas ab Samnitibus, cenſent. Benigne reſponſum Lucanis: ictumque fœdus. Feciales miſſi, qui Samnitem decedere agro ſociorum, ac deducere exercitum finibus Lucanis juberent. quibus obviam miſſi ab Samnitibus qui denunciarent, *Si quod adiſſent in Samnio conciliuni, haud inviolatos abituros.* Hæc poſtquam audita ſunt Romæ; bellum Samnitibus & Patres cenſuerunt, & populus juſſit. Conſules inter ſe provincias partiti ſunt. Scipioni Etruria, Fulvio Samnites obvenerunt: diverſique ad ſuum quiſque bellum proficiſcuntur. Scipioni ſegne bellum & ſimile prioris anni militiæ exſpectanti, hoſtes ad Volaterras inſtructo agmine occurrerunt. Pugnatum majore parte diei, magna utrimque cæde: nox incertis qua data victoria eſſet, intervenit: lux inſequens, victorem victumque oſtendit. Nam Etruſci ſilentio noctis caſtra reliquerunt. Romanus egreſſus in aciem, ubi profectione hoſtium conceſſam victoriam videt, progreſſus ad caſtra, vacuis cum plurima præda (nam & ſtativa trepide deſerta fuerant) potitur. inde in Faliſcum agrum copiis reductis, quum impedimenta Faleriis cum modico præſidio reliquiſſet, expedito agmine ad depopulandos hoſtium fines incedit. Omnia ferro ignique vaſtantur: prædæ undique actæ: nec ſolum modo vaſtum hoſti relictum, ſed caſtellis etiam viciſque illatus ignis. urbibus oppugnandis temperatum, in quas timor Etruſcos compulerat. Cn. Fulvii conſulis clara pugna in Samnio ad Bovianum haudquaquam ambiguæ victoriæ fuit. Bovianum inde aggreſſus, nec ita multo poſt Aufidenam vi cepit. Eodem anno Carſeolos colonia in agrum Æqui- 13
colarum deducta. Fulvius conſul de Samnitibus triumphavit. quum comitia conſularia inſtarent, fama exorta, Etruſcos Samniteſque ingentes conſcribere exercitus: palam omnibus conciliis vexari principes Etruſcorum, quod non Gallos quacumque conditione traxerint

Digitized by Google

ad bellum : increpari magiſtratus Samnitium, quod [d] exercitum adverſus Lucanum hoſtem comparatum objecerint Romanis. Itaque ſuis ſociorumque viribus conſurgere hoſtes ad bellum, & haudquaquam pari defungendum eſſe certamine. Hic terror, quum illuſtres viri conſulatum peterent, omnes in Q. Fabium Maximum, primo, non petentem, deinde ut inclinata ſtudia vidit, etiam recuſantem, convertit: *Quid ſe jam ſenem ac* [1] *perfunctum laboribus laborumque præmiis, ſollicitarent?* [2] *Nec corporis, nec animi vigorem remanere eundem: &* [e] [3] *fortunam*

d *Exercitum adverſus Lucanum.*] Τὸ *adverſus* nullus apud me codex, aut cujus excerpta hunc ad locum habeam, agnoſcit. Rottend. & Helm. *Exercitui Lucanum.* Scribamus ergo: *Quod exercitum in Lucanum hoſtem comparatum objecerint Romanis.* Exercitus comparatus in Lucanum hoſtem & Romanis objectus eſt ille ipſe, quem decedere agro ſociorum juſſerat Romana legatio, & quum hæc audita non eſſet, vicerat ad Bovianum Cn. Fulvius. Carpebantur igitur principes, quod legiones adverſus leviorem hoſtem Lucanum ſcriptas oppoſuiſſent Romanis, & tanto graviore hoſte incumbente non novum egiſſent delectum, auctiſque demum copiis aciem commiſiſſent. Quæ autem ſequuntur, *Itaque ſuis ſociorumque viribus*, pendent à ſuperiore, *fama exorta*, & ſunt quæ Romæ jactarentur. Buſſid. tamen: *Quod exercitum Lucanum hoſtem comparatum adjecerint Romanis.* Quæ lectio facile defendi poſſe videtur Alb. Rubenio. Increpabant, inquit, Samnites magiſtratus ſuos, quod importuna incurſione Lucanos ſibi novos hoſtes paraſſent, & hunc exercitum Lucanorum adjeciſſent Romanis: nam quæ ſequuntur, *itaque ſuis* &c. etiam Samnitium verba ſunt, magiſtratus ſuos increpantium. Sane, ut Buſſid. ita prorſus & Voſſianus prior. Quare, ſi cui id ſatisfacit, legat: *quod exitum Lucanum, hoſtem comparatum, adjecerint Romanis. Exitum*, id eſt, laceſſitum. Adde quæ infra ad cap. 35. dicemus.

e *Fortunam ipſam vereri.*] Plato Parmenide: Καί τοι δοκῶ μοι τὸ τῆ ἰσχυείῃ ἴσως πιστεύειν ὦ σώφρων καλλιστη ὄντι καὶ σεσωφρονισμένῳ, ὑφ' ἁρμοττ μέλλοντι ἀγωνιεῖσθαι καὶ δι' ἐμπειρίαν τέχνης τὸ μέλλον, ἑαυτὸν ἀπειργάζειν, ἄκων ἴσφ ἐ σαυτὸς, ὥτω πρόσοιστος ἂν, εἰς τὸν ἔμπροσθεν ἀναγκάζοιτο ἰέναι.

VARIORUM.

1 *Perfunctum laboribus laborumque præmiis.*] Innuit ſeniorem multis quidem perfunctum laboribus, ſed abſque præmio, etiamnum durare poſſe & impendere ſe publico, ſpe ſcilicet præmii ſuſtentante adhuc animum, at eum cui honos jam contigit meritis par, ſimillem eſſe corrivæ ſaturo, nec gravate credere locum ſuum alteri. *Gruter.*

2 *Nec corporis nec animi vigorem eundem.*] Et hoc eſt quod objicit Camillo L. Futius apud Livium lib. 6. cap. 23. *Iuvenibus bella data: & cum corporibus vigere & deflorescere animos.* Gruter.

3 *Fortunam ipſam vereri ne cui Deorum.*] Mirum argumentum vulgo, non etiam prudentioribus. Populus ideò potiſſimum recurrit rebus dubiis ad ducem feliciſſimum; quod ſibi perſuadeat utile ab ipſo præſidium: tanquam qui ſæpe vicerit hoſtem, jam deinde vinci nequeat: utpote qui in ſuccum ac ſanguinem verterit artem impetatoriam. At prudens, talem refugit; gnarus eſſe in bello numen quod optimè conſulta arbitrio ſuo diſturbet, invideatque, adeo

Digitized by Google

tunam ipſam vereri, ne cui Deorum [a] *nimia jam in ſe, & conſtantior, quam velint humanæ res, videatur. Et ſe gloriæ ſeniorum ſuccreviſſe; & ad ſuam gloriam conſurgentes alios lætum aſpicere. nec honores magnos fortiſſimis viris Romæ, nec honoribus deeſſe fortes viros.* Acuebat hac moderatione tam juſtæ ſtudia, quæ verecundia legum reſtinguenda ratus, [4] legem recitari juſſit, qua intra decem annos eundem conſulem refici non liceret. Vix præ ſtrepitu audita lex eſt: tribunique plebis, nihil id impedimenti futurum ajebant: ſe ad populum laturos, uti legibus ſolveretur. Et ille quidem in recuſando perſtabat; [b] quid ergo attineret leges ferri rogitans, quibus [c] per eoſdem qui tuliſſent, fraus fieret? Jam regi leges, non regere. Populus nihilominus ſuffragia inibat: & ut quæque intro vocata erat centuria, conſulem haud dubie Fabium dicebat. Tum demum conſenſu civitatis victus, *Dii approbent*, inquit, *quod agitis, acturique eſtis, Quirites. Cæterum quoniam in me, quod vos vultis, facturi eſtis, in collega ſit meæ apud vos gratiæ*

adeo nimium diu uſis fortuna proſpera. *Gruter.*

4 *Legem recitari juſſit, qua intra decem annos, e. refici conſ.*] Hæc lex lata eſt anno CDXI. C. Marcio, Q. Servilio conſulibus, ut ait Liv. lib. 7. extremo. Ea vero nunc tenetur Q. Fabius; nam tertium conſul fuerat anno CDXLV. Hic autem annus, quo quartus ei defertur conſulatus, eſt CDLIV. Legis autem hæc erat ſententia, ut nemo poſtquam conſul fuiſſet, niſi exactis decem annis reficeretur, ita ut inter duos conſulatus anni x. intereſſent, qui inter tertium & quartum Fabii conſulatum numerari non poſſunt. *Sigonius.*

GRONOVII.

a *Nimia jam in ſe & conſtantior.*] Integram lectionem eſſe in veteribus libris ait Sigonius: *nimium jam in ſe conſtantior.* At hoc genus loquendi cui probabit? ſaltem feciſſet *nimio.* Sed videtur errorem aperire Voſſianus: *nimiam jam in ſe conſtantior.* Sic enim ille, ſed ut punctis ſuppoſitis indicet τὰ *M* in fine τῦ *nimiam* eſſe ſupervacaneum. Volunt autem: *nimia jam in ſe conſtantiorque, quam velint humanæ res.*

b *Quid ergo attineret leges ferri rogitans.*] Scribendum *attinere.* Vt lib. 2. *Quid attinuiſſe, Hernicis paulo ante hoſtibus capti agri tertiam partem reddi?* Lib. 6. *Quid attinere cum mortali corpore uno civitatis, quam immortalem eſſe deceat, conſeneſcere vires?* Lib. 37. *Sin autem manendum ibi nihilominus ſit, quid attinere claudi portum?*

c *Per eoſdem, qui tuliſſent.*] Forte, *juſſiſſent.* Neque enim populus fert legem, ſed jubet vel accipit ferente magiſtratu. Scio ꝛc. 15. Inſt. de lege Aquilia haberi, *plebem Romanam, qua Aquilio tribuno rogante hanc legem tulit.* Sed & hujus auctor ſcripſit, *juſſit*, ſi Latine locutus eſt. Nec ignoro lib. 3. Livii: *quas conſenſus omnium non juſſiſſe latas magis quam tuliſſe videri poſſet.* Eſt enim ſenſus, quaſi quiſque eas pro ſe aliis jubentibus tuliſſent.

gratiæ locus. P. Decium expertum mihi concordi collegio virum, dignum vobis, dignum parente ſuo, quæſo, mecum conſulem faciatis. Juſta ſuffragatio viſa. omnes quæ ſupererant centuriæ, Q. Fabium, P. Decium conſules dixere. Eo anno pleriſque dies dicta ab ædilibus; quia plus quam quod lege finitum erat, agri poſſiderent. nec quiſquam ferme eſt purgatus: [d] vinculumque ingens immodicæ cupidi-
14 tatis injectum eſt. Conſules novi, Q. Fabius Maximus quartum, & P. Decius Mus tertium, quum inter ſe agitarent, ut alter Samnites hoſtes, alter Etruſcos deligeret; quantæque in hanc aut in illam [e] provinciam copiæ ſatis, & uter ad utrum bellum dux idoneus magis eſſet; ab Sutrio, & Nepete, & Faleriis legati, auctores, concilia Etruriæ populorum de petenda pace haberi, totam belli molem in Samnium averterunt. Profecti conſules quo expeditiores commeatus eſſent, & incertior hoſtis, [f] qua venturum bellum foret; Fabius per Soranum, Decius per Sidicinum agrum in Samnium legiones ducunt. Ubi in hoſtium fines ventum eſt, uterque populabundus effuſo agmine incedit. explorant tamen latius, quam populantur. Igitur non fefellere ad Tifernum hoſtes in [g] occulta valle inſtructi, quam ingreſſos Romanos ſuperiore ex loco adoriri parabant. Fabius impedimentis in locum tutum remotis, præſidioque modico impoſito prænonitis militibus adeſſe certamen, quadrato agmine ad prædictas hoſtium latebras ſuccedit. [h] Samnites deſpe-

d *Vinculumque ingens immodica cupiditatis injectum eſt.*] Vtrum intelliges, poſſeſſoribus? forſan. nam libri nihil mutant. Secus poſſes *cupiditati.* Vt lib. 3. *Terror injectus urbi eſt.*

e *Provinciam copia ſatis eſſent.*] Dele *rò eſſent* auctoritate Th. Voſſ. Helm. Rot. Sufficit Livio: *quantæque in hanc aut in illam provinciam copiæ ſatis, & uter ad utrum bellum dux idoneus magis eſſet.*

f *Quo venturum bellum foret.*] Duo Voſſ. Rotten. *qua.* Cicero: *qua adiri poterat.*

g *Occulta valle inſtructi, quam ingreſſos.*] Iidem & Helm. Thuaneuſque: *quam ingreſſos.*

h *Samnites deſperantes improviſo tumultu.*] Scribe cum Gelenio: *deſperato improviſo tumultu.* nam o. mſſ. *deſperatos.* Lib. 40 *Deſperato auxilio ſuorum in deditionem venit.* Lentulus ad Ciceronem 12. famil. *Rhodii nos & reipublicam quam valde deſperaverint, ex literis, quas publice miſi, cognoſces.*

i *M. Ful-*

Digitized by Google

desperato improviso tumultu, quando in apertum semel discrimen evasura esset res, & ipsi acie justa maluerunt concurrere. itaque & in æquum descendunt, ac fortunæ se, majore animo quam spe, committunt. Cæterum, sive quia ex omnium Samnitium populis, quodcunque roboris fuerat, contraxerant, seu quia discrimen summæ rerum augebat animos, aliquantum aperta quoque pugna præbuerunt terroris. Fabius, ubi nulla ex parte hostem loco moveri videt, [i] M. Fulvium & M. Valerium, tribunos militum, cum quibus ad primam aciem procurrerat, ire ad equites jubet: & adhortari, ut si quando umquam equestri ope adjutam rempublicam meminerint; illo die annitantur, ut ordinis ejus gloriam invictam præstent. Peditum certamine immobilem hostem restare: omnem reliquam spem in impetu esse equitum. & ipsos nominatim juvenes pari comitate utrumque, nunc laudibus nunc promissis onerat. Cæterum quando ne ea quoque tentata vis proficeret, consilio grassandum, si nihil vires juvarent, ratus; Scipionem legatum, hastatos primæ legionis subtrahere ex acie, & ad montes proximos, quam posset occultissime, circumducere jubet: inde ascensu abdito à conspectu erigere in montes agmen, aversoque hosti ab tergo repente se ostendere. Equites, ducibus tribunis, haud multo plus hostibus quam suis, ex improviso ante signa evecti, præbuerunt tumultus. Adversus incitatas turmas stetit immota Samnitium acies, nec parte ulla pelli aut perrumpi potuit. Et postquam irritum inceptum erat, recepti post signa prælio excesserunt. Crevit ex eo hostium animus, nec sustinere frons prima tam longum certamen increscentemque fiducia sui vim potuisset, [k] ni secunda acies jussu consulis in primum successisset.

i *M. Fulvium & M. Valerium.*] Duo Voss. & Th. *Maximum Fulvium.* Vt verum videatur, quod est in Helm. & Rot. *Maximum filium & M. Valerium.* Neque mirum patre imperatore filium militasse tribunum.

k *Ni secunda acies jussu consulis in primam successisset.*] Ab se fatetur esse

sisset. Ibi integræ vires sistunt invehentem se jam Samnitem: [l] & tempore improvisa ex montibus signa, [m] clamorque sublatus, non vero tantum metu terruere Samnitium animos. nam & Fabius, Decium collegam appropinquare exclamavit, & pro se quisque miles, adesse alterum consulem, adesse legiones, gaudio alacres fremunt; [n] errorque utilis Romanis oblatus, fugæ formidinisque Samnites implevit, maxime territos, ne ab alte-

ro

Sigonius, cum ante illum editi, non modo scripti, haberent: *in primum*. Quod certe sollicitandum nunquam fuit. Lib. 2, 20. *Desiliunt ex equis, provolant in primum, & pro antesignana parma objiciunt.* Vbi Sigonius ex suo: *in primum agmen*: etsi concedat utrumque esse usitatum. Non nego, sed hoc posterius hic ajo esse magistri, non Livii. Eodem libro: *sic in primum infestus hastis provolant duo Fabii.* Lib. 3. *Ex equis desiliunt, cedentibusque jam suis provolant in primum, simulque & hosti se opponunt.* Hoc lib. 10. infra: *Arma signaque per turbidam lucem in primo apparebant.* Lib. 25, 21. *Prima legio & sinistra ala in primo instructa.* Sic enim scribendum ex Put. Vulgo præpositio deest. Lib. 36. *Levis armatura partem ante vallum in primo lovavit.* Sic Sallustius in Iugurth. *Qui in primo locati fuerant, paullisper territi perturbantur.* Eodemque libro cap. 68. *Equites in primo late, pedites quam artissume ire, & signa occultare jubet.* Male editur *in primo latere.* Nec additamentum est τὸ *latere*, ut suspicatur Gruterus, sed corruptum ex *late*, ut Palmerio & Colero visum, qui tamen perperam faciunt adverbium *imprimo*. Seneca epist. 108. *In ætate nostra, quod optimum, in primo est.* Vbi frustra tentat Lipsius. Iustinus lib. 12, 7. *Quod in primo ex Persico superbia regia more distulerat.* Sic enim Mss. nec faciendum *imprimo* adverbium, atque excusandum pro antiquario, quod facit Acidalius. Ne *primo* quidem & *primum* adverbia esse demonstrat Pascalius Grosippus in epistola ad Aleandrum. Vbi tamen, *quod mallum*, quo Germani explicant quod Itali *volta* aut Galli *fois*, derivat ab illa significatione, qua convivium aut conventum notat, non persuadet. Commodior enim est qua signum dicitur idem *mahl* sive mallus. Sic pro semel dicunt *einmahl*: quasi uno signo, & sic deinceps. Et imitantur Itali. *Ariosto can. 5. Pel valore, Ch'avea mostrato in arme a piu d'un segno.*

l *Et tempore improvisa.*] Helm. & Rot. *Eo tempore visa.* Forte: *Eodem tempore visa ex montibus signa.*

m *Clamorque sublatus non vero tantum metu.*] Cluverius lib. 4. Ital. antiq. cap. 6 corrupta hæc aut mutila censet. Nequicquam, nisi forte ipse mutila fecit omittendo τὸ *sublatus*, quod & ad signa & ad clamorem pertinet. Quis autem non intelligit, mox explicare Livium, præcipuum illis terrorem factum ex vano metu, alterum adesse consulem & recentem exercitum?

n *Terrorque utilis Romanis oblatus.*] Non *terror* Romanis offerebatur, sed *error*: nam suos quoque in acie stantes fefellerat Fabius, ratos adesse alterum consulem & exercitum, atque eo gaudio exsultantes fremenstesque. Neque excusare possis, quasi τὸ *Romanis* ad *utilis*, non *oblatus* pertineat, vel quia sequitur, *maxime territos*. Non est Livii sic loqui: *terror formidinis implevit Samnites, territos, ne.* Præterea non hic modo, sed quivis alius terror hostibus injectus utilis foret Romanis, atque ideo fatuum & otiosum illud epitheton. Sed elegans & verum: *errorque utilis Romanis*

Digitized by Google

ro exercitu integro intactoque fessi opprimerentur: & quia passim in fugam dissipati sunt, minor cædes, quam pro tanta victoria fuit. tria millia & quadringenti cæsa: capti ad trecentos ferme & triginta: signa militaria capta tria & viginti. Samnitibus Apuli se ante prælium con- 15 junxissent, ni P. Decius consul iis ad Maleventum castra objecisset, extractos deinde ad certamen fudisset. Ibi quoque plus fugæ fuit quam cædis. duo millia Apulorum cæsa: spretoque eo hoste Decius in Samnium legiones duxit. Ibi duo consulares exercitus diversis vagati partibus, omnia spacio quinque mensium evastarunt. Quadraginta & quinque loca in Samnio fuêre, in quibus Decii castra fuerunt: alterius consulis sex & octoginta. nec valli tantum, ac fossarum vestigia relicta, sed multo illis insigniora monimenta o vastitatis circa, regionumque depopulatarum. Fabius etiam urbem Cimetram cepit: ibi capta armatorum duo millia quadringenti: cæsi ferme pugnantes ad quadringentos triginta. Inde comitiorum caussa Romam profectus maturavit eam rem agere, 1 quum primo vocatæ Q. Fabium consulem dicerent omnes centuriæ, Ap. Claudius consularis candidatus, vir acer & ambitiosus, non sui magis honoris

manis oblatus. Nam plerumque error inutilis & damnosus est, præsertim belli, ubi non licet bis peccare: hic autem error, dum putant vincere se, victores eos fecit: atque eadem res, quæ erroti, sed utili, fuit Romanis, fugæ formidinisque Samnites implevit; eo maxime timefactos, quod ipsi lassis & exhaustis sibi putarent cum recentibus & integris fore pugnandum. Infra cap. 41. *Fefellitque non Samnites modo, sed etiam Romanos, & consul adfirmavit errorem clamitans inter prima signa, ita ut vox etiam ad hostes accideret, captum Cominium, victorem collegam adesse.* Conjecturam hanc meam rebar esse: nunc video, *terror* post Modianam passim esse receptum: priscos omnes ipsumque adeo Cutionem expressisse *error.*

o *Vastitatis circa regionumque depopulatarum.*] Sigonius: *Vastatis circa regionibus depopulatisque.* Non succinit, nisi unus juxta suspectus. Forte: *Sed multo illis insigniora monumenta vastitatis circa regionum depopulatarum.* Nec mirere, *monumenta vastitas.* Justinus lib. 12. *Ibi in monumenta rerum a se gestarum urbem condit, aras que statuit.* Rot. & Helm. *vastitas.*

VARIORUM.

1 *Cum primo vocata Q. Fabium dic. omn centuria.*] *Primo vocata centuria* dicebantur, quæ primo post *prærogativam* vocarentur. Nam sic paulo post loquitur: *Eumque & prærogativæ, & primo vocata omnes centuria consulem cum L. Volumnio dicebant.* Sigonius.

noris causſa, quam ut patricii recuperarent duo consularia loca, quum suis, tum totius nobilitatis viribus incubuit, ut se cum Q. Fabio consulem dicerent. Fabius primo, de se eadem fere quæ priore anno dicendo, abnuere. circumstare sellam omnis nobilitas, orare ut ex cœno plebeio consulatum extraheret, [2] majestatemque pristinam tum honori, tum patriciis gentibus redderet. Fabius silentio facto media oratione studia hominum sedavit. facturum enim se fuisse dixit, ut duorum patriciorum nomina reciperet, si alium quam se consulem fieri videret: *nunc se sui rationem comitiis, quum contra leges futurum sit, pessimo exemplo non habiturum.* Ita Lucius Volumnius de plebe cum Ap. Claudio [a] consul est factus; priori item consulatu inter se comparati. Nobilitas objectare Fabio, fugisse eum Appium Claudium collegam, eloquentia, civilibusque artibus haud dubie præstan-
76 tem. Comitiis perfectis, veteres consules jussi bellum in Samnio gerere; prorogato in sex menses imperio. Itaque insequenti quoque anno L. Volumnio & Ap. Claudio consulibus, P. Decius, qui consul in Samnio relictus à collega fuerat; proconsul idem populari non destitit agros, donec Samnitium exercitum nusquam se prælio committentem, postremo expulit finibus. Etruriam pulsi petierunt: & quod legationibus nequicquam sæpe tentaverant, id se tanto agmine armatorum mistis terrore precibus, acturos efficacius rati, postulaverunt principum Etruriæ concilium. Quo coacto, per quot annos pro libertate dimicent cum Romanis, exponunt. *omnia expertos esse, si suismet ipsorum viribus tolerare tantam molem belli possent: tentasse etiam haud magni momenti finitimarum gentium auxilia: petisse pacem à populo Romano, quum bellum tolerare non possent: rebellasse, quod pax servientibus gravior,*

2 *Majestatemque pristinam tum honori, tum patric.*] Id fore putabat nobilitas, si duo, ut ante, patricii consules facti fuissent. *Sigonius.*

GRONOVII.

a *Consul est factus.*] Fortasse: *Lucius Volumnius de plebe cum Ap. Claudio consules*

gravior, quam liberis bellum esset. Vnam sibi spem reliquam in Etruscis restare. Scire gentem Italiæ opulentissimam armis, viris, pecunia, esse: habere accolas Gallos inter ferrum & arma natos, feroces quum suopte ingenio, tum adversus Romanum populum: quem captum à se auroque redemptum haud vana jactantes memorent. Nihil abesse, si sit animus Etruscis, qui Porsenæ quondam, majoribusque eorum fuerit; quin Romanos omni agro cis Tiberim pulsos dimicare pro salute sua, non de intolerando Italiæ regno cogant. Samnitem illis exercitum paratum, instructum armis, stipendio, venisse: confestim secuturos, vel si ad ipsam Romanam urbem oppugnandam ducant. Hæc eos in Etruria jactantes, molientesque, bellum domi Romanum urebat. nam P. Decius ubi comperit per exploratores profectum Samnitium exercitum, advocato concilio: *Quid per agros*, inquit, *vagamur, vicatim circumferentes bellum? quin urbes ac mœnia aggredimur? nullus jam exercitus Samnio præsidet. cessere finibus, ac sibimetipsi exilium consciverc.* Approbantibus cunctis, ad Murgantiam validam urbem oppugnandam ducit: tantusque ardor militum fuit, & caritate ducis, & spe majoris quam ex agrestibus populationibus prædæ, ut uno die vi atque armis urbem caperent. ibi duo millia Samnitium & centum pugnantes circumventi, [b] captique: & alia præda ingens capta est. quæ ne impedimentis gravibus agmen oneraret, convocari milites Decius jubet: *Haccine*, inquit, *victoria sola, aut hac præda contenti estis futuri? Vultis vos pro virtute spes gerere? omnes Samnitium urbes fortunæque in urbibus relictæ, vestræ sunt; quando legiones eorum tot præliis fusas, postremo finibus expulistis. Vendite ista, & illicite lucro mercatorem, ut sequatur agmen. ego subinde suggeram quæ vendatis. Ad Romuleam urbem hinc eamus, ubi vos [c] labor haud magnus, præda major manet.* Divendita præda, ultro adhortantes imperatorem, ad Romuleam pergunt. Ibi 17

quoque

sules fiunt, priori item consulatu inter se comparati.

b *Captique, & alia præda ingens capta est.*] Recidenda pro alienis videntur *capta est.*

c *Labor haud magnus.*] Duo Pall. duo

quoque ſine opere, ſine tormentis ſimul admota ſunt ſigna, nulla vi deterriti à muris, qua cuique proximum fuit, ſcalis raptim admotis in mœnia evaſere. captum oppidum ac direptum eſt, [d] ad duo millia & trecenti occiſi; & ſex millia hominum capta. & miles ingenti præda potitus; quam vendere, ſicut priorem, coactus; Ferentinum inde, quanquam nihil quietis dabatur, tamen ſumma alacritate ductus. Cæterum ibi plus laboris ac periculi fuit. [e] & defenſa ſumma vi mœnia ſunt, & locus erat munimento, naturaque tutus: ſed evicit omnia aſſuetus prædæ miles. ad tria millia hoſtium circa muros cæſa: præda militis fuit. Hujus oppugnatarum urbium decoris pars major in quibuſdam annalibus ad Maximum trahitur. Murgantiam ab Decio, à Fabio Ferentinum Romuleamque oppugnatas tradunt: ſunt qui novorum conſulum hanc gloriam faciant. Quidam non amborum, ſed alterius, P. Volumnii: ei Samnium
18 provinciam evenisſe. Dum ea in Samnio, cujuſcunque ductu auſpicioque, gererentur; [f] Romanis in Etruria iterum bellum ingens multis ex gentibus concitur. cujus auctor Gellius Egnatius ex Samnitibus erat. Tuſci fere omnes conſciverant bellum: traxerat contagio proximos Umbriæ populos: & Gallica auxilia mercede ſollicitabantur. omnis ea multitudo ad caſtra Samnitium conveniebat. Qui tumultus repens poſtquam Romam perlatus eſt, quum jam L. Volumnius conſul cum legionibus ſecunda ac tertia, ſociorumque millibus quindecim

duo Voſſ. Helm. Chiflet. Andreas: *labor haud major, præda major manet.*

d *Ad duo millia & trecentos occiſi.*] Hoc poſtremæ Gruteri debetur. Andreas & omnes uſque ad Frobenium ultimum *trecenti*. Gryphius, Cario, Sigonius, Gruterus prius, *CCC.* ut & fere ſcripti: ſed Voſſianus clare: *ad duo millia tercenti*. Et genus eſt loquendi Livio haud inſolens. Lib. 3. *Exſules ſervique ad quatuor millia hominum & quingenti, duce Appio* &c. Lib. 4. *Quorum ad duo millia & quingenti vivi capiuntur.* Lib. 35. *Ad mille quingenti ad conſules transfugerunt.*

e *Nam & defenſa.*] Tò *Nam* interpoſuit Sigonius: nos reperimus nuſquam.

f *Romanis in Etruria interim bellum ingens.*] Pall. & Voſſ. alter, *in Etruria bellum ingens.*

g Quæſ-

decim profectus in Samnium esset, Ap. Claudium primo quoque tempore in Etruriam ire placuit. duæ Romanæ legiones secutæ, prima & quarta, & sociorum duodecim millia. castra haud procul ab hoste posita. Cæterum magis eo profectum est quod mature ventum erat, ut [g] quosdam spectantes jam arma Etruriæ populos, metus Romani nominis comprimeret, quam quod ductu consulis quicquam ibi satis scite, aut fortunate gestum sit. Multa prælia locis & temporibus iniquis commissa: spesque indies graviorem hostem faciebat. & jam prope erat, ut nec duci milites, nec militibus dux satis fideret. Literas ad collegam arcessendum ex Samnio missas in trinis annalibus invenio. piget tamen incertum ponere, quum ea ipsa inter consules populi Romani jam iterum eodem honore fungentes discrepatio fuerit: Appio abnuente missas, Volumnio affirmante Appii se literis accitum. Jam Volumnius in Samnio tria castella ceperat, in quibus ad tria millia hostium cæsa erant: dimidium fere ejus captum. & Lucanorum seditiones, à plebeiis & egentibus ducibus ortas, summa optimatium voluntate per Q. Fabium proconsulem, missum eo cum veteri exercitu, compresserat. [h] Decio depopulandos hostium agros relinquit. ipse cum suis copiis in Etruriam ad collegam pergit: quem advenientem læti omnes accepere. Appium ex conscientia sua credo [i] animum habuisse haud immerito iratum, si nihil scripserat: illiberali, & ingrato animo, si eguerat ope, dissimulantem. Vix enim salute mutua reddita quum obviam egressus esset;

g *Quosdam spectantes jam arma in Etruria populos.*] Pall. Vossiani, Helm. Th. & editi omnes ante Frobenium: *arma Etruria.*

h *Decio populandos hostium agros relinquit: ipse cum copiis.*] Scripti *depopulandos*, &, *cum ipsis copiis*: sed legendum: *cum suis*: ut Vossianus: & edd. ante Modianam jam occuparunt.

i *Animum habuisse, haud immerito iratum, si nihil scripserat; illiberali & ingrato animo.*] Videtur *tò animo* insiticium esse: Livio enim satis fuerat paullo ante vocem eam posuisse, unde facillimum repeti. Nisi scripsit: *credo animatum fuisse: haud immerito iratum, si nihil scripserat; illiberali & ingrato animo.*

k *Auxi-*

Digitized by Google

Bellona si hodie nobis victoriam duis, ast ego templum tibi voveo. Hæc precatus, velut instigante Dea, & ipse collegæ & [n] exercitus virtutem adæquavit. Duces imperatoria opera exsequuntur; & milites, ne ab altera parte prius victoria incipiat, annituntur. Ergo fundunt fugantque hostes, majorem molem haud facile sustinentes, quam cum qua manus conserere assueti fuerant. urgendo cedentes, insequendoque effusos compulêre ad castra. Ibi, interventu Gellii, cohortiumque Sabellarum, paulisper recruduit pugna. iis quoque mox fusis, jam à victoribus castra oppugnabantur: & quum Volumnius ipse portæ signa inferret, Appius Bellonam victricem identidem celebrans, accenderet militum animos, per vallum, per fossas irruperunt. Castra capta, direptaque, præda ingens parta, & militi concessa est. septem millia ac trecenti hostium occisi, duo millia & centum viginti capti. Dum ambo consules omnisque Romana vis in Etruscum bellum magis inclinat, in Samnio novi exercitus exorti ad depopulandos imperii Romani fines, per Vescinos [o] in Campaniam Falernumque agrum transe-

[n] *Exercitus virtutem adæquavit ducis. Imperatoria opera exsequitur.*] Hæc sana non sunt. Primum non possunt, nisi de solo Appio & militibus Appianis accipi: quo pacto nihil dicitur, quod dictum non esset præcedenti periodo, & male continuatur sequens: *Ergo fundunt fugantque hostes*: quod haud dubie de utroque exercitu dicitur. Præter hoc incommodum scriptorum varietas suspicionem auget. *Exsequitur*, nusquam. Duo Pall. Voss. *Virtutem æquavit ducis. imperatoria opera exercentur.* Tertius & Thuan. Rott. & Helm. cum Campano: *virtutem æquavit. duces imper. optta exsequuntur.* Nisi quod Th. *ducis.* Spero fuisse: *& ipse collega & exercitus virtutem æquarunt. Duces imperatoria opera exsequuntur, & milites.* Ipsum Appium ait æquasse virtutem Volumnii & exercitus utriusque æquasse virtutem inter sese. Comparatio exercituum inter se, ut modestior, ita honestior. Quamquam & possis accipere, & ipsum & exercitum, collegæ cum ejus exercitu virtutem æquasse, & sic licet retinere *æquavit.* Lib. 3. *Communicando consilia laudesque & æquando imparem sibi.* Hoc 10. infra: *excitataque memoria parentis, æquata eventu publico privatoque: sibi laudibus.* Iterûque: *ibi, ita vires æquavit.* Et, *collega amicos ad solatium æquata repulsa sibi quoque negare triumphum* Lib. 22. *Nox æquato timore neutros pugnam incipientes ad lucem tenuit* Lib. 39. *Ap. Claudius felicitatem virtutemque collegæ in Ligaribus Ingaunis æquavit secundis aliquot præliis.* Quæ deinceps, ut de utroque duce, ita & de utroque accipienda exercitu; & ita optime continuatur sequens periodos.

[o] *In Campaniam Falernumque agrum.*] Mala manus Sigonii: *Campanum.*

Digitized by Google

transcendunt, ingentesque prædas faciunt. Volumnium magnis itineribus in Samnium redeuntem (jam enim Fabio Decioque prorogati imperii finis aderat) fama de Samnitium exercitu populationibusque Campani agri, ad tuendos socios convertit. Ut in Calenum agrum venit, & ipse cernit recentia cladis vestigia, & Caleni narrant tantum jam prædæ hostes trahere, p ut vix explicari agmen possit: itaque jam propalam duces loqui, extemplo eundum in Samnium esse, ut relicta ibi præda in expeditionem redeant, nec tam oneratum agmen dimicationi committant. Ea quanquam similia veris erant, certius tamen exploranda ratus, dimittit equites, qui vagos prædatores in agros palantes excipiant: ex quibus inquirendo, cognoscit, ad Vulturnum flumen sedere hostem, inde tertia vigilia moturum iter in Samnium esse. His satis exploratis profectus, tanto intervallo ab hostibus consedit, ut nec adventus suus propinquitate nimia nosci posset, & egredientem è castris hostem opprimeret. Aliquanto ante lucem ad castra accessit: gnarosque Oscæ linguæ, exploratum quid agatur, mittit. Intermisti hostibus (quod facile erat in nocturna trepidatione) cognoscunt infrequentia armatis signa egressa, prædam prædæque custodes exire; q ignobile agmen, & sua quemque molientem, nullo inter alios consensu, nec satis certo imperio. Tempus aggrediendi aptissimum visum est: & jam lux appetebat. itaque signa

panum. Lib. 8, 37. *Nec tamen res ulla memorabilis acta: ager Apulus Samniumque evastatum.* Quod necesse non est mutari. Lib. 21. *Italiam ostentat subjectosque Alpibus montibus Circumpadanos campos.* Lib. 24. *Praucianum Hadrianumque agrum, Marsos inde Marrucinosque & Pelignos devastat, circaque Arpos & Luceriam proximam Apuliæ regionem.* Iterumque: *hostesque sub oculis erant Falerni agri colonorumque Sinuessa tecta urentes.* Quæ omnia egregie copiam Livii decent: atque utinam satis à nobis intelligerentur.

p *Ut vix explicare agmen possint.*] Parum interest: sed Mss. fere: *explicari agmen possit.* Lib. 2. *Cum maxime agmen è castris explicaretur.* Lib. 41. *Nullo exspectante dum undique explicaretur agmen.*

q *Ignobile agmen, & sua quemque nobilientem.*] Omnino melius quam *immobile*, quod probat Sigonius, etsi & scripti quidam sic & Campanus. Hoc ipso libro: *exercitum itineribus ac mu-*

Digitized by Google

signa canere jussit: agmenque hostium aggreditur. Samnites, præda impediti, infrequentes armati, pars addere gradum, ac præ se agere prædam: pars stare; incerti utrum progredi, an regredi in castra tutius foret. Inter cunctationem opprimuntur. & Romani jam transcenderant vallum, cædesque ac tumultus erat in castris. Samnitium agmen præterquam hostili tumultu, captivorum etiam repentina defectione turbatum erat: qui partim ipsi soluti vinctos solvebant: partim arma in sarcinis deligata rapiebant, tumultumque *prælio ipso* terribiliorem intermisti agmini præbebant. Memorandum deinde edidere facinus: [r] nam Stajum Minatium ducem, adeuntem ordines hortantemque, invadunt. dissipatis inde equitibus, qui cum eo aderant, ipsum circumsistunt: insidentemque equo, captum, ad consulem Romanum rapiunt. Revocata eo tumultu prima signa Samnitium: prælium que jam profligatum integratum est, nec diutius sustineri potuit. Cæsa ad sex millia hominum: duo millia & quingenti capti: in eis tribuni militum quatuor: signa militaria triginta: & quod lætissimum victoribus fuit, captivorum recepta septem millia & quadringenti; præda ingens sociorum: accitique edicto domini ad res suas noscendas, recipiendasque. Præstituta die, quarum rerum non extitit dominus, militi concessæ: coactique vendere prædam, ne
21 alibi quam in armis animum haberent. Magnum ea populatio Campani agri tumultum Romæ præbuerat; & per eos forte dies ex Etruria allatum erat, post deductum

tatione locorum nobiliorem ac salubriorem esse. Agmen ignobile est non tam armis ornatum quam præda oneratum, pugnæque & fortium factorum immemor.

r *Nam Stajum Egnatium ducem.*] Sigonii liber: *Statium Minatium.* nec aliter Iuntas & Saveterius edidetant. Beccarius, Ascensius, Tarvis. Ven. *Statim Minatium.* Scripti nostri & Andreas Romæ & Moguntini: *nam Stajum Minatium ducem.* Prius nomen est apud Persium Sat. 2. & in fragmento fastorum municipalium: *M. Stajus Flaccus duumvir*: unde etiam *Stajenus* & *Instejus.* Visuntur quoque in volumine inscriptionum, *P. Minacius Ausus* cum *P. Minacio Albino* fratre, aliusque item *M. Minacius.* Non confundendus cum Stajo Minacio Samnitium

ductum inde Volumnianum exercitum, Etruriam concitam in arma, [r] & Gellium Egnatium Samnitium ducem, & Vmbros ad defectionem vocari, & Gallos pretio ingenti solicitari. His nunciis senatus conterritus, justitium indici, delectum omnis generis hominum haberi jussit. nec ingenui modo aut juniores sacramento adacti sunt, sed seniorum etiam cohortes factæ, libertinique centuriati. & defendendæ urbis consilia agitabantur; summæque rerum prætor P. Sempronius præerat. Cæterum parte curæ exonerarunt senatum Lucii Volumnii consulis literæ, quibus cæsos fusosque populatores Campaniæ cognitum est. Itaque & supplicationes ob rem bene gestam consulis nomine decernunt. justitium remittitur, [t] quod fuerat dies decem & octo, supplicatioque perlæta fuit. Tum de præsidio regionis, depopulatæ ab Samnitibus, agitari cœptum. Itaque placuit, ut duæ coloniæ circa Vescinum & Falernum agrum deducerentur: una ostium Liris fluvii, quæ Minturnæ appellata; altera in saltu Vescino, Falernum contingente agrum: ubi Sinope dicitur Græca urbs fuisse; Sinuessa deinde ab colonis Romanis appellata. Tribunis plebis negotium datum est, ut plebeiscito juberetur P. Sempronius prætor triumviros in ea loca colonis deducendis creare. nec qui nomina darent, facile inveniebantur, quia in stationem se prope perpetuam infestæ regionis, non in agros mitti rebantur. Avertit ab eis curis senatum Etruriæ ingravescens bellum; & crebræ literæ Appii, monentis, ne regionis ejus motum negli-

mnitium duce alter Samnitium dux Gellius Egnatius, de quo & ante Livius & deinde.

[r] *Et Gellium Egnatium Samnitium ducem.*] Hæc verba nec præcedentibus nec consequentibus conveniunt. nec enim tum demum sumebat arma, quæ dudum expertus erat, nec vocabatur ad defectionem, quippe qui dudum defecerat. Scribe: *Etruriam concitam in arma, & Gellium Egnatium Samnitium ducem & Vmbros ad defectionem vocare, & Gallos pretio ingenti sollicitare.* non *vocari & sollicitari.*

[t] *Quod fuerat per dies decem & octo.*] Ex Sigoniano immissum *per* libri meliores cum antiquitus editis ignorant. Plautus Asin. *Quia triduum hoc unum*

Digitized by Google

noris cauſſa, quam ut patricii recuperarent duo conſularia loca, quum ſuis, tum totius nobilitatis viribus incubuit, ut ſe cum Q. Fabio conſulem dicerent. Fabius primo, de ſe eadem fere quæ priore anno dicendo, abnuere. circumſtare ſellam omnis nobilitas, orare ut ex cœno plebeio conſulatum extraheret, [2] majeſtatemque priſtinam tum honori, tum patriciis gentibus redderet. Fabius ſilentio facto media oratione ſtudia hominum ſedavit. facturum enim ſe fuiſſe dixit, ut duorum patriciorum nomina reciperet, ſi alium quam ſe conſulem fieri videret: *nunc ſe ſui rationem comitiis, quum contra leges futurum ſit, peſſimo exemplo non habiturum.* Ita Lucius Volumnius de plebe cum Ap. Claudio [a] conſul eſt factus; priori item conſulatu inter ſe comparati. Nobilitas objectare Fabio, fugiſſe eum Appium Claudium collegam, eloquentia, civilibuſque artibus haud dubie præſtan-
16 tem. Comitiis perfectis, veteres conſules juſſi bellum in Samnio gerere; prorogato in ſex menſes imperio. Itaque inſequenti quoque anno L. Volumnio & Ap. Claudio conſulibus, P. Decius, qui conſul in Samnio relictus à collega fuerat; proconſul idem populari non deſtitit agros, donec Samnitium exercitum nuſquam ſe prælio committentem, poſtremo expulit finibus. Etruriam pulſi petierunt: & quod legationibus nequicquam ſæpe tentaverant, id ſe tanto agmine armatorum miſtis terrore precibus, acturos efficacius rati, poſtulaverunt principum Etruriæ concilium. Quo coacto, per quot annos pro libertate dimicent cum Romanis, exponunt. *omnia expertos eſſe, ſi ſuiſmet ipſorum viribus tolerare tantam molem belli poſſent: tentaſſe etiam haud magni momenti finitimarum gentium auxilia: petiſſe pacem à populo Romano, quum bellum tolerare non poſſent: rebellaſſe, quod pax ſervientibus gravior,*

2 *Majeſtatemque priſtinam tum honori, tum patric.*] Id fore putabat nobilitas, ſi duo, ut ante, patricii conſules facti fuiſſent. *Sigonius.*

GRONOVII.

a *Conſul eſt factus.*] Fortaſſe: *Lucius Volumnius de plebe cum Ap. Claudio conſules*

gravior, quam liberis bellum esset. Vnam sibi spem reliquam in Etruscis restare. Scire gentem Italiæ opulentissimam armis, viris, pecunia, esse: habere accolas Gallos inter ferrum & arma natos, feroces quum suopte ingenio, tum adversus Romanum populum: quem captum à se auroque redemptum haud vana jactantes memorent. Nihil abesse, si sit animus Etruscis, qui Porsenæ quondam, majoribusque eorum fuerit; quin Romanos omni agro cis Tiberim pulsos dimicare pro salute sua, non de intolerando Italiæ regno cogant. Samnitem illis exercitum paratum, instructum armis, stipendio, venisse: confestim secuturos, vel si ad ipsam Romanam urbem oppugnandam ducant. Hæc eos in 17
Etruria jactantes, molientesque, bellum domi Romanum urebat. nam P. Decius ubi comperit per exploratores profectum Samnitium exercitum, advocato concilio: *Quid per agros*, inquit, *vaganur, vicatim circumferentes bellum? quin urbes ac mœnia aggredimur? nullus jam exercitus Samnio præsidet. cessere finibus, ac sibimetipsi exilium consciverc.* Approbantibus cunctis, ad Murgantiam validam urbem oppugnandam ducit: tantusque ardor militum fuit, & caritate ducis, & spe majoris quam ex agrestibus populationibus prædæ, ut uno die vi atque armis urbem caperent. ibi duo millia Samnitium & centum pugnantes circumventi, [b] captique: & alia præda ingens capta est. quæ ne impedimentis gravibus agmen oneraret, convocari milites Decius jubet: *Haccine*, inquit, *victoria sola, aut hac præda contenti estis futuri? Vultis vos pro virtute spes gerere? omnes Samnitium urbes fortunæque in urbibus relictæ, vestræ sunt; quando legiones eorum tot præliis fusas, postremo finibus expulistis. Vendite ista, & illicite lucro mercatorem, ut sequatur agmen. ego subinde suggeram quæ vendatis. Ad Romuleam urbem hinc eamus, ubi vos [c] labor haud magnus, præda major manet.* Divendita præda, ultro adhortantes imperatorem, ad Romuleam pergunt. Ibi quoque

sules fiunt, priori item consulatu inter se comparati.

b *Captique, & alia præda ingens capta est.*] Recidenda pro alienis videntur *capta est.*

c *Labor haud magnus.*] Duo Pall. duo

quoque ſine opere, ſine tormentis ſimul admota ſunt ſigna, nulla vi deterriti à muris, qua cuique proximum fuit, ſcalis raptim admotis in mœnia evaſere. captum oppidum ac direptum eſt, [d] ad duo millia & trecenti occiſi; & ſex millia hominum capta. & miles ingenti præda potitus; quam vendere, ſicut priorem, coactus; Ferentinum inde, quanquam nihil quietis dabatur, tamen ſumma alacritate ductus. Cæterum ibi plus laboris ac periculi fuit. [e] & defenſa ſumma vi mœnia ſunt, & locus erat munimento, naturaque tutus: ſed evicit omnia aſſuetus prædæ miles. ad tria millia hoſtium circa muros cæſa: præda militis fuit. Hujus oppugnatarum urbium decoris pars major in quibuſdam annalibus ad Maximum trahitur. Murgantiam ab Decio, à Fabio Ferentinum Romuleamque oppugnatas tradunt: ſunt qui novorum conſulum hanc gloriam faciant. Quidam non amborum, ſed alterius, P. Volumnii: ei Samnium
18 provinciam evenisſe. Dum ea in Samnio, cujuſcunque ductu auſpicioque, gererentur; [f] Romanis in Etruria iterum bellum ingens multis ex gentibus concitur. cujus auctor Gellius Egnatius ex Samnitibus erat. Tuſci fere omnes conſciverant bellum: traxerat contagio proximos Umbriæ populos: & Gallica auxilia mercede ſollicitabantur. omnis ea multitudo ad caſtra Samnitium conveniebat. Qui tumultus repens poſtquam Romam perlatus eſt, quum jam L. Volumnius conſul cum legionibus ſecunda ac tertia, ſociorumque millibus quindecim

duo Voſſ. Helm. Chiflet. Andreas: *labor haud major, præda major manet.*

d *Ad duo millia & trecentos occiſi.*] Hoc poſtremæ Gruteri debetur. Andreas & omnes uſque ad Frobenium ultimum *trecenti*. Gryphius, Curio, Sigonius, Gruterus prius, *CCC.* ut & fere ſcripti: ſed Voſſianus clare: *ad duo millia trecenti.* Et genus eſt loquendi Livio haud inſolens. Lib. 3. *Exſules ſervique ad quatuor millia hominum & quingenti, duce Appio* &c. Lib. 4. *Quorum ad duo millia & quingenti vivi capiuntur.* Lib. 35. *Ad mille quingenti ad conſules tranſfugerunt.*

e *Nam & defenſa.*] Τὸ *Nam* interpoſuit Sigonius: nos reperimus nuſquam.

f *Romanis in Etruria iterum bellum ingens.*] Pall. & Voſſ. alter, *iterum bellum ingens.*

g *Quoſ-*

Digitized by Google

decim profectus in Samnium esset, Ap. Claudium primo quoque tempore in Etruriam ire placuit. duæ Romanæ legiones secutæ, prima & quarta, & sociorum duodecim millia. castra haud procul ab hoste posita. Cæterum magis eo profectum est quod mature ventum erat, ut g quosdam spectantes jam arma Etruriæ populos, metus Romani nominis comprimeret, quam quod ductu consulis quicquam ibi satis scite, aut fortunate gestum sit. Multa prælia locis & temporibus iniquis commissa: speseque indies graviorem hostem faciebat. & jam prope erat, ut nec duci milites, nec militibus dux satis fideret. Literas ad collegam arcessendum ex Samnio missas in trinis annalibus invenio. piget tamen incertum ponere, quum ea ipsa inter consules populi Romani jam iterum eodem honore fungentes discrepatio fuerit: Appio abnuente missas, Volumnio affirmante Appii se literis accitum. Jam Volumnius in Samnio tria castella ceperat, in quibus ad tria millia hostium cæsa erant: dimidium fere ejus captum. & Lucanorum seditiones, à plebeiis & egentibus ducibus ortas, summa optimatium voluntate per Q. Fabium proconsulem, missum eo cum veteri exercitu, compresserat. h Decio depopulandos hostium agros relinquit. ipse cum suis copiis in Etruriam ad collegam pergit: quem advenientem læti omnes accepere. Appium ex conscientia sua credo i animum habuisse haud immerito iratum, si nihil scripserat: illiberali, & ingrato animo, si eguerat ope, dissimulantem. Vix enim salute mutua reddita quum obviam egressus esset;

g *Quosdam spectantes jam arma in Etruria populos.*] Pall. Vossiani, Helm. Th. & editi omnes ante Frobenium: *arma Etruria.*

h *Decio populandos hostium agros relinquit: ipse cum copiis.*] Scripti *depopulandos*, &, *cum ipsis copiis*: sed legendum: *cum suis*: ut Vossianus: & edd. ante Modianam jam occuparunt.

i *Animum habuisse, haud immerito iratum, si nihil scripserat; illiberali & ingrato animo.*] Videtur τὸ *animo* insiticium esse: Livio enim satis fuerat paullo ante vocem eam posuisse, unde facillimum repeti. Nisi scripsit: *credo animatum fuisse: haud immerito iratum, si nihil scripserat; illiberali & ingrato animo.*

k *Auxi-*

Digitized by Google

esset: *Satin' salvæ*, inquit, *Luci Volumni? ut sese in Samnio res habent? Quæ te caussa ut provincia tua excederes, induxit?* Volumnius in Samnio res prosperas esse ait: literis ejus accitum venisse. quæ si falsæ fuerint, nec usus sui sit in Etruria, extemplo conversis signis abiturum. *Tu vero abeas*, inquit, *neque te quisquam moratur: etenim minime consentaneum est, quum bello tuo forsitan vix sufficias, hîc te ad opem ferendam aliis gloriari venisse. Bene Hercules verteret*, dicere Volumnius: *malle frustra operam insumptam, quam quicquam incidisse, cur non satis esset Etruriæ unus consularis exer-*
19 *citus*. Digredientes jam consules legati tribunique ex Appiano exercitu circumsistunt: pars imperatorem suum orare, ne collegæ [k] auxilium, quod acciendum ultrò fuerit, sua sponte oblatum sperneretur: plures abeunti Volumnio obsistere, atque obtestari, *ne pravo cum collega certamine rempub. prodat. si qua clades incidisset, desertori magis quam deserto noxiæ fore. Eo rem adductam, ut omnis rei bene aut secus gestæ in Etruria decus dedecusque ad L. Volumnium sit delegatum. neminem quæsiturum quæ verba Appii, sed quæ fortuna exercitus fuerit. Dimitti ab Appio eum, sed à republ. & ab exercitu retineri. experiretur modo voluntatem militum.* Hæc monendo obtestandoque, prope restitantes consules in concionem pertraxerunt. ibi orationes longiores habitæ in eandem ferme sententiam, [l] in quam inter paucos certatum verbis fuerat. Et quum Volumnius caussa superior, ne infacundus quidem adversus eximiam eloquentiam collegæ visus esset; cavillansque

k *Auxilium quod accipiendum ultro.*] A Curione est. Priores, *acciendum*. Verissime: loquuntur enim tanquam credentes Appio neganti accitum esse. Itaque jam recepimus in secundam editionem nostram. Sed nec pejus mox foret, *sperneret*, vel *aspernaretur*. Nemo enim spernebat præter ipsum imperatorem.

l *In quam inter paucos certatum verbis fuerat.*] Qui Sigonio interpolatum ediderunt, *in quam paucis ante certatum verbis fuerat*, non adsecuti sunt lepôrem Livii. *Inter paucos*, est inter comites, & proximos utriusque. *Certare* autem *verbis*, quum *longioribus orationibus* diversum ponitur, est brevibus dictis alternis & altercatione contendere. Donatus ad Terentii in Phormione: *tria non commutabitis verba hodie inter vos: Proprie verba commutare est quod altercari dicimus.* Eaque Plauti est *verbis velitatio*. Turpilius: *Comperce verbis velitare, ad rem redi.* Auctor Moralium

lanſque Appius *ſibi acceptum referre* diceret *debere, quod ex muto atque elingui, facundum etiam conſulem haberent: priore conſulatu primis utique menſibus hiſcere eum nequiſſe, nunc jam populares orationes ſerere: Quam mallem,* inquit Volumnius, *tu à me ſtrenue facere, quam ego ab te ſcite loqui didiciſſem. Poſtremo conditionem ferre, quæ decretura ſit, non orator (neque enim id deſiderare rempublicam) ſed imperator uter ſit melior. Etruriam & Samnium provincias eſſe: utram mallet, eligeret. ſuo exercitu ſe vel in Etruria, vel in Samnio rem geſturum.* tum militum clamor ortus, ut ſimul ambo bellum Etruſcum ſuſciperent. quo animadverſo conſenſu Volumnius, *Quoniam in collega voluntate interpretanda,* inquit, *erravi; non committam ut quid vos velitis, obſcurum ſit. manere, an abire me velitis, clamore ſignificate.* Tum vero tantus eſt clamor exortus, ut hoſtes è caſtris exciret: armis arreptis in aciem deſcendunt. & Volumnius ſigna canere, ac vexilla efferri è caſtris juſſit. Appium addubitaſſe ferunt, cernentem, ſeu pugnante, ſeu quieto ſe, fore collegæ victoriam: deinde veritum, ne ſuæ quoque legiones Volumnium ſequerentur & ipſum flagitantibus ſuis ſignum dediſſe. Ab neutra parte ſatis commode inſtructi fuerunt. nam & Samnitium dux Gellius Egnatius pabulatum cum cohortibus paucis ierat: ſuoque impetu magis milites quam cujuſquam ductu aut imperio pugnam capeſſebant. & Romani exercitus nec pariter ambo ducti, nec ſatis temporis ad inſtruendum fuit. Prius concurrit Volumnius, quam Appius ad hoſtem perveniret. itaque fronte inæquali concurſum eſt: & [m] velut ſorte quadam mutante aſſuetos inter ſe hoſtes, Etruſci Volumnio, Samnites parumper cunctati, quia dux aberat, Appio occurrere. Dicitur Appius in medio pugnæ diſcrimine, ita ut inter prima ſigna manibus ad cœlum ſublatis conſpiceretur, ita precatus eſſe,

Bellona

lium ſub nomine Catonis: *Contra verboſos noli contendere verbis.*

m *Velut ſorte quadam mutante.*] Legendum cenſeo, *forte,*

n *Exer-*

Bellona si hodie nobis victoriam duis, ast ego templum tibi voveo. Hæc precatus, velut instigante Dea, & ipse collegæ & n exercitus virtutem adæquavit. Duces imperatoria opera exsequuntur; & milites, ne ab altera parte prius victoria incipiat, annituntur. Ergo fundunt fugantque hostes, majorem molem haud facile sustinentes, quam cum qua manus conserere assueti fuerant. urgendo cedentes, insequendoque effusos compulêre ad castra. Ibi, interventu Gellii, cohortiumque Sabellarum, paulisper recruduit pugna. iis quoque mox fusis, jam à victoribus castra oppugnabantur: & quum Volumnius ipse portæ signa inferret, Appius Bellonam victricem identidem celebrans, accenderet militum animos, per vallum, per fossas irruperunt. Castra capta, direptaque, præda ingens parta, & militi concessa est. septem millia ac trecenti hostium occisi, duo millia & centum viginti capti. Dum ambo consules omnisque Romana vis in Etruscum bellum magis inclinat, in Samnio novi exercitus exorti ad depopulandos imperii Romani fines, per Vescinos o in Campaniam Falernumque agrum transfese. Comparatio exercituum inter se, ut modestior, ita honestior. Quamquam & possis accipere, & ipsum & exercitum, collegæ cum ejus exercitu virtutem æquasse, & sic licet retinere *æquavit.* Lib. 3. *Communicando consilia laudesque & æquando imperem sibi.* Hoc 10. infra: *excitataque memoria parentii, æquata eventu publico privatoq; filii laudibus.* Iterúque: *ibi, ira vires æquavit.* Et, *collega amicos ad solatium æquata repulsa sibi quoque negare triumphum.* Lib. 22. *Nox æquato timore neutros pugnam incipientes ad lucem tenuit.* Lib. 39. *Ap. Claudius felicitatem virtutemque collegæ in Ligu ribus Ingaunis æquavit secundis aliquot præliis.* Quæ deinceps, ut de utroque duce, ita & de utroque accipienda exercitu; & ita optime continuatur sequens petiodos.

n *Exercitus virtutem adæquavit ducis. Imperatoria opera exsequitur.*] Hæc sana non sunt. Primum non possunt, nisi de solo Appio & militibus Appianis accipi: quo pacto nihil dicitur, quod dictum non esset præcedenti periodo, & male continuatur sequens: *Ergo fundunt fugantque hostes:* quod haud dubie de utroque exercitu dicitur. Præter hoc incommodum scriptorum varietas suspicionem auget. *Exsequitur,* nusquam. Duo Pall. Voss. *Virtutem æquavit ducis. imperatoria opera exercentur.* Tertius & Thuan. Rott. & Helm. cum Campano: *virtutem æquavit. duces imper. optra exsequuntur.* Nisi quod Th. *ducis.* Spero fuisse: *& ipse collega & exercitus virtutem æquavit. Duces imperatoria opera exsequuntur, & milites.* Ipsum Appium ait æquasse virtutem Volumnii & exercitus utriusque æquasse virtutem inter

o *In Campaniam Falernumque agrum.*] Mala manus Sigoniani: *Campanum.*

Digitized by Google

transcendunt, ingentesque prædas faciunt. Volumnium magnis itineribus in Samnium redeuntem (jam enim Fabio Decioque prorogati imperii finis aderat) fama de Samnitium exercitu populationibusque Campani agri, ad tuendos socios convertit. Ut in Calenum agrum venit, & ipse cernit recentia cladis vestigia, & Caleni narrant tantum jam prædæ hostes trahere, p ut vix explicari agmen possit: itaque jam propalam duces loqui, extemplo eundum in Samnium esse, ut relicta ibi præda in expeditionem redeant, nec tam oneratum agmen dimicationi committant. Ea quanquam similia veris erant, certius tamen exploranda ratus, dimittit equites, qui vagos prædatores in agros palantes excipiant: ex quibus inquirendo, cognoscit, ad Vulturnum flumen sedere hostem, inde tertia vigilia moturum iter in Samnium esse. His satis exploratis profectus, tanto intervallo ab hostibus consedit, ut nec adventus suus propinquitate nimia nosci posset, & egredientem è castris hostem opprimeret. Aliquanto ante lucem ad castra accessit: gnarosque Oscæ linguæ, exploratum quid agatur, mittit. Intermisti hostibus (quod facile erat in nocturna trepidatione) cognoscunt infrequentia armatis signa egressa, prædam prædæque custodes exire; q ignobile agmen, & sua quemque molientem, nullo inter alios consensu, nec satis certo imperio. Tempus aggrediendi aptissimum visum est: & jam lux appetebat. itaque signa

patum. Lib. 8, 37. *Nec tamen res ulla memorabilis acta: ager Apulus Samniumque evastatum.* Quod necesse non est mutari. Libi 21. *Italiam ostentat subjectosque Alpinis montibus Circumpadanos campos.* Lib. 24. *Praticianum Hadrianumque agrum, Marsos inde Marrucinosque & Pelignos devastat, circaque Arpos & Luceriam proximam Apuliæ regionem.* Iterumque: *hostesque sub oculis erant Falerni agri colonorumque Sinuessæ tecta urentes.* Quæ omnia egregie copiam Livii decent: atque utinam satis à nobis intelligerentur.

p *Ut vix explicare agmen possint.*] Parum interest: sed Mss. fere: *explicari agmen possit.* Lib. 2. *Cum maxime agmen è castris explicaretur.* Lib. 42. *Nullo exspectante dum undique explicaretur agmen.*

q *Ignobile agmen, & sua quemque molientem.*] Omnino melius quam *immobile*, quod probat Sigonius, etsi & scripsi quidam sic & Campanus. Hoc ipso libro: *exercitum itineribus ac mutatione*

signa canere jussit: agmenque hostium aggreditur. Samnites, præda impediti, infrequentes armati, pars addere gradum, ac præ se agere prædam: pars stare, incerti utrum progredi, an regredi in castra tutius foret. Inter cunctationem opprimuntur. & Romani jam transcenderant vallum, cædesque ac tumultus erat in castris. Samnitium agmen præterquam hostili tumultu, captivorum etiam repentina defectione turbatum erat: qui partim ipsi soluti vinctos solvebant: partim arma in sarcinis deligata rapiebant, tumultumque prælio ipso terribiliorem intermisti agmini præbebant. Memorandum deinde edidere facinus: [r] nam Stajum Minatium ducem, adeuntem ordines hortantemque, invadunt. dissipatis inde equitibus, qui cum eo aderant, ipsum circumsistunt: insidentemque equo, captum, ad consulem Romanum rapiunt. Revocata eo tumultu prima signa Samnitium: prœliumque jam profligatum integratum est, nec diutius sustineri potuit. Cæsa ad sex millia hominum: duo millia & quingenti capti: in eis tribuni militum quatuor: signa militaria triginta: & quod lætissimum victoribus fuit, captivorum recepta septem millia & quadringenti; præda ingens sociorum: accitique edicto domini ad res suas noscendas, recipiendasque. Præstituta die, quarum rerum non extitit dominus, militi concessæ: coactique vendere prædam, ne
21 alibi quam in armis animum haberent. Magnum ea populatio Campani agri tumultum Romæ præbuerat; & per eos forte dies ex Etruria allatum erat, post deductum

tatione locorum nobiliorem ac salubriorem esse. Agmen ignobile est non tam armis ornatum quam præda oneratum, pugnæque & fortium factorum immemor.

r *Nam Stajum Egnatium ducem.*] Sigonii liber: *Statium Minatium.* nec aliter Juntas & Saveterius ediderant. Beccarius, Ascensius, Tarvis. Ven. *Statim Minatium.* Scripti nostri & Andreas Romæ & Moguntini: *nam Stajum Minatium ducem.* Prius nomen est apud Persium Sat. 2. & in fragmento fastorum municipalium: *M. Stajus Flaccus duumvir:* unde etiam *Stajenus & Instejus.* Visuntur quoque in volumine inscriptionum, *P. Minucius Ansus* cum *P. Minucio Albino* fratre, aliusque item *M. Minucius.* Non confundendus cum Stajo Minacio Samnitium

ductum inde Volumnianum exercitum, Etruriam concitam in arma, [f] & Gellium Egnatium Samnitium ducem, & Vmbros ad defectionem vocari, & Gallos pretio ingenti solicitari. His nunciis senatus conterritus, justitium indici, delectum omnis generis hominum haberi jussit. nec ingenui modo aut juniores sacramento adacti sunt, sed seniorum etiam cohortes factæ, libertinique centuriati. & defendendæ urbis consilia agitabantur; summæque rerum prætor P. Sempronius præerat. Cæterum parte curæ exonerarunt senatum Lucii Volumnii consulis literæ, quibus cæsos fusosque populatores Campaniæ cognitum est. Itaque & supplicationes ob rem bene gestam consulis nomine decernunt. justitium remittitur, [t] quod fuerat dies decem & octo, supplicatioque perlæta fuit. Tum de præsidio regionis, depopulatæ ab Samnitibus, agitari cœptum. Itaque placuit, ut duæ coloniæ circa Vescinum & Falernum agrum deducerentur: una ostium Liris fluvii, quæ Minturnæ appellata; altera in saltu Vescino, Falernum contingente agrum: ubi Sinope dicitur Græca urbs fuisse; Sinuessa deinde ab colonis Romanis appellata. Tribunis plebis negotium datum est, ut plebeiscito juberetur P. Sempronius prætor triumviros in ea loca colonis deducendis creare. nec qui nomina darent, facile inveniebantur, quia in stationem se prope perpetuam infestæ regionis, non in agros mitti rebantur. Avertit ab eis curis senatum Etruriæ ingravescens bellum; & crebræ literæ Appii, monentis, ne regionis ejus motum negli-

nunitium duce alter Samnitium dux Gellius Egnatius, de quo & ante Livius & deinde.

[f] *Et Gellium Egnatium Samnitium ducem.*] Hæc verba nec præcedentibus nec consequentibus conveniunt. nec enim tum demum sumebat arma, quæ dudum expertus erat, nec vocabatur ad defectionem, quippe qui dudum deserat. Scribe: *Etruriam concitam in arma, & Gellium Egnatium Samnitium ducem & Vmbros ad defectionem vocare, & Gallos pretio ingenti sollicitare.* non *vocari & sollicitari.*

[t] *Quod fuerat per dies decem & octo.*] Ex Sigoniano immissum *per* libri meliores cum antiquitus editis ignorant. Plautus Asin. *Quia triduum hoc unum*

Digitized by Google

negligerent: *quatuor gentes conferre arma; Etruſcos, Samnites, Vmbros, Gallos. jam caſtra bifariam facta eſſe, quia unus locus capere tantam multitudinem non poſſit.* [v] Ob hæc, (& jam appetebat tempus comitiorum) L. Volumnius conſul Romam revocatus: qui prius quam ad ſuffragium centurias vocaret, in concionem advocato populo, multa de magnitudine belli Etruſci diſſeruit. *jam tum, quum ipſe ibi cum collega rem pariter geſſerit, fuiſſe tantum bellum, ut nec duce uno, nec exercitu geri potuerit: acceſſiſſe poſtea dici Vmbros, & ingentem exercitum Gallorum.* [x] *Adverſus quatuor populos duos conſules illo die deligi meminiſſent. ſe, niſi conſideret eum conſenſu populi Romani conſulem declaratum iri, qui haud dubie tum primus omnium ductor habeatur, dictatorem ſuiſ-*
22 *ſe extemplo dicturum.* Nemini dubium erat, [y] quin Q. Fabius omnium conſenſu deſtinaretur, eumque & prærogativæ, & primo vocatæ omnes centuriæ conſulem cum L. Volumnio dicebant. Fabii oratio fuit, qualis biennio ante: deinde, ut vincebatur conſenſu, verſa poſtremo ad collegam P. Decium poſcendum. *id ſenectuti ſuæ adminiculum fore: cenſura, duobuſque conſulatibus ſimul geſtis expertum ſe, nil concordi collegio firmius adrempubl. tuendam eſſe.*

modo foro operam aſſiduam dedi. Menæch. *Elleborum potabis, faxo, aliquot viginti dies.*

[v] *Ob hæc, & jam appetebat tempus, comitiorum cauſa.*] Sic Gelenius: ſic etiam Andreas Romæ, ſecutique hunc Beccar. Tarviſ. Ven. niſi quod *etiam* habent. Aſcenſius & Mog. *Ob hanc (etiam appetebat tempus comitiorum) cauſam.* Iuntas, Savet. *Ob hæc etiam appetebat tempus comitiorum, quorum cauſa L. Volumnius.* Palatinſ non agnoſcunt τὸ *cauſa*: habent enim duo & Voſſ. alter, *comitiorum & Lucius*: tertius, *comitiorum tum Lucius.* Omnia iſta licet eodem ordine habeas, ſcribaſque: *Ob hæc (& jam appetebat tempus comitiorum) L. Volumnius conſul.* Habent tamen Voſſianus prior & Chiſl. & tolerati poteſt, ſi ſic diſtinguas: *Ob hæc & (jam appetebat tempus) comitiorum cauſa.*

[x] *Adverſus quatuor populos duos conſules.*] Sic Sigonius ex ſuo, cum in aliis & melioribus ſit *duces conſules.* Fregit vim ſententiæ puerili antitheto & luſu in numeris *quatuor* & *duo.* Nam ſi quicquam referret, quod duotantum adverſum quatuor, cur tanquam graviorem adverſarium minatur omnibus quatuor unum dictatorem. Immo pondus omne in vocabulo *duces* eſt: meminiſſent creare ſe conſules, qui duces futuri eſſent bello adverſus quatuor firmiſſimos populos. Andreas & omnes antiqui impreſſi: *populos & duces.*

[y] *Quin Q. Fabius.*] Th. & Chiſ. *Quin Fabius quintum.* Et ſane quintus hic erat ejus conſulatus. Non videtur tamen ſatis commoda hic ejus rei mentio.

Digitized by Google

esse. novo imperii socio vix jam assuescere senilem animum posse. cum moribus notis facilius se communicaturum consilia. Subscripsit orationi ejus consul cum meritis P. Decii laudibus, tum *quæ ex concordia consulum bona, quæque ex discordia mala in administratione rerum militarium evenirent*, memorando, [a] *quam prope ultimum discrimen suis & collegæ certaminibus nuper ventum foret*: admonendo Decium, Fabiumque, *ut uno animo, una mente viverent. esse præterea viros natos militiæ, factis magnos, ad verborum linguæque certamina rudes. Ea ingenia consularia esse. callidos solerteſque, juris atque eloquentiæ consultos, qualis Ap. Claudius esset, urbi ac foro præsides habendos, prætoresque ad reddenda jura creandos esse.* His agendis dies est consumptus. postridie ad præscriptum consulis & consularia & prætoria comitia habita. Consules creati Q. Fabius & P. Decius: Ap. Claudius prætor, [1] omnes absentes: & L. Volumnio ex senatusconsulto & scito plebis prorogatum in annum imperium est. Eo anno prodigia multa fuerunt: quo- 23
rum averruncandorum causa supplicationes in biduum senatus decrevit. [b] Publice vinum ac thus sacrificiis præbitum. supplicatum iere frequentes viri, fœminæque.

tio. Placet potius cum Vossianis: *quin Fabius Quintus.* Vt lib. 5. cap. 1.

a *Quam prope ad ultimum.*] Voss. uterque, Rot. Hel. *Quam prope ultimum.* Recte. Vide ad lib. 6, 42.

b *Publicè vinum ac thus sacrificiis prabitum.*] Valde corrupte hæc in scriptis habentur: in uno consentiunt, quod ignorant τὸ *sacrificiis* ab Sigonio additum.

VARIORUM.

1 *Omnes absentes.*] *Absentem consulum* aut *prætorem creari*, non eum significat tantum, qui abest ab urbe, sed etiam, qui cum in urbe sit, abest à Campo, in quo tamen comitia creandi magistratus causa habeantur. Sic loquitur lib. 4. *Plebs tribunos plebis Sex. Tempanium, A. Sellium absentes fecit.* Hos vero ex castris in urbem cum consule reversos paucis ante verbis tradidit. Et hoc libro supra: *Consul ex dictatura factus M. Valerius. Non petentem, atque adeo absentem, creatum tradidere quidam.* Sic hoc loco Q. Fabius & P. Decius facti consules sunt, cum in Campo non adessent; Ap. Claudius prætor, cum non solum in Campo, sed ne in urbe quidem tum, verum in Etruria versaretur. Hoc autem ita esse aperte ostendit Dionysius lib. 9. de Appio Claudio consule absente facto, id est, ut ipse interpretatur, qui in Campum non descenderat. Ἄπαντον Κλαυδίου πολλὰ ἀντεποιοῦσι, καὶ μάλιστα εἰς τὸ πεδίον ἐλθεῖν βουληθέντα ἵνα καὶ ἀρχαιρεσιῶν μὴ ὄντων ἐκκλησιάσειν τε καὶ ἀποφήσασθαι δίκην τινὰ ὑπατον. Sigonius.

negligerent: *quatuor gentes conferre arma; Etruſcos, Samnites, Vmbros, Gallos. jam caſtra bifariam facta eſſe, quia unus locus capere tantam multitudinem non poſſit.* [v] Ob hæc, (& jam appetebat tempus comitiorum) L. Volumnius conſul Romam revocatus: qui prius quam ad ſuffragium centurias vocaret, in concionem advocato populo, multa de magnitudine belli Etruſci diſſeruit. *jam tum, quum ipſe ibi cum collega rem pariter geſſerit, fuiſſe tantum bellum, ut nec duce uno, nec exercitu geri potuerit: acceſiſſe poſtea dici Vmbros, & ingentem exercitum Gallorum.* [x] *Adverſus quatuor populos duos conſules illo die deligi meminiſſent. ſe, niſi conſideret eum conſenſu populi Romani conſulem declaratum iri, qui haud dubie tum primus omnium ductor habeatur, dictatorem fuiſ-*
22 *ſe extemplo dicturum.* Nemini dubium erat, [y] quin Q. Fabius omnium conſenſu deſtinaretur, eumque & prærogativæ, & primo vocatæ omnes centuriæ conſulem cum L. Volumnio dicebant. Fabii oratio fuit, qualis biennio ante: deinde, ut vincebatur conſenſu, verſa poſtremo ad collegam P. Decium poſcendum. *id ſenectuti ſuæ adminiculum fore: cenſura, duobuſque conſulatibus ſimul geſtis expertum ſe, nil concordi collegio firmius ad rempubl. tuendam eſſe.*

modò foro operam aſſiduam dedi. Menæch. *Elleborum potabit, faxo, aliquot viginti dies.*

[v] *Ob hæc, & jam appetebat tempus, comitiorum cauſa.*] Sic Gelenius: ſic etiam Andreas Romæ, ſecutique hunc Beccar. Tarviſ. Ven. niſi quod *etiam* habent. Aſcenſius & Mog. *Ob hanc (etiam appetebat tempus comitiorum) cauſam.* Iuntas, Savet. *Ob hæc etiam appetebat tempus comitiorum, quorum cauſa L. Volumnius.* Palatini non agnoſcunt τὸ *cauſa*: habent enim duo & Voſſ. alter, *comitiorum & Lucius*: tertius, *comitiorum tum Lucius.* Omnia iſta licet eodem ordine habeas, ſcribaſque: *Ob hæc (& jam appetebat tempus comitiorum) L. Volumnius conſul.* Habent tamen Voſſianus prior & Chiſl. & tolerari poteſt, ſi ſic diſtinguas: *Ob hæc & (jam appetebat tempus) comitiorum cauſa.*

[x] *Adverſus quatuor populos duos conſules.*] Sic Sigonius ex ſuo, cum in aliis & melioribus ſit *duces conſules.* Fregit vim ſententiæ puerili antitheto & luſu in numeris *quatuor* & *duo.* Nam ſi quicquam referret, quod duo tantum adverſum quatuor, cur tanquam graviorem adverſarium minatur omnibus quatuor unum dictatorem. Immo pondus omne in vocabulo *duces* eſt: meminiſſent creare ſe conſules, qui duces futuri eſſent bello adverſus quatuor firmiſſimos populos. Andreas & omnes antiqui impreſſi: *populos & duces.*

[y] *Quin Q. Fabius.*] Th. & Chiſ. *Quin Fabius quintum.* Et ſane quintus hic erat ejus conſulatus. Non videtur tamen ſatis commoda hic ejus rei mentio.

Digitized by Google

esse. novo imperii socio vix jam assuescere senilem animum posse. cum moribus notis facilius se communicaturum consilia. Subscripsit orationi ejus consul cum meritis P. Decii laudibus, tum *quæ ex concordia consulum bona, quæque ex discordia mala in administratione rerum militarium evenirent*, memorando, [a] *quam prope ultimum discrimen suis & collegæ certaminibus nuper ventum foret*: admonendo Decium, Fabiumque, *ut uno animo, una mente viverent. esse præterea viros natos militiæ, factis magnos, ad verborum linguæque certamina rudes. Ea ingenia consularia esse. callidos solerteſque, juris atque eloquentiæ consultos, qualis Ap. Claudius esset, urbi ac foro præsides habendos, prætoresque ad reddenda jura creandos esse.* His agendis dies est consumptus. postridie ad præscriptum consulis & consularia & prætoria comitia habita. Consules creati Q. Fabius & P. Decius: Ap. Claudius prætor, [1] omnes absentes: & L. Volumnio ex senatusconsulto & scito plebis prorogatum in annum imperium est. Eo anno prodigia multa fuerunt: quo- 23
rum averruncandorum caussa supplicationes in biduum senatus decrevit. [b] Publice vinum ac thus sacrificiis præbitum. supplicatum iere frequentes viri, fœminæque.

tio. Placet potius cum Vossianis: *quin Fabius Quintus.* Vt lib. 5. cap. 1.

a *Quam prope ad ultimum.*] Voss. uterque, Rot. Hel. *Quam prope ultimum.* Recte. Vide ad lib. 6, 42.

b *Publice vinum ac thus sacrificiis præbitum.*] Valde corrupte hæc in scriptis habentur: in uno consentiunt, quod ignorant τὸ *sacrificiis* ab Sigonio additum.

VARIORUM.

1 *Omnes absentes.*] *Absentem consulem* aut *prætorem creari*, non eum significat tantum, qui abest ab urbe, sed etiam, qui cum in urbe sit, abest à Campo, in quo tamen comitia creandi magistratus caussa habeantur. Sic loquitur lib. 4. *Plebs tribunos plebis Sex. Tempanium, A. Sellium absentes fecit.* Hos vero ex castris in urbem cum consule reversos paucis ante verbis tradidit. Et hoc libro supra: *Consul ex dictatura factus M. Valerius. Non petentem, atque adeo absentem, creatum tradidere quidam.* Sic hoc loco Q. Fabius & P. Decius facti consules sunt, cum in Campo non adessent; Ap. Claudius prætor, cum non solum in Campo, sed ne in urbe quidem tum, verum in Etruria versaretur. Hoc autem ita esse apertè ostendit Dionysius lib. 9. de Appio Claudio consule absente facto, id est, ut ipse interpretatur, qui in Campum non descenderat. Ἄππιον Κλαύδιον πολλὰ ἀντεῖπον, καὶ οὐδὲν εἰς τὸ πεδίον ἐλθεῖν βουληθέντα ἵνα καὶ τὰς ἀρχαιρεσίας ἄγῃ· ἀλλ' ἐπὶ τοῦ ταμιείου καθεζόμενον τε καὶ ἐνυφαίνοντα λόγῳ πεῖσαι τὸν δῆμον. Sigonius.

c *Pecua-*

que. Insignem supplicationem fecit certamen in sacello Pudicitiæ patriciæ, quæ in foro boario est ad ædem rotundam Herculis, inter matronas ortum. Virginiam Auli filiam, patriciam plebeio nuptam Volumnio consuli, matronæ, quod è Patribus enupsisset, sacris arcuerant. Brevis altercatio inde, ex iracundia muliebri in contentionem animorum exarsit. quum se Virginia & patriciam & pudicam in patriciæ Pudicitiæ templum ingressam, & uni nuptam, ad quem virgo deducta sit; nec se viri, honorumve ejus ac rerum gestarum pœnitere, vero gloriaretur. Facto deinde egregio magnifica verba adauxit. in vico Longo, ubi habitabat, ex parte ædium quod satis esset loci modico sacello, exclusit: aramque ibi posuit. & convocatis plebeiis matronis, conquesta injuriam patriciarum, *Hanc ego aram*, inquit, *Pudicitiæ plebeiæ dedico: vosque hortor, ut quod certamen virtutis viros in hac civitate tenet, hoc pudicitiæ inter matronas sit. detisque operam, ut hæc ara quam illa si quid potest, sanctius, & à castioribus coli dicatur.* Eodem ferme ritu & hæc ara, quo illa antiquior, culta est; ut nulla nisi spectatæ pudicitiæ matrona, & quæ uni viro nupta fuisset, jus sacrificandi haberet. Vulgata dein religio à pollutis, nec matronis solum, sed omnis ordinis fœminis, postremo in oblivionem venit. Eodem anno Cn. & Q. Ogulnii ædiles curules aliquot fœneratoribus diem dixerunt, quorum bonis multatis, ex eo quod in publicum redactum est, ænea in Capitolio limina, & trium mensarum argentea vasa in cella Jovis, Jovemque in culmine cum quadrigis, & ad Ficum Ruminalem simulacra infantium conditorum Urbis sub uberibus lupæ posuerunt: semitamque saxo quadrato à Capena porta ad Martis straverunt, & ab ædilibus plebeiis L. Ælio Pæto, & C. Fulvio Curvo, ex multaticia item pecunia, quam exegerunt [2] pecuariis damnatis, ludi facti: pateræque aureæ ad Cere-

2 *Pecuariis damnatis.*] *Pecuarii* qui fuerint docet Asconius in divinatione: *Mancipes*, inquiens, *sunt publicanorum principes, qui quæstus sui causa, si de-*

Cereris positæ. Q. inde Fabius quintum & P. Decius 24
quartum, consulatum ineunt: tribus consulatibus, censuraque collegæ, nec gloria magis rerum, quæ ingens erat, quam concordia inter se clari. quæ ne perpetua esset, ordinum magis quam ipsorum inter se certamen interveniſſe reor: patriciis tendentibus, ut Fabius Etruriam extra ordinem provinciam haberet: plebeiis auctoribus Decio, ut ad sortem revocaret. Fuit certe contentio in senatu; & postquam ibi Fabius plus poterat, revocata res ad populum est in concione. ut inter militares viros, & factis potius quam dictis fretos, pauca verba habita: Fabius *quam arborem conseruiſſet, sub ea legere alium fructum, indignum esse*, dicere. *se aperuiſſe Ciminiam silvam, viamque per devios saltus Romano bello feciſſe. Quid se id ætatis sollicitaſſent, si alio duce bellum gesturi essent? Nimirum adversarium se, non socium imperii legiſſe*, sensim exprobrat: *& invidiſſe Decium concordibus collegiis tribus.* Postremo *se tendere nihil ultra, quam, ut* [a] *si se dignum provincia ducerent, in eam mitterent: in senatus arbitrio se fuiſſe, & in potestate populi futurum.* P. Decius senatus injuriam querebatur: *quoad potuerint Patres amiſsos, ne plebeiis aditus ad magnos honores esset: postquam ipsa virtus pervicerit, ne in ullo genere hominum inhonorata esset; quæri, quemadmodum irrita sint, non suffragia modo populi, sed arbitria etiam fortunæ, & in paucorum potestatem vertantur. Omnes ante se consules sortitos provincias esse: nunc extra sortem Fabio senatum provinciam dare. Si honoris ejus causſa: ita eum de se deque republica meritum esse, ut faveat Q. Fabii gloriæ: quæ modo non sua contumelia splendeat. Cui autem dubium esse, ubi unum bellum sit asperum ac difficile, quum id alteri extra sortem mandetur, quin alter consul pro supervacaneo atque inutili habeatur? Gloriari Fabium rebus in Etruria gestis. velle & P. Decium gloriari:*

si decumas redimunt, decumani appellantur: si portum aut pascua publica, portitores aut pecuarii, quorum ratio scriptura dicitur &c. Godelev.

GRONOVII.

a *Si se dignum provincia.*] Voſſ. uterque, Rot. Helm. carent *si se.*

ri: & forsitan quem ille obrutum ignem reliquerit, ita ut toties novum ex improviso incendium daret, eum se exticturum. Postremo [b] *se, collega honores præmiaque concessurum verecundiæ ætatis ejus majestatisque.* [c] *quum periculum, quum dimicatio proposita sit, neque cedere sua sponte, neque cessurum. & si nihil aliud ex eo certamine tulerit, illud certe laturum, ut quod populi sit, populus jubeat potius, quam Patres gratificentur. Jovem optimum maximum, Deosque immortales se precari, ut ita sortem æquam sibi cum collega dent, si eandem virtutem felicitatemque in bello administrando daturi sint. certe id & natura æquum, & exemplo utile esse, & ad famam populi Romani pertinere; eos consules esse, quorum utrolibet duce bellum Etruscum geri recte posit.* Fabius nihil aliud precatus populum, quam ut prius quam intro vocarentur ad suffragium tribus, Ap. Claudii prætoris allatas ex Etruria literas audirent, comitio abit. nec minore populi consensu quam senatus, provincia Etruria extra sortem Fabio decreta est. Concursus inde ad consulem factus omnium ferme juniorum. & pro se quisque nomina dabant: tanta cupido erat sub eo duce stipendia faciendi. Qua circumfusus turba, *Quatuor millia*, inquit, *peditum & sexcentos equites duntaxat scribere in animo est: hodierno & crastino die qui nomina dederitis, mecum ducam. majori mihi curæ est, ut omnes locupletes reducam, quam ut multis rem geram militibus.* Profectus apto exercitu, & eo plus fiduciæ ac spei gerente, quod non desiderata multitudo erat, ad oppidum Aharnam, unde haud procul hostes erant, ad castra Appii prætoris pergit. paucis citra millibus lignatores ei cum præsidio occurrunt: qui ut lictores prægredi

b *Se collega honores præmiaque.*] Sensus formanis in re gravi, ut in joco apud Plautum Trinum. 2, 4. *Decedam ego illi de via, desemita, de honore populi: verum quod ad ventrem attinet, Non hercle hoc longe, nisi me pugnis vicerit.* Est autem exaudiendum *concedere honores*, ut sit pati se vinci in petendis honoribus: ut alibi *concessa victoria, concessum mare.* Vide ad lib. 33.

c *Quum periculum, quum dimicatio.*] Posteriori *quum* deficiuntur tres Pal. duo Voss. Rot. Helm. Et sic mavult sæpe Livius per asyndeton. Fortasis etiam: *quum periculum, dimicatio, proposita sint.* Sic cap. 29. *cælestium,*

Digitized by Google

gredi viderunt, Fabiumque esse consulem accepere, læti atque alacres Diis populoque Romano grates agunt, quod eum sibi imperatorem misissent. Circumfusi deinde quum consulem salutarent, quærit Fabius quo pergerent, respondentibusque, lignatum se ire; *Ain' tandem*, inquit, *num castra vallata non habetis!* Ad hoc quum succlamatum esset: duplici quidem vallo, & fossa, & tamen in ingenti metu esse: *Habetis igitur*, inquit, *affatim lignorum. redite, & vellite vallum.* Redeunt in castra, terroremque ibi vellentes vallum, & iis qui in castris remanserunt militibus, & ipsi Appio fecerunt. Tum pro se quisque alii aliis dicere, Consulis se Q. Fabii facere jussu. Postero inde die castra mota: & Appius prætor Romam dimissus. inde nusquam stativa Romanis fuere. negabat utile esse uno loco sedere exercitum: itineribus, ac mutatione locorum nobiliorem ac salubriorem esse. fiebant autem itinera, quanta fieri sinebat hiems haud dum exacta. Vere inde primo relicta secunda legione [1] ad Clusium, quod Camers olim appellabant: præpositoque castris L. Scipione proprætore, Romam ipse ad consultandum de bello rediit: sive ipse sponte sua, quia bellum ei majus in conspectu erat, quam quantum esse famæ crediderat; sive senatusconsulto accitus. nam in utrumque auctores sunt. Ab Ap. Claudio prætore retractum quidam videri volunt; quum in senatu, & apud populum (id quod per literas assidue fecerat) terrorem belli Etrusci augeret: *non suffecturum ducem unum nec exercitum unum, adversus quatuor populos.* [d] *Periculosum esse, sive juncti unum premant, sive id diversi gerant bellum, ne ad omnia simul obire unus non possit. Duas se ibi*

stium, infernorum iras. Sic enim Mss. vel *inferorum.* non *infernorumque.*

d *Periculosum esse sive juncti unum.*] Forte, *Periculum esse.*

VARIORUM.

1 *Ad Clusium, quod Camars olim app.*] Hinc Polyb. lib. 2. Σαμνῖται καὶ Γαλάται παρετάξαντο Ῥωμαίοις

ibi legiones Romanas reliquisse: & [a] minus quinque millia peditum equitumque cum Fabio venisse: sibi placere, P. Decium consulem, primo quoque tempore in Etruriam ad collegam proficisci: L. Volumnio Samnium provinciam dari. Si consul malit in suam provinciam ire; Volumnium in Etruriam ad consulem cum exercitu justo consulari proficisci. Quum magnam partem moveret oratio prætoris, P. Decium censuisse ferunt, Ut omnia integra ac [b] libera Q. Fabio servarentur: donec vel ipse, si per commodum reipubl. posset, Romam venisset, vel aliquem ex legatis misisset: à quo disceret senatus, quantum in Etruria belli esset: quantisque ad-
26 ministrandum copiis & quot per duces esset. Fabius ut Romam rediit, & in senatu, & productus ad populum mediam orationem habuit, ut nec augere, nec minuere videretur belli famam: magisque in altero assumendo duce aliorum indulgere timori, quam suo aut reip. periculo consulere: cæterum si sibi adjutorem belli, sociumque imperii darent; [c] quonam modo se oblivisci P. Decii consulis per tot collegia experti posse? *Neminem omnium secum conjungi malle: [2] & copiarum satis sibi cum P. Decio, & nunquam nimium hostium fore. Sin collega quid aliud malit; at sibi L. Volumnium darent adjutorem.* Omnium rerum arbitrium & à populo, & à senatu, & ab ipso collega Fabio permissum est. & quum Decius se in Samnium,

ἐν τῇ Καμαρτίων χώρᾳ. Quos Polybius *Camartinos* vocat, eos Clusinos esse intelligendum est. *Sigonius.*

2 *Et copiarum satis sibi cum P. Decio, &c.*] Pertinet hic locus ad oraculum illud vulgatum: *Imperator ipse quanti, tanti & ipse exercitus.* Quo usus & Florus lib. 2. cap. 18. *Gruter.*

GRONOVII.

a *Minus quinque millia peditum equitumque cum Fabio.*] Sic omnes nostri. Sigonianus: *equitumque mille cum Fabio.* Recte, inquit ille, minor enim numerus equitum debet esse quam peditum. Quasi diceretur istic quinque millia equitum & quinque millia peditum venisse. Immo non recte. Minus quinque millia pedites simul equitesque erant universi, quippe quatuor millia peditum, equites sexcenti.

b *Libera Q. Fabio servarentur.*] Th. duo Pall *reservarentur.* Cic. 1. famil. 21. *Disturbavi rem, totamque vobis integram reservavi.*

c *Quonam modo oblivisci.*] Sumsit ab Homero, apud quem Diomedes: Εἰ μὲν δὴ ἑταρόν γε κελεύετέ μ' αὐτὸν ἑλέσθαι, Πῶς ἂν ἔπειτ' Ὀδυσῆος ἐγὼ θείοιο λαθοίμην;

d *Quam*

mnium, vel in Etruriam proficiſci paratum eſſe oſtendiſſet; tanta lætitia ac gratulatio fuit, ut præciperetur victoria animis, triumphuſque non bellum decretum conſulibus videretur. Invenio apud quoſdam, extemplo conſulatu inito, profectos in Etruriam Fabium Deciumque, ſine ulla mentione ſortis provinciarum certaminumque inter collegas, quæ expoſui. Sunt, quibus ne hæc quidem certamina exponere ſatis fuerit. adjecerunt & Appii criminationes de Fabio abſente ad populum, & pertinaciam adverſus præſentem conſulem prætoris, contentionemque aliam inter collegas; tendente Decio, ut ſuæ quiſque provinciæ ſortem tueretur. Conſtare res incipit ex eo tempore, quo profecti ambo conſules ad bellum ſunt. Cæterum, antequam conſules in Etruriam pervenirent, Senones Galli multitudine ingenti ad Cluſium venerunt; legionem Romanam caſtraque oppugnaturi. Scipio, qui caſtris præerat, loco adjuvandam paucitatem ſuorum militum ratus; in colle qui inter urbem & caſtra erat, aciem erexit. Sed, ut in re ſubita, parum explorato itinere ad jugum perrexit, quod hoſtes ceperant, parte alia egreſſi. ita cæſa ab tergo legio: atque in medio, quum hoſtis undique urgeret, circumventa. Deletam quoque ibi legionem, ita ut nuncius non ſupereſſet, quidam auctores ſunt: nec ante ad conſules, qui jam haud procul à Cluſio aberant, famam ejus cladis perlatam, quam in conſpectu fuere Gallorum equites, pectoribus equorum ſuſpenſa geſtantes capita, & lanceis infixa, ovanteſque moris ſui carmine. Sunt qui Umbros fuiſſe, non Gallos tradant: nec tantum cladis acceptum. & circumventis pabulatoribus cum L. Manlio Torquato legato Scipionem proprætorem ſubſidium è caſtris tuliſſe, victoreſque Umbros, redintegrato prælio, victos eſſe: captivoſque eis ac prædam ademptam. Similius vero eſt, à Gallo hoſte quam Umbro eam cladem acceptam, quod, quum ſæpe alias, tum eo anno, Gallici tumultus præcipuus terror

terror civitatem tenuit. Itaque præterquam quod ambo consules profecti ad bellum erant cum quatuor legionibus, & magno equitatu Romano, Campaniſque mille equitibus delectis ad id bellum miſſis, & ſociorum nominiſque Latini majore exercitu, [d] quam Romani; alii duo exercitus haud procul urbe Etruriæ oppoſiti; unus in Faliſco, alter in Vaticano agro. Cn. Fulvius, & L. Poſtumius Megellus, proprætores ambo ſtativa in eis
27 locis habere juſſi. Conſules [e] ad hoſtes tranſgreſſo Apennino in agrum Sentinatem pervenerunt. *Ibi* quatuor millium ferme intervallo caſtra poſita. Inter hoſtes deinde conſultationes habitæ, atque ita convênit, ut ne unis caſtris miſcerentur omnes, neve in aciem deſcenderent ſimul. Samnitibus Galli, Etruſcis Umbri adjecti. dies indicta pugnæ: [f] Samnitibus Galliſque delegata pugna: inter ipſum certamen Etruſci Umbrique juſſi caſtra Romana oppugnare. Hæc conſilia turbarunt transfugæ Cluſini tres; clam nocte ad Fabium conſulem tranſgreſſi. qui editis hoſtium conſiliis dimiſſi cum donis; ut ſubinde, ut quæque res nova decreta eſſet, exploratam perferrent. Conſules Fulvio, ut ex Faliſco, Poſtumio, ut ex Vaticano exercitum ad Cluſium admoveant, ſummaque vi fines hoſtium depopulentur, ſcribunt. Hujus populationis fama Etruſcos ex agro Sentinate ad ſuos fines tuendos movit. Inſtare inde conſules, ut abſentibus iis pugnaretur: per biduum laceſſiere prælio hoſtem. biduo nihil dignum dictu actum. Pauci utrimque cecidêre: magiſque irritati ſunt ad juſtum certamen animi, quam ad diſcrimen ſumma rerum adducta. tertio die deſcenſum in campum omnibus copiis eſt. Quum inſtructæ acies ſtarent, cerva fugiens lupum

d *Quam Romani.*] Hæc duo vocabula mihi vehementer ſunt ſuſpecta.

e *Ad hoſtes tranſgreſſo Appennino.*] Forte: *tranſgreſſos Appenninum.*

f *Samnitibus Galliſque delegata.*] Sic ex Mſſ. corrigere ſe ait Sigonius. Atqui ſic ediderunt omnes ab Andrea uſque ad Frobenium. Soli apud me Gryphius & Curio *Samniti.* Et hoc quum per ſe magis placet, tum eo ducere

lupum è montibus exacta per campos inter duas acies decurrit: inde diverſæ feræ, cerva ad Gallos, lupus ad Romanos curſum deflexit. Lupo data inter ordines via, cervam Galli confixere. Tum ex anteſignanis Romanus miles, *Illac fuga*, inquit, *& cades vertit, ubi ſacram Dianæ feram jacentem videtis. Hinc victor Martius lupus, integer & intactus, gentis nos Martiæ & conditoris noſtri admonuit.* Dextro cornu Galli, ſiniſtro Samnites conſtiterunt. adverſus Samnites Fabius primam ac tertiam legiones pro dextro cornu, adverſus Gallos pro ſiniſtro Decius quintam & ſextam inſtruit. ſecunda & quarta cum L. Volumnio proconſule in Samnio gerebant bellum. Primo concurſu, adeo æquis viribus geſta res eſt, ut, ſi affuiſſent Etruſci & Umbri, aut in acie, aut in caſtris, quocumque ſe inclinaſſent, accipienda clades fuerit. Cæterum, quamquam communis adhuc Mars belli 28
erat, necdum diſcrimen fortuna fecerat, qua datura vires eſſet; haudquaquam ſimilis pugna, in dextro lævoque cornu erat. Romani apud Fabium arcebant magis quam inferebant pugnam: extrahebaturque in quam maxime ſerum diei certamen. quia ita perſuaſum erat duci, & Samnites & Gallos [1] primo impetu feroces eſſe, quos ſuſtineri ſatis ſit. longiore certamine ſenſim reſidere Samnitium animos: Gallorum quidem etiam corpora intolerantiſſima laboris atque æſtus fluere, [2] primaque eorum prælia pluſquam virorum, poſtrema minus quam fœminarum eſſe. In id tempus igitur, quo vinci ſolebat hoſtis, quam integerrimas vires militi ſervabat. Ferocior Decius, & ætate & vigore animi; quan-

re video ſcriptos. Voſſ. prior, Rot. & Helm. *Samnitiũ Galliſque.* Voſſianus alter plane: *Samniti Galliſque.*

VARIORUM.

1 *Primo impetu feroces eſſe.*] Facit & ales Germanos Germanicus apud Tacitum lib. 1. Annal. cap. 14. & Germ. cap. 4. *Magna corpora, & tantum ad impetum valida, laboris & operis non eadem patientia.* Gruter.

2 *Prima eorum prælia plus quam virorum &c.*] Par elogium in Floro lib. 2. cap. 4. *Sicut primus impetus eis major quam virorum eſt, ita ſequens minor quam faminarum.* Gruter.

3 *Eſſidii*

Digitized by Google

quantumcunque virium habuit, certamine primo effudit. & quia lentior videbatur pedestris pugna, equitatum in pugnam concitat: & ipse fortissimæ juvenum turmæ immissus, orat proceres juventutis, ut secum in hostem impetum faciant. Duplicem illorum gloriam fore, si ab lævo cornu & ab equite victoria incipiat. *Bis* avertere Gallicum equitatum. iterum longius evectos, & jam inter media equitum agmina prælium cientes, novum pugnæ conterruit genus: [3] essedis, carrisque superstans armatus hostis, ingenti sonitu equorum rotarumque advênit, & insolitos ejus tumultus Romanorum conterruit equos. Ita victorem equitatum velut lymphaticus pavor dissipat: sternit inde ruentes equos virosque improvida fuga. Turbata hinc etiam signa legionum: multique impetu equorum ac vehiculorum raptorum per agmen obtriti antesignani: & insecuta, simul territos hostes vidit, Gallica acies nullum spacium respirandi recipiendique se dedit. Vociferari Decius, *Quo fugerent? quamve in fuga spem haberent?* obsistere cedentibus, ac revocare fusos. deinde ut nulla vi perculsos sustinere poterat, [4] patrem P. Decium nomine compellans, *Quid ultra moror*, inquit, *familiare fatum? Datum hoc nostro generi est, ut luendis periculis publicis piacula simus. Jam ego mecum legiones hostium mactandas Telluri ac Diis Manibus dabo.* Hæc locutus, M. Livium Pontificem, quem descendens in aciem digredi vetuerat ab se, præire jussit verba, quibus se legionesque hostium pro exercitu

3 *Essedis carrisque superstans.*] Ex carris Gallos pugnare, ut Livius hic testatur; sic eosdem munimento valloque carrorum obducere castra solitos, Marcellinus tradit, unde & *Carrago* vocata est, quo verbo censentur eorum castra carris circumdata, prout annotat Turneb. lib. 18. cap. 19. *Godelev.*

4 *Patrem P. Decium.*] Cognomento *Murem*: qui in bello adversus Latinos (vel ut Plutarch. cap. 37. Paral. ait) Albanos pro exercitu & salute patriæ diis infernalibus se devovit. Cic. Tuscul. quæst. lib. 1. ait, tres *Decios* fuisse, qui pro salute patriæ vitam amittere, magno virtutis edito exemplo voluerint; ex quibus pater bello Gallico; filius Hetrusco; nepos in bello Pyrrhi, quod pro Tarentinis gessit, Diis manibus se devoverunt. Quibus cæremoniis Manib. Diis facta fecerint, lege Alex. ab Alex. lib. 5. cap. 24. *Godelev.*

5 *De-*

Digitized by Google

citu populi Romani Quiritium devoveret. Devotus inde eadem precatione, eodemque habitu, quo pater P. Decius ad Veserim bello Latino se jusserat devoveri. Quum secundum solennes precationes adjeciſſet, *præ se agere seſe, formidinem ac fugam, cædemque ac cruorem, cœlestium, inferorum iras. Contacturum funebribus diris signa, tela, arma hostium: locumque eundem suæ pestis & Gallorum ac Samnitium fore.* Hæc execratus in se hosteſque, qua confertiſſimam cernebat Gallorum aciem, concitat equum: inferensque se ipse infestis telis interfectus est. Vix humanæ inde opis videri pugna potuit. Romani, duce amisso, quæ res terrori alias esse solet, sistere fugam, ac novam de integro velle instaurare pugnam. Galli, & maxime globus circumstans consulis corpus, velut alienata mente vana incassum jactare tela. torpere quidam, & nec pugnæ meminisse, nec fugæ. At ex parte altera pontifex Livius, cui lictores Decius tradiderat, [a] jusseratque prætorem esse; vociferari, *Vicisse Romanos,* [1] *defunctos consulis fato. Gallos Samniteſque Telluris matris ac Deorum Manium esse. Rapere ad se ac vocare Decium devotam secum aciem; furiarumque ac formidinis plena omnia ad hostes esse.* Superveniunt deinde his restituentibus pugnam L. Cornelius Scipio & C. Marcius, cum subsidiis ex noviſſima acie; jussu Q. Fabii consulis ad præsidium collegæ missi. ibi auditur P. Decii eventus; ingens hortamen ad omnia pro republica audenda. Itaque quum Galli structis ante se scutis conferti starent, nec facilis pede collato videretur pugna; jussu legatorum collecta humi pila, quæ strata inter duas acies jacebant, atque in testu-

29

1 *Defunctos Consulis fato.*] Id est, Consulis sese devoventis spontanea morte, ab imminentibus periculis exemptos & liberatos. *Godelav.*

GRONOVII.

a *Iusseratque prætorem esse*] Pall. & Vossiani: *Iusseratque prope esse*, Helm. *Prope prætorem esse.* Alius & Andreas: *Iusseratque prætore esse.* Et hoc verum: ut infra cap. 30. *L. Volumnium proconsule ducem.* Voss. & cap. 31. *Partim App. Claudius prætor, partim L. Volumnius proconsule sequeretur*, Sigonianus, Th. Voss. Helm. ubi etiam malim *sequerentur.*

b *Ple-*

Digitized by Google

teſtudinem hoſtium conjecta: quibus [b] pleriſque in ſcuta, verutis in corpora ipſa fixis, ſternitur cuneus: ita, ut magna pars integris corporibus attoniti concíderent. hæc in ſiniſtro cornu Romanorum fortuna variaverat. Fabius in dextro cornu primo (ut ante dictum eſt) cunctando extraxerat diem. deinde, poſtquam nec clamor hoſtium, nec impetus, nec tela miſſa, eandem vim habere viſa; præfectis equitum juſſis ad latus Samnitium circumducere alas, ut ſigno dato in tranſverſos quanto maximo poſſent impetu incurrerent; ſenſim ſuos ſigna inferre juſſit, & commovere hoſtem. Poſtquam non reſiſti vidit, & haud dubiam laſſitudinem eſſe, tum collectis omnibus ſubſidiis, quæ ad id tempus reſervaverat, & legiones concitavit & ſignum ad invadendos hoſtes equitibus dedit. Nec ſuſtinuerunt Samnites impetum, præterque aciem ipſam Gallorum, relictis in dimicatione ſociis, ad caſtra effuſo curſu ferebantur. Galli teſtudine facta conferti ſtabant. Tum Fabius, audita morte collegæ, Campanorum alam, quingentos fere equites, excedere acie jubet: & circumvectos ab tergo Gallicam invadere aciem. tertiæ deinde legionis ſubſequi principes, & qua turbatum agmen hoſtium viderent impetu equitum, inſtare ac territos cædere. Ipſe ædem Jovi Victori, ſpoliaque hoſtium quum voviſſet, ad caſtra Samnitium perrexit: quo multitudo omnis con-

b *Pleriſque in ſcuta, pleriſque verutis in corpora.*] Scripti poſterius *pleriſque* non agnoſcunt, ut & fidus ille Andreas: ſed non diu paſſi ſunt mali correctores. Tarviſinæ & Venetæ jam ante quingenteſimum ſupra mille annum, ut numeramus, editis adjectum eſt. Beccarius ſecuit & contraxit: *quibus pleriſque verutis in corpora.* Iuntas particulam tantum addidit, *in ſcuta verutiſque.* Nobis à prima diſcedere religio: *quibus pleriſque in ſcuta, verutis in corpora ipſa fixis.* Partem ait hæſiſſe ſcutis, partem quæ teretiore eſſent mucrone, & facilius penetrabant, veruta quippe, ipſa etiam corpora attigiſſe. Lib. 34. *Ex adverſo miſſa tela, nulla in corporibus, rara in ſcutis hærebant.* Sed varietatis illius cauſa error vulgaris exiſtimantium, *plerique*, ut & *pars* vel *partim*, *alii*, *alter* & ſimilia hujuſmodi locis neceſſario bis poni. Cæſar 3. Civ. *Pleraſque naves in Italiam remittit ad reliquos milites equiteſque tranſportandos: pontones, quod eſt genus navium Gallicarum, Liſii relinquit.* Addé quæ ad lib. 3, 37.

c *Age-*

consternata [c] agebatur. Sub ipso vallo, quia tantam multitudinem portæ non recepere, tentata ab exclusis turba suorum pugna est. Ibi Gellius Egnatius imperator Samnitium cecidit. compulsi deinde intra vallum Samnites: parvoque certamine capta castra, & Galli ab tergo circumventi. Cæsa eo die hostium viginti quinque millia, octo capta. nec incruenta victoria fuit. Nam ex P. Decii exercitu cæsa septem millia; ex Fabii, mille ac ducenti. Fabius, dimissis ad quærendum collegæ corpus, spolia hostium conjecta in acervum Jovi Victori cremavit. Consulis corpus eo die, quia obrutum superstratis Gallorum cumulis erat, inveniri non potuit. postero die inventum, relatumque est cum multis militum lacrimis. Intermissa inde omnium aliarum rerum cura, Fabius collegæ funus omni honore [1] laudibusque meritis celebrat. Et in Etruria per eosdem dies ab Cn. Fulvio prætore res ex sententia gesta; & præter ingentem inlatam populationibus agrorum hosti cladem, pugnatum etiam egregie est: Perusinorumque & Clusinorum cæsa amplius tria millia, & signa militaria ad viginti capta. Samnitium agmen quum per Pelignum agrum fugeret, circumventum à Pelignis est. ex millibus quinque ad mille cæsi. Magna ejus diei, quo in Sentinati agro bellatum, fama est; etiam vero Etanti. [d] sed [2] superjecere quidam augendo fidem: qui in hostium

c *Agebatur sub ipso vallo. Quia tantam.*] Censeo interpungas: *ad castra Samnitium perrexit, quo omnis multitudo consternata agebatur. Sub ipso vallo, quia tantam multitudinem porta non recepere, tentata ab exclusis turba suorum pugna est.*

d *Sed superjecere quidam augendo fidem.*] Scribendum putabam: *sed superavere quidam augendo fidem.* Sed forsan explicandum, *quidam augendo* numerum *superjecere fidem*, id est jecere supra fidem. Vt apud Senecam de benef. 3, 32. *Nec beneficia parentum suorum superjaciunt.*

VARIORUM.

1 *Laudibusque meritis celebrat.*] Inter præclara veterum instituta, illud imprimis commendatione dignum, quod quorum vita fuisset perspectior, eorum quoque funera magnificentius prosequerentur. Lege Alex. ab Alexandr. lib. 6. cap. 14. & lib. 3. cap. 7. & lib. 4. cap. 8. *Godelev.*

2 *Superjecere fidem.*] Metaphora, ut Horat. *Sape transfinem jaculo nobilis expedito.* Dein locus est apud Bacchyl. an Ibycum. Denique τὸ ὑπερεπεξηγεῖσθαι Græcorum. *Tan. Faber.*

ſtium exercitu peditum quadraginta millia trecentos triginta, equitum ſex millia, mille carpentorum ſcripſere fuiſſe: ſcilicet cum Umbris, Tuſciſque; quos & ipſos pugnæ affuiſſe. & ut Romanorum quoque augerent copias, L. Volumnium proconſule ducem conſulibus, exercitumque ejus legionibus conſulum adjiciunt. In pluribus annalibus duorum ea conſulum propria victoria eſt. Volumnius in Samnio interim res gerit, Samnitiumque exercitum in Tifernum montem compulſum, non deterritus iniquitate loci, fundit fugatque. Q. Fabius Deciano exercitu relicto in Etruria, ſuis legionibus deductis ad urbem, de Gallis Etruſciſque ac Samnitibus triumphavit. milites triumphantem ſecuti ſunt. Celebrata inconditis carminibus militaribus non magis victoria Q. Fabii, quam mors præclara P. Decii eſt: excitataque memoria parentis, [3] æquata eventu publico privatoque filii laudibus. Data ex præda militibus æris octogeni bini, ſagaque & tunicæ; præmia illa tempeſta-
31 te militiæ haudquaquam ſpernenda. His ita rebus geſtis, nec in Samnitibus adhuc nec in Etruria pax erat. nam & Peruſinis auctoribus poſt deductum ab conſule exercitum rebellatum fuerat: & Samnites prædatum in agrum Veſcinum Formianumque, & parte alia in [a] Æſerninum, quæ Vulturno adjacent flumini, deſcendêre. Adverſus eos Appius Claudius prætor cum exercitu Deciano miſſus. Fabius in Etruria rebellante denuo, quatuor millia & quingentos Peruſinorum occidit: cepit ad mille ſeptingentos quadraginta: qui redempti ſinguli æris trecentis decem. præda alia omnis militibus conceſſa. Samnitium legiones quum partim Ap. Claudius prætor, partim L. Volumnius proconſule ſequeretur;

3 *Æquata eventu publico privatoque filii laudibus.*] Legendum, *æquatis.* Et vehemens ratio eſt. *Tan. Faber.*

GRONOVII.

a *Æſerniacum, quæ Vulturno adjacent.*] Sic Sigonius pro *Eſetrunium & adjacet.* Noſtri, *Æſerninum.* Deinde, *quæque Vulturno adjacent flumini:* ſive malis, *Æſerninum, quæ Vulturno adjacet flumini.*

Digitized by Google

queretur; in agrum Stellatem convenerunt. [b] ibi & Samnitium legiones omnes consîdunt, & Appius Volumniusque castra conjungunt. Pugnatum infestissimis animis; hinc ira stimulante adversus rebellantes toties; illinc ab ultima jam dimicantibus spe. Cæsa ergo Samnitium sexdecim millia trecenti, capta duo millia septingenti. ex Romano exercitu cecidêre duo millia septingenti. Felix annus bellicis rebus, pestilentia gravis, prodigiisque sollicitus. nam & terram multifariam pluisse, & in exercitu Appii Claudii plerosque fulminibus ictos, nunciatum est, librique ob hæc aditi. Eo anno Q. Fabius Gurges consulis filius aliquot matronas ad populum stupri damnatas pecunia mulctavit. ex quo mulctaticio ære Veneris ædem, quæ prope Circum est, faciendam curavit. [1] Supersunt etiam nunc Samnitium bella, quæ continua per quartum jam volumen, annumque sextum & quadragesimum, à M. Valerio, A. Cornelio consulibus, qui primi Samnio arma intulerunt, agimus: & ne tot annorum clades utriusque gentis laboresque actos nunc referam, quibus nequiverint tamen duriora pectora vinci; proximo anno Samnites in Sentinati agro, Pelignis, ad Tifernum, Stellatibus campis, suis ipsi legionibus, misti alienis, ab quatuor exercitibus quatuor ducibus Romanis cæsi fuerant, imperatorem clarissimũ gentis suæ amiserant; socios belli Etruscos, Umbros, Gallos, in eadem fortuna videbant, qua

b *Ibi & Samnitium legiones omnes consîdunt.*] In prima video Tarvisina. Andreas & scripti *legiones* nesciunt. Ille dedit Romæ: *Ibi ad Samnium omnes consîdunt.* Scripti pars major, *ibi & Samnitium omnes consîdunt*; quidam, *ibi ad Samnitium omnes consîdunt*: unus, *ibi & Samnitii omnes consîdunt*: nonnemo: *& ibi Samnitii omnes consîdunt.* Placere potest, *ibi & Samnitum* vel *Samnitium omnes.* Vt lib. 31. *Attalus ne desertam haberet insulam, & Macedonum fere omnibus & quibusdam Andriorum, ut manerent, persuasit.*

VARIORUM.

1 *Supersunt etiam nunc Samnitium bella, quæ &c.*] Rotundus numerus erit, si annus Consulum Valerii, Cornelique numerabitur, id est, si anni extremi non negligentur; neque vero aliter loqui potest, cum dicat: Bella agimus per annum XLVI. Alibi, primum annum non numerat. *Sigonius.*

qua ipsi erant, nec suis, nec externis viribus jam stare poterant; tamen bello non abstinebant. adeo ne infeliciter quidem defensæ libertatis tædebat: & vinci, quam non tentare victoriam, malebant. Quinam sit ille, quem non pigeat longinquitatis bellorum scribendo legen-
32 doque, quæ gerentes non fatigaverunt? Q. Fabium, P. Decium, L. Postumius Megellus, & M. Atilius Regulus, consules secuti sunt. Samnium ambobus decreta provincia est, quia tres scriptos hostium exercitus, uno Etruriam, altero populationem Campaniæ repeti, tertium tuendis parari finibus, fama erat. Postumium valetudo adversa Romæ tenuit: [a] Atilius extemplo profectus, ut in Samnio hostes (ita enim placuerat Patribus) nondum egressos opprimeret. Velut ex composito ibi obvium habuere hostem: ubi & intrare, nedum vastare ipsi [2] Samnitium agrum prohiberentur: & egredi inde in pacata sociorumque populi Romani fines Samnitem prohiberent. Quum castra castris collata essent, quod vix Romanus toties victor auderet, ausi Samnites sunt (tantum desperatio ultima temeritatis facit) castra Romana oppugnare. & quamquam non venit ad finem tam audax incœptum, tamen haud omnino vanum fuit. Nebula erat ad multum diei; densa adeo, ut lucis usum eriperet; non prospectu modo extra vallum

2 *Samnites prohiberentur.*] Venustior est prisca lectio, *Samnitem prohiberent.* Cujus hic est sensus: Romani ibi obviam habuerunt hostem Samnitem, ubi & intrare, ne dum vastare Samnitum agrum ipsi prohiberentur, & egredi in fines populi Rom. Samnitem prohiberent. Deinde novæ periodi faciendum est initium: *Cum castra castris.* Sigonius.

GRONOVII.

a *Atilius cum exercitu extemplo profectus.*] Tà *cum exercitu*, unde susceperit Asulanus, ipse viderit: nostri certe scripti ea ignorant: nec minus Andreas, & ejusdem præfationem præferentes, & Beccar. Asc. Mogunt. Saveterius. Et vult ista sæpe intelligi Livius. Vel supra: *C. Iunius Bubulcus cum M. Titinio Mag. equitum profectus primo congressu Æques subegit.* Sed offendit eum, quod sequitur *habuere:* quasi non ibi possit intelligi, Romani qui duce Atilio venerant. Vel potius & Romani & Samnites suum uterque exercitus hostem. Ad eundem lapidem impegit Sigonii codex, qui *habuit* non suc-

lum adempto, sed propinquo etiam congredientium inter se conspectu. Hac velut latebra insidiarum freti Samnites, vixdum satis certa luce, & eam ipsam premente caligine, ad stationem Romanam in porta segniter agentem vigilias perveniunt. Improviso oppressis, nec animi satis ad resistendum, nec virium fuit. Ab tergo castrorum decumana porta impetus factus. itaque captum quæstorium: quæstorque ibi L. Opimius Pansa occisus, conclamatum inde ad arma. Consul tumultu 33
excitus, cohortes duas sociorum, Lucanam Suessanamque, quæ proximæ forte erant, tueri prætorium jubet: manipulos legionum principali via inducit. Vixdum satis aptatis armis, in ordines eunt: & clamore magis quam oculis hostem noscunt: nec quantus numerus sit, æstimari potest. Cedunt primo incerti fortunæ suæ, & hostem introrsum in media castra accipiunt. inde quum consul vociferaretur, expulsine extra vallum, castra deinde sua oppugnaturi essent, rogitans; clamore sublato connixi primo resistunt: deinde inferunt pedem, urgentque, & impulsos semel terrore eodem agunt, quo cœperunt. Expellunt extra portam vallumque. inde pergere ac persequi (quia turbida lux metum circa insidiarum faciebat) non ausi, liberatis castris contenti, receperunt se intra vallum; trecentis ferme hostium occisis. Romanorum stationis primæ, vigilumque, & eorum qui circa quæstorium oppressi, periere ad ducentos triginta. Animos inde Samnitibus non infelix audacia auxit, & non modo proferre inde castra Romanum, sed ne pabulari quidem per agros suos patiebantur. retro in pacatum Soranum agrum pabulatores ibant. Quarum rerum fama, tumultuosior etiam, quam res erant, perlata Romam, coëgit L. Postumium consulem, vix dum validum, proficisci ex urbe; prius tamen

succinentibus nostris: & recte, inquit ille, refertur enim ad vocem, *Atilius*.

Qui non ergo etiam *ipse prohiberetur*, & deinde *prohiberet*, facit?

men quam exiret, militibus edicto Soram jussis convenire. Ipse ædem Victoriæ, [1] quam ædilis curulis ex mulctaticia pecunia faciendam curaverat, dedicavit. Ita ad exercitum profectus, ab Sora in Samnium ad castra collegæ perrexit. inde postquam Samnites, diffisi duobus exercitibus resisti posse, recesserunt; diversi consules ad vastandos agros urbesque oppugnandas
34 discedunt. Postumius Milioniam oppugnare adortus, vi primo atque impetu, deinde postquam ea parum procedebant, opere ac vineis demum injunctis *muro cepit*. Ibi capta jam urbe ab hora quarta diei ad octavam fere horam, omnibus partibus urbis diu incerto eventu pugnatum est. postremo potitur oppido Romanus. Samnitium cæsi tria millia ducenti: capti quatuor millia ducenti, præter prædam aliam. [b] Inde Ferentinum ductæ legiones. unde oppidani cum omnibus rebus suis, quæ ferri agique potuerunt, nocte per aversam portam silentio excesserunt. Igitur simul advenit consul, primo ita compositus instructusque mœnibus successit; tanquam idem, quod ad Milioniam *fuerat*, certaminis foret: deinde ut silentium vastum in urbe, nec arma nec viros in turribus ac muris vidit, avidum invadendi deserta mœnia militem detinet; ne quam occultam in fraudem incautus rueret. Duas turmas sociorum Latini nominis circumequitare mœnia atque explorare omnia jubet. equites portam unam alteramque eadem regione in propinquo patentes conspiciunt, itineribusque iis vestigia nocturnæ hostium fugæ. Adequitant deinde

b *Inde Ferentinum ducta legiones.*] Non habet hic locum. Sed & mirifice variant scripti: *Feritrum*, *Fertorium*, *Foretrium*, *Feretrum*. Suspicabar *Treventinum*. Ad Ttinium fluvium situm est: & inde *Treventinates* Plinio.

VARIORUM.

1 *Quam ædilis curulis ex multaticia pecunia fac. &c.*] De L. Postumio Megello consule loquitur, quem in ædilitate ædem Victoriæ faciendam curasse ait: cum supra tamen, hujus ædilitatis nulla mentio sit, neque hoc librorum vitio. Est enim hoc Livio familiare, ut magistratus alicujus, aut legis, aut rei, non anno illo, quo de ea actum est, verum multos post annos mentionem inferat. *Sigon.*

GRO-

Digitized by Google

deinde ſenſim portis, urbemque ex tuto rectis itineribus perviam conſpiciunt: [a] ad conſulem referunt, exceſſum urbe ſolitudine haud dubia perſpicuum eſſe, & recentibus veſtigiis fugæ, ac ſtrage rerum in trepidatione nocturna paſſim relictarum. His auditis conſul ad eam partem urbis, qua adierant equites, circumducit agmen: conſtitutiſque haud procul porta ſignis, quinque equites jubet intrare urbem, & modicum ſpacium progreſſos, tres manere eodem loco, ſi tuta videantur: duos explorata ad ſe referre. Qui ubi redierunt, retuleruntque, eo ſe progreſſos, unde in omnes partes circumſpectus eſſet, longe lateque ſilentium ac ſolitudinem vidiſſe; extemplo conſul cohortes expeditas in urbem induxit: cæteros interim caſtra communire juſſit. ingreſſi milites, refractis foribus, paucos graves ætate aut invalidos inveniunt, relictaque quæ migratu difficilia eſſent. Ea direpta, & cognitum ex captivis eſt, communi conſilio aliquot circa urbes conſciſſe fugam, ſuos prima vigilia profectos. credere eandem in aliis urbibus ſolitudinem inventuros. Dictis captivorum fides extitit: deſertis oppidis conſul potitur. Alteri conſuli M. Atilio, nequaquam tam facile bellum fuit. Quum ad Luceriam duceret legiones, quam oppugnari ab Samnitibus audierat, ad finem Lucerinum ei hoſtis obvius fuit. ibi ira vires æquavit. Prælium varium & anceps fuit. triſtius tamen eventu Romanis; & quia inſueti erant vinci; & quia digredientes magis quam in ipſo certamine ſenſerunt, quantum in ſua parte plus vulnerum ac cædis fuiſſet. Itaque is terror in caſtris ortus, qui ſi pugnantes cepiſſet, inſignis accepta clades foret. Tum quoque ſollicita nox fuit; jam invaſurum caſtra Samnitem credentibus, aut prima luce cum victoribus con- 35

GRONOVII.

[a] *Et conſuli referunt.*] Th. Voſſ. Helm. *Ad conſulem referunt exceſſum urbe: ſolitudine haud dubia id perſpicuum eſſe.* Tò *id* in nuperis omiſſum: omnes vetuſtiores editiones habent: etſi ſit rotundius alterum.

quantumcunque virium habuit, certamine primo effudit. & quia lentior videbatur pedestris pugna, equitatum in pugnam concitat: & ipse fortissimæ juvenum turmæ immistus, orat proceres juventutis, ut secum in hostem impetum faciant. Duplicem illorum gloriam fore, si ab lævo cornu & ab equite victoria incipiat. Bis avertere Gallicum equitatum. iterum longius evectos, & jam inter media equitum agmina prælium cientes, novum pugnæ conterruit genus: [3] essedis, carrisque superstans armatus hostis, ingenti sonitu equorum rotarumque advênit, & insolitos ejus tumultus Romanorum conterruit equos. Ita victorem equitatum velut lymphaticus pavor dissipat: sternit inde ruentes equos viroſque improvida fuga. Turbata hinc etiam signa legionum: multique impetu equorum ac vehiculorum raptorum per agmen obtriti antesignani: & insecuta, simul territos hostes vidit, Gallica acies nullum spacium respirandi recipiendique se dedit. Vociferari Decius, *Quo fugerent? quamve in fuga spem haberent?* obsistere cedentibus, ac revocare fusos. deinde ut *nulla vi* perculsos sustinere poterat, [4] patrem P. Decium nomine compellans, *Quid ultra moror*, inquit, *familiare fatum? Datum hoc nostro generi est, ut luendis periculis publicis piacula simus. Jam ego mecum legiones hostium mactandas Telluri ac Diis Manibus dabo.* Hæc locutus, M. Livium Pontificem, quem descendens in aciem digredi vetuerat ab se, præire jussit verba, quibus se legionesque hostium pro exercitu

3 *Essedis carrisque superstans.*] Ex cartis Gallos pugnare, ut Livius hic testatur; sic eosdem munimento valloque carrorum obducere castra solitos, Marcellinus tradit, unde & *Carrago* vocata est, quo verbo censentur eorum castra cartis circumdata, prout annotat Turneb. lib. 18. cap. 19. *Godelev.*

4 *Patrem P. Decium.*] Cognomento *Murem*: qui in bello adversus Latinos (vel ut Plutarch. cap. 37. Paral. ait) Albanos pro exercitu & salute patriæ diis infernalibus se devovit. Cic. Tuscul. quæst. lib. 1. ait, tres *Decios* fuisse, qui pro salute patriæ vitam amittere, magno virtutis edito exemplo voluerint; ex quibus pater bello Gallico; filius Hetrusco; nepos in bello Pyrrhi, quod pro Tarentinis gessit, Diis manibus se devoverunt. Quibus cæremoniis Manib. Diis sacra fecerint, lege Alex. ab Alex. lib. 5. cap. 24. *Godelev.*

5 *De-*

Digitized by Google

citu populi Romani Quiritium devoveret. Devotus inde eadem precatione, eodemque habitu, quo pater P. Decius ad Veserim bello Latino se jusserat devoveri. Quum secundum solennes precationes adjecisset, *præ se agere sese, formidinem ac fugam, cædemque ac cruorem, cœlestium, inferorum iras. Contacturum funebribus diris signa, tela, arma hostium: locumque eundem suæ pestis & Gallorum ac Samnitium fore.* Hæc execratus in se hostesque, qua confertissimam cernebat Gallorum aciem, concitat equum: inferensque se ipse infestis telis interfectus est. Vix humanæ inde opis videri pugna potuit. Romani, duce amisso, quæ res terrori alias esse solet, sistere fugam, ac novam de integro velle instaurare pugnam. Galli, & maxime globus circumstans consulis corpus, velut alienata mente vana incassum jactare tela. torpere quidam, & nec pugnæ meminisse, nec fugæ. At ex parte altera pontifex Livius, cui lictores Decius tradiderat, [a] jusseratque prætorem esse; vociferari, *Vicisse Romanos,* [5] *defunctos consulis fato. Gallos Samnitesque Telluris matris ac Deorum Manium esse. Rapere ad se ac vocare Decium devotam secum aciem; furiarumque ac formidinis plena omnia ad hostes esse.* Superveniunt deinde his restituentibus pugnam L. Cornelius Scipio & C. Marcius, cum subsidiis ex novissima acie; jussu Q. Fabii consulis ad præsidium collegæ missi. ibi auditur P. Decii eventus; ingens hortamen ad omnia pro republica audenda. Itaque quum Galli structis ante se scutis conferti starent, nec facilis pede collato videretur pugna; jussu legatorum collecta humi pila, quæ strata inter duas acies jacebant, atque in testu- 29

5 *Defunctos Consulis fato.*] Id est, Consulis sese devoventis spontanea morte, ab imminentibus periculis exemptos & liberatos. *Gedalev.*

GRONOVII.

a *Jusseratque prætorem esse*] Pall. & Vossiani: *Jusseratque prope esse.* Helm. *Prope prætorem esse.* Alius & Andreas: *Jusseratque prætore esse.* Et hoc verum: ut infra cap. 30. *L. Volumnium proconsule ducem.* Voss. & cap. 31. *Partim App. Claudius prætor, partim L. Volumnius proconsule sequerentur,* Sigonianus, Th. Voss. Helm. ubi etiam malim *sequerentur.*

b *Ple-*

teſtudinem hoſtium conjecta: quibus [b] pleriſque in ſcuta, verutis in corpora ipſa fixis, ſternitur cuneus: ita, ut magna pars integris corporibus attoniti concíderent. hæc in ſiniſtro cornu Romanorum fortuna variaverat. Fabius in dextro cornu primo (ut ante dictum eſt) cunctando extraxerat diem. deinde, poſtquam nec clamor hoſtium, nec impetus, nec tela miſſa, eandem vim habere viſa; præfectis equitum juſſis ad latus Samnitium circumducere alas, ut ſigno dato in tranſverſos quanto maximo poſſent impetu incurrerent; ſenſim ſuos ſigna inferre juſſit, & commovere hoſtem. Poſtquam non reſiſti vidit, & haud dubiam laſſitudinem eſſe, tum collectis omnibus ſubſidiis, quæ ad id tempus reſervaverat, & legiones concitavit & ſignum ad invadendos hoſtes equitibus dedit. Nec ſuſtinuerunt Samnites impetum, præterque aciem ipſam Gallorum, relictis in dimicatione ſociis, ad caſtra effuſo curſu ferebantur. Galli teſtudine facta conferti ſtabant. Tum Fabius, audita morte collegæ, Campanorum alam, quingentos fere equites, excedere acie jubet: & circumvectos ab tergo Gallicam invadere aciem. tertiæ deinde legionis ſubſequi principes, & qua turbatum agmen hoſtium viderent impetu equitum, inſtare ac territos cædere. Ipſe ædem Jovi Victori, ſpoliaque hoſtium quum voviſſet, ad caſtra Samnitium perrexit: quo multitudo omnis con-

b *Pleriſque in ſcuta, pleriſque verutis in corpora.*] Scripti poſterius *pleriſque* non agnoſcunt, ut & fidus ille Andreas: ſed non diu paſſi ſunt mali correctores. Tarviſinæ & Venetæ jam ante quingenteſimum ſupra mille annum, ut numeramus, editis adjectum eſt. Beccarius ſecuit & contraxit: *quibus pleriſque verutis in corpora.* Iuntas particulam tantum addidit, *in ſcuta verutiſque.* Nobis à prima diſcedere religio: *quibus pleriſque in ſcuta, verutis in corpora ipſa fixis.* Partem ait hæſiſſe ſcutis, partem quæ teretiore eſſent mucrone, & facilius penetrabant, veruta quippe, ipſa etiam corpora attigiſſe. Lib. 34. *Ex adverſo miſſa tela, nulla in corporibus, rara in ſcutis hærebant.* Sed varietatis illius cauſa error vulgatis exiſtimantium, *plerique*, ut & *pars* vel *partim*, *alii*, *alter* & ſimilia hujuſmodi locis neceſſario bis poni. Cæſar 3. Civ. *Pleraſque naves in Italiam remiſit ad reliquos milites equiteſque tranſportandos: pontones, quod eſt genus navium Gallicarum, Liſſi relinquit.* Adde quæ ad lib. 3, 37.

c *Age-*

consternata [c] agebatur. Sub ipso vallo, quia tantam multitudinem portæ non recepere, tentata ab exclusis turba suorum pugna est. Ibi Gellius Egnatius imperator Samnitium cecidit. compulsi deinde intra vallum Samnites: parvoque certamine capta castra, & Galli ab tergo circumventi. Cæsa eo die hostium viginti quinque millia, octo capta. nec incruenta victoria fuit. Nam ex P. Decii exercitu cæsa septem millia; ex Fabii, mille ac ducenti. Fabius, dimissis ad quærendum collegæ corpus, spolia hostium conjecta in acervum Jovi Victori cremavit. Consulis corpus eo die, quia obrutum superstratis Gallorum cumulis erat, inveniri non potuit. postero die inventum, relatumque est cum multis militum lacrimis. Intermissa inde omnium aliarum rerum cura, Fabius collegæ funus omni honore [1] laudibusque meritis celebrat. Et in Etruria per eosdem dies ab Cn. Fulvio prætore res ex sententia gesta; & præter ingentem inlatam populationibus agrorum hosti cladem, pugnatum etiam egregie est: Perusinorumque & Clusinorum cæsa amplius tria millia, & signa militaria ad viginti capta. Samnitium agmen quum per Pelignum agrum fugeret, circumventum à Pelignis est. ex millibus quinque ad mille cæsi. Magna ejus diei, quo in Sentinati agro bellatum, fama est; etiam vero stanti. [d] sed [2] superjecere quidam augendo fidem: qui in hostium

[c] *Agebatur sub ipso vallo. Quia tantam.*] Censeo interpungas: *ad castra Samnitium perrexit, quo omnis multitudo consternata agebatur. Sub ipso vallo, quia tantam multitudinem porta non recepere, tentata ab exclusis turba suorum pugna est.*

[d] *Sed superjecere quidam augendo fidem.*] Scribendum putabam: *sed superavere quidam augendo fidem.* Sed forsan explicandum, *quidam augendo* numerum *superjecere fidem*, id est jecere supra fidem. Vt apud Senecam de benef. 3, 32. *Nec beneficia parentum suorum superjaciunt.*

VARIORUM.

1 *Laudibusque meritis celebrat.*] Inter præclara veterum instituta, illud imprimis commendatione dignum, quod quorum vita fuisset perspectior, eorum quoque funera magnificentius prosequerentur. Lege Alex. ab Alexandr. lib. 6. cap. 14. & lib. 3. cap. 7. & lib. 4. cap. 8. *Godelev.*

2 *Superjecere fidem.*] Metaphora, ut Horat. *Sape trans finem jaculo nobilis expedito.* Dein locus est apud Bacchyl. an Ibycum. Denique τὸ ὑπερβαλλόντως Græcorum. *Tan. Faber.*

Digitized by Google

ſtium exercitu peditum quadraginta millia trecentos triginta, equitum ſex millia, mille carpentorum ſcripſere fuiſſe: ſcilicet cum Umbris, Tuſciſque; quos & ipſos pugnæ affuiſſe. & ut Romanorum quoque augerent copias, L. Volumnium proconſule ducem conſulibus, exercitumque ejus legionibus conſulum adjiciunt. In pluribus annalibus duorum ea conſulum propria victoria eſt. Volumnius in Samnio interim res gerit, Samnitiumque exercitum in Tifernum montem compulſum, non deterritus iniquitate loci, fundit fugatque. Q. Fabius Deciano exercitu relicto in Etruria, ſuis legionibus deductis ad urbem, de Gallis Etruſciſque ac Samnitibus triumphavit. milites triumphantem ſecuti ſunt. Celebrata inconditis carminibus militaribus non magis victoria Q. Fabii, quam mors præclara P. Decii eſt: excitataque memoria parentis, [3] æquata eventu publico privatoque filii laudibus. Data ex præda militibus æris octogeni bini, ſagaque & tunicæ; præmia illa tempeſta-
31 te militiæ haudquaquam ſpernenda. His ita rebus geſtis, nec in Samnitibus adhuc nec in Etruria pax erat. nam & Peruſinis auctoribus poſt deductum ab conſule exercitum rebellatum fuerat: & Samnites prædatum in agrum Veſcinum Formianumque, & parte alia in [a] Æſerninum, quæ Vulturno adjacent flumini, deſcendêre. Adverſus eos Appius Claudius prætor cum exercitu Deciano miſſus. Fabius in Etruria rebellante denuo, quatuor millia & quingentos Peruſinorum occidit: cepit ad mille ſeptingentos quadraginta: qui redempti ſinguli æris trecentis decem. præda alia omnis militibus conceſſa. Samnitium legiones quum partim Ap. Claudius prætor, partim L. Volumnius proconſule ſequeretur;

3 *Æquata eventu publico privatoque filii laudibus.*] Legendum, *æquatis.* Et vehemens ratio eſt. *Tan. Faber.*

GRONOVII.

a *Æſerniacum, quæ Vulturno adjacent.*] Sic Sigonius pro *Eſernium* & *adjacet.* Noſtri, *Æſerninum.* Deinde, *quaque Vulturno adjacent flumini:* ſive malis, *Æſerninum, quæ Vulturno adjacet flumini.*

Digitized by Google

queretur; in agrum Stellatem convenerunt. [b] ibi & Samnitium legiones omnes consîdunt, & Appius Volumniusque castra conjungunt. Pugnatum infestissimis animis; hinc ira stimulante adversus rebellantes toties; illinc ab ultima jam dimicantibus spe. Cæsa ergo Samnitium sexdecim millia trecenti, capta duo millia septingenti. ex Romano exercitu cecidêre duo millia septingenti. Felix annus bellicis rebus, pestilentia gravis, prodigiisque sollicitus. nam & terram multifariam pluisse, & in exercitu Appii Claudii pleroſque fulminibus ictos, nunciatum est, librique ob hæc aditi. Eo anno Q. Fabius Gurges consulis filius aliquot matronas ad populum stupri damnatas pecunia mulctavit. ex quo mulctaticio ære Veneris ædem, quæ prope Circum est, faciendam curavit. [1] Supersunt etiam nunc Samnitium bella, quæ continua per quartum jam volumen, annumque sextum & quadragesimum, à M. Valerio, A. Cornelio consulibus, qui primi Samnio arma intulerunt, agimus: & ne tot annorum clades utriusque gentis laboresque actos nunc referam, quibus nequiverint tamen duriora pectora vinci; proximo anno Samnites in Sentinati agro, Pelignis, ad Tifernum, Stellatibus campis, suis ipsi legionibus, misti alienis, ab quatuor exercitibus quatuor ducibus Romanis cæsi fuerant, imperatorem clarissimũ gentis suæ amiserant; socios belli Etruscos, Umbros, Gallos, in eadem fortuna videbant, qua

b *Ibi & Samnitium legiones omnes consîdunt.*] In prima video Taruisina. Andreas & scripti *legiones* nesciunt. Ille dedit Romæ: *Ibi ad Samnium omnes consîdunt.* Scripti pars major, *ibi & Samnitium omnes consîdunt*: quidam, *ibi ad Samnitium omnes consîdunt*: unus, *ibi & Samnitii omnes consîdunt*: nonnemo: *& ibi Samnitii omnes consîdunt.* Placere potest, *ibi & Samnitum* vel *Samnitium omnes.* Vt lib. 31. *Attalus ne desertam haberet insulam, & Macedonum fere omnibus & quibusdam Andriorum, ut manerent, persuasit.*

VARIORUM.

1 *Supersunt etiam nunc Samnitium bella, quæ &c.*] Rotundus numerus erit, si annus Consulum Valerii, Corneliique numerabitur, id est, si anni extremi non negligentur; neque vero aliter loqui potest, cum dicat: Bella agimus per annum XLVI. Alibi, primum annum non numerat. *Sigonius.*

Digitized by Google

qua ipsi erant, nec suis, nec externis viribus jam stare poterant; tamen bello non abstinebant. adeo ne infeliciter quidem defensæ libertatis tædebat: & vinci, quam non tentare victoriam, malebant. Quinam sit ille, quem non pigeat longinquitatis bellorum scribendo legen-
32 doque, quæ gerentes non fatigaverunt? Q. Fabium, P. Decium, L. Postumius Megellus, & M. Atilius Regulus, consules secuti sunt. Samnium ambobus decreta provincia est, quia tres scriptos hostium exercitus, uno Etruriam, altero populationem Campaniæ repeti, tertium tuendis parari finibus, fama erat. Postumium valetudo adversa Romæ tenuit: [a] Atilius extemplo profectus, ut in Samnio hostes (ita enim placuerat Patribus) nondum egressos opprimeret. Velut ex composito ibi obvium habuere hostem: ubi & intrare, nedum vastare ipsi [2] Samnitium agrum prohiberentur: & egredi inde in pacata sociorumque populi Romani fines Samnitem prohiberent. Quum castra castris collata essent, quod vix Romanus toties victor auderet, ausi Samnites sunt (tantum desperatio ultima temeritatis facit) castra Romana oppugnare. & quamquam non venit ad finem tam audax incœptum, tamen haud omnino vanum fuit. Nebula erat ad multum diei; densa adeo, ut lucis usum eriperet; non prospectu modo extra vallum

2 *Samnites prohiberentur.*] Venustior est prisca lectio, *Samnitem prohiberent.* Cujus hic est sensus: Romani ibi obviam habuerunt hostem Samnitem, ubi & intrare, ne dum vastare Samnitum agrum ipsi prohiberentur, & egredi in fines populi Rom. Samnitem prohiberent. Deinde novæ periodi faciendum est initium: *Cum castra castris.* Sigonius.

GRONOVII.

a *Atilius cum exercitu extemplo profectus.*] Tà *cum exercitu*, unde susceperit Asulanus, ipse viderit: nostri certè scripti ea ignorant: nec minus Andreas, & ejusdem præfationem præferentes, & Beccar. Asc. Mogunt. Saveterius. Et vult ista sæpe intelligi Livius. Vel supra: *C. Iunius Bubulcus cum M. Titinio Mag. equitum profectus primo congressu Æques subegit.* Sed offendit eum, quod sequitur *habuere:* quasi non ibi possit intelligi, Romani qui duce Atilio venerant. Vel potius & Romani & Samnites suum uterque exercitus hostem. Ad eundem lapidem impegit Sigonii codex, qui *habuit* non suc-

lum adempto, ſed propinquo etiam congredientium inter ſe conſpectu. Hac velut latebra inſidiarum freti Samnites, vixdum ſatis certa luce, & eam ipſam premente caligine, ad ſtationem Romanam in porta ſegniter agentem vigilias perveniunt. Improviſo oppreſſis, nec animi ſatis ad reſiſtendum, nec virium fuit. Ab tergo caſtrorum decumana porta impetus factus. itaque captum quæſtorium: quæſtorque ibi L. Opimius Panſa occiſus, conclamatum inde ad arma. Conſul tumultu 33
excitus, cohortes duas ſociorum, Lucanam Sueſſanamque, quæ proximæ forte erant, tueri prætorium jubet: manipulos legionum principali via inducit. Vixdum ſatis aptatis armis, in ordines eunt: & clamore magis quam oculis hoſtem noſcunt: nec quantus numerus ſit, æſtimari poteſt. Cedunt primo incerti fortunæ ſuæ, & hoſtem introrſum in media caſtra accipiunt. inde quum conſul vociferaretur, expulſine extra vallum, caſtra deinde ſua oppugnaturi eſſent, rogitans; clamore ſublato connixi primo reſiſtunt: deinde inferunt pedem, urgentque, & impulſos ſemel terrore eodem agunt, quo cœperunt. Expellunt extra portam vallumque. inde pergere ac perſequi (quia turbida lux metum circa inſidiarum faciebat) non auſi, liberatis caſtris contenti, receperunt ſe intra vallum; trecentis ferme hoſtium occiſis. Romanorum ſtationis primæ, vigilumque, & eorum qui circa quæſtorium oppreſſi, pericre ad ducentos triginta. Animos inde Samnitibus non infelix audacia auxit, & non modo proferre inde caſtra Romanum, ſed ne pabulari quidem per agros ſuos patiebantur. retro in pacatum Soranum agrum pabulatores ibant. Quarum rerum fama, tumultuoſior etiam, quam res erant, perlata Romam, coëgit L. Poſtumium conſulem, vix dum validum, proficiſci ex urbe; prius tamen

ſuccinentibus noſtris: & recte, inquit ille, refertur enim ad vocem, *Atilius*.

Qui non ergo etiam *ipſe prohiberetur*, & deinde *prohiberet*, facit?

men quam exiret, militibus edicto Soram jussis convenire. Ipse ædem Victoriæ, [1] quam ædilis curulis ex mulctaticia pecunia faciendam curaverat, dedicavit. Ita ad exercitum profectus, ab Sora in Samnium ad castra collegæ perrexit. inde postquam Samnites, diffisi duobus exercitibus resisti posse, recesserunt; diversi consules ad vastandos agros urbesque oppugnandas
34 discedunt. Postumius Milioniam oppugnare adortus, vi primo atque impetu, deinde postquam ea parum procedebant, opere ac vineis demum injunctis *muro cepit*. Ibi capta jam urbe ab hora quarta diei ad octavam fere horam, omnibus partibus urbis diu incerto eventu pugnatum est. postremo potitur oppido Romanus. Samnitium cæsi tria millia ducenti: capti quatuor millia ducenti, præter prædam aliam. [b] Inde Ferentinum ductæ legiones. unde oppidani cum omnibus rebus suis, quæ ferri agique potuerunt, nocte per aversam portam silentio excesserunt. Igitur simul advenit consul, primo ita compositus instructusque mœnibus successit; tanquam idem, quod ad Milioniam fuerat, certaminis foret: deinde ut silentium vastum in urbe, nec arma nec viros in turribus ac muris vidit, avidum invadendi deserta mœnia militem detinet; ne quam occultam in fraudem incautus rueret. Duas turmas sociorum Latini nominis circumequitare mœnia atque explorare omnia jubet. equites portam unam alteramque eadem regione in propinquo patentes conspiciunt, itineribusque iis vestigia nocturnæ hostium fugæ. Adequitant deinde

b *Inde Ferentinum ducta legiones.*] Non habet hic locum. Sed & mirifice variant scripti: *Feritrum*, *Fertorium*, *Foretrium*, *Feretrum*. Suspicabar *Treventinum*. Ad Ttinium fluvium situm est: & inde *Treventinates* Plinio.

VARIORUM.

1 *Quam ædilis curulis ex multaticia pecunia fac. &c.*] De L. Postumio Megello consule loquitur, quem in ædilitate ædem Victoriæ faciendam curasse ait: cum supra tamen, hujus ædilitatis nulla mentio sit, neque hoc librorum vitio. Est enim hoc Livio familiare, ut magistratus alicujus, aut legis, aut rei, non anno illo, quo de ea actum est, verum multos post annos mentionem inferat. *Sigon.*

GRO-

Digitized by Google

deinde sensim portis, urbemque ex tuto rectis itineribus perviam conspiciunt: [a] ad consulem referunt, excessum urbe solitudine haud dubia perspicuum esse, & recentibus vestigiis fugæ, ac strage rerum in trepidatione nocturna passim relictarum. His auditis consul ad eam partem urbis, qua adierant equites, circumducit agmen: constitutisque haud procul porta signis, quinque equites jubet intrare urbem, & modicum spacium progressos, tres manere eodem loco, si tuta videantur: duos explorata ad se referre. Qui ubi redierunt, retuleruntque, eo se progressos, unde in omnes partes circumspectus esset, longe lateque silentium ac solitudinem vidisse; extemplo consul cohortes expeditas in urbem induxit: cæteros interim castra communire jussit. ingressi milites, refractis foribus, paucos graves ætate aut invalidos inveniunt, relictaque quæ migratu difficilia essent. Ea direpta, & cognitum ex captivis est, communi consilio aliquot circa urbes conscisse fugam, suos prima vigilia profectos. credere eandem in aliis urbibus solitudinem inventuros. Dictis captivorum fides extitit: desertis oppidis consul potitur. Alteri consuli M. 35
Atilio, nequaquam tam facile bellum fuit. Quum ad Luceriam duceret legiones, quam oppugnari ab Samnitibus audierat, ad finem Lucerinum ei hostis obvius fuit. ibi ira vires æquavit. Prælium varium & anceps fuit. tristius tamen eventu Romanis; & quia insueti erant vinci; & quia digredientes magis quam in ipso certamine senserunt, quantum in sua parte plus vulnerum ac cædis fuisset. Itaque is terror in castris ortus, qui si pugnantes cepisset, insignis accepta clades foret. Tum quoque sollicita nox fuit; jam invasurum castra Samnitem credentibus, aut prima luce cum victoribus con-

GRONOVII.

a *Et consuli referunt.*] Th. Voss. Helm. *Ad consulem referunt excessum urbe: solitudine haud dubia id perspicuum esse.* Tò *id* in nuperis omissum: omnes vetustiores editiones habent: etsi sit rotundius alterum.

Digitized by Google

conferendas manus. Minus cladis (cæterum non plus animorum) ad hostes erat. ubi primum illuxit, abire sine certamine cupiunt. Sed via una, & ea ipsa præter hostes, erat, qua ingressi, præbuere speciem recta tendentium ad castra oppugnanda. Consul arma capere milites jubet, & sequi se extra vallum. legatis, tribunis, præfectis sociorum imperat, quod apud quemque facto opus est. Omnes affirmant, *se quidem omnia facturos, sed militum jacere animos. tota nocte inter vulnera, & gemitus morientium vigilatum esse. Si ante lucem ad castra ventum foret, tantum pavoris fuisse, ut relicturi signa fuerint: nunc pudore à fuga contineri, alioquin pro victis esse.* Quæ ubi consul accepit, sibimetipsi circumeundos alloquendosque milites ratus, ut ad quosque venerat, cunctantes arma capere, increpabat; *Quid cessarent, tergiversarenturque? Hostem in castra venturum, nisi illi extra castra exissent: & pro tentoriis suis pugnaturos, si pro vallo nollent.* [b] *armatis ac dimicantibus dubiam victoriam esse. Qui nudus atque inermis hostem maneat, ei aut mortem, aut servitutem patiendam.* Hæc jurganti increpantique respondebant, *confectos se pugna hesterna esse: nec virium quicquam, nec sanguinis superesse. majorem multitudinem hostium apparere, quam pridie fuerit.* Inter hæc appropinquabat agmen: & jam breviore intervallo certiora intuentes, vallum secum portare Sannitem affirmant.

b *Armatis & dimicantibus haud dubiam victoriam.*] Ita Sigonius turpe sane mendum tollere præfatus. Adjecit autem τὸ *haud*: quod ignorant Th. Vos. duo Helm. Pall. Rot. Chiff. Nec is status erat belli, ut certam sibi aut illis victoriam promittere posset. Quod si armis sumptis dimicent, Martem communem fore, & non omnem victoriæ spem sublatam. at si quiescant inermes, nihil certius, quam aut pereundum aut serviendum. Cæterum & Pall. Vossianusque: *armatis dimicantibus.* Perplacent Livio hæc ἀόριστα τοῖς. Lib. 7. *Multos populatores agrorum vagos palantes oppressit.* Lib. 21. *Militari sagulo opertum humi jacentem.* Eodemque cap. 28. *Tradunt ferociſſimum ex iis irritatum a rectore ſuo, quum refugientem in aquam naviem ſequeretur, traxiſſe gregem.* Sic enim Mſſ. illic loci. Lib. 25. *Et inermes in cubilibus ſuis oppreſſos.* Lib. 38. *Sed tu eos pacatos imperata facientes violaſti.* Lib. 40. *Alios alio loco abſumti, ſemianimes è nave præcipitantur.* Vide & ad lib. 27, 16. Mox iidem Pall. *Qui nudus atque iners.* & hoc probant oppoſita: reſpondet quippe τὸ *nudus* τῷ *armatis*, τὸ *iners* τῷ *dimicantibus.* Sic apud Silium erat alicubi vulgo: *dextras jungamus inertes:* antequã viri docti corrigerent, *inermes.*

c *Hoſtem*

mant: nec dubium esse, quin castra circumvallaturi sint. Tunc enimvero consul *indignum facinus esse*, vociferari, *tantam contumeliam ignominiamque ab ignavissimo accipi hoste. Etiamne circumsedebimur*, inquit, *in castris, ut fame potius per ignominiam; quam ferro, si necesse est, per virtutem moriamur? Dii bene verterent, facerentque quod se dignum quisque ducerent. Consulem M. Atilium vel solum, si nemo alius sequatur, iturum adversus hostes: casurumque inter signa Samnitium potius, quam circumvallari castra Romana videat.* Dicta consulis, legati, tribunique, & omnes turmæ equitum, & centuriones primorum ordinum, approbavere. Tum pudore victus miles segniter arma capit, segniter è castris egreditur. longo agmine, nec continenti, mœsti ac prope victi procedunt versus [c] hostem, nec spe, nec animo certiorem. Itaque simul conspecta sunt Romana signa, extemplo à primo Samnitium agmine ad novissimum fremitus pertertur, Exire, id quod timuerint, ad impediendum iter Romanos. Nullam inde ne fugæ quidem patere viam. illo loco aut cadendum esse, aut stratis hostibus per corpora eorum evadendum. In medio sarcinas conjiciunt: armati suis 36
quisque ordinibus instruunt aciem. Jam exiguum inter duas acies erat spatium: & stabant exspectantes dum ab hostibus prius impetus, prius clamor inciperet. neutris animus est ad pugnandum. Diversique integri atque intacti abissent, ni cedenti institurum alterum timuissent. sua sponte inter invitos tergiversanteque segnis pugna, clamore incerto atque impari, cœpit: nec vestigio quisquam movebatur. Tum consul Romanus, ut rem

c *Hostem nec spe nec animo certiorem.*] Quod egregium appellat Sigonius, *fortiorem*, tale esse non nego, sed scholion sive interpretamentum. Nec sane vetustiores libri aliter quam vulgati, *certiorem*. Cæsar 7. Gall. *Generatimque distributi in civitates, omnia vada, ac saltus ejus paludis certis custodiis obtinebant.* Cicero lib. 10. ad Att. 11. *Et quæ ille me certiorem vult esse, eo magis timeo, ne in eum exitum crudelior.* Vbi eam vocem pœne eadem sententia prohibuimus loco movere & subjicere *fortiorem* Auf. Popmam, in Diatriba ad Silvas Statii.

rem excitaret; equitum paucas turmas extra ordinem immisit: quorum quum plerique delapsi ex equis essent, & alii turbati; & ab Samnitium acie ad opprimendos eos qui ceciderant, & ad suos tuendos ab Romanis procursum est. Inde paullulum irritata pugna est, sed aliquanto & impigre magis, & plures procurrerant Samnites: & turbatus eques sua ipse subsidia territis equis proculcavit. hinc fuga cœpta totam avertit aciem Romanam. Jamque in terga fugientium Samnites pugnabant, quum consul equo prævectus ad portam *castrorum*, ac statione equitum ibi opposita, edictoque, Ut quicumque ad vallum pergeret, sive ille Romanus, sive Samnis esset, pro hoste haberetur; hæc ipsa minitans, obstitit profuse tendentibus suis in castra. *Quo pergis*, inquit, *miles? & hic arma & viros invenies. nec vivo consule tuo nisi victor castra intrabis. Proinde elige, cum cive, an hoste pugnare malis.* Hæc dicente consule, equites infestis cuspidibus circumfunduntur, ac peditem in pugnam redire jubent. Non virtus solum consulem, sed fors etiam adjuvit; quod non institerunt Samnites: *spaciumque* circumagendi signa, vertendique aciem à castris in hostem fuit. Tum alii alios hortari, ut repeterent pugnam: centuriones ab signiferis rapta signa inferre: & ostendere suis, paucos & ordinibus incompositis effuse venire hostes. Inter hæc consul, manus ad cœlum attollens, voce clara ita ut exaudiretur, templum Jovi Statori vovet; si constitisset à fuga Romana acies, redintegratoque prælio cecidisset vicissetque legiones Samnitium. Omnes undique anniſi ad restituendam pugnam, duces, milites, peditum equitumque vis. numen etiam Deorum respexisse nomen Romanum visum: adeo facile inclinata res, repulsique à castris hostes; mox etiam redacta ad eum locum, in quo commissa pugna erat. Ibi, objacente sarcinarum cumulo, quas conjecerant in medium, hæsere impediti: deinde ne diriperentur res, orbem armatorum sarcinis circumdant. Tum vero eos

à fronte

Digitized by Google

à fronte urgere pedites, ab tergo circumvecti equites. ita in medio cæsi captique. captivorum [d] numerus fuit septem millium ac trecentorum, qui omnes nudi sub jugum missi. cæsos retulere ad quatuor millia octingentos. Ne Romanis quidem læta victoria fuit; recensente consule biduo acceptam cladem. amissorum militum numerus relatus septem millia trecenti. Dum hæc in Apulia gerebantur, altero exercitu Samnites Interamnam coloniam Romanam, quæ via Latina est, occupare conati; urbem non tenuerunt: agros depopulati quum prædam aliam inde mistam hominum atque pecudum, colonosque captos agerent; in victorem incidunt consulem, ab Luceria redeuntem: nec prædam solum amittunt, sed ipsi longo ac impedito agmine incompositi cæduntur. Consul Interamnam, edicto dominis, ad res suas noscendas recipiendasque, revocatis, & exercitu ibi relicto, comitiorum caussa Romam est profectus. Cui de triumpho agenti negatus honos: & ob amissa tot millia militum, & quod captivos sine pactione sub jugum misisset. Consul alter Postumius, quia in 37
Samnitibus materia belli deerat, in Etruriam traducto exercitu, primum pervastaverat Volsinienſem agrum: deinde cum egressis ad tuendos fines, haud procul mœnibus ipsorum depugnat. duo millia cc Etruscorum cæsi: cæteros propinquitas urbis tutata est. In Rusellanum agrum exercitus traductus: ibi non agri tantum vastati, sed oppidum etiam expugnatum: capta amplius duo millia hominum, minus duo millia circa muros cæsa. Pax tamen clarior majorque, quam bellum in Etruria eo anno fuerat, parta est. Tres validissimæ urbes, Etruriæ capita, Volsinii, Perusia, Arretium, pacem petiere; & vestimentis militum, frumentoque pacti cum

[d] *Numerus fuit septem millia ac trecenti.*] Voss. & Helm. VII ac cc. Sigonianus & unus è Pal. *Septem millium ac ducentorum.* Et rursus duo priores: *numerus relatus* VII *ac* cc. Palatinus: *Septem millium ac ducentorum.* Qua forma Livius lib. 22, 46.

Digitized by Google

cum Consule, ut mitti Romam oratores liceret, inducias in quadraginta annos impetraverunt. mulcta præsens, quingentum millium [e] æris in singulas civitates imposita. Ob hasce res gestas consul quum triumphum ab senatu moris magis caussa, quam spe impetrandi petisset, videretque alios quod tardius ab urbe exisset; alios, quod injussu senatus ex Samnio in Etruriam transisset, partim suos inimicos, partim collegæ amicos, ad solatium æquatæ repulsæ sibi quoque negare triumphum; *Non ita*, inquit, *Patres Conscripti, vestræ majestatis meminero, ut me consulem esse oblivisear. eodem jure imperii, quo bella gessi, bellis feliciter gestis, Samnio atque Etruria subactis, victoria & pace parta triumphabo.* Ita senatum reliquit. Inde inter tribunos plebis contentio orta est, pars intercessuros ne novo exemplo triumpharet, aiebant: pars auxilio se adversus collegas triumphanti futuros. Jactata res ad populum est: vocatusque eo consul, quum M. Horatium, L. Valerium consules, C. Marcium Rutilum nuper patrem ejus, qui tunc censor esset, non ex auctoritate senatus, sed jussu populi triumphasse diceret; adjiciebat, *se quoque laturum fuisse ad populum, ni sciret mancipia nobilium tribunos plebis legem impedituros: voluntatem sibi ac favorem consentientis populi pro omnibus jussis esse, ac futuram.* Posteroque die auxilio tribunorum plebis trium, adversus intercessionem septem tribunorum, & consensum senatus, celebrante populo diem, triumphavit. Et hujus anni parum constans memoria est, Postumium, auctor est Claudius, in Samnio captis aliquot urbibus, in Apulia fusum fugatumque, saucium ipsum cum paucis Luceriam compulsum: ab Atilio in Etruria res gestas; eumque triumphasse. Fabius, ambos Consules in Samnio, & ad Luceriam res gessisse scribit, traductumque in Etruriam exercitum (sed ab utro

[e] *Æris in singulas civitates imposita.*] Sic jam Andreas. Tres tamen pall. & duo Voss. & Helm. *Æris singulis civitatibus imposita.*

utro consule non adjecit)& ad Luceriam utrimque multos occisos. inque ea pugna Jovis Statoris ædem votam, ut Romulus ante voverat: sed fanum tantum, id est locus templo effatus, jam sacratus fuerat. Cæterum hoc demum anno, ut ædem etiam fieri senatus juberet, [f] bis ejusdem voti damnata republica, in religionem venit. Sequitur hunc annum consul insignis, L. Papirius Cur- 38
sor, qua paterna gloria, qua sua: & bellum ingens victoriaque, quantam de Samnitibus nemo ad eam diem, [g] præter L. Papirium patrem consulem pepererat, & forte eodem conatu apparatuque omni opulentia insignium armorum, bellum adornaverant: & opes Deorum etiam adhibuerant ritu quodam sacramenti vetusto velut initiatis militibus; delectu per omne Samnium habito nova lege: ut qui juniorum non convenisset ad imperatorium edictum, quique injussu abisset, caput Jovi sacratum esset. Tum exercitus omnis Aquiloniam est indictus. ad quadraginta millia militum, quod roboris in Samnio erat, convenerunt. Ibi mediis fere castris locus est conseptus cratibus, pluteisque, & linteis contectus; patens ducentos maxime pedes in omnes pariter partes. [1] Ibi ex libro vetere linteo lecto sacrificatum, sacer-

f *Bis ejusdem voti damnata respublica.*] Nemo, credo unquam sic est Latine loquutus: *respublica venit in religionem, damnatus voti venit in religionem, ut hoc faceret.* Exemplo ab uno disce, ut soleat Livius loqui. Lib. 22. *In religionem etiam venit; ædem Concordiæ, quam per seditionem militarem biennio ante L. Manlius Prætor in Gallia vovisset, locatam ad id tempus non esse.* Scribendum igitur: *bis ejusdem voti damnata republica.* Nempe postquam jam bis respublica voto Jovi Statori facto servata erat, visum est senatui ad religionem pertinere, ut justa ædes tam facili Deo conderetur.

g *Prætor L. Papirium patrem consulem.*] Cl. Puteanus notaverat in Fulvii cod. *patrem Cos.* id quod explicare malebat: *patrem consulis.* Etsi enim Samnites à L. Papirio consule (fuit autem quinquies) sæpe prælio victi sint; tamen illa nobilis victoria propter arma eorum auro argentoque insignia, quam respicit hic Livius, parta est ab eodem dictatore a. V. C. 444. Sic ille. Mihi autem vetustos libros adhibenti paruit hoc vitium esse admodum recens: nam Iuntas, Gryphius, Curio, *Cos.* ut Fulvii liber: at Andreas, Tarvis. Venet. Beccar. Parisiensis cum Ascensii, tum Saveterii, Moguntini plane: *patrem consulis.*

VARIORUM.

1 *Ibi ex libro vetere linteo lecto sacrif.*] Sunt qui ambigant *lecto*, ad librumne, an ad sacerdotem referendum sit. Mihi non

ſacerdote Ovio Paccio quodam, homine magno natu, qui ſe id ſacrum petere affirmabat ex vetuſta Samnitium religione: qua quondam uſi majores eorum fuiſſent, quum adimendæ Etruſcis Capuæ clandeſtinum cepiſſent conſilium. Sacrificio perfecto, per viatorem imperator acciri jubebat nobiliſſimum quemque genere factiſque. ſinguli introducebantur. Erat quum alius apparatus ſacri, qui perfundere religione animum poſſet: tum in loco circa omni contecto aræ in medio, victimæque circa cæſæ, & circumſtantes centuriones ſtrictis gladiis. Admovebatur altaribus miles, magis ut victima, quam ut ſacri particeps: adigebaturque jurejurando, quæ viſa auditaque in eo loco eſſent, non enunciaturum. Dein jurare cogebatur diro quodam carmine in execrationem capitis familiæque & ſtirpis compoſito, niſi iſſet in prælium, quo imperatores duxiſſent: & ſi aut ipſe ex acie fugiſſet, aut ſi quem fugientem vidiſſet, non extemplo occidiſſet. Id primo quidam abnuentes juraturos ſe, obtruncati circa altaria ſunt: jacentes deinde inter ſtragem victimarum, *documento cæteris* fuere, ne abnuerent. Primoribus Samnitium ea deteſtatione obſtrictis, decem nominatis ab imperatore, eis dictum, ut vir virum legerent, donec ſexdecim millium numerum confeciſſent: [2] ea legio linteata [3] ab

non eſt dubium quin ad librum referatur: hic enim eſt ſenſus: in eo linteis contecto loco ex veteris libri lintei lectione ſacrificatum eſt, Ovio Paccio quodam ſacerdote rem divinam faciente. *Sigonius.*

2 *Ea legio linteata.*] Quidam dixere *Legionem linteatam* dictam, eo quod linteis loricis ſeu thoracibus armarentur: Antiquos vero linteis loricis uſos, conſtare aiunt. Nepos in vita Iphicratis, ſcribit, illum Athenienſibus loricas linteas pro æneis tradidiſſe, ut expeditiores in militari officio eſſent. Tum ab Hom. Iliad. 2 Aiax Locrenſis λινοθώρηξ dictus, id eſt, linteum thoracem habens. Sed obſtat, quod Livius dicat: arma inſignia & galeas *huius* legionis militibus data, non ergo loricas lineas, quas certe non *reticuiſſet*, ſi quidem ante lib. 4. memineratthoracis linei à Coſſo, interfecto Tolumnio, adempto, ac in templo Iovis Feretrii ſacrato. Præterea Samnitum legionem, inquit, *linteatam* dictam ab integumento conſepti, quo ſacrata nobilitas erat: & paulo ſupra dixerat, paratum locum in caſtris linteis contectum. Poſtremo omnem ſcrupum adimit Feſti authoritas, qui lib. 10 paulo poſt à principio ſcribit, Samnitum legionem *linteatam* appellatam à Livio, quod

Samnites

ab integumento consepti, quo sacrata nobilitas erat, appellata est. His arma insignia data, & cristatæ galeæ, ut inter cæteros eminerent. paulo plus viginti millium alius exercitus fuit, nec corporum specie, nec gloria belli, nec apparatu linteatæ legioni dispar. hic hominum numerus quod roboris erat, ad Aquiloniam consedit. Con- 39
sules profecti ab urbe: prior Sp. Carvilius, cui veteres legiones, quas M. Atilius superioris anni consul in agro Interamnati reliquerat, decretæ erant, cum eis in Samnium profectus, dum hostes operati superstitionibus concilia secreta agunt, Amiternum oppidum de Samnitibus vi cepit. Cæsa ibi millia hominum duo ferme atque octingenti: capta quatuor millia ducenti septuaginta. Papirius novo exercitu (ita decretum erat) scripto, Duroniam urbem expugnavit: minus quam collega cepit hominum, plus aliquanto occidit. præda opulenta utrobique est parta. Inde pervagati Samnium consules, maxime depopulato Atinate agro. Carvilius ad Cominium, Papirius ad Aquiloniam (ubi summa rei Samnitium erat) pervenit. ibi aliquandiu nec cessatum ab armis est, [a] neque naviter pugnatum; lacessendo quietos, resistentibus cedendo: comminandoque magis quam inferendo pugnam dies absumebatur; quod quum inciperetur, remittereturque, omnium rerum etiam parvarum eventus proferebatur in dies. Altera Romana castra viginti millium spacio aberant: & absentis

Samnites singuli ad aram velis linteis circumdatam, se non cessuros Romano militi juraverant. *Marcell. Donat.*

3 *Ab integumento consepti.*] Vt *Septum*, sic *Conseptum* dicitur: qua voce usus est Varro & Columella. Vocat autem *conseptum*, locum undique septum cratibus, qui quod linteis erat contectus, linteatæ legioni dedit nomen, quæ ibi conscripta est. Quare Festus ait: *Legio Samnitium linteata appellata est, quod Samnites intrantes singuli ad aram velis linteis circumdatam, non cessuros se Romano militi juraverunt.* Sigonius.

GRONOVII.

a *Neque graviter pugnatum.*] Mss. & vett. edd. usque ad Gryphium vel *gnaviter* vel *naviter*. Primo video mutatum Curioni. Lib. 30, 4. *Tempus esse aut pacem componi aut bellum gnaviter geri.* Sic enim ibi liber optimus.

VARIO.

Digitized by Google

sentis collegæ consilia omnibus gerendis intererant rebus. intentiorque Carvilius, quo majore discrimine res vertebatur, in Aquiloniam, quam ad Cominium, quod obsidebat, erat. L. Papirius jam per omnia ad dimicandum satis paratus, nuncium ad collegam mittit; *sibi in animo esse, postero die, si per auspicia liceret, confligere cum hoste. Opus esse & illum quanta maxima vi posset, Cominium oppugnare: ne quid laxamenti sit Samnitibus ad subsidia Aquiloniam mittenda.* Diem ad proficiscendum nuncius habuit: nocte rediit; approbare collegam consulta referens. Papirius, nuncio misso, extemplo concionem habuit; multa de universo genere belli, multa de præsenti hostium apparatu, vana magis specie quam efficaci ad eventum, disseruit. *Non enim cristas vulnera facere; & per picta atque aurata scuta transire Romanum pilum: & candore tunicarum fulgentem aciem, ubi res ferro geratur, cruentari. Aeream olim atque argenteam Samnitium aciem à parente suo occidione occisam: spoliaque ea honestiora victori hosti, quam ipsis arma fuisse. Datum hoc forsan nomini familiaque suæ, ut adversus maximos conatus Samnitium, opponerentur duces, spoliaque ea referrent, quæ insignia publicis etiam locis decorandis essent. Deos immortales adesse propter toties petita fœdera, toties rupta: tum si qua conjectura mentis divinæ sit, nulli unquam exercitui fuisse infestiores, quam qui nefando sacro mista hominum pecudumque cæde respersus, ancipiti Deûm iræ devotus, hinc fœderum cum Romanis ictorum testes Deos, hinc jurisjurandi adversus fœdera susceptí execrationes horrens, invitus juraverit, oderit sacramentum;* 40 *uno tempore Deos, cives, hostes metuat.* Hæc comperta perfugarum indiciis, quum apud infensos jam sua sponte milites disseruisset; simul divinæ humanæque spei pleni, clamore consentienti pugnam poscunt: pœnitet in posterum diem dilatum certamen: moram diei noctisque oderunt. Tertia vigilia noctis, jam relatis literis à collega, Papirius silentio surgit, & pullarium in auspicium mittit. Nullum erat genus hominum in castris intactum cupiditate pugnæ: summi infimique æque intenti erant:

dux

Digitized by Google

dux militum, miles ducis ardorem spectabat. Is ardor omnium etiam ad eos qui auspicio intererant, pervenit. nam quum pulli non pascerentur, pullarius auspicium mentiri ausus, [1] tripudium solistimum consuli nuntiavit. Consul lætus, auspicium egregium esse, & Deis auctoribus rem gesturos, pronunciat; signumque pugnæ proponit. Exeunti jam forte in aciem nunciat perfuga, viginti cohortes Samnitium [2] (quadringenariæ ferme erant) Cominium profectas. quod ne ignoraret collega, extemplo nuncium mittit: ipse signa ocius proferri jubet, subsidiaque suis quæque locis, & præfectos subsidiis attribuerat. Dextro cornu L. Volumnium, sinistro L. Scipionem; equitibus legatos alios, C. Cæditium & C. Trebonium præfecit. Sp. Nautium mulos detractis clitellis cum [3] cohortibus alaribus in tumulum conspectum propere circumducere jubet, atque inter ipsam dimicationem quanto maxime posset moto pulvere ostendere. Dum his intentus imperator erat, altercatio inter

VARIORUM.

1 *Tripudium Solistimum Consuli nuntiavit.*] Inter cætera auspicia, quibus antiqui Rom. maximam curam adhibuere, ita ut nisi his præmonentibus, comitia non haberent, neminem ad principem Magistratum promoverent, non pacem, non bella inirent, nec pugnam aggrederentur, erat, quod dabant pulli gallinacei. His enim è cavea emissis, puls vel offa pro cibo à ministro caveæ, *pullario* dicto, dabatur: quod si oblata esca, pulli è cavea non exissent, aut progressi illam non attigissent, tristis eventus omen erat, quod Val. Max. lib. 1. cap. 4. & Livius tradidere. Contra vero, si pulli è cavea egressi, oblatum cibum depasti essent; ita ut illis vescentibus, offa seu pultis frustulum ab ore in terram decideret, & terram paviret, auspicia secunda portendebat, atque fortunatum eventum: hoc autem vocabatur *tripudium solistimum*. Cujus & Cic. lib. 6. Epist. Fam. meminit. *Solistimum* verò dicebant à solo, quod offa ex ore cadens fetiebat. Atque hæc auspicia ab ipsis tandem Romanis post multa sæcula, tanquam omnino superstitiosa, repudiata. Et mendacii pullorum auspicia coarguit locus hic, quia etsi pro Papirio, auspicante pullario, pulli non pascerentur, vicit tamen ille pugnans. *Marcell. Donat.*

2 *Quadringenariæ ferme erant.*] Ælianus de aciebus instruendis vocat cohortem Πεντηκοντάεχιαν, id est, quinquagenariam, quæ fit ex hominibus DXII. ad quam formam hic *quadringenariam* vocasse videtur Livius. Similis locus fuit libro septimo ab Vrbe condita. *Glarean.*

3 *Cohortibus alaribus.*] *Ala* dicta exercitus equitum ordines, quod circum legiones dextra sinistraque tanquam alæ in avium corporibus locabantur, auctore Gellio lib. 16. cap. 4.

inter pullarios orta de auſpicio ejus diei, exauditaque ab equitibus Romanis; qui rem haud ſpernendam rati, Sp. Papirio fratris filio conſulis ambigi de auſpicio renunciaverunt. Juvenis, ante doctrinam Deos ſpernentem, natus, rem inquiſitam, ne quid incompertum deferret ad conſulem, detulit. cui ille, *Tu quidem macte virtute diligentiaque eſto: Cæterum qui auſpicio adeſt, ſi quid falſi nunciat, in ſemetipſum religionem recipit. Mihi quidem tripudium nunciatum, populo Romano exercituique egregium auſpicium eſt.* Centurionibus deinde imperavit, ut pullarios inter prima ſigna conſtituerent. Promovent & Samnites ſigna, [4] inſequitur acies ornata armataque, ut hoſtium quoque magnificum ſpectaculum eſſet. Priuſquam clamor tolleretur concurrereturque, emiſſo temere pilo ictus pullarius ante ſigna cecidit. quod ubi conſuli nunciatum eſt, *Dii in prælio ſunt*, inquit. *habet pœnam noxium caput.* Ante conſulem hæc dicentem corvus voce clara occinuit; quo lætus augurio conſul, affirmans, nunquam humanis rebus magis præſentes interfuiſſe Deos; ſigna
41 canere, & clamorem tolli juſſit. Prælium commiſſum atrox. cæterum longe diſparibus animis. Romanos ira, ſpes, ardor certaminis, avidos hoſtium ſanguinis, in prælium rapit: Samnitium magnam partem neceſſitas ac religio invitos magis reſiſtere quam inferre pugnam cogit. nec ſuſtinuiſſent primum clamorem atque impetum Romanorum, per aliquot jam annos vinci aſſueti, ni potentior alius metus inſidens pectoribus à fuga retineret. Quippe in oculis erat omnis ille occulti paratus ſacri, & armati ſacerdotes, & promiſcua hominum pecudumque ſtrages, & reſperſæ fando nefandoque ſanguine aræ, & dira execratio, ac furiale carmen, deteſtandæ

4 *Inſequitur acies ornata armataque.*] Ornatam aciem intelligo linteatam phalangem ſexdecim millium hominum, quam legionem ipſe paulo ante vocavit. *Armatam* autem aciem paulo plus viginti millium exercitum, nec corporum ſpecie, nec gloria belli, nec apparatu linteatæ legioni diſparem. *Glarean.*

GRO-

testandæ familiæ stirpique compositum. his vinculis fugæ obstricti stabant; civem magis quam hostem timentes. Instare Romanus à cornu utroque, à media acie, & cædere Deorum hominumque attonitos metu. repugnatur segniter, ut ab iis quos timor moraretur à fuga. Jam prope ad signa cædes pervenerat, quum ex transverso pulvis, velut ingentis agminis incessu motus, apparuit. Sp. Nautius (Octavium Metium quidam eum tradunt) dux alaribus cohortibus erat. pulverem majorem quam pro numero excitabant: insidentes mulis calones, frondosos ramos per terram trahebant: arma signaque per turbidam lucem in primo apparebant: post altior densiorque pulvis equitum speciem cogentium agmen dabat. Fefellitque non Samnites modo, sed etiam Romanos: & consul affirmavit errorem; clamitans inter prima signa, ita ut vox etiam ad hostes accideret: *captum Cominium; victorem collegam adesse: annitérentur vincere prius quam gloria alterius exercitus fieret.* Hæc insidens equo. inde tribunis centurionibusque [a] imperat, ut vias equitibus patefaciant. Ipse Trebonio Cædicioque prædixerat, ut ubi se cuspidem erectam quatientem vidissent, quanta maxima vi possent, concitarent equites in hostem. Ad nutum omnia, ut ex ante præparato, fiunt. panduntur inter ordines viæ: provolat eques, atque infestis cuspidibus in medium agmen hostium ruit, perrumpitque ordines, quacumque impetum dedit. instant Volumnius & Scipio, & perculsos sternunt. Tum jam Deorum hominumque victa vi, funduntur linteatæ cohortes: pariterque jurati injuratique fugiunt, nec quemquam præter hostes metuunt. [b] Peditum agmen, quod superfuit pugnæ, in castra ad Aquiloniam compulsum est. nobilitas equitesque Bovianum

GRONOVII.

a *Imperat, ut vias equitibus.*] Helm. & Pal. *Imperat viam equitibus patefaciant.* Vos. quoque *viam.*

b *Peditum agmen, quod superfuit pugna.*]

vianum perfugerunt: equites eques sequitur, peditem pedes, ac diversa cornua, dextrum ad castra Samnitium, lævum ad urbem tendit. Prior aliquanto Volumnius castra cepit: ad urbem Scipioni majore resistitur vi, non quia plus animi victis esset, sed melius muri quam vallum armatos arcent. inde lapidibus propulsant hostem. Scipio, nisi in primo pavore, priusquam colligerentur animi, transacta res esset, lentiorem fore munitæ urbis oppugnationem ratus, interrogat, *Satin' æquo animo paterentur ab altero cornu castra capta esse: se victores pelli à portis urbis?* Reclamantibus universis, primus ipse scuto super caput elato pergit ad portam: secuti alii testudine facta in urbem perrumpunt: deturbatisque Samnitibus, qui circa portam erant, muros occupavere. [c] penetrare interiora urbis, quia pauci admodum erant,
42 non audent. Hæc primo ignorare consul, & intentus recipiendo exercitui esse: jam enim præceps in occasum Sol erat: & appetens nox, periculosa & suspecta omnia etiam victoribus faciebat. Progressus longius ab dextra, castra capta videt: ab læva clamorem in urbe, mistum pugnantium ac paventium fremitu esse. & tum forte certamen ad portam erat. Advectus deinde equo propius, ut suos in muris videt; nec jam integri quicquam esse, quoniam temeritate paucorum magnæ rei parta occasio esset; acciri, quas receperat, copias, signaque in urbem inferri jussit. Ingressi proxima ex parte, quia nox appropinquabat, quievere. nocte oppidum ab hostibus desertum est. Cæsa illo die ad Aquiloniam Samnitium millia triginta trecenti quadraginta: capta tria millia octingenti & septuaginta: signa militaria nonaginta septem. Cæterum illud memoriæ traditur; non ferme alium ducem lætiorem in acie visum; seu suopte ingenio seu fiducia bene gerendæ rei. Ab eodem robore

pugna.] Suspecta mihi vox *agmen*, & deleri malim.

[c] *Penetrare interiora.*] Voss. *Penetrare in interiora urbis.* Vide ad lib. 4, 8.

robore animi neque controverſo auſpicio revocari à prælio potuit, & in ipſo diſcrimine quo templa Diis immortalibus voveri mos erat, voverat Jovi Victori, ſi legiones hoſtium fudiſſet, pocillum mulſi, priuſquam temetum biberet, ſeſe facturum. id votum Diis cordi fuit: & auſpicia in bonum verterunt. Eadem fortuna ab 43
altero conſule ad Cominium geſta res. Prima luce ad mœnia omnibus copiis admotis, corona cinxit urbem: ſubſidiaque firma, ne qua eruptio fieret, portis oppoſuit. Jam ſignum dantem eum nuncius à collega trepidus de viginti cohortium adventu, & ab impetu moratus eſt, & partem copiarum revocare inſtructam intentamque ad oppugnandum, coëgit. D. Brutum Scævam legatum cum legione prima, [d] & viginti cohortibus alaribus equitatuque ire adverſus ſubſidium hoſtium juſſit: quocunque in loco fuiſſet obvius, obſiſteret ac moraretur; manumque, ſi forte ita res poſceret, conferret: modo ne ad Cominium eæ copiæ admoveri poſſent. Ipſe ſcalas ferri ad muros ab omni parte urbis juſſit, ac teſtudine ad portas ſucceſſit. ſimul & refringebantur portæ, & vis undique in muros fiebat. Samnites, ſicut antequam in muris viderent armatos, ſatis animi habuerunt ad prohibendos urbis aditu hoſtes; ita poſtquam jam non ex intervallo nec miſſilibus, ſed cominus gerebatur res, & qui ægre ſucceſſerant ex plano in muros, loco, quem magis timuerant, victo, facile in hoſtem imparem ex æquo pugnabant; relictis turribus muriſque in forum omnes compulſi, pauliſper inde tentaverunt extremam pugnæ fortunam. Deinde, abjectis armis, [e] ad quindecim millia hominum & quadringenti in fidem conſulis venerunt. cæſa ad quatuor millia trecenti octoginta. Sic ad Cominium, ſic ad Aquiloniam geſta res.

d *Et viginti cohortibus alaribus equitatuque.*] Voſ. duo, & x. *cohortibus alariis equitatuque.* Numerum quidem confirmat Tbu. Pall. Helm. & eum ſufficere crediderim. *Alares* ſæpe appellat & Tacitus.

e *Ad quindecim millia hominum.*] Th. Hel. Voſ. *undecim.*

res. Inde medio inter duas urbes ſpatio, ubi tertia exſpectata erat pugna, hoſtes non inventi, ſeptem millia paſſuum quum abeſſent, à Cominio, revocati ab ſuis neutri prælio occurrerunt. Primis ferme tenebris quum in conſpectu jam caſtra, jam Aquiloniam habuiſſent, clamor eos utrimque par accidens ſuſtinuit: deinde è regione caſtrorum, quæ incenſa ab Romanis erant, [f] flamma late fuſa certioris cladis indicio progredi longius prohibuit. [g] Eo ipſo loco prope temere ſub armis ſtrati paſſim, inquietum omne tempus noctis, exſpectando timendoque lucem egere. prima lúce incerti [h] quam in partem intenderent iter, repente in fugam conſternantur conſpecti ab equitibus: qui egreſſos nocte ab oppido Samnites perſecuti, viderant multitudinem, non vallo, non ſtationibus firmatam. Conſpecta & ex muris Aquiloniæ ea multitudo erat: jamque etiam legionariæ cohortes ſequebantur. Cæterum nec pedes fugientes perſequi potuit: & ab equite noviſſimi agminis ducenti ferme & octoginta interfecti. Arma multa pavidi, ac ſigna militaria duodeviginti reliquere. alio agmine [i] incolumi, ut ex tanta trepidatione, Bovia-

f *Flamma late fuſa.*] Duo Vof. & Th. *Flamma late fuſa.* Fortaſſis: *flamma late fuſa, certius cladis indicium, progredi longius prohibuit.*

g *Eo ipſo loco prope temere ſub armis.*] Suſpicor fuiſſe Livio: *forte temere ſub armis.* Sic enim loquebantur. Terentius Phorm. 5, 1. *Quam ſæpe forte temere evenium, qua non audeas optare.* Cicero de fato: *ſi fati omnino nullum nomen, nulla natura, nulla vis eſſet, & forte temere caſu aut pleraque fierent aut omnia.* Lib 2. de divin. *An tu cenſes ullam animum tam delirum futuram fuiſſe, ut ſomniis crederet, niſi iſta caſu nonnunquam forte temere concurrerent.* Noſter lib. 23. *Nec quidquam raptim aut forte temere egeritis.* Lib. 25. *Nec hujus occaſionis ſpem, milites, forte temere, ſed ex re ipſa conceptam habeo.* Lib. 30. *Majores veſtri ne vos quidem forte temere coire voluerunt.* Lib. 41. *Id forte temere ab uno exclamatum paſſim totis perſonabat caſtris.* Curtius lib. 5, 11. *Eludant, licet, quibus forte temere humana negotia volvi agique perſuaſum eſt.* Sic Modius edidit è Mſſ. neque abeunt quibus quondam Gruterus uſus: Sic ante omnes alios Florentinus. Nec debuiſſet regeri interpolatum, *forte ac temere.*

h *Quam in partem intenderent iter.*] Th. Vof. Hel. *tenderent.* Vt Virgilius lib. 1. Æneid. *Hac celeram iter ad naves tendebat Achates.* Et lib. 6. *Quæ ſuper haud ulla poterant impune volantes Tendere iter pennis.* Sic dedit etiam Andreas: ſed mox mutatum: nam jam Tatvil. *intenderent.*

i *Incolumi vix ex tanta trepidatione.*]

Digitized by Google

Bovianum perventum eſt. Lætitiam utriuſque exerci- 44
tus Romani auxit & ab altera parte feliciter geſta res. uterque ex alterius ſententia conſul captum oppidum diripiendum militi dedit: exhauſtis deinde tectis, ignem injecit, eodemque die Aquilonia & Cominium deflagravere: & conſules cum gratulatione mutua legionum ſuaque, caſtra conjunxere. In conſpectu duorum exercituum & Carvilius ſuos pro cujuſque merito laudavit, donavitque; & Papirius, apud quem multiplex in acie circa caſtra, circa urbem, fuerat certamen, Sp. Nautium, Sp. Papirium, fratris filium, & quatuor centuriones, manipulumque haſtatorum, armillis aureiſque coronis donavit: Nautium propter expeditionem, qua magni agminis modo terruerat hoſtes: juvenem Papirium, propter navatam cum equitatu & in prælio operam, & nocte qua fugam infeſtam Samnitibus ab Aquilonia clam egreſſis fecit: centuriones, militeſque, quia primi portam murumque Aquiloniæ ceperant. [1] equites omnes ob inſignem multis locis operam, corniculis armilliſque argenteis donat. Conſilium inde habitum, quum

ne.] Gelenii codex, duo Pall. Voſ. uterque, Chiflet. Andreas: *agmine incolumi, ut ex tanta.* Modificatio eſt vocis præcedentis: ut ſcilicet ex tanta trepidatione incolumes evaſiſſe dici poſſunt. Cicero lib. 4. ad Att. ep. 1. *Ita res ſunt noſtræ; ut in ſecundis, fluxæ; ut in adverſis, bonæ.* Infra: *inſigni, ut illorum temporum habitus erat, triumpho.* Tarviſ. & Bechar. *incolumi ex tanta.* Venetæ jam habent *vix.*

VARIORUM.

1 *Equites omnes, ob inſignem multis locis operam, corniculis, armilliſque argenteis donat.*] Vide primum Turneb. Adverſ. lib. 5. cap. 10 & Cæl. Rhodigin. lib. 17. cap. 10. Car. Sigonius de antiquo jure provinc. lib. 2. cap. 2. credit Tribuni militaris miniſtrum fuiſſe, Cornicularium auctoritate Val. Maximi lib. 6 cap. 1. Torrent. in Sueton. Domit. cap. 17. *Cornicularius*, inquit, *ordo ac gradus in militia erat; neque aliud quam accenſi Tribunorum, Centurionumque ac Decurionum fuiſſe videtur.* Vegetius lib. 2. de re milit. cap. 22. Sicut in exercitu cornicines erant & tubicines, qui in pugnam milites incitabant; ita & in ſingulari quoque ordine erant *cornicularii*, imperantium mandata corniculo ſignificantes. Poſtremo dum Livii verba perpendo, animo concipiebam, quod ſicut Venetorum ducum ornamentum illud, quod capite geſtant, mitris gemmis exornatum, *cornu* vocant; ita & antiquitus militari ornamento caput militis illius honeſtarent Imperatores exercituum, qui ſtrenuum aliquod facinus egiſſet: hocque *corniculum* appellaretur, cui inderentur plumæ, & argenteum erat vel aureum. Hanc noſtram ſententiam confirmare poſſu-

quum jam tempus esset deducendi ab Samnio exercitus aut utriusque, aut certe alterius. Optimum visum, quo magis fractæ res Samnitium essent, eo pertinacius & infestius agere cætera, & persequi: ut perdomitum Samnium insequentibus consulibus tradi posset. *Quando jam nullus esset hostium exercitus, qui signis collatis dimicaturus videretur, unum superesse belli genus, urbium oppugnationes; quarum per excidia militem locupletare præda, & hostem pro aris ac focis dimicantem conficere possent.* Itaque literis missis ad senatum populumque Romanum de rebus ab se gestis, diversi, Papirius ad Sepinum, Carvilius ad *Volanam* oppugnandam legiones ducunt. Literæ consulum, ingenti lætitia, & in curia & in concione auditæ. & quatridui supplicatione publicum gaudium privatis studiis celebratum est. nec populo Romano magna solum, sed peropportuna etiam ea victoria fuit, quia per idem forte tempus rebellasse Etruscos allatum est. Subibat cogitatio animum, quonam modo tolerabilis futura Etruria fuisset, si quid in Samnio adversi venisset, quæ, conjuratione Samnitium erecta, quoniam ambo *consules* omnisque Romana vis aversa in Samnium esset, occupationem populi Romani pro occasione rebellandi habuisset. Legationes sociorum à M. Atilio prætore in senatum introductæ, querebantur, uri & vastari agros à finitimis Etruscis, quod descivisse à populo Romano nollent. Obtestabanturque Patres conscriptos, ut se à vi atque injuria communium hostium tutarentur. Responsum legatis, Curæ senatui futurum, ne socios fidei suæ pœniteret. Etruscorum propediem eandem fortunam, quam Samnitium, fore. Segnius tamen, quod ad Etruriam attinebat, acta res esset, ni Faliscos quoque, qui per multos

possumus ex iconibus galearum militarium à Guil. Choul lib. *de Castrametatione antiquor.* descriptis. Sic in numismate argenteo Alexandri Magni caput galeatum cum corniculis conspicimus: Ita ut cornicularii milites virtute præstantes & fortitudine insignes fuerint, quod ex dictis, & Suetonii loco in Domit. cap. 17. colligere est, dum ait, illum à Clodio seu Clodiano corniculario, cum aliis contrucidatum. *Marcell. Donat.*

Digitized by Google

multos annos in amicitia fuerant, allatum foret, arma Etruſcis junxiſſe. Hujus propinquitas populi acuit curam Patribus, ut feciales mittendos ad res repetendas cenſerent. quibus non redditis, ex auctoritate Patrum juſſu populi bellum Faliſcis indictum eſt: juſſique conſules ſortiri, uter ex Samnio in Etruriam cum exercitu tranſiret. Jam Carvilius Volanam, & Palumbinum, & Herculaneum ex Samnitibus ceperat: Volanam intra paucos dies, Palumbinum eodem quo ad muros acceſſit. Ad Herculaneum bis etiam ſignis collatis ancipiti prælio, & cum majore ſua quam hoſtium jactura, dimicavit. Caſtris deinde poſitis, mœnibus hoſtem incluſit. oppugnatum oppidum, captumque. In his tribus urbibus capta aut cæſa, ad decem millia hominum: ita, [a] ut parvo admodum plures caperentur. Sortientibus provincias conſulibus, Etruria Carvilio evenit, ſecundum vota militum, qui vim frigoris jam in Samnio non patiebantur. Papirio ad Sepinum major vis hoſtium reſiſtit. ſæpe in acie, ſæpe in agmine, ſæpe circa ipſam urbem adverſus eruptiones hoſtium pugnatum: neque obſidio, neque bellum ex æquo erat: non enim muris magis ſe Samnites, quam armis ac viris mœnia tutabantur. Tandem pugnando in obſidionem juſtam coëgit hoſtes: obſidendoque, vi atque operibus urbem expugnavit. itaque ab ira plus cædis editum capta urbe: ſeptem millia quadringenti cæſi: capta minus tria millia hominum: præda, quæ plurima fuit, congeſtis Samnitium rebus in urbes paucas, militi conceſſa eſt. Nives jam omnia op- 46
pleverant, nec durari extra tecta poterat: itaque conſul de Samnio exercitum deduxit. Venienti Romam triumphus omnium conſenſu eſt delatus. triumphavit in magiſtratu,

GRONOVII.

a *Ut parvo admodum plures.*] Gelenii codex, duo Pal. Voſſ. Chiſi. alii: *ut parvo admodum plures.* Sigonius cum ſuo: *ut parvo admodum numero plures.* Vbi ſe manifeſto prodit aliena manus: Nam Livius dixit *parvo plures*, ut alii, *aliquanto plures*, *multo plures*, *nimio plures.*

giſtratu, inſigni, ut illorum temporum habitus erat, triumpho. Pedites equiteſque inſignes donis tranſiere, ac tranſvecti ſunt: multæ civicæ coronæ vallareſque ac murales conſpectæ. Inſpectata ſpolia Samnitium: & decore ac pulchritudine paternis ſpoliis, quæ nota frequenti publicorum ornatu locorum erant, comparabantur. nobiles aliquot captivi, clari ſuis patrumque factis, ducti: [b] Æris gravis tranſvecta vicies centies millies & quingenta triginta tria millia: id æs redactum ex captivis dicebatur. argenti, quod captum ex urbibus erat, P. M. cccxxx. omne æs argentumque in ærarium conditum. Militibus nihil datum ex præda eſt. auctaque ea invidia eſt ad plebem, quod tributum etiam in ſtipendium militum collatum eſt: quum, ſi ſpreta gloria fuiſſet captivæ pecuniæ in ærarium illatæ, & militi tum dari ex præda, & ſtipendium militare præſtari potuiſſet. Ædem Quirini, quam in ipſa dimicatione votam apud neminem veterem auctorem invenio (neque hercule tam exiguo tempore perficere potuiſſet) ab dictatore patre

b *Æris gravis magna vis.*] Quum legeretur, *aris gravis tranſvecta vicies centum millia, & auri triginta millia*, Gelenius fecit, *vicies centum millia quingenta triginta tria millia.* Poſtea Sigonius: *aris gravis magna vis tranſvecta, vicies centies millies & quingenta triginta tria millia.* Sed primum *ni magna vis* nullis in fidis libris. Dein ſumma eſt immanis, & tunc nullo ex triumpho ſperanda. Vt enim decem libras demus denario, qui paullo poſt percuſſus eſt, & tranſmittamus quod excurrit; *vicies centies millies* centena millia æris efficiunt quadragies centies millies ſeſtertium, decies centies millies centena millia denarium, centies millies centena millia Philippum. Ad quod quantum reſtat ditiſſimo L. Æmilii de Macedonia triumpho? Hoc igitur omiſſo ex Gelenii & Sigonii lectione fabricati ſunt, quod vulgo editur, & explicat Lipſius Admir. 2, 8. noſtræ pecuniæ 25330. Philippos. Nec male, ſi recte ſe habet is numerus. Sed quem non offendat bis poſitum *ter millia?* Deinde, *vicies centena & quingenta?* Prorſus puerilis eſt hæc loquendi ratio: pro qua Livius dixiſſet, *vicies quinquies centena triginta tria millia.* Denique iſta *quingenta* non ſunt conſpicua in membranis noſtris. Pal. qui plerumque ſecundas facit Sigoniano: *aris gravis vis tranſvecta vicies centies milies aurique triginta milia pondo.* Nihil ſani. Duo meliores: *aris gravis tranſvecta vicies c. mille & ad* XXXIII. *mil.* Thu. *Æris gravis tranſvecta vicies centum milia & ad triginta tria milia.* Helm. *æ. g. tr. vicies centum millia & ad triginta tria mil.* Voſſianus: *æ. g. tr. vigies c. ad* XXXIII Vnde videtur ſcribendum. *aris gravis tranſvecta vicies centena & ad triginta tria millia.* Qui ſunt denarii ducenta tria millia trecenti, Philippi viginti millia trecenti

patre votam filius consul dedicavit exornavitque hostium spoliis. quorum tanta multitudo fuit, ut non templum tantum forumque his ornaretur, sed sociis etiam coloniisque finitimis ad templorum locorumque publicorum ornatum dividerentur. A triumpho exercitum in agrum Vescinum, quia regio ea infesta ab Samnitibus erat, hibernatum duxit. Inter hæc Carvilius consul in Etruria Troilium primum oppugnare adortus, quadringentos septuaginta ditissimos, pecunia grandi pactos, ut abire inde liceret, dimisit: cæteram multitudinem oppidumque ipsum vi cepit. inde quinque castella, locis sita munitis, expugnavit. Cæsa ibi hostium duo millia quadringenti: minus duo millia capti. & Falisci pacem petentibus annuas inducias dedit: pactus centum millia gravis æris, & stipendium ejus anni militibus. His rebus actis ad triumphum decessit: ut minus clarum de Samnitibus, quam collegæ triumphus fuerat; ita cumulo Etrusci belli æquatum. Æris gravis tulit in ærarium trecenta nonaginta millia: de reliquo ære ædem Fortis Fortunæ [1] de manubiis faciendam locavit; prope ædem eidem Deæ ab rege [2] Servio Tullio dedicatam: & militibus ex præda centenos binos asses & alterum tantum centurionibus atque equitibus (malignitate collegæ gratius accipientibus munus) divisit. Favor consulis tutatus ad populum est L. Postumium legatum ejus: qui, dicta die à M. Cantio tribuno plebis, fugerat in legationem (ut fama ferebat) populi judicium: jactarique magis, quam peragi accusatio ejus poterat. Exacto jam 47
anno novi tribuni plebis magistratum inierant: iisque ipsis,

trecenti triginta. Cui satis quadrat numerus in argento tredecim millium trecentorum Philippum, quem recte collegit etiam Lipsius. *Ad*, id est, circiter, plus minus.

VARIORUM.

1 *De manubiis.*] *Manubiæ* à præda, in hoc distare veteres existimarunt: ut sit *præda* corpora ipsarum rerum quæ capiuntur: *manubiæ* vero pecunia ex præda vendita redacta. Vide Gellium lib. 14. cap. 23. *Gedelev.*

2 *A Serv. Tullio dedicatam.*] Plutarchus in libro de fortuna Romanorum quum multarum ædium Fortunæ à Serv. Tullio dedicatarum meminerit. *Fortis*

ipsis, quia vitio creati erant, quinque post dies alii suffecti. Lustrum conditum eo anno est à P. Cornelio Arvina, C. Marcio Rutilo, censoribus: censa capitum millia ducenta sexaginta duo trecenta viginti duo. Censores vicesimi sexti à primis censoribus: [3] lustrum undevicesimum fuit. Eodem anno, coronati primum ob res bello bene gestas, ludos Romanos spectaverunt: palmæque, tum primum translato è Græcia more, victoribus datæ. Eodem anno ab ædilibus curulibus, qui eos ludos fecerunt, damnatis aliquot pecuariis, via à *Martis* silice ad Bovillas perstrata est. Comitia consularia *L.* Papirius habuit: creavit consules, Q. Fabium Maximi filium Gurgitem, & D. Junium Brutum Scævam. ipse Papirius prætor factus. Multis rebus lætus annus, vix ad solatium unius mali, pestilentiæ urentis simul urbem atque agros, suffecit; portentoque jam similis clades erat. & libri aditi, quinam finis, aut quod remedium ejus mali ab diis daretur. Inventum in libris, [4] Æsculapium ab Epidauro Romam arcessendum. neque eo anno, quia bello occupati consules erant, quicquam de ea re actum: præterquam quod unum diem Æsculapio supplicatio habita est.

EPI-

Fortis tamen *Fortuna* ab eo dicatæ non meminit. De ea tamen scriptum est apud Varronem lib. v. de Ling. Latina. *Sigonius.*

3 *Lustrum undevicesimum.*] In Capitolinis fragmentis hoc lustrum tricesimum esse scriptum est. Varietatis causa est, quod Livius decem lustra ante censores creatos acta præterire videtur. Numerus etiam hic censorum negligentiam ejus arguit in tradendis ante censoribus. neque enim qui ab eo supra editi sunt, hanc summam conficere possunt. *Sigonius.*

4 *Æsculapium ab Epidauro.*] Fuit hic Podalirii & Machaonis pater, & omnium qui unquam vixerunt Medicorum peritissimus. Vide Hyginum lib. 2. de sign. cæleſt. cap. 14. *Gedelev.*

VARIO-

FINIS.

Digitized by Google

EPITOMÆ AB XI AD XX

LIBRVM HISTORIARVM

ab Urbe Condita

T. LIVII PATAVINI:

Quas, ut amissæ Historiæ argumentum extaret, hoc in loco placuit inserere.

EPITOME LIBRI XI.

Quum Fabius Gurges consul male adversum Samnites pugnasset, & senatus de removendo eo ab exercitu ageret, Fabius Maximus pater deprecatus hanc sibi ignominiam, eo maxime senatum movit, quod iturum se filio legatum pollicitus est; illque præstitit. ejus consiliis & operâ filius consul adjutus, cæsis Samnitibus triumphavit. C. Pontium imperatorem Samnitium ductum in triumpho, securi percussit. Quum civitas pestilentia laboraret; missis legatis, ut Æsculapii signum Romam ab Epidauro transferrent; anguem, qui se in navem eorum contulerat, in quo ipsum numen esse constabat, deportavêre: eoque in insulam Tiberis egresso, eodem loco sedes Æsculapio consecrata est. L. Postumius consularis, quoniam quum exercitui præesset, operam militum in agro suo usus erat, damnatus est. Cum Samnitibus pacem petentibus fœdus quarto renovatum est. Curius Dentatus consul, Sammitibus cæsis, & Sabinis, qui rebella-

VARIORUM.

2 *Sedes Æsculapii constituta est.*] V. lib. *ædes Æsculapio consecrata est.* Festus: *In insula Æsculapio facta ædes fuit, quod ægroti a medicis aquæ maxime sustententur.* Valerius lib. 1. cap. 8. Sigonius.

a *Sub*

Digitized by Google

rebellaverant, victis, & in deditionem acceptis, bis in eodem magistratu triumphavit. Coloniæ deductæ sunt, Castrum, [2] *Sena, Adria. Triumviri capitales tunc primum creati sunt. Censu acto lustrum conditum est: censa sunt civium capita ducenta septuaginta tria millia. Plebs, propter æs alienum,* [3] *post graves & longas seditiones, ad ultimum secessit in Janiculum. unde* [4] *à Q. Hortensio* [5] *Dictatore deducta est; isque in ipso magistratu decessit. Res præterea contra Volsinienses gestas continet: item adversus Lucanos, contra quos* [6] *auxilium Thurinis ferre placuerat.*

2 *Sena Adria.*] De Sena per hos annos in agro Gallorum deducta Polybius lib. 2. *Sigon.*

3 *Et graves & longas.*] Vet. lib. *post graves & longas.* Augustinus de civ. D. 3, 17. *Post graves & longas Romanorum seditiones ad ultimum plebs in Ianiculum hostili diremptione secessit.* Sigon.

4 *A Q. Hortensio Dictatore.*] De hoc dictatore Plinius lib. 16. cap. 10. Gellius lib. 15. cap. 27. Idem est lib. 1. Institutionum Iustiniani. *Sigonius.*

5 *Dictatore deducta est.*] Forte, *reducta est.* Gronovius.

6 *Auxilium Tyrrhenis.*] Reponendum *Thurinis.* Plinius lib. 34. cap. 4. *Publice autem ab exteris posita est Roma C. Ælio tribuno plebis lege perlata in Statilium Lucanum, qui Thurinos bis infestaverat.* Pighius.

LIBRI XII.

Quum legati Romanorum à Gallis Senonibus interfecti essent, bello ob id Gallis indicto, [1] *L. Cæcilius prætor cum legionibus ab iis cæsus est. Quum à Tarentinis classis Romana direpta esset,* [2] *duumviro, qui præerat classi, occiso, legati ad eos à senatu, ut de iis injuriis quererentur, missi, pulsati sunt. ob id bellum iis indictum est. Samnites defecerunt. Adversus eos, & Lucanos, &* [3] *Bruttios, & Etruscos, aliquot præliis à compluribus ducibus bene pugnatum est. Pyrrhus Epirotarum rex, ut auxilium ferret Tarentinis, in Italiam venit. Cum in præsidium Rheginorum legio Campana cum præfecto Decio Jubellio missa esset, occisis Rheginis Rhegium occupavit.*

LIBRI

1 *L. Cæcilius prætor.*] Hunc Cæcilium *prætorem* Orosius & Augustinus lib. 3. cap. 17. vocant. Polybius lib. 2. Λεύκιον στρατηγὸν· inque ejus occisi locum suffectum esse Man. Curium. *Sig.*

2 *Duce qui præerat classi.*] Vet. lib. *Duumviro.* Duumviri autem navales creati primum cœpti sunt anno ab V. C. 443. *Sigon.*

3 *Brutios.*] *Bruttii* in Capitol. lapid. &, in nummis argenteis Βρεττιων. Præterea Eustathius ad Dionys. docet omnino Βρεττίου διὰ δύο T esse scribendum. *Sigonius.*

1 P. De-

LIBRI XIII.

Valerius Lævinus consul parum prospere adversus Pyrrhum pugnavit: elephantorum maxime inusitata facie territis militibus. Post prælium quum corpora Romanorum, qui in acie ceciderant, Pyrrhus inspiceret, omnia versa in hostem invenit: populabundusque ad urbem Romam processit. C. Fabricius, missus ad eum à senatu ut de redimendis captivis ageret, frustra ut patriam desereret, à rege tentatus est. captivi sine pretio remissi sunt. Cineas legatus à Pyrrho ad senatum missus, petiit, ut componendæ pacis caussa rex in urbem reciperetur. de qua re quum ad frequentiorem senatum referri placuisset, Ap. Claudius, qui propter valetudinem oculorum jam diu consiliis publicis se abstinuerat, venit in curiam, & sententia sua tenuit, ut id Pyrrho negaretur. [1] *Cn. Domitius censor primus ex plebe lustrum condidit. censa sunt civium capita ducenta septuaginta octo millia, ducenta viginti duo. Iterum adversus Pyrrhum dubio eventu pugnatum est. Cum Carthaginiensibus quarto fœdus renovatum est. Quum C. Fabricio consuli* [2] *is, qui ad eum à Pyrrho transfugerat, polliceretur se regi venenum daturum, cum indicio ad regem remissus est. Res præterea contra Etruscos, Lucanos, Bruttios, & Samnites, prospere gestas, continet.*

278.222

1 *P. Domitius.*] Vet. lib. *Cn. Domitius.* Hic enim per hæc tempora cum P. Dolabella consul fuit. Præterea *Publii* prænomen nusquam alias in Domitia gente reperi. Vt autem C. Marcius Rutilus primus è plebe censor fuit, sic Cn. Domitius primus è plebe lustrum condidit. *Sigon.*

2 *Is qui ad eum à Pyrrho.*] Alii *Timocharem*, alii *Niciam* appellant. Gellius 3, 8. *Sigon.*

LIBRI XIV.

Pyrrhus in Siciliam trajecit. Quum inter alia prodigia fulmine dejectum esset in Capitolio Jovis signum, caput ejus per aruspices inventum est. Curius Dentatus, quum delectum haberet; [1] *ejus qui citatus non responderat, bona primus vendidit.*

1 *Ejus qui citatus.*] Varro apud Nonium: *M. Curius consul in Capitolio cum delectum haberet, nec citatus in tribu civis respondisset, vendidit tenebrionem.* Valerius & bona & ipsum venisse scribit lib. 6. cap. 3.

2 *Cur-*

Digitized by Google

dit. Pyrrhum iterum ex Sicilia in Italiam reversum vicit, & Italia expulit. Fabricius censor P. Cornelium Rufinum consularem senatu movit, quod is decem argenti pondo facti haberet. Lustro à censoribus condito, censa sunt capita civium ducenta 277.224 *septuaginta unum millia, ducenta viginti quatuor. Cum Ptolomæo Ægypti rege societas juncta est. Sextilia virgo Vestalis damnata incesti, viva defossa est. Colonia deducta sunt, Posidonia, & Cossa.* [2] *Carthaginiensium classis auxilio Tarentinis venit; quo facto ab iis fœdus violatum est. Res præterea contra Lucanos, Samnites & Bruttios, feliciter gestas & Pyrrhi regis mortem continet.*

2 *Carthaginiensium classis auxilio Mamertinis.*] Placet antiquis Grammaticis, *Carthaginiensium*, dici, quo à dandi casu ejusmodi nomina edantur additis syllabis, *Ensis*: idque præceptum Ennii versu confirmari: *Hostem qui feries mihi erit Carthaginiensis.* Quin reponendum ex vet. lib. *Tarentinis.* Hanno apud Livium lib. 21. *ut Tarento tum & Italia non abstinueramus.*

LIBRI XV.

Victis Tarentinis pax & libertas data est. Legio Campana, quæ Rhegium occupaverat, obsessa, deditione facta, securi percussa est. Quum legatos Apolloniatium ad senatum missos quidam juvenes pulsassent, dediti sunt Apolloniatibus. Picentibus victis pax data. colonia deducta, Ariminum in Piceno, Beneventum in Samnio. Tunc primum populus Romanus [1] *argento uti cœpit. Umbri &* [2] *Sallentini victi, in deditionem accepti sunt.* [3] *Quæstorum numerus ampliatus est, ut essent octo.*

LIBRI

1 *Argento uti.*] Plinius 33,3. Argentum signatum est anno urbis CDLXXXIV. Q. Ogulnio C. Fabio consulibus quinque annis ante primum bellum Punicum.

2 *Salentini*] Sallentini ex Capitol. triumphis & Græcis scriptoribus. *Sigonius.*

3 *Quæstorum numerus ampliatus est.*] Addunt Vet. lib. *ut essent.* Vbi desideratur numerus. Sic locutus est epit. 2. & 10. & 20. legendum autem: *ut essent octo.* Quæstores duos primum creatos anno post exactos reges in Poplicola scribit Plutarchus. Duos his additos, ut essent quatuor, duo qui urbanas, duo qui militares res administrarent, anno V. C. 333. tradit Livius lib. 4. & 6. Mox duplicatus quæstorum numerus stipendiaria jam Italia & accedentibus provinciarum vectigalibus, ut ait Tacitus 11. annalium: & is de hoc tempore significare videtur.

1 *Capita*

Digitized by Google

LIBRI XVI.

Origo Carthaginiensium, & primordia urbis referuntur; contra quos & Hieronem regem Syracusanorum auxilium Mamertinis ferendum censuit senatus. Quum de ea re inter suadentes, ut id fieret, dissuadentesque contentio fuisset, transgressisque tum primum mare equitibus Romanis, adversus Hieronem sæpius bene pugnatum. Petenti pax data est. Lustrum à censoribus conditum. censa sunt civium [1] capita ducenta nonaginta duo millia, ducenta viginti quatuor. Decimus Junius Brutus munus gladiatorium in honorem defuncti patris edidit primus. Colonia Æsernia deducta est. Res præterea [2] contra Pœnos & Vulsinios prospere gestas continet.

292.224

1 *Capita* 371000.] Melius Eutropius, qui 292000. Etenim tertio ante lustro censa sunt 278000. neque interea ulla clades accepta est. *Sigonius.*

2 *Contra Pœnos & Volscos.*] Vet. lib. *Vulsinios.* Cum quibus hoc tempore bellatum esse docent historici, & maxime Capitolinus M. Fulvii Flacci cos. triumphus de Volsiniensibus primo anno primi belli Punici actus. *Sigonius.*

LIBRI XVII.

Cn. Cornelius Consul à classe Punica circumventus, & per fraudem, velut in colloquium evocatus, captus est. C. Duillius Consul adversus classem Pœnorum prospere pugnavit, primusque omnium Romanorum ducum, navalis victoriæ duxit triumphum. ob quam caussam ei perpetuus honos habitus est, ut revertenti à cœna, tibicine canente, funale præferretur. L. Cornelius Consul in Sardinia & Corsica contra Sardos, & Corsos, & Hannonem Pœnorum ducem feliciter pugnavit. Atilius Calatinus Consul, quum in locum iniquum à Pœnis circumsessum temere duxisset exercitum, [1] M. Calpurnii tribuni militum virtute & opera evasit: qui cum trecentis militibus eruptione facta, hostes in se converterat. Annibal dux Pœnorum victa classe, cui præfuerat, à militibus suis in crucem sublatus est.

LIBRI

1 *M. Calpurnii Tribuni.*] Hunc libro 22. Calpurnium Flammam nominat Livius. Eundem Q. Cæditium Cato, alii Labetium appellarunt. Gellius 3, 7. *Sig.*

Digitized by Google

LIBRI XVIII.

Atilius Regulus Consul victis navali prælio Pœnis, in Africam trajecit. & ibi [1] *serpentem portentosæ magnitudinis cum magna militum clade occidit, & quum aliquot prœliis bene adversum Carthaginienses pugnasset, successorque ei à senatu prospere bellum gerenti, non mitteretur, idipsum per literas ad senatum missas questus est: in quibus inter caussas petendi successoris, quod agellus ejus* [2] *à mercenariis esset desertus. Quærente deinde fortuna, ut magnum utriusque casus exemplum in Regulo proderetur, arcessito à Carthaginiensibus Xanthippo Lacedæmoniorum duce, victus prælio, & captus est. Res deinde à ducibus Romanis omnibus terra marique prospere gestas, deformavere naufragia classium. Tib.* [3] *Coruncanius primus ex plebe pontifex maximus creatus. P. Sempronius Sophus, Manius Valerius Maximus censores, quum senatum legerent, tredecim senatu moverunt. lustrum condiderunt, quo censa sunt civium capita ducenta nonaginta septem millia, septingenta nonaginta septem. Regulus missus à Carthaginiensibus ad senatum, ut de pace, & si eam non posset impetrare, de captivis commutandis ageret; jurejurando astrictus est, rediturum se Carthaginem, si commutari captivos non placuisset. Utrumque negandi auctor senatui fuit: & quum fide custodita reversus esset, supplicio à Carthaginiensibus de eo sumpto, periit.*

1 *Serpentem portentosa.*] Hanc historiam à T. Livio curiose patiter ac facunde relatam scribit Valerius libro 1. Recitat & Gellius ex Ælio Tuberone lib. 6. *Sigon.*

2 *A mercenariis devastaretur.*] Vet. lib. *desertum esset.* sic & Valerius lib. 4. cap. 4. *Sigon.*

3 *Coruncanus.*] *Ti. Coruncanius* veteres libb. triumphi Capitolini, *Polybius*, Pomponius de origine juris. *Sigonius.*

LIBRI XIX.

Cæcilius Metellus, rebus adversus Pœnos prospere gestis, speciosissimum egit triumphum; tredecim ducibus hostium, & centum viginti elephantis in eo ductis. Claudius Pulcer Consul contra auspicia profectus, jussis immergi pullis, qui cibari nolebant;

Digitized by Google

bant; infeliciter adversus Carthaginienses classe pugnavit: & revocatus à senatu, jussusque dictatorem dicere, Claudium [1] *Gliciam dixit, sortis ultimæ hominem: qui coactus abdicare se magistratu, postea ludos prætextatus spectavit. Atilius Calatinus primus dictator extra Italiam exercitum duxit. Cum Pœnis captivorum commutatio facta est. Coloniæ* [2] *deductæ sunt, Fregena; in agro Sallentino Brundusium. Lustrum à censoribus conditum est. censa sunt civium capita ducenta quinquaginta unum millia, ducenta viginti duo. Claudia, soror P. Claudii, qui contemptis auspiciis male pugnaverat, à ludis revertens, quum turba premeretur, dixit,* Utinam frater meus viveret iterumque classem duceret! *eo ream causam multæ ei dicta est. Duo prætores tum primum creati sunt. Cæcilius Metellus Pontifex maximus, A. Postumium consulem, quoniam idem & flamen Martialis erat, quum is ad bellum gerendum proficisci vellet, in urbe tenuit, nec passus est à sacris recedere. Rebus adversus Pœnos à pluribus ducibus prospere gestis, summam victoriæ C. Lutatius Consul, victa ad Ægates insulas classe Pœnorum, imposuit. Petentibus Carthaginiensibus pax data est. Quum templum Vestæ arderet, Cæcilius Metellus Pontifex maximus, ex incendio sacra rapuit. Duæ tribus adjectæ sunt Velina, & Quirina. Falisci quum rebellassent, sexto die perdomiti, in deditionem venerunt.*

1 *Glauciam.*] Et hic & apud Suetonium in Tiberio legendum est *Claudium Gliciam*, ex Capitolina hujus dictatura. *Sigonius.*

2 *Deductæ sunt Fregellæ.*] Vet. lib. *Fregena.* Optime. Fregellæ enim colonia deducta anno 427. in agro Volscorum, auctore Livio lib. 8. Alsii porro & Fregenarum meminit Cato in fragmentis Originum & Plinius lib. 3. cap. 5. Eadem menda est apud Vellejum lib 2. *Æsulum & Alsium Fregellasque* legendum est enim *Fregenas.* Sigonius.

LIBRI XX.

[1] *Spoletum colonia deducta. Adversus Ligures tunc primum exercitus promotus est. Sardi & Corsi, quum rebellassent, subacti sunt.* [2] *Tuccia virgo Vestalis incesti damnata est. Bellum Illyriis,*

1 *Spoletium.*] Vet. lib. *Spoletum.* Priscianus etiam ita legendum contendit. *Sigonius.*

2 *Tutia virgo.*] Vet. lib. *Tuccia.* Sic alibi Tucciæ gentis mentio. *Sigonius.*

Digitized by Google

Illyriis, [3] *propter unum ex legatis, qui ad eos missi erant, occisum, indictum est: subactique in deditionem venerunt. Prætorum numerus ampliatus est, ut essent quatuor. Galli Transalpini, qui in Italiam irruperant, cæsi sunt. Eo bello populus Romanus sui Latinique nominis,* [4] *trecenta millia armatorum habuisse dicitur. Exercitibus Romanis tum primum trans Padum ductis, Galli Insubres aliquot præliis fusi, in deditionem venerunt.* U. 531. *M. Claudius Marcellus consul, occiso Insubrium Gallorum* [5] *duce Viridomaro, opima spolia retulit. Istri subacti sunt.* [6] *item Illyrii, cum rebellassent, domiti in deditionem venerunt. Lustrum à censoribus conditum est; quo censa sunt civium capita ducenta septuaginta millia ducenta tredecim. Libertini in quatuor tribus redacti sunt, quum antea dispersi per omnes fuissent; Æsquilinam, Palatinam, Suburranam, Collinam. C. Flaminius Censor viam Flaminiam munivit,* [7] *& circum Flaminium extruxit. Colonia deducta in agro de Gallis capto,* [8] *Placentia & Cremona.*

3 *Propter unum ex legatis.*] Duos missos scribit Polybius C. & L. Coruncanios: ex iis alterum jussu reginæ interfectum, qui liberius in eam invectus fuerat. *Sigonius.*

4 *Trecenta millia.*] Vet. lib. *ad trecenta millia.* Eadem summa etiam colligitur ex Polybii libro 2. qui quot cuique socii pedites, quot equites dederint, exponit. In summa autem concipienda inest apud eum labes. Nam omnem exercitum tam Romanorum quam sociorum fuisse ait ὑπὲρ πεντακισχιλίους μυριάδας, cum sit legendum πεντήκοντα: equites autem fuisse ἑξακισχιλίους, cum sit legendum ἑξακισμυρίους, aperte ex verbis ejusdem. *Sigonius.*

5 *Duce Viridomaro.*] Lapis Capitolinus *Virdumaro.*

6 *Item Illyrii cum rebellassent.*] De Illyriis priore bello triumphavit Cn. Fulvius Centumalus Cos. ut est in Capit. triumphis. De iisdem hoc tempore L. Æmilius Paullus Polybio auctore libro tertio. Illius belli initium intulit Teuta regina, hujus Demetrius Pharius tex. *Sigonius.*

7 *Circum Flaminium extruxit.*] De via & circo à C. Flaminio hoc anno censore factis auctor est Cassiodorus: *L. Veturio C. Lutatio Cens. via Flaminia munita & circus Flaminius factus est.* Et Festus: *Flaminius circus & Flaminia via dicta est a Flaminio Censore, qui interfectus est ad lacum Trasimenum.* Hic circus quondam prata Flaminia dictus. Livius libro 3. De lustro condito C. Flaminio & L. Æmilio censoribus Livius lib. 22. & 23. *Sigonius.*

8 *Placentia & Cremona.*] Videntur duo vocabula sequentis epitomes ad hanc revocanda: ut fuerit: *Colonia deducta in agro de Gallis capto Placentia & Cremona in Italia.* Sic loquitur, quod alii essent Galli extra Italiam. At bellum Punicum secundum & in Italia & in Hispania, & in Gallia, & in Sicilia, simul ortum est. Vossianæ autem & Gud. membranæ harum epitomarum, *in Italia.* non *in Italiam,* ut priscæ editiones. *Gronovius.*

FINIS.

ADDEN-

Digitized by Google

ADDENDA.

AD LIB. I.

Cap. 3. *Abundante Lavinii multitudine.*] In Flor. Rot. Gud. video *Lavini*. Quod mihi ſuſpicionem facit ultimam ſyllabam definentem in eandem literam, à qua incepit vox ſequens, fuiſſe prætermiſſam, & ſcripſiſſe Livium: *abundante Lavinium multitudine florentem jam (ut tum res erant) atque opulentam urbem matri, ſeu novercæ, reliquit.* Facile ſubaudire τὸ *ibi*. & bella ἐπεξήγησις.

Cap. 7. *Iove nate, Hercules, ſalve.*] Rott. & Helm. *Hercule.*

Cap. 9. *Ludos Conſualia.*] Varro lib. 3. de gente po. Romani apud Soſipatrum: *ludos Olympia fecerat.* Pauſanias lib. 8. Θεῶν ἢ πρώτοισιν Ερμείᾳ Φερεσπόνη μιλίχια, καὶ ἀγῶνα ἄγουσιν Ἕλληνες.

Cap. 11. *Palantes in agris oppreſſit.*] Voſſ. 1. Rot. Hel. Gud. *palatos.* quo gaudet alibi quoque Livius. Sed & ſic Andreas & omnes veteres editiones uſque ad Moguntinos. Primus Aldus dedit *palantes.*

Cap. 14. *Loci circa denſa obſita.*] Quæ ibi ſcripſimus, ſic reforma: Sigonius *denſa ob ſita*, ut ſit, ob circa denſa ſita virgulta. Quod rejicit Turnebus & *denſa* interpretatur denſe. Vellem: *partem militum locis circa denſo obſitis virgulto obſcuram.* Lib. 21. *rivus præaltis utrimque clauſus ripis & circa obſitus*, &c.

Cap. 18. *Qua fama in Sabinos.*] Ab Sigonio eſt. Nam in Mſſ. omnibus & vett. ed. reperio: *qua fama.* Et videtur loqui hac parte contra eos, qui vellent Pythagoran ab Numa in Sabinos accitum. Quæ tanta tum temporis alicui poterat contingere nominis fama inter populos diſſociabiles & proxima quæque ignorantes, ut ob eam vocaretur ex Magna Græcia in Sabinos ad diſcendi cupidum? & ſi contigiſſet fama, quo eadem ſermonis commercio, cum nullum eſſet, id effeciſſet? *Famam* eleganter dicit *excire eum*, qui ob famam evocatur. Altera interrogatio, etſi poſſit ad utrumque referri, tamen ad Numam potius videtur pertinere, ut utrumque evicerit, nec Pythagoran ad Numam, nec Numam ad Pythagoran ire potuiſſe.

Cap. 23. *Suos in aciem educit.*] Et hic interpolavit Aldus. Octo membranæ, quas partim ob oculos, partim in excerptis habemus, & omnes editi ante illum reſecant τὸ *ſuos*. Sic lib. 4. *Dictator Romanus haud procul inde ad confluentes conſedit in utriuſque ripis amnis, qua ſequi munimento poterat, vallo interpoſito, poſtero die in aciem eduxit.* Vide ad lib. 40, 25.

Cap. 29. *Vltimum illas viſuri.*] Cujus ſit, ignoro: ſed admodum recens eſt. Nam & Sigoniana prior: *ultimum illud viſuri.* Vbi video adſcriptum Mureto: *illas* in veteribus, & melius. Qui ſint veteres iſti, ipſe viderit: ego nec in ſcripto ullo nec impreſſo ab Andrea uſque ad Sigonium inveni aliter quam *ultimum illud.* Et ſine dubio dictum eſt, ut *hoc tertio* apud Curtium, *extremum hoc* apud Valerium Flaccum, de quibus 2. Obſerv. 8. Cicero 13. ad Attic. 46. *Meo autem Lanuvino, quod Lepido tradidi, exeo hoc primum.*

Cap. 34. *Iam & Romanis conſpicuum.*] Rom. Tarviſ. Aſcenſ. ignorant à fronte duas particulas, & in proximo membro τὸ *quoque*. Mediolani primum

Digitized by Google

mum fecerunt: *Iam Romanis conſpicuum eum novitas divitiaque faciebant, & ipſe fortunam* hæc ſic duæ Venetæ, Bechar. Mogunt Aldus liberalior: *Nam & Romanis conſpicuum e. n. d. f. & ipſe quoque fortunam.* Vbi τὸ *Iam* reſtituit, reliquum retinuit Frobenius; deinde omnes. Actu ſimul *Iam &*, ſimul *quoque* jube abire ἐς κῴδιον. Sunt enim futilium hominum, qui Livium docere voluerunt commodius orationem connectere. Sex membranæ haudquaquam ſpernendæ, ut tres vetuſtæ, quas diximus editiones: *edidere nomen. Romanis conſpicuum eum novitas divitiaque faciebant, & ipſe fortunam.* Qui quærit alia his, malum videtur quærere.

Ibidem: *Liberaliter dextreque obeundo officia.*] Suſpicabor *officio.* qualia multa Livio cum ex ſcriptis, tum ex ſatis probabili conjectura reſtituimus. Iuveni deinde id ipſum non modo in ſchedis Gudianis, verum etiam in prima omnium per Io. Andream facta editione: ſed Mediolani jam mutatum eſt.

Cap 42 *Aggrediturque inde pacis.*] Sic jam Andreas. Sed ſex membranæ me docuerunt ſcribendum: *Aggrediturque inde ad pacis longe maximum opus.* Recte. Sic enim & Cicero pro Muræna: *ceterorumque ornamentorum omnium, quibus fretum ad conſulatus petitionem aggredi par eſt.* Primo de natura: *Sed ante quam aggredior ad ea, quæ à te diſputata ſunt, de te ipſo dicam, quid ſentiam.* Et ſæpe.

Cap. 47. *Sabinus ut primum apta dies.*] Quinque ſcripti: *ut prima apta dies.* Quod ne dubites, quin Livii ſit, vide quæ notavimus 1. Obſerv. 7.

Eodem: *In Virbium Clivum.*] Poſſet alicui in mentem venire legendum *Oppium Clivum*, ex Varrone lib. 4. de L. L. *Oppius mons princeps lucum Æſquilinum, lucum Fagutalem ſiniſtra, quæ ſub mœrum eſt. Oppius mons biceps ſos ſimplex. Oppius mons tertius ſos lucum Æſquilinum, dexterior via in taberna la eſt.*

Cap. 49. *Primoreſque Patrum.*] Tolle copulativam, ignoratam ſcriptis omnibus, ignoratam editis ab Andrea uſque ad Frobenium. Cælii Curionis additamentum eſt. Nec duæ ſolum cauſæ, quare Superbus ſit appellatus: ſubjungitur tertia, & deinde plures.

Cap. 50. *Haud mirum eſſe Superbo ei inditum.*] Et hæc Curionis ſiniſtra cura. Ante illum nuſquam τὸ *ei* nec agnoſcunt manu exarati. Ergo inducatur.

Cap. 53. *Vbi quum divendita præda.*] Sic cœperunt edere Moguntini. Scripti & priores editi ab Andrea ad Aſcenſium, *dividenda.* Legimus igitur: *divendenda præda:* eodem ſenſu & genere loquendi, de quo ad cap. 34 monuimus.

Eodem: *Inſcipſum poſtremo ſævitarum, ſi alia deſint.*] Forte, *alii.*

AD LIB. II.

Cap. 15. *P. Lucretius inde & P. Valerius.*] Conſtat inter Faſtorum conditores Livium hic eſſe mutilum. Nam Dionyſius, Caſſiodorus, Cuſpiniani vetus liber, Matianus ſuggerunt *P. Valerium Poplicolam III. M. Horatium Pulvillum II.* his *Sp. Lartium Flavum, T. Herminium Aquilinum.* Et Livio quoque traditos eos perſuadent mihi utcumque corrupti veteres libri. Rhenanus ex ſuo affert *Purius Publius Lucretius.* Florentinus. *Spurius Publius Lucretius.* Vbi vides jam prænomen Lartii. Sed longe magis confirmor in ſuſpicione, quum conſidero, quod eſt in Voſſiano altero: *Publius Lucretius inde & Titus Herminius cum Publio Valerium Publicolam conſul facti.* Lartii collegam prænomine & nomine exhibet. Ipſa tamen Livii verba quis concipiet? Sed videtur hujuſmodi aliquid fuiſſe: *M. Horatius iterum & P. Valerius Poplicola tertium; tum Sp. Lartius & T. Herminius conſules facti.*

Cap. 19. *Conſules Ser. Sulpicius Manius Tullus.*] Voſſianus prior: *Conſ. Servilio Supplicio M. Manlio Tullo.* Suſpicor rotundius ſcripſiſſe Livium: *Con-*

Digitized by Google

Consulibus Ser. Sulpicio M' Tullo nihil dignum memoria actum. T. Abutio deinde & C. Vetusio Fidena obsessa.

Cap. 28. *Pars Æsquiliis.*] Sic etiam lib. 26 *transfugas Numidarum media urbe transire Æsquilias jusserunt.*

Eodem: *Pulset tum mihi lictorem.*] Rot. Hel. Gut. *Pulset & tum.* An fuit: *Pusitet tum mihi lictorem.*

Cap. 39. *Novella hac Romanis oppida.*] Cur *novella?* Sigonius, quia triennio ante in potestatem eorum venerant. Et sic forte lib. 41. *Cn. & L Gavilli, novelli Aquilejenses.* Sed quinque nostri & Mureti codices *novellam.* Videtur in ea voce nomen alicujus oppidi latere. Et fortasse *Bivillas:* nam has quoque non sine labore cepisse Marcium testis Dionysius. Pro *Trebia* non incommode Cluverius *Toleriam*

Cap. 43 *Quam ipsius ejus collega.*] Lege cum Mureto: *ipsi ejus collega.*

Ibidem: *Nec illos etsi non adhortatio.*] Muretus expungit τὸ &. Idem mox: *si aliud nihil, stare instructos.*

Cap. 47. *Dum præda magis quam pugna tererent tempus.*] Scribendum: *cum præda.* Nam si malis illud, *terunt* faciendum: ut paullo ante: *dum mittunt ad castra oppugnanda.* Simile vitium lib. 10, 18 *Dum ea in Samnio cujusque ductu auspicioque gererentur.* Lege: *Cum.* aut *Dum geruntur.*

Cap. 48. *Se in oppida receperunt, murisque se tenebant.*] Posterius *se* videtur exterendum.

Ad Lib. III.

Cap. 14. *Tribuni tranquille peregere.*] Flor. Rot. Helm. duo Vossiani, Gud. tres Pal. & Mureti libri cum Campani editione *tranquillo.* Quem consensum spernere non possum. *Tranquillo* fieri proprie dicitur, quod fit, cum cœlum est tranquillum & sine tempestate. Plinius lib. 2. 41. *E mari videmus, & quidem tranquillo, consurgere.* lib. 9. cap. 7. *Sæpe adnatata piscium æstivo calore quadam anhelatio, & alia tranquillo velut oscitatio.* Livius eleganter posuit, ut significet sine tumultu. Vide ad lib. 28, 27. Plautus Casina: *Tranquillum est. alcedonia sunt circa forum.* Seneca epist. 85. *Tranquillo enim, ut ajunt, quilibet gubernator est.*

Cap. 15. *Ad opportuna omnia urbis loca.*] Sex codices duce Florentino: *omnia urbis.* Neque aliter ab Andrea ad Ascensium editi. Moguntini mutarunt. Aldus reduxit. Sed post eum Frobenius & omnes *omnia.* Illud omnino Livii est. Sic testituimus lib. 5, 42. *seu non omnia delenda urbis libido erat.* Hic *omnis urbis* est per totam urbem.

Cap. 21. *Senatusconsulta fiunt.*] Sigonius, quasi hoc argumentum non sit plurium, *Senatusconsultum fit.* Quem admodum & unus è Pal. Sed cæteri omnes, ut editur, & sciendum non ita fuisse in unum consultum Senatus constipatas materias, ut de eadem re sæpe plura facta non fuerint. Exemplum in illa nobili epistola M. Cœlii apud Ciceronem. Noster hoc libro cap. 54. *Factum Senatusconsultum, ut decemviri se primo quoque tempore magistratu abdicarent: Q. Furius pontifex maximus tribunos plebis crearet: & ne cui fraudi esset secessio militum plebisque.* Vbi intelliges, *item factum S C. ut Q. Furius:* tum, *& aliud, ne cui.* Ideo subjicit Livius: *His senatusconsultis perfectis.*

Cap. 24. *Multi privatim ferebant Volscio judicem.*] Ab Curione est. Andreas & omnes usque ad Frobenium, *judices.* Ego etsi in membranis promiscuis illud repetiam, tamen quia omnium optimæ Florentinæ *judicis*, probo *judices.* Sic enim locutus est, quia præcessit *multi*, & alius alium. Tale in duodecim: *libras farris in dies dato.* Quia enim *dies*, ideo *libras:* quod est quovis die libram. Vide ad 4, 15.

Cap. 27. *Ut nocte ad hostem pervenire possent.*] In optimis plerisque reperio *posset*, indicio scribendum *perveniri posset*, quod ex suo v. l. notavit Mutetus.

Ibidem: *Tum quo fuerat ordine in via, exercitum.*] Iidem *fuerant.* quod

Digitized by Google

tuto repone. *Exercitum* enim cum appellat, perinde est ac si dixisset *legiones* vel *milites*.

Cap. 31. *Romilius decem millibus aris, Veturius quindecim millibus.*] Tolle à fine sermonis hujus *τὸ millibus*. Id enim intellectum Livius voluit. Neque conspicitur in membranis.

Cap. 41. *Ferociores iterum coorti.*] Sic primus Curio. Ante illum omnes & scripti *ferocioresque*. Muretus, ut videtur, de conjectura: *cum ferociores*. Eleganter certe.

Cap. 50. *Insecutique qui Appium.*] Et ita Vossianus alter.

Cap. 52. *Ne nunc dulcedine.*] Donatus ad Terentii And. 4, 2. *ne vacuum esse me nunc ad narrandum credas.*] *Ne*, pro *nedum*. Sallustius secundo libro: *ne illa tauro paria sint*.

Cap. 63. *Circum jam tum Apollinarem appellabant.*] *Circum* hunc fabricavit nobis Aldus. Qui proxime illum præcessere Magontiaci, dedere cum omnibus ab Andrea: *ubi nunc ædes Apollinis, jam tum Apollinarem appellabant*. Neque aliter membranæ, nisi quod addunt *τὸ est*, quidam etiam *Apollinare*. Fuisse censeo: *ubi nunc ædes Apollinis est (jam tum Apollinar appellabant) advocavere senatum. Apollinar*, ut *Lupercal, Eruciual, Bacchanal*. Sed maluerunt *Apollinar*, ne litera L repetita insuavis auribus accideret. Quod spectarunt etiam, qui *Parilia* maluerunt scribere quam *Palilia*.

Cap. 67. *Satis honorum, satis superque vitæ erat.*] In tribus codd. non reperio posterius *satis*. Si cui placet delere, potest confirmare loco Taciti 4. annal. *nam sibi multum superque vitæ fore, quod tali cum principe explevisset*.

Eodem; *Æsquilias quidem ab hoste captas.*] Observatio Mureti: Nota insigne exemplum verbi, quod in utrumque non convenit. Certe enim Ex tuliæ *summoveri* non poterant. Apponit quasi locum similem ex lib. 42. *cum ille vobis bellum, vos ei securam pacem præstaretis*. Sic ille. Mihi aliter agendum videtur. Duo Pall. ignorant *τὸ Volscum*. Male hi: sed tamen aliquid superest, *hostem* nimirum: & scribendum: *Æsquilias quidem ab hoste prope captas, & scandentem in aggerem Volscum nemo summovit*. Eandem rem dicit, sed mutatis verbis, ut invidiam augeat. Æsquilinus collis ab illa parte aditur per aggerem Tarquinii superbi. Idem hostis Volscus quum scandere conatus est in aggerem, propemodum cepit Æsquilias. Itaque quemadmodum ubi *Æsquilias* memorat, nihil addit de *aggere*, nec ubi *aggerem*, ibi de *Æsquiliis*: sic etiam ubi *hostem* appellavit, non adstruxit *Volscum*; nec ubi *Volscum* nominavit, adjecit *hostem*.

Cap. 71. *Non juvenem, sed vicesima jam stipendia.*] Sic inter meos primus Probenius. Andreas & cæteri Iuntam usque, qui proxime Aldum secutus est: *non juvenem, vicesima jam stipendia merentem*. Ita ut particula, quam insulserunt isti, subaudiatur. Magis hoc intelligitur in pronuntiando & si auribus percipiatur, quam dum legimus. Sed sic sæpe solere Livium notavimus ad lib. 28, 39. & 36, 19. & 39, 8. Vide etiam notas ad M. & L. Senecas.

Ad Lib. IV.

Cap. 3. *Adipiscendi summi honoris.*] Et hic & cap. 6. licet obsequatis Fr. Modio, & sine religione scribas, *apiscendi*. Inveninus & nos tandem in membranis, sed non nisi optimis & antiquissimis. Mox scribe: *Plebejus ne eo sul fiat*, est enim quasi lex. Dein: *ne Italica quidem*. non *nec*.

Eodem: *Ingenio & virtute regnum tenuisse.*] Sic quidem & Andreas. Flor. tamen Rot. Helm. uterque Vossianus: *ingenio, virtute, regnum tenuisse*. Sic lib. 3, 68. *nunquam vestrum quisquam re, fortuna, domum auctior rediit*: non modo scripti, sed omnes etiam impressi ante Aldum. Hoc libro cap. sequenti: *in æternum urbe condita, in immensum crescente*. Sic illi quos modo nominavi. At jam Andreas, *& in immensum*. Etiam cap. 8. reficies tuto: *publicorum jus*

Digitized by Google

jus privatorumque locorum, vectigalia populi Romani. Nam τὸ & quod interponitur, unius Sigoniani est. Sic libro 5, 48. *Capitolinus exercitus stationibus, vigiliis, fessus,* Flor. Rot. Hel. Voss. non *vigiliisque.*

Cap. 19. *Volitantem tota acie cognovisset.*] Scribe, *cognosset.* Sic enim Florentinus. Et hoc satis erat: sed subscribunt & Rot. Helm. Mureti codices. Vossianus, *cognoscet.*

Cap. 23 *Et Tubero incertus veri est. sed inter.*] Muretus: *Licinio libros haud dubie sequi linteos placet: Tubero incertus veri est. sit inter cætera.*

Cap. 25. *Nec a plebe minus quam.*] In Rottendorfiano invenio: *nec ad plebem minus quam a Patribus contemni.* Quod valde blandirur.

Cap. 26. *Siquidem cogi aliquid.*] Sic Terentius Phorm. a. 5, sc. 7. *hoc qui cogam, reipsa repperi.*

Cap. 34. *Classibus quoque ad Fidenas.*] *Classes* in numero plurativo, ut vocant, pro equitibus, seu equestribus copiis usurpabant. Sic Virgilius 2. Æneidos: *Classibus hic locus.* Et in tertio: *scio me Danais è classibus unum.* Et in septimo: *Hortina classes.* Quæ res si Livio, dum ea transscribebat, quæ de expugnatione & direptione Fidenarum à priscis prodita scriptoribus fuerant, in mentem venisset, næ ille desiisset mirari tantopere *classibus* ad Fidenas pugnatum. Tan. Faber.

Cap. 44. *Parum abhorrens famam.*] Non offendor hoc genere loquendi. Nam sic & lib. 40. *Facile Bastarnis Scordiscos iter daturos. nec enim lingua aut moribus æquales adhorrere.* Sed universa oratio habet nescio quid pingue & supervacuum. Itaque Gruterus *vel ob suspicionem* delenda censuit. Nec juvant alii, sed optimus omnium hujus partis librorum Florentinus pro *famam* habet *eam.* Vide, numquid satis Livianum videatur: *crimine innoxia; ab suspicione propter cultum amœniorem, ingeniumque liberius, quam virginem deceret, parum abhorrens. Eam ampliatam, deinde absolutam,* &c.

Cap 45. *P. Lucretium Tricipitinum, Sp. Nautium, C. Servilium.*] Postremum in libris omnibus neglectum è tabb. Capitolinis addidit Sigonius. Florent. *Sp. Nautium Rutilium.* Legendum: *Sp. Nautium Rutilum.* Et finis hujus cognominis corrupti prima videtur occasio librariis fuisse omittendi *C. Servilium.*

Cap. 50. *Ne metu quæstionum plebs irata.*] Flor. Rot. Vos. alter: *metu quæstionum plebs iraque.* Immo quicquid est editionum ante Sigonianam. Nec mutari debuit: nam *metus* est illorum, qui peccaverant ipsi; *ira* eorum, qui aut communem causam plebis tuebantur, aut propinquos vel amicos affines culpæ haberent. Est autem genus loquendi frequens Livio, *ira quæstionis,* id est, ob quæstionem. Sic infra: *Tribuni militum mentione nulla comitiorum consularium habita (credo ob iram dictatoris creati) tribunorum militum comitia edixerunt.* Lib. 5. *Arruntem Clusinum ira corruptæ uxoris* Lib. 8. *ingenti ardore militum aut vulnerum ira.* Vossianus prior *irata,* sed in locum veteris lectionis erasæ.

Cap. 52. *Ad domum curamque corporum.*] Est hic aliquid scabrum. Quare enim *ad domum?* Tum divertunt scripti. Flor. *ad domumque curamque.* Helm. *ad domum cura corporum.* Censeo scribas: *domum ad curam.* De verbo *nutrire,* ut medicorum proprium est, diximus ad lib. 7.

Cap. 55. *Generosique etiam ut inter plebejos.*] Aldus primus dedit: *generosique & jam.* Hunc secuti vulgatum fecere. Priores: *generosique jam, ut inter plebejos.* Et ita scripti omnes. Eoque contenti esse debuerunt. Sic lib. 22. *duobus nobilibus jam familiarum plebei, C. Atilio Serrano, Q. Ælio Peto.*

Eod. *Quid superesse sanguinis.*] Vt Rhenani, sic & Florent. Voss. Rot. Gud. *quid super sanguinis.* Quare id reddere Livio non metuam. Virgilius: *O mihi sola mei super Astyanactis imago.* Hoc tamen mollius, quia in vicinia τὸ *esse* apparet.

Cap. 59. *Et in muris diu cades.*] Emenda: *& immitis diu cades.* Sic Flor. Rot. Helm. Vossiani duo, Mureti codices: *inmitis* scilicet vel *immitis.*

Digitized by Google

Sine misericordia aut parcendi discrimine. Sic restituimus nuper Plauto Bacchid. 3, 4. *Immitiorem nunc utrum credam magis, Sodalemne esse, an Bacchidem, incertum admodum est.*

Cap. 60. *Quum commoditas juvaret.*] Annotationi nostræ ultimæ addas licet locum lib. 8. *Quum ipsa per se res anceps esset, prout cujusque ingenium erat, atrocius mitiusve suadentibus; tum incertiora omnia unus ex Privernatibus legatus fecit.*

Cap. 61. *In arcem munitam.*] Valde molestum est, sexies tam propinquis locis *arcem* nominari: nec fecisse Livium puto. Quis enim hæsitaret, si sic legeretur: *præterque arcem cætera capta in eam munitam natura globus armatorum concessit. Infra arcem cæsi captique multi morales. Ipsa deinde obsidebatur, &c. tædioque recessum inde foret, ni servus prodidisset.* Sed quia scripti nihil mutant, feramus oportet.

AD LIB. V.

Cap. 3. *Qui & semper ægri.*] Muretus delet τὸ *qui*: ut sit: *tamquam artifices improbi, opus quærunt: & semper ægri.*

Cap. 4. *Quo abducere infecta re.*] Muretus è v. l. *quod*. Ego malim *qui*.

Eodem: *In pace nunquam fidi fuerunt.*] Vossianus, *fidei*. Muretus, *in fide*. Flor. Helm. Rot. Vossianus alter: *in pace numquam fida fuerunt.* Et satis placet. Infra: *cum quibus nec pax satis fida, nec bellum pro certo sit.* Lib. 40. *nulli alii quam consulibus crediturum senatum, sincera fide in pace Ligures esse.*

Cap. 11. *Compacto eam rem.*] Sic jam Andreas & omnes, donec Sigonius *ex composito*. Muretus *consulto*. At Florentinus: *conpecto*. Ex quo intelligis, quemadmodum in quibusdam Sigonianis & duobus Vossianis natum fuerit, *conspecto*. Hinc discis etiam, quid sentiendum sit de Suetonii loco in Octavio cap. 15. *conspecto eum ad arma isse.* Vbi Lipsius *compacto*. Id Casaubonus non probat: esse enim ἐκ συνθήματος, quod huic loco non conveniat. At convenit, ὦ τὰν, & ita quidem, ut nihil aliud. Sensus enim inter Octavium & L. Antonium clam convenisse, ut simularent inimicitias, & sic, qui præsentem statum gravarentur, Antonio velut duce vel capite oblato, voluntates nudarent. Sic apud Plautum Pseudolo 1, 5, 126. *de compecto faciunt consutis dolis*, alter Camerarianus.

Cap. 13. *L. Titinium, P. Menenium, P. Acilium, Cn. Genucium, L. Racilium.*] Interest lectoris scire hujus loci fatum, ut dubitare desinat. Andreas ediderat Romæ: *M. Pomponium, Cn. Duillium, Voleronem Publilium, Cn. Genucium, L. Atilium.* Phil. Lavagnia Mediolani: *L. Titinium, P. Menenium, G. Genutium, L. Racilium*, omisso, *P. Acilio*, haud dubie petitos ex cap. 18. ubi olim sic prorsus legebatur: & hoc expresserunt etiam Tarvisina, duæ Venetæ, Ascensius, Saveterius, Moguntini. Bechar. *L. Tici. P. Menenium, G. Genut. L. Racilium.* Aldus restituit, quod habuerat Andreas: sed nescio cujus admonitu inter corrigenda pro his ponit *L. Titinium. P. Menenium. Cn. Genutium.* Itaque, qui eum secutus, Iuntas: *L. Titinium, P. Menenium, Cn. Genutium, L. Atilium.* At Frobenius: *L. Titinium, P. Menenium, Racilium, Cn. Genutium, L. Atilium.* Vbi vides *Racilium*, qui surrogatus prius fuerat L. Atilio, propriam facere personam. Sic Curio quoque & Gryphius: nisi quod hi sublata interpunctione *P. Menenium Racilium* dederunt, quasi *Racilius* esset Menenii cognomen. Hoc Glareano & Rhenano dissimulatum reperiebat Sigonius, quum ex vett. libris & Diodoro Siculo reponeret, quod Andreas dederat, nisi quod *C. Duilium* appellat. Nondum tamen pax facta loco: sed revocavit Curionis & Gryphianum Modius, retinuitque in prima sua Gruterus: quid postea, & unde, commentus sit, palam est. At tu scito, quod Sigonius voluit, verum esse, & id affirmare, quos vidimus & quorum non socordes exceptores habuimus,

Digitized by Google

huimus, ſcriptos. Sic Flor. Rott. Helm. Voſſiani duo, parvis diſcrimivibus, quæ nec piget annotare : nam Flor. *Cn. Duilium*. Rot. & Hel. *M. Pompinium, C. Duilium*. Voſ. prior *M. Duilium*, & deinde *L. Atilinum*. Voſ. alter *M. Pompinium Cn. Genutium L. Atilium*. Hæc ſi cui putida & inanis diligentia videbitur, fruatur ingenio ſuo: nos non pœnitet ſuſcepti laboris, quo Livium ludibriis & ſtudioſos dubitatione liberavimus.

Cap. 16. *Emiſſam per agros.*] Ισως *derivabis*, aut *emiſſa agros rigabis*. ſed v. l. *manu miſſam per agros rigabis*. Muretus.

Cap. 34. *Quod ea gens populis abundabat.*] Valerius Maximus 9. *gentis Ægyptiæ populus*.

Cap. 39. *Similis illi, qua ad Alliam tam pavide fugerat.*] Sordet illud *civitatem fugiſſe* ad Alliam. Forſan : *ſimilis illis, qui ad Alliam tam pavide fugerant, civitas fuit*.

Cap. 42. *Fragor ruentium tectorum avertiſſet.*] Malim *advertiſſet*. Vt lib. 1. *adverteratque ea res etiam Sabinos tanti periculo viri*.

Ad Lib. VI.

Cap. 1. *Ad captam eandem urbem.*] Delendum cenſet τὸ *urbem* Muretus.

Cap. 2. *Tribuni militum his A. Manlius.*] Plerique libri per notas, *tr. mil.* Sed Voſſianus alter & Mureti, *tribuni*. Vnde ſuſpicor Livium ſcripſiſſe: *tribuni militum his A. Manlius, illis, qui adverſus Etruſcos mittebantur, L. Æmilius præpoſiti*.

Cap. 4. *Senatuſconſulto à Veju.*] Aut *à Vejis* ſupervacaneum aut *Vejos*, quod mox ſequitur. Sed hoc requirit proxima oratio, aut aliquid loco ejus; illud abeſſe poteſt ſalvo ſenſu, & videtur eſſe ſcholiaſtæ. Quid enim deſideres, ſic ſi legatur : *Revocati quoque in urbem Senatuſconſulto, qui ædificandi Roma prætia, occupatis ibi vacuis tectis, Vejos ſe contulerant*.

Cap 7. *Cunctabundoſque ac reſiſtentes*] Forte, *reſtitantes*. Hoc eſt enim, identidem ſubſiſtere, non progredi. Plautus Capt. *ita me miſerum reſtitando retinendoque laſſum reddiderunt*. Lib. 10. *Hæc monendo obteſtandoque prope reſtitantes conſules in concionem pertraxerunt*.

Cap. 15 *Ne abſtuleritis etiam obſervantibus oculos.*] Idem Nazianzenus ſecunda in Iulianum. Πολλὰς τῶν αὐτῶν σωμάτων καὶ γνωρίμων ἡμῖν, ὡς δοκοῦσι γοῦν, ἁρπάσας οἶκαδε· ἐπεὶ ὃ παρεῖναι, τοῦτο σκεῖνο αἰ τῶν ψήφων κλοπαὶ καὶ τῶν ὄψεων αἱ πάντων.

Cap. 22. *Quatuor collegii, &c. tribunis ad præſidium.*] Muretus inducit τὸ *tribunis*.

Ad Lib. VII.

Cap. 6. *Ab inſciis, quem interfeciſſent, occideretur.*] Ita libri. Sigonius, *interficerent*. Ego malim : *in quem incidiſſent*. Ibidem Flor. *in inſidias præcipitaret*.

Cap. 10. *Inter carminum propenſum.*] Muretus, *in carminum*. Ego ſic explico : *Cognomen Torquati auditum inter joculantes militariter incondita quadam prope carminum modum, celebratum deinde*. Nam quod Sigonius *additum*, nuſquam in meis reperio.

Cap 22. *Cenſuram quoque in partem vocari plebs volebat.*] Lege : *cenſura quoque in partem vocari plebes volebat*. Alterum à Florentino codice, alterum ab conjectura noſtra eſt, quam video & in mentem veniſſe Mureto. Iuſtinus: *vocandos etiam in portionem muneris Ionios*.

Cap. 24. *Pugna feſſum novo labori nolebat, à perſequendo hoſte continuit.*] Quæ ad hæc ſcripſimus, ita refinge: Nimis metuo, ne peſſime ſit affectus hic locus : nam ex omnibus veteris propoſitis, præter unum *nolebat*, nihil vidi in Thuaneo, nihil in Helm. viſum Langermanno meo, nihil video in Voſſiano

Digitized by Google

no antiquiore, in Rottendorfiano, apud Andream, cui ipse editioni Romæ præfuit. Mediolani post septimum annum inserta sunt: inde Tarvisinæ & cæterae. Florent. & Vossianus alter defecti. tantummodo enim præbent: *subjicere exercitum opulentumque* (Voss. *opulentum quod*) *Gallicis spoliis Romam reduxit.* Nempe quia bis in hac periodo posita est vox *exercitum*, à priori ad posteriorem locum oculus librarii, qui primus sic corrupit, aberravit transmissis mediis. At integri, quos nominavi, continenter & concordissime: *Consul non ultra castra insecutus, (quia & vulnus degravabat & subjicere exercitum tumultu ab hoste occupatis nolebat) præda omni castrorum militi data, victorem exercitum opulentumque Gallorum spoliis Romam reduxit.* Interpunctio nostra est; ipsa verba veterum librorum, in quibus nihil desidero, nisi forsan *opulentum* mavis ἀντὶ τοῦ *opulentumque.* Quum autem omnia me vehementer capiant, & quæ sequuntur usque ad finem, cui addas licet: Sic ipsum *subjicere* Livio lib. 26. *Id vero minime committendum esse, ut sollicitarentur sociorum fidelium animi, & subjicerentur judicibus, quæ is neque quid facerent, neque quid dicerent, quicquam unquam pensi fuisset.* Lib. 31. *quum campestribus locis subjicientes eos castra Phecadoi urbi viderent.*

Cap. 26. *Corvus è conspectu elatus.*] Forte *ablatus.*

Cap. 31. *Responsum senatus amicitiæ memor.*] Adde ad finem annotationis nostræ: Quinimo illud *memor* ab Cutione est. Omnes priores ad Andream usque ad Frobenium *memoris.*

Cap. 33. *Romani cum effluere.*] Lege ex Flor. & sex aliis codicibus: *Itaque Romani, quum & fluere jam lassitudine vires sentirent, & dies haud multum superesset, accensi ira concitant se in hostem.* De verbo *fluere* vide ad lib. 27, 17.

Cap. 35. *Quæ pars major erit, eo stabitur consilio.*] Tale est Plauti in Curcul. 2, 1, 35. *Quod eis respondi, ea omnes stant sententia.* Quod similiter integrum: Quod eis respondi, quæ ejus responsi sententia est, ea omnes stant.

Cap. 37. *Ni potius quam sortem.*] In fine annotationis nostræ sic corrige: ut conjeceram, in membranis quibusdam collegii scriptum reperiri. Vt *indicium postulare, indicium profiteri.* Vide Asconium in Divinationem.

Ad Lib. VIII.

Cap. 1. *Quod in amicitiam.*] Flor. Rot Hel. Voss. satis mihi persuadent scripsisse Livium: *quod & in amicitiam.* Mox malim: *nec in fide populi Romani aut ditione essent.*

Cap. 2. *Quod ad Sidicinos attinet.*] In sola ex editis apud me Sigoniana reperio, *attinent:* postea spreverunt. At ita Flor. Rot. Helm. Vossiani duo.

Cap. 3. *Prætores tum duos Latini habebant.*] *Duo* Vossianus alter. *Latium habebat* Flor. Rot. Helm. Vossianus prior. *Ambo* omnes, & editi ab Andrea ad Moguntinos: *ambos* primus Aldus: in Modiana video reductum *ambo.* Scribas igitur censeo: *Prætores tum duo Latium habebat, L. Annium Setinum & L. Numicium Circejensem, ambo ex coloniis Romanis.* Sic lib. 10, 37.

Cap. 5. *In Capitolio ei senatus datus est.*] Flor. Rot. Helm. Voss. uterque *eu.* hoc est, Annio & Numicio: ut mox, *egisset cum eis.*

Cap. 6. *Non venit in mentem pugna.*] Sic ipse Livius lib. 5. *quotiescumque patria in mentem veniret.* Tamen optimus Flor. *pugnam*, quas literas pro *AE* redditas sæpius observavimus.

Cap. 7. *Geminius Metius.*] Flor. *Geminus Maecius.* Rot. & Hel. *Geminus Mettius.* Voss. uterque *Geminus Metius.*

In

Digitized by Google

In quo conſentiunt, id non videtur inſuperhabendum : etſi apud Valerium Maximum quoque, *Geminio Metio.*

Cap. 8. *Sed centurio quoque cum centurione.*] Illud, *ſi ordines turbati non eſſent*, videtur ſignificare aliquid definitius dixiſſe Livium : nimirum, *ſed & centurio, quo cum centurione, ſi ordines turbati non eſſent, concurrendum ſibi eſſet, ſciebant.*

Cap. 10. *Piaculum hoſtia cædi.*] Niſi quid vitii ineſt, inquit Sigonius. Volunt certe id Rot. Helm. Voſ. alter, Mureti libri, qui *piaculum hoſtiam cædi*, eleganti ἰπτξηγήσει.

Cap. 13. *Noſtrum enim fuit efficere.*] Flor. Rot. Hel. uterque Voſſianus & Mureti libri expungunt τὸ *enim*. Nec facit ad ſententiam.

Cap. 17. *Ingenti exercitu comparato.*] Audeo aſſerere Livio, quod in unico eſt Florentino : *ingenti exercitu comparando.* Eſt enim quale lib. 1, 34. *officio obeundo*, & cap. 53. *præda dividenda*, & hujuſmodi Ciceroni & Livio frequentiſſima.

Cap. 19. *Sana conſtare mens.*] Plautus Trinummo : *Satin tu ſanus mentis aut animi tui, Qui conditionem hanc repudies?*

Cap. 22. *Infida adverſus Romanos ſocietate freta.*] Sic Sigonius, quia id poſtulet Latinus ſermo. Quid eſt igitur, quod omnes ſcripti, ut prius edebatur, *infida ſocietati?* Vereor ne ſit ſubditum τὸ *freta*, & Livius ſcripſerit : *quum ſuis viribus, tum Samnitium infida adverſus Romanos ſocietati, ſive peſtilentia, quæ Romanam urbem adorta nuntiabatur, fidens.*

Cap. 23. *Quiſo vidiſſe aut audiviſſe.*] Flor. Rot. Hel. Voſſ. uterque, *audiſſe.*

Cap. 25. *Vt ſi ſucceſſiſſet inceptum.*] Flor. *inceptumis cogitaret.* Quod ego ſic accipio, ut cenſeam librarium inveniſſe in alio exemplari *inceptum*, in alio *inceptis*, & dubium, utram lectionem probaret, utriuſque copiam lectori feciſſe. Quod & aliis locis in bonæ fidei libris & in hujus excerptis ſæpius notavimus. Placet autem *ſucceſſiſſet inceptis.* Sic lib. 21. *ita haudquaquam proſpere, poſtquam ad effectum operis ventum eſt, cæptis ſuccedebat.* Lib. 40. *ſi facinori eorum ſucceſſerit.*

Cap. 26. *Duo ſingularia hæc ei viro primum contigerunt.*] Suſpicor *ei viro primo.*

Cap. 32. *Imperio meo ſpreto.*] Plautus Aſinaria 2, 4. *Tu, verbero, imperium meum contempſiſti.*

Cap. 35. *Quotieſcumque dictator ab exercitu receſſit.*] Voſſ. alter & Mureti libet : *receſſiſſet.*

Cap. 36. *Singulos, ut ſeſe haberent.*] Flor. *inferens in tentoria caput, ſingulosque, ut ſeſe haberent, rogitans.*

Eodem : *Nec inſidiis expertus.*] Fl. *nec ex inſidiis.*

AD LIB. IX.

Cap. 1. *Quam propriis, quam adverſis.*] Id ipſum, quod conjeci, non è l. v. ſed è LL. VV. notat Muretus.

Cap. 3. *Alius per obices viarum, alius per adverſa.*] Alterum *alius* è ſuis delet Muretus, ut ſit : *alius, per obices viarum, per adverſa montium, per ſilvas.* Quibus facile ſubſcribo.

Cap. 4. *Legatos jam redire ad ſe vetuit.*] Si eſſet *jam tum*, facilius ferres, ſed delendum eſt τὸ *jam* juſſu Flor. Thuan. Rot. Helm. utriuſque Voſſiani & Mureti codicum.

Cap. 13. *Et obſeſſu priuſquam alter.*] Copulativam ignorat Florentinus, & haud dubie etiam ignoravit Livius. Dixerat & obſidentes & obſeſſos inopiam vexaſſe. Hoc ita exponit, ut oſtendat prius, unde copiam commeatuum habuerint ; deinde quid illos anguſtiores reddiderit. Et primo de Romanis : jam de Lucerinis : *Obſeſſis, priuſquam alter conſul victore exercitu advenit, & commeatus ex montibus Samnitium invecti erant & auxilia intromiſſa : arctiora deinde omnia adventus Publilii fecit.* nempe iiſdem obſeſſis.

Cap. 15. *Qua ad Caudium amiſerant.*] Potius quod in Flor. Voſſ. Mureti, *amiſſa erant.* nam qui amiſerant, erant

Digitized by Google

erant cum Publilio digresso in Apuliam. is acceperat Caudinas legiones.

Cap. 19. *Clam nocte in urbem acceperunt.*] Sic sane scripti: sed sententia videtur exigere, *clam suis.* reliquis civibus non earum partium.

Cap. 17. *Non jam cum Dario rem esse.*] Dele τὸ *jam.* Sic volunt Flor. Rot. Hel. Thuan. Vossiani duo.

Cap. 18. *Id quod ex monumentis orationum patet.*] Vnicus Flor. *orationum meritis patet.* Scribe, *id quod ex monumentis orationum editis patet.*

Cap. 19. *Sed experti tamen sunt.*] Floren. manus prima nescit τὸ *sed:* quod sæpius inculcatum invito auctore monuimus. Deinde omnes scripti relegant copulativam, quæ Philippum conjungit cum Perse. Scribendum: *Non quidem Alexandro duce, nec integris Macedonum rebus, experti tamen sunt Romani Macedonem hostem adversus Antiochum, Philippum, Persem, non modo cum clade ulla, sed ne cum periculo quidem suo.* Possis etiam suspicari: *adversis Antiocho, Philippo, Perse.*

Cap. 20. *Eodem anno primum præfecti Capua.*] Rot. & Helm. *Capuani.* Alius *Capua.* Sed Flor. Thuan. duo Vossiani *Capuam.* Nec aliter Romæ dedit Andreas. Mediolani mutatum est. Ego reduci velim, *Præfecti Capuam.* Et videtur elegantiæ exquisitæ, ut sit creatos præfectos, qui Capuam mitterentur.

Eodem: *Neque ut æquo tamen fœdere.*] Ad ea, quæ ibi notavimus, adde: Aut hoc modo: *impetravere, ut fœdus daretur; nec æquo tamen jure, sed ut in ditione populi Romani essent.* nam τὸ *Vt* inter *neque ut æquo* non agnoscit Florentinus; *impetravere* autem, etsi parum intersit, omnes scripti. Iustinus lib. 23. *Quæ victoria erecti cum pacem æquo jure fecissent.*

Cap. 21. *Non consulibus ab se creatis.*] Vnicus ille Florent. *novis consulibus.* Promitterem utramque manum, si abessent τὰ *ab se.* Sensus foret, creasse quidem consules, non tamen, ut solebat fieri, eos successores habuisse ad exercitus.

Cap. eodem: *Plistiam ipsi socios.*] *Plistiam* Samnitium, *Plestinam* Marsorum, cujus mentio lib. 10, 3. vult Sigonius: priorem esse, de qua Diodorus lib. 9. Πλιστικὴν μὲν ἔχουσαν Φρουρὰν Ῥωμαϊκὴν ἐξεπολιόρκησαν. Cluverius unam eandemque urbem vult esse, & quasi verius hoc nomen sit, apud Diodorum corrigit Πλειστίνην. Sane hic loci & mox, *Samnites ad Plistiam manserant*, nihil divortunt à vulgatis manu exarati. At in fine capitis sequentis, *ad Plisticæ obsidionem redeunt*, tum *Plistica per vim Samnis potitur*, Florent. Thuan. Vossianus codices. Quod mihi non temere esse videtur. Nam quod ait Cluverius sociam in Samnio Romanis urbem tum nullam fuisse; mirum vero, si post tot expeditiones & excursiones in Samnium obtinuerint ibi præsidium aliquod, aut oppidum Φρουρὰν ἔχον Ῥωμαϊκὴν.

Cap. 23. *Ea oratione dictatoris.*] Rot. & Helm. *Et ea oratione.* Flor. & Vossianus: *Et oratione.* Et ita legendum.

Cap. 27. *Majus quam pro numero auxilium advenerat.*] Flor. *advenerant.* Et placet ita interpunctum: *&, majus quam numero auxilium, advenerant fortes viri.* nam τὰ *majus quam pro numero auxilium*, sunt titulus & ἐπεξήγησις τῶν *fortes viri.*

Cap. 31. *Caput hoc erat Pentrorum Samnitium.*] Cluverius: *Caput hoc erat gentis Samnitium.* immemor eorundem mentionem habuisse Livium lib. 22. extremo: *Appulorum pars, Samnites præter Pentros.*

Eodem: *Inter patricios magistratus tribunosque plebis.*] Vocem *plebis*, si bonos auctores haberet, facile ferrem: nunc quia non modo editi veteres, sed & Fl. Rot. uterque Vossianus, Helm. Thuan. refutant, ex uno Sigoniano admittere non possum. Sed majoris momenti est quod sequitur, *fatalis tum tribunis ac plebi erat*, Frobeniani correctoris commentum. Ante illum ab Andrea ad Iuntam omnes: *fatalis cum tribunis ac plebe.* Nec secus illi, quos appellavi modo, scripti codices, nisi quod Rot. & Helm. defecti, *fatalis cum tribunis erat*, Flor. *fatales.* Suspicor fuisse: *cum ex ea familia, qua velut natalitibus*

Digitized by Google

litibus cum tribunis ac plebe erat, certamen oritur. Et genus hoc loquendi amat Livius.

Cap. 34. *Quia hanc poſtremum juſſerat.*] Scribe ex Flor. Voſſ. utraque, Thuan. Mureti, *hanc poſtremam.*

Cap. 37. *Relicto hoſtibus ad inſtruendam contra ſpatio.*] Sic primus apud me Frobenius. Omnes ante illum, *hoſtium ad inſtruendum.* Et ita Flor. Rot. Helm. Th. uterque Voſſianus. Scribe: *in campos delata acies, deinde inſtructa primo ſuo ſtare loco, relicto hoſtilem ad inſtruendam contra ſpatio: dein poſtquam detrectare* nam *τὸ dein* Flor. Rot. Helm. Voſſ. alter.

Eodem: *Quod ſine munimento conſederant.*] Flor. *munitione:* omnes vero, *conſiderant.*

Cap. 39. *Vtcumque affecta fuerat.*] Commodius *erat*, ut Flor. Rot. Hel. duo Voſſiani, Thuan. tres Pall. Mureti codices.

Cap. 40. *Samnitiumque nomine appellarunt.*] Flor. Rot. Hel. Voſſ. duo *compellarunt.*

Eodem: *Qua ipſa induciarum fidem ruperat.*] In Aldina, Iuntæ & Frobeniana video: *qua & ipſa.* Venit Gelenius: legendum, *quæ ipſa*, inquit; non *qua & ipſa.* Et ſane Andreas & cæteri ante Aldum, ut ille voluit. Sed Flor. Rot. Helm. Voſſianus, Mureti: *qua & ipſa.*

Cap. 41. *Neque ejus pugnæ memoria tradita foret.*] Satis commode. Sed optimus Flor. *ei pugnae.* Vt liceat ſuſpicari: *neque ea pugna memoria tradita foret.* Cicero parad. 3. *nam iſtum doctum & ſapientem virum fuiſſe memoria traditum eſt.*

Eodem: *Expertis à Gallica clade.*] Præpoſitionem abjiciunt Flor. Thuan. Hel. Voſſ. Mureti codices. Et quid ea opus?

Eodem: *Concentu tubarum ac cornuum.*] Plenius aptiuſque Flor. & Mureti: *ante imperium, ante concentum tubarum ac cornuum.* neque enim ſigna canebant ante imperium.

Cap. 43. *Pro præſenti terrore ac vetuſtate gentis gloria fuit.*] Flor. *gloria.* Forte: *ac vetuſta gentis gloria fuit.*

Cap. 44. *Bolam captam.*] In annotatione noſtra quæ ſequuntur *mi*, (auctore Diodoro ſcribit *Bolam captam*,) dele, & ſubſtitue: non hic modo, ſed præterea bis eodem capite, ubi *Boviani* mentio eſt. Modius ubique reddidit *Bovianum*, quod prioribus duobus locis reliquit Gruterus, hoc ultimo fecit *Bolam captam.* Floren. Thuan. Voſſ. medio loco: *& Bovianum, ubi poſtero die cæpta oppugnari.* non *cæptum.* Scio defendi poſſe *Bovianum cæpta*, ut *in Eunuchum ſuam.* Non hoc tamen ſpectaſſe Livium puto: ſed librarii, qui hoc tetinuere, fatentur fuiſſe aliquando: *& Bola, ubi poſtero die cæpta oppugnari.*

Eodem: *Arpinum, Cenſennia.*] Sic Sigonius, cum feciſſent *Conſentia.* Apud Diodorum eſt *Serennia.* Glareanus & Cluverius *Æſernia* Andreas, *Ceſſenia.* Florent. *Ceſennia.* Rot. & Helm. *Cerſennia*, ut credibile ſit *Cerfenniam* vel *Cirfenniam* eſſe inter Corfinium & Albam Fucentiam in Itinerario Antonini & tabula Peutingeri conſpicuam. quæ conjectura eſt Alberti Rubenii.

Cap. 46. *Fierique ſe pro tribu adilem videret.*] Muretus tentabat: *fierique ſe à prima tribu.* Amico, homini docto, non ſatisfaciebant, quæ dixi 4. Obſer. 1. neque enim ſimile illi videbatur: *Tribus Sergia principium fuit: pro tribu Sex. L. F. Varro primus ſcivit:* malebat denique, *per tribus*, ut Cicero contra Rullum: *ecquando niſi per XXXV. tribus creati ſint?* Mihi vero hoc multum abeſſe à ſenſu hujus loci, illa autem ſimillima videntur. Quid enim, *pro tribu primus ſcivit*, aliud eſt quam, in prærogativa tribu, vel in ea tribu, quæ principium erat, primus ſuffragium tulit? At ita prorſus hoc loco, *quum fieriſe pro tribu adilem videret* eſt, quum in prærogativa, ſeu ea, quæ principium eſſet, tribu ſe fieri cerneret. Qui *pro tribu primus ſciſcit* de magiſtratu, is *pro tribu* & primus *facit* eum magiſtratum. De quo *pro tribu* ſuffragium optatum tulit, qui *primus ſcivit*, is *pro tribu factus* eſt ab eo, qui primus ſcivit. Ergo qui hæc diſſimilia putat, neutrum intelligit.

Digitized by Google

AD LIB. X.

Cap. 1. *Tamen ne prorſus imbellem.*] In Flor. non apparet *τὸ tamen.*

Cap. 7. *Eis viris quos.*] Initium annotationis noſtræ ſic corrige: In prima hoc reperio Mediolanenſi, & ſecuta eſt Veneta anni 1498. Et mox: recte ſubſtitutum *adjicere* jam in Mediolanenſi. Flor. *adicere*, ut plerumque pro hoc verbo ſcripti. Denique in fine: quod verum cenſeo. Immo ſic & Florent. & ab Andrea omnes editiones præter poſtremas.

Eodem: *Cum capide ac litu.*] Mediolani natum eſt: & inde accepit Tarviſina. Andreas & quod vidimus aut accepimus de manuſcriptis, *cum litua capite velato*: aut ſolummodo, *cum capite velato.* Solus Flor *cum li capide ac tuo capite velato.* Quod ſatis eſt, quamvis diſtracta voce *litua*, ut de hac lectione propter vitium promiſcuorum librorum dubitare deſinas.

Cap. 9. *C. Domitium Cn. F.*] Non facile reperies in Domitiis hoc prænomen. Narum eſt autem Magontiaci. Andreas & cæteri uſque ad Aſcenſium: *Cl. Domitium*, ut & Florentinus. Rot. *C. L. Domitium.* Voſſ. *L. C. Domitium.* Ergo vel *Cn.* vel *L.* ſcribendum. *Cn.* mavult Pighius, & eſſe filium Cn. Domitii Calvini cum A. Cornelio Corſo a. V. C. 421. conſulis.

Cap. 13. *Objecerint Romanis.*] Adde circa medium poſt illa: Romæ jactarentur. Sic lib. 6. *quod poſtridie idus Quintiles non litaſſet Sulpicius tr mil. neque inventa pace deum poſt diem tertium objectus hoſti exercitus Romanus eſſet.* Lib 28. *haudquaquam par pugna, quod turba Balearium tironumque Hiſpanorum Romano militi objecta erat.* Lib. 40. *neque novum militem ferociſſimo hoſti objecturum.* Et ſub finem paginæ: *quod excitum Lucanum, hoſtem tam paratum, adjecerint Romanis.*

Cap. 17. *Ad duo millia & trecenti occiſi.*] Sic lib. 27. *Cecidere in pugna fugaque ad duo millia & ſeptingenti.*

Cap. 19. *Omnis rei bene aut ſecus geſta in Etruria decus.*] Flor. Rot. Hel. Voſſ. *omni.* Ergo, *omne.* quod etiam notavit Muretus.

Cap. 25. *Periculoſum eſſe.*] Supra: *id eſſe periculum, ne ſuas preces minus audirent dii.* Lib. 4. *Apuanos ad rebellionem ſpectare, periculumque eſſe, ne impetum in agrum Piſanum facerent.*

Cap. 29. *Fabius in dextro cornu.*] Flor. Voſſ. uterque & Mureti libri ablegant *τὸ cornu*: & recte. nemo enim non videt ſatis eſſe, quod ante ſex voces eadem vox conſpicitur.

Cap. 31. *Nequiverint tamen duriora pectora.*] Sic & Voſ. alter. Edium non reperio ante Aldinam. Andreas & omnes cum Mogunt. *dura illa pectora.* nec ſecus Flor. Rot. Helm. At Voſſ. prior, *durcilla pectora.*

Cap. 43. *Clamor eos utrimque accidens ſuſtinuit.*] Flor. *tenuit.*

Cap. 44. *Carvilius ad Volanam.*] Fl. Thuan. Voſſ. uterque, Rot. Helm. duo Pall. *Vellam*, tertius *Veliam.* Sic & infra cap. ſequenti: *Iam Carvilius Vellam* Rot. & Helm. *vel etiam* Flor. & Voſſ. prior & Th. *velle etiam* Voſ. alter. Denique, *vel jam intra paucos dies* Flor. Thuan Voſ. prior. *vel & intra paucos dies* Voſ. alter. Rot. & Helm. hic verſus unus ab Herculanei mentione priore uſque ad poſteriorem excideratur.

Cap. 45. *Si quid in Samnio adverſi veniſſet.*] Scribe ex Flor. *eveniſſet.*

Eodem: *Neque obſidio, neque bellum ex æquo.*] Vt hæc verba cadunt, *pares* inclinatum fuiſſe ſtatum & Romanos quodammodo inferiores, ſecus atque docuit eventus. Dein ſubſequens ratio non evincit iniqui aliquid fuiſſe Romanis, ſed fortius ſe geſſiſſe defeſſos, quam ſolent, qui hanc fortunam ſubierunt, & tantum non, ut qui vallum ſcindunt, & campo ſe committunt. Itaque valde placet, quod in unico video Florentino: *neque obſidio, ſed bellum ex æquo erat.* Non jam videbantur obſideri, ſed in campo pares cum paribus congredi.

FINIS.

INDEX

INDEX

RERUM ET VERBORUM,

Quæ in Tito Livio, aut ubi is deſideratur, in Flori Epitomis continentur, locupletiſſimus.

In hoc Indice prior quiſque numerus librum, poſterior caput denotat. Ad propria nomina quod attinet, memineris tibi, non è pronomine ſed ex nomine gentilitio unumquemque Latinum & Romanum, quærendum eſſe. Exempli gratia: *A. Virginium*, non in A, ſed in V. In gentilitiorum vero ſerie, non temporis, ſed prænominum habita eſt ratio: verbi cauſa, in *Valerio*, non *Voleſo*, nec *Publio* primus datus eſt locus, à quibus cæteri ſunt orti: ſed ſecundum prænominum ſeriem præmiſſus eſt *Lucius Valerius*, & deinceps *M. Valerius*, *P. Valerius*, *Voleſus Valerius*, itidemque in aliis. A ſynonymis quoque ad ſynonyma & affinia tibi quandoque tranſeundum memineris, ut, (verbi cauſa) ſi quid in *Imagine* non invenias, id in *Statua* quæraſ itidemque in aliis.

A.

Abſentium criminatores cohibet verecundia. 5,25
Accenſos tertium vexillum ducebat. 8,8
Accius Tullus imperator Volſcorum. 2,35, *vide & in Tullo.*
Acerræ Brutiorum colonia. 8,24
Acerrani, Romani facti, lege ab L. Papirio lata. 8,17
Acheron amnis ex Moloſſide fluens. 8,24. *qui & Acheros.* ibid.
Acherufia aqua. ibid.
Achivi Trojam capiunt. 1,1.
Aciei Romanæ ac Latinæ deſcriptio. 8,9
Acilia lex de Aventino ne abrogetur. 3,32
M. Acutius trib. pl. 5,10
Ad arma conclamatio in re crepera. 3,15
Addicti apud patricios in vinculis. 6,36
Admiſſio avium auguralium. 4,18
Adoleſcentia ferocia ſibi ipſi exitioſa. 3,11
Adoleſcentia ignoſcitur non ſenibus. 2,18
Adorantium mos. 9,18
Adria colonia deducta. Ep. 11.
Adriaticum mare. 1, 1. *ab Adria Tuſcorum colonia dictum.* 5,33
Adverſa admonent religionum. 5,51
Adulatio vix cadit in ingenuos. 9,18
Adulterii pœna pecuniaria. 10,31
L. Æbutius. Coſ. 3,6. *vide* Ebutius.
Ædes Apollini pro valetudine populi vota. 4, 25. *dedicata.* 4, 29. *vide* Apollinis.
in Ædem Cereris deferebantur Senatuſconſulta ad Ædiles pl. 3,55
Ædes Cloacinæ. 3,48
Ædes Concordiæ in area Vulcani dedicata

Digitized by Google

cata à C. Flavio Cn. F. 9,46
Ædes Fortis Fortunæ de manubiis faciendæ locatur. 10,46
Ædes Herculis Rotunda. 10,23
Ædes Iovis Feretrii ab Anco amplificata. 1,33. *ab Augusto Cæsare refecta.* 4,20.
Ædes Iunonis in arce Vejentana. 5,21
Ædes Iunonis Sospitæ communis Lanuvini municipibus cum pop. Rom. 8,14
Ædes Liberi. 3,55. *Libera.* ibid.
Ædes Martis 7,63. *dedicatur à T. Quintio Capitolino.* 7,5
Ædes Mercurii dedicata. 2,21,27
Ædes Monetæ. 4.7,20.6,20
Ædes Quirini. 4,21.8,20.10,46
Ædes Salutis à C. Iunio Bubulco censore locata. 9,43. *ab eodem dictatore dedicata.* 10,1
Ædes Saturni dedicata Coss. A. Sempronio, & M. Minucio. 2,21
Ædes Veneris, quæ prope Circum est, ex multaticio ære facta. 10,31
Ædes Castii publice diruta. 2,41. *item Malii.* 4,15. *etiam Vitruvii.* 8,20
Ædes in edito loco suspecta pro arce. 2,7
Ædiles duo ex patribus facti. 6,42
Ædiles curules ludis maximis faciendis, primi Romæ. 7.1,2
Ædiles leges XII. tabb. in æs incidendas curarunt. 3,57. *SC. in ædem Cereris detulerunt.* 55
Ædilibus negotium datum, ut animadverterent, ne qui, nisi Romani Dii, colerentur. 4,30
Ædilibus qui nocuisset, ejus caput Iovi sacrum. 3,55
ab Ædilibus fori ornandi initium natum. 9,40
Ædilitas curulis. 7,1
P. Ælius primus ex plebe quæstor creatur. 4,54
P. Ælius Pætus Cos. 8, 15. *magister equitum.* 9,7
P. Ælius augur creatur de plebe. 10,9
Æmilia lex. 9, 33. *spatium censuræ definit.* ibid.
C. Æmilius trib. mil. cons. pot. 5, 26. *ejus res gestæ.* 28. *trib. mil. cons. pot. iterum.* 32
L. Æmilius Cos. 2, 42. *Volscos vincit.* ibid. *consul fit.* 54. *trib. mil. cons. pot. iterum.* 695. *tertio.* 21. *quarto.* 22. *interrex creatur.* 7, 17. *magister equitum.* 21. *legatus.* ibid.
L. Æmilius Mamercinus Cos. II. 7,3. *magister equitum.* 7,39. 8, 1. *dictator.* 16
L. Æmilius Pætus adil. pl. 10,23
Mamercus Æmilius dictator dictus. 4, 17. *triumphans urbem ingreditur.* 19. *coronam auream libram ponderis in Capitolio Iovi donum posuit.* 20. *iterum dictator.* 23. *censuram minuit.* 24. *à censoribus tribu movetur.* ibid. *dictator creatur, paulo ante tribu motus.* 31. *ejus oratio.* 32. *ad milites adhortatio.* 33. *ejusdem triumphus.* 34
M. Æmilius Cos. 4, 53. 5, 32. *nonnullas urbes subjectas Carthagini expugnat.* Ep. 1.
M. Æmilius Mamercus trib. mil. cons. pot. 4, 60. *iterum.* 5, 1. *tertium.* 10
M. Æmilius Paulus mag. eq. 10,3
M. Æmilius Barbula Cos. 9, 20. *Cos. iterum.* 30
Q. Æmilius Cæretanus Cos. 8, 37. *magister eq.* 9, 22. *obit in pugna contra Samnites.* ibid.
T. Æmilius Cos. 2, 61. *ejus res gestæ in Sabinis.* 62. *consul iterum.* 3, 1. *Quinquevir mensarius.* 7, 25. *prætor.* 8,2
T. Æmilius Mamercinus Cos. 8,12
Æneria insula. 8,22
Æneæ in Capitolio limina. 10,23
Æneci orbes ex bonis commissis. 8,20
Æneas Anchisæ & Veneris filius. 1, 1. *in Macedoniam advenit.* ib. *in Siciliam delabitur.* ibid. *apud Latinum est in hospitio.* ibid. *Æneæ Latini filia in matrimonium datur.* ibid. *Æneas oppidum condit, quod ab uxoris nomine Lavinium appellat.* 2. *ut animos Aboriginum sibi conciliaret, ne sub eodem jure solum, sed etiam nomine omnes essent, Latinos utrumque gentem appellat.* ibid. *copias in aciem educit.* ibid. *moritur.* ibid.
Æneas Silvius Rex III. Alba. 1,3. *vide Silvius Æneas.*
Æqui & Volsci inducias annorum octo impetrant. 4, 30. *à Romanis fusi.* 12. *bellum parant.* 53
Æqui funduntur. ibid. *à Camillo vincuntur, eorumque urbs capitur.* 6,2

Digitized by Google

Aequis bellum indicitur. 9,45. *eorum bellum redintegratum.* 10, 1. *adversus rebellantes pugnatum.* 9
Aequicola gens antiqua. 1,32
ab Aequicolis jus, quo res repetuntur, Ancus Martius descripsit. ibid.
Aequimalium. 4,16
Aes grave. 4,60
Aere alieno plebs oppressa omnia patribus concedit. 6,34
de Aere alieno lex promulgata à tribunis. 6,35
Aerea arma. 1,43
Aerarium facere. 4,24. 9,34
Aesculapius ab Epidauro Romam accersitur. 10,47. Ep. 11.
Aesculapii supplicatio habita. 10,47
Aestivum nostrum tempus sopita quietis, paulo ante lucem. 9,37
Aetas sera animosum minuit. 5,23
A. Aeternius Cos. 3,31. *in tribunum plebis eligitur.* 65
Ager populo divisus. 3,1
Agminis ducendi solertia & locorum capiendorum in Romanis ducibus. 9,17
Agri jugera plus quam quingena, ne quis possideat, lege vetitum. 6,35
Agraria lex quando primum lata. 2,41. *tribunis plebis semper materia seditionum fuit.* 6,11
Agraria legis discordia continuatur. 3,1
de Agrariis legibus domi discordia. 4,47
Agraria lex promulgatur. 5,12
Ahala, cognomen C. Servilii. 4,13. *vide* C. Servilius.
Aharna, oppidum. 10,25
Ala equitum trecentorum. 10.29
Alares cohortes. 10 40
Alatrinates populi. 9,42
Alatrinatibus sua leges reddita. 43
Alba Silvius VI. Rex Alba. 1,3
Alba Longa. 7,39. *ab Ascanio Aeneae filio conditur.* 1,3
Albani populi. 1,6
inter Albanos & Romanos foedus quibus conditionibus ictum. 24
Albani de bello cogitant. 27
Albani exercitus proditio. ibid.
Albani cives Romam traducuntur. 29
Albani Caelium montem inhabitant 33.
patrio ritu sacra facere jubentur. 31
Albana arx. 6,24 *vallo.* 3,7
Albani lacus prodigium. 5,15
Albanus mons. 1,3
L. Albinius primus trib. pl. creatus. 2,33. *virgines Vestales sacraque in plaustrum imponit, Careque Sacerdotes devehit.* 5,40
M. Albinius trib. mil. ex plebe. 6,30
Albis equis vehendi magnificentia. 5,23
Album in vestimentum petitionis causa sumi vetitum. 3, 4,25
Alexander Epirensis rex. 8,17. *interficitur à Lucanis.* 24. *Consentiae sepelitur.* ibid. *ejus ossa Metapontum ad hostes remissa.* ibid.
Alexander Magnus. 9. 17, 18. *quo tempore vixerit.* 8, 3. *ejus aetas vix suffictura ad Punicum unum bellum.* 9,19. *dedecora.* 18. *triginta millibus peditum, quatuor equitum pugnavit.* 9,19. *nondum alteram sortem expertus.* 17. *ei nullius pugnae non secunda fortuna fuit.* 18. *eo merso secundis rebus nemo intolerantior fuit.* ibid. *victor degeneravit in Persarum mores.* ibid. *ejus cum Romanis ducibus comparatio.* ibid. *ejus nominis majestatem an Romani sustinere potuerint.* ibid. *ei si cum Romanis foret bellatum, quinam eventus futurus.* 17. *cum quibus ducibus in Europâ fuisset bellandum.* ibid. *L. Papirius Cursor ei par.* 16. *ejus avunculus Epiri rex Alexander.* 18
Alexandria in Aegypto quando condita. 8,24.
Algidus mons. 3.2,3.
Allia fluv. Crustuminis montibus praealto defluit alveo. 5,17
Allienſis clades. 6
Allifae de Samnitibus vi captae. 9.38,42
Allifates subacti. 41
Allifae oppidum. 8,25
Alpes Iulia. 5,34
Ambarri populi. 5,34
Ambigatus rex Celtarum. 5,34
M. Ambusti filii legati ad Gallos missi. 5,35. *vide* Fabius.
Ameriola oppidum captum. 1.4,8
Amicitia immortales, inimicitia mortales esse debent. 10,46
Amiternum captum de Samnitibus. 10,39.
Amoris impotentia. 3,49
Amulius XV. rex Alba. 1, 3. *fratrem*

Digitized by Google

Numitorem pellit, ſtirpemque fratris interficit. ibid. *ſpem partus Rhea Silvia adimit, cum eam Veſtalem legiſſet.* 4. *Amulioregi Remus captus traditur.* 5. *obtruncatur.* ibid.
Anagnini. 9,41. *Anagninis civitas data, concilia connubiaque adempta.* 43
Ancilia, quæ & cælestia arma. 1,20. 6,4 *cælo demiſſa.* 5,44
Angues prælati in bello. 7,17
Anguibus prælatis ſacerdotes Tarquinienſium Romanum militem turbant. 7,17
Anienſis tribus addita cæteris. 10,9
Animus humanus inſatiabilis. 4,13
Animi ex otio & copia laſciviunt. 2,52
Animi ferocia ſimul cum corpore labante labaſcit. 1,31
Animi religione, ut corpora morbis, infecti. 4,30
Animi magni ſunt magnis honoribus. 4,35
Anio fluv. 2.26,64. *ad Anienem fluvium cum Gallis pugnatum.* 6,42
Annales citati. 2,54. 3,8.4,7.7.9,18,42. 8.23, 30, 37. 9. 15, 42,44. 10. 2,17
Annales quidam quaſi funeſti. 4,20
Annibal dux Pœnorum à militibus ſuis in crucem ſublatus. Ep. 17.
L. Annius Setinus prætor Latinorum. 8,3. *per gradus Capitolii lapſus.* 6
Annona habita cura. 2,9. 3,31. 10,11
Annona laxior cum pace redit. 2,52
Annona præfectus L. Minucius creatur. 6,12.
Annus à Numa in XII. menſes deſcribitur. 1,19
Annus multiplici clade ac periculo inſignis. 4,12
Anni principium olim Kalendis Sextilibus. 3,6
Anno uno Roma ex ruinis refecta. 6,4
Anno quadringenteſimo, quam urbs Romana condita erat, patricii Coſſ. duo creati. 7,18
Annorum indices, clavi apud Volſinios. 7,2.
Anquirere capitis. 2,52
Anſeres Iunoni ſacri. 5,47
Antemnates pop. ad Romam videndam profecti. 1,9. *bellum parant ob raptum filiarum.* 10. *Romanorum fines vaſtant.* 11
Antenor Trojanus. 1,1. *cum multitudine Henetum ex Paphlagonia pulſus in Adriaticum venit.* ibid.
Antepilani in militia. 8,8
L. Antiſtius tribunus mil. ex plebe. 6,30
Antium, urbs opulentiſſima. 2,63. *deditur Romanis.* 65
Antium nova colonia miſſa. 8,14
Antiates urbem agroſque Romanis dedunt. 6,33. *in agrum Heſtienſem excurſionem faciunt.* 8,12
Antiatium navibus Roſtra in foro facta. 8,14
Antiatibus dati ad jura ſtatuenda ipſius coloniæ patroni. 9,20
M. Antonius magiſter eq. 8,17
Q. Antonius Merenda trib. pl. 4,42
T. Antonius Merenda decemvir creatur. 3,35
Anxur opp. Volſcorum, quæ nunc Terracina. 4, 59. *captum.* ibid. *ab hoſtibus recuperatur.* 10. *nequicquam oppugnatur.* 12
Anxur trecenti in coloniam miſſi. 8,22
Apenninus. 5. 33. *ejus tranſitus quam difficilis Annibali.* 10,27
Apex dialis. 6,41
Apollo per dies VIII. ſtratis lectis placatur. 5,13
Apollini cratera aurea Delphos miſſa. 5,25
Apollinis ædes dedicata. 7,20
Apollini ædes pro valetudine populi vota. 4, 25. *ædes à Cn. Iulio dedicata.* 4, 29
Apollinaris Circus. 3,63
Apolloniatibus juvenes dediti, qui legates pulſarant. Ep. 16.
Apparitores regii. 1, 40. *ab Hetruſcis ſumpti.* 1,8
Apparitores Conſulum XXIV. & iis ipſi plebeii homines. 2, 55. *ad pignora capienda dimiſſi.* 3,38
Appia via. 8,39. *vide* App. Claudius.
Appiola, oppidum captum. 1,35
Appuli fœdere in amicitiam recipiuntur. 3,25. *ad Pœnos deficiunt.* 13,11
C. Apronius trib. pl. 3,54
Appuleius Panſa Coſ. 10,5
L. Appuleius trib. pl. M. Furio diem dicit. 5,32.
Q. Appuleius Coſ. 10,6.
Apulia. 6,42

Digitized by Google

Aquam in urbem App. Claudius conſor duxit. 9,29
Aquila Lucumoni in carpento ſedenti pileum aufert & refert. 1,34
Aquilii fratres. 2,4
C. Aquilius. 40. *Hernicos devincit.* ibid.
L. Aquilius Corvus trib. mil. conſ. poteſtate. 6,4
Aquilonia Samnitium. 10. 38, 39, 41. *expugnatur.* ibid. *deflagrat.* 44
ad Aquilonium Samnitium millia triginta trecenti quadraginta caſa. 42
Ara injuſſu ſenatus aut trib. pl. haud dedicanda. 9,46
Ara Iovi Elicio in Aventino dicata à Numa. 1,20
Ara Pudicitiæ Plebeiæ ab Virginia A. F. dedicata. 10,23
Arbor felix. 5,24
Arbor quercus vice Deorum appellata. 3,25
ſub Arbore, quam quis ſeruerit, ſub ea legere alium fructus, indignum. 10,24
Arcades populi verum navalium imperiti. 1,5
Arcani celandi religio. 10,58
Ardea Rutulorum civitas. 1, 57. *oppugnatur.* ibid. *obſidionis cauſa.* ibid.
Ardeam coloni mittuntur. 4,11
Ardeates duce Camillo Gallorum caſtra invadunt, eoſque trucidant. 5,45
Argei ſacrificia locaque ſacris faciendis à Numa inſtituta. 1,21
Argentea vaſa in cella Iovis. 10,23
Argentum nondum ſignatum. 4,60. *ſignatum.* 5,60
Argento quando pop. Rom. uti primium caperit. Ep. 15.
Argiletum. 1,19
Aricini atque Ardeates de agro ambigue certant. 3,71
Ariminum in Piceno colonia deducta. Ep. 15.
Ariſtodemus tyrannus. 2,21
Arma non permiſſa ſociis Romanorum, niſi horum juſſu. 2,30
Arma de publico data. 3,15
Arma qui ferre poſſunt, omnes conſcripti. 3,4.
Arma hoſtium concremata. 8,30
Armis munimenta, non munimentis arma tuta eſſe debent. 9,23
in Armis jus ferunt Galli. 5,36
Armentum. 1,7
Armilla aurea. 1,11
Armillis donantur centuriones. 10,44
Arnienſis tribus. 6,5
Arpi civitas Apulia. 9,13
Arpinatibus civitas data. 10,1
Arpinum à Samnitibus receptum. 9,44
Arretium caput Hetruriæ. 9. 37. 10, 37. *pacem petit.* ibid. *laborat ſeditionibus.* 10,3.
Arſia Silva. 2,7
Artibus ingenia ad magna fortuna cultum excitantur. 1,19
Artona, urbs Latinorum, ab Aequis occupatur. 2,43
Arverni populi. 5,35
Aruns Lucumonis F. 1,35
Aruns Porſenæ F. 2,14
Aruns Cluſinus. 5,32
Aruns Tarquinius, filius regis, moribundus ex equo cadit. 2,6
Aruſpices Hetruſci. 5,15
Arx Albana. 7,24
Arx Artena proditione ſervi capitur. 4,61
Arx Carventana ab Aequis occupata. 4,53
Aſcanius Aeneæ filius. 1, 3. *matre Creuſa, incolumi Ilio, natus.* ibid. *Albam Longam condit.* ibid.
Aſia imbellis. 9,19
Aſtura, opp. 8,13
Aſylum à Romulo inſtitutum. 1,8
Atellana fabula. 7,2. *earum actores non è tribu moti.* ibid.
Athenas legati miſſi, ut Solonis leges, & aliarum Græciæ civitatum inſtituta juraque deſcriberent. 3,32
Atina. 9,28
Atinatium ager. 10,39
Atilius Calatinus Coſ. Ep. 17.
L. Atilius primus trib. mil. creatur. 4,6. 5,18. *trib. mil. conſ. pot. ex plebe creatur.* 5,12
L. Atilius trib. pleb. 9,30
M. Atilius Regulus Coſ. 8, 16. 10, 32. *ejus res geſtæ.* 35. *templum Iovi Statori vovet.* 36. *ei de triumpho agenti negatur honos.* ibid. *ſerpentem portentoſa magnitudinis occidit.* Ep. 18. *à Carthaginienſibus miſſus ut de pace ageret.* ibid. *Dictator primus extra Italiam exercitum duxit.* Ep. 19.
Atys Silvius VII. Rex Alba. 1,3
Avaritia & luxuria diverſa vitia, in eoſdem

dem tamen conveniunt. Præfat. lib. 1.
Avaritia cæca. 5,51
Auctores patres fiunt. 1,17. 7,41
Audacia crescit ex metu alieno. 3,26
Audacia tutior pavore. 9,12
Aventinus Silvius XII. Rex Alba. 1, 3. fulmine ictus, colle, qui nunc est pars urbis Rom. sepultus. ibid.
Aventinus mons. 1,33. Palatio jungitur. ibid.
Aventinum insident milites Romani, relictis castris. 3,60
Averruncanda ira Deûm. 8,6
Averruncanda prodigia. 10,23
Aves æstiva. 5,6
Aves pascunt. 6,41
Ausidena capta. 10,12
Augures à Numa Pompilio instituti. 4.4. quinque de plebe creati. 10. 6, 9. custodes religionis. 4,31
Augurum numerus impar. 10,6. triplicatus. ibid. honos quantus. 1,36
Augures consulti religionem eam eximunt, ne posset, nisi ab Cos. dici dictator. 4,31. 8,23.
Auguria. 1.6,34
Augurii ritus. 1,18
Augurium corvi. 7,26
Augustus Cæsar templorum omnium conditor & restaurator. 4, 20. contemporaneus Livii nostri. ibid. eo imperante Ianus tertium clausus. 1,19
Aulercii populi. 5,34
Aurum de Gallicis spoliis in Capitolio sacratum. 7,15
Auro & argento calata scuta. 9,40
Auro à Gallis obsidionem suam redimunt Romani. 5,48
Aurea patera ad Cereris posita. 10,24
Aurunca urbs à Sidicinis deleta. 8,15
Aurunci. 7, 32. Romanos vincunt. 2, 17
Aurunci principes securi percussi, alii venierunt. ibid. victi. 26
Ausona urbs. 9,25
Ausones victi. 8, 16. in potestatem pop. Rom. veniunt. 9,25
Auspicato omnia gerunt Romani. 1,36
Auspicium mentitus pullarius. 10,40
Auspicii neglecti malum. 7,6
Auspicio controverso non obauditum a Papirio Cursore. 10 40
Auspicia urbana. 1,18
Auspicia more majorum penes patres. 6,41
Auspiciorum religio. 10,39
Auspiciorum repetitio. 8. 30,32

B.

Baculus sine nodo aduncus, Lituus dictus. 1,18
Barba omnibus Gallis promissa. 5 41
Bellona ab Appio Claudio invocatur. 10, 19
Bellovesus Ambigati Gallorum regis sororis filius. 5,34
Belli administratio haudquaquam facilis. 4,46.
Belli etiam ut & pacis, sua sunt jura. 5,27
Belli indicendi ritus per feciales. 1,32
Belli necessitates consilia humana non expectant. 4,57
in Bello imperium plurimum inutile. 4, 31
in Bello pacem, in pace bellum quærere. 1,27
in Bello segnes, in otio tumultuosi. 4,28
Bellum cum Auruncis initum. 2,16
Bellum Æquicum. 3,6
Bellum intestinum ob virginis nuptias inter Ardeates. 4,9
Bellum Gallicum. 7,25
Bellum Auruncum. 7,28
Bellum Samnitium quibus de causis susceptum. 7,29
Bellum inter Sidicinos Auruncosque ortum. 8,15
Bellum Privernas. 8,19 Vestinum. 29
Bellum Vejens. 2,42
Belli apparatus adversus Carthaginienses. 2,17
Bellica res secunda urbanos motus excitant. 3,9
Bellica cærimonia ab Anco Martio instituta. 1,23. vide Pugna.
Bellum quibus necessarium, in & justum. 9,1.
Beneficii veteris memoria, an crimen recens extinguatur? 6,10
Beneventum olim Maleventum dictum. 9,20.
Beneventum in Samnio colonia deducta. Ep. 15.
Bituriges populi. 5, 34. summam imperi

Gallo-

Gallorum tenuerunt. ibid. *regem Celtico dant.* ibid.
Blanditia virorum maxime ad mulierum ingenium efficaces preces sunt. 1,9.
Boarium forum. 10,23
Boji ubi consederint. 4,35
Bona sub hasta vendita. 5,15
Bona vendendi cur bona Personna regia vendi dicerentur. 2,12
Bona Vitruvii Vacci Semoni Sanco consecrata. 8,20
Bonorum publicationes post supplicia. 3,59
Bos eximius Marti immolatus. 7,37
Bos fœmina locuta. 3, 10. *vide* Prodigium.
Bos prodigiosæ magnitudinis in Sabinis nata. 1,45
Boves centum honoris ergo servatori exercitus dati, cum aurea corona. 7,37.
Boves in muneribus militum. 7,26
Bove aurato donatus L. Minucius præfectus annonæ. 4,16
Bobus milites donati. 7,37
Boves Herculis à Caco abacti. 1,7
Bovianum. 10, 41. *oppugnatur.* 9, 28. *Pentrorum Samnitium caput capitur.* 31. *ad Bovianum clara pugna.* 10,12
Bovillarum via silice strata. 10,47
Brennus Gallorum rex. 5,38. *inter Brennum & Sulpicium colloquium.* 5,48
Brixia urbs. 5,35
Brundusium colonia deducta. Ep. 19.
Brundusii promontorium. 10,2
Brutulus Papius Samnis inducias rupter. 8, 39. *Romanis deditur.* ibid. *mortem sibi consciscit.* ibid.
Brutus cur appellatus L. Iunius. 1,56

C.

Cacus ferox viribus Herculis aversos boves, eximium quemque pulcritudine, caudis in speluncam trahit. 1,7. *ab Hercule clava ictus, occumbit.* ibid.
Cadaveris humani in privatis ædibus inventi atque effossi actio. 3,33
Caduceus prolatus supplicibus. 8,20
L. Cacilius prætor à Gallis Senonibus cæsus. Ep. 12.
L. Cacilius Metellus de Andrisco triumphat. Ep. 5.
Q. Cacilius trib. pl. Malii necem indignam quæstus. 4,16
T. Cacilius trib. mil. primum creatus. 4,6
Cædes ruptura juris gentium. 4,17
Cædi manifestæ expiatio summa justitiæ exemplum. 1,26
M. Caditius. 5,32. *vide* Ceditius.
Cære oppidum. 1,2. *sacrarium pop. Rom. ac diversorium sacerdotum.* 7,20
Cærites populi. 7, 20 10, 4. *cum Cæretibus hospitium publicum cur factum.* 5, 50. *iis bellum infertur.* 7, 20. *eorum legati errorum veniam petunt.* ibid. *Cærites delubra Vestæ, hospitium flaminum Vestaliumque invocant.* ibid.
Carimoniæ in devovendis hostibus. 8,10
Carimoniarum cultu Roma crevit. 6,41
Calatia. 9. 2,28. *expugnata.* 9,47
Calendæ Sextiles duplici clade insignes. 6,1.
Calendis Quinctilibus magistratum occipiunt tribuni mil. potestate consulari. 5,32
Calendis Octobribus magistratus initus. 5, 9.
Calenus ager. 10,20
Cales capitur. 8,16
Cales colonia deducta. ibid.
Callifæ oppidum. 8,25
Calpurnius Piso historicus citatus. 2, 58. 9, 14
M. Calpurnius trib. mil. Ep. 17.
Camars Clusium appellatum. 10,25
Cameria oppidum. 1,38
Camertes Umbri. 9,36
Camenarum lucus. 1,21
Campana legio securi percussa. Ep. 12.
Campani auxilium à Romanis petunt. 7,30. *quale responsum à Cos. acceperint.* 31. *se Romanis dedunt.* ibid *Romanos sub jugum missos benigne excipiunt.* 9,6
Campanis superbia innata. 9,16
Campus Martius unde nominatus. 2, 5. *in Campum Martium populus centuriatim citatus.* 6,20. *in Campo Martio primum census actus.* 4,23
Campus Sceleratus. 8,15
Campi Stellates. 9,44

Digitized by Google

Canis sollicitum animal ad nocturnos strepitus. 10,47
M. Cantius trib. pl. 10,46
C. Canuleius trib. pl. rogationem de connubio patrum cum plebeiis promulgat. 4,1. *ejus adversus consules oratio.* 3
M. Canuleio dies dicta. 4,44
Canusini populi. 9,20
Capena porta. 3,22. 7,23
Capena porta via ad Martis saxo quadrato strata ex multatitia pecunia. 10,23
Capenates. 5,8. *bello subacti pacem petunt.* 24
Capetus Silvius IX. Rex Albæ. 1,3
Capitales causas solus per se judicat Tarquinius Superbus. 1,49
Capitolium saxo quadrato substruitur. 6,4. *à servis & exulibus occupatur.* 3,15. *vindicatur.* 18. *lustratum ob prodigium.* 29. *in Capitolio aut arce nulli Patricio habitare licet.* 6,20. *in Capitolio auri magnum pondus saxo quadrato septum sacravit C. Sulpicius.* 6,15
Capitolii limina ænea. 10,23
Capitolini ludi. 5,50
Capræ palus. 1,16
Capua unde dicta. 4,37. *voluptatum omnium magistra.* 7,38. *à Samnitibus quo dolo capta.* 4,37
de Capua occupanda milites Romani clam consilia ineunt. 7,38
Caput humanum integra facie in faciendis templi Jovis Tarpeji fundamentis inventum. 1,55
Caput Jovi sacratum. 10,38
Capitis velandi mos in sacrificiis. 1,31
Capita hostium lanceis infigunt, aut in equorum pectoribus pendentia gestant Galli Senones. 10,26
Capys Silvius VIII. Rex Albæ. 1,3
Capys dux, unde Capua dicta. 4,37
Carcer Romæ in media urbe. 1,33
Carcer ab Ap. Claudio ædificatur, quem domicilium plebis Romanæ vocare sit solitus. 3,57
Carceres in circo quando primum statuti. 8,20
Carceres privati. 6,30
Carmen detestationis. 10,38
Carmen rogationis recitatum à M. Duillio. 3,64
Carmenta fatiloqua ante Sibyllæ in Italiam adventum habita. 1,7
Carmentis saxum. 5,47
Carnis pluvia. 3,10
Carnutes, populi Galliæ. 5,54
Carpentis matrona festo profestoque usa. 5,25
Carpentum per patris corpus egit Tullia. 1,48
Carseoli colonia quando deducta. 10,3. *Carseolos in agrum Æquicolarum deducta.* 11
Carthaginienses exercitum in Siciliam trajiciunt. 4,30 *fœdus cum Romanis ictum. & legatos Romam gratulatum mittunt cum coronâ aureâ.* 7,27. *fœdus tertio renovant.* 9,44. *quartò.* Ep. 13.
Carventana arx ab Æquis occupatur. 4,53. *à C. Valerio recipitur.* ibid.
Sp. Carvilius Q. F. Maximus ædilis. 10,9
Sp. Carvilius Cos. Amiternum oppidum vi capit. 10,39
Sp. Carvilius quas urbes in Samnio ceperit. 25. *triumphat.* ibid.
Sp. Cassius Cos. 2,17 *ejus res gestæ.* ibid. *primus magister equitum creatur.* 18
Sp. Cassius Cos. 2,33,41. *ejus res gestæ.* 41. *regni crimine damnatus.* ibid. *de ejus morte varia auctorum sententia.* ibid.
Castellani. 7,36
Castori ædes vota ab A. Postumio dictatore. 2,20. *quando dedicata.* 42
Castrensis seditio. 4,50
Castrum colonia deducta. Ep. 11.
Candium. 9,2
Caudina Furca, earumque descriptio. 9,2
Caudina pax. 9,1,38. *fœdere, sed per sponsionem facta.* 9,5. *ejus sponsores Samnitibus per fœciales deduntur.* 10
Cæsaris milites. 6,6
C. Cæditius legatus. 10,40
C. Cæditius trib. pl. 2,52
Celeres CCC. à Romulo instituti. 1,16
Celta, tertia Galliæ pars. 5,34
Caninenses pop. ad videndam Romam profecti. 1,9. *bellum parant.* 10. *vincuntur.* ibid.
Cenon Antiatium oppidum capitur. 2,63
Censa civium capita centum quatuor & viginti millia ducenta quindecim præ-

ter

ter orbes orbasque. 3,3. centum triginta duo millia quadringenta novem. 24. millia ducenta sexaginta duo. 10,47. ducenta septuaginta tria millia. Ep. 11. ducenta septuaginta octo millia, ducenta viginti duo. Ep. 13. ducenta septuaginta unum millia, ducenta viginti quatuor. Ep. 14. trecenta septemdecim millia, ducenta viginti septem. Ep. 18. ducenta quinquaquinta unum millia, ducenta viginti duo. Ep. 19. ducenta septuaginta millia. Ep. 20.
Censori defuncto nunquam alius sufficitur. 5,31. 6,27. 9,34.
Censores unde appellati. 4,8
Censores primi L. Papirius Mugillanus & L. Sempronius Atratinus. 4,8. vitio creati non gessere magistratum. 6,27. post mortem collega se censura abdicant. 9,34
Censor è plebe creatur M. Marcius Rutilus. 7,22
Censores vigesimi sexti à primis censoribus. 10,47
Censores Mamercum Æmilium tribu movent & æratium faciunt. 4,24
Censoria animadversio. 4,31
Censura initium. 4, 8. ejus auctoritas quanta. ibid.
Censura minuta à Mamerco Æmilio ex quinquennali annua & semestris facta. 4,29. 9,33
Census institutio. 1,43
Census actus. 3. 4, 24. in villa publica. 4,23. 8,17. actus sine lustro. 3,12
Census in civitate à Ser. Tullio factus. 4,4
Census equester. 5,7
Centunculi mulorum. 7,14
Centuria à Ser. Tullio instituta. 1,43. qualiter ab eo descripta. 4,4
Centuriatis comitiis leges XII. tabb. perlatæ. 3,34. iisdem consules tribunique militares creantur. 5,52
Centurio primus, Primipilus appellatur. 7,43
Centuriones & duplicarii securi percussi. 2,59.
Centurionis vox pro omine accepta. 5,55
Cereri votivi poculum Sp. Cassii Cos. à patre consecratur. 2,41
Cerva lupum fugiens ad Gallos venit. 10,27
Certamen anceps. 8,38. inter mulieres ortum. 10,23. ex Certamine magno magnus excitari ferme iras. 3,40
Charilaus princeps Palæpoli. 8,25
Cicatrices adverso corpore exceptæ, decori. 2,23. 6,2
Cimetra, Samnitium urbs, capta. 10,15
Ciminia silva invia atque horrenda. 9,36. 10,24
Ciminius mons. 9,36
L. Cincius Alimentus auctor diligens monimenterum. 7,3
Cingilia, oppidum Vestinorum. 8,29
Circe dea. 1,49
Circeji. 2,39
Circienses. 6. 12,17
Circus Apollinaris. 3,63
Circus Flaminius. 3,55. à Flaminio censore extructus. Ep. 20.
Circus maritimus apud Hernicos. 9,42
Circus maximus à Tarquinio Prisco institutus. 1,35
Civem bonum libere pro rep. loqui oportet. 3,68
Civem regere, quam hostem superare difficilius. 2,43
Civium Romanorum distinctio varia à Ser. Tullio instituta. 1,43
Civitas urbi magnitudine augetur. 1,44
Civitatis immortalitas. 6,24
Civitatis Romanæ donum legibus suis posthabent Hernici. 9,43
in Civitate bellicosa, plures Remulo quàm Numa similes. 1,20
Civitatum labes plebis seditio. 2,44
Civitatis venenum ordinum discordia. 3,65
Civilis discordia inter Patres & plebem propter usuras ob as alienum. 2,23
Civitas in duas partes discessit. 9,46
Civitatis forma mutatur ab Cos. ad Decemviros translato imperio. 3,33
Civile jus in penetralibus Pontificum repositum, C. Flavius Cn. F. scriba evulgat. 9,46
Civica corona. 6,20. 10,46
Clamor in prælio. 6,5. 8,16
Clamoris alacritas ac conformitas in prælio, index fere exitus felicis aut infelicis. 4,37
Clarigatio. 8,14
Classis Romana à Tarentinis directa. Ep. 12.

Digitized by Google

Classium à Servio Tullio instituta distinctio. 1,43. 4,4
Claudia, soror *Claudii*, cur multata. Ep. 19.
Claudia tribus ab *Ap. Claudio* appellata. 2, 16
Claudia gens adsertrix patriciatus. 6,40
Claudia gens sordidata. 6,20
Claudius Pulcher Cos. jussit immergi pulles, qui cibari nollent. Ep. 19.
Claudius historicus. 6,42. 8,19
Cl. Crassus tribunus cons. pot. 4,35
Ap. Claudius, prius *At. Clausus* cognominatus *Romam* venit. 2, 16. inter *Patres* eligitur. ibid. natura immitis & efferatus. 29. consul. 21. ejus *Cos* de comprimenda plebe sententia. 23. jus de creditis pecuniis dicis. 27. Patribus mire gratus magistratu abit. 28
Ap. Claudius Appii F. infestus plebi sit *Cos.* 2, 56. licitorem ad tribunum Lectisternium mittit. ibid. in exercitum animadvertit. 59 in *Volscos* mittitur. 58. plebem plus quam paterno odio cur oderit. ibid. *Volerones* tribunos pl. vocat. ibid. ejus exercitus vinci maluit, quam vincere. 59. ei dies dicitur. 61
Ap. Claudius decemvir creatus. 3, 33. ejus nefandum facinus. 44. sceleratum judicium. 47. ei in concione obstrepitur. 49. dies à *L. Virginio* dicta. 56. provocat. ibid. ejus defensio. ibid. mortem sibi consciscit. 58
Ap. Claudius Crassus trib. mil. cons pot. 5, 1. imbutus jam a juventute plebejis certaminibus tribunis plebis resistit. 2 ejus oratio. 3. de praeda *Veiorum* sententia. 20. oratio in tribunos. 6,40
Ap. Claudius dictator creatur. 7. 5, 6. Consul. 24. moritur. 25
Ap. Claudius censor. 10,29. censuram solus obtinuit. ibid. abdicare se magistratu voluit. 33. ejusdem cavillatio. 34. viam munivit quae *Appia* dicta est. 29. aquam in urbem duxit. ibid.
Ap. Claudio cens. Poticia gens servos publicos solennia Herculis docuit. ibid. irâ Deûm lumine captus. ibid.
Ap. Claudius Cos creatur. 9,42. 10, 15. interrex. 11. indigne fert adventum collega. 18. ejus preces in discrimine pugnae. 19
Ap. Claudius praetor absens creatur. 10,22
C. Claudius Appii F. Cos. 3,15
C. Claudii patrui *Appii* Decemviri oratio. 2, 56. ejus pro *Appio* deprecatio. 3, 58
C. Claudius Hetruscis literis eruditus. 9, 36
C. Claudius Cicero trib. pl. 3,31
C. Claudius Hortator magister equitum. 8, 15
C. Claudius Regillensis dictator. 8,15
M. Claudius, *Appii Claudii* Decemviri cliens. 3,44. assertor Virginiae. 45. exulatum abit. 58
M. Claudius Marcellus Cos. 8, 18. dictator comitiorum habendorum causa dictus. 23
Ap. Clausus. *Vide* Claudius.
Clavus fixus dextero lateri aedis Iovis. 6, 3. index numeri annorum Volsiniis fuit. ibid. *Clavi* figendi solemne pestilentia sedanda à Cos. ad Dictatore translatum. ibid.
Clavi figendi causa creatus dictator. 7, 8. 8, 18
Cleopatra Alexandri Epiri uxor. 8,24
Cloaca à *L. Tarquinio* facta. 1, 56
Cloaca veteres cur primum per publicum ductae. 5,55
Cloacina ad tabernas, locus *Romae*. 3,48
Cloelia virgo una ex obsidibus, deceptis custodibus per *Tiberim* ad suos transavit. 2, 13
Cloelii in *Patres* lecti. 1,30
P. Cloelius trib. mil. 6,31
Q. Cloelius Siculus Censor. 6,31
Q. Cloelius Cos. 2,21
T. Cloelius Siculus triumvir. 4,2
Cloilia fossa. 1,23
Cluilius Alba imperitat. 1, 22. ejus res gestae. ibid. moritur. 23
Gracchus Cluilius Equitum princeps. 3,25. Ingitis *Rom.* ad quercum mandata dicere jubet. ibid. in triumphum ante currum ducitur. 4,10
Clusium Italiae oppidum. 5, 33. *Camers* olim appellatum. 10, 26. oppugnatur. 5, 35
Clusini auxilium à *Romanis* contra *Gallos* petunt. 5,12
Clusinani praesidium *Rom.* in deditionem accipiunt. 9,31. vi capti, atque omnes pubetes interfecti. ibid.
Coelius mons urbi additur. 1,30

Digitized by Google

Cohors exulum Romanorum. 2,19
Cohortes subsidiaria. 9,27
Coitiones potentiores. 3,65
Collatia civitas. 1. 57,58. *Sabinis adempta.* 37
Collatinus Tarquinius Egerii F. 1,56
Collegium ad ludos Capitolinos conditum. 5. 50,52
Collegium Mercatorum. 2,27
Colles Tusculani. 3.7,8
Collina porta. 2, 2,51,64. 3,61. 4.21,31. 6,28
Colonia deducta. 1. 11, 56. 10, 1. Ep. 2, 14, 15, 19, 20
Colonia Ardeam deducta. 4,11. *Calas deducta.* 8,16. *Æserniam deducta.* Ep.16. *Fregellas deducta.* 8, 22. *Lavicos deducitur.* 4, 47. *Luceriam missa.* 9, 25. *Satricum ab Antiatibus deducta.* 7,27. *Suessam deducta.* 9,28. *Velitras missa.* 8, 3.
Colonia duæ circa Vesbinum & Falernum agrum deducta. 10,21
Colonia duæ Latinæ (Pometia & Cora) ad Auruncos deficiunt. 2,6
Coloniæ finibus suis imponi indignantur populi Romani hostes. 10,1
Columen loci nomen. 3,23
Columnæ æneæ fœdus cum Latinis sculptum. 2,33
Comitia habita. 3,6. *per interregem habita.* 6,36
Comitia Consulum adversa nobilitate habita. 41
Comitiis consularibus plebs irata, non interest. 2,64
Comitia præter ædilium tribunorumque pl. nulla habita. 6,35
Comitia trib. mil. consulari potestate habita. 30
Comitia Decemviris creandis indicta. 7,19
Comitia Quæstorum. 4,44. *primum habita.* 54
Comitia centuriata. 1,60. *rem militarem continent.* 5,52
Comitia tributa. 2,56
Comitiis tributis qui primi trib. pl. creati. 2, 58
Comitiales dies. 3,11
Commentarii Numæ à Tullo Hostilio evolvuntur. 1,31
Commentarii Servii Tullii. 1,60
Commentarii Pontificum. 4,3
Communis cura neglectus etiam perditores privatos. 9,45
Concilia Latinorum populorum ad lucum Ferentinæ habita. 7,25
Conciones seditiosæ tribunorum plebis. 4 35,40
Concordiæ ædes in area Vulcani dedicata à C. Flavio Cn. F. 9,46
Concordia bonum. 10. 22,24
Concordibus collegii optime geritur Respublica. 6,6
Conditiones victis accipienda, non ferendæ. 4,10
Conditiones Patribus impositæ, ne quis, quoad bellatum esset, tributum daret. 6,31
Conjuratio nobilium adolescentium de regibus clam recipiendis. 2,3
Conjurati milites exercitum colligunt. 7, 39. *T. Quinctium ducem sibi vi adhibita præficiunt.* ibid. *in potestate Dictatoris se fore dicunt.* 41
Connubia promiscua. 4,2
Connubia Latinis populis commerciaque adempta. 8,14
Connubii necessitas. 1,9
de Connubio Patrum & plebis rogationem promulgat C. Canuleius. 4,1
Conscripti Patres unde dicti. 2,1
Consentia oppidum in Brutiis. 8, 24. *à Samnitibus recepta.* 9.44
Q. Considius auctor agraria legis T. Menenio diem dicit. 2,52
Consiliis malis pares adepti adventus. 6, 8
Consualia à Romulo instituta. 1,9
Consules primi omnia jura & insignia regiæ potestatis tenuere. 2,1
Consul solus dictatorem dicere potest. 4, 31
inter Consules de ade Mercurii dedicanda certamen. 2, 27. *à Consulibus ad Decemviros summa imperii transfertur.* 3, 33
Consules sublato Decemviratu creantur. 3, 35. *senatum in Campum Martium evocant.* 63. *adversus tribunos senatum incitant.* 5, 1. *cum plebe ac tribunis certant.* 7,18
Consules sine auctoritate senatus populi jussu triumphant. 3, 63. *à tribunis coguntur*

Digitized by Google

guntur senatui dicto audientes esse. 4,26. invisi plebi creantur, & magistratu abeunt. 2, 27. ante tempus se magistratu abdicant. 8,3
Consules primi Roma creati L. Iunius Brutus & L. Tarquinius Collatinus. 1, 60
Consulum ex plebe alter ut crearetur, certatum. 6,35
Consul primus de plebe L. Sextius creatus. 6,42
Consules Patritii duo creati. 7. 17, 18, 22, 28.
Consules cum exercitu sub jugum missi. 9, 5
Consulibus non paret populus. 2,28
Consulibus terna legiones dantur. 2,30
Consularia comitia à trib. pl. fieri prohibentur. 4, 25. adversa nobilitate habita. 6, 42. de consularibus comitiis certamen. 7,18
Consulares leges. 2,56
Consulatus primus è Iunia domo ortus. 2, 5
Contenebra oppidum expugnatur. 6,4
Convellere signa. 3,7
Copia facit fastidium. 3,1
Cora ad Auruncos deficit. 2,16
Coranus eger. 8,19
Corbio oppidum. 1,9. 3. 28,69
Corioli opp. à Marcio capitur. 2, 23. Romanis adimitur. 39
Coriolanum à publico parricidio revocavit privata pietas. 2, 40. vide Marcius.
Cornelia epoto medicamento, quod marito fecerat, interit. 7,18
A. Cornelius quæstor. 3,24. Pontifex maximus. 4,17
A. Cornelius trib. mil. 6, 36. tribunus mil. II. creatus. 42
A. Cornelius Cos. primus arma Samnio intulit. 10,31
A. Cornelius Arvina dictator. 8, 38. ejus facialis oratio. 9,10
A. Cornelius Cossus trib. mil. 4, 19. Larsam Tolumnium Veientium regem occidit. ibid. spolia opima gerit. 20
A. Cornelius Cossus Cos. 4. 30, 31. trib. mil. consulari potestate. 31. dictator creatur. 6, 12. ad opprimendam seditionem Romanam arcessitur. 14. quæ verba ad milites fecerit. 12. viatorem ad Manlium mittit. 15. ejus in M. Manlium oratio. ibid. triumphus. 6. magister equitum. 7,26
A. Cornelius Cos. 7, 19. consul exercitum suum in loca ab hostibus infesta induxit. 34
C. Cornelius Cos. à classe Punica captus. Ep. 17.
C. Cornelius Cossus trib. mil. consulari potestate creatur. 4. 55, 58. 5,10. Ecetras petit. 4. 59, 61. Cos. 54
L. Cornelius Cos. Ep. 17. II. Cos. 8,17
L. Cornelius Maluginensis. 3,22. ejus res gestæ. ibid.
L. Cornelius Maluginensis Cornelii decemviri frater. 3,40
L. Cornelius Scipio interrex. 7,21
L. Cornelius Scipio Cos. 7,23
L. Cornelius Scipio proprætor. 10. 12,25
M. Cornelius in Algidum mittitur. 3,41. Censor. 5,31. tribunus militum. 6,36. trib. mil. II. creatur. 42
M. Cornelius Maluginensis decemvir creatur. 3,35. consul. 4,21
P. Cornelius dictator dictus. 4,57
P. Cornelius trib. mil. cons. potestate. 6. 1, 11
P. Cornelius Arvina consul. 9,42. censor. 10, 47
P. Cornelius Blasio triumvir. 10,18
P. Cornelius Cossus trib. mil. cons. potestate. 4. 49, 58. 5, 24. iterum trib. mil. cons potestate. 26
P. Cornelius Maluginensis trib. militum cons. potestate. 4,61. 5,16
P. Cornelius Rufinus dictator. 8,17. consul senatu movetur. Ep. 14.
P. Cornelius Scapula Cos. 8,22
P. Cornelius Scipio interrex. 5,31
P. Cornelius Scipio adlu. 7, 1. magister equitum. 24. dictator. 9,44
Sergius Cornelius Maluginensis 6,6. trib. militum cons potestate iterum. 9, 28. magister equitum. 12, 9. trib. mil. cons. pot. IV. 6,22
Sergius Cornelius tribunus milit. 6. 36, 38. consul. 9,1
Sanc. Cornelius, Flamen Quirinalis, pestilentia mortuus. 3,32
Cornicines & tibicines in centuriis distributi à Servio. 1,43
Corniculum oppidum. 1, 38. capitur. 39
Corniculi donati equites. 10,44

Digitized by Google

Cornua bovis portentosa magnitudinis. 1,45
Corona aurea Iovi Opt. Max. in Capitolium lata à legatis Latinorum & Hernicorum. 3,57
Corona aurea à Mamerco Æmilio dictatore libram pondo ex publica pecunia populi jussu in Capitolium Iovi dono posita. 4,20
Corona aurea in Capitolio in Iovis cella posita XXV. pondo. 7,38
Corona aurea L. Quinctio Cincinnato ab exercitu, quem subjugum Æquum miserat, decreta. 3,29
Corona aurea decemque bobus donatus M. Valerius trib. mil. 7,26
Corona aurea P. Decius trib. mil. & centum bobus donatus. 7,37
Corona civica. 7,20. 10,46
Corona graminea obsidionalis. 7,37
Corona muralis. 6,20. 10,46
sub Corona venire. 2,17
sub Corona libera corpora vendita. 5,22
sub Corona veniere septem millia Samnitium. 9,42
Corona urbem oppugnare aut capere. 7,27
Coronati ob res bene gestas. 10,47
Corpus violatum, animus insons. 1,58
Corporis custodes Romulo & cæteris. 1,8. *vide* Apparitores.
de Corporibus ducum casorum pugna inter patres. 9,22
Corpora ubi morbo, ibi ferè & animi superstitione laborant. 4,30
Cortona urbs pacem à Romanis petit. 9,37
Corvus in galea M. Valerii, trib. mil., cum adversus Gallum pugnaret, consedit. 6,26
Corvi cantus in prælii commissione. 10,40
Cos novacula ab Accio Navio augure discissa. 1,36
Cosa colonia deducta. Ep. 14.
Cratera aurea donum Apollini Delphos portatur. 5. 25,28
sub Crate necari. 1,51. 4,50
non Credimus facile, quæ nolumus esse vera. 4,21
Creditorum jus in debitores Romæ. 2,23
Cremandorum cadaverum mos. 4,48
Cremera fluvius. 2,49
Cremona colonia deducta. Ep. 20.
Creusa mater Ascanii. 1,3
Crinibus matres strata passim templa verrunt. 3,7
Crista vulnera non faciunt. 10,39
Croton urbs. 1, 8. *eam Brutii obsidens.* 9. 11,30
Crudelitati superbiæque et fisera, non leves tamen veniunt pœnæ. 3,56
Crustumeria. 3,42
Crustumeria capta. 2,19
Crustumini pop. ad Romam vindendam profecti. 1,9. *bellum parant.* 10
Crustumini campi. 2,64
Crustumina montibus Allia fluvius defluit. 5,37
Cultus scriba nihil differens ab ornatu regio. 2,12
Cultus amœnior in fœmina suspectus. 4,44. 8,15
Cuma. 9.19. *capta.* 4,44
Cumana cohortes. 2,14
Cuneus. 8,10
Cuniculus actu difficilis. 5,19
Cuniculorum agendorum astutia. 4,42
Cupiditates hominum immodicæ circa agros, pecunias, honores. 6,35
Cura privata erumpunt in certaminibus publicis. 7,21
Curia triginta à raptarum nominibus appellata. 1,13
Curia Hostilia. 1,39. 5,55
Curiata lex. 5,46. 9;38
Curiatii in patres lecti. 1,30
Curiatiorum sepulcra. 1,26
C. Curatius trib. mil. comitiis præsit. 4. 6
P. Curatius Cos. 3, 33. 4, 1. *decemvir creatus.* 3,33
P. Curatius trib. pl. 5,11
Curio maximus. 3,7
Curius Dentatus Cos. bis in eodem magistratu triumphat. Ep. 14.
M. Curtius equo insidens se in specum demittit. 7,6
Metius Curtius Sabinorum princeps. 1,12. *toto foro agit Romanos.* ibid. *ex equo pugnat.* ibid. *in paludem se conjicit.* ibid.
Curtius lacus. 1,13. 7,6
Curules magistratus. 5,41
Curules magistratus nullos creari passi sunt toto quinquennio Licinius & Sextius. 6,35
Curulis sella. 2,54. *vide* Sella.
Cusina, opp. captum. 8,29
Cyrus rex Persarum. 9,17

Digitized by Google

Numitorem pellit, stirpemque fratris interficit. ibid. *spem partus Rhea Silvia adimit, cum eam Vestalem legisset.* 4. *Amulio regi Remus captus traditur.* 5. *obtruncatur.* ibid.
Anagnini. 9,41. *Anagninis civitas data, concilia connubiaque adempta.* 43
Ancilia, quæ & cælestia arma. 1,20. 6,4 *cælo demissa.* 5,44
Angues prælati in bello. 7,17
Anguibus prælatis sacerdotes Tarquiniensium Romanum militem turbant. 7,17
Anienſis tribus addita cæteris. 10,9
Animus humanus inſatiabilis. 4,13
Animi ex otio & copia laſciviunt. 2,52
Animi ferocia ſimul cum corpore labante labaſcit. 1,31
Animi religione, ut corpora morbis, infectati. 4,30
Animi magni ſiunt magnis honoribus. 4,35
Anio fluv. 2.26,64. *ad Anienem fluvium cum Gallis pugnatum.* 6,42
Annales citati. 2,54. 3,8.4,7.7.9,18,42. 8.23, 30, 37. 9. 15, 42, 44. 10. 2,17
Annales quidam quaſi funeſti. 4,20
Annibal dux Pœnorum à militibus ſuis in crucem ſublatus. Ep. 17.
L. Annius Setinus prætor Latinorum. 8,3. *per gradus Capitolii lapſus.* 6
Annona inhibita cura. 2,9. 3,31. 10,11
Annona laxior cum pace redit. 2,52
Annona præfectus L. Minucius creatur. 6,12.
Annus à Numa in XII. menſes deſcribitur. 1,19
Annus multiplici clade ac periculo inſignis. 4,12
Anni principium olim Kalendis Sextilibus. 3,6
Anno uno Roma ex ruinis refecta. 6,4
Anno quadringenteſimo, quam urbs Romana condita erat, patricii Conſſ. duo creati. 7,18
Annorum indices, clavi apud Volſinios. 7,2.
Anquirere capitis. 2,52
Anſeres Iunoni ſacri. 5,47
Antemnates pop. ad Romam videndam profecti. 1,9. *bellum parant ob raptum filiarum.* 10. *Romanorum fines vaſtant.* 11
Antenor Trojanus. 1,1. *cum multitudine Henetum ex Paphlagonia pulſus in Adriaticum venit.* ibid.
Antepilani in militia. 8,8
L. Antiſtius tribunus mil. ex plebe. 6,30
Antium, urbs opulentiſſima. 2,63. *deditur Romanis.* 65
Antium nova colonia miſſa. 8,14
Antiates urbem agroſque Romanis dedunt. 6,33. *in agrum Hoſtienſem excurſionem faciunt.* 8,12
Antiatium navibus Roſtra in foro falla. 8,14
Antiatibus dati ad jura ſtatuenda ipſius coloniæ patroni. 9,20
M. Antonius magiſter eq. 8,17
Q. Antonius Merenda trib. pl. 4,42
T. Antonius Merenda decemvir creatur. 3,35
Anxur opp. Volſcorum, quæ nunc Terracina. 4, 59. *captum.* ibid. *ab hoſtibus recuperatur.* 10. *nequicquam oppugnatur.* 12
Anxur trecenti in coloniam miſſi. 8,22
Apenninus. 5, 33. *ejus tranſitus quam difficilis Annibali.* 10,27
Apex dialis. 6,41
Apollo per dies VIII. ſtratis lectis placatur. 5,13
Apollini cratera aurea Delphos miſſa. 5,25
Apollinis ades dedicata. 7,20
Apollini ades pro valetudine populi vota. 4, 25. *ades à Cn. Iulio dedicata.* 4, 29
Apollinaris Circus. 3,63
Apolloniatibus juvenes dediti, qui legatos pulſarant. Ep. 16.
Apparitores regii. 1, 40. *ab Hetruſcis ſumpti.* 1,8
Apparitores Conſulum XXIV. & iis ipſi plebeii homines. 2, 55. *ad pignora capienda dimiſſi.* 3,38
Appia via. 8,39. *vide* App. Claudius.
Appiola, oppidum captum. 1,35
Appuli fœdere in amicitiam recipiuntur. 8,25. *ad Pœnos deficiunt.* 13,11
C. Apronius trib. pl. 3,54
Appuleius Panſa Coſ. 10,5
L. Appuleius trib. pl. M. Furio diem dicit. 5,32.
Q. Appuleius Coſ. 10,6.
Apulia. 6,42

Digitized by Google

Aquam in urbem App. Claudius censor duxit. 9,29
Aquila Lucumoni in carpento sedenti pileum aufert & refert. 1,34
Aquilii fratres. 2,4
C. Aquilius. 40. *Hernicos devincit.* ibid.
L. Aquilius Cervus trib. mil. cons. potestate. 6,4
Aquilonia Samnitium. 10. 38, 39, 41. *expugnatur.* ibid. *deflagrat.* 44
ad Aquiloniam Samnitium millia triginta trecenti quadraginta cæsa. 42
Ara injussu senatus aut trib. pl. haud dedicanda. 9,46
Ara Iovi Elicio in Aventino dicata à Numa. 1,20
Ara Pudicitiæ Plebeiæ ab Virginia A. F. dedicata. 10,23
Arbor felix. 5,24
Arbor quercus vice Deorum appellata. 3,25
sub Arbore, quam quis servavit, sub ea legere alium fructus, indignum. 10,24
Arcades populi rerum navalium imperiti. 1,5
Arcani celandi religio. 10,58
Ardea Rutulorum civitas. 1, 57. *oppugnatur.* ibid. *obsidionis causa.* ibid.
Ardeam coloni mittuntur. 4,11
Ardeates duce Camillo Gallorum castra invadunt, eosque trucidant. 5,45
Argei sacrificia locaque sacris faciendis à Numa instituta. 1,21
Argentea vasa in cella Iovis. 10,23
Argentum nondum signatum. 4,60. *signatum.* 5,60
Argento quando pop. Rom. uti primùm caperit. Ep. 15.
Argiletum. 1,19
Aricini atque Ardeates de agro ambigue certant. 3,71
Ariminum in Piceno colonia deducta. Ep. 15.
Aristodemus tyrannus. 2,21
Arma non permissa sociis Romanorum, nisi horum jussu. 2,30
Arma de publico data. 3,15
Arma qui ferre possunt, omnes conscripti. 3,4.
Arma hostium concremata. 8,30
Armis munimenta, non munimentis arma tuta esse debent. 9,23
in Armis jus fuerunt Galli. 5,36
Armentum. 1,7
Armilla aurea. 1,18
Armillis donantur centuriones. 10,44
Arniensis tribus. 6,5
Arpi civitas Apulia. 9,13
Arpinatibus civitas data. 10,1
Arpinum à Samnitibus receptum. 9,44
Arretium caput Hetruriæ. 9. 37. 10, 37. *pacem petit.* ibid. *laborat seditionibus.* 10,3.
Arsia Silva. 2,7
Artibus ingenia ad magna fortuna cultum excitantur. 1,19
Artona, urbs Latinorum, ab Aequis occupatur. 2,43
Arverni populi. 5,35
Aruns Lucumonis F. 1,35
Aruns Porsinæ F. 2,14
Aruns Clusinus. 5,32
Aruns Tarquinius, filius regis, moribundus ex equo cadit. 2,6
Aruspices Hetrusci. 5,15
Arx Albana. 7,24
Arx Artena proditione servi capitur. 4,61
Arx Carventana ab Aequis occupata. 4,53
Ascanius Aeneæ filius. 1, 3. *matre Crensa, incolumi Ilio, natus.* ibid. *Albam Longam condit.* ibid.
Asia imbellis. 9,19
Astura, opp. 8,13
Asylum a Romulo institutum. 1,8
Atellana fabula. 7,2. *earum actores non è tribu moti.* ibid.
Athenas legati missi, ut Solonis leges, & aliarum Græciæ civitatum instituta juraque describerent. 3,32
Atina. 9,28
Atinatium ager. 10,39
Atilius Calatinus Cos. Ep. 17.
L. Atilius primus trib. mil. creatur. 4,6. 5,18. *trib. mil. cons. pot. ex plebe creatur.* 5,12
L. Atilius trib. pleb. 9,30
M. Atilius Regulus Cos. 8, 16. 10, 32. *ejus res gestæ.* 35. *templum Iovi Statori vovet.* 36. *ei de triumpho agenti negatur bonos.* ibid. *serpentem portentosæ magnitudinis occidit.* Ep. 18. *à Carthaginiensibus missus ut de pace ageret.* ibid. *Dictator primus extra Italiam exercitum duxit.* Ep. 19.
Atys Silvius VII. Rex Alba 1,3
Avaritia & luxuria diversa vitia, in eos-

Digitized by Google

dem tamen conveniunt. Præfat. lib. 1.
Avaritia caca. 5,51
Auctores patres fiunt. 1,17. 7,41
Audacia crescit ex metu alieno. 3,26
Audacia tutior pavore. 9,12
Aventinus Silvius XII. Rex Alba. 1, 3. *fulmine ictus, colle, qui nunc est pars urbis Rom. sepultus.* ibid.
Aventinus mons. 1,33. *Palatio jungitur.* ibid.
Aventinum insident milites Romani, relictis castris. 3,60
Averruncanda ira Deûm. 8,6
Averruncanda prodigia. 10,23
Aves astiva. 5,6
Aves pascunt. 6,41
Ausidena capta. 10,12
Augures à Numa Pompilio instituti. 4.4. *quinque de plebe creati.* 10. 6, 9. *custodes religionis.* 4,31
Augurum numerus impar. 10,6. *triplicatus.* ibid. *bonos quantus.* 1,36
Augures consulti religionem eam eximunt, ne posset, nisi ab Cos. dici dictator. 4,31. 8,23.
Auguria. 1.6,34
Augurii ritus. 1,18
Augurium corvi. 7,26
Augustus Cæsar templorum omnium conditor & restaurator. 4, 20. *contemporaneus Livii nostri.* ibid. *eo imperante Janus tertium clausus.* 1,19
Aulercii populi. 5,34
Aurum de Gallicis spoliis in Capitolio sacratum. 7,15
Auro & argento calata sacra. 9,40
Auro à Gallis obsidionem suam redimunt Romani. 5,48
Aurea patera ad Cereris posita. 10,24
Aurunca urbs à Sidicinis deleta. 8,15.
Aurunci. 7, 32. *Romanos vincunt.* 2, 17
Aurunci principes securi percussi, alii venierunt. ibid. *victi.* 26.
Ausona urbs. 9,25
Ausones victi. 8, 16. *in potestatem pop. Rom. veniunt.* 9,25
Auspicato omnia gerunt Romani. 1,36
Auspicium mentitus pullarius. 10,40
Auspicii neglecti malum. 7,6
Auspicio controverso non obsuditum à Papirio Cursore. 10,40
Auspicia urbana. 1,18
Auspicia more majorum penes patres. 6,41
Auspiciorum religio. 10,39
Auspiciorum repetitio. 8. 30,32

B.

Baculus sine nodo aduncus, Lituus dictus. 1,18
Barba omnibus Gallis promissa. 5,41
Bellona ab Appio Claudio invocata. 10, 19
Bellovesus Ambigati Gallorum regis sororis filius. 5,34
Belli administratio haud quaquam facilis. 4,46.
Belli etiam ut & pacis, sua sunt jura. 5,27
Belli indicendi ritus per fetiales. 1,32.
Belli necessitates consilia humana non expectant. 4,57
in Bello imperium plurimum inutile. 4, 31
in Bello pacem, in pace bellum quærere. 1,27
in Bello segnes, in otio tumultuosi. 4,28
Bellum cum Auruncis initum. 2,16
Bellum Æquicum. 3.6
Bellum intestinum ob virginis raptum inter Ardeates. 4,9
Bellum Gallicum. 7,25
Bellum Auruncum. 7,28
Bellum Samnitium quibus de causis susceptum. 7,29
Bellum inter Sidicinos Aurunconsque ortum. 8,15
Bellum Privernas. 8,19 *Vestinum.* 29
Bellum Vejens. 1,42
Belli apparatus adversus Carthaginienses. 2,17
Bellica res secunda urbanos motus excitant. 5,9
Bellice carmonia ab Anco Martio instituta. 1,23. *vide* Pugna.
Bellum quibus necessarium, in & justum. 9,1.
Beneficii veteris memoria, an crimen recens extinguatur? 6,10
Beneventum olim Maleventum dictum. 9,20.
Beneventum in Samnio colonia deducta. Ep. 15.
Bituriges populi. 5, 34. *summam in imperio Gallo-*

Digitized by Google

Gallorum tenuerunt. ibid. *regem Celtice dant.* ibid.
Blanditia virorum maxime ad mulierum ingenium efficaces preces sunt. 1,9.
Boarium forum. 10,23
Boji ubi consederint. 4,35
Bona sub hasta vendita. 5,15
Bonis vendendis cur bona Porsenna regis vendi dicerentur. 2,12
Bona Vitruvii Vacci Semoni Sanco consecrata. 8,20
Bonorum publicationes post supplicia. 3,59
Bos eximius Marti immolatus. 7,37
Bos fœmina locuta. 3,10. *vide* Prodigium.
Bos prodigiosa magnitudinis in Sabinis nata. 1,45
Boves centum honoris ergo servatori exercitus dati, cum aurea corona. 7,37.
Boves in muneribus militum. 7,26
Bove aurato donatus L. Minucius præfectus annonæ. 4,16
Bobus milites donati. 7,37
Boves Herculis à Caco abacti. 1,7
Bovianum. 10, 41. *oppugnatur.* 9, 28. *Pentrorum Samnitium caput capitur.* 31. *ad Bovianum clara pugna.* 10,12
Bovillarum via silice strata. 10,47
Brennus Gallorum rex. 5,38. *inter Brennum & Sulpicium colloquium.* 5,48
Brixia urbs. 5,35
Brundusium colonia deducta. Ep. 19.
Brundusii promontorium. 10,2
Brutulus Papius Samnis induciarum ruptor. 8, 39. *Romanis deditur.* ibid. *mortem sibi consciscit.* ibid.
Brutus cur appellatus L. Iunius. 1,56

C.

Cacus ferox viribus Herculis aversos boves, eximium quemque pulcritudine, caudis in speluncam trahit. 1,7. *ab Hercule clava ictus, occumbit.* ibid.
Cadaveris humani in privatis adibus inventi atque effossi actio. 3,33
Caduceus prolatus supplicibus. 8,20
L. Cæcilius prætor à Gallis Senonibus cæsus. Ep. 12.
L. Cæcilius Metellus de Andrisco triumphat. Ep. 5.
Q. Cæcilius trib. pl. Malii necem indignam questus. 4,16
T. Cæcilius trib. mil. primum creatus. 4,6
Cædes ruptura juris gentium. 4,17
Cædi manifestæ expiatio summa justitiæ exemplum. 1,26
M. Cæditius. 5,32. *vide* Ceditius.
Cære oppidum. 1,2. *sacrarium pop. Rom. ac diversorium sacerdotum.* 7,20
Cærites populi. 7, 20 10, 4. *cum Cæretibus hospitium publicum cur factum.* 5, 50. *iis bellum infertur.* 7, 20. *eorum legati errorum veniam petunt.* ibid. *Cærites delubra Vestæ, hospitium flaminum Vestaliumque invocant.* ibid.
Carimoniæ in devovendis hostibus. 8,10
Carimoniarum cultu Roma crevit. 6,41
Calatia. 9. 2,28. *expugnata.* 9,47
Calendæ Sextiles duplici clade insignes. 6,1.
Calendis Quinctilibus magistratum occipiunt tribuni mil. potestate consulari. 5,32
Calendis Octobribus magistratus initus. 5, 9.
Calenus ager. 10,20
Cales capitur. 8,16
Cales colonia deducta. ibid.
Callifæ oppidum. 8,25
Calpurnius Piso historicus citatus. 2, 58. 9, 14
M. Calpurnius trib. mil. Ep. 17.
Camars Clusium appellatum. 10,25
Cameria oppidum. 1,38
Camertes Vmbri. 9,36
Camenarum lucus. 1,21
Campana legio securi percussa. Ep. 12.
Campani auxilium à Romanis petunt. 7,30. *quale responsum à Cos. acceperint.* 31. *se Romanis dedunt.* ibid *Romanos sub jugum missos benigne excipiunt.* 9,6
Campanis superbia innata. 9,16
Campus Martius unde nominatus. 2, 5. *in Campum Martium populus centuriatim citatus.* 6,20. *in Campo Martio primum census actus.* 4,23
Campus Sceleratus. 8,15
Campi Stellates. 9,44

Digitized by Google

Canis sollicitum animal ad nocturnos strepitus. 10,47
M. Cantius trib. pl. 10,46
C. Canuleius trib. pl. rogationem de connubio patrum cum plebeiis promulgat. 4,1. *ejus adversus consules oratio.* 3
M. Canuleio dies dicta. 4,44
Canusini populi. 9,20
Capena porta. 3,22. 7,23
Capena porta via ad Martis saxo quadrato strata ex mulctatitia pecunia. 10,23
Capenates. 5,8. *bello subacti pacem petunt.* 24
Capetus Silvius IX. Rex Alba. 1,3
Capitales causas solus per se judicat Tarquinius Superbus. 1,49
Capitolium saxo quadrato substruitur. 6,4. *a servis & exulibus occupatur.* 3,15. *recuperatur.* 18. *lustratum ob prodigium.* 29. *in Capitolio aut arce nulli Patricio habitare licet.* 6,20. *in Capitolio auri magnum pondus saxo quadrato septum sacravit C. Sulpicius.* 6,15
Capitolii limina aurea. 10,23
Capitolini ludi. 5,50
Capra palus. 1,16
Capua unde dicta. 4, 37. *voluptatum omnium magistra.* 7, 38. *a Samnitibus quo dolo capta.* 4,37
de Capua occupanda milites Romani clam consilia ineunt. 7,38
Caput humanum integra facie in faciendis templi Iovis Tarpeji fundamentis inventum. 1,55
Caput Iovi sacratum. 10,38
Capitis velandi mos in sacrificiis. 1,31
Capita hostium lanceis infigunt, aut in equorum pectoribus pendentia gestant Galli Senones. 10,26
Capys Silvius VIII. Rex Alba. 1,3
Capys dux, unde Capua dicta. 4,37
Carcer Romae in media urbe. 1,33
Carcer ab Ap. Claudio aedificatus, quem domicilium plebis Romanae vocare sit solitus. 3,57
Carceres in circo quando primum statuti. 8,20
Carceres privati. 6,30
Carmen detestationis. 10,38
Carmen rogationis recitatum à M. Duillio. 3,64
Carmenta fatiloqua ante Sibyllas in Italiam adventum habita. 1,7
Carmentis saxum. 5,47
Carnis pluvia. 3,10
Carnutes, populi Galliae. 5,54
Carpentis matrona festo profestoque usa. 5,25
Carpentum per patris corpus egit Tullia. 1,48
Carseoli colonia quando deducta. 10, 3. *Carseolos in agrum Aequicolarum deducta.* 11
Carthaginienses exercitum in Siciliam trajiciunt. 4,30 *foedus cum Romanis iciunt. & legatos Romam gratulatum mittunt cum corona aurea.* 7,27. *foedus tertio renovant.* 9. 44. *quarto.* Ep. 13.
Carventana arx ab Aequis occupatur. 4,53. *a C. Valerio recipitur.* ibid.
Sp. Carvilius Q. F. Maximus aedilis. 10, 9
Sp. Carvilius Cos. Amiternum oppidum vi capit. 10,39
Sp. Carvilius quas urbes in Samnio ceperit. 25. *triumphat.* ibid.
Sp. Cassius Cos. 2,17 *ejus res gestae.* ibid. *primus magister equitum creatur.* 18
Sp Cassius Cos. 2,33, 41. *ejus res gestae.* 41. *regni crimine damnatus.* ibid. *de ejus morte varia auctorum sententia.* ibid.
Castellani. 7,36
Castori aedes vota ab A Postumio dictatore. 2,20. *quando dedicata.* 42
Castrensis seditio. 4,50
Castrum colonia deducta. Ep. 11.
Caudium. 9,2
Caudina Furca, earumque descriptio. 9,2
Caudina pax. 9. 1, 38. *foedus, sed per sponsionem facta.* 9, 5. *ejus sponsores Samnitibus per fecialas dedunter.* 10
Causarii milites. 6,6
C. Caditius legatus. 10,40
C. Caditius trib. pl. 2,52
Celares CCC. à Romulo instituti. 1,16
Celta, tertia Galliae pars. 5,34
Caninenses pop. ad videndam Romam profecti. 1,9. *bellum parant.* 10. *vincuntur.* ibid.
Census Antiatium oppidum captum. 2,63
Censa civium capita centum quatuor & viginti millia ducenta quindecim pro-

Digitized by Google

ser orbos orbasque. 3,3. centum triginta duo millia quadringenta novem. 24. millia ducenta sexaginta duo. 10,47. ducenta septuaginta tria millia. Ep. 11. ducenta septuaginta octo millia, ducenta viginti duo. Ep. 13. ducenta septuaginta unum millia, ducenta viginti quatuor. Ep. 14. trecenta septemdecim millia, ducenta viginti septem. Ep. 18. ducenta quinquaginta unum millia, ducenta viginti duo. Ep. 19. ducenta septuaginta millia. Ep. 20.
Censori defuncto nunquam alius sufficitur. 5,31. 6,27. 9,34.
Censores unde appellati. 4,8
Censores primi L. Papirius Mugillanus & L. Sempronius Atratinus. 4,8. vitio creati non gessere magistratum. 6,27. post mortem collega se censura abdicant. 9,34
Censor è plebe creatur M. Marcius Rutilus. 7,22
Censores vigesimi sexti à primis censoribus. 10,47
Censores Mamercum Æmilium tribu movent & aerarium faciunt. 4,24
Censoria animadversio. 4,31
Censura initium. 4. 8. ejus auctoritas quanta. ibid.
Censura minuta à Mamerco Æmilio ex quinquennali annua & semestris facta. 4,29. 9,33
Census institutio. 1,43
Census actus. 3. 4,24. in villa publica. 4,23. 8,17. actus sine lustro. 3,12
Census in civitate à Ser. Tullio factus. 4,4
Census equester. 5,7
Centunculi mulorum. 7,14
Centuria à Ser. Tullio institutæ. 2,43. qualiter ab eo descriptæ. 4,4
Centuriatis comitiis leges XII. tabb. perlatæ. 3,34. iisdem consules tribunique militares creantur. 5,52
Centurio primus, Primipilus appellatur. 7,43
Centuriones & duplicarii securi percussi. 2,59
Centurionis vox pro omine accepta. 5,55
Cereri macti peculium Sp. Cassii Cos. à patre consecratur. 2,41
Cerva lupum fugiens ad Gallos venit. 10,27
Certamen anceps. 8,38. inter mulieres ortum. 10,23. ex Certamine magno magnus excitari fremor iræ. 3,40
Charilaus princeps Palapoli. 8,25
Cicatrices adverso corpore exceptæ, decori. 2,23. 6,2
Cimetra, Samnitium urbs, capta. 10,15
Ciminia silva invia atque horrenda. 9,36. 10,24
Ciminius mons. 9,36
L. Cincius Alimentus auctor diligens monimentorum. 7,3
Cingilia, oppidum Vestinorum. 8,29
Circe dea. 1,49
Circeji. 2,39
Circienses. 6. 12,17
Circus Apollinaris. 3,63
Circus Flaminius. 3,55. à Flaminio censore extructus. Ep. 20.
Circus maximus a Tarquinio Prisco institutus. 1,35
Civem bonum libere pro rep. loqui oportet. 3,68
Civem regere, quam hostem superare difficilius. 2,43
Civium Romanorum distinctio varia à Ser. Tullio instituta. 1,43
Civitas urbi magnitudine augetur. 1,44
Civitatis immortalitas. 6,24
Civitatis Romanæ donum legibus suis posthabent Hernici. 9,43
in Civitate bellicosa, plures Romulo quàm Numæ similes. 1,20
Civitatum labes plebis seditio. 2,44
Civitatis venenum ordinum discordia. 3,65
Civilis discordia inter Patres & plebem propter nexos ob æs alienum. 2,23
Civitas in duas partes discessit. 9,46
Civitatis forma mutatur ab Coss. ad Decemviros translato imperio. 3,33
Civile jus in penetralibus Pontificum repositum, C. Flavius Cn. F. scriba evulgat. 9,46
Civica corona. 6,20. 10,46
Clamor in prælio. 6,5. 8,16
Clamoris alacritas ac conformitas in prælio, index fere exitus felicis aut infelicis. 4,37
Clarigatio. 8,14
Classis Romana à Tarentinis directa. Ep. 12.

Digitized by Google

Classium à Servio Tullio instituta distinctio. 1,43. 4,4
Claudia, soror Claudii, *cur multata.* Ep. 19.
Claudia tribus ab Ap. Claudio appellata. 2, 16
Claudia gens adsertrix patriciatus. 6,40
Claudia gens sordidata. 6,20
Claudius Pulcher Cos justit immergi pulles, qui cibari nollent. Ep. 19.
Claudius historicus. 6,42. 8,19
Cl. Crassus tribunus conf. pot. 4,35
Ap. Claudius, prius *At. Clausus* cognominatus *Romam venit.* 2, 16. *inter Patres eligitur.* ibid. *natura immitis & efferatus.* 29. *consul.* 21. *ejus Cos de comprimenda plebe sententia.* 23. *jus de creditis pecuniis dicit.* 27. *Patribus mire gratus magistratu abit.* 28
Ap. Claudius Appii F. infestus plebi fit Cos. 2,56. *lictorem ad tribunum Lectorium mittit.* ibid. *in exercitum animadvertit.* 59 *in Volscos mittitur.* 58. *plebem plus quam paterno odio oderat.* ibid. *Volerones tribunos pl. vocat.* ibid. *ejus exercitus vinci mavult, quam vincere.* 59. *ei dies dicitur.* 61
Ap. Claudius decemvir creatus. 3, 33. *ejus nefandum facinus.* 44. *scelestatum judicium.* 47. *ei in concione obstrepitur.* 49. *dies à L. Virginio dicta.* 56. *provocat.* ibid. *ejus defensio.* ibid. *mortem sibi consciscit.* 58
Ap. Claudius Crassus trib. mil. conf pot. 5,1. *imbutus jam a juventute plebejis certaminibus tribunis plebis resistit.* 2 *ejus oratio.* 3. *de praeda Veiorum sententia.* 20. *oratio in tribunos.* 6,40
Ap. Claudius dictator creatur. 7. 5,6. *Consul.* 24. *moritur.* 25
Ap. Claudius censor. 10,29. *censuram solus obtinuit.* ibid. *abdicare se magistratu voluit.* 33. *ejusdam cavillatio.* 34. *viam munivit qua Appia dicta est.* 29. *aquam in urbem duxit.* ibid.
Ap. Claudio cens. Poticia gens servos publicos solennia Herculis docuit. ibid. *ira Deûm lumine captus.* ibid.
Ap. Claudius Cos creatur. 9,42. 10,15. *interrex.* 11. *indigne fert adventum collega.* 18. *ejus preces in discrimine pugnae.* 19
Ap. Claudius praetor absens creatur. 10,22
C. Claudius Appii F. Cos. 3,15
C. Claudii patrui Appii Decemviri oratio. 2,56. *ejus pro Appio deprecatio.* 3,58
C. Claudius Hetruscis literis eruditus. 9,36
C. Claudius Cicero trib pl. 3,31
C. Claudius Hortator magister equitum. 8,15
C. Claudius Regillensis dictator. 8,15
M. Claudius, *Appii Claudii Decemviri* cliens. 3,44. *assertor Virginiae.* 45. *exulatum abit.* 58
M. Claudius Marcellus Cos. 8,18. *dictator comitiorum habendorum causa dictus.* 23
Ap. Clausus. Vide Claudius.
Clavus fixus dextero lateri aedis Iovis. 6,3. *index numeri annorum Volsiniis fuit.* ibid. *Clavi figendi solemne pestilentiae sedandae à Cos. ad Dictatorem translatum.* ibid.
Clavi figendi causa creatus dictator. 7,8. 8,18
Cleopatra Alexandri Epiri uxor. 8,24
Cloaca à L. Tarquinio facta. 1,56
Cloacae veteres cur primum per publicum ductae. 5,55
Cloacina ad tabernae, locus Romae. 3,48
Cloelia virgo una ex obsidibus, *decepto custodibus per Tiberim ad suos transvit.* 2,13
Cloelii in Patres lecti. 1,30
P. Cloelius trib. mil. 6,31
Q. Cloelius Siculus Censor. 6,31
Q. Cloelius Cos. 2,21
T. Cloelius Siculus triumvir. 4,2
Cloilia fossa. 1,23
Cluilius Albae imperitat. 1,22. *ejus res gestae.* ibid. *moritur.* 25
Gracchus Cluilius Aequorum princeps. 3,25. *legatis Rom. ad querenda mandata dicere jubet.* ibid. *in triumphum ante currum ducitur.* 4,10
Clusium Etruriae oppidum. 5,33. *Camers olim appellatum.* 10,26. *oppugnatur.* 5,35
Clusini auxilium à Romanis contra Gallos petunt. 5,12
Cluviani praesidium Rom. in deditionem accipiunt. 9,31. *vi capti*, *atque omnes pubetes interfecti.* ibid.
Coelius mons urbi additus. 1,30

Digitized by Google

Coborr exulum Romanorum. 2,19
Cohortes subsidiariæ. 9,27
Coitiones potentiores. 3,65
Collatia civitas. 1. 57,58. *Sabinis adempta.* 37
Collatinus Tarquinius Egerii F. 1,56
Collegium ad lædos Capitolinos conditum. 5. 50,52
Collegium Mercatorum. 2,27
Colles Tusculani. 2. 7,8
Collina porta. 2, 2,51,64. 3,61. 4.21,31. 6,28
Colonia deducta. 1. 11, 56. 10, 1. Ep. 2, 14, 15, 19, 20
Colonia Ardeam deducta. 4,11. *Cales deducta.* 8,16. *Æserniam deducta.* Ep. 16. *Fregellas deducta.* 8, 22. *Lavicos deducitur.* 4, 47. *Luceriam missa.* 9, 25. *Satricum ab Antiatibus deducta.* 7,27. *Sueſſam deducta.* 9,28. *Velitras missa.* 8, 3.
Colonia duæ circa Veſtinum & Falernum agrum deducta. 10,21
Colonia duæ Latina (Pometia & Cora) ad Aurunces deficiunt. 2,6
Coloniæ finibus ſuis imponi indignantur populi Romani hoſtes. 10,1
Columen loci nomen. 3,23
Columnâ æneâ fœdus cum Latinis ſcalptum. 2,33
Comitia habita. 3, 6. *per interregem habita.* 6,36
Comitia Conſulum adverſa nobilitate habita. 42
Comitiis conſularibus plebs irata non intereſt. 2,64
Comitia præter ædilium tribunorumque pl. nulla habita. 6,35
Comitia trib. mil. conſulari poteſtate habita. 30
Comitia Decemviris creandis indicta. 7,19
Comitia Quæſtorum. 4,44. *primum habita.* 54
Comitia centuriata. 1,60. *rem militarem continent.* 5,52
Comitia tributa. 2,56
Comitiis tributis qui primi trib. pl. creati. 2, 58
Comitiales dies. 3,11
Commentarii Numæ à Tullo Hoſtilio evoluuntur. 1,31
Commentarii Servii Tullii. 1,60
Commentarii Pontificum. 4,5
Communis cura neglectus etiam perditos res privatas. 9,45
Concilia Latinorum populorum ad lucum Ferentina habita. 7,25
Conciones ſeditioſæ tribunorum plebis. 4 35,40
Concordiæ ædes in area Vulcani dedicata à C Flavio Cn. F. 9,46
Concordia bonum. 10. 22,24
Concordibus collegis optime geritur Reſpublica. 6,6
Conditiones victis accipiendæ, non ferendæ. 4,10
Conditiones Patribus impoſitæ, ne qui, quoad bellatum eſſet, tributum daret. 6,31
Conjuratio nobilium adoleſcentium de regibus clam recipiendis. 2,3
Conjurati milites exercitum colligunt. 7, 39. *T. Quinctium ducem ſibi vi adhibita præficiunt.* ibid. *in poteſtate Dictatoris ſe fore dicunt.* 41
Connubia promiſcua. 4,2
Connubia Latinis populis commerciaque adempta. 8,14
Connubii neceſſitas. 1,9
de Connubio Patrum & plebis rogationem promulgat C. Canuleius. 4,1
Conſcripti Patres unde dicti. 2,1
Conſentia oppidum in Brutiis. 8, 24. *à Samnitibus recepta.* 9,44
Q. Conſidius auctor agraria legis T. Menenio diem dicit. 2,52
Conſiliis malis pares adepti adventus. 6, 8
Conſualia à Romulo inſtituta. 1,9
Conſules primi omnia jura & inſignia regiæ poteſtatis tenuere. 2,1
Conſul ſolus dictatorem dicere poteſt. 4,31
inter Conſules de ade Mercurii dedicanda certamen. 2,27. *à Conſulibus ad Decemviros ſumma imperii transfertur.* 3,33
Conſules ſublato Decemviratu creantur. 3,35. *ſenatum in Campum Martium evocant.* 63. *adverſus tribunos ſenatum incitant.* 5,1. *cum plebe ac tribunis certant.* 7,18
Conſules ſine auctoritate ſenatus populi juſſu triumphant. 3,63. *à tribunis coguntur*

guntur ſenatui dicto audientes eſſe. 4,26. inviſi plebi creantur, & magiſtratu abeunt. 2,27. ante tempus ſe magiſtratu abdicant. 8,3
Conſules primi Romæ creati L. Iunius Brutus & L. Tarquinius Collatinus. 1,60
Conſulum ex plebe alter ut crearetur, certatum. 6,35
Conſul primus de plebe L. Sextius creatus. 6,42
Conſules Patritii duo creati. 7. 17, 18, 22, 28.
Conſules cum exercitu ſub jugum miſſi. 9, 5
Conſulibus non paret populus. 2,28
Conſulibus terna legiones dantur. 2,30
Conſularia comitia à trib. pl. fieri prohibentur. 4, 25. adverſa nobilitate habita. 6, 42. de conſularibus comitiis certamen. 7,18
Conſulares leges. 2,56
Conſulatus primus è Iunia domo ortus. 2, 5
Contenebra oppidum expugnatur. 6,4
Convellere ſigna. 3,7
Copia facit faſtidium. 3,1
Cora ad Auruncos deficit. 2,16
Coranus ager. 8,19
Corbio oppidum. 1,9. 3. 28,69
Corioli opp. à Marcio capitur. 2, 23. Romana adimitur. 39
Coriolanum à publico parricidio revocavit privata pietas. 2,40. vide Marcius.
Cornelia epoto medicamento, quod marito fecerat, interit. 7,18
A. Cornelius quæſtor. 3,24. Pontifex maximus. 4,17
A. Cornelius trib. mil. 6, 36. tribunus mil. 11. creatur. 42
A. Cornelius Coſ. primus arma Samnie intulit. 10,31
A. Cornelius Arvina dictator. 8, 38. ejus facialis oratio. 9,10
A. Cornelius Coſſus trib. mil. 4, 19. Larsam Tolumnium Veientium regem occidit. ibid. ſpolia opima gerit. 20
A. Cornelius Coſſus Coſ. 4. 30, 31. trib. mil. conſulari poteſtate. 31. dictator creatur. 6, 12. ad opprimendam ſeditionem Romanam arceſſitur. 14. quæ verba ad milites fecerit. 12. viatorem ad Manlium mittit. 15. ejus in M. Manlium oratio. ibid. triumphus. 6. magiſter equitum. 7,26
A. Cornelius Coſ. 7, 19. conſul exercitum ſuum in loca ab hoſtibus inſeſſa induxit. 34
C. Cornelius Coſ. à claſſe Punica captus. Ep. 17.
C. Cornelius Coſſus trib. mil. conſulari poteſtate creatur. 4. 55, 58. 5, 10. Ecotras petit. 4. 59, 61. Coſ. 54
L. Cornelius Coſ. Ep. 17. II. Coſ. 8,17
L. Cornelius Maluginenſis. 3, 22. ejus res geſtæ. ibid.
L. Cornelius Maluginenſis Cornelii decemviri frater. 3,40
L. Cornelius Scipio interrex. 7,21
L. Cornelius Scipio Coſ. 7,23
L. Cornelius Scipio prætor. 10. 12, 25
M. Cornelius in Algidum mittitur. 3,41. Cenſor. 5,31. tribunus militum. 6,36. trib. mil. II. creatur. 42
M. Cornelius Maluginenſis decemvir creatur. 3,35. conſul. 4,21
P. Cornelius dictator dictus. 4,17
P. Cornelius trib. mil. conſ. poteſtate. 6. 1, 11
P. Cornelius Arvina conſul. 9,42. cenſor. 10, 47
P. Cornelius Blaſio triumvir. 10,18
P. Cornelius Coſſus trib. mil. conſ. poteſtate. 4. 49, 58. 5, 24. iterum trib. mil. conſ. poteſtate. 26
P. Cornelius Maluginenſis trib. militum conſ. poteſtate. 4,61. 5,16
P. Cornelius Ruffinus dictator. 8,17. conſul ſenatu movetur. Ep. 14.
P. Cornelius Scapula Coſ. 8,22
P. Cornelius Scipio interrex. 5,31
P. Cornelius Scipio adlit. 7, 1. magiſter equitum. 24. dictator. 9,44
Sergius Cornelius Maluginenſis 6, 6. trib. militum conſ. poteſtate iterum. 9, 28. magiſter equitum. 12, 9. trib. mil. conſ. pot. IV. 6,22
Sergius Cornelius tribunus milit. 6. 36, 38. conſul. 9,1
Sext. Cornelius, Flamen Quirinalis, peſtilentia mortuus. 3,32
Cornicines & tibicines in centurias diſtributi à Servio. 1,43
Corniculum oppidum. 1, 38. capitur. 39
Corniculi donati equites. 10,44

Cornua bovis portentosa magnitudinis. 1,45
Corona aurea Iovi Opt. Max. in Capitolium lata à legatis Latinorum & Hernicorum. 3,57
Corona aurea à Mamerco Æmilio dictatore libram pondo ex publica pecunia populi jussu in Capitolium Iovi dono posita. 4,20
Corona aurea in Capitolio in Iovis cella posita XXV. pondo. 7,38
Corona aurea L. Quinctio Cincinnato ab exercitu, quem sub jugum Æquos miseras, decreta. 3,29
Corona aurea decemque bobus donatus M. Valerius trib. mil. 7,26
Corona aurea P. Decius trib. mil. & centum bobus donatus. 7,37
Corona civica. 7,20. 10,46
Corona graminea obsidionalis. 7,37
Corona muralis. 6,20. 10,46
sub Corona venire. 2,17
sub Corona libera corpora vendita. 5,22
sub Corona venisse septem millia Samnitium. 9,42
Corona urbem oppugnare aut capere. 7,27
Coronati ob res bene gestas. 10,47
Corpus violatum, animus insons. 1,58
Corporis custodes Romule & cæteris. 1,8. *vide* Apparitores.
de Corporibus ducum casorum pugna inter patres. 9,22
Corpora ubi morbo, ibi ferè & animi superstitione laborant. 4,30
Cortona urbs pacem à Romanis petit. 9,37
Corvus in galea M. Valerii, trib. mil., cum adversus Gallum pugnaret, consedit. 6,26
Corvi cantus in prælii commissione. 10,40
Cos novacula ab Accio Navio augure discissa. 1,36
Cosa colonia deducta. Ep. 14.
Cratera aurea donum Apollini Delphos portatur. 5. 25,28
sub Crate necavi. 1,51. 4,50
non Credimus facile, quæ nolumus esse vera. 4,21
Creditorum jus in debitores Roma. 2,23
Cremandorum cadaverum mos. 4,48
Cremera fluvius. 2,49
Cremona colonia deducta. Ep. 20.
Creusa mater Ascanii. 1,3
Crinibus matres strata passim templa verrunt. 3,7
Crista vulnera non faciunt. 10,39
Croton urbs. 1, 8. *eam Brutii obsident.* 9. 11,30
Crudelitati superbiæque et fisera, non leves tamen veniunt pœnæ. 3,56
Crustumeria. 3,42
Crustumeria capta. 2,19
Crustumini pop. ad Romam videndam profecti. 1,9. *bellum parant.* 10
Crustumini campi. 2,64
Crustumini montibus Allia fluvius defluit. 5,37
Cultus scriba nihil differens ab ornatu regio. 2,12
Cultus amœnior in fœmina suspectus. 4,44. 8,15
Cuma. 9,19. *capta.* 4,44
Cumana cohortes. 2,14
Cuneus. 8,10
Cuniculus actu difficilis. 5,19
Cuniculorum agendorum astutia. 4,42
Cupiditates hominum immodica circa agros, pecunias, honores. 6,35
Curæ privatæ erumpunt in certaminibus publicis. 7,21
Curia triginta à rapterum nominibus appellata. 1,13
Curia Hostilia. 1,39. 5,55
Curiata lex. 5,46. 9,38
Curiatii in patres lecti. 1,30
Curiatiorum sepulcra. 1,26
C. Curatius trib. mil. comitiis præsit. 4. 6
P. Curatius Cos. 3, 33. 4, 1. *decemvir creatur.* 3,33
P. Curatius trib. pl. 5,11
Curio maximus. 3,7
Curius Dentatus Cos. bis in eodem magistratu triumphat. Ep. 14.
M. Curtius equo insidens se in specum demisisse. 7,6
Metius Curtius Sabinorum princeps. 1,12. *toto foro egit Romanos.* ibid. *ex equo pugnat.* ibid. *in paludem se conjicit.* ibid.
Curtius lacus. 1,13. 7,6
Curules magistratus. 5,41
Curules magistratus nullos creari passi sunt toto quinquennio Licinius & Sextius. 6,35
Curulis sella. 2,54. *vide* Sella.
Cusina, opp. captum. 8,29
Cyrus rex Persarum. 9,17

Digitized by Google

Numitorem pellit, ſtirpemque fratris interficit. ibid. *ſpem partus Rhea Silvia adimit, cum eam Veſtalem ageret.* 4. *Amulio regi Remus captus traditur.* 5. *obtruncatur.* ibid.
Anagnini. 9,41. *Anagninis civitas data, concilia connubiaque adempta.* 43
Ancilia, quæ & cœleſtia arma. 1,20. 6,4 *cœlo demiſſa.* 5,44
Angues prælati in bello. 7,17
Anguibus prælatis ſacerdotes Tarquinienſium Romanum militem turbant. 7,17
Anienſis tribus addita cæteris. 10,9
Animus humanus inſatiabilis. 4,13
Animi exercitio & copia laſciviunt. 2,52
Animi ferocia ſimul cum corpore labante labaſcit. 1,31
Animi religione, ut corpora morbis, infeſtati. 4,30
Animi magni ſiunt magnis honoribus. 4,35
Anio fluv. 2.26,64. *ad Anienem fluvium cum Gallis pugnatum.* 6,42
Annales citati. 2,54. 3,8.4,7.7.9,18,42. 8.23, 30, 37. 9. 15, 42,44. 10. 2,17
Annales quidam quaſi funeſti. 4,20
Annibal dux Pœnorum à militibus ſuis in crucem ſublatus. Ep. 17.
L. Annius Setinus prætor Latinorum. 8,3. *per gradus Capitolii lapſus.* 6
Annona habita cura. 2,9. 3,31. 10,11
Annona laxior cum pace redit. 2,52
Annona præfectus L. Minucius creatur. 6,12.
Annus à Numa in XII. menſes deſcribitur. 1,19
Annus multiplici clade ac periculo inſignis. 4,12
Anni principium olim Kalendis Sextilibus. 3,6
Anno uno Roma ex ruinis refecta. 6,4
Anno quadringenteſimo, quam urbs Romana condita erat, patricii Coſſ. duo creati. 7,18
Annorum indices, clavi apud Volſinios. 7,2.
Anquirere capitis. 2,52
Anſeres Iunoni ſacri. 5,47
Antemnates pop. ad Romam videndam profecti. 1,9. *bellum parant ob raptum filiarum.* 10. *Romanorum fines vaſtant.* 11
Antenor Trojanus. 1,1. *cum multitudine Henetum ex Paphlagonia pulſus in Adriaticum venit.* ibid.
Antepilani in militia. 8,8
L. Antiſtius tribunus mil. ex plebe. 6,30
Antium, urbs opulentiſſima. 2,63. *deditur Romanis.* 65
Antium nova colonia miſſa. 8,14
Antiates urbem agroſque Romanis dedunt. 6,33. *in agrum Hoſtienſem excurſionem faciunt.* 8,12
Antiatium navibus Roſtra in foro facta. 8,14
Antiatibus dati ad jura ſtatuenda ipſius coloniæ patroni. 9,20
M. Antonius magiſter eq. 8,17
Q. Antonius Merenda trib. pl. 4,42
T. Antonius Merenda decemvir creatur. 3,35
Anxur opp. Volſcorum, quæ nunc Terracina. 4, 59. *captum.* ibid. *ab hoſtibus recuperatur.* 10. *nequicquam oppugnatur.* 12
Anxur trecenti in coloniam miſſi. 8,21
Apeninus. 5. 33. *ejus tranſitus quam difficilis Annibali.* 10,27
Apex dialis. 6,41
Apollo per dies VIII. ſtratis lectis placatur. 5,13
Apollini cratera aurea Delphos miſſa. 5,25
Apollinis ædes dedicata. 7,20
Apollini ædes pro valetudine populi vota. 4, 25. *ædes à Cn. Iulio dedicata.* 4, 29
Apollinaris Circus. 3,63
Apolloniatibus juvenes dediti, qui legatos pulſarant. Ep. 16.
Apparitores regii. 1, 40. *ab Hetruſcis ſumpti.* 1,8
Apparitores Conſulum XXIV. & ii ipſi plebeii homines. 2, 55. *ad pignora capienda dimiſſi.* 3,38
Appia via. 8,39. *vide* App. Claudius.
Appiola, oppidum captum. 1,35
Appuli fœdere in amicitiam recipiuntur. 3,25. *ad Pœnos deficiunt.* 13,11
C. Apronius trib. pl. 3,54
Appuleius Panſa Coſ. 10,5
L. Appuleius trib. pl. M. Furio dictatori dicit. 5,32.
Q. Appuleius Coſ. 10,6.
Apulia. 6,42

Digitized by Google

Aquam in urbem App. Claudius conſor duxit. 9,29
Aquila Lucumoni in carpento ſedenti pileum aufert & refert. 1,34
Aquilii fratres. 2,4
C. Aquilius. 40. *Hernicos devincit.* ibid.
L. Aquilius Corvus trib. mil. conſ. poteſtate. 6,4
Aquilonia Samnitium. 10. 38, 39, 41. *expugnatur.* ibid. *deflagrat.* 44
ad Aquilonium Samnitium millia trigintà trecenti quadraginta caſa. 42
Ara injuſſu ſenatus aut trib. pl. haud dedicanda. 9,46
Ara Iovi Elicio in Aventino dicata à Numa. 1,20
Ara Pudicitiæ Plebeiæ ab Virginia A. F. dedicata. 10,23
Arbor felix. 5,24
Arbor quercus vice Deorum appellata. 3,25
ſub Arbore, quam quis ſeruerit, ſub ea legere alium fructus, indignum. 10,24
Arcades populi rerum navalium imperiti. 1,5
Arcani celandi religio. 10,38
Ardea Rutulorum civitas. 1, 57. *oppugnatur.* ibid. *obſidionis cauſa.* ibid.
Ardeam coloni mittuntur. 4,11
Ardeates duce Camillo Gallorum caſtra invadunt, eoſque trucidant. 5,45
Argei ſacrificia locaque ſacris faciendis à Numa inſtituta. 1,21
Argentea vaſa in cella Iovis. 10,23
Argentum nondum ſignatum. 4,60. *ſignatum.* 5,60
Argento quando pop. Rom. uti primùm caperit. Ep. 15.
Argiletum. 1,19
Aricini atque Ardeates de agro ambiguo certant. 3,71
Ariminum in Picено colonia deducta. Ep. 15.
Ariſtodemus tyrannus. 2,21
Arma non permiſſa ſociis Romanorum, niſi horum juſſu. 2,30
Arma de publico data. 3,15
Arma qui ferre poſſunt, omnes conſcripti. 3,4.
Arma hoſtium concremata. 8,30
Armis munimenta, non munimentis arma tuta eſſe debent. 9,23
in Armis jus ferunt Galli. 5,36
Armentum. 1,7
Armillæ aureæ. 1,18
Armillis donantur centuriones. 10,44
Armienſis tribus. 6,5
Arpi civitas Apuliæ. 9,13
Arpinatibus civitas data. 10,1
Arpinum à Samnitibus receptum. 9,44
Arretium caput Hetruriæ. 9, 37. 10, 37. *pacem petit.* ibid. *laborat ſeditionibus.* 10,3.
Arſia Silva. 2,7
Artibus ingenia ad magna fortuna cultum excitantur. 1,19
Artona, urbs Latinorum, ab Aequis occupatur. 2,43
Arverni populi. 5,35
Aruns Lucumonis F. 1,35
Aruns Porſinæ F. 2,14
Aruns Cluſinus. 5,32
Aruns Tarquinius, filius regis, moribundus ex equo cadit. 2,6
Aruſpices Hetruſci. 5,15
Arx Albana. 7,24
Arx Artena proditione ſervi capitur. 4,61
Arx Carventana ab Aequis occupata. 4,53
Aſcanius Aeneæ filius. 1, 3. *matre Creuſa, incolumi Ilio, natus.* ibid. *Albam Longam condit.* ibid.
Aſia imbellis. 9,19
Aſtura, opp. 8,13
Aſylum à Romulo inſtitutum. 1,8
Atellana fabula. 7,2. *earum actores non à tribu moti.* ibid.
Athenas legati miſſi, ut Solonis leges, & aliarum Græciæ civitatum inſtituta juraque deſcriberent. 3,32
Atina. 9,28
Atinatium ager. 10,39
Atilius Calatinus Coſ. Ep. 17.
L. Atilius primus trib. mil. creatur. 4,6. 5,18. *trib. mil. conſ. pot. ex plebe creatur.* 5,12
L. Atilius trib. pleb. 9,30
M. Atilius Regulus Coſ. 8, 16. 10, 32. *ejus res geſtæ.* 35. *templum Iovi Statori vovet.* 36. *ei de triumpho agenti negatur honos.* ibid. *ſerpentem portentoſa magnitudinis occidit.* Ep. 18. *à Carthaginienſibus miſſus ut de pace ageret.* ibid. *Dictator primus extra Italiam exercitum duxit.* Ep. 19.
Atys Silvius VII. Rex Alba. 1,3
Avaritia & luxuria diverſa vitia, in eoſdem

dem tamen conveniunt. Præfat. lib. 1.
Avaritia cæca. 5,51
Auctores patres fiunt. 1,17. 7,41
Audacia crescit ex metu alieno. 3,26
Audacia tutior pavore. 9,12
Aventinus Silvius XII. Rex Alba. 1, 3. fulmine ictus, colle, qui nunc est pars urbis Rom. sepultus. ibid.
Aventinus mons. 1,33. Palatio jungitur. ibid.
Aventinum insident milites Romani, relictis castris. 3,60
Averruncanda ira Deûm. 8,6
Averruncanda prodigia. 10,23
Aves æstivæ. 5,6
Aves pascunt. 6,41
Ausidena capta. 10,12
Augures à Numa Pompilio instituti. 4,4. quinque de plebe creati. 10. 6, 9. custodes religionis. 4,31
Augurum numerus impar. 10,6. triplicatus. ibid. binos quantus. 1,36
Augures consulti religionem eam eximunt, ne posset, nisi ab Cos. dici dictator. 4,31. 8,23.
Auguria. 1.6,34
Augurii ritus. 1,18
Augurium cervi. 7,26
Augustus Cæsar templorum omnium conditor & restaurator. 4, 20. contemporaneus Livii nostri. ibid. eo imperante Ianus tertium clausus. 1,19
Aulercii populi. 5,34
Aurum de Gallicis spoliis in Capitolio sacratum. 7,15
Auro & argento calata sacuta. 9,40
Auro à Gallis obsidionem suam redimunt Romani. 5,48
Aurea patera ad Cereris posita. 10,24
Aurunca urbs à Sidicinis deleta. 8,15.
Aurunci. 7, 32. Romanos vincunt. 2, 17
Aurunci principes securi percussi, alii venierunt. ibid. victi. 26.
Ausona urbs. 9,25
Ausones victi. 8, 16. in potestatem pop. Rom. veniunt. 9,25
Auspicato omnia gerunt Romani. 1,36
Auspicium mentitus pullarius. 10,40
Auspicii neglecti malum. 7,6
Auspicio controverso non abnuitum à Papirio Cursore. 10,40
Auspicia urbana. 1,18
Auspicia more majorum penes patres. 6,41
Auspiciorum religio. 10,39
Auspiciorum repetitio. 8. 30,32

B.

Baculus sine nodo aduncus, Lituus dictus. 1,18
Barba omnibus Gallu promissa. 5 41
Bellona ab Appio Claudio invocata. 10, 19
Bellovesus Ambigati Gallorum regis soror is filius. 5,34
Belli administratio haud quaquam facilis. 4,46.
Belli etiam ut & pacis, sua sunt jura. 5,27
Belli indicendi ritus per fetiales. 1,32
Belli necessitates consilia humana non expectant. 4,57
in Bello imperium plurimum inutile. 4, 31
in Bello pacem, in pace bellum quærere. 1,27
in Bello segnes, in otio tumultuosi. 4,28
Bellum cum Aurunci is initum. 2,16
Bellum Æquicum. 3.6
Bellum intestinum ob virginis raptas inter Ardeates. 4,9
Bellum Gallicum. 7,25
Bellum Aurunc um. 7,28
Bellum Samnitium quibus de causis susceptum. 7,29
Bellum inter Sidicinos Auruncosque ortum. 8,15
Bellum Privernas. 8,19 Vestinum. 29
Bellum Vejens. 2,42
Belli apparatus adversus Carthaginienses. 2,17
Bellica res secunda urbanos motus excitant. 3,9
Bellica carmonia ab Anco Martio instituta. 1,23. vide Pugna.
Bellum quibus necessarium, in & justum. 9,1.
Beneficii veteris memoria, an crimen veteris extinguatur? 6,10
Beneventum olim Maleventum dictum. 9,20.
Beneventum in Samnio colonia deducta. Ep. 15.
Bituriges populi. 5, 34. summam imperii Gallo-

Digitized by Google

Gallorum tenuerunt. ibid. *regem Celtico dant.* ibid.
Blanditia virorum maxime ad mulierum ingenium efficaces preces sunt. 1,9.
Boarium forum. 10,23
Boji ubi consederint. 4,35
Bona sub hasta vendita. 5,15
Bonis vendendis cur bona Persenna regis vendi dicerentur. 2,12
Bona Vitruvii Vacci Semoni Sanco consecrata. 8,20
Bonorum publicationes post supplicia. 3,59
Bos eximius Marti immolatus. 7,37
Bos fœmina locuta. 3,10. *vide* Prodigium.
Bos prodigiosæ magnitudinis in Sabinis nata. 1,45
Boves centum honoris ergo servatori exercitus dati, cum aurea corona. 7,37.
Boves in muneribus militum. 7,26
Bove aurato donatus L. Minucius præfectus annonæ. 4,16
Bobus milites donati. 7,37
Boves Herculi à Caco abacti. 1,7
Bovianum. 10, 41. *oppugnatur.* 9, 28. *Pentrorum Samnitium caput capitur.* 31. *ad Bovianum clara pugna.* 10,12
Bovillarum via silice strata. 10,47
Brennus Gallorum rex. 5,38. *inter Brennum & Sulpicium colloquium.* 5,48
Brixia urbs. 5,35
Brundusium colonia deducta. Ep. 19.
Brundusii promontorium. 10,2
Brutulus Papius Samnis induciarum ruptor. 8, 39. *Romanis deditur.* ibid. *mortem sibi consciscit.* ibid.
Brutus cur appellatus L. Iunius. 1,56

C.

Cacus ferox viribus Herculis aversos boves, eximium quemque pulcritudine, caudis in speluncam trahit. 1,7. *ab Hercule clava ictus, occumbit.* ibid.
Cadaveris humani in privatis ædibus inventi atque effossi actio. 3,33
Caduceus prolatus supplicibus. 8,20
L. Cacilius prætor à Gallis Senonibus cæsus. Ep. 12.
L. Cacilius Metellus de Andrisco triumphat. Ep. 5.
Q. Cacilius trib. pl. Malii necem indignam questus. 4,16
T. Cacilius trib. mil. primum creatus. 4,6
Cades ruptura juris gentium. 4,17
Cadi manifesta expiatio summa justitia exemplum. 1,26
M. Caditius. 5,32. *vide* Ceditius.
Care oppidum. 1,2. *sacrarium pop. Rom. ac diversorium sacerdotum.* 7,20
Carites populi. 7, 20 10, 4. *cum Caretibus hospitium publicum cur factum.* 5, 50. *iis bellum infertur.* 7, 20. *eorum legati errorum veniam petunt.* ibid. *Carites delubra Vestæ, hospitium flaminum Vestaliumque invocant.* ibid.
Carimonia in devovendis hostibus. 8,10
Carimoniarum cultu Roma crevit. 6,41
Calatia. 9. 2,28. *expugnata.* 9,47
Calenda Sextiles duplici clade insignes. 6,1.
Calendis Quinctilibus magistratum occipiunt tribuni mil. potestate consulari. 5,32
Calendis Octobribus magistratus initus. 5, 9.
Calenus ager. 10,20
Cales capitur. 8,16
Cales colonia deducta. ibid.
Callifa oppidum. 8,25
Calpurnius Piso historicus citatus. 2, 58. 9, 14
M. Calpurnius trib. mil. Ep. 17.
Camars Clusium appellatum. 10,25
Cameria oppidum. 1,38
Camertes Vmbri. 9,36
Camenarium lucus. 1,21
Campana legio securi percussa. Ep. 12.
Campani auxilium à Romanis petunt. 7,30. *quale responsum à Cos. acceperint.* 31. *se Romanis dedunt.* ibid. *Romanos sub jugum missos benigne excipiunt.* 9,6
Campanis superbia innata. 9,16
Campus Martius unde nominatus. 2, 5. *in Campum Martium populus centuriatim citatus.* 6,20. *in Campo Martio primum census actus.* 4,23
Campus Sceleratus. 8,15
Campi Stellates. 9,44

Digitized by Google

Canis sollicitum animal ad nocturnos strepitus. 10,47
M. Cantius trib. pl. 10,46
C. Canuleius trib. pl. rogationem de connubio patrum cum plebeiis promulgat. 4,1. *ejus adversus consules oratio.* 3
M. Canuleio dies dicta. 4,44
Canusini populi. 9,20
Capena porta. 3,22. 7,23
Capena porta via ad Martis saxo quadrato strata ex mulctatitia pecunia. 10,23
Capenates. 5,8. *bello subacti pacem petunt.* 24
Capetus Silvius IX. Rex Alba. 1,3
Capitalis causa solus per se judicat Tarquinius Superbus. 1,49
Capitolium saxo quadrato substruitur. 6,4. *a servis & exulibus occupatur.* 3,15. *recuperatur.* 18. *lustratum ob prodigium.* 29. *in Capitolio aut arce nulli Patricio habitare licet.* 6,20. *in Capitolio auri magnum pondus saxo quadrato septum sacravit C. Sulpicius.* 6,15
Capitolii limina aurea. 10,23
Capitolini ludi. 5,50
Capra palus. 1,16
Capua unde dicta. 4,37. *voluptatum omnium magistra.* 7,38. *a Samnitibus quo dolo capta.* 4,37
de Capua occupanda milites Romani clam consilia ineunt. 7,38
Caput humanum integra facie in faciendis templi Iovis Tarpeji fundamentis inventum. 1,55
Caput Iovi sacratum. 10,38
Capitis velandi mos in sacrificiis. 1,31
Capita hostium lanceis infigunt, aut in equorum pectoribus pendentia gestant Galli Senones. 10,26
Capys Silvius VIII. Rex Alba. 1,3
Capys dux, unde Capua dicta. 4,37
Carcer Romae in media urbe. 1,33
Carcer ab Ap. Claudio aedificatus, quem domicilium plebis Romana vocare sit solitus. 3,57
Carceres in circo quando primum stauti. 8,20
Carceres privati. 6,30
Carmen detestationis. 10,38
Carmen rogationis recitatum à M. Duillio. 3,64
Carmenta fatiloqua ante Sibyllam in Italiam adventum habita. 1,7
Carmentis saxum. 5,47
Carnis pluvia. 3,10
Carnutes, populi Galliae. 5,54
Carpentis matrona fossio professique usa. 5,25
Carpentum per patris corpus egit Tullia. 1,48
Carseoli colonia quando deducta. 10,3. *Carseolos in agrum Aequicolarum deducta.* 11
Carthaginienses exercitum in Siciliam trajiciunt. 4,30 *foedus cum Romanis ictunt. & legatos Romam gratulatum mittunt cum corona aurea.* 7,27. *foedus tertio renovant.* 9,44. *quarto.* Ep. 13.
Carventana arx ab Aequis occupatur. 4,53. *a C. Valerio recipitur.* ibid.
Sp. Carvilius Q. F. Maximus aedilis. 10,9
Sp. Carvilius Cos. Amiternum oppidum vi capit. 10,39
Sp. Carvilius quas urbes in Samnio ceperit. 25. *triumphat.* ibid.
Sp. Cassius Cos. 2,17 *ejus res gestae.* ibid. *primus magister equitum creatur.* 18
Sp. Cassius Cos. 2,33,41. *ejus res gestae.* 41. *regni crimine damnatus.* ibid. *de ejus morte varia auctorum sententia.* ibid.
Castellani. 7,36
Castori aedes vota ab A. Postumio dictatore. 2,20. *quando dedicata.* 42
Castrensis seditio. 4,50
Castrum colonia deducta. Ep. 11.
Caudium. 9,2
Caudina Furca, earumque descriptio. 9,2
Caudina pax. 9,1,38. *fudere, sed per sponsionem facta.* 9,5. *ejus sponsores Samnitibus per fecialem dedunter.* 10
Causarii milites. 6,6
C. Caditius legatus. 10,40
C. Caditius trib. pl. 2,52
Celares CCC. a Romulo institui. 1,16
Celta, tertia Galliae pars. 5,34
Caninenses pop. ad videndam Romam profecti. 1,9. *bellum parant.* 10. *vincuntur.* ibid.
Cenea Antiatium oppidum captum. 2,63
Censa civium capita centum quatuor & viginti millia ducenta quindecim pre-

Digitized by Google

ter orbes orbasque. 3,3. *centum triginta duo millia quadringenta novem.* 24. *millia ducenta sexaginta duo.* 10,47. *ducenta septuagintatria millia.* Ep. 11. *ducenta septuaginta octo millia, ducenta viginti duo.* Ep. 13. *ducenta septuaginta unum millia, ducenta viginti quatuor.* Ep. 14. *trecenta septemdecim millia, ducenta viginti septem.* Ep. 18. *ducenta quinquaginta unum millia, ducenta viginti duo.* Ep. 19. *ducenta septuaginta millia.* Ep. 20.

Censori defuncto nunquam alius suffitur. 5,31. 6,27. 9,34.

Censores unde appellati. 4,8

Censores primi L. Papirius Mugillanus & L. Sempronius Atratinus. 4,8. *vitio creati non gessere magistratum.* 6,27. *post mortem collega se censura abdicant.* 9,34

Censor è plebe creatus M. Marcius Rutilus. 7,22

Censores vicesimi sexti à primis censoribus. 10,47

Censores Mamercum Æmilium tribu movent & ærarium faciunt. 4,24

Censoria animadversio. 4,31.

Censura initium. 4, 8. *ejus auctoritas quanta.* ibid.

Censura minuta à Mamerco Æmilio ex quinquennali annua & semestri facta. 4,29. 9,33

Census institutio. 1,43.

Census actus. 3. 4, 24. *in villa publica.* 4,23. 8,17. *actus sine lustro.* 3,12

Census in civitate à Ser. Tullio factus. 4, 4

Census equester. 5,7

Centunculi mulorum. 7,14

Centuria à Ser. Tullio instituta. 1,43. *qualiter ab eo descripta.* 4,4

Centuriatis comitiis leges XII. tabb. perlatæ. 3,34. *iisdem consules tribunique militares creantur.* 5,52

Centurio primus, Primipilus appellatur. 7,43

Centuriones & duplicarii securi percussi. 2,59

Centurionis vox pro omine accepta. 5,55

Cereri maximi peculium Sp. Cassii Cos. à patre consecratur. 2,41

Cervus lupum fugiens ad Gallos venit. 10,27

Certamen anceps. 8,38. *inter mulieres ortum.* 10,23. *ex Certamine magno magnus excitari fremor iræ.* 3,40

Charilaus princeps Palæpoli. 8,25

Cicatrices adverso corpore exceptæ, decori. 2,23. 6,2

Cimetra, Samnitium urbs, capta. 10,15

Ciminia silva invia atque horrenda. 9,36. 10,24

Ciminius mons. 9,36

L. Cincius Alimentus auctor diligens monimentorum. 7,3

Cingilia, oppidum Vestinorum. 8,29

Circe dea. 1,49

Circeji. 2,39

Circeienses. 6. 12,17

Circus Apollinaris. 3,63

Circus Flaminius. 3,55. *à Flaminio censore extructus.* Ep. 20.

Circus maritimus apud Hernicos. 9,42

Circus maximus a Tarquinio Prisco institutus. 1,35

Civem bonum libere pro rep. loqui oportet. 3,68

Civem regere, quam hostem superare difficilius. 2,43

Civium Romanorum distinctio varia à Ser. Tullio instituta. 1,43

Civitas urbe magnitudine augetur. 1,44

Civitatis immortalitas. 6,24

Civitatis Romanæ donum legibus suis posthabent Hernici. 9,43

in Civitate bellicosa, plures Romulo quam Numæ similes. 1,20

Civitatum labes plebis seditio. 2,44

Civitatis venenum ordinum discordia. 3,65

Civilis discordia inter Patres & plebem propter nexos ob æs alienum. 2,23

Civitas in duas partes discessit. 9,46

Civitatis forma mutatur ab Coss. ad Decemviros translato imperio. 3,33

Civile jus in penetralibus Pontificum repositum, C. Flavius Cn. F. scriba evulgat. 9,46

Civica corona. 6,20. 10,46

Clamor in prælio. 6,5. 8,16

Clamoris alacritas ac conformitas in prælio, index fere exitus felicis aut infelicis. 4,37

Clarigatio. 8,14

Classis Romana à Tarentinis directa. Ep. 12.

Classium à Servio Tullio instituta distinctio. 1,43. 4,4
Claudia, soror Claudii, cur multata. Ep. 19.
Claudia tribus ab *Ap. Claudio* appellata. 2, 16
Claudia gens adsertrix patriciatus. 6,40
Claudia gens sordidata. 6,20
Claudius Pulcher Cos justit immergi pullos, qui cibari nollent. Ep. 19.
Claudius historicus. 6,42. 8,19
Cl. Crassus tribunus conf. pot. 4,35
Ap. Claudius, prius *At. Clausus* cognominatus *Romam* venit. 2, 16. inter Patres eligitur. ibid. natura immitis & efferatus. 29. consul. 21. ejus Cos de comprimenda plebe sententia. 23. jus de creditis pecuniis dicit. 27. Patribus mire gratus magistratu abit. 28
Ap. Claudius Appii F. infestus plebi fit Cos. 2,56. licitorem ad tribunum Lectorium mittit. ibid. in exercitum animadvertit. 59 in Volscos mittitur. 58. plebem plus quam paterno odio cur oderit. ibid. Voleronem tribunos pl. vocat. ibid. ejus exercitus vinci mavult, quàm vincere. 59. ei dies dicitur. 61
Ap. Claudius decemvir creatus. 3, 33. ejus nefandum facinus. 44. sceleratum judicium. 47. ei in concione obstrepitur. 49. dies à *L. Virginio* dicta. 56. provocat. ibid. ejus defensio. ibid. mortem sibi consciscit. 58
Ap. Claudius Crassus trib. mil. conf pot. 5,1. imbutus jam a juventute plebejis certaminibus tribunis plebis restitit. 2 ejus oratio. 3. de praeda Vejorum sententia. 20. oratio in tribunos. 6,40
Ap. Claudius dictator creatur. 7. 5,6. Consul. 24. moritur. 25
Ap. Claudius censor. 10,29. censuram solus obtinuit. ibid. abdicare se magistratu noluit. 33. ejusdem cavillatio. 34. viam munivit quae Appia dicta est. 29. aquam in urbem duxit. ibid.
Ap. Claudio cens. Poticia gens servos publicos solennia Herculis docuit. ibid. irâ Deûm lumine captus. ibid.
Ap. Claudius Cos creatur. 9,42. 10,15. interrex. 11. indigne fert adventum collegae. 18. ejus preces in discrimine pugnae. 19
Ap. Claudius prator absens creatur. 10,22
C. Claudius Appii F. Cos. 3,15
C. Claudii patrui *Appii Decemviri* oratio. 2,56. ejus pro Appio deprecatio. 3,58
C. Claudius Hetruscis literis eruditus. 9,36
C. Claudius Cicero trib. pl. 3,31
C. Claudius Hortator magister equitum. 8,15
C. Claudius Regillensis dictator. 8,15
M. Claudius, *Appii Claudii* Decemviri cliens. 3,44. assertor Virginiae. 45. exulatum abit. 58
M. Claudius Marcellus Cos. 8,18. dictator comitiorum habendorum causa dictus. 23
Ap. Clausus. *Vide* Claudius.
Clavus fixus dextero lateri aedis Jovis. 6,3. index numeri annorum Volsiniis fuit. ibid. *Clavi* figendi solemne pestilentiae sedandae à Cos. ad Dictatorem translatum. ibid.
Clavi figendi causa creatus dictator. 7,3. 8,18
Cleopatra Alexandri Epiri uxor. 8,24
Cloaca à *L. Tarquinio* facta. 1,56
Cloaca veteres cur primum per publicum ductae. 5,55
Cloacina ad tabernas, locus Romae. 3,48
Cloelia virgo una ex obsidibus, deceptis custodibus per Tiberim ad suos transvit. 2,13
Cloelii in Patres lecti. 1,30
P. Cloelius trib. mil. 6,31
Q. Cloelius Siculus Censor. 6,31
Q. Cloelius Cos. 2,21
T. Cloelius Siculus triumvir. 4,2
Cloilia fossa. 1,23
Cluilius Alba imperitat. 1,22. ejus res gestae. ibid. moritur. 23
Gracchus Cluilius Equorum princeps. 3,25. legatis Rom. ad quorum mandata dicere jubet. ibid. in triumpho ante currum ducitur. 4,10
Clusium Italiae oppidum. 5,33. Camars olim appellatum. 10, 26. oppugnatur. 5,35
Clusini auxilium à Romanis contra Gallos petunt. 5,12
Clusinani praesidium Rom. in deditionem accipiunt. 9,31. vi capti, atque omnes pueri interfecti. ibid.
Coelius mons urbi additur. 1,30

Digitized by Google

Cohors exulum Romanorum. 2,19
Cohortes subsidiariæ. 9,27
Coitiones potentiores. 3,65
Collatia civitas. 1. 57,58. *Sabinis adempta.* 37
Collatinus Tarquinius Egerii F. 1,56
Collegium ad ludos Capitolinos conditum. 5. 50,52
Collegium Mercatorum. 2,27
Colles Tusculani. 3. 7,8
Collina porta. 2. 2,51,64. 3,61. 4. 21,31. 6,28
Colonia deducta. 1. 11, 56. 10, 1. Ep. 2, 14, 15, 19, 20
Colonia Ardeam deducta. 4,11. *Cales deducta.* 8,16. *Æserniam deducta.* Ep. 16. *Fregellas deducta.* 8, 22. *Lavicos deducitur.* 4, 47. *Luceriam missa.* 9, 25. *Satricum ab Antiatibus deducta.* 7,27. *Suessam deducta.* 9,28. *Velitras missa.* 8, 3.
Colonia duæ circa Vestinum & Falernum agrum deducta. 10,21
Colonia duæ Latina (Pometia & Cora) ad Auruncos deficiunt. 2,6
Coloniæ finibus suis imponi indignantur populi Romani hostes. 10,1
Columen loci nomen. 3,23
Columna ænea fœdus cum Latinis sanctum. 2,33
Comitia habita. 3, 6. *per interregem habita.* 6,36
Comitia Consulum adversa nobilitate habita. 42
Comitiis consularibus plebs irata non interest. 2,64
Comitia præter ædilium tribunorumque pl. nulla habita. 6,35
Comitia trib. mil. consulari potestate habita. 30
Comitia Decemviris creandis indicta. 7,19
Comitia Quæstorum. 4,44. *primum habita.* 54
Comitia centuriata. 1,60. *rem militarem continent.* 5,52
Comitia tributa. 2,56
Comitiis tributis qui primi trib. pl. creati. 2, 58
Comitiales dies. 3,11
Commentarii Numæ à Tullo Hostilio evolvuntur. 1,31
Commentarii Servii Tullii. 1,60.
Commentarii Pontificum. 4,3
Communis cura neglectus etiam perditos res privatas. 9,45
Concilia Latinorum populorum ad lucum Ferentinæ habita. 7,25
Conciones seditiosæ tribunorum plebis. 4 35,40
Concordiæ ædes in area Vulcani dedicata à C. Flavio Cn. F. 9,46
Concordia bonum. 10. 22,24
Concordibus collegis optime geritur Respublica. 6,6
Conditiones vitiis accipiendæ, non ferendæ. 4,10
Conditiones Patribus impositæ, ne qui, quoad bellatum esset, tributum daret. 6,31
Conjuratio nobilium adolescentium de regibus clam recipiendis. 2,3
Conjurati milites exercitum colligunt. 7, 39. *T. Quinctium ducem sibi vi adhibita præficiunt.* ibid. *in potestate Dictatoris se fore dicunt.* 41
Connubia promiscua. 4,2
Connubia Latinis populis commerciaque adempta. 8,14
Connubii necessitas. 1,9
de Connubio Patrum & plebis rogationem promulgat C. Canuleius. 4,1
Conscripti Patres unde dicti. 2,1
Consentia oppidum in Brutiis. 8, 24. *à Samnitibus recepta.* 9,44
Q. Considius auctor agraria legis T. Menenio diem dicit. 2,52
Consiliis malis pares adepti adventus. 6,8
Consualia à Romulo instituta. 1,9
Consules primi omnia jura & insignia regiæ potestatis tenuere. 2,1
Consul solus dictatorem dicere potest. 4,31
inter Consules de ade Mercurii dedicanda certamen. 2,27. *à Consulibus ad Decemviros summa imperii transfertur.* 3,33
Consules sublato Decemviratu creantur. 3,35. *senatum in Campum Martium evocant.* 63. *adversus tribunos senatum incitant.* 5,1. *cum plebe ac tribunis certant.* 7,18
Consules sine auctoritate senatus populi jussu triumphant. 3,63. *à tribunis cogunter*

Digitized by Google

guntur senatui dicto audientes esse. 4,26. inviſi plebi creantur, & magiſtratu abeunt. 2,27. ante tempus ſe magiſtratu abdicant. 8,3
Conſules primi Romæ creati L. Iunius Brutus & L. Tarquinius Collatinus. 1,60
Conſulum ex plebe alter ut crearetur, certatum. 6,35
Conſul primus de plebe L. Sextius creatus. 6,42
Conſules Patritii duo creati. 7. 17, 18, 22, 28.
Conſules cum exercitu ſub jugum miſſi. 9, 5
Conſulibus non paret populus. 2,28
Conſulibus terna legiones dantur. 2,30
Conſularia comitia à trib. pl. fieri prohibentur. 4, 25. adverſa nobilitate habita. 6, 42. de conſularibus comitiis certamen. 7,18
Conſulares leges. 2,56
Conſulatus primus è Iunia domo ortus. 2, 5
Contenebra oppidum expugnatur. 6,4
Convellere ſigna. 3,7
Copia facit faſtidium. 3,1
Cora ad Auruncos deficit. 2,16
Coranus ager. 8,19
Corbio oppidum. 1,9. 3. 28,69
Corioli opp. à Marcio capitur. 2, 23. Romanis adimitur. 39
Coriolanum à publico parricidio revocavit privata pietas. 2, 40. vide Marcius.
Cornelia epoto medicamento, quod marito feceras, interit. 7,18
A. Cornelius quæſtor. 3,24. Pontifex maximus. 4,17
A. Cornelius trib. mil. 6, 36. tribunus mil. 11. creatur. 42
A. Cornelius Coſ. primus arma Samnio intulit. 10,31
A. Cornelius Arvina dictator. 8, 38. ejus facialis oratio. 9,10
A. Cornelius Coſſus trib. mil. 4, 19. Larſenam Tolumnium Vejentium regem occidit. ibid. ſpolia opima gerit. 20
A. Cornelius Coſſus Coſ. 4. 30, 31. trib. mil. conſulari poteſtate. 31. dictator creatur. 6, 12. ad opprimendam ſeditionem Romanam arceſſitur. 14. quæ verba ad milites fecerit. 12. viatorem ad Manlium mittit. 15. ejus in M. Manlium oratio. ibid. triumphus. 6. magiſter equitum. 7,26
A. Cornelius Coſ. 7, 19. conſul exercitum ſuum in loca ab hoſtibus inſeſſa induxit. 34
C. Cornelius Coſ. à claſſe Punica captus. Ep. 17.
C. Cornelius Coſſus trib. mil. conſulari poteſtate creatur. 4. 55, 58. 5, 10. Ecetras petit. 4. 59, 61. Coſ. 54
L. Cornelius Coſ. Ep. 17. II. Coſ. 8,17
L. Cornelius Maluginenſis. 3, 22. ejus res geſtæ. ibid.
L. Cornelius Maluginenſis Cornelii decemviri frater. 3,40
L. Cornelius Scipio interrex. 7, 21
L. Cornelius Scipio Coſ. 7,25
L. Cornelius Scipio proprætor. 10. 12, 25
M. Cornelius in Algidum mittitur. 3,41. Cenſor. 5, 31. tribunus militum. 6, 36. trib. mil. II. creatur. 42
M. Cornelius Maluginenſis decemvir creatur. 3, 35. conſul. 4, 21
P. Cornelius dictator dictus. 4, 17
P. Cornelius trib. mil. conſ. poteſtate. 6. 1, 11
P. Cornelius Arvina conſul. 9, 42. cenſor. 10, 47
P. Cornelius Blaſio trimovir. 10, 18
P. Cornelius Coſſus trib. mil. conſ. poteſtate. 4. 49, 58. 5, 24. iterum trib. mil. conſ poteſtate. 26
P. Cornelius Maluginenſis trib. militum conſ. poteſtate. 4, 61. 5, 16
P. Cornelius Ruffinus dictator. 8, 17. conſul ſenatu movetur. Ep. 14.
P. Cornelius Scapula Coſ. 8, 22
P. Cornelius Scipio interrex. 5, 31
P. Cornelius Scipio adilis. 7, 1. magiſter equitum. 24. dictator. 9, 44
Sergius Cornelius Maluginenſis 6, 6. trib. militum conſ poteſtate iterum. 9, 28. magiſter equitum. 12, 9. trib. mil. conſ. pot. IV. 6, 22
Sergius Cornelius tribunus milit. 6. 36, 38. conſul. 9, 1
Sext. Cornelius, Flamen Quirinalis, peſtilentia mortuus. 3, 32
Cornicines & tibicines in centuriis diſtributi à Servio. 1, 43
Corniculum oppidum. 1, 38. capitur. 39
Corniculis donati equites. 10, 44

Digitized by Google

Cornua bovis portentosa magnitudinis 1,45
Corona aurea Iovi Opt. Max. in Capitolium lata à legatis Latinorum & Hernicorum. 3,57
Corona aurea à Mamerco Æmilio dictatore libram pondo ex publica pecunia populi jussu in Capitolium Iovi dono posita. 4,20
Corona aurea in Capitolio in Iovis cella posita XXV. pondo. 7,38
Corona aurea L. Quinctio Cincinnato ab exercitu, quem subjugum Æquus miserat, decreta. 3,29
Corona aurea decemque bobus donatus M. Valerius trib. mil. 7,26
Corona aurea P. Decius trib. mil. & centum bobus donatus. 7,37
Corona civica. 7,20. 10,46
Corona graminea obsidionalis. 7,37
Corona murales. 6,20. 10,46
sub Corona venire. 2,17
sub Corona libera corpora vendita. 5,22
sub Corona veniere septem millia Samnitium. 9,42
Corona urbem oppugnare aut capere. 7,27
Coronati ob res bene gestas. 10,47
Corpus violatum, animus insons. 1,58
Corporis custodes Romulo & cæteris. 1,8. *vide* Apparitores.
de Corporibus ducum casorum pugna inter patres. 9,22
Corpora ubi morbo, ibi ferè & animi superstitione laborant. 4,30
Corsena urbs pacem à Romanis petit. 9,37
Corvus in galea M. Valerii, trib. mil., cum adversus Gallum pugnaret, consedit. 6,26
Corvi cantus in prælii commissione. 10,40
Cos novacula ab Accio Nævio augure dississa. 1,36
Cosa colonia deducta. Ep. 14.
Cratera aurea donum Apollini Delphos portatur. 5. 25,28
sub Crate necari. 1,51. 4,50
non Credimus facile, quæ nolumus esse vera. 4,21
Creditorum jus in debitores Roma. 2,23
Cremandorum cadaverum mos. 4,48
Cremera fluvius. 2,49
Cremona colonia deducta. Ep. 20.
Creusa mater Ascanii. 1,3
Crinibus mastos strata passim templa verrunt. 3,7
Crista vulnera non faciunt. 10,39
Croton urbs. 1, 8. *eam Brutii obsident.* 9. 11,30
Crudelitati superbiæque et fisera, non leves tamen veniunt pœnæ. 3,56
Crustumeria. 3,42
Crustumeria capta. 2,19
Crustumini pop. ad Romam videndam profecti. 1,9. *bellum parant.* 10
Crustumini campi. 2,64
Crustumini montibus Allia fluvius defluit. 5,37
Cultus scriba nihil differens ab ornatu regio. 1,12
Cultus amœnior in fœmina suspectus. 4,44. 8,15
Cuma. 9.19. *capta.* 4,44
Cumana cohortes. 2,14
Cuneus. 8,10
Cuniculus actu difficilis. 5,19
Cuniculorum agendorum astutia. 4,42
Cupiditates hominum immodica circa agros, pecunias, honores. 6,35
Cura privata erumpunt in certaminibus publicis. 7,21
Curia triginta à raptarum nominibus appellata. 1,13
Curia Hostilia. 1,39. 5,55
Curiata lex. 5,46. 9,38
Curiatii in patres lecti. 1,30
Curiatiorum sepulcra. 1,26
C. Curatius trib. mil. comitiis præsit. 4. 6
P. Curatius Cos. 3, 33. 4, 1. *decemvir creatur.* 3,33
P. Curatius trib. pl. 5,11
Curio maximus. 3,7
Curius Dentatus Cos. bis in eodem magistratu triumphat. Ep. 14.
M. Curtius equo insidens se in specum demittit. 7,6
Metius Curtius Sabinorum princeps. 1,12. *toto foro agit Romanos.* ibid. *ex equo pugnat.* ibid. *in paludem se conjecit.* ibid.
Curtius lacus. 1,13. 7,6
Curules magistratus. 5,41
Curules magistratus nullos creari passi sunt toto quinquennio Licinius & Sextius. 6,35
Curulis sella. 2,54. *vide* Sella.
Cusina, opp. captum. 8,29
Cyrus rex Persarum. 9,17

D.

Damaratus Corinthii F. 1,34
Darius præda vetus quàm hostis Macedonum. 9,17
Debitoris corpus ne obnoxium esset creditori cautum. 8,28
Decem tabulæ proponuntur. 3,34
Decembribus idibus consulatus initus 4,37
Decemviri sine provocatione creantur. 3,32. sine ullo alio magistratu creantur. ibid.
Decemvirorum initio summa aquitas. 3,33. paulo post tyrannis intoleranda. 36. Decemviri duodenis fascibus prodeunt. ibid. patres per præconem in curiam ad se vocant. 38. se in ordinem cogi queruntur. 51. magistratu se abdicant. 54. Decemviris qui nocuissent, ejus caput Iovi sacrum. 55
Decemviri in exilium missi & eorum bona publicata. 3,58
Decemviri sacris faciundis. 10,8
Decemviri sacrorum partim ex plebe, partim ex patriciis. 6,42
Decemviri libros Sibyllinos inspicere coguntur. 7,27
Decima præda Vejentana Apollini vota. 5.21
Decimatio militum. 2,59
P. Decius trib. mil. per media hostium castra cum suis salvus evadit. 7,36. ejus ad Centuriones oratio. 34. ad milites. 35. triumphus castrensis. 36. aurea corona & centum bobus donatur. ibid. ei corona graminea obsidionalis imponitur. 37. Marti bovem eximium immolat. ibid.
P. Decius Mus Quinquevir mensarius. 7,21
P. Decius Mus Cos. 8,3. M. Valerium magna voce inclamat. 8,9
P. Decio immolanti caput jecineris casum. 8.9
P. Decius se pro exercitu Diis Manibus devovet. ibid. ejus corpus inventum. 10
P. Decius pater ad Vesetim bello Latino se devoveri jussit. 10,26
P. Decius Cos. 9.29,40
P. Decius Mus magister equitum. 9,44. consul. 49
inter P. Decium Murem & Ap. Claudium certamen de suadenda dissuadendaque lege a trib. pl. promulgata de augendo numero sacerdotum. 10,7. pontifex creatur. 9. III. Cos. creatur. 14. Cos. absens creatur. 22. IV. Cos. 24. pro exercitu Romano se Diis Manibus devovet. 28. equum in Gallos concitatus interficitur. 29
Decumana porta castrorum. 3,5. 10,32
Decuria decem centum Patrum post obitum Romuli. 1,17
Deditionis formula. 1,37
Dediti triumphati ac venditi. 7,27
Delectum militum tribuni pl. impedimus. 4,55
Delphicum oraculum. 5.15,16
Desperatio ultima multum habet temeritatis. 10,32
Devovere licet consuli, dictatori & prætori nonne, sed quem velit, scriptum civem. 8,10
Devoventis se verba. 10,28
Devotionis forma. 8,9
Devotus si non moritur, quid faciendum. 8, 10.
Dii de cœlo non descendunt, ut quemquam juvent. 6,18
Dii præsides urbis Roma. 3,7
Dii spectantur & Fata desperata ope humana. 5,16
Deorum alio transferendorum mos ac religio. 5,22
Deorum cultus reverentia etiam in hoste. 4,46
Deorum neglectus malum. 5,52
Deorum opem implorant Romani defituti remediis humanis. 3,7
Deos sequentibus omnia prospere eveniunt, adversa sperneutibus. 5,51
Dii Manes. 8.9. 10,28
Diis Manibus exercitum deberi. 8,5
Dii Romani ut soli colantur, cautum. 4,30
Dialis flamen. 1,20
Diana placatur. 5,13
Diamum. 1,48
Dictator quis primus creatus sit, non satis constat. 2, 18. in rebus trepidis ultimum consilium. 4,56
Dictatori secures præferuntur. 2,18
a Dictatore nulla provocatio. 2,29

Dictator primus de plebe C. Marcius Rutilus 7,17
Dictator adversus Æquos & Volscos creatur. 4,26
Dictator belli Gallici causa creatus. 7. 9,11
Dictatorem creari non patiuntur duo ex tribunis militum. 4,56
Dictator absens creatur Camillus. 5,46
Dictator M. Fabius dictus, ne Licinia lex Comitiis consularibus observaretur. 7,22
Dictator in castris dicitur C. Iulius. 7,21
Dictator clavi figendi causa dictus. 7, 3. 8, 18
Dictator comitiorum habendorum causa M. Claudius Marcellus dicitur. 8,23
Dictator feriarum constituendarum causa creatur. 7,28
Dictatorium fulmen. 6,39
Dictatura sine provocatione est. 3,10
Dierum distinctio à Numa facta. Dies religiosi. 6,1
Discordia ordinum, venenum civitatis. 3,67
Dissidia inter Patres & plebem. 3,65
ex Dissidiis intestinis publica simul res & privata minuitur. 3,68
Diverbia. 7,2
Divi Novensiles. 7,9
Divitiæ habitæ denæ millia gravis æris. 4,45
Divitiæ olim non ita grandi in pretio, quin plus poneretur virtute. 3,26
Dodonæi Iovis sortes. 8,24
Dolabra valle diruendo. 9,37
Cn. Domitius consul. 8,17
C. Domitius, Cn. F. Calvinus ædilis. 10,9
P. Domitius censor primus ex plebe lustrum condidit. Ep. 13.
Donum inimicorum veneno illitum. 5,2
Caso Duilius decemvir creatur. 3, 35. *Consul.* 8,16. *triumvir.* ibid. *Quinquevir mensarius.* 7,21
M. Duilius trib. pl. Appio diem dicit. 2,61. *trib. pl. tributis comitiis primus creatus.* 2. 58, 61. 3. 54, 59. *legem de unciario fœnore tulit.* 7,16
Duodecim Tabulæ in æs incisæ in publico proponuntur. 3,57
Duplicarii. 2,59
Duumviri sacris faciundis. 3, 10. 5, 13. 6, 37. 7, 28
Duumviri navales classis reficiendæ causa facti. 9,30
Dux est, cujus auspicio bellum geritur. 3,20
Ducis amissi terror. 10,29
Ducis in acie casi occultandi ac dissimulandi consilium. 4,8
Duces ipsi suis etiam corporibus, non solum consilio pugnantes. 2,19
Duces ob rem male gestam rei. 8,33
inter Duces de imperio certatum. 3,46
Ducibus validior res Romana, quam exercitu. 2,39
Ducum Romanorum præstantissimorum catalogus. 9,17

E.

L. Ebutius consul. 3,6. *moritur.* ibid. *M. Ebutius Helva triumvir.* 4,2
Postumus Ebutius Cornicen consul. 4,2
Postumus Ebutius Helva magister equitum. 4,22
T. Ebutius Cos. 2, 19. *eo consule Fidena obsessa, Crustumeria capta.* ibid. *magister equitum.* ibid. *brachium ei fractum.* ibid.
Ecetra oppidum. 3,10
Ecetrani Volsci. 2,25. 3,4
Edictum, ne qui civem Romanum vinctum aut clausum teneat. 2,24. *aliud, ne quis extra ordinem pugnaret.* 8,6
Egeria Dea. 1,19
Egerii nomen ab inopia inditum Aruntis filio. 1,34
Gellius Egnatius Samnitium dux. 10,19. *auctor belli adversus Romanos.* ibid. *captus ad Volumnium ducitur.* 20. *cadit.* 29
Elicius Iupiter. 1,20
Elitovius dux Canomanorum. 5,35
Eloquentes viri foro magis apti quam bello. 10,22
Empulum ex Tiburtibus captum. 7,18
Epidaurus. 10,47. Ep. 11.
Epilogus bellorum cum Samnitibus gestorum. 10,31
Equester census. 5,7
Equestria spolia. 8,7
Equestris statua Q. Marcio Tremulo decreta. 9,43

Digitized by Google

Equites quando primum equis ſuis mouere caperunt. 5,17
Equites ut idibus Quinctilibus tranſueherentur, à Q. Fabio cenſore inſtitutum. 9, 46. *corniculis armilliſque argenteis donantur.* 10,44
Equites triplex merebant ſtipendium. 5, 12
Equitibus trecenis ſingula legiones ſcribebantur. 8,8
Equitum virtus inſignis, re pene deſperata in pedes ſe dantium. 4,38
Equi unde empti, altique equitibus Romanis. 1,43
Equorum effrenatorum impetus major. 4, 33
Equis albis M. Furius Camillus triumphat. 5,23
Erectum. 3,29
Ergaſtulum. 2,23. 7,4
Eſſetuuium. 10,31
Eſſedis carriſque ſuperſtans armatus Gallus Romanorum equos conterres & in fugam vertit. 10,28
Eſquilia. 1,44
Eſquiliarum collis. 1,48
Eſquilina porta. 2,11. 3,66
Eſquilina tribus. Ep. 19, 20.
Euander auctoritate magis regit, quam imperio. 1, 7. *literarum apud Latinos inventor.* ibid. *aram Herculi dedicat.* ibid. *Potitios ſacros ritus docet.* ibid. *ſolenne ex Arcadia allatum inſtituit in monte Palatino.* ibid.
Euganei inter mare & Alpes incolunt. 1, 1. *pelluntur ab Henetis.* ibid
Exemplum primorum plebem ad ſe trahit. 5,60
Exercitus Romanus quo conſtet militum numero. 8,8
Exercitus amiſſi reus quomodo puniatur. 8, 33
Exercitus diduſtio ac diſtractio perniciosa. 9,45
Exercitus odio Imperatoris ſui vincere non vult, imo ſe fert vinci. 2,58
Exercitus pedeſtris apud Romanos inſtitutio. 1,23
Exercitus itineribus ac mutatione locorum ſalubrior. 10,25
Exercitus Romanus jurat ſe victorem ex pugna rediturum. 2,45
Exercitus quatuor parvo inter ſe ſpatio diſtantes. 4,27
Exercitus juſti duo ad ſubita rerum ſcripti. 9,34
Exilium ſeni multo miſerius, vox a Coriolano uſurpata. 2,40
Exodia qua? 7,2
Expiatio fanorum in libris per duumviros quaſita. 5,50
Exules ad quatuor millia hominum & quingenti Capitolium noctu occupant. 3, 18

F.

Fabia gens. 2,45. 8,33. *bellum in Veientes ſibi depoſcit.* 2,47. *ad cœlum laudibus fertur.* 49. *Fabia gente ſex & trecenti milites Patricii omnes.* ibid. *de ſua virtute nimia fiducia.* 50
Fabia ſorores æmulationis nimiæ. 6, 34
Fabii ad unum omnes cæſi. 2,50
Caſo Fabius Quæſtor. 2, 41. *Coſ.* 42, 43. *Rempublicam ſuſtinuit, quam collega prodere voluit.* ibid. *conſul cum T. Virginio fit.* 48
C. Fabius conſul. 7, 11. *interrex creatur.* 17
C. Fabius magiſter equitum. 9,13
C. Fabius Ambuſtus trib. mil. conſulari poteſtate. 4. 58, 61. 5, 10. *trib. mil. conſ. pot. II. creatur.* 24
C. Fabius Dorſuo per medios hoſtes Quirinalem collem ſacra portat. Iturus adiit. 5, 46
Cn. Fabius Vibulanus trib. mil. 4, 57. *conſul.* 4,42
M. Fabius, Caſonis frater, conſul. 2,42. *ejus ad milites hortatio.* 46. *triumphum recuſat ob Q. Fabii fratris mortem.* 47
M. Fabius legatus. 4,17
M. Fabius pont. max. ſe pro patria devovet. 5,41
M. Fabius interrex creatur. 7. 3, 17. 22. *dictator.* 7,22
M. Fabius captivus Romanis auctor eſt occupandi Cales Auſonum. 8,16
M. Fabius, Q. Fabii Max. pater, ad populum provocat. 8, 33. *ejus in dictatoris crudelitatem oratio.* ibid.
M. Fabius conſulis frater. 9,36
M. Fabius Ambuſtus trib. mil. 6,22. *ejus*

Digitized by Google

dua filia, Ser. Sulpicio major, minor C. Licinio Stoloni nupta. 34. *filiam minorem consolatur.* ibid. *Cos. creatur.* 7, 11. *Hernicos devincit.* ibid. *ovans urbem init.* ibid. *Cos. II. creatur.* 17. *interrex.* ibid. *III. Cos. creatur.* 18. *magister equitum.* 38

M. Fabius Dorsuo consul. 7, 28

M. Fabius Vibulanus Cos. creatur. 4, 11. *legatus.* 17. *ejus res gesta.* 19. *trib. mil. consulari potestate.* 25

Q. Fabius Cos. 2. 41, 43. *gladio hostili transfigitur.* 48

Q. Fabius Cos. 3, 1. *in Æquos mittitur.* 2. *ejus ad legatos Æquorum responsum.* ibid. *præfectus urbi tribunos plebi resistit.* 9. *tribunus mil.* 5, 12

Q. Fabius legatus ducem Gallorum hasta occidit. 5, 36. *ei dicta dies quod legatus pugnasset contra Gallos.* 6, 1

Q. Fabius Ambustus Cos. 4, 52. *magister equitum.* 7, 28. *dictator dictus.* 9, 7

Q. Fabius Gurges Rull. F. matronas stupri damnatas pecunia mulctat. 10, 31. *de Samnitibus triumphat.* Ep. 11.

Q. Fabius Maximus Rullianus edilis curulis factus. 10, 9 *magister equitum.* 8, 29. *absente dictatore prospere pugnat.* 30 *rem ad triarios se recipit.* 32. *Romam profugit.* 33. *nova damnatus donatur populo Romano.* 39

Q. Fabius Maximus Cos creatur. 8, 38. *interrex.* 9, 7. *de Hetruscis triumphat.* 40 *ei consulatus continuatur.* 41

Q. Fabius proconsul Samnites fudit. 8, 42. *consulatum non petens ab omnibus centuriis Cos. dicitur.* 10, 9

Q. Fabius censor omnem forensem turbam in quatuor tribus conjecit. 9, 46. *unde sibi Maximi cognomen peperit.* ibid. *annona dispensationem curat.* 10, 11. *consulatum recusat.* 10 13, 15. *omnium centuriarum consensu Cos. creatur.* 13. *II. Cos.* 14. *P. Decium collegam sibi poscit.* 22. *III. Cos. absens creatur.* 10 22, 24. *inter ipsum & collegam Decium de provinciarum partitione controversia.* ibid. *ei extra sortem provincia datur.* ibid. *lignatores vallum vellere jubet.* 25. *de bello Hetrusco Romam ad consultandum redit.* ibid. *eadem Iovi Victori vovet.* 29. *collega functus omni honore laudibusque meritis celebrat.* ibid. *de Gallis, Hetruscis, ac Samnitibus triumphat.* 30

Fabius Pictor historicus. 10, 37. *scripserunt antiquissimus.* 1, 44. *de morte Coriolani quid tradiderit.* 2, 40. *citatus.* 1, 55

Q. Fabius Vibulanus III. Cos. 3, 22. *Decemvir creatur.* 33. *trib. mil. consulari potestate iterum.* 4, 49. *interrex.* 51

Fabrûm centuria in prima classe. 1, 43

Fabula de Sp. Tarpeji filia. 1, 2

Fabularum actus histrionibus relictus. 7, 2

Facete & patienter, Romanum est. 2, 12

Facere strenue, quam dicere scite, laudabilius. 10, 19

Facibus ardentibus exercita multitudo. 4, 33

Facibus ardentibus anguibusque prælatis sacerdotes Tarquiniensium militem Romanum turbavere. 7, 17

Factis ducum magis sequitur exercitus quam dictis. 7, 32

Factorum ostentator Romulus. 1, 10

Factiones quam pernicioſæ. 4 9

Falerii. 10, 14

Fuleriua tribus addita. 9, 20

Falernus ager. 8, 11. 10, 20

Falisci & Capenates vincuntur. 5, 19

Falisci urum castra expugnantur. 5, 26. *eorum urbs obsidetur.* 27. *Principum eorum liberi producuntur Romanis a ludi magistro.* ibid. *Falisciorum legatorum oratio in senatu habita, in qua se populo Romano dedunt.* ibid. *a Romanis vincuntur.* 7, 17. *inducias in XL. annos impetrant.* 22. *eis bellum indicitur.* 10, 45. *pacem petentibus induciæ annuæ dantur.* 46. *Falisciorum legiones.* 4, 17

Faliscus ager. 10, 26

Fama ac fidei damna majora sunt, quam quæ æstimari possunt. 3, 71

Fama rerum standum est, ubi vetustas fidem derogat. 7, 6

Fames. 2, 34 3, 32

Famem unam natura vinci non finit. 5, 48

Fame coacti, multi ex plebe capitibus obvolutis se in Tiberim præcipitant. 4, 12

Digitized by Google

Fanum Diuæ Romæ ædificatur. 1, 45. *Feroniæ.* 1, 30. *Quietis.* 4, 41. *Terminj.* 1, 5. *Vultumnæ.* 4. 23, 25, 61. 5, 17
Farris bilibra. 4, 15
Farris selibra M. Manlio data. 5, 47
Fasces consulares. 2, 54
Fasces L. Iunius Brutus prior habuit. 2, 1
Fascibus summissis P. Valerius Cos. in concionem venit. 2, 7
Fasces à multitudine franguntur. 3, 49
Fascibus fractis Cess. à foro in Curiam compelluntur. 2, 55
Fasti. 4, 3. *circa forum à C. Flavio Cn. F. in albo positi.* 9, 46
Fasti dies à Numa instituti. 1, 20
Fati necessitatem haud ruperis consiliis humanis. 1, 42
in Fata media ferme fugiendo ruitur. 8, 24
Fatales libri. 5. 14, 15
Faucia curia. 9, 38
Faustulus magister regii pecoris. 1, 4. *Romulum & Remum expositos uxori dat educandos.* 4. *Romulo ortum suum aperit.* 5
Fecana capta. 1, 33
Feciales. 1. 24, 32. *ad res repetendas missi.* 4. 30, 58. 7, 32. 8, 22. 9, 45. *hastam ferratam aut sanguineam praustam, ad fines eorum, quibus bellum indicitur, ferunt.* 1, 32
Fecialis A. Cornelii Arvinæ oratio. 9, 10
Fenectani campi. 8, 12
Ferentani debellati à Cos. Æmilio. 9, 15
Ferentina lucus. 1. 50, 52
Ferentinati populo sua leges reddita. 9, 43
Ferentinum capitur. 7, 9. *à Samnitibus desertum, Postumius Cos. ingreditur.* 10, 34
Ferentinum caput, loci nomen. 2, 38
Feretrius Iupiter. 1, 10
Feria per triduum indicta. 3, 5
Feriarum constituendarum causa creatus dictator. 7, 28
Feroniæ fanum. 1, 39
Fescenninus versus. 7, 2
Ficulneæ vetus. 1, 38
Ficulnensis via. 3, 52.
Ficus Ruminalis. 1, 4. 10, 13
Fidenæ. 1, 2. *obsessa.* 2, 19.
Fidenates Romanis bellum inferunt. 1, 14. *à Romanis vincuntur.* ibid. *à Romanis desciscunt.* 1, 27. *fundantur.* ibid. *agrum Romanum populantur.* 4, 21. *vincuntur.* 22. *à Romanis desciscunt.* 31
Fidenatum deditio & urbis Fidenarum direptio. 4, 34
Fides publica privatis difficultatibus potior. 7, 27
Fidem inde non speres, ubi seruitutem esse velis. 8, 21
Fidei ac famæ damna majora sunt quam æstimari possint. 3, 71
Fide abrogata omnis humana societas tollitur. 6, 41
Fidei solenne à Numa institutum. 1, 21
Filia ad nuptias, non ad stuprum educatur. 3, 47
Filius effigies & imago patris. 5, 18
Filii caritas postposita utilitati publicæ. 8, 34
Filiorum vitia cum natura ingenita, quomodo tractanda patribus. 7, 4
Filios ipse pater ultimo supplicio affici jubet. 2, 5. 8, 7
Filum lanæ velamen. 1, 32
Finium lis inter socios turpiter decisa à Romanis. 3, 71
Flamines à Numa creati. 1, 10. *bigis curru arcuato Numa ad Fidei solemne eos uehi jussit.* 21
Flamen Dialis non poterat abnoctare. 5, 52
Flamen Martialis. 1, 20
Flaminia prata. 3. 55, 63
Flaminia via. Ep. 20.
Flaminius circus. 3, 53. *extructus.* Ep. 20.
C. Flaminius Censor viam Flaminiam munit. ibid.
Flamma circa caput Servii infantis dormientis. 1, 39
C. Flavius Cn. F. scriba, patre libertino natus, ædilis curulis factus. 9, 46. *jus civile repositum in penetralibus Pontificum evulgavit.* ibid. *Concordiæ ædem in area Vulcani dedicavit.* ibid. *curulem sellam sibi afferri jubet, cum nemo ei assurgeret.* ibid.
M. Flavius populo dat viscerationem. 8, 22. *tribunus pleb. ad populum tulit, ut in Tusculanos animadverteretur.* 37
Flavia rogatio. 8, 37
M. Flavoleius centurio. 2, 45

Digitized by Google

Flamentana porta. 6,20
Flumine vivo perfundi. 1,45
Fœdus inter Lavinium & Romam renovatum. 1,14
Fœderis rupti ultores Dii. 10,39
Fœderum violandorum artifices callidi Romani. 9,2
Fœnus unciarium. 8, 15. *semiunciarium ex unciario factum.* 7,27
Fœneratores mulctantur. 7,28
Feres adium virga percutiendi mos, in quas ingrederetur magistratus. 6,34
Formiani populi. 8,14
Fortes Fortuna adjuvat. 8,29
Fortis Fortuna ædes. 10,46
Fortium virorum omnia sunt. 5,36
Fortuna occæcat animos, ubi vim suam ingruentem refringi non vult. 5,37
Fortuna haud imminet ignavo. 3,54
Fortuna virtutem secuta est. 4,37
cum Fortuna fere exulet mutabilem gerunt fidem. 8,24
Fortuna muliebri templum adificatur dedicaturque. 2,40
Fori in Circo quid? 1,34. *à L. Tarquinio Superbo facti.* 56
Fori ornandi ab ædilibus initium factum. 10,40
Forum medium specu vasto collapsum. 7,6
M. Fostius trib. mil. consulari potestate. 9,25
M. Fostius Flaccina consul. 9,20
M. Fostius magister equitum. 9. 26,28
Fossa Cluilia. 2,39
Fossa Quiritium Anci Marcii opus. 1,33
Frabraterni. 8,19
Frater major pro minori deprecatur succidente patre. 10,15
Fratrum tergeminorum Albanorum ac Romanorum certamen. 1,25
Fregellæ colonia deducta. 8,22
Fregellanos Samnites igni circumdatos exussérunt. 9,12
Fresilia urbs capitur. 10,3
Frumentum ex Campania Romam advehitur. 1,25
Frusinates tertia parte agri damnati. 10, 1
Fucinus lacus. 4,57
Fuga militum impedita, dum dux eos à suis haberi jubet pro hostibus. 2,20
C. Fulcinius legatus à Fidenatibus interficitur. 4,17
Fulmine ictus Romulus Silvius. 1,3
Fulmine ictki quidam in exercitu App. Claudii. 10,31
Fulminum procurandorum atque eliciendorum ratio à Numa præscripta. 1,20
C. Fulvius Curvus ædilis plebi. 10,23
C. Fulvius legatus 10,4. *Cos.* 11. *de Samnitibus triumphat.* 12 *prætor.* 26
L. Fulvius Cos. 8,38
L. Fulvius magister equitum. 9,21
M. Fulvius tribunus militum. 10,14
M. Fulvius Pætus Cos. 10,9
Funebres laudationes matronarum unde manarint. 5,50
Funebres laudes historiam rerum vitiant. 8.40
Funebria justa à Numa instituta. 1,2
Funus curatum consulis à populo collatis quadrantibus. 3,18
Furcularum Caudinarum descriptio. 9,2
Furii Fusiique iidem. 3,4
Agrippa Furius Cos. 3, 66. *tribunus militum cons. pot.* 5,32
C. Furius trib. mil. consulari potestate. 4, 21
C. Furius Pacilus Cos. 4. 12, 52. *censor creatur.* 9.33
L. Furius Cos. 2, 54. *ad populum orationem habet.* ibid. *tribunus militum.* 6. 22, 36. *Camilli collega cunctationis impatiens.* 22
L. Furius prætor. 9,28
L. Furius Camillus dictator, patribus possessionem pristinam consulatus reddidit. 7, 24. *Cos. Gallicum bellum sibi extra sortem sumit.* 25. *dictator ædem Iunoni Monetæ vovit.* ibid. *de Latinis triumphat.* 8,13
L. Furii Consulis in senatu de rebus Latinis oratio. 8,13. *Cos. creatur.* 25
L. Furius Medullinus trib. mil. consulari potestate. 4. 25,35. *Cos.* 51. *adversus Volscos legiones ducit.* ibid. *Cos II. creatur.* 4. 54,57
L. Furius Camillus tribunus militum consulari potestate. 5,1 *trib. mil. cons. potest. iterum.* 10. *interrex creatur.* 17. *dictator creatur.* 19. *ludos magnos ex S. C. Veji captis vovit.* ibid. *templum Matutæ Matri dedicat.* 23. *ejus triumphus clarior, quam gratior.* ibid.

Digitized by Google

M. Furius Camillus religionum diligentiſſimus cultor. 5,50. *interrex creatur.* 31. *exulatum abit.* 32. *ejus ad Ardeates oratio.* 44. *decreto Senatus ab exilio revocatur, dictator abſens creatus.* 46 *Gallos vincit fundituque.* 49. *triumphans in urbem redit.* ibid. *conditor alter urbis appellatur.* ibid. *ejus oratio adverſus tribunos, quæ ſuadet, non deſerendam eſſe Romam, ut Vejos migretur.* 51

M. Furius Camillus dictator. 6,2. *triumphans in urbem redit, trium bellorum victor.* 4. *cū collegis imperium communicat.* 6. *ejus oratio ad milites hoſtium multitudine perterritos.* 7. *quam formidabilis hoſtibus.* 8. *tribunus militum conſulari poteſtate quintum.* 18. *ſextum.* 22. *ei Volſcum bellum extra ordinem decretum.* ibid. *ad Satricum cum IV. legionibus proficiſcitur.* ibid. *fugientem exercitum excipit.* 24. *ejus inſignis candor erga collegam L. Furium.* 25. *dictator L. Æmilium mag. eq. cooptat.* 38. *orationem habet ad Quirites.* ibid. *ſe abdicat magiſtratu.* ibid. *triumphat.* 42. *dictator V. creatur.* ibid *ejus mors & laudes.* 7,1

P. Furius conſul. 2, 56. *triumvir creatur.* 3, 1

P. Furio dies dicitur à L. Metella tribuno plebu. 10,43

Q. Furius pontifex maximus. 5,54

Sext. Furius conſul. 2,39

Sp. Furius conſul. 2,43. 3. 5,12. *ejus res geſtæ.* 3,4. *tribunus militum conſulari poteſtate.* 6,31

Sp. Furius M. F. Camillus prætor. 7,1

Sp. Fuſius pater patratus. 1,24

Fuſtuarium mereri. 5,6

G.

Gabii. 1, 53. *Tarquinio Superbo regi parent.* 54

Gabina via. 3,6

Gabini. 6,21

Gabinus ager vaſtatur. 2,8

Gabinus cinctus. 5,46. 8,9. 10,7

Gaſa teli genus. 8,8

Galli gens ferox & ingenii avidi ad pugnam. 7,23. *primo impetu feroces.* 10, 28. *inter ferrum & arma nati.* 10,16

Gallorum prima prælia, plus quam virorum, poſtrema minus quam feminarum. 10,18

Galli humori frigorique aſſueti. 5, 48. *corpora eis intoleratiſſima laboris atque æſtus.* 10,23

Gallis natura corpora animaſque magis magis quam firma dedit. 5,44

Galli gens nata in vanos tumultus. 5,37. *religionis haudquaquam negligentes.* 5, 46. *effedis carrisque ſuper ſtantes pugnant.* 10,28

Gallorum ululatus & cantus diſſonus. 5, 39

Gallorum equites capita lancea infixa geſtant. 10,26

Galli cur primum Alpes tranſierint. 5,33. *legatos Romam mittunt.* 30. *Romano infeſti pacem.* 37. *Romanos in fugam vertunt.* 38. *caſorum ſpolia legunt.* 36. *Romanos tam repente victos mirantur.* ibid. *Romam patente porta Collina ingrediuntur & deprædantur.* 41. *noctu ſubluſtri in arcem clam contendunt.* 47. *a Camillo fuſ.* 46. *in Albano agro victi.* 6, 42. *ad tertium lapidem caſtra habent.* 7, 9. *relicta trepide caſtris in Tiburtem agrum tranſeunt.* 11. *cum eis non procul porta Collina pugnatum.* ibid. *Galli fugati Tiburs ſe recipiunt.* ibid. *vincuntur.* ibid. *ſe Hetruſcis militaturos promittunt, ſi in partem agri accipiantur.* 10,10

Galli Inſubres. Ep. 20.

Gallus quidam fortiſſimum è Romanis virum ad certamen provocat. 7,9

Gaurus mons. 7,32

Geganii Albani, Roma in patres lecti. 1, 30

L. Geganius trib. mil. conſulari poteſtate. 6,31

M. Geganius. 4,17

M. Geganius trib. mil. conſulari poteſtate. 6,42

M. Geganius Macrinus Coſ. 3, 65. *II. Coſ.* 4,8. *ejus res geſtæ.* 7. *III. Coſ.* 17. *cenſor creatur.* 4,23. 9,33

T. Geganius conſul. 2,34

Statius Gellius, Samnitium imperator, capitur. 9,44

Geminius Metius Tuſculanus, vir cum genere, tum facto clarus. 8,7. *T. Manlium Coſ. F. ad ſingulare certamen pro-*

provocat. ibid. vincitur. ibid.
Geminorum inter ſe fratrum fœda contentio de regno. 1,6
Gemmati annuli Sabinis. 1,11
Gentilicia ſacra. 5,52
C. Genucius augur de plebe creatur. 10,9
C. Genucius trib. militum conſulari potestate ex plebe creatur. 4,23. Coſ. II. 7,3.
L. Genucius Coſ. plebeius. 7,1. iterum. 4. cum exercitu occiditur. 6
L. Genucius trib. pl. tulit ad populum ne fœnerare liceret. 7,42
L. Genucius Coſ. 10,1
M. Genucius Coſ. 4,1
T. Genucius auctor Agraria legis T. Menenio dicit. 2,52. mors. ibid. tribunus pl. conſules arripit. 2,54. domi ſuæ occiditur. ibid.
T. Genucius Decemvir creatur. 3,33
Germanici ſaltus. 9,36
Gladius Hiſpanus. 6,10
Gladius pondari additus ab inſolente Gallo. 5,48
Gradivus Mars. 2,45
Græcis literis inſtituta juventus Romana. 9,36
Graminea corona obſidionalis P. Decio trib. mil. impoſita. 7,37
Grando & tonitru prælium prohibent. 2,62
Gymneſia Baleares appellantur, quia ætatem nudi exigant. Ep. 20.

H.

L. Halienus ædilis plebis. 3,31
Haſtæ immiſſio in fines eorum, unde res repetebantur. 1,32
Haſtati omnium primi pugnam inibant. 8,8
Hedui populi Gallia. 5,34
Helena reddenda auctores Æneas & Antenor. 1,2
Heneti populi. 1,1
Heraclea urbs. 1,18
Heraclea Tarentinorum colonia. 8,24
Hercinii ſaltus. 5,34
Herculaneum oppidum capitur. 10,45
Hercules Geryone interfecto, boves mira ſpecie abegit. 1,7. Tiberim ſt. nando trajicit. ibid. boves à Caco abactos quærit. ibid. boves clava occidit. ibid. tribus ſtratis lectis per dies octo placatur. 5,13. ei ara ab Euandro dicatur. 1,7. Alpes an ſuperaverit. 5,34. ejus ſimulacrum magnum in Capitolio poſitum. 9,44
Herculi ſacra ab Romulo Græco ritu fiunt. 1,7
Herculis miniſtri Potitii. 9,29
Ap. Herdonius Sabinus cum ſervis & exulibus arcem & Capitolium occupat. 3,15. interficitur. 18
Turnus Herdonius in Tarquinium Superbum invehitur. 1,50. capitur & indicta cauſa neci datur. 5
Herennius Pontius Imperatoris Samnitium pater conſulitur, ejuſque reſponſa. 9,3. plauſtro in caſtra advehitur. ibid.
Sp. Herminius Coſ. creatur. 3,75
T. Herminius clarus genere factiſque. 2,10. legatus. 20. vulnere percuſſus in prælio expirat. ibid.
Hernici populi ſummo ſtudio bellum apparant. 7,7. devicti. 2,40. fugantur. 7,8. Romanis bellum indicunt. 9,42. victi à Q. Martio Tremulo & in deditionem accepti. 43
Herſilia uxor Romuli. 1,11
Hetruria concilium. 4,23. 10,16
ex Hetruria frumentum conquiſitum. 2,34. in Hetruria ingens belli apparatus. 10,18
in Hetruria gentes quatuor arma conferunt adverſus Romanos. 21
Hetruſci cœleſtium prodigiorum periti. 13
Hetruſci aruſpices. 5,15
Hetruſci vates ad publica tantum prodigia admiſſi. 1,56. fuſi pacem ſupplices petunt. 48. à Sp. Servilio Coſ. occidione occiduntur. 51. Sutrium capiunt. 6,3. Hetruſcorum caſa aut capta millia ad ſexaginta. 37. Hetruſci induciis in XXX. annos impetrant. ibid. abſente dictatore magiſtrum eq. circumveniunt 10,3. Romanum præſidium adoriuntur. 4. fuſi & eorum caſtra direpta. 5. eis inducia biennii data. ibid. Gallos ex hoſtibus ſocios adverſus Romanos facere conantur. 10,10
Hetruſci belli terrore dictator C. Iulius dicitur. 7,21

Hiatus terra vastus in medio foro Romano. 7,6
Hibernacula primum militibus adificata. 5,2
Hiems bellis & obsidionibus incommoda. 5,2. 10,46
Hister Tusco verbo ludio vocatur. 7,2
Historia temporum variatio, unde? 8,40
Historia veteris obscuritas. 9,15
Historia utilitas. Præfat. lib. 1.
Historicorum novorum de se opinio. ibid.
Histriones unde dicti? 7,2
Histrionibus ad manum cantari captum. 7,2. *iis fabularum actus relictus.* ibid.
Homines nihil non aggredientur, si magnis conatibus magna præmia proponantur. 4,35
Homicidium falso objectum Cæsoni Quintio. 3,13
Honorata virtute fœmina quoque ad publica decora excitantur. 2,13
Honorum distincti gradus. 1,31. 10,6
Horatii & Curiatii trigemini fratres. 1,24 *illorum de imperio pugna.* 25
C. Horatius Pulvillus augur, pestilentia mortuus. 3,32
L. Horatius consul. 10,32
L. Horatius Barbatus trib. mil. consulari potestate. 6,6
M. Horatius tribunus militum. 6,32
M. Horatius Cos. templum Iovis Opt. Max. anno post reges exactos dedicavit. 7,3
M. Horatius Barbatus adversus Decemviros graviter invehitur. 3,56. *sublato Decemviratu Cos. creatur.* 55. *ejus leges.* ibid. *ejusdem ad milites oratio.* 62
M. Horatius Pulvillus Cos. 2,8. 3,30. *Capitolium dedicat.* 2,8
P. Horatius cæso hoste secundam pugnam petit. 1,25. *victor tertii adversarii sororem suam gladio transfigit.* 26. *in jus rapitur ad regem.* ibid. *judicatur perduellionis.* ibid. *ad populum provocat & absolvitur.* ibid.
Horatius Cocles. 2, 10. *armatus in Tiberim desiluit, & incolumis ad suos tranavit.* ibid. *ei statua in comitio posita, ac tantum agri, quantum uno die circumaravit, datum.* ibid.
Horatia sepulcrum saxo quadrato constructum. 1,26
Horatia lex. 3,55
Horatia Pila. 1,26
Hortana oppid. ab Æquis capitur. 3,50
L. Hortensius tribunus pl. C. Sempronio diem dicit. 59
Q. Hortensius dictator. Ep. 11.
Hospitalitas Romanorum erga Etruscos. 2, 14
Hostia urbi in ore Tiberis condita. 6,33.
Hostilia curia. 1,30. 5,55
Hostius Hostilius cadit. 1,12
Tullus Hostilius rex creatur. 1,22. *duumviros creat qui judicent factum Horatii.* 26. *in agrum Albanum pergit infesto exercitu.* 23. *Anienem transit.* 27 *fana Pallori ac Pavori dedicat.* ibid. *sacrificium lustrale parat.* 28. *in Cœlio monte habitat.* 30. *Albanorum principes in Patres legit.* ibid. *Sabinos vincit.* 31. *pestilentia laborat.* ibid. *superstitionibus obnoxius.* ibid. *populum religionibus implet.* ibid. *fulmine conflagravit, postquam annos XXXII. regnasset.* ibid.
Hostem præferocem mora frangendi ratio. 10,28
Hostem in insidias precipitare objecta pecoris. 2,50
Humana divinis cur misceat antiquitas. Præf. lib. 1.
Humili satis superque est, qui jure æquo in civitate vivit, nec inferendo injuriam, nec patiendo. 3,58

I.

Janiculum urbi adjicitur. 1, 33. *à Tuscis occupatur.* 2,51
Janua adium omnium Romæ quibuslibet adire volentibus patefacta. 5,13
Janus clausus pacem significat. 5,13. *post regnum Numæ bis clausus.* ibid.
L. Icilius tribunitius. 3,44
L. Icilius, L. Virginii filia sponsus, Appio Decemviro fortiter restitit. 3,45. *tribunus pl. creatur.* 54. *legem fert de triumpho consulum.* 63
Sp. Icilius trib. pl. primus creatus tributis comitiis. 2,58
Idus Decembres solennes auspicio magistratuum. 5,11
Idus Maja magistratibus inundis solennes. 3,36

Digitized by Google

Idus Quintiles transvectionibus equitum solennes. 9,45
Ignave haud imminet fortuna. 3,54
Ignibus armati Fidenates Romanum exterrent exercitum. 4,33
Illyrii gens fera. 10,2
Imber ingentibus procellis pugnam dirimit. 6. 8,32
Immolandi mos Romanorum, antequam ſues educerent in aciem. 8,9
Immolati à Tarquinienſibus CCCVII. equites Rom. 7,15. *eorum ultio.* 19
Immortalitatis virtutes parta fautor Romulus. 1,7
Impedimentum pro occaſione arripit Decemvir Appius. 3,43
Impenſa publica militare funus à Decemviru L. Siccio factum. 3,43
Imperator parentis loco militibus ſuis. 4,42
Imperatores injuſſu Senatus triumphantes. 10,37
Imperatoris injuſſu nemini hoſtem prælio adoriri licitum. 4,29
Imperatorum dona militibus impenſa. 6,20
Imperia magna mortalia facit ſeditio. 2,44. *non eſſe debent diuturna.* 9,24
Imperium longè firmiſſimum quo obedientes gaudent. 8,13
Imperium plurium bello inutile. 4,51
Imperium ad conſules redit. 5,29
Imperii vis in obedientium conſenſu. 2,56
Imperii inſignia regem faciunt venerabilem. 2,8
Imperii caput atque arcem Romam futuram, prodigium. 2,55
Imperia Manliana. 4,29. 8,7
Imperia Poſthumiana. 4,29
Imperitandi viciſſitudo libertatem alit. 3,39
Impudica nulla Lucretia exemplo vivet. 1,58
Incommodum alienum occaſionem ſuam facere nolunt Romani. 4,58
Indi nullius momenti milites. 9,19
Indici præmium pecunia ex ærario, libertas & civitas data. 2,5. *dona millia gravis æris ex ærario numerata.* 4,45
Indiges Iupiter, dictus Æneas. 1,3
Indigetes Dii. 8,9
Induſia in C. annos Veientibus data. 1,15
Induciæ datæ in XL. annos. 2,54. *in XX. annos Volſinienſibus.* 5,32
Induciæ cum Caritibus in C. annos factæ. 7,21.
Infelix arbor. 1,26
Inferum mare. 5,33
Ingenia artibus ad magna fortuna cultum excitantur. 1,39
Ingeniis excellentibus citius defuerit ars, quæ civem regant, quam quæ hoſtem ſuperent. 2,41
Inimicus inferior non contemnendus. 4,37
ex Injuria poſtmodum gratia orta. 1,9
Innocentia ſola vivere in tot humanis erroribus periculoſum. 2,5
Inſubribus pago cognomen unde. 5,34
Inſubrium ager. ibid.
Interamna colonia Romana. 10,36
Intercalares dies. 1,19
Interregnum unde dictum. 1,17.
Interregna. 3,8. 5. 7,31. 6. 15. 5. 7. 17,21,28. 8. 3,17,23. 9,7. 10,11.
In veſtimentum, album, petitionis cauſa, addere, lege vetitum. 4,25
Invidia, tanquam ignis, ſumma petit. 8,31
Inuus, Pan à Romanis vocatus. 1,5
Ira vana & fine viribus. 1,10
Ira vires æquat. 10,29
Iſtri gens fera. 10,2. *ſubacti.* Ep. 20.
Italia ſupero & infero mari tanquam inſula cingitur. 5,33
Decius Iubellius præfectus legionis Campanæ. Ep. 12.
Iudices in ſuam rem litem vertere non debent. 3,71
Iudices iidem qui prætores. 3,55
Iudicibus qui nociſſet, ejus caput Iovi ſacrum. 3,55
Iudicia capitalia ſolus per ſe agit Tarquinius Superbus. 1,49
Iudicium populi à Senatu reſcindi non poteſt. 4,7
Iugi deſcriptio. 3,29. *ejus ſubeundi ignominia.* 9. 5,15
Iulius Æneæ & Creuſæ F. 1,3
Iulia gens ab Iulo nomen ducit. ibid.
Iulia Alpes. 5,34
App. Iulius decemvir creatus. 3,31. *P. Sextio diem dicit.* ibid. *legatus conſularis.* 50 *Coſ. creatur.* 65. *iterum Coſ.* 4,21. *III. Coſ.* 23. *adem Apolli-*

nis dedicat. 29
Cn. Iulius censor. 5,31
C. Iulius Tullius legatus à Fidenis interfectus. 4,17
C. Iulius patricius trib. mil. consulari potestate creatur. 4,55. *trib. mil. cons. pot. iterum.* 60
C. Iulius Mento consul. 4,26
L. Iulius III. tribunus mil. consulari potestate creatur. 4,16. *magister equitum dictus.* 26. *Cos creatur.* 30
L. Iulius trib. mil. cons. pot. 5,10. 6. 4,30.
Iuniores Romani ad edictum conveniunt. 6,28
Iuniores citati à Coss. ad nomen non respondent. 2,28
Iuniores Patrum, Casonis sodales, tribunis fortiter resistunt de Agraria lege agentibus. 3,14
T. Iunius Bubulcus Cos. 9,20. *II. Cos.* 9,28. *ob Etrusci belli famam dictator creatur.* 29. *III. Cos.* 30. *magister eq. dictus.* 38. *censor adem Saluti locat.* 43. *Dictator adem Saluti dedicat.* 10,2. *Æquor subigit.* 10,1. *triumphans in urbem redit.* ibid.
D. Brutus Scæva legatus. 10,43
D. Iunius Brutus Scæva Cos. 10,47. *munus gladiatorium defuncti patris primus edidit.* Ep. 16.
Iunius Brutus magister equitum. 8,12
L. Iunius Brutus. 1,56 *conditor Romana libertatis.* 8,34. *ejus ingenium.* 1,56. *comes Tarquinii additur.* ibid. *aurum in baculo Apollini obtulit.* ibid. *auctor capiendi arma adversus tyrannos Tarquinios.* 59. *ab exercitu benigne excipitur.* ibid. *primus Cos. Romæ creatur* 60 *jure jurando populum adstrinxit, neminem Romæ regnare passuros.* 2. 1,2. *prior concedente collega fasces habuit.* 2,1. *Tarquinium Collatinum collegam propter affinitatem Tarquiniorum suspectum cogit consulatu se abdicare & civitate cedere.* 2. *collegam P. Valerium creat.* 2. *bona regum dirigi jubet.* 5. *consul de suis liberis pœnas publice sumit.* ibid. *ex æquo moribundus labitur in prælio.* 6
L. Iunio Bruto funus à collega factum. 2.7. *per annum à matronis lugetur.* ibid.
Q. Iunius tribunus plebis Malii unum questus. 4,16
Iuno Moneta. 7,28
Iuno regina. 5,21. *quanta religione Veja Romam deportata sit.* 5,22. *ei templum in Aventino a M. Furio Camillo locatum.* 5,21. *à M. Furio dictatore dedicatur.* 31
Iupiter in culmine cum quadrigis 10,23. *Iupiter Elicius.* 1,20. *Feretrius* 1,10. *ejus ædes amplificatur* 33. *ab Augusto instauratur.* 4,20. *Iupiter Imperator.* 6,29. *Indiges.* 6,12. *Iupiter in somniis apparens.* 2,36. *Iupiter Stator.* 1,12. *ei templum vovetur.* 10,36. *Iupiter Victor.* 10,29. *ei ædes vovetur.* ibid. *eidem spolia hostium cremantur.* ibid. *Iovi aurea corona a Latinis in Capitolium missa.* 2,22
Iurat ultro miles se non ex prælio reversurum nisi victorem. 2,45
Ius feciale. 1,3
Ius gratia non dandum. 1,14
Ius id est, quod postremum populus jubet. 9,33
Ius in armis ferunt Galli. 5,36
Iura tectis ac parietibus non utuntur. 3,52
Iusjurandum à populo Romano exigit Brutus. 2,1.
Iuris & eloquentia periti urbi ac foro magis apti, quam bello. 10,22
Iuris humani violatoribus Fabiis honorem habitum Galli indigne ferunt. 5,36
Iustitium ob tumultum indictum servatumque 3.5,27.4.26,31.6.2,7.7.6.9,28 10.4,21.
Iustitium sua sponte in foro cœptum, priusquam indictum. 9,7
Iustitium remissum. 3,5.10,21
Iustitio simile otium. 7,1
Iuventas Dea. 5,24
Iuventus Romana nobilis avidior solutioris regia licentiæ, quam civilis libertatis. 2,3

L.

Labici populi. 2,39
Labor voluptasque societate quadam inter se naturali juncta. 5,4
C. Lacerius trib. pleb. 5,10
Lacus Albani prodigium. 5,19

Lacus

Lacus Curtius. 1,13. 7,6. *Facinus.* 4,57. *Regillus.* 2, 19. 3, 20. *Vadimonis.* 9, 39.
Lavi Ligures. 5,35. *vide* Ligures.
Lanuvini deficiunt a Romanis. 6,21
Lanuvinis civitas data. 8,14
Lares. 8,9
Largitiones Romanis suspecta. 2, 41. 5, 2
Larentia uxor Faustuli. 1, 4. *Lupa, vulgato corpore inter pastores vocata.* ibid.
T. Lartius consul. 2, 18. *primus dictator creatus.* ibid.
Lars, seu Lartes Tolumnius, Vejentium rex. 4, 17. *ejus cades.* 4. 19, 59
Lascivire. 2,29
Latinus rex ad arcendam vim advenarum concurrit. 1, 1. *pacem cum Aenea facit, filia in matrimonium data.* ibid.
Latinus Silvius V. Rex Albanorum. 1, 3
Latini populi 1, 1. *sic sub Latino dici coeperunt, qui olim Aborigines nominabantur.* ibid. *persimiles Romanis in rebus bellicis,* 8, 8 *coronam auream Jovi donum in Capitolium mittunt.* 2, 22. *incursionibus Aequorum vexantur.* 48. *Latinis & Hernicis tristia responsa a Senatu data* 6, 17. *Latini Volscique vincuntur.* 32. *Satricum igni cremant.* 33. *eis pax petentibus data.* 7, 12. *Latinorum de bello Romanis indicendo occulta consilia.* 8, 3. *Latinorum Principes decem Romam evocantur.* ibid. *Latini vincuntur.* 8, 10. *Veseiam se recipiunt.* 11. *novum exercitum conscribunt.* ibid. *victi sese Cos. Torquato dedunt.* ibid. *nec bellum, nec pacem pati poterant.* 13
Latina feria. 5. 17, 19
Latona per dies octo stratis tribus lectis placatur. 5, 13
Latus clavus positus in luctu. 9, 7
Laudibus haud minus quam praemiis gaudent militum animi. 2, 60
Lavici opp. capitur. 4, 47
Lavicos deducitur colonia. ibid.
Lavicani. 6, 21
Lavicani & Aequi Tusculanum depopulantur. 4, 45
Lavicani agri. 3, 7
Lavicana via. 4, 41
Lavinia Aenea uxor. 1, 1
Lavinium conditur. ibid. *inter Lavinium & Albam Longam coloniam deductam, XXX. interfuere anni.* 1, 3.
Laureata litera & tabella relata. 5, 28.
Lautula. 7, 39
ad Lautulas ancipiti proelio cum Samnitibus dimicatum. 9, 23
Lectisternium quando primum Romae factum. 5, 13
Lectisternium tertio ab V. C. factum. 7, 2 *quinto.* 7, 25.
Lectisternium Iuventati. ibid.
Lecto eodem apud Syphacem accumbunt Scipio & Annibal. 7, 27
Lectorius Voleronis collega, legis, ut plebeii magistratus tributis comitiis fierent, auctor recentior tum acrior. 2, 56. *Cos. Ap. Claudium Ap. F. accusat.* ibid. *ejus cum consule contentio.* ibid. *viatorem ad Ap. Claudium Ap. F. mittit.* ibid.
M. Lectorio primipili centurioni dedicatio aedis Mercurii a populo data. 2, 27
Legati jure gentium sacrosancti. 2, 4. *eorum violatorum scelus.* 1, 14. 4, 17. 5, 36
Legati a Porsena de reducendo in regnum Tarquinio missi. 2, 15. *de pace ad Coriolanum missi.* 39. *iterum missi.* ibid.
Legati Romani mandata ad quercum dicere jubentur a Graccho Clelio Aequorum principe. 3, 25
Legati missi Athenas, qui Solonis leges describerent. 3, 32. *redeunt.* ibid.
Legati ad plebem revocandam missi. 5, 25.
Legati a Romanis ad Gallos missi. 5, 35. *ad Sammites.* 7, 31. 8, 23
Legati Campani in Senatu qualem orationem habuerint. 7, 30
Legati Delphos missi & a Liparensibus capti, religionis ergo liberantur. 5, 28
Legati contra jus gentium arma capiunt. 5, 36
Legati prope violati. 3, 2. *contra jus gentium interfecti.* 4, 32
Legatorum, qui Fidenis casi erant, statua publice in Rostris posita. 4, 17

Legationis jus externis, non civibus comparatum. 6,18
Leges. vide Lex.
Legiones singula trecenis equitibus scripta. 8, 8. *quatuor quinis millibus peditum conscripta.* ibid. *legiones quaternum millium & ducentorum peditum, equitumque trecentorum.* 7, 25. *legiones decem facta.* 2,30. 7,25
Legio prima & quarta. 10,18
Legio Romana a Gallis Senonibus deleta, ita ut ne nuntius superfueris. 10,26
Legio linteata Samnitium. 10,38
Legio Sabina. 2,26
L. Lentuli oratio. 9,4
Leges multitudinem in populi unius corpus coalescere faciunt. 1, 8. *Leges ubi duæ contrariæ, semper antiquam abrogat nova.* 9,24
Lex res surda & inexorabilis 2,3. *Lex silentio perlata.* 2, 57. *Lex de dictatore creando lata.* 2, 18. *Lex, ne quis magistratus sine provocatione crearetur.* 3, 55. *Lex a tribunis pl. promulgata, ut populo potestas esset seu de plebe, seu de patribus Cos. faciendi.* 4, 1. *Lex, ut alter consulum ex plebe crearetur.* 6, 35. *Lex, qua intra X. annos eundem consulem refici prohibet, recitata.* 10, 13. *Lex de triumpho consulum a L. Icilio trib. pl. primum lata.* 3, 63. *Lex, ne cui album in vestimentum addere petitionis causa liceat.* 9, 25. *Lex vetusta, ut qui prator maximus sit, idib. Septemb. clavum pangat.* 7, 3. *Lex minuendæ censuræ a Mamerco Æmilio lata, ne plus quam annua & semestris esset.* 4, 24. *Lex Voleronu, ut plebeii magistratus tributim comitiis fiant.* 2, 56. *Lex ne tribunis collegam cooptare liceat* 4, 16. *ne tribunorum militum comitia fierent.* 6, 35. *Lex, ne quis ubi tribunus mil. fuisset, postea ordinum ductor esset.* 7, 41. *Lex sacrata in Sacro monte lata.* 2, 33. 3, 32. 4, 26. *Lex sacrata militaris lata.* 7, 41. *Lex, ut qui tribunis pl., ædilibus, judicibus, Decemviris nocuisset, ejus caput Iovi sacrum esset.* 3, 55. *Lex de provocatione confirmata.* ibid. *Lex de provocatione tertio fertur.* 10, 9. *Lex, ne cui fraudi esset secessio a decemviris facta.* 3, 55. *Lex lata centuriatis comitiis, ut quod tributim plebes jussisset, populum teneret.* ibid. *Lex ex XII. tab. ut quodcunque postremum populus jussisset, id jus ratumque esset, jussum populi & suffragia esse.* 7, 17. 9, 34. *Lex, ut senatusconsulta ad ædiles plebi in ædem Cereris deferantur.* 3, 15. *Lex de Aventino publicando.* 3, 31. *Lex perlata de indicendo Vejentibus bello.* 4, 60. *Lex data tributim de vocandis eorum, qui manumitterentur.* 7, 16. *Lex, ne cui Patricio plebeii magistratus pareant.* 4, 25. *Lex de connubio Patrum & plebis contentione magna partim repugnantibus, perfertur a C. Canuleio trib. pl.* 4. 1, 5. *Lex, ne quis plus quingenta jugera agri possideret.* 7, 16. *Lex de multarum æstimatione.* 4, 30
Leges adversus opes Patriciorum & pro commodis plebis. 6, 35. *Leges tres latæ adversus nobilitatem.* 8, 12
Leges XII. tabb. centuriatis comitiis perlatæ. 3, 34
Leges Consulares. 3, 31
Leges Decemvirales, seu leges XII. tabularum in æs incisæ, in publico propositæ. 3, 57
Leges plebeiæ. 3, 31. *Leges regiæ.* 6, 1. *Leges sacratæ.* 3, 32. *Leges tribunitiæ.* 6, 35. *Leges latæ plebi secundæ, nobilitati adversæ.* 8, 22
Leges abrogare leve est. 3, 21
Legibus omnino obtemperandum. 4, 14
Legum ac pœnarum metu exclusæ, fides ac jurejurando vivitur Romæ sub Numa. 1, 21
Legum & jurisjurandi interpretationes olim nemo sibi accommodabat. 3, 20
Legum publice examinandarum mos 3, 34
Lex Appii Claudii decemviri contra Virginii filiam. 3, 44. *Lex de Ambitu a C. Petilio trib. pl. promulgata.* 7, 15
Lex Agraria quando primum promulgata. 2. 41. *per totum annum eluса.* 3, 14. *in ea perferenda tribunorum furor.* 3. 16, 19
Lex Æmilia. 9. 31, 34
Licinia de D. jugeribus. 7. 21, 22, 25
Porcia pro tergo civium lata. 10, 9
Terentilla, lata a toto collegio. 3, 10
Trebonia. 5, 12
Valeria. 10, 9

Digitized by Google

Liberi ædes. 3, 55. *Libera ædes.* ibid.
Libera civitatis jura omnibus aqua sunt. 4, 15
Libers sequuntur patrem. 4,4
Liberorum educatio pauperibus satis stipendii est. 2,9
Libros si prodis alicujus, veniunt item quasi in potestatem parentes. 5,27
Libertas nimis avide appetita in servitutem excidit. 3,37
Libertas virtute recuperata. 3,58
Libertini etiam in militiam succenturiati. 10,21
Libido qua reges Roma expulit, eadem exigit item decemviros. 2,44
Libri Fatales inspecti. 5, 14. *vide* Fatales.
Libri lintei. 4. 7, 13. *in ade Monetæ repositi.* 4. 6,20
Liber linteus Samnitium. 10,36
Libri Magistratuum 4. 7,20
Libri Sibyllini ex SConsulto per duumviros sacrorum aditi. 5, 13. *inspecti.* 7. 27, 28
Liburni, gens fera. 10,2
Licinius Macer citatus. 4. 7, 20, 23. 7, 9. 9. 38, 46. *libros linteos sequutur.* 4, 20
Licinius Menenius trib. mil. secundo. 6 27. *tertio.* 31
C. Licinius primus trib. plebis creatur. 2, 33. *tres sibi collegas creat.* ibid.
C. Licinius Calvus Cos. 7,9
C. Licinius Nerva obsides in Thraciam reducit. 10,42
C. Licinius Stolo plebejus minorem M. Fabii Ambusti filiam duxit. 6, 34. *leges adversus patriciorum opes promulgat.* 35. *primus magister eq. de plebe creatur.* 6, 39. 10, 8. *continuari sibi tribunatum recusat.* 6, 39 *decimum tribunus pleb. refectus.* 42. *consul creatur.* 7, 2. *sua ipsius lege damnatur.* 7, 16
L. Licinius tribunus mil. consulari potestate. 6, 5
P. Licinius Calvus primus ex plebe tribunus mil. cons potestate creatus. 5, 12. 7, 37
P. Licinius, P. Licinii F. trib. mil. cons potestate. 5, 18 *ejus oratio ad Quirites.* ibid. *ejus sententia de præda Vejorum.* 20
Licinia lex de permiscuo consulatu. 7. 21, 22, 25. 10, 7. *de D. jugeribus.* 8, 16
Lictor Sulpicii fores virga percutit. 6, 34
Lictor Horatio laqueum injicit. 1, 26
Lictores à Romulo instituti. 1, 8
Lictores XXIV. apparent consulibus. 2, 25. *& præcedunt proficiscentibus ad bellum.* 10, 25
Lictores decemvirorum centum & viginti forum implent. 3, 36
Lictores de plebe homines. 2, 55
Lictores ad T. Manlium ire jussi. 8, 9
Lictores à Volerone violantur. 2, 55
Ligures. 5, 35
Limina ænea ex æneratorum bonis in Capitolio posita. 10, 23
Lingones pop. 5, 35
Lingua impedimentum naturale filio L. Manlii. 7, 4. *in irrisu exercenda mos.* 7, 10
Linteata legio funditur. 10, 38
Lintei libri. vide Libri lintei.
Liparensium pirata. 5, 28
Liris flumen. 10, 21
Litem in rem suam vertere turpissimum. 3, 71
Literarum de rebus arcanis dandarum periculum. 1, 56
Literarum inventor Euander. 1, 7
Literis verbisque prisci scripta lex. 7, 3
Lituus augurum. 1, 18
L. Livius trib. pl. 9. 8
M. Livius pontifex. 10, 28
M. Livius Denter Cos. 10, 1. *pontifex creatur.* 9
T. Livium quæ causa ad res pop. Rom. scribendas impulerint. Præfat. lib. 1. *quo tempore vixerit.* 4, 20
Loca mores mutant. 5, 43
Loco se juvans, videtur in bello inferior. 7, 25
Locorum divisio in spectaculis. 1, 35
Locus ad Metium dictus non procul à Lanuvio. 6, 2. *in causa ne damnetur Manlius.* 6, 20
Locutio Dea templum in Nova via fieri jussum. 5, 50, 52
Longula, oppidum Volscorum. 2, 33
Lua mater. 8, 1
Lucani mutabilem cum fortuna fidem gerunt. 8, 24. *in amicitiam fœdere accipiuntur.* 25. *qua arte à Romanis defecerint.* 27
Luceres equites. 10, 6. *Lucerum nominis origo*

origo incerta. 1,13
Luceria urbs. 9, 2. 10, 35. *ad Samnites deficit.* 2,25
ad Lucerinos finet pugnatum cum Samnitibus duce Attilio Cos. 10,35
Lucretia lana dedita inter ancillas inventa. 1, 57. *a Sexto Tarquinio stupratur.* 58. *ad virum qualem orationem habuerit.* ibid. *sibi mortem conscivit.* ibid. *ejus corpus in forum defertur.* 59
Hostius Lucretius Tricipitinus Cos. 4,30
L. Lucretius trib. mil. cons. pot. 4, 19. 6. 21, 22
L. Lucretius Flavus Cos. creatur. 5,29
L. Lucretius Tricipitinus Cos. 3, 8. *ejus res gestæ.* ibid.
P. Lucretius III. Cos. 2,15
P. Lucretius præfectus urbi. 3,24
P. Lucretius Tricipitinus trib. mil. consulari potestate iterum. 4,47
Sp. Lucretius. 1,58. *consul creatus intra paucos dies moritur.* 2,8
T. Lucretius Cos. 2, 8. *II. Cos. factus.* 16
C. Luctatius Cos. finem bello primo Punico imposuit. Ep. 19.
Lucumo Tanaquilem ducit. 1,34. *Romam commigrat.* ibid. *vocatur L. Tarquinius Priscus.* ibid. *ejus frater.* ibid. *Lucumoni carpento sedenti aquila pileum auferr.* ibid.
Lucus Ferentina. 7,25
Lucus Petelinus. 6.20. 7,41
Ludorum solennia intermitti nefas. 5,1
Ludi bello voti celebres facti. 4,35
Ludi ab Decemviris per secessionem plebis à Patribus ex S. C. voti sunt. 4,12
Ludi Apollinares. 9, 12. *eorum origo.* ibid.
Ludi Capitolini à Camillo instituti. 5, 30
Ludi magni. 7, 11. *voti ab A. Postumio Tuberto.* 4, 27. *à M. Furio Camillo dictatore voti.* 5, 19. *facti Coss. L. Valerio Potitio & M. Manlio Capitolino.* 5, 31
Ludi Romani magni. 1,35
Ludi scenici primum instituti. 7,3
Ludi votivi, quos M. Furius dictator voverat, facti. 7,15
Ludi literarum discentium strepunt vocibus. 6,25
Ludorum initium Roma. 7,2
Ludorum intermissorum indignatio. 5,1
Lunarem annum describit Numa. 1,19
Lupa mammas præbet Romulo & Remo. 1, 4
Lupa Larentia, hoc est, meretrix. ibid.
Lupercal. 1,5
Lupus Marti proprius. 10, 27. *per medios exercitus evadens.* ibid.
Lustrale sacrificium. 1,18
Lustrum conditum. 1,44. 10,9. *unde appellatum.* 1,44
Lustrum à T. Quintio Cos. conditum. 2, 3
Lustrum propter Capitolium captum, consulem occisum, religiosum condi. 2, 22
Lustrum decimum conditum. 2, 24. *undevicesimum à primo* 10,47
Lycæus Pan. 1,5

M.

Macia tribus. 8,18
L. Macilius trib. pl. tribuni comitiis primus creatus. 2,58
Sp. Macilius trib. pl. IV. absens creatus. 2,58
P. Malius trib. militum consulari potestate. 5,12
Sp. Malius equestri largitione frumenti facere instituit. 4, 13. *privatim annonæ curationem agit.* ibid. *tractat regni consilia.* ibid. *ad dictatorem vocatur* 14 *à Servilio Ahala mag. eq. obtruncatur.* ibid.
Malianum frumentum in modios æstimatum plebi à L. Minucio dividitur. 4, 16
Sp. Malii ædes diruta & bona publicata. 4,16
Malianæ cædes. ibid.
Sp. Malii favore seditiones motæ. 4, 21. *is rogationem fert de publicandis bonis Servilii Ahalæ.* ibid.
P. Malius trib. mil. cons. pot. 5, 13. *iterum.* ibid.
C. Manius Cos. 8, 13. *dictator creatur, ut de occultis conjurationibus quæreret.* 9, 26. *adversus nobiles orationem habet.* ibid *abdicat se dictatura, & rem factus absolvitur.* ibid.
M. Manius trib. pl. legis Agrariæ lator.

tor. 4, 53. *M. Manlio diem dicit.* 6, 20
P. Manius trib. mil. conſ. pot. creatur. 5, 13. *iterum.* 18
Maſia ſilva. 1, 33
Magiſter ludi ſuis à pueris juſte caditur, 5, 27
Magiſter equitum primus Roma quis? 2, 18
Magiſter equitum de plebe C. Plautius. 7, 17
Magiſtratus plebejus nullus auſpicato creatus. 6, 41
Magiſtratu functis dies dictus, ſi quid deliquiſſent. 3, 31
Magiſtratum eundem intra decem annos capere, plebiſcito cautum. 7, 42
Magiſtratuum libri citantur. 4. 7, 20
Magiſtratus duos eodem anno gerere illicitum. 7, 42
Magiſtratus magnos decet eſſe minus diuturnos. 4, 24
Magiſtratus nullos eſſe oportet ſine provocatione. 3, 55
Magiſtratibus concordibus optime adminiſtratur concordia. 6, 6
Magni ludi voti. 4, 27. 5, 31. *vide* Ludi.
Maja Idus ſolennes ineundis Magiſtratibus. 3, 36
Majeſtas ſine viribus parum tuta. 2, 55
Majorum religio. 3, 20
Mala præviſa minus terrent. 4, 46
Malè ventum oppidum. 10, 25. *cui nunc Beneventum nomen eſt.* 9, 27
Maliciuſa ſilva. 1, 30
Mamercus Æmilius trib. mil. conſ. poteſt. 4, 16. *vide* Æmilius.
L. Mamilius Tuſculi dictator. 3, 18. *Romana civitas ei datur.* 29
Octavius Mamilius, gener Tarquinii. 1, 49. *occiditur.* 2, 20
A. Manilius, trib. mil. conſ. poteſtate. 5, 16
M. Manilius Coſ. 4, 23
P. Manilius trib. mil. conſ. pot. 5, 16
Sex. Manilius ſumma rei præeſt plebe ſeceſſionem moliente. 3, 51
Manipulus leves vicenos milites habuit. 8, 8. *Manipulorum triginta agmen antepilanos appellant.* ibid.
Manium placandorum ritus à Numa inſtitutus. 1, 20
A. Manlius legatus Athenas mittitur, ut Solonis leges deſcriberet. 3, 31. *Decemvir creatur.* 33
A. Manlius trib. mil. conſ. pot. 4, 61. *iterum.* 5, 8. *tertium* 6, 21. *legatus.* 5, 28. *tribunus militum conſulari poteſtate.* 6. 1, 2, 30
C. Manlius Coſ. 2, 24. *ſordidatus circumit populum.* ibid. *trib. mil. conſulari poteſtate.* 6, 30
Cn. Manlius Coſ. 2, 43. *interficitur in prælio à Tuſcis.* 47
Cn. Manlius Coſ. 7. 12, 16. *interrex creatur.* 17
Cn. Manlius Capitolinus magiſter eq. 7, 28
L. Manlius Capitolinus trib. pl. 4, 42
L. Manlius Imperioſus dictator clavi figendi cauſa dictus. 7, 3. *ob deflectum acerbius habitum magiſtratu ſe abdicare cogitur.* ibid.
L. Manlio dies à Pomponio trib. pl. dicta. 7, 4. *unde ei cognomen Imperioſi.* ibid. *accuſatus crudelitatis in filium.* ibid.
L. Manlius Torquatus, legatus. 10, 26
M. Manlius trib. plebis conſ. poteſtate. 4, 44.
M. Manlius Capitolinus Coſ. 4, 3. *ejus popularis liberalitas.* 14
M. Manlius ob arcem ſervatam quo munere donatus ſit. 5, 47. *interrex creatus.* 6, 5. *ſeditionis auctor.* 11. *ejus ad dictatoris orationem reſponſio.* 15. *in vincula à dictatore duci jubetur.* 16. *vinculis liberatur.* 17. *ſeditioſame ad plebem orationem habet.* 18. *regnum affectat.* ibid *damnatus de ſaxo Tarpejo dejicitur.* 20. *ei mortuo adjecta nota* ibid. *ne quis Manlia gentis deinde vocetur, decreto cautum eſt.* 6, 20
M. Manlius Tullus conſul. 2, 19
P. Manlius trib. mil. conſ. poteſtate. 6, 30. *dictator.* 6, 38
T. Manlius L. F. cum Gallo pugnat. 7, 10 *Gallum vincit, & a torque detracto, Torquatus dictus.* ibid. *ejus in patrem pietas.* 5. *Ceritibus bellum infert.* 19. *Coſ creatur.* 27. *II. Coſ.* 28. *III. Coſ.* 8, 3. *ejus ad Latinos reſponſio.* 5. *ejuſdem ad filium oratio.* 7. *Coſ. filium ſecuri feriri jubet.* ibid. *ad triarios orationem habet.* 10. *utrius partis dux fuiſſet, ejus victoria futura.* ibid. *Romam redit.* 12

Digitized by Google

M. Furius Camillus religionum diligentiſſimus cultor. 5,50. *interrex creatur.* 31. *exulatum abit.* 32. *ejus ad Ardeates oratio* 44. *decreto Senatus ab exilio revocatur, dictator abſens creatus.* 46 *Gallos vincit funditque* 49. *triumphans in urbem redit.* ibid. *conditor alter urbis appellatur.* ibid. *ejus oratio adverſus tribunos, qua ſuadet, non deſerendam eſſe Romam, ut Vejos migretur.* 51

M. Furius Camillus dictator. 6,2. *triumphans in urbem redit, trium bellorum victor.* 4. *cui collegis imperium communicat.* 6. *ejus oratio ad milites hoſtium multitudine perterritos.* 7. *quam formidabilis hoſtibus.* 8. *tribunus militum conſulari poteſtate quintum.* 18. *ſextum.* 22. *ei Volſcum bellum extra ordinem decretum.* ibid. *ad Satricum cum IV. legionibus proficiſcitur.* ibid. *fugientem exercitum excipit.* 24. *ejus inſignis candor erga collegam L. Furium.* 25. *dictator L. Æmilium mag. eq. cooptat.* 38. *orationem habet ad Quirites.* ibid. *ſe abdicat magiſtratu.* ibid. *triumphat.* 42. *dictator V. creatur.* ibid. *ejus mors & laudes.* 7,1

P. Furius conſul. 2, 56. *triumvir creatur.* 3, 1

P. Furio dies dicitur à L. Metello tribuno plebis. 10,43

Q. Furius pontifex maximus. 4,54

Sext. Furius conſul. 2,39

Sp. Furius conſul. 2,43. 3. 5,12. *ejus res geſta.* 3,4. *tribunus militum conſulari poteſtate.* 6,31

Sp. Furius M. F. Camillus prator. 7,1

Sp. Fuſius pater patratus. 1,24

Fuſtuarium mereri. 5,6

G.

Gabii. 1, 53. *Tarquinio Superbo regi parent.* 54

Gabina via. 3,6

Gabini. 6,21

Gabinus ager vaſtatur. 3,8

Gabinus cinctus. 5,46. 8,9. 10,7

Gaſa, teli genus. 8,8

Galli gens ferox & ingenii avidi ad pugnam. 7,23. *primo impetu feroces.* 10, 28. *inter ferrum & arma nati.* 10,16

Gallorum prima pralia, plus quam virorum, poſtrema minus quam faminarum. 10,28

Galli humori frigorique aſſueti. 5, 48. *corpora eis intolerantiſſima laboris aſque æſtus.* 10,28

Gallis natura corpora animaſque magna magis quam firma dedit. 5.44

Galli gens nata in vanos tumultus. 5,37. *religionis haudquaquam negligentes.* 5, 46. *eſſeda carriſque ſuperſtantes pugnant.* 10,28

Gallorum ululatus & cantus diſſonus. 5, 39

Gallorum equites capita lancea infixa geſtant. 10,26

Galli cur primum Alpes tranſierint. 5,33. *legatos Romam mittunt.* 30. *Romanis infeſti ſunt.* 37. *Romanos in fugam vertunt.* 38. *caſorum ſpolia legunt.* 36. *Romanos tam repente victos miratur.* ibid. *Romam patente porta Collina ingrediuntur & depradantur.* 41. *nocte ſubluſtri in arcem clam contendunt.* 47. *a Camillo fuſi.* 46. *in Albano agro victi.* 6, 42. *ad tertium lapidem caſtra habent.* 7, 9. *relicta trepide caſtris in Tiburtem agrum tranſeunt.* 11. *cum eis non procul porta Collina pugnatum.* ibid. *Galli fugati Tiburſe recipiunt.* ibid. *vincuntur.* ibid. *ſe Hetruſcis militaturos promittunt, ſi in partem agri accipiantur.* 10,10

Galli Inſubres. Ep. 20.

Gallus quidam fortiſſimum è Romanis virum ad certamen provocat. 7,9

Gaurus mons. 7,32

Geganii Albani, Roma in patres lecti. 1, 30

L. Geganius trib. mil. conſulari poteſtate. 6,31

M. Geganius. 4,17

M. Geganius trib. mil. conſulari poteſtate. 6,42

M. Geganius Macrinus Coſ. 3, 65. *II. Coſ.* 4,8. *ejus res geſta.* 7. *III. Coſ.* 17. *cenſor creatur.* 4,23. 9,33

T. Geganius conſul. 2,34

Statius Gellius, Samnitium imperator, capitur. 9,44

Geminius Metius Tuſculanus, vir cum genere, tum factis clarus. 8,7. *T. Manlium Coſ. F. ad ſingulare certamen pro-*

provocat. ibid. *vincitur.* ibid.
Geminorum inter se fratrum fœda contentio de regno. 1,6
Gemmati annuli Sabinis. 1,11
Gentilicia sacra. 5,52
C. Genucius augur de plebe creatur. 10,9
C. Genucius trib. militum consulari potestate ex plebe creatur. 4,23. *Cos. II.* 7,3.
L. Genucius Cos. plebeius. 7,1. *iterum.* 4. *cum exercitu occiditur.* 6
L. Genucius trib. pl. tulit ad populum ne fœnerare liceret. 7,42
L. Genucius Cos. 10,1
M. Genucius Cos. 4,1
T. Genucius auctor Agraria legis T. Menenio diem dicit. 2,52. *mors.* ibid. *tribunus pl. consules arripit.* 2,54. *domi sua occiditur.* ibid.
T. Genucius Decemvir creatur. 3,33
Germanici saltus. 9,36
Gladius Hispanus. 6,10
Gladius ponderi additus ab insolente Gallo. 5,48
Gradivus Mars. 2,45
Græcis literis instituta juventus Romana. 9,36
Graminea corona obsidionalis P. Decio trib. mil. imposita. 7,37
Grando & tonitru prælium prohibent. 2,62
Gymnesia Baleares appellantur, quia astatem nudi exigant. Ep. 20.

H.

L. Halienus ædilis plebis. 3,31
Hasta immissio in fines eorum, unde res repetebantur. 1,32
Hastati omnium primi pugnam ineunt. 8,8
Hedui populi Galliæ. 5,34
Helena reddenda auctores Æneas & Antenor. 1,2
Heneti populi. 1,1
Heraclea urbs. 1,18
Heraclea Tarentinorum colonia. 8,24
Hercinii saltus. 5,34
Herculaneum oppidum capitur. 10,45
Hercules Geryone interfecto, boves mira specie abegit. 1,7. *Tiberim fl. nando trajicit.* ibid. *boves à Caco abactos quærit.* ibid. *boves clava occidit.* ibid. *tribus stratis lectis per dies octo placatur.* 5,13. *ei ara ab Euandro dicatur.* 1,7. *Alpes an superaverit.* 5,34. *ejus simulacrum magnum in Capitolio positum.* 9,44
Herculi sacra ab Romulo Græco ritu facta. 1,7
Herculis ministri Potitii. 9,29
Ap. Herdonius Sabinus cum servis & exulibus arcem & Capitolium occupat. 3,15. *interficitur.* 18
Turnus Herdonius in Tarquinium Superbum invehitur. 1,50. *capitur & indicta causa neci datur.* 5
Herennius Pontius Imperatoris Samnitium pater consulitur, ejusque responsa. 9,3. *plaustro in castra advectus.* ibid.
Sp. Herminius Cos. creatur. 3,75
T. Herminius clarus genere factisque. 2,10. *legatus.* 20. *vulnere percussus in prælio expirat.* ibid.
Hernici populi summo studio bellum apparant. 7,7. *devicti.* 2,40. *fugantur.* 7,8. *Romanis bellum indicunt.* 9,42. *victi à Q. Martio Tremulo & in deditionem accepti.* 43
Herfilia uxor Romuli. 1,11
Hetruria cancilium. 4,23. 10,16
ex Hetruria frumentum conquisitum. 2,34. *in Hetruria ingens belli apparatus.* 10,18
in Hetruria gentes quatuor arma conferunt adversus Romanos. 21
Hetrusci cœlestium prodigiorum periti. 13
Hetrusci aruspices. 5,15
Hetrusci vates ad publica tantum prodigia admissi. 1,56. *fusi pacem supplices petunt.* 48. *à Sp. Servilio Cos. occidione occiduntur.* 51. *Sutrium capiunt.* 6,3. *Hetruscorum cæsa aut capta millia ad sexaginta.* 37. *Hetrusci induciis in XXX. annos impetrant.* ibid. *absente dictatore magistrum equitum circumveniunt.* 10,3. *Romanum præsidium adoriuntur.* 4. *fusi & eorum castra direpta.* 5. *eis inducia biennii data.* ibid. *Gallos ex hostibus socios adversus Romanos facere conantur.* 10,10
Hetrusci belli terrore dictator C. Iulius dicitur. 7,21

Digitized by Google

Hiatus terra vastus in medio foro Romano. 7,6
Hibernacula primum militibus edificata. 5,2
Hiems bellis & obsidionibus incommoda. 5,2. 10,46
Hister Tusce verbo ludio vocatur. 7,2
Historia temporum varietas, unde? 8,40
Historia veteris obscuritas. 9,15
Historia utilitas. Præfat. lib. 1.
Historicorum novorum de se opinio. ibid.
Histriones unde dicti? 7,2
Histrionibus ad manum cantari cœptum. 7,2. *in fabularum actus relictus.* ibid.
Homines nihil non aggredientur, si magnis conatibus magna præmia proponantur. 4,35
Homicidium falso objectum Cæsoni Quintio. 3,13
Honorata virtute fœmina quoque ad publica decora excitantur. 2,13
Honorum distincti gradus. 1,31. 10,6
Horatii & Curiatii trigemini fratres. 1,24 *illorum de imperio pugna.* 25
C. Horatius Pulvillus augur, pestilentia mortuus. 3,32
L. Horatius consul. 10,32
L. Horatius Barbatus trib. mil. consulari potestate. 6,6
M. Horatius tribunus militum. 6,31
M. Horatius Cos. templum Iovis Opt. Max. anno post reges exactos dedicavit. 7,3
M. Horatius Barbatus adversus Decemviros graviter invehitur. 3,56. *sublato Decemviratu Cos. creatur.* 55. *ejus leges.* ibid. *ejusdem ad milites oratio.* 62
M. Horatius Pulvillus Cos. 2,8. 3,30. *Capitolium dedicat.* 2,8
P. Horatius cæso hoste secundam pugnam petit. 1,25. *victor tertii adversarii sororem suam gladio transfigit.* 26. *in jus rapitur ad regem.* ibid. *judicatur perduellionis.* ibid. *ad populum provocat & absolvitur.* ibid.
Horatius Cocles. 2, 10. *armatus in Tiberim defluit, & incolumis ad suos tranavit.* ibid. *ei statua in comitio posita, ac tantum agri, quantum uno die circumaravit, datum.* ibid.
Horatiæ sepulcrum saxo quadrato constructum. 1,26
Horatia lex. 3,55
Horatia Pila. 1,26
Hortana oppid. ab Æquis capitur. 3,30
L. Hortensius tribunus pl. C. Sempronio diem dicit. 5,9
Q. Hortensius dictator. Ep. 11.
Hospitalitas Romanorum erga Etruscos. 2, 14
Hostia urbs in ore Tiberis condita. 6,33.
Hostilia curia. 1,30. 5,55
Hostius Hostilius cadit. 1,12
Tullus Hostilius rex creatur. 1,22. *duumviros creat qui judicent factum Horatii.* 26. *in agrum Albanum pergit infesto exercitu.* 23. *Anienem transit.* 27 *fana Pallori ac Pavori dedicat.* ibid. *sacrificium lustrale parat.* 28. *in Cœlio monte habitat.* 30. *Albanorum principes in Patres legit.* ibid. *Sabinos vincit.* 31. *pestilentia laborat.* ibid. *superstitionibus obnoxius.* ibid. *populum religionibus implet.* ibid. *fulmine conflagravit, postquam annos XXXII. regnasset.* ibid.
Hostem præferocem mora frangendi ratio. 10,28
Hostem in insidiis præcipitare objectis pecoris. 2,50
Humana divinis cur misceat antiquitas. Præf. lib. 1.
Humilis satis superque est, qui jure æquo in civitate vivit, nec inferendo injuriam, nec patiendo. 3,53

I.

Janiculum urbi adjicitur. 1, 33. *à Tusco occupatur.* 2,51
Janua adium omnium Roma quibuslibet adire volentibus patefacta. 5,13
Janus clausus pacem significat. 5,13. *post regnum Numæ bis clausus.* ibid.
L. Icilius tribunitius. 3,44
L. Icilius, L. Virginii filia sponsus, Appio Decemviro fortiter restitit. 3,45. *tribunus pl. creatur.* 54. *legem ferit de triumpho consulum.* 63
Sp. Icilius trib. pl. primus creatus tributis comitiis. 2,58
Idus Decembres solennes auspicio magistratuum. 7,20. 11
Idus Maja magistratibus ineundis solennes. 3,36

Digitized by Google

Idus Quintiles transvectionibus equitum solennes. 9,45
Ignavo haud imminet fortuna. 3,54
Ignibus armati Fidenates Romanum exterrent exercitum. 4,33
Illyrii gens fera. 10,2
Imber ingentibus procellis pugnam dirimit. 6.8,32
Immolandi mos Romanorum, antequam suos educerent in aciem. 8,9
Immolati à Tarquinienſibus CCCVII. equites Rom. 7,15. *eorum ultio.* 19
Immortalitatis virtute partæ fautor Romulus. 1,7
Impedimentum pro occaſione arripit Decemvir Appius. 3,43
Impenſa publica militare funus à Decemviru L. Siccio factum. 3,43
Imperator parentis loco militibus ſuis. 4,42
Imperatores injuſſu Senatus triumphantes. 10,37
Imperatoris injuſſu nemini hoſtem prælio adoriri licitum. 4,29
Imperatorum dona militibus impenſa. 6,20
Imperia magna mortalia facit ſeditio. 2,44. *non eſſe debent diuturna.* 9,24
Imperium longè firmiſſimum quo obedientes gaudent. 8,13
Imperium plurium bello inutile. 4,31
Imperium ad conſules redit. 5,29
Imperii vis in obedientium conſenſu. 2,56
Imperii inſignia regem faciunt venerabilem. 2,8
Imperii caput atque arcem Romam futuram, prodigium. 1,55
Imperia Manliana. 4,29. 8,7
Imperia Poſthumiana. 4,29
Imperitandi viciſſitudo libertatem alit. 3,39
Impudica nulla Lucretia exemplo vivet. 1,58
Incommodum alienum occaſionem ſuam facere nolunt Romani. 4,58
Indi nullius momenti milites. 9,19
Indici præmium pecunia ex ærario, libertas & civitas data. 2,5. *dena millia gravis æris ex ærario numerata.* 4,45
Indiges Iupiter, dictus Æneas. 1,3
Indigetes Dii. 8,9
Induſia in C. annos Veientibus data. 1,15
Inducia data in XL. annos. 2,54. *in XX. annos Volſinienſibus.* 5,32
Inducia cum Caritibus in C. annos facta. 7,21.
Infelix arbor. 1,26
Inferum mare. 5,33
Ingenia artibus ad magna fortuna cultum excitantur. 1,39
Ingeniis excellentibus citius defuerit ars, qua civem regant, quam qua hoſtem ſuperent. 2,41
Inimicus inferior non contemnendus. 4,37
ex Injuria poſtmodum gratia orta. 1,9
Innocentia ſola vivere in tot humanis erroribus periculoſum. 2,5
Inſubribus pago cognomen unde. 5,34
Inſubrium ager. ibid.
Interamna colonia Romana. 10,36
Intercalares dies. 1,19
Interregnum unde dictum. 1,17.
Interregna. 3,8. 5. 7,31. 6. 15 5. 7. 17, 21, 28. 8. 3, 17, 23. 9, 7. 10, 11.
In veſtimentum, album, petitionis cauſa, addere, lege vetitum. 4,25
Invidia, tanquam ignis, ſumma petit. 8,31
Inuus, Pan à Romanis vocatus. 1,5
Ira vana & ſine viribus. 1,10
Ira vires æquat. 10,29
Iſtri gens fera. 10,2. *ſubacti.* Ep. 20.
Italia ſupero & infero mari tanquam inſula cingitur. 5,33
Decius Iubellius præfectus legionis Campanæ. Ep. 12.
Iudices in ſuam rem litem vertere non debent. 3,71
Iudices iidem qui prætores. 3,55
Iudicibus qui nocuiſſet, ejus caput Iovi ſacrum. 3,55
Iudicia capitalia ſolus per ſe agit Tarquinius Superbus. 1,49
Iudicium populi à Senatu reſcindi non poteſt. 4,7
Iugi deſcriptio. 3,29. *ejus ſubeundi ignominia.* 9. 5,15
Iulius Æneæ & Creuſæ F. 1,3
Iulia gens ab Iulo nomen ducit. ibid.
Iulia Alpes. 5,34
App. Iulius decemvir creatus. 3, 31. *P. Sextio diem dicit.* ibid. *legatus conſularis.* 50 *Coſ. creatur.* 65. *iterum Coſ.* 4,21. *III. Coſ.* 23. *adem Apolli-*

nis dedicat. 29
Cn. Iulius censor. 5,31
C. Iulius Tullius legatus à Fidenis interfectus. 4,17
C. Iulius patricius trib. mil. consulari potestate creatur. 4,55. *trib. mil. cons. pot. iterum.* 60
C. Iulius Mento consul. 4,26
L. Iulius III. tribunus mil. consulari potestate creatur. 4,16. *magister equitum dictus.* 26. *Cos creatur.* 30
L. Iulius trib. mil. cons. pot. 5, 10. 6. 4, 30.
Iuniores Romani ad edictum conveniunt. 6, 28
Iuniores citati à Coss. ad nomen non respondent. 2,28
Iuniores Patrum, Casonis sodales, tribunis fortiter resistunt de Agraria lege agentibus. 3,14
C. Iunius Bubulcus Cos. 9, 20. *II. Cos.* 9, 28. *ob Etrusci belli famam dictator creatur.* 29. *III. Cos.* 30. *magister eq. dictus.* 38, *censor adem Saluti locat.* 43. *Dictator adem Salutis dedicat.* 10, 2. *Æquor subigit.* 10, 1. *triumphans in urbem redit.* ibid.
D. Brutus Scæva legatus. 10,43
D. Iunius Brutus Scæva Cos. 10,47. *munus gladiatorium defuncti patris primus edidit.* Ep. 16.
Iunius Brutus magister equitum. 8,12
L. Iunius Brutus. 1, 56. *conditor Romanæ libertatis.* 8,34. *ejus ingenium.* 1, 56. *comes Tarquinii additur.* ibid. *aurum in baculo Apollini obtulit.* ibid. *auctor capiendi arma adversus tyrannos Tarquinios.* 59. *ab exercitu benigne excipitur.* ibid. *primus Cos. Romæ creatur* 60 *jure jurando populum adstrinxit, neminem Romæ regnare passuros.* 2. 1, 2. *prior concedente collega fasces habuit.* 2, 1. *Tarquinium Collatinum collegam propter affinitatem Tarquiniorum suspectum cogit consulatu se abdicare & civitate cedere.* 2. *collegam P. Valerium creat.* 2. *bona regum diripi jubet.* 5. *consul de suis liberis pœnas publice sumit.* ibid. *ex equo moribundus labitur in prælio.* 6
L. Iunio Bruto funus à collega factum. 2. 7. *per annum à matronis lugetur.* ibid.
Q. Iunius tribunus plebis Mælii nexum questus. 4,16
Iuno Moneta. 7,28
Iuno regina. 5,21. *quanta religione Veja Romam deportata sit.* 5, 22. *ei templum in Aventino a M. Furio Camillo locatum.* 5, 21. *à M. Furio dictatore dedicatur.* 31
Iupiter in culmine cum quadrigis 10,23. *Iupiter Elicius.* 1,20. *Feretrius* 1,10. *ejus ædes amplificatur* 33. *ab Augusto instauratur.* 4, 20. *Iupiter Imperator.* 6,29. *Indiges.* 6,12. *Iupiter in somniis apparens.* 2,36. *Iupiter Stator.* 1, 12. *ei templum vovetur.* 10,36. *Iupiter Victor.* 10, 29. *ei ædes vovetur.* ibid. *eidem spolia hostium cremantur.* ibid. *Iovi aurea corona à Latinis in Capitolium missa.* 2,22
Iurat ultro miles se non ex prælio reversurum nisi victorem. 2,45
Ius feciale. 1,3
Ius gratiæ non dandum. 1,14
Ius id est, quod postremum populus jubet. 9,33
Ius in armis ferunt Galli. 5,36
Iura tectis ac parietibus non utuntur. 3, 52
Iusjurandum à populo Romano exigit Brutus. 2,1.
Iuris & eloquentiæ periti urbi ac foro magis apti, quam bello. 10.22
Iuris humani violatoribus Fabiis honorem habitum Galli indigne ferunt. 5, 36
Iustitium ob tumultum indictum servatumque 3. 5, 27. 4. 26, 31. 6. 2, 7. 7. 6, 9, 28. 10. 4, 21.
Iustitium sua sponte in foro cœptum, priusquam indictum. 9,7
Iustitium remissum. 3,5. 10,21
Iustitio simile otium. 7,1
Iuventas Dea. 5,24
Iuventus Romana nobilis avidior solutioris regia licentia, quam civilis libertatis. 2,3

L.

Labici populi. 2,39
Labor voluptasque societate quadam inter se naturali juncta. 5,4
C. Lacerius trib. pleb. 5,10
Lacus Albani prodigium. 5,19

Lacus

Lacus Curtius. 1,13. 7,6. *Fucinus.* 4,57. *Regillus.* 2, 19. 3, 20. *Vadimonis.* 9, 39.
Lævi Ligures. 5,35. *vide* Ligures.
Lanuvini deficiunt à Romanis. 6,21
Lanuvinis civitas data. 8,14
Lares. 8,9
Largitiones Romanis suspecta. 2, 41. 5, 2
Laurentia uxor Faustuli. 1, 4. *Lupa, vulgato corpore inter pastores vocata.* ibid.
T. Lartius consul. 2, 18. *primus dictator creatus.* ibid.
Lars, seu Lartes Tolumnius, Vejentium rex. 4, 17. *ejus cades.* 4. 19, 59.
Lasci vivere. 2,29
Latinus rex ad arcendam vim advenarum concurrit. 1, 1. *pacem cum Æneâ facit, filia in matrimonium data.* ibid.
Latinus Silvius V. Rex Albanorum. 1, 3
Latini populi 1, 1. *sic sub Latino dici cœperunt, qui olim Aborigines nominabantur.* ibid. *persimiles Romanis in rebus bellicis,* 8, 8 *coronam auream Jovi donum in Capitolium mittunt.* 2, 22. *incursionibus Æquorum vexantur.* 48. *Latinis & Hernicis tristia responsa à Senatu data* 6, 17. *Latini Volscique vincuntur.* 32. *Satricum igni cancremant.* 33. *eis pax petentibus data.* 7, 12. *Latinorum de bello Romanis indicendo occulta consilia.* 8, 3. *Latinorum Principes decem Romam evocantur.* ibid. *Latini vincuntur.* 8, 10. *Vesciam se recipiunt.* 11. *novum exercitum conscribunt.* ibid. *victi sese Cos. Torquato dedunt.* ibid. *nec bellum, nec pacem pati poterant.* 13
Latina feria. 5. 17, 19
Latona per dies octo stratis tribus lectis placatur. 5, 13
Latus clavus positus in luctu. 9, 7
Laudibus haud minus quàm præmiis gaudent militum animi. 2, 60
Lavici opp. capitur. 4, 47
Lavicos deducitur colonia. ibid.
Lavicani. 6, 21
Lavicani & Æqui Tusculanum depopulantur. 4, 45
Lavicani agri. 3, 7
Lavicana via. 4, 41
Lavinia Æneæ uxor. 1, 1
Lavinium conditur. ibid. *inter Lavinium & Albam Longam coloniam deductam, XXX. interfuere anni.* 1, 3.
Laureata litera & tabella relata. 5, 28.
Lautula. 7, 39
ad Lautulas ancipiti prælio cum Samnitibus dimicatum. 9, 23
Lectisternium quando primum Romæ factum. 5, 13
Lectisternium tertio ab V. C. factum. 7, 2 *quinto.* 7, 25.
Lectisternium Inventati. ibid.
Lecto eodem apud Syphacem accumbunt Scipio & Annibal. 7, 27
Lectorius Veleronis collega, legis, ut plebeii magistratus tributis comitiis fierent, auctor recentior tum acrior. 2, 58. *Cos. Ap. Claudium Ap. F. accusat.* ibid. *ejus cum consule contentio.* ibid. *viatorem ad Ap. Claudium Ap. F. mittit.* ibid.
M. Lectorio primipili centurioni dedicatio ædis Mercurii à populo data. 2, 27
Legati jure gentium sacrosancti. 2, 4. *eorum violatorum scelus.* 1, 14. 4, 17. 5, 36
Legati à Porsena de reducendo in regnum Tarquinio missi. 2, 15. *de pace ad Coriolanum missi.* 39. *iterum missi.* ibid.
Legati Romani mandata ad quercum dicere jubentur à Graccho Clelio Æquorum principe. 3, 25
Legati missi Athenas, quò Solonis leges describerent. 3, 32. *redeunt.* ibid.
Legati ad plebem revocandam missi. 5, 25.
Legati à Romanis ad Gallos missi. 5, 35. *ad Samnites.* 7, 31. 8, 23
Legati Campani in Senatu qualem orationem habuerint. 7, 30
Legati Delphos missi & à Liparensibus capti, religionis ergo liberantur. 5, 28
Legati contra jus gentium arma capiunt. 5, 36
Legati prope violati. 3, 2. *contra jus gentium interfecti.* 4, 32
Legatorum, qui Fidenis cæsi erant statua publice in Rostris posita. 4, 17

Digitized by Google

Legationis jus externis, non civibus comparatum. 6,18
Leges. vide Lex.
Legiones ſingula trecenis equitibus ſcripta. 8, 8. *quatuor quinis millibus peditum conſcripta.* ibid. *legiones quaternum millium & ducentorum peditum, equitumque trecentorum.* 7, 25. *legiones decem facta.* 2,30. 7,25
Legio prima & quarta. 10,18
Legio Romana a Gallis Senonibus deleta, ita ut ne nuntius ſuperfuerit. 10,26
Legio linteata Samnitium. 10,38
Legio Sabina. 2,26
L. Lentuli oratio. 9,4
Leges multitudinem in populi unius corpus coaleſcere faciunt. 1, 8. *Leges ubi dua contraria, ſemper antiquam abrogat nova.* 9,24
Lex res ſurda & inexorabilis 2,3. *Lex ſilentio perlata.* 2, 57. *Lex de dictatore creando lata.* 2, 18. *Lex, ne quis magiſtratus ſine provocatione crearetur.* 3, 55. *Lex a tribunis pl. promulgata, ut populo poteſtas eſſet ſeu de plebe, ſeu de patribus Coſ. faciendi.* 4,1. *Lex, ut alter conſulum ex plebe crearetur.* 6,35. *Lex, qua intra X. annos eundem conſulem reſici prohibet, recitata.* 10, 13. *Lex de triumpho conſulum a L Icilio trib. pl. primum lata* 3,63. *Lex, ne cui album in veſtimentum addere petitionis cauſa liceat.* 9,25. *Lex vetuſta, ut qui prator maximus ſit, idib. Septemb. clavum pangat.* 7, 3. *Lex minuenda cenſura a Mamerco Æmilio lata, ne plus quam annua & ſemeſtris eſſet.* 4,24. *Lex Valeronu, ut plebeii magiſtratus tributim comitiis fiant.* 2,56. *Lex ne tribunis collegam cooptare liceat* 4, 16. *ne tribunorum militum comitia fierent.* 6,35. *Lex, ne quis ubi tribunus mil. fuiſſet, poſtea ordinum ductor eſſet.* 7,41. *Lex ſacrata in Sacro monte lata.* 2, 33. 3, 32. 4, 26. *Lex ſacrata militaris lata.* 7,41. *Lex, ut qui tribunis pl., ædilibus, judicibus, Decemviris nocuiſſet, ejus caput Iovi ſacrum eſſet.* 3, 55. *Lex de provocatione confirmata.* ibid. *Lex de provocatione tertio fertur.* 10, 9. *Lex, ne cui fraudi eſſet ſacroſcio a decemvirus facta.* 3, 55. *Lex lata centuriatis comitiis, ut quod tributim plebes juſſiſſet, populum teneret.* ibid. *Lex ex XII. tabb. ut quodcunque poſtremum populus juſſiſſet, id jus ratumque eſſet, juſſum populi & ſuffragia eſſe.* 7, 17. 9, 34. *Lex, ut ſenatuſconſulta ad ædiles plebi in ædem Cereris deferantur.* 3, 15. *Lex de Aventino publicando.* 3, 31. *Lex perlata de indicendo Vejentibus bello.* 4, 60. *Lex data tributim de vocefimo eorum, qui manumitterentur.* 7, 16. *Lex, ne cui Patricio plebeii magiſtratus pareant.* 4, 25. *Lex de connubio Patrum & plebis contentione magna partim repugnantibus, perfertur a C. Canuleio trib. pl.* 4. 1, 5. *Lex, ne quis plus quingenta jugera agri poſſideret.* 7, 16. *Lex de multitarum æſtimatione.* 4,30
Leges adverſus opes Patriciorum & pro commodis plebis. 6, 35. *Leges tres latæ adverſus nobilitatem.* 8, 12
Leges XII. tabb. centuriatis comitiis perlatæ. 3, 34
Leges Conſulares. 3, 31
Leges Decemvirales, ſeu leges XII. tabularum in æs inciſæ, in publico proponuntur. 3, 57
Leges plebeiæ. 3, 31. *Leges regiæ.* 6, 1. *Leges ſacratæ.* 3, 32. *Leges tribunitiæ.* 6, 35. *Leges latæ plebi ſecundæ, nobilitati adverſæ.* 8, 12
Leges abrogare leve eſt. 3, 21
Legibus omnino obtemperandum. 4, 14
Legum ac pœnarum metu excluſo, fide ac juresjurando vivitur Romæ ſub Numa. 1, 21
Legum & jurisjurandi interpretationes olim nemo ſibi accommodabat. 3, 20
Legum publice examinandarum mos 3, 34
Lex Appii Claudii decemviri contra Virginii filiam. 3, 44. *Lex de Ambitu a C. Petilio trib. pl. promulgata.* 7, 15
Lex Agraria quando primum promulgata. 2, 41. *per totum annum eluſa.* 3, 14. *in ea perferenda tribunorum furor.* 3. 16, 19
Lex Æmilia. 9. 33, 34
Licinia de D. jugeribus. 7. 21, 22, 25
Porcia pro tergo civium lata. 10, 9
Terentilla, lata a toto collegio. 3, 10
Trebonia. 5, 12
Valeria. 10, 9

Digitized by Google

Liberi ades. 3,55. *Libera ades.* ibid.
Libera civitatis jura omnibus aqua sunt. 4,15
Liberi sequuntur patrem. 4,4
Liberorum educatio pauperibus satis stipendii est. 2,9
Liberos si prodis alicujus, veniunt item quasi in potestatem parentes. 5,27
Libertas nimis avide appetita in servitutem excidit. 3,37
Libertas virtute recuperata. 3,58
Libertini etiam in militiam succenturiati. 10,21
Libido qua reges Roma expulit, eadem exigit item decemviros. 2,44
Libri Fatales inspecti. 5,14. *vide* Fatales.
Libri lintei. 4.7,13. *in ade Moneta repositi.* 4.6,20
Liber linteus Samnitium. 10,36
Libri Magistratuum 4.7,20
Libri Sibyllini ex SConsulto per duumviros sacrorum aditi. 5,13. *inspecti.* 7.27,28
Liburni, gens fera. 10,2
Licinius Macer citatus. 4. 7, 20, 23. 7, 9. 9. 38, 46. *libros linteos sequutus.* 4, 20
Licinius Menenius trib. mil. secundo. 6 27. *tertio.* 31
C. Licinius primus trib. plebis creatus. 2,33. *tres sibi collegas creat.* ibid.
C. Licinius Calvus Cos. 7,9
C. Licinius Nerva obsides in Thraciam reducit. 10,42
C. Licinius Stolo plebejus minorem M. Fabii Ambusti filiam duxit. 6,34. *leges adversus patriciorum opes promulgat.* 35. *primus magister eq. de plebe creatur.* 6,39. 10,8. *continuari sibi tribunatum recusat.* 6,39 *decimum tribunus pleb. refectus.* 42. *consul creatur.* 7,2. *sua ipsius lege damnatur.* 7,16
L. Licinius tribunus mil. consulari potestate. 6,5
P. Licinius Calvus primus ex plebe tribunus mil. cons potestate creatus. 5,12. 7,37
P. Licinius, P. Licinii F. trib. mil. cons potestate 5,18 *ejus oratio ad Quirites.* ibid. *ejus sententia de præda Vejorum.* 20
Licinia lex de promiscuo consulatu. 7. 21,22,25. 10,7. *de D. jugeribus.* 8,16
Lictor Sulpicii fores virga percutit. 6,34
Lictor Horatio laqueum injicit. 1,26
Lictores à Romulo instituti. 1,8
Lictores XXIV. apparent consulibus. 2,25. *& præcedunt proficiscentibus ad bellum.* 10,25
Lictores decemvirorum centum & viginti forum implent. 3,36
Lictores de plebe homines. 2,55
Lictores ad T. Manlium ire jussi. 8,9
Lictores à Volerone violantur. 2,55
Ligures. 5,35
Limina ænea ex fœneratorum bonis in Capitolio posita. 10,23
Lingones pop. 5,35
Lingua impedimentum naturale filio L. Manlii. 7,4. *in irrisu exercenda mos.* 7, 10
Linteata legio funditur. 10,38
Lintei libri. vide Libri lintei.
Liparensium pirata. 5,28
Liris flumen. 10,21
Litem in rem suam vertere turpissimum. 3,71
Literarum de rebus arcanis dandarum periculum. 1,56
Literarum inventor Evander. 1,7
Literis verbisque prisci scripta lex. 7,3
Lituus augurum. 1,18
L. Livius trib. pl. 9.8
M. Livius pontifex. 10,28
M. Livius Denter Cos. 10,1. *pontifex creatur.* 9
T. Livium qua causa ad res pop. Rom. scribendas impulerint. Præfat. lib. 1. *quo tempore vixerit.* 4,20
Loca mores mutant. 5,43
Loco se juvans, videtur in bello inferior. 7,25
Locorum divisio in spectaculis. 1,35
Locus ad Metium dictus non procul à Lanuvio. 6, 2. *in causa ne damnetur Manlius.* 6,20
Locutio Deo templum in Nova via fieri jussum. 5, 50,52
Longula, oppidum Volscorum. 2,33
Lua mater. 8,1
Lucani mutabilem cum fortuna fidem gerunt. 8,24. *in amicitiam fœdere accipiuntur.* 25. *qua arte à Romanis defecerint.* 27
Luceres equites. 10,6. *Lucerum nominis origo*

origo incerta. 1,13
Luceria urbs. 9, 2. 10, 35. *ad Samnites deficit.* 2,25
ad Lucerinos fines pugnatum cum Samnitibus duce Attilio Cos. 10,35
Lucretia lana dedita inter ancillas inventa. 1, 57. *à Sexto Tarquinio ſtupratur.* 58. *ad virum qualem orationem habuerit.* ibid. *ſibi mortem conſciſcit.* ibid. *ejus corpus in forum defertur.* 59
Hoſtius Lucretius Tricipitinus Cos. 4,30
L. Lucretius trib. mil. conſ. pot. 4, 19. 6. 21,22
L. Lucretius Flavus Cos. creatur. 5,29
L. Lucretius Tricipitinus Cos. 3, 8. *ejus res geſtæ.* ibid.
P. Lucretius III. Cos. 2,15
P. Lucretius præfectus urbis. 3,24
P. Lucretius Tricipitinus trib. mil. conſulari poteſtate iterum. 4,47
Sp. Lucretius. 1,58. *conſul creatus intra paucos dies moritur.* 2,8
T. Lucretius Cos. 2, 8. *II. Cos. fallus.* 16
C. Luctatius Cos. finem bello primo Punico impoſuit. Ep. 19.
Lucumo Tanaquilem ducit. 1,34. *Romam commigrat.* ibid. *vocatur L. Tarquinius Priſcus.* ibid. *ejus frater.* ibid. *Lucumoni carpento ſedenti aquila pileum aufert.* ibid.
Lucus Ferentinæ. 7,25
Lucus Petelinus. 6.20. 7,41
Ludorum ſolennia intermitti nefas. 5,1
Ludi bello voti celebres facti. 4,35
Ludi ab Decemviris per ſeceſſionem plebis à Patribus ex S. C. voti ſiunt. 4,12
Ludi Apollinares. 9, 12. *eorum origo.* ibid.
Ludi Capitolini à Camillo inſtituti. 5, 30
Ludi magni. 7, 11. *voti ab A. Poſtumio Tuberto.* 4, 27. *à M. Furio Camillo dictatore voti.* 5, 19. *facti Coſſ. L Valerio Potitio & M. Manlio Capitolino.* 5, 31
Ludi Romani magni. 1,35
Ludi ſcenici primum inſtituti. 7,3
Ludi votivi, quos M. Furius dictator voverat, facti. 7,15
Ludi literarum diſcentium ſtrepunt vocibus. 6,25
Ludorum initium Roma. 7,2
Ludorum intermiſſorum indignatio. 5,1
Lunarem annum deſcribit Numa. 1,19
Lupa mammas præbet Romulo & Remo. 1, 4
Lupa Laurentia, hoc eſt, meretrix. ibid.
Lupercal. 1,5
Lupus Martipropitius. 10, 27. *per medios exercitus evadens.* ibid.
Luſtrale ſacrificium. 1,28
Luſtrum conditum. 1,44. 10,9. *unde appellatum.* 1,44
Luſtrum à T. Quintio Cos. conditum. 2, 3
Luſtrum propter Capitolium captum, conſulem occiſum, religioſum conditum. 2, 22
Luſtrum decimum conditum. 2, 24. *undevicesimum à primo* 10,47
Lycæus Pan. 1,5

M.

Macia tribus. 8,18
L. Macilius trib. pl. tributis comitiis primus creatus. 2,58
Sp. Macilius trib. pl. IV. abſens creatus. 2,58
P. Malius trib. militum conſulari poteſtate. 5,12
Sp. Malius equeſter largitiones frumenti facere inſtituit. 4, 13. *privatim annonæ curationem agit.* ibid. *tractat regni conſilia.* ibid. *ad dictatorem vocatur* 14 *à Servilio Ahala mag. eq. obtruncatur.* ibid.
Malianum frumentum in modios æſtimatum plebi à L. Minucio dividitur. 4, 16
Sp. Malii ædes diruta & bona publicata. 4,16
Melianæ cædes. ibid.
Sp. Malii favore ſeditiones motæ. 4, 21. *is rogationem fert de publicandis bonis Servilii Ahalæ.* ibid.
P. Malius trib. mil. conſ. pot. 5, 13. *itorum.* ibid.
C. Manius Cos. 8, 13. *dictator creatur, ut de occultu conjurationibus quæreret.* 9, 26. *adverſos nobiles orationem habet.* ibid *abdicat ſe dictatura, & rem factus abſolvitur.* ibid.
M. Manius trib. pl. legis Agrariæ lator.

Digitized by Google

tor. 4, 53. *M. Manlio* diem dicit. 6, 20
P. Manius trib. mil. conſ. pot. creatur. 5, 13. iterum. 18
Maſia ſilva. 1, 33
Magiſter ludi ſuis à pueris juſte caditur. 5, 27
Magiſter equitum primus Roma quis? 2, 18
Magiſter equitum de plebe C. Plautius. 7, 17
Magiſtratus plebejus nullus auſpicato creatus. 6, 41
Magiſtratu functis dies dictus, ſi quid deliquiſſent. 3, 31
Magiſtratuum eundem intra decem annos capere, plebiſcito cautum. 7, 42
Magiſtratuum libri citantur. 4. 7, 20
Magiſtratus duos eodem anno gerere illicitum. 7, 42
Magiſtratus magnos decet eſſe minus diuturnos. 4, 24
Magiſtratus nullos eſſe oportet ſine provocatione. 3, 55
Magiſtratibus concordibus optime adminiſtratur concordia. 6, 6
Magni ludi voti. 4, 27. 5, 31. *vide* Ludi.
Maja Idus ſolennes inundis Magiſtratibus. 3, 36
Majeſtas ſine viribus parum tuta. 2, 55
Majorum religio. 3, 20
Mala præviſa minus terrent. 4, 46
Maleventum oppidum. 10, 17. cui nunc Beneventum nomen eſt. 9, 27
Malicuſa ſilva. 1, 30
Mamercus Æmilius trib. mil. conſ. poteſt. 4, 16. *vide* Æmilius.
L. Mamilius Tuſculi dictator. 3, 18. Romana civitas ei datur. 29
Octavius Mamilius, gener Tarquinii. 1, 49. occiditur. 2, 20
A. Manilius, trib. mil. conſ. poteſtate. 5, 16
M. Manilius Coſ. 4, 23
P. Manilius trib. mil. conſ. pot. 5, 16
Sex. Manilius ſummæ rei præeſt plebe ſeceſſionem moliente. 3, 51
Manipulus leves vicenos milites habuit. 8, 8. *Manipulorum* triginta agmen antepilanos appellant. ibid.
Manium placandorum ritus à Numa inſtitutus. 1, 20
A. Manlius legatus Athenas mittitur, ut Solonis leges deſcriberet. 3, 32. Decemvir creatur. 33
A. Manlius trib. mil. conſ. pot. 4, 61. iterum. 5, 8. tertium. 6, 21. legatus. 5, 28. tribunus militum conſulari poteſtate. 6. 1, 2, 30
C. Manlius Coſ. 2, 24. ſordidatus circumit populum. ibid. trib. mil. conſulari poteſtate. 6, 30
Cn. Manlius Coſ. 2, 43. interficitur in prælio à Tuſcis. 47
Cn. Manlius Coſ. 7. 12, 16. interrex creatur. 17
Cn. Manlius Capitolinus magiſter eq. 7, 28
L. Manlius Capitolinus trib. pl. 4, 42.
L. Manlius Imperioſus dictator clavi figendi cauſa dictus. 7, 3. *ob* delectum acerbius habitum magiſtratu ſe abdicare cogitur. ibid.
L. Manlio dies à *Pomponio* trib. pl. dicta. 7, 4. unde ei cognomen Imperioſi. ibid. accuſatus crudelitatis in filium. ibid.
L. Manlius Torquatus, legatus. 10, 28
M. Manlius trib. plebis conſ. poteſtate. 4, 44.
M. Manlius Capitolinus Coſ. 4, 3. ejus popularis liberalitas. 14
M. Manlius ob arcem ſervatam quo munere donatus ſit. 5, 47. interrex creatus. 6, 5. ſeditionis auctor. 11. ejus ad dictatoris orationem reſponſio. 15. in vincula à dictatore duci jubetur. 16. vinculis liberatur. 17. ſeditioſam ad plebem orationem habet. 18. regnum affectat. ibid damnatus de ſaxo Tarpejo dejicitur. 20. ei mortuo adjecta nota ibid. ne quis Manlia gentis deinde vocetur, decreto cautum eſt. 6, 20
M. Manlius Tullus conſul. 2, 19
P. Manlius trib. mil. conſ. poteſtate. 6, 30. dictator. 6, 38
T. Manlius L. F. cum Gallo pugnat. 7, 10 *Gallum* vincit, & a torque detracto, *Torquatus* dictus. ibid. ejus in patrem pietas. 5. Caritibus bellum infert. 19. Coſ. creatur. 27. *II.* Coſ. 28. *III.* Coſ. 8, 3. ejus ad Latinos reſponſio. 5. ejuſdem ad filium oratio. 7. Coſ. filium ſecuri ferit jubet. ibid. ad triarios orationem habet. 10. utrius partis dux fuiſſet, ejus victoria futura. ibid. Romam redit. 12

Digitized by Google

T. Manlium juventus omni vita aversata execrataque est. ibid.
T. Manlius T. F. cum Geminio Metio pugnat. 8,7. *Geminium vincit.* ibid.
T. Manlius Torquatus Cos. 10,9. *ex equo lapsus moritur.* 11
T. Manlio Cos. templum Iani clausum, post bellum Punicum. 1,19
Manliana imperia. 4,29. 8. 7,34
Manubia. 10,46
Manus ad digitos usque involuta in re divina faciunda. 1,21
Manum igni ultro injicit Mucius. 2,12
Manus non temere admota Deorum signis. 5,22
Manus ad cœlum tollens precatur M. Furius Camillus. 5,21
Manibus ad cœlum porrectis M. Curtius se devovet. 7,6
Manumissorum vicesima lex. 7,16
Ancus Marcius rex creatur. 1,32. *Numa Pompilii ex filia nepos.* ibid. *sacra à Numa instituta in publico proponi jubet.* ibid. *bellicas carimonias instituit.* ibid. *Politorium urbem Latinorum vi capit.* 33. *sacra fluminibus demandat.* ibid. *Medulliam vincit.* ibid.
C. Marcius Consul. 7,16
C. Marcius trib. pl. 9,17
C. Marcius Coriolanus. 2, 33. *ejus virtus.* ibid. *hostis tribunicia potestatis.* 34. *ejus oratio.* ibid. *ei dies à tribunis dicitur.* 35. *damnatus absens in Volscos exulat.* ibid. *creatur dux contra Romanos.* 39. *fletu muliebri, ut ab urbe recederet, movetur.* 40. *invidia rei oppressus, perisse traditur.* ibid.
C. Marcius Rutilus, primus dictator de plebe. 7, 17. *Cos. primus è plebe creatur.* 21. *concordiam ordinum turbat.* 22. *censuram petit.* ibid. *III. Cos. creatur.* 7. 28, 38. *pontifex creatur.* 10,9. *fit censor.* 8
Marcius Numa Marci F. pontifex lectus. 1, 20
Q. Marcius Tremulus consul. 9, 42. *de Hernicis triumphat.* 43. *ei statua equestris decreta.* ibid.
Maritimus circus. 9,42
Marrucini populi. 8, 29. *legatos Romam mittunt.* 9,45
Mars Gradivus. 1,20
Mars parens conditorque populi Romani. Ep. lib. 1.
Martis ædes dedicatur. 6,5
Marti bos à P. Decio trib. mil. immolatus. 7, 37. *Suovetaurilibus piaculum fit.* 8,10
Martem geminorum suorum patrem laudat Rhea Silvia. 1,4
Martem sui generis auctorem facit pop. Romanus. Præfat. lib. 1.
Marsi populi. 8. 6,29. *victi.* 9, 41. 10, 3. *legatos Romam mittunt.* 9,45
Mataris teli genus. 7,24
Matris reverentia ac pietas. 2,40
Materina Vmbria regio. 9,41
Matrona patricia arroganter contendunt cum plebejis. 10,23
Matrona aurum & omnia ornamenta in ærarium conferunt. 5,25
Matronis honos habitus, ut pilento ad sacra ludosque carpentis festo profestoque uterentur. 5,25
Matronis solennis laudatio post mortem quando primum concessa. 5,50
Matrona venena coquunt. 8,15
Matrona stupri damnata. 10,31
Mututa Matris templum. 6,33. 7,27
Maxima ara Herculi ab Euandro dicatur. 1,7
Mediolanum à Gallis conditum. 5,35
Meduacus amnis. 10,2
Medullia oppugnatur. 1, 33. *capitur.* 38
Mendacii usus in bello. 10,41
Mendacii pœna nulli unquam servo vincula fuere. 6,17
Agrippa Menenius Cos. 2,16. *ejus ad plebem oratio.* 32. *moritur.* 33. *ei sumptus ad funus defuere.* ibid.
Agrippa Menenius triumvir. 4,11
Agrippa Menenius Lanatus Cos. 4, 13. *tribunus mil. consulari potestate.* 4. 45, 47
C. Menenius Cos. 3,32
L. Menenius Lanatus Cos. 4,12
M. Menenius trib. mil. cons. pot. 6, 5
T. Menenius consul. 2, 50. *adversus Tuscos male pugnat.* ibid.
Mens peccat, non corpus. 1,58
Mensarii Quinqueviri. 7,21
Mercurius tribus lectis stratis placatur. 5, 13
Mercurii ædes dedicata. 2,21

de

do Mercurii ede dedicata certamen inter Conſules. 2,27
Meſſis execrabilis abjecta in fluvium. 2, 5
Metapontus. 1,18
M. Metilius tribunus plebis. 5,11
Sp. Metilius trib. pl. III. abſens creatus. 4,48
Metius Curtius Sabinorum princeps. 1, 12
Metius Fuffetius dictator Albanorum. 1, 23. *ejus proditio & ſupplicium.* 28
Mevania, oppidum. 9,41
Mezentius, Etruſcorum rex, ſocia arma hand gravatim Rutulis jungit. 1,2
Milionia Samnitium opp. expugnatur. 10. 3, 34
Militare ſtipendium. 9,60
Militem horridum magis eſſe decet, quam ornatum auro & argento. 9,40
Milites prædam vendere coacti, ne alibi eorum animus quam in armis. 10,20
Militum animus torpens agre in pugnam incitatur. 10,35
Militum decimatio. 2,59
Militum donaria. 10,42
Milites quando primum ſtipendium de publico acceperint. 4,59
Milites duplici frumento in perpetuum, in præſentia ſingulis bobus, biniſque privis tunicis donati. 7,37
Militis decus, virtus. 9,40
Milonius, prætor Lavinii. 8,2
Minerva numerum invenit. 7,3
Minerva templo dicata lex de clavo figendo. 7,30
Minturnæ. 8, 11. *Minturna colonia deducta.* 10,21
Minturnæ Latini ſe ex fuga conferunt. 8, 10
Minucia Veſtalis viva humi defoſſa. 8, 15
L. Minucius Coſ. 3, 25. *cum exercitu obſidetur.* 26. *juſſu dictatoris ſe abdicat magiſtratu.* 29. *Decemvir creatur.* 35. *in Algidum mittitur.* 41. *præfectus annonæ creatus.* 4, 12. *Coſ. in incertum creatur.* 4, 13. *bove aurato extra portam trigeminam donatur, & cur.* 16
M. Minucius Coſ. 2. 21, 34. *eo Coſ. ædes Saturno dedicata.* 21
M. Minucius trib. pleb. 5,11
M. Minucius Feſſus augur de plebe creatus. 10,9
T. Minucius Coſ. 9, 44. *in Samnium mittitur.* ibid. *de Samnitibus triumphat.* ibid.
Moloſſis in Epiro. 8,24
Moneta ædes. 4. 7,20
Monomachia aliquot. 7,10. 8,8
Mons Vecilius. 3,49. *Veſuvius.* 8,8
Mora cupidis ſtimulum addit. 2,45
Morbi etiam religionem & ſuperſtitionem adferunt, quamvis ferocibus. 1, 31
ad Mores regis ſe format populus. 1,21
Mors pro patria præclara. 10,4
Mortuorum laudationes. 8,40
C. Mucius adoleſcens nobilis de Porſena interficiendo cogitat. 2, 12. *ſcribam pro Porſena obtruncat.* ibid. *incenſo foculo dextram injicit.* ibid. *jure belli liber à Porſena dimittitur.* ibid. *ei ager à Patribus dono datur.* 2, 13. *cur Scævola dictus.* ibid.
Mucia prata. 2,13
Mulctatitiæ leges latæ. 4,30
ex Mulctatitia pecunia ludi facti, pateraque aureæ ad Cereris poſitæ. 10, 13
Mulier facile ignoſcit ei, qui in ipſam deliquit ex amore. 1,9
Muli clitellariis inſtructi ad hoſtem fallendum. 10,40
Muliares urbem, quam armis viri defendere non poſſent, precibus lacrimiſque defendunt. 1,46
Muliebris dolor vehementior. 3,49
Muliebris ambitio. 6,34
Muliebris fraus peſtilentia Romam inſicit. 8,18
Muliebre certamen de pudicitia. 10,23
Mulſi pocillum Jovi Victori votum. 10, 42
Multitudo ſemper formæ regenti ſimilis. 5, 28
Multitudo pavida & conſternata regi imperio non poteſt. 3,15
Multitudo coaleſcere in populi unius corpus nullare, præterquam legibus, poteſt. 1,8
Municipium Lanuvinum. 8,14
Murales corona. 6,20
ad Murtia Latinis data ſedes ab Anco Marcio. 2,33

Digitized by Google

Murus lapideus Romæ circumdatus à Tarquinio. 1,33
Murus Romæ saxo quadrato. 6,25
Muri civitatum sacri. 1.6,44

N.

Naviâ porta. 2,11
Narnia ubi sita. 10,9
Natura damna in liberis ut patribus tractanda. 7,4
Navalia locus prope Tiberim. 3, 26. 8, 14
Accius Navius augur novacula cotem dissecat. 1, 36. *ei statua Romæ capite velato posita.* ibid.
C. Nautius Cos. 1,52. *in Volscos mittitur.* 53
C. Nautius Rutilius Cos. 4,52
L. Nautius Cos. 3, 25. *ejus res gestæ.* 26. *ad Eretum cum Sabinis egregiè pugnat.* 29
Sp. Nautius cens. 2,39. *Cos.* 9,21. 10,40
Sp. Nautius Rutilus trib. mil. cons. pot. 4,35. *iterum.* 4. 47,61
Neapolis. 8,22
Neapolitanum fœdus. 8,25
Nebula densa quanti in bello momenti. 10, 32
Necari sub crate. 3,50
Necessitas ultimum ac maximum telum. 4, 28
Necessitates belli non exspectant consilia humana. 4,57
Necessitati parendum. 9,4
Necessitatis ultima Senatusconsulti formula quæ? 3,4
Nefasti dies à Numa instituti. 1,20
Nemus Albanum. 5,15
Nepet. 6, 14. *Nepet per deditionem accepta. Hetrusci tenent.* 6, 10. *à Camillo recipitur casis Hetruscis.* ibid.
Nepesinorum deditionis auctores secuti percussi. 6,10
Nepesinus ager. 5,19
Neptuno ludi à Romulo facti. 1,9
Neptunus tribus lectis strato placatus. 5,13
Nequinum opp. in Vmbria circumsidetur. 10, 9. *proditione oppidanorum captum.* 10
Nerulum vi captum. 9,21
In Nervum ac supplicia data. 6,36
Nexum imire. 7,19
Nexi ob æs alienum. 2, 23. *Quiritum fidem implorant.* ibid. *Nexi soluti.* 8,28
Nobilium superbia adversus plebeios. 9,46
Nobilitatis ambitione pervertitur jus æquum. 10,35
Nola capitur à Romanis. 9,28
Nolani Palæpoli ejecti. 7,25
Nominis solius invidia solum vertere coactus Lucretiæ maritus. 1,2
Nominis invidiam gens Manlia decrato familiæ suæ avert. 6,20
Nominis dandi in delectibus necessitas. 3,69
ad Nomina qui non respondissent, virgis cæsi. 7,4
Nominatim citati. 2,28
Nomentum oppidum. 4, 22. *captum.* 1, 38
Nomentana via. 3,52
Norba opp. 7,42. *colonia Romana.* 2,34
Norbani populi. 8,1
Norbanus ager. 8,19
Nortia Hetrusca dea. 7,3
Nota tristis. 4,29
Nova taberna Romæ. 5,48
Novensiles divi. 8,9
Novi hominis invidia apud Patricios. 9,46
Novorum hominum ambitio compressa. 7,15
Nova ac recentia in historia jucundiora. Præf. lib. 1.
Nox prælium dirimit. 4,39. *victorias magis quam prælium dirimit.* 7,33. 9,32. 10,12
Nuceria. 9,41
Nucerinus ager depopulatur. 9,38
Numerus à Minerva inventus. 7,3
Numicius flumen. 1,2
L. Numicius Circejensis. 7,3
T. Numicius Priscus Cos. 2, 63. *ejus res gestæ.* ibid.
Numisius Latinorum Imperator. 8,11
Numitor Procæ regis filius. 1,3
Numitori Remus ad supplicium deditur. 1,5
Numitor nepotes agnoscit. ibid. *Romulus & Remus ut geniti, ut educati, ut cogniti essent, populo exponit.* 1,6
L. Numitorius, trib. pleb. tribunis comitiis

Digitized by Google

tib primus creatus. 2,58
P. Numitorius avunculus Virginia, trib. pl. creatus. 3,43
Nuncio respondet re, non verbis Tarquinius Superbus. 1,54
ob Nuptias virginis inter Ardeates bellum intestinum. 4,9
Nymphius princeps Palapolis. 8, 25. *praetorem Samnitium arte aggreditur.* 26

O.

Obsecratio à populo duumviris praeuntibus facta. 4,21
Obsecratio in unum diem populo indicta. 3,63
Octavius Metius. 10,41
Oculi Romanorum ardere visi in praelio Samnitibus. 7,33
Officina Monetae. 6,20
Osilii Calavii Campani de Romanorum silentio judicium. 9,7
Cn. & Q. Ogulnii trib. pl. 10, 6. *adiles curules fœneratoribus diem dicunt.* 23
Olympias Alexandri Magni mater. 8,24
Opera nusquam sine emolumento, nec emolumentum sine impensa opera. 5,4
Opes Rom. aeterna, nisi inter semetipsos saviant seditionibus. 2,44
Opifices ad bellum exciti. 3,4
Opima spolia quae dicantur. 4,20
Opima spolia M. Claudius Marcellus retulit occiso Viridomaro Gallorum duce. Ep. 20.
C. Oppius tribunus pleb. creatus. 3,54
Oppia virgo Vestalis damnata incesti. 2,42
M. Oppius ex XX. tribunis militum creatus unus, ut summa rerum praesit. 3,51
Sp. Oppius legatus consularis. 3,59
Sp. Oppius Cornicen Decemvir creatur. 3,35. *in vincula ducitur.* 58. *mortem sibi consciscit.* ibid.
Oraculum Apollinis Delphis. 1,56. 5,15
Oratio Campanorum legatorum in Senatu. 7,30. *legatorum Falisc orum.* 5,27. *Mamerci Aemilii.* 4,32
Oratio App. Claudii Crassi. 10,3. *ejusdem in tribunos.* 6,40
Oratio C. Claudii, patrui Appii, Decemviri. 3,40. *A. Cornelii Cossi dictatoris ad milites.* 6,12. *ejusdem in M. Manlium.* 15
Oratio P. Decii trib. mil. ad centuriones. 7, 34. *ejusdem ad milites.* 35. *M. Furii Camilli ad Ardeates* 5,44. *ejusdem adversus tribunos plebu.* 51. *milites hostium multitudine perterritos.* 6,7
Oratio Camilli ad Tusculanos. 6, 26. *ad Quirites.* 38
Oratio gravis M. Horatii Barbati adversus Decemviros. 3,39
Oratio M. Horatii ad milites. 3, 62. *L. Icilii contra App. Claudium Decemvirum.* 3, 45. *P. Licinii ad Quirites.* 51,18
Oratio seditiosa Manlii Capitolini ad plebem. 6,18
Oratio T. Manlii ad filium. 8, 7. *Cn. Pontii Imperatoris Samnitium.* 9,1
Oratio Sp. Postumii Cos. sub jugum missi. 9, 8, 9. *L. Quintii dictatoris ad populum* 4,15. *T. Quintii Cincinnati vehemens in tribunos.* 3, 19. *ejusdem ad Quirites.* 67
Oratio T. Quintii conjuratorum ducis ad suos. 7,41
Oratio P. Scaptii vanissimi senis. 3,71. *P. Sempronii tribuni pl. in App. Claudium censorem.* 9, 34. *Cn. Servilii Ahala ad trib. pl.* 59
Oratio Accii Tulli ad Consules. 2, 37. *ejusdem ad suos cives.* ibid. *Sex. Tullii ad dictatorem C. Sulpicium.* 7,13
Oratio L. Valerii Cos. ad milites. 3, 61. *ejusdem ad equites.* ibid.
Oratio M. Valerii dictatoris pro victore populo. 2, 31. *M. Valerii Corvini ad conjuratos.* 7,40
Oratio P. Valerii Poplicolae Cos. ad tribunos & plebem. 3,17
Oratio gravis Veturiae ad Coriolanum filium. 2,40
Orbem volvere. 4,28
Orbes aenei positi in sacello Sauci versus eadem Quirini. 8,20
Ordinum discordia venenum civitatis. 3, 67
Ordinu militaris descriptio. 8,8
Ordinum ac dignitatum discrimen institutum à Servio rege. 1,42
Origines rerum minus jucunda. Praef. lib. 1.

Digitized by Google

Origines urbium ut fiant illustriores. ibid.
Osca lingua. 10,20
ab Oscu Atellana fabulæ inventa. 7,2
in Otio tumultuosi, iidem in bello segnes. 4, 28
ex Otio & copia animi lasciviunt. 2,52
Otio civitas senescit. 1,22
Ovius Paccius sacerdos Samnitium. 10, 38

P.

Padus fluvius. 5. 33,35
Pastum oppidum. 8,17
Palæpolis. 8,22
Palæpolitani se dedunt Cos. Romano. 25
Palanteum urbs Arcadiæ. 1,5
Palatinus mons. ibid.
Palatina tribus. Ep. 20.
Palloris templum a Tullo dicatum. 1,27
Palma quando primum victoribus data. 10,47
Palmata tunica. 10,7
Paludamentum à sorore Horatii sponso factum. 1,26
Paludamenta Cos. detracta. 9.5
Paludatus Cos. egreditur. 2,49
Palumbinum opp. Samnitium capitur. 10, 45
in Pana Lycæum solenne ab Euandro institutum. 1,5
Pandosia Bruttiorum urbs. 8,24
Panicus terror Romæ. 8,37
Panu de Capitolio in hostium obsidentium stationes jactatus. 5,48
Papaverum capita à L. Tarquinio Superbo decussa, quid indicarent. 1,54
Paphlagonia. 1,1
Papiniensis ager. 9,41
C. Papirius Crassus trib. mil. cons. pot. 6, 18
L. Papirius trib. mil. cons. pot. 6. 22,38
L. Papirii fœneratoris libido & crudelitas. 8,28
L. Papirius prætor. 10,47
L. Papirius Crassus Cos. 4. 21, 30. *dictator creatur.* 8, 1. *consul.* 16. *consul iterum.* 19
L. Papirius Cursor tribunus milit. cons. potest. 6, 5. *trib. mil. cons. potest. iterum.* 11. *magister equitum.* 8, 12. *dictator dictus.* 29. *à pullario monitus Romam redit ad auspicium repetendum.* 30. *egre fert injussu suo pugnatum fuisse a magistro equitum.* 31. *ejus ad magistrum equitum interrogatio.* 32
L. Papirius Cursor populi precibus donat Fabium. 8, 35. *triumphat.* 37. *iterum consul.* 9,7. *vini cibique capacissimus.* 16. *equitibus rogantibus quid remiserit.* ibid. *Prænestino prætori multam dicit.* ibid. *par Alexandro Magno.* ibid. *consul creatus.* 28. *nocte dictator dicitur.* 38. *Victori levi pocilium mulsi, priusquam temetum biberet, vovit.* 42. *triumphat.* 46
L. Papirius Mugillanus. 4. 30. 42. *consul creatur.* ibid. *ejus consulatus dubius.* 8. *censui agendo à populo præficitur.* ibid. *proditus interrex.* 4,43
M. Papirius Gallum barbam suam mulcentem scipione eburneo percusit. 5,41
M. Papirius Quinquevir mensarius 3, 21
M. Papirius Atratinus Cos. 4,52
M. Papirius Crassus Cos. 4. 12. *dictator.* 8,7.
M. Papirius Mugillanus trib. mil. consulari potest. iterum. 4,47
P. Papirius tribunus militum. 6,27
Sp. Papirius trib. mil. consulari potestate. 6,22
Sp. Papirius armillis aureisque coronis donatus. 10,44
Papiria tribus. 8,37
Papiriana sævitia. 10,3
Pastorum habitu milites. 9,2. 10,4
Patavium. 10, 2. *Patavii monimentum navalis pugnæ solenni certamine exercetur.* ibid.
Patavinos semper in armis habent Galli. ibid.
Patera tres aureæ in cella Jovis ante pedes Junonis posita. 6,4
Patera aurea ex multatitia pecunia ad Cereris posita. 10,23
Pater Patratus. 1,24
Pater erga filium severus. 2. 5,41. 8.7
Patris acerbitas filium à pietate non avertens. 7,5
Patris memoria filio reo profuit. 2, 52. 4, 41

Digitized by Google

inter Patrem ac filium cognitio facilis. 1, 50
Patrem sequuntur liberi. 4,4
Patres conscripti unde dicti. 2,1. *cur Senatores dicti.* 1,8
Patrum de rege novo creando dissidium. 1, 17
Patres Romani Numæ regnum detulerunt. 1, 18. *tribunatum petere prohibiti.* 2,33. *consilia non publica, sed in privato habent.* 2, 54. *Veleronu legi resistunt.* 56
Patres malo domandam tribuniciam potestatem censent. 2, 55. *indigne ferunt plebeju honores mandari.* 4, 54. *plebem prehensant.* 5. 30. *inter Patres & plebem discordia propter nexos ob æs alienum.* 2, 23. *inter Patres plebemque de consularibus comitiis certamen.* 7, 18
Patrum ac plebis certamina, venenum civitatis. 3,67
Patrum indulgentia in plebem, optima civitatis custos. 11,9
de Patrum cum plebe connubio lex lata. 4, 5
Patribus equitibusque locus secretus in circo à plebe. 1,35
Patria, non sunt tecta urbis, & turba imbelle, sed juventus militaris, sine qua vastet. 9,4
Patria amor quantus in Camillo. 5,51
Patria caritas in quo sit. 7,40
Patricii unde appellati. 1, 8. *dicti quod patrem ciere avumque possent.* 10,8
Patricio in Capitolio aut arce habitare non licet. 6,20
Patriciarum matronarum adversus plebejos fastus. 10,23
Patriciorum juvenum astutia in eludendis tribuniciis conatibus. 3,14
Patriciorum superbia. 4, 1. *excellentia.* 6,37
Pauperes satis stipendii pendunt, si liberos educant. 2,9
Paupertas maximorum virorum, nempe P. Valerii Cos. 2, 16. *Menenii Agrippa.* 34. *L. Quintii Cincinnati.* 3,26
Paupertati ac parsimoniæ honos maximus Romæ. Præf. lib. 1.
Pax ibi firmissima, ubi voluntarii pacati sunt. 8,21
Pax servientibus gravior, quam liberis bellum. 18,18
Pacis conditiones inter Samnites & Romanum exercitum. 9,4
Pacem etiam, qui vincere possunt, volunt. 7,41
Peccandi exemplum esse non debent, qui aliis præsunt. 3,21
Pedum opp. 2, 39. 7, 2. *expugnatur.* 8, 13
Peligni pop. 8. 6, 29. *victi à M. Fabio.* 9,41. *legatos Romam mittunt.* 45
sub Pellibus durare. 5,2
Peloponnesus. 1,7
Pentri, Samnites. 9,31
Perduellionem judicant Decemviri. 1,26
Periculo privato publicum implicitum. 3,48
Perusia Hetruriæ opp. pacem petit. 9, 37. *in deditionem accipitur.* 40. *capitur.* 10, 37
Perusinorum quatuor millia & quingenti occisi. 10,31
Pestilentia laboratum. 1,31. 3.6,32.4,21. 5. 13,48. 6,21. 7. 1,27. 8,17. 10,47.
Pestilentia à belli otium præbet. 4, 30. *clavo à dictatore fixo sedatur.* 7,3
Phalanges similes Macedonicis. 8,8
Phalisci, vide Falisci.
P. Philo absolutus est. 9,26
Piacularia sacrificia genti Horatiæ tradita. 1,26
Pila Horatia. 1,26
Pilento matrona usa ad sacra ludosque. 5,25
Pinarii ministri sacrorum Herculis. 1, 7. *quare interdictum illis, ne extu solennibus vescantur.* ibid.
L. Pinarius magister equitum. 7, 3. *prætor.* 25
L. Pinarius Mamercinus tribunus mil. consulari potest. 4,25
Piso annalium scriptor. 10, 9. *vide* Calpurnius Piso.
Pithecusa insula. 8,22
Placentiam colonia deducta. Ep. 20.
Plaustris grave æs ad ærarium convectum. 4,60
C. Plautius Cos. 7, 12. *Hernicos devicit.* 15. *primus magister equitum de plebe creatur.* 17. *II. Cos. creatur.* 4, 27. 8, 1
C. Plautius censor. 9,29
L. Plautius Venox Cos. 8,19. 9,20

P. Plautius Proculus Cos. 8,22
Plebi Rom. magis scuto quam gladio opus est. 3,53
Plebs portoriis & tributo liberatur. 2, 9. *Patres solos arma capere jubet.* 24. *in Esquiliis castra nocturnos facit.* 28. *in sacrum montem secedit.* 32
Plebis indignatio & tumultus adversus Patres. 55
Plebs irata consularibus comitiis non interest. 64. *relicto Aventino in sacrum montem secedit.* 3, 52. *ad Plebem revocandam ex sacro monte legati mittuntur.* 53. *Plebis postulata.* ibid. *ad ea legatorum responsum.* ibid. *Plebs Romana reversa tribunos plebis creat.* 54. *inter Plebem & Patres dissidia.* 65
Plebis principes secreta consilia agitant. 4, 25
Plebs patrum precibus flectitur. 5,30
Plebis ob vinctum M. Manlium indignatio. 6,16
Plebs nexu liberata propter L. Papirii foeneratoris libidinem. 8, 28. *ære alieno oppressa omnia Patribus concedit.* 6, 34
Plebem qui sine tribunis reliquisset, tergo ac capite punitus. 3,55
Plebis concilium indictum. 6,38
ex Plebe multi fame coacti, capitibus obvolutis in Tiberim se precipitant. 4, 12
Plebejus magistratus nullus auspicato creatur. 6,41
Plebeji magistratus sacrosancti. 2,32. *Patriciis non gerendi.* 4, 25. *comitiis tributis confirmandi.* 2,56. *ejus magistratus necessitas.* 3,52
Plebejus consul conceditur. 6,42. 7,1
Plebejus dictator. 7, 17. *magister equitum.* ibid.
Plebiscitum. 4,40. 5,42. 9,36. 10,21.
Plebiscitum, ut si M. Furius pro dictatore quid egisset, quingentum millium aris ei mulcta esset. 6,38
Plebiscitis an teneantur Patres. 3,55 *imo omnino.* 8,12
Pleistina capta. 10,3
Pliistia obsessa. 9,21
Pluvia carnea. 3,10
Pœna etsi sera, non tamen leves superbia crudelitatique veniunt. 3,56
Q. Pœtelius decemvir creatur. 3,35
Petelinus lucus. 6,20. 7,41
C. Pœtelius trib. pl. legem fert de ambitu. 7, 15
C. Pœtelius Cos. 7,27
C. Pœtelius dictator. 9,28
C. Pœtelius Balbus Cos. 7, 11. *de Gallis Tiburtibusque geminum triumphum egit.* ibid.
M. Pœtelius consul. 9,24
Politorium, urbs Latinorum. 1, 33. *capitur ab Anco Martio.* ibid. *diruitur à Romanis.* ibid.
Pollia tribus. 8, 37. *nulla fert suffragia Papiriis.* ibid.
Polusca Romanis adimitur. 1,35
Pometia Suessaque à Tarquinio Superbo capta, ac militi præda data. 1. 25, 53
Pometina manubia. 1,55
Pomerium. 1,26. *unde dictum.* 44
Pompejos Rom. classis appulsa. 9,38
Numa Pompilius à Curibus arcessitus Roma in regnum assumptus. 1, 34. *ei regnum à Patribus Rom. defertur.* 1, 18. *ejus justitia religiosque.* ibid. *an Pythagoræ auditor fuerit.* ibid. *Deorum metum hominibus injicit.* 1, 19. *cum Egeria Dea sibi rem esse simulat.* ibid. *annum in XII. menses describit.* ibid. *Flamines creat.* ibid. *Camenis sacrat lucum.* 21. *Fidei solemne instituit.* ibid. *Vestales virgines legit, & ipsis stipendium de publico instituit.* 29. *tres & quadraginta annos regnat.* 21. *post Numæ regnum Janus bis clausus.* 19
Sex. Pompilius tribunus plebis. 4,44
M. Pomponius tribunus plebis. 3,54. 7,4. *in verba T. Manlii L. F. jurare cogitur.* 7,5
Pomptina tribus addita. 7,15
Pomptinus ager. 4,25. 6,5,6,12,21.
Pondera iniqua à Gallis allata, quibus appenderetur pretium quo se redimerent Romani. 5,48
Pons sublicius. 1,38
Pontia colonia deducta. 9,29
Pontifex creatus à Patribus ejusque auctoritas. 1,20. *officium.* ibid.
Pontifices à Numa instituti. 1,19
Pontifices quatuor de plebe lecti. 10. 6,9

Pon-

Pontifex publicus devotionis verba prafatur. 8,9
Pontificum commentarii. 4,3
Pontificum fraus adversus vulgus. 6, 1. 9, 46
Ti. Pontificius trib. pl. auctor legis agraria. 2,44
Pontius Cominius incubans cortici, secundo Tiberi ad urbem defertur. 5, 46
C. Pontius Herennii F. Imperator Samnitium. 9, 1. *ejus oratio.* ibid. *ejus ad fecialem responsio.* 9,11. *securi percutitur.* Ep. 11.
M. Popillius Cos. 9,21
M. Popillius Laenas Cos. 7.12,16. *iterum Cos. creatus.* 17. *ei Gallicum bellum extra ordinem datum.* 23. *trajectus prope humerum matari.* 24. *ad milites adhortationem habet.* ibid. *de Gallis triumphat.* 25. *consul de plebe IV. creatur.* 26
Populus appellatur adversus magistratus. 2. 8, 55
Populus haud obstringitur magistratuum suorum sponsionibus aut foederibus. 9, 5
Populus in regis mores se formar. 1,21
Populus regem jubet, Patres auctores fiunt. 1,17. 4,3
Per Populum duo imperia militaria dari cepta. 9,30
Populi judicium rescindi non potest ab Senatu, praterquam quod nullo nec exemplo, nec jure fieret. 4,7
Populi quam Consulis majestas major. 2, 7. *ejus vis ac reverentia.* 4, 3. *potestas penes eum omnium rerum.* 8,34
Populus it supplicatum. 3,63. *vide* Supplicatio.
Popularis consul P. Valerius. 2,8
Popularitas duces maxime conciliat suis militibus. 8,36
Porcia lex pro tergo civium lata. 10, 9
Porcus in foederibus sanciendis saxo percussus. 1, 24. *a fecialibus feritur.* 9, 5
Lars Porsenna rex Clusinorum. 2, 9. *Janiculum capit.* 10. *Romam obsidet.* 11. *pacis conditiones ultro fert Romanis.* 13. *obsides accipit a Romanis.* ibid. *legatos mittit de reducendo in regnum Tarquinio.* 25. *obsides reliquos reddit.* ibid.
Porsenna bona vendere quid? 2,14
Porta Capena. 1,26. 3,22
Carmentalis. 2,49
Collina. 1,51. 3,51
Decumana. 3,5. 10,22
Esquilina. 3,66
Flumentana. 6,20
Portentum lupi & cerva. 10, 27. *vide* Prodigia.
Porticus primum Roma a Tarquinio Prisco rege facta. 1,25
Posidonia colonia deducta. Ep. 19.
Postremum quodcunque populus jussit, id jus ratumque esto. 7,17
Postumia virgo Vestalis ob cultum amoniorem de incestu causam dicit. 4,44
A. Postumius dictator. 2, 19. *prospere ad lacum Regillum contra Tarquinios pugnat.* ibid. *adem Castori vovet.* 20. *Cos. creatur.* 21. *bello Latino dictator.* 26. *consulatu se cur abdicaverit.* 21
A. Postumius consul & flamen Martialis. Epit. 19.
A. Postumius Regillensis trib. mil. cons. pot. 5,16. *iterum.* 6,22
A. Postumius Tubertus magister equitum. 4, 23. *dictator dictus.* 26. *luaos magnos vovet.* 27. *urbem triumphans ingreditur.* 29
L. Postumius trib. mil. cons. pot. 6, 1. *consul creatur.* 9, 44. *de Samnitibus triumphat.* ibid.
L. Postumius Megillus proprator. 10,27. *consul adem victoria, quam adilis cum ludi faciendam curaverat, dedicat.* 32. *apud P. C. ob negatum sibi triumphum queritur.* 37
L. Postumius Regillensis trib. mil. 6,22
M. Postumius trib. mil. cons. pot. 4, 31. *decem militibus aris gravis damnatur.* 41. *trib. mil. consulari potestate.* 5,1
M. Postumius Albinus trib. mil. cons. pot. ibid.
M. Postumius Regillensis trib. mil. cons. pot. 4, 49. *ab exercitu suo lapidibus obruitur.* 50
P. Postumius consul. 2, 16. *de Sabinis triumphat.* ibid.
Sp. Postumius trib. mil. cons. potestate. 5, 26. *ejus res gesta.* 28

Sp. Postumius Cos. 9,1
Sp. Postumii, qui sub jugum missus erat, oratio. 9, 8. *per fecialem Samnitibus deditus non accipitur.* 9. 10, 11
Sp. Postumius Albinus legatus. 7, 30. *trib. mil. cons. pot.* 4, 25. *legatus.* 27. *saxo ictus acie excedit.* 28. *legatus Athenas mittitur, ut inclitas leges Solonis describeret, & aliarum Graciæ civitatum instituta, mores juraque nosceret.* 3, 31. *Decemvir creatus.* 33
Postumiana imperia. 4,29
Potitia gens. 9.29
Potitii ministri sacrorum Herculis. ibid. *ad sacrum ab Hercule invitantur.* 1,7. *servos publicos solennia Herculis docent.* 9, 29. *Potitiorum duodecim familiæ extinctæ.* ibid.
Præco populum ad tribunum Celerum advocat. 1,59
Præda castrorum militi data. 7,24
Præda in campo Martio exponitur, ut sua quisque cognita abduceret. 3, 10. *propter inopiam ærarii à Cos. vendita.* 31
Præda ad quæstores redacta magna militum ira. 5,26
Præda dulcedine longe progressus miles non sine periculo. 9,38
Prælium inter Romanos & Sabinos acerrimum. 3,62
Prælium Romanorum & Samnitium atrox. 7,33
Prælia Gallorum prima plus virorum, postrema minus quam fœminarum sunt. 10,28
Præmia magna conatis magnis si proponantur, homines nihil non aggrediantur. 4,35
Præneste. 6,29. *à Latinis ad Romanos defecit.* 2, 19. *per deditionem recipitur.* 6,29
Præneſtinis ex SC. bellum indictum. 6, 21
Prænestini agro Sabino, deinde Romano pervastatis, ad portam Collinam signa inferunt. 6,28. *terga vertunt.* 29
Prænestinorum octo oppida capiuntur. ibid.
Prænestini montes. 3,8
Præsultator. 2,36
Prætexta. 1,54
Prætextati consules. 7,1
Prætores duo primum creati. Ep. 19.
Prætor maximus creatus, qui Idibus Septembribus clavum pangat. 7,3
Prætor urbanus ex Patribus creatus. 6,22. *quando id primum factum.* 7,1
Prætor primus de plebe creatus Q. Publilius Philo. 8,15
Prætor collega consulibus atque iisdem auspiciis creatus. 8,1
Prætorum numerus ampliatus, ut essent quatuor. Ep. 20.
Prata Flaminia. 3,55. *Quintia.* 3,26. *Vacci.* 8,19
Prima legio. 10,18
Primipilus primus centurio appellatus. 7,41
Primipili inter triarios. 8,8
Principes in militia qui? ibid.
Principia omnia parva. 7,2
Prisci Latini. 1,3
Priva tunica. 7,37
Privatarum rerum respectus semper officit Rebuspublicis. 2,37
Privernates. 7,15. *vincuntur & eorum urbs in deditionem accipitur.* 16. *deficiunt, sed mox subigunturr.* 8,1
Privernatibus civitas datur. 8,21
Privernatum Senatus trans Tiberim habitare jussus. 8,20
de Privernatibus quid statuendum esset, Senatus consulitur. 21
Privernatis legati liberum responsum. ibid.
Proca XIV. Rex Albanus. 1,3. *Numitorem atque Amulium procreat.* ibid.
Proconsules tribuni mil. cons. potest. creantur. 4,31
Proculus Geganius Macerinus Cos. 4,12
Proculus Virginius Cos. 2,40
Proculi Iulii concio de apotheosi Romuli. 1,16

PRODIGIA.

Prodigium. 10,23
Prodigia cœlestia & in agris & in urbe visa. 2,42
Prodigium mirabile, Ser. Tullio caput, multorum in conspectu arsit. 2,39
Prodigia spreta. 5,15
in Albano monte lapidibus pluit. 1,31
Arpis palma in cœlo visa. 8,1

Digitized by Google

Bos fœmina locuta. 3,10
Caput humanum integra facie aperientibus fundamenta templi apparuit. 1,55
Carne pluit. 3,10
Cerva a Gallis configitur. 10,27
Cœlum ardere visum. 3. 5,10
Cervus ante Consulem L. Papirium occinit. 10,40
Lacus in nemore Albano sine ullis cœlestibus aquis, causave qua alia in altitudinem insolitam crevit. 5,15
Lapidibus pluit. 2,28
Lapidibus pluit in monte Albano. 1,31
Lupus ad Romanos fugit. 10,27
Lupi visi in Capitolio fugati à canibus. 3,29
Vox è summi cacuminis luco audita. 1,31
Vox è specu reddita. 1,56
Vox ingens edita è silva Arsia. 2,7
Vox humana clarior noctis silentio edita. 5,32
Proditori nihil unquam fidum. 1,2
Proditori præter libertatem duarum familiarum bona in præmium data 4,61
de Proditoribus supplicium sumptum. 2,5
Proles è terra nata. 1,8

PROVERBIA.

Arborem, quam quis consevit, sub ea alium legere fructum indignum est. 10, 24
Cœlum ac terras miscere. 4,3
Compressis sedere manibus. 7,13
Fortes Fortuna adjuvat. 7,29
Impedimentum pro occasione arripere. 2, 35
Malum malo aptissimum. 1,46
Malum malo augetur. 7,4
Parietibus dicere jura. 3,52
Porsenna bona vendere. 2,14
Puncto temporis maximarum rerum momenta vertuntur. 3,57
ad Triarios res rediit. 5. 1,8
Provocatio omnibus Magistratibus addita. 3,55
Ptolomæus Ægypti rex. Ep. 14.
Publicum substantivè, pessimo publico. 2,1
Publica utilitatis semper officit respectus rerum privatarum. 2,30
Publilia tribus addita. 7,16
C. Publilius ob æs paternum ultro nexus. 8, 28
L. Publilius Volscus tr. mil. con. pot. 5,12
Publilius Philo Censor. 8,17
Q. Publilius trib. pl. 6, 19. *M. Manlio diem dicit.* 20
Q. Publilius Decemvir mensarius. 7,21
Q. Publilius Philo Cos. ¶, 12. *primus de plebe Prætor factus.* ¶, 15. 10,8. *Magister equitum.* 8,16. *II. Cos.* 22
Q. Publilio, qui Palapolitanos obsederat, omnium primo prolatum imperium, & acto honore decretus triumphus. 8, 26
Q. Publilius Philo Cos. 9,7. *ejus res gesta.* 13
T. Publilius augur de plebe. 10,9
Volero Publilius homo de plebe ad tribunos appellat. 2, 55. *provocat ad populum.* ibid. *prævalens ipse, & adjuvantibus advocatis lictorem repellit.* ibid. *trib. pl. creatur.* 56. *rogationem fert ad populum, ut plebeji Magistratus tributis fiant Comitiis.* ibid. *a plebe tribunus reficitur.* ibid.
Pudicitia amissa mulieri nihil salvum. 1, 58
Pudicitiæ Patriciæ sacellum in foro Boario. 10,23
Pudicitiæ Plebejæ ara à Virginia Aſilia dedicatur. ibid.
Pugna atrox. 7, 26. *inter Sabines & Tullium Hostilium ad silvam Malitiosam.* 1, 30. *inter Æquos & Romanos.* 3,2
Pugna Romanorum & Hernicorum acris. 7, 6
Pugna ad Suessulam commissa. 7,37
Pugna forma insolita Romanos exterret. 4, 33
Pullarius L. Papirium Cursorem admonet. 8, 30. *nuntiat auspicia secunda esse.* 9, 14. *in auspicium mittitur.* 10,40. *auspicium mentitur.* ibid.
inter Pullarios altercatio orta. ibid.
Pullarius pilo ictus ante signa cadit. ibid.
Pulvinaria Deorum, vide Supplicationes.
Pulvis elatus mistusque fumo lucem ex oculis virorum equorumque abstulit. 4, 33
P. Pupius primus ex plebe quæstor creatus. 4,54

Pylamenes rex ad Trojam cecidit. 1,1
Pyrrhus Epirotarum rex, ut auxilium Tarentinis ferret, in Italiam venit. 7, 29. Ep. 12.
Pythagoras Samius quo tempore vixerit. 1,18. *literas juvenes docuit.* ibid.
Pythica ſortes. 5,23
Pythicum oraculum. 4,15

Q.

Quadrigarum in diverſum incitatarum ſupplicium 1, 28. *primum & ultimum apud Romanos ſupplicium in Fuſſetio.* ibid.
Quadringenariæ cohortes. 7.7. 10,40
Quadruplatoris nomen infame. 3,71
Quæſtionem poſtulare 2,29
in Quæſtoribus creandis pralati Patricii. 4. 44
Quæſtores etiam ex plebe jii. 4,54
ob Quæſtores inter plebem ac Patres diſcordia. 4.43
Quæſtoria Comitia. 4,54
Quæſtorium captum, & Quæſtor à Samnitibus occiſus. 10,32
Quartarii vini M. Manlio dati ab univerſis militibus. 4,47
Quercus paſtoribus ſacra. 1,10
Quietis fanum. 4,41
Quinqueviri poſtulati à C. Terentillo Arſa trib. pl. qui ſcriberent leges de imperio conſulari. 3,6
Quinqueviri creati ut agrum Pomptinum dividerent. 6,21
Quinqueviri menſarii. 7,21
Quintilibus Calendis magiſtratus initus. 5, 32
Cn. Quintilius clavi figendi cauſa dictator dictus. 8.18
M Quintilius Varus trib. mil. conſ. poteſtate. 5,1
Sex. Quintilius Cof. 3, 32. *moritur.* ibid.
Quintia gens. 3,12
Quintii Albani in Patres lecti. 1,30
Quintius Capitolinus legatus. 4,17
Quintius Cincinnatus trib. mil. conſ. pot. 4.49
C. Quintius tribunis reſiſtit. 3,11. *à principibus civitatis defenditur.* 12. *de vi in civem illata accuſatus.* 13
Caſo Quintius primos vades publicos dedit. ibid.
C. Quintius Cincinnatus trib. mil. 6,32
C. Quintius Capitolinus ædilis. 7,1
L. Quintius Cincinnatus, Caſonis pater, Coſ. creatus. 3. 12, 19. *ejus in tribunos vehemens oratio.* ibid. *non patitur ſe contra S. C. conſulem reſici.* 21. *ab opere agreſti ad dictaturam arceſſitur.* 26. *patronus ab exercitu ſalutatur.* 26. *dictatura in ſex menſes accepta ſe abdicat.* ibid. *C. Servilium Ahalæ magiſtrum equitum dicit.* 4,14
L. Quintius, Cincinnati F., tribunus mil. conſ. pot. 4, 16. *magiſter equitum dictus.* 17. *iterum trib. mil. conſ. poteſtate creatur.* 35. *III. trib. mil. conſ pot.* 44. *ſextum.* 6,6
P. Quintius Cincinnatus trib. mil. conſ. pot. 4,60
Q. Quintius trib. mil. conſ. pot. 6,36
T. Quintius triumvir creatus. 3, 1. *vulneratur.* 5
T. Quintius trib. mil. conſ. pot. 6, 28. *magiſter equitum dictus.* 8, 11. *triumvir colonia deducenda.* 8,16
T. Quintius Barbatus Coſ. creat L. Papirium Mugilanum, L. Sempronium Atratinum. 4.7
T. Quintio Coſ. gratia acta, quod ejus opera mitigata diſcordia inter Coſ & trib. 2, 57. *per patres clientesque patrum Coſ. creatus.* 46. *ejus inſigne ſtrategema.* ibid.
T. Quintius Capitolinus III. Coſ. 3, 12. *IV. Coſ.* 66. *ejus ad Quirites oratio.* 67. *ejuſdem laus.* 69. *V. Coſ. creatus.* 4, 8
T. Quintius Capitolinus togatus armatam collega gloriam æquat. 4, 11. *ejus elogium.* ibid.
T. Quintius Capitolinus quæſtor. 3,25
T. Quintius Capitolini F. Capitolinus Coſ 4,72. *trib. mil. conſ. pot.* 60. *magiſter eq.* 6,11
T. Quintius L. F. Cincinnatus (eidem & Penno cognomen) creatus Coſ. 4, 26
T. Quintius Cincinnatus trib. mil. conſ. pot 4, 4. *trib. mil. conſ. pot. iterum.* 18. *dictator creatur.* 28
T. Quintius octo Præneſtinorum oppida vi capit ibid. *triumphans urbem ingreditur.* ibid.

T. Quin-

T. Quintius Pennus iterum Cos. 4, 30 *tribunus mil. cons. pot.* 31. *mag. equitum dictus.* 6, 42. *dictator.* 7, 9
T. Quintius Torquatus adversus Samnites mittitur. 8, 6
Quintia prata. 3, 6
Quirinalis flamen à Numa creatus. 1, 10
Quirinalis collis urbi à Servio Tullio adjectus. 1, 44
Quirini ades dedicata. 10, 46
Quirites unde dicti. 1, 13
Quiritium fossa. 1, 33

R.

M. Rabulejus creatus Decemvir. 3, 35
Racilia, uxor L. Quintii Cincinnati. 3, 26
Ramnenses equites à Romulo instituti. 1, 36
Ramnenses tribus antiqua. 10, 36
Ramnensi Curia à Romulo nomen. 1, 13
Raptus virginum Sabinarum. 1, 9
Raptus scortorum pene bellum excitans. 2, 18
Redemptio Romanorum à Gallis obsessorum. 5, 48
Regillus lacus. 4. 19, 20
Regnum Romanum tertius peregrinus affectat Tarquinius Priscus. 1, 35
Regni cupido evitum malum in Romulo. 1, 6
Religio pie magis quam magnifice culta. 2. 67
Religio scelere non exsolvitur. 2, 32
Religionis cura Roma. 5. 14, 46
Religionis prava malum. 1, 31
Religione exsolvere populum. 2, 37. 9, 9
Religionibus deditî Etrusci. 5, 1
Religionibus procurandis institutî ludi. 7, 2
Religiosi dies. 6, 1
Remus capitur. 1, 5. *regi Amulio traditur.* ibid. *ad supplicium Numitori deditur.* ibid. *Aventinum ad inaugurandum capit.* 6. *Remo sex vultures ad augurium veniunt.* ibid. *occiditur.* ibid.
Reipublica administratio quam difficilis. 2. 54
Rerum humanarum momenta sæpe temporis puncto mutantur. 3, 27
Rebus antiquis quantum fidei habendum. 5, 21
Rerum privatarum respectus semper officiis publicis cessiit. 2, 30
Rebus verba accommodare explicatis consiliis, facile. 8, 4
Res adversa admonent religionum. 5, 51
Reum, cui capitalis dies dicta sit, & de quo propediem futurum judicium, eum indicta causa non debere violari. 3, 13
Rex sacrificulus. 2, 2
Regis exemplum omnes sequuntur. 1, 21
Regia potestas non tam immutata Roma inducto consulatu, quam velut annua facta. 2, 1
Regii nominis ac fastus invidia apud Romanos. 2, 1. 3, 37
Regni abominatio apud Romanos. 2, 41. *ejus affectati suspicio quam odiosa.* 4, 20
Regni cupido. 1, 6. 2, 7
Regni invidia etiam inter domesticos infida omnia atque infesta facit. 1, 42
Rhea Silvia vovit virginitatem perpetuam. 1, 3. *vi compressa, cum geminum partum edidisset, Martem incertæ stirpis patrem nuncupat.* 4. *vincta in custodiam datur.* ibid. *ejus pueros in profluentem aquam mitti jubet Amulius.* ibid.
Rogatio promulgata, ut pro Duumviris sacris faciundis Decemviri crearentur. 6, 37
Rogatio lata, ut tribuni militum seni deni in quatuor legiones crearentur. 9, 30
Rogatio L. Trebonii trib. pl. 3, 65
Rogationis carmen de trib. M. Duillio recitatum. 3, 64
Roma à Romulo conditur. 1, 6. *intra annum instaurata.* 6, 4. *Alba ruinis crescit.* 1, 30. *Anco Martio Rege ut creverit.* 33. *muro lapideo cingitur.* 38. *à Servio Tullio amplificatur.* 44. *quadrifariam divisa regionibus.* 43
Roma caput orbis terrarum. 1, 16
Roma forma civitatis iterum mutatur anno trecentesimo altero quam condita est. 3, 33
Roma urbis fortuna misera. 3 7
Romana gens victa quiescere nescit. 9, 3

Digitized by Google

Romana Reipublicæ laus. Præfat. lib. 1.
Romana juventus connubiorum ergo Sabinas virgines rapit. 1,9
Romani ab Albanorum regum ſtirpe oriundi. 1,23
inter Romanos & Albanos fœdus initum. 1,24
Romani hoſtibus potius quam regibus urbem patefacere malunt. 2,15
Romani milites odio Decemvirorum ſe vinci patiuntur. 3,42
Romani equites frenos equis detrahunt. 4, 33.
Romani cedunt Volſcis. 4, 38. *ab Æquis vincuntur.* 46. *vincunt Volſcos & eorum ſocios.* 57. *ab Æquis fugantur.* 5, 28. *caſi à Gallis, ut ne nunciis quidem cladis Romam venerit.* 38
Romanorum in rebus deſperatis conſilium. ibid.
Romani quo pretio ſe à Gallis redemerint. 5,48. *Volſcorum fines depradantur.* 6, 31. *inſtructa acie intra munimenta Hetruſcos paulo ante lucem invadunt.* 4,37. *ſiſtunt fugam duce amiſſo.* 10,29
Romanus populus in libertate eſt, non in regno. 2,15
Romani ludi. vide Ludi.
Romanorum clades. 2,59. 10, 35. *gratitudo.* 2,10. *modeſtia.* 3,6
T. Romilius Conſ. 3, 31. *ei dies dicitur.* ibid. *X. militibus aris damnatur.* ibid. *Decemvir creatur.* 33
Romulus Silvius XII. Albanorum rex. 1, 3.
Romuli & Remi educatio. 1,4
Romulus & Remus Amulium obtruncant. 1,5
Romulus fratrem liberat. ibid.
Romulus & Remus avum Numitorem regem ſalutant. 1,6
Romulum & Remum cupido urbis condenda capit. ibid.
inter Romulum & Remum diſſidium. ibid.
Romulus fratrem Remum, quod novos muros tranſiluerit, occidit. ibid. *urbem ſuo nomine appellatam condit.* 7. *Palatinum munit, ſacraque alia diu Albano ritu facit.* ibid. *aſylum aperit.* ibid. *centum creat Senatores, & curias.* ibid. *legatos mittit qui ſocietatem connubiumque novo populo peterent.* 9. *Sabinas raptas conſolatur.* ibid. *Caninenſium regem obtruncat.* 10. *Capitolium aſcendit, ac templum Iovi Statori dedicat.* ibid. *Romanos fugientes reſiſtere jubet.* 12. *populum in XXX. curias dividit.* 13. *trecentos Celeres ad ſui corporis cuſtodiam inſtituit.* 16. *deus creditur.* ibid. *ſeptem & triginta annos regnat.* 21. *alter Camillus.* 5, 49
Romularis ficus. 1,4
Romulea urbs. 10,17. *capitur.* ibid.
Rorarius ſecundum vexillum ducebat. 8, 8
Rorarii inter antepilanos concurrunt. 9
L. Roſcius legatus à Fidenis interfectus. 9, 37
Roſellanus ager. 10,37
Roſtra unde dicta. 8,15
in Roſtris ſtatuæ publicæ poſitæ. 4,16
Roſtra navium in æde Junonis veteri fixa. 10, 2
Rubra ſaxa, locus. 2,40
Rudimentum. 1,3
Ruffrium, oppidum Samnii. 8,25
Ruſſuli qui? 7,5
Ruminalis ficus. 1,4. 10,23
Sp. Rutilius Craſſus trib. mil. conſ. poteſtate. 4,47
Rutili victi ab Æneâ. 1, 2. *diffiſi rebus, ad florentes Hetruſcorum opes, Meſſantiumque, eorum regem confugiunt.* ibid.
Rutulorum bellum. 1,57

S.

Sabatina nova tribus. 6,5
Sabella cohortes. 10,19
Sabellus ager. 8,1
Sabini bellum contra Romanos movent, ob raptum filiarum. 1, 2. *arcem tenent.* ibid. *cum Romanis pacem faciunt.* 13. *migrant plures Romam & Capitolium inhabitant.* 33. *ceteri vincuntur.* 37
de Sabinis triumphatum. 1,16
Sabini de pace legatos Romam mittunt. 1, 18. *vincuntur.* 1. 26, 53. *ad portas uſque urbis graſſantur.* 63. *Romanos fines depopulantur.* 3. 26, 38

Sabinorum castra diripiuntur. 3,63
Sabinus bovem mirae magnitudinis ad Dianae fanum ducit. 1,45
Sabina juventus sertata per lasciviam rapit. 2,18
Sabinae virgines rapiuntur. 1, 9. *Romulus eas consolatur.* ibid.
Sabinarum mulierum oratio. 1,13
Sabinarum virginum patres Romam migrant. ibid.
Sabinorum rex Titus Tatius. 1,14
Sabinae legiones. 3,16
Sacellum Pudicitiae Patriciae in foro Boario. 10,23
Sacer mons. 2,32. 3,52
in Sacrum montem relicto Aventino plebs secedit. 3,52
Sacerdotum ergandorum auctor Numa. 1, 10
Sacerdotes soli Patricii, non etiam plebeji. 10,6
Sacerdotes soli divorum imagines asservant. 5,22
Sacerdotes velati suis insignibus ad castra hostium eunt supplices. 2,39
Sacerdotes Tarquiniensium sacrificiis ardentibus anguibusque praelatis Romanum militem turbant. 7,17
Sacerdotum sacris faciundis ea assiduitas, ut multi nunquam urbem linquant per noctem. 5,52
Sacerdotum & Augurum numerus. 10,7
de Sacerdotiis eum plebe communicandis inter primores civitatis plebejosque certamen. 10,6
Saeva via. 2,13
Sacramento dicere. 4,51
Sacramento solvi. 2,32
Sacramenti superstitioso ritu initiantur Samnites. 10,38
Sacrata lex. 5,11. 9,26
Sacrata lex lata. 7,41
Sacrum Samnitium hominum ac pecudum mixto sanguine respersum. 10. 38. 39
Sacrificulus rex creatus. 2,2. 6,41
Sacrificulus vivo flumine perfundebatur. 1, 54
Sacrosancti qui sint. 3,55
Salis vendendi arbitrium privatis concessum. 2,9
Salaria via. 7,9
Saleutini. 9,42
Salentino agro pax parta. 10,2
Salsi XII. a Numa instituti. 1,27
Saliorum carmina. ibid.
Salina facta. 1,34
Salina Romae. 7,35
Salluvii ubi consederint. 5,35
P. Salonius. 7,41. *P. C. obtestatur ne suum honorem praeponant concordiae civitatis.* ibid.
Salpinates populi. 5,31
Saltationis ritus in ludis scenicis. 7,2
Saltus Germanici. 9,36
Saltus Caudini non ubique Samnitibus. 9,7
Salutis aedes a C. Iunio Bubulco censore locata. 9,43. *dedicatur.* 10,1
Samnites primo impetu feroces. 10,28. *foedere in societatem accepti.* 7,19
Samnitium bellum quibus de causis susceptum. 7,29
ad Samnites mittunt legatos Romani deprecatum pro Campanis. 7, 31. *eis bellum indicitur.* 32. *vincuntur.* 33. *eorum castra diripiuntur cæsis ad XXX. millia hostium.* 36. *exercitus a M. Valerio Corvino fugatur.* 37. *cum Samnitibus anguibusque foedus icitur.* 8, 2. *Samnitium legati pacem orant.* ibid.
Samnites fraude Palaepoli electi. 8, 26. *iniquo loco Romanos eficiunt.* 38. *ad Caudium castra locant.* 9, 2. *intercipiunt exercitum Romanum.* 3. *sub jugum mittunt.* 6. *a Publilio Cos. fusi.* 13. *Samnitium VII. millia militum sub jugum missa.* 15
Samnites rebellant. 9,27
Samnitium ducem magister eq. interficit. 22
Samnites ac Lucerini ad internecionem cæsi. 23
Samnites ad Caudium ex Apulia redeunt. 27. *Romanos ex insidiis adoriuntur.* 31. *Samnitium XX. millia caduntur.* ibid. *Samnites auro & argento fusta calant.* 40. *vincuntur & eorum castra diripiuntur.* ibid. *Q. Martium Tremulum Cos. aggrediuntur.* 43. *Samnitium cæsa XXX. millia.* ibid.
de Samnitibus victis a L. Postumio & Ti. Minucio Coss. variant auctores. 9,44
Samnites legatos de pace Romam mittunt. 45. *eis foedus antiquum redditum.*

Digitized by Google

tum. ibid.
Samnites arma & rebellionem spectare, nuntiatur à Picentibus. 10,11. *adversus Samnites ambo Coss. profecti fines hostium depopulantur.* 14. *Samnites in fugam dissipati.* ibid. *finibus suis pulsi Hetruriam petunt.* 16. *depopulantur Romanorum fines.* 20
Samnitium præcipua quæque oppida à P. Decio Cos. expugnantur. 10,17
Samnites relicti in dimicatione Gallis in castra fugiunt. 29. *castra Romana oppugnant.* 32. *adventu Postumii discedunt.* 33. *instruunt aciem.* 35. *nudi sub jugum mittuntur.* 37. *summo conatu & apparatu bellum instaurant.* 38. *terga vertunt.* 41. *cum Samnitibus fœdus quarto renovatum.* Ep. 11.
Sanci Semonis sacellum. 8,20
Sarissa hasta prælonga Macedonum. 9, 19
Sassula urbs capta. 7,19
Satricani mœnibus se includunt. 6, 8. *ad Samnites deficiunt.* 9,12
Saticula deditur. 9,22
Satira Romanorum. 7,2
Satricum colonia deducta ab Antiatibus. 7,27
Satricum Romanis ademptum. 2, 41. *expugnatur.* 6, 9. *igni a Latinis concrematur.* 6, 33. *Satricum obsidet Papirius Cos.* 9, 16. *Satricum Cos. ingressus Samnitibus cæsis de Satricanis sontibus pœnas sumit.* ibid.
Saturnalia quando instituta. 2,21
Saxa Rubra, locus. 2,49
Saxo quadrato Capitolium substruitur. 6, 4
Scaptia tribus addita. 8,17
P. Scaptius. 3, 71. *ejus impudens oratio.* ibid.
Sceleratus campus. 8, 15
Sceleratus vicus. 1,48
Scelus neminem exoluit religione. 2,32
Scenici ludi quando primum Romæ instituti, & cur? 7,2
Scortorum raptus pene bellum excitans. 2, 18
Scriptorum veterum varietas. 10,37
Scuta Samnitium auro & argento calata. 9,40
Scuta aurata dominis argentariorum ad forum ornandum divisa. ibid.
Scutum Romanum. 9, 19
Scuto magis quam gladio plebi opus esse contra Patricios. 3, 52
Scutatorum turba. 8, 8
Secessio, ultima apud veteres Romanos rabies. 8,40
Secessio pleb. in montem sacrum Aventinum. 3, 52. 7,40
Secessioni militum venia data. 7,40
Secunda res negligentiam creant. 6,3
Secundarum rerum moderatio difficilis. 9, 17
Secures T. Largio dictatori prælata primum. 2, 18
Secures illigatæ fascibus lictores Decemviris præferunt ad terrorem. 3, 36
Seditio labes civitatum. 2,44
Seditio inter plebem & senatum. 2, 27. 5. 10,24
Sella curulis. 7, 1. *ab Etruscis sumpta.* 1, 8
Sellularii opifices ad bellum exciti. 8, 20
Semita saxo quadrato à Capena porta ad Martis strata. 10,27
A. Sempronius Cos. 2. 21,34
A. Sempronius Atratinus primus trib. mil. cons. pot. 4. 6, 35, 44. *trib. mil. cons. pot. tertium.* 47
A. Sempronius Atratinus mag. equit. 6, 28
C. Sempronius ab Hortensio trib. pleb. accusatus. 4, 42. *ejus negligentia & temeritas.* 37
L. Sempronius Atratinus Cos. creatur. 4, 7. *ejus consulatus dubius.* 8. *consul agendo a populo præficitur.* ibid.
P. Sempronius Sophus Cos. 9, 45. *pontifex.* 10, 9. *censor creatus.* ibid.
Semunciarium fœnus ex unciario factum. 7,27
Senatores munus vigilum obeunt in tumultu. 3,7
Senatores soli olim legati. 4, 52
Senatus à se ad populum rejicit. 2,27
adversus Senatus auctoritatem tendere nefas. 5, 9
Senatus in Capitolio habitus. 4,21
Senatus Rom. tanquam multorum regum consessus. 9,17
Senatusconsultum factum. 3, 21. 4. 11, 45. 5. 7, 29, 39. 8, 16.
Senatusconsultum ut Decemviri se primo

Digitized by Google

mo quoque tempore magiſtratu abdicarent. 3, 54. *ut Conſularia Comitia haberentur.* 4, 25. *de creandis tribunis militum.* 55. *ut coloni Caſinum deducerentur.* 9, 28. *de Poſtumiana cade.* 4, 51. *ne quis Patricius in Capitolio habitaret.* 6,20

Senatuſconſulti forma neceſſitate ultima. 3, 4

Senatuſconſulta delata in aedem Cereris. 3, 55

Senectus Camillum non frangit. 6,22

Senectus Romana deſtinata morti capta Roma à Gallis. 6,41

Senectutis modeſta excuſatio, ne fias magiſtratus. 5,18

Senilis animus novo imperii ſocio vix adſueſcit. 10,22

Seniores coacti nomen dant militiæ. 5,10. *urbis cuſtodiam agunt.* ibid.

Seniorum cohortes factæ. 10,21

Senioris cujuſdam Vejentis vaticinium. 5, 15

Senones populi. 5, 34. *Clufium Romanoque veniunt.* 35. *eam capiunt.* 41

Senones Galli ad Clufium veniunt. 10,26

Sentinatium ager. 10,27

Sepinium in Samnio occupatur. 10, 44. *magna vi à Papirio Coſ. expugnatur.* 45

Sepulcra extant quo quiſque loco ex Curiatiis cecidit. 1,25

Sepulcrum Horatia ſaxo quadrato extructum. ibid.

Sepulturâ prohibitus à genere Servius Tullius rex. 1,49

Sergia epoto medicamento moritur. 8, 18

C. Sergius trib. mil. conſ poteſt. tertium. 6, 30

Cn. Sergius trib. mil. conſ. pot. 6,5

L. Sergius. 4, 30. *legatus.* 5,28

L. Sergius Coſ. 4, 17. *à bello quod geſſit, Fidenas dictus.* ibid. *trib. mil. conſ. pot.* 25. *iterum Coſ.* 50. *trib. mil. conſulari poteſtate iterum.* 5,16

M. Sergius creatus Decemvir. 3,35

M. Sergius Fidenas trib. mil. conſ. pot. 4,61. *iterum.* 5, 8. *ei dies dicitur.* 11. *X. mil. gravis aris damnatus.* 12

T. Sergius Fidenas trib. mil. conſ. poteſt. 4, 35

Servilii in Patres à Tullio Hoſtilio lecti. 1,30

A. Servilius Priſcus (alii Structo cognomen tradunt) *dictator.* 3,21

A. Servilius Coſ. 2,49

C. Servilius Ahala magiſt. eq. 4,13. *Sp. Malium obtruncat.* 14. *Coſ. creatur.* 15. *trib. mil. conſ. poteſtate.* 55. *P. Cornelium dictatorem dicit.* 57. *trib. mil. reſicitur continuato honore.* ibid. *trib. mil. conſ. pot. III. creatus.* 5,8. *ejus gravis oratio ad tribunos plebis.* 9

L. Servilius Structus trib. mil. conſ. pot. iterum. 4. 1,47

P. Servilius Coſ. 2, 21. *ejus popularis edictum.* 24. *ſeditionem comprimit.* 23. *Coſ. creatur.* 3,6

P. Servilius Maluginenſis trib. mil. conſ. pot. 5,36

Q. Servilius per Patres Patrumque clientes Coſ. creatur. 2,64

Q. Servilius cognitor. 4, 30. *quæſtor.* 3, 24. *trib. mil. conſ. pot.* 5, 8. 6, 22. *iterum.* 6, 31. *Coſ. creatur.* 7, 1. *interrex.* 17. *magiſter equitum.* 23. *Coſ.* 38

Q. Servilius Fidenas trib. mil. iterum. 5, 14. *interrex.* 17. *III. trib. mil. conſ. pot.* 24. *IV.* 36. *V.* 6, 4. *VI.* 6.

Q. Servilius Ahala Coſ. 7, 4. *dictator adverſus Gallos.* 11

Q. Servilius Priſcus. 4, 26. *ex SC. dictator dictus.* 46

Sp. Servilius Coſ. 2. 51, 52

Sp. Servilius Priſcus cenſor. 6, 31

Servius Cornelius Coſ. 2, 42

Servus dominorum proditor. 2, 4

Servi ad libertatem & pileum vocati. 3, 15

Servorum incendiariorum conjuratio detecta. 4, 45

Servorum ſub furca cædendorum mos. 2, 36

Servi Capitolium duce Ap. Herdonio Sabino occupant. 3, 15

Setini populi. 8, 1

Setinus ager. 8, 19

Severitas comitati conjuncta. 4, 11

Severitatis nimia malum. 7, 36

Severitatis paterna mirum exemplum. 7, 7

Sextarii vini, honoris ergo, liberatori exercitus, à legionibus collati. 7, 37

Digitized by Google

Sextiles Calendæ olim anni principium. 3, 6
C. Sextilius trib. mil. ex plebe. 6, 30
L. Sextius trib. pl. 4, 49. *strenuus adolescens.* 6, 34. *leges adversus Patriciorum opes promulgat.* 35. *VIII. trib. pl.* 36 *continuari sibi tribunatum recusat.* 39. *X. tribunus refectus.* 42. *de plebe primus Cos. factus.* ibid.
P. Sextius Decemvir. 3, 33. *quæstor.* 9, 50
Sibylla in Italiam adventus. 1, 7
Sibyllini libri ex SC. aditi. 5, 13
Siccitas. 4, 30
Siccius Decemvirorum frande occiditur. 3, 43. *ei publica impensa militare sit funus.* ibid.
C. Sicinius trib. pl. tributis comitiis creatur. 3, 54
Cn. Sicinius trib. pl. Appio diem dicit. 2, 61
T. Sicinius Cos. 2, 40. *Volsci devincit.* 41. *trib. pl.* 5, 24
Sidicini. 8, 2. *Campanis se conjungunt.* 8, 29
Sidicinus ager. 10, 13
Signiam coloni missi. 1, 56. 8, 3
Signia colonia, suppleto numero colonorum iterum deducta. 2, 21
Signa militaria ex ærario deprompta. 4, 22
Signa militaria XXVI. a Samnitibus capta. 9, 44
Signa militaria XXIII. capta. 10, 14. *CLXX. capta.* 7, 37
Signum Prænestæ devectum T. Quintius dictator in Capitolium Iovis imperatoris infert. 6, 29
Signum Iovis in Capitolio fulmine dejectum. Ep. lib. 4.
Signatum argentum. 5, 60
Sigovesus Ambigati Gallorum regis soror is filius. 5, 34
Q. Silius primus ex plebe quæstor creatur. 4, 54
Silva Ciminia 9. 36, 38. *Malitiosa.* 1, 30
Silvani vox audita. 2, 7
Silvius Ascanii filius. 1, 3. *casu quo dam in silvis natus.* ibid.
Silvius cognomen omnibus, qui Alba regnarunt. 1, 3
Similia. 5, 3
Similitudo morum amicitiam facile conciliat. 1, 46
Simulacra infantium conditorum urbis sub uberibus lupæ. 10, 23
Simultatum memoria patria remissa. 9, 38
Sinuessa urbs. 8, 11. 10, 21
Sipontum urbs. 8, 24
Societas alia fit pacto, alia ingeneratur a natura. 5, 27
Socii Romanorum sine duce aut exercitu Romano propriis viribus bellum gerere non poterant. 2, 53. 8, 4
Solstitialis orbis. 1, 19
Solenne Pani Lycæo ab Evandro institutum. 1, 5
Solistimum tripudium. 10, 40
Solonis leges a legatis Romanis descriptæ. 3, 31
Solonius ager. 8, 12
Somnium Ti. Atinii. 1, 36
Sora colonia deducta. 10, 1. *capitur* 7. 28. *ad Samnites deficit.* 9, 23. *capitur.* 24. *iterum expugnatur.* 43. *recipitur a Samnitibus.* 44
Soranus transfuga spem Soræ capiendæ consulibus promittit. 9, 14
Soræna defectionis auctores capite multantur. 9, 25
Soranus ager. 10, 35
Sorer a fratre occisa Roma. 1, 26
Sorores æquali dignitate maritis elocandæ. 6, 34
Soroium tigillum. 1, 16
Sortes Dodonæ Iovis. 8, 24. *Oraculi Pythici.* 5, 15
Sotimus minister ex regiis pueris. 8, 24
Spectrum per quietem utrique consuli visum. 8, 6
in Specu duo millia absumpta fumo & vapore. 10, 1
Spolia opima quæ? 4, 20. Ep. 10.
Spolia in ade Iovis Feretrii prope Romuli spolia ab A. Cornelio Cosso dona fixa. 4, 20.
Spolia hostium Iovi victori cremantur. 5, 29. *Vulcano.* 8
Spongiæ usus in bello pectori tegendo. 9, 49
Spuere non licet, ubi sacra Romana defossa fuere, excidio urbis Gallicano. 5, 40
Statarius miles. 9, 19
Stator Iupiter. 1, 12

Digitized by Google

Statius Gellius Samnitium imperator capitur. 9,44
T. Statius tribunus. 2,52
Statua Roma Actio Navio posita. 1,36
Statua Horatio Cocliti in Comitio posita. 2,10
Statua equestris Clelia in sacra via posita. 2,13
Statua publica legatorum, qui Fidenis cæsi sunt, in Rostris posita. 4,17
Statua equestris Q. Marcio Tremulo Cos. decreta, Hernicis devictis. 9,43
Stellates campi. 9,44. 10,31
Stellatina nova tribus. 7,4
Stipendium miles de publico accipit. 4,59
Stipendia emerita. 8,39
Stipendiarii. 8,8
Stratagema T. Quintii Cos. insigne. 2,64
Stratagema C. Sulpitii dictatoris. 7,14
Strenue facere, quàm scitè dicere, Imperatori præstantius. 10,19
Stuprum Lucretiæ. 1,58
Stupri damnata matrona multata pecunia. 10,31
Stuprum ut à filia avertat, eam pater occidit. 3,49
Subcenturionis legendi mos. 7,8
Subitarii milites qui? 3,5
Sublicius pons. 5,40. *quando primum in Tiberi factus.* 1,23
Suburana tribus. Ep. 20.
Suessa Aurunca appellata. 8,15
Suessa colonia deducta. 9,28
Suessa Pometia. 1,11
Suessulani. 8,15
Suffragia non semper eodem modo lata Romæ. 1,43
C. Sulpicius trib. mil. consulari potest. 6,22. *legatus.* 7,6. *dictator in Gallos creatur.* 12
C. Sulpicius dictator Sex. Tullium secreto alloquitur. 7,14. *ad milites orationem habet.* 15. *ejusdem stratagema.* 14. *auri magnum pondus saxo quadrato septum in Capitolio sacrat.* ibid. *interrex creatur.* 7.17,22
C. Sulpicius Camerinus censor creatur. 6,27
C. Sulpicius Longus Cos. 8, 15. *iterum Cos.* 8,37. 9,24
C. Sulpicius Paticus III. Cos. 7,17. *IV. Cos.* 7.19,22
L. Sulpicius Cos. 8,9
P. Sulpicius Decemvir creatur. 3,33. *legatus consularis.* 50. *equitibus præficitur.* 70. *trib. mil.* 5,47. *creatus interrex.* 10,11
P. Sulpicius Saverrio Cos. 9,14. *censor creatur.* 10,8
P. Sulpicius Camerinus legatus Athenas mittitur ad Solonis leges describendas. 3,31
P. Sulpicius Longus tribunus militum. 5,36
Q. Sulpicius Cos. 4,23. *legatus.* 27
Q. Sulpicius Camerinus trib. mil. cons. pot. iterum. 5,14
Servius Sulpicius Cos. 2,19
Servius Sulpicius, curio maximus, moritur. 3,7
Servius Sulpicius Cos. trib. mil. cons. pot. 5,32
Servius Sulpicius trib. mil. 6.32,36. *majorem M. Fabii Ambusti filiam duxit.* 34
Servius Sulpicius Camerinus interrex. 5,5. *Consul.* 29
Servius Sulpicius Rufus trib. mil. cons. pot. 6,4. *iterum.* 18. *III. trib. mil. cons. pot. creatus.* 21
C. Sulpicius Paticus Cos. 7,2
Superbia Campanis ingenita. 9,6
Superbia crudelitasque, etsi sera, non leves tamen veniunt pœnæ. 3,66
Superbus, cur dictus Tarquinius rex. 1,49
Superstitione animi fere, ubi corpora morbo laborant. 4,30
Superstitiosi fere homines à clade recenti. 6,5
Supplicationes ob rem bene gestam adversus Samnites decernuntur. 10,21
Supplicationes ad omnia delubra. 7,7
Supplicatio per unum diem Æsculapio habita. 10,47
Supplicationes Consulum nomine in unum diem decretæ. 3,63
Supplicationes in biduum averruncandi prodigia. 10,23
Supplicationes in quatriduum. 5,23

Sup-

Supplicia apud Romanos mitiſſima. 1, 28
Supplicum inſignia infula, velamenta, rami olea, veſtis ſordida. 2, 39
Suovetaurilibus luſtratus exercitus. 1, 44
Suovetaurilibus Martis factum piaculum. 8, 10
Sutrium. 10, 14. *clauſtra Etruria.* 9, 32. *à Camillo recipitur victis Etruſcis.* 6, 3. *ab Etruſcis obſeſſum.* 9, 35
Synope, Græca urbs, Sinueſſa à colonis Romanis appellata. 10, 21

T.

Tabernaculi male capti vitium. 4, 6
Taberna Romæ à Tarq. Priſco rege facta. 1, 35
Taberna à L. Q. Cincinnato in luctu claudi juſſa. 3, 27. *iterum clauduntur.* 4, 31. 9. 7.
Taberna Nova, locus Romæ. 3, 48
Tabula duæ legum prioribus decem adjectæ. 3, 57
Tabula decem, fons omnis publici privatique juris. 3, 34
Tabulæ XII. in æs inciſæ in publico proponuntur. 3, 57
Tabula T. Quinctii dictatoris in Capitolio ſub ſigno Iovis Imperatoris fixa. 6, 29
Tanaquil mulier cæleſtium prodigiorum perita. 1, 34. *Lucumonis uxor.* ibid. *ab Tarquiniis Romam migrat.* ibid.
Tarentini. 8, 27
Teretini legati. 9, 14
Tarpeja virgo, Sp. Tarpeji filia, Capitolium prodit. 1, 11. *necatur.* ibid.
Tarpeja rupes. 6, 17
Sp. Tarpejus Romæ arcis præfectus. 1, 11. *Coſ.* 3, 31. *in tribunum pl. eligitur.* 65
Tarquinii, urbs. 1, 34
Tarquinienſes agrum Romanum depopulantur. 5, 16. *opprimuntur.* ibid. *CCCVII. milites Romanos pacatos immolant.* 7, 15. *in Tarquinienſes victos acerbe ſæviunt ob immolatos milites Romanos.* 19
Tarquinienſes inducias in XL. annos impetrant. 7, 22
Arunx Tarquinius mitiis ingenii juvenis. 1, 46. *clam ab uxore tollitur.* ibid.
C. Tarquitius Patricia gentis, magiſter equitum dictus. 3, 27
C. Tarquinius Collatinus primus conſul Romæ. 2, 2
L. Tarquinii Priſci nomen. 1, 34
L. Tarquinius Priſcus tutor liberis Regis inſtitutus. 1, 35. *regnum affectat.* ibid. *orationem ad plebem habet.* ibid. *creatur rex.* ibid. *centum in Patres legit.* ibid. *Circum maximum ædificat.* ibid. *muro lapideo urbem circumdat.* 35. *Sabinis bellum infert.* ibid. *centuriis equitum numerum auxit.* ibid. *artem augurandi eludit.* ibid. *iterum Sabinis bellum infert.* 37. *aream ad ædem Iovis in Capitolio, quam bello Sabino voverat, fundamentis occupat.* ibid. *Servio Tullio filiam ſuam deſponder.* 39. *ſecuri feritur.* ibid.
Tarquinius regnum affectat. 1, 47. *ſocerum interimit.* 48. *quare Superbus appellatus.* 49 *ejus mores & res geſtæ ab initio regni.* ibid. *primores Patrum interficit.* ib. *armatis corpus circumſepit.* ib. *injuſſu populi & Patrum regnat.* ib. *primus morem Senatum conſulendi ſolvit.* ibid. *Latinorum Proceribus conventum indixit* 50. *Octavio Mamilio filiam nuptam dat.* ibid. *Turno Herdonio necem machinatur.* 51. *ejus ad Latinos oratio.* 52. *fœdus cum Latinis renovat.* ibid. *non ut injuſtus in pace rex, ita dux belli prævus fuit* 53. *Volſcis bellum in annos ducentos movit.* ibid. *pacem cum Æquis facit.* 55. *Iovis templum in monte Tarpejo ædificat.* ibid *ei clauduntur portæ.* 50. *Hetruſcos ad bellum ſolicitat.* 2, 6. *exulatum ad generum Mamilium Octavium Tuſculum abit.* 15. *ejus mors Romæ nunciatur.* 21
Sextus Tarquinius, L. Tarquinii Superbi F. 1, 53. *benignè à Gabiis ſuſcipitur.* ibid. *nuncium ad patrem mittit.* 54. *Lucretiæ vim affert.* 58
Tarquiniorum etiam nomen populo invisum. 2, 2
Tarquiniorum ager Martì à L. Iunio Bruto Coſ. conſecratus. 2, 5
Tarracina. 4, 59
Titus Tatius, rex Sabinorum. 1, 10. *Romæ regnat.* 1, 34. *Sp. Tarpeji filiam*

Digitized by Google

duro corrumpit, ut armatos in arcem accipias. 1, 11. *instruficitur.* 14
Taurini saltus. 5, 34
Tellena capta. 1, 33
Telluris ades. 2, 41
Telum ultimum ac maximum necessitas. 6, 28
Sex. Tempanii decurionis mil. virtus. 4, 38. *à C. Iulio tribun. vocatur.* 40. *ejus prudens responsio.* ibid. *absens trib. plebis creatus.* 42
Tempestas fœda prælium prohibet. 2, 62
Templum omnium primum Roma consecratum. 1, 10
Templum quis funesta familia dedicare non potest. 2, 8
Templis Deûm Alba ditata temperatum. 1, 29
ante Templum Castoris equestris statua posita. 9, 45
Templum Fortunæ Muliebri ædificatur. 2, 49
Templo Iovis Feretrii opima spolia illata. 4, 32
Templum Iovis O. M. anno post exactos reges dedicatum. 7, 3
Templum Iovi Statori à M. Atilio Regulo votetur. 10, 36
Templum Matris Matutæ. 6, 33
Martis 1, 33
Minervæ. 7, 3
Spei. 2, 51
Templa à quibus & quomodo dedicata. 9, 46
Tempus lenit iras sanitatemque animis adfert. 2, 45
Temporis modus imponitur illis, quibus juris imponi non potest. 4, 24
Temporum errores quanti apud auctores. 2, 21
C. Terentillus Arsa, trib. pl. 3, 6. *in consulare imperium apud plebem invehitur.* ibid. *legem promulgat de Decemviris creandis.* ibid.
Terentilla lex. 3, 10
Terentina tribus addita. 10, 9
Tergeminorum de imperio pugna. 1, 25. *vide* Horatii.
Tergemina porta. 4, 16
Terminus deus. 5, 54
Terra omnium communis mater. 1, 54
Terræ motus. 3, 10. 4, 11
à Terra nata proles. 1, 8
Terra matri debitus exercitus. 8, 6
Terror nocturnus Romæ. 8, 37
in Tesseratum ludo imperata mors legatorum. 4, 17
Testis falsi crimen. 3, 24
Thalassius. 1, 9. *nuptialis vox.* ibid.
Theanenses in deditionem veniunt. 9, 20
Theates Apuliæ populi. ibid.
Thebæ diruuntur. 9, 18
Thesauri auri Gallici. 6, 14
Thesprotius sinus. 8, 24
Thuria. 9, 19. *in Salentinis capta.* 10, 2. *redditæ veteri cultori.* ibid.
Thus ac vinum publice sacrificiis præbitum. 10, 23
Tiberinus Silvius X. rex Albæ. 1, 3. *in Albula submersus.* ibid.
Tiberinus fl. à Tiberino rege dictus. 1, 3
Tiberis fl. 1, 3. *innavigabilis propter rigidam hiemem.* 5, 13. *ab Hercule nando trajicitur.* 1, 7
Tibicines, genus avidum vini. 9, 30. *prohibentur in Iovis æde vesci.* ibid. *omnes Tibur abeunt.* ibid. *iis quod datum, ut Romæ remanerent.* Ibid. *usus eorum in ludis.* 7, 2
Tiburs populus. 8, 12
Tiburtes. 7, 9 8, 13. *eis bellum indicitur.* 7, 9. *primo noctis silentio ad urbis Romæ mœnia veniunt.* 12. *Romanis se dedunt.* 19
Ticinus, flumen. 5, 34
Tifata, colles. 7, 29
Tifernum, mons. 9, 44. 10, 30
Tigillum sororium. 1, 26
Timor externus maximum concordiæ vinculum. 11, 29
Timor fugam remorans. 10, 41
Titienses equites. 10, 6
Titiensis curia. 1, 13
L. Titinius trib. mil. cons. pot. ex plebejis creatur. 5, 13. *iterum.* 18
M. Titinius trib. pl. 3, 54. *magister equitum.* 10, 1
P. Titinius trib. mil. cons. pot. 5, 12
Sex. Titinius trib. pl. Malii eadem indignanti questus. 4, 16
Lar. Tolumnius Veientium rex ab A. Cornelio Cosso interficitur. 4, 19
Transliberina habitatio quasi exilium. 3, 13. *adsignata rebellantibus.* 8, 20
Trebia oppidum captum. 2, 30
C. Trebonius trib. pl. 5, 11

L. Trebonius trib. pl. infestus Patribus. 3,65. *ejus rogatio.* ibid. *unde illi Aspero cognomen inditum.* ibid.
M. Trebonius trib. mil. conf. pot. 6,21
Trebonia lex. 5. 11,12
Trebulanis civitas data. 10,1
Triarii milites. 2,47. 7,23. 8,9
Triarius primum vexillum ducebat. 8,8
ad Triarios res rediit, unde natum proverbium. ibid.
Tribuni militum ad legiones suffragio primum facti. 7,5.
Tribuni militum senidani in quatuor legiones creati. 9,30
Tribuni militum conf. pot. primum creantur anno ab V. C. CCCX. 4.6
Tribuni tres consulari potestate creati. 4,16. *quatuor.* 18. *sex.* 5,31. *octo creati.* 5,1. *decem in urbe creantur.* 3, 51. *decem alii militares in castra creantur.* ibid.
Tribuni militum conf. pot. creantur, omnes patricii. 4,25. 6,32
Tribuni militum tres patricii creati. 4,55. *tres creati ex plebe, sine promulgata legi de Coss. creandis mentione.* 4, 6. *abeunt honore magistratus quasi vitio creati.* ibid.
Tribuni mil. ex plebe creati. 5,13
Tribunorum militum comitia per quinquennium sublata. 6,36
Tribunus mil. XLIV. annis nemo ex plebe creatus. 6,37
Tribunus mil. lapidibus cooperitur. 4.50
Tribunis mil. negotium datum ut cum Gallo paciscerentur. 5,48
Tribuni plebis sacrosancti. 3,55. *eis qui nocuisset, ejus caput Iovi sacrum foret.* ibid. *creati in invidiem Patrum.* 6,35
Tribuni plebis creati Patritii, imo consulares. 3,65
Tribuni plebis minantur vincula consuli. 2,56. *tribunis militum.* 5,9. *Dictatorem magistratu abire cogunt.* 7,3
Tribuni pl. fere semper reguntur a multitudine magis quam regunt. 3, 21. *quando & qui primum creati.* 2,33
Tribunorum numerus auctus. 2,58
Tribuni plebis decem creantur. 3,30
Tribuni plebis absentes facti. 4, 42. *diem C. Marcio dicunt.* 2, 35. *de lege agraria contendunt.* 2,52. *adversus Senatum contendunt.* 3, 10. *in lege perfe-*
renda furiose perstant. 16. *cum Patribus certant.* 24. *consulem cogunt, ut Senatui dicto audientes sint.* 4,26. *seditiosas conciones habent.* 4. 35,40. *seditiones concitant.* 4. 49 5, 2. 6, 27. *leges adversus opes Patriciorum promulgant.* 6, 35. *alii pro aliis intercedunt.* ibid. *eorum actiones adversus Patriciorum potentiam.* 6. 35. 36
Tribuni pl. ne quis postea populum revocaret, capite sanxerunt. 7, 17. *legi Licinia patrocinium jactant.* 21
Tribunatus, plebis, non populi magistratus est. 2,53
sub Tribunicia umbra consularis vir latitat. 4.42
Tribus una & triginta Romæ facta. 2,21
Tribus triginta quinque. 6,5
Tribus unde sic appellata. 1,43
Tribus urbana. 9.46
Tribus duæ additæ, Anniensis & Terentina 10, 9. *duæ item additæ, Velina & Esquilina.* Ep. 19.
Tributum in militum stipendium. 4. 60. 5. 10. 47
Tributum conferri prohibetur. 6,12
Tributis comitiis primum tribuni creati. 2, 58
Trifanum, locus. 8,11
Tripudium solistimum. 10,40
Triumphatum Romæ. 2,37
Triumphatum primum sine auctoritate Senatus jussu populi. 3,63
Triumphantes Coss. urbem ineunt. 3,24
Triumphatum de Samnitibus. 7,58
Triumphi descriptio. 3,29
Triumphus P. Decii Castrensis. 7,36
de Triumpho Coss. certatum inter Patres & populum. 3,63
Triumviri creati coloniæ deducendæ causa. 9,28. 10,21
Triumviri ad coloniam Ardeam deducendam creati. 6,21. *Neper.* 6,21
Troja capta in Trojanos sævitum. 1,1
Troja altera & Troja tertia. ibid.
Troja decem annis oppugnata ob unam mulierem. 5,4
Trojanis ab immenso errore nihil prater arma & naves superfuit. ibid.
Trojani bello petuntur. 1,2. *Latinum ducem amittunt.* ibid.
Trojanus pagus. 1,1.
Tromentina nova tribus. 6,5
Q. Tubero citatus. 4, 23. 10, 9. *libros linteos*

Tinteos auctores profitetur. 4,23
Tullia dua, Servii filia, Tarquinio nubunt. 1,46
Tullia ferox angitur nihil cupiditati regni in viro ineſſe. 1, 48. *ejus ſceleratæ conſilia* ibid. *prima maritum appellat regem.* 48. *carpentum per patris corpus agit.* ibid. *domo profugit.* 58
Tullii in patres lecti. 1,30
Accius Tullius Volſcorum princeps. 2,35. *ejus ad Coſſ. oratio.* 37. *ejuſdem ad cives ſuos.* 38
C Tullius Coſ. 2,23
Servius Tullius rex. 2.8,39
Servius Tullius captiva Corniculana natus. 4. 3. *ei caput multorum in conſpectu arſit.* 1, 39. *de eo varia auctorum ſententia.* ibid. *cum trabea & liſtoribus prodit.* 41. *à patribus rex creatur.* ibid. *fortiter adverſus Vejentes ſe geſſit.* 42. *cenſum inſtituit.* 43
Sex. Tullius à C. Sulpicio dictatore increpatus. 7, 15. *ejus ad dictatorem C. Sulpicium oratio.* 13
Tumultus Gallicus. 8,11
ob Tumultum Iuſtitium indictum. 3,5
Tunica verſicolores. 9,40
Tunicæ lineæ candidæ. ibid.
Turba rerum novarum avida. 1,8
Turba ſeniorum Romanorum Gallos obſtinato ad mortem animo expectans. 5,41
Turnus Herdonius criminatur Tarquinium Superbum. 1, 50. *ejus mors.* 51
Tuſci Ianiculum occupant. 2, 51. *opprimuntur à Romanis.* 5,45
Tuſcum mare. 5,33
Tuſcus vicus. 2,14
Tuſculani Romanis ultro ſuppetias ferunt. 3, 18. *Capitolium oppugnant.* ibid *qua arte fides ſe Romanis ſocios fuiſſe oſtenderint.* 6,25. *pacem, deinde civitatem impetrant.* 26. *eorum dictatoris in ſenatu oratio.* ibid.
de Tuſculanis populi judicium. 8,37
Tuſculana arx ab Æquis capitur. 3,23
Tutia virgo Veſtalis inceſti damnata. Ep. 20.
Tutorum poteſtas contra matrem, in virgine nuptum elocanda. 4,9
Tyrrhenum mare. 5,33

V.

Vaccæi ipſſe interimunt. Ep. 18.
Vacciprata. 8,19. *vide* Vitruvius.
Vadari reum. 3,13
Vades publicos Caſo Quintius primus dedit. ibid.
ad Vadimonis lacum acriter cum Etruſcis pugnatum. 9,39
Valerius Maximus cenſor. Ep. 18.
A. Valerius trib. mil. 6,36
A. Valerius Publicolæ trib. mil. conſ. pot. II. 5,1
C. Valerius trib. mil. 6,36
C. Valerius Potitius trib. mil. conſ pot. 4,49. *conſul.* 55. *ovans urbem intrait.* ibid. *trib. mil. II.* 57. *trib. mil. conſ. pot. III.* 6,1
L. Valerius Quæſtor. 2,41
L. Valerius conſul. 2,43
L. Valerius Coſ. 2,61. *ejus res geſtæ.* ibid. & 3,5.
L. Valerius interrex creatur. 5,17
L. Valerius legatus Delphos cum crater aurea mittitur. 5 28
L. Valerius Flaccus magiſter equitum. 9,7
L. Valerius Publicola ſublato decemviratu Coſ. creatur. 3,55. *adverſus Æquos & Volſcos conſilio bellum ſuſtinet.* 60. *ejus ad milites oratio.* 61
L. Valerius Potitus. 3,39 *trib. mil conſ. pot. II.* 58. *Antium petit.* 59. *tr b. mil. conſ. pot. III.* 5,1. *IV.* 10. *V.* 14. *Conſul.* 5,31. *interrex.* 5,32. 6,5
M. Valerius ſecialis. 1,14
M. Valerius M. F. Voleſi nepos. 2. 18. *Coſ. creatur.* 16. *de Sabinis triumphat.* ibid. *iterum triumphat.* 16
M. Valerius, Publicolæ frater, transfigitur in acie contra Tarquinios. 2,20
M. Valerius Voleſi F. dictator 2, 18 *de Sabinis triumphat.* 31. *ei ſella curulis honoris cauſa poſita* ibid. *pro victore pop. Rom. orationem habet.* ibid. *dictaturæ ſe abdicat.* ibid.
M. Valerius augur moritur. 3,7
M. Valerius, Valerii F. quæſtor. 3,5
M. Valerius Coſ. 3,31. 9,26
M. Valerius IV. prator. 9,41
M. Valerius Coſ. fert legem de provocatione, tertio. 10, 9. *Coſ ſuffragatus advenit*

ventu suo Etruscos compescit. 11
M. Valerius trib. mil. 10,14
M. Valerius magister eq. 7,12
M. Valerius trib. mil. cum Gallo singulari pugna certans à corvo galea insidente juvatur. 7, 26. Gallum obtruncat. ibid. decem bobus aureaque corona donatur. ibid.
M. Valerius Corvus natus annos XXIII. Cos. absens renunciatur. ibid. II. Cos. renunciatur. 7, 27. II. Cos creatur. 28. ejus ad milites oratio. 32. laus. 33
M. Valerius primus arma in Samnium intulit. 10, 31. de Samnitibus triumphat. 8, 38. dictator dicitur adversus conjuratos. 39. qualem ad conjuratos orationem habuerit. 40. interrex nominatus. 8,3
M. Valerio in annum prorogatum imperium. 10 7,24
M. Valerius Lavinus Cos. 10,30
M. Valerius Max. trib. mil. cons. pot. 5, 14. trib. mil. cons. pot. iterum. 24
M. Valerius Max. censor. 9, 43. dictator. 10,3
M. Valerius Publicola Cos. 7,18. iterum Cos. 19
P. Valerius Cos. 2, 52. cum exercitu Vejos mittitur. 53
P. Valerius Volesi filius. 1, 58. comitiis centuriatu creatus consul. 2.2. triumphans redit Romam. 7. affectati regni in suspicionem venit apud populum. 9 Cos. Publicola dictus. 2,8. Cos. ad Vejentium bellum profectus. ibid. Cos. iterum creatur. ibid. ejus consilium. 2,11. III. Cos. creatur. 15. IV. Cos. 16. moritur. ibid. sumptibus publicis effertur. ibid. à matronis luguetur. ibid.
P. Valerius Publicola. 3, 8. Cos. creatur. 15. ejus ad tribunos & plebem oratio. 17. Capitolium ab App. Herdonio occupatum oppugnat. 18. interficitur. ibid.
P. Valerius Publicola prator. 7, 23. dictator dictus. 28
P Valerius Potitus trib. mil. cons. pot. iterum. 6,18. trib. mil. III. 21. IV. 32. VI. 42
T. Valerius consul. 7,18
Valeria lex. 10.9
Valetudinis excusanda mos in detrectatione militia. 6,21
Vallares coronæ. 10.46
Vasa argentea in sella levis ex mulctatitia pecunia posita. 10,23
Vaticanus ager. 10,24
Vaticinium de bove pregrandi. 2,45
Vecilius mons. 3.49
Vecbii Messi ad suos oratio. 4,28
Veji oppugnantur. 5,21
Vejorum urbs per decem æstates hiemesque continuas circumsessa. 5,22
Vejentes Etruscorum proximi. 1,30 in fines Romanorum excurrunt. 1,5.4,50. iterum funduntur. 27. Romanorum agrum depopulantur. 1 43.4,1. eadem arte qua Fabios ceperant, capti. 1,51. superantur. 53. iis induciæ datæ in XL. annos. 54. à L. Sergio fusi. 4, 17
in Vejentem agrum exercitus missus, M. Cornelio Malugineuse & L. Papirio Crasso Coss. 4,21
Vejentibus & Æquis induciæ dantur. 4,35
Vejentis senatus superbum responsum. 10, 58
Vejentes regem creant. 5,1. Romanorum munimenta incendunt. 7
Velamenta Supplicum. Vide Supplicum.
Velia regio altissima in urbe Roma. 2,7
Velina tribus addita. Ep. 19.
Velitra. 2,30. colonia. 8,3. expugnantur. 6,29. obsidentur. 36
Volitris numerus colonorum à Romanis auctus. 2,34
ad Velitras feliciter à Romanis pugnatum. 7,22
Veliternus populus. 8,12
Veliterni trans Tiberim habitare jussi. 8, 4
Venatorum patientia. 5,6
Venefica CLXX. damnata. 8,18
Veneficium quærendum matronarum prodidit. ibid.
de Veneficiis quando primum Roma quæsitum. ibid.
Veneti populi. 1, 1. Græcis fugientibus obsistunt. 10,2
Venia errori & adolescentiæ petita. 3,12
Ventris & cæterorum membrorum apologus. 2,32

Digitized by Google

Verona urbs. 5,35
Verrugo, oppidum Volscorum. 4, 1. recipitur. 4. 55,58
Verulanus pop. 9,42. *eius leges redditæ.* 43
Vescia urbs. 8,11
Veseris. 8,8. 10,28
Vescia urbs. 9,25
Vestæ ignis. 4,54
Vestæ delubra à Caritibus religiosè culta. 7,20
Vestales virgines à Numa lectæ. 1,20. *virginitate aliisque cærimoniis sancta factæ.* ibid.
Vestalis virgo Postumia de incestu causam dicit. 4,44
Vestalis Minucia viva humi defossa. 8,15
Vestis mutata propinquo & amicu, in suorum periculis. 5,20
Vestini Samnitibus se conjungunt. 8,29. *vincuntur.* ibid.
cum Vestinis fœdus ictum. 10,3
Vestini agri. 10,20
Vesuvius mons. 8,8
Veturia mater Coriolani. 2,40
C. Veturius Cos 3,31. 15000. *æris damnatur.* ibid. *augur eligitur.* 32. *trib. mil.* 6. 32,36
L. Veturius trib. mil. 6. 38, 42. *Decemvir creatur.* 3,33
M. Veturius trib. mil. cons. pot. 5,13
T. Veturius Cos. 8,16
T. Veturius Calvinus Cos. 9, 1. *cum Pontio de fœdere agitat.* 5
T. Veturius Geminus Cos. 3,8. *Volscos fudit.* ibid.
C. Vetusius Cos. 2,29
T. Vetusius Cos. 2,28
Vetustas ubi fidem derogat, fama rerum standum est. 8,6
Vexillum, CLXXXVI. homines erant. 8,8
Vexillum in hostes jactabatur rebus creperit. 4,29
Vexillarium unum habebat quilibet ordo. 8,8
Vfens fluvius. 5,35
Vfentina tribus addita. 9,20
Via à Martis filice ad Bovillas perstrata. 10,47
Via Appia. 7,30. 9,29
Flaminia. Ep. 20.
Lavicana. 4,41
Nomentana. 3,52
Salaria. 7,9
Viator ad Cos. mittitur à tribuno. 2,56
Vicissitudo imperandi libertatem alit. 2,39
Victoria invidia plena, quæ contingit duce summo absente. 8,30
Victoria una in pra oculis habenda, quæ cæteris deficiuntur. 9,23
Victoria ædes à L. Postumio Cos. dedicatur. 10,33
Vicos cur non direxerint Romani. 5,55
Vicus Longus. 10,23
Vigil de saxo dejectus. 5,47
Vigiliarum munus à Senatoribus obitum. 3,6
Vigiliis quatuor distincta nox qualibet; hinc Vigilia prima. 5,44. 9. 36,45. 10,34. *secunda.* 7,35. *tertia.* 10,40. *quarta.* 9,37
Viminalis collis urbi à Servio Tullio adjectus. 1,44
Vindicias dare secundum libertatem. 3,44
Vineæ in obsidionibus. 5,7
Vinum in Galliam invectum, illiciendæ gentis causa. 5,33
Vinum publice in sacrificiis prohibitum. 10,23
Vini avidi tibicines. 9,30
Vir virum legens in delectu. 9,3
Virarum fortium omnia sunt. 5,33
Virbius clivus. 1,48
Vires prævalentis pop. Rom. seipsas confregerunt. Præf. lib. 1.
Vires sua cuique noscenda. 6,18
Viribus destituta majestas parum tuta. 2,55
Virgis seipsos cædunt Lucani in invidiam Romanorum. 8,27
Virginia, filia L. Virginii, sponsa L. Icilii, spondentibus propinquis vindicatur. 3,46
Virginia, A. filia, patricia, à sacris mota. 10, 2. *earum Pudicitia Plebeja dedicat.* ibid.
A. Virginius in Volscos proficiscitur Cos. creatur.
A. Virginius trib. pl. creatur. 3,54
L. Virginius. 3,44. *vir exempli recti domi militiæque.* ibid. *è castris accitur ad tutandam filiæ pudicitiam.* 46. *filiam cultro transfigit.* 48. *in castra profectus opem commilitonum implorat.*

Digitized by Google

vat. 50. *Appio diem dicit.* 56
L. Virginius Cos. 4, 21. *senatum in ade Quirini consulit*, ibid. *iterum Cos. creatur.* 23. *ei dies dicitur.* 5, 11. *decem millibus gravis æris damnatur.* 32
Opiter Virginius Cos. 2, 17. *ejus res gestæ.* ibid. *Cos. vocificitur.* 54
Proculus Virginius Cos. 2, 41
T. Virginius Cos. 2. 21, 48
T. Virginius Calimontanus Cos. 3. 65
T. Virginius Rutilius augur moritur. 3, 7
ob Virginem plebejam excitatum bellum. 4, 9
Viridomarus Insubrium Gallorum dux à M. Claudio Marcello occiditur. Ep. 20.
Vis unius virtus agmen hostium sistit. 2, 10
Virtus præmio excitatur. 4, 35
Virtutem fortuna sequitur. 4, 37
Visceratio populo data à M. Flavio in funere matris. 8, 22
Vitellia opp. 2, 39
Vitellii. 2, 4
Vitruvius Vaccus Fundanorum dux. 8, 19. *in carcere asservatur.* 20. *ejus ades diruuntur.* ibid.
Vltio divina lenta, non levis. 3, 66
Vlysses & Circe. 1, 54
in Vmbria pugnatum. 10, 1
Vmbri pop. 5, 35. *à Romanis deficiunt.* 9, 41. *Romanis se dedunt.* ibid.
Vnciarium fœnus. 7. 15, 19
Volana. 10 44. *capitur.* 45
Volani agrum Lavicanum populantur. 4, 49. *fusi fines & oppidum amisere.* ibid.
ad Volaterras cum Etruscis incerta victoria pugnatum. 10, 12
Volerones tribuni pl. ab Ap. Claudio vocati. 2, 58
Volsci gens ferocior ad rebellandum, quam ad bellandum. 7, 27. *obsides dant CCC. principum a Cora & Pometia liberos.* 2, 22. *eorum perfidia.* ibid. *fundantur.* 2. 25, 39. *à Romanis deficiunt.* 39
Volsci & Æqui à L. Æmilio Cos. vincuntur. 2, 42. *rebellant.* ibid. *Latinorum fines vastant.* 2, 53. *à Romanis fusi.* 63. *de Volscis & Æquis triumphus.* 3, 10. *summa vi ad bellum coëuntur.* 56. *pacem impetrant.* 5, 23 6, 2. *se dedunt.* ibid. *a suis deseruntur.* 6, 8. *Camilli virtute vincuntur.* 24 *vide* Æqui.
M. Volscius falsus testis. 3, 24. *damnatus Lanuvium exulatum abit.* 29
M. Volscius Fictor. 3, 13
Volsinii capti. 10, 37
Volsiniis clavi fixi, indices numeri annorum. 7, 3
Volsiniensibus inducia in annos viginti data. 5, 32. *eorum castella capta.* 9, 41
Voltumnæ fanum. 4, 61
ad Voltumnæ fanum concilium omni Etruria indictum. 4. 23, 25
Volumnia, uxor Coriolani. 2, 40
L. Volumnius Cos cum Salentinis prospere bellum gerit. 9, 42. *cum copiis in Etruriam ad collegam juvandum accersitus.* 10, 18. *ejusdem argutum responsum ad App. Claudium.* ibid. *Samnites aggreditur.* 20. *ad Senatum literas dat.* 21. *Romam revocatur.* ibid. *ei prorogatur in annum imperium.* 10. 22, 27. *in Samnio feliciter rem gerit.* 30
P. Volumnius Cos. 3. 10, 18
Voluntarium militem profitentes, stipendiis publicis honorati. 5, 7
Voluntarii exercitus. 10, 16
Voluptatum malum. Præf. lib. 1.
Voluptas laborque naturali societate inter se juncta. 7, 4
Votum præunte Pontifice factum. 4, 27
Vox noctu audita humana clarior, de adventu Gallorum. 5, 32
Vrbes cadentium consilia. ibid.
Vrbium primordia cur ad Deos referantur. Præf. lib. 1.
Vulcani ara. 9, 46
Vulgus mobile & mutabile. 2, 7
Vultures sex Remo in auguriis venium. 1, 6. *Romulo duodecim.* ibid.
Vulturnus fluvius. 8, 11. 10, 20
Vulturnus Etruscorum urbs, nunc Capua, quo dolo capta. 4, 56
Vrbes ex parvis nascuntur saepius. 1, 8

Digitized by Google

Vxoris corruptæ ira maritum stimulat, ut alienigenas in regionem inducat sui ulciscendi causa. 5,33
de Vxorum præstantia certamen in convivio habitum. 1,57

X.

Xanthippus Lacedæmoniorum dux. Ep. 8.

FINIS.

Digitized by Google

INDEX AUCTORUM,

Qui in Notis GRONOVII emendantur & illustrantur.

Prior numerus librum, alter caput, *Ep.* Epitomen, *Ad.* Addenda designant.

Cæsar defensus. 3, 37. 8, 32. *emendatus.* 2, 46. 4, 52
Cato explicatus. 5, 48
Catullus emendatus. 7, 15
Cicero illustratus, 1, 10. 2, 9, 19, 57. 3, 9. *emendatus.* 2, 12. *explicatus.* 3. 30, 44, 52, 63. 4, 12, 41, 60. Ep. 5 5, 43; 9 6, 18. *defensus.* 7. 2, 24, 39. 8, 33. 9. 4
Columella explicatus. 5, 48. 7. 4
Cornelius Nepos defensus. 4, 13
Curtius defensus. 1, 24. 3, 37. 7, 21. *emendatus.* 7, 30
Frontinus explicatus. 3, 63. 5, 48
Gellius defensus. 3, 36. *emendatus.* 5, 48
Gratius explicatus. 4 31
Justinus emendatus. 1, 4. *defensus.* 7, 32. *explicatus.* 9. 18
Libanius emendatus. 7. 9
Lucretius emendatus. 7, 26
Ovidius emendatus. 1, 3. *explicatus* 4, 25. 7. 2
Plautus emendatus, 1, 1. 3, 30. *explicatus.* 2, 5. 3. 52, 59. 10, 24. *defensus.* 5, 34
Plinius explicatus. 5, 34. 6, 1. *defensus.* 7, 6
Prudentius defensus. 6, 40
Sallustius defensus. 1, 32. 10, 14. *emendatus.* 2, 46. 3, 37
Seneca explicatus. 4. 18, 41. *defensus.* 9, 6
Silius Italicus defensus. 3, 37
Suetonius defensus. 2, 28. 3, 37. 4, 13. 5, 27. *explicatus.* 7, 4. Ad. 5, 11.
Tacitus emendatus. 1, 4. *explicatus.* 3, 2. 4, 17. 6, 4. *defensus.* 4, 12
Valerius Flaccus explicatus. Ad. 1, 29.
Valerius Maximus defensus. 2, 14. 3, 9. 5, 2. 9, 18. *emendatus.* 2, 55. 4, 2.
Varro explicatus & defensus. 5, 48
Virgilius defensus. 3, 22. *explicatus.* 5, 34

FINIS.

INDEX

Digitized by Google

INDEX
RERUM & VERBORUM MEMORABILIUM,

Quæ in commentariis GRONOVII occurrunt.

Prior numerus librum, posterior caput, *Ep.* Epitomen, *Ad.* Addenda designant.

A.

Ablativi nudi usus veteribus Latinis frequens. 2,56
Abscissa spes. 4,9
Accingi ad aliquid. 6,35
Accipere aliquem in amicitiam. 7,30
Acies fluctuans. 6,24
Acies pedite tuta. 9,27
Acquiescere rem familiarem. 4,60
Actio popularis quæ? 5,21
Ad, pro *circiter*, *plus minus.* 10,46
Ad duo millia & trecenti occisi. 10,17
Ad hostes esse. 7,7
Ad subita belli. 6,32
Adclarassit signa certa. 1,19
Addere album in vestimentum. 4,25
Adequitare. 1,14. 9,22
Adjicere. 10,7
Adversa belli. 10,6
Adversa voluntate. 1,46
Adulatio, pro *adoratione regum.* 9,18
Ægre habere aliquem. 7,5
Æmulantium studia cœtus. 1,18
Æoles & Attici multa in vocabulis ω A mutabant in το O. 4,26
Æquicum bellum. 2,58. 10,1
Æsquiliis habitare, *Æsquilias migrare sine præpositione.* 2,28
Æstimare aliquid alicujus fine. 4,54
Age sane. 1,57
Agere agmen. 6,28
Agere de conditionibus. 8,37
Aggeres, obices, objectus & objici dicuntur. 2,58
Aggredi ad aliquid. Ad. 1,42.
Agmen ignobile. 10,20
Album addere in vestimentum. 4,25
Alii, ubi vulgo hu solet poni, semel omissum. 3,37. 9,36. Ad. 9, 3.
Alius expertis. 5,55
Alligare, pro *simplici Ligare.* 5,27
Alligare vulnus. 7,24
Alluvies & Eluvies. 1,4
Alta indoles. 9,6
Alterum tantum. 1,56
Ambigere de regno. 8,37
Ἀναπείθειν Græcis dicuntur Medici. 7,4
Antiquitas. 1,32
Antiquissimam ratus. 1,32
Apisci. Ad. 4, 3.

Digitized by Google

Apollinar. Ad. 3, 63.
Appetere fata alicui, non *aliquem.* 5,19
Aptare arma. 9,31
Ara maxima. 1,7
At eleganter. 1,28
Attus Navius. 1,36
Atye, Capye, ab Atys, Capys. 1,3
Auctor, pro *approbatore.* 2,56
Auctor, pro *nuntio.* 5,2
Audendi adhortator. 7,32
Auferre oculos spectantibus. 6,15
Augere animum alicui. 7,7
Aulius Cerretanus, non *Æmilius.* 8,37
Avocare plebem. 1,6

B.

Bellum tanto majore, quam proxime conatu apparatum, non *proximo.* 4,23
Bellica tempora. 6,6
Bilibris farris libertatem civium emere. 4,15
Bimensis. 4,15
Bono caussa levare dedecus. 3,72

C.

Cantare alicui ad manum. 7,2. *ad tibias.* ibid.
Capere, pro *efficere ut caperetur.* 7,1
Capite anquisitum. 8,33
Caput alicujus sacrum sanciri. 3,55
Carmentu fanum. 5,46
Carnem pluisse. 3,10
Causa dare. 1,25
Cautum, pro *quod cautum erat.* 3,20
Cernere bellum. 7 9 *certamen.* ibid.
Certare verbis. 10,19
Certior animo. 10,35
Ciens iram ex alto animus. 9,7
Circa esse. 1,38
Civica stirpis. 1,40
Classes. pl. n pro *equitibus seu equestribus copiis.* Ad. 4, 34.
Clavum pangere. 7,3
Clivus Orbius. 1,48
Clupea, æ, & Clupea, orum. 9,19
Clypeum. 1,43
Coerrare. 8,34
Coitiones habere. 4,13
Colonicus. 2,58
Commoda militaria. 4,60
Commoditas Ciceroni quid? 4,60
Commutare verba. 10,19
Comparere. 6,1
Compecto aliquid facere. Ad. 5, 11.
Complere luctu locum dicuntur qui lugent, & qui lugentur. 5,39
Componere consilia. 4,13
Compos animo & animi. 4 40
Concedere honores. 10,24
Conditum lustrum. 1,44
Conjunctionis defectus & velut hiatus graviorem ponderosioremque reddit orationem. 3,9
Consentire in aliquem. 4,35
Conspectus. Conspici. 4,13
Consualia ludi. 1,9. Ad. 1,9.
Consultu collega. 3,62
Contra vi resistere. 3,13
Convellere & Convertere signa differunt. 3, 54
Corona libram pondo. 3,29
Crotona circa. 1,18
Cujusque populi aves i. cujuscunque. 1,24,32
Cum obsoleta veste incedere. 3,47

D.

Dare, pro *efficere ut daretur.* 7,1
Dare in conspectum, non conspectu. 9,27
De vigilia tertia. 9,44
Decedere jure suo, non *discedere.* 3,33
Decedere præsidio. 4,29
Decedere sollicitudines dicuntur, non *discedere.* 4,52
Decernere pugnam, non *discernere.* 7,9
Deducere aciem, non, *diducere.* 5,38
Defugere & Diffugere, ut differant. 5,38
Defungi cura. 5,2
Deinde, particula eleganter posita, ut significet, post talia. 4,49
Detenire iras. 1,13
Deligare vulnus. 7,24
Demittere in discrimen, non *dimittere.* 3,35
Demptum, pro *quod dempsisset.* 3,20
Descendentibus inter duos lucos. 1,8
Descendere aliquo, qui dicantur. Lib. 5. Epit.
Desperare aliquem. 10 14
Destituere spem. 1,51

Devium

Devium tugurium. 3,13
Dextrâ via stratâ. 8,15
Dicare, pro *figere*, *suspendere.* 7,3
Dimetari locum castris. 3 38
Directo petisse. 1,11
Dirimere concilium. 1,36
Divendenda præda. Ad. 1, 53.
Divisui habere. 4,56
Domestica seditio. 2,16
Domicilium plebis Romanæ carcer. 3,57
Ducere fastigio. 1,38

E.

Ecce autem. 7,33
Edere. 1,46
Edere operam. 3,63
Edicere senatum. 3,38
Educere in aciem copias. 9,12
Egressus omnibus copiis. 1,14
Ejicere nervos conjurationis. 7,39
Elidere nervos. 7,39
Ellipsis præpositionis Ad, *vel* In. 5,34
Eluvies & alluvies. 1,4
En unquam. 10,8
Enallage accusativi pro nominativo. 2,57
Enuntiare. 9,16
Eodem additus. 1,33
Erat intellectum. 6,14
Escendere. 2,28
Escendere & *Exscendere*, *ut differant.* 8, 17
Exaugurare fana. 1,55
Excellente forma puella. 1,9
Excitus, id est, *lacessitus.* 10,12
Exercere fœde victoriam. 6,22
Exercitus fuerant, pro *legiones* vel *milites.* Ad. 3,27.
Exigere disciplinam. 8,6
Existimatio, *interdum significat*, *judicium*, *censionem*, *sententiam.* 4,41
Exitus etiam in bonam partem dicitur. 5,27
Exlex. 9,34
Expergitus, *Experrectus*, *Expergefactus*, *ut differant.* 7,38
Expiatio cadis duplex. 1,54
Exsequi percunctando. 9,3
Exsequi, *interdum positum pro persequi*, *ulcisci.* 1,59
Extremum hoc. Ad. 1, 29.

F.

Facere comitia. 10,9
Facere Senatusconsultum. 5,50
Factiones ordinum. 1,17
Fallere spem. 2,39
Famam excire quis eleganter dicatur. Ad. 1, 18.
Familia suæ princeps. 3,17
Fasti veteres. 1,4
Fastidire. 2,41
Fastigatus, non *fastigiatus.* 1,38
Fastigio ducere. 1,38
Ferre tacitum. 1,50
Fescennini versus. 7,2
Figura loquendi veteribus frequens, *ut exprimendo quid non fuerit*, *subjiciant lectori cogitandum quid fuerit.* 5,26
Filum, *lana velamen.* 1,32
Fines templares. 5,50
Finis, *fœm. gen.* 4,2
Finis, *sæpe ponitur pro certo modo ac mensura.* 4,54
Forentani, non *Ferentani.* 9,16
Formare consilia. 4,13
Fors. 1,9
Forte temere. 10 43
Forte quadam divinitus. 1,4
Fortuna loci. 9,11
Fretus fortuna, non *fortuna.* 4,37
Fuga Tibur petere. 7,11
Furer. 2,34
Furtum non est rapina & direptio palam vi facta. 2,34

G.

Gadira, *æ*, & *Gadira*, *orum.* 9,19
Gens & populus ut differant. 5,34
Genticus. 2,58
Gerere rempublicam. 7,3. 8,31
Gerere tetram. 7,6
Gloriam videre. 2,12

H.

Habere aliquem ægre. 7,9
Habere pro consulto. 7,6
Hærere in turba. 5,2
Haud ignaro imminet fortuna. 3,54
Heduicus ab Heduus. 2,58
Hoc primum. Ad. 1, 29.

Digitized by Google

Hodieque. 1,26. 4,27
Homo multus, pro *satagens*, *ardelione.* 4, 13
Honoris ergo. 1,18
Hypocrita, *vel histrio*, *vel pantomimus saltabat & gesticulabatur*, *tragœdus canebat*, *i. e. modulate pronunciabat.* 7,2

L.

Iacere animos. 9,6
Ibi subauditum. Ad. 1,3.
Id, pro, *ejus rei.* 5,34
Imbellem agere animum. 6,6
Immitis. Ad. 4, 59.
Immittere se in medias hostes. 9,4
Impatiens iræ. 5,37
Impedire. 3,20
Impensa pretio venire. 2,9
Imperio ejus, i. e. *imperante illo.* 5,34
Impetrare me dico, pro *impetratu rum*, *&c.* 2,5
Impetu capere urbem. 1,57
Impotens iræ. 5,37
In causam præceps ierat. 2,27
In curia nancisci opes. 9,46
In eo esse. 7,35
In facili esse. 3,8
In hostico. 8,34
In manus venire. 2,46
In integro esse. 3,10
In pacato. 8,54
In potestatem esse. 2,14
In primum. 10,14
In senatum vocare. 2,55
In victoria esse. 8,33
Inurere dolorem, *&c.* 9,4
Invidiosa senatus lectio. 9,29
Incerta belli. 10,6
Incidere nervos conjurationis. 7,39
Inconsultu meo. 3,62
Indicium postulare, *profiteri.* Ad. 7, 39.
Indoles alta. 9,6
Infelici via dextro Iano. 2,49
Infinita potestas. 3,9
Infiniti sumptus. ibid.
Infinitus amor. ibid.
Ingenti gloria esse. 2,22
Inhibere imperium. 3,59
Injungere alicui ignominiam. 8, 32. *detrimentum.* ibid. *laborem*, *legem*, *&c.* ibid.
Injungere brachium muro. 4,9
Innupsisse domum. 1,34
Insignitius. 7,6
Insinuare, pro *insinuare se.* 9,2
Intendere se tenebræ. 2,57
Inter duos lucos. 1,8
Inter tot annos. 1,10
Intercalaribus mensibus interponendis. 1, 9
Intercidere. 3,10
Intercursus. 2,29
Ipse, pro *Is ipse.* 5,43
Ipsum i. me ipsum. 1,1
Irâ quæstionis, id est *ob quæstionem.* Ad. 4, 50.
Ire equis. 1,14
Is finu factus. 1,44
Itaque abundat. 2,12
Itaque ergo. 3,51
Iudicare. 8.19
Iudicatum solvi, *pro soluturum iri.* 2,5
Iudicem dicere. 3,56
Iudicem ferre. 3,56
Iurare in verba. 7,5

K.

Κεῖνος πόλεμος. 7,9

L.

Labare & labi. 1,1
Larentia Acca. 1,4
Latium Capuaque multati, pro *Latini Campanique.* 8, 11
Libras farris in dies dare, id est, *quot diebus unam libram.* 4,15. Ad. 3,24.
Litare, *proprie* κατὰ λατρείαν. 8,9
Litera, *pro historia.* 6,1
Loca subauditum. 9,13
Locum seditioni quærere. 3,46
Longinquum, *de tempore dictum.* 7,29
Ludi consualia. 1,9 Ad. 1,9.
Ludis, *pro die ludorum*, *eus quo ludi fierent.* 2,36
Lusus & lascivia. 1,5

M.

Magis intellectum. 1,25
Mahl sive mallus. 10,14
Manere alicui bellum. 1,53
Megara, *æ*, *& Megara*, *orum.* 9,19

Medius

Mediis copulare concordiam. 4,43
Memoria id, id est, *ejus rei.* 5,34
Merere equis. 5,7
Millibus intellectum. Ad. 3,31.
Miscere severitatem comitati. 8,36
Missa vox cœlo, non *emissa.* 5,56
Mittere, pro *mittere nuntios*, vel *nuntiatum.* 8,23
Mæstiores & abjectioris animi, non *abjectiores.* 9,6
Moliri fidem, pro *labefactare.* 6,11
Μονονυχί. 4,2
Multus, interdum pro *nimio.* 4,13

N.

Natus ad corrumpendam disciplinam militarem. 4,13
Naviter. 10,39
Sp. Nautius Rutilus non *Rutilius.* Ad. 4,45
Ne, pro *nedum.* 3,52. Ad. 3,52.
Ne non paterentur, i. e. *ne gravarentur, ne recusarent.* 8,18
Negatio geminata Livio frequens. 3,26. 4,31
Nervicum prælium. 2,58
Nimius animi. 6,11
Nomen loco Troja. 1,1
Nomen Tarquinium, Fabium. 1,3
Nomini officere. 1,1
Nox oriens. 8,23
Numen nutumque annuere. 7,30
Numerus Minerva inventum. 7,3
Nuntiantes intellectum. 4,45
Nutrire, non modo est non fastidire, sed aliquo modo remediis & fomentis adhibitis curare. 7,4

O.

Obeundo officio. Ad. 1,34.
Obliqua invidia. 4,26
Obtinere. 3,36
Occursare portis. 2,45
Octavius Mamilius, non *Octavus.* 1,48
Offectus pro *impedimentis.* 4,31
Officere; obsistere, impedimento esse 4,31
Oneratus fortuna apparatibus. 9,17
Opperiri tempora sua. 1,56
Oppius mons. Ad. 1,47.
Optima lege, formula, quando adhibita. 9,34
Ordo quot milites habuerit. 8,8
Oriens consul. 8,23
Oriri, pro *surgere.* 8,23
Ostia, a, & *Ostia, orum.* 9,19

P.

Pala. 3,26
Palam facto. 1,41
Palati, pro *palantes.* Ad. 1,11.
Palatius mons. 1,5
Παραβὸς pro παραβὰς, *pravus.* 4,26
Parere alicui dicto. 8,4
Parmata cohors. 4,37
Participiorum frequens usus pro orationibus finitis. 3,20
Participium verbi substantivi intellectum. 4,47
Parvo plures. 10,45
Passis crinibus. 1,13
Pellere, nonnunquam idem quod tangere, afficere, commovere. 3,30
Pendere animi. 7,30
Penetrare in domum. 4,9. *in interiora urbis.* 10,41
Peragenda consularis officii. 3,20
Percellere. 3,30
Percipere aliquid animo. 7,26
Perexiguus 7,37
Permittere. 3,70
Permittere tribunatum. 2,56. *equum.* ibid.
Permittere se in ditionem alicujus. 8,20
Perpellere. 3,30
Pessimo publico aliquid ferre. 4,4
Piaculum hostiam cadi. Ad. 8,10.
Populus gentis. 5,34
Populus non fert legem, sed jubet vel accipit ferente magistratu. 10,13
Potens præda. 1,33
Placare dictatorem in magistrum equitum. 8,33
Plebiscitu. 3,62
Plerisque, ubi vulgo bis poni solet, semel omissum. 10,29
Præcipere, pro *ante capere, præsumere.* 7,26
Prædes & Vades in quo differant. 3,13
Prænomen nomini postpositum. 3,1
Prævertere. 9,17
Pravus propriè quid signet. 4,26. *ejus etymon.* ibid.
Primo, & *Primum.* 10,14

Prin-

Princeps familiæ suæ. 3,17
Pro nullo cadere. 1,21
Procedere, pro continuari, addi, connumerari, computari. 5,48
Proferre. 3,20
Profunda camporum. 7,21
Procurare prodigia. 1,21
Pronomen relativum omissum. 1,2. 6,4
Prope puberem ætatem. 2,50
Prope secessionem venire, non *prope ad*, &c. 6,42
Properum auxilium. 10,5
Prorsus. 4,29
Prosternere omnium egena corpora humi. 9,6
Proxime formam. 2,48
Proxime legum ac panarum metum. 1,21
Proximus tribunal steterat. 8,32
Publice curationem agere, non, *publicam curationem.* 4,13

Q.

Qua proxime. 1,23
Quadraginta millia pondo argenti sunt centies sexagies sestertium. 1,55
Quadraginta talenta sunt sestertium nonagies sexies. 1,55
Qua pars major erit, eo stabitur consilio. Ad. 7,35.
Quam, pro *potius quam*, vel *magis quam.* 5,21
Quandoque, pro *quando.* 1,24,31
Qui aderant, pro *advocatii.* 3,44
Qui alerent equos. 1,43
Qui consulunter, pro *jurisperitis.* 3,44
Quia infertum. 1,40
Quidquid progrediebantur. 7,32
Quisque nobilissimi delecti. 7,19
Quod memoria sit, pro *eo, quod factum esse memoria sit.* 5,34
Quod natum est, pro *infante.* 3,44
Quorum eorum, id est, *quorum ex iis.* 8,37
Quum interim, dua particula in orationibus finitis jungi solent. 4,52
Quum simul, pro *quum tum.* 3,50
Quum, ubi vulgo hic ponitur, semel omissum. 10,24

R.

Ramnes, tribus. 1,36. 10,6
Rapere cajira. 6,23
Ratibus subliciisque pontis impacta. 1,37
Reciperare urbem. 7,18
Recspere. 1,53
Reddere operam. 3,63
Reddi censuerant, pro *Reddenda censuerant.* 2,5
Redigere in publicum. 2,9
Referre in publicum. 2,9
Reficere. 1,53
Reges i. rex & regina. 1,39
Regnari. 1,17
Religio obstat, ne quid non fiat, est, religio cogit fieri. 4,31
Religio obstat, ne possit dici dictator missus ab consule, est, vetat religio dictatorem dici ab alio quam consule. 4,31
Rem ratam haberi, pro *habitum iri.* 2,5
Rempublicam gerere. 7,3. 8,31
Remulus Silvius, non *Remulus.* 1,3
Renuntiare consulem. 5,18
Repens defectio. 8,29
Repetita vocabula Trojæ. 1,3
Respublica bis ejusdem voti damnata. 10,37
Restare alic. 4,58
Restitare. Ad. 6,7.
Retractare. 3,49
Revocare in memoriam. 3,51
Romanus hostis, socius, non dicitur pro Romanis hoste vel socio. 1,26
Romanus, pro *Romani.* 5,2

S.

Sana mens constat. 8,19
Sancire lege, non *legem.* 3,55
Sanus mentis. Ad. 8,19.
Se, ὡυτὸ τῷ ex ipsis. 2,6
Se, subintellectum. 2,19. 10,4
Socius in malam partem accipitur etiam extra vicinium τῷ bene. 7,6
Sed, intellectum. 9,22. Ad 3,71.
Solibra. 4,15
Senatusconsultum facere. 5,50
Servitia, pro *servis.* 3,15
Si qui, pro *si qua ratione, si quo numero.* 3,54
Sibbabeat. 9,11
Signa convertere. 3,54. *convellere.* ibid. *submittere.* ibid.
Simul, pro *simulatque.* 4,31
Siris, sitis. 1,32
Sistere,

Sistere, interdum pro sisti. 4,12
Sisti non potest. 4,12
Sociare carmina nervis. 7,2
Solennium exta. 1,2
Solvere religione. 7,3. *religionem.* ibid.
Sorctus, antique pro surrectus. 8,8
Sorte creditum solvere. 6,36
Sortem aliquam ferre. 6,15
Sperare regnum. 1,47
Statu aliquo esse. 3,68
Statuere. 8,19
Stipendia procedere. 5,48
Suarum rerum esse. 3,38
Sub hanc vocem. 2,55
Sub hanc victoriam. 2,55
Subsicere aliquem in equum. 6,24
Subjicere exercitum tumultu ab hoste occupatis. 7,24
Subrecta cuspide hastam in terra figere. 8,8
Succedere inceptis. Ad. 8,25.
Suismet ipsi corporibus dimicantes, non, suismetipsis. 2,19
Sumere in publicum. 2,9
Sumi putatur, pro sumptum iri creditur. 2,5
Suo quidque domino tribuere, non suo cuique, aut suum quidque. 3,22 10,29
Superjacere fidem.
Super pro supereſſe. Ad. 4,55.
Supina vallis. 6,24
Surregit antique pro surrexit. 8,8

T.

Tacere, pro, *ignorari, non apparere, non nosci.* 9,6.
Tantum non. 4,2
Tarda nominum. 7,21
Teanita, ἐθνικὸν à Teano. 9,20
Temere magis quam satis caute. 3,5
Temperare. 1,29
Templa finiebantur conceptis verbis. 5,50
Tempus est majora conari. 6,18
Tendere iter, non intendere. 10,43
Tentare spem. 4,9
Tenuisse naves locum. 2,1
Tertio hoc. Ad. 1,29.
Θείᾳ τύχῃ. 1,4
Timor, pro ipsa religione & metu Deûm. 2,36
Tradiderint, pro *tradere potuerint.* 3,47
Tranquillo fieri quid dicatur. Ad. 3,14.
pro Tribu primum scisicere. Ad. 9,46.
Triclinium stratum. 8,15
Tum, pro *postquam.* 5,27
Tutelæ alicujus esse. 1,6

V.

Vades & Prades in quo differant. 3,13
Valerius Corvus annorum XXIII. raro exemplo consul creatus. 9,17
Valles aversa. 2,31. *supina.* ibid.
Vallis supina. 6,24
Vallus, non *Vallum.* 8,38
Vanus, pro *irrito.* 5,2
Vastæ urbs. 5,52
Vbi ubi. 2,2
Vectores, epibata, qui navibus vehuntur. 2,19
Vehens, pro eo qui vehitur. 2,19
Vejentes induciæ. 4,43
Vel, pro *etiam*, aut *& id quidem.* 2,9
Venire in mentem pugnæ. 8,5
Venire in publicum. 2,9. *in privatum.* ibid.
Venisse opulenta castra. 2,14
Venit in mentem tes & rei. 8,5
Verbi velitatio. 10,19
Verum esse, pro *æquum esse.* 2,48 3,40
Veteres belli centuriones. 4,17
Vetus militia, vetus operis ac laboris 4,17
Vi vincere. 7,32
Vicem alicujus exanimis. 1,25
Vicem suam functus. 1,10
Victi, pro *si victi fuissent.* 9,18
Viden. satin. 1,39
Videre gloriam. 2,12
Virginius & tribuni, non *Virginius & tribunus.* 3,25
Vivere pudicæ ac liberæ. 3,50
Vltimum illud. Ad. 1,29
Vltra humanarum iterum fidem. 8,24
Vniversa requies. 10,5
Vno plus. 5,30
Vnus quilibet. 9,17
Vsurpare jus vi adempta. 1,17
Vt, pro *quibus modis & rationibus.* 4,2
Vt intellectum. 7,13
Vt repetitum; prius, eventum vel finem denotans, posterius, comparationis. 5,20

Z.

Ζεῦ ξεῖνε θεοί. 3,25

FINIS.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

[illegible]

[illegible] Liber III Cap. [illegible]

[illegible]

virginem [illegible]

aetatem [illegible]

fratris meus [illegible]

[illegible] dolor!

[illegible] carissima

Carissima [illegible] ejus.

[illegible]

[illegible] I. [illegible] 80,000 [illegible]

[illegible] III. [illegible] 124.214 = II. 132.049.

[illegible] X. 272.322.

[illegible] V. 273.000.

[illegible] VII. 278.222.

[illegible] XII. 271.224.

[illegible] XII. 292.224.

[illegible] XVIII. 297.797.

[illegible] XX. 251.222.

[illegible] XI. 270.213.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google